DOCTORIS ANGELICI

DIVI

THOMÆ AQUINATIS

SACRI ORDINIS F. F. PRÆDICATORUM

OPERA OMNIA

PARIS. — IMPRIMERIE Vve P. LAROUSSE ET Cie
49, RUE NOTRE-DAME-DES-CHAMPS, 49

DOCTORIS ANGELICI
DIVI
THOMÆ AQUINATIS
SACRI ORDINIS F. F. PRÆDICATORUM
OPERA OMNIA

SIVE ANTEHAC EXCUSA,
SIVE ETIAM ANECDOTA; EX EDITIONIBUS VETUSTIS ET DECIMI TERTII SÆCULI CODICIBUS RELIGIOSE CASTIGATA;
PRO AUTHORITATIBUS AD FIDEM VULGATÆ VERSIONIS ACCURATIORUMQUE PATROLOGIÆ TEXTUUM,
NUNC PRIMUM REVOCATA;
NOTIS HISTORICIS, CRITICIS, PHILOSOPHICIS, THEOLOGICIS, CUNCTAS ILLUSTRANTIBUS CONTROVERSIAS
OCCASIONE DOGMATUM SANCTI AUTHORIS EXORTAS, SOLLICITE ORNATA,

STUDIO AC LABORE
STANISLAI EDUARDI FRETTÉ
Sacerdotis Scholæque Thomisticæ Alumni.

VOLUMEN DECIMUM-SEXTUM

CATENA AUREA
IN MATTHÆI EVANGELIUM. — IN MARCI EVANGELIUM

PARISIIS
APUD LUDOVICUM VIVÈS, BIBLIOPOLAM EDITOREM
13, VIA VULGO DICTA DELAMBRE, 13

M DCCC LXXVI

PRÆFATIUNCULA.

Anno Domini MCCLXII Urbanus Papa IV, urbe veteri degens, duo Evangelia D. Thomæ glossanda, duo alia D. Bonaventuræ, commisit. Sed excusavit se D. Bonaventura propter officium quod eo tempore gerebat. Magister etenim generalis erat ordinis F. Minorum. Unde ab ipso Thoma integrum opus compositum completumque fuit.

« In quo opere, ait Guillelmus de Tocco, mirandum Deus creditur ostendisse miraculum; quia discurrens per varia monasteria, et diversorum legens volumina, pro majori parte ipsorum auctoritates mente retinuit, quas in exponendo notavit [1]. » Summos nempe Pontifices, qui pro libito diversarum erant incolæ civitatum, Urbisveteris, Anagniæ, Viterbii, Perusii, Thomas ipse sequebatur, scholam theologicam ubique regens in cænobiis apud fratres suos, ac ubique nova in rem Ecclesiæ condens opera. Hinc discurrit per varia monasteria, et diversorum legens volumina « quatuor Evangelia opus mirabilissimum ex dictis omnium sanctorum recollegit : ubi eorum dicta sic contexuit, ac si per unum solum ordinatissime essent facta [2]. »

Porro Urbanus Papa IV Tuderti die II octobris obiit, anno MCCLXIV,

[1] *Vita S. Thomæ Aquinatis*, cap. IV.

[2] *Serm.* Petri Rogerii in Ecclesia Parisiensi, coram S. Jacobi doctorum universitate anno MCCCXXIV habito.

adeoque intra biennii spatium tum continuam expositionem in Matthæum, quam solam Urbano Papæ dicavit, complere; tum alias expositiones in Marcum, Lucam, et Joannem, parare potuit Aquinas. Has Annibaldo cardinali, ex ordine F. Prædicatorum assumpto, nuncupavit. Obiit Annibaldus anno MCCLXXII. Totum igitur opus intra spatium decem annorum confectum est.

Fatetur S. Thomas se in ipsis sanctorum testimoniis plerumque de medio aliqua consulto rescidisse, ac etiam sententiarum verborumque ordinem commutasse, sive ad prolixitatem vitandam, sive ad manifestiorem sensum assequendum. Interdum vero mentem auctoris solummodo, verbis dimissis, retinuit, idque præcipue in Homiliario Chrysostomi, « propter hoc, ait Thomas, quod est translatio vitiosa. »

Cæterum pro Marci, Lucæ et Joannis expositione, quosdam textus doctorum græcorum in latinum fecit transferri, eorumque plures latinorum doctorum glossis inseruit, ut esset opus traditio non mutila universalis Ecclesiæ.

Perrus de Alva, qui et multa alia ausus est, non dubitavit *Catenam auream* Pontio Carbonello Ordinis Minorum alumno primus adjudicare. His non immorandum.

Operi suo titulus ab ipso Thoma inditus est : *Expositio continua* in Matthæum, in Marcum, in Lucam, in Joannem. In antiquis editionibus vocatur *Glossa continua*, sed frequentius *continuum S. Thomæ*; appellatur etiam *Glossulæ continuæ, continua Explanatio*, *Opus aureum*, *Cathena Thomæ de Aquino.*

Albertus Castellanus Venetus, Ordinis F. Prædicatorum, errat cum asserit, in calce suæ editionis anno MDXXI, titulum *Catenæ aureæ* nuperrime fuisse inditum. Nam in *Testamentariis Tabulis* Nicolai de Freauville, S.R.E. cardinalis, anno nativitatis Domini, MCCCXXI die XVI mensis octobris, confectis, legimus : « Conventui Ordinis Prædicatorum Rothomagensium legamus *Summam*, quæ dicitur *Catena aurea*, pro communi studio; » quo in loco, nomine *Catenæ aureæ*, tametsi divi Thomæ nomen non addatur, non aliud intelligi opus debet (animadvertente Echardo) nisi ejus expositio in Evangelio ex sanctorum patrum auctoritatibus contexta.

Pro collatione textus usi sumus codicibus quæ sequuntur : 15270,

615, 616, 626 in Matthæum et Marcum, 639, 615, 616, 15760 in Lucam et Joannem.

Illos litteris sic notavimus :

15270,	A,
615,	B,
616,	C,
626,	D.
639,	A,
615,	B,
616,	C,
15760,	D.

Codex 15270, Sorbonensis, 313 fol. absolvitur. Duabus picturis miniatis ornatur.

Iste est liber pauperum magistrorum de Sorbona ex legato magistri Jacobi de Marli cantoris Ecclesiæ cameracensis, in quo continentur Matthæus et Marcus cum Glossa Thomæ. Pretium XVI lib.

Inter Evangelia glossata 41, XIII S.

Codex 626, regius, 240 f. absolvitur. Picturis miniatis ornatur.

Incipit expositio continua edita a venerabili fratre Thoma Ordinis Prædicatorum super IIII Evangelia.

Et in fine : Venerabilis vir Dominus Hugo Banoti præcentor istius Ecclesiæ qui obiit anno Domini MCCCLXII, XXVI die Marcii, legavit me in præsenti choro hic incathenandum et perpetuo permansurum, XIII S.

Codex 639, Jacobi Augusti Thuani, 354 f. absolvitur.

Qui scripsit carmen sit benedictus. Amen.

Explicit, expliceat, scriptor ludere eat. Amen.

Codex 15760, 352 f. absolvitur.

Iste liber est pauperum magistrorum de Sorbona Parisius. Pretium XX lib. XIII S.

Codex 615 picturis miniatis ornatur. Incipit Expositio continua edita a venerabili fratre Thoma super IV Evangelia.

Nil dicendum de codice 616.

Omnes in bibliotheca regia parisiensi nunc asservantur.

Lege et perlege cum humilitate et devotione, et hauries aquas de fontibus Salvatoris.

Parisiis, in festo S. Marci, anno Domini MDCCCLXXVI.

S. E. FRETTÉ.

Asyli N. D. Septem Dolorum Eleemosynarius.

SANCTI

THOMÆ AQUINATIS

CATENA

SUPER MATTHÆI EVANGELIUM

AD URBANUM IV. PONT. MAX.

EPISTOLA DEDICATORIA

Sanctissimo ac Reverendissimo Patri Domino Urbano, divina providentia Papæ Quarto, Frater Thomas de Aquino, Ordinis Fratrum Prædicatorum, cum devota reverentia, pedum oscula beatorum. Fons sapientiæ unigenitum Dei Verbum præsidens in excelsis, per quod Pater sapienter fecerat et suaviter disposuerat universa, in fine temporum carnem sumere voluit, ut sub tegumento naturæ corporeæ, splendorem ejus humanus intuitus posset inspicere, quem in celsitudine majestatis divinæ attingere non valebat. Diffuderat siquidem radios suos, sapientiæ videlicet suæ indicia, super omnia opera quæ creavit; quodam vero ampliori privilegio imaginem propriam hominum animabus impresserat; quam tamen diligentius [1] expresserat in cordibus ipsum amantium secundum sui muneris largitatem. Sed quid est hominis anima in tam immensa creatura, ut divinæ sapientiæ vestigia possit comprehendere ad perfectionem? Quinimmo et sapientiæ lux infusa hominibus per peccati tenebras et occupationum temporalium caligines fuerat obumbrata; et intantum est quorumdam cor insipiens obscuratum, ut Dei gloriam in idola vana converterent, et quæ non conveniunt facerent, in sensum reprobum incidentes. Divina vero sapientia, quæ ad sui fruitionem hominem fecerat, eum sui expertem [2] esse non sinens, totum se in humanam naturam contulit, eam sibi mirabili modo assumendo ut errantem hominem ad se totaliter revocaret. Hujus igitur sapientiæ claritatem nube mortalitatis velatam, primus Apostolorum Princeps fide conspicere meruit, et eam constanter absque errore et plenarie confiteri, dicens Matth. xvi, 16 : *Tu es Christus Filius Dei vivi.* O beata confessio, quam non caro et sanguis, sed Pater cœlestis revelat! Hæc in terris fundat Ecclesiam, aditum præbet in cœlum, peccata meretur solvere, et contra eam portæ non prævalent inferorum. Hujus igitur fidei ac confessionis heres legitime, Sanctissime Pater, pio studio mens vestra invigilat, ut tantæ [3] sapientiæ lux fidelium corda perfundat, et hæreticorum confutet insanias, quæ portæ inferorum merito designantur. Sane si, secundum

[1] Al. : « quantum diligentius. » — [2] Sic cod. — Parm., barbaro vocabulo ac opposito sensu : « inexpertem. » — [3] Al. : « ut ante. »

Platonis sententiam (*a*), beata censetur Respublica cujus rectores operam sapientiæ dare contigerit, illi siquidem sapientiæ quam imbecillitas intellectus humani erroribus plerumque commaculat; quanto magis sub vestro regimine beatus censeri potest populus christianus, ubi tanta diligentia excellentissimæ illi sapientiæ curam impenditis quam Dei Sapientia carnalibus membris induta et verbis docuit, et operibus demonstravit? Et hujus siquidem diligentiæ studio, Vestræ Sanctitati complacuit mihi committere Matthæi Evangelium exponendum; quod juxta propriam facultatem executus, sollicite ex diversis Doctorum libris prædicti Evangelii expositionem continuam compilavi; pauca quidem certorum Auctorum verbis, ut plurimum ex *Glossis* adjiciens, quæ, ut ab eorum dictis possent discerni, sub Glossæ titulo prænotavi. Sed et in sanctorum Doctorum dictis hoc adhibui studium, ut singulorum Auctorum nomina, nec non in quibus habeantur libris assumpta testimonia describantur : hoc excepto, quod libros et expositionem supra loca quæ exponebantur, non oportebat [1] specialiter designari : puta, sicubi nomen inveniatur Hieronymi, de libro mentione non facta, datur intelligi quod hoc dicat *Super Matthæum* : et in aliis ratio similis observetur : nisi in his quæ de *Commentario* Chrysostomi super Matthæum sumuntur, oportuit inscribi in titulo : *Super Matthæum*, ut per hoc ab aliis quæ sumuntur de ipsius *Homiliario* distinguantur. In assumendis autem Sanctorum testimoniis, plerumque oportuit aliqua rescindi de medio ad prolixitatem vitandam, nec non ad manifestiorem sensum; vel secundum congruentiam expositionis, litteræ ordinem commutari; interdum etiam sensum posui, verba dimisi, præcipue in *Homiliario* Chrysostomi, propter hoc quod est translatio vitiosa. Fuit autem mea intentio in hoc opere non solum sensum prosequi litteralem, sed etiam mysticum ponere; interdum etiam errores destruere, nec non et [2] confirmare catholicam veritatem. Quod quidem necessarium fuisse videtur, quia in Evangelio præcipue forma fidei catholicæ traditur, et totius vitæ regula christianæ. Prolixum igitur præsens opus non videatur alicui : fieri enim non potuit ut hæc omnia sine diminutione prosequerer, et tot Sanctorum sententias explicarem, omnimoda brevitate servata. Suscipiat itaque Vestra Sanctitas præsens opus, vestro discutiendum corrigendumque judicio, vestræ sollicitudinis et obedientiæ meæ fructum; ut dum a vobis emanavit præceptum et vobis reservatur finale judicium, ad locum unde exeunt flumina revertantur.

[1] A : « oportet. » — [2] Parm. omittit : « et. »

(*a*) Lib. V *De republica*, vers. fin.

PRÆFATIO

> Super montem excelsum ascende tu qui evangelizas Sion : exalta in fortitudine vocem tuam qui evangelizas Hierusalem : exalta, noli timere; dic civitatibus Judæ : Ecce Deus vester : ecce Dominus Deus in fortitudine veniet, et brachium ejus dominabitur : ecce merces ejus cum eo.
> Isa. 40, 9.

Glossa. Evangelii [1] prænuntiator apertus (*a*) Isaias Propheta, evangelicæ doctrinæ sublimitatem, nomen et materiam breviter comprehendens, evangelicum doctorem ex persona Domini alloquitur, dicens : *Super montem excelsum ascende tu* etc. Ut autem ab ipso Evangelii nomine sumamus exordium : Augustinus *Contra Faustum* lib. II, [2] cap. ii, a medio illius. Evangelii nomen latine interpretatur bonum nuntium, vel bona annuntiatio ; quod quidem cum aliquod [3] bonum annuntiatur [4], semper dici potest; proprie tamen hoc vocabulum obtinuit annuntiatio Salvatoris. Narratores quippe originis, factorum, dictorum, passionum Domini Jesu Christi proprie dicti sunt Evangelistæ. Chrysostomus In homil. *Super Matth.* i. Quid enim his bonis nuntiis fiat æquale? Deus in terra, homo in cœlo, amicitia Dei ad nostram facta naturam, prolixum solutum prælium, diabolus confusus, mors soluta, paradisus apertus. Et hæc omnia super dignitatem nostram, et cum facilitate [5] nobis data sunt : non quia laboravimus, sed quia dilecti sumus a Deo. Augustinus in lib. *De vera Religione,* cap. xvi, in principio. Cum « enim » omnibus modis medeatur animis Deus, pro temporum opportunitatibus, quæ mira sapientia ejus ordinantur, nullo modo beneficentius consuluit generi humano, quam cum unicus Filius consubstantialis Patri et coæternus, totum hominem (*b*) suscipere dignatus est, et Verbum caro factum est, et habitavit in nobis : ita enim demonstravit quam excelsum locum inter creaturas habeat humana natura, « in hoc quod » hominibus in vero homine apparuit. Augustinus *In serm. De Nativ.* (*c*) ser. ccclxxi, circa principium. « Demum » factus est Deus homo, ut homo, fieret Deus. [6] « Hoc igitur bonum evangelizandum prænuntiat Propheta dicens : *Ecce Deus vester.* » Leo (*d*) in *Epistola ad Flavianum* epist. x, cap. iii, in medio. Exinanitio autem illa, qua se invisibilis visibilem præbuit, et creator ac dominus omnium rerum unus voluit esse mortalium, inclinatio fuit miserationis, non desertio potestatis. Glossa. *Interlin.* in Isai. xl. Ne ergo sic Deus adesse credatur, ut fieret aliqua diminutio potestatis, subjungit Propheta : *Ecce Dominus in fortitudine veniet.* Augustinus *De doctrina christiana* lib. I, cap. xii. Non per locorum spatia veniendo, sed in carne mortalibus apparendo. [7] Leo *In ser.* xix, ante medium de Domini passione. De ineffabili autem Dei potentia factum est ut dum Deus verus est in carne passibili,

[1] In Veneta edit. an. 1521, huic sententiæ præponitur index Glossæ. Idem habent codd. A, B, D. — Parm. omittit : « Glossa. » — [2] Parm. : « lib. III. » — [3] « ... Aliquid bonum. » — [4] Al. : « annuntiamus. » — [5] B : « felicitate. » — [6] «... Deus homo factus est, ut homo Deus fieret. » Cœtera quoad sensum in fine capitis primi sermonis ejusdem inveniuntur licet ea P.Nicolai *Glossæ* adjudicet. — [7] Beda (Ex edit. P. Nicolai); sed hæc ipsa verba apud Aug. loco citato leguntur; non autem cap. x, ut in Parm. notatur.

(*a*) Sic eum Aug. vocat, lib. IX *Confess.,* c. v.

(*b*) Idem dicit Aug. in lib. *De agone Christiano,* cap. xi : « filius Dei hominem assumpsit. » Sed, ut ait S. Thomas *Sum. Theol.,* 3 p. q. iv, a. iii : « non est proprie dictum quod Filius Dei assumpsit hominem. »

(*c*) Alias de Diversis lii. Sermo autem iste in Breviario Parisiensi sub nomine S. Augustini allegatur; sed multas locutiones S. Augustino extraneas continet. — (*d*) D : « Beda. »

conferatur homini gloria per contumeliam, incorruptio per supplicium, vita per mortem. AUGUSTINUS *De peccatorum meritis et Remissione*, lib. II, cap. XXX. Fuso enim sanguine sine culpa, omnium culparum chirographa deleta sunt, quibus homines a diabolo antea tenebantur. GLOSSA. *Interlin.* in Isai. XL. Quia ergo per virtutem Christi patientis, homines a peccato liberati, servi facti sunt Dei, sequitur : *Et brachium ejus dominabitur.* LEO Papa *In serm. de Passione*, serm. XIV, parum ante medium. Affuit autem nobis in Christo singulare præsidium, ut in natura passibili mortis conditio non maneret, quam impassibilis essentia recepisset; et per id quod non poterat mori, possit id quod [1] mortuum erat suscitari. GLOSSA. *Interlin.* in Isai. XL. Et sic per Christum nobis immortalis gloriæ aditus aperitur [2]; unde sequitur : *Ecce merces ejus cum eo* : de qua scilicet ipse dicit Matth. V : *Merces vestra copiosa est in cœlis.* AUGUSTINUS *Contra Faustum* lib. IV, cap. II. Æternæ enim vitæ promissio, regnumque cœlorum ad novum pertinet testamentum, temporalium vero promissiones testamento veteri continentur. GLOSSA. in Ezechi. I. Sic ergo quatuor nobis de Christo evangelica doctrina tradit : divinitatem assumentem, humanitatem assumptam, mortem per quam a servitute eripimur, resurrectionem per quam nobis aditus gloriosæ vitæ aperitur : et propter hoc in Ezechiele sub figura quatuor animalium demonstratur. GREGORIUS *Super Ezech.* hom. IV, parum a princip. Ipse enim unigenitus Dei Filius veraciter factus est Homo; ipse in sacrificio nostræ redemptionis dignatus est mori, ut Vitulus; ipse per virtutem suæ fortitudinis surrexit, ut Leo; ipse etiam ascendens ad cœlos est elevatus, ut Aquila. GLOSSA. in Ezechi. I. In qua ascensione manifeste ostendit suam divinitatem. Matthæus ergo [3] in Homine intelligitur, quia circa humanitatem Christi principaliter immoratur; Marcus in Leone, quia agit de resurrectione; Lucas in Vitulo, [4] agens de sacerdotio [5]; Joannes in Aquila, scribens sacramenta divinitatis. AMBROSIUS super Lucam *in præfatione in Lucam*, n. 7 et 8. « Et bene accidit, ut[6] quoniam Evangelii hujus librum secundum Matthæum dicimus esse moralem, opinio hujus non [7] præmitteretur : mores enim proprie dicuntur humani. » Figura autem Leonis ascribitur Marco, quia « a potentiæ cœpit expressione divinæ » cum dixit : « Initium Evangelii Jesu Christi Filii Dei. (*a*) » Joanni autem figura Aquilæ, eo quod « divinæ miracula resurrectionis expressit. » GREGORIUS in Ezech. *Homil.* IV, in princ. lib. I, cap. VI. Hæc autem ipsa uniuscujusque libri evangelica exordia testantur : nam quia ab humana generatione cœpit, jure per Hominem Matthæus; quia per clamorem in deserto, recte per Leonem Marcus : quia a sacrificio exorsus est, bene per Vitulum Lucas; quia vero a divinitate Verbi cœpit, digne per Aliquam significatur Joannes. AUGUSTINUS *De cons. Evang.* lib. I, cap. VI. Vel Matthæus, qui regiam Christi personam maxime commendavit, per Leonem significatur; Lucas autem per Vitulum, propter victimam sacerdotis; Marcus autem, qui neque stirpem regiam neque sacerdotalem narrare voluit, et tamen in humanis versatus ostenditur, Hominis figura significatur. Hæc autem tria animalia, Leo, Homo, Vitulus in terra gradiuntur : unde isti tres Evangelistæ in istis maxime occupati sunt quæ Christus in carne operatus est. At vero Joannes, velut Aquila volat, et lucem incommutabilis veritatis acutissimis oculis intuetur. c. V. Ex quo datur intelligi, tres Evangelistas circa activam vitam fuisse versatos, Joannem vero circa contemplativam. REMIGIUS (*b*). Doctores autem græcorum per Hominem intelligunt Matthæum, quia genealogiam Domini secundum carnem descripsit : per Leonem vero Joannem, quia sicut Leo suo rugitu cunctis bestiis timorem incutit, sic et Joannes [8] hæreticis timorem incussit; per Vitulum intellexerunt Lucam, quia Vitulus sacerdotalis est hostia, et ipse semper circa templum et sacerdotium versatus est; et per Aquilam Marcum intellexerunt, quia Aquila in

[1] Sic A, B, D. — Parm. : « quod mortuum fuerat. » — [2] A : « reperitur. » — [3] A : « vero. » — [4] Sic A, B, D. — Parm. : « quia agit. » — [5] Al. : « de sacrificio. » — [6] Sic codd. — Parm. omittit : « ut. » — [7] Sic codd. — Parm. omittit : « non. » — [8] Sic A, B, D — Parm. addit : « cunctis. »

(*a*). Legitur hic in quibusdam edit. : « figura autem vituli ascribitur Lucæ quia librum a sacerdotibus inchoavit, et vitulus sacerdotalis est victima. » Sed hæc in codd. desiderantur.

(*b*) Quæ sequuntur falso in ed. Parm. lib. I, c. VI, *De cons. Evang* attribuuntur. In superioribus pauca verba mutantur.

Scripturis divinis solet significare Spiritum sanctum, qui locutus fuit per ora Prophetarum, et ipse a prophetico testimonio exorsus est. Hieronymus In *prologo super Evang.*, ad Eusebium in principio. Circa numerum vero Evangelistarum sciendum est, plures fuisse qui Evangelia scripserunt, sicut et Lucas Evangelista testatur dicens, cap. I : « Quoniam quidem multi conati sunt ordinare etc. » et sicut perseverantia usque ad præsens tempus monumenta declarant, quæ a diversis auctoribus [1] edita, diversarum hæresum fuere principia, ut est illud juxta Ægyptios et Thomam et Matthiam et Bartholomæum, duodecim quoque Apostolorum, et Basilidis, atque Apellis, et reliquorum, quos enumerare longissimum est. Ecclesia autem, quæ supra petram Domini voce fundata est, quatuor fluminum Paradisi instar [2] eructans, quatuor annulos et angulos habet, per quos quasi arca testamenti et custos legis Domini lignis mobilibus vehitur. Augustinus *De cons. evang.* lib. I, c. II, in princip. « Vel » quoniam quatuor sunt partes orbis terræ, per cujus universitatem Christi Ecclesia dilatatur. Alius « autem » fuit eis ordo cognoscendi atque prædicandi; alius autem scribendi. Ad cognoscendum quippe atque prædicandum primi fuerunt qui secuti [3] Dominum in carne præsentem, docentem [4] audierunt, facientemque viderunt, atque ex ejus ore ad evangelizandum sunt missi ; sed in conscribendo Evangelio, quod divinitus ordinatum esse credendum est, ex numero eorum, quos ante passionem Dominus elegit, primum ultimumque locum duo tenuerunt : primum Matthæus, ultimum Joannes, ut reliqui duo, qui ex illo numero non erant, sed tamen Christum in illis loquentem secuti erant tamquam filii amplectendi, ac per hoc in loco medio constituti, utroque ab eis latere munirentur. Remigius. Matthæus quidem scripsit in Judæa sub tempore Caii Caligulæ Imperatoris; Marcus in Italia, Romæ sub tempore Neronis vel Claudii, secundum Rabanum; Lucas vero in Achaiæ Beotiæque partibus, rogatus a Theophilo; et Joannes Ephesi in Asia minori sub tempore Nervæ Principis. Beda. Sed tamen cum sint quatuor Evangelistæ, non tam quatuor Evangelia quam unum quatuor librorum veritati consonum ediderunt. Sicut enim duo versus eamdem prorsus habentes materiam, pro diversitate metri et verborum duo sunt, et tamen non nisi unam continent sententiam; sic Evangelistarum libri, cum sint quatuor, unum continent Evangelium, quia unam doctrinam faciunt de fide catholica. Chrysostomus in *Homiliario super Matth.* homil. I, n. 2. Sufficiebat autem ut unus Evangelista omnia diceret; sed cum quatuor ab uno ore omnia loquantur, non secundum eadem tempora, neque in eisdem locis convenientes, et ad invicem colloquentes, maxima fit demonstratio veritatis. Et hoc ipsum quod in aliquibus modicis dissonare videntur, maximum signum veritatis est. Si enim per omnia consonarent, crederent inimici, quod ex placito quodam humano convenientes scripserint quæ scripserunt. In principalibus quidem, quæ pertinent ad informationem vitæ et prædicationem fidei, nequaquam dissonant nec in parvo. Si autem in miraculis hic quidem hæc, ille vero illa dixit, hoc te non conturbet : si enim unus omnia dixisset, superfluus esset numerus reliquorum : si omnes diversa, nequaquam consonantiæ demonstratio appareret. Si autem aliquid de temporibus vel modis differenter annuntiant, hoc nihil impedit eorum quæ dicta sunt veritatem, ut infra ostendetur. Augustinus *De cons. Evang.* lib. I, cap. II, in med. Quamvis autem singuli eorum suum quemdam narrandi ordinem tenuisse videantur, non tamen unusquisque eorum velut alterius præcedentis ignarus voluisse scribere reperitur, vel ignorata prætermisisse, quæ scripsisse alius invenitur; sed sicut unicuique inspiratum est, non superfluam cooperationem sui [5] laboris adjunxit. Glossa. Sublimitas autem evangelicæ doctrinæ consistit quidem primo in ejus excellentissima auctoritate. (*a*) Augustinus *De cons. Evang.* lib. I, cap. I. Inter omnes enim divinas auctoritates, quæ sanctis litteris continentur, Evangelium merito excellit : cujus primi prædicatores Apostoli fuerunt, qui Dominum Jesum Salvatorem nostrum Christum etiam in carne præsentem viderunt; quorum quidam, hoc

[1] A: « auctoritatibus. » — [2] B, D: « eructuans. » Vox qua usus est et Tertullianus *De resurrectione.* — [3] Sic A, B, D. — Parm. : « secuti sunt. » — [4] « Dicentem. » — [5] Al. deest : « sui. » —
(*a*) Non extat id in Glossa quæ nunc extat, nec alia quæ deinceps ex eadem allegantur.

est Matthæus et Joannes, etiam scripta de illo, quæ scribenda visa sunt libris singulis ediderunt. Ac ne putaretur, quod attinet ad percipiendum ac prædicandum Evangelium, interesse aliquid utrum illi annuntient qui eumdem Dominum hic in carne apparentem secuti sunt, an alii qui ex illis comperta fideliter crediderunt, divina providentia procuratum est per Spiritum sanctum ut quibusdam etiam ex illis qui primos Apostolos sequebantur non solum annuntiandi, verum etiam scribendi Evangelium tribueretur auctoritas. GLOSSA. Et sic patet quod sublimitas evangelicæ auctoritatis a Christo dependet; et hoc designatur in verbis Prophetæ præmissis, cum dicitur : *Super montem excelsum ascende tu.* Mons enim excelsus Christus est, de quo idem Isaias dicit cap. II : « Erit in novissimis diebus præparatus mons domus Domini in vertice montium; » idest, super omnes sanctos, qui a monte Christo montes dicuntur : quia de plenitudine ejus omnes accepimus. Recte autem ad Matthæum dicitur : *Supra montem excelsum ascende tu;* quia, sicut prædictum est, ipse in propria persona facta Christi vidit, et ejus doctrinam audivit. AUGUSTINUS (*a*) *De cons. Evang.* lib. I, cap. VII. Illud « autem » discutiendum est quod solet nonnullos movere, cur ipse Dominus nihil scripserit, ut aliis de ipso scribentibus necesse sit credere (*b*). « Sed nequaquam dicendum est quod ipse non scripserit, quandoquidem membra ejus id operata sunt quod dictante capite cognoverunt. Quicquid enim de suis factis et dictis nos legere voluit, hoc scribendum illis tamquam suis manibus imperavit[1]. » GLOSSA. Secundo etiam habet evangelica doctrina sublimitatem virtutis : unde Apostolus dicit Rom. I, quod « Evangelium virtus Dei est in salutem omni credenti. » Et hoc ostendit Propheta in præmissis verbis, cum dicit, *Exalta in fortitudine vocem tuam* : in quo etiam modum evangelicæ doctrinæ designat in exaltatione vocis, per quam doctrinæ claritas datur. AUGUSTINUS *Ad Volus.* epist. CXXXVII, prope finem. Modus « enim » ipse quo sancta Scriptura contexitur, quasi [2] omnibus accessibilis, paucissimis penetrabilis, ea quæ aperte [3] continet quasi amicus familiaris sine fuco ad cor loquitur indoctorum atque doctorum; ea vero quæ in mysteriis occultat, nec ipsa eloquio superbo erigit, quo non audeat accedere mens tardiuscula, inerudita, quasi pauper ad divitem; sed invitat omnes humili sermone, quos non solum manifesta pascat, sed etiam secreta exerceat veritate; hoc [4] in promptis quod in reconditis habens. Sed ne aperta fastidirentur, eadem rursum operta [5] desiderantur; desiderata quodammodo renovantur; renovata suaviter intimantur. His salubriter et prava corriguntur et parva nutriuntur et magna oblectantur ingenia. GLOSSA. Sed quia vox exaltata longius auditur, potuit in exaltatione vocis, evangelicæ doctrinæ publicatio designari : quia non ad unam tantum gentem, sed ad universas nationes prædicanda mandatur. « Prædicate inquit Dominus, Marc. XVI, Evangelium omni creaturæ. » GREGORIUS *Hom.* XXXIX, in Evangel. Potest enim omnis creaturæ nomine natio Gentium designari. GLOSSA. Tertio autem habet evangelica doctrina altitudinem libertatis. AUGUSTINUS *Contra adversarium legis et Proph.* lib. I (*c*), cap. XVII, post medium. In veteri enim testamento, propter temporalium bonorum promissionem, malorumque comminationem, servos parit temporalis Hierusalem; in novo autem, ubi fides impetrat caritatem, qua lex possit impleri, non magis timore pœnæ quam dilectione justitiæ, liberos parit Hierusalem æterna. GLOSSA. Unde et hanc sublimitatem doctrinæ evangelicæ Propheta designat dicens : *Exulta, noli timere.* Restat autem videre quibus et qua de causa hoc Evangelium sit [6] scriptum. HIERONYMUS *In prol. sup. Matth.* ad Euseb. in med. Matthæus enim Evangelium in Judæa Hebræo sermone edidit, ob eorum maxime causam qui in Hierusalem crediderant ex Judæis : cum enim primo prædicasset Evangelium in Judæa, volens transire ad gentes, primus Evangelium scripsit Hebraice; quod fratribus a quibus ibat, in memoria dereliquit. Sicut enim necesse fuit ad confirmationem fidei Evangelium prædicari,

[1] Al. : « impetravit. » — [2] Parm. : « et omnibus accessibilis. » — [3] « Aperta. » — [4] Sic codd. — Parm. : « hoc tam in promptisquam in. » — [5] Parm. : « aperta. » — [6] Sic A, B, C, D. — Parm. : « scriptum. » —

(*a*) Non, ut in Parm. : « *De quæstion. Evang.* »

(*b*) Hæc non leguntur in lib. I, c. VIII, op. Aug. *De cons. Evang.*

(*c*) In Parm. : « lib. L. » Istud autem opus duobus tantummodo libris absolvitur.

sic et contra hæreticos scribi. CHRYSOSTOMUS *In prologo super opus imperfectum in Matth.* (*a*). Corpus autem suæ narrationis ordinavit Matthæus; primum ergo nativitatem, deinde baptismnm, tertio tentationem, quarto doctrinam, quinto miracula, sexto passionem, septimo resurrectionem et ascensionem ipsius; non solum historiam de Christo exponere volens per hoc, verum etiam evangelicæ vitæ statum docere : quoniam nihil est quod ex parentibus nascimur, nisi iterum per aquam et Spiritum renati [1] fuerimus ex Deo. Post baptismum autem necesse est contra diabolum stare. Post hoc, quasi omni superata tentatione, factus idoneus ad docendum, si quidem sacerdos est, doceat, et doctrinam suam bona vita [2], quasi miraculis factis, commendet; si laicus est, operibus doceat fidem. Deinde necesse est exire nos de hoc stadio mundi, et tunc restat ut tentationum victoriam resurrectionis merces sequatur, et gloria. GLOSSA. Patet igitux ex præmissis evangelicæ doctrinæ materia, Scriptorum Evangelii numerus, figuræ, tempus, lingua, differentia et ordo, evangelicæ doctrinæ sublimitas, et quibus hoc Evangelium sit conscriptum, et ordo processus ipsius [3].

[1] A : « renovati. » — [2] Sic codd. — Parm. : « bonæ vitæ. » — [3] Sic A, C, D. — Parm. : « ex præmissis Evangelii nomen... Evangelii figura, numerus. »

(*d*) Non est Chrysostomi.

SANCTUM JESU CHRISTI EVANGELIUM

SECUNDUM MATTHÆUM

CAPUT PRIMUM

1. Liber generationis Jesu Christi filii David, filii Abraham.

1. HIERONYMUS in symbolo quatuor animalium, *Ezechiel.* I. Quia aciem hominis Matthæus significat, quasi de homine exorsus est scribere, dicens, *Liber generationis.* AUGUSTINUS *De cons. evangelist.* l. II, c. I. [1] Quo exordio satis ostendit generationem Christi secundum carnem suscepisse narrandam. CHRYSOSTOMUS hom. I, *In op. imperf.*, circa princ. Judæis enim Evangelium scripsit, quibus superfluum erat exponere divinitatis naturam, quam cognoscebant : necessarium autem fuit eis mysterium incarnationis ostendere. Joannes autem cum Gentibus Evangelium scripsit, quæ non cognoscebant si Deus Filium habet ; ideo necessarium fuit primum illis ostendere quia est Filius Dei Deus ; deinde quia carnem suscepit. RABANUS. Cum autem parvam libri particulam teneat generatio, dixit, *Liber generationis.* Consuetudo enim Hebræorum est ut voluminibus ex eorum principiis imponant nomina, ut est Genesis. GLOSSA *ordinaria* ex Hieron. Planior autem sensus esset. Hic est liber generationis ; sed hic est mos in multis, ut Visio Isaiæ, subaudis, hæc est. Generationis autem singulariter dicitur, quamvis multæ per ordinem replicentur, quia propter Christi generationem ceteræ hic indicuntur. CHRYSOSTOMUS *Hom I, in Matth.* Vel ideo librum hunc generationis nominat, quia hæc est totius dispensationis summa, et radix bonorum omnium, Deum hominem factum esse : hoc enim facto alia secundum rationem sequebantur. REMIGIUS. Dicit autem : *Liber generationis Jesu Christi* : quia noverat scriptum esse : Liber generationis Adæ : et ideo sic exorsus est, ut opponeret librum libro, Adam novum Adæ veteri : quia omnia per istum sunt restaurata quæ per illum sunt corrupta. HIERONYMUS *In princ. Com. in Matth.* In Isaia autem legimus cap. LIII : « Generationem ejus quis enarrabit ? « Non ergo putemus Evangelistam Prophetæ esse contrarium, ut quod ille impossibile dixit esse effatu, hic narrare incipiat : quia ibi de generatione divinitatis, hic de incarnatione dictum est. CHRYSOSTOMUS *In op. imperf.* Nec tamen parva æstimes te audire, hanc audiens generationem : est enim valde auditu mirabile quod ineffabilis Deus ex muliere nasci dignatus est [2], et habere progenitores David et Abraham. REMIGIUS. Si autem aliquis dixerit quia Propheta de nativitate humanitatis dixit, non est respondendum ad interrogationem Prophetæ [3]: Nullus generationem Domini narravit ; sed perrarus, quia Matthæus et Lucas. RABANUS. In hoc autem quod dicit, *Jesu Christi*, regalem et sacerdotalem in eo exprimit dignitatem ; nam Jesus, qui nominis hujus præsagium prætulit, primus post Moysen in populo Israel ducatum tenuit ; Aaron vero mystico consecratus unguento, primus in lege sacerdos fuit. AUGUSTINUS (*a*) *De quæst. novi et veteris testamenti*, XLXI. Quod autem per olei unctionem præstabat Deus illis qui in reges vel sacerdotes ungebantur, hoc præstitit Spiritus sanctus homini Christo,

[1] Codd. et edit. : « RABANUS. » — [2] Al. : « valde ineffabile quod Deus ex muliere nasci dignatus est. » — [3] Al. deest : « ad interrogationem Prophetæ. »

(*a*) Seu potius alius Auctor incognitus.

addita expiatione : Spiritus enim sanctus purificavit quod de Maria Virgine in corpus Salvatoris profecit : et hæc est unctio [1] corporis Salvatoris, quare Christus est appellatus. CHRYSOSTOMUS *Super Matthæum*, hom. I, *in op. imperf*, parum a princ. Quia vero impia [2] impudentia Judæorum negabat Jesum de David semine esse natum, subdit : *Filii David, filii Abraham.* Quaré autem non sufficiebat dicere illum filium Abrahæ solius, aut David solius? Quia ad ambos de Christo nascituro ex eis promissio fuerat facta : ad Abraham quidem sic Gen. XXII : « Et in semine tuo benedicentur omnes gentes terræ : » ad David autem ita Ps. CXXXI : « De fructu ventris tui ponam super sedem tuam. » Ideo ergo utriusque filium dixit, ut utriusque promissiones in Christo adimpletas ostenderet. Deinde, quia Christus tres dignitates fuerat habiturus : Rex, Propheta, Sacerdos. Abraham Propheta fuit et Sacerdos : Sacerdos, sicut Deus ad illum dicit in Genesi XV : « Accipe mihi vaccam rufam : » Propheta autem, sicut ait Dominus ad Abimelech de illo, ibid. XX : « Propheta est, et orabit pro te. » David Rex fuit et Propheta ; Sacerdos autem non fuit. Ideo ergo amborum filius nominatus est, ut utriusque patris triplex dignitas originali jure recognosceretur in Christo. AMBROSIUS *Super Lucam* lib. III, in exp. cap. III. « Ideo » etiam « duos generis auctores elegit [3] : unum qui de cognatione populorum promissum accepit, alterum qui de generatione Christi oraculum consecutus est : et ideo, licet sit ordine successionis posterior, prior tamen describitur : quia plus est, promissum accepisse de Christo, quam de Ecclesia, quæ est per Christum : potior est » enim « qui salvat eo quod salvatur. » HIERONYMUS *Circa princ. Commen. in Matth.* Ordo etiam præposterus, sed necessario commutatus. Si enim primum posuisset Abraham, et postea David, rursus ei repetendus fuisset Abraham, ut generationis series texeretur. CHRYSOSTOMUS hom. I, *In oper. imperf.* parum a princ. Altera autem ratio est, quia regni dignitas major est quam naturæ : nam etsi Abraham præcedat [4] in tempore, David præcedebat in dignitate. GLOSSA [5]. Quia vero ex hoc titulo apparet totum hunc librum conscribi de Jesu Christo, necessarium est præcognoscere quid sit sentiendum de ipso : sic enim melius exponi poterunt [6] quæ in hoc libro de eo dicuntur. AUGUSTINUS De *quæst Evang.* lib. I, [7] cap. XLV. Error [8] autem hæreticorum de Christo tribus generibus terminatur : aut de divinitate, aut de humanitate, aut de utroque falluntur. AUGUSTINUS De *hæres.* cap. VIII et XLIV. Cerinthus [9] ergo et Ebion Jesum Christum hominem tantum fuisse dixerunt; quos secutus Paulus Samosatenus, Christum non semper fuisse, sed ejus initium, ex quo de Maria natus est, asseverat : nec enim aliquid amplius quam hominem putat ; et hæc hæresis postea a Photino confirmata est. ATHANASIUS *Contra hæreticos* : Joannes autem Apostolus istius insaniam longe ante Spiritu sancto conspiciens, eum alto imperitiæ sopore demersum suæ vocis præconio excitat dicens, cap. I : « In principio erat Verbum. » Ei ergo quod in principio erat apud Deum, non relinquitur in novissimo tempore ut originis suæ ab homine principium sumpserit. Item inquit cap. XVII : « Pater, clarifica me illa gloria quam habui apud te priusquam mundus fieret. » Audiat Photinus, eum gloriam ante principium possedisse [10] AUGUSTINUS *De hæres.* [11] Nestorii autem perversitas fuit, ut hominem tantummodo ex Beata Maria Virgine genitum prædicaret, quem Verbum Dei non in unitatem personæ, et in societatem inseparabilem recepisset : quod catholi-

[1] « Carnis corporis. » — [2] Sic A, B, C, D. — Edit. : « prudentia. » — [3] « Delegit... promissum accepit de congregatione... quoniam Ecclesia ipsa per Christum... eo qui salvatur. » — [4] Al. : « præcedebat. » — [5] Nihil tale in Glossa quæ nunc extat. — [6] Al. : « potuerunt. » — [7] Parm. erronee : « lib. V. » Nam opus illud S. Aug. duobus libris absolvitur. — [8] « Nam error... aut enim de divinitate ejus. » — [9] Testimonium istud ex pluribus lib. *De hæresibus* conficitur textibus, videlicet in *edit.* L. Vivès, tom. XXV, p. 218, cap. VIII : « Cerinthiani a Cerintho Jesum hominem tantummodo fuisse asseverantes. » Et, cap. X : « Ebionæi Christum etenim ipsi tantummodo hominem dicunt. » Et, p. 226, cap. XLIV : « Pauliani a Paulo Samosateno Christum non semper fuisse dicunt ; sed ejus initium ex quo de Maria natus est, asseverant; nec eum aliquid amplius quam hominem putant. Ista hæresis aliquando cujusdam Artemonis fuit : sed cum defecisset, instaurata est a Paulo, et postea sic a Photino confirmata, ut Photiniani quam Pauliani celebrius nuncupentur. » — [10] Al. : « possidere. » — [11] Sensus est S. Augustini, non textus. Errat autem D. Charpentier, hujus operis S. Aug. translator Gallicus dum asserit hæresim Nestorii ante S. Aug. mortem fuisse ignotam. Obiit enim S. Aug. ann. 430; et ann. 428 Nestorius jam dogmatizaverat.

corum aures nequaquam ferre potuerunt. CYRILLUS ALEX. *Ad monachos Ægypti* I epistola circa med. Ait enim Apostolus Phil. II, de Unigenito : quod « cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo. » Quis est ergo ille qui est in forma Dei ? Aut quomodo exinanitus est, et descendit ad humilitatem [1] servi et formam ? Et quidem si prædicti hæretici in duo dividentes Christum, idest in hominem et Verbum, hominem dicunt sustinuisse exinanitionem, separantes ab eo Dei Verbum : præostendendum est, quia in forma et in æqualitate intelligitur et fuit Patris sui, ut exinanitionis sustineret modum. Sed nihil creaturarum est, si secundum propriam intelligatur naturam, in Patris æqualitate ; quomodo ergo exinanitus dicitur, et ex qua eminentia ut esset homo descendit ? Aut quomodo intelligitur assumpsisse, tamquam non habens in principio servi formam ? Sed aiunt quod Verbum Patri æquale existens habitavit in homine nato per mulierem : et hæc est exinanitio. Certe audio Filium dicentem sanctis Apostolis, Joan. XIV : « Si quis diligit me, verbum meum custodiet : et Pater meus diliget eum ; et ad eum veniemus, et mansionem apud eum faciemus. » Audis quomodo in eis qui se diligunt, se et sibi cohabitare dixit Deum Patrem? Putas ergo ipsum exinanitum et vacuatum dabimus, et servi formam accepisse, quia in diligentium se animabus facit mansionem? Quid autem Spiritus habitans in nobis, putatis, et ipse humanationis dispensationem adimplet ? ABBAS ISIDORUS [2] *Ad Achibium presbyterum* [3] Verum ne universa annumeremus, unum, ad quod universa intendunt, dicemus : quia illum qui Deus erat, humilia loqui, et dispensativum simul et utile est, et nihil inviolabili naturæ præjudicat ; eum vero qui homo est, divina et supernaturalia quædam loqui summæ præsumptionis est malum : nam regi quidem licet etiam et humiliter agere, militi vero non licet imperiales voces emittere. Si igitur Deus erat humanatus, etiam humilia locum habeat ; si vero homo tantum erat, excelsa non habent locum. AUGUSTINUS *De hæres.* [4] Sabellium discipulum Noeti quidamperhibent, qui dicebat Christum eumdem et Patrem et Spiritum sanctum ATHANASIUS *Contra Hæret.*. Hujus autem insanissimi furoris audaciam cœlestium testimoniorum auctoritate frenabo, ad demonstrandum propriæ substantiæ Filii personam, non illa quæ homini suscepto congruere cavillatur assumens : sed illa in medium proferens testimonia quæ sine ullo ancipitis intelligentiæ scrupulo divinitati ejus competere omnes pariter confitentur. In Genesim enim c. III, Deum dixisse legimus : « Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram. » Ecce pluraliter dicit, Faciamus ; alium videlicet indicans ad quem loquentis factus est sermo. Si unus est, ad imaginem suam fecisse diceretur ; nunc autem alius, et alterius imaginem apertius fecisse describitur. AUGUSTINUS. *De hæresibus.* [5] « Alii vero veram Christi humanitatem negaverunt. Valentinus enim dixit, » Christum a Patre missum spiritale vel cœleste corpus attulisse ; nihilque assumpsisse de Maria Virgine, sed per illam tanquam per rivum aut fistulam sine assumpta carne transisse. *Contra Faustum*, lib. XXVI cap. VII. Nos autem non ideo credimus natum ex Maria Virgine, quod aliter in vera carne existere atque hominibus apparere non posset ; sed quia sic scriptum est in ea Scriptura cui nisi crediderimus, nec Christiani nec salvi esse poterimus. Si autem de cœlesti, vel aerea, vel humida creatura corpus assumptum, vellet commutare in humanæ carnis verissimam qualitatem, hoc eum potuisse facere quis negaret? AUGUSTINUS *De hæres* cap. XLVI. Manichæi vero dixerunt, phantasma esse Dominum Jesum Christum, nec femineo posse nasci ex utero.

[1] Sic A, B, C, D. — Parm. : « secundum hominis formam. » — [2] Seu Isidorus Pelusiota lib. IV, epist. CLXVI, ad *Archibium*. — [3] Al. : « ad Archipresbyterum. » — [4] Textus ille ex pluribus S. Augustini conficitur, videlicet in *edit.* Vivès, tom. XXV, lib. *De hæresibus*, cap. XLI, p. 224 : « Sabelliani ab illo Noeto, quem supra commemoravimus, defluxisse dicuntur ; nam et discipulum ejus quidam perhibent fuisse Sabellium. » Et, cap. XXXVI, p. 223 : « Noetiani a quodam Noeto, qui dicebat Christum, etc. »

[5] Non sic in lib. *De hæresibus*, S. Augustini, ut prius indicabatur, sed ex pluribus S. Augustini locis colligitur, videlicet in *edit.* Vivès, lib. *De hæresibus*, cap. XLVI, post. med. tom. XXV, pag. 231 : « Christum affirmant nec fuisse in carne vera, sed simulatam speciem carnis ludificandis humanis sensibus præbuisse. » Et, *contra epist. Manichæi*, cap. VII, tom. eod. p. 437 : « Cur hominem susceptum ab unigenita sapientia Dei natum de Virgine credere formidatis? Quomodo potuit uterus virginis inquinare Dei sapientiam ? »

AUGUSTINUS lib. LXXXIII *Qq.* quæst. XIII. [1] Sed si phantasma fuit corpus Christi, fefellit Christus : et si fallit, veritas non est : est autem veritas Christus : non ergo phantasma fuit corpus ejus. GLOSSA. [2] Et quia principium hujus Evangelii, et etiam Evangelii secundum Lucam, manifeste ostendit Christum natum ex femina, ex quo apparet vera Christi humanitas ; ergo utriusque Evangelii principia negant. AUGUSTINUS *Contra Faustum* lib. II, [3] cap. I. Unde Faustus dicit : Evangelium quidem a prædicatione Christi et esse cœpit et nominari, in quo ipse nusquam se natum ex hominibus dicit. At vero genealogia adeo [4] non est Evangelium, ut nec ejus scriptor ausus fuerit eam Evangelium nominare. Quid enim scribit? *Liber generationis Jesu Christi filii David* : non ergo liber Evangelii Jesu Christi, sed *Liber generationis.* At « vero » Marcus, quia generationem scribere non curavit, sed tantum prædicationem Filii Dei, quod est Evangelium, vide quam competenter sit exorsus : « Evangelium, inquit, Jesu Christi Fili Dei. » ut hinc satis appareat genealogiam non esse Evangelium : nam et in ipso Matthæo, cap. IV, post inclusum Joannem in carcere, tunc legitur, Jesum cœpisse prædicare Evangelium regni : ergo quicquid ante hoc narratur, genealogiam esse constat, non Evangelium. lib. III *Contra Faustum*, cap. I. Ad Joannem ergo et Marcum me contuli, quorum mihi principia non immerito placuerunt, quia nec David, nec Mariam inducunt, nec Joseph. « Contra quem Augustinus : *Cont. Faustum* lib. II, cap. II, » Quid ergo respondebit [5], Apostolo dicenti II Tim. II : « Memor esto Jesum Christum resurrexisse a mortuis, ex semine David, secundum Evangelium meum? » Quod autem erat Apostoli Pauli Evangelium, hoc etiam ceterorum Apostolorum, et omnium fidelium : hoc enim alibi dicit I Corinth. XV, « Sive ergo, sive illi Evangelium prædicaverunt. » AUGUSTINUS *De hæres.* c. XLIX, Ariani autem Patrem et Filium et Spiritum sanctum nolunt esse unius ejusdemque [6] substantiæ, naturæ, aut existentiæ ; sed esse Filium creaturam Patris, Spiritum vero sanctum creaturam creaturæ ; hoc est ab ipso Filio creatum volunt : Christum etiam sine anima carnem suscepisse arbitrantur. AUGUSTINUS I *De Trinit.* cap. VI, circa princ. Sed Joannes in eo declarat Filium non tantum Deum esse, sed etiam ejusdem cum Patre substantiæ : quia cum dixisset, « Et Deus erat Verbum; » addidit : « Omnia per ipsum facta sunt : » unde apparet ipsum factum non esse, per quem facta sunt omnia ; et si factus non est, creatus [7] non est ; et sic ejusdem cum Patre substantiæ est : omnis enis substantia quæ Deus non est, creatura est. AUGUSTINUS (*a*) *Contra Felicianum*, cap. XIII, post medium. Nescio enim quid nobis mediatoris persona contulerit, qui, [8] melius [9] nostrum non redimens, carnem, quæ sine anima nec beneficium possit sentire, suscepit. (*b*) Si enim venit Christus salvum facere quod perierat, quia totus homo periit, totus beneficio Salvatoris indiget ; et ideo Christus veniendo, totum salvat, corpus et animam assumendo. AUGUSTINUS in lib. LXXXIII *Qq.* quæst. LXXX, circa medium. Quomodo etiam ipsi respondent tam manifestis objectionibus ex evangelica Scriptura, in qua contra eos Dominus tam multa commemorat? « ut est illud » infra XXVI : *Tristis est anima mea usque ad mortem;* et Joan. X : *Potestatem habeo ponendi animam meam* ; « et multa hujusmodi. Qui si dicant : » in parabolis eum locutum esse, habemus Evangelistarum rationes, qui res gestas « narrantes, » sicut eum corpus habuisse testantur, sic eum indicant habere animam, per affectiones, quæ non possunt esse nisi in anima : eis enim narrantibus legimus : Et miratus est Jesus, et iratus, et multa « hujusmodi. » AUGUSTINUS *De hæres.* cap. LV. Apollinaristæ autem, sicut Ariani, Christum dixerunt carnem « solam » sine anima suscepisse. In qua quæstione testimoniis evangelicis victi, mentem, qua

[1] In *edit.* Vivès, tom. XXI, p. 5 : « Et si fefellit, veritas non est... non igitur phantasma, etc. » — [2] Nec in Glossa quæ nunc est, nec alibi occurrit. — [3] In *edit.* Vivès, tom. XXV, p. 482 : « Faustus dixit... At denique Marcus, qui... sed prædicationem tantum... vide quam sit competenter... ante hoc narratum est. » Et pag. 489 : « ad Joannem Marcum que me contuli... nec Joseph. » Lib. II, cap. II, p. 483 : « Quid ergo respondebis. » — [4] Al. : « a Deo. » — [5] Al. : « respondet. » — Textus S. Aug. : « respondebis. » — [6] « ... Naturæ atque substantiæ, aut ut expressius dicatur, essentiæ. » — [7] « ... Creatura non est. » — [8] Al. : « medius. » — [9] « ... Quæ melius. »

(*a*) Non Augustinus, sed Vigilius Tapsensis.

(*b*) Sensus est Augustini, non textus.

rationalis est anima hominis, defuisse animæ Christi, sed pro hac ipsum Verbum in ea fuisse dixerunt. Augustinus in lib. LXXXIII *Qq*, quæst. lxxx, ubi sup. in princ. Sed si ita est, belluam quamdam cum figura humani corporis Dei Verbum suscepisse crederetur. Augustinus *De hæres.* cap. lv. ubi sup. De ipsa vero ejus carne sic a recta fide dissensisse perhibentur ut dicerent, carnem illam et Verbum unius ejusdemque substantiæ esse, contentiosissime asseverantes Verbum carnem factum ; hoc est, Verbi aliquid in carnem fuisse mutatum atque conversnm, non autem carnem de Mariæ carne suscepisse [1]. Cyrillus, *In ep. ad Joannem Antiochenum.* Furere autem arbitramur eos qui suspicati sunt, quod mutationis obumbratio circa divinam Verbi naturam potest contingere : manet enim quod est semper, et non mutatur, nec conversionis est capax. Leo ad Constantinop. *Epist.* XXIII, parum a fine : incipit, « Licet de hic. » Nos autem non ita dicimus Christum hominem ut aliquid ei desit quod ad humanam certum est pertinere naturam, sive animam sive mentem rationabilem, sive carnem, quæ non de femina sumpta sit, sed facta de Verbo in carnem converso atque mutato. Quæ tria [2] falsa Apollinaristarum hæresis tres varias protulit partes. Leo *ad Palæst.* epist. LXXXIII, parum post initium : incipit « Sollicitudini meæ. » Eutyches quoque tertium Apollinaris dogma delegit ; ut negata humanæ carnis atque animæ veritate, totum Dominum nostrum Jesum Christum unius assereret esse naturæ, tamquam Verbi divinitas ipsa se in carnem animamque verteret, et concipi, nasci aut nutriri, et cetera hujusmodi, ejus tantum essentiæ fuerit, scilicet divinæ : quæ nihil horum in se sine carnis recepit veritate ; quoniam natura Unigeniti, natura est Patris, natura est Spiritus sancti, simulque impassibilis et sempiterna. Verum si ab [3] Apollinaris perversitate hæreticus iste discesserit [4], ne convinceretur deitatem passibilem sentire atque mortalem, et tamen Verbi incarnati, idest Verbi et carnis, unam audet pronuntiare naturam ; non dubie in Manichæi et Marcionis transit insaniam, et Dominum Jesum Christum simulatorie omnia credit egisse, nec humanum ipsum corpus, sed phantasticam corporis speciem oculis apparuisse cernentium. Idem *ad Julianum* [5] epist. XI, a medio. In eo vero quod Eutyches in episcopali judicio, ausus est dicere, ante incarnationem duas fuisse in Christo naturas, post incarnationem autem unam, necessarium fuit ut ad reddendam rationem professionis suæ sollicitis interrogationibus urgeretur. Arbitror enim eum talia loquentem hoc habere persuasum quod anima quam Salvator assumpsit, prius in cœlis sit commorata quam de Maria Virgine nasceretur. Sed hoc catholicæ mentes auresque non tolerant : quia nil secum Dominus de cœlo veniens nostræ conditionis exhibuit : nec animam ejus, quæ anterior extitisset, nec carnem, quæ non materni corporis esset, accepit. Unde quod in Origene merito damnatum est, qui animarum antequam corporibus insererentur non solum miras, sed et diversas fuisse asseruit actiones, necesse est quod in isto plectatur. Remigius. Has igitur hæreses in principiis [6] Evangelii sui Evangelistæ destruunt : nam Matthæus cum narrat eum duxisse originem per Reges Judæorum, verum hominem eum ostendit et veram carnem habuisse. Similiter et Lucas, qui sacerdotalem stirpem et personam describit. Marcus autem, cum ait, « Initium Evangelii Jesu Christi Filii Dei ; » et Joannes cum ait « In principio erat Verbum, » manifestant eum ante omnia sæcula semper fuisse Deum apud Deum patrem.

2. Abraham genuit Isaac. Isaac autem genuit Jacob. Jacob autem genuit Judam et fratres ejus.

2. Augustinus *De cons. Evang.* lib. II, cap. iv, post medium. « Matthæus Evangelista ostendens, [7] generationem Christi secundum carnem se suscepisse narrandam , a genealogiam Christi exorsus est. » Lucas autem tamquam sacerdotem in expiandis peccatis magis assignans, non ab initio Evangelii sui, sed a baptismo Christi generationes enarrat, ubi testimonium Joannes perhibuit dicens Joan. i : « Ecce qui tollit peccata mundi. » In generationibus « etiam » Matthæi significatur nostrorum susceptio peccatorum

[1] Al. additur : « conversum atque mutatum, non autem in carnem de Maria susceptam. » — [2] Parm. : « ter. » — [3] Al. deest : « ab. » — [4] Parm. : decesserit. » — [5] Al. : « Leo Papa *ad Palæst.* » — [6] Sic A, B, C, D. — Parm. : « principio. » — [7] Sic A, B, C, D. — Edit.: « ostendit. »

a Domino Christo. In generationibus autem Lucæ significatur abolitio nostrorum peccatorum « ab ipso » : ideo generationes Christi Matthæus descendens enarrat, Lucas autem ascendens. « Humanam autem Christi generationem Matthæus descendendo describens, ab Abraham generationes commemorat » AMBROSIUS *Super Lucam*, lib. III, n. 7 et 10. « Prior enim Abraham meruit fidei testimonium: quia « credidit Deo, et reputatum est ei ad justitiam » Gen. XV. Ideo etiam « auctor generis debuit significari [1], quia instaurandæ Ecclesiæ sponsionem primus emeruit; cum dicitur ibid. : « Benedicentur in te omnes tribus terræ. » Et iterum David « delatum est, quod Jesus filius ejus diceretur : » unde « huic [2] prærogativa servatur ut ab » eo « generationis dominicæ manaret exordium. » AUGUSTINUS, XV *De civit Dei*, c. XV, [3] Evangelista igitur Matthæus generationem dominicæ carnis per seriem parentum volens commendare memoriæ, ordiens a patre Abraham, dicit : *Abraham genuit Isaac.* Cur non dixit, Ismael, quem primitus genuit? Sequitur : *Isaac autem genuit Jacob.* Cur non dixit Esau, qui ejus primogenitus fuit? Quia scilicet per illos ad David pervenire non posset. GLOSSA. Omnes tamen fratres Judæ, cum ipso in generatione computat; quod etiam ideo factum est, quia Ismael et Esau non remanserunt in cultu unius Dei; fratres vero Judæ in populo Dei [4] sunt computati. CHRYSOSTOMUS *hom.* III, *in Matth.* « Vel » propterea duodecim Patriarcharum meminit, ut eam quæ ex progenitorum nobilitate est, elationem auferret. Etenim multi horum ex ancillis nati fuerunt; sed omnes similiter erant Patriarchæ, et tribuum principes. GLOSSA. Ideo autem Judam nominatim posuit, quia de illo tantum Dominus descendit. ANSELMUS. [5] In singulis autem Patribus non solum debet notari historia, sed allegoria et moralitas : allegoria quidem in quo unusquisque Patrum Christum præfiguret; moralitas in hoc notatur quod ex singulis Patribus in nobis aliqua virtus per significationem nominis vel exemplum ædificetur. Abraham ergo in multis locis figuram Christi portat, et præterea in nomine : Abraham enim pater multarum gentium interpretatur, et Christus est pater multorum fidelium : Abraham etiam de cognatione sua exiit, et in terra aliena demoratus est, et Christus derelicto Judaico populo, ad Gentes per prædicatores suos exivit. CHRYSOSTOMUS *Super Matth.* hom. I, *In opere imperfecto*, non procul a princ. Isaac autem interpretatur risus ; risus autem sanctorum est, non stulta [6] cachinnatio labiorum, sed rationabile gaudium cordis, quod fuit mysterium Christi. Sicut enim ille parentibus in ultima senectute donatus est lætitia suis, ut cognoscatur quia non erat filius naturæ, sed gratiæ ; sic et Christus in novissimo fine productus est a matre Judæa gaudium cunctis ; sed iste per virginem, ille de anu, ambo contra spem naturæ. REMIGIUS. Jacob supplantator ininterpretatur, et de Christo dicitur Psal. XVII. « Supplantasti insurgentes in me subtus me. »

Jacob genuit Judam et fratres ejus. CHRYSOSTOMUS *Super Matth.* hom. I, *in opere imperf.* aliquantulum a princ. Et noster [7] Jacob genuit duodecim Apostolos in spiritu, non in carne; verbo, non in sanguine. Judas autem interpretatur confessor, quoniam Christi erat imago, qui confessor Patris erat futurus, dicens infra, XI *Confiteor tibi Pater Domine cœli et terræ.* GLOSSA (Anselmi.) Moraliter autem Abraham nobis virtutem fidei per exempla Christi significat, cum de eo legatur Gen. XV : « Abraham credidit Deo, et reputatum est ei ad justitiam. » Isaac significat spem, quia interpretatur risus ; fuit enim gaudium parentum : spes vero similiter est gaudium nostrum, dum æterna bona sperare facit, et de eis gaudere. *Abraham* ergo *genuit Isaac*, quia fides generat spem. Jacob autem significat caritatem : caritas enim amplectitur duas vitas : activam per dilectionem proximi, contemplativam per dilectionem Dei : ac-

[1] « Designari, qui... ut ab Abraham. » — [2] « Huic » id est, Abraham. Unusquisque etenim suam prærogativam habet : David, ut Jesus, filius ejus dicatur; Abraham ut ab eo generatio Domini incipiat. — Et talis est Ambrosii sensus. — [3] Parm. erronee : « CHRYSOSTOMUS, Hom. III, post. init. » — [4] Sic A, B, C, D. — Parm. omittit : « Dei. »

[5] Parm. omittit : « ANSELMUS. » Edit. aliæ subsequentia cum antecedentibus nectunt, et utraque conjunctim velut ex illa notant; cum tamen prima tantum in illa indicentur, cetera in Anselmo, etsi non eodem tenore, sed quibusdam hinc interjectis. — [6] Al. : « stricta. » — [7] Al. omittitur : « noster. »

tiva per Liam, contemplativa per Rachel significatur : Lia enim laborans interpretatur, quia activa in labore est ; Rachel visum principium, quia per contemplativam principium, idest Deus, videtur. Nascitur ergo Jacob de duobus parentibus, quia caritas nascitur de fide et spe : quod enim credimus et speramus diligimus.

3. Judas autem genuit Phares et Zaram de Thamar. Phares autem genuit Esron. Esron autem genuit Aram. Aram autem genuit Aminadab. Aminadab autem genuit Naasson. Naasson autem genuit Salmon. Salmon autem genuit Booz de Rahab. Booz autem Obed ex Ruth. Obed autem genuit Jesse. Jesse autem genuit David regem.

3. Glossa. Prætermissis aliis filiis Jacob, Evangelista Judæ prosequitur generationem, dicens : *Judas autem genuit Phares et Zaram de Thamar.* Augustinus *De civit Dei* lib. XV, cap. xv. « Nec Judas primogenitus, » nec istorum geminorum aliquis fuit primogenitus Judæ ; sed ante illos jam tres genuerat. Eos itaque tenuit in ordine generationum per quos ad David, atque inde quo intenderet [1], perveniret. Hieronymus super illud, *Phares autem genuit Esron.* Notandum autem in genealogia Salvatoris nullam sanctarum assumi mulierum, sed eas quas Scriptura reprehendit : ut qui propter peccatores venerat, de peccatoribus nascens, omnium peccata deleret ; unde et in sequentibus Ruth Moabitis ponitur. Ambrosius *Super Lucam*, lib. III. Lucas autem has declinavit [2] « ut immaculatam sacerdotalis generis seriem declararet; sed sancti Matthæi consilium a rationis justitia non abhorret : nam cum evangelizaret secundum carnem generatum esse qui omnium peccata susciperet, subjectum injuriis, subditum passioni ; nec [3] hoc quidem putavit exortem asserendum esse pietatis, ut maculatæ quoque originis non recusaret injuriam : simul ne puderet Ecclesiam de peccatoribus congregari, cum Dominus de peccatoribus nasceretur : postremo ut beneficium redemptionis etiam a suis majoribus inchoaret : ne quis putaret originis maculam impedimento posse esse virtuti, nec se insolens de sui nobilitate jactaret. » Chrysostomus *In hom.* hom. iii, ante med. Post hoc monstratur omnes obnoxios fuisse peccatis : instat enim Thamar fornicatio Judam accusans, et David a fornicaria muliere [4] genuit Salomonem. Si autem a magnis lex non est impleta, nec a minoribus ; et sic omnes peccaverunt, et necessaria facta est Christi præsentia. Ambrosius *Super Lucam*, lib. III, n. 19 et 21. Vide autem quia « non otiose Matthæus utrumque significavit ? [5] cum Phares tantummodo commemorationem causa deposceret : quia hic in utroque mysterium est : per geminos enim gemina describitur vita populorum ; una secundum legem, altera secundum fidem. » Chrysostomus *Super Matthæum*, hom i, *In opere imperfecto*, aliquantulum a principio. Per Zaram enim significatur Judaicus populus, qui primus apparuit in luce fidei, quasi de vulva tenebrosa mundi procedens ; et ideo significatus est cocco circumcisionis [6], putantibus omnibus, quia ipse populus Dei erat futurus primus [7] ; sed posita est ante faciem ejus lex, quasi sepes vel maceria. Sic ergo impeditus est populus Judaicus per legem ; sed temporibus Christi rupta est sepes legis, quæ erat inter Judæos et Gentes ; sicut ait Apostolus Ephes. ii. « Medium parietem maceriæ solvens : » sic factum est ut Gentilis per Phares significatus, postquam rupta est lex per Christi mandata, primus ad fidem procedat; et postea sequitur Judaicus populus.

Sequitur : *Phares autem genuit Esron.* Glossa *ordinaria* in Matth. Judas genuit Phares et Zaram antequam intraret in Ægyptum, in quam ambo postea cum patre transierunt. In Ægypto vero *Phares genuit Esron. Esron autem genuit Aram. Aram autem genuit Aminadab. Aminadab autem genuit Naasson* : et tunc Moyses eduxit eos de Ægypto. Naasson autem fuit dux sub Moyse in tribu Juda per desertum, in quo genuit Salmon. Iste Salmon fuit princeps de tribu Juda, qui cum Josue terram promissionis intravit. Chrysostomus *Super Matth.* hom. i. *In opere imperfecto.* Quoniam autem ex aliqua causa, secundum providentiam Dei, posita sunt horum patrum nomina credimus. Sequitur : *Naasson autem genuit*

[1] « ... Intenderat. » — [2] Al. : « hic declaravit. » — [3] « Ne hujus quidem... de sui se generis nobilitate. » — [4] Al. : « David fornicata mulier. » — [5] « Signavit... per geminorum mysterium gemina. » — [6] Al. : « circumcisionibus. » — [7] Sic A, B, C, D. — Parm. omittit : « primus. »

Salmon. CHRYSOSTOMUS hom. I, *In opere imperf.* Accepit autem uxorem nomine Rahab. Hæc autem Rahab dicitur fuisse Rahab meretrix de Hierico, quæ suscepit exploratores filiorum Israel, abscondit eós, et servavit incolumes. Cum autem Salmon nobilis esset inter filios Israel, quia de tribu erat Juda, et quia filius principis erat, vidit Rahab sic fidelem, et quasi magnam aliquam constitutam, meruit accipere in uxorem. Forsitan autem et ideo interpretatur Salmon, quasi per [1] ipsum nomen invitaretur a providentia Dei ut acciperet vas electionis Rahab. Interpretatur enim Salmon, Accipe vas [2].

Sequitur : *Salmon autem genuit Booz de Rahab.* GLOSSA. Iste Salmon in terra promissionis genuit de illa Rahab Booz. Booz autem genuit Obed ex Ruth. CHRYSOSTOMUS hom. I, *In opere imperf.* ante medium. Quomodo autem Booz accepit uxorem Moabitidem nomine Ruth, exponere æstimavi superfluum : cum de his Scriptura sit omnibus manifesta. Hoc autem dicimus solum, quoniam Ruth, pro merito fidei suæ nupsit Booz, quia deos patrum suorum repulit, et Deum viventem elegit. Et Booz pro merito fidei suæ illam accepit uxorem, ut ex conjugio tali sanctificato genus nasceretur regale. AMBROSIUS *Super Lucam* lib. III, n. 30, « Quomodo » autem « Ruth, cum esset alienigena, Judæo nupsit, et qua ratione in Christi generatione ejus putaverit [3] Evangelista copulæ commemorationem esse faciendam, quæ legis serie vetabatur [4] ? » Quia « ergo non de legitima Salvator generatione manavit, videtur esse deforme, nisi ad apostolicam sententiam revertaris 1 Tim. I, quia « non est lex posita justis, sed injustis. » Hæc enim cum esset alienigena et Moabitis, præsertim cum lex Moysi prohiberet has nuptias, Moabitasque [5] excluderet ab Ecclesia : quomodo introivit in Ecclesiam nisi quia sancta et immaculata moribus supra legem facta est ? Diffinitionem [6] » ergo « legis excessit, et meruit inter majores dominici generis computari, propter cognationem mentis electa, [7] non corporis. Magnum autem nobis exemplum est quod in illa nostrum omnium, qui ex gentibus collecti sumus, ingrediendi in Ecclesiam Domini figura præcessit. HIERONYMUS *In præf. Bibliæ.* Ruth etiam Moabitis Isaiæ explet vaticinium dicentis cap. XXVI, « Emitte agnum, Domine, dominatorem terræ, de petra deserti ad montem filiæ Sion. »

Sequitur : *Obed autem genuit Jesse.* GLOSSA *ordinaria* sub hoc verbo. Jesse pater David binomius est, quia frequentius vocatus est Isai. Sed quia Propheta vocat eum non Isai, sed Jesse, dicens Isai. XI : « Egredietur virga de radice Jesse ; » ut ostenderet illam prophetiam completam in Maria et in Christo, Evangelista posuit *Jesse.*

Sequitur : *Jesse autem genuit David regem.* REMIGIUS. Sed quærendum est quare sanctus Evangelista solum David nominaverit regem ; quod ideo dixit, ut ostenderet eum primum fuisse regem in tribu Juda. Ipse autem Christus est Phares divisor, ut est illud infra XXV, *Dividet agnos ab hædis ;* est et Zaram oriens, ut est illud Z ch. VI : « Ecce vir, oriens nomen ejus. » Est Esron sagitta, ut est illud Isa. XLIX, « Posuit me sicut sagittam electam. » RABANUS. Vel atrium [8] propter abundantiam gratiæ et latitudinem caritatis. Est Aram electus; secundum illud Isai. XLII, « Ecce puer meus electus : » vel excelsus, secundum illud Psal. CXII : « Excelsus super omnes gentes Dominus. » Ipse est Aminadab, idest voluntarius, qui dicit Psal. LIII, « Voluntarie sacrificabo tibi. » Idem est et Naasson, idest augurium, qui novit præterita, præsentia, et futura. Vel serpentinus, secundum illud Joan. III : « Moyses exaltavit serpentem in deserto. » Est et Salmon, idest sensibilis, qui dicit, Ego sensi de me virtutem exisse. GLOSSA. Ipse accipit Rahab, idest Ecclesiam de Gentibus. Rahab, enim fames, vel latitudo, vel impetus : quia Ecclesia Gentium esurit et sitit justitiam, et impetu doctrinæ philosophos et reges convertit. Ruth etiam interpretatur videns vel festinans ; et significat Ecclesiam, quæ puro corde videt Deum, et festinat ad bravium supernæ vocationis. REMIGIUS. Est et Booz, in quo robur ; ut est illud Joan XII, « Cum exaltatus fuero a terra, omnia traham ad me. » Est et Obed serviens, ut est illud infra XX, *Filius hominis non venit minis-*

[1] Al. deest : « per. » — [2] Al. : « accipere. » — [3] « Putavit... ex legitima... cum sit alienigena... intravit in Ecclesiam... quod in illa. » — [4] Sic codd. — Parm. : « Mœchabatur, » et in not. : « Forte: vetabatur. » — [5] Al. : « Moabitis, quia. » — [6] Sic codd. — Parm. : « destinationem. » — [7] Sic codd. — Parm. : « electa. » — [8] Al. : « alterum. »

trari, sed ministrare. Est et Jesse incensum, secundum illud Luc. XII, « Ignem veni mittere in terram. » Ipse est David manu fortis, secundum illud Psal. XXIII : « Dominus fortis et potens : » desiderabilis, secundum illud Aggæi II, « Veniet desideratus cunctis gentibus : » pulcher aspectu, secundum illud Ps. XLIV, « Speciosus forma præ filiis hominum. » GLOSSA Anselmi. Iterum [1] videamus quas virtutes isti patres in nobis ædificent : quia fides, spes et caritas omnium virtutum sunt fundamentum. Sequentes virtutes sunt quasi superadditiones. Judas interpretatur confessio. Duplex est autem confessio : est altera fidei, altera peccatorum. Si ergo post tres supradictas virtutes peccatur, necessaria est non solum fidei, sed peccatorum confessio. Post Judam sequitur Phares et Zaram. Phares divisio, Zaram oriens interpretatur, et Thamar amaritudo. Confessio enim generat divisionem a vitiis, et ortum virtutum, et amaritudinem pœnitentiæ. Post Phares sequitur Esron, qui sagitta interpretatur : postquam enim aliquis divisus est a vitiis et sæcularibus, debet fieri sagitta, ut in aliis vitia prædicando perimat. Sequitur Aram, qui interpretatur electus, vel excelsus : quia postquam aliquis a mundo remotus est, et aliis proficit, necesse est ut Deo electus, hominibus celebris, excelsus in virtutibus habeatur. Naasson interpretatur augurium : hoc autem augurium non est sæculare, sed cœleste. De hoc gloriabatur Joseph, fratribus mandans Gen. XLIV, « Vos detulistis scyphum domini mei, in quo augurari solebat. » Scyphus est divina Scriptura, ubi est potus sapientiæ : in hac auguratur sapiens ; quia ibi videt futura, idest cœlestia. Sequitur Salomon ; idest sensibilis : postquam enim aliquis studet in divina Scriptura, fit sensibilis, idest discernens gustu rationis, quid bonum, quid malum ; quid dulce, quid amarum. Sequitur Booz, idest fortis ; instructus enim in Scripturis, fit ad omnia adversa toleranda fortis. CHRYSOSTOMUS hom. I, *In oper. imperfecto.* Iste autem fortis est filius Rahab, idest Ecclesiæ : Rahab enim interpretatur latitudo, vel dilatata ; quia enim ex omnibus finibus terræ vocata est Ecclesia Gentium, latitudo appellatur [2] GLOSSA Anselmi. [3] Sequitur Obed, idest servitus ; non enim idoneus est ad servitutem nisi qui fortis est : quæ servitus generatur ex Ruth, idest festinantia : oportet enim promptum esse servum, non pigrum. CHRYSOSTOMUS hom. I, *In op. imperf.* Nunc autem qui divitias et non mores, pulchritudinem et non fidem, et quod in meretricibus quæri solet, hoc in conjugibus optant, non generant subditos filios vel sibi vel Deo, sed contumaces et contra se et contra Deum : ut filii eorum sint pœna irreligiositatis eorum. Iste Obed genuit Jesse, idest refrigerium : nam quicumque est subditus Deo et parentibus suis, tales filios generat, Deo præstante, a quibus refrigeratur. GLOSSA Anselmi. Vel Jesse, idest incensum. Si enim servimus ex amore et timore, erit devotio in corde, quæ ex igne et desiderio cordis, suavissimum incensum offert Deo. Postquam autem aliquis idoneus est servus, et sacrificium Deo factus, sequitur ut sit David, idest manu fortis, qui contra hostes fortiter dimicavit, et Idumæos tributarios fecit. Similiter ipse debet carnales homines verbo et exemplo Deo subjugare.

4. David autem rex genuit Salomonem, ex ea quæ fuit Uriæ. Salomon autem genuit Roboam. Roboam autem genuit Abiam. Abias autem genuit Asa. Asa autem genuit Josaphat.

4. GLOSSA Anselmi. Secundi quaterdenarii [4] generationis seriem Evangelista decurrit, quæ a regibus continetur ; et ideo a David incipit : qui primus in tribu Judæ regnavit, dicens : *David rex genuit Salomonem ex ea quæ fuit Uriæ.* AUGUSTINUS *De consens. Evangel.* lib. II, cap. IV, a med. Quia enim in generationibus Matthæi significatur nostrorum susceptio peccatorum, « ideo » ipse a David per Salomonem descendit, in cujus matre, ille peccavit. Lucas vero ad David per Nathan ascendit, per quem Prophetam Deus peccatum illius expiavit : quia in generationibus Lucæ significatur abolitio peccatorum. AUGUSTINUS in lib. *Retract.* lib. II, c. XVI. « Dicendum tamen fuit » per [5] cujus nominis Prophetam : ne putaretur idem fuisse homo, cum alter fuerit ; quamvis et ipse hoc « nomine » vocaretur. REMIGIUS. Quærendum est autem quare Evangelista Bersabee proprio nomine non nominavit sicut ceteras mulieres. Quod ideo est, quia ceteræ mulieres, quamvis

[1] Edit. : « interim. » — [2] Al. : « ideo gentium latitudo appellatur. » — [3] Parm : « RABANUS. » — [4] Al. : « quatriduarii. » — [5] Al. deest : « per. »

reprehensibiles fuissent, tamen laudabiles erant virtutibus. Bersabee vero non solum fuit conscia adulterii, sed etiam homicidii mariti sui ; et ideo proprio nomine eam non nominavit in genealogia Domini. GLOSSA Anselmi. Tacet etiam nomen Bersabee, ut nominando Uriam reducat ad memoriam illud maximum scelus quod in eum fecit. AMBROSIUS *Super Lucam* lib. III, n. 37. « At [1] vero sanctus David, in eo est præcellentior quod hominem se ipse cognovit, et commissum super arrepta Uriæ uxore peccatum pœnitentiæ putavit [2] lacrymis abluendum; ostendens nobis neminem propriæ virtuti debere confidere : habemus enim adversarium magnum, qui vinci a nobis sine Dei favore [3] non possit. Et plerumque in illustribus viris gravia peccata reperies, ut quasi homines tentationi potuisse succumbere cognoscas, ne virtutibus egregiis plusquam homines crederentur. » CHRYSOSTOMUS hom. I *In op. imperf.* Salomon autem interpretatur pacificus, quoniam omnibus in circuitu gentibus pacificatis, et tributa reddentibus, pacificum [4] habuit regnum. *Salomon autem genuit Roboam.* Roboam interpretatur a multitudine populi. Multitudo enim mater est seditionis : quia quod a pluribus peccatur, plerumque manet invindicabile. Paucitas autem magistra est disciplinæ.

5. Josaphat autem genuit Joram. Joram autem genuit Oziam. Ozias autem genuit Joatham. Joatham autem genuit Achaz. Achaz autem genuit Ezechiam. Ezechias autem genuit Manassen. Manasses autem genuit Amon. Amon autem genuit Josiam. Josias autem genuit Jechoniam et fratres ejus in transmigratione Babylonis.

5. HIERONYMUS. In quarto autem Regum volumine legimus, de Joram Ochoziam fuisse generatum. Quo mortuo, Josabeth filia Joram regis, soror Ochoziæ, tulit Joas filium fratris sui, et eum internecioni quæ exercebatur ab Athalia, subtraxit. Cui successit in regnum filius ejus Amasias : post quem regnavit filius ejus Azarias, qui appellatur Ozias : cui successit Joatham filius ejus. Cernis ergo quod secundum fidem historiæ, tres reges in medio fuerunt, quos Evangelista prætermisit. Joram quoque non genuit Oziam, sed Ochoziam, et reliquos quos numeravimus. Verum quia Evangelistæ propositum erat tessaradecades in diverso temporis statu ponere, et quia Joram generi se miscuerat impiissimæ Jezabelis, idcirco usque ad tertiam generationem ejus memoria tollitur, ne in sanctæ nativitatis ordine poneretur. HILARIUS *In Matth.* cap. I, n. 2. Purgata vero labe familiæ gentilis [5], jam regalis in quarta [6] generationum consequentium origo numeratur. CHRYSOSTOMUS hom. I, *Op imperf.* Quod Spiritus sanctus per Prophetam contestatus est, dicens, ut dispergeret omnem masculum de domo Achab et Jezabel, implevit Jehu filius Nansi, et accepit promissionem, ut usque ad quartam generationem sedeant filii ejus in sede regni supra Israel. Quanta ergo benedictio facta est super domum Achab, tanta maledictio facta est super domum Joram propter filiam iniqui Achab et Jezabel, ut usque ad quartam generationem præcidantur filii ejus de regum numero, et sic peccatum ejus descendit in filios ejus ; sicut fuerat scriptum Exod. XXIX et XXXIV : « Reddam peccata patrum » in filios, usque ad tertiam et quartam » generationem. » Videte ergo quam periculosum est inire conjugia ex genere impiorum. AUGUSTINUS (*a*) *De quæst. nov. et veteris testamenti* quæst. LXXXV, « Vel » non immerito sublati sunt de numero ceterorum Ochozias, Joas et Amazias. Sic enim eorum continuavit impietas ut nullum intervallum haberet. Salomon autem merito patris [7] dimissus in regno est; Roboam autem merito filii; illi autem tres maligne agentes erasi [8] sunt. Ad perditionem enim generis exemplum est quando jugiter malignitas panditur.

Sequitur *Ozias autem genuit Joatham. Joatham autem genuit Achaz. Achaz autem genuit Ezechiam.* GLOSSA. Cui, cum esset sine liberis, dictum est Isai. XXXVIII : « Dispone domui tuæ, quia morieris. » Ideo flevit, non propter longiorem vitam, cum sciret inde Salomonem placuisse Deo, quod non petiisset ampliores annos; sed quia dubitabat ne promissio Dei impleretur, cum se sciret esse de David, per quem oportebat venire Christum ; et ipse erat sine liberis.

[1] « An vero... non eo præcelsior... tentationi patuisse. » — [2] Sic codd. — Parm. : « curavit. » — [3] Sic codd. — Parm.: « adjutorio. » — [4] Al. : « pacificatum. » — [5] « ... Purgata igitur Achab familia Gentili... » — Sed in aliquot codd. et vulgatis : « purgata igitur labe familiæ gentilis. » — [6] « In quarto. » — [7] ... Remissus in regno... Roboam maligne agens merito Asa relictus est in numero regum. » — [8] Al. : « sublati. »

(*a*) Non Augustinus, sed alius Auctor sub nomine Augustini.

Sequitur : *Ezechias autem genuit Manassen. Manasses autem genuit Amon. Amon autem genuit Josiam. Josias autem genuit Jechoniam et fratres ejus in transmigratione Babylonis.* CHRYSOSTOMUS hom. I, *In op. imperf.* Sed non sic positum est in libro Regum, ubi talis est ordo lib. IV, cap. XXIII : « Josias genuit Eliacim, » postea vocatum Joakim. « Joakim autem genuit Jechoniam : » Sed Joakim sublatus est de numero regum : quia non populus Dei constituerat eum in regnum, sed Pharao per potentatum. Si enim justum fuit ut propter solam commixtionem generis Achab, tollerentur tres reges de numero regum, quare non erat justum ut similiter tolleretur Joakim, quem Pharao vi hostili fecerat regem? Et sic Jechonias, qui est filius Joakim, nepos autem Josiæ, sublato patre de numero regum, ipse est positus pro eo, quasi filius Josiæ. HIERONYMUS. Vel aliter. Sciamus Jechoniam priorem ipsum esse qui [1] Joakim; secundum autem filium, non patrem : quorum primus per *k* et *m*, secundus per *ch* et *n* scribitur. Quod scriptorum vitio et longitudine temporum apud græcos latinosque confusum est, AMBROSIUS *Super Lucam* lib. III, n. 46. « Duos enim fuisse » Joakim « Regnorum libri indicant : » sic enim scriptum est IV Reg. XXIV : « Dormivit Joakim cum patribus suis, et regnavit Joachin filius ejus pro eo. Filius » autem est « cui Hieremias nomen imposuit » Jechoniam. « Et bene Sanctus Matthæus a Propheta [2] noluit discrepare, ut non Joachin sed Jechoniam nominaret, simulque « majorem fructum dominicæ pietatis astruxit. Generis enim nobilitatem Dominus in hominibus non requisivit [3], sed de captivis et peccatoribus congrue nasci voluit qui remissionem veniebat prædicare captivis. Non igitur suppressit alterum Evangelista ; sed utrumque significavit, quod uterque Jechonias dictus sit. » REMIGIUS. Sed quæri potest quare dicat Evangelista eos natos in transmigratione; cum nati fuissent antequam transmigratio fuerit facta. Ideo autem dicit hoc, quia ad hoc nati sunt ut de regno totius populi pro suis et aliorum peccatis captivi ducerentur. Et quia præscius erat Deus eos esse ducendos captivos, idcirco dixit eos natos in transmigratione. De his autem quos sanctus Evangelista in genealogia Domini simul ponit, sciendum quia aut similes fuerunt fama, aut infamia. Judas et fratres ejus laudabiles fuerunt fama; similiter Phares et Zara, Jechonias et fratres ejus notabiles fuerunt infamia. GLOSSA *ordinaria.* Mystice autem David est Christus, qui Goliam, idest diabolum, superavit. Urias autem, idest lux mea Deus, est diabolus [4], qui dicit Isai. XIV, « Similis ero Altissimo » : cui Ecclesiam conjugatam Christus de solario paternæ majestatis adamavit, et pulchram factam sibi matrimonio copulavit. Vel Urias, idest Judaicus populus, qui per legem de luce gloriatur. Sed huic Christus legem abstulit, quam de se loqui docuit. Bersabee autem est puteus satietatis, idest abundantia gratiæ spiritualis. REMIGIUS. Vel Bersabee interpretatur puteus septimus [5], sive puteus juramenti, per quod significatur fons baptismatis, in quo datur donum Spiritus septiformis, et fit ibi adjuratio contra diabolum. Est et Christus Salomon pacificus, secundum illud Apostoli Ephes. II : « Ipse est pax nostra. » Est Roboam latitudo populi, secundum illud infra II : *Multi venient ab oriente et ab occidente.* RABANUS. Vel impetus populi : quia velociter populos convertit ad fidem. REMIGIUS. Ipse est Abias, idest pater Dominus, secundum illud infra XXIII : *Unus est pater vester qui in cœlis est* : et iterum Joan. XIII « Vos vocatis me Magister et Domine. » Est et Asa, idest attollens, secundum illud ibid. I : « Qui tollit peccata mundi. » Est et Josaphat, idest judicans ; secundum illud ibid. V : « Pater [6] omne judicium dedit Filio. » Est et Joram, idest excelsus, secundum illud ibid. III : « Nemo ascendit in cœlum, nisi qui de cœlo descendit. » Est et Ozias, idest robustus Domini, secundum illud Psal. CXVII : « Fortitudo mea et laus mea Dominus. » Est et Joatham consummatus vel perfectus, secundum illud Apostoli Rom. X : « Finis legis Christus. » Est et Achaz convertens, secundum illud Zach. I : « Convertimini ad me. » RABANUS. Vel comprehendens : quia infra XI, *nemo novit Patrem nisi Filius.* REMIGIUS. Est et Ezechias fortis Dominus, vel Dominus confortavit secundum illud Joan XVI : « Confidite, ego vici mundum. » Ipse est Manasses obliviosus [7] sive oblitus, secundum

[1] Al. : « quam. » — [2] Sic codd. — Parm. : « voluit discrepare, ut non Joachim et Jechoniam vocaret simul, quia. » — [3] « ... Non in omnibus Dominus requisivit. » — [4] Al. : « luxuria idest diabolus, etc. » — [5] A : « serpentinus. » — [6] Al. omittitur : « Pater. » — [7] Al. : « oblivionis. »

illud Ezech. XXVIII : « Peccatorum vestrorum non recordabor amplius. » Est et Amon fidelis, secundum illud Psal. CXLIV : « Fidelis Dominus in omnibus verbis suis. » Est et Josias, ubi est incensum Domini, secundum illud Luc. XXII : « Factus in agonia, prolixius orabat. » RABANUS. Quod vero incensum orationem significat, Psalmista testatur, dicens Psal. CXL : « Dirigatur oratio mea sicut incensum in conspectu tuo. » Vel Domini salus, secundum illud Isai. LV : « Salus autem mea in sempiternum erit. » REMIGIUS. Ipse Jechonias præparans, vel Domini preparatio, secundum illud Joan. XVI : « Si abiero, et præparavero locum. GLOSSA Anselmi. Moraliter autem post David sequitur Salomon, qui interpretatur pacificus. Tunc enim aliquis fit pacificus, motibus sedatis illicitis, et quasi jam in æterna tranquillitate positus, cum Deo servit, et alios ad eum convertit. Sequitur Roboam, id est populi latitudo : postquam enim non habet quod in se vincat, amplecti alios debet, et late populum Dei ad superna trahere secum. Sequitur Abias, idest pater Dominus : his enim præmissis potest se profiteri Filium Dei, et tunc esse debet [1] Asa, idest attollens, ut de virtute in virtutem ad patrem suum ascendat; et tunc erit Josaphat, idest judicans, ut alios judicet, et a nemine judicetur. Ita fit Joram, idest excelsus, quasi in cœlestibus habitans : unde efficitur Ozias, idest robustus Domini, quasi robur suum Deo attribuens, et in suo proposito perseverans. Et sequitur Joathan, idest perfectus : quia quotidie in majus proficit. Et sic fit Achaz, idest comprehendens : ex operatione enim augmentatur agnitio, secundum illud Psal. LXIII ; « Annuntiaverunt opera Dei, et facta ejus intellexerunt. » Sequitur Ezechias, idest fortis Dominus : quia Deum fortem esse intelligit; et ideo in amorem ejus conversus fit Manasses, idest obliviosus, temporalia tradens oblivioni; et ex hoc fit Amon, idest fidelis : qui enim temporalia contemnit, neminem in re sua defraudat. Et fit Josias, idest salutem Domini secure expectans : Josias enim salus Domini interpretatur.

6. Et post transmigrationem Babylonis. Jechonias genuit Salathiel. Salathiel autem genuit Zorobabel. Zorobabel autem genuit Abiud. Abiud autem genuit Eliacim. Eliacim autem genuit Azor. Azor autem genuit Sadoch. Sadoch autem genuit Achim. Achim autem genuit Eliud. Eliud autem genuit Eleazar. Eleazar autem genuit Mathan. Mathan autem genuit Jacob.

6. CHRYSOSTOMUS. Lib. III, n. 40, 42, 44. Hom. I, *In op. imperf.* Post transmigrationem inter privatas personas primo ponit Jechoniam quasi privatum et ipsum. AMBROSIUS *Super Lucam.* De quo Hieremias, XXII dicit : « *Scribe virum istum abdicatum : quia non exurget ex semine ejus sedens in throno David.* Quomodo » autem « ex semine Jechoniæ nullus regnaturus dicitur per Prophetam ? Si enim Christus regnavit, ex semine autem Jechoniæ Christus est; Propheta mentitus est. Sed illic futuros ex semine Jechoniæ non negatur; et ideo de semine ejus Christus est; et quod regnaverit Christus, non contra Prophetiam [2] est : non enim seculari honore regnavit : ipse enim dixit Joan. XIX : *Regnum meum non est de hoc mundo.*

Jechonias autem genuit Salathiel. CHRYSOSTOMUS hom. I. *In op. imperf.*, a medio. De Salathiel quidem nihil legimus vel boni, vel mali; tamen putamus sanctum eum fuisse, et in captivitate assidue [3] Dominum petiisse pro ipsa calamitate quæ contigerat Israel : et ideo petitionem Dei eum appellatum fuisse; interpretatur enim petitio Dei. *Salathiel autem genuit Zorobabel*, qui interpretatur fluitio postposita, vel ex commixtione. Vel, hic doctor Babyloniæ legitur [4], (si verum est nescio) quia sacerdotale et regale genus mixtum est in Zorobabel ; forte ergo propter hoc dies tum est *ex commixtione* [5]. Per istum [6] autem reversi sunt filii Israel in terram propriam : quia cum contenderent tres pro sua sententia, vicit Zorobabel, et pronuntiata est omnibus fortior veritas esse; propter quod Darius concessit ei filios Israel redire in sua ; et ideo recte secundum providentiam Dei, nominatus est Zorobabel, idest doctor Babyloniæ. Quæ enim major doctrina quam ostendere veritatem dominatricem esse omnium rerum ? GLOSSA *ordinaria.* Sed hoc videtur esse contrarium generationi quæ legitur in Paralipomenon. Dicitur enim ibi Jechonias genuisse Salathiel et Phadaja, et Phadaja Zorobabel, et Zorobabel Mosollam, Ananiam et Salamith sororem eorum.

[1] Sic A, B, C, D. — Parm. omittit : « debet. » — [2] Sic codd. — Parm. : « prophetam. » — [3] Parm. : « Deum. » — [4] Parm. : « Babyloniæ Legi. » — [5] Sic codd. — Parm. omittit : « forte ergo propter hoc dictum est · » « *Ex commixtione.* » — [6] Parm. : « propter ipsum. »

Sed scimus multa in Paralipomenon vitio scriptorum depravata. Unde multæ et indeterminatæ genealogiarum veniunt quæstiones, quas jubet Apostolus evitari. Vel potest dici, Salathiel et Phadaja eumdem esse, quasi binomium. Vel Salathiel et Phadaja fratres esse, et filios ejusdem nominis habuisse; et historiographum secutum fuisse generationem Zorobabel filii Salathiel. De Abiud usque ad Joseph nulla historia invenitur in Paralipomenon; sed alii multi annales leguntur fuisse apud Hebræos, qui dicebantur Verba dierum, de quibus Herodes rex alienigena dicitur multos combussisse, ut ordo regiæ stirpis confunderetur. Et forsitan Joseph nomina parentum ibi legerat, vel alio quoquo modo retinuerat. Unde Evangelista seriem istius generationis poterat scire. Notandum tamen quod prior Jechonias Domini resurrectio, sequens Domini præparatio dicitur. Utrumque autem convenit Domino Christo, qui dicit Joan. xi : « Ego sum resurrectio et vita ; » et ibid. xiv : « Vado parare vobis locum. » Salathiel, idest petitio mea Deus, illi convenit qui dicit ibid. xvii : « Pater sancte, serva illos quos dedisti mihi. » Remigius. Est etiam Zorobabel, idest magister confusionis, secundum illud infra ix : *Magister vester cum publicanis et peccatoribus manducat.* Ipse est Abiud, idest pater meus iste, secundum illud Joan. x : « Ego et Pater unum sumus. » Est et Eliacim, idest Deus ressuscitans, secundum illud ibid. vi : « Resuscitabo eum in novissimo die. » Est et Azor, idest adjutus, secundum illud [1] ibid. viii : « Qui me misit, mecum est. » Ipse est et Sadoch justus, sive justificatus, secundum illud I Petr. iii : « Traditus justus pro injustis. » Est et Achim, idest frater meus iste, secundum illud infra xii : *Qui fecerit voluntatem Patris mei, hic meus frater est.* Est etiam Eliud, idest, Deus meus iste, secundum illud Joan. xx : « Deus meus et Dominus meus. » Glossa *ordinaria.* Est et Eleazar, idest Deus meus adjutor meus [2], secundum illud Psal. xvii, « Deus meus adjutor meus. » Est et Mathan idest donans vel donatus. secundum illud Ephes. iv : « Dedit dona hominibus ; » et Joan iii : « Sic Deus dilexit mundum ut Filium suum daret unigenitum. » Remigius. Est et Jacob supplantans : quia non solum ipse supplantavit diabolum, sed et hujus potestatem suis fidelibus [3] dedit, secundum illud Luc. x : « Ecce dedi vobis potestatem calcandi supra serpentes. » Est et Joseph, idest apponens, secundum illud Joan. x : « Ego veni ut vitam habeant, et abundantius habeant. Rabanus [4]. Sed videamus quid moraliter isti patres significent : quia post Jechoniam, qui dicitur præparatio Domini, sequitur Salathiel, idest petitio mea Deus : qui enim præparatus est non petit nisi solum Deum. Sed iterum fit Zorobabel, idest magister Babylonis, scilicet terrenorum hominum, quos facit cognoscere de Deo quod pater est, quod sonat Abiud : et tunc ille populus resurgit a vitiis : unde sequitur Eliacim, qui resurrectio interpretatur; et idem ad bene operandum adjutus [5] quod sonat Azor; fit Sadoch, idest justus; et tunc dicit fidelis dilectionem proximi. Ipse est frater meus quod sonat Achim; et per dilectionem Dei dicit, Deus meus, quod sonat Eliud : et sequitur Eleazar, idest Deus meus adjutor : quia recognoscit Deum suum adjutorem. Ad quid autem tendit, ostendit Mathan, qui dicitur donum vel donans : expectat enim Deum datorem; et sicut luctatus est in principio, et vitia supplantavit; sic et in fine vitæ quod ad Jacob pertinet : et sic pervenitur ad Joseph, idest ad augmentum virtutum.

7. Jacob autem genuit Joseph virum Mariæ, de qua natus est Jesus, qui vocatur Christus.

7. Glossa. Post omnes generationes patrum ponit ultimo generationem Joseph viri Mariæ, propter quam omnes aliæ introducuntur, dicens : *Jacob autem genuit Joseph.* Hieronymus. Hunc locum objicit nobis Julianus Augustus, de dissonantia Evangelistarum : cur Matthæus Joseph filium dixit Jacob, et Lucas filium eum appellaverit Heli; non intelligens consuetudinem Scripturarum, quod alter secundum naturam, alter secundum legem ei pater sit. Scimus enim hoc per Moysen Deo jubente præceptum Deut. xxv, ut si frater aut propinquus absque liberis mortuus fuerit, alius ejus accipiat uxorem, ad suscitandum semen fratris vel propinqui sui. Super hoc Africanus temporum scriptor et Eusebius Cæsariensis plenius

[1] Al. deest : « secundum illud. » — [2] Al. deest sequens sententia Psal. — [3] Al. : « filius. » — [4] Vel potius Anselmus; nam Rabanus de Christo tantum allegorice interpretatur, nec horum quidquam habet. — [5] Al. : « et idem et bene operandum ab intus. »

disputaverunt. Ex Historia autem ecclesiastica in lib. *Daphoniæ ad Aristidem,* lib. I *Ecclesiast. Hist.*, apud Eusebium Cæs. cap. vi, parum ante med. Mathan enim et Melchi diversis temporibus ex una eademque uxore Jescha nomine singulos filios procrearunt : quia Nathan per Salomonem descendit, uxorem eam primum ceperat, et relicto filio uno Jacob nomine defunctus est : post cujus obitum, quoniam lex viduam alii viro non vetat nubere, Melchi, qui per Mathan genus ducit, cum esset ex eadem tribu, sed non ex eodem genere, relictam Mathan accepit uxorem, ex qua ipse suscepit filium nomine Heli, per quos ex diverso patrum genere efficiuntur Jacob et Heli uterini fratres; quorum alter, idest Jacob, fratris Heli sine liberis defuncti uxorem ex mandato legis accipiens, genuit Joseph, natura quidem germinis [1] suum filium; propter quod et scribitur, *Jacob autem genuit Joseph.* Secundum legis vero præceptum, Heli efficitur filius Jacob : quia frater erat, et ad suscitandum fratris semen acceperat uxorem ejus : et per hoc recta invenitur atque integra generatio et ea quam Matthæus enumerat, et ea quam Lucas, qui legalem successionem, quæ velut adoptione quadam erga defunctos constat, competenti satis per hoc designavit indicio, observans ne in hujusmodi successionibus genuisse aliquem nominaret. Augustinus *De cons. evang.* lib. II, cap. iii, fere sub initio. Commodius enim filius ejus dictus est a quo fuerat adoptatus, quam si diceretur ab illo genitus cujus carne non erat natus. Matthæus autem dicens, *Abraham genuit Isaac*, et in hoc perseverans donec diceret, *Jacob genuit Joseph*, satis expressit [2] eum patrem produxisse secundum ordinem generationum a quo Joseph non adoptatus, sed genitus erat. Quamquam si etiam Lucas genitum diceret Joseph ab Heli, nec sic nos hoc verbum perturbare deberet : neque enim absurde quisquam dicitur non carne, sed caritate genuisse, quem sibi filium adoptaverit. Ex Historia Eccles., apud Euseb. lib. I, cap. vi. Hæc autem non nobis ad lubitum reperta, aut absque ullis auctoribus commentata sunt; sed ipsi Salvatoris nostri secundum carnem propinqui, seu studio tanti seminis demonstrandi, seu edocendi quæ secundum veritatem gesta sunt, hæc tradiderunt. Augustinus *De cons. evang.* lib. II, cap. iv, a med. Merito autem Lucas, qui non ab initio Evangelii sui, sed a baptismo Christi generationes enarrat, tamquam sacerdotem in expiandis peccatis magis assignans, adoptionis originem ipse suscepit : quia per adoptionem efficimur filii Dei credendo in Filium Dei. Per carnalem vero generationem, « quam Matthæus prosequitur, » Filius Dei potius propter nos homo factus est. Satis autem ostendit [3] Lucas se dixisse Joseph filium Heli, quod illi fuerit adoptatus, cum Adam filium dixerit Dei per gratiam, quam postea peccando amisit, tamquam filius in paradiso constitutus sit. Chrysostomus *In hom.* IV, non remote a principio t. XI. Positis igitur progenitoribus universis, et finiens in Joseph, addit, *Virum Mariæ,* monstrans quod propter illam et hunc in genealogia posuit. Hieronymus. Cum autem virum audieris, tibi suspicio non subeat nuptiarum; sed recordare consuetudinis Scripturarum, quod sponsæ uxores, et sponsi viri vocantur. Gennadius *De ecclesiasticis dogmatibus* cap. ii, Natus est autem Dei Filius ex homine, « idest ex Maria, et » non per hominem [4], idest ex viri coitu, sicut Ebion dicit : « unde signanter subdit : *De qua natus est Jesus.* » Augustinus *De hæresibus*, cap. xi. Quod est contra Valentinum, qui dixit, Christum nihil assumpsisse de Virgine, sed per illam tamquam per rivum aut fistulam pertransisse. Augustinus *Contra Faustum* lib. XXVI, cap. vii, circa finem. Cur [5] autem carnem ex utero feminæ assumere voluerit, summa consilii penes ipsum est : sive quod utrumque sexum hoc modo honorandum judicavit assumendo formam viri, et nascendo de femina; sive aliqua alia causa, quam non temere dixerim. Augustinus *De quæst. nov. et veter. testam.* quæst. xlix, Quod autem per olei unctionem præstabat Deus his qui in reges ungebantur, hoc præstitit Spiritus sanctus homini Christo, addita expiatione, quare natus, Christus est [6] appellatus; « et hoc est

[1] Sic A, B, C, D. — Parm. : « generis. » — [2] « Ad eum patrem se perduxisse ordinem generantium... absurde quisquam. » — [3] « ... Demonstravit ... quod illi fuerit adoptatus. » — [4] Al. : « per hominem, idest non ex Maria, et non per hominem, etc. » — [5] « ... In carne ex utero feminæ assumpta pati. » — [6] Al. : « qua natus est Christus. »

quod dicitur, *Qui vocatur Christus.* » AUGUSTINUS *De cons. evang.* lib. II, cap. I, circ. med. Non tamen erat fas ut eum ob hoc a conjugio Mariæ separandum putaret quod non ex ejus concubitu, sed virgo peperit Christum : hoc enim exemplo magnifice insinuatur fidelibus conjugatis, etiam servata pari consensu continentia, posse permanere conjugium, non permixto corporis sexu, sed custodito mentis affectu ; præsertim quia nasci eis filius potuit sine ullo complexu carnali. AUGUSTINUS *De nup. et conc.* lib. I, cap. XI, in fine. Omne « autem » nuptiarum bonum impletum est in illis parentibus Christi, fides, proles et sacramentum : prolem cognoscimus ipsum Dominum ; fidem, quia nullum adulterium ; sacramentum, quia nullum divortium. HIERONYMUS. Quærat autem diligens lector, et dicat : Cum Joseph non sit pater Domini Salvatoris, quid pertinet ad Dominum generationis ordo deductus usque ad Joseph? Cui respondebimus primo, non esse consuetudinis Scripturarum ut mulierum in generationibus ordo texatur : deinde ex una tribu fuisse Joseph et Mariam : unde ex lege eam accipere cogebatur ut propinquam : et quod simul censentur in Bethlehem, ut de una videlicet stirpe generati. AUGUSTINUS *De nup. et conc.* ubi supra. Fuit et series generationis usque ad Joseph perducenda [1], ne in illo conjugio virili sexui, utique potiori, fieret injuria, cum veritati nihil deperiret : quia ex semine David erat Maria. AUGUSTINUS *Contra Faustum*, lib. XIII, cap. IX, in initio. Nos ergo credimus etiam Mariam fuisse in cognatione David : quia eis Scripturis credimus quæ utrumque dicunt : et Christum ex semine David secundum carnem (*a*), et ejus matrem Mariam, non cum viro concumbendo, sed virginem (*b*). CONCILIUM EPHESINUM [2] *Ex gestis Concil. Ephesini*, cap. VI. Cavendus autem est hic Nestorii error, qui sic dicit : Cum divina Scriptura dictura est aut nativitatem Christi, quæ ex Maria virgine est, aut mortem, nusquam videtur ponens, Deus, sed aut Christus, aut Filius, aut Dominus : quoniam [3] hæc tria naturarum significativa duarum : aliquando quidem hujus, aliquando vero illius, aliquando autem et illius, et istius. Accipe autem ad hoc testimonium : *Jacob genuit Joseph virum Mariæ, de qua natus est Jesus qui dicitur Christus.* Deus enim Verbum secunda ex muliere non eguit nativitate. AUGUSTINUS *Contra Felicianum*, cap. XII. Sed non alius Dei et alius hominis ; sed idem Christus Dei et hominis filius fuit : et sicut in uno homine aliud animus et aliud corpus ; sic in mediatore Dei et hominum aliud Dei Filius, aliud hominis Filius fuit : unus tamen ex utroque Christus Dominus fuit. Aliud, inquam, pro discretione substantiæ, non alius pro unitate personæ. Sed objicit Hæreticus : Nescio quomodo natum doceatis ex tempore quem coæternum Patri dicitis jam fuisse. Nasci enim est velut quidam motus rei non extantis antequam nascatur, id agens beneficio nativitatis ut sit. Quo colligitur, eum qui erat, nasci non potuisse ; et si nasci potuit, non fuisse. Ad quod respondetur ab Augustino ibid. Fingamus, sicut plerique volunt, esse in mundo animam generalem, quæ sic ineffabili motu semina cuncta vivificet ut non sit concreta cum genitis : nempe cum hæc in uterum passibilem materiam ad usus suos formatura pervenerit, unam facit secum esse personam ejus rei, quam non eamdem constat habere substantiam : et fit, operante anima, et patiente materia, ex duabus substantiis unus homo, cum anima aliud doceatur esse [4], aliud caro : sicque animam nasci fatemur ex utero, quam ad uterum [5] venientem vitam dicimus contulisse concepto. Nasci, inquam, ex matre dicitur qui ex hac sibi corpus aptavit, in quo nasci posset : non quia antequam nasceretur ; quantum ad se attinet, ipsa penitus non fuisset. Sic ergo, immo multo incomprehensibilius atque sublimius, natus est susceptione perfecti hominis de matre Filius Dei, qui per omnipotentiam singularem omnibus genitis est causa nascendi.

8. Omnes itaque generationes ab Abraham usque ad David generationes quatuordecim, et a David usque ad transmigrationem Babylonis, generationes quatuordecim, et a transmigratione

[1] Parm. : « producenda. » — [2] Tum part. I, cap. IX, in epistola Nestorii eo loco relata quoad ultimam appendicem, *Accipe autem*, etc. Tum etiam part. II, act. I, et lib. Nestorii quaternione XVII quoad istam. — [3] Al. : « quam. » — [4] Al. deest : « esse. » — [5] Al. : « ab utero. »

(*a*) (Rom, I, 3. II Timot. II, 8.)

(*b*) (Matth. I, 18 ; Luc. I, 27.)

Babylonis usque ad Christum generationes quatuordecim.

8. Chrysostomus hom. I, *In opere imperfecto*. Positis generationibus ab Abraham usque ad Christum, eas in tres partes divisit, per generationes quatuordecim : quia ter completis quatuordecim generationibus, mutatus [1] est in Judæis status hominum : ab Abraham enim usque ad David fuerunt sub Judicibus ; a David usque ad transmigrationem Babylonis sub regibus ; a transmigratione usque ad Christum sub Pontificibus. Hoc ergo vult demonstrare : sicut semper completis quatuordecim generationibus, mutatus est hominum status, sic completis quatuordecim generationibus a transmigratione ad Christum, necesse est a Christo mutari similiter hominum statum ; quod et factum est : post Christum enim omnes gentes sub uno Christo Judice, Rege et Pontifice factæ sunt : unde quando Judices, Reges et Pontifices Christi dignitatem præfigurabant, semper principia eorum in figura fuerunt Christi : primus Judicum Jesus Nave ; primus regum David ; primus Pontificum Jesus filius Josedech. Hoc in figura Christi fuisse, dubitat nemo. Chrysostomus, *In hom.* IV, passim. Vel ideo in tres partes divisit omnes generationes, demonstrans quod neque regimine transmutato facti sunt meliores ; sed sub Judicibus, Regibus, Pontificibus, et Sacerdotibus in eisdem permanserunt malis : propter quod et captivitatem Babylonis commemorat, manifestans quod neque ex hoc sunt correcti. Descensus autem in Ægyptum non meminit : quia Ægyptios non timebant, sicut Babylonios vel Assyrios [2] : et quia illud [3] erat antiquum, hoc autem recens : et quia illuc non propter peccata deducti fuerant, sicut in Babylonem. Ambrosius *Super Lucam* lib. III, n. 45. « Illud autem non prætermittendum putamus quod a David temporibus usque ad Jechoniam, cum septemdecim fuerint reges Judææ, quatuordecim generationes Matthæus posuit [4]. Oportet autem cognoscere, posse plures esse successiones, pauciores generationes : possunt enim diutius vivere aliqui, et serius generare, aut certe penitus exortes generationis [5] existere : itaque non quæ regum, eadem generationum tempora. » Glossa. Vel potest dici, tres reges esse prætermissos, ut superius dictum est. Ambrosius *Super Lucam* lib. III, n. 45, 46. « Rursus » ergo cum « a Jechonia usque ad Joseph generationes duodecim computentur ; postea quatuordecim generationes descriptas esse commemoravit [6]. » Sed « si diligenter advertas, hic quoque quatuordecim generationum poteris [7] invenire rationem. Duodecim enim a Joseph numerantur, tertiusdecimus [8] est Christus : « duos » autem « Joakim, idest duos Jechonias fuisse Historia indicat, patrem et Filium. Non igitur suppressit alterum Evangelista, sed utrumque significat. Ita, addito juniore [9] Jechonia, generationes quatuordecim computantur. » Chrysostomus homil. i, *In opere imperfecto*. Vel unus Jechonias bis numeratur in Evangelio, semel ante transmigrationem, iterum autem post transmigrationem. Hic enim Jechonias, cum esset unus, duas habuit conditiones : fuit enim et rex ante transmigrationem, quasi rex factus a populo Dei ; factus est et privatus post transmigrationem : ideo ante transmigrationem numeratur inter reges, quasi rex ; post transmigrationem autem inter privatos. Augustinus in lib. *De cons. Evang.* lib. II, cap. iv. « Vel ideo » unus in illis progenitoribus bis numeratur, idest Jechonias, a quo facta est quædam in extraneas gentes deflexio, quoniam in Babyloniam transmigratum [10] est. Ubi autem ordo a rectitudine flectitur ut eat in diversum, tamquam angulum facit, illud autem quod in angulo est, bis numeratur : et hoc [11] jam Christum præfigurat a circumcisione ad præputium migraturum, et lapidem angularem futurum. Remigius. Ideo autem quaterdenarias [12] posuit generationes, quia denarius significat decalogum, quaternarius vero quatuor libros Evangelii : unde in hoc ostendit concordiam legis et Evangelii. Ideo etiam quaterdenarium numerum triplicavit, ut ostenderet quia perfectio legis, prophetiæ et gratiæ, in fide sanctæ Trinitatis consistit. Glossa Anselmi. Vel in hoc numero septiformis gratia Spiritus sancti significatur : hic enim numerus ex septem confi-

[1] Al. : « numeratus. » — [2] Al. : « non adhuc timebant sicut Assyrios vel Parthos. » — [3] Al. : « aliud. » — [4] « ... Posuerit. » — [5] Al. deest : « generationis. » — [6] « ... Memoraverit. » — [7] Sic codd. — Parm. : « poterit. » — [8] Sic codd. — Parm. : « tertiadecima. » — [9] Sic codd. — Parm. : « minore. » — [10] Parm. : « transmigratus. » — [11] Parm.: « hic. » — [12] Parm.: « quatuordecim. »

citur : quod autem geminatur, significat, gratiam Spiritus sancti, corpori et animæ esse necessariam ad salutem. Sic ergo hæc generatio dividitur in tres tessaradecades : : prima est ab Abraham usque ad David, ita quod David ibi includitur; sed secunda a David usque ad transmigrationem, ita quod David ibi non includitur, sed transmigratio sub eo continetur; tertia est a transmigratione usque ad Christum : in qua si dicamus Jechoniam bis numeratum, transmigratio inclusa est. In prima significantur homines ante legem, in qua quosdam homines naturalis legis invenies, scilicet Abraham, Isaac et Jacob, et omnes usque ad [1] Salmon. In secunda significantur homines sub lege : omnes enim qui in ea inveniuntur, sub lege fuerunt. In tertia homines gratiæ; quia terminatur ad Christum, qui gratiæ dator fuit : in qua etiam liberatio a captivitate Babyloniæ facta est, significans liberationem a captivitate per Christum factam. AUGUSTINUS *De cons. Evang.* lib. II, cap. IV, passim. Cum autem quaterdenas generationes tribus distinxisset articulis, non tamen eas dixit [2] in summa, ut diceret, Fiunt omnes quadraginta et duæ : unus enim in illis progenitoribus bis numeratur, scilicet Jechonias ; sic ergo non quadraginta et duæ quod faciunt ter quatuordecim, sed propter unam bis numeratam quadraginta et una generationes fiunt. Matthæus igitur, qui regiam in Christo constituerat insinuare personam, excepto Christo, quadraginta homines in generationum serie numeravit. Numerus enim iste illud tempus significat quo in hoc sæculo regi nos oportet a Christo, secundum disciplinam laboriosam, quam significat illa virga ferrea [3], de qua in Psalmis legitur Psal. II. « Reges eos in virga ferrea. » Quod autem numerus iste hanc temporalem vitam æternamque significet, illa interim causa de proximo occurrit, quod et tempora annorum quadripartitis vicibus currunt, et mundus ipse quatuor partibus terminatur, ab oriente et occidente, aquilone et meridie. Quadraginta autem quatuor habent decem. Porro ipsa decem ab uno usque ad quatuor progrediente numero consummantur. GLOSSA Anselmi. Vel denarius ad decalogum refertur, quaternarius ad præsentem vitam, quæ per quatuor tempora transit : vel per decem vetus testamentum, per quatuor novum. REMIGIUS. Si quis autem voluerit dicere quod sunt quadraginta et duæ generationes, quia non est unus Jechonias, sed duo; dicendum est quod et iste numerus congruit sanctæ Ecclesiæ : nascitur enim a septenario et senario : nam sexies septem quadraginta et duo faciunt. Senarius refertur ad laborem, septenarius vero ad requiem.

9. Christi autem generatio sic erat. Cum esset desponsata mater Jesu Maria Joseph, antequam convenirent, inventa est in utero habens de Spiritu sancto.

9. CHRYSOSTOMUS homil. I, *In opere imperfecto.* Quoniam superius dixerat, *Jacob autem genuit Joseph*, cui desponsata Maria genuit Jesum : ne aliquis audientium sic æstimaret esse nativitatem quomodo præcedentium patrum, ipse ordinem narrationis suæ præcidens dicit : *Christi autem generatio sic erat*; ac si dicat : Generatio quidem eorum quos exposuimus patrum sic fuit quemadmodum retuli; Christi autem generatio non sic, sed ita erat : *Cum esset desponsata mater.* CHRYSOSTOMUS in hom. IV aliquantulum a princ. Quasi enim aliquid novum dicturus præmittit modum generationis dicere ; ne audiens virum Mariæ, æstimes natum esse lege naturæ. REMIGIUS. Potest autem ad superiora referri hoc modo : Sic erat Christi generatio sicut dixi; idest, *Abraham genuit Isaac.* HIERONYMUS. Sed quare non de simplici virgine, sed de desponsata concipitur? Primum ut per generationem Joseph, origo Mariæ monstraretur; secundo ne lapidaretur a Judæis ut adultera; tertio ut in Ægyptum fugiens, haberet solatium mariti. Martyr etiam Ignatius quartum addidit causam, ut partus, inquiens, ejus celaretur diabolo, dum eum putat non de virgine, sed de uxore generatum. CHRYSOSTOMUS homil. I, *In opere imperfecto.* Ideo autem et desponsata, et domi habita : nam quemadmodum in ea quæ in domo viri concipit, intelligitur conceptio naturalis; ita in ea quæ extra domum concepit, est suspecta conjunctio. HIERONYMUS *Contra Helvidium* in princip. libri. Sciendum autem quod Helvidius, quidam homo turbulentus, accepta materia disputandi, blasphemare

[1] Sic codd. et recte, ut patet. Parm., et alii edit. : « Salomonem. » — [2] « ... Duxit in summam. » — [3] Al. deest sequens Psal. sententia.

contra Dei matrem incepit; cujus prima propositio fuit : Matthæus loquitur sic : *Cum esset desponsata.* Ecce, inquit, habes desponsatam, non commendatam, ut dicitis; et utique non ob aliud desponsatam, nisi quoniam nupturam. ORIGENES *Hom.* I, inter eas quæ ex variis locis sunt collectæ, in princ. Desponsata fuit quidem Joseph, non tamen in concupiscentia juncta. Mater ejus, inquit, mater immaculata, mater incorrupta, mater intacta. Mater ejus : cujus ejus [1] ? Mater est Dei, Unigeniti, Domini, regius, omnium plasmatoris et redemptoris cunctorum. CYRILLUS *Ad Monachos Ægypti* [2]. Quid enim videbit aliquis in sancta Virgine præter alias? Si Dei mater non sit, sed Christi, vel Domini, ut Nestorius dicit : nihil enim absurdum est etiam si voluerit quis matrem uniuscujusque unctorum Christi nominare genitricem. Sola vero præter illas sancta Virgo et Christi genitrix intelligitur ac dicitur. Genuit enim non purum hominem, secundum vos, sed incarnatum potius, et hominem factum ex Deo Patre Verbum. Sed forsitan illud ais : Dic mihi, putasne divinitatis mater facta est Virgo? Et ad hoc quoque dicimus quia natum est ex ipsa Dei substantia ejus Verbum, et sine principio temporis semper coexistens [3] Genitori; in novissimis autem temporibus, quoniam caro factum est, hoc est unitum carni animam habenti rationalem, natum etiam dicitur carnaliter per mulierem. Assimilatur autem quodammodo nativitati quæ est secundum nos, hoc sacramentum : matres etenim terrenorum ministrant naturæ coagulatam paulatim carnem perficiendam in specie humana. Immittit autem animali spiritum Deus. Sed licet sint istæ solummodo terrenorum corporum matres, attamen parientes, totum animal, et non partem, peperisse dicuntur. Tale autem aliquid gestum percipimus in generatione Emmanuel : natum enim est ex Patris substantia Dei Verbum; quia vero carnem assumpsit, propriam eam faciens, necessarium est confiteri quia natus est secundum carnem per mulierem. Quia igitur et Deus vere est, quomodo dubitabit quispiam sanctam Virginem Dei [4] dicere genitricem? CHRYSOLOGUS. *In ser. de Nativ.* Non autem te Dei conceptus turbet, partus te non confundat auditus, quando virginitas quicquid est humani pudoris excusat. Aut quæ hic verecundiæ læsio, ubi iniit deitas cum amica sibi semper integritate consortium, ubi est interpres Angelus, fides pronuba, dispensatio castitas, donatio virtus, judex conscientia, causa Deus, conceptio integritas, virginitas partus, virgo mater? CYRILLUS *Ad Joan. Antiochenum.* Sed si de cœlo, et non ex ipsa sanctum corpus Christi factum esse diceremus, ut Valentinus; quomodo intelligeretur Dei genitrix Maria?

Nomen autem matris ostendit, cum subdit, *Maria.* BEDA *Super Lucam* lib. I, cap. III. Interpretatur autem Maria stella maris hebraice, domina syriace; quia et lucem salutis, et Dominum mundo edidit.

Cui autem desponsata fuerit, ostendit subdens, *Joseph.* CHRYSOSTOMUS hom. I, *In op. imperf.* Ideoque fabro lignario Maria [5] desponsata erat, quoniam Christus Ecclesiæ sponsus omnium salutem hominum operaturus erat per lignum crucis. CHRYSOSTOMUS *In hom.* V, inter princ. et medium. Quod autem sequitur, *Antequam convenirent,* non dicitur, Antequam duceretur in domum sponsi, etenim jam intus erat. Consuetudo enim multoties veteribus erat in domo desponsatas habere : quod et nunc quoque fieri videtur, et generi Loth intus cum ipso erant. GLOSSA. Sed dicitur, *Antequam convenirent,* ad carnis commixtionem. CHRYSOSTOMUS hom. I, *In op. imperf.* Ut non ex compassione carnis et sanguinis nasceretur, qui ideo [6] natus est ut carnis et sanguinis solveret passionem. AUGUSTINUS *De nup. et concup.* lib. I, cap. XII. Nuptialis etiam concubitus ibi non fuit : quia in carne peccati fieri non poterat sine ulla [7] carnis concupiscentia, quæ accidit ex peccato, sine qua concipi voluit qui futurus erat sine peccato : ut hinc etiam doceret, omnem quæ de concubitu nascitur, carnem esse peccati; quandoquidem sola, quæ non « inde » nata est, non fuit caro peccati. AUGUSTINUS *In sermonibus de Nat.*, passim. Nascitur etiam ab intacta femina Christus : quia fas non erat ut virtus per voluptatem, castitas per luxuriam, per corruptionem incorruptio nasceretur. Nec poterat nisi novo ordine adventare de

[1] Al. deest: « ejus. » — [2] Non sicut prius, ad Joannem Antiochenum. — [3] Al. : « existens. » — [4] Al. deest : « Dei. » — [5] Al. omittitur : « Maria. » — [6] Al. : « ex Deo. » — [7] « ... Sine illa carnis pudenda concupiscentia. »

cœlo qui vetustum mortis destruere veniebat imperium. Regnum igitur tenuit virginitatis quæ Regem genuit castitatis. Ideo etiam Dominus noster virgineum sibi requisivit hospitium habitandi, ut nobis ostenderet Deum in casto corpore portari debere. Ergo qui scripsit lapideas tabulas sine stilo ferreo, ipse gravidavit Mariam Spiritu sancto : unde dicitur : *Inventa est In utero habens de Spiritu sancto*. Hieronymus. Non ab alio inventa est nisi a Joseph, qui pene licentia maritali futuræ uxoris omnia noverat. Chrysostomus hom. I, *In op. imperf.* Nam, sicut historia non incredibilis docet, quando gesta sunt quæ refert Lucas, Joseph absens erat : nec enim conveniens est putare præsente Joseph introisse Angelum ad Mariam, et dixisse quæ dixit, et Mariam respondisse quæcumque respondit. Et si credamus Angelum potuisse intrare ad eam et loqui ; plane tamen Mariam abiisse in montana et mansisse cum Elisabeth mensibus tribus possibile non fuit præsente Joseph : quia necesse erat ut absentationis ejus et mansionis diutinæ requireret causas. Postquam autem rediit peregre post tot menses, invenit eam gravidam manifeste. Chrsostomus in hom. IV, *Super Matth.* Proprie autem dicit, *Inventa est*; quod de non excogitatis dici consuetum est. Ne autem molestes Evangelistam interrogando qualiter sit natus ex virgine, breviter expedivit se, dicens, *De Spiritu sancto*; quasi dicat : Spiritus sanctus est qui est hoc miraculum operatus. Neque enim Gabriel, neque Matthæus, amplius [1] dicere potuerunt. Glossa Anselmi. Hoc ergo quod dicitur, *Est ex Spiritu sancto*, Evangelista ex parte sua adduxit, ut cum diceretur habere in utero, omnis mala removeretur suspicio a mentibus audientium. Hieronymus, [2] *In Expositione cathol. fidei.* cap. v. Non autem sicut quidam sceleratissime opinantur, Spiritum sanctum dicimus fuisse pro semine : sed potentia ac virtute creatoris dicimus operatum. Ambrosius in lib. II. *De Spiritu sancto.* « Quod enim ex aliquo est, aut ex substantia est, aut ex potestate ejus » est : « ex substantia sicut filius, qui a patre ; ex potestate sicut ex » Deo « omnia, quomodo et in utero [3] habuit Maria ex Spiritu sancto. » Augustinus *In Ench. ad Laurentium*, cap. xl, in princ. Profecto autem iste modus quo natus est Christus de Spiritu sancto insinuat nobis gratiam Dei, qua homo nullis præcedentibus meritis, in ipso exordio [4] naturæ suæ quo esse cœpit, Verbo Dei copularetur in tantam personæ unitatem, ut idem ipse esset Filius Dei. Sed cum illam creaturam quam Virgo concepit et peperit, quamvis ad solam personam Filii pertinentem tota Trinitas fecerit, neque enim separabilia sunt opera Trinitatis, cur in ea facienda solus Spiritus sanctus nominatus est? An et quando unus trium in aliquo opere nominatur, universa operari Trinitas intelligitur? Hieronymus *Contra Helvidium non longe ab exordio.* Sed inquit Helvidius : Neque de non conventuris Evangelista dixisset, *Priusquam convenirent* : quia nemo de non pransuro dicit, Antequam pranderet; quasi si quis diceret, Antequam in portu pranderem, ad Africam navigavi, non posset stare sententia, nisi ei in portu prandendum sit quandoque : aut non potius sit intelligendum sic quod *ante*, licet sæpe et sequentia [5] indicet, tamen nonnunquam ea tantum quæ prius cogitabantur ostendit; nec necesse sit ut cogitata fiant ; cum ideo aliud intervenerit, ne ea quæ cogitata sunt fierent. Hieronymus. Non ergo sequitur ut postea convenerint, sed Scriptura quod factum non sit ostendit. Remigius. Vel hoc verbum conveniendi, non ipsum concubitum, sed tempus significat nuptiarum, idest quando ea quæ fuerat sponsa, incipit esse uxor. Est enim sensus, *Antequam convenirent*, idest antequam rite solemnia nuptiarum celebrarent. Augustinus *De cons. Evangel.* lib. II, cap. v, in princ. Hoc quemadmodum factum sit quod hic prætermisit Lucas, exponit post commemoratum conceptum Joannes, ita enarrans cap. i : « In mense autem sexto missus est Angelus ; » et infra : « Spiritus sanctus superveniet in te. » Hoc ergo est quod Matthæus commemoravit dicens : *Inventa est in utero habens de Spiritu sancto.* Nec contrarium est, quia Lucas exposuit quod Matthæus prætermisit : sicut non est contrarium, quia Matthæus deinceps continet quod Lucas prætermisit : sequitur enim : *Joseph autem vir ejus, cum esset justus*, usque ad eum locum ubi scriptum est de Magis quod *per aliam viam reversi sunt in re-*

[1] Al. : « Apostolus. » — [2] Sic codd. — Parm.: « Augustinus, serm. iii, *De Trinitate contra Arianos*, serm. cxii, *De tempore.* » — [3] « ... Quomodo ergo in utero? » — [4] Al.: « ex ordine. » — [5] Al.: « consequentia. »

gionem suam. Si quis autem velit unam narrationem ex omnibus quæ de Christi nativitate dicuntur ab alterutro, si hæc prætermittuntur, ordinare sic potest : *Christi generatio sic erat,* « Fuit in diebus Herodis, » usque ibi, « Mansit autem Maria cum illa quasi mensibus tribus, et reversa est in domum suam : » Luc. I. Et tunc addendum est quod hic dicitur ? *Et inventa est in utero habens de Spiritu sancto.*

10. Joseph autem vir ejus cum esset justus, et nollet eam traducere, voluit occulte dimittere eam.

10. Chrysostomus in hom. IV, *Sup. Matth.* inter princ. et medium. Cum dixisset Evangelista quod ex Spiritu sancto et sine concubitu inventa est in utero habens, ne suspectum habeas Christi discipulum quasi grandia de suo magistro fingentem, introducit Joseph per ea quæ passus est, ad fidem quæ dicta sunt conferentem : unde dicit : *Joseph autem vir ejus cum esset justus.* Augustinus *In sermonibus de Nativ* [1]. Intelligens enim Joseph Mariæ uterum gravidari, turbatur quod Mariam quam de templo Domini acceperat, et nondum cognoverat, gravidam sentiebat; secumque æstuabat disputans, et dicens : Quid faciam; Prodo aut taceo? Si prodidero, adulterio non consentio, sed vitium crudelitatis incurro, quia secundum Moysi sententiam lapidandam eam esse cognosco. Si tacuero, malo consentio, et cum adulteris portionem meam pono. Quoniam ergo tacere malum est, adulterium prodere pejus est, dimittam eam a conjugio. Ambrosius *Super Lucam* lib. II, n. 5, paulo ante finem. « Pulchre autem docuit sanctus Matthæus quid facere debeat justus qui opprobrium [2] conjugis deprehenderit, ut incruentum ab homicidio, castum ab adulterio præstare se debeat : » et ideo dicit, *Cum esset justus.* « Ubique ergo in Joseph justi gratia et persona servatur, ut testis ornetur : lingua enim justi loquitur judicium veritatis. » Hieronymus [3]. Sed quomodo Joseph, cum crimen celet uxoris, justus describitur? In lege enim præceptum est, non solum reos, sed conscios criminis obnoxios esse peccato. Chrysostomus in hom. IV, *Sup. Matth.* inter prin. et medium. Sed sciendum quod justum hic virtuosum in omnibus dicit. Est enim justitia specialis quædam, ut avaritiam non habere, et altera universalis virtus [4]: et sic nomine justitiæ maxime utitur Scriptura. Justus igitur existens, idest benignus et mitis, *voluit occulte dimittere eam,* quæ non solum traductioni [5], sed etiam pœnæ secundum legem obnoxia credebatur [6]. Sed Joseph utrumque remisit, quasi supra legem vivens. Sicut enim sol antequam radios monstret, mundum clarificat; sic et Christus antequam nasceretur, multa signa perfectæ virtutis apparere fecit. Augustinus *De ver. Domini,* ser. XVI, a medio. Vel aliter. Si solus nosti quia aliquis peccaverit in te, eum vis coram hominibus arguere; non es corrector, sed proditor. Unde vir justus Joseph tanto flagitio quod de uxore fuerat suspicatus magna benignitate pepercit. Æstuabat utique certa adulterii suspicio; et tamen, quia ipse solus sciebat, noluit eam divulgare, sed occulte dimittere, volens prodesse peccanti, non punire peccantem. Hieronymus. Vel hoc testimonium Mariæ est quod Joseph sciens illius castitatem, et admirans quod evenerat, celat silentio, cujus mysterium nesciebat. Remigius. Videbat enim gravidam quam noverat castam : et quia legerat Is. XI : « Egredietur virga de radice Jesse : » unde novit Mariam duxisse originem : et legerat etiam Isai. VII : « Ecce virgo concipiet; » non diffidebat hanc prophetiam in ea esse implendam. Origenes *Hom.* I ex variis locis ante medium. Sed si suspicionem in ea non habebat, quomodo justus erat ut immaculatam dimitteret? Ideo ergo dimittere volebat, quoniam magnum sacramentum in ea esse cognoscebat, cui approximare se indignum æstimabat. Glossa. Vel cum vellet eam dimittere, justus erat; cum occulte, pius notatur, eam ab infamia defendens : et hoc est, *Cum esset justus, voluit dimittere eam;* cum nollet eam traducere in publicum, idest diffamare, voluit hoc facere occulte. Ambrosius *Super Lucam* lib. II, n. 5. « Nemo » autem « quam non accepit, dimittit; et ideo quam [7] volebat dimittere, fatebatur acceptam. »

[1] Nempe in sermone XIV, qui est in appendice nec est Augustini. — [2] « ... Probrum... lingua enim ejus loquitur judicium; judicium ejus loquitur veritatem. — [3] A non habet hic hunc indicem — [4] Al. : « est enim justitia et avaritiam non habere, et universalis virtus. » — [5] Al. : « traditoris. » — [6] Sic A, B, C, D. — Parm. : « videbatur. » — [7] « ... Qui volebat. »

Glossa. Vel cum nollet eam traducere in domum suam ad cohabitationem assiduam, *voluit occulte dimittere eam*, idest tempus nuptiarum mutare : vera enim virtus est cum nec pietas sine justitia, nec sine pietate servatur justitia; quæ separatæ ab invicem dilabuntur. Vel justus erat per fidem, qua credebat Christum de virgine nasciturum : unde voluit se humiliare ante tantam gratiam.

11. Hæc autem eo cogitante, ecce Angelus Domini apparuit in somnis Joseph, dicens : Joseph fili David, noli timere accipere Mariam conjugem tuam : quod enim in ea natum est, de Spiritu sancto est.

12. Remigius. Quia, sicut dictum est, cogitabat Joseph occulte Mariam dimittere; hoc autem si fecisset, perpauci essent qui non magis suspicarentur eam esse meretricem quam virginem : idcirco repente consilium Joseph divino mutatum est consilio : unde dicitur, *Hæc autem eo cogitante*. Glossa Anselmi. In quo notatur animus sapientis, qui nihil temere vult incipere. Chrysostomus In hom. IV, *Sup. Matth.* paulo ante medium. Notatur etiam mansuetudo Joseph, quia nulli enarravit suam suspicionem, neque ei quæ suspecta erat; sed in se cogitabat. Augustinus *In serm. de Nativ.* xiv. Sed Joseph ista cogitante, non timeat Maria David filia : quoniam sicut David veniam contulit sermo propheticus, sic Mariam liberat Angelus Salvatoris. Ecce enim iterum Virginis ille paranymphus Gabriel advenit : unde sequitur : *Ecce Angelus Domini apparuit Joseph*. Glossa. Hoc igitur verbo *apparuit* significatur potestas apparentis, qui quando vult, et quomodo, exhibet se videndum. Rabanus. Quomodo autem Angelus Joseph apparuerit, demonstratur cum dicitur, *In somnis;* idest, quomodo Jacob scalam vidit per imaginationem quamdam oculis cordis ostensam. Chrysostomus In hom. IV, *Sup. Matth.* parum ante med. Ideo autem non apparuit manifeste Joseph sicut pastoribus, quia valde fidelis erat; pastores autem indigebant quasi rudes. Virgo autem indiguit, quasi primo de maximis instruenda. Similiter etiam Zacharias indiguit ante conceptionem prolis mirabili visione. Glossa. *Interlin.* Apparens Angelus nomen exprimit, genus commemorat, et timorem excludit, dicens : *Joseph fili David ;* cum ex nomine quasi notum et familiarem sibi ostendit. Chrysostomus, hom. I, *In op. imperf.* Filium David eum nominans, voluit eum adducere in memoriam promissionis Dei ad David, ut de semine ejus Christus nasceretur. Chrysostomus in hom. IV, *Sup. Matth.* parum ante med. Dicens autem, *Noli timere*, monstrat eum jam timere ne offenderet Deum, quasi adulteram habens; alias neque cogitasset eum expellere. Chrysologus, serm. xiv. Sponsus etiam ne timeat admonetur : quia pius animus, dum compatitur, plus pavescit : ac si dicat : Hic non est mortis causa, sed vitæ : quia quæ vitam parturit, non meretur occidi. Chrysostomus hom. I, *In op. imperf.* Dicens etiam *Ne timeas*, cognitionem se cordis ejus ostendere voluit, ut per hoc futurorum bonorum, quæ de Christo erat dicturus, faceret fidem. Ambrosius *Super Lucam* lib. II, « Non [1] autem te moveat quod eam conjugem vocat : non enim virginitatis ereptio, sed conjugii testificatio, nuptiarum celebratio declaratur. » Hieronymus *Contra Helvidium* non longe a principio libri qui incipit, « Nuper rogatus. » Non tamen est putandum quod ex eo quod uxor est appellata, sponsa esse desierit : cum hanc esse consuetudinem Scripturæ noverimus quod sponsos viros et sponsas appellet uxores; sicut Deuteronomii cap. xxii testimonio approbatur. « Si quis, inquit, « invenerit virginem desponsatam viro in campo, et vim faciens dormierit cum ea, moriatur : quia humiliavit uxorem proximi sui. » Chrysostomus. In hom. IV, *Sup. Matth.* parum ante med. Dicit autem, *Noli timere accipere*, idest domi retinere [2] : jam enim mente dimissa erat. Rabanus. Vel *noli timere accipere eam*, nuptiali conventu, et assidua cohabitatione. Chrysostomus, hom. I *In op. imperf.* Propter tres autem causas apparuit Angelus Joseph, hoc dicens ei. Primo ne justus homo, ignorans faceret rem injustam ex proposito justo. Deinde propter honorem ipsius matris : nam si dimissa fuisset, apud infideles, turpi suspicione carere non poterat. Tertio ut intelligens Joseph sanctam conceptionem, diligentius se custodiret ab illa quam prius. Ideo tamen non ante conceptionem Virginis venit ad Joseph, ut nec cogitaret hæc quæ cogitavit, nec pateretur quæ passus est Zacharias, culpam infidelitatis incurrens de conceptione

[1] « ... Nec te moveat quod frequenter scriptura conjugem dicit. » — [2] Al. : « intus retinere. »

conjugis jam longævæ: incredibilior enim erat res virginem posse concipere quam anum. CHRYSOSTOMUS in homil. IV, *Sup. Matth.* paulo ante medium. Vel ideo turbato jam Joseph Angelus venit, ut appareat Joseph sapientia, et ut hoc ipsum fieret ei eorum quæ dicebantur demonstratio. Dum enim audit ab Angelo quæ intra se cogitaverat, indubitabile signum erat quod a Deo mitteretur, cujus solius est scire cordis secreta. Sermo etiam Evangelistæ insuspicabilis fit, demonstrans Joseph passum quod probabile [1] est virum pati. Virgo etiam omnem malam suspicionem effugit, ex hoc quod vir qui zelotypiam passus est, eam suscepit, et post conceptionem servavit. Ideo autem Virgo Joseph hæc quæ Angelus nuntiarat, non dixit, quia non æstimabat sibi credi a sponso, et maxime jam in suspicionem adducto : Virgini autem ante conceptionem annuntiat Angelus, ne si post conceptionem differret, in angustia esset. Oportebat autem extra turbationem esse illam matrem quæ omnium conditorem recepit. Non solum autem Angelus ab iniqua commixtione Virginem excusat, sed et supra naturam concepisse demonstrat, non solum timorem auferens, sed et lætitiam addens : unde subdit : *Quod enim in ea natum est, de Spiritu sancto est.* GLOSSA *ordinaria.* Aliud est nasci in ea, et aliud ab ea : nasci ab ea, est prodire in lucem; nasci in ea est idem quod concipi. Vel secundum præsentiam Angeli quam habet ex Deo, cui futurum quasi præteritum est, *natum* dicitur. AUGUSTINUS *De quæst. novi et vet. testamenti* quæst. LII. Sed si de Spiritu sancto natus est Christus, cur dictum est Prov. VII, « Sapientia ædificavit sibi domum? » Domus [2] ista gemina ratione debet intelligi. Primum enim domus Christi Ecclesia est, quam ædificavit sibi sanguine suo : deinde potest et corpus ejus dici domus ejus, sicut dicitur templum ejus. Factum autem Spiritus sancti, factum Filii Dei est, propter naturæ et voluntatis unitatem ; sive enim Pater faciat, sive Filius, sive Spiritus sanctus; Trinitas est quæ operatur; et quicquid tres fecerint, Dei unius est. AUGUSTINUS *In Ench. ad Laurentium*, cap. XXXVIII, in princ. Numquid tamen ideo dicturi sumus patrem hominis Christi esse Spiritum sanctum, ut Deus Pater Verbum genuerit, Spiritus sanctus hominem ? Quod ita absurdum est, ut nullæ fideles aures id valeant sustinere. Quomodo ergo dicimus Christum natum de Spiritu sancto, si non eum genuit Spiritus sanctus ? An quia fecit eum? Inquantum enim homo est, factus est, sicut Apostolus dicit ad Rom. I : « Factus ex semine, David, secundum carnem. » Neque enim quia mundum istum fecit Deus, dici eum fas est Dei filium, aut natum ex Deo; sed factum, vel creatum, vel conditum. Hic autem, cum confiteamur eum natum de Spiritu sancto et Maria Virgine, quomodo non sit filius Spiritus sancti, et sit filius Mariæ Virginis? *In Ench.*, cap. XXXVIII, in calce, et princ. XXXIX. Non ergo concedendum est, quicquid de aliqua re nascitur, continuo ejusdem rei filium nuncupandum : ut enim omittam aliter de homine nasci filium, aliter capillum, pediculum et lumbricum, quorum nihil est filius ; certe homines qui nascuntur ex aqua et Spiritu, non aquæ filios recte eos dixerit quispiam; sed Dei Patris, et matris Ecclesiæ. Sic ergo de Spiritu sancto natus est, et Filius Dei Patris est, non Spiritus sancti.

12. Pariet autem filium, et vocabis nomen ejus Jesum : ipse enim salvum faciet populum suum a peccatis eorum.

12. CHYSOSTOMUS in hom. IV, *Sup. Matth.* circa med. Quia hoc quod Angelus ad Joseph dixerat, supra humanam cogitationem et legem naturæ erat, non solum ex præteritorum revelatione confirmat quæ dixerat, sed etiam ex futuris, dicens, *Pariet autem filium.* GLOSSA *ordinaria.* Ut enim non videretur Joseph amplius conjugio non esse necessarius, cum conceptio esset facta sine ejus auxilio, ostendit quod quamvis non sit necessarius conceptui, tamen utilis est procurationi : quia ipsa pariet filium, et unc matri et filio erit necessarius : matri ut ab infamia defendat; filio ut eum nutriat et circumcidat : quæ circumcisio notatur ubi dicit : *Et vocabis nomen ejus Jesum :* in circumcisione enim solet dari nomen. CHRYSOSTOMUS hom I, *In op. imperf.* Non autem dixit, Pariet tibi filium, sicut ad Zachariam, Luc. I : « Ecce Elisabeth uxor tua pariet tibi filium : » quia mulier quæ ex viro concipit, marito suo filium parit, quia magis ex illo est quam de ipsa ; hæc autem quæ non de viro conceperat, non viro filium peperit, sed sibi tantummodo.

[1] Al.: « improbabile. » — [2] Al.: « quomodo. »

CHRYSOSTOMUS in hom. IV, *Sup. Matth.* circa medium. Vel indeterminate hoc posuit, ut ostendat quod eum peperit orbi terrarum universo. RABANUS. Dicit autem, *Vocabis nomen* [1], et non impones, quia ab æterno impositum est. CHRYSOSTOMUS in hom. IV, *Sup. Matth.* ibid. Hinc autem ostendit admirabilem esse partum, quia Deus est qui nomen desuper per Angelum mittit; nec nomen quodcumque, sed quod est infinitorum bonorum thesaurus. Ideoque interpretatur illud Angelus, bonam substituens spem, et ex hoc ad credendum quod dicebatur inducit. Facilius namque sollicitamur ad prospera, et promptius fidem accommodamus secundis [2]. HIERONYMUS, *Super illud, Vocabis nomen ejus Jesum.* Jesus enim Hebræo sermone salvator dicitur. Etymologiam ergo nominis significat dicens : *Ipse enim salvum faciet populum suum a peccatis eorum.* REMIGIUS. Ostendit enim eumdem totius mundi salvatorem, et nostræ salutis auctorem. Salvat quidem non incredulos, sed populum suum, hoc est, in se credentes salvat, non tam a visibilibus hostibus [3] quam potius invisibilibus; hoc est, a peccatis salvat, non armis pugnando, sed peccata relaxando. CHRYSOLOGUS. *Serm.* CXLV. Veniant et audiant qui requirunt, Quis est quem Maria genuit? *Ipse enim salvum faciet populum suum,* non alterius salvum faciet populum. Unde? *A peccatis eorum.* Esse Deum qui peccata donat si Christianis non credis, crede infidelibus, vel Judæis dicentibus Luc. v : « Nemo potest peccata dimittere nisi solus Deus. »

13. Hoc autem totum factum est ut adimpleretur quod dictum est a Domino per Prophetam dicentem : Ecce virgo in utero habebit, pariet filium, et vocabitur nomen ejus Emmanuel, quod est interpretatum Nobiscum Deus.

13. REMIGIUS. Mos fuit Evangelistæ, ea quæ dicit, de veteri testamento confirmare, propter Judæos qui in Christum crediderant, ut agnoscerent ea esse completa in gratia Evangelii quæ prædicta fuerant in veteri testamento; et subdit : *Hoc autem totum factum est.* Quærendum autem est in hoc loco quare dixerit, hoc totum factum esse, cum superius solam conceptionem narraverit. Sed sciendum quod hoc ideo dixit, ut demonstraret quod ante in præsentia Dei factum fuit quam fieret apud homines. Sive quia præteritarum rerum erat narrator, totum factum esse dixit : quia quando hoc scripsit, jam totum factum erat. RABANUS [4]. Vel hoc totum factum esse dicit quod virgo desponsaretur quod casta servaretur, quod gravida inveniretur, quod per Angelum revelaretur : *ut adimpleretur quod dictum est.* Non enim hoc impleretur quod virgo conciperet et pareret, nisi desponsata esset, ne lapidaretur : et nisi ab Angelo secretum detegeretur, et ita eam Joseph acciperet, ne [5] dimissa per infamiam efflueret et lapidatione periret. Si ergo ante partum periret, cassaretur prophetia quæ ait Isai. VII : « Pariet filium. » GLOSSA *ord.* super illud. *Ut adimpleretur.* Vel potest dici quod *ut* non ponitur causaliter : non enim ideo impletum est quia [6] prædictum fuit, sed potius ideo prædictum fuit, quia implendum erat; ponitur autem consecutive, sicut et in Genes. XLIX : « Suspendit alterum in patibulo, ut conjectoris veritas probaretur : » quia uno suspenso, conjectoris veritas est probata : sic et in hoc loco intelligendum est quod hoc facto quod prædictum est, prophetia impleta est. CHRYSOSTOMUS in hom. V, *Sup. Matth.* non procul mult. a princ. Vel aliter. Quia vidit Angelus abyssum divinæ misericordiæ, naturæ leges solutas, et eum qui erat omnibus superior, ad hominem, qui erat omnibus inferior, descendisse : hæc et hujusmodi uno verbo ostendit dicens : *Hoc autem totum factum est;* quasi dicat : Ne putes quod hæc nunc tantum Deo placeant; olim præordinata sunt : decenter enim Angelus non Virgini, sed Joseph prophetiam inducit, quasi in Prophetis meditanti et experto. Et primo quidem virginem conjugem appellaverat, nunc autem virginem cum Propheta inducit, ut hoc etiam a Propheta audiret, quasi diu præmeditatum. Unde ad fidem eorum quæ dicebantur, inducit Isaiam, vel magis Deum : non enim dicit, Ut impleretur quod dictum est ab Isaia; sed : *Quod dictum est a Domino* per Isaiam. HIERONYMUS *Super Isaiam* lib. II, in *expositione* cap. VII, super illud, *Ecce virgo concipiet.* Quoniam autem præmittitur in Propheta, Isai. VII : « Dabit Dominus ipse vobis signum; » novum debet esse atque mirabile. Si autem ju-

[1] Al. : « nomen Jesum. » — [2] Al. : « ad talia enim credenda facilius accedere consuevimus. » — [3] Al. deest : « hostibus. » — [4] Vel potius Anselmus. — [5] Al. omittitur : « ne. » — [6] Sic A, B, C, D. — Parm. omittit : « prædictum fuit, sed potius ideo prædictum fuit, quia implendum erat. »

vencula vel puella, ut Judæi volunt, et non virgo pariat; quale signum poterat appellari, cum hoc nomen ætatis sit, non integritatis? Et revera virgo Hebraice *Bethula* appellatur, quæ in præsenti loco non scribitur in Propheta; sed pro hoc verbo positum est *Halma* quod, præter LXX, omnes adolescentulam transtulerunt. Porro *Halma* apud eos ambiguum est : dicitur enim et adolescentula, et abscondita : ergo *Halma* non solum puella vel virgo, sed virgo abscondita dicitur, et secreta, quæ nunquam virorum patuerit aspectibus, sed magna parentum diligentia custodita sit. Lingua quoque Punica, quæ de Hebræorum fontibus manare dicitur [1], proprie virgo *Halma* appellatur. In nostro quoque sermone *Halma* dicitur sancta : omniumque pene linguarum verbis utuntur Hebræi : et quantum cum mea pugno memoria, nunquam me arbitror *Halma* de muliere nupta legisse, sed de ea quæ est virgo, ut non virgo solummodo sit, sed in annis adolescentiæ: potest enim fieri ut virgo sit vetula. Ista autem virgo erat in annis puellaribus, vel certe virgo, non puella, quæ adhuc virum nosse non posset. HIERONYMUS *Super Matth. super illud, Hoc autem totum factum est.* Pro eo autem quod Evangelista Matthæus dicit, *In utero habebit*, in Propheta, quia futurum prædicit, significat quod futurum sit : et scripsit, *Accipiet*; Evangelista autem, quia non de futuro, sed de præterito narrat historiam, mutavit, *Accipiet*, et posuit, *Habebit;* qui autem habet, nequaquam accepturus est. Dicit autem : *Ecce virgo in utero habebit, et pariet filium.* LEO *In epistola ad Flavianum.* Conceptus quippe est de Spiritu sancto intra uterum Virginis matris, quæ ita illum salva virginitate edidit, quemadmodum salva virginitate concepit. AUGUSTINUS *In serm. de Nativit.* XI. Qui enim dirupta corporum membra in aliis poterat reintegrare tangendo, quanto magis in sua matre quod invenit integrum non violavit nascendo? Crevit enim in ejus partu corporis integritas potius quam decrevit, et virginitas ampliata est potius quam fugata. THEODOTUS *In ser. Ephesini Concilii.* Quia vero Photinus purum hominem dicit qui natus est, Dei non dicens partum : et qui ex vulva processit hominem proponit a Deo divisum : dicat nunc quomodo natura humana per vulvam virginalem nata, virginitatem vulvæ servavit incorruptam? nullius enim hominis mater virgo permansit. Sed quia natus est carne Deus Verbum, custodit virginitatem, seipsum per hoc [2] Verbum esse ostendens : neque enim nostrum verbum cum paritur corrumpit mentem, neque Deus Verbum partum eligens peremit virginitatem.

Sequitur, *Et vocabunt nomen ejus Emmanuel.* CHRYSOSTOMUS in hom IV, *Supe Matth.* ante med. Consuetudo quidem est Scripturæ res quæ contingunt pro nominibus ponere. Nihil ergo est aliud quod dicit, *Vocabunt nomen ejus Emmanuel*, quam videbunt Deum cum hominibus : unde non dicit, Vocabis, sed *Vocabunt.* RABANUS. Primo quidem Angeli psallentes, secundo Apostoli prædicantes, adhuc et sancti Martyres, deinde cuncti credentes. HIERONYMUS *Super Isaiam.* Septuaginta autem, et tres reliqui [3] transtulerunt similiter *Vocabis*, pro quo hic scriptum est *Vocabunt;* quod in Hebræo non habetur : verbum enim *Charatim* [4], quod omnes interpretati sunt *Vocabis*, potest intelligi *Et vocabit* [5], quod ipsa, scilicet virgo quæ concipiet et pariet Christum, *Emmanuel* appellatura [6] sit nomine, quod interpretatur *Nobiscum Deus.* REMIGIUS. Quærendum autem est quis est interpretatus hoc nomen; Propheta aut Evangelista, aut aliquis translator? Sed sciendum, quod Propheta non est interpretatus : sancto autem Evangelistæ quid necesse fuerat interpretari, cum scriberet Hebræo sermone? Fortassis quia hoc nomen obscurum erat apud Hebræos, idcirco dignum erat interpretatione. Sed magis credendum est quod aliquis translator sit interpretatus, ne haberetur hoc nomen obscurum apud Latinos. Hoc denique nomine, duæ substantiæ, divinitatis scilicet et humanitatis, in una persona Domini Jesu Christi designantur : quia qui ante omnia sæcula ineffabiliter genitus est a Deo Patre, idem ipse in fine temporum factus est *Emmanuel*, idest *Nobiscum Deus*, ex Virgine matre. Quod autem dicitur, *Nobiscum Deus,* potest intelligi hoc modo : Nobiscum factus est, idest passibilis mortalis, et per omnia nostri similis

[1] Al.: « ducitur. » — [2] Sic A, B, C, D. — Parm. omittit : « per hoc. » — [3] Al. : « septuaginta autem reliqui. » — [4] P. Nicolai habet *Verberat* et in margine, Rom. edit. habetur *Karatha.* — [5] Al. : « et vocabis. » — [6] Al.: « appellatum. »

absque peccato : sive quia substantiam nostræ fragilitatis quam assumpsit, substantiæ suæ divinitatis in unitate personæ conjunxit. HIERONYMUS *Super Isaiam* lib. III, *in exposit.* cap. VII. Sed sciendum, quod Hebræi hoc de Ezechia filio Achaz prophetari arbitrantur, quod ipso regnante capta sit Samaria : quod omnino probari non potest. Siquidem Achaz filius Joathan regnavit super Judæam et Hierusalem annis sexdecim, cui successit in regnum filius ejus Ezechias annos natus viginti tres, et regnavit Judæam et Hierosolymam annis viginti novem : quomodo ergo quam vidit primo anno Achaz prophetiam, de Ezechiæ conceptu dicitur et nativitate, cum eo tempore cum regnare cœperat Achaz, jam novem esset Ezechias annorum? Nisi forte sextum Ezechiæ regni annum quo capta est Samaria, infantiam ejus appellari dicant, non ætatis, sed imperii : quod coactum esse ac violentum etiam stultis patet. Quidam de nostris Isaiam Prophetam duos filios habuisse contendit, Jasu [1] et Emmanuel; et Emmanuel de prophetissa uxore sua esse generatum in typum Domini Salvatoris. Hoc autem fabulosum est. PETRUS Alphonsus (a) *In dialogo contra Judæos.* Non enim scitur quod aliquis homo illius temporis Emmanuel sit vocatus. Sed objicit Hebræus : Quomodo stare poterit quod hoc propter Christum dictum sit et Mariam, cum ab Achaz usque ad Mariam multa centena annorum transierunt? Sed licet ad Achaz loqueretur Propheta, non solum tamen ad eum vel de suo tempore dicta est prophetia. Propter hoc enim dictum est Isai. VII : « Audite domus David; » non, Audite Achaz. Iterum, « Dabit Dominum ipse vobis signum, » addit ipse; ac si diceret, non alius : ex quo potest intelligi ipsum Dominum signum esse futurum. Quod etiam pluraliter ait, Vobis, et non Tibi, innuit non propter Achaz vel ad ipsum solum hoc dictum fuisse. HIERONYMUS *Super Isaiam* lib. III, *ad exposit.* super hæc verba. Est ergo sic intelligendum quod dicitur ad Achaz : Iste puer, qui nascetur ex virgine, domus David, nunc appelletur Emmanuel, idest Nobiscum Deum, quia a rebus ipsis, probabiliter : a duobus regibus inimicis, liberata patebit Deum te habere præsentem. Postea autem vocabitur Jesus, idest salvator, eo quod universum genus hominum sit salvaturus. Non mireris ergo, o domus David, ad rei novitatem, si virgo Deum pariat quæ tantam habeat potestatem, ut multo post tempore nasciturus te nunc liberet invocatus. AUGUSTINUS *Contra Faustum* lib. XII, cap. XLV, in initio. Quis autem dementissimus diceret cum Manichæo, enervis [2] esse fidei de Christo sine teste non credere, cum Apostolus dicat Rom. X : « Quomodo credent ei quem non audierunt? Aut quomodo audient sine prædicante? Ut autem non contemnerentur, neque fabulosa ducerentur, quæ Apostoli nuntiabant, demonstrabatur [3] hæc a Prophetis fuisse prædicta : quia etsi attestabantur miracula, non defuissent qui magicæ potentiæ cuncta illa tribuerent, nisi talis eorum cogitatio contestatione prophetica vinceretur. Magicis enim artibus longe antequam nasceretur, Prophetas sibi constituere a quibus prænuntiaretur, nemo utique diceret. Lib. XIII, *Contra Faustum*, cap. VII. Si etiam dixerimus homini gentili, Crede Christo, quia Deus est; et responderit, Unde credo? prolataque auctoritate Prophetarum, [4] ex his quæ ventura cecinerunt, et venisse cernuntur. Credo enim quod eum non lateret, quantas a regibus hujus sæculi persecutiones prius pertulerit christiana religio : videat nunc ipsos reges terræ Christi imperio subjugatos, omnesque gentes eidem servientes : quæ omnia per Prophetas fuerunt prædicta. Hoc ergo audiens de scriptura prophetica, et cernens in universa terra completa, moveretur ad fidem. GLOSSA *ord.* super illud, *Ut adimpleretur*. Horum ergo errorem Evangelista excludit dicens : *Ut adimpleretur quod dictum est a Domino per Prophetam.* Prophetia autem alia est ex prædestinatione Dei, quam necessarium est evenire omnibus modis, ut sine nostro impleatur arbitrio, ut illa de qua

[1] Sic A, B. C, D. — Al. : « Joseph. » — Parm. : « Josub. » — [2] Al : « verius. » — [3] Sic A, B, C, D. Parm. : « demonstrantur. » — [4] Al:. « prolataque auctoritate Prophetarum ostenderimus fidem Prophetarum, etc. »

(a) Petrus Alphonsus, Hispanus, e parentibus Judæis, decurrente sæculo duodecimo natus, fidem christianam suscepit, habuit que patrinum, Alphonsum, Aragoniæ regem. Tractatum quemdam de *scientia* et *philosophia* scripsit, et insuper *dialogum* inter Moysen Judæum, et Petrum christianum. Moyses ante baptismum ipse vocabatur, sed Petrus, post baptismum. *Dialogus* ille Coloniæ typis prodiit, anno 1536. — Cf. Gesnerum in *Biblioth.*, Genebrardum, Aubertum Miræum, Possevinum, et alios.

modo agimus : unde dicit, *Ecce*, ad demonstrandum certitudinem prophetiæ : alia est ex præscientia Dei, cui nostrum admiscetur arbitrium, et cooperante gratia consequimur præmium, vel ab ea juste relicti tormentum : alia non ex prescientia sed est quædam comminatio more humano facta; sicut illud Jonæ III, « Adhuc quadraginta dies, et Ninive subvertetur » intelligendo, nisi Ninivitæ corrigantur.

14. Exurgens autem Joseph a somno, fecit sicut præcepit ei Angelus Domini, et accepit Mariam conjugem suam : et non cognoscebat eam, donec peperit filium suum primogenitum : et vocavit nomen ejus Jesum.

14. REMIGIUS. Eo aditu rediit vita quo ingressa est mors. Per inobedientiam enim Adæ omnes perditi sumus, per obedientiam Joseph omnes ad pristinum statum incipimus revocari : nam his verbis magna nobis virtus obedientiæ commendatur, quibus dicitur : *Exurgens autem Joseph fecit sicut præceperat ei Angelus Domini.* GLOSSA *ord.* super illud « Exurgens Maria. » Non tantum quod præcepit Angelus fecit, sed etiam sicut præcepit. Quisquis etiam a Deo monetur, solvat moras, surgat a somno, faciat quod jubetur.

Et accepit Mariam conjugem suam. CHRYSOSTOMUS hom. I *In opere imperfecto.* Non in domum accepit eam : nec enim adhuc dimiserat eam de domo, sed de animo suo deposuerat eam, et iterum in animum suum eam recepit. REMIGIUS. Vel accepit celebratis nuptiis ut conjux vocaretur, non tamen ut concumberet : quia sequitur, *Et non cognoscebat eam.* HIERONYMUS *Contra Helvidium* non longe ab initio libri. Sed Helvidius superfluo labore desudat, cognoscendi verbum ad coitum magis quam ad scientiam esse referendum; quasi hoc quisquam negaverit, et eas ineptias quas redarguit aliquando prudens quispiam suspicari potuerit. Deinde vult dicere, quod *donec*, sive *usque* adverbium certum tempus significet, quo completo fiat aliud quod usque ad illud tempus non fiebat, ut hic, *Non cognoscebat eam donec peperit filium.* Apparet, inquit, cognitam esse post partum, cujus cognitionem filii tantum generatio differebat. Et ad hoc approbandum congerit de Scripturis exempla quam plurima. Ad quod respondemus : *Et non cognoscebat*; et *usque*, vel *donec* in Scripturis dupliciter intelligi [1]. Et de eo quidem quod scriptum est, *Non cognoscebat*, ad coitum esse referendum ipse disseruit, nullo dubitante quin ad scientiam sæpe referatur, ut ibi Luc. II : « Remansit puer Jesus in Hierusalem, et non cognoverunt parentes ejus. » Sic etiam *donec* in Scriptura sæpe certum tempus sicut ipse disseruit, significat, sæpe infinitum, ut est illud Isai XLVI : « Donec consenescatis, ego « sum. » Numquid postquam illi senuerint, Deus desistit ? Et Salvator in Evangelio infra XXVIII : *Ecce ego vobiscum sum usque ad consummationem sæculi.* Ergo post consummationem sæculi a discipulis abscedet. Et Apostolus I ad Corinth. XV : Oportet illum regnare donec ponat inimicos sub pedibus ejus » Numquid postquam illi sub pedibus erunt, regnare desistet? Intelligat ergo ea de quibus posset ambigi, si non fuissent scripta significari ; cetera vero nostræ intelligentiæ derelinqui : juxta quod Evangelista illud indicat, de quo scandalum poterat moveri, non eam cognitam esse a viro usque ad partum, ut multo magis intelligeremus cognitam non fuisse post partum. CHRYSOSTOMUS *Super Matth.* hom. I *In opere imperf.* prope fin. Ut si quis dicat : Donec ille vixit, non est hoc locutus ; numquid per hoc significavit, quia post mortem ille locutus est? quod fieri non potest : sic [2] et Joseph ante partum credibile fuit ut non cognosceret eam, quia nondum cognoscebat mysterii dignitatem; postquam vero cognovit quia est facta Unigeniti Dei templum, quomodo poterat hoc usurpare ? Sed sequentes Eunomium putant, quia illi ausi sunt hoc dicere, quod Joseph hoc ausus fuit, sicut insanus neminem reputat esse sanum. HIERONYMUS *Contra Helvidium* parum ante medium libri. Ad summum illud requiro, cur se abstinuerit Joseph usque ad partus diem. Respondebit utique : Quia Angelum audierat dicentem, *Quod in ea natum est.* Qui ergo somnio tantum credidit ut uxorem non auderet tangere, hic postquam pastores audierat, Magos viderat, miracula tanta cognoverat, templum Dei, Spiritus sancti sedem, Domini sui matrem audebat attingere? CHRYSOSTOMUS homil. I, *In opere imperf.* prope fin. Potest etiam dici quod verbum cognoscendi hic accipitur pro agnitione :

[1] Sic A, B, C, D. — Parm. : « intelligenda. » — [2] Al. : « sicut. »

vere enim non agnovit eam ante, cujus fuerat dignitatis; et postquam peperit, tunc cognovit eam, quia speciosior et dignior facta fuerat quam totus mundus: quia quem totus mundus capere non poterat, in angusto cubiculo uteri sui sola suscepit. Hilarius [1] Vel aliter. Propter sanctissimæ Mariæ glorificationem a Joseph cognosci non potuit, donec peperit: Dominum enim gloriæ habens in utero quomodo cognosceretur? Si Moysi cum Deo colloquentis glorificata est facies, ut non possent intendere in eum filii Israel, quanto magis Maria agnosci vel intueri non poterat, quæ Dominum potentiæ in utero habebat? Post partum autem a Joseph agnita invenitur specie faciei, non tactu libidinis. Hieronymus *Super Matthæum* in fine cap. Ex hoc autem quod dicitur, *Filium suum primogenitum*, quidam perversissime suspicantur et alios filios habuisse Mariam; dicentes, primogenitum non dici nisi qui habeat et fratres; cum hic mos Scripturarum sit ut primogenitum non eum vocent quem fratres sequuntur, sed eum qui primus natus sit. Hieronymus *Contra Helvidium* paulo ante med. lib. Alioquin si non est primogenitus nisi quem sequuntur et fratres, tamdiu sacerdotibus primogenita non debentur, quamdiu et alia fuerint procreata. Glossa *ord.* super illud, *Filium suum primogenitum*. Vel primogenitus dicitur inter omnes electos per gratiam; proprie autem Unigenitus Dei Patris vel Mariæ dicitur.

Sequitur: *Et vocavit nomen ejus Jesum*, die octavo quo fiebat circumcisio, et nomen imponebatur. Remigius. Liquet autem hoc nomen fuisse notissimum sanctis Patribus et Dei Prophetis, maxime illi qui dicebat Psal. cxviii: « Defecit in salutari tuo anima mea; » et Psal. xii: « Exultavit cor meum in salutari tuo: » et illi qui dicebat Habac. iii; « Exultabo in Deo Jesu meo. »

[1] Nihil tale in Hilario.

CAPUT SECUNDUM

1. Cum natus esset Jesus in Bethlehem Judæ, in diebus Herodis regis, ecce Magi ab oriente venerunt Hierolosymam, dicentes : Ubi est qui natus est rex Judæorum? Vidimus enim stellum ejus in oriente, et venimus adorare eum.

1. AUGUSTINUS [1]. Post miraculum virginei partus quo uterus divino numine plenus, salvo pudoris signo, Deum hominem profudit, inter obscuras cubiculi latebras, et præsepis angustias, in quibus infinita majestas membris contractioribus stabulabat, dum pendet ad ubera, et vilium patitur Deus involumenta pannorum, repente novum de cœlo sidus terris effulsit, et totius mundi dissipata caligine, noctem convertit in diem, ne dies celaretur in nocte : unde Evangelista dicit : *Cum ergo natus esset Jesus in Bethlehem* etc. REMIGIUS. In principio autem hujus evangelicæ lectionis tria ponit. Personam, cum dicitur, *Cum natus esset Jesus*; locum, cum ait, *In Bethlehem Judæ*; tempus, cum addit, *In diebus Herodis regis*. Et hæc tria ad confirmationem narrandæ rei ponuntur. HIERONYMUS *Super Matth.* cap. II, parum a princ. Putamus autem ab Evangelista primum editum, sicut in Hebraico legimus, *Judæ*, non Judææ. Quæ est enim aliarum gentium Bethlehem, ut ad distinctionem ejus hic Judææ poneretur? Judæ autem idcirco scribitur, quia et aliam Bethlehem in Judæa legimus in lib. Jesu filii Nave. GLOSSA *ord.* super illud, *Bethlehem Judæ*. Duæ enim Bethlehem sunt : alia quæ est in terra Zabulon, altera quæ in terra Juda, quæ prius vocata est Ephrata. AUGUSTINUS in lib. *De cons. evang.* lib. II, cap. V, non remote a princ. De civitate autem Bethlehem Matthæus Lucasque consentiunt. Sed quomodo et qua causa ad eam venerint Joseph et Marias, Lucas exponit, Matthæus prætermittit. E contra de Magis ab oriente venientibus Lucas tacet, Matthæus dicit. CHRYSOSTOMUS super, hom. II, *In op. imperf.*, circa princ. Sed videamus quid ad utilitatem respiciat, quod Evangelista tempus designat quo Christus nascitur, dicens : *In diebus Herodis regis* : quod dicit ut prophetiam Danielis impletam demonstraret, quæ post LXX septimanas annorum Christum nasciturum esse prædicit. Nam ex illo tempore usque ad regnum Herodis LXX septimanarum anni sunt consummati : vel ideo quia quamdiu Judaica gens sub Judaicis Regibus, quamvis peccatoribus, tenebatur, Prophetæ mittebantur ad remedium ejus; nunc autem quando lex Dei sub potestate regis iniqui tenebatur, et justitia Dei sub dominatione Romana premebatur, nascitur Christus : quia magna et desperabilis [2] infirmitas medicum artificiosiorem quærebat. RABANUS. Vel ideo regis alienigenæ mentionem fecit, ut impleretur prophetia quæ dixit Gen. XLIX : Non auferetur sceptrum de Juda, nec dux de femore ejus, donec veniat qui mittendus est. AMBROSIUS *Super Lucam* lib. III, n. 41, P. L. t. XV, col. 1606. « Fertur [3] » autem quod Idumæi latrones Ascalonem ingressi, Antipatrum inter alios adduxerunt captivum. Is igitur imbutus mysteriis Judæorum, Hircano Judææ regi amicitia copulatur; quem [4] pro se ad Pompeium Hircanus direxit : et quia legationis fructu potitus est, per eam gratiam partem regni affectavit. Occiso autem Antipatro, filius ejus Herodes sub Antonio, Senatus consulto, Judæis regnare præceptus est : in quo claret Herodem nulla affinitate gentis [5] Judæorum regnum quæsisse. » CHRYSOSTOMUS in hom. VI, *Sup. Matth.* circa med. Dicitur autem, *Herodis regis*, dignitatem addens, quia et alius fuit [6] Herodes qui Joannem interfecit. CHRYSOSTOMUS hom. II, *In opere imperf.* Dum ergo hoc tempore *natus esset, ecce Magi* veniunt; hoc est confestim ut natus est; magnum Deum ostendentes in parvulo homine. RABANUS. Magi vero sunt qui de singulis rebus

[1] Textus ille non invenitur apud Augustinum. — [2] Al. : « magis desperabilis. » — [3] « ... Fertur enim... quia Idumæi... abduxere... ut clareat... nullo affinem generi Judæorum regnum adulterina fraude quæsisse. » — [4] Parm. : « quam pro se. » — [5] Al. : « generis. » — [6] Al. : « et alius filius. »

philosophantur; sed sermo communis Magos pro maleficis accipit; qui aliter tamen habentur apud gentem suam, eo quod sint philosophi Chaldæorum, et ad [1] hujus artis scientiam reges quoque et principes ejusdem gentis omnia faciunt[2]; unde et ipsi primi ortum Domini intellexerunt. AUGUSTINUS *In serm. de Epiph.* IV, parum a princ. Isti autem Magi quid fuerunt nisi primitiæ gentium? Israelitæ pastores, Magi gentiles; illi prope, isti longe, utrique tamen ad angularem lapidem cucurrerunt. Et *Serm.* II *de Epiph.* Manifestatus est ergo Jesus non doctis, nec justis : prævalet namque imperitia in rusticitate pastorum, et impietas in sacrilegiis Magorum. Utrosque sibi lapis ille angularis attribuit : quippe qui venerat stulta eligere, ut confundere sapientes, et non vocare justos, sed peccatores : ut nullus magnus superbiret, nullus infirmus desperaret. GLOSSA *ord.* super illud, *Ecce Magi venerunt.* Hi autem Magi reges fuerunt, qui etsi tria munera obtulisse dicuntur, non ideo non plures quam tres fuisse probantur; sed ut per eos gentes, quæ ex tribus filiis Noe natæ sunt, venturæ ad fidem præfigurarentur. Vel tot fuerunt principes, qui multos [3] duxerunt in comitatu suo. Venerunt autem non post annum, quia tunc inveniretur in Ægypto, non in præsepio, sed tertiadecima die. Ad ostendendum autem unde venirent, dicitur, *Ab oriente.* REMIGIUS. Sciendum est autem; quia varia est de Magis opinio. Quidam enim dicunt eos fuisse Chaldæos ; Chaldæi enim stellam pro Deo colebant; et idcirco dixerunt quod nuncupativus eorum Deus ostenderit Deum verum natum. Alii vero dicunt Persas eos fuisse. Nonnulli dicunt illos de ultimis finibus terræ fuisse. Alii vero dicunt illos fuisse nepotes Balaam : quod magis est credendum; Balaam enim inter cetera quæ prophetavit dixit Num. XXIV : « Orietur stella ex Jacob. » Illi vero habentes hanc prophetiam, mox ut viderunt stellam novam, intellexerunt regem natum, et venerunt. HIERONYMUS *In Commentariis super Matth.* II. Et sic hanc stellam futuram vaticinio Balaam noverant, cujus erant successores. Sed quærendum est si Chaldæi vel Persæ, aut de ultimis [4] finibus terræ fuerunt, quomodo in tam brevi spatio Hierosolymam venire potuerunt? REMIGIUS. Sed sciendum est, quod aliqui solent dicere quod puer qui tunc natus est, in tam brevi spatio temporis de ultimis finibus terræ ad se perducere potuit. GLOSSA. Vel non mirandum est eos in tredecim diebus venisse in Bethlehem, cum equos Arabicos et dromedarios haberent, qui scilicet sunt veloces ad iter. CHRYSOSTOMUS hom. II, *In op. imperf.* post init. Vel per biennium ante Christi nativitatem profecti sunt, et stella eos præcedebat, et neque esca, neque potus defecit in peris eorum. REMIGIUS. Vel si fuerunt successores Balaam, reges isti [5] non longe distant a terra promissionis; idcirco in tam brevi spatio temporis Hierusalem venire potuerunt. Sed tunc quærendum est quare Evangleista dicat eos ab oriente venisse. Quod ideo est, quia ab illa regione venerunt quæ in orientali parte Judæis posita est. Pulchre autem ipsi ab oriente venisse dicuntur, quia omnes qui ad Dominum veniunt, ab ipso et per ipsum veniunt : ipse enim est oriens, secundum illud Zach. VI, « Ecce vir, oriens nomen ejus. » CHRYSOSTOMUS hom. II, *In opere imperf.*, non remote a principio. Vel ab oriente venerunt. Unde dies nascitur, inde initium fidei processit, quia fides lumen est animarum. Ab oriente ergo venerunt, sed Hierosolymam. REMIGIUS. Quamvis Dominus ibi natus non esset : quia licet agnoscerent nativitatis tempus, locum tamen non cognoverunt. Hierusalem enim regia civitas est, et crediderunt quod talis puer non nisi in urbe regia nasci debuisset. Sive ideo venerunt ut locum nativitatis certius discere possent [6]. Sive ideo venerunt, ut adimpleretur quod scriptum est Isa. II : « De Sion exibit lex, et verbum Domini de Hierusalem : » quia ibi primo annuntiatus est Christus : sive ut studio Magorum damnaretur pigritia Judæorum. *Venerunt* ergo *Hierosolymam, dicentes* : *Ubi est qui natus est rex Judæorum*? AUGUSTINUS *In serm de Epiph.* II, parum ante medium. Cum autem multi nati atque defuncti essent reges Judæorum, numquid quemquam eorum adorandum Magi quæsierunt? Non [7], quia

[1] Parm.: « ab hujus artis scientiæ. » — [2] Parm.: « sapiunt, et ipsi primum. » — [3] Sic A, B, C, D. — Parm.: « plures. » — [4] Al. deest : « ultimis. » — [5] Al. : « istorum. » — [6] Sic A, B, C. — Parm. omittit : « sive ideo — venerunt ut locum nativitatis certius discere possent. » — [7] Al. omittitur: « non. »

nec quemquam eorum de cœlo loquentem didicerunt. Non itaque regi Judæorum, quales esse illic solebant, hunc tam magnum honorem longinqui alienigenæ ab eodem regno prorsus extranei a se deberi arbitrantur [1]. Et *Serm.* VII, circa med. Sed talem natum esse didicerant, in quo adorando se salutem, quæ secundum Deum est, consecuturos minime dubitarent : neque enim ætas erat saltem cui adulatio humana serviret, non in membris purpura, non in capite diadema fulgebat, non pompa famulantium, non terror exercitus, non gloriosa fama præliorum hos ad eum viros ex remotis terris cum tanto voto supplicationis attraxerunt. Et serm. VI, *De Epiph.* Jacebat in præsepio puer, ortu recens, exiguus corpore, contemptibilis paupertate. Sed magnum aliquid latebat in parvo, quod illi homines primitiæ gentium, non terra portante, sed cœlo narrante didicerant : unde sequitur : *Vidimus enim stellam ejus in oriente.* Annuntiant et interrogant, credunt et quærunt, tamquam significantes eos qui ambulant per fidem, et desiderant speciem. CHRYSOSTOMUS in hom. VI. *Sup. Matth.* Sciendum autem, quod Priscillianistæ hæretici, qui nasci unumquemque hominem sub [2] constitutionibus stellarum putant, hoc in adjutorium sui erroris assumunt, quod nova stella exiit, cum Dominus in carne apparuit : cujus fuisse fatum eamdem quæ apparuit stellam putant. AUGUSTINUS *Contra Faustum* lib. II, cap. I, in princ. Et secundum Faustum, hic stella inducitur, quæ confirmat genesim, ut recte Genesidium hoc magis nuncupari possit quam Evangelium. GREGORIUS *In hom.* X, ante med. Sed absit a fidelium cordibus ut esse quid fatum dicant. AUGUSTINUS *De civit. Dei* lib. V, cap. I, paulo a principio. Nam homines quando fatum audiunt, usitata loquendi consuetudine non intelligunt nisi vim positionis siderum, qualis est quando quis nascitur sive concipitur; quod aliqui alienant a Dei voluntate. Et hi ab auribus omnium repellendi sunt, qui qualiumcumque deorum volunt esse cultores. Aliqui vero stellas hanc putant habere potestatem traditam sibi a summa Dei potestate : qui magnam cœlo faciunt injuriam, in cujus velut splendidissima curia opinantur scelera facienda decerni, qualia si aliqua terrena civitas decrevisset, genere humano decernente fuerat evertenda. CHRYSOSTOMUS hom. II, *In opere imperf.* Si ergo aliquis adulter et homicida fiat per stellam, magna est iniquitas illarum stellarum, magis autem illius qui creavit stellas : nam cum sit præscius futurorum Deus, ex quo tanta iniquitas futura est per stellas, si noluit emendare, non est bonus; si voluit, et non potuit [3], impotens est. Si etiam stellæ est quod aut mali sumus aut boni, ergo nec bonum nostrum laudandum est, nec malum vituperandum, quia nec in nobis est voluntarius actus; ut quid enim mali mei pœnam suscipiam, quod non voluntate, sed necessitate commisi? Ipsa denique mandata Dei ne peccent homines, aut hortamenta ut faciant bonum, hanc insipientiam destruunt. Quis enim jubet aliquem ne faciat malum quod non potest declinare, aut faciat bonum ad quod non potest pervenire? NEMESIUS, *De natura hominis*, cap. XXXV. Insipientes vero sunt orationes omnibus secundum fatum existentibus; exultat autem et providentia [4] Dei cum pietate; cum his et homo organum solum invenitur superni circularis motus : ab hoc enim moveri ad operationes aiunt, non solum partes corporis, sed animæ [5] excogitationes : et universaliter qui hoc dicunt, quæ in nobis sunt, et contingentis naturam destruunt : et ita nihil [6] aliud est hoc quam omnia evertere. Ubi etiam de reliquo erit liberum arbitrium? Liberum enim oportet esse quod est in nobis. AUGUSTINUS *De civit. Dei*, lib. V, cap. VI, circa med. Non usquequaque autem absurde dici potest, ad solas corporum differentias afflatus quosdam valere sidereos, sicut solaribus accessibus et decessibus videmus anni tempora variari, et lunaribus incrementis atque decrementis augeri et minui quædam genera rerum, sicut conchas, et mirabiles æstus Oceani; non autem animi voluntates positionibus siderum subdi. Et cap. I. Quod si dicantur stella significare ista potius quam facere; quid est quod nunquam dicere potuerunt, cur in vita geminorum, in actionibus, in eventibus, professionibus, actibus, honoribus, ceterisque rebus ad hu-

[1] Al. : « non itaque Judæorum, quales esse illis solebant hunc tam magnum hominem longinqui alienigenæ ab eodem regno prorsus ab extraneis a se deberi arbitrantur. » — [2] Al. deest : « sub. » — [3] Forte : « si noluit emendare, non est bonus; si voluit, et non potuit, etc.» — [4] Al. : « ex providentia. » — [5] Al. : « et animæ. » — [6] Al. : « destruunt ea, et nihil. »

manam vitam pertinentibus, atque in ipsa morte plerumque sit tanta diversitas, ut similiores sint multi extranei, quam ipsi inter se gemini, per exiguum temporis intervallum in nascendo separati, in conceptu autem per concubitum uno etiam momento seminati? Et cap. II. Quod [1] ergo conantur efficere de intervallo exigui temporis quod ipsi inter se gemini dum nascerentur habuerunt, non tantum valet quanta invenitur in geminorum voluntatibus, actibus, moribus casibusque diversitas. Et cap. VII. Quidam vero non astrorum constitutionem, sed omnium connexionem seriemque causarum, quam Dei summi tribuunt voluntati et potestati [2], fati nomine appellant. Si quis ergo res humanas fato tribuit quia ipsam Dei voluntatem vel potestatem fati nomine appellat; sententiam teneat, linguam corrigat, quoniam fati nomen solet a loquentibus poni in siderum constitutione. Et cap. IX. Unde voluntatem Dei fati vocabulo non nuncupamus, nisi forte ut fatum a fando, idest a loquendo, dictum intelligamus. Scriptum est enim Psal. LXI : « Semel locutus est Deus : duo hæc audivi. » Unde non est multum cum eis de verbi controversia laborandum atque certandum. AUGUSTINUS *Contra Faustum* lib. II, cap. V, circa med. Si autem sub fato stellarum nullius hominis genesim ponimus, ut liberum arbitrium voluntatis ab omni necessitatis vinculo vindicemus; quanto minus illius temporalem generationem sub astrorum conditione credimus factam, qui est universorum æternus creator et Dominus? Itaque illa stella quam viderunt Magi, Christo secundum carnem nato, non ad decretum dominabatur, sed ad testimonium famulabatur. Proinde non ex illis erat stellis quæ ab initio creaturæ itinerum suorum ordinem sub creatoris lege custodiunt, sed novo virginis partu novum sidus apparuit, quod ministerium [3] officii sui etiam ipsis Magis quærentibus Christum, cum ante faciem præiret, exhibuit, donec eos usque ad ipsum locum ubi Deus [4] Verbum infans, erat, præeundo perduceret. Quidam autem astrologi ita constituerunt nascentium hominum fata sub stellis, ut aliquam stellarum, homine aliquo nato, circuitus sui ordinem reliquisse, et ad eum qui natus est, perrexisse asseverent. Sortem quippe nascentis astrorum ordini colligari arbitrantur, non astrorum ordinem ad hominis nati diem posse mutari. Quapropter si stella illa ex his erat quæ in cœlo peragunt ordines suos, quomodo poterat discernere quid Christus acturus erat, quæ nato Christo jussa est relinquere quod agebat? Si autem, ut probabilius creditur, ad demonstrandum Christum, quæ non erat, exorta est; non ideo Christus natus quia illa extitit; sed illa extitit, quia Christus natus est : unde si dici oporteret, non stellam Christo, sed Christum stellæ fatum fuisse diceremus : ipse quippe illi, non illa huic nascendi attulit causam. CHRYSOSTOMUS in hom. VI, *Sup. Matth.* parum a princip. Non est hoc etiam astronomiæ opus a stellis scire eos qui nascuntur, sed ab hora nativitatis futura prædicere; hi autem tempus nativitatis non cognoverunt, ut hinc sumentes initium a stellarum motu futura cognoscerent; sed e converso. Dicunt ergo, *Vidimus stellam ejus*. GLOSSA *interlinearis*. Idest propriam, quia hanc creavit ad ostensionem sui. AUGUSTINUS *In sermonibus de Epiph.* Pastoribus Angeli, Magis stella Christum demonstrat : utrisque loquitur lingua cœlorum, quia lingua cessaverat Prophetarum. Cœlos Angeli habitant, et sidera exornant : utrisque ergo cœli enarrant gloriam Dei. GREGORIUS *Hom. in Evangel.* X, circa princ. Et rationabiliter Judæis, tamquam ratione utentibus, rationale animal, idest Angelus, prædicare debuit. Gentiles vero, quia ratione uti nesciebant, ad cognoscendum Dominum non per vocem, sed per signa perducuntur : quia et illis prophetiæ tamquam fidelibus, et istis signa tamquam infidelibus data sunt. Eisdem autem Gentibus Christum, cum perfectæ esset ætatis, Apostoli prædicant, eumque parvulum et necdum per humanitatis [5] officium loquentem stella Gentibus denuntiat : quia nimirum rationis ordo poscebat ut loquentem jam Dominum loquentes nobis prædicatores, et necdum loquentem elementa muta prædicarent. LEO Papa in ser. III *de Epiph.* Ipse etiam Christus expectatio gentium, de quibus quondam beatissimo patri Abrahæ innumerabilis fuit promissa successio, non carnis semine, sed fidei fecunditate generanda : et ideo stellarum

[1] Al. deest hæc sententia usque ad citationem. —[2] Al. : « præsenti. » — [3] Al. : « mysterium. » — [4] Al. : « Dominus. » —[5] Al.: « humanioris. »

multitudini comparata, ut ab omnium gentium patre, non terrena, sed cœlestis progenies speraretur. Ad credendum ergo promissæ posteritatis heredes in sideribus designati, ortu novi sideris excitantur : ut in quo cœlum est adhibitum in testimonium, cœli famuletur obsequium. Chrysostomus in hom. VI, *Sup. Matth.* aliq. a princ. Quoniam autem non cœlestium una stellarum hæc fuit, manifestum est : nulla enim alia stellarum hac via incedit[1] : hæc enim ab oriente in meridiem ferebatur, ita enim Palæstina ad Persidem jacet. Secundo et [2] a tempore quo videbatur : non enim in nocte apparuit tantum, sed in media die; quod non est virtutis stellæ, sed nec etiam lunæ. Tertio ab eo quod apparebat, et occultabatur rursus : cum enim intraverunt Hierosolymam, occultavit seipsam; deinde ubi Herodem reliquerunt, seipsam monstravit. Neque etiam proprium quemdam gressum habebat; sed cum oportebat ire Magos, ibat; quando autem stare oportebat, stabat; sicut et de columna nubis erat in deserto. Quarto, quia non sursum manens [3] partum Virginis ostendebat, sed deorsum descendens hoc faciebat; quod non est stellæ motus, sed virtutis cujusdam rationalis : unde videtur hæc stella virtus[4] invisibilis fuisse in talem apparentiam formata. Remigius. Et secundum [5] hoc nonnulli dicunt hanc stellam fuisse Spiritum sanctum, ut ipse qui postea super baptizatum Dominum descendit in specie columbæ, in specie stellæ apparuerit Magis. Alii dicunt fuisse Angelum, ut ipse qui apparuit pastoribus, apparuerit etiam Magis. Glossa *ordin.* super illud, *Vidimus stellam ejus.* Sequitur etiam, *In oriente.* Utrum stella in oriente orta sit, an ipsi ibi positi natam et occidentem viderint, ambiguum est : potuit enim nasci in oriente, et eos in Hierusalem perducere. Augustinus *In sermonibus de Epiph.* Sed dicturus es : A quibus audierunt quod talis, scilicet stella, Christum natum significaret [6]? Profecto ab Angelis aliqua monitione revelationis. Quæris fortassis : Ab Angelis bonis, an malis? Christum quidem et angeli mali, hoc est dæmones, Filium Dei esse confessi sunt. Sed cur non et a bonis hoc audierint, quando in Christo adorando salus eorum jam quærebatur, non iniquitas damnabatur? Potuerunt ergo illis et Angeli dicere : Stella quam vidistis, Christus est. Ite, adorate illum ubi natus est, et simul judicate qualis quantusque natus sit. Leo Papa *In ser.* iv *de Epiph.* Vel præter illam stellæ speciem quæ corporeum incitavit obtutum, fulgentior veritatis radius eorum corda perdocuit; et hoc quidem ad illuminationem fidei pertinebat. Augustinus in lib. *De quæst. nov. et vet. test.* quæst. lxiii, in princ. Vel Judæorum natum regem intellexerunt, cum stella indice temporalis rex soleat designari. Hi enim Magi Chaldæi non male volentia astrorum cursum, sed rerum curiositate speculabantur. Sicut enim datur intelligi, traditionem Balaam sequebantur, qui dixit Num. xxiv, « Orietur stella ex Jacob. » Unde videntes stellam extra ordinem mundi, hanc intellexerunt quam Balaam futuram indicem regis Judæorum prophetaverat, Leo Papa *In serm.* iv, *de Epiph.* Potuerunt autem illis credita et intellecta sufficere, ut corporali intuitu non inquirerent quod plenissimo visu mentis inspexerant; sed diligentia sagacis officii ad videndum usque puerum perseverans nostri temporis hominibus serviebat : ut sicut omnibus nobis profuit, quod post resurrectionem Domini vestigia vulnerum ejus, Thomæ Apostoli exploravit manus : ita ad nostram utilitatem proficeret quod infantiam ipsius Magorum probavit aspectus : unde dicunt : *Venimus adorare eum.* Chrysostomus hom. II *In opere imperf.* non multum remote a princ. Sed numquid nesciebant quia in Hierusalem regnabat Herodes? Numquid non intelligebant quia quicumque, rege vivente, alterum regem pronuntiat aut adorat, punitur in sanguine? Sed dum considerabant regem futurum, non timebant præsentem : adhuc non viderant Christum, et jam parati erant mori pro eo. O beati Magi, qui ante conspectum crudelissimi regis, priusquam Christum cognoscerent, Christi facti sunt confessores.

2. Audiens autem Herodes rex, turbatus est, et omnis Hierolosyma cum illo Et congregans omnes principes sacerdotum et scribas populi, sciscitabatur ab eis ubi Christus nasceretur. At illi dixerunt ei : In Bethlehem Judæ. Sic enim scrip-

[1] Sic A, B, C, D. — Edit. : « procedit. » — [2] Sic A, B, C, D. — Edit. : « autem. » — [3] Al. : « neque etiam sursum manens. » — [4] Sic A, B, C, D. — Parm. : « virtutis. » — [5] Sic A, B, C, D. — Edit. omittunt : « et secundum hoc. » — [6] Al. : « scilicet Christum natum signaret. »

tum est per Prophetam : Et tu Bethlehem terra Juda, nequaquam minima es in principibus Juda : ex te enim exiet dux qui regat populum meum Israel.

2. AUGUSTINUS *In sermonibus de Epiphan.* Sicut Magi desiderant redemptorem, ita Herodes timet successorem : unde sequitur : *Audiens autem Herodes rex turbatus est.* GLOSSA. Rex dicitur ut ex collatione ejus qui quæritur, hic intelligatur extraneus. CHRYSOSTOMUS hom. II *In opere imperf.* parum ante medium. Et ideo turbatur audiens regem natum Judæis ex genere Judæorum, cum esset ipse genere Idumæus, ne regno revoluto iterum ad Judæos, ipse a Judæis expelleretur, et semen ejus post ipsum præcideretur a regno : semper enim grandis potestas majori timori subjecta est : sicut enim ramum [1] arborum in excelso positarum, etiam si levis aura flaverit, movet [2] sic et sublimes homines etiam levis nuntii fama conturbat : humiles autem, sicut in convalle, plerumque in tranquillitate consistunt. AUGUSTINUS *In serm. de Epiph.* II, ante med. Quid autem erit tribunal judicantis, quando superbos reges [3] cuna terrebat infantis? Pertimeant reges ad Patris dexteram jam sedentem, quem rex impius timuit adhuc matris ubera lambentem. LEO Papa *In ser. de Epiph.* IV, ante medium. Superfluo tamen Herodes timore turbaris : non capit Christum regia tua, nec mundi Dominus potestatis tuæ cœpit esse contentus angustiis. Quem in Judæa regnare non vis, ubique regnat. GLOSSA *ord.* super illud, *Turbatus est.* Vel non solum propter se timuit, sed propter iram Romanonum : decreverant enim Romani, ne quis rex vel Deus, sine eorum consilio diceretur. GREGORIUS in hom. X, *Super Evang.* in princ. Cœli autem rege nato, rex terræ turbatus est : quia nimirum terrena altitudo confunditur, cum celsitudo cœlestis aperitur. LEO Papa *In ser. de Epiph.* VI, ante med. Herodes etiam diaboli personam gerit, cujus sicut tunc fuit incentor, ita nunc quoque est indefessus imitator. Cruciatur enim vocatione gentium, et quotidiana potestatis suæ destructione torquetur. CHRYSOSTOMUS hom. II, *In opere imperf.* Uterque ergo zelo proprio turbatur, et sui regni successorem timebat : Herodes terrenum, diabolus autem cœlestem. Ecce autem et Judaicus populus turbatur, quia magis de auditu isto gaudere debuerat, quia rex Judæus surgere dicebatur. Sed turbabantur, quia de adventu justi non poterant gaudere iniqui. Aut certe turbabantur, ne forte iratus Judaico regi genus ejus vexaret : unde sequitur : *Et omnis Hierosolyma cum illo.* GLOSSA *ord.* super illud, *Et omnis Hierosolyma cum illo.* Volens illi favere quem timebat : populus enim plus justo eis favit quos crudeles sustinet.

Sequitur : *Et congregans omnes principes sacerdotum, et scribas populi.* Ubi nota diligentiam inquirentis, ut si invenerit, faciat quod postea se velle ostendit ; sin autem, excusatus sit Romanis. REMIGIUS. Scribæ autem dicti sunt, non tantum ab officio scribendi, sed potius ab interpretatione Scripturarum : erant enim legis doctores.

Sequitur : *Sciscitabatur ab eis ubi Christus nasceretur.* Hic attendendum est, quia non dixit ubi Christus natus est, sed *Ubi nasceretur.* Callide enim interrogavit eos, ut posset agnoscere si de rege nato lætarentur. Christum autem vocat, quia noverat inungi regem Judæorum. CHRYSOSTOMUS hom. II, *In opere imperf.* Ut quid autem interrogat Herodes, qui non credebat Scripturis? Aut si credebat, quomodo sperabat posse interficere illum quem regem futurum esse dicebant? Sed diabolus instigabat, qui credebat quod Scripturæ non mentiuntur. Sic sunt omnes peccatores, qui hoc ipsum quod credunt, perfecte credere non permittuntur : quod enim credunt, veritatis est virtus, quæ non potest esse occulta ; quod autem non credunt, excæcatio est inimici. Si enim perfecte crederent, sic viverent quasi post modicum transituri de hoc mundo, non quasi in æternum mansuri.

Sequitur : *At illi dixerunt : In Bethlehem Judæ.* LEO Papa *In ser. de Epiph.* I, paulo ante medium. Magi quidem humano sensu significatum sibi regis ortum existimaverunt in civitate regia esse quærendum. Sed qui servi susceperat formam, et non judicare venerat, sed judicari, Bethlehem præelegit nativitati, Hierosolymam passioni. THEODOTUS *In ser. Conc. Ephesini.* Si enim maximam Romam elegisset civitatem, potentia civium muta-

[1] Sic A, B, C, D. — Parm. : « rami. » — [2] Sic A, B, C, D. — Parm. : « moventur. » — [3] Sic A, B, C, D. — Parm. : « timere faciebat nativitas infantis. » Al. : « cura » seu potius « cuna terrebat infantis. »

tionem orbis terrarum factam putarent; si filius fuisset Imperatoris, potestati utilitatem adscriberent. Sed quid fecit? Omnia egena et vilia elegit, ut divinitas cognosceretur orbem transformasse terrarum. Propterea pauperculam elegit matrem, pauperiorem patriam, egenus fit pecuniis, et hoc tibi exponit præsepe. GREGORIUS in hom. VIII *Super Evang.* Bene etiam in Bethlehem nascitur : Bethlehem quippe domus panis interpretatur : ipse namque est qui ait Joan. VI : « Ego sum panis vivus, qui de cœlo descendi. » CHRYSOSTOMUS hom. II, *In opere imperf.* Cum autem debuissent celare mysterium regis præfiniti a Deo, maxime in conspectu [1] alienigenæ regis, facti sunt non prædicatores operum Dei, sed proditores mysteriorum ejus; et non solum manifestant mysterium, sed etiam propheticum protulerunt exemplum : unde subjungunt : *Sic enim scriptum est per Prophetam*, scilicet Michæam cap. V. *Et tu Bethlehem terra Juda.* GLOSSA *ordin.* super illud, *Et tu Bethlehem.* Hoc sic ponit ut ab eis dictum est, qui etsi non verba, veritatem sensus quodammodo ponunt. HIERONYMUS *De opt. interpretandi genere*, a medio. Unde hic reprehenduntur Judæi de ignorantia : quoniam prophetia dicit, « Tu Bethlehem Ephrata; » illi dixerunt, *Tu Bethlehem terra Judæ.* CHRYSOSTOMUS hom. II, *In opere imperf.* ante medium. Sed adhuc ipsam Prophetiam præcidentes interficiendorum parvulorum facti sunt causa : sic enim scriptum erat, « Ex te exiet rex, qui pascet populum meum Israel, et dies ejus a diebus sæculi. » Si ergo integram prophetiam protulissent, considerans Herodes, quia non erat rex terrenus, cujus dies a diebus sæculi erant, in tantum furorem non exarsisset. HIERONYMUS cap. II, in initio, et *Super Michæam*, cap. V. Est autem sensus prophetiæ talis. Tu Bethlehem terra Juda vel Ephrata quod ideo dicitur, quia est alia Bethlehem in Galgalis sita, quamvis parvus vicus sis inter millia civitatum Juda, tamen ex te nascetur Christus, qui erit dominator Israel, qui secundum carnem de David est, de me tamen natus est ante sæcula : et ideo dicitur : « Egressus ejus ab initio a diebus æternitatis : » quia Joan. I, « in principio Verbum erat apud Deum » GLOSSA. Sed hoc ultimum, ut dictum est, Judæi tacuerunt, alia vero mutaverunt, vel propter ignorantiam, ut dictum est, vel ad majorem manifestationem, ut Herodi alienigenæ intellectum prophetiæ aperirent : unde pro eo quod Propheta dixit, Ephrata quod erat nomen antiquum, et forte Herodi ignotum, dixerunt, *Terra Juda;* pro eo autem quod Propheta dixerat, « Minima es in millibus Juda, » volens [2] ostendere parvitatem ejus quantum ad populi multitudinem, dixerunt : *Nequaquam minima es in principibus Juda*, volentes ostendere magnitudinem dignitatis, provenientem ex dignitate principis nascituri, quasi dicerent : Magna es inter civitates ex quibus principes prodierunt. REMIGIUS. Vel talis est sensus : quamvis minima videaris inter urbes principatum habentes, tamen non es minima: quia *ex te exiet dux qui regat populum meum Israel.* Dux autem iste Christus est, qui populum fidelem regit et gubernat. CHRYSOSTOMUS in hom. I, *Sup. Matth.* prope princ. Intende autem certitudinem prophetiæ; non enim dixit quod in Bethlehem erit, sed quod de Bethlehem exiet; ostendens quod ibi solum nasceretur. Quomodo autem habet rationem de Zorobabel hæc dicta esse ut quidam dicunt? Non enim exitus ejus fuit a principio ex diebus sæculi : neque etiam ex Bethlehem exivit, cum non in Judæa, sed in Babylonia natus sit. Est etiam ad hoc, testimonium quod dicit : *Nequaquam minima es, quia ex te exiet* : nullus enim alius illustrem fecit villam in qua nasceretur quam Christus. Post nativitatem enim a finibus orbis terrarum veniunt visuri præsepe et tugurii locum. Non autem dixit, Ex te exiet Filius Dei : sed *Dux qui pascet populum meum Israel :* oportebat enim condescendere, in principio ut non scandalizarentur; et quæ ad salutem hominum pertinebant prædicare, ut magis inducerentur. Mystice autem dicit [3] : *Qui regat populum meum Israel :* Israel enim hic dicit eos qui crediderunt ex Judæis, si autem non omnes Christus rexit, eorum est accusatio. De gentibus autem interim tacuit, ne scandalizaret Judæos. Vide autem mirabilem dispensationem : Judæi enim et Magi simul se invicem docent. Judæi a Magis audiunt

[1] Al. : « maximum conspectus. » — [2] Al. : « volentes. » — [3] Al. : « quod autem dicit. »

quod Christum in orientis regione stella prædicabat, et Magi a Judæis quod Prophetæ antiquitus eum nuntiaverunt : ut geminato testimonio confirmati, ardentiori fide expeterent quem et stellæ claritas et prophetiæ manifestabat auctoritas AUGUSTINUS *In sermonib. de Epiph.* Poterat enim stella quæ Magos perduxit ad locum ubi erat cum matre Virgine Deus infans, ad ipsam eos perducere civitatem; sed tamen subtraxit se, nec eis prorsus apparuit, donec de civitate in qua Christus nasceretur, et ipsi Judæi dicerent, *In Bethlehem Judæ*: similes facti fabris arcæ Noe, qui aliis ubi evaderent præstiterunt, et ipsi diluvio perierunt; vel similes lapidibus milliariis viam ostenderunt, nec ipsi ambulare potuerunt. Audierunt et abierunt inquisitores, dixerunt et remanserunt doctores. Nunc quoque Judæi simile aliquid nobis exhibere non desinunt : nonnulli enim paganorum, quando eis de Scripturis testimonia clare proferimus, ut noverunt Christum ante prophetatum, suspecti ne forte a Christianis ista conficta sint, malunt credere codicibus Judæorum : et sicut tunc Magi fecerunt, Judæos dimittunt inaniter lectitare, ipsi pergunt fideliter adorare.

3. Tunc Herodes clam vocatis Magis, diligenter didicit ab eis tempus stellæ quæ apparuit eis; et mittens illos in Bethlehem, dixit : Ite, et interrogate diligenter de puero; et cum inveneritis, renuntiate mihi, ut et ego veniens adorem eum. Qui cum audissent regem, abierunt.

3. CHRYSOSTOMUS hom. II *In opere imper.*, ante medium. Postquam audivit Herodes responsum duplici modo credibile : primum quia a sacerdotibus fuerat dictum, deinde quia exemplo prophetico fuerat comprobatum : non tamen ad devotionem flectitur nascituri regis, sed ad malitiam interfectionis ejus per dolum. Vidit enim quia non poterat Magos nec blandimentis flectere, nec minis terrere, nec auro corrumpere, ut consentirent in interfectionem regis futuri; ideo illos decipere cogitavit : unde dicitur : *Tunc Herodes clam vocatis Magis.* Occulte autem vocavit eos, ut non viderent Judæi quos habebat suspectos : ne forte quasi regem suæ gentis amantes proderent consilium ejus. *Diligenter didicit ab eis tempus stellæ.* REMIGIUS. Idcirco diligenter, quia callidus erat, et timebat ne non reverterentur ad eum, ut tunc sciret quid ageret pueros [1] occidendo. AUGUSTINUS *In serm. de Epiph.* Ferme autem biennio ante visa est stella mirantibus quid esset. Sed tunc intelligitur indicatum eis cujus esset stella quæ jamdiu videbatur, quando natus est qui per illam significabatur [2]. Sed postquam Christo nato revelatum est Magis, venerunt ab oriente, et tertiadecima die adoraverunt eum, quem ante paucos dies natum fuisse didicerunt. CHRYTOSTOMUS in hom. VII. *Sup. Matth.* Vel ante multum tempus hæc stella apparuit, quoniam multum tempus in itinere erant Magi consumpturi, ut confestim, cum natus esset, Christo assisterent, eum in fasciis adorantes, ut mirabilior appareret. GLOSSA. Secundum alios vero a die nativitatis Christi creditur stella tantum apparuisse, et peracto officio, cum nova esset, desiit esse. Ait enim Fulgentius in hom. *De Epiph.* Puer natus novam stellam fabricavit. Cognito autem loco et tempore, personam pueri vult non ignorare : unde dicit : *Ite, et interrogate diligenter de puero.* Illud præceperat quod absque præcepto erant facturi. CHRYSOSTOMUS in hom. VII. *Sup. Matth.* Non autem dicit, *Interrogate* de rege; sed *de puero :* neque [3] enim principatus nomine eum vocari sustinebat [4]. CHRYSOSTOMUS *In opere imperf.* ut supra. Ergo, ut ad hoc eos induceret, devotionem promittebat, et per eam gladium acuebat, et malitiam cordis sui humilitatis colore depingebat. Talis est consuetudo omnium malignorum, quando aliquem in occulto gravius lædere volunt : humilitatem illi et amicitias fingunt. Unde dicit : *Et cum inveneritis, renuntiate mihi, ut et ego veniens adorem eum.* GREGORIUS in hom. X *In Evang.* ante med. Adorare eum se velle simulat, ut quasi hunc, si invenire possit, extinguat.

Sequitur : *Qui cum audissent regem, abierunt.* REMIGIUS. Audierunt Magi Herodem ut quærerent Dominum; sed non ut ad eum reverterentur. Significabant enim bonos auditores, qui bona quæ audiunt a malis prædicatoribus faciunt; sed tamen opera illorum non imitantur.

[1] Sic A, B, C, D. — Parm. : « de puero occidendo. » — [2] Al. : « significatur. » — [3] Sic A, B, C, D. — Parm. : « etenim etiam nomen potestatis invidebat. » Textus Græcus habet : « οὐδὲ γὰρ τὸ ὄνομα τῆς ἀρχῆς καλέσαι ἠνέσχετο. » — [4] Al. : « neque enim principatus nomine eum vocari sustinebat. »

4. Et ecce stella quam viderant in oriente, antecedebat eos, usque dum veniens staret supra ubi erat puer.

4. CHRYSOSTOMUS hom. II *In opere imperf.* circa medium. Ex hoc loco ostenditur, quia cum stella deduxisset Magos prope Hierusalem, abscondita est ab eis, ut relicti a stella cogerentur in Hierusalem interrogare de Christo simul et manifestare, propter duo : primo ad confusionem Judæorum; quia Gentiles stellæ tantummodo visione confirmati Christum per alienas provincias requirebant, et Judæi ab infantia prophetias legentes de Christo, et in suis finibus natum non susceperunt : demum ut interrogati sacerdotes, unde nascitur Christus, ad præjudicium suum responderent : de Bethlehem : quia qui Herodem docuerant de Christo, ipsi ignorabant de illo : et ideo post interrogationem et responsionem habitam subditur : *Et ecce stella quam viderant in oriente, antecedebat eos,* ut considerantes obsequium stellæ, regis intelligerent dignitatem. AUGUSTINUS *In sermonib. de Epiph.* Et ut Christo plenum redderet obsequium, temperavit gradum, donec Magos perduceret ad puerum. Obsequium præbuit, non imperium adduxit : supplices ostendit, hospitium radiavit amplissimo lumine, et tecta nati perfudit, sicque discessit : unde sequitur : *Usquedum veniens staret supra ubi erat puer.* CHRYSOSTOMUS *Super Matth.* hom. II *In opere imperf.* Quid autem mirum si soli justitiæ orituro stella ministrabat divina? Stetit enim supra caput pueri, quasi dicens, Hic est; ut quia loquendo monstrare non poterat, stando demonstraret. GLOSSA. Hic autem apparet quod stella in aere posita erat, et domui in qua puer erat multum vicina : aliter enim domum non discrevisset. AMBROSIUS *Super Lucam* lib. II, n. 45. « Hæc » autem « stella via est, et via Christus » est [1] : « quia secundum incarnationis mysterium Christus est stella : ipse enim est stella splendida et matutina. » unde « ubi Herodes est, non videtur; ubi » autem « Christus, rursum videtur, et viam monstrat. » REMIGIUS. Vel stella significat gratiam Dei, Herodes diabolum. Qui autem per peccatum se diabolo subdit, mox gratiam perdit; quod si per pœnitentiam recesserit, mox gratiam invenit; quæ non dimittit donec perducat ad domum pueri, idest Ecclesiam. GLOSSA *ord.* super illud, *Et ecce stella.* Vel stella est illuminatio fidei, quæ ad proximum ducit : quam, dum divertunt ad Judæos, Magi amittunt : quia dum a malis consilium quærunt, veram illuminationem perdunt.

[1] Al. omittitur : « est. »

5. Videntes autem stellam, gavisi sunt gaudio magno valde. Et intrantes domum, invenerunt puerum cum Maria matre ejus, et procidentes adoraverunt eum : et apertis thesauris suis, obtulerunt ei munera, aurum, thus, et myrrham.

5. GLOSSA. Postquam præmissit stellæ obsequium, subjungit Evangelista Magorum gaudium, dicens : *Videntes autem stellam, gavisi sunt gaudio magno valde.* REMIGIUS. Et sciendum, quod non satis fuit dicere Evangelistæ, *Gavisi sunt*; sed addidit, *Gaudio magno valde.* CHRYSOSTOMUS. hom. II *In opere imperf.* Gavisi sunt, quia spes eorum non erat decepta, sed amplius confirmata, quod tanti itineris non sine causa susceperunt laborem. GLOSSA. Gaudio gaudet qui propter Deum gaudet, qui est verum gaudium. Addidit autem et *magno,* quia de magno gaudebant. CHRYSOSTOMUS hom. II *In opere imperf.* a medio. Per mysterium enim stellæ intelligebant quoniam dignitas tunc nati regis excedebat mensuram omnium mundalium regum. Addit etiam *valde.* REMIGIUS. Quia voluit ostendere, quod magis gaudent homines de rebus perditis quam de semper possessis.

Subditur autem : *Et intrantes domum, invenerunt puerum.* LEO Papa in serm. *De Epiph.* IV, circa medium. Quantitate parvum, alienæ opis indigum, fandi impotentem, et in nullo ab humanæ infantiæ generalitate discretum ; quia sicut fidelia erant testimonia quæ in eo majestatem invisibilis divinitatis ostenderent, ita probatissimum debebat esse, sempiternam illam essentiam Filii Dei, veram suscepisse hominisnaturam.

Cum Maria matre ejus. CHRYSOSTOMUS hom. II *In opere imperf.* Non diademate coronata, aut in lecto aureo recumbente : sed vix tunicam habente unam, non ad ornamentum corporis, sed ad tegumentum nuditatis, qualem habere potuit carpentarii uxor peregre constituta. Si ergo regem terrenum quærentes venissent, magis fuissent confusi quam gavisi, quia tanti itineris laborem sine causa suscepissent. Nunc autem quia cœlestem regem quærebant, etsi nihil regale vide-

bant, in eo tamen solius stellæ testimonio contenti, gaudebant oculi eorum, contemptibilem puerum aspicere, quia spiritus in corde eorum terribilem eum monstrabat : unde *procidentes adoraverunt eum* : vident enim hominem, et agnoscunt Deum. Rabanus. Divino autem nutu factum est quod abierat Joseph, ne aliqua malæ suspicionis occasio daretur Gentibus. Glossa Anselmi. Qui licet morem suæ gentis in donis offerendis sequantur, (Arabes enim auro, thure et diversis generibus aromatum abundant); tamen aliquid mysterii muneribus demonstrare volebant ; unde sequitur : *Apertis thesauris suis, obtulerunt ei munera, aurum, thus, et myrrham.* Gregorius hom. X, *In Evang.* a medio. Aurum quippe regi congruit; thus vero in Dei sacrificium ponebatur; myrrha autem mortuorum corpora condiuntur. Augustinus *In serm. de Epiph.* Aurum igitur solvitur quasi regi magno ; thus immolatur ut Deo ; myrrha præbetur quasi pro salute omnium morituro. Chrysostomus hom. II, *In opere imperfecto.* Hæc autem etsi tunc non intelligebantur secundum quale mysterium [1] ista gerebant, vel quid significaret unumquodque munus, eorum nihil contrarium est : gratia enim quæ illos hæc omnia facere hortabatur, ipsa ordinaverat universa. Remigius. Et sciendum, quod isti non singula obtulerunt, sed singuli tria; et singuli cum suis muneribus regem Deum et hominem prædicaverunt. Chrysostomus in hom. VIII, *Sup. Matth.* circa medium. Erubescant ergo Marcion et Paulus Samosatenus, qui nolunt [2] videre quæ Magi viderunt, qui Ecclesiæ sunt progenitores [3], Deum in carne adorantes. Nam quod in carne vera sit, panni monstrant, et præsepe ; quoniam autem non ut purum hominem adorant, sed ut Deum, demonstrant dona, quæ Deo offerre decens erat. Confundantur et Judæi videntes se præventos a Magis et neque post illos venire studentes. Gregorius hom. X *In Evang.* a medio. Potest et in his aliud intelligi. Auro namque sapientia designatur, Salomone teste, qui ait Prover. xxi, « Thesaurus desiderabilis requiescit in ore sapientis. » Thure, quod Deo incenditur, virtus orationis exprimitur, secundum illud Psal. cxl : « Dirigatur oratio mea sicut incensum in conspectu tuo. » Per myrrham vero carnis mortificatio figuratur. Nato ergo regi aurum offerimus, si in conspectu ejus sapientiæ lumine splendemus ; thus offerimus, si per orationum studia Deo redolere valeamus : myrrham offerimus, et carnis vita per abstinentiam mortificamus, Glossa Anselmi. Tres autem viri qui offerunt, significant gentes de tribus partibus mundi venientes. Thesauros aperiunt dum fidem cordis per confessionem ostendunt. Bene autem in domo docentes ne thesaurum bonæ conscientiæ jactando propalemus. Offerunt tria munera, hoc est fidem sanctæ Trinitatis ; vel apertis thesauris Scripturarum, historicum, moralem, et allegoricum sensum offerunt; vel Logicam, Physicam, et Ethicam, dum illa fidei servire faciunt.

6. Et responso accepto in somnis ne redirent ad Herodem, per aliam viam reversi sunt in regionem suam.

6. Augustinus *In ser. de Epiph.* [4] Herodes impius factus ex timore crudelis voluit desævire. Sed quomodo poterat capere eum qui ipsas fraudes venerat amputare ? Ut ergo ejus fraus elideretur, sequitur : *Et responso accepto.* Hieronymus Super illud, *Et responso accepto.* Qui enim munera obtulerunt Domino, consequenter responsum accipiunt. Responsum, enim dicitur, non per Angelum fieri, sed per ipsum Dominum, ut meritorum Joseph [5] privilegium demonstraretur. Glossa *ord.* super illud, *Et responso accepto.* Fit autem hæc responsio per ipsum Dominum : quia nullus alius viam reversionis instituit nisi ille qui dicit Joan. xiv, « Ego sum via : » Non tamen loquitur puer ad eos, ne divinitas ante tempus reveletur, et ut vera humanitas habeatur. Dicit autem, *Et responso accepto* : sicut enim Moyses tacitus clamat, sic isti pio affectu interrogabant quid divina juberet voluntas. Dicit autem: *Per aliam reversi sunt in regionem, suam.* Hieronymus [6] quia infidelitati miscendi non erant Judæorum. Chrysostomus in hom. VIII, *Sup. Matth.* non remote a princ. Intuere autem Magorum fidem,

[1] Al. : « quasi mysterium. » — [2] Al. : « volunt. » — [3] Al.: « viderunt Ecclesiæ progenitores. » — [4] Non legitur in serma. Augustini. — [5] Al. : « responsum enim per Angelum fieri dicitur, ut meritum Joseph, etc. » — [6] Sic A, B, C, D. — Edit. omittunt : Hieronymus. »

qualiter non scandalizati sunt in seipsis dicentes: Si magnus est puer hic, quæ necessitas fugæ est, et occultæ recessionis? Hoc enim est veræ fidei non quærere causas eorum quæ fieri præcipiuntur; sed suaderi solum ab eis. CHRYSOSTOMUS hom. II *In opere imperf.* Si autem Magi Christum quasi terrenum regem quæsissent, invenientes eum, apud ipsum mansissent: tunc autem adoraverunt, et reversi sunt. Cum autem reversi fuissent, manserunt colentes Deum magis quam ante, et prædicantes multos erudierunt. Et denique cum Thomas ivisset ad provinciam illam, adjuncti sunt ei [1]; et baptizati, facti sunt executores prædicationis ipsius. GREGORIUS homil. X *In Evang.* prope finem. Magnum vero nobis aliquid Magi innuunt, quod in regionem suam per aliam viam revertuntur. Regio quippe nostra paradisus est, ad quem Jesu cognito redire per viam qua venimus prohibemur. A regione etenim nostra, superbiendo, inobediendo, visibilia sequendo, cibum vetitum gustando discessimus; sed ad eam necesse est ut flendo, obediendo, visibilia contemnendo atque appetitum carnis refrenando redeamus. CHRYSOSTOMUS *In opere imperf.* ut supra. Nec etiam erat possibile ut qui ab Herode ad Christum venissent, redirent ad Herodem: qui enim relicto Christo ad diabolum transeunt per peccatum, frequenter per pœnitentiam revertuntur ad Christum. Qui enim fuit in innocentia dum nescit quid sit malum, facile decipitur: sed cum expertus fuerit malum quod invenit, et recordatus bonum quod perdidit, compunctus redit ad Deum. Qui autem relicto diabolo, venit ad Christum, difficile redit ad diabolum: quia dum gaudet in bonis quæ invenit, et recordatur mala quæ evasit, difficile redit ad malum.

7. Qui cum recessissent, ecce Angelus Domini apparuit in somnis Joseph, dicens: Surge, et accipe puerum et matrem ejus, et fuge in Ægyptum, et esto ibi usque dum dicam tibi. Futurum est enim ut Herodes quærat puerum ad perdendum eum. Qui consurgens accepit puerum et matrem ejus nocte, et secessit in Ægyptum. Et erat ibi usque ad obitum Herodis: ut adimpleretur quod dictum est a Domino per Prophetam dicentem: Ex Ægypto vocavi filium meum.

7. RABANUS. Hic prætermittit Matthæus diem purificationis, in qua oportebat primogenitum offerri in templo, et agnum, vel par turturum aut columbarum. Et, quamvis timerent Herodem, tamen non sunt ausi transgredi legem, quin ad templum puerum deferrent. Cum itaque rumor de puero jam inciperet dilatari, mittitur Angelus qui in Ægyptum faciat puerum transportari: unde dicit: *Angelus Domini apparuit in somnis Joseph.* REMIGIUS. Per hoc quod semper Angelus Joseph in somnis apparuisse dicitur, mystice designatur quia illi qui a curis terrenis et sæcularibus negotiis quiescunt perfrui angelica visione merentur. Dicit ergo ei: *Surge et accipe puerum et matrem ejus.* HILARIUS cap. I *In Matth.* circa med. Cum desponsatam eam justo significabat, conjugem nuncupavit; sed post partum mater tantum Jesu ostenditur, ut quemadmodum justo Joseph deputaretur Mariæ in virginitate conjugium, ita venerabilis esse ostenderetur in Jesu matre virginitas. CHRYSOSTOMUS hom. II, *In opere imperf.* Non autem dicit: Accipe matrem, et puerum ejus; sed e converso: quia non propter matrem puer natus est; sed propter puerum mater præparata est. Sequitur: *Et fuge in Ægyptum.* Quomodo autem Filius Dei ante hominem fugit; aut quis liberet de inimicis, si et ipse inimicos suos timet? Et primum quidem oportet ut regulam humanæ naturæ quam suscepit conservet et in hac parte; quia humanæ naturæ et puerilitati convenit fugere potestatem minantem; deinde ut ceteri Christiani, cum necessitas persecutionis advenerit, fugere non erubescant. Sed quare in Ægyptum? Recordatus est enim Dominus, qui non in finem irascitur, quanta mala fecerit super Ægyptum; ideo mittit Filium suum in eam, et dat illi magnæ reconciliationis signum, ut decem plagas Ægypti una medicina sanaret; ut populus qui ante fuerat persecutor populi primogeniti, custos fieret Filii unigeniti; ut quia illi violenter dominati sunt, isti cum devotione servirent: ut jam non irent ad mare rubrum demergendi, sed vocarentur ad aquas baptismatis vivificandi. AUGUSTINUS [2] *In serm. de Epiph.* Audi etiam magni mysterii sacramentum. Moyses aliquando in Ægypto perfidis clauserat diem; illuc Christus adveniens sedentibus in tenebris reddidit lucem; fugit ut illuminaret, non fugit ut lateret. Sequitur: *Et esto ibi usque dum dicam*

[1] Al. deest: « ei. » — [2] Nec id etiam in sermonibus qui nunc extant occurrit.

tibi : futurum est enim ut Herodes quærat puerum ad perdendum eum. AUGUSTINUS. Serm. II *De Innocen.* Putabat enim infelix tyrannus Salvatoris adventu regali se solio detrudendum ; sed non ita est : non ad hoc venerat Christus ut alienam gloriam invaderet, sed ut suam donaret.

Sequitur : *Qui consurgens, accepit puerum et matrem ejus nocte, et secessit in Ægyptum.* HILARIUS, cap. I *In Matth.* prope fin. Scilicet idolis plenam : jam enim post Judæorum insectationem Judæam relinquens, Christus ad gentes inanissimis religionibus deditas, colendus infertur. HIERONYMUS *In Matth.* cap. II, super illud, *Ecce Angelus.* Quando igitur tollit puerum et matrem ejus, ut in Ægyptum transeat, nocte tollit et in tenebris ; quando vero revertitur in Judæam, nec nox nec tenebræ ponuntur in Evangelio CHRYSOSTOMUS homil. II, *In opere imperf.*, circa fin. Omnis enim perfectionis angustia nox est, refrigerium autem dies. RABANUS. Vel quia luce vera recedente, lucis ipsius osores in tenebris remanserunt, ipsa vero redeunte illuminantur. CHRYSOSTOMUS in hom. VIII. *Sup. Matth*, Vide autem[1] quod statim, ipso nato, tyrannus insanite, et quod mater cum puero ad extraneam effugatur regionem, ut si tu incipiens alicui spirituali rei deservire, videaris tribulari, non turberis, sed omnia viriliter feras, hoc habens exemplum. BEDA. Homil. *In Natatli* § *Innocentium.* Quod enim Dominus a parentibus sublatus est in Ægyptum, significat electos sæpius malorum improbitate suis effugandos ex sedibus, vel etiam exilio damnandos. Si quidem ipse qui suis erat præcepturus infra, X : *Cum vos persecuti fuerint in una civitate, fugite in aliam*, primus fecit quod præcepit, fugiendo hominem quasi homo in terra, quem stella Magis paulo ante adorandum monstravit ex cœlo. REMIGIUS. Quod autem Dominus in Ægyptum iturus esset, prædixerat Isaias XIX, cum ait : « Ecce Dominus ascendet super nubem levem, et ingredietur Ægyptum, et disperdam[2] simulacra Ægypti. » Consuetudo autem fuit istius Evangelistæ omnia quæ dixit confirmare ; et hoc ideo, quia Judæis scribebat : ideoque subjungit : *Ut adimpleretur quod dictum est a Domino per Prophetam dicentem : Ex Ægypto vocavi Filium meum.* HIERONYMUS *De optimo genere interpretandi*, circa medium. Hoc LXX. Interpretes non habent ; sed in Osee Propheta juxta Hebraicam scribitur veritatem, cap. XI : « Quia puer Israel est, et dilexi eum ; » et « ex Ægypto vocavi Filium meum[3]. » HIERONYMUS *Super Osee* lib. III *In expositione.* cap II. Hoc autem testimonio utitur Evangelista, quia hæc typice referuntur ad Christum. Notandum enim, quod in hoc Propheta et in aliis ita de adventu Christi, et de vocatione Gentium prænuntiatur ut radix historiæ non penitus deseratur. CHRYSOSTOMUS in hom. VIII *In Matth.* Est etiam prophetiæ lex multa multoties dici de aliis, compleri autem in aliis : sicut de Simeone et Levi dictum est Gen. XLIX : « Dividam eos in Jacob, et dispergam in Israel : » quod non in eis, sed in nepotibus completum est : quod et hic apparet. Christus enim natura Dei Filius est[4], et sic in eo vere prophetia completur. HIERONYMUS *Matth.* II, super illud, *Ut adimpleretur.* Possumus autem et hunc locum conciliare, et inducemus testimonium ex Numeris cap. XXIII : « Deus ex Ægypto vocavit eum : gloria ejus sicut unicornis. » REMIGIUS. Per Joseph autem designatur ordo prædicatorum ; per Mariam sacra Scriptura ; per puerum notitia Salvatoris ; per persecutionem Herodis, persecutio quam passa est Ecclesia in Hieronymis ; per fugam Joseph in Ægyptum, transitus prædicatorum ad gentes infideles : Ægyptus enim tenebræ interpretatur ; per tempus quo fuit in Ægypto, spatium temporis ab ascensione Domini usque ad adventum Antichristi ; per obitum Herodis, extinctio invidiæ in cordibus Judæorum.

8. Tunc Herodes videns quoniam illusus esset a Magis, iratus est valde : et mittens occidit omnes pueros qui erant in Bethlehem, et in omnibus finibus ejus, a bimatu et infra, secundum tempus quod exquisierat a Magis.

8. CHRYSOSTOMUS hom. II *In opere imperf.* Postquam parvulus Jesus Magos suo imperio subjugavit, non potestate corporis, sed gratia spiritus, irascebatur Herodes, quia quos ipse sedens in throno regni suadere non potuit, his Jesus parvulus placuit in præsepio jacens. Deinde contemnentes eum, Magi addiderunt causas doloris : unde dicitur : *Tunc Herodes videns quoniam illusus esset a Magis, iratus est valde.* Illa enim regum ira magna

[1] Sic A, B, C, D. — Parm. : « autem statim... tyrannum insanire. » — [2] Sic A, B, C, D. — Parm. : « disperdet. » — [3] P. Nicolai habet : « filios meos, » ut constet contradictio. » — [4] Al. omittitur : « est. »

et inextinguibilis est quam regni zelus accendit. Sed quid fecit? *Mittens occidit omnes pueros.* Sicut enim bestia vulnerata, quicquid oculis ejus occurrit, qnasi auctorem sui vulneris dilaniat; sic et ille delusus a Magis iram suam super parvulos diffundebat. Dicebat enim cogitans in furore : Certe Magi puerum invenerunt, quem regnaturum dicebant : nam rex regni zelo repletus, de his omnia timet, omnia suspicatur. Ideo ergo misit, et interfecit omnes parvulos, ut unum inveniret in omnibus. AUGUSTINUS *In ser. de Epiph.* Et dum insequitur Christum, regi nostro coævum procuravit exercitum stolis victricibus candidatum. AUGUSTINUS *In ser.* III. *de innocentibus* : Ecce profanus hostis beatis parvulis nunquam tantum prodesse potuisset obsequio, quantum profuit odio : nam quantum contra eos iniquitas abundavit, tantum gratia benedictionis effulsit. IDEM. *In serm. de Epiphania* O parvuli beati! Ille de vestra corona dubitabit in passione pro Christo qui etiam parvulis baptismum prodesse non existimat Christi : nam qui natus habere potuit prædicatores Angelos, narratores cœlos, adoratores Magos, potuit et illis, ne pro eo sic morerentur, præstare, si sciret illa morte perituros, et non potius majore felicitate victuros. Absit ut ad liberandos homines Christus veniens, de illorum præmio qui pro illo interficerentur, nihil egerit, qui pendens in ligno pro eis a quibus interficiebatur, oravit. RABANUS. Non est autem contentus vastatione Bethlehem, sed et adjacentia loca vastavit; nec ullam misericordiam ætatis habuit, a filio unius noctis usque ad filium duorum annorum, quin omnes occideret : unde subdit : *In Bethlehem et in omnibus finibus ejus a bimatu et infra.* AUGUSTINUS *In serm.* VII *de Epiph.* In cœlo enim viderant Magi ignotissimam stellam non ante paucos dies, sed ante ferme [1] biennium, sicut inquirenti Herodi patefecerunt; unde a bimatu et infra occidit infantes; propter quod sequitur : *Secundum tempus quod exquisierat a Magis.* GLOSSA. Vel quia timebat ne puer cui sidera famulantur, speciem suam paulo super ætatem vel infra transformaret, vel ætatem sui temporis occultaret; ideo videtur pueros a bimatu usque ad pueros unius diei interfecisse. AUGUSTINUS *De cons. Evang.* lib. II, cap. XI. Vel aliquorum magis propinquantium periculorum terroribus agitatus, Herodes ab illa cura, scilicet interficiendi pueros, mente abrepta, in aliis potius occupatur : vel potuit credere, Magos fallaci stellæ visione deceptos, posteaquam non invenerunt quem natum putaverant, erubuisse ad se redire; atque ita timore depulso, a persequendo puero quievit : et sic completis diebus purgationis, tute cum illo ascendere in templum potuerunt. Quis enim non videat unum illum diem regem multis occupatum latere potuisse? deinde vulgatis rebus quæ in templo dictæ factæque fuerant, Herodes sensit se a Magis illusum; ac deinde, sicut hic dicitur, multos infantes occidit. BEDA in hom. *In festo Innocen.* In hac autem morte puerorum, omnium Christi martyrum pretiosa est mors designata : quod parvuli occisi sunt, significat per humilitatis meritum ad martyrii perveniendum gloriam : quod in Bethlehem, et in omnibus finibus ejus occisi sunt, ostendit in Judæa, unde Ecclesiæ cœpit origo, et ubique per orbem persecutionem sævituram : quod bimi occisi sunt, doctrina et operatione perfectos indicant; qui vero infra, simplices : quod illi quidem occisi sunt, et Christus evasit, insinuat corpora martyrum ab impiis posse perimi, sed Christum ab eis non posse auferri.

9. Tunc adimpletum est quod dictum est per Hieremiam Prophetam dicentem : Vox in Rhama audita est, ploratus et ululatus multus : Rachel plorans filios suos; et noluit consolari, quia non sunt.

9. CHRYSOSTOMUS in hom. IX, *Sup. Matth.* Quia Evangelista horrore implevit auditorem, crudelem occisionem narrans, rursus mitigationem apponit; ostendens quod hæc non facta sunt Deo nequeunte prohibere, atque ignorante, sed per Prophetam prædicante unde dicit, *Tunc impletum est.* HIERONYMUS *Super Hierem.* lib. VI *In expos.* cap. XXXI, super illud, « Vox in excelso audita est ». Hoc Hieremiæ testimonium Matthæus, non secundum hebraicam veritatem, nec juxta LXX protulit. Ex quo perspicunm est Evangelistas et Apostolos non interpretationem alicujus secutos; sed tamquam Hebræos, quod legebant hebraice, suis sermonibus expressisse. HIERONYMUS *Super Matth.* super illud, *Tunc adimpletum est.* Quod autem dicitur : *In Rhama*, non putamus

[1] Sic A, B, C, D. — Parm. : « finem biennii. »

loci autem esse, quod est juxta Gabaa; sed Rhama excelsum interpretatur; ut sit sensus : Vox in excelso audita est, idest longe lateque dispersa CHRYSOSTOMUS hom. II, *In opere imperf.* Vel quoniam de morte innocentium mittebatur, ideo in excelso audiebatur, secundum illud Eccli. XXXV : « Vox pauperis penetrat nubes. » Quod autem dicit, *Ploratus*, fletum parvulorum ostendit; quod autem dicit, *Ululatus*, matrum significat lamentum. In parvulis autem mors faciebat finem doloris, in matribus autem semper per memoriam reparatur : et ideo dicit : *Ululatus multus*; *Rachel plorans filios suos.* HIERONYMUS *Super illud Matth.*, *Tunc adimpletum est.* De Rachel natus est Benjamin, in cujus tribu non est Bethlehem. Queritur ergo quomodo Rachel filios Judæ, idest filios Bethlehem, quasi suos ploret. Respondebimus breviter, quia sepulta sit juxta Bethlehem in Ephrata; et ex corpusculi hospitio, matris nomen accepit. Sive quoniam Juda et Benjamin duæ tribus junctæ erant; et Herodes præceperat non solum in Bethlehem, interfici pueros, sed et in omnibus finibus ejus; per occisionem Bethlehem intelligimus multos etiam de Benjamin fuisse cæsos. AUGUSTINUS, *De quæst. nov. et vet. Test.* quæst. LXIII. Vel quia filii Benjamin, qui ad Rachel pertinent, olim a reliquis tribubus extincti sunt, et in præsenti et in futuro erasi [1]. Tunc ergo Rachel cœpit filios suos plangere quando filios sororis suæ in tali causa vidit occisos, ut æternæ vitæ heredes existerent : cui enim aliquid adversum evenit, ex felicitate alterius infausta sua miserius luget. REMIGIUS. Assumpsit autem sanctus Evangelista ad exaggerandum magnitudinem luctus, ut diceret etiam Rachelem mortuam plorasse filios suos, *et noluit consolari quia non sunt.* HIERONYMUS *Super illud Matth.* II, *Tunc adimpletum est.* Et hoc secundum duplicem intelligentiam : sive quod eos in æternum mortuos existimaret, sive quod se consolari nollet de his quos scivit esse victuros : ut sit sensus : *Noluit consolari*, de hoc quod non essent. HILARIUS cap. I *In Matth.*, in fine. Non enim non erant hi qui mortui putabantur : in æternitatis enim profectum per martyrii gloriam efferebantur : consolatio autem rei amissæ erat præstanda, non auctæ. Rachel Ecclesiæ typum prætulit diu sterilis, nunc fecundæ. Hujus ploratus ex filiis, non idcirco quia peremptos dolebat, auditur; sed quia ab his perimebantur quos primum genitos filios retinere voluisset [2]. RABANUS super illud. *Habitavit in Nazareth.* Vel significat, Ecclesiam quidem plorare sanctorum de hoc sæculo ablationem; sed non ita velle se consolari, ut qui sæculum morte vicerunt, rursus ad sæculi certamina secum redeant toleranda : quia non sunt ultra revocandi in mundum. GLOSSA *ord.* super illud *Vox in Rhama audita est.* Vel non vult consolari in præsenti, quia non sunt, sed omnem spem et consolationem ad æternam transmittit vitam. RABANUS ubi supra. Bene autem Rachel, quia ovis vel videns dicitur, Ecclesiam figurat, cujus tota intentio ut Deum contempletur, invigilat; et ipsa est ovis centesima quam pastor in humeris reportat.

10. Defuncto autem Herode, ecce Angelus Domini apparuit in somnis Joseph in Ægypto, dicens : Surge, et accipe puerum et matrem ejus, et vade in terram Israel : defuncti sunt enim qui quærebant animam pueri.

10. Ex HISTORIA eccles. apud Eus. lib. I, cap. VIII, et IX. Cum pro sacrilegio, quod Herodes in Salvatorem commiserat, et scelere quod in æquævos [3] ejus peregerat, ultio eum divina perurgeret in mortem; corpus ejus ut Josephus refert, lib. XIX, c. VII, morbus invasit diversus; ita ut diceretur a vatibus, non morbi corporis hæc, sed divinæ ultionis esse supplicia. Ipse autem furore jam plenus nobiliores et primarios ex omni Judæa ad se colligi, et recludi jubet in carcere; mandans, statim ut spiritum exhalasset, omnes interfici, ut ejus obitum omnis Judæa defleret invita. Paulo autem antequam novissimum spiritum redderet, Antipatrum filium suum jugulavit, post duos pueros [4] quos ante necaverat, scilicet Alexandrum et Aristobulum. Talis igitur Herodis finis, qui digna supplicia scelere quod in Bethlehem erga parvulos gesserat, et pro insidiis Salvatoris exactus est : ab Evangelista designatur cum dicit: *Defuncto autem Herode.* HIERONYMUS super illud, *Videns quod Archelaus.* Multi propter ignorantiam historiæ labuntur in errorem, putantes eumdem esse Herodem, a quo in passione Dominus irride-

[1] Al. : « etiam. » — [2] Al. : « quos filios retinere voluisset. » — [3] Al. : « inique vox. » — [4] Al. : « filios. »

tur, et qui nunc mortuus esse refertur. Ergo Herodes ille, qui cum Pilato postea amicitias fecit, hujus Herodis filius est, frater Archelai, quem Tiberius Cæsar Lugdunum relegavit, fratremque ejus Herodem successorem regni facit. Primo ergo Herode defuncto, *ecce apparuit Angelus Domini in somnis Joseph in Ægypto, dicens : Surge et accipe puerum, et matrem ejus.* DIONYSIUS *In cœlest hierarch.* cap. IV, par. an. finem. Vide quoniam et ipse Jesus super cœlestibus essentiis superexistens, ad id quod secundum nos est, immutabaliter veniens, non refugit ad se ordinatam et assumptam humanam ordinationem; sed obediens subditur Dei Patris per Angelos dispositionibus, et per Angelos [1] ipsos annuntiatur Joseph a Patre disposita Filii ad Ægyptum recessio, et iterum ad Judæam ex Ægypto transductio. CHRYSOSTOMUS hom. II, *In opere imperf.* Vides enim quia Joseph ad ministerium Mariæ erat electus : eunte illa in Ægyptum et redeunte, quis ministerium ei tantæ necessitatis impleret, nisi desponsata fuisset? Nam prima quidem facie Maria puerum nutriebat, et Joseph conservabat ; revera autem puer et matrem nutriebat et Joseph tuebatur. Sequitur : *Et vade in terram Israel* : quasi medicus enim descendit in Ægyptum, ut visitaret eam languentem erroribus, non ut remaneret in ea. Ratio autem reversionis assignatur cum subditur : *Defuncti sunt enim qui quærebant animam pueri.* HIERONYMUS super illud, *Defuncti sunt.* Ex hoc intelligimus non solum Herodem, sed etiam sacerdotes et scribas eo tempore necem Domini fuisse meditatos. REMIGIUS. Sed si multi fuerunt, quomodo in tam brevi spatio extincti sunt? Quia, ut dictum est, Herode mortuo, occisi sunt omnes majores, qui in custodia tenebantur. CHRYSOSTOMUS hom. II *In opere imperf.* Quod dicitur consilio factum esse, quia consenserunt Herodi, ut inquireret puerum et occideret: qui scriptum est : « Turbatus est Herodes, et omnis Hierosolyma cum illo. » REMIGIUS. Aut certe locutus est Evangelista per speciem tropi, quando multi ponuntur pro uno. In hoc autem quod dicit, « Animam pueri, » destruuntur hæretici, qui dixerunt Christum non sumpsisse animam ; sed loco animæ habuisse divinitatem. BEDA in hom. *De Innoc.* Quod autem, occisis pro Domino pueris, Herodes non longe post obiit, et Joseph Dominus cum matre ad terram Israel reduxit, significat omnes persecutiones quæ contra Ecclesiam erant movendæ, persecutorum morte vindicandas, et pacem Ecclesiæ denuo reddendam, et sanctos qui latuerant, ad sua loca reversuros. Vel quod, defuncto Herode, redit ad terram Israel Jesus, denuntiat quod, Enoch et Elia prædicantibus, Judæi sopita modernæ invidiæ flamma, fidem veritatis accipient.

11. Qui consurgens accepit puerum et matrem ejus, et venit in terram Israel. Audiens autem quod Archelaus regnaret in Judæa pro Herode patre suo, timuit illo ire; et admonitus in somnis, secessit in partes Galilææ. Et veniens habitavit in civitate quæ vocatur Nazareth : ut adimpleretur quod dictum est per Prophetas, quoniam Nazaræus vocabitur.

11. GLOSSA. Angelicæ admonitioni Joseph non inobediens fuit; unde sequitur : *Qui consurgens, accepit puerum et matrem ejus, et venit in terram Israel.* Non enim determinaverat Angelus in quo loco terræ Israel; ut dubitante Joseph, iterum revertatur, et frequentiori visitatione Angeli certior redderetur : unde sequitur : *Audiens autem quod Archelaos regnaret in Judæa pro Herode patre suo, timuit illo ire.* JOSEPHUS lib. XVII *Antiq.* cap. et lib I *De bello judaico*, cap. XVIII. Habuit siquidem Herodes uxores novem, ex quarum [2] septem numerosam suscepit sobolem : primogenitus ejus Antipater ex Josida; Alexander et Aristobolus ex Marianne; Archelaus ex Mathaca Samaritide; Herodes Antipas, qui postea tetrarcha fuit, et Philippus, ex Cleopatra Hierosolymitide. Tribus igitur primis ab Herode interfectis, et post mortem ejus occasione testamenti patris, Archelao gubernationem regni usurpante, et causa de successione regni ad Cæsarem Augustum delata; tandem de consilio Senatus omnem Herodis monarchiam distribuit : mediam partem, scilicet Idumæam et Judæam, tradens Archelao sub nomine tetrarchiæ, pollicitus se facturum eum regem, si se dignum præbuisset; mediam vero partem in duas secuit tetrarchias : cessitque [3] Galilæa in partem Herodis tetrarchæ; Ituræa [4] vero et Trachonitidis regio Philippo. Factus est ergo post Herodem defunctum Archelaus quasi dynarchus [5] quod dominii genus

[1] Al. : « medios. » — [2] Al. : « viginti et quatuor. » — [3] Al. : « secessit. » — [4] Sic A, B, C, D. — Parm. : « Iturææ. » — [5] Sic A, B, C, D. — Parm. : « diarchus. » Et Al.: « ethnarchus. »

hic regnum appellat. AUGUSTINUS *De cons. Evang.* lib. II, cap. X. Sed hic aliquis quæret : Quomodo, sicut Lucas narrat, ibant parentes ejus per omnes annos pueritiæ Christi [1] in Hierusalem, si Archelai timore ibi prohibebantur accedere? Hoc dissolvere non est difficile : fieri enim poterat ut per diem festum, inter tam ingentem turbam latenter ascenderent mox reversuri, cum tamen aliis diebus habitare metuerent : ut nec solemnitate prætermissa essent irreligiosi, nec continua mansione perspicui. Iste quoque intellectus patet : ut quod Lucas dicit per omnes annos eos ascendere solitos in Hierusalem, tunc accipiamus factum cum jam non metueretur Archelaus, qui, secundum historiam Josephi lib. II, cap. VIII, solum novem annis regnavit. Sequitur : « Et admonitus in somnis secessit in partes Galilææ. » Sed forte hic quispiam moveatur. Cum Matthæus dixerit, ideo timuisse Joseph cum puero redeuntem ire in Judaæam, quia pro patre [2] suo Herode Archelaus filius ejus regnabat; quomodo potuit ire in Galilæam, ubi alius filius ejus Herodes tetrarcha erat, ut Lucas testatur? Quasi vero ipsa sint tempora quibus puero timebatur quæ Lucas commemoravit, quæ usque adeo mutata erant ut in ipsa Judæa non rex esset Archelaus, sed præses Pilatus. GLOSSA *ord.* super illum, « Timuit illo ire. » Sed tunc quæritur : Quare non timuit Joseph in Galilæam ire, cum et ibi Archelaus regnaret? Sed melius potuit latere cum puero in Nazareth, quam in Hierusalem, ubi erat caput regni, et assiduus [3] Archelaus. CHRYSOSTOMUS in homil. IX, *Sup. Matth.* circa medium. Et etiam quia villam nativitatis mutavit, res obumbratur : impetus enim erat omnis adversus Bethlehem et fines ejus. Immo [4] quia regionem ortus sui mutavit, res in posterum caligine obducta est. Omnis quippe impetus persequentis in Bethlehem ejusque fines desævierat. Venit igitur Joseph in Nazareth, et periculum fugiens, et in patriam rediens : unde sequitur : « Et veniens habitavit in civitatem quæ vocatur Nazareth. » AUGUSTINUS *De cons. evang.* lib. II, c. I. Forte et hoc movet, quomodo dicat Matthæus, propterea cum puero Jesu parentes ejus isse in Galilæam, quia metu Archelai in Hierusalem ire noluerint ; cum propterea magis esse in Galilæam videantur, quia civitas eorum erat Nazareth Galilææ, sicut Lucas non tacuit. Sed intelligendum est, quia ubi Angelus in somnis in Ægypto dixit ad Joseph, « Vade in terram Israel, » sic intellectum primo esse a Joseph ut putaret rectius esse pergere in Judæam : ipsa enim primitus intelligi potuit terra Israel [5]. Postquam vero comperit ibi regnare Archelaum, noluit objicere se periculo; cum posset terra Israel etiam Galilæa intelligi quia et ipsam populus Israel incolebat. Quamquam possit et aliter solvi : quia potuit videri parentibus Christi non esse habitandum ibi cum puero, nisi in Hierusalem ubi erat templum Domini; et illuc ivissent, nisi Archelai præsentia terrerentur. Non autem divinitus jubebantur in Judæa vel in Hierusalem habitare, ut de Archelao quod timebant deberent contemnere [6] ; sed in terra Israel, in qua etiam, ut dictum est, poterat intelligi Galilæa. HILARIUS cap. III *In Matth.*, circ. princ. Verum typica ratio conservata est : Joseph enim Apostolorum tenet speciem, quibus Christus circumferendus est creditus. Hi tamquam Herode mortuo, idest populo ejus in passione Domini deperdito, Judæis prædicare sunt jussi, missi enim erant ad oves perditas domus Israel : sed manente hereditariæ infidelitatis dominatu, metuunt et recedunt; admoniti per visum, Spiritus sancti donum in gentibus contemplantes, ad eas conferunt Christum. RABANUS. Vel hoc ultimo tempora Ecclesiæ designat : quando plurimis Judæorum ad prædicationem Enoch et Eliæ conversis, ceteri ad instinctum Antichristi contra fidem pugnabunt. Pars igitur Judææ in qua regnabat Archelaus, Antichristi sequaces ostendit; Nazareth autem Galilææ, quo transfertur Christus, partem ejusdem gentis quæ fidem est susceptura designat : unde Galilæa transmigratio, Nazareth autem flos virtutum interpretatur : quia Ecclesia quo ardentius a terrenis ad cœlestia transmigrat, eo magis virtutum flore, et germine abundat. GLOSSA. Huic autem Prophetæ testimonium adjungit dicens : Ut impleretur quod dictum est per Prophetas, quoniam Naza-

[1] Al. omittitur : « Christi. » — [2] Al. : « cum patre. » — [3] Al. deest : « et assiduus. » — [4] Sic A, B, C, D. — Parm. : « immo quia regionem ortus sui mutavit, res in posterum caligine obducta est. Omnis quippe impetus persequentis in Bethlehem, ejus que fines desævierat. » — [5] Al. : « in Israel. » — [6] Al. : « timebant contemnere. »

ræus vocabitur. HIERONYMUS. Si fixum de Scripturis posuisset exemplum, nunquam diceret : Quod dictum est per Prophetas; sed simpliciter : Quod dictum est per Prophetam. Nunc autem pluraliter Prophetas vocans, ostendit se non verba de Scripturis sumpsisse, sed sensum. Nazaræus interpretatur sanctus; sanctum autem Dominum futurum omnis Scriptura commemorat. Possumus et aliter dicere : quod etiam eisdem verbis juxta Hebraicam veritatem in Isaia XI, scriptum sit : « Exiet virga de radice Jesse, et Nazaræus de radice ejus consurget. » CHRYSOSTOMUS [1] hom. III, *In oper. imperf.*, in fine. Aut forte legerunt et aliquos prophetas ita dicentes, qui non sunt nobis canonizati, sicut Nathan et Esdra. Et quoniam hoc prophetatum erat, manifestat Philippus dicens ad Nathanaelem Joan. I : « Quem scripsit Moyses in lege, invenimus Jesum a Nazareth. » Unde etiam prius Christiani Nazaræi vocabantur; sed apud Antiochiam mutatum est hoc nomen, et dicti sunt Christiani. AUGUSTINUS *De cons. Evang.* lib. II, cap. V. Hæc autem omnia quæ sunt a narratione Magorum et deinceps, Lucas tacet. Hoc proinde cognoscendum quod deinceps ad cetera valeat : sic unumquemque Evangelistarum contexere narrationem suam, ut tamquam nihil prætermittentis series digesta videatur : tacitis enim quæ non vult dicere, sic ea quæ vult dicere illis quæ dicebat adjungit ut ipsa continuo sequi videantur : sed cum alter dicit ea quæ alter tacuit, diligenter ordo consideratus indicat locum ubi ea potuerit [2] quæ prætermissa sunt, transilire.

[1] In quibusdam editis hic legitur ex Homil. IX Chrysostomi *Sup. Matth.* : « Aut aliquis alius propheta qui non extat hoc scripsit; nec est curiosius inquirendum circa hoc; multa enim de propheticis interierunt monumentis. » — [2] Sic A, B, C, D. — Parm. : « potuerint in quo... transiliri. »

CAPUT TERTIUM

1. In diebus autem illis venit Joannes Baptista prædicans in deserto Judææ, et dicens : Pœnitentiam agite, appropinquabit enim regnum cœlorum. Hic est enim de quo dictum est per Isaiam prophetam dicentem : Vox clamantis in deserto : Parate viam Domini, rectas facite semitas ejus.

1. Chrysostomus hom. III *In oper. imperf.* Sol approprians antequam appareat, mittit radios suos, et facit albescere orientem, ut præcedens aurora adventum diei demonstret : sic Dominus natus in mundo, antequam appareat, per doctrinam Spiritus sui fulgore transmisso illuminavit Joannem, ut præcedens ille adventum annuntiet Salvatoris : et ideo post ortum Christi enarratum, doctrinam ejus enarraturus Evangelista et baptismum in quo testimonium habuit, de præcursore et Baptista præmittit, dicens : *In diebus autem illis venit Joannes Baptista prædicans in deserto.* Remigius. His autem verbis, beati Joannis non solum tempus et locum et personam, sed etiam officium et studium demonstrat. Tempus generale demonstrat cum dicit, *In diebus autem illis.* Augustinus *De cons. evang.* lib. II, cap. vi. Hoc autem tempus Lucas per terrenas potestates expressit cum dixit cap. iii, « Anno quintodecimo. » Sed intelligere debemus Matthæum cum diceret, *In diebus illis*, in multo longiori spatio accipi voluisse. Mox enim ut narravit regressum de Ægypto Christum quod utique tempore pueritiæ vel infantiæ factum est, ut possit stare quod Lucas de illo cum duodecim esset annorum narravit ; continuo intulit, *In diebus autem illis* non utique pueritiæ tantum illius dies insinuans, sed omnes dies ab ejus nativitate usque quo prædicare cœpit Joannes. Remigius. Personam ostendit cum dicit, *Venit Joannes* ; idest, manifestavit se, qui tamdiu prius latuerat. Chrysostomus in homil XIV, *Sup. Matth.* Sed quare necessarium fuit ut Joannes Christum præveniret operum testimonio Christum prædicante? Primo quidem ut hinc Christi dignitatem discas quod sicut Pater, ita et ipse Prophetas habet, secundum illud Zachariæ Luc. i : « Et tu, puer, Propheta Altissimi vocaberis. » Deinde ut nullam causam inverecundiæ Judæis relinquat : quod et ipse demonstrat dicens Luc. vii : « Venit Joannes neque manducans neque bibens ; et dicunt, Dæmonium habet. Venit Filius hominis manducans et bibens ; et dicunt, Ecce homo edax. » Sed et aliter necessarium erat ab alio prius dici quæ de Christo erant, et non ab ipso ; alias Judæi quid dixissent, qui post testimonium Joannis dixerunt Joan. viii : « Tu testimonium perhibes de teipso? Testimonium tuum non est verum. » Remigius. Officium subjungit cum dicit : Baptista, Glossa. in quo Domini viam præparavit : nisi enim baptizari homines consuescerent, baptismum Christi abhorrerent. Remigius. Studium ostendit, cum ait: Prædicans. Rabanus. Quia etiam Christus prædicaturus erat : postquam enim visum fuit idoneum tempus, scilicet circa triginta annos, incipiens prædicationem suam, viam Domini præparavit. Remigius. Locum subjungit dicens : In deserto Judææ. Maximus Taurin. *Serm.* i *de S. Joannis præcursoris nativitate.* Ubi ad prædicationem ejus nec insolens turba perstreperet, nec infidelis auditor rediret ; sed hi tantum audire possent qui prædicationem cura divini cultus expeterent. Hieronymus *Super Isaiam* lib. XI, *In exp.* cap. xl. Vel in hoc considerandum est quod salutare Dei et gloria Domini non prædicatur in Hierusalem, sed in solitudine Ecclesiæ, et in deserta gentium multitudine. Hilarius cap. ii *In Matth.* Vel etiam ad Judæam venit desertam Dei frequentatione, non populi ; ut prædicationis locus, eorum quibus prædicatio erat missa, solitudinem testaretur. Glossa *ord.* hoc loco. Vel typice desertum significat vitam a mundi illecebris segregatam, quæ pœnitentibus competit. Augustinus in hom. *De utilitate pœnitentiæ* sub initio. Nisi autem pœniteat aliquem vitæ veteris, novam non potest inchoare. Hilarius ut supra. Et ideo pœnitentiam, regno cœlorum appropinquante, pronuntiat, per

quam est reditus ab errore, recursus a crimine, et post vitiorum pudorem professio desinendi; dicens : Pœnitentiam agite. CHRYSOSTOMUS hom. III *In opere imperf.* Ubi manifestat in ipso principio, quia benigni regis est nuntius : non enim peccatoribus minus intendebat; sed indulgentiam promittebat. Solent reges nato sibi filio, indulgentiam in regno suo donare; sed ante transmittunt acerbissimos exactores. Deus autem nato sibi filio, volens donare indulgentiam peccatorum, præmisit quasi exactorem exigentem, et dicentem : Pœnitentiam agite. O exactio quæ non fecit pauperes, sed divites reddit. Nam cum quis debitum justitiæ suæ reddiderit, Deo nihil præstat, sed sibi lucrum suæ salutis acquirit. Pœnitentia enim cor emundat [1], sensus illuminat, et ad susceptionem Christi præparat humana præcordia : unde subjungit : Appropinquabit enim regnum cœlorum. HIERONYMUS *Super Matth.* cap. III. Primus Baptista Joannes regnum cœlorum prædicat, ut præcursor Domini hoc honoretur privilegio. CHRYSOSTOMUS in hom. X, prope medium. Ideoque quod nunquam Judæi audierunt neque etiam a Prophetis, cœlos et regnum quod ibi est, prædicat, et nihil de cetero de terra dicit. Sic ergo ex novitate eorum quæ dicuntur erigit eos ad quærendum eum qui prædicatur. REMIGIUS. Regnum autem cœlorum quatuor modis dicitur : nempe Christus, secundum illud Luc. VII : « Regnum Dei intra vos est : » sancta Scriptura, secundum illud infra XXI : *Auferetur a vobis regnum Dei, et dabitur genti facienti fructum ejus* : sancta Ecclesia, secundum illud ibid. XXV, *Simile est regnum cœlorum decem virginibus* : supernum solium, secundum illud ibid. VIII : *Multi venient ab oriente et occidente, et recumbent in regno cœlorum*: et hoc totum hic potest intelligi. GLOSSA *ord.* super illud, *Appropinquavit enim regnum cœlorum.* Dicit autem; *Appropinquavit enim regnum cœlorum* : quia nisi appropinquaret, nemo redire posset : quia infirmi et cæci via, quæ est Christus, carebant. AUGUSTINUS *De cons. evang.* lib. II, cap. XII. Hæc autem verba Joannis, alii Evangelistæ prætermiserunt. Jam vero quod sequitur, *Hic est qui dictus est per Isaiam Prophetam dicentem* : *Vox clamantis in deserto* : *Rectas facite semitas ejus* : ambigue positum est, nec elucet utrum ex persona sua Evangelista commemoravit, an adhuc [2] verba ejusdem Joannis secutus adjunxerit, ut totum hoc Joannes dixisse intelligatur : *Pœnitentiam agite : appropinquavit enim regnum cœlorum. Hic est enim de quo dictum est per Isaiam Prophetam.* Neque enim hoc movere debet [3] quia non ait: Ego sum, sed: *Hic est* ; nam et Matthæus dixit infra IX, *Invenit hominem sedentem in telonio* ; et non dixit : Invenit me. Quod si ita est, non est mirum, si et interrogatus quid diceret de seipso, sicut narrat Joannes Evangelista c. I, respondit : « Ego vox clamantis in deserto. » GREGORIUS in hom. VII, *In evang.* super *Ego vox.* Scitur autem, quia unigenitus Filius Verbum Patris vocatur, secundum illud Joan. I « In principio erat Verbum. » Ex ipsa autem nostra locutione cognoscimur : quia vox sonat, ut verbum possit audiri. Adventum itaque Domini Joannes præcurrens vox dicitur, quia per ejus ministerium [4] Patris Verbum ab hominibus auditur. CHRYSOSTOMUS hom. III *In opere imperf.* Vox etiam est sonus confusus, nullum secretum cordis ostendens, sed hoc tantummodo significans quia vult aliquid dicere ille qui clamat; verbum autem est sermo mysterium cordis aperiens. Ad hæc, vox inter homines et animalia communis est; verbum autem est hominum tantum. Ideo ergo Joannes dictus est vox, non verbum, quia per eum Deus sua consilia non demonstravit, sed hoc solum quod Deus aliquid facere in hominibus meditabatur; postea autem per Filium suum plenissime mysterium suæ voluntatis aperuit. RABANUS super illud, *Joannes habebat vestimentum.* Qui recte vox clamantis ob fortitudinem prædicationis dicitur. Tribus autem modis clamor accidit : hoc est, si longe positus est cui loquatur, si surdus, si per indignationem : et hæc humano generi acciderunt. GLOSSA *ord.*. super illud, *Vox clamantis.* Est igitur Joannes quasi vox Verbi clamantis : Verbum enim clamat in voce, idest Christus in Joanne. GLOSSA. Sicut etiam clamavit in omnibus qui a principio aliquid divinitus dixerunt; et tamen iste solus est vox : quia per eum præsens Verbum ostenditur quod alii longe nuntiaverunt. GREGORIUS homil. VII *In evang.* Ipse autem Joannes est clamans in deserto, quia derelictæ ac destitutæ Judææ solatium Redemptoris annuntiat.

[1] Al.: « cor eorum dat. » — [2] Al.: « ad hæc. » — [3] Al. : « dicitur. » — [4] Al. : « mysterium ».

REMIGIUS. Quantum autem ad historiam attinet, in deserto clamabat, quia remotus erat a turbis Judæorum. Quid autem clamet, insinuat cum subjungit, *Parate viam Domini.* CHRYSOSTOMUS hom. III *In oper. imper.* prope princ. Sicut enim magno regi in expeditionem venturo præparatores præcedunt, qui sordida abluunt, dirupta componunt; sic et Dominum nostrum præcessit Joannes, qui ab humanis cordibus pœnitentiæ scopis peccatorum sordes ejiceret, et quæ dissipata fuerant, spiritualium præceptorum ordinatione componeret. GREGORIUS in hom. XX *In Evang.* super illud, *Parate viam Domini.* Omnis autem qui fidem rectam et bona opera prædicat, Domino ad corda audientium viam parat, rectas Domino semitas facit, dum mundas animo cogitationes per sermonem bonæ prædicationis format. GLOSSA *interl.* Vel fides est via qua verbum ad cor descendit: cum mores in melius mutantur, fiunt semitæ rectæ.

2. Ipse autem Joannes habebat vestimentum de pilis camelorum, et zonam pelliceam circa lumbos suos. Esca autem ejus erat locustæ et mel silvestre.

2. CHRYSOSTOMUS hom. III *In opere imperf.* prope medium. Postquam ostendit quia ipse est vox clamantis in deserto, prudenter Evangelista subjunxit : *Ipse autem Joannes habebat vestimentum de pilis camelorum* : in quo ostenditur quæ sit vita ipsius : nam ipse quidem testificabatur de Christo, vita autem ejus de ipso. Nemo autem potest esse alterius testis idoneus, nisi prius fuerit [1] suus. HILARIUS cap. II *Super Matth.*, super illud, *Ipse autem Joannes.* Fuerant enim prædicanti Joanni et locus opportunior, et vestitus utilior, et cibus aptior. HIERONYMUS super illud, *Ipse autem Joannes.* De pilis enim camelorum habebat vestimentum, non de lana. Aliud austeræ vestis indicium est, aliud luxuriæ mollioris. CHRYSOSTOMUS hom. III, *In opere imperfecto.* Servis autem Dei non convenit habere vestimentum ad speciem visionis [2] vel ad carnis delectamentum, sed tantum ad tegumentum nuditatis. Habebat enim Joannes vestem non mollem neque delicatam, sed cilicinam, gravem et asperam, et conterentem corpus potius quam foventem; ut de virtute animæ ejus, ipse habitus corporis loqueretur. Sequitur : *Et zonam pelliceam circa lumbos suos.* Consuetudo enim erat apud Judæos ut zonis laneis uterentur : ideo iste, quasi durius aliquid facere volens, zona pellicea cingebatur. HIERONYMUS super illud, *Joannes habebat vestimentum.* Porro quod sequitur, *Esca ejus erat locustæ, et mel silvestre*, habitatori solitudinis congruum est, ut non delicias ciborum, sed necessitates humanæ carnis expleret. RABANUS. Tenui victu contentus, et ex minutis volatilibus, et melle invento in truncis arborum. In dictis autem Arnulphi [3] Galliarum Episcopi, reperimus minimum genus locustarum fuisse in deserto Judææ, quæ corpusculis in modum digiti manus exilibus et brevibus in herbis facile capiuntur, coctæque in oleo pauperem præbent gustum. Similiter narrat, in eodem deserto esse arbores habentes lata folia et rotunda, lactei coloris, et melliti saporis, quæ natura fragilia manibus fricantur et eduntur, et hoc est quod mel silvestre dicitur. REMIGIUS. Sub hoc autem habitu vestimentorum et vilitate ciborum ostendit se peccata totius generis humani deflere. RABANUS super illud, *Ipse autem Joannes.* Potest et habitus et gustus ejus, qualitatem internæ conversationis exprimere : nam austerioribus utebatur indumentis, quia vitam peccantium increpavit. HIERONYMUS *super hæc verba.* Zona quidem pellicea, qua cinctus fuit et Elias, mortificationis est indicium. RABANUS super illud, *Ipse autem Joannes.* Locustas et mel silvestre edebat, quia dulcius sapiebat turbis prædicatio ejus; sed citius finem sortita est : in melle enim dulcedo ; in locustis est alacer volatus, sed cito deciduus. REMIGIUS. Per Joannem autem, qui Dei gratia interpretatur, significatur Christus, qui mundo gratiam attulit; per vestimentum illius designatur Ecclesia Gentium. HILARIUS cap. II *In Matth.* Cum exuviis immundarum pecudum, quibus Gentiles pares existimantur, Christi prædicator induitur, fitque sanctificatum habitu prophetali quidquid in eis vel inutile fuerat vel sordidum. Zonæ autem præcinctio, efficax in omne opus bonum est apparatus, ut ad omne ministerium Christi simus accincti. In esum etiam eliguntur locustæ

[1] Al. : « nisi fuerit fidelis : » item : « nisi prior fuerit, etc. » — [2] Al. deest : « visionis. » —

[3] P. Nicolai habet : « Arculphi » ex Beda.

fugaces hominum, et ad omnem adventum nostri sensus evolantes : nos scilicet, qui ab omni sermone et congressu ipsis quibusdam corporis saltibus efferebamur voluntate vagi, in operibus inutiles, in verbis queruli, sede peregrini ; nunc sumus sanctorum alimonia et satietas Prophetarum electi, simul cum melle silvestri, dulcissimum ex nobis cibum non ex alveariis legis, sed ex truncis silvestrium arborum præbituri.

3. Tunc exibat ad eum Hierosolyma, et omnis Judæa, et omnis regio circa Jordanem, et baptizabantur ab eo in Jordane, confitentes peccata sua.

3. Chrysostomus hom. III *In opere imperf.* ante med. Conversatione Joannis exposita, convenienter subjungit, *Tunc exibat ad eum* : amplius enim resonabat conversatio vitæ ejus in eremo, quam vox clamoris ipsius. Chrysostomus in Hom. X, a medio. Erat enim mirabile in humano corpore tantam patientiam videre : quod denique et Judæos magis attrahebat, magnum Eliam in eo videntes. Conferebat autem ad stuporem quod dereliquerat eos gratia Prophetarum, et post longum tempus reversa videbatur ad eos. Prædicationis etiam modus immutatus ad id proderat : nihil enim assuetorum apud alios Prophetas audiebant, puta prælia et victorias Babylonicas et Persicas ; sed cælos, et quidem illic regnum, et supplicium gehennæ. Dicit autem : *Tunc exibat ad eum Hierosolyma, et omnis Judæa, et omnis regio circa Jordanem, et baptizabantur ab eo in Jordane.* Glossa *interl* super illud, *Baptizabantur.* Baptismo præcurrente, non peccata dimittente. Remigius. Baptismus enim Joannis figuram gerebat catechumenorum : nam sicut modo catechizantur pueri, ut digni fiant sacramento baptismatis ; ita Joannes baptizabat, ut baptizati ab eo, postea devote vivendo digni fierent accedere ad Christi baptismum. In Jordane autem baptizabat, ut ibi aperiretur janua regni cœlestis ubi datus est aditus filiis Israel terram promissionis intrandi.

Sequitur : *Confitentes peccata sua.* Chrysostomus homil. III *In opere imperf.* Ad comparationem enim sanctitatis Joannis quis poterat arbitrari se justum? Sicut enim vestis candida si fuerit posita juxta nivem, ad comparationem nivis sordida invenietur ; sic ad comparationem Joannis, omnis homo videbatur immundus : et ideo peccata sua confitebantur. Confessio autem peccatorum testimonium est conscientiæ timentis Deum. Perfectus enim timor solvit omnem pudorem. Illic autem turpitudo confessionis aspicitur ubi futuri judicii pœna non creditur. Et quia ipsum erubescere pœna est gravis ; ideo jubet nos Deus confiteri peccata nostra, ut verecundiam patiamur pro pœna : nam et hoc ipsum pars judicii est. Rabanus super illud, *Tunc exibant ad eum.* Bene autem qui baptizandi erant, exire ad Prophetam dicuntur : quia nisi quis ab infirmitate recedat, pompæ diaboli ac mundi illecebris abrenuntiet, baptismum salubre consequi non poterit. Bene autem in Jordane, qui descensio eorum dicitur, baptizantur : quia de superbia vitæ ad humilitatem veræ confessionis descenderant. Exemplum autem jam tunc confitenti peccata ac meliorem vitam promittendi baptizandis dabatur.

4. Videns autem multos pharisæorum et sadducæorum venientes ad baptismum suum, dixit eis : Progenies viperarum, quis demonstrabit vobis fugere a ventura ira? Facite ergo fructum dignum pœnitentiæ : et ne velitis dicere intra vos : Patrem habemus Abraham. Dico enim vobis, quoniam potens est Deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahæ. Jam enim securis ad radicem arborum posita est. Omnis ergo arbor quæ non facit fructum bonum, excidetur, et in ignem mittetur.

4. Gregorius *in Pastor.* lib. III, cap. I. Pro qualitate audientium formari debet sermo doctorum , ut ad sua singulis congruat, et tamen a communis ædificationis arce nunquam recedat. Glossa. Unde necesse fuit ut post doctrinam quam Joannes turbis tradiderat, Evangelista etiam illius doctrinæ faceret mentionem qua instruxit eos qui provectiores videbantur et ideo dicit : *Videns autem multos Pharisæorum et Sadducæorum venientes ad baptismum suum.* Isidorus in lib. *Etymolog.* VIII, cap. IV. Pharisæi et Sadducæi inter se contrarii sunt : nam Pharisæi ex hebræo in latinum interpretantur divisi, eo quod traditionum et observationum justitiam præferunt ? unde divisi vocantur a populo quasi per justitiam. Sadducæi interpretantur justi : vendicant enim sibi quod non sunt, corporum resurrectionem negant, et animam cum corpore interire prædicant. Hi tantum quinque libros legis recipiunt, prophetarum vaticinia respuunt. Glossa *ord.* super his verbis. Hos ergo qui inter Judæos majores videbantur, videns Joan-

nes ad baptismum suum venire, dixit eis : *Progenies viperarum quis vobis demonstrabit fugere a ventura ira?* REMIGIUS. Consuetudo Scripturarum est ab imitatione operum nomina imponere, secundum illud Ezech. XVI, « Pater tuus Amorrhæus : » sic et isti ab imitatione viperarum, « progenies viperarum » dicuntur. CHRYSOSOMUS, hom. III *in opere imperf.* ante medium. Sicut enim artificiosus medicus si viderit ægrotantis colorem, intelligit speciem passionis; sic Joannes venientium ad se Pharisæorum pravas cogitationes intellexit : forsitan enim apud se cogitaverant : Imus, et confitemur peccata nostra : nullum laborem nobis imponit; baptizamur, et consequimur indulgentiam peccatorum. Insipientes, numquid facta digestione impuritatis, non est necessaria sumptio medicinæ? Sic multa diligentia necessaria est homini post confessionem et baptismum, ut vulnus peccatorum perfecte sanetur : ideo dicit, *Progenies viperarum.* Natura enim viperarum est, quod statim cum morderit hominem, currit ad aquam ; quam si non invenerit, moritur; ideo istos dicebat progeniem viperarum, quia peccata mortifera committentes currebant ad baptismum, ut sicut viperæ per aquam tantum pericula mortis evaderent. Item viperarum natura est rumpere viscera matrum suarum, et sic nasci. Quoniam ergo Judæi assidue persequentes Prophetas corruperunt matrem suam synagogam, ideo progenies viperarum nuncupantur. Item viperæ a foris speciosæ sunt, et quasi pictæ : intus autem veneno repletæ : ita et isti pulchritudinem sanctitatis ostendebant in vultu. REMIGIUS. Cum ergo dicitur, *Quis demonstrabit vobis fugere a ventura ira?* subauditur, nisi Deus. CHRYSOSTOMUS homil. III *In opere imperf.* Vel *quis vobis demonstravit?* Num Isaias Propheta? Absit : si enim ipse vos docuisset, non spem in aqua poneretis tantum, sed etiam in operibus bonis : ille enim dicit, cap. I « Lavamini, et mundi estote : auferte nequitiam ab animabus vestris, discite bene facere. » Numquid etiam David dicens Psalm. L : « Lavabis me, et super nivem dealbabor? Absit : ille enim sic dicit postea : « Sacrificium Deo spiritus contribulatus. » Si ergo essetis discipuli David, cum gemitu ad baptismum veniretis. REMIGIUS. Si vero *quis demonstrabit* sub futuro legatur tempore, hic est sensus : Quis doctor, quis prædicator dabit vobis consilium ut possitis evadere iram æternæ damnationis ? AUGUSTINUS in lib. *De civ. Dei* IX, cap. V, in fine. Deus autem propter quamdam operum similitudinem, non propter affectionum infirmitatem, secundum Scripturas, irascitur, nec tamen ulla passione turbatur : hoc enim verbum vindictæ usurpavit effectus, non ille turbulentus affectus. Si ergo vultis effugere, *facite dignum fructum pœnitentiæ.* GREGORIUS in hom. XX *In Evang.*, ante fin. aliquantulum. In quibus verbis notandum est, quod non solum fructus pœnitentiæ, sed dignos pœnitentiæ admonet esse faciendos. Sciendum enim est, quia quisquis illicita nulla commisit, huic jure conceditur ut licitis utatur; at si quis in culpam lapsus est, tanto a se debet licita abscindere quanto se meminit et illicita perpetrasse. Uniuscujusque ergo conscientia convenitur, ut tanto majora quærat bonorum operum lucra per pœnitentiam, quanto graviora sibi intulerit damna per culpam. Sed Judæi de generis nobilitate gloriantes, idcirco se agnoscere peccatores nolebant, quia de Abrahæ stirpe descenderant; et ideo recte dicitur : *Et ne velitis dicere intra vos : Patrem habemus Abraham.* CHRYSOSTOMUS in hom. XI, *Sup. Matth.* Hæc autem [1] dixit, non prohibens illos dicere ex illo se esse ; sed prohibet in hoc confidere, virtuti animæ non insistentes. CHRYSOSTOMUS hom. III *In opere imperf.*, circa medium. Quid enim prodest ei quem sordidant mores, generatio clara? Aut quid nocet illi generatio vilis, quem mores adornant? Melius est enim alicui ut in eo glorientur parentes quia talem filium habent, quam ut ipse in parentibus glorietur. Sic et vos nolite gloriari dicentes quia patrem habemus Abraham; sed magis erubescite, quia filii estis ejus, et sanctitatis ejus non estis heredes. De adulterio enim natus videtur qui non assimilat patrem. Parentum igitur gloriam excludit dicens : *Et ne velitis dicere.* RABANUS. Quia ergo præco veritatis ad dignum pœnitentiæ fructum faciendum eos incitare volebat, ad humilitatem provocabat, sine qua nullus pœnitere potest; subdens : *Dico enim vobis quoniam potens est Deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahæ.* REMIGIUS. Fertur,

[1] Al. : « propria. »

quod in eo loco prædicavit Joannes circa Jordanem ubi jubente Deo duodecim lapides de medio alveo Jordanis sublati positi sunt. Potuit ergo fieri ut hos demonstrando diceret, *De lapidibus istis.* HIERONYMUS super illud, *Potens est Deus.* In quo Dei indicat potentiam, quod qui de nihilo cuncta fecerat, posset et de saxis durissimis populum procreare. GLOSSA *interlin.* Prima enim sunt rudimenta fidei credere Deum posse quicquid voluerit. [1] CHRYSOSTOMUS in hom. XI, *Sup. Matth.* Ex lapidibus autem generari homines, simile est ei quod ex Sara processit Isaac : unde et Propheta dicit Isai. LI : « Aspicite ad petram de qua excisi estis. Hujus igitur prophetiæ eos memores faciens, monstrat quod possibile est nunc etiam simile fieri. RABANUS. Vel aliter. Lapidum nomine gentes significatæ sunt, quæ lapides coluerunt. CHRYSOSTOMUS hom. III, *In opere imperf.* Item lapis durus est ad opus; sed cum factum fuerit opus ex eo, deficere nescit; sic et gentes cum difficultate crediderunt quidem; tamen credentes permanent in æternum in fide. HIERONYMUS super illud, *Potens est.* Lege Ezechielem cap. VI : « Auferam inquit a vobis cor lapideum, et dabo vobis cor carneum. » In lapide duritia, in carne mollitudo monstratur. RABANUS. De lapidibus ergo filii Abrahæ suscitati sunt : quia dum gentiles in Abrahæ semine, idest in Christo crediderunt, ejus filii facti sunt cujus semini sunt uniti.

Sequitur : *Jam enim securis ad radicem arboris posita est.* CHRYSOSTOMUS hom. I, *In opere imperf.* Securis est acutissima ira consummationis, quæ totum præcisura est mundum. Sed si posita est, quare non præcidit ? Quia rationales sunt arbores, et in potestate habent facere bonum aut non facere ; ut videntes ad radices suas positam esse securim, timeant, et faciant fructum. Ergo denuntiatio iræ, quod est securis positio, etsi in malis nihil agat, tamen a malis segregat bonos. HIERONYMUS. Vel securis est prædicatio Evangelii, juxta Hieremiam qui cap. XXIII verbum Domini comparat securi cædenti petram. GREGORIUS in hom. XX, circa med. Vel securis est Redemptor noster, qui velut ex manubrio et ferro, ex divinitate constans et humanitate, tenetur ex humanitate, sed incidit ex divinitate : quæ videlicet securis ad radicem arboris posita est, quia etsi per patientiam expetat, videtur tamen quid factura est. *Omnis enim arbor quæ non facit fructum bonum, excidetur, et in ignem mittetur :* quia unusquisque perversus paratam citius gehennæ concremationem invenit qui hic fructum boni operis facere contemnit. Securim autem non juxta ramos positam, sed ad radicem dicit : cum enim malorum filii tolluntur, rami infructuosæ arboris abscinduntur; cum vero tota simul progenies cum parente tollitur, infructuosa arbor a radice abscissa est, ne remaneat unde prava iterum soboles succrescat. CHRYSOSTOMUS in hom. XI, *Sup. Matth.* Cum autem dicit, *Omnis*, excludit primatum, quod est a nobilitate; quasi dicat : Etsi nepos fueris Abrahæ, sustinebis pœnam sine fructu manens. RABANUS super illud, *Arbor quæ non facit fructum.* Quatuor autem sunt species arborum : quarum una tota est arida, cui assimilantur pagani; altera viridis, sed sine fructu, cui assimilantur hypocritæ ; tertia viridis et fructuosa, sed venenosa, cui assimilantur hæretici; quarta viridis est, et fructum bonum gignit, cui assimilantur viri catholici. GREGORIUS in hom. XX, circa med. Igitur omnis arbor non faciens fructum bonum, excidetur, et in ignem mittetur: quia paratam gehennæ concremationem invenit qui hic boni operis fructum facere contemnit.

5. Ego quidem baptizo vos in aqua in pœnitentiam; qui autem post me venturus est, fortior me est, cujus non sum dignus calceamenta portare. Ipse vos baptizabit in Spiritu sancto et igni : cujus ventilabrum in manu sua : et permundabit aream suam, et congregabit triticum in horreum suum; paleas autem comburet igni inextinguibili.

5. GLOSSA [2]. Quia in præcedentibus verbis Joannes explicaverat quod supra summarie de agenda pœnitentia prædicavit, restabat ut etiam distinctius prædicaret quod de regni cœlorum appropinquatione jam dixerat : ideo dixit : *Ego quidem baptizo vos in aqua in pœnitentiam.* GREGORIUS in hom. *Super Evang.* Joannes non in spiritu sed in aqua baptizat, quia peccata solvere non valebat : corpora quidem per aquam lavat, sed tamen animas per veniam non lavat. CHRYSOSTOMUS in hom. X *In Matth.*, aliquantulum a

[1] P. Nicolai omittit indicem Chrysostomi. —

[2] Nihil tale in Glossa quæ nunc extat. »

princ. Cum enim nondum esset oblata hostia, neque peccatum solutum esset, nec Spiritus descendisset in aquam, qualiter fieret remissio peccatorum? Sed quia Judæi nequaquam propria sentiebant peccata, et hoc erat eis causa malorum, advenit Joannes in cognitionem eos ducens propriorum peccatorum pœnitentiam memorando. GREGORIUS in hom. VII In *Evang.*, par. ante med. Cur ergo baptizat qui peccata non relaxat, nisi ut præcursionis suæ ordinem servans, qui nasciturum nascendo prævenerat, baptizaturum quoque Dominum baptizando præveniret? CHRYSOSTOMUS hom. III *In opere imperf.*, a med. illius. Vel missus erat Joannes ad baptizandum, ut ad baptismum venientibus præsentiam Filii Dei in corpore prædicaret, sicut ipse testatur alibi dicens Joan. I : « Ut manifestetur in Israel, ideo ego veni in aqua baptizare. » AUGUSTINUS *Super Joannem* tractat. IV, a med., et tract. V. Vel ideo baptizat quia oportebat baptizari Christum. Sed quare non solus ipse baptizatus est a Joanne, si ad hoc missus erat Joannes per quem baptizaretur Christus? Quia si solus Dominus baptizatus esset baptismate Joannis, non deessent qui putarent baptismum Joannis majorem esse quam [1] baptismum Christi, usque adeo ut solus Christus eo baptizari meruisset, RABANUS super illud, *Ego baptizo vos aqua.* Vel ideo baptizabat [2] ut pœnitentes hoc signaculo ab impœnitentibus secernendo, ad baptismum dirigat Christi. CHRYSOSTOMUS hom. III, *In opere imperf.* Quia ergo propter Christum baptizabat, ideo ad ipsum venientibus, Christum prædicat appariturum, et eminentiam potestatis ejus annuntiat, dicens : *Qui autem post me venturus est, fortior me est.* REMIGIUS. Sciendum est autem, quod quinque modis venit Christus post Joannem : nascendo, prædicando, baptizando, moriendo, et ad inferos descendendo. Et pulchre Dominus dicitur fortior Joanne, quia ille purus homo, hic vero Deus et homo. RABANUS. Ac si Joannes dicat : Ego quidem fortis sum ad pœnitentiam invitando, ille peccata remittendo ; ego regnum cœlorum prædicando, ille donando ; ego in aqua baptizando, ille in spiritu. CHRYSOSTOMUS in hom. XI, a med. illius, Cum autem audieris, *Quia fortior me est* ne æstimes secundum comparationem me hoc dicere : neque enim inter servos illius ordinari sum dignus, ut vilissimam ministerii susciperem particulam : unde subdit : *Cujus non sum dignus calceamenta portare.* HILARIUS cap. II *In Matth.* a med. Apostolis utique circumferendæ prædicationis gloriam derelinquens, quibus speciosis pedibus pacem Dei erat debitum nuntiare. CHRYSOSTOMUS hom. III, *In opere imperf.*, post med. Vel per pedes Christi intelligere possumus Christianos, præcipue Apostolos, ceterosque prædicatores, inter quos erat Joannes Baptista ; calceamenta autem sunt infirmitates quibus operit prædicatores. Hæc ergo calceamenta Christi omnes prædicatores portant ; et Joannes etiam portabat ; sed se dignum non esse portare pronuntiat, ut majorem ostenderet gratiam Christi meritis suis. HIERONYMUS super illud, *Cujus non sum dignus.* In alio Evangelio ait Joan. « Cujus non sum dignus solvere corrigiam calceamenti. » Hic humilitas, ibi ministerium demonstratur : quia Christus cum sponsus sit, et Joannes non mereatur sponsi corrigiam solvere, ne vocetur domus ejus, juxta legem Moysi, et exemplum Ruth, domus discalceati. CHRYSOSTOMUS hom. III. *In opere imperf.* Quia vero nemo potest dare dignius beneficium quam ipse est, nec facere alterum quod ipse non est ; recte subdit : *Ille vos baptizabit in Spiritu sancto et igni.* Joannes quidem cum sit corporalis, spiritualem baptismum dare non potest ; sed baptizat in aqua, quæ corpus est ; et ideo corpus cum corpore baptizat. Christus autem spiritus est, quia Deus est. Spiritus etiam sanctus, spiritus est ; anima quoque spiritus est : ideo spiritus cum spiritu spiritum nostrum baptizat. Baptismus autem spiritus proficit, quia ingrediens spiritus circumplectitur animam, et quasi muro quodam inexpugnabili circuit eam, et non permittit ut carnales concupiscentiæ prævaleant contra eam. Non quidem facit ut caro non concupiscat ; sed tenet animam ut ei non consentiat. Et quoniam Christus judex est, baptizat in igne, idest in tentationibus ; in igne autem baptizare non potest homo purus. Ille enim tentandi habet licentiam qui remunerandi habet potestatem. Hic autem baptismus tribulationis, idest ignis, comburit carnem, ut non germinet concupiscentias :

[1] A, B : « quam est baptismus Christi. » —

[2] Sic A, B, C, D. — Parm. : « baptizat. »

nam caro spirituales quidem pœnas non timet, sed carnales. Ideo ergo Dominus super servos suos carnales tribulationes mittit, ut timens angustias suas caro non concupiscat malum. Vides ergo quia spiritus repellit concupiscentias, et prævalere non sinit; ignis autem concupiscentiarum radices comburit. HIERONYMUS super illud, *Ipse vos baptizabit.* Vel *in Spiritu sancto et igni* : quia ignis est Spiritus sanctus, quo descendente, sedit quasi ignis super linguas credentium. Et impletus est sermo Domini dicens, Luc. XII, « Ignem veni mittere in terram : « sive quia in præsenti spiritu baptizamur, et in futuro, igni, secundum illud Apostoli I Corinth. III, « Uniuscujusque opus quale sit, ignis probabit. » CHRYSOSTOMUS in hom. XI, *In Matth.* circa med. Non autem dicit, Dabit vobis Spiritum sanctum; sed *Baptizabit vos in Spiritu sancto*, copiam gratiæ metaphorice ostendens. Per hoc etiam monstratur quod sola voluntate etiam in fide indiget ad justificandum, non laboribus et sudoribus : et sicut facile est baptizari, ita facile est per eum transmutari et fieri meliores. In igne vero vehementiam gratiæ, quæ vinci non possit, demonstrat; et ut intelligatur quod similes antiquis et magnis Prophetis repente suos faciat : propter hoc enim ignis meminit, quia plures visionum prophetalium per ignem apparuerunt. CHRYSOSTOMUS hom. III *In opere imperf.* a med. illius. Patet ergo quod baptismus Christi non solvit Joannis baptismum, sed in se inclusit : qui enim baptizatur in nomine Christi, utrumque baptismum habet, et aquæ et spiritus : quia Christus et spiritus erat, et corpus suscepit, ut et corporale et spirituale baptisma daret. Joannis autem baptismus non includit in se baptismum Christi, quia quod minus est, majus in se includere non potest. Ideo Apostolus cum invenisset quosdam Ephesios Joannis baptismate baptizatos, iterum baptizavit eos in nomine Christi, quia in spiritu non erant baptizati : quoniam et Christus iterum baptizavit eos qui a Joanne fuerant baptizati ; sicut sermo Joannis demonstrat, dicens : *Ego vos baptizo in aqua, ille vos baptizabit in spiritu.* Nec videbatur iterum baptizare, sed semel : quia enim amplius erat baptisma Christi quam Joannis, novum dabatur, et non iteratum. HILARIUS cap. II *In Matth.*, a medio. Salutis igitur nostræ et judicii tempus designat in Domino, dicens : *Baptizabit vos in Spiritu sancto et igni* : quia baptizatis in Spiritu sancto reliquum sit consummari igne judicii : unde subditur : *Cujus ventilabrum in manu sua*, RABANUS super illud, *Cujus ventilabrum.* Per ventilabrum, idest palam [1], discretio justi examinis designatur, quod habet Dominus in manu, idest in potestate, quia Joan. v, « Pater omne judicium dedit Filio. »

Sequitur : *Et permundabit aream suam.* CHRYSOSTOMUS hom. III, *In opere imperf.* Area, idest Ecclesia; horreum vero regnum cœleste; ager autem hic mundus. Mittens ergo Dominus Apostolos ceterosque doctores quasi messores, præcidit omnes Gentes de mundo, et in aream Ecclesiæ congregavit. Hic ergo triturandi sumus, hic ventilandi : omnes enim homines in rebus carnalibus delectantur, sicut grana in palea. Sed qui fidelis est, et boni cordis habet medullam, mox ut leviter tribulatus fuerit, negligens carnalia, currit ad Dominum : si autem modicæ fidei fuerit, vix cum grandi tribulatione ; qui autem omnino infidelis est et vacuus, quantumcumque tribulatus fuerit, non transit ad Deum. Triticum autem cum primum trituratum fuerit, jacet cum paleis in uno loco confusum ; postea autem ventilatur ut separetur : sic et in una Ecclesia fideles cum infidelibus habentur commixti ; ideo movetur persecutio quasi ventus, ut ventilabro Christi jactati, qui jam disjuncti fuerant actibus, separentur et locis. Et vide quia non dixit : Mundabit aream suam; sed *permundabit :* necesse est enim ut diversis modis tentetur Ecclesia, donec permundetur. Et primum quidem ventilaverunt illam Judæi, deinde Gentiles, modo hæretici, postmodum perventilabit Antichristus. Sicut enim quando modica est aura, non permundatur tota tritici massa; sed leviores paleæ jactantur, graviores autem remanent : sic et modo modico flatu tentationis sufflante pessimi homines recedunt. Si autem surrexerit major tempestas, etiam illi qui videntur esse stabiles, sunt exituri. Ideo necessaria est tentatio major, ut permundetur Ecclesia. REMIGIUS. Hanc etiam aream, scilicet Ecclesiam, Dominus mundat in hac vita, cum vel per judicium

[1] Al. : « paleam. »

sacerdotum mali de Ecclesia tolluntur, vel per mortem de hac vita abscinduntur. RABANUS super illud, *Cujus ventilabrum.* Universaliter autem areæ purgatio in fine perficietur, quando mittet Angelos suos Filius hominis, et colliget de regno suo omnia scandala. GREGORIUS XXXIV *Mor.* cap. v, super illud. « Mittet contra eum fulmina : » Nam post trituram vitæ præsentis, in qua nunc triticum sub paleis gemit, ita illo extremi judicii ventilabro triticum paleaque discernitur, ut nec in tritici horreum paleæ transeant, nec in palearum ignem horrei grana dilabantur : et hoc est quod sequitur : *Et congregabit triticum suum in horreum; paleas autem comburet igni inextinguibili.* HILARIUS can. II *In Matth.*, a med. Triticum suum, perfectos scilicet credentium fructus, dicit cœlestibus horreis recondendum; paleas vero infructuosorum hominum inanitatem. RABANUS super illud, *Paleas comburet igni inextinguibili.* Verum hoc inter paleas et zizania distat, quod paleæ non alio quam triticorum semine prodeunt, zizania vero diverso. Paleæ ergo sunt qui fidei sacramentis imbuuntur, sed solidi non sunt; zizania vero qui et opere et professione secernuntur a bonorum sorte. REMIGIUS. Ignis autem inextinguibilis dicitur pœna æternæ damnationis : sive quia quos semel suscepit, nunquam extinguit, sed semper cruciat; sive ad differentiam ignis purgatorii, qui ad tempus accenditur et extinguitur. AUGUSTINUS *De Concord. Evang.* lib. II, cap. XII, a med. Si autem quæritur quæ verba potius Joannes Baptista dixerit, utrum quæ Matthæus, an quæ Lucas, an quæ Marcus eum dixisse commemorat ; nullo modo hic laborandum esse judicat qui prudenter intelligit ipsas sententias esse necessarias cognoscendæ veritati, quibuslibet verbis fuerint explicatæ. Et in hoc apparet non debere nos arbitrari mentiri quemquam, si pluribus [1] reminiscentibus rem quam audierunt vel viderunt, non eodem modo atque eisdem verbis eadem res fuerit indicata. Quisquis autem dicit Evangelistis per Spiritus sancti potentiam hoc potuisse concedi ut nec in genere verborum nec in ordine nec in numero discreparent, non intelligit quanto amplius Evangelistarum excellit auctoritas, tanto magis per eos fuisse firmandam ceterorum hominum vera [2] loquentium securitatem. Quod autem alius dixit, *Cujus non sum dignus calceamenta portare*; alius vero Marc. I, « Calceamenti corrigiam solvere ; » non verbis tantum, sed et re ipsa videtur aliud esse. Merito ergo quæri potest quid horum Joannes dixerit. Verum enim [3] videtur narrasse qui hoc potuit narrare quod ille dixit; qui autem aliud, etsi non est mentitus certe vel oblitus, aliquid pro alio dixisse putabitur. Omnem autem falsitatem abesse ab Evangelistis decet, non solum eam quæ mentiendo promitur [4], sed etiam eam quæ obliviscendo. Ita si ad rem pertinet aliquid aliud intelligere ex utroque dictorum; recte existimandum est, Joannem utrumque dixisse, sive aliud alio tempore, sive confestim. Si autem nihil intendit Joannes cum de calceamentis Domini diceret, nisi excellentiam ejus et suam humilitatem; quodlibet dictorum dixerit, eamdem tamen sententiam tenuit, quisquis etiam verbis suis per calceamentorum commemorationem eamdem significationem humilitatis expressit : unde ab eadem voluntate non aberravit. Utilis ergo modus, et memoriæ commendandus , non esse mendacium cum quisque voluntatem ejus explicat de quo aliquid narrat, etiam dicens aliquid aliud quod ille non dixit; voluntatem tamen suam explicavit eamdem quam et ille cujus verba commemorat. Ita enim salubriter dicimus nihil aliud esse quærendum quam quid velit ille qui loquitur.

6. Tunc venit a Galilæa in Jordanem ad Joannem, ut baptizaretur ab eo. Joannes autem prohibebat eum, dicens : Ego a te debeo baptizari; et tu venis ad me? Respondens autem Jesus dixit ei : Sine modo. Sic enim decet nos implere omnem justitiam. Tunc dimisit eum.

6. GLOSSA Anselmi. *Interlinearis* sup. illud, *Tunc venit Jesus a Galilæa.* Postquam prædicatione sui præcursoris Christus mundo prænuntiatus est, tandem qui diu latuerat, hominibus se manifestare voluit; unde dicitur : *Tunc venit Jesus ad Galilæa in Jordanem ad Joannem ut baptizaretur ab eo.* REMIGIUS. Est sciendum, quod in his verbis describuntur personæ, loca, tempus, et officium. Tempus, cum dicit, *Tunc.* RABANUS. Quando scilicet tricenarius erat : in quo ostendit nullum vel sacerdotem vel prædicatorem debere

[1] Al. : « non debere eos arbitrari mentiri, quamquam si pluribus, etc. » — [2] Al.: « veram. » — [3] Al. : « etiam. » — [4] Al. : « promittitur. »

institui, nisi sit perfectæ ætatis. Joseph tricenarius regimen Ægypti suscepit; David ea ætate regnum inchoavit; Ezechiel sub eodem tempore Prophetiam promeruit, CHRYSOSTOMUS in hom. X, *Sup. Matth.* Quia etiam post baptismum hanc legem cessare oportebat, hac ætate ad baptismum venit, qui potest omnia peccata suscipere; ut lege servata, nullus dicat quia ideo eam solvit quia implere non potuit. CHRYSOSTOMUS hom. IV *In oper. imperf.*, sub initio. Tunc etiam, scilicet quando Joannes prædicaverat: *Pœnitentiam agite*, ut confirmaret prædicationem ipsius, et ut testimonium acciperet a Joanne. Sicut autem cum processerit lucifer, lux solis non expectat occasum luciferi; sed eo procedente, egreditur, et suo lumine obscurat illius candorem : sic et Christus non expectavit ut cursum suum Joannes impleret; sed adhuc eo docente apparuit. REMIGIUS. Personæ ponuntur, cum dicit, *Venit Jesus ad Joannem*; idest, Deus ad hominem, Dominus ad servum, rex ad militem, lux ad lucernam. Loca designantur, cum dicit : *A Galilæa in Jordanem.* Galilæa enim transmigratio interpretatur. Quicumque ergo vult baptizari, transmigret de vitiis ad virtutes, et veniendo ad baptismum se humiliet : Jordanis enim interpretatur descensus. AMBROSIUS in serm. *De Epiphania*, Multa autem mirabilia in hoc flumine sæpius facta esse Scriptura sancta commemorat, inter cetera dicens Psal. CXIII : « Jordanis conversus est retrorsum. » Ante quidem retrorsum aquæ conversæ fuerant, modo retrorsum peccata conversa sunt : sicut enim Elias in Jordane divisionem fecit aquarum, et Christus Dominus [1] in eodem Jordane separationem operatus est peccatorum. REMIGIUS. Officium designatur cum sequitur, *Ut baptizaretur ab eo.* CHRYSOSTOMUS hom. IV, *In opere imperf.* Non ut ipse remissionem peccatorum acciperet per baptismum, sed ut sanctificatas aquas relinqueret postmodum baptizandis. AUGUSTINUS et AMBROSIUS in serm. *De Epiphania.* Salvator enim ideo baptizari voluit, non ut sibi munditiam acquireret, sed ut nobis fluentia mundaret. Ex quo ipse in aquam demergitur, ex eo omnium peccata abluit aqua. Nec mirum quod aquam, hoc est substantiam corporalem, ad purificandam animam dicimus pervenire pervenit plane, et penetrat conscientiæ universa latibula. Quamvis enim ipsa sit subtilis et tenuis, benedictione tamen Christi facta subtilior, occultas vitæ causas ac secreta mentis subtiliore rore pertransit. Subtilior enim est benedictionum cursus [2] quam aquarum meatus. Unde quæ de Salvatoris baptismate benedictio fluxit, tamquam fluvius spiritalis, omnium gurgitum tractus, universorum fontium venas implevit. CHRYSOSTOMUS hom. IV, *In oper. imperf.* Ad hoc autem ad baptismum venit, ut qui humanam suscepit naturam, totum humanæ naturæ inveniatur implesse mysterium : nam quamvis ipse non erat peccator, tamen naturam suscepit peccatricem. Propterea etsi pro se baptismate non egebat, tamen aliis carnalis natura opus habebat. AMBROSIUS in serm. XVII, *De oct. Epiph.* Item ideo baptizari voluit, quia voluit facere quod faciendum omnibus imperabat; ut bonus magister doctrinam suam non tam verbis insinuaret, quam actibus exerceret. AUGUSTINUS *Super Joannem* tract. V. Hinc ergo dignatus est a Joanne baptizari, ut cognoscerent servi quanta alacritate debeant currere ad baptisma Domini, quando ipse non dedignatus est accipere baptisma servi. HIERONYMUS super illud, *Venit Jesus.* Item baptizari voluit, ut baptismate suo Joannis baptisma comprobaret. CHRYSOSTOMUS in homil. XII, *Sup. Matth.* in init. Quia vero baptismus pœnitentiæ erat, et in demonstrationem delictorum inducebatur; ne aliquis æstimaret quod hac ratione Christus ad Jordanem venit, ideo venienti dixit : *Ego a te debeo baptizari, et tu venis ad me*? quasi dicat : CHRYSOSTOMUS hom. IV *Operis imperf.* parum a principio. Ut tu me baptizes, est idonea ratio, ut justus efficiar, et dignus cœlo; ut autem ego te baptizem, quæ est ratio? Omne bonum de cœlo descendit in terram, non de terra ascendit in cœlum. HILARIUS cap. II, *In Matth.* a medio. Denique a Joanne baptizari prohibetur ut Deus; et ita in se fieri oportet ut homo docet : unde sequitur : *Respondens autem Jesus dixit ei, Sine modo.* HIERONYMUS super illud, *Sine modo* pulchre dixit, *Modo*, ut ostenderet Christum in aqua a Joanne, Joannem a Christo in spiritu baptizandum. Sive aliter, *Sine modo*, ut qui formam servi assumpsi, expleam et humilitatem

[1] Al. omittitur : « Dominus. » [2] — Al. : « subtilior enim benedictionum cursus. »

ejus; alioquin scito te in die judicii meo esse baptismate baptizandum. Vel *sine modo*, ut dicat Dominus : Habeo et aliud baptisma, quo et baptizandus sum. Tu me baptizas in aqua, ut ego te baptizem pro me in sanguine tuo. CHRYSOSTOMUS homil. IV *In opere imperf.* ante med. In quo etiam ostendit quia postea Christus baptizavit Joannem; quamvis etiam in apocryphis libris hoc manifeste scriptum sit. Sed *modo sine* ut justitiam baptismatis non verbis, sed factis adimpleam : prius suscipiam, postea prædicabo : unde sequitur : *Sic enim decet nos omnem implere justitiam*: ubi non hoc significat[1], ut si fuerit baptizatus, adimpleat omnem justitiam, sed *sic* : idest, quemadmodum baptismatis justitiam prius factis implevit, postea prædicavit; sic et omnem aliam justitiam : secundum illud Act. I, « Cœpit Jesus facere et docere. » Aut ita, *Sic oportet nos implere omnem justitiam* baptismi, idest secundum dispensationem humanæ naturæ; sic[2] enim implevit justitiam nascendi, crescendi et similium. HILARIUS cap. II *In Matth.* Erat et per eum omnis implenda justitia, per quem solum lex poterat impleri. HIERONYMUS super illud, *Sic decet nos.* Non autem addit justitiam legis, sive naturæ, ut utrumque intelligamus. REMIGIUS. Vel sic. *Decet nos implere omnem justitiam*; idest, ostendere exemplum omnis implendæ justitiæ in baptismo, sine quo non aperitur aditus regni cœlestis. Vel etiam discant superbi exemplum humilitatis, ut non dedignentur baptizari ab humilibus membris meis[3], dum viderint me baptizatum a te Joanne servo meo. Illa autem est vera humilitas quam comes obedientia sequitur : unde subditur, *Tunc dimisit eum;* idest, ad ultimum assensum præbuit, ut baptizaret eum.

7. Baptizatus autem Jesus, confestim ascendit de aqua. Et ecce aperti sunt ei cœli, et vidit Spiritum Dei descendentem sicut columbam, et venientem super se.

7. AMBROSIUS in serm. XVII, *De oct. Epiph.* Quia, ut dictum est, cum Salvator noster abluitur, jam tunc[4] in nostrum baptismum tota aqua mundatur, ut secuturis postmodum populis, lavacri gratia ministretur. Oportuit etiam Christi baptismo ea designari quæ per baptismum consequuntur fideles : unde dicitur : *Baptizatus autem Jesus confestim ascendit de aqua.* CHRYSOSTOMUS hom. IV *Operis imperf.* ante med. Factum Christi ad mysterium pertinet omnium qui postmodum fuerant baptizandi; et ideo dixit, *Confestim*, et non dixit simpliciter : *Ascendit* : quia omnes qui digne baptizantur in Christo, confestim de aqua ascendunt ; idest, proficiunt ad virtutes, et ad dignitatem sublevantur cœlestem : qui enim in aquam ingressi fuerant carnales, et filii Adæ peccatores, confestim de aqua ascendunt spiritales filii Dei facti. Si autem quidam ex sua culpa nihil proficiunt baptizati, quid ad baptismum? RABANUS. Quia ergo nobis Dominus sui corporis intinctu[5] baptismi lavacrum dedicavit, nobis quoque acceptum baptisma cœli aditum patere et Spiritum sanctum dari demonstravit[6] unde sequitur, *Et aperti sunt ei cœli.* HIERONYMUS in calce *Com.* in c. III Matth. Non reseratione elementorum[7] sed spiritualibus oculis ; sicut et Ezechiel in principio voluminis sui apertos esse commemorat. CHRYSOSNOMUS hom. IV *Oper. imperf.* circa medium. Si enim ipsa creatura cœlorum[8] rupta fuisset, non dixisset, *Aperti sunt ei* : quia quod corporaliter aperitur, omnibus est apertum. Sed dicet aliquis : Quid enim? Ante oculos Filii Dei clausi fuerant cœli, qui etiam in terra constitutus erat in cœlo? Sed sciendum, quod sicut secundum dispensationem humanam baptizatus est, sic secundum humanam dispensationem aperti sunt ei cœli ; secundum autem naturam divinam erat in cœlis. AUGUSTINUS. Sed numquid tunc primo aperti sunt ei cœli etiam secundum humanam naturam? Fides enim Ecclesiæ et credit et tenet quod non minus aperti sunt ei cœli ante quam post. Ideo ergo dicitur quod aperti sunt ei cœli, quia omnibus renatis aperitur janua regni cœlestis. CHRYSOSTOMUS Hom. IV *Oper. imperf.* Forte enim erant invisibilia quædam obstacula prius, quibus obsistentibus animæ defunctorum non poterant introire cœlos. Nullam enim animam ante Christum arbitror ascendisse in cœlum ex qua peccavit Adam et clausi sunt cœli. Sed ecce baptizato Christo aperti sunt tantum; postquam

[1] Al. : « signatur. » — [2] Al. : « sicut. » — [3] Al. deest : « meis. » — [4] Al.: « nunc. » — [5] Al.: « instinctu. » — [6] Al. : « dedicavit nobis quam prius acceptum baptisma cœli additum patere, et Spiritum sanctum demonstravit » — [7] Al. : « occultorum. » — [8] Al. deest : « cœlorum. »

vero tyrannum vicit per crucem, quia non erant necessariæ portæ cœlo nunquam claudendo, non dicunt Angeli : Aperite portas, jam enim erant apertæ ; sed Psal. XXIII : « Tollite portas. « Vel baptizatis[1] aperiuntur cœli, et vident ea quæ sunt in cœlo, non carnalibus oculis videndo, sed spiritualibus fidei credendo. Aut ita. Cœli sunt Scripturæ divinæ ; quas omnes legunt, non tamen omnes intelligunt, nisi qui fuerint sic baptizati ut accipiant Spiritum sanctum. Unde et Apostolis primitus erant clausæ Scripturæ Prophetarum ; sed accepto Spiritu sancto, reseratæ sunt eis omnes Scripturæ. Tamen quocumque modo intelligatur, cœli aperti sunt ei, idest omnibus propter eum : sicut si Imperator alicui pro alio petenti dicat : Hoc beneficium non illi do, sed tibi ; idest, propter te illi. GLOSSA. Vel tantus splendor circumfulsit Christum in baptismo ut empyreum videretur cœlum reseratum esse. CHRYSOSTOMUS in hom. XII, *Sup. Matth.* parum ante med. Si autem tu non vides, non incredulus sis : etenim in principiis spiritualium rerum semper sensibiles apparent visiones, propter illos qui nullam intelligentiam incorporalis naturæ suscipere possunt ; ut si postea non fiat, ex his quæ semel facta sunt, recipiant fidem. REMIGIUS. Sicut autem omnibus per baptismum renatis aperitur janua regni cœlestis, ita omnes in baptismate accipiunt dona Spiritus sancti : ideo subditur : *Et vidit Spiritum Dei descendentem sicut columbam, et venientem super se.* AUGUSTINUS in serm. *Dominicæ infra oct. Epiph.* Christus enim postquam natus est hominibus, renascitur sacramentis ; ut quemadmodum tunc eum miramur incorrupta matre progenitum, ita et nunc suscipiamus illum pura unda submersum. Filium enim genuit mater, et casta est ; Christum lavit unda, et sancta est. Denique Spiritus sanctus, qui tunc illi in utero affluit, modo eum in gurgite circumfulsit ; qui tunc Mariam castificavit, nunc fluenta sanctificat. Unde dicit : *Et vidit Spiritum Dei descendentem.* CHRYSOSTOMUS hom. IV *In opere imperf.* non procul a fin. Ideo autem Spiritus sanctus speciem columbæ suscepit, quoniam præ omnibus animalibus hæc cultrix est caritatis. Omnes autem justitiæ species quas habent servi Dei in veritate, possunt habere servi diaboli in simulatione ; solam autem caritatem sancti Spiritus non potest immundus spiritus imitari. Ideo ergo hanc privatam speciem caritatis sibi servavit Spiritus sanctus, quia per nullius[2] testimonium sic cognoscitur ubi est Spiritus sanctus, sicut per gratiam caritatis. ANSELMUS. Significantur etiam septem virtutes in baptizatis per columbam. Columba enim secus fluenta habitat, ut, viso accipitre, mergat se, et evadat, meliora grana eligit, alienos pullos nutrit, non lacerat rostro, felle caret, in cavernis petræ nidificat, gemitum pro cantu habet : ita et sancti secus divinæ Scripturœ fluenta resident, ut incursum diaboli evadant ; sanas sententias quibus pascantur eligunt, non hæreticas ; homines qui diaboli fuerunt pulli, idest imitatores, doctrina nutriunt et exemplo ; bonas sententias lacerando non pervertunt hæreticorum more[3] ; ira irreconciliabili carent ; in plagis mortis Christi, qui petra firma est, nidum ponunt, idest suum refugium et spem ; sicut etiam alii delectantur in cantu, ita ipsi in gemitu pro peccatis. CHRYSOSTOMUS in hom. XII, *Sup. Matth.* circa med. Veteris etiam recordatur historiæ : in diluvio enim[4] apparuit hoc animal, ramum ferens olivæ, et communem orbis tranquillitatem annuntians ; quæ omnia typus erant futurorum. Etenim nunc columba apparet, liberatorem nobis demonstrans, et pro ramo olivæ adoptionem generi humano affert. AUGUSTINUS lib. II *De Trin.* cap. V et VI. Est autem in promptu intelligere cur Spiritus sanctus missus dicatur, cum in ipsum Dominum corporali specie velut columba descendit : facta est enim quædam creaturæ species ex tempore, in qua visibiliter ostenderetur Spiritus sanctus. Hæc autem operatio visibiliter expressa, et oculis oblata mortalibus, missio Spiritus sancti dicta est ; non ut appareret invisibilis ejus substantia ; sed ut corda hominum exterioribus visis commota, ad occultam æternitatem converterentur. Non autem sic assumpta est creatura, in qua Spiritus sanctus apparuit, in unitatem scilicet personæ, sicut assumpta est humana illa forma ex Virgine. Neque enim columbam beatificavit Spiritus, aut sibi in personæ suæ unitatem in æternum conjunxit. Proinde,

[1] Al. : « in baptizatis. » — [2] Al. omittitur : « nullius. » — [3] Al. : « morte. » — [4] Al. omittitur : « enim. »

quamquam illa columba Spiritus dicta sit, ut ostenderetur per columbam Spiritum demonstratum, non tamen ita possumus dicere Spiritum sanctum et Deum et columbam, sicut dicimus Filium et Deum et hominem ; nec sicut dicimus Filium agnum Dei, non solum Joanne Baptista dicente, sed etiam Joanne Evangelista vidente agnum occisum in Apocalypsi : illa quippe visio prophetica non est exhibita oculis corporeis per formas corporeas, sed in spiritu per spiritales imagines corporum. De illa vero columba nullus unquam dubitavit quin oculis visa sit ; nec sicut dicimus Filium petram, scriptum est enim 1 Corinth. x, « Petra erat Christus » ita possumus dicere Spiritum columbam. Illa enim petra jam erat in creatura, et per actionis modum nuncupata est nomine Christi quem significabat ; non autem sic illa columba, quæ ad hæc tantummodo significanda repente extitit. Magis autem simile hoc mihi videtur flammæ illi quæ in rubo apparuit Moysi, et illi quam populus in eremo sequebatur, et fulguribus ac tonitruis quæ fiebant dum lex daretur in monte. Ad hoc enim rerum illarum corporalis extitit species ut aliquid significaret, atque præteriret. Propter has ergo corporales formas missus dicitur Spiritus sanctus ; illæ vero species corporales ad demonstrandum quod opus fuit, ad tempus apparuerunt, et postea destiterunt. Hieronymus in fine *Com.* in cap. III Matth. Sedit autem super caput Jesu, ne quis putaret vocem Patris ad Joannem factam, non ad Dominum ; unde sequitur. *Et venientem super se.*

8. Et ecce vox de cœlis dicens : Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui.

8. Augustinus in *Ser. Epiph.* Non enim ut ante per Moysen aut per prophetas, nec per typos aut figuras, venturum in carne Pater Filium docuit; sed palam venisse monstravit, dicens : *Hic est filius meus.* Hilarius cap. II *In Matth.*, prope finem. Vel ut ex his quæ consummabantur in Christo, cognosceremus post aquæ lavacrum et de cœlestibus portis sanctum in nos Spiritum involare [1], et cœlestis nos gloriæ unctione perfundi, et paternæ vocis adoptione filios Dei fieri. Hieronymus in *Com. Matth.*, cap. III, prope finem. Mysterium autem Trinitatis in baptismate demonstratur. Dominus baptizatur, Spiritus descendit in habitu columbæ, Patris vox Filio testimonium perhibentis auditur. Ambrosius in ser. IV *De Epiph.* Nec mirum si in dominico lavacro mysterium non defuit Trinitatis, cum nostrum lavacrum Trinitatis compleat sacramentum. Voluit enim Dominus primo circa se exhibere quod erat postea humano generi præcepturus. Fulgentius *De fide ad Petrum* cap. IX, in initio. Quamvis autem Pater et Filius et Spiritus sanctus sint una natura : firmissime tamen tene tres esse personas; Patremque solum esse qui dixit, *Hic est Filius meus dilectus;* et Filium solum esse super quem illa vox Patris insonuit; et Spiritum sanctum solum esse qui in specie columbæ super Christum baptizatum descendit. Augustinus, IV *De Trin.* cap. XXI. Hæc autem opera sunt totius Trinitatis. In sua quippe substantia Pater et Filius et Spiritus sanctus unum sunt, sine ullis intervallis temporum vel locorum; in meis autem vocibus separati sunt Pater, Filius et Spiritus sanctus, nec simul dici poterunt; et in litteris visibilibus sua separatim locorum spatia tenuerunt : qua [2] similitudine utcumque [3] cognoscitur, inseparabilem in seipsa Trinitatem per visibilis creaturæ speciem separabiliter demonstrari. Quod autem solius Patris vox sit, ostenditur ex hoc quod dicit, *Hic est Filius meus.* Hilarius in libro III *De Trin.* Non solum nomine contestatus est eum esse Filium, sed proprietate. Multi enim nos filii Dei sumus; sed non talis est hic Filius : hic enim et proprius et verus est Filius; origine, non adoptione; veritate, non nuncupatione; nativitate, non creatione. Augustinus *Super Joannem* tract. XIV. Pater autem diligit Filium, sed quomodo pater filium, non quomodo dominus servum; sed quomodo unicum, non quomodo adoptatum : et ideo subditur, *In quo mihi complacui.* Remigius. Vel si ad humanitatem Christi referatur, si legatur. *In quo mihi complacui,* talis est sensus : *In quo mihi complacui*, quia istum solum reperi sine peccato. Si vero legatur, *In quo mihi complacuit*, subauditur placitum meum constituere, ut per eum agerem quæ agenda sunt; idest, genus humanum redimerem. Augustinus *De cons. Evang.* lib. II, cap. XIV. Hæc autem verba et alii duo, Marcus et Lucas, similiter narrant;

[1] Al. : « immolare. » — [2] Sic A, B, C, D. — Parm. : « quia. » — [3] Al. : « utrumque. »

sed de verbis vocis quæ de cœlo facta est, variant locutionem, salva tamen sententia. Quod enim Matthæus ait dictum: *Hic est Filius meus dilectus*, et alii duo dicunt, « Tu es Filius meus dilectus, » ad eamdem sententiam explicandam valet : vox enim cœlestis unum horum dixit; sed Evangelista ostendere voluit ad id valere quod dictum est, *Hic est Filius meus*, ut illis potius qui audiebant indicaretur quod ipse esset Filius Dei; atque ita dictum referre voluit, « Tu es Filius meus, » ac si illi diceretur : *Hic est Filius meus*. Non enim Christo indicabatur quod sciebat; sed audiebant qui aderant, propter quos vox facta est. Jam vero quod alius dicit, *In quo mihi complacui;* alius, « In te complacuit mihi : » si quæris quid horum illa voce sonuerit, quodlibet accipe; dum intelligas eos qui non eamdem locutionem retulerunt eamdem retulisse sententiam : quod enim Deus in Filio sibi complacuit, admonetur aliquis ex eo quod dictum est, « In te complacui; » quod autem in Filio Pater placuerit hominibus, admonetur ex eo quod dictum est, « In te complacuit mihi : » seu intelligatur hoc dictum esse ab omnibus Evangelistis, tamquam diceretur : In te complacitum meum constitui; hoc est, implere quod mihi placet.

CAPUT QUARTUM.

1. Tunc Jesus ductus est in desertum a Spiritu, ut tentaretur a diabolo. Et cum jejunasset quadraginta diebus et quadraginta noctibus, postea esuriit.

1. Chrysostomus hom. V *In opere imperfect.* Postquam baptizatus est Dominus a Joanne in aqua, ducitur a Spiritu in desertum, ut baptizaretur igne tentationis : unde dicitur : *Tunc Jesus ductus est in desertum a Spiritu. Tunc*, scilicet quando Pater clamavit de cœlo, *Hic est Filius meus dilectus.* Chrysostomus in homil. XIII, *Sup. Matth.* Quisquis ergo post baptismum majores sustines tentationes, non turberis : etenim propter hoc accepisti arma, ut non cadas, sed ut prælieris. Ideo autem tentationem a te Deus non prohibet, primum quidem, ut discas quoniam multo factus es fortior; deinde ut magnitudine donorum non extollaris ; tertio ut diabolus experientia cognoscat quod perfecte ab eo abscessisti; quarto ut per hoc fortior reddaris; quinto ut crediti tibi thesauri signum accipias : neque enim diabolus superveniret tibi ad tentandum, nisi te in majori honore effectum videret. Hilarius cap. iii *In Matth.*, fere in princ. In sanctificatis enim maxime diaboli tentamenta grassantur, quia victoria ei est magis exoptata [1] de sanctis. Gregorius in homil. XVI *In Evang.* Dubitari autem a quibusdam solet a quo spiritu sit ductus Jesus in desertum, propter hoc quod subditur : *Assumpsit eum diabolus in sanctam civitatem.* Sed vere et absque ulla quæstione convenienter accipitur ut a Spiritu sancto ductus esse credatur, ut illuc eum suus spiritus duceret ubi [2] hunc ad tentandum spiritus malignus invenit. Augustinus in IV *De Trin.* cap. xiii, ante med. Cur seipsum quoque tentandum præbuit? Ut ad superandas tentationes mediator esset, non solum per adjutorium, verum etiam per exemplum. Chrysostomus hom. V *Operis imperfect.* in initio. Est autem ductus a Spiritu sancto, non quasi minor majoris præcepto : non enim solum ductus dicitur qui alicujus potestate ducitur, sed etiam ille qui alicujus rationabili exhortatione placatur : sicut scriptum est de Andrea, quod invenit Simonem fratrem suum, et adduxit eum ad Jesum. Hieronymus *Super Matth.* in init. *Com.* in cap. iv. Ducitur autem non invitus aut captus, sed voluntate pugnandi. Chrysostomus hom. V *Operis imperfect.* Ad homines enim diabolus vadit ut tentet eos : quoniam autem adversus Christum diabolus ire non poterat, ideo contra diabolum Christus processit : unde dicitur, *Ut tentaretur a diabolo.* Gregorius in hom. XVI. Sed sciendum nobis est, quia tribus modis tentatio agitur : suggestione, delectatione et consensu : et nos cum tentamur, plerumque in delectationem aut in consensum labimur, quia de carnis peccato propagati in nobisipsis etiam gerimus unde certamina toleramus; Deus vero, qui in utero virginis incarnatus, in mundum [3] sine peccato venerat, nihil contradictionis in semetipso tolerabat. Tentari ergo per suggestionem potuit; sed ejus mentem peccati delectatio non momordit; atque ideo omnis diabolica illa tentatio, foris, non intus fuit. Chrysostomus in homil. XIII, *Sup. Matth.* sub initio. Tunc autem maxime instat diabolus ad tentandum, cum viderit solitarios : unde etiam in principio mulierem tentavit sine viro eam inveniens : unde et sic per hoc etiam diabolo datur occasio tentandi quod ducitur in desertum. Glossa. *ord.* cir. init. cap. iv Matth. Hoc desertum est in Hierusalem et Hierico ubi morabantur latrones, qui locus vocatur Dorohym, [4] idest sanguinis, propter effusionem sanguinis, quam ibi latrones faciebant : unde et homo cum descendisset a Hierusalem in Hierico incidisse dicitur in latrones, gerens figuram Adæ, qui a dæmonibus victus est. Conveniens ergo fuit ut ibi Chris·

[1] Sic A, B, C, D. — Parm. : « optata. » — [2] Al. : « quo. » — [3] Al.: « incarnatus in mundo. » — [4] Sic A, B, C, D. — P. Nicolai in editione Herbipolensi habet: « Dammaim. » — Parm. : « Dammin. »

tus diabolum superaret ubi diabolus hominem sub figura superasse dictum est. CHRYSOSTOMUS hom. V *In opere imperf.* Non solum autem Christus ductus est in desertum a Spiritu, sed et omnes filii Dei habentes Spiritum sanctum : non enim sunt contenti sedere otiosi, sed Spiritus sanctus urget eos aliquid magnum apprehendere opus, quod est ire in desertum quantum ad diabolum : quia non est ibi injustitia, qua diabolus delectatur. Omne etiam bonum est extra carnem et mundum, quia non est secundum voluntatem carnis et mundi. Ad tale ergo desertum omnes filii Dei exeunt ut tententur : ut puta si non proposuisti ducere uxorem, duxit te Spiritus sanctus in desertum, idest extra fines carnis et mundi, ut tenteris concupiscentia carnis : quomodo enim tentatur libidine qui tota die est cum uxore? Scire autem debemus, quod filii Dei non tentantur a diabolo nisi in desertum exierint; filii autem diaboli in carne et mundo constituti confringuntur et parent : sicut bonus homo, si uxorem habuerit, non fornicatur, sed sufficit ei uxor sua; malus autem etiam habens uxorem, fornicatur, et non est uxore contentus : et sic in omnibus invenies. Filii ergo diaboli non exeunt ad diabolum ut tententur. Quid enim opus habet ad certamen exire qui non desiderat vincere? Qui autem gloriosiores sunt filii Dei, extra fines carnis exeunt contra illum, quia victoriæ gloriam concupiscunt. Propterea et in hoc Christus exiit ad diabolum, *ut tentaretur ab eo.* CHRYSOSTOMUS in hom. XIII, *Sup. Matth.* Ut autem discas quam magnum bonum est jejunium, et qualiter scutum est adversum diabolum, et quoniam [1] post baptismum non lasciviæ, sed jejunio intendere oportet; ipse jejunavit non eo indigens, sed nos instruens. CHRYSOSTOMUS hom. V *In opere imperf.* Et ut quadragesimi nostri jejunii poneret mensuram, quadraginta diebus et quadraginta noctibus jejunavit : unde sequitur : *Et cum jejunasset quadraginta diebus et quadraginta noctibus.* CHRYSOSTOMUS in homil. XIII, *Sup. Matth.* Non autem ultra processit jejunando quam Moyses et Elias, ne incredibilis videretur carnis assumptio. GREGORIUS *In hom.* XVI, a medio. Ipse autem auctor omnium in quadraginta diebus nullum omnino cibum sumpsit. Nos quoque quantum possumus, quadragesimæ tempore carnem nostram per abstinentiam affligamus. Quadragenarius autem numerus custoditur, quia virtus decalogi per libros quatuor sancti Evangelii impletur; denarius etenim quater ductus, in quadragenarium surgit. Vel quia in hoc mortali corpore ex quatuor elementis subsistimus, per cujus voluptatem præceptis dominicis contraimus [2], quæ per decalogum sunt accepta. Qui ergo per carnis desideria decalogi mandata contempsimus, dignum est ut eamdem carnem quaterdecies affligamus. Vel sicut in lege offerre debemus decimas rerum, ita ei offerre contendimus decimas dierum. A prima enim dominica quadragesimæ usque ad paschalis solemnitatis gaudia, sex hebdomadæ veniunt, quarum dies quadraginta et duo sunt : ex quibus dum sex dies dominici ab abstinentia subtrahuntur, remanent trigintasex. Dum vero per tercentum sexaginta quinque dies annus ducitur; nos autem per triginta sex dies affligimur, quasi anni nostri [3] decimas Deo damus. AUGUSTINUS in lib. LXXXIII *Qq.*, qu. LXXXI. Vel aliter. Omnis sapientiæ disciplina est creatorem creaturamque cognoscere. Creator est Trinitas, Pater et Filius et Spiritus sanctus; creatura vero partim est invisibilis, sicut anima, cui ternarius numerus tribuitur (diligere enim Deum tripliciter jubemus, ex toto corde, ex tota anima, et ex tota mente) : partim visibilis, sicut corpus; cui quaternarius debetur, propter calidum et frigidum, humidum, et siccum. Denarius ergo numerus, qui totam insinuat disciplinam, quater ductus, id est numero qui corpori debetur, multiplicatus, quia per corpus administratio geritur, quadragesimum numerum conficit, cujus partes æquales ad quinquaginta perveniunt; unum enim et duo et quatuor et quinque et octo et decem et viginti, quæ sunt partes quadragenarii, simul juncta, efficiunt quinquaginta. Et ideo tempus quo ingemiscimus et dolemus quadragenario numero celebratur. Status autem beatitudinis, in quo erit gaudium, quinquagesimæ celebratione præfiguratur, idest a Pascha usque ad Pentecosten. AUGUSTINUS *In serm. Sabb. post Dominicam* II *quadragesimæ.* Non autem quia Christus post acceptum bap-

[1] Al. : « quod quoniam. » — [2] Al. : « per cujus voluntatem præceptis dominicis contrahimus. » — [3] Al. omittitur : « nostri.

tismum continuo jejunavit, regulam observationis dedisse credendum est, ut post Christi baptismum continuo jejunare necesse sit. Sed quando acriori certamine cum tentatore confligitur, jejunandum est, ut corpus impleat de castigatione militiam, et animus impetret de humiliatione victoriam. CHRYSOSTOMUS hom. V *In opere imperf.* Sciebat autem Dominus cogitationem diaboli, quia volebat eum tentare : audierat enim quia Christus natus est in hoc mundo Angelis prædicantibus, pastoribus referentibus, Magis quærentibus, et Joanne ostendente. Unde Dominus processit contra eum, non quasi Deus, sed quasi homo ; magis autem quasi Deus et homo. Nam per quadraginta dies non esurire non erat hominis ; aliquando autem esurire non erat Dei. Unde esurivit, ne manifeste intelligatur Deus, et sic diaboli spem tentandi extingueret, suam autem victoriam impediret : unde sequitur, *Postea esuriit.* HILARIUS cap. III, paulo a princ. Nam post quadraginta dies, non in quadraginta diebus esuriit. Igitur cum Dominus esuriit, non inediæ surrepsit operatio, sed naturæ suæ hominem dereliquit. Non enim erat a Deo diabolus, sed a carne vincendus. Qua rerum ratione indicat, post quadraginta dierum consummationem, quibus post passionem in sæculo erat commoratus, esuritionem se humanæ salutis habiturum ; quo in tempore expectatum Deo Patri munus, hominem quem assumpserat, reportavit.

2. Et accedens tentator dixit ei : Si Filius Dei es, dic ut lapides isti panes fiant. Qui respondens dixit : Scriptum est : Non in solo pane vivit homo, sed in omni verbo quod procedit de ore Dei.

2. CHRYSOSTOMUS hom. V, *Operis imperf.* Quia diabolus [1] videns per quadraginta dies Christum jejunantem desperaverat, postquam esurientem sensit, iterum cepit sperare : unde sequitur, *Et accedens tentator.* Si ergo jejunaveris et tenteris, ne dicas quia perdidi fructum jejunii mei : nam etsi non tibi profuit jejunium tuum ut non tenteris, tamen proficiet ut a tentationibus non vincaris. GREGORIUS in hom. XVI, aliq. a princ. Sed si ipsum ordinem tentationis aspicimus, pensamus quanta magnitudine nos a tentatione liberamur. Antiquus enim hostis primum hominem ex gula tentavit, cum cibum ligni vetitum ad comedendum suasit : ex vana gloria, cum diceret Gen. III, « Eritis sicut dii ; » ex avaritia, cum diceret, « Scientes bonum et malum : « avaritia enim non solum pecuniæ est, sed etiam altitudinis, cum supra modum sublimitas ambitur. Quibus autem modis primum hominem stravit, istis [2] modis secundo homini tentato succubuit. Per gulam tentat, cum dicit, *Dic ut lapides isti panes fiant* : per vanam gloriam, cum dicit, *Si Filius Dei es, mitte te deorsum* ; per sublimitatis avaritiam, cum regna mundi ostendit, dicens, *Hæc omnia tibi dabo.* AMBROSIUS *Super Lucam* lib. IV, n. 17 et 18. « Inde autem cœpit unde jam vicerat [3], » scilicet a gula : unde dixit ei : *Si Filius Dei es, dic ut lapides isti panes fiant.* Quid autem sibi vult talis sermonis exorsus, nisi quia cognoverat Dei Filium esse venturum ; sed venisse per infirmitatem corporis non putabat ? Aliud explorantis, aliud tentantis est : et Deo se profitetur credere, et homini conatur illudere. » HILARIUS cap. III. parum ante med. Eam ergo in tentando conditionem operis proposuit, per quam in Deo ex mutatione lapidum in panes virtutem potestatis agnosceret et in homine oblectamento cibi potentiam esurientis illuderet. HIERONYMUS super illud, *Dic ut lapides isti panes fiant.* Sed duobus contrariis teneris, o diabole : si ad imperium ejus possunt lapides panes fieri, ergo frustra tentas eum qui tantæ potentiæ est : si autem non potest facere, frustra Dei Filium suspicaris. CHRYSOSTOMUS homil. V *In opere imperf.*, ante medium. Sicut autem diabolus omnes excæcabat, sic modo invisibiliter a Christo est excæcatus. Post quadraginta enim dies esurientem sensit, et per quadraginta non esurientem non [4] intellexit. Cum suspicatus est eum non esse Filium Dei, non cogitavit quoniam fortis athleta ad ea quæ infirma sunt, descendere potest ; infirmus autem ad ea quæ fortia sunt, ascendere non potest. Magis ergo ex eo quod per tot dies non esuriit, intelligere debuit quia Deus est, quam ex eo quod post tot dies esuriit, quia homo est. Sed dicit : Moyses et Elias quadraginta dies jejunaverunt, et homines erant. Sed illi jejunantes esuriebant et sustinebant : iste quadraginta

[1] Sic A, B. C, D. — Parm. omittit : « diabolus. » — [2] Al. : « eisdem. » — [3] « ... Vicit... per hanc infirmitatem. » — [4] Al. deest : « non. »

diebus non esuriit, sed postea. Esurire enim et non manducare, patientiæ est humanæ; non esurire autem divinæ naturæ. Hieronymus super illud, *Qui respondens ait.* Propositum autem Christi erat humilitate vincere; Leo, *In serm. de quadragesima.* Unde adversarium vicit testimoniis legis, non potestate virtutis: ut hoc ipso et hominem plus honoraret, et adversarium plus puniret; cum hostis generis humani non quasi a Deo, sed quasi ab homine vinceretur: unde sequitur: *Qui respondens, dixit ei: Scriptum est: Non in solo pane vivit homo, sed in omni verbo quod procedit de ore Dei.* Gregoris *In. hom.* XVI, paulo ante medium. Sic ergo tentatus a diabolo Dominus, sacri eloquii præcepta respondit; et qui tentatorem suum mergere in abyssum poterat, virtutem suæ potentiæ non ostendit: quatenus nobis præberet exemplum ut quoties a pravis hominibus aliquid patimur, ad doctrinam excitemur potius quam ad vindictam. Chrysostomus, hom. V *In opere imperf.*, ante medium. Non autem dixit, Non in solo pane vivo [1], ne videatur de se dictum esse; sed *Non* [2] *in solo pane vivit homo*, ut posset diabolus dicere: *Si Filius Dei es.* Abscondit se, ut non ostendatur; quod potest, si homo est; astute excusat se, ne ostendatur non posse. Rabanus super illud, *Non in solo pane vivit homo.* Testimonium autem hoc de Deuteronomio sumptum est. Ergo si quis non vescitur verbo Dei, iste non vivit: quia sicut corpus humanum non vivit sine terreno cibo, ita et anima vivere non potest sine Dei verbo. Procedere autem verbum de ore Dei dicitur cum voluntatem suam per Scripturarum testimonia revelat.

3. Tunc assumpsit eum diabolus in sanctam civitatem, et statuit eum super pinnaculum templi, et dixit ei: Si Filius Dei es, mitte te deorsum. Scriptum est enim: Quia Angelus suis mandavit de te, et in manibus tollent te, ne forte offendas ad lapidem pedem tuum. Ait illi Jesus rursum: Scriptum est: Non tentabis Dominum Deum tuum.

3. Chrysostomus homil. V *In opere imperf.* ante medium. Cum ex præmisso Christi responso nihil certum discere diabolus potuisset, utrum Christus Deus esset, an homo; assumpsit eum ad aliam tentationem, dicens apud se: Iste qui fame non vincitur, etsi Filius Dei non est, tamen sanctus est: valent enim homines sancti fame non vinci; sed postquam omnem necessitatem carnis vicerunt, per vanam gloriam cadunt: ideo cœpit eum tentare in gloria vana: propter quod sequitur; *Tunc assumpsit eum diabolus in sanctam civitatem.* Hieronymus super illud, *Tunc assumpsit eum.* Assumptio ista non ex imbecillitate Domini venit, sed de inimici superbia, qui voluntatem Salvatoris necessitatem putat. Rabanus. Sancta autem civitas Hierusalem dicebatur, in qua templum Dei erat, et Sancta sanctorum, et cultus unius Dei secundum legem Moysi. Remigius. In quo ostenditur quia diabolus fidelibus Christi etiam in sanctis locis insidiatur. Gregorius, *In homil.* XVI, circ. princ. Sed ecce dum dicitur Deus homo in sanctam civitatem a diabolo assumptus, humanæ aures audire expavescunt; iniquorum tamen omnium diabolus caput est. Quid est autem mirum si se ab illo permisit in montem ducit qui se permisit a membris illius crucifigi? Glossa *ord.* super illud *Super pinnaculum templi.* Diabolus enim semper ad alta ducit elevando per jactantiam, ut præcipitare possit; et ideo sequitur: *Et statuit eum supra pinnaculum templi.* Remigius, Pinnaculum sedes erat doctorum: templum enim non habebat culmen erectum, sicut nostræ domus habent: sed et planum erat desuper more Palæstinorum, et in ipso templo tria tabulata erant. Et sciendum, quia in pavimento pinnaculum erat, et in unoquoque tabulato pinnaculum erat. Sive ergo statuerit eum in illo pinnaculo quod erat in pavimento, sive in illis quæ erant in primo, secundo, vel tertio tabulato; intelligendum est quod in illo statuisset eum unde aliquod præcipitium esse potuit. Glossa ibidem. Nota vero, hæc omnia corporeis sensibus esse completa: si enim [3] verba ad invicem conferuntur, in specie hominis diabolum apparuisse verisimile est. Chrysostomus homil. v *In opere imperf.*, ante medium. Sed forte dicis: Quomodo in corpore constitutum videntibus omnibus statuit supra templum? Sed forsitan diabolus sic eum assumebat ut ab omnibus videretur; ipse autem, nesciente diabolo, invisibiliter sic agebat ut a nemine videretur. Glossa Anselmi, ibidem. Ideo autem duxit eum supra pinnaculum, cum vellet eum de vana gloria tentare,

[1] Al.: « vivit. » — [2] Al.: « sed inediæ. » — [3] Al.: « quia enim prima. »

quia in cathedra doctorum multos deceperat inani gloria, et ideo putavit istum positum in sede magisterii inani gloria extolli posse : unde sequitur : *Et dixit : si Filius Dei es, mitte te deorsum.* HIERONYMUS super illud, *Statuit supra pinnaculum templi.* In omnibus enim tentationibus hoc agit diabolus ut intelligat si Filius Dei sit. Dicit autem, *Mitte te*, quia vox diaboli, qua semper homines cadere deorsum desiderat, persuadere potest, præcipitare non potest. CHRYSOSTOMUS homil. V *In opere imperf.*, circa medium. Per hanc autem propositionem quomodo poterat cognoscere si est Filius Dei, an non? Volare enim per aerem non est proprie opus Dei, quia nulli utile est. Si ergo aliquis volaverit provocatus, propter ostentationem solam hoc facit, et est potius ex diabolo quam ex Deo. Si ergo homini sapienti sufficit esse quod est, et non est necessarium ei apparere quod non est ; quanto magis Filius Dei ostendere se necessarium non habet, de quo nemo potest tantum cognoscere quantum est apud se? AMBROSIUS *Super Lucam.* lib. IV, n. 26, Sed « quia satanas transfigurat se sicut Angelum[1] lucis, et de Scripturis ipsis divinis laqueum fidelibus parat, utitur testimoniis Scripturarum, non ut doceat, sed ut fallat : » unde sequitur : *Scriptum est enim : Quia Angelis suis mandavit de te.* HIERONYMUS super illud, *Angelis suis mandavit.* Hoc enim in XC Psalmo legimus ; verum ibi non de Christo, sed de viro sancto prophetia est. Male ergo diabolus interpretatur Scripturas. CHRYSOSTOMUS, homil. V *In opere imperfect.*, a medio illius. Vere enim Filius Dei Angelorum manibus non portatur ; sed ipse magis Angelos portat : et si portatur manibus Angelorum, non ut offendat ad lapidem pedem suum quasi infirmus, sed propter honorem, quasi Dominus. O diabole, quoniam Filius Dei manibus portatur legisti : et quia super aspidem et basiliscum calcat, non legisti? Sed illud quidem exemplum profert quasi superbus; hoc autem tacet quasi astutus. CHRYSOSTOMUS in homil. XIII *In Matth.* ante med. Intuere etiam quia testimonia a Domino allata sunt convenienter, a diabolo autem indecenter : non enim quod scriptum est, *Angelis suis mandavit de te, et in manibus tollent te*, suadet projicere seipsum et præcipitare. GLOSSA Anselmi. Est ergo sic exponendum. Ait enim Scriptura de quolibet bono homine, quod Angelis suis, idest administratoribus spiritibus, præcepit de ipso quod in manibus suis, idest in auxiliis suis, tollant eum et custodiant, ne offendat pedem, idest affectum mentis, ad lapidem, idest ad veterem legem scriptam in lapideis tabulis. Vel per lapidem potest intelligi omnis peccati occasio et ruinæ. RABANUS super illud, *Si Filius Dei es, mitte te deorsum.* Notandum est autem, quod Salvator noster licet permisisset se a diabolo supra pinnaculum templi poni [2], tamen renuit ad imperium ejus descendere : nobis exemplum donans, ut quisquis imperaverit viam veritatis arctam nos ascendere, obtemperemus. Si autem vult nos de altitudine veritatis et virtutum ad ima erroris et vitiorum præcipitare, non illum audiamus. HIERONYMUS super illud, *Ait illi Jesus rursum.* Falsas autem de Scripturis diaboli sagittas veris Scripturarum frangit clypeis : unde sequitur : *Ait illi rursum Jesus : Scriptum est : Non tentabis Dominum Deum tuum.* HILARIUS cap. III *In Matth.* a med. Diaboli enim conatus contundens, et Deum se protestatur et Dominum. CHRYSOSTOMUS homil. V *In opere imperfect.* a med. Non autem dixit, Non tentabis me Dominum Deum tuum, sed ita, *Non tentabis Dominum Deum tuum* : quod poterat dicere omnis homo Dei tentatus a diabolo : quoniam et qui hominem Dei tentat, Deum tentat. RABANUS. Vel aliter. Suggerebatur ei quasi homini ut aliquo signo exploraret quantum Deus posset. AUGUSTINUS *Contra Faustum* lib. XXII, cap. XXXVI. paulo a princ. Pertinet autem ad sanam doctrinam, quando habet homo quid faciat, non tentare Dominum Deum suum. THEODOTUS. Tentat enim Deum qui sine ratione objiciens se periculo, quidpiam agit. HIERONYMUS super illud, *Ait illi Jesus rursum* : et quæst. VI *In Deut.* Et notandum, quod necessaria testimonia de Deuteronomio tantum protulit, ut secundæ legis sacramenta monstraret.

4. Iterum assumpsit eum diabolus in montem excelsum valde, et ostendit ei omnia regna mundi et gloriam eorum, et dixit ei : Hæc omnia tibi dabo, si cadens adoraveris me. Tunc dicit ei Jesus: Vade Satana : scriptum est enim : Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies. Tunc reliquit eum diabolus; et ecce Angeli accesserunt et ministrabant ei.

[1] Al. : « Angelus. » « ... Velut Angelum. » —

[2] Al. deest : « poni. »

4. CHRYSOSTOMUS, hom. V *In opere imperf.*, a medio illius. Diabolus ex secundo responso incertus, transit ad tertiam tentationem : quia enim Christus retia ventris disruperat, retia vanæ gloriæ transiverat; ponit ei retia avaritiæ : propter quod dicitur : *Iterum assumpsit eum diabolus in montem excelsum valde* : quem scilicet diabolus circuiens omnem terram excelsiorem ceteris cognoscebat. Quanto enim excelsior fuerit mons, tanto ex eo spatiosior terra videtur : unde sequitur; *Et ostendit ei omnia regna mundi, et gloriam eorum.* Ostendit autem ita non ut ipse regna vel civitates eorum vel populos, vel argentum vel aurum videret; sed partes terræ in quibus unumquodque regnum vel civitas posita erat : ut puta, si ascendens super excelsum locum digito extenso dicam tibi: Ecce ibi est Roma aut Alexandria, non sic ostendo tibi ut ipsas videas civitates; sed partes terræ in quibus positæ sunt : sic et diabolus poterat Christo singula loca demonstrare digito, et uniuscujusque regni honores et statum verbis exponere : nam ostensum dicitur etiam quod exponitur ad intelligendum. ORIGENES *Super Lucam* hom. XXX. Vel aliter. Non est arbitrandum quod regna ei mundi ostendens, Persarum verbi gratia regnum, Indorumque ostenderit; sed ostendit ei regnum suum, quomodo regnaret in mundo, idest quomodo alii regantur [1] a fornicatione, alii ab avaritia. REMIGIUS. Gloriam eorum appellat aurum, argentum et lapides pretiosos, et temporalia bona. RABANUS super illud, *Ostendit ei omnia regna mundi.* Ostendit autem hæc diabolus Domino, non quod ipse visum ejus amplificare potuerit, aut aliquid ignotum demonstrare; sed vanitatem pompæ mundanæ, quam ipse diligebat, quasi speciosam ac desiderabilem verbis ostendens, in amorem Christo suggerens venire volebat. GLOSSA *ord.* super illud, *Et gloriam ejus.* Qui non concupiscentiæ oculo intuetur sicut nos, sed sicut medici vident morbos sine læsione. HIERONYMUS super illud, *Hæc omnia tibi dabo.* Sequitur : *Et dixit illi* : *Hæc omnia tibi dabo.* Arrogans et superbus de jactantia loquitur : non enim potest omnia regna dare, cum sciamus plerosque sanctos viros a Deo reges factos. CHRYSOSTOMUS hom. V *In opere imperf.* Sed ea quæ per iniquitatem fiunt in mundo, ut puta per furtum, aut per perjuria acquisitas divitias diabolus dat. Non ergo diabolus quibus vult divitias dare potest, sed his qui volunt ab illo recipere. REMIGIUS. Miranda etiam est diaboli dementia. Illi promittebat dare regna terrena qui suis fidelibus dat regna cœlestia, et gloriam mundi ei qui est cœlestis gloriæ Dominus. AMBROSIUS lib. IV, n. 31. a med. illius. « Habet » autem ambitio « domesticum periculum [2] : ut » enim « dominetur aliis, prius servit; curvatur obsequio, ut honore donetur [3]; et dum vult esse sublimior, fit remissior. » Unde aperte subditur : *Si cadens adoraveris me.* GLOSSA. Ecce antiqua diaboli superbia. Sicut enim in principio voluit se similem Deo facere, ita nunc volebat divinum sibi usurpare cultum, *Si cadens adoraveris me.* Ergo qui adoraturus est diabolum, ante corruit.

Sequitur : *Tunc dicit ei Jesus : Vade, satana.* CHRYSOSTOMUS, hom. V, *In oper. imperf.* In quo finem tentandi diabolo ponit, ne progrediatur ulterius tentans. HIERONYMUS super illud, *Vade, satana.* Non autem, ut plerique putant, eadem satanas et Petrus condemnantur sententia. Petro enim dicitur infra XVI : *Vade retro me, satana;* idest, sequere me qui contrarius es meæ voluntati; huic autem dicitur, *Vade, satana*; et non ei dicitur, *Retro*, ut subaudiatur : Vade in ignem æternum qui paratus est tibi et Angelis tuis. REMIGIUS. Vel secundum alia exempla, *Vade retro;* idest, reminiscere, recordare in quanta gloria conditus fuisti, et in quantam miseriam cecidisti. CHRYSOSTOMUS hom. V, *Op. imp.* Videndum autem quia Christus cum passus fuisset tentationis injuriam, dicente sibi diabolo, *Si Filius Dei es, mitte te deorsum*, non est turbatus, neque diabolum increpavit. Nunc autem quando diabolus usurpavit sibi Dei honorem, exasperatus est, et repulit eum, dicens : *Vade, satana* : ut nos illius discamus exemplo, nostras quidem injurias magnanimiter sustinere, Dei autem injurias nec usque ad auditum sufferre : quoniam in propriis injuriis esse quempiam patientem laudabile est, injurias autem Dei dissimulare, nimis est impium. HIERONYMUS super illud, *Dominum tuum adorabis.* Dicens autem diabolus Salvatori, *Si cadens adoraveris me*, e contrario au-

[1] Parm.: « Regnentur. » — [2] « ... Domesticum scelus. » — [3] Sic codd. —Parm. : « dominetur. »

dit quod ipse magis adorare eum debeat Dominum et Deum suum. AUGUSTINUS *Contra ser. Arianorum* cap. XXIX. Unde sequitur : *Scriptum est enim: Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies.* Unus Dominus Deus noster est ipsa Trinitas, cui soli servitutem pietatis jure debemus. AUGUSTINUS X *De civitate Dei* cap. I. Nomine autem servitutis, cultus Deo debitus intelligitur : latriam quippe nostri, ubicumque sanctarum Scripturarum positum est, interpretati sunt servitutem; sed ea servitus quæ debetur hominibus, secundum quam præcepit Apostolus servos dominis suis subditos esse debere, græce nuncupari solet dulia; latria vero aut semper aut tam frequenter ut pene semper ea servitus dicitur quæ pertinet ad colendum Deum. CHRYSOSTOMUS, hom. V, *In opere imperf.* Diabolus autem, sicut rationabiliter intelligi potest, non quasi obediens præcepto recessit; sed divinitas Christi et Spiritus sanctus qui erat in eo excussit inde diabolum : unde sequitur : *Tunc reliquit eum diabolus.* Quod ad nostram proficit consolationem : quia non tamdiu homines Dei diabolus tentat quamdiu vult, sed quamdiu Christus permittit. Etsi enim permittit eum paulisper tentare, tamen repellit propter infirmam naturam. AUGUSTINUS IX *De civitate Dei* cap. XX, in fine. Post tentationem vero sancti Angeli spiritibus immundis metuendi Domino [1] ministrabant, et per hoc magis magisque innotescebat dæmonibus quantus esset : unde sequitur : *Et ecce Angeli accesserunt, et ministrabant ei.* CHRYSOSTOMUS, hom. V, *In opere imperf.* non procul a fine. Non autem dixit, Descendentes Angeli : ut ostendat quia semper ad ministerium ejus erant in terris, sed tunc præcipiente Domino recesserunt ab eo, ut locus diabolo adversus Christum daretur, ne forte videns Angelos circa eum non appropinquaret ad eum. In quibus autem rebus illi ministrabant, scire non possumus : utrum ad sanationes infirmitatum, an ad correctiones animarum, an ad effugationem dæmonum; quæ omnia per Angelos facit, unde eis facientibus ipse facere videtur : tamen manifestum est quod non propter necessitatem impotentiæ ejus ei ministrabant, sed propter honorem potestatis ipsius : non enim dicitur quod adjuvent eum, sed quod ministrent. GREGORIUS *In hom.* XV, circa medium. Ex his autem unius personæ utraque natura ostenditur : quia et homo est quem diabolus tentat, et idem ipse Deus est cui ab Angelis ministratur. CHRYSOSTOMUS, hom. V, *Oper. imperf.* Nunc [2] breviter perstringamus quid significent Christi tentationes. Jejunium est abstinentia rei malæ, esuries est desiderium ejus, usus ejus est panis. Qui ergo peccatum sibi convertit ad usum, lapidem convertit in panem. Respondeat ergo diabolo persuadenti, quia non in solo usu illius rei vivit homo, sed in observantia mandatorum Dei. Quando vero quis inflatus fuerit quasi sanctus, ductus est quasi super templum; et quando æstimaverit se consistere in sanctimoniæ summitate, positus est supra pinnaculum templi. Et hæc tentatio sequitur primam, quia victoria tentationis gloriationem operatur, et fit causa jactantiæ. Sed vide quod Christus jejunium ultro susceperit. Super templum autem diabolus eum duxit, ut tu ad abstinentiam laudabilem sponte procedas; extolli autem ad fastigium sanctitatis non acquiescas : fuge exaltationem cordis, et non patieris ruinam. Ascensio autem montis est processio ad altitudinem divitiarum, et gloriæ hujus mundi quæ de superbia cordis descendit. Cum ergo volueris dives fieri, quod est ascendere in montem, incipis cogitare de divitiis et honoribus acquirendis; et tunc princeps mundi gloriam regni sui tibi ostendit. Tertio loco providet tibi causas, ut si volueris illa consequi, servias ei, negligens justitiam Dei. HILARIUS, cap. III *In Matth.*, parum ante finem. Victo autem a nobis calcatoque diaboli capite, Angelorum ministeria et virtutum in nos cœlestium officia non defutura ostenditur. AUGUSTINUS, *De cons. evang.* lib. II cap. XVI. Lucas has tentationes non eodem ordine persecutus est : unde incertum est quid prius factum sit : utrum regna terræ prius demonstrata sint, et postea in pinnaculum templi levatus sit, an e converso : nihil tamen ad rem, dum omnia facta esse manifestum sit. GLOSSA Anselmi. Sed quod dicit Lucas, magis videtur secundum historiam esse; sed Matthæus has refert tentationes secundum hoc quod in Adam factæ sunt.

5. Cum autem audisset Jesus quod Joannes traditus esset, secessit in Galilæam, et relicta civitate Nazareth, venit, et habitavit in Caphar-

[1] Al. : « quomodo, » item : « Domini. » —
[2] Al. : « tunc. »

naum maritima, in finibus Zabulon et Nephtalim : ut adimpleretur quod dictum est per Isaiam Prophetam : Terra Zabulon et terra Nephtalim, via maris trans Jordanem Galilææ Gentium. Populus qui ambulabat in tenebris, vidit lucem magnam, et sedentibus in regione umbræ mortis, lux orta est eis.

5. Rabanus. Postquam Matthæus de quadraginta dierum jejunio et de tentatione Christi, et de Angelorum ministerio narravit, continuo subjecit dicens : *Cum autem audisset*[1] *Jesus quia Joannes traditus esset.* Chrysostomus hom. VI, *In opere imperf.* Sine dubio a Deo, quia in virum sanctum nemo potest aliquid, nisi tradiderit eum Deus. Sequitur : *Secessit in Galilæam*, scilicet de Judæa, ut passionem suam opportuno tempori reservaret, deinde ut nobis fugiendi periculum daret exemplum. Chrysostomus in hom. XIV, *Sup. Matth.* Non enim accusabile est non projicere seipsum in periculum, sed incidentem non stare viriliter. Recedit etiam de Judæa, Judaicam invidiam mitigans, simul quidem prophetiam complens, et magistros orbis terrarum piscari studens, qui in Galilæa morabantur. Attende etiam qualiter ad Gentes abiturus a Judæis accepit causam : etenim cum præcursorem in vincula misissent, impellunt Jesum transire ad Galilæam Gentium. Glossa. Ut autem refert Lucas, venit Nazareth ubi erat nutritus, et ibi intravit in synagogam, ubi legit et dixit multa, propter quæ voluerunt eum præcipitare de monte ; et tunc descendit Capharnaum : unde modo ait Matthæus : *Et relicta civitate Nazareth, venit et habitavit Capharnaum.* Hieronymus *De locis hebraicis.* Nazareth est in Galilæa vicus juxta montem Thabor : Capharnaum est oppidum in Galilæa Gentium juxta stagnum Genesareth : et ideo dicit, *Maritima.* Glossa *ord.* super illud, *Relicta civitate Nazareth.* Addit[2] etiam : *In finibus Zabulon et Nephtalim* : ubi prima captivitas Hebræorum fuit ab Assyriis. Ubi ergo prima legis oblivio est, ibi prima Evangelii prædicatio ; ut de loco quasi medio difflueret ad Gentes et Judæos. Remigius. Reliquit autem unam, scilicet Nazareth, ut prædicando et miracula faciendo plures illuminaret : in quo facto reliquit prædicatoribus exemplum, ut eo tempore et illis in locis studeant prædicare, quando multis prodesse possunt. Sequitur : *Ut adimpleretur quod dictum est per Isaiam Prophetam* : *Terra Zabulon et terra Nephtalim*, etc. In prophetia ita habetur Isai. IX. « Primo tempore alleviata est terra Zabulon et terra Nephtalim, et novissimo aggravata est via maris, trans Jordanem, Galilææ Gentium. » Hieronymus *Super Isaiam* lib. III *In exposit.* cap. IX. Dicitur autem primo tempore alleviata esse ab onere peccatorum, quia in regionibus duarum tribuum, primum Salvator Evangelium prædicavit : novissimo vero tempore aggravata est fides eorum, plurimis Judæorum in errore permanentibus. Mare autem hic lacum appellat Genesareth, qui Jordane influente efficitur, in cujus littore Capharnaum, et Tiberias, et Bethsaida, et Corozaim sitæ sunt : in qua maxime regione Christus prædicavit. Vel, secundum Hebræos in Christum credentes, hæ duæ tribus Zabulon et Nephtalim ab Assyriis captæ sunt, et Galilæa deserta est : quam Propheta dicit esse alleviatam, eo quod peccata populi sustineret : sed postea reliquæ tribus, quæ habitabant trans Jordanem et in Samaria, ductæ sunt in captivitatem : et hoc, inquiunt, Scriptura nunc dicit quod regio, cujus populus primum captivatus est, ipsam primum lucem prædicantis viderit Christi. Vel, secundum Nazaræos, adveniente Christo, primo terra Zabulon et Nephtalim est Pharisæorum erroribus liberata, postea per Evangelium Apostoli Pauli ingravata est, idest multiplicata prædicatio in terminos Gentium. Glossa Anselmi. Hic autem in Evangelio diversi nominativi ad idem verbum reducuntur ; ita et terra Zabulon et terra Nephtalim, quæ est via maris, quæ est trans Jordanem, scilicet populus Galilææ Gentium, qui ambulabat in tenebris. Hieronymus *In Isaiam.* Nota autem quod duæ Galilææ sunt : una quæ dicitur Judæorum, et alia quæ dicitur Gentium. Divisa est enim Galilæa a tempore Salomonis, qui dedit viginti civitates in Galilæa Hyram regi Tyri ; quæ pars dicta est postea Galilæa Gentium ; reliqua Judæorum. Vel legendum est : *Trans Jordanem Galilææ Gentium* : ita, inquam, ut populus, qui vel sedebat vel ambulabat in tenebris, lucem viderit, nequaquam parvam, ut aliorum Prophetarum, sed magnam, scilicet illius qui in Evangelio Joan. VIII loquitur : « Ego sum lux mundi. » *Et qui habitabant in regione umbræ mortis, lux orta est eis.* Inter mortem et

[1] Al. *vidisset.* — [2] A : « addidit. »

umbram mortis hoc interesse puto quod mors eorum est qui cum operibus mortis ad inferos perrexerunt; umbra autem mortis eorum est qui dum peccant, nondum de hac vita egressi sunt : possunt enim, si voluerint, agere pœnitentiam. CHRYSOSTOMUS, hom. VI, *In opere imperf*, parum ante med. Vel in regione umbræ mortis sedebant Gentiles, quia colebant idola et dæmones. Judæi autem, qui legis opera faciebant, in tenebris erant, quia Dei justitia nondum erat eis manifesta. CHRYSOSTOMUS in hom. X, *Sup. Matth.* parum a princip. Ut autem discas quod neque lumen neque tenebras sensibiles ait, de lumine dixit, *Lumen magnum*, quod alibi dicitur lumen verum; tenebras autem exponens nominavit umbram mortis. Deinde monstrans quod non ipsi quærentes invenerunt, sed Deus ipsis apparuit, dixit quod lumen ortum est et effulsit : non enim prius ipsi ad lumen cucurrerunt, etenim in ultimis malis homines erant ante Christi præsentiam : neque enim ambulabant in tenebris, sed sedebant; quod signum erat quia non sperabant liberari : sicut enim nescientes quo oporteret progredi, ita comprehensi a tenebris sedebant, jam non potentes stare. Tenebras autem vocat hic errorem et impietatem. RABANUS super illud. *Et relicta civitate Nazareth*. Allegorice autem Joannes est vox præcedens Verbum, et alii Prophetiæ [1]. Postquam autem Prophetia cessavit, et ligata est, accessit Verbum complens quod prædicaverat vox, idest Prophetia. *Et secessit in Galilæam*, idest de figuris ad veritatem. Vel *in Galilæam*, idest in Ecclesiam, ubi est transmigratio de vitiis ad virtutes. Nazareth interpretatur flos; Capharnaum villa pulcherrima. Reliquit ergo florem figurarum, quo fructus Evangelii significabatur; et venit in Ecclesiam, quæ est Christi virtutibus pulchra. Et maritima est, quia juxta fluctus sæculi posita, quotidie tunditur procellis persecutionum. Inter Zabulon et Nephtalim sita est, idest Judæis communis et Gentibus. Zabulon enim habitaculum fortitudinis dicitur : quia Apostoli, qui de Judæa electi sunt, fortes fuerunt. Nephtalim dilatatio, quia Gentium Ecclesiam per orbem dilatata est. AUGUSTINUS *De cons. evang.* lib. II, cap. XVII, in initio. Joannes autem Evangelista priusquam iret Jesus in Galilæam, dicit de Petro et Andrea et Nathanaele, et de miraculo in Cana Galilææ; quæ omnia ceteri Evangelistæ prætermiserunt, id contexentes suis narrationibus quod Jesus reversus sit in Galilæam : unde intelligitur fuisse interpositos aliquos dies, quibus illa de discipulis gesta sunt quæ interponuntur a Joanne. REMIGIUS. Sed illud solertius attendendum est, quare Joannes dicat Dominum iisse in Galilæam, antequam Joannes missus fuisset in carcerem. Nam post vinum de aqua factum et descensum ejus in Capharnaum et post ascensum ejus in Hierusalem, dicitur in Evangelio Joannis quod rediit in Judæam et baptizabat, et nondum erat missus Joannes in carcerem. Hic autem dicitur quod postquam traditus fuit Joannes, secessit in Galilæam : et hoc quidem dicit Marcus. Non autem debet hoc contrarium videri : nam Joannes primum adventum Domini in Galilæam descripsit, qui scilicet fuit ante incarcerationem Joannis. Sed et de secundo adventu alibi facit mentionem, cum ait Joan. IV, quod « Jesus reliquit Judæam, et abiit iterum in Galilæam : » et de hoc tantum secundo adventu in Galilæam, qui scilicet fuit post incarcerationem Joannis, alii Evangelistæ dicunt. EUSEBIUS lib. III *Historiæ eccles.* cap. XVIII circa medium. Joannem enim tradunt usque ad ultimum pene vitæ suæ tempus absque ullius scripturæ indiciis Evangelium prædicasse; sed cum trium Evangeliorum ad ipsum [2] notitia pervenisset, probasse quidem dicitur [3] veritatem dictorum; deesse tamen vidit aliqua, et maxime quæ primo prædicationis suæ tempore Dominus gesserat. Certum est enim quod in aliis tribus Evangeliis hæc videntur sola contineri quæ in eo gesta sunt anno quo Joannes Baptista vel inclusus est in carcerem vel punitus. Matthæus enim post tentationem Christi continuo subjecit : *Audiens autem quia Joannes traditus esset* : et Marcus similiter. Lucas vero priusquam aliquid de actibus Christi referret, dicit quod Herodes conclusit Joannem in carcerem. Rogatus est ergo Joannes Apostolus, ut ea quæ præterierant priores ante traditionem Joannis, Salvatoris gesta conscriberet : et ideo

[1] Sic A, B, C, D. — Parm. : « et alii prophetæ. Postquam autem Propheta cessavit, et ligatus est... vox, id est, Propheta. » — [2] Al. : « evangelistarum evangelium ad ipsum, etc. » — [3] Sic A, B, C, D. — Parm. omittit : « dicitur. »

dicit in Evangelio suo cap. II : « Hoc fecit initium signorum Jesus. »

6. Exinde cœpit Jesus prædicare et dicere : Pœnitentiam agite : appropinquavit enim regnum cœlorum.

6. CHRYSOSTOMUS, hom. VI *Operis imperf.* a med. Ille debet Christi justitiam prædicare qui ventri suo contradicere potest, qui sæculi istius bona contemnit, qui vanam gloriam non desiderat. Et ideo dicitur : *Exinde cœpit Jesus prædicare*, idest ex quo tentatus, famem vicit in deserto, avaritiam sprevit in monte, vanam gloriam repercussit in templo. Vel *exinde cœpit prædicare*, ex quo traditus est Joannes : nam si prædicante Joanne prædicare cœpisset, vilem reddidisset Joannem, et inveniretur prædicatio Joannis esse superflua quantum ad istius doctrinam; sicut si uno tempore sol cum lucifero oriatur, gratiam luciferi celat. CHRYSOSTOMUS in hom. XIV, *Sup. Matth.* inter init. et med. Ideo etiam non prædicavit donec Joannes in carcerem mitteretur, ne ex hoc multitudo scinderetur : propter quod etiam Joannes nullum fecit signum, ut per miracula omnes traherentur ad Christum. RABANUS super illud, *Relicta civitate Nazareth*. In hoc etiam docet, ne quis ab inferiori persona sermonem contemnat : unde Apostolus I Corinth. XIV : « Si cui sedenti revelatum fuerit, prior taceat. » CHRYSOSTOMUS hom. VI *Operis imperf.* a med. Sapienter autem inde prædicationis suæ sumpsit initium, non ut conculcet Joannis doctrinam, sed ut magis confirmet, et testem eum verum fuisse demonstret. HIERONYMUS super illud, *Exinde cœpit Jesus*. In quo etiam ostendit se ejusdem esse Dei Filium, cujus ille fuerat Propheta; et ideo dicit, *Pœnitentiam agite*. CHRYSOSTOMUS, hom. VI *Operis imperf.* non procul a fine. Non enim statim justitiam prædicavit quam omnes cognoscebant, sed pœnitentiam, qua omnes indigebant. Quis ergo ausus est dicere : Volo bonus esse, et non possum? Pœnitentia enim correctio est voluntatis : et si vos mala non terrent, ut scilicet pœnitentiam agatis, saltem bona delectent : unde sequitur : *Appropinquavit enim regnum cœlorum*, idest beatitudo regni cælestis; ac si dicat : Parate vos per pœnitentiam, quia appropinquavit tempus mercedis æternæ. REMIGIUS. Et notandum, quia non dicit : Appropinquavit regnum Chananæorum aut Jebuzæorum, sed *regnum cœlorum*. Lex enim promittebat bona temporalia, sed Dominus regna cælestia. CHRYSOSTOMUS in hom. XIV, *Sup. Matth*, inter princ. et med. Considerandum etiam, quod in hac prædicatione nihil de seipso manifeste prædicabat; quod interim conveniens erat, quia nondum de eo decentem habebant opinionem. Incipiens etiam, nihil grave et onerosum dixit, sicut Joannes dixerat securim exscindendæ arbori imminentem, et hujusmodi [1]; sed in principio benigna proposuit, regnum cœlorum [2] evangelizans. HIERONYMUS super illud, *Exinde cœpit Jesus*. Mystice autem : Joanne tradito, Christus incipit prædicare, quia desinente lege, consequenter oritur Evangelium.

7. Ambulans autem Jesus juxta mare Galilææ, vidit duos fratres; Simonem, qui vocatur Petrus, et Andream fratrem ejus, mittentes rete in mare : erant enim piscatores. Et ait illis : Venite post me, et faciam vos fieri piscatores hominum. At illi continuo, relictis retibus, secuti sunt eum. Et procedens inde, vidit alios duos fratres; Jacobum Zebedæi, et Joannem fratrem ejus in navi, Zebedæo patre eorum reficientes retia sua, et vocavit eos. Illi autem statim, relictis retibus et patre, secuti sunt eum.

7. CHRYSOSTOMUS, hom. VII *Operis imper.* in princ. Antequam Christus aliquid dicat vel faciat, vocat Apostolos, ut nihil illos lateat nec verborum Christi nec operum : ut postmodum fiducialiter dicere possint Act. IV : « Non possumus quæ vidimus et audivimus non loqui. » Hinc est quod dicitur, *Ambulans Jesus juxta mare Galilææ*. RABANUS. Mare Galilææ idem est quod stagnum Genezareth, mare Tiberiadis, et lacus salinarum. GLOSSA *ordin.* super illud, *Piscatores*. Decenter autem per piscatoria vadit loca, piscatores piscaturus : unde sequitur : *Vidit duos fratres, Simonem, qui vocatur Petrus, et Andream fratrem ejus*. REMIGIUS. Vidit autem non tam corporaliter quam spiritualiter ad corda eorum respiciens. CHRYSOSTOMUS, in hom. XIV, *Sup. Matth.* In mediis autem operationibus existentes eos vocavit, monstrans quod omnibus occupationibus sequelam suam præponere oportet : unde sequitur, *Mittentes retia in mare* : quod quidem eorum officio congruebat : propter quod sequitur, *Erant enim piscatores*. AUGUSTINUS in serm. *De Kalend.*

[1] Al. : « securim, et arborem incisam, et hujusmodi. » — [2] Al. deest : « cœlorum. »

Januarii. Non enim elegit reges aut senatores aut philosophos aut oratores : immo elegit plebeios, pauperes et indoctos piscatores. AUGUSTINUS *Super Joannem* tract. VII, a med. Si enim doctus eligeretur, fortassis ideo se diceret electum, quia doctrina ejus eligi meruit. Dominus autem noster Jesus Christus volens superborum frangere cervices, non quæsivit per oratorem piscatorem, sed de piscatore lucratus est imperatorem. Magnus Cyprianus orator, sed prius Petrus piscacator. CHRYSOSTOMUS homil. VII *Operis imperfect.*, parum a princ. Futuræ etiam dignitatis gratiam artificii opera prophetabant : nam sicut qui retia jactat in aquam, nescit quod pisces comprehensurus est; sic et doctor, quando divini sermonis retia super populum jactat, nescit qui sunt accessuri ad Deum. Sed quoscumque [1] Deus excitaverit, illi adhærent ejus doctrinæ, REMIGIUS. De his autem piscatoribus loquitur Dominus per Hieremiam dicens cap. XVI : « Mittam in vos piscatores meos, et piscabuntur vos. » Unde et hic subditur, *Venite post me.* GLOSSA *interlinearis* super illud, *Venite.* Non tam pedibus, quam affectu et imitatione : *Et faciam vos fieri piscatores hominum.* CHRYSOSTOMUS, hom. VII *In op. imp.* Idest doctores; ut cum rete verbi Dei comprehendatis homines de mundo tempestuoso et periculoso, ubi homines non ambulant, sed feruntur : quia diabolus cum delectatione compellit eos in mala, ubi alterutrum homines se comedunt, sicut pisces fortiores devorant juniores : ut translati vivant in terra corporis Christi membra facti. GREGORIUS in homil. V *In Evangelium.* Nulla autem Petrus et Andreas Christum miracula facere viderant; nihil ab eo de præmio [2] æternæ retributionis audierant, et tamen ad unum Domini [3] præceptum, hoc quod possidere videbantur, obliti sunt : unde sequitur : *At illi continuo, relictis retibus, secuti sunt eum.* In quo affectum debemus potius pensare quam censum [4]: Multum enim reliquit qui sibi nihil retinuit; multum dimisit qui cum re possessa et concupiscentiis renuntiavit. A sequentibus ergo tanta dimissa sunt quanta a non sequentibus concupisci potuerunt. Exteriora enim nostra Domino quamtumlibet parva sufficiunt; nec pendit quantum in ejus sacrificio, sed ex quanto proferatur. Æstimationem quippe pretii regnum Dei non habet; sed tantum valet quantum habes. CHYSOSTOMUS, hom. VII *Operis imperf.* parum ante med., Non autem prædicti discipuli secuti sunt Christum, doctoris cupientes honorem, sed operis lucrum : sciebant enim quam pretiosa est anima hominis, quam grata est apud Deum salus ipsius, et quanta est merces. CHRYSOSTOMUS in hom. XIV, *Sup. Matth.* parum ante med. Tantæ igitur promissioni crediderunt; et per sermones quibus sunt capti, crediderunt se alios posse piscari. CHRYSOSTOMUS, hom. VII *Operis imperf.* circa med. Hæc igitur cupientes, secuti sunt, omnibus relictis : in quo nos docuerunt quia nemo potest terrena possidere, et perfecte ad cœlestia pervenire. GLOSSA Anselmi. In his ergo datum est exemplum illis qui censum [5] deserunt pro Christi amore. Subditur autem exemplum eorum qui etiam carnales affectus pro Deo postponunt; unde dicitur : *Et procedens inde, vidit alios duos.* Nota, quia vocat binos et binos, sicut alibi legitur quod misit eos binos et binos ad prædicandum. GREGORIUS in hom. XVII *In Evang.* circa initium. Quatenus hic nobis tacitus innuat, quia qui caritatem erga alterum non habet, prædicationis officium suscipere nullatenus debet. Duo enim sunt præcepta caritatis : et minus quam inter duos caritas haberi non potest. CHRYSOSTOMUS, hom. VII *Operis imperf.* a med. Super caritatem etiam fraternitatis Ecclesiæ recte posuit fundamenta, ut ex radicibus caritatis exuberans quasi humor ascendat in ramos; et hoc super naturalem caritatem; ut non solum per gratiam, sed etiam per naturam ipsa caritas firmior habeatur : unde dicit, *Fratres :* sic enim fecit Deus et in veteri testamento, super Moysen et Aaron fratres, ponens æditicationis initium. Quoniam autem abundantior est gratia novi testamenti quam veteris : ideo primum populum ædificavit super unam fraternitatem, hunc autem super duas. *Jacobum,* inquit, *Zebedæi, et Joannem fratrem ejus in navi cum Zebedæo patre eorum, reficientes retia sua* : quod est maximæ paupertatis indicium : vetera enim reficiebant qui nova unde emerent non habebant. Et quod ad majorem pie-

[1] Al. : « quousque. » — [2] Al. : « ab eodem præmio. » — [3] Al. deest : « Domini. » — [4] Al. : « sensum. » — [5] Al. : « sensum. »

tatem eorum pertinet, in tanta paupertate sic patri succurrebant ut secum eum bajularent in navi, non ut ille istos adjuvaret in opere, sed ut isti illum consolarentur sua præsentia. CHRYSOSTOMUS in hom. XIV, *Sup. Matth.* circa med. Non parva autem est hic demonstratio virtutis, inopiam facile ferre, ex justis nutriri laboribus, colligari invicem amoris virtute, patrem inopem habere secum, et in ejus obsequio laborare [1]. CHRYSOSTOMUS hom. VII *Oper. imperf.* Æstimare autem primos velociores ad prædicandum, quia retia mittebant : istos autem quasi pigriores, quia adhuc retia componebant, non sumus ausi : quia differentiam eorum cognoscere solius est Christi, Forte ergo [2] illi propter Petrum dicti sunt mittentes retia, qui prædicavit Evangelium, sed non composuit; isti autem propter Joannem componentes, qui Evangelium composuit. Sequitur, *Et vocavit eos* : erant enim habitatione cives, dilectione concordes, artificio pares, fraternitatis conjuncti pietate. Ideo simul vocavit eos, ne tot bonis conjunctos dissimilis vocatio separaret. CHRYSOSTOMUS in hom. XIV, *Sup. Matth.* parum ante med. Vocando autem nihil eis promisit, sicut prioribus : obedientia enim eorum qui prævenerant viam eis ad credendum [3] præparaverat. Sed et multa de ipso audierant, scilicet tamquam familiares, et consanguinitate conjuncti.

Sequitur : *Illi autem, relictis retibus et patre, secuti sunt eum.* CHRYSOSTOMUS hom. VII *Operis imperf.* Tria enim sunt quæ relinquere debet qui venit ad Christum : actus carnales, qui per retia piscationis significantur; substantiam mundialem, quæ per navem : et parentes, qui per patrem. Reliquerunt ergo navem, ut fierent ecclesiasticæ navis gubernatores; reliquerunt retia, ut non pisces afferrent ad civitatem terrenam, sed homines ad cœlestem; reliquerunt unum patrem, ut spiritales patres omnium fierent. HILARIUS cap. III *In Matth.* circa finem. Eis igitur artem et patriam domum relinquentibus, docemur Christum secuturi, et sæcularis vitæ sollicitudine et paternæ domus consuetudine non teneri. REMIGIUS. Mystice autem per mare designatur iste mundus, propter amaritudinem et fluctuationem. Galilæa autem interpretatur volubilis, sive rota; et significat mundi volubilitatem. Ambulavit igitur Jesus juxta mare, dum ad nos per incarnationem venit : qui non carnem peccati, sed similitudinem carnis peccati suscepit ex virgine. Per duos fratres duo populi designantur, qui ab uno Deo patre creati sunt : quos vidit quando eos misericorditer respexit. Per Petrum enim, qui interpretatur agnoscens, et dicitur Simon, idest obediens, designatur Judaicus populus, qui per legem Deum agnovit, et præceptis ejus obedivit; per Andream, qui interpretatur virilis sive decorus, intelligitur Gentilis populus, qui post agnitionem Dei viriliter in fide permansit. Nos populum vocavit quando prædicatores in mundum misit, dicens, *Venite post me;* idest relinquite deceptorem, et sequimini creatorem. De utroque etiam populo facti sunt hominum piscatores, idest prædicatores. Relictis autem navibus, idest carnalibus desideriis, et retibus, idest mundi cupiditatibus, secuti sunt Christum. Per Jacobum etiam intelligitur Judaicus populus, qui per cognitionem Dei diabolum supplantavit; per Joannem Gentilis populus, qui sola gratia salvatus est. Zebedæus autem, quem relinquunt, et interpretatur fugitivus sive labens, significat mundum qui transit, et diabolum qui de cœlis lapsus est. Per Petrum etiam et Andream mittentes retia in mare, designantur illi qui in prima ætate, dum de navi corporis sui mittunt retia carnalis concupiscentiæ in mare hujus sæculi, vocantur a Domino. Per Jacobum et Joannem reficientes retia designantur illi qui post peccata ante adversitates veniunt ad Christum, recuperantes quæ perdiderunt. RABANUS super illud, *Relictis navibus et patre.* Duæ naves duas Ecclesias figurant : eam quæ ex circumcisione, et eam quæ ex præputio vocata est. Quilibet etiam fidelis fit Simon, Deo obediendo; Petrus, peccatum suum agnoscendo; Andreas, viriliter labores patiendo; Jacobus, vitia supplantando. GLOSSA. Et Joannes, ut totum gratiæ Dei adscribat : et ideo quatuor [4] tantum vocatio ponitur, per quos prædicatores Dei a quatuor mundi partibus vocatos signetur. HILARIUS cap. III, circa finem. Vel in hoc futurorum Evangelistarum numerus præfiguratur [5]. REMIGIUS. Per hoc etiam quatuor virtutes principales designantur :

[1] Al. : « patrem habere secum et curare. » — [2] Al. : « vero. » — [3] Al. deest : « ad credendum. » — [4] Al. : « quarta. » — [5] Sic A, B, C, D. — Parm. : « figuratur. »

prudentia enim refertur ad Petrum, propter divinam cognitionem; justitia ad Andream, propter operum virilitatem; fortitudo ad Jacobum, propter diaboli supplantationem; temperantia ad Joannem, propter divinæ gratiæ effectum. AUGUSTINUS, *De consen. Evang.* lib. II, cap. XVII, inter princ. et med. Sane movere potest quomodo Joannes dicat non in Galilæa, sed juxta Jordanem Andream secutum esse Dominum cum alio cujus nomen tacetur; deinde Petrum ab illo nomen accepisse; ceteri autem tres Evangelistæ de piscatione vocatos eos dicunt, satis inter se convenienter, maxime Matthæus et Marcus : nam Lucas Andream non nominat, qui tantum intelligitur in eadem navi fuisse. Hoc etiam videtur distare quod tantum Petro a Domino dictum esse commemorat Lucas cap. V, « Ex hoc jam homines eris capiens : » quod Matthæus et Marcus ambobus dixisse narrant. Sed potuit prius Petro dici secundum Lucam, et ambobus postea secundum alios duos. Sed quod de Joanne diximus, diligenter considerandum est : cum et locorum plurimum intersit, et temporis, et ipsius vocationis. Sed intelligendum est, Petrum et Andream non sic vidisse Dominum juxta Jordanem, ut ei jam inseparabiliter inhærerent : sed tantum cognovisse quis esset, et eum miratos ad propria remeasse. Forte autem quod prætermiserat recapitulat; quia sine ulla consequentis temporis differentia dicit, *Ambulans autem juxta mare*. Quæri etiam potest quomodo binos et binos seorsum eos vocaverit, sicut narrant Matthæus et Marcus, cum Lucas dicat, Jacobum et Joannem tamquam socios Petri ad adjuvandum vocatos fuisse, et simul subductis ad terram navibus Christum secutos? Unde intelligendum est hoc primo esse factum quod Lucas insinuat, et eos ad capturam piscium ex more remeasse : non enim erat dictum Petro quod pisces nunquam esset capturus, cum post resurrectionem hoc fecerit, sed quod homines esset capturus : postea hoc factum est quod Matthæus et Marcus narrant : non enim subductis ad terram navibus, tamquam cura redeundi secuti sunt eum, sed tamquam jubentem ut sequerentur.

8. Et circuibat Jesus totam Galilæam, docens in synagogis eorum, et prædicans Evangelium regni, et sanans omnem languorem et omnem infirmitatem in populo. Et abiit opinio ejus in totam Syriam; et obtulerunt ei omnes male habentes, variis languoribus et tormentis comprehensos, et qui dæmonia habebant, et lunaticos et paralyticos et curavit eos. Et secutæ sunt eum turbæ multæ de Galilæa et Decapoli, et de Hierolosymis et de Judæa et de trans Jordanem.

8. CHRYSOSTOMUS hom. VIII *Operis imperf.* in init. Omnis rex pugnaturus contra adversarium, prius congregat exercitum, et sic vadit ad pugnam : sic et Dominus contra diabolum pugnaturus, prius congregavit Apostolos, et sic cœpit Evangelium prædicare : unde sequitur, *Et circuibat Jesus*. REMIGIUS. In quo doctorum vita instruitur : ut enim non sint pigri, docentur per hoc quod dicitur, *Circuibat Jesus*. CHRYSOSTOMUS, hom. VIII *Oper. imperf.* circ. initium. Quia enim illi ut debiles ad medicum venire non poterant, ipse sicut studiosus medicus, circuibat graviter ægrotantes : et Dominus quidem circuibat singulas regiones; qui autem sunt unius regionis pastores, considerando debent circuire populi singulas passiones, ut ad remedium passionis eorum, aliquod medicamentum in Ecclesia proferatur. RABANUS *In hoc loco*. Ut autem non sint acceptores personarum, docentur prædicatores per hoc quod subjungitur, *Totam Galilæam*. Ut autem vacui non discurrant, docentur per hoc quod subditur, *Docens*. Ut autem non paucis, sed multis prodesse studeant, monentur per hoc quod sequitur, *In synagogis*. CHRYSOSTOMUS, hom. XIV, *Sup. Matth.* Hinc quoque Judæos docebat, quod nec esset Dei adversarius, nec animarum seductor, sed quod Patri consentiens advenisset [1]. REMIGIUS. Ut non autem errores neque fabulas, sed salutaria prædicent, docentur per

[1] Al. : « hinc etiam eos erudiebat quod non est Deo contrarius, Judæis prædicans, et errorum prædicator; sed consonans Patri advenit. » P. Nicolai habet : « in synagogas Judæorum intrat, in iisque doctrinæ suæ cœlestis verba diffundit; ut quo ad plures loquentis magistri verba pervenerint, eo plurium corda excitentur, ut vel credant prudenter, vel inexcusabiles facti doctrinam apprime salutarem suo magno malo rejiciant. Est enim Evangelium clarissima quædam lux, quam sub modio recondi et nefas est, et accurate Christus prohibuit. Hinc etiam erudiebat eos quod non est Deo contrarius, nec est errorum prædicator; sed quod consonans Patri advenit. » Exemplum vel ms. unde hanc hauserit additionem non assignat; quin immo fatetur se nescire unde irrepserit; cum nec in Antuerpiensi editione (verba ejus sunt) reperiatur; et Chrysostomus tantum habeat : « In synagogas Judæorum intrabat, hinc etiam docens quod non est contrarius Deo, nec seductor, immo consonus (vel consentiens) Patri. »

hoc quod subditur, *Prædicans Evangelium regni*. Distat autem inter *docens* et *prædicans* : docens enim refertur ad præsentia, prædicans ad futura : docebat enim de præsentibus mandatis, prædicabat de futuris promissis. CHRYSOSTOMUS hom. VIII *Oper. imperf.* parum ante med. Vel docebat justitias naturales, quas scilicet ratio naturalis docet : ut castitatem, humilitatem, et hujusmodi, quas per seipsos omnes bona esse intelligunt : de quibus necessaria est doctrina, non tantum propter manifestationem eorum [1], quantum propter excitationem cordis. Prævalentibus enim delectationibus carnalibus, scientia justitiæ naturalis quasi in oblivionem deducta obdormit. Cum ergo cœpit doctor reprehendere carnalia mala, ejus doctrina non novam scientiam introducit, sed oblitam commonefacit. Prædicabat autem Evangelium, annuntiando bona, quæ antiqui manifeste nec audierant, ut beatitudinem cœlestem, mortuorum resurrectionem, et hujusmodi. Vel docebat interpretando prophetias de ipso : Evangelium prædicabat denuntiando in se bona futura. REMIGIUS. Ut autem doctores doctrinam suam virtutibus commendare studeant, docentur per hoc quod subditur, *Sanans omnem languorem et omnem infirmitatem in populo*. Infirmitas quidem est corporum, languor autem animarum. CHRYSOSTOMUS hom. VIII *In opere imperf.* Vel per languorem, animæ aliquam passionem intelligimus, ut avaritiam, libidinem, et hujusmodi : per infirmitatem autem infidelitatem, per quam aliquis infirmatur in fide. Vel per languores intelliguntur graviores corporis passiones, per infirmitates autem leviores. Sicut autem passiones corporales divinitatis virtute sanabat, sic spirituales verbo pietatis. Primo autem docet, et postea sanat : propter duo. Primo, quia præmittitur quod magis necessarium est : verba enim pietatis ædificant animam, non miracula : deinde quia verba per miracula commendantur, et non e converso. CHRYSOSTOMUS in hom. XXIV, *Sup. Matth.* circ. med. Considerandum autem, quod quando novum fit aliquid, ac politicæ cujusdam introductio, signa Deus facere consuevit præstans suæ potentiæ pignora his qui legem ejus accepturi sunt. Sic cum hominem facturus esset, prius mundum creavit, ac tum demum facto homini legem in paradiso dedit; et cum sancto Noe legem positurus esset, magna utique mirabilia monstravit : sed et Judæis quidem, cum legem laturus esset, prius prodigia magna ostendit, ac tum demum eis præcepta legis imposuit. Ita hic sublimem quamdam vivendi introducturus disciplinam, auctoritatem mandatis suis præstruxit claritate signorum : quia enim æternum regnum, quod prædicabat, non apparebat; ex his quæ videntur, etiam illud quod nondum apparebat, manifestum fecit [2]. GLOSSA *ord.* super illud, *In totam Syriam*. Sed quia prædicatores debent habere bonum testimonium ab his qui foris sunt, ne si vita despicitur, prædicatio contemnatur; subditur, *Et abiit opinio ejus in totam Syriam*. RABANUS super his verbis. Syria est omnis regio ab Euphrate usque ad mare magnum, a Cappadocia usque ad Ægyptum, in qua est provincia Palæstina, in qua habitant Judæi. CHRYSOSTOMUS in hom. XIV *Sup. Matth.* a med. illius. Intende autem moderationem Evangelistæ, quia non unumquemque nobis enarrat curatorum, sed brevibus verbis copiositatem transcurrit signorum : unde sequitur : *Et obtulerunt ei omnes male habentes*. REMIGIUS. Per quos varias vult intelligi infirmitates, sed leviores. Cum vero dicit, *Variis languoribus et tormentis comprehensos*, illos vult intelligi de quibus subinfertur, *Et qui dæmonia habebant*. GLOSSA Anselmi. Languor diuturnus est : tormentum est morbus acutus, ut dolor [3] lateris, et hujusmodi; qui autem dæmonia habebant, sunt qui a dæmonibus vexabantur. REMIGIUS. Lunatici enim dicti sunt a luna, quæ dum menstruis temporibus crescit et decrescit, ipsi vexantur. HIERONYMUS in calce *Comment.* in IV cap. Matth. Dæmones enim observantes lunaria tempora, creaturam [4] infamare cupiebant, ut in creato-

[1] Al. deest : « eorum. » — [2] Al. : « quod ubicumque legis cujusdam introductio fit, signa facere Deus assuevit, pignora suæ virtutis legem tribuens suscepturis : hominem enim facturus mundum creavit, et tunc illi legem paradiso proposuit : et quando Noe legem laturus erat magna signa ostendit : et similiter Judæis legem laturus prodigia ostendit, et tunc legem dedit. Ita et hic sublimem illam legem introducturus, miraculorum demonstratione certificat quæ dicuntur. Quoniam enim regnum quod prædicabatur, non apparebat, ab apparentibus signis illum manifestavit. » — [3] Al. : « languor diuturnus est tormentum, et dolor, etc. » — [4] Al. : « tempora creaturarum. »

rem blasphemiæ redundarent. AUGUSTINUS, XXI *De civit. Dei*, cap. VI, circa med. Illiciuntur tamen dæmones ad inhabitandum [1] per creaturas (quas non ipsi, sed Deus condidit) delectabilibus pro sua diversitate diversis, non ut animalia cibis, sed ut spiritus signis, quæ cujusque delectationi congruunt. RABANUS. hoc loco. Paralitici autem sunt corpore dissoluti : paralysis enim græce, latine dicitur dissolutio.

Sequitur, *Et curavit eos*. CHRYSOSTOMUS hom. VIII *Op. imperf.* Cum in quibusdam locis dicatur, Multos curavit; hic simpliciter dicitur [2], *Et curavit eos*; signans, quod omnes curavit; sicut et novitius medicus intrans civitatem, omnes ad se venientes curat, propter suam opinionem commendandam. CHRYSOSTOMUS in homil. XIV *In Matth.*, a med. illius. A nullo autem eorum fidem exquisivit, quoniam nondum virtutis suæ demonstrationem dederat; et illi e longinquo venientes, et ægros adducentes, non parvam ostenderant fidem [3].

Sequitur : *Et secutæ sunt eum turbæ multæ*. RABANUS super illud. *Et secutæ sunt eum turbæ*. Quæ quadripartitæ sunt : alii propter cœleste magisterium, ut discipuli; alii ob curationem infirmitatum ; alii sola fama et curiositate, volentes experiri an verum esset quod dicebatur ; alii per invidiam, volentes eum in aliquo capere et accusare. Mystice autem Syria interpretatur elata [4], Galilæa volubilis vel rota; idest diabolus et mundus, qui et superbus est, et ad ima semper rotatur : in quo fama Christi per prædicationem innotuit : dæmoniaci enim sunt idolatræ; lunatici, instabiles; paralytici, pigri et dissoluti. GLOSSA Anselmi. Turbæ autem quæ sequuntur Dominum, sunt de Ecclesia, quæ spiritualiter est Galilæa transmigrans ad virtutes; et Decapolis decem præcepta servans; et Hierosolyma et Judæa, quam visio pacis et [5] confessio illustrat; et trans Jordanem, quia baptismo transito, terram promissionis intrat. REMIGIUS. Vel sequuntur Dominum *de Galilæa*, idest de volubilitate mundi ; *et Decapoli*, quæ est regio decem urbium, et significat decalogi transgressores ; et *de Hierosolyma*, quia scilicet prius innoxia pace detinebatur ; *et de Judæa* idest de confessione diabolica; *et de trans Jordanem*, qui prius erant in paganismo constituti, sed transeuntes per aquam baptismi venerunt ad Christum.

[1] Al. : « ad habitandum. » — [2] Al. deest : « dicitur. » — [3] Al. : « et in adveniendo et ferendo a longe, non parvam ostenderant fidem. » — [4] Al. : « clara. » — [5] Al. : « in. »

CAPUT QUINTUM

1. Videns autem Jesus turbas, ascendit in montem : et cum sedisset, accesserunt ad eum discipuli ejus : et aperiens os suum, docebat eos, dicens : Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cœlorum.

1. Chrysostomus, hom. IX *Operis imperf.* in init. Omnis artifex secundum professionem suam, opportunitatem operis videns gaudet : carpentarius enim si viderit arborem bonam, concupiscit eam præcidere ad opus artificii sui; et sacerdos, cum viderit Ecclesiam plenam, gaudet animus ejus et delectatur, ut doceat. Sic et Dominus videns magnam congregationem populi, excitatus est ad docendum : unde dicit : *Videns, autem turbas Jesus, ascendit in montem.* Augustinus, *De concord. Evang.* lib. I, cap. xix. Vel hic potest videri multas turbas vitare voluisse, et ob hoc ascendisse in montem ut solis discipulis loqueretur. Chrysostomus in homil. XV *Sup. Matth.* Per hoc autem quod non in civitate et foro, sed in monte et solitudine sedit, erudivit nos nihil ad ostentationem facere, et a tumultibus ascendere; et præcipue cum philosophandum est [1], ac de rebus seriis disserendum. Remigius. Hoc [2] enim sciendum est : quod tria refugia legitur Dominus habuisse : navim, montem et desertum : ad quorum alterum, quotiescumque a turbis opprimebatur, condescendebat [3]. Hieronymus in cap. v, *Matth.* Nonnulli autem simpliciorum fratrum putant Dominum ea quæ sequuntur in Oliveti monte docuisse; quod nequaquam ita est : ex præcedentibus enim et sequentibus in Galilæa monstratur locus ; quem putamus esse vel Thabor, vel quemlibet alium montem excelsum. Chrysostomus hom. IX *Oper. imperf.* par. a principio. Ascendit autem in montem : primo quidem ut impleret prophetiam Isaiæ cap. xl : « Super montem ascende tu : » deinde ut ostendat quoniam in altitudine spiritalium virtutum consistere debet [4] qui docet Dei justitiam, pariter et qui audit : nemo enim potest in valle stare et de monte loqui. Si in terra stas, de terra loquere : si autem de cœlo loqueris, in cœlo consiste. Vel ascendit in montem, ut ostendat quod omnis qui vult discere mysteria veritatis, in montem Ecclesiæ debet ascendere : de quo propheta Psal. lxvii : « Mons Dei, mons pinguis. » Hilarius, cap. iv *In Matth.*, sub initio. Vel ascendit in montem, quia in paternæ majestatis celsitudine positus, cœlestis [5] vitæ præcepta constituit. Augustinus, *De sermone Domini in monte*, lib. I, cap. i. Vel ascendit in montem, ut significet, quia minora erant præcepta justitiæ quæ a Deo data sunt per Prophetas populo Judæorum, quem timore adhuc alligari oportebat; per Filium autem suum majora populo quem caritate jam convenerat liberari.

Sequitur : *Et cum sedisset, accesserunt ad eum discipuli ejus.* Hieronymus. Ideo autem non stans, sed sedens, loquitur, quia non poterant eum intelligere in sua majestate fulgentem. Augustinus, *De sermone Domini in monte*, ibid. Vel quod sedens docebat, pertinet ad dignitatem Magistri. *Accesserunt* autem *ad eum discipuli ejus*, ut audiendis verbis illius hi essent etiam corpore viciniores qui præceptis implendis animo appropinquabant. Rabanus. Mystice autem sessio Domini, incarnatio ejus est : quia nisi Dominus incarnatus esset, humanum genus ad eum accedere non potuisset. Augustinus, *De concor. Evang.* lib. I, cap. xix, a med. illius. Movet autem quod esse thæus in monte dicit hunc habitum Matsermonem a Domino sedente; Lucas autem in loco campestri a Domino stante. Hæc igitur diversitas facit videri alium fuisse illum, alium istum. Quid enim prohibet Christum quædam alibi repetere

[1] Al. : « et maxime cum de negotiis disputare oportet. » — [2] Al. : « hic. » — [3] Sic B, C, D, et vox illa mediæ latinitatis est, juxta Glossarium D. Ducange, significans : « veniebat cum aliis. » Cum discipulis autem suis Dominus a turbis recedebat. — A : « descendebat. » — Edit. : « conscendebat. » — [4] Al. : « dicitur. » — [5] Al. : « cœlestia. »

quæ ante jam dixerat; aut iterum facere quæ ante jam fecerat? Quamquam etiam possit illud occurrere : in aliqua excellentiori parte montis primo cum solis discipulis Dominum fuisse, quando ex eis duodecim elegit : deinde cum eis descendisse non de monte, sed de ipsa montis celsitudine in campestrem locum, idest, in aliquam æqualitatem quæ in latere montis erat, et multos capere poterat; atque ibi stetisse donec ad eum turbæ congregarentur : ac postea cum sedisset, accessisse propinquius discipulos ejus; atque ita illis, ceterisque turbis præsentibus, unum habuisse sermonem, quem Matthæus Lucasque narrant diverso narrandi modo, sed eadem veritate rerum. Gregorius IV *Moral.* super illud Job iii, « Aperuit Job os suum, » cap. v. Sublimia autem præcepta Domino in monte dicturo præmittitur : *Aperiens os suum, docebat eos*, qui dudum aperuerat ora Prophetarum. Remigius. Ubicumque autem legitur Dominus aperuisse os, inspiciendum est, quia magna sunt quæ sequuntur. Augustinus *De ser. Dom. in monte* lib. I, cap. i. Vel dicit, *Aperiens os suum*, ut ipsa mora commendet aliquanto longiorem futurum esse sermonem. Chrysostomus in homil. xv, *Sup. Matth.* par. a princ. Vel hoc dicit, ut discas quoniam nunc quidem docebat os aperiens in loquendo, nunc autem vocem, quæ est ab operibus, emittens. Augustinus, *De sermone Domini in monte* ubi supra. Si quis autem pie sobrieque consideraverit, inveniet in hoc sermone, quantum ad mores opportunos pertinet, perfectum vitæ christianæ modum : unde sic ipse sermo concluditur cap. vii : *Omnis qui audit verba mea hæc, et facit ea, similabo eum viro sapienti.* Augustinus *De civitate Dei*, lib. XIX, cap. i. Nulla autem est causa philosophandi, nisi finis boni : quod autem beatum facit, ipse est finis boni. Et ideo a beatitudine incipit dicens, *Beati pauperes spiritu.* Augustinus, *De sermone Domini in monte* lib. I, cap. ii. Præsumptio quidem spiritus, audaciam et superbiam significat. Vulgo etiam magnum spiritum superbi habere dicuntur, et recte : nam spiritus ventus vocatur : quis vero nesciat superbos inflatos dici, quasi vento distentos? Quapropter recte hic intelliguntur *pauperes spiritu*, humiles et timentes Deum, idest non habentes inflantem spiritum. Chrysostomus in homil. XV *In Matth.* parum a princ. Vel spiritum hic elationem et animum dicit : quia enim sunt multi humiles nolentes, rerum necessitate coacti, non est laus : unde illos beatificat qui se ex electione humiliant. Ideo autem hic incipit radicitus evellens superbiam, quia hæc fuit radix et fons malitiæ universæ : contra quam ponit humilitatem, velut quoddam stabile fundamentum : qua subjecta, cum stabilitate alia superædificantur; hac autem destructa, pereunt quæcumque congregaveris bona. Chrysostomus, hom. IX *In oper. imperf.* Ideo autem dixit manifeste, *Beati humiles spiritu*, ut sic humiles ostendat, ut semper adjutorium Dei sint mendicantes : unde in græco habetur [1]: *Beati* mendici, vel egeni [2]. Sunt enim multi naturaliter humiles, et non ex fide, qui non pulsant adjutorium Dei; sed solum qui secundum fidem sunt humiles. Chrysostomus in homil. XV, *Sup. Matth.* Vel quia pauperes spiritu hic dicit formidantes et trementes Dei jussiones, quomodo Dominus per Isaiam commendat. Quid autem amplius quam simpliciter humiles? Humilium enim hic quidem mediocriter est; hic autem superabundanter. Augustinus lib. I *De serm. Domini in monte*, cap. ii. Superbi ergo appetant regna terrarum; sed humilium est regnum cœlorum. Chrysostomus hom. IX *Operis imperf.* Nam sicut cetera vitia deponunt ad inferos, maxime tamen superbia; sic et omnes virtutes inducunt in regnum cœlorum, maxime tamen humilitas : quia proprium est ut qui se humiliat exaltetur. Hieronymus super illud, *Beati pauperes spiritu.* Vel beati pauperes spiritu : qui scilicet propter Spiritum sanctum voluntarie sunt pauperes. Ambrosius *De offic.* lib. I, cap. xvi, n. 59. « Inde autem incipit beatitudo judicio divino, ubi ærumna æstimatur humana. [3] » Glossa *interlin.* super illud, *Quoniam ipsorum est regnum cœlorum.* Pauperibus autem in præsenti convenienter promittuntur divitiæ cœli.

2. Beati mites, quoniam ipsi possidebunt terram.

2. Ambrosius *Super Lucam* lib. V, n. 54,

[1] Parm. : « dicitur. » — [2] Al. : « Beati mendici, » vel : « egeni. » — [3] Quidam cod. : « humano. »

« Cum[1] simplicitate[2] contentus fuero inops, superest ut mores meos temperem. Quid enim mihi prodest carere sæcularibus, nisi fuero mitis ? » Congrue igitur sequitur, *Beati mites*. AUGUSTINUS lib. I *De ser. Dom. in monte,* cap. III. Mites sunt qui cedunt improbitatibus, et, non resistunt malo, sed vincunt in bono malum. AMBROSIUS *Super Lucam* lib. V, n. 54, « Mitiga » ergo « affectum tuum, ut non irascaris, aut certe iratus ne peccaveris. Præclarum est enim motum temperare consilio : nec minoris virtutis dicitur prohibere iracundiam [3], quam omnino non irasci ; cum plerumque illud lentius[4] hoc [5], fortius æstimetur. » AUGUSTINUS *De serm. Dom.* ubi supra. Rixentur igitur immites, et dimicent pro terrenis et temporalibus rebus ; sed *beati mites, quoniam ipsi hereditabunt terram*, de qua evelli non possunt ; illam, inquam, terram de qua in Psalmo CXL dicitur : « Portio mea in terra viventium : » Significat enim quamdam stabilitatem hereditatis perpetuæ, ubi anima per bonum affectum tamquam loco suo requiescit, sicut corpus in terra ; et inde cibo suo alitur, sicut corpus ex terra : ipsa est requies, et vita sanctorum. CHRYSOSTOMUS homil. IX *In op. imperf.* Vel terra hic, sicut quidam dicunt, quamdiu est in hoc statu, terra mortuorum est, quia vanitati subjecta est ; cum autem liberata fuerit de corruptione, fit terra vivorum, ut mortales hereditent immortalem. Alterum exponentem legi, quasi cœlum in quo habitaturi sunt sancti, dicatur terra vivorum, quod quantum ad inferiorem regionem cœlum est, quantum autem ad superius cœlum dicitur terra. Alii dicunt, quia corpus nostrum terra est : et quamdiu subjacet morti, terra est mortuorum ; cum autem fuerit conforme factum gloriæ corporis Christi, erit terra vivorum. HILARIUS, cap. IV *In Matth.*, paulo a principio. Vel hereditatem terræ mitibus Dominus pollicetur, idest ejus corporis quod ipse assumpsit habitaculum : et [6] quia per mansuetudinem mentis nostræ habitat Christus in nobis, nos quoque clarificati corporis ejus gloria vestiemur. CHYSOSTOMUS in hom. XV *In Matth.*, super illud, *Quoniam ipsi possidebunt terram.* Vel aliter. Christus hic spiritualibus sensibilia immiscuit : quoniam enim æstimatur qui mitis est omnia sua perdere, contrarium promittit, dicens, quod cum stabilitate sua possidet qui non est protervus : qui autem aliter est, multoties animam et hereditatem paternam perdit. Quia vero Propheta dixerat Psal. XXXVI, « Mansueti hereditabunt terram, » a consuetis verbis contexit sermonem. GLOSSA. Mites etiam, qui seipsos possederunt, hereditatem Patris in futuro possidebunt. Plus autem est possidere quam habere : multa enim [7] habemus quæ statim amittimus.

3. Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur.

3. AMBROSIUS *Super Lucam* lib. V[8], n. 55, « Cum hoc feceris, » ut scilicet sis pauper et mitis, « memento quia peccator es, et lugeto peccata tua [9]. » unde sequitur, *Beati qui lugent.* « Et bene tertia benedictio est peccata deflentis, quia Trinitas est quæ peccata condonat. » HILARIUS cap. IV *In Matth.* Lugentes enim hic dicuntur non orbitates aut contumelias aut damna mœrentes ; sed peccata vetera flentes. CHRYSOSTOMUS hom. IX *Operis imperf.*, ante med. Et qui sua quidem peccata lugent, beati sunt, sed mediocriter ; beatiores autem sunt qui aliena lugent peccata : tales convenit esse omnes doctores. HIERONYMUS super illud, *Beati qui lugent.* Luctus enim hic non mortuorum ponitur communi lege naturæ, sed peccatis et vitiis mortuorum. Sic flevit Samuel Saulem, et Paulus eos qui post immunditiam pœnitentiam egerunt. CHRYSOSTOMUS hom. IX *Operis imperf.* Cum autem consolatio sit lugentium cessatio luctus ; qui sua peccata lugent, consolabuntur indulgentiam consecuti. CHRYSOSTOMUS in hom. XV. Et licet talibus sufficiat venia frui, non terminat retributionem in peccatorum remissione, sed et multarum facit participes consolationum et hic et in futuro. Semper enim majores laboribus Deus dat retributiones. CHRYSOSTOMUS hom. IX *Operis imperf.* Qui vero aliena peccata lugent, consolabuntur : qui cum in sæculo illo providentiam cognoverint Dei, et intellexerint quod qui perierunt non fuerunt Dei, de cujus

[1] « ... Contentus fuero, inops malorum. » — [2] Sic codd. — Parm. : « simpliciter. » — [3] « ... Ducitur cohibere iracundiam. » — [4] Quidam codd. : « lenius. » — [5] Al. : « istud. » — [6] Al. omittitur : « et. » — [7] Al. : « plus autem possidere terram quam habere regnum cœlorum : multa enim, etc. » — [8] Hic et supra veletiam infra, ad lib. IV Ambr. Parm. erronee *Sup. Lucam,* remittit. — [9] Al. deest : « tua. »

manu nemo rapere potest : de eis, luctu derelicto, in sua beatitudine lætabuntur. Vel aliter. AUGUSTINUS, *In serm. Domini in monte* lib. I, cap. IV, in princ. Luctus est tristitia de amissione carorum. Conversi autem ad Deum ea quæ in hoc mundo cara habebant amittunt : non enim gaudent his rebus quibus ante gaudebant : et donec fiat in illis amor æternorum, nonnulla mœstitia sauciantur. Consolabuntur ergo Spiritu sancto, qui maxime propterea Paraclitus nominatur, idest consolator, ut temporalem amittentes, æterna lætitia perfruantur, et ideo dicit : *Quoniam ipsi consolabuntur*. GLOSSA. Vel per luctum duo genera compunctionis intelliguntur: scilicet pro miseriis hujus mundi, et pro desiderio cœlestium : unde filia Caleph petivit irriguum superius et inferius. Hujusmodi autem luctus non habet nisi pauper et mitis, qni cum mundum non diligat, quod miser est recognoscit, et ideo cœlum concupiscit. Convenienter ergo lugentibus promittitur consolatio: ut qui tristatus est in præsenti, gaudeat in futuro. Major est autem retributio lugentis quam pauperis et mitis; plus enim est gaudere in regno, quam habere et possidere : multa enim cum dolore possidemus. CHRYSOSTOMUS in hom. V *Sup. Matth.* Notandum autem, quod hanc beatitudinem non simpliciter, sed omnino cum intensione et cumulo posuit; ideoque non dixit. Qui mœrent, sed , *Qui lugent.* Siquidem præceptum istud totius philosophiæ magisterium est. Si enim qui filios vel proximos mortuos lugent, toto illo doloris sui tempore nec pecuniarum nec gloriæ amore tenentur, non invidia consumuntur, non injuriis permoventur, nec aliis vitiis obsidentur, utpote solis luctibus mancipati : multo magis qui propria peccata lugent, sicut ea lugere dignum est, celsiorem hanc philosophiam debent ostendere.

4. Beati qui esuriunt et sitiunt justitiam, quoniam ipsi saturabuntur.

4. AMBROSIUS *Super Lucam* lib. V, n. 56. Postquam « delicta deflevi, esurire incipio et sitire justitiam. Æger enim cum in gravi morbo est, non esurit. » unde sequitur: *Beati qui esuriunt et sitiunt justitiam.* HIERONYMUS super illud, *Beati qui esuriunt.* Non nobis sufficit velle justitiam, nisi justitiæ patiamur famem, ut sub hoc exemplo, nunquam nos satis justos, sed semper esurire justitiæ opera intelligamus. CHRYSOSTOMUS hom. IX *operis imperf.* circa med. Quoniam omne bonum quod non ex amore ipsius boni faciunt homines, ingratum est ante Deum. Esurit autem justitiam qui secundum justitiam Dei desiderat conversari; sitit autem justitiam qui scientiam ejus acquirere cupit. CHRYSOSTOMUS in hom. XV, *Sup. Matth.* super illud, *Beati qui esuriunt.* Justitiam autem dicit vel universalem, vel particularem avaritiæ contrariam. Quia enim de misericordia dicturus erat, præmonstrat qualiter misereri oporteat, quia non ex rapina, neque ex avaritia; unde etiam quod est avaritiæ proprium, scilicet esurire et sitire, justitiæ attribuit. HILARIUS cap IV. *In Matth.* Sitientibus autem et esurientibus justitiam, beatitudinem tribuit, significans extensam in Dei doctrinam sanctorum aviditatem perfecta in cœlo satietate repleri: et hoc est quod dicitur: *Quoniam ipsi saturabuntur.* CHRYSOSTOMUS homil. IX *Operis imperf.* Scilicet largitatem remunerantis Dei; quoniam majora erunt præmia Dei quam sanctorum desideria. AUGUSTINUS *De ser. Domini* lib I, cap. II. Vel illo cibo saturabuntur in præsenti de quo Dominus dicit Joan. IV, « Meus cibus est ut faciam voluntatem Patris mei: » quod est justitia: et illa aqua de qua « quisque biberit, fiet ei fons aquæ salientis in vitam æternam. » CHSYSOSTOMUS in hom. XV, *Sup. Matth.* Vel rursus sensibile præmium statuit: quia enim plurimos divites facere putatur avaritia, dicit hoc esse contrarium, magisque id præstare justitiam : qui enim justitiam diliget, tutissime omnia possidet [1].

5. Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur.

5. GLOSSA. Justitia et misericordia ita conjunctæ sunt, ut altera ab altera debeat temperari : justitia enim sine misericordia crudelitas est; misericordia sine justitia, dissolutio : unde de misericordia post justitiam subdit, *Beati misericordes.* REMIGIUS. Misericors dicitur, quasi miserum habens cor : quia alterius miseriam

[1] Al. : « vel in hoc terrenum præmium determinat; quia enim æstimatur avaritia abundantes facere, ipse contrarium dicit quod justitia hoc operatur : qui enim justitiam capit, omnia cum stabilitate habet. »

quasi suam reputat, et de malo alterius quasi de suo dolet. HIERONYMUS super illud, *Beati misericordes*. Misericordia hic non solum in eleemosynis intelligitur, sed in omni peccato fratris, si alter alterius onera portemus. AUGUSTINUS *De ser. Domini in monte* lib. I, cap. II vel VI. Beatos autem dicit esse qui subveniunt miseris, quoniam eis ita rependitur ut de miseria liberentur : unde sequitur : *Quoniam ipsi misericordiam consequentur* . HILARIUS cap. IV *In Matth.* Intantum enim Deus benevolentiæ nostræ in omnes delectatur affectu, ut suam misericordiam sit solis misericordibus præstaturus. CHRYSOSTOMUS in hom. XVI *Sup. Matth.* Videtur autem esse æqualis retributio; sed est multo major: non enim est æqualis humana misericordia et divina. GLOSSA. Anselmi. Merito ergo misericordibus misericordia impenditur, ut plus accipiant quam meruissent : et sicut plus recipit qui ultra saturitatem habet quam ille qui habet tantum ad saturitatem; sic major est gloria misericordiæ quam præcedentium.

6. Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt.

6. AMBROSIUS *Super Lucam* lib. V, n. 57, « Qui [1] misericordiam defert, misericordiam amittit, nisi mundo corde misereatur : nam si jactantiam quærit, nullus est fructus : » unde sequitur, *Beati mundo corde*. GLOSSA Anselmi. Convenienter autem sexto loco ponitur cordis munditia, quia sexto die homo conditus est ad imaginem Dei; quæ quidem obtenebrata erat in homine per culpam, sed in mundis cordibus [2] reformatur per gratiam. Merito autem post prædicta sequitur; quia nisi illa præcedant, mundum cor in homine non creatur [3]. CHRYSOSTOMUS in hom. XV, *Sup. Matth.* Mundos autem hic ait vel eos qui universalem virtutem possident, et nullius sibi malitiæ conscii sunt; vel eos qui in temperantia consistunt, quæ maxime necessaria est ad videndum Deum, secundum illud Pauli Hebr. XII : « Pacem sequimini cum omnibus, et sanctimoniam, sine qua nemo videbit Deum. » Quia enim multi miserentur quidem, sed impudica agunt ; monstrans quod non sufficit primum scilicet misereri, hoc de munditia opposuit. HIERONYMUS super illud, *Beati mundo corde*. Mundus autem Deus a mundo corde concupiscitur : templum enim Dei non potest esse pollutum : et hoc est quod dicitur : *Quoniam ipsi Deum videbunt*. CHRYSOSTOMUS, hom. XI *In opere imperf.* Qui enim omnem justitiam facit et cogitat, mente sua Deum videt : quoniam justitia figura est Dei, Deus enim justitia est. Secundum ergo quod aliquis eripuerit se a malis et fecerit bona, secundum hoc Deum videt, aut parum, aut amplius, aut interdum, aut semper, secundum possibilitatem humanam. In sæculo autem illo mundi corde Deum videbunt facie ad faciem, non in speculo et in ænigmate, sicut hic. AUGUSTINUS *In serm. Domini in monte* lib. V, cap. II vel VII. Stulti autem sunt qui Deum videre istis exterioribus oculis quærunt, cum corde videatur, sicut alibi scriptum est Sap. I : « In simplicitate cordis quærite illum : » hoc enim est simplex cor quod mundum cor. AUGUSTINUS, ult. *De civitate Dei*, cap. XXIX. Si autem tantum poterunt in corpore spirituali oculi etiam ipsi spirituales quantum possunt isti quales nunc habemus, proculdubio per eos Deus videri non poterit. AUGUSTINUS in I *De Trinit.* cap. VIII et XIII Hæc autem visio merces est fidei; cui mercedi per fidem corda mundantur, sicut scriptum est Act. XV : « Mundans fide corda eorum. » Hoc autem probatur illa maxime sententia : *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt*. AUGUSTINUS *Super Gen. ad litteram* lib. XII, cap. XXV. Nemo autem videns Deum vivit vita ista qua mortaliter vivitur, et istis sensibus corporis. Sed nisi ab hac vita quisque funditus moriatur, sive omnino exiens de corpore, sive ita alienatus a carnalibus sensibus ut merito nesciat, sicut ait Apostolus, utrum in corpore an extra corpus sit, non in illam subvehitur visionem. GLOSSA. Majorem autem remunerationem isti habent quam primi; sicut qui in curia regis non solum prandet, sed etiam faciem regis videt.

7. Beati pacifici, quoniam filii Dei vocabuntur.

7. AMBROSIUS *Super Lucam* lib. V, n. 58, Cum [4] « interiora tua vacua feceris ab omni labe peccati, ne dissensiones contentionesque ex affectu tuo prodeant, a te pacem incipe, ut sic pacem aliis feras : »

[1] « ... Mercedem amittit... jactantiam quærat. » —[2] Al. : « in mundis corde » item : « immundis cordibus. » —[3] Al. : « credatur. » —[4] «... Ut cum fueris ipse pacificus. »

unde sequitur, *Beati pacifici*. AUGUSTINUS, XIX *De civit. Dei*, cap. XIII, sub init. Est autem pax tranquillitas ordinis. Ordo autem est parium dispariumque sua cuique loca tribuens dispositio. Sicut autem nemo est qui gaudere nolit; ita nemo est qui pacem habere nolit; quandoquidem ipsi qui bella volunt, nihil aliud quam ad gloriosam pacem cupiunt bellando pervenire. HIERONYMUS hoc loco. Pacifici autem dicuntur beati, qui primum in corde suo, deinde et inter fratres diffidentes faciunt pacem. Quid enim prodest alios per te pacari, cum in tua anima sint bella vitiorum? AUGUSTINUS *In ser. Domini in monte*, lib. I. Pacifici autem in semetipsis sunt qui omnes animi sui motus componentes et subjicientes rationi, carnalesque concupiscentias habentes edomitas, fiunt regnum Dei : in quo ita ordinata sunt omnia ut quod est in homine præcipuum et excellens, imperet ceteris reluctantibus quæ sunt nobis bestiisque communia ; atque idipsum quod excellit in homine, idest mens et ratio, subjiciatur potiori [1] quod est ipsa veritas Filius Dei. Neque enim imperare inferioribus potest nisi superioribus subjiciatur. Et hæc est pax quæ datur in terra hominibus bonæ voluntatis. AUGUSTINUS *In lib. Retract.* lib. I, cap. XIX, sub initio. Non tamen cuiquam provenire potest in hac vita ut lex repugnans legi mentis omnino non sit in membris. Sed hoc nunc pacifici agunt domando concupiscentias carnis, ut ad pacem plenissimam quandoque veniatur. CHRYSOSTOMUS, hom. IX *Operis imperf.* a med. Pacifici autem ad alios sunt non solum qui inimicos in pace reconciliant, sed etiam illi qui immemores malorum, diligunt pacem. Pax enim illa beata est quæ in corde posita est, non tantum in verbis. Qui autem pacem diligunt, filii sunt pacis. HILARIUS, cap. IV, super *Beati pacifici*. Pacificorum autem beatitudo, adoptionis est merces ; et ideo dicitur : *Quoniam filii Dei vocabuntur*. Parens enim omnium Deus noster est : neque aliter transire in nuncupationem familiæ ejus licebit, nisi fraternæ invicem caritatis pace vivamus. CHRYSOSTOMUS in hom. XV *Sup. Matth.* Vel cum pacifici dicantur qui non adversum se mutuo dimicant, sed alios dissidentes in concordiam revocant, jure etiam filii Dei appellantur ; quia Unigeniti hoc præcipuum fuit opus, distantia copulare, conciliare pugnantia [2]. AUGUSTINUS lib. I *De ser. Domini in monte,* Vel quia in pace perfectio est, ubi nihil repugnat ; pacifici filii Dei dicuntur, quoniam nihil resistit Deo ; et utique filii Dei similitudinem Patris [3] debent habere. GLOSSA Anselmi. Maximam ergo dignitatem habent pacifici ; sicut qui filius regis dicitur, in domo regia [4] summus est. Septimo autem loco beatitudo hæc ponitur, quia in sabbato veræ requiei dabitur vera pax, sex ætatibus transactis [5].

8. Beati qui persecutionem patiuntur propter justitiam, quoniam ipsorum est regnum cœlorum.

8. CHRYSOSTOMUS in hom. XV. *Sup. Matth.* Posita pacificorum beatitudine, ne aliquis existimaret quod semper pacem sibi quærere sit bonum, subdit : *Beati qui persecutionem patiuntur propter justitiam*, hoc est propter virtutem, propter defensionem aliorum, propter pietatem : justitiam enim consuevit pro omni virtute animæ ponere. AUGUSTINUS *In serm. Domine in monte*, lib. I. Pace enim intrinsecus constituta ac firmata, quascumque persecutiones ille qui foras missus est, forinsecus concitaverit aut gesserit [6], auget gloriam quæ secundum Deum est. HIERONYMUS super illud, *Beati qui persecutionem patiuntur*. Signanter autem addit, *Propter justitiam* : multi enim propter sua peccata persecutionem patiuntur, et non sunt justi. Simulque considera, quod octava veræ circumcisionis beatitudo martyrio terminetur. CHRYSOSTOMUS hom. IX *Op. imperf.* Non autem dixit : Beati qui a Gentibus persecutionem patiuntur ; ne putes illum solum beatum qui persecutionem patitur propter idola non colenda ; ideo et ab hæreticis persecutionem patiens propter veritatem non relinquendam, beatus est [7], quia propter justitiam patitur. Sed et si quis ex potentibus, qui Christiani videntur, forsitan propter sua peccata correctus a te, fuerit te persecutus ; beatus es cum Joanne Baptista. Si enim verum

[1] Al. : « peccatori. » — [2] Al. : « Vel quia pacifici dicuntur qui nec litigant nec odiunt ad invicem, sed et congregant litigantes ; recte filii Dei vocantur, quia Unigeniti hoc est opus, congregare dispersa, et pacificare contra se præliantia. » — [3] Al. : « pacis. » — [4] Al. : « regis. » — [5] Parm. : « dabitur sed ætatibus transcatis. » — [6] Al. : « augerit. » — [7] Al.: « esse. »

est quod Prophetæ martyres sunt, qui a suis occisi sunt; sine dubio qui propter causam Dei aliquid patitur, etsi a suis patitur, mercedem martyrii habet. Et ideo non posuit Scriptura personas persequentium, sed solam causam persecutionis; ut non aspicias quis te persequitur, sed propter quod. HILARIUS, can. IV *In Matth.* super illud, *Beati qui persecutionem patiuntur.* Sic ergo ad postremum eos in beatitudine numerat quibus omnia pro Christo pati, qui justitia est, pronus affectus est. His igitur et regnum servatur, qui in contemptu sæculi sunt pauperes spiritu : unde dicit : *Quoniam ipsorum est regnum cœlorum.* AUGUSTINUS lib. I *De ser. Dom. in monte.* Vel octava beatitudo tamquam ad caput redit, quia consummatum perfectumque ostendit et probat. Itaque in prima et in octava nominatum est regnum cœlorum : septem enim sunt quæ perficiunt; nam octava clarificat et perfectum demonstrat; ut [1] per hos gradus perficiantur et ceteri, tamquam accipiatur rursus exordium. AMBROSIUS *Super Lucam* lib. V, n. 61. Vel aliter. « Primum regnum cœlorum sanctis propositum est in absolutione corporis; secundum post resurrectionem esse cum Christo. Post resurrectionem » enim « terram [2] incipies tuam possidere absolutus a morte, et in ipsa possessione consolationem reperies. Consolationem sequitur delectatio, delectationem divina miseratio. Cui autem miseretur Dominus, et vocat, et sic vocatus videt vocantem. « Qui » autem « Deum [3] viderit, in jus divinæ generationis assumitur; et tunc demum quasi Dei Filius cœlestis regni divitiis delectatur. Ille igitur incipit, hic repletur ». CHRYSOSTOMUS in homil. XV, *Sup. Matth.* super illud, *Quoniam merces vestra multa est.* Ne autem mireris si secundum unamquamque beatitudinem regnum non audis : quia cum dicit, *Consolabuntur*, *Misericordiam consequentur*, et cetera hujusmodi, per hæc universa nihil aliud quam regnum cœlerum occulte insinuat, ut nihil sensibile expectes. Neque enim beatus est qui in his coronatur quæ cum præsenti vita discedunt. AUGUSTINUS lib. I *De ser. Domini.* Diligenter autem attendendus est numerus harum sententiarum : his enim septem gradibus congruit operatio Spiritus sancti septiformis quam Isaias describit; sed ille a summo, hic ab imo : quia ibi docetur Filius Dei ad ima descensurus; hic homo de imis ad similitudinem Dei ascensurus. In his primus est timor, qui congruit hominibus humilibus, de quibus, *Beati pauperes spiritu*, idest non alta sapientes, sed timentes. Secunda est pietas, quæ convenit mitibus : qui enim pie quærit, honorat, non reprehendit, non resistit; quod est mitem fieri. Tertia est scientia, quæ convenit lugentibus, qui didicerunt quibus malis nunc vincti sunt, quæ quasi bona petierunt. Quarta, quæ est fortitudo, congruit esurientibus et sitientibus : quia desiderantes gaudium de veris bonis, laborant, a terrenis cupientes averti. Quinta, consilium, convenit misericordibus, quia unicum remedium est de tantis malis erui, dimittere aliis et dare. Sexta est intellectus; et convenit mundis corde, qui purgato oculo possunt videre quod oculus non vidit. Septima est sapientia, quæ convenit pacificis, in quibus nullus motus est rebellis, sed obtemperant spiritui. Unum autem præmium, quod est regnum cœlorum, varie nominatum est. In primo, sicut oportebat, positum est regnum cœlorum, quod est perfectæ sapientiæ initium; ac si diceretur Psal. CX : « Initium sapientiæ timor Domini. » Mitibus hereditas tamquam testamentum patris cum pietate quærentibus. Lugentibus consolatio, tamquam scientibus quid amiserunt et in quibus mersi sunt. Esurientibus saturitas, tamquam refectio laborantibus ad salutem. Misericordibus misericordia, tamquam optimo consilio utentibus, ut hoc eis exhibeatur quod exhibent. Mundis corde facultas videndi Deum, tamquam purum oculum ad intelligenda æterna gerentibus. Pacificis Dei similitudo. Et ista quidem in hac vita possunt compleri, sicut completa esse in Apostolis credimus : nam quod post hanc vitam promittitur, nullis verbis exponi potest.

9 Beati estis cum maledixerint vobis homines, et persecuti vos fuerint, et dixerint omne malum adversum vos, mentientes propter me. Gaudete et exultate, quoniam merces vestra copiosa est in cœlis. Sic enim persecuti sunt Prophetas, qui fuerunt ante vos.

[1] Al. : « et. » — [2] « ... Secundum est post resurrectionem... quem autem Dominus miseratur... qui vocatur. » — Al. : « post resurrectionem tuam, terram. » — [3] Sic codd. — Parm. omittit : « Deum. »

12. Rabanus. Superiores sententias generaliter dirigebat [1] : jam incipit loqui præsentes compellans, prædicens eis persecutiones quas pro nomine ejus passuri erant, dicens : *Beati estis cum maledixerit vobis homines, et persecuti vos fuerint, et dixerint omne malum adversum vos.* Augustinus lib. I, *De serm. Domini.* Quæri autem potest quod intersit quod ait, *Cum vobis maledicent, et dicent omne malum*; cum maledicere hoc sit malum dicere. Sed aliter est maledictum jactatum cum contumelia coram illo qui maledicitur, aliter cum absentis fama læditur. Persequi autem est vim inferre vel insidiis appetere. Chrysostomus, hom. IX *Operis imperf.* Si autem verum est quoniam qui calicem aquæ porrexerit, merces ejus non perit, consequenter qui vel unius levissimi verbi injuriam fuerit passus, vacuus non erit a mercede. Ut autem blasphematus sit beatus, duo convenire debent : ut et mendaciter blasphemetur, et propter Deum ; alioquin si unum defuerit, non est beatitudinis merces. Et ideo dicit, *Mentientes propter me.* Augustinus lib. I *De ser. Domini in monte*, cap. IX. Quod propter illos dictum puto qui volunt de persecutionibus et de fama suæ turpitudinis gloriari; et ideo dicere ad se pertinere Christum, quod multa de illis dicuntur mala ; cum et vere dicantur, quando et de errore illorum dicuntur; et si aliquando falsa jactantur, non tamen propter Christum ista patiuntur. Gregorius *Super Ezechielem* hom. IX paulo ante med. Quid autem poterit obesse si homines vobis derogent, et sola vos conscientia defendat? Sed tamen linguas detrahentium sicut nostro studio non debemus excitare, ne ipsi pereant: ita per suam malitiam excitatam debemus æquanimiter tolerare, ut nobis meritum crescat : unde et hic dicitur : *Gaudete et exultate, quoniam merces vestra copiosa est in cœlis.* Glossa Anselmi. *Gaudete*, mente quidem, *et exultate* corpore, *quia merces vestra*, non tantum magna est, sicut aliorum, sed *copiosa est in cœlis.* Augustinus lib. I *Ser. Domini in monte*, cap. IX. Non hic cœlos puto dici superiores partes hujus visibilis mundi : non enim merces vestra in rebus visibilibus collocanda est; sed, *In cœlis*, dictum puto in spiritualibus firmamentis, ubi habitat sempiterna justitia. Sentiunt ergo istam mercedem qui gaudent spiritualibus; sed ex omni parte perficietur cum mortale hoc induerit immortalitatem. Hieronymus, *hoc loco.* Gaudere igitur et exultare debemus , ut merces nobis in cœlestibus præparetur. Hoc qui vanam sectatur gloriam, implere non potest. Chrysostomus hom. IX *Operis imperf.* Quia quantum aliquis lætatur de laude hominum, tantum de vituperatione tristatur. Qui vero gloriam concupiscis in cœlo, opprobria non times in terris. Gregorius *Super Ezech.* hom. IX. Aliquando tamen detractores debemus compescere, ne dum de nobis mala disseminant, eorum qui audire a nobis bona poterant, corda innocentia corrumpant. Glossa. Non solum autem præmio, sed etiam exemplo eos ad patientiam provocat, cum subdit : *Sic enim persecuti sunt Prophetæ qui fuerunt ante vos.* Remigius. Magnam enim consolationem accipit homo in tribulatione positus, dum recordatur passiones aliorum, a quibus exemplum patientiæ accipit; ac si diceret : Mementote quia illius vos estis Apostoli cujus illi fuerunt Prophetæ. Chrysostomus in hom. XV *Sup. Matth.* super illud, *Si persecuti sunt Prophetas.* Simul etiam insinuat coæqualitatem sui honoris ad Patrem : ac si dicat : Sicut illi propter Patrem, ita et vos propter me patiemini. Cum etiam dixit, *Prophetas qui fuerunt ante vos*, monstrat et ipsos Prophetas jam factos. Augustinus *De serm. Domini in monte*, cap. IX. Persecutionem autem hic generaliter posuit, et in maledictis, et in laceratione famæ.

10. Vos estis sal terræ. Quod si sal evanuerit, in quo salietur? A nihilum valet ultra, nisi ut mittatur foras, et conculcetur ab hominibus.

10. Chrysostomus in homil. XV *Sup. Matth.* Quoniam sublimia præcepta Apostolis dederat, et multo quam in lege veteri majora; ne turbarentur, ac dicerent, Quonam modo hæc implere poterimus? eos laudum admixtione permulcet, dicens : *Vos estis sal terræ* : per quod ostendit quam necessario ista præcipiat. Non enim pro vestra, inquit, salute tantummodo, aut pro una solum gente, sed pro universo prorsus orbe hæc vobis doctrina committitur. Proinde non oportet vos adulari atque palpare; sed e contrario salis instar mordicare [2]. Quod si

[1] Al. : « digerebat. » — [2] A, B, D. : « mordificare. »

homines mordendo ac perstringendo, male audieritis, gaudete : hoc enim salis est opus, laxa quæque mordicare atque restringere. Sic itaque aliorum maledictio nihil vobis afferet incommodi; sed vestræ potius firmitatis testimonium erit [1]. HILARIUS, cap. IV, super illud, *Vos estis sal*. Est autem hic proprietas quærenda dictorum, quam et Apostolorum officium et ipsius salis natura monstrabit. Hoc igitur in omnem usum humani generis effectum incorruptionem corporibus, quibus fuerit aspersum, impertit, et ad omnem sensum conditi saporis aptissimum est. Apostoli autem sunt rerum cœlestium prædicatores, et æternitatis velut salitores [2] : merito sal terræ nuncupati, quia per virtutem doctrinæ quasi salientes, æternitati corpora servant. REMIGIUS. Sal etiam, per aquam et ardorem solis et per flatum venti in naturam alteram commutatur; sic et apostolici viri per aquam baptismi, et ardorem dilectionis, et flatum Spiritus sancti in spiritalem regenerationem commutati sunt. Sapientia etiam cœlestis, per Apostolos prædicata, exsiccat humores carnalium operum, aufert fœtorem et putredinem malæ conversationis, et vermem libidinosæ cogitationis, et illum de quo dicit Propheta Isai. LXVI : « Vermis eorum non moritur. » REMIGIUS. Sunt Apostoli sal terræ, idest hominum terrenorum, qui amando terram, terra vocantur. HIERONYMUS super illud, *Vos estis*. Vel Apostoli sal terræ appellantur, quia per illos universum hominum conditur genus. CHRYSOSTOMUS hom. X *Op. imperf*. Doctor enim cum fuerit omnibus prædictis virtutibus ornatus, tunc est quasi optimum sal, et totus populus de illo conditur videndo eum et audiendo. REMIGIUS. Et sciendum, quia nullum sacrificium offerebatur Deo in veteri testamento nisi prius condiretur sale : quia nullus potest laudabile sacrificium Deo offerre absque sapore cœlestis sapientiæ. HILARIUS can. IV, ibid. Verum quia conversioni homo subjacet, ideo Apostolos sal terræ nuncupatos monet in traditæ sibi potestatis virtute persistere, cum subdit : *Quod si sal evanuerit, in quo salietur*? HIERONYMUS ibidem. Idest si doctor erraverit, a quo alio doctore emendabitur? AUGUSTINUS, lib. I *De ser. Domini in monte*, cap. X. Et si vos, per quos condiendi sunt populi, metu persecutionum temporalium, amiseritis regna cœlorum; qui erunt homines, per quos a vobis error auferatur? Alia littera habet : *Si sal infatuatum fuerit*; ostendens fatuos esse judicandos qui temporalium bonorum vel copiam sectantes, vel inopiam metuentes, amittunt æterna, quæ nec dari possunt ab hominibus, nec auferri. HILARIUS, cap. IV, ibid. Si autem doctores infatuati nil saliant, et ipsi sensu accepti saporis amisso vivificare non possunt corrupta, redduntur inutiles : unde sequitur : *Ad nihilum valet ultra, nisi ut mittatur foras et conculcetur ab hominibus*. HIERONYMUS super illud, *Ad nihilum valet ultra*. Exemplum de agricultura sumptum est. Sal enim ut in condimentum ciborum et ad siccandas carnes necessarium est, ita alium usum non habet. Certe legimus in Scripturis urbes quasdam ira victorum sale seminatas, ut [3] germen nullum in ipsis oriretur. GLOSSA Anselmi. Postquam ergo illi qui capita sunt aliorum, defecerint, nulli usui apti sunt, nisi ad hoc ut mittantur foras ab officio docendi. HILARIUS, cap. IV, super illud, *Vos estis sal terræ*. Vel etiam de Ecclesiæ promptuariis projecti, pedibus incedentium conterantur. AUGUSTINUS, *ubi supra*. Non autem calcatur ab hominibus qui patitur persecutionem, sed qui persecutionem timendo infatuatur. Calcari enim non potest nisi inferior; inferior autem non est qui quamvis corpore multa in terra sustineat, corde tamen in cœlo fixus est.

11. Vos estis lux mundi. Non potest civitas abscondi supra montem posita. Neque accendunt lucernam et ponunt eam sub modio, sed super candelabrum, ut luceat omnibus qui in domo sunt. Sic luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum qui in cœlis est.

11. CHRYSOSTOMUS, hom. X *Oper. imperf*. Sicut doctores propter bonam conversationem sunt sal quo populus conditur; ita propter verbum doctrinæ sunt lux qua ignorantes illuminantur. Prius autem est

[1] Al. : « quia excelsa præcepta discipulis dederat, ut non dicerent : Qualiter poterimus ea servare, eos laudibus mitigat dicens : « Vos estis sal terræ : » in quo monstrat quod necessario hæc injungit : non enim pro vestra vita, aut pro una gente, sed pro universo mundo vos mitto. Et si alios mordentes, mala audiatis, gaudete : hoc enim est opus salis mollia mordicare. Quare aliorum maledictio nihil vobis nocet; sed est testis vestræ virtutis. » — [2] Al. : « satores. » — [3] Al. : « ita ut. »

bene vivere quam bene docere : et ideo postquam Apostolos dixerat sal, consequenter vocat eos lucem, dicens : *Vos estis lux mundi*. Vel quia sal in eo statu tenet rem ne ad deterius mutetur, lux autem ad melius perducit illustrando : propter quod Apostoli dicti sunt prius sal propter Judæos et propter populum Christianum, a quibus Deus cognoscitur, quos servant in Dei scientia; lux autem propter Gentes, quas ad scientiæ lumen perducunt. AUGUSTINUS, lib. I *De ser. Domini*, cap. XI. Oportet autem hic mundum non cœlum et terram, sed homines qui sunt in mundo, intelligi, vel qui diligunt mundum, quibus illuminandis Apostoli missi sunt. HILARIUS, cap. IV, super illud, *Vos estis sal terræ*. Natura enim luminis est ut lucem, quocumque circumferatur, emittat, illatumque ædibus tenebras interimat, luce dominante. Igitur mundus extra cognitionem Dei positus, obscurus tenebatur ignorantiæ tenebris [1], cui per Apostolos scientiæ lumen invehitur, et cognitio Dei claret, et de parvis eorum corpusculis, quocumque incesserint, lux tenebris ministratur. REMIGIUS. Sicut autem sol dirigit radios suos, ita et Dominus, qui est sol justitiæ, direxit Apostolos suos ad effugandas humani generis tenebras. CHRYSOSTOMUS in hom. XV *Sup. Matth.* super illud, *Non potest abscondi civitas*. Intellige autem quam magna eis promittit, ut qui in regione propria cogniti non erant, ad fines orbis terrarum eorum veniret fama. Nec persecutiones quas prædixerat, eos potuerunt occultare; sed propter hoc magis præclari redduntur. HIERONYMUS super illud, *Vos estis lux mundi*. Ne autem Apostoli abscondantur ob metum, sed tota libertate se prodeant, docet eos fiduciam prædicandi, cum consequenter dicit : *Non potest civitas abscondi supra montem posita*. CHRYSOSTOMUS in hom. XII, *Sup. Matth.* a med. Per hoc etiam eos docet esse sollicitos de propria vita, quasi in oculis omnium positos, sicut civitas quæ est supra montem posita, vel lucerna supra candelabrum lucens. CHRYSOSTOMUS, homil. X *Op. imp.* super illud, *Non potest civitas abscondi*. Hæc autem civitas Ecclesia sanctorum est, de qua dicitur Ps. LXXXVI, « Gloriosa dicta sunt de te, civitas Dei. » Cives ejus sunt omnes fideles, de quibus Apostolus Ephes. II, « Vos estis cives sanctorum. » Hæc ergo civitas posita est supra montem Christum, de quo Daniel cap. II : « Lapis abscissus sine manibus, factus est mons magnus. » AUGUSTINUS, lib. I *De ser. Dom.* c. XIII. Vel posita est supra montem, idest supra magnam justitiam, quam significat mons, in quo disputat Dominus. CHRYSOSTOMUS, hom. X *In oper. imperf.*, ib. *Non potest ergo civitas abscondi posita supra montem*, etiam si ipsa voluerit : mons enim qui eam portat, facit eam omnibus manifestam : sic et Apostoli, et sacerdotes, qui fundati sunt in Christo, non possunt esse absconditi etiam si voluerint, quia Christus eos manifestat. HILARIUS, cap. IV, super eodem verbo. Vel civitatem, carnem quam assumpserat nuncupat : quia in eo per naturam suscepti corporis, quædam humani generis congregatio continetur; et nos per consortium carnis suæ sumus habitatio civitatis. Abscondi ergo non potest, quia in altitudine positus celsitudinis Dei, admiratione operum suorum offertur omnibus contemplandus. CHRYSOSTOMUS, hom. X *In opere imperf.* Quare autem sanctos suos Christus manifestet, et non sinat eos esse absconditos, per alteram comparationem ostendit, cum subditur : *Neque accendunt lucernam et ponunt eam sub modio, sed supra candelabrum*. CHRYSOSTOMUS in hom. XV *Sup. Matth.* Vel per hoc quod dixit, *Non potest civitas abscondi*, demonstravit suam virtutem; in hoc autem quod subdit, *Neque accendunt lucernam*, eos inducit ad liberam prædicationem; ac si diceret : Ego quidem lucernam accendi : ut vero perseveret ardens, vestri erit studii, non solum propter vos [2], sed propter alios qui illuminabuntur, sed et propter gloriam Dei. CHRYSOSTOMUS hom. X *Op. imperf.* Lucerna est verbum divinum, de quo dictum est Psal. CXVIII : « Lucerna pedibus meis verbum tuum. » Accendentes lucernam sunt Pater et Filius et Spiritus sanctus. AUGUSTINUS lib. I *De ser. Domini*, cap. XII. Quid autem putamus dictum esse, *Et ponunt eam sub modio*? Ut occultatio tantum lucernæ accipienda sit, tamquam si diceret : *Nemo accendit lucernam, et occultat eam* : an aliquid etiam modius significat, ut hoc sit ponere lucernam sub modio, superiora facere corporis commoda quam prædicationem [3]

[1] Al. : « obscuratur ignorantiæ tenebris. » — [2] Al. : « ego quidem lucernam accendi : vestri autem erit studii eam manere ardentem, non solum propter vos. » — [3] Al.: « per prædicationem. »

veritatis? Sub modio ergo lucernam ponit quisquis lucem doctrinæ bonæ [1] commodis temporalibus obscurat et tegit. Et bene modius dicitur res corporalis, sive propter retributionem mensuræ, quia ea quisquis recipit quæ gessit in corpore; sive quia temporalia bona, quæ corpore peraguntur, circa dierum mensuram, quam significat modius, inchoantur, et transeunt; æterna vero et spiritualia nullo tali fine coercentur. Super candelabrum autem lucernam ponit qui corpus suum ministerio verbi subjicit, ut superior sit prædicatio veritatis et inferior servitus corporis : per ipsam enim corporis servitutem excelsior lucet doctrina, dum per vocem et ceteros corporis motus in [2] bonis operibus insinuatur discentibus. CHRYSOSTOMUS, hom. X *In opere imperf.* Vel modii sunt homines mundiales : quoniam sicut modii desuper quidem vacui sunt, subtus autem pleni; sic omnes mundi amatores in rebus spiritualibus insensati sunt, in terrenis autem sapientes : et ideo quasi modius verbum Dei tenet absconditum, quando propter aliquam causam terrenam verbum Dei non est ausus palam proloqui, nec fidei veritatem. Candelabrum est Ecclesia, quæ bajulat verbum vitæ, et omnis ecclesiasticus vir. HILARIUS, cap. IV super illud, *Et ponunt eam sub modio.* Vel synagogam Dominus modio comparavit, quæ susceptos fructus intra se tantum receptans, certum modium dimensæ [3] observantiæ continebat. AMBROSIUS *Super Lucam* lib. VII, n. 98. « Et ideo nemo fidem suam intra mensuram legis includat, sed ad Ecclesiam conferat, in qua septiformis Spiritus relucet gratia. » BEDA in hom. I super illud, *Nemo lucernam accendit.* Vel ipse Christus accendit lucernam, qui testam [4] humanæ naturæ flamma suæ divinitatis implevit; quam nec credentibus abscondere, nec modio supponere, hoc est sub mensura legis includere, vel intra unius gentis terminos noluit cohibere. Candelabrum Ecclesiam dicit, cui lucernam superposuit, quia nostris in frontibus fidem suæ incarnationis affixit. HILARIUS, cap. IV super illud, *Et ponunt eam sub modio.* Vel lucerna Christi ponitur in candelabro [5], idest in ligno per passionem suspensa, quæ lumen æternum est in Ecclesia habitantibus præbitura : et ideo dicit : *Ut luceat omnibus qui in domo sunt.* AUGUSTINUS, *De ser. Domini*, ut supra. Si quis enim domum vult accipere Ecclesiam, non est absurdum. Vel domus est ipsa mundus, propter id quod superius ait : *Vos estis lux mundi.* HILARIUS, cap. IV, super illud, *Non potest civitas.* Tali etiam lumine monet fulgere Apostolos, ut ex admiratione operis eorum Deo laus impartiatur : unde sequitur : *Sic luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona.* CHRYSOSTOMUS, hom. X *In oper. imperf.* Idest sic illuminate docentes ut non vestra tantum audiant verba, sed et opera videant; et quos illuminaveritis per verbum quasi lux, condiatis per exemplum quasi sal. Per illos autem doctores qui docent et faciunt magnificatur Deus : nam disciplina domini ex moribus familiæ demonstratur : et ideo sequitur : *Et glorificent Patrem vestrum qui in cœlis est.* AUGUSTINUS, lib. I *De ser. Domini*, ubi supra. Si tantummodo diceret, *Ut videant opera vestra bona*, finem constituisse videretur in laudibus hominum, quas quærunt hypocritæ; sed addidit : *Et glorificent Patrem vestrum qui in cœlis est* : ut hoc ipsum quod homo per bona opera placet hominibus, non ibi finem constituat, sed referat ad laudem Dei, et propterea placeat hominibus ut in illo glorificetur Deus. HILARIUS, cap. IV super illud, *Non potest civitas.* Non quod ab hominibus oporteat gloriam quærere in honorem Dei; [6] sed ut dissimulantibus nobis, opus nostrum his inter quos vivimus, in honorem Dei eluceat.

12. Nolite autem putare quoniam veni solvere legem aut Prophetas. Non veni solvere, sed adimplere. Amen quippe dico vobis : donec transeat cœlum et terra, jota unum aut unus apex non præteribit a lege, donec omnia fiant. Qui ergo solverit unum de mandatis istis minimis, et docuerit sic homines, minimus vocabitur in regno cœlorum; qui autem fecerit et docuerit, hic magnus vocabitur in regno cœlorum.

12. Glossa *ord.* super illud, *Nolite putare.* Postquam hortatus est audientes ut se præpararent ad omnia sustinenda pro justitia, et non absconderent quod accepturi erant, sed ea benevolentia discerent, ut ceteros docerent; incipit eos informare qui doceant, tamquam si quæ-

[1] Al. deest : « bonæ. » — [2] Al. omittitur : « in. » — [3] Al. : « diversæ. » — [4] Al. : « testamenta. » — [5] Al. : « in candelabrum. » — [6] Parm. omittit : « in honorem Dei. »

reretur : Quid est hoc quod non vis abscondi, pro quo jubes omnia tolerari? Numquid aliquid dicturus es extra ea quæ in lege sunt scripta? Non, [1] inquit : *Nolite autem putare quoniam veni solvere legem aut Prophetas.* CHRYSOSTOMUS, hom. X *Oper. imperf.*, a med. Quod propter duas causas dicit. Primum ut discipulos his verbis ad suum provocaret exemplum; ut sicut ipse omnem legem adimplebat, sic et illi studerent implere. Denique futurum erat ut calumniarentur eum Judæi, quasi legem solventem : unde priusquam incurrat [2] calumniam, calumniæ satisfacit. REMIGIUS. Ne putaretur sic venisse ut simpliciter legem prædicaret, sicut Prophetæ fecerant. REMIGIUS. Duo dixit; negat venisse se solvere, et affirmat venisse se implere; et ideo addit : *Non enim veni legem solvere, sed implere.* AUGUSTINUS lib. I *De ser. Domini*, cap. XIV. In hac autem sententia duplex est sensus : nam adimplere legem aut est addendo aliquid quod minus habet, aut faciendo quod habet. CHRYSOSTOMUS in hom. XVI, *Sup. Matth.* Implevit igitur Christus Prophetas, complendo omnia quæ per eos de ipso fuerant dicta : legem autem, primo quidem nihil transgrediendo legalium, secundo justificando per fidem quod lex per litteram facere non valebat. AUGUSTINUS *Contra Faustum* lib. XIX, cap. VII. Demum etiam, quia sub gratia positis in hac mortali vita difficile erat implere quod in lege scriptum est Exod. XX : « Non concupisces. » Ille per carnis suæ sacrificium sacerdos effectus impetrat nobis indulgentiam; etiam hinc [3] adimplens legem, ut quod per nostram infirmitatem minus possumus, per illius perfectionem curetur, cujus capitis membra effecti sumus. Cap. XXII et XXIII. Puto etiam sic esse accipiendum quod dicitur : *Non veni legem solvere, sed adimplere* : his videlicet additamentis, quæ vel ad expositionem pertinent antiquarum sententiarum, vel ad conversationem in eis. Aperuit enim Dominus, etiam iniquum motum ad nocendum fratri, in homicidii genere deputari. Maluit etiam nos Dominus non jurantes non recedere a vero, quam verum jurantes appropinquare perjurio. lib. XVII, cap. I. Sed cur, o Manichæi, legem non accipitis et Prophetas; cum Christus [4] eos se non venisse solvere dixerit, sed adimplere.

Ad hoc respondet Faustus hæreticus : Quis hoc testatur dixisse Jesum? [5] Matthæus. Quomodo ergo Joannes non id testatur, qui fuit in monte; Matthæus hoc scripsit, qui postquam Jesus descendit de monte, secutus est eum? Ad hoc Augustinus respondet : Si nemo de Christo vera dixit nisi qui vidit eum vel audivit, hodie de eo vera dicit nullus. Cur ergo ex ore Joannis non potuit vera Matthæus audire de Christo, si ex libro Joannis possumus vera loqui de eo nos tanto tempore post nati? Hinc enim non solum Matthæi, sed etiam Lucæ ac Marci Evangelium, et non impari auctoritate, receptum est [6]. Huc accedit, quia et ipse Dominus potuit narrare Matthæo quod egerat, antequam eum vocasset. Aperte autem dicite non vos credere Evangelio : nam qui in Evangelio non nisi quod vultis creditis, vobis potius quam Evangelio creditis.

Item Faustus lib. XVII, cap. IV. Probemus et Matthæum hoc non scripsisse, sed alium, nescio quem, sub nomine [7] ejus. Quid enim dicit? Infra IX, *Cum transisset Jesus, vidit sedentem hominem ad telonium, Matthæum nomine.* Et quis ergo scribens de seipso dicat, *Videt hominem*, et non, Vidit me? Ad quod Augustinus lib. XVII, cap. V. Ita Matthæus de se, tamquam [8] de alio scripsit, sicut et Joannes fecit dicens cap. XXI : « Conversus Petrus vidit alium discipulum quem diligebat Jesus. » Manifestum est enim hunc morem fuisse scriptorum cum gesta narrarent.

Item Faustus, lib. XVII, cap. II. Quid quod etiam ex ipso sermone quo præcepit non putare quia venerit [9] legem solvere, magis intelligi datur quia solveret? Neque enim [10] nihil tale eo faciente Judæi suspicari hoc possent. Ad quod Augustinus lib. XVII, c. VI. Hoc [11] quidem valde infirmum est : non enim negamus Judæis non intelligentibus videri potuisse Christum destructorem esse legis et Prophetarum.

Item Faustus, lib. XVII, cap. II. Quid quod etiam lex et Prophetæ nec adimpletione gaudent; cum in Deuteronomio cap. XII dicatur : « Hæc præcepta quæ mando tibi observabis, nec addas quicquam eis, nec minuas? » Ad quod Augus-

[1] Sic A, B, C, D. — Parm. : « ideo inquit. » — [2] Al. : « quasi solventem, priusquam incurrat. » — [3] Al. : « hic. » — [4] Al. : « ad eos. » — [5] Al. : « Christum. » — [6] Al. : « ad non in rem auctoritatem receptum est. » — [7] Al. : « nescio quem suo nomine. » — [8] Al. : « antequam. » — [9] Al. : « veniret. » — [10] Al. deest : « enim. » — [11] Al. : « hodie. »

tinus, lib. XVII, cap. vi. Non intelligit Faustus quid sit legem implere, cum hoc de verborum adjectione putat accipiendum. Plenitudo enim legis caritas est, quam Dominus dedit mittendo fidelibus Spiritum sanctum. Impletur ergo lex, vel cum fiunt quæ ibi præcepta sunt, vel cum exhibentur quæ ibi prophetata sunt.

Item Faustus, lib. XVIII, cap. i. Quod novum testamentum Jesum condidisse fatemur quid aliud a destructione [1] fatemur veteris testamenti? Ad quod August., lib. XVIII, cap. iv : In veteri testamento figuræ erant futurorum, quas rebus [2] per Christum præsentatis, auferri oportebat, ut eo ipso lex et Prophetæ implerentur, in quibus scriptum est, daturum Deum novum testamentum.

Item Faustus, lib. XVIII, cap. ii. Hoc igitur si dixit Christus, aut aliud significans dixit, aut quod absit mentiens dixit, aut omnino nec dixit. Sed Jesum quidem mentitum fuisse nullus dicat; ac per hoc aliter dictum est, aut nec omnino dictum est. Me quidem jam adversus capituli hujus necessitudinem Manichæa fides reddidit tutum [3], quæ principio mihi non cunctis quæ ex Salvatoris nomine leguntur scripta, passim credere persuasit; esse enim multa zizania, quæ in contagium boni seminis Scripturis bene omnibus noctivagus quidam seminator insparsit. Ad quod Augustinus, lib. XVIII, cap. vii: Manichæus docuit impiam perversitatem, ut ex Evangelio quod hæresim tuam non impedit hoc accipias, quod autem impedit non accipias. Nos autem docuit Apostolus, Gal. i, piam provisionem : ut quisquis nobis annuntiaverit præter id quod accepimus, anathema sit. Dominus autem exposuit quid sint zizania, non aliqua falsa veris Scripturis immissa, sicut tu interpretaris, sed homines filios maligni.

Item Faustus, lib. XVIII, cap. iii. Cum te Judæus interpellabit, cur legis et Prophetarum præcepta non serves, quæ Christus dixit non se venisse solvere, sed adimplere; cogeris aut vanæ superstitioni succumbere, aut capitulum profiteri falsum, aut te Christi negare discipulum. Ad quod Augustinus lib. XVIII, cap. vii. Nullas ex hoc capitulo catholici patiuntur augustias, quasi legis et Prophetarum præcepta non servent quia caritatem Dei et proximi habent, in quibus præceptis pendet lex et Prophetæ. Et quæcumque ibi rebus gestis vel sacramentorum celebrationibus vel locutionum modis figurate prophetata sunt, in Christo et Ecclesia compleri cognoscunt. Unde nec vanæ superstitioni succumbimus, nec istud Evangelii capitulum falsum esse dicimus, nec Christi discipulos nos negamus. lib. XIX, cap. xvi. Qui ergo dicit : Si Christus legem et Prophetas non solvisset, illa sacramenta legis et Prophetarum in Christianorum celebrationibus permanerent : potest dicere : Si Christus legem et Prophetas non solvisset, adhuc promitteretur nasciturus, passurus, resurrecturus; cum ideo magis hoc non solverit sed adimpleverit, quis jam non promittitur nasciturus, passurus, resurrecturus quod illa sacramenta quodammodo personabant; sed annuntiatur quod natus sit, passus sit, resurrexit; quod hæc sacramenta, quæ a Christianis aguntur, jam personant. Patet ergo quanto errore delirent qui putant, signis sacramentisque mutatis, etiam res ipsas esse diversas, quas ritus propheticus pronuntiavit promissas, et evangelicus demonstrat impletas.

Item Faustus. lib. XIX, cap. i. Quærendum est si hoc Christus dixit, cur dixerit : utrum ne compalpandi Judæorum furoris causa, qui sancta sua ab eo conculcari videntes, nec audiendum quidem eum existimabant; aut ut nos, qui ei credebamus ex Gentibus, instrueret legis subire jugum. lib. XIX, cap. ii. Si autem hæc non ei fuit causa dicendi, illa debet esse quam dixi; nec hoc ipsum mentitus est. Sunt enim tria genera legum. Unum Hebræorum, quod peccati ac mortis Paulus appellat : aliud Gentium, quod naturale vocat, dicens Rom. i : « Gentes naturaliter, quæ legis sunt, faciunt : » tertium est veritatis, de qua dixit Rom. viii. « Lex spiritus vitæ. » Item Prophetæ alii sunt Judæorum, de quibus notum est. Alii Gentium, de quibus Paulus dicit *Ad Tit.* i : « Dixit quidam proprius eorum Propheta : » alii veritatis, de quibus Jesus dicit infra xxiii : *Mitto ad vos sapientes et Prophetas* lib. XIX, cap. iii. Et quidem si observationes Hebraicas adimpletionis gratia protulisset, dubium non erat quin de Judæorum lege et Prophetis dixisset; ubi vero sola « recenset antiquiora præcepta,

[1] Al. : « nisi ad destructionem. » — [2] Al. : « in rebus. » — [3] Al. : « reddit hic tutum. »

idest, Non occides, non mœchaberis, » quæ olim promulgata fuerant per Enoch et Seth et ceteros justos; cui non videatur hoc eum dixisse de veritatis lege, et Prophetis? Ubi vero Judæorum quædam visus est nominasse, penitus eradicavit, præcipiendo contraria : ut est illud Exod. xxi : « Oculum pro oculo, dentem pro dente. » Ad quod Augustinus, lib. XIX, cap. vii : Manifestum est quam legem et quos Prophetas Christus non venerit solvere, sed implere. lib. XIX, cap. xix : Ipsa enim est lex quæ per Moysen data est. Non autem, sicut Faustus opinatur, quædam Dominus adimplevit, quæ ab antiquis justis jam dicta erant ante legem Moysi, sicut Exod. xx, « Non occides, » quædam vero solvit, quæ propria videbantur legis Hebræorum. lib. XIX, cap. xvii: Nos enim dicimus, et hæc pro tempore bene fuisse tunc instituta, et nunc a Christo non soluta, sed adimpleta : ut patebit per singula. Hoc etiam non intelligebant qui in ea perversitate manserunt ut Gentes cogerent judaizare; hæretici scilicet, qui Nazaræi dicuntur.

Chrysostomus, hom. X *Op. imp.* Quoniam vero omnia quæ ab initio mundi usque ad finem erant futura, mystice erant prophetata in lege; ne videatur aliquid eorum quæ fiunt non antea cognovisse, propterea dicit : Non potest fieri ut transeat cœlum et terra, donec omnia quæ in lege prophetata sunt, rebus ipsis fuerint adimpleta : et hoc est quod dicit : *Amen quippe dico vobis, donec transeat cœlum et terra, jota unum aut unus apex non præteribit a lege, donec omnia fiant.* Remigius. *Amen*, hebræus sermo est, et latine dicitur vere, fideliter, sive fiat. Duabus autem de causis hoc sermone utitur Dominus : sive propter duritiam illorum qui tardi erant ad credendum; sive propter credentes, ut profundius attenderent ea quæ sequuntur. Hilarius, cap. iv, paulo ante medium. Per hoc autem quod ait, *Donec transeat cœlum et terra*, cœlum quidem et terram maxima elementa non arbitramur esse solvenda. Remigius. Permanebunt enim essentialiter, sed transibunt per renovationem. Augustinus, lib. *De ser. Domini in monte*, cap. xv. Per hoc autem quod ait, *Jota unum aut unus apex non transibit a lege*, nihil potest aliud intelligi nisi vehemens expressio perfectionis : quæ per litteras singulas demonstrata est : inter quas litteras jota minor est ceteris, quia uno ductu fit : apex etiam est ipsius aliqua in summa particula. Quibus verbis ostendit in lege ad effectum et minima quæque perduci. Rabanus. Apte quoque græcum jota, et non jod hebræum posuit, quia jota in numero, decem significat, et Decalogum legis enumerat, cujus quidem apex et perfectio est Evangelium. Chrysostomus, hom. X, *In oper. imperf.* Si autem ingenuus homo vel in vili mendacio inventus fuerit, erubescit : et vir sapiens verbum quod dixit, non relinquit [1] in vacuum; quomodo verba divina sine exitu vacua poterunt permanere? Unde concludit : *Qui ergo solverit unum de mandatis istis minimis, et docuerit sic homines, minimus vocabitur in regno cœlorum.* Puto autem quod ipse Dominus manifeste hoc respondit [2], quæ sunt minima mandata monstrans, dicendo : *Si quis solverit unum de mandatis istis minimis*, id est quæ modo dicturus sum. Chrysostomus in hom. XVI *Sup. Matth.* Non enim pro veteribus legibus hoc dixit, sed pro his quæ ipse erat præcepturus; quæ quidem minima vocat, licet magna. Sicut enim multoties de se humilia locutus est, ita et de suis præceptis humiliter loquitur. Vel aliter. Chrysostomus, hom. X *Oper. imperf.* Mandata Moysi in actu facilia sunt : « Non occides, non adulterabis » ipsa enim criminis magnitudo voluntatem faciendi repercutit : et ideo in remuneratione modica sunt, in peccato autem magna. Mandata autem Christi, idest « Non irascaris, non concupiscas, » in actu difficila sunt; et ideo in remuneratione magna, in peccato autem minima. Minima igitur dicit ista [3] Christi mandata, « Non irascaris, non concupiscas : » ergo illi qui levia peccata committunt, minimi sunt in regno Dei; idest, qui iratus fuerit, et grande peccatum non fecerit, a pœna quidem securus est, scilicet damnationis æternæ; non tamen est in gloria, scilicet quam consequuntur illi qui etiam hæc minima implent. Augustinus, lib. I *De ser. Domini in monte*, cap. xvi. Vel e converso illa quæ præcepta sunt in lege, dicuntur minima; quæ autem Christus dicturus est, sunt maxima. Mandata autem minima significantur per unum jota et unum apicem. *Qui ergo solverit, et docuerit sic*, idest secundum quod solvit,

[1] Al. : « inquit. » — [2] Al. : « ostendit. » — [3] Al. : « ita. »

minimus vocabitur in regno cœlorum. Et fortasse ideo non erit, quia ibi nisi magni [1] esse non possunt. GLOSSA *ord.* super illud, *Qui solverit unum.* Solvere autem est non agere quod recte quis intelligit, vel non intelligere quæ depravavit, aut minuere integritatem superadditionis Christi. CHRYSOSTOMUS in homil. XVI *Sup. Matth.* a medio. Vel cum audieris minimum in regno cœlorum, nihil suspicare quam supplicium et gehennam. Regnum enim consuevit dicere non solum regni utilitatem, sed tempus resurrectionis, ad adventum Christi terribilem. GREGORIUS in hom. XII *In Evang. Non veni*, a princip. Vel per regnum cœlorum Ecclesia intelligenda est, in qua doctor qui solvit mandatum, minimus vocatur ; quia cujus vita despicitur, restat ut ejus prædicatio contemnatur. HILARIUS, cap. IV *In Matth.* a principio. Vel minima dicit Domini passionem et crucem : quæ si quis tamquam erubescenda non confitebitur, erit minimus, idest novissimus, ac pene nullus ; confitenti vero, magnam in cœlo vocationis gloriam pollicetur : unde sequitur : *Qui autem fecerit et docuerit, hic magnus vocabitur in regno cœlorum.* HIERONYMUS super illud, *Qui solverit unum.* Suggillat in hoc Pharisæos, qui contemptis mandatis Dei, statuebant proprias traditiones, quod non eis prosit doctrina in populo, si vel parvum quod in lege est destruant. Possumus autem et aliter intelligere : quod magistri eruditio, etiam si parvo peccato obnoxia sit, deducat eum de gradu maximo; nec prosit docere justitiam quam minima culpa destruit; beatitudoque perfecta sit, quæ sermone docueris, opere complere. AUGUSTINUS lib. I *De ser. Domini*, cap. XVII. Vel aliter. *Qui solverit illa minima*, scilicet præcepta legis, *et sic docuerit, minimus vocabitur*; *qui autem fecerit*, illa minima, *et sic docuerit*, non jam magnus habendus est ; sed tamen non tam minimus quam ille qui solvit. Ut autem sit magnus, facere debet et docere quæ Christus docet.

13. Dico autem vobis, quia nisi abundaverit justitia vestra plusquam Scribarum et Pharisæorum, non intrabitis in regnum cœlorum. Audistis quia dictum est antiquis, Non occides; qui autem occiderit, reus erit judicio. Ego autem dico vobis, quia omnis qui irascitur fratri suo, reus erit judicio : qui autem dixerit fratri suo, Racha, reus erit concilio : qui autem dixerit, Fatue, reus erit gehennæ ignis.

13. HILARIUS, cap. IV *In Matth.* circa med. Pulcherrimo ingressu opus legis cœpit excedere, aditum in cœlum Apostolis, nisi justitiam Pharisæorum anteissent, denuntians non futurum; et hoc est quod dicit, *Dico enim vobis.* CHRYSOSTOMUS in hom. XVI *In Matth.* in initio. Justitiam autem hic dicit universalem virtutem. Intende autem gratiæ additamentum : discipulos enim suos adhuc rudes magistris qui in veteri testamento erant, vult esse meliores. Scribas autem ac Pharisæos non dixit iniquos, quia non dixisset eos habere justitiam. Vide etiam quoniam hic vetus testamentum confirmat, comparationem faciens ejus ad novum : plus enim et minus ejusdem generis est. Et hom. XI *In opere imperf.* Scribarum autem et Pharisæorum justitiæ sunt mandata Moysi; superimpletiones autem istorum mandatorum sunt mandata Christi. Hoc est ergo [2] quod dicit ; Nisi quis supra legis mandata etiam hæc mea præcepta, quæ apud illos minima existimabantur [3], impleverit, non intrabit in regnum cœlorum : quoniam illa de pœna liberant, quæ scilicet transgressoribus legis debetur; non autem in regnum inducunt : hæc autem et de pœna liberant, et in regnum inducunt. Cum autem sit idem solvere minima mandata, et non custodire ; quare supra de solvente dicit, quod minimus vocabitur in regno Dei: hic autem de non conservante : Non introibit in regnum cœlorum? Sed vide quia minimum esse in regno idem est quod non intrare in regnum. Esse autem aliquem in regno non est regnare cum Christo, sed esse tantum in populo Christo; tamquam si dicat de solvente, quod inter Christianos quidem erit, tamen minimus Christianus. Qui autem intrat in regnum, fit particeps regni cum Christo. Consequenter et iste qui non intrat in regnum cœlorum, gloriam quidem non habebit cum Christo, erit tamen in regno cœlorum, idest in numero eorum super quos Christus cœlorum rex regnat. AUGUSTINUS, XX *De civitate Dei*, cap. X, circa medium. Vel aliter. *Nisi abundaverit justitia vestra plusquam Scribarum et Pharisæorum*, idest super eos qui solvunt quod docent, quia de iis alibi dictum

[1] Al. : « esse. » — [2] Al. deest : « ergo. » — [3] Al. : « nisi quis legis mandata, et hæc mea præcepta quæ ante illos minima existimabantur. »

est infra XXIII : *Dicunt enim, et non faciunt;* ac si dicat : *Nisi* ita *abundaverit justitia vestra*, ut vos non solvatis, sed faciatis potius quod docetis, *non intrabitis in regnum cœlorum*. Alio ergo modo intelligendum est regnum cœlorum ubi ambo sunt, et ille scilicet qui solvit quod docet, et ille qui facit, sed minimus ille, iste magnus : quod quidem regnum cœlorum est Ecclesia præsens. Alio autem modo regnum cœlorum dicitur quo non intrat nisi ille [1] qui facit; et hoc est Ecclesia, qualis in futuro erit. AUGUSTINUS *Contra Faustum* lib. XIX, in fin. lib. et cap. XXX. Hoc autem nomen *regnum* [2] *cœlorum*, quod tam crebro nominat Dominus, nescio utrum in libris veteris testamenti quisquam inveniat : proprie enim pertinet ad revelationem novi testamenti quod ori ejus etiam nominandum servabatur quem regem ad regendum servos suos vetus testamentum præfigurabat. Hic ergo finis, quo præcepta referenda sunt, occultus erat in veteri testamento ; quamvis secundum eum etiam tunc viverent sancti, qui futuram ejus revelationem videbant. GLOSSA. Vel hoc quod dicit [3] : *Nisi abundaverit*, referendum est ad intellectum pharisæorum et scribarum, non ad continentiam veteris testamenti. AUGUSTINUS *Contra Faustum* lib. XIX, cap. XXVIII. Pene enim omnia quæ monuit vel præcepit Dominus, ubi adjungebat, *Ego autem dico vobis*, inveniuntur et in illis veteribus libris lib. XIX, cap. XXIII. Sed quia non intelligebant homicidium nisi peremptionem corporis humani, aperuit Dominus omnem iniquum motum ad nocendum fratri in homicidii genere deputari : unde subdit : *Audistis quia dictum est antiquis*, *Non occides*. CHRYSOSTOMUS hom. XI *Oper. imperf.* Volens Christus ostendere quia ipse est Deus, qui aliquando locutus est in lege, et qui nunc mandat in gratia, illud mandatum quod ponitur in lege, ante omnia, scilicet prohibitiva, quæ sunt contra proximum, et nunc [4] ponit in principio mandatorum suorum. AUGUSTINUS, I *De civit. Dei*, cap. XX. Non autem quod audivimus, *Non occides*, virgultum vellere nefas ducimus, secundum Manichæorum errorem : nec de irrationabilibus animalibus dictum intelligimus : quia justissima ordinatione creatoris, vita, et mors eorum nostris usibus subditur. Unde restat quod de homine intelligamus quod dictum est, *Non occides* : non alterum ergo nec te : neque enim qui se occidit, aliud quam hominem occidit. Nequaquam autem contra hoc præceptum fecerunt qui auctore Deo bella gesserunt, ac personam gerentes publicæ potestatis justissimæ rationis imperio sceleratos morte punierunt. Et Abraham non solum non est culpatus crudelitatis crimine, verum etiam laudatus est nomine pietatis, quod voluit filium obedienter occidere. Hi ergo excipiuntur quos Deus occidi jubet sive lege data, sive ad personam pro tempore expressa jussione : non autem ipse occidit qui ministerium debeat [5] jubenti, sicut adminiculum gladius [6] utenti : nec Sampson aliter excusatur, quod seipsum cum hostibus ruina domus oppressit, nisi quod latenter Spiritus hoc jusserat, qui per illum miracula faciebat. CHRYSOSTOMUS in hom. XVI, *Sup. Matth.* Per hoc autem quod dicit, *Dictum est antiquis*, ostendit multum tempus esse ex quo mandatum hoc acceperant. Hoc ergo dicit, ut auditores ad sublimiora progredi præcepta cunctantes acrius incitet : ut si quispiam doctor dicat puero negligenti : Nescis jam quantum temporis syllabarum meditatione consumpseris? [7] Et ideo subdit : *Ego autem dico vobis*, *quoniam omnis qui irascitur fratri suo*, *reus erit judicio*. In quo considera legislatoris potestatem : nullus enim antiquorum Prophetarum [8] ita locutus est; sed sic, « Hæc dicit Dominus : » quia illi ut servi ea quæ sunt Domini annuntiabant; hic autem ut Filius ea quæ sunt Patris, quæ etiam sua sunt; et illi conservis prædicabant, hic autem suis servis legem ponebat. AUGUSTINUS, IX *De civitat. Dei*, cap. X. Duæ quidem sunt sententiæ philosophorum de animi passionibus. Stoicis enim non placet hujusmodi passiones cadere in sapientem ; Peripatetici vero has passiones in sapientem cadere dicunt, sed moderatas, rationique subjectas ; sicut cum ita præbetur misericordia ut justitia conservetur. In disciplina autem Christiana non

[1] Al. : « hic. » — [2] Al. : « regni. » — [3] Al. omittitur : « vel hoc quod dicit. » — [4] Al. : « non. » — [5] Sic A, B, C, D. — Parm. : « dat. » — [6] Sic A, B, C, D. — Parm. : « gladio. » — [7] Al. : « hoc ergo dicit, ut provocet tardos auditores ad altiora præcepta : sicut si magister puerum pigritantem ad excellentiorem doctrinam provocans dicat : Multum tempus consumpsisti in syllabicando, etc. » — [8] Al. omittitur. : « Prophetarum. »

tam quæritur utrum prius animus irascatur aut tristetur; sed unde. CHRYSOSTOMUS, hom. XI, *In opere imperf.* Qui enim sine causa irascitur, reus erit; qui vero cum causa, non erit reus : nam si ira non fuerit, nec doctrina proficit, nec judicia stant, nec crimina compescuntur. Itaque qui cum causa non irascitur, peccat : patientia enim irrationabilis vitia seminat, negligentiam nutrit, et non solum malos, sed etiam bonos invitat ad malum. HIERONYMUS super illud, *Omnis qui irascitur.* In quibusdam ergo codicibus additur, *Sine causa*; ceterum in veris definita sententia est; et ira penitus tollitur. Si enim jubemur orare pro persequentibus, omnis iræ occasio tollitur. Radendum ergo est : *Sine causa*[1] : quia « ira viri justitiam Dei non operatur : » Jacob. I. CHRYSOSTOMUS hom. XI, *Op. imp.* Sed tamen iracundia quæ cum causa est, non est iracundia, sed judicium : iracundia enim proprie intelligitur commotio passionis; qui autem cum causa irascitur, ira illius non est ex passione; ideo judicare dicitur, non irasci. AUGUSTINUS in *Lib. retract.* lib. I, cap. XIX. Illud etiam dicimus intuendum quid sit irasci fratri suo : quoniam non fratri irascitur qui peccato fratris irascitur. Qui ergo fratri, non peccato irascitur, sine causa irascitur. AUGUSTINUS XIV *De civit. Dei*, cap. IX. Irasci autem fratri ut corrigatur, nullus sanæ mentis reprehendit : hujusmodi enim motus de amore boni et de sancta caritate venientes, vitia dicenda non sunt, cum rectam rationem sequantur. CHRYSOSTOMUS homil. XI, *In opere imperf.* Puto autem quod non de iracundia carnis loquitur Christus, sed de iracundia animæ : caro enim non potest obedire, ut non conturbetur. Quando ergo homo irascitur, et non vult facere quod ira compellit, caro ejus irata est, animus autem ejus non est iratus. AUGUSTINUS lib. I *De serm. Domini*, cap. XIX. Sic ergo in hoc primo est unum, idest ira sola; in secundo autem sunt duo, scilicet ira et vox, quæ iram signat : unde sequitur : *Qui autem dixerit fratri suo, Racha, reus erit concilio.* Nonnulli de græco trahere voluerunt interpretationem hujus vocis, putantes pannosum dici racha, quoniam græce dicitur pannus « racos. » Probabilius autem est non esse vocem significantem aliquid; sed indignantis animi motum exprimentem. Has autem voces grammatici interjectiones vocant, velut cum dicitur a dolente : Heu. CHRYSOSTOMUS in hom. XVI, *Sup. Matth.* a med. illius. Vel *racha* est verbum contemptus, et parvipensionis[2]. Sicut enim nos vel famulis vel junioribus injungentes dicimus: Vade tu, dic illi tu; ita et qui Syrorum utuntur lingua, *racha* dicunt, pro *tu.* Dominus enim et quæ parvissima sunt evellit, et cum honore nobis invicem uti jubet. HIERONYMUS super hoc verbo Domini. Vel *racha* hebræum verbum est, et dicitur Kenos, idest inanis aut vacuus, quem nos possumus vulgata injuria Absque cerebro nuncupare. Signanter autem addidit, *Qui dixerit fratri suo* : frater enim noster nullus est nisi qui eumdem nobiscum habet patrem. CHRYSOSTOMUS hom. XI, *In opere imperf.* Indigna autem res est dicere[3] hominem vacuum, qui habet in se Spiritum. AUGUSTINUS lib. I *De ser. Domini in monte*, cap. XIX. In tertio autem significantur tria : ira, et vox quæ iram significat, et in voce vituperationis expressio : unde dicitur : *Qui autem dixerit, Fatue, reus erit gehennæ ignis.* Gradus itaque sunt in istis peccatis : primo, ut quisquis irascitur, motum retineat corde conceptum[4]. Jam si extorsit vocem non significantem aliquid, sed animi motum ipsa eruptione testantem, plus est quam si ira surgens silentio premeretur. Sed adhuc plus est, si etiam verbum proferatur, quod jam certam vituperationem designat. CHRYSOSTOMUS hom. XI, *In opere imperf.* Sicut autem nemo est vacuus qui habet Spiritum sanctum, ita nemo est vacuus qui Christum cognoscit; sed si *racha* idem est quod vacuus, quantum ad sensum verbi, unum est dicere *fatue* et *racha;* sed differunt quantum ad dicentis propositum : *racha* enim verbum vulgare erat apud Judæos, quod non ex ira, neque odio, sed ex aliquo motu vano dicebant, magis fiduciæ causa quam iracundiæ. Sed forte dices : Si *racha* iracundiæ causa non dicitur, quare peccatum est? Quia contentionis causa dicitur, non ædificationis : si enim nec bonum verbum dicere debemus nisi pro ædificatione, quanto magis illud quod in se naturaliter malum est? AUGUSTINUS lib. I

[1] Al. : « irascendum ergo non est sine causa. » — [2] Al. : « et vilipensionis. » — [3] Al. : « indignum autem est dicere. » — [4] Al. : « et motum retineat corde receptum. »

De serm. Domini in monte, cap. XIX, a med. Vide etiam nunc tres reatus : judicii, concilii et gehennæ ignis : in quibus quosdam gradus factos admonet a levioribus ad graviora : nam in judicio adhuc defensionis locus datur; ad concilium autem pertinere videtur sententiæ prolatio, quando inter se judices conferunt quo supplicio damnari oporteat; in gehenna vero ignis certa est damnatio et pœna damnati. Unde patet quantum intersit inter justitiam Pharisæorum et Christi : ibi enim occisio [1] reum facit judicio, hic autem ira facit reum judicio, quod horum trium est levissimum. RABANUS super illud, *Reus erit gehennæ ignis*. Gehennam hic Salvator inferni cruciatum nominat, quam nomen traxisse putant a valle idolis consecrata, quæ est juxta Hierusalem, repleta olim cadaveribus, quam et Josiam contaminasse in libro Regum legimus. CHRYSOSTOMUS in hom. XVI, *Sup. Matth.* Hic autem primum gehennæ nomen posuit, postquam de regno cœlorum supra dixerat, ostendens quod illud dare, est ex suo amore, hoc autem ex nostra desidia. Multis autem hoc grave videtur, si pro solo verbo tantam patiemur pœnam : propter quod quidam dicunt hoc hyperbolice dictum esse. Sed timeo ne verbis hic nosmetipsos decipientes, illic opere ultimum patiamur supplicium. Non ergo æstimes hoc esse onerosum : plures enim pœnarum et peccatorum a verbis habent principium : etenim parva verba multoties homicidium pepererunt, et civitates integras everterunt. Nec enim parvum æstimes, fratrem stultum vocare, auferens ei prudentiam et intellectum, quo homines sumus, et ab irrationabilibus distamus. CHRYSOSTOMUS hom. XI *Operis imperf.* Vel *reus erit concilio;* idest, ut si unus ex concilio eorum qui adversus Christum fuerunt, sicut Apostoli in suis Canonibus interpretantur. HILARIUS cap. IV *In Matth.* Vel qui Spiritu sancto plenum convicio vacuitatis insimulat, fit reus concilio sanctorum, contumeliam Spiritus sancti sanctorum judicium [2] animadversione luiturus. AUGUSTINUS lib. I *De serm. Domini*, cap. XXXIX. Quisquis autem dixerit : Quo graviori supplicio punitur homicidium, si gehenna ignis punitur convicium? cogit intelligi esse differentiam gehennarum. CHRYSOSTOMUS in hom. XVI, *Sup. Matth.* Vel judicium et concilium sunt pœnæ in præsenti : gehenna autem pœna futura. Ideo autem iræ judicium apposuit, ut ostendat quod non est possibile hominem omnino esse sine passionibus; sed refrenare eas possibile est : et propterea determinatam pœnam non apposuit, ne videretur [3] prorsus iram prohibere. Concilium autem posuit nunc pro judicio Judæorum, ne videatur semper nova inducere, ac peregrina docere. AUGUSTINUS lib. I *De serm. Dom. in monte*, cap. XIX. In istis autem tribus sententiis subauditio verborum intuenda est. Habet enim prima sententia omnia verba necessaria, ut nihil subaudiatur : *Qui irascitur*, inquit, *fratri suo, sine causa,* secundum quosdam; in secunda vero, cum ait, *Qui autem dixerit fratri suo, Racha*, subauditur *sine causa* : nam in tertia, ubi ait, *Qui autem dixerit, Fatue,* duo subaudiuntur, *fratri suo,* et *sine causa*. Et hoc est unde defenditur quod Apostolus Galatas vocat stultos, quos etiam fratres nominat : non enim id facit sine causa.

14. Si ergo offers munus tuum ad altare, et ibi recordatus fueris quia frater tuus habet aliquid adversum te, relinque ibi munus tuum ante altare, et vade prius reconciliari fratri tuo, et tunc veniens offeres munus tuum.

14. AUGUSTINUS lib. I *De serm. Domini in monte*, cap. XX. Si irasci non est fas fratri, aut dicere racha, aut fatue, multo minus in animo tenere aliquid, ut in odium indignatio convertatur : et ideo subdit : *Si ergo offers munus tuum ad altare, et ibi recordatus fueris quia frater tuus habet aliquid adversum te* etc. HIERONYMUS super illud. *Si offers*. Non dixit, Si tu habes aliquid adversus fratrem tuum; sed *Si frater tuus habet aliquid adversum te*, ut durior tibi reconciliationis imponatur necessitas. AUGUSTINUS lib. I *De serm. Dom.* cap. XX. Tunc enim ipse habet adversus nos, si nos eum in aliquo læsimus : nam nos adversus illum habemus, si ille nos læserit, ubi non est opus pergere ad reconciliationem : non enim veniam postulabis ab eo qui tibi fecit injuriam; sed tantum dimittas, sicut tibi a Domino dimitti cupis quod ipse commiseris. CHRYSOSTOMUS hom. XI *In opere imperf.* a medio. Si autem ille te læserit, et prius rogaveris, magnam habebis mercedem. CHRYSOSTOMUS in hom. XVI, *Sup. Matth.* Sed si aliquis propter amorem

[1] Al. : « occidentem. » [2] Al. : — « judicium. » — [3] Totaliter.

proximi ei reconciliari non curat, ad hoc eum inducit ut saltem ejus opus non remaneat imperfectum, et præcipue in loco sacro : unde subdit : *Relinque ibi munus tuum ante altare, et vade prius reconciliari fratri tuo.* GREGORIUS *Sup. Ezech.;* hom. VII, *Opere imperf.* Ecce a discordantibus accipere non vult sacrificium. Hinc ergo perpendite quantum sit malum discordiæ, propter quod et illud abjicitur per quod culpa relaxatur. CHRYSOSTOMUS, hom. XI, *In op. imp.* Vide autem misericordiam Dei, quomodo hominum utilitates amplius aspicit quam suos honores : plus enim diligit concordiam fidelium quam munera : quamdiu enim fideles homines aliquam dissensionem habuerint, munus eorum non suspicitur, oratio eorum [1] non exauditur. Nemo enim inter duos inimicos potest esse fidelis amicus amborum; ideo et Deus non vult esse amicus fidelium, quamdiu inter se fuerint inimici. Et nos ergo fidem Deo non servamus, si inimicos ejus non diligimus, et amicos ejus odimus. Qualis autem præcessit offensio, talis debet sequi reconciliatio. Si cogitatu offendisti, cogitatu reconciliare; si verbis offendisti, verbis reconciliare; si operibus offendisti, operibus reconciliare. Omne enim peccatum quomodo committitur, eo modo de ipso pœnitentia agitur. HILARIUS cap. IV *In Matth.*, a med. illius. Reconciliata autem humana pace, reverti in divinam jubet, in Dei caritatem de caritate hominum transituros. Et ideo sequitur : *Et tunc veniens offeres munus tuum.* AUGUSTINUS lib. I *De serm. Domini,* cap. XX. Si autem quod hic dicitur, accipiatur ad litteram, fortassis aliquis credit ita fieri oportere, si frater sit præsens : non enim diutius differri potest, cum munus tuum relinquere ante altare jubearis. Si vero de absente, et, quod fieri potest, etiam trans mare constituto aliquid tale veniat in mentem; absurdum est credere ante altare munus relinquendum, quod post terras et maria pererrata offeras Deo. Et ideo prorsus intro ad spiritualia refugere cogimur, ut quod dictum est, sine absurditate possit intelligi. Altare itaque spiritualiter fidem accipere possumus. Munus enim quod offerimus Deo, sive doctrina, sive oratio, vel quicquid aliud, Deo acceptum esse non potest nisi fide fulciatur. Si ergo fratrem in aliquo læsimus, pergendum est ad reconciliationem, non pedibus corporis, sed motibus animi, ubi te humili affectu prosternas fratri in conspectu ejus cui munus es oblaturus. Ita enim, ac si præsens sit, poteris eum non simulato animo lenire veniam postulando; atque inde veniens, idest intentionem revocans ad id quod agere cœperas, offeras munus tuum.

15. Esto consentiens adversario tuo cito dum es in via cum eo, ne forte tradat te adversarius judici, et judex tradat te ministro, et in carcerem mittaris. Amen dico tibi, non exies inde donec reddas novissimum quadrantem.

15. HILARIUS cap. IV *In Matth.*, a med. illius. Quia nullum tempus vacuum affectu placabilitatis Dominus esse permittit, cito in vitæ nostræ via reconciliari nos adversario præcepit, ne in mortis tempus non inita pace transeamus ; et ideo dicit : *Esto consentiens adversario tuo cito dum es cum eo in via, ne forte tradat te adversarius judici.* HIERONYMUS super illud, *Esto consentiens.* Pro eo quod nos habemus in latinis codicibus, *Consentiens*, in græcis scriptum est *eunoon* [2], quod interpretatur benevolus, aut benignus. AUGUSTINUS lib. I *De serm. Domini,* cap. XXII, Sed videamus quis sit adversarius, cui jubemur esse benevoli. Aut enim diabolus est, aut homo, aut caro, aut Deus, aut præceptum ejus. Sed diabolo non video qualiter jubeamur esse benevoli aut consentientes : ubi enim benevolentia, ibi amicitia : nec quisquam dixerit amicitiam cum diabolo esse faciendam ; neque concordare cum illo expedit cui semel renuntiando bellum indiximus ; neque consentire illi oportet [3], cui si nunquam consensissemus, nunquam in istas incidissemus materias [4]. HIERONYMUS ibidem. Quidam tamen dicunt a Salvatore præcipi ut simus benevoli erga diabolum, ne faciamus eum pœnam sustinere pro nobis quem dicunt pro nobis esse torquendum, si ei consenserimus vitia suggerenti. Quidam cautius disputant, in baptismate singulos pactum inire cum diabolo ei abrenuntiando. Si ergo servaverimus pactum, benevoli et consentientes sumus adversario, et nequaquam in carcere recludendi. AUGUSTINUS lib. I *De serm. Domini in monte,* cap. XXII. Non autem video quomodo accipiam ab homine nos judici tradi, ubi Christum judi-

[1] Al. : « enim. » — [2] Al. : « Synocon. » — [3] Al. : « debet. » — [4] P. Nicolai : « miserias. »

cem intelligo, ante cujus tribunal omnes exhiberi oportet. Quomodo ergo judici traditurus est qui ante judicem pariter exhibetur? Et etiam si occidendo quis nocuerit homini, non erit jam tempus quo concordet cum eo in via, idest in hac vita; nec tamen ideo non sanabitur pœnitendo. Carni vero multo minus video quomodo consentientes esse jubeamur: magis enim peccatores ei consentiunt; qui vero eam servituti subjiciunt, non ei consentiunt, sed eam sibi consentire cogunt. HIERONYMUS ibidem. Quomodo etiam caro mittenda erit in carcerem si animæ non consenserit, cum et anima et caro pariter recludendæ sint, nec quicquam possit caro facere nisi quod animus imperaverit? Aut [1] spiritus sanctus habitans in nobis, vel carnem, vel animam repugnantes judici tradere, cum ipse sit judex? AUGUSTINUS. lib. I *De ser. Domini*, cap. XXII. Fortassis ergo jubemur Deo [2] consentire, quia ab eo peccando recessimus, ut adversarius noster dici possit dum nobis resistit: Deus enim superbis resistit. Quisquis ergo in hac vita non fuerit reconciliatus Deo per mortem Filii ejus, tradetur ab illo judici, idest Filio, cui Pater judicium dedit. Quomodo autem potest recte dici homo esse in via cum Deo, nisi quia Deus ubique est? Aut si non placet dici impios esse cum Deo, qui ubique præsto est, sicut non dicimus cæcos esse cum luce quæ eos circumfundit; unum reliquum est ut hic adversarium præceptum Dei intelligamus, quod adversatur peccare volentibus, et datum est nobis ad hanc vitam, ut sit nobiscum in via; cui oportet nos consentire cito, legendo, præaudiendo, deferendo ei culmen auctoritatis, ut quod aliquis intelligit non oderit propter hoc quod adversatur peccatis suis, sed magis diligat propter correctionem [3]; quod vero obscurum est, oret ut intelligat. HIERONYMUS super illud, *Esto consentiens.* Sed ex præcedentibus manifestus est sensus, quod Dominus nos ad concordiam proximi cohortatur: nam supra dictum est: *Vade reconciliari fratri tuo.* CHRYSOSTOMUS hom XI, *In opere imperf.* Festinat enim Dominus ut ad amicitiam festinemus inimicorum nostrorum quamdiu vivimus in hac vita, sciens quam periculosum est si unus ex inimicis pace non facta mortuus fuerit. Si enim inimicantes per mortem iveritis ante judicem, tradet te Christo, convincens te reum judicio ejus. Tradet autem te judici, etiam si te prius rogaverit: qui enim rogat prius inimicum, reum facit eum ante Deum. HILARIUS cap. IV *In Matth.* a med. Vel adversarius tradet vos judici, quia manens in eum simultatis vestræ ira vos arguit. AUGUSTINUS lib. I *De serm. Domini*, cap. XXI. Judicem intelligo Christum: « Pater enim omne judicium dedit Filio: » Joan. V: ministrum autem intelligo Angelum. *Et Angeli*, inquit supra V, *ministrabant ei*: et cum Angelis suis venturum credimus ad judicandum. Unde sequitur: *Et judex tradat te ministro.* CHRYSOSTOMUS homil. XI *In opere imperf.*, circa finem. Vel *ministro*, idest angelo pœnarum crudeli, et ille mittet te in carcerem gehennæ: unde sequitur: *Et in carcerem mittaris.* AUGUSTINUS lib. I *De serm. Domini in monte*, cap. XXIII. Carcerem autem intelligo pœnas, videlicet tenebrarum. Et ne quis istum carcerem contemneret, sequitur: *Amen dico tibi*: *non exies inde donec reddas novissimum quadrantem.* HIERONYMUS. Quadrans, genus nummi est quod habet duo minuta: hoc est ergo: Non egredieris de carcere donec etiam minuta peccata persolvas. AUGUSTINUS lib. I *De ser. Domini*, cap. XXII, ante med. Aut enim pro eo positum est quod nihil relinquitur impunitum; sicut cum volumus exprimere aliquid ita exactum ut nihil relinqueretur, dicimus: Usque ad fæcem: vel significantur sub nomine quadrantis novissimi terrena peccata. Quarta enim pars elementorum hujus mundi, et ea novissima, terra invenitur. In hoc autem quod dictum est, *Solvas*, significatur pœna æterna. Et sicut positum est *donec*, ubi dictum est Psal. CXI: « Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos sub pedibus tuis: » non enim cum fuerint inimici sub pedibus positi, desinit regnare; ita et hic accipi potest: *Non exies inde donec solveris novissimum quadrantem*: semper non exiturum, quia solvet semper novissimum quadrantem, dum sempiternas pœnas peccatorum terrenorum luet [4]. CHRYSOSTOMUS hom. XI *In opere imperf.*, circa finem. Vel si quidem in hoc sæculo

[1] Sic A, B, C, D. — Edit. omittunt: « aut Spiritus sanctus habitans in nobis, vel carnem, vel animam repugnantes judici tradere, cum ipse sit judex? » — [2] Al.: « ideo. » — [3] Al.: « non oderit propter correctionem. » — [4] Al.: « luit. »

pacem feceris [1], etiam gravissimi operis poteris accipere indulgentiam [2]; si autem semel condemnatus fueris, missus in carcerem non solum de gravibus, peccatis, sed etiam de verbo otioso, quod potest significari per quadrantem, exigentur a te supplicia. HILARIUS cap. IV *In Matth.* Quia enim caritas plurimum peccatorum tegit, novissimum pœnæ quadrantem solvemus, nisi pretio ipsius culpa criminum redimatur. CHRYSOSTOMUS hom. XI *Operis imperf.*, circa finem. Vel angustiæ hujus mundi appellantur carceres [3], in quas plerumque peccantes mittimur [4] a Deo. CHRYSOSTOMUS in homil. XVI, *Sup. Matth.* super illud, *Esto consentiens.* Vel loquitur hic de judicibus qui sunt in mundo isto, et de via quæ est ad hoc judicium, et de carcere isto : ut non solum a futuris, sed et a præsentibus auditorem inducat, quæ sunt ante oculos, et magis consueverunt movere : sicut et Paulus dicit Rom. XIII, « Si male feceris, time potestatem : non enim sine causa gladium portat. »

16. Audistis quia dictum est antiquis. Non mœchaberis. Ego autem dico vobis, quia omnis qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, jam mœchatus est eam in corde suo.

16. CHRYSOSTOMUS in hom. XVII, *Sup. Matth.* in initio. Postquam Dominus quid primum mandatum contineret edocuit, scilicet: *Non occides*, instituto pergens ordine provehitur ad secundum, dicens [5] : *Audistis quia dictum est antiquis. Non mœchaberis.* AUGUSTINUS *De decem* [6] *Chordis.* Idest, non ibis ad aliquam aliam præter uxorem tuam. Si enim hoc [7] exigis ab uxore, cur non vis hoc reddere uxori, cum debeas in virtute præcedere uxorem: Turpe autem est ut vir dicat hoc [8] non posse fieri. Quod femina facit, vir non potest? Noli autem dicere : Uxorem non habeo, ad meretricem pergo, nec hoc præceptum violo quod dicit, *Non mœchaberis* : jam enim nosti pretium tuum, jam nosti quod manduces, quod bibas. Abstine ergo te a fornicationibus. Cum enim imaginem Dei quod es tu corrumpis per fornicationes et defluentias libidinis, ipse etiam Dominus, qui scit quid tibi utile sit, hoc præcipit, ne per illicitas voluptates corruat templum ejus, quod esse cœpisti. AUGUSTINUS *Contra Faustum* XIX, cap. XXIII. Sed quoniam putabant Pharisæi, tantummodo corporalem cum femina illicitam commixtionem vocari mœchiam, demonstravit Dominus talem concupiscentiam nihil aliud esse, dicens : *Ego autem dico vobis quia omnis qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, jam mœchatus est eam in corde suo.* Quod autem lex præcipit Exod. XX : « Non concupisces uxorem proximi tui, » videbatur Judæis intelligendum esse de ablatione, non de concubitu. HIERONYMUS super illud, *Qui viderit mulierem*. Inter pathos, et propathian, idest inter passionem et propassionem [9], hoc interest : quod passio reputatur in vitium [10], propassio, licet vitii culpam habeat, tamen non tenetur in crimine. Ergo qui viderit mulierem, et anima ejus fuerit titillata : hic propassione percussus est. Si ergo consenserit, de propassione transivit ad passionem : et huic non voluntas peccandi [11] deest, sed occasio. Quicumque igitur viderit ad concupiscendum; idest sic aspexerit ut concupiscat, et facere disponat, recte mœchatus dicitur in corde suo. AUGUSTINUS lib. I *De serm. Domini in monte*, cap. XXIII. Nam tria sunt quibus impletur peccatum : scilicet suggestio quæ per memoriam fit, sive per corporis sensus: quod si frui delectaverit, delectatio illicita refrenanda est : si autem consensio facta fuerit, plenum peccatum est. Verumtamen delectatio ante consensum vel nulla est vel tenuis; cui consentire peccatum est cum illicita est. Si autem et in [12] factum processerit, videtur satiari et extingui cupiditas. Sed postea cum suggestio repetitur, major accenditur delectatio, quæ adhuc minor est quam illa quæ in consuetudinem vertitur; quam vincere difficile est. GREGORIUS XXI *Moral.* cap. II. Quisquis vero incaute exterius respicit plerumque in delectationem peccati cadit, atque obligatus desideriis, incipit velle quod noluit. Valde namque est quod caro deorsum trahit, et semel species formæ cordi per oculos alligata, vix magni luctaminis manu solvitur. Providendum ergo nobis est : quia intueri non

[1] Al. : « si pacem fecisses. » — [2] Al. : « intelligentiam. » — [3] Al. : « carcer. » — [4] Sic A, B, C, D. — Parm. : « mittuntur. » — [5] Al. : « postquam Dominus primum mandatum ad implevit scilicet. » Non occides, « ordinate procedit ad secundum dicens. » — [6] Al. : « decimo. » — [7] Al. deest : « hoc. » — [8] Al. hic etiam omittitur : « hoc. » — [9] Al. : « inter passionem, et propassionem. » — [10] Al. : « pro vitio. » — [11] Al. : « peccati. » — [12] Al. : « et si. »

debet quod non licet concupisci. Ut enim munda mens in cogitatione servetur, a lascivia voluptatis suæ deprimendi sunt oculi, quasi quidam raptores ad culpam. Chrysostomus in hom. XVII, super illud, *Jam mœchatus est.* « Si [1] ergo continue velis oculos pulchris faciebus infigere, capieris omnino, etsi bis vel ter fortasse possit continere, non enim es extra humanam naturam. Qui enim flammam semel accendit, etiam visa muliere absente, format apud se imaginem turpium actionum, a quibus multoties procedit ad opus. Quod si aliquis se ornando, oculos omnium ad se traxerit, etiamsi nulli plagam intulerit, pœnam patietur extremam: venenum enim confecit, etsi nullus qui bibat inventus sit. Quod autem viris dicit, hoc etiam ad feminas loquitur : capiti enim loquens, et corpori persuadet.

17. Quod si oculos tuus dexter scandalizat te, erue eum, et projice abs te. Expedit enim tibi ut pereat unum membrorum tuorum quam totum corpus tuum mittatur in gehennam ignis. Et si dextera manus tua scandalizat te, abscinde eam, et projice ab te. Expedit enim tibi ut pereat unum membrorum tuorum quam totum corpus tuum eat in gehennam.

17. Glolsa. Quia non solum peccata vitanda sunt, sed et occasiones peccatorum tollendæ, postquam docuit vitare mœchiæ peccatum, non solum in opere, sed etiam in corde, consequenter docet occasiones peccatorum abscindere dicens: *Quod si oculus tuus dexter scandalizat te.* Chrysostomus hom. XII, *Oper. imperf.* Sed si secundum Prophetam Psal. xxxviii, non est sanitas in carne nostra; quot membra quis habet, debet abscindere, ut secundum malitiam carnis, sufficiat pœna membrorum. Sed videamus si sic possibile est intelligere de oculo corporali vel manu. Sicut totus homo, cum conversus fuerit ad Deum, mortuus est peccato ; sic [2] et oculus, cum desierit male aspicere, ejectus est peccato : sed neque sic convenit. Si enim dexter oculus scandalizat, sinister quid facit? Numquid contradicit dextero, ut quasi innocens reservetur? Hieronymus super illud, *Si oculus tuus dexter.* In dextero ergo oculo et dextera manu, et fratrum et uxoris et liberorum atque affinium et propinquorum innititur affectus; quem si ad contemplandam veram lucem, nobis impedimento cernimus, debemus truncare hujusmodi portiones. Augustinus lib. I *De serm. Domini,* cap. xxiv. Quemadmodum autem in oculo contemplatio, sic in manu actio recte intelligitur. Per oculum autem intelligimus dilectissimum amicum : solet enim ab eis qui vehementer volunt exprimere dilectionem suam, ita dici : Diligo eum ut oculum meum. Oportet autem intelligi per oculum amicum consiliarium, quia oculus iter demonstrat. Quod autem additum est, *Dexter*, fortasse ad augendam vim dilectionis valet : dextrum enim oculum homines magis formidant amittere. Vel quia dexter est, intelligitur consiliarius in rebus divinis, sinister autem oculus est consiliarius in rebus terrenis : ut sic ille sit sensus : Quicquid illud est quod ita diligis ut pro dextero oculo habeas, *si scandalizat te*, idest si impedimento est tibi ad veram beatitudinem, *ejice eum, et projice abs te.* De sinistro autem scandalizante superfluum erat dicere, quandoquidem nec dextero parcendum est. Dextera autem manus accipitur dilectus adjutor in divinis operibus; sinistra autem in operibus quæ huic vitæ et corpori sunt necessaria. Chrysostomus hom. XII, *In opere imperf.* Vel aliter vult Christus ut non solum de periculo nostri peccati curemus, sed etiam ne ad nos pertinentes turbæ aliquid agant : ut puta si habes aliquem amicum qui res tuas bene aspicit quasi proprius oculus, aut qui procurat res tuas quasi propria manus, si eum agnoveris aliquid turpiter agere, projice eum longe abs te, quia scandalizat te : quia non solum pro nostro peccato, sed etiam proximorum, quos prohibere possumus, dabimus rationem. Hilarius cap. iv *In Matth.* Fit ergo innocentiæ gradus celsior : carere enim non solum propriis vitiis, sed etiam extrinsecus [3] incidentibus

[1] Sic A, B, C, D. — Parm. : — « si ergo studeas venustis vultibus oculos frequenter infigere, profecto capieris, etiam si secundo et tertio possis fortasse animum continere. Neque enim extra naturam aleamque humanam consistis. Qui enim in se flammam cupiditatis accenderit, etiam absente muliere quam vidit, jugiter apud se turpium rerum simulacra depingit, et nonnunquam ad flagitium ipsum etiam opere pervenit. Si qua vero ideo ornatur et comitur, ut in se oculos hominum irritet, etiam si nullum pulchritudine sua poterit vulnerare, dabit tamen extrema supplicia : paravit quippe venenum, porrexit poculum, etiam si nullus qui biberet, inventus sit. Quod autem ad solos viros videtur dirigere, etiam feminis competit : cum enim capiti loquitur, toti profecto corpori admonitio communis est. » — [2] Al. deest : « sic. » — [3] Al. : « si extrinsecus. »

admonemur. Hieronymus super *Si oculus.* Vel aliter. Quia supra de concupiscentia mulieris dixerat, recte nunc cogitationem et sensum in diversa volitantem oculum nuncupavit. Per dexteram autem et ceteras corporis partes, voluntatis ad effectum initia demonstrantur. Chrysostomus hom. XII *In opere imperf.* Oculus enim iste carnalis speculum est interioris oculi. Habet autem et corpus suum sensum, quod est oculus sinister; et appetitum, quod est manus sinistra. Partes autem animæ, dextræ vocantur, quoniam in libero arbitrio anima est creata, et sub lege justitiæ, ut recte videat et agat. Pars autem corporis, quæ non habet liberum arbitrium, et est sub lege peccati, sinistra dicitur. Non autem carnis sensum vel appetitum, præcidere jubet: desideria enim carnis retinere possumus, ut non faciamus quod desiderat caro; præcidere autem non possumus, ut non desideret. Quando autem ex proposito volumus malum et cogitamus; tunc dexter sensus et dextera voluntas non scandalizant, et ideo hic præcidere jubet. Possunt enim præcidi propter arbitrii libertatem. Vel aliter. Omne bonum generaliter quod nos vel alios scandalizat, præscindere debemus a nobis: sicut si visito aliquam mulierem causa religionis, bonus respectus est oculus dexter: sed si assidue visitans decidi in laqueum desiderii ejus, vel etiam quidam videntes scandalizantur; dexter oculus scandalizat, quod bonum est scandalizat: oculus enim dexter est bonus respectus, idest intentio; manus dextera, bona voluntas. Glossa *ordinaria.* Vel oculus dexter est vita contemplativa, quæ scandalizat, in desidiam mittendo, vel arrogantiam, vel cum ex infirmitate contemplari ad purum non valemus. Dextera autem manus est bona operatio, vel vita activa, quæ scandalizat, dum per sæculi frequentiam et occupationis tædio illaqueamur. Si quis ergo non potest frui contemplativa, non torpeat otio ab activa, vel ne, dum occupatur actibus, arescat ab interna dulcedine. Remigius. Sed quare ejiciendus sit dexter oculus, et dextera manus abscindenda, manifestat cum subdit: *Expedit enim* etc. Chrysostomus hom. XII, *In opere imperf.* Quoniam enim alter alterius membra sumus, melius est ut sine uno tali membro salvemur, quam ut volentes tales habere, et ipsi pereamus cum eis. Vel melius est ut sine uno respectu aut uno bono opere salvemur, quam dum omnia opera bona volumus facere, cum omnibus pereamus.

18. Dictum est autem: Quicumque dimiserit uxorem suam, det ei libellum repudii. Ego autem dico vobis, quia omnis qui dimiserit uxorem suam, excepta fornicationis causa, facit eam mœchari; et qui dimissam duxerit, adulterat.

18. Glossa. Docuerat superius Dominus alienam uxorem non esse concupiscendam; consequenter hic docet suam non esse dimittendam, dicens: *Dictum est autem: Quicumque dimiserit uxorem suam, det illi libellum repudii.* Hieronymus *hoc loco.* In posteriori parte istum locum plenius Dominus et Salvator exponit, quod Moyses libellum repudii dari jusserit propter duritiam cordis maritorum, non discidium[1] concedens, sed auferens homicidium. Chrysostomus hom. XII *In op. imp.* Quando enim Moyses filios Israel eduxit de Ægypto, genere quidem erant Israelitæ, moribus autem Ægyptii. Propter mores Gentilium contingebat ut vir odiret uxorem: et quia dimittere illam non permittebatur, paratus erat interficere eam, aut assidue affligere. Ideo jussit dari libellum repudii, non quia bonum erat, sed quia remedium erat mali pejoris. Hilarius cap. iv *In Matth.* Sed Dominus æquitatem in omnes concilians, manere eam maxime in conjugiorum pace præcepit: unde subdit: *Ego autem dico vobis, quia omnis qui dimiserit uxorem suam etc.* Augustinus *Contra Faustum* lib. XIX, cap. xxvi. Quod hic præcepit Dominus de uxore non dimittenda, non est contrarium ei quod lex præcipit, ut Manichæus dicebat: neque enim ait lex: Qui voluerit dimittat uxorem, cui esset contrarium non dimittere; sed utique nolebat dimitti uxorem a viro, qui hanc interposuit moram, ut in discidium animus præceps libella conscriptione refractus absisteret: præsertim quia, ut perhibetur apud Hebræos, scribere litteras Hebræas nulli fas erat nisi scribis solis, qui excellentiorem profitebantur scientiam. Ad hos igitur lex mittere voluit eum quem jussit libellum dare repudii, si dimisisset uxorem, qui inter ipsum et uxorem pacifice agendo, concordiam suaderent, et libellum non scriberent nisi in animo[2] nimis perverso consilium concordiæ non valeret. Sic ergo neque

[1] Sic A, B, C, D. — Parm.: « dissidium. » —

[2] Al.: « nisi jam. »

primorum hominum legem per verborum additamenta implevit, neque illam quæ per Moysen data est, quasi contrariorum oppositione destruxit, ut Manichæus dicebat; sed potius omnia ex Hebræorum lege commemorata ita commendavit ut quicquid ex persona sua insuper loqueretur, vel ad expositionem requirendam valeret, si quid illa obscure posuisset, vel ad totius observandum quod illa voluisset. AUGUSTINUS *De serm. Dom. in monte*, lib. I, cap. XXV. Qui ergo dimittendi moram quæsivit, significavit quantum potuit duris hominibus, se nolle discidium. [1] Dominus ergo ad illud confirmandum, ut non facile uxor dimittatur, solam causam fornicationis excepit, dicens, *Excepta causa fornicationis;* ceteras vero universas molestias, si quæ forte extiterint, jubet pro fide conjugali fortiter sustineri. CHRYSOSTOMUS hom. XII, *In opere imperf.* Si enim extraneorum vitia supportare debemus, dicente Apostolo Galat. VI: « Invicem onera vestra portate : » quanto magis uxorum [2]? Vir autem Christianus non solum se inquinare non debet, sed nec aliis inquinandi occasionem præbere: alioquin illorum crimen ad istius redundat peccatum qui aliis committendi criminis factus est causa. Qui ergo dimittens uxorem occasionem dedit adulteriorum committendorum, ut et illa adulteretur in alterum, et alter in illam, pro adulteriis hujusmodi condemnatur: et ideo dicit, quod *qui dimiserit uxorem suam, facit eam mœchari.* AUGUSTINUS *De ser. Dom. in monte* lib. I, cap. XXV. Ulterius etiam mœchum dicit virum qui eam duxerit quæ dimissa est a viro, scilicet per libellum repudii; et ideo subdit: *Et qui dimissam duxerit, adulterat.* CHRYSOSTOMUS in hom. XVIII, *Sup. Matth.* Non enim dicas quoniam vir suus eam [3] dimisit, quia etiam postquam dimissa est, remanet dimittentis uxor. AUGUSTINUS *De ser. Domini*, lib. I, cap. XXV. Hujus autem rei Apostolus terminum ostendit, qui tamdiu observandum dicit quamdiu vir ejus vivit. Illo autem mortuo dat nubendi licentiam. Si autem non conceditur alteri nubere mulieri vivente viro a quo recessit; multo minus fas est illicita cum quibuslibet stupra committere; neque enim contra istud præceptum, quo Dominus dimitti conjugem vetat, facit qui cum ea non carnaliter, sed spiritualiter vivit, cum non eam dimittat. Beatiora namque sunt conjugia eorum qui inter se pari consensu [4] continentiam servant. Oritur autem hic quæstio: cum Dominus causa fornicationis permittat dimitti uxorem, qualiter hic intelligenda sit fornicatio: utrum ut eam fornicationem credamus dictam quæ stupris committitur, an quemadmodum Scripturæ solent fornicationem vocare, omnem illicitam corruptionem; sicut est idololatria, vel avaritia, et omnis jam transgressio legis per illicitam concupiscentiam. Sed si licet, secundum Apostolum, ut dimittatur conjux infidelis, quamvis melius sit non dimittere; et tamen non licet secundum præceptum Domini ut dimittatur conjux, nisi causa fornicationis, fornicatio est etiam ipsa infidelitas. Porro si infidelitas fornicatio est, et idololatria infidelitas, et avaritia idololatria; non est dubitandum, et avaritiam fornicationem esse. Quis ergo jam quamlibet illicitam concupiscentiam potest recte a fornicationis genere separare, si avaritia fornicatio est? AUGUSTINUS in *Lib. retract.*, lib. I, c. XIX. Nolo tamen putare lectorem in re tam difficili istam sibi disputationem nostram debere sufficere: non enim omne peccatum fornicatio est spiritalis: neque enim omnem peccantem Deus perdit, qui quotidie sanctos suos exaudit dicentes: *Dimitte nobis debita nostra* : inf. VI, cum perdat omnem qui fornicatur ab eo. Utrum etiam propter hanc liceat dimittere uxorem latebrosissima quæstio est; licere tamen propter istam quæ in stupris committitur, nulla quæstio est. AUGUSTINUS in lib. LXXIII *Quæstionum*, quæst. ult. Si enim aliquis asserat solam illam [5] fornicationem Dominum admittere ad causam relinquendæ conjugis, quæ concubitu illicito perpetratur; potest dicere, Dominum de utroque fideli dixisse, ut neutri liceat alterum relinquere, nisi causa fornicationis. AUGUSTINUS *De ser Dom.* lib. I, cap XXVIII. Non [6] tantum fornicantem uxorem dimittere conceditur; sed quisquis eam quoque uxorem dimittit a qua ipse cogitur fornicari, causa fornicationis utique dimittit, non tantum illius, sed et suæ: illius, quia fornicatur; suæ, ne fornicetur. AUGUSTINUS *De fide et operib.*, cap. XVI. Eodem etiam modo eam

[1] Sic A, B, C, D. — Parm. : « dissidium. » — [2] Al. : « uxorem. » — [3] Al. deest : « eam. » — [4] Al. : « sensu. » — [5] Al. omittitur : » « illam. » — [6] Al. : « autem.

rectissime dimittit, si viro suo dicat : Non ero uxor tua nisi mihi de latrocinio divitias congreges, aut si quid aliud vel facinorosum vel flagitiosum in viro monuerit. Tunc enim ille cui hoc uxor dicit, si veraciter pœnitens est, membrum quod eum scandalizat amputabit. AUGUSTINUS *De ser Domini in monte*, lib. I, cap. XXVIII. Nihil autem est iniquius quam fornicationis causa uxorem dimittere, si et ipse convincitur fornicari: occurrit enim [1] illud Rom. II: « In quo alterum judicas, teipsum condemnas. » De eo autem quod dicit, *Et qui dimissam duxerit, adulterat*, potest quæri utrum sicut mœchatur ille qui eam ducit, sic et illa quam ducit: jubetur enim ab Apostolo et illa manere innupta, aut viro reconciliari. Sed tamen si discesserit a viro, multum interest utrum dimittat an dimittatur: si enim ipsa virum dimiserit et alteri nupserit, videtur cupiditate mutandi conjugii virum priorem reliquisse; quæ adulterina cogitatio est: sed si dimittatur a viro, inveniri non potest quomodo, cum vir et mulier pari consensu misceatur, unus eorum mœchatus sit, et non alter. Huc accedit quia si mœchatur ille ducendo eam quæ dimissa est a viro, ipsa facit eum mœchari; quod hic Dominus vetat.

19. Iterum audistis quia dictum est antiquis : Non perjurabis; reddes autem Domino juramenta tua. Ego autem dico vobis, non jurare omnino, neque per cœlum, quia thronus Dei est, neque per terram, quia scabellum est pedum ejus, neque per Hierolosymam, quia civitas est magni regis : neque per caput tuum juraveris, quia non potes unum capillum album facere aut nigrum. Sit autem sermo vester, Est est, Non non. Quod autem his abundantia est, a malo est.

19. GLOSSA. Docuerat supra Dominus non esse injuriam proximo inferendam, prohibendo iram cum homicidio, concupiscentiam cum adulterio, et dimissionem uxoris cum libello repudii; nunc autem consequenter docet ab injuria Dei abstinendum, cum prohibet non solum perjurium tamquam malum, sed etiam juramentum tamquam mali occasionem: unde dicit: *Iterum audistis quia dictum est antiquis, Non perjurabis*. Dicitur enim in Levit. XIX : « Non perjurabis in nomine meo : » et ne creaturas facerent sibi deos, præcepit reddere Deo juramenta, et non jurare per creaturas : unde subditur: *Redde autem Domino juramenta tua;* idest, si jurare contingerit, per creatorem jurabis, non per creaturam: unde dicitur in Deut. VI, « Dominum Deum tuum timebis, et per nomen ejus jurabis. » HIERONYMUS super illud, *Dico vobis non jurare*. Hoc autem quasi parvulis fuerat lege concessum, ut quomodo victimas immolabant Deo, ne eas idolis immolarent, sic et jurare permitterentur in Deum; non quod recte hoc facerent, sed quod melius esset Deo hoc exhibere quam dæmoniis. CHRYSOSTOMUS hom XII *In opere imperf*. Nemo enim frequenter jurat qui non aliquando perjuret; sicut qui fecit consuetudinem multa loqui, aliquando loquitur importuna. AUGUSTINUS *Contra Faustum*, lib. XIX, cap. XXIII, a med. illius. Quia vero perjurare grave peccatum est, longius autem remotus est a perjurio qui nec jurare consuevit quam qui verum jurare proclivis est maluit nos Dominus non jurantes non [2] recedere a vero, quam verum jurantes, appropinquare perjurio : unde subdit : *Ego autem dico vobis, Non jurare omnino*. AUGUSTINUS *De ser. Dom. in monte*, lib. I, cap. XXX. In quo Pharisæorum justitiam, quæ est non pejerare, confirmat: non enim potest pejerare qui non jurat. Sed quoniam ille jurat qui adhibet Deum testem, considerandum est ne contra hoc præceptum Domini Apostolus fecisse videatur, quia sæpe hoc modo juravit cum dixit Galat. I. « Quæ scribo vobis, ecce coram Deo, quia non mentior. » Et Rom. I: « Testis est mihi Deus, cui servio in spiritu meo. » Nisi forte quis dicat tunc cavendam esse jurationem cum aliquid dicitur per quod juratur, ut non juraverit, quia non dixit per Deum, sed dixit, « Testis est mihi Deus. » Ridiculum est hoc putare : sed tamen etiam sciat hoc modo jurasse Apostolum dicentem I Corinth. XV. « Quotidie morior per gloriam vestram, fratres. » Quod ne quis ita existimet dictum tamquam si diceretur : Vestra gloria me fecit quotidie mori, Græca exemplaria dijudicant, in quibus quod scriptum est, « ni tin kauchisin himeteran, » idest per gloriam vestram, non nisi a jurante dicitur [3]. AUGUSTINUS, *Contra mendac*. cap. XV. Sed pleraque in verbis intelligere non valentes, in factis sanctorum colligimus quemadmodum oporteat accipi quod facile

— [1] Al. : « ei. » — [2] Al. omititur : « non. » — [3] Al. : « in quibus quod scriptum est, non nisi a jurante dicitur. »

in aliam partem duceretur, nisi exemplis revocaretur. Juravit Apostolus in epistolis suis, et sic ostendit quomodo accipiendum est quod dictum : *Dico autem vobis, non jurare omnino:* ne scilicet jurando, ad facilitatem jurandi veniatur : ex facilitate autem jurandi veniatur ad consuetudinem: a consuetudine in perjurium decidatur. Et ideo non invenitur jurasse nisi scribens, ubi consideratio cautior non habet linguam præcipitem. Et tamen Dominus omnino ait, *Non jurare*: non enim concessit ut id liceret scribentibus. Sed quia præcepti violati reum Paulum præsertim in epistolis conscriptis nefas est dicere, est intelligendum illud quod positum est, *Omnino*, ad hoc positum, ut quantum in te est non affectes, vel quasi pro bono cum aliqua delectatione appetas jusjurandum. AUGUSTINUS *Contra Faustum* lib XIX, cap. XXIII, a med. In scriptis[1] ergo ubi est consideratio major, pluribus locis Apostolus jurasse invenitur, ne quisquam putaret etiam verum jurando peccari, sed potius intelligeret humanæ fragilitatis corda non jurando tutius a a perjurio conservari. HIERONYMUS super *Ego dico vobis.* Denique considera, quod hic Salvator non per Deum jurare prohibuit, sed per cœlum, per terram, et per Hierosolymam, et per caput tuum : hanc enim per elementa jurandi pessimam consuetudinem semper habuere Judæi[2] Qui autem jurat, aut veneratur aut diligit eum per quem jurat; Judæi autem per Angelos et urbem Hierusalem, et templum, et elementa jurantes, creaturas venerabantur Dei honore, cum in lege præceptum sit ut non juremus nisi per Dominum Deum nostrum. AUGUSTINUS *De ser. Domini in monte*, lib. I, cap XXXI. Vel ideo additum est, *Neque per cœlum*, quia Judæi non putabant se teneri juramento, si per ista jurassent; ac si dicat. Cum juras per cœlum et terram, non te arbitreris non debere Domino jusjurandum tuum, quia per eum jurare convinceris cujus cœlum thronus est et cujus terra scabellum est: quod non est sic dictum quasi habeat Deus collocata membra in cœlo et in terra, ut nos cum sedemus; sed illa sedes Dei judicium significat. Et quoniam in hoc universo mundi corpore maximam speciem cœlum dicitur tamquam præstantior sit excellenti pulchritudine vis divina; terramque dicitur calcare, quasi[3] minimam speciem ordinet in extremis. Spiritualiter autem sanctas animas cœli nomine significat, et terræ, peccatrices[4] : quoniam, I Corinth. II « spiritualis omnia judicat. » Peccatori autem dictum est Gen. III : « Terra es, et in terram ibis. » Et qui in lege manere voluit, sub lege ponitur : et ideo congruenter dicit, *Scabellum pedum ejus.* Sequitur : *Neque per Hierosolymam, quia civitas est magni regis* : quod melius dicitur, quam si diceret: Mea, cum tamen hoc dixisse intelligatur. Et quia ipse utique est Dominus, Domino jusjurandum debet qui per Hierosolymam jurat. Sequitur; *Neque per caput tuum juraveris.* Quid enim poterat quisquam magis ad se pertinere arbitrari quam caput suum? Sed quomodo nostrum est ubi potestatem faciendi unum capillum album aut nigrum non habemus? Propter quod dicitur: *Quia non potes unum capillum album facere, aut nigrum.* Ergo Deo debet jusjurandum quisquis etiam per caput suum jurare voluerit. Et hinc etiam cetera intelliguntur. CHRYSOSTOMUS in hom. XVIII, *Sup. Matth.* Attendite autem, quod elementa mundi extollit, non ex propria natura, sed ex habitudine quam habent ad Deum, ne idololatriæ daretur occasio. RABANUS. Qui autem jurare prohibuit, quomodo loqui oporteat, docuit subdens: *Sit autem sermo vester, Est est, Non non;* idest quod est, sufficiat dicere, Est ; quod non est, sufficiat dicere, Non est. Sive ideo dicitur bis, *Est, est, Non, non*, ut quod ore affirmas, operibus probes ; et quod verbis negas, factis non confirmes. HILARIUS, cap. IV *In Matth.* inter med. et fin. Vel aliter. In fidei simplicitate viventibus jurare opus non est cum quibus semper quod est est, quod non non ; et per hoc[5] eorum et opus et sermo omnis in vero est. HIERONYMUS. Evangelica igitur veritas non recipit juramentum, cum omnis sermo fideli pro jurejurando[6] sit. AUGUSTINUS lib. I *De serm. Dom.*, cap. XXX. Quapropter qui intelligit non in bonis sed in necessariis jurationem habendam, refrenet se quantum potest, ut non ea utatur nisi in necessitate, cum videt pigros esse homines ad credendum quod utile est credere, nisi juratione firmetur. Hoc ergo est bonum et appetendum, quod hic dicitur, *Sit sermo vester*

— [1] Al. « in præscriptis. » — [2] Al. : « habere Judæi noscuntur. » — [3] Sic A, B, C, D. — Parm. : « quod. » — [4] Al. : « peccatorem. » — [5] Al. omittitur : « hoc. » — [6] Parm. : « juramento. »

Est est, Non non. Quod autem his abundantius est, a malo est, idest, si jurare cogeris, scias de necessitate venire infirmitatis [1] eorum quibus aliquid suades, quæ utique infirmitas malum est. Itaque non dixit, Quod amplius est malum est: tu enim non malum facis qui bene uteris juratione, ut alteri persuadeas quod utiliter persuades; sed a malo est illius cujus infirmitate jurare cogeris. CHRYSOSTOMUS in hom. XVII, *Sup. Matth.* Vel *a malo est*, idest ab infirmitate eorum quibus lex jurare permisit. Ita enim Christus non monstrat veterem legem diaboli esse; sed a veteri imperfectione ducit ad abundantem novitatem.

20. Audistis quia dictum est : Oculum pro oculo, dentem pro dente. Ego autem dico vobis, non resistere malo; sed si quis te percusserit in dexteram maxillam tuam, præbe illi et alteram; et ei qui vult tecum in judicio contendere et tunicam tuam tollere, dimitte ei et pallium; et quicumque te angariaverit mille passus, vade cum illo et alia duo. Qui autem petit a te, da ei; et volenti mutuari a te, ne avertaris.

20. GLOSSA. Quia superius docuerat Dominus non esse proximo injuriam inferendam, nec irreverentiam Domino, consequenter hic docet qualiter se Christianus habere debeat ad injuriam sibi inferentes : unde dicit : *Audistis quia dictum est : Oculum pro oculo, et dentem pro dente.* AUGUSTINUS, *Contra Faustum*, lib. XIX, cap. XXV. Quod quidem ad reprimendas flammas odiorum in se invicem sævientium, et immoderatos animos refrenandos ita præceptum est. Quis enim facile contentus est tantum rependere vindictæ quantum accipit injuriæ? Nonne videmus leviter læsos homines moliri cædem [2], sitire sanguinem, vixque invenire in malis inimici unde satientur? Huic igitur immoderatæ ac injustæ ultioni lex justum modum figens, pœnam talionis instituit; hoc est, ut qualem quisque intulit [3] injuriam, tale supplicium rependat : quod non fomes, sed limes furoris est : non ut id quod sopitum erat, hinc accenderetur; sed ne id quod ardebat, ultra extenderetur; imposita est enim justa vindicta, quæ juste debetur ei qui passus fuerit injuriam. Quod autem debetur, etsi benigne remittitur, non tamen inique repetitur. Itaque cum peccet qui immoderate vult vindicari, non peccet autem qui juste [4], vult vindicari, remotior est a peccato qui non vult omnino vindicari : et ideo subdit : *Ego autem dico vobis, non resistere malo.* Poteram autem et ego sic ponere : Dictum est antiquis : Non juste vindicabis : ego autem dico vobis, Ne vindicetis, quod adimpletio est : si per hæc verba, quod legi defuit, a Christo additum mihi videretur; ac non potius id quod lex volebat efficere, ne injuste se quisquam vindicaret, conservari tutius, si omnino non vindicaret. CHRYSOSTOMUS hom. XII *In opere imperfecto.* Sine hoc enim mandato, legis mandatum stare non potest : quia si secundum legis mandatum omnibus reddere mala pro malis cœperimus, omnes efficiemur mali, eo quod persequentes abundant. Si autem, secundum Christi præceptum, non resistitur malo, et si mali non leniuntur, tamen boni permanebunt boni. HIERONYMUS super illud, *Dentem pro dente.* Dominus ergo noster, vicissitudinem tollens, truncat initia peccatorum : in lege namque culpa emendatur, hic peccatorum auferuntur exordia. GLOSSA. Vel potest dici, quod Dominus hoc dixit, justitiæ veteris legis aliquid addens. AUGUSTINUS *De ser. Domini in monte*, lib. I, cap. XXXIII. Pharisæorum enim justitia minor est, non excedere vindictæ modum; et hoc est pacis inchoatio; perfecta autem pax est talem penitus nolle vindictam. Intra illud ergo primum quod præter legem est, ut majus malum pro minori malo reddatur, et hoc quod Dominus perficiendis discipulis dicit, ne pro malo ullum malum reddatur, medium locum tenet ut tantum reddatur quantum et acceptum est : per quod a summa discordia ad summam concordiam transitus factus est. Quisquis enim malum prior infert, maxime a justitia distat : quisquis autem nulli prior malefecit, sed tamen læsus rependit gravius, recessit aliquantulum a summa iniquitate; qui vero tantum reddit quantum accepit, jam aliquid donat : justum est enim eum qui læsit prior, gravius lædi. Hanc ergo inchoatam minimam [5] justitiam ille perficit qui legem venit implere. Duos autem gradus qui intersunt, intelligendos relinquit : nam est qui non reddat tantum, sed minus; et hinc ascendit, qui omnino nil rependerit; quod parum videtur Domino, nisi et amplius sit para-

[1] Al. : « infirmitate. » — [2] Al. : « cædere. » — [3] Al. : « instituit. » — [4] Al. : « non qui juste, etc. » — [5] Al. : « minime. »

tus suscipere. Quapropter non ait, non reddere malum pro malo; sed *non resistere adversus malum*: ut non solum non rependas quod tibi fuerat irrogatum, sed etiam non resistas quin aliud irrogetur. Hoc enim est quod convenienter exponitur : *Sed si quis te percusserit in dexteram maxillam tuam, præbe ei et alteram* : quod ad misericordiam pertinere maxime sentiunt qui eis quos multum diligunt, serviunt, vel pravis vel phreneticis, a quibus multa sæpe patiuntur : et si eorum salus id exigat, præbent se etiam ut plura patiantur. Docet ergo Dominus medicus animarum, ut discipuli sui, eorum quorum saluti consulere vellent, imbecillitates æquo animo tolerarent. Omnis namque improbitas ex imbecillitate animi venit : quia nihil innocentius est eo qui in virtute perfectus est. AUGUSTINUS *De mend. ad Consentium*, cap. XV. Ea vero quæ in novo testamento a sanctis facta sunt, valent ad exempla intelligendarum Scripturarum, quæ in præceptis digesta sunt; velut cum legimus in Evang. Luc. VI : « Accepisti alapam etc. » Exemplum autem patientiæ nullum quam ipsius Domini excellentius invenimus ; et ipse cum alapa percussus esset, non ait : Ecce alteram maxillam; sed ait Joan, XVIII : « Si male dixi, exprobra de malo ; si autem bene, quid me cædis? » ubi ostendit illam præparationem alterius maxillæ in corde faciendam. AUGUSTINUS *In serm. Domini in monte*, lib. I, cap. XXX. Paratus enim fuit Dominus non solum in alteram maxillam cædi pro salute omnium, sed in toto corpore crucifigi, lib. I, c. XXXV. Quæri autem potest quid sit dextera maxilla. Sed cum facies sit qua quisque cognoscitur, in faciem cædi, secundum Apostolum est contemni ac despici. Sed quoniam facies non potest dici dextera et sinistra, et tamen nobilitas est secundum Deum et secundum sæculum, ita distribuitur tamquam in dexteram maxillam et sinistram, ut in quocumque discipulo Christi contemptum fuerit quod Christianus est, multo magis in se contemni paratus sit, si quos hujusmodi sæculi honores habet, lib. I, cap. XXXVII. Omnia autem in quibus improbitatem aliquam patimur, in duo genera dividuntur : quorum unum est quod restitui non potest, alterum quod potest. Sed in illo quod restitui non potest, vindictæ solatium quæri solet. Quid enim prodest quod percussus repercutis? numquid propterea quod in corpore læsum est restituitur? Sed tumidus animus talia fomenta desiderat. CHRYSOSTOMUS hom. XII, *In opere imperf*. Numquid autem si repercusseris eum, compescuisti eum, ut te non percutiat? Sed magis excitasti eum ut adhuc percutiat. Nam iracundia per iracundiam non compescitur, sed amplius irritatur. AUGUSTINUS *In ser. Domini in monte*, lib. I, c. XXXVII. Unde Dominus potius misericorditer perferendam alterius infirmitatem judicat, quam alieno supplicio suam mitigandam : neque tamen hic ea vindicta prohibetur quæ ad correctionem valet : ipsa enim pertinet ad misericordiam, nec impedit illud propositum quo quisquam paratus est ab eo quem correctum esse vult, plura perferre. Requiritur tamen ut et ille vindicet cui ordine rerum potestas data est, et ea voluntate vindicet qua pater in filium parvulum, quem odisse non potest. Sancti autem viri nonnulla peccata morte punierunt, quo et viventibus utilis metus incuteretur, et illis qui morte puniebantur non ipsa mors noceret, sed peccatum quod augeri posset si viverent. Inde est quod Elias multos morte affecit : de quo cum exemplum cepissent discipuli, reprehendit in eis Dominus non exemplum Prophetæ, sed ignorantiam vindicandi, animadvertens eos non amore correctionis, sed odio desiderare vindictam. Sed postquam eos docuit diligere proximum, infuso etiam Spiritu sancto, non defuerunt tales vindictæ : nam et verbis Petri Ananias et uxor ejus exanimes ceciderunt; et Paulus apostolus tradidit quemdam satanæ in interitum carnis : et ideo quidam adversus corporales vindictas quæ sunt in veteri testamento, nescio qua cæcitate sæviant, quo animo facta sunt, nescientes. AUGUSTINUS *Ad Bonif. Comitem*, ep. L. Quis autem mente sobrius regibus dicat : Non ad vos pertinet quis velit esse, sive religiosus, sive sacrilegus? Quibus dici non potest : Non ad vos pertinet in regno vestro, quis velit pudicus esse aut impudicus. Melius est quidem ad Deum colendum doctrina homines duci, quam pœna compelli ; multis autem profuit, quod experimentis probavimus, prius dolore vel timore cogi, ut postea possint doceri, aut quod jam verbis didicerant, opere sectari. Sicut enim meliores sunt quos dirigit amor, ita plures sunt quos corrigit timor. Agnoscant in Apos-

tolo Paulo [1] prius cogentem Christum, et postea docentem. AUGUSTINUS *In ser. Dom. in monte*, lib. I, cap. XXXIV. Tenebitur ergo in hoc injuriarum genere quod per vindictam luitur iste modus a Christianis : ut accepta injuria non surgat odium, sed paratus sit animus plura perpeti, nec correctionem negligat qui vel consilio vel auctoritate uti potest. HIERONYMUS super illud, *Si quis te percusserit*. Secundum autem mysticos intellectus percussa dextera nostra, non debemus sinistram præbere, sed alteram, hoc est alteram dexteram : justus enim sinistram non habet. Si nos hæreticus in disputatione percusserit, et dextrum dogma voluerit vulnerare, opponatur ei aliud de Scripturis testimonium. AUGUSTINUS *In ser. Domini in monte*. l. L, c. XXXIX. Aliud autem injuriarum genus est quod integrum restitui potest : cujus duæ sunt species : una ad pecuniam, altera ad opera pertinet : unde de primo horum duorum subdit : *Et ei qui vult tecum in judicio contendere et tunicam tuam tollere, dimitte ei et pallium*. Sicut ergo quod positum est de percussa maxilla, omnia significat quæ sic ingeruntur ab improbis ut restitui non possint nisi vindicta; ita quod positum est de vestimento, omnia significat quæ possunt restitui sine vindicta; et hoc etiam ad præparationem cordis non ad ostensionem operis præceptum recte intelligitur. Et quod de tunica et vestimento dictum est, in omnibus faciendum est quæ aliquo jure temporaliter nostra esse dicimus. Si enim de necessariis hoc imperatum est; quanto magis superflua contemnere convenit? Et hoc ipse signat cum dicit : *Qui vult tecum in judicio contendere* : omnia ergo intelliguntur de quibus in judicio nobiscum contendi potest. Sed utrum et de servis accipiendum sit, magna quæstio est : non enim Christianum oportet sic possidere servum quomodo equum quamvis fieri possit ut majori pretio valeat [2] equus quam servus. Sed si servus rectius a te regitur quam ab illo qui eum cupit auferre, nescio utrum quisquam audeat dicere, eum ut vestimentum debere contemni. CHRYSOSTOMUS hom. XII, *In opere imperf.* Indigna autem res est ut homo fidelis stet in judicio ante conspectum judicis infidelis. Vel si fidelis, certe sæcularis, et qui te venerari debuerat propter dignitatem fidei, judicat te propter necessitatem causæ, perdes dignitatem Christi propter negotium mundi. Deinde omne judicium irritatio cordis est, et cogitationum malarum : nam si videris quod causa tua fraudibus aut pecuniis expugnetur, et similiter tu causæ tuæ adesse festinas, etsi ab initio hoc consilium non habuisti. AUGUSTINUS *In Enchiridion*, cap. LXXVIII. Et ideo prohibuit hic Dominus suos de sæcularibus rebus cum aliis habere judicium. Tamen cum Apostolus sinit in Ecclesia talia judicia finiri inter fratres, fratribus judicantibus, extra Ecclesiam vero terribiliter vetat, manifestum est quid secundum veniam concedatur infirmis. GREGORIUS *In Moralibus*, lib. XXXI, cap. X. Sed tamen quidam dum temporalia nobis rapiunt, solummodo sunt tolerandi ; quidam vero sunt, servata caritate, prohibendi ; non sola cura ne nostra subtrahantur ; sed ne rapientes non sua, semetipsos perdant. Plus enim ipsis raptoribus debemus metuere quam rebus irrationabilibus defendendis inhiare. Cum autem pro terrena re pax a corde cum proximo scinditur, apparet quod plus res quam proximus amatur. AUGUSTINUS *In ser. Domini* lib. I, cap. XXXVI, a med. Tertium vero injuriarum genus quod ad operam pertinet, ex utroque confectum est et cum vindicta [3], et sine vindicta potest restitui : nam qui angariat hominem, et cogit se improbe adjuvari ab invito ; et pœnam improbitatis potest luere, et operam reddere. In hoc ergo genere injuriarum, Dominus docet animum christianum esse patientissimum, et ad plura perferenda paratum : unde subdit : *Et quicumque te angariavit mille passus, vade cum illo alia duo*. Et hoc utique monet non tam ut pedibus agas, quam ut animo sis paratus. CHRYSOSTOMUS in hom. XVIII, *Sup. Matth.* Angariare enim est injuste trahere, et sine ratione vexare. AUGUSTINUS *De ser. Domini in monte* lib. I, cap. XXVI. Sic ergo dictum putamus, *Vade cum illo alia duo*, scilicet millia, ut tria compleri voluerit : quo numero significatur perfectio : ut meminerit quisquis hoc facit, perfectam se implere justitiam : propter quod et tribus exemplis hoc præceptum insinuavit; et in hoc tertio exemplo, simplo duplum additur, ut triplum compleatur. Vel

[1] Al. : « in Apostolum Paulum, » item : « Apostolum Paulo. » — [2] Al. : « veneat. » — [3] Al. deest : « et cum vindicta. »

per hoc accipitur quod in præcipiendo tamquam tolerabilius incipiens paulatim creverit : nam primo præberi voluit alteram maxillam, cum fuerit dextra percussa, ut minus perferre paratus sis quam pertulisti. Deinde illi qui tunicam vult tollere, jubet et pallium dimitti, vel vestimentum, secundum aliam litteram; quod aut tantumdem est, aut non multo amplius. Tertio de mille passibus, quibus addenda dicit duo millia, usque ad duplum perducit. Sed quoniam parum est non nocere nisi et beneficium præstes, consequenter adjungit, et dicit : *Qui autem petit a te, da ei.* CHRYSOSTOMUS homil. XII, *In opere imperf.* Quia divitiæ nostræ non sunt, sed Dei : Deus enim dispensatores divitiarum suarum voluit nos esse, non dominos. HIERONYMUS super illud, *Qui petit a te, da ei.* Sed si de eleemosynis tantum dictum intelligamus, in pluribus pauperibus hoc stare non potest; sed et divites si semper dederint, semper dare non poterunt. AUGUSTINUS *In ser. Domini*, lib. I, cap. XL. Dicit ergo : Omni petenti da, non omnia petenti, ut id des quod dare honeste potes et juste. Quid enim si pecuniam petat qua innocentem conetur opprimere? Quid si stuprum petat? Dandum est ergo quod nec tibi, nec alteri noceat, quantum ab homine credi potest; et cum negaveris quod petit, indicanda est justitia, ut non eum inanem dimittas; et aliquando melius aliquid dabis, cum petentem injuste correxeris. AUGUSTINUS *Ad Vincentium* epist. XLVIII. Utilius enim esurienti panis tollitur, si de cibo securus justitiam negligat, quam esurienti panis frangitur, ut vi injustitiæ seductus acquiescat. HIERONYMUS ibidem. Potest enim intelligi de pecunia doctrinæ, quæ nunquam deficit, sed quanto plus datur, tanto amplius duplicatur. AUGUSTINUS lib. I *De serm. Domini in monte*, cap. XL. Quod autem ait, *Et volenti mutuari a te ne avertaris*, ad animam referendum est : *hilarem enim datorem diligit Deus* : II Corinth. IX. Mutuatur autem omnis qui accipit, etsi ipse non soluturus sit, quia misericordibus Deus plura restituit. Aut si non placet accipere mutuantem nisi eum qui accipit redditurus, intelligendum est Dominum ipsa duo genera præstandi esse complexum : nam aut donamus, aut reddituro commendamus. Recte ergo ad hoc beneficii genus hortando dicit, *Ne avertaris*, idest, ne propterea voluntatem alienes, quasi Deus non redditurus sit, cum homo reddiderit : cum enim ex præcepto Dei facis, infructuosum esse non potest. CHRYSOSTOMUS hom. XII, *In opere imperf.* Ergo jubet nos Christus mutuum dare, non tamen sub usuris : quia qui sic dat, non sua dat, sed aliena tollit; de uno vinculo solvit, et multis alligat; et non propter Dei justitiam dat, sed propter proprium lucrum. Similis est etiam pecunia usuraria aspidis morsui : nam sicut venenum aspidis latenter omnia membra corrumpit, sic usura omnes facultates convertit in debitum. AUGUSTINUS *Ad Marcellinum* epist. V, par. ante med. Objiciunt autem quidam, quod hæc Christi doctrina Reipublicæ moribus nulla ex parte conveniat : nam quis, inquiunt, tolli sibi ab hoste aliquid patiatur, vel Romanæ provinciæ deprædatoribus non mala velit belli jure rependere? Sunt autem ista præcepta patientiæ semper in cordis præparatione retinenda; ipsaque benevolentia, ne reddatur malum pro malo, semper in voluntate complenda est. Agenda sunt autem multa etiam cum invitis benigna quadam asperitate plectentis [1]; ac per hoc si terrena Respublica præcepta Christiana custodiat, et ipsa bella sine benevolentia non gerentur, ut ad pietatis justitiæque pacatam societatem victis facilius consulatur : nam cui licentia iniquitatis eripitur, utiliter vincitur : quoniam nihil est infelicius felicitate peccantium, qua pœnalis nutritur impunitas, et mala voluntas velut hostis interior roboratur.

21. Audistis quia dictum est : Diliges proximum tuum, et odio habebis inimicum tuum. Ego autem dico vobis : Diligite inimicos vestros, benefacite his qui oderunt vos, et orate pro persequentibus et calumniantibus vos, ut sitis filii Patris vestri qui in cœlis est, qui solem suum oriri facit super bonos et malos, et pluit super justos et injustos. Si enim diligitis eos qui vos diligunt, quam mercedem habebitis? Nonne et publicani hoc faciunt? Et si salutaveritis fratres vestros tantum, quid amplius facitis? Nonne et et ethnici hoc faciunt? Estote ergo vos perfecti, sicut et Pater vester cœlestis perfectus est.

21. GLOSSA. Docuit Dominus supra, injuriam inferenti non esse resistendum, sed ad plura perferenda paratum esse; nunc autem ulterius docet injuriam inferentibus impendendum esse caritatis affectum simul et effectum. Et cum præ-

[1] Sic A, B, C, D. — Parm. : « plectendis. » —

missa ad complementum justitiæ legis pertineant, convenienter hoc ultimum rite [1] pertinet ad impletionem caritatis, quæ, secundum Apostolum, est legis plenitudo. Dicit ergo : *Audistis quia dictum est. Diliges proximum tuum.* AUGUSTINUS in I *De doct. christiana*, cap. XXX. Quod autem nullum hominem excepit qui præcepit proximum diligere, Dominus in parabola semivivi relicti ostendit, dicens proximum qui erga illum extitit misericors, ut eum intelligamus proximum cui exhibendum esset misericordiæ officium, si indigeret : quod nulli negandum esse, quis non videat? Domino dicente : *Benefacite his qui oderunt vos.* AUGUSTINUS *De serm. Domini in monte* lib. I, cap. XLI, a medio. Gradum autem esse in Pharisæorum justitia, quæ ad legem veterem pertineret, hinc intelligitur quod multi etiam eos a quibus diliguntur oderunt. Ascendit ergo aliquem gradum qui proximum diligit, quamvis adhuc oderit inimicum : unde ad hoc designandum subditur : *Et odio habebis inimicum tuum :* quæ vox non est accipienda ut jubentis justo, sed permittentis infirmo. AUGUSTINUS *Contra Faustum*, lib. XIX, cap. XXIV. Quæro autem a Manichæis, cur proprium velint esse legis Moysi quod dictum est antiquis, *Oderis inimicum tuum.* An et Paulus non dixit homines quosdam Deo odibiles? Quærendum est ergo quomodo intelligatur exemplo Dei, cui dixit Paulus quosdam odibiles, odio habendos inimicos ; et rursus exemplo Dei, *qui facit solem suum oriri super bonos et malos*, diligendos inimicos. Hæc itaque regula est qua et oderimus inimicum propter id quod in eo malum est, idest iniquitatem : et diligamus inimicum propter id quod in eo bonum est, idest rationalem creaturam. Audito igitur et non intellecto quod antiquis dictum erat, *Oderis inimicum tuum*, ferebantur homines in hominis odium, cum non deberent odire nisi vitium. Hos ergo corrigit Dominus cum subdit : *Ego autem dico vobis* : *Diligite inimicos vestros* ; ut qui jam dixerat : *Non veni solvere legem, sed implere*, præcipiendo utique ut diligamus inimicos, cogeret nos intelligere quomodo possemus unum eumdemque hominem et odisse propter culpam, et diligere propter naturam. GLOSSA. Sed sciendum est, in toto corpore legis non esse scriptum : *Odio habebis inimicum tuum :* sed hoc dicitur quantum ad traditionem scribarum, quibus visum est hoc addendum, quia Dominus præcepit filiis Israel persequi inimicos, et delere Amalech de sub cœlo. CHRYSOSTOMUS hom. XII, *In opere imperf.* Sicut enim [2] quod dictum est, *Non concupisces*, non dictum est ad carnem, sed ad animam ; sic in hoc loco caro quidem inimicum suum diligere non potest, anima autem potest : quia dilectio vel odium carnis in sensu est, animæ vero in intellectu. Quando ergo nocemur ab aliquo, et si sentimus odium, non tamen exequi volumus ; cognosce quia caro nostra odit inimicum, anima vero diligit. GREGORIUS, XXII *Moral.* cap. VI, X et XI. Inimici autem dilectio, tunc veraciter custoditur : cum non de profectu dejicimur, nec de ruina illius lætamur. Non enim amat aliquis quem non vult esse meliorem, eumque stantem voto persequitur quem cecidisse gratulatur. Evenire tamen plerumque solet ut non amissa caritate, et inimici nos ruina lætificet, et rursum ejus gloria sine invidiæ culpa contristet; cum et reunte eo quosdam bene erigi credimus et proficiente illo plerosque injuste opprimi formidamus [3]. Sed ad hoc servandum est discretionis examen, ne cum nostra odia exequimur, fallamur sub specie utilitatis alienæ. Oportet etiam pensare quid debemus ruinæ peccatoris, et quid justitiæ ferientis : nam cum perversum quemquam Omnipotens percutit, et congaudendum est justitiæ judicis, et condolendum miseriæ pereuntis. GLOSSA. Qui autem sunt contra Ecclesiam, tribus modis ei adversantur, odio, verbis, cruciatu corporis. Ecclesia [4] contra diligit, unde dicit, *Diligite inimicos vestros* : benefacit, unde sequitur, *Bene facite his qui oderunt vos ;* et orat [5], unde sequitur, *Et orate pro persequentibus et calumniantibus vos.* HIERONYMUS super illud, *Diligite inimicos vestros.* Multi præcepta Dei imbecillitate sua, non sanctorum viribus æstimantes, impossibilia putant esse quæ præcepta sunt ; et dicunt sufficere virtutibus, non odisse inimicos ; ceterum diligere plus præcipi quam humana natura patiatur. Sciendum est ergo Christum non impossibilia præ-

[1] Al. deest : « rite. » — [2] Al. : « autem. » — [3] Sic A, B, C, D. — Parm. : « timemus. » — [4] Al. omittitur : « Ecclesia. » — [5] Al. : « unde sequitur primo, *Diligite inimicos vestros* ; secundo *Benefacite his qui oderunt vos* ; tertio, *Et orate*, etc. »

cipere, sed perfecta; quæ facit David in Saul et Absalon : Stephanus quoque martyr pro lapidantibus deprecatus est : et Paulus anathema cupit esse pro persecutoribus suis. Hoc autem Jesus et docuit et fecit, dicens : Luc. XXIII, *Pater ignosce illis.* AUGUSTINUS *In Enchir.* cap. LXIII. Sed perfectorum sunt ista filiorum Dei : quo quidem se debet omnis fidelis extendere, et humanum animum ad hunc affectum, orando Deum secumque luctando, perducere. Tamen hoc tam magnum bonum, tantæ multitudinis non est, quantam credimus exaudiri, cum in oratione dicitur infra VI : *Dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris.* AUGUSTINUS *De serm. Domini in monte* lib. I, cap. XLII. Oritur autem hic quæstio, quod huic præcepto Domini in quo nos hortatur orare pro inimicis, multæ aliæ Scripturæ partes videntur adversæ : quia in Prophetis inveniuntur multæ imprecationes adversus inimicos, ut est illud Psal. CCVIII : *Fiant filii ejus pupilli.* Sed sciendum quod Prophetæ solent figura imprecantis futura prædicere. Sed illud magis movet quod dicit Joannes I Joan. V : *Est autem peccatum ad mortem, non pro illo dico ut oret quis* : aperte enim ostendit esse aliquos fratres pro quibus orare nobis non præcipitur, per hoc quod præmittit : *Si quis scit peccare fratrem suum* etc., cum Dominus etiam pro persecutoribus nos jubeat orare. Nec ista quæstio solvi potest, nisi fateamur aliqua peccata esse in fratribus, quæ inimicorum persecutione sunt graviora. Nam et Stephanus orat pro eis a quibus lapidatur, quia nondum Christo crediderant : et Apostolus Paulus, II Tim. IV, non orat pro Alexandro, quia frater erat, at per invidentiam, fraternitatem oppugnando peccaverat. Pro quo autem non oras, jam non contra illum oras. Sed quid agimus de his contra quos oratum a sanctis accipimus, non ut corrigerentur (nam hoc modo pro ipsis potius oratum est), sed ad illam ultimam damnationem, non sicut contra Domini traditorem per Prophetam (nam illa, prædictio futurorum, non optatio supplicii fuit) sed sicut in Apocalypsis VI, legimus, martyres orare ut vindicentur? Sed hinc non oportet moveri. Quis enim audeat affirmare utrum contra ipsos homines, an contra regnum peccati petierint? Nam ipsa est justitiæ et misericordiæ vindicta martyrum[1], ut evertatur regnum peccati, quo regnante tenta perpessi sunt. Destruitur autem partim correctione hominum, partim damnatione perseverantium in peccato. Nonne tibi videtur Paulus in seipso Stephanum vindicasse cum dicit I Corinth. IX : *Castigo corpus meum, et in servitutem redigo ?* AUGUSTINUS *De quæst. nov. et vet. Testam.* quæst. LXVIII. Vel animæ occisorum clamant, vindicari se postulantes ; sicut sanguis Abel clamavit de terra non voce, sed ratione. Nam et opus opificem laudare dicitur per hoc ipsum quod videntem se oblectet : non enim tam impatientes sunt sancti ut urgeant fieri quod sciunt tempore præfinito futurum. CHRYSOSTOMUS in hom. XVIII, *Sup. Matth.* Vide autem quot gradus ascendit, et qualiter nos in ipsum virtutis verticem statuit. Primus gradus est non incipere injustitiam [2], secundus [3] æqualibus non vindicare ; tertius non facere vexanti quæ quis passus est; quartus exponere seipsum ad patiendum mala; quintus amplius [4] tribuere quam ille vult qui fecit mala; sextus non odio habere eum qui hoc operatur ; septimus diligere; octavus benefacere; nonus pro ipso orare. Et quia magnum erat præceptum, præclarum præmium subdit, scilicet fieri similes Deo : unde dicit : *Ut sitis filii Patris vestri qui in cœlis est.* HIERONYMUS *In fin. com.*, cap. V. Si quis enim præcepta Dei custodiat filius Dei [5], efficitur : ergo non in natura filius est, hic scilicet de quo loquitur, sed arbitrio suo. AUGUSTINUS *De serm. Dom. in mont.*, lib. I, cap. XLVI. Ex illa autem regula intelligendum est quod hic dicitur, qua et Joannes dicit cap. I : *Dedit eis potestatem filios Dei fieri.* Unus enim naturaliter Filius est ; nos autem potestate accepta efficimur filii, inquantum illa quæ ab eo præcipiuntur implemus. Itaque non ait : Facite ista, quia estis filii ; sed : Facite ista, ut sitis filii. Cum autem ad hoc nos vocat, ad similitudinem suam vocat : unde sequitur : *Qui*

[1] P. Nicolai habet ex textu Augustini : « Nam ipsa est sincera et plena justitiæ et misericordiæ vindicta martyrum, etc. » — [2] Sic A, B, C, D. — Parm. : « injuriam » — [3] Sic A, B, C, D. — Al. : « per æqualem non vindicare. » — Parm. : « ut injuriam ulciscens, æquali supplicio siscontentus; » quod non concordat cum textu Chrysostomi : δεύτερος μετὰ τὸ ἄρξασθαι, τὸν ἀδικοῦντα τοῖς ἴσοις μὴ ἀμύνεσθαι. » — [4] Parm. addit : « se. » — Quidam edit. addunt : « vel ad majora præbere se. » — [5] Al.: « ei filius. »

solem suum facit oriri super bonos et malos, et pluit super justos et injustos. Potest autem per solem intelligi non iste visibilis; sed ille de quo dicitur Malach. IV : *Vobis qui timetis nomen Domini, orietur sol justitiæ* : et per pluviam irrigatio doctrinæ veritatis; quia et bonis et malis apparuit et evangelizatus est Christus. HILARIUS, cap. IV *In Matth.* non procul a fine. Vel in baptismi et spiritus sacramento tribuit solem et pluviam. AUGUSTINUS lib. I *De serm. Domini in monte,* cap. XLVI. Vel potest accipi sol iste visibilis, et pluvia qua fructus gignuntur : quia iniqui in *Libro Sapientiæ*, cap. V, plangunt : *Sol non ortus est nobis.* Et de pluvia spirituali dicitur Psalm. V, *Mandabo nubibus meis ne pluant super eam.* Sed sive hoc sive illud, magna Dei bonitate fit, quæ nobis imitanda præcipitur. Non autem solum ait, *Qui facit solem oriri;* sed addidit *suum*, idest quem ipse fecit; ut hinc admoneremur quanta liberalitate ex præcepto ejus præstare debemus quod non creamus, sed ex muneribus ejus accipimus. AUGUSTINUS *Ad Vicentium*, epist. XLVIII. Sed sicut ista dona ejus laudamus, ita etiam flagella in eos quos diligit cogitemus. Unde non omnis qui parcit, amicus est, nec omnis qui verberat, inimicus : melius est enim cum severitate diligere, quam cum lenitate decipere. CHRYSOSTOMUS hom. XIII *Op. imp.* Caute autem dixit, *Super justos et injustos*, non super justos ut injustos : quia omnia bona Deus non propter homines dat, sed propter sanctos, sicut et flagella propter peccatores; sed in bonis non separat peccatores a justis, ne desperent; nec in malis justos a peccatoribus, ne glorientur : maxime cum malis bona non prosint quæ male viventes ad præjudicium suum percipiunt : nec bonis mala noceant, sed magis prosint ad justitiæ lucrum. AUGUSTINUS in lib. I *De civ. Dei*, cap. VIII. Nam bonus temporalibus bonis non extollitur, nec malis frangitur. Malus autem ideo hujusmodi infelicitate [1] punitur, quia felicitate corrumpitur. Vel ideo ista temporalia bona et mala utrisque voluit esse communia, ut nec bona cupidius appetantur, quæ mali habere cernuntur; nec mala turpiter evitentur, quibus et boni afficiuntur. GLOSSA *interl.* super illud. *Si diligitis.* Amare autem amantem, naturæ est; inimicum vero amare est caritatis; et ideo sequitur : *Si enim diligitis eos qui vos diligunt, quam mercedem habebitis*, scilicet in cœlo? Nullam [2] : de his enim dicitur infra VI : *Recepistis mercedem vestram.* Sed tamen hæc oportet facere, illa non omittere. RABANUS super iisdem verbis. Si ergo peccatores erga dilectores suos natura duce volunt esse benefici, multo magis vos majoris dilectionis signo [3] amplecti debetis etiam non amantes : unde sequitur : *Nonne et publicani hoc faciunt?* idest qui publica vectigalia exigunt, vel qui publica negotia sæculi vel lucra sectantur. GLOSSA. Si vero pro his tantum oraveritis qui aliqua affinitate vobis conjuncti sunt, quid amplius habet beneficium vestrum quam infidelium? unde sequitur : *Et si salutaveritis fratres vestros tantum, quid amplius facitis?* Salutatio enim est quædam species orationis. *Nonne et Ethnici hoc faciunt?* RABANUS *loc. cit.* Idest gentiles : nam ethnos græce, latine gens dicitur, qui tales sunt ut fuerunt geniti, scilicet sub peccato. REMIGIUS. Quia vero perfectio dilectionis ultra dilectionem inimicorum non potest procedere : ideo postquam Dominus præcepit diligere inimicos, subjunxit : *Estote ergo et vos perfecti, sicut et Pater vester cœlestis perfectus est.* Ipse quidem perfectus est ut omnipotens, homo autem ut ab omnipotente adjutus : nam *sicut* quandoque in Scripturis pro veritate et æqualitate accipitur : ut ibi Josue I : *Sicut fui cum Moyse, ita ero et tecum* : aliquando autem pro similitudine, ut hic. CHRYSOSTOMUS hom. XIII, *In op. imperf.* Sicut enim filii carnales similant patres in aliquo corporis signo, ita filii spirituales Deum in sanctitate.

[1] Al. : « felicitate. » — [2] Al. deest: « nullam. » — [3] Al. : « signum. » P. Nicolai emendat « sinu. »

CAPUT SEXTUM

1. Attendite ne justitiam vestram faciatis coram hominibus, ut videamini ab eis; alioquin mercedem non habebitis apud patrem vestrum qui in cœlis est.

1. *Attendite ne* etc [1]. GLOSSA Postquam Christus legem quantum ad præcepta implevit, incipit nunc eam adimplere quantum ad promissa, ut pro cælesti mercede præcepta Dei faciamus, non pro terrenis quæ lex promittebat. Omnia autem terrena ad duo potissima reducuntur : scilicet ad humanam gloriam, et ad terrenorum affluentiam ; quorum utrumque in lege promissum esse videtur. De gloria enim dicitur in Deuter. XXVIII : Faciet te Dominus excelsiorem cunctis gentibus quæ versantur in terra. De affluentia vero temporalium ibidem subditur : Abundare te faciet Dominus in omnibus bonis. Et ideo Dominus hæc duo ab intentione fidelium excludit, scilicet gloriam et terrenorum affluentiam CHRYSOSTOMUS, hom. XIX *Sup. Matth.* Sed sciendum quod appetitus gloriæ propinquus est virtuti. CHRYSOSTOMUS hom. XI. *In op. imperf.* Ubi enim res agitur gloriosa, ibi facilius invenit locum gloriationis occasio; et ideo intentionem gloriæ primo Dominus excludit : præ omnibus enim vitiis carnalibus periculosius hoc esse in hominibus intellexit : cum enim omnia mala servos diaboli vexent, concupiscentia vanæ gloriæ magis vexat servos Dei quam servos diaboli. PROSPER in libro *De senten. Aug.* sent. [2] CCCXVIII. Quas etiam vires nocendi habeat humanæ gloriæ amor, non sentit nisi qui ei bellum indixerit : quia etsi cuiquam facile est laudem non cupere dum negatur, difficile tamen est ea non delectari cum offertur. CHRYSOSTOMUS, hom. XIX, *Sup. Matth.* Intuere autem qualiter incepit velut de fera aliqua difficile cognita disputans, et apta furari eum qui non valde vigilat : occulte enim ingreditur, et omnia quæ intus sunt, insensibiliter aufert. CHRYSOSTOMUS hom. XIII, *In op. imp.* Et ideo hoc cautius cavendum mandat dicens : *Attendite ne justitiam vestram faciatis coram hominibus.* Cor autem nostrum attendere debemus : invisibilis enim est serpens quem observare jubemur, et latenter ingreditur et seducit. Sed in corde mundo si surreptio inimici successerit, mox homo justus discernit quia spiritu alieno pulsatur ; si autem cor fuerit iniquitatibus plenum, suggestionem diaboli non facile intelligit : et ideo præmisit, *Ne irascaris*, *Ne concupiscas* : quia qui malis istis subjectus est, cor suum non potest attendere. Sed quomodo potest fieri ut non coram hominibus eleemosynam faciamus? Aut si fiat, quomodo non sentiemus? Si enim præsente aliquo occurrerit pauper, quomodo dabitur ei absconse? Sed educendo eum in secreto, videtur quia datur. Sed considera, quia non dixit, Ne tantum coram hominibus faciatis ; sed addidit, *Ut videamini ab eis.* Qui ergo non ideo facit ut ab hominibus videatur ; etsi coram hominibus fecerit, non tamen coram hominibus fecisse videtur : qui enim aliquid facit propter Deum, neminem videt in corde suo nisi Deum propter quem facit ; sicut [3] artifex eum semper habet præ oculis qui sibi opus faciendum commisit. GREGORIUS lib. VIII *Mor.*, cap. III super illud Job VIII. *Inter lapides.* Si ergo dantis gloriam quærimus, et publicata nostra opera in conspectu illius occulta servamus ; si vero per hoc nostram laudem concupiscimus [4] ; foras ab ejus conspectu jam fusa sunt, etiam si a multis ignorentur. Sed valde perfectorum est, sic ostenso opere, auctoris gloriam quærere, ut de illata laude, privata nesciant exultatione gaudere ; quam infirmi quia perfecte contemnendo non superant, necesse est ut bonum quod operantur abscondant. AUGUSTINUS *De serm.*

[1] Hic incipit caput sextum Matthæi in vulgata, quamvis edit. Parm. illud incipere faciat ad hæc verba : « *Cum oratis*, etc. » — [2] Non, ut in Parm. : « CCCXVII. » — [3] Al. : « sic. » — [4] Al. : « conspicimus. »

Dom. in monte, lib. II. In hoc vero quod dicit, *Ut videamini ab eis*, nihil addens, apparet hoc eum prohibuisse ut ibi finem nostri propositi collocemus. Nam et Apostolus qui dicit Galat. I : « Si adhuc hominibus placerem, Christi servus non essem : » alio loco dicit I Cor. x. « Ego omnibus[1] per omnia placeo. » Quod non ideo facit ut placeret hominibus, sed Deo, ad cujus amorem corda hominum volebat convertere ex eo quod eis placebat : sicut non absurde loqueretur qui diceret : In hoc opere quo navem quæro, non navem quæro, sed patriam. AUGUSTINUS *De verbis Dom. serm.* II. Dicit autem, *Ut videamini ab eis* : quia sunt quidam qui sic faciunt justitiam coram hominibus ut non videantur ab eis, sed ut ipsa opera videantur, et glorificetur Pater qui in cœlis est : non enim suam justitiam deputant, sed ejus cujus fide vivunt. AUGUSTINUS *De ser. Domini in monte* (ubi supra). In hoc etiam quod addit, *Alioquin mercedem non habebitis apud Patrem vestrum qui in cælis est*, nihil aliud demonstrat, nisi illud, nos cavere oportere ne humanam laudem pro nostrorum operum mercede quæramus. CHRYSOSTOMUS homil. XIII, *In oper. imperf.* Quid autem a Deo recipies qui Deo nihil dedisti? Nam quod propter Deum fit, Deo datur, et ab eo recipitur[2]; quod autem propter homines fit, in ventos effunditur. Quæ est autem sapientia res dare, et verba vacua comparare, et mercedem Dei contemnere? Vel illum aspice a quo laudem expectas, qui te propter Deum facere putat; alioquin vituperaret te magis. Ille autem qui plena quidem voluntate propter homines facit, ille propter homines fecisse videtur. Si autem per alicujus cor cogitatio vana ascendit. desiderans hominibus apparere, anima autem intelligens contradicit; ille non propter homines fecisse videtur : quia quod cogitavit, passio carnis est; quod elegit, judicium animæ.

2. Cum ergo facis eleemosynam, noli tuba canere ante te, sicut hypocritæ faciunt in synagogis et vicis ut honorificentur ab hominibus. Amen dico vobis : receperunt mercedem suam. Te autem faciente eleemosynam, nesciat sinistra tua quid faciat dextera tua : ut sit eleemosyna tua in abscondito; et Pater tuus, qui videt in abscondito, reddet tibi.

2. AUGUSTINUS *De ser. Domini in monte* lib. II. Generaliter supra Dominus justitiam nominavit cum dixit : *Attendite ne justitiam vestram etc.* : nunc autem per partes exequitur. CHRYSOSTOMUS homil. XIII, *In oper. imperf.* Ponit autem tria fortia bona, scilicet eleemosynam, orationem et jejunium, contra tria mala adversus quæ Dominus tentationis bellum suscepit : pugnavit enim pro nobis[3] contra gulam in eremo; contra avaritiam supra montem, contra vanam gloriam supra templum. Est ergo eleemosyna quæ dispergit, contra avaritiam quæ congregat; jejunium contra gulam, quia ei contrarium; oratio vero contra vanam gloriam, quia cum omne malum ex malo nascatur, sola vana gloria de bono procedit : ideo non destruitur per bonum, sed magis nutritur : nullum ergo remedium potest esse contra vanam gloriam nisi oratio sola. AMBROSIUS[4] (*super illud* I *ad Timoth.* IV, 8,) *Pietas ad omnia utilis est.* « Omnis autem summa[5] disciplinæ christianæ[6] in misericordia et pietate est; » et ideo ab eleemosyna incipit, dicens : *Cum ergo facis eleemosynam, noli tuba canere ante te.* CHRYSOSTOMUS hom. XIII, *In op. imperf.* Tuba autem est omnis actus vel sermo per quem operis jactantia demonstratur; puta, qui facit eleemosynam quando aliquem videt præsentem, vel intercedente aliquo, aut honestiori personæ quæ potest retribuere; alias autem non facit. Sed et si in loco secreto fecerit eo proposito ut laudabilis videatur, tuba est. AUGUSTINUS lib. II, *De serm. Domini in monte*, cap. I. Sic ergo quod dicit, *Noli tuba canere ante te*, ad hoc respicit quod superius ait : *Attendite ne justitiam vestram faciatis coram hominibus.* HIERONYMUS (initio *Comment.* in cap. VI Matth.) Qui autem tuba canit, eleemosynam faciens, hypocrita est : et ideo subdit[7] (*Sicut hypocritæ faciunt.* GLOSSA. Forsitan in convocandi populi gratiam hoc faciebant, ut omnes irent ad spectaculum : ISIDORUS[8] lib. X *Etymol.*, cap. VIII). Nomen hypocritæ tractum est a specie eorum qui in spectaculis contecta facie incedunt, distinguentes vultum vario colore, ut ad personæ quam simulant colorem perveniant, modo in specie viri, modo in feminæ, ut fallant populum dum in ludis agunt. AUGUSTINUS *De ser. Dom.*

[1] Al. : « hominibus. » — [2] Al. : « recipiunt. » — [3] Al. : « bonis. » — [4] Non Ambrosius, sed Ambrosiaster, quisquis sit. — [5] Sic codd. — Parm. : « sententia. » — [6] « ... Disciplinæ nostræ. » — [7] Al. : « et subdit. » — [8] Sic A, B, C, D., licet hunc textum Parm. in notula rejiciat.

in monte, lib. II, cap. III, in initio. Sicut ergo hypocritæ, idest simulatores, tamquam imitatores personarum aliarum, agunt partes illius quod non sunt : non enim qui agit partes Agamemnonis, vere ipse est, sed simulat eum : sic et in Ecclesiis in omni vita humana quisquis [1] se vult videri quod non est, hypocrita est: simulat enim se justum et non exhibet, qui totum fructum in laude hominum ponit. GLOSSA. Et ideo subdit loca publica, cum dicit. *In synagogis et vicis;* et finem intentum, cum subdit : *Ut honorificentur ab hominibus.* GREGORIUS lib. XXXI *Moral.* cap. XI, in novis exempl. cap. VIII. Sciendum vero est, quod sunt nonnulli qui et sanctitatis habitum tenent, et perfectionis meritum exequi non valent ; quos nequaquam credendum est inter hypocritarum numerum currere : quia aliud est infirmitate, aliud callida simulatione peccare. AUGUSTINUS *De ser. Dom. in monte*, lib. II, cap. III, circa med. Tales autem qui simulatione peccant, ab inspectore cordis Deo mercedem non capiunt, nisi fallaciæ supplicium : et ideo subditur : *Amen dico vobis, receperunt mercedem suam.* HIERONYMUS super hoc verbo. Non Dei mercedem, sed suam : laudati enim sunt ab hominibus, quorum causa exercuere virtutes. AUGUSTINUS *De ser. Dom. in monte* lib. II, cap. VI. Hoc autem respicit ad illud quod supra posuit : *Alioquin mercedem non habebitis apud Patrem vestrum.* Sic ergo non quomodo illi eleemosynam facias : sed quomodo facienda sit, jubet convenienter, cum dicit : *Te autem faciente eleemosynam, nesciat sinistra tua quid faciat dextera tua.* CHRYSOSTOMUS in hom. XIX, *Sup. Matth.* super illud, *Nesciat sinistra.* Hoc autem per superabundantiam dicitur; ac si dicat : Si possibile est teipsum ignorare, et ipsas manus latere possibile esset, studiosissimum est tibi. CHRYSOSTOMUS homil. XIII, *In op. imperf.* Apostoli autem interpretantur in lib. Canonum sic. Dextera est populus Christianus, qui est ad dexteram Christi; sinistra autem est omnis populus, qui est ad sinistram. Hoc ergo dicit, ne Christiano eleemosynam faciente, qui est dextera, infidelis aspiciat, qui est sinistra. AUGUSTINUS *De ser. Dom. in monte* lib. II, cap. IV et V. Sed secundum hoc videbitur nulla esse culpa velle placere fidelibus, cum tamen in quorumlibet hominum laude finem boni operis constituere prohibeamur. Ut autem te imitentur quibus facta tua placuerint, non tantum fidelibus, sed etiam infidelibus exhibendum est. Si autem (ut alii dicunt) sinistram inimicum putaveris, ut nesciat inimicus tuus cum eleemosynam facis ; cur ipse Dominus inimicis Judæis circumstantibus misericorditer sanavit homines? Deinde quomodo cum ipso inimico faciemus, ut illud impleamus præceptum Prov. XXI : « Si esurierit inimicus tuus, ciba illum? » Tertia opinio est ridenda eorum qui dicunt, sinistræ nomine uxorem significari; ut quoniam in re familiari tenaciores pecuniarum solent esse feminæ, lateat eas cum aliquid viri alienis impendunt, propter domesticas lites. Non autem solis viris hoc præceptum datum est, sed etiam feminis : cui ergo sinistræ jubetur femina occultare opus misericordiæ suæ? An etiam vir sinistra erit feminæ? Quod si quispiam putat; cum præceptum sit talibus, ut se invicem bonis moribus lucrifaciant, non sibi debent occultare bona opera sua; nec furta facienda sunt ut promereatur Deus. Quod si occultandum est aliquid, quamdiu alterius infirmitas id æquo animo non potest sustinere, quamvis non illicite fiat; non tamen femina per sinistram significari facile apparet totius capituli significatione; et etiam quam sinistram vocet. Quod enim in hypocritis culpatum est, quod scilicet laudes hominum quærunt; hoc tu facere vetaris : quapropter sinistra videtur significare delectationem laudis ; dextera autem significat intentionem implendi præcepta divina. Cum ergo conscientiæ facienti [2] eleemosynam miscet se appetitio laudis humanæ, fit sinistra conscientia dexteræ. *Nesciat* ergo *sinistra;* idest, non se misceat conscientiæ tuæ, laudis humanæ appetitio. Dominus autem noster multo magis prohibet solam sinistram in nobis operari, quam eam miscere operibus dexteræ. Quo autem fine hoc dixerit, ostendit cum subdit : *Ut sit eleemosyna vestra in abscondito*, idest in ipsa bona conscientia, quæ humanis oculis demonstrari non potest, nec verbis aperiri, quandoquidem multi multa mentiuntur. Sufficit autem tibi ad promerendum præmium ipsa conscientia, si ab eo expectas præmium qui solus conscientiæ inspector est. Et hoc est quod subditur :

[1] Al. : « qui. » — [2] Al. : « faciendi. »

Et Pater tuus, qui videt in abscondito, reddet tibi. Multa latina exemplaria habent, *Reddet tibi palam.* CHRYSOSTOMUS hom. XIII, *In oper. imperf.* Impossibile est enim ut opus bonum hominis in abscondito dimittat Deus; sed in hoc sæculo manifestat, et in illo glorificat, quia gloria Dei est: sicut et diabolus manifestat malum, in quo malitiæ ejus virtus ostenditur. Proprie autem publicat Deus omne bonum in sæculo illo cujus bona non sunt communia bonis et malis: ideo cuicumque illic bene fecerit Deus, manifestum est quia pro mercede justitiæ suæ meruit illud. Merces autem justitiæ in hoc sæculo manifesta non est; quia hic non solum boni, sed etiam mali sunt divites. AUGUSTINUS, *De ser. Dom. in monte* lib. II, cap. IV. Sed in græcis exemplaribus, quæ propria[1] sunt, non invenimus, *Palam.* CHRYSOSTOMUS in hom. XIX, *Sup. Matth.* Si ergo vis habere inspectores eorum quæ facis, ecce habes non solum Angelos aut Archangelos, sed Deum universorum.

3. Cum oratis, non eritis sicut hypocritæ, qui amant in synagogis et in angulis platearum stantes orare, ut videantur ab hominibus. Amen dico vobis, receperunt mercedem suam. Tu autem cum oraveris, intra in cubiculum tuum; et clauso ostio, ora Patrem tuum in abscondito; et Pater tuus, qui videt in abscondito, reddet tibi.

3. CHRYSOSTOMUS hom. XIII, *In opere imperf.* Salomon dicit Eccl. VIII « Ante orationem præpara animam tuam. » Quod quidem facit qui faciens eleemosynam venit ad orationem: bona enim opera excitant fidem cordis, et dant confidentiam animæ apud Deum orandi. Ergo eleemosyna præparatio est orationis; et idem Dominus post eleemosynam convenienter[2] de oratione nos instruit. AUGUSTINUS *De serm. Dom. in monte*, lib. II, cap. VI. Non autem hoc monet nunc ut oremus, sed quomodo oremus; sic nec superius ut faciamus eleemosynam, sed quo animo faciamus. CHRYSOSTOMUS, hom. XIII, *In op. imp.* Est autem oratio quasi quoddam spiritale tributum, quod anima offert Deo de visceribus suis. Quanto ergo gloriosior est, tanto cautius est servanda, ne propter homines facta vilescat: et ideo dicit: *Cum oratis, non eritis sicut hypocritæ.* CHRYSOSTOMUS in hom. XIII, *Sup. Matth.* Hypocritas vocat, qui Deum se fingentes orare, homines circumspiciunt; et ideo subdit: *Qui amant in synagogis orare.* CHRYSOSTOMUS hom. XIII *In oper. imperf.* super illud, *Qui amant.* Puto autem quod non ad locum hoc refert Dominus[3] sed ad propositum orantis: in conventu enim fidelium orare laudabile est, sicut dictum est Psal. LXVII: « In ecclesiis benedicite Deum. » Qui ergo sic orat ut ab hominibus videatur, non Deum aspicit, sed homines, et ideo quantum ad propositum suum in synagoga orat. Cujus autem orantis mens solum aspicit Deum, quamvis in synagoga oret, tamen apud se in secreto videtur orare. Sequitur: *Et in angulis platearum*: ut videantur absconse orare[4]: et sic dupliciter laudantur; et quia absconse orant. GLOSSA. Vel anguli platearum sunt ubi via per transversum viæ[5] ducitur, et quadrivium reddit. CHRYSOSTOMUS hom. VIII *In op. imp.* Eo ergo proposito in conventu vetat orare, ut a conventu videatur: unde subditur: *Ut videantur ab hominibus.* Orans ergo nihil novum faciat quod aspiciant homines, vel clamando, vel pectus percutiendo, vel manus expandendo[6]. AUGUSTINUS *De ser. Domini*, lib. II, cap. VI. Non autem videri ab hominibus nefas est: sed ideo hoc agere ut ab hominibus videaris. CHRYSOSTOMUS in hom XIX, ante finem. A vana enim gloria ubique erui bonum est, maxime autem in oratione si enim in hoc cogitationibus circumferimur, si ad orandum ingressi fuerimus hanc habentes ægritudinem, qualiter intelligemus ea quæ a nobis dicuntur? AUGUSTINUS *De ser. Domini*, lib. II, cap. VI. Sic etiam fugienda est hominum scientia[7] si hoc animo aliquid fiat ut fructus expectetur placendi hominibus: unde subditur: *Amen dico vobis, receperunt mercedam suam.* CHRYSOSTOMUS hom. XIII *In op. imperf.* Unusquisque enim ubi seminat, ibi metit: unde qui propter homines orant, non propter Deum, ab hominibus, non a Deo laudantur. CHRYSOSTOMUS in hom. XIX, *Sup. Matth.* super *Receperunt mercedem.* Dicit autem, *Receperunt,* quia Deus retributionem quæ est ab ipso, tribuere vellet; illi autem eam quæ est ab hominibus, usurpant. Quomodo autem orandum sit, subjungit dicens; *Tu autem cum oraveris, intra in cubiculum tuum, et*

[1] Nicolai ponit: « priora. » — [2] Al.: « consequenter. » — [3] Al.: « non ad locum hoc referri quod ait Dominus. » — [4] Al.: « ut videantur, absconse orans. » — [5] Al. deest: « viæ. » — [6] Sic A, B, C, D. — Parm.: « extendendo. » — [7] Al.: « sententia. »

clauso ostio, ora Patrem tuum in abscondito. HIERONYMUS super *Cum oraveris.* Hoc simpliciter intellectum erudit auditorem, ut vanam orandi gloriam fugiat. CHRYSOSTOMUS hom. XIII *In opere imperf.* Ut nemo sit ibi nisi ille qui orat : testis enim orantem gravat, non adjuvat. CYPRIANUS *De oratione dominica*, ser. VI. In abditis etiam locis orare, magis convenit fidei, ut sciamus Dominum ubique esse præsentem, et majestatis suæ plenitudine occulta penetrare. CHRYSOSTOMUS, hom. XIII, *In op. imp.* Possumus etiam intelligere per ostium [1] domus, os corporis, ut non clamosa voce oremus Deum, sed tacito corde, propter tria. Primo, quia Deus non voce clamosa pulsandus, sed conscientia recta placandus, quia est cordis auditor ; secundo, quia secretas orationes tuas non oportet alterum scire, nisi te et Deum : tertio, quia clamose orans, alterum juxta te non permittis orare. CASSIANUS *In collat. Patrum*, XXXV, cap. IX. Cum summo etiam est orandum silentio, ut ipsos quoque inimicos nostros, qui orantibus nobis maxime insidiantur, lateat nostræ petitionis intentio. AUGUSTINUS *De serm. Domini in monte* lib. II, cap. VI. Vel per cubicula nostra sunt intelligenda corda nostra, de quibus dicitur Psal. IV. *Quæ dicitis in cordibus vestris, in cubilibus vestris compungimini.* Ostium est carnalis sensus ; foris sunt omnia temporalia, quæ per sensum cogitationes nostras penetrant, et turba vanorum phantasmatum orantibus obstrepunt. CYPRIANUS *De oratione dominica*, serm. VI. Quæ autem segnitia est alienari et capi ineptis cogitationibus et profanis, cum Dominum deprecaris : quasi sit aliud quod magis debeas cogitare quam quod [2] cum Deo loquaris ? Quomodo te audiri a Deo postulas, cum teipsum non audias? Hoc est ab hoste non cavere, hoc est Deum negligentia orationis offendere. AUGUSTINUS *De serm. Domini*, lib. II, cap. IV. Claudendum est ergo ostium, idest carnali sensui resistendum, ut oratio spiritualis dirigatur ad Patrem, quæ fit in intimis cordis, ubi oratur Patre in abscondito : unde sequitur : *Et Pater tuus, qui videt in abscondito reddet tibi.* REMIGIUS. Et est sensus : Sufficiat tibi ut ille solus noverit tuam orationem qui omnium corda novit occulta : quia ipse qui est inspector, erit exauditor. CHRYSOSTOMUS in homil. XIX *Sup. Matth*, prope finem. Non autem dixit, Gratis dabit, sed *Reddet tibi;* etenim debitorem seipsum tibi constituit.

4. Orantes autem nolite multum loqui, sicut Ethnici faciunt : putant enim quod in multiloquio suo exaudiantur. Nolite ergo assimilari eis. Scit enim Pater vester quid opus sit vobis antequam petatis eum.

4. AUGUSTINUS *De ser. Domini in monte*, lib. II, cap. VII. Sicut hypocritarum est præbere se spectandos in oratione, quorum fructus est placere hominibus ; ita est Ethnicorum, idest gentilium, in multiloquio se putare exaudiri : et ideo subditur : *Orantes autem nolite multum loqui.* CASSIANUS libro IX *Collationum* cap. XXXVI. Frequenter enim, sed breviter est orandum ; ne immorantibus nobis, inferre aliquid nostro cordi insidiator possit inimicus. AUGUSTINUS *Ad Probam* epist. CXXI, cap. X. Non tamen, ut quidam putant, hoc est orare in multiloquio, si diutius oretur. Aliud est sermo multus, aliud diuturnus affectus. Nam et de ipso Domino scriptum est, quod pernoctaverit in orando, et prolixius oraverit, ut nobis præberet exemplum. Dicuntur fratres in Ægypto crebras quidem habere orationes, sed eas tamen brevissimas, et raptim quodammodo jaculato [3] ne illa vigilanter [4] erepta, quæ oranti plurimum est necessaria, per productiores moras hebetetur intentio : ac per hoc ipsi satis ostendunt hanc intentionem sicut non esse obruendam [5] si perdurare non potest, ita si perduraverit, non cito esse rumpendam. Absit autem ab oratione multa locutio ; sed non desit multa precatio, si fervens perseverat intentio : nam multum loqui est in orando rem necessariam superfluis agere verbis. Multum autem precari, est eum quem precamur diuturna cordis excitatione pulsare : nam plerumque hoc negotium plus gemitibus quam sermonibus agitur ; plus gemitibus quam sermonibus agitur ; plus fletu quam affatu. CHRYSOSTOMUS in hom. XIX *In Matth.* Dissuadet igitur per hoc inanem locutionem in orando ; puta cum non petimus decentia a Deo, sed potentatus et glorias, et [6] inimicos superare, et pecuniarum super [7] abundantiam.

[1] Al. : « et ostium. » — [2] Al. deest : « quod. » — [3] Sic A, B, C, D. — Parm. : « jaculatas. » — [4] Sic A, B, C, D. — Parm. : « violenter. » — [5] Sic A, B, C, D. — Parm. : « non est obtundenda. » — [6] Parm. omittit : « et. » — [7] Sic A, B, C, D. — Parm. : « abundantiam. »

Jubet ergo hic non longas orationes facere. Longas autem dico non tempore, sed multitudine eorum quæ dicuntur. Perseverare [1] tamen oportet eos qui petunt. « Orationi enim ait Apostolus, Rom. XII, instantes : » non tamen jubet decem millium versuum orationem componere, et corde tenus enuntiare : quod occulte insinuat, cum dixit, *Nolite multum loqui.* GLOSSA *ordinaria.* Damnat autem multiloquium orationis veniens de infidelitate : unde sequitur, *Sicut Ethnici faciunt.* Gentilibus enim erat necessaria verborum multiplicitas, propter dæmones, qui nesciebant [2] quid illi peterent, nisi illorum verbis instructi : unde sequitur : *Putant enim quod in multiloquio suo exaudiantur.* AUGUSTINUS, *De ser. Domini in monte*, lib. II, cap. VII. Et revera omne multiloquium a gentilibus venit, qui exercendæ linguæ potius quam mundando animo dant operam, et hoc studii genus, etiam ad Deum prece flectendum transferre conantur. GREGORIUS XXIII, *Moral.* cap. XXI, Sed veraciter orare est amaros in compunctione gemitus, et non composita verba resonare : et ideo subditur : *Nolite ergo assimilari eis.* AUGUSTINUS, *De serm. Domini in monte,* lib. I, cap VIII. Si enim verba multa ad id proferuntur ut instruatur ignarus ; quid eis opus est ad rerum omnium conditorem ? Unde sequitur : *Scit enim Pater vester quid opus sit vobis, antequam petatis eum.* HIERONYMUS super *Scit Pater vester.* Consurgit autem in hoc loco quædam hæresis philosophorum quorumdam, dogma perversum dicentium : Si novit Deus quid oremus, et antequam petamus scit quo indigeamus ; frustra scienti loquimur. Quibus respondendum est, non narratores esse, sed rogatores. Aliud est enim narrare ignoranti, aliud scientem petere [3]. CHRYSOSTOMUS in hom. XIX *In Matth.* Non ergo oras ut doceas, sed flectas ; ut familiaris efficiaris continuitate interpellationis ; ut humilieris ; ut rememoreris peccatorum tuorum. AUGUSTINUS, *De ser. Domini in monte*, lib. II, cap. VII. Nec etiam verbis nos agere debemus apud Deum ut impetremus quod volumus, sed rebus quas animo gerimus, et intentione cogitationis, cum dilectione pura, et simplici affectu. AUGUSTINUS *Ad Probam* epist. CXXI. Sed ideo per certa intervalla temporum etiam verbis rogamus Deum, ut illis rerum signis nos ipsos admoneamus, quantumque in hoc desiderio profecerimus, nobisipsis innotescamus, et ad hoc augendum nosipsos acrius excitemus, ne variis curis quod tepescere cœperat, omnino frigescat, et penitus extinguatur nisi crebrius inflammetur. Nobis ergo necessaria sunt verba quibus commoveamur et inspiciamus quid petemus, non quibus Dominum seu docendum seu flectendum esse credamus. AUGUSTINUS, *De serm. Domini in monte*, lib. II, cap. VII. Sed rursus quæri potest, sive rebus sive verbis orandum sit, quid opus sit ipsa oratione, si Deus jam novit quid nobis necessarium sit, nisi quia ipsi orationis intentio cor nostrum serenat et purgat ; capaciusque efficit ad excipienda divina munera, quæ spiritualiter nobis infunduntur. Non enim ambitione precum nos exaudit Deus, qui semper paratus est dare suam lucem ; sed nos non semper parati sumus accipere, cum inclinamur in alia. Fit ergo in oratione conversio corporis ad Deum, et purgatio interioris oculi, cum ea quæ cupiebantur, temporaliter excluduntur, ut acies cordis simplicis ferre possit simplicem lucem, et in ea manere cum gaudio, quo beata vita perficitur.

5. Sic ergo vos orabitis : Pater noster qui es in cœlis.

5. GLOSSA [4] Inter salutaria monita et divina quibus consuluit [5] credentibus, formam orandi proposuit, et orationes composuit brevibus verbis, ut sit fiducia cito annuendi, quod breviter vult rogari : unde dicit : *Pater noster qui es in cœlis.* CYPRIANUS *De oratione dominica.* Qui fecit vivere, docuit et orare : ut dum oratione quam Filius docuit, apud Patrem loquimur, facilius audiamur. Amica et familiaris oratio est Dominum de suo rogare. Agnoscat [6] Pater Filii sui verba, cum precem facimus ; et cum ipsum habeamus advocatum apud Patrem pro peccatis nostris, quando peccatores pro delictis nostris petimus, advocati nostri verba promamus. GLOSSA. Non tamen his solis

[1] Al. : « permanere. » — [2] Al. : « nescirent. » — [3] Al. : » petere scienti. » — [4] Bedæ nomine prænotatur ; sed hæc in Beda non occurrunt ; partem autem eorum habet Cyprianus tract. *De Oratione dominica* paulo post initium. Ex edit. P. Nicolai. — [5] Al. : « consistit. » — [6] Al. : « regere, ut ignoscat. »

verbis oratur, sed et aliis sub eodem sensu conceptis, quibus cor nostrum accenditur. AUGUSTINUS, *De serm. Domini in monte*, lib. II, cap. VIII. Cum autem in omni deprecatione benevolentia concilianda sit ejus quem deprecamur, deinde dicendum quid deprecemur. Per laudem illius ad quem oratio dirigitur, solet benevolentia conciliari; et hoc in orationis principio poni solet: in quo Dominus noster nihil aliud nos dicere jussit, nisi *Pater noster qui es in cœlis*. Multa quidem dicta sunt in laudem Dei; nusquam tamen invenitur præceptum populo Israel, ut dicerent, *Pater noster*; sed est eis [1] insinuatus ut Dominus tamquam servis. Sed de populo Christiano Apostolus dicit. Rom. VIII, quod spiritum adoptionis accepit, in quo clamamus Abba pater, quod non est meritorum nostrorum, sed gratiæ quam in oratione ponimus, cum dicimus, *Pater*. Quo nomine et caritas excitatur: quid enim carius debet esse filiis quam pater? et supplex affectus, cum homines dicunt Deo, *Pater noster*: et quædam impetrandi præsuppositio [2]: quid enim non det filiis petentibus, cum hoc ipsum ante dederit ut filii essent? Postremo quanta cura animum tangit, ut qui dicit, *Pater noster*, tanto patre non sit indignus? Admonentur etiam hinc divites, vel genere nobiles, cum facti fuerint Christiani, non superbire adversus pauperes vel ignobiles, quoniam simul dicunt Deo, *Pater noster*; quod non possunt pie ac vere dicere, nisi se fratres esse cognoscant. CHRYSOSTOMUS in homil. XX, *Sup. Matth.* Quod enim nocumentum est ex inferiori cognatione, cum secundum superiorem omnes simus copulati? Qui etiam patrem dixit, et peccatorum remissionem et adoptionem et hereditatem et fraternitatem, quæ est ad Unigenitum, et spiritus largitionem per unam hanc confessus est nuncupationem. Non enim possibile est vocare Deum patrem, nisi eum qui est omnibus istis bonis potitus. Dupliciter orantium igitur erigit sensum: et dignitate ejus qui invocatur, et magnitudine beneficiorum, quibus orans potitus est. CYPRIANUS, *De oratione dominica*. Non autem dicimus, Pater meus, sed *Pater noster*, quia pacis et unitatis magister noluit sigillatim et privatim precem fieri, ut qui eum precatur, pro se tantum precetur. Publica enim est nobis et communis oratio; et quando oramus, non pro uno tantum, sed pro populo toto oramus, quia totus populus unum sumus. Sic enim unum orare pro omnibus voluit, quomodo in uno omnes ipse portavit. CHRYSOSTOMUS, hom. XIV, *In opere imperf.* Pro se enim orare necessitas cogit, pro altero autem caritas fraternitatis hortatur. Dulcior autem est ante Deum oratio non quam necessitas transmittit, sed quam caritas fraternitatis commendat. GLOSSA. Dicitur etiam *Pater noster*, quod commune est omnibus: non Pater meus, quod soli Christo convenit, qui est Filius per naturam. CHRYSOSTOMUS *In opere imperf.* ut supra. Addit autem, *Qui es in cœlis*, ut sciamus nos habere patrem cœlestem, et erubescant se terrenis rebus substernere qui patrem habent in cœlis. CASSIANUS, lib. IX, *Col.* cap. XVIII. Et ut ad illam regionem in qua patrem nostrum commorari fatemur, summo desiderio properemus. CHRYSOSTOMUS in hom. XX *Super Matth. In cœlis* ergo cum dicit, non illic Deum concludens, hoc ait; sed a terra abducens orantem, et excelsis regionibus affigens. AUGUSTINUS *De serm. Domini in monte* lib. II, cap. IX. Vel dicitur esse *in cœlis*, idest in sanctis et justis: non enim spatio locorum continetur Deus. Sunt quidem cœli excellentia mundi corpora; et si in eis locus Dei esse credatur, melioris meriti sunt aves, quarum vita est Deo vicinior. Non autem est scriptum Psal. XXXIII: « Prope est Dominus » celsis hominibus, aut eis qui in montibus habitant; sed « contritis corde. » Sed sicut terra appellatur peccator, cui dictum est Gen. III: « Terra es, et in terram ibis; » sit cœlum justus e contrario dici potest. Recte ergo dicitur. *Qui es in cœlis*: tantum enim spiritaliter interesse videtur inter justos et peccatores, quantum corporaliter inter cœlum et terram. Cujus rei significandæ gratia orantes ad orientem convertimur, unde cœlum surgit; non tamquam Deus ibi sit, ceteras mundi deserens partes; sed ut admoneatur animus ad naturam excellentiorem se convertere, id est ad Deum; cum corpus ejus, quod terrenum est, ad corpus excellentius, idest ad corpus cœleste, convertatur. Convenit etiam ut omnium sensibus et parvulorum, et magnorum bene sentiatur de Deo: et ideo qui nondum possunt incorporeum [3]

[1] Al.: « in eis. » — [2] Al.: « præsumptio. » — [3] Al.: « corporeum. »

cogitare, tolerabilior est illorum opinio[1], si Deum in cœlo potius esse credant quam in terra.

6. Sanctificetur nomen tuum.

6. AUGUSTINUS, lib. II *De serm. Dom. in monte*, cap. x. Dictum est quis sit qui petitur, et ubi habitet : jam videamus quæ sint petenda. Primum autem omnium quæ petuntur, hoc est, *Sanctificetur nomen tuum*: quod non sic petitur quasi non sit sanctum Dei nomen, sed ut sanctum habeatur ab hominibus; idest, ita innotescat Deus ut non æstimetur aliquid sanctius[2]. CHRYSOSTOMUS in hom. XX, *Sup. Matth.* Vel rogare jubet orantem, Deum per nostram glorificari vitam ; ac si dicat: Ita fac nos vivere ut per nos universa te glorificent. *Sanctificetur* enim[3] idem est quod glorificetur. Digna est autem Deum deprecantis oratio, nihil petere ante Patris gloriam, sed omnia ejus laudi postponere. CYPRIANUS, *De oratione dominica.* Vel aliter. Non optamus Deo ut sanctificetur orationibus nostris, sed ut nomen ejus sanctificetur in nobis. Quia enim ipse dixit Levit. XXX: « Sancti estote, quia ego sanctus sum ; » id petimus et rogamus, ut qui in baptismo sanctificati sumus, in eo quod esse cœperimus perseveremus. AUGUSTINUS, *De bono perseveran.* Cur autem perseverantia ista poscitur a Deo, si, ut Pelagiani dicunt, non datur a Deo? An et ista irrisoria petitio est, cum id ab eo petitur quod scitur non ipsum dare, sed ipso non dante esse in hominis potestate præstare[4]? CYPRIANUS, *ut supra.* Et hoc etiam ut sanctificemur, quotidie deprecamur : opus enim est nobis continua sanctificatione, ut qui quotidie delinquimus, delicta nostra sanctificatione assidua purgemus.

7. Adveniat regnum tuum.

7. GLOSSA Congrue sequitur ut post adoptionem filiorum, regnum petamus, quod filiis debetur : unde sequitur : *Adveniat regnum tuum.* AUGUSTINUS *De serm. Dom. in monte*, lib. II, cap. x : Quod non ita dictum est, quasi Deus nunc non regnet etiam in terra, semperque in ea regnaverit. *Adveniat* ergo accipiendum, est ut manifestetur hominibus. Nulli autem licebit ignorare regnum Dei; cum ejus Unigenitus non solum intelligibiliter, sed etiam visibiliter venerit judicare vivos et mortuos. Tunc autem esse futurum judicii diem Dominus docet, cum Evangelium prædicatum fuerit in omnibus gentibus ; quæ res pertinet ad sanctificationem nominis Dei. HIERONYMUS. Vel generaliter pro totius mundi petit regno, ut diabolus in mundo regnare desistat ; vel ut in unoquoque regnet Deus, et non regnet peccatum in mortali hominum corpore. CHRYSOSTOMUS *ubi supra.* Vel nostrum regnum petimus advenire a Deo nobis repromissum, et Christi sanguine acquisitum; ut qui in sæculo ante servivimus postmodum Christo dominante regnemus. AUGUSTINUS, *Ad Probam* epist. LXXI, cap. XI. Regnum namque Dei veniet, sive velimus sive nolimus. Sed desiderium nostrum ad illud regnum excitamus, ut nobis veniat, atque in eo regnemus. CASSIANUS, IX *Collat.* cap. XIX. Vel quia novit sanctus testimonio conscientiæ suæ, cum apparuerit regnum Dei, ejus se futurum esse consortem. HIERONYMUS, *In hoc loco.* Attendendum autem quod grandis audaciæ sit et puræ conscientiæ postulare regnum Dei, et judicium non timere. CYPRIANUS, *ut supra.* Potest etiam et ipse Christus esse regnum Dei, quem venire quotidie cupimus, cujus adventus ut cito nobis repræsentetur optamus : nam cum resurrectio ipse sit, quia in ipso resurgimus, sic et regnum Dei potest intelligi, quia in illo regnaturi sumus. Bene autem regnum Dei petimus, idest cœleste, quia est et terrestre regnum. Sed qui renuntiavit jam sæculo, major est etiam honoribus ejus et regno, et ideo qui se Deo et Christo dedicat, non terrena, sed cælestia regna desiderat. AUGUSTINUS, *De bono perseverantiæ* cap. II. Cum autem petitur, *Adveniat regnum*, quid orant qui jam sancti sunt, nisi ut in ea sanctitate quæ jam illis data est perseverent? Neque enim aliter veniet Dei regnum, quod his qui perseverant usque in finem, certum est esse venturum.

8. Fiat voluntas tua, sicut in cœlo, et in terra.

8. AUGUSTINUS, lib. II *De serm. Dom. in monte*, cap. x. In illo beatitudinis regno vita beata perficietur in sanctis, sicut nunc in cælestibus Angelis. Et ideo post

[1] Al. omittuntur sequentia. — [2] Al. : « sanctum. » — [3] Al. deest : « enim. » — [4] Al. omittitur : « præstare. »

illam petitionem qua dicimus, *Adveniat regnum tuum*, sequitur, *Fiat voluntas tua, sicut in cœlo, et in terra*; idest, sicut in Angelis, qui sunt in cœlo, voluntas tua fit, ut te perfruantur, nullo errore obnubilante eorum sapientiam, nulla miseria impediente eorum beatitudinem; ita fiat in sanctis tuis, qui in terra sunt, et de terra, quantum ad corpus attinet, facti sunt. Item *fiat voluntas tua*, recte intelligitur, obediatur præceptis tuis: *sicut in cœlo, et in terra;* idest sicut ab Angelis, ita ab hominibus: non quod ipsi faciant ut velit Deus, sed quia faciunt quod ille vult; idest faciunt secundum voluntatem ejus. Chrysostomus, in hom. XX, *Super Matth.* prope princ. Vide autem consequentiam optimam: quia enim concupiscere docuit cælestia, per hoc quod dictum est. *Adveniat regnum tuum*, antequam ad cœlum perveniatur, ipsam terram jussit fieri cœlum, per hoc quod dicit *Fiat voluntas tuas sicut in cœlo et in terra.* Hieronymus. Erubescant autem ex hac sententia qui quotidie ruinas in cœlo fieri mentiuntur. Augustinus *De ser. Dom. in monte* lib. II, cap. xi. Vel *sicut in cœlo, et in terra;* idest, sicut in justis, ita in peccatoribus: tamquam si diceret: Sicut faciunt voluntatem tuam justi, etiam peccatores, ut ad te convertantur, sive, ita ut sua cuique tribuantur, quod fiet in extremo judicio. Vel per cœlum et terram, accipiamus spiritum et carnem. Et quod dicit Apostolus Rom. vii: *Mente servio legi Dei*; videamus factam Dei voluntatem in spiritu. In illa autem immutatione quæ promittitur justis, *fiat voluntas tua sicut in cœlo et in terra;* idest, sicut spiritus non resistit Deo, ita et corpus non resistat spiritui. Vel *sicut in cœlo et in terra*, idest sicut in ipso Jesu Christo, ita et in Ecclesia; tamquam in viro, qui patris voluntatem implevit, ita et in femina, quæ illi desponsata est. Cœlum enim et terra convenienter intelligitur quasi vir et femina, quoniam terra cœlo fecundante fructifera est. Cyprianus, *ubi supra.* Non ergo petimus ut Deus faciat quod vult: sed ut nos facere possimus quod Deus vult: quod ut fiat in nobis, opus est Dei voluntate, idest opera ejus et protectione: quia nemo suis viribus fortis est, sed Dei misericordia tutus. Chrysostomus in homil. XX, *Sup. Matth.* super illud, *Fiat voluntas tua.* Virtus enim non est nostri studii solum, sed superioris gratiæ. Rursum autem hic orationem pro orbe terrarum cuilibet nostrorum injunxit: neque enim dixit: Fiat voluntas tua in me vel in nobis, sed ubique terrarum, ut solvetur error, et plantetur veritas, et expellatur malitia, et revertatur virtus, et sic jam non differat cœlum a terra. Augustinus, *De bono perseverantiæ*, c. iii. Ex hoc autem evidenter ostenditur contra Pelagianos initium fidei esse donum Dei, quando pro infidelibus, ut habere fidem incipiant, sancta orat Ecclesia. Cum etiam in sanctis jam sit facta Dei voluntas; cur ut fiat adhuc petunt, nisi ut perseverent in eo quod esse cœperunt? Chrysostomus hom. XIV *In opere imperf.* Communiter autem accipi debet quod ait, *Sicut in cœlo et in terra*; idest, *sanctificetur nomen tuum sicut in cœlo, et in terra*; *adveniat regnum tuum sicut in cœlo, et in terra*: *fiat voluntas tua sicut in cœlo, et in terra.* Et vide quod caute locutus est; non dixit: Pater sanctifica nomen tuum in nobis; adveniat regnum tuum super nos: fac voluntatem tuam in nobis. Nec iterum dicit: Sanctificemus nomen tuum: suscipiamus regnum tuum, faciamus voluntatem tuam: ne hoc aut Dei tantum, aut hominis tantum esse videatur. Sed medie dixit et impersonaliter: nam sicut homo non potest facere bonum nisi habuerit adjutorium Dei, sic nec Deus bonum operatur in homine nisi homo voluerit.

9. Panem nostrum supersubstantialem da nobis hodie.

9. Augustinus, *In Ench.* cap. xv. Hæc ergo tria quæ in præmissis petitionibus petuntur, hic inchoantur, et quantumcumque proficimus, augentur in nobis; perfecte vero quod in alia vita sperandum est, semper possidebuntur. Reliquis vero quatuor quæ sequuntur, petuntur temporalia, quæ propter æterna consequenda sunt necessaria: panis enim qui convenienter petitur hic, est necessarius: sequitur enim: *Panem nostrum supersubstantialem da nobis hodie.* Hieronymus *in hoc loco.* Quod nos supersubstantialem exprimimus, in græco habetur bis epiousion quod verbum LXX Interpretes periousion frequentissime transferunt. Consideravimus ergo in hebræo: et ubicumque illi periousion expresserunt, nos invenimus segola quod Symmachus exereton, idest præcipuum vel egregium transtulit, licet in quodam loco peculiarem interpretatus sit. Quando ergo petimus ut peculiarem vel præcipuum nobis

Dominus tribuat panem, illum petimus qui dicit in Evangelio Joan. VI, « Ego sum panis vivus, qui de cœlo descendi. » CYPRIANUS *ubi supra*. Nam panis vitæ Christus est; et panis hic omnium non est, sed noster est. Hunc autem panem dari nobis quotidie postulamus, ne qui in Christo sumus et eucharistiam quotidie accipimus, intercedente aliquo graviori delicto a cœlesti pane prohibeamur, et a Christi corpore separemur. Petimus ergo ut qui in Christo manemus, a sanctificatione ejus et corpore non recedamus. AUGUSTINUS, *De bono perseverantiæ* cap. IV. Perseverantiam ergo a Domino sancti poscunt, quando petunt ne a Christi corpore separentur, sed in ea sanctitate permaneant, ut nullum crimen admittant. CHRYSOSTOMUS hom. XIV *Oper. imperf.* Vel *panem supersubstantialem* posuit, hoc est quotidianum. CASSIANUS lib. IX *Coll.* cap. XXI. Cum enim [1] dicit, *Hodie*, ostendit eum quotidie esse sumendum, omnique tempore hæc oratio debet profundi; quia non est dies qua non opus sit nobis hujus panis [2] perceptione cor interioris hominis confirmare. AUGUSTINUS *De serm. Dom. in monte*, lib. II, cap. XII. Sed contra hoc illi movent quæstionem qui in orientalibus partibus non quotidie cœnæ Domini communicant : qui de hac re suam sententiam defendunt, vel ipsa auctoritate ecclesiastica quod sine scandalo ista faciunt, neque ab eis qui Ecclesiis præsunt, facere prohibentur. Sed ut de istis nil in aliquam partem disseramus [3] illud certe debet occurrere cogitantibus, regulam nos orandi a Domino accepisse, quam transgredi non oportet. Quis ergo audeat dicere, semel tantum nos orare debere orationem dominicam, aut si iterum et tertio, usque ad eam tantum horam qua corpori Domini communicamus? Non enim postea dicere poterimus, *Da nobis hodie*, quod jam accepimus. Aut poterit quisque cogere ut ultima parte diei sacramentum illud celebremus? CASSIANUS, *ibidem*. Licet istud quod dicitur, *Hodie*, ad præsentem vitam possit intelligi; idest dum in hoc sæculo commoramur, præsta nobis hunc panem. HIERONYMUS, *hoc loco*. Possumus supersubstantialem panem et aliter intelligere, qui super omnes substantias sit, et universas superet creaturas, scilicet Deum [4]. AUGUSTINUS *De ser. Dom. in monte*, lib. II, cap. XII. Vel quotidianum panem accipiamus spiritualem, præcepta scilicet divina, quæ quotidie oportet meditari et operari GREGORIUS XXIV *Moral.* cap. VII vel V in novis exempl. Nostrum autem hunc panem dicimus, et tamen ut detur oramus : quia Dei est ex munere [5], et noster fit per acceptionem. HIERONYMUS. Alii simpliciter putant, secundum Apostoli sermonem dicentis I Tim. VI, « Habentes victum et vestitum his contenti simus; » de præsenti tantum cibo sanctos curam gerere : unde in posterioribus præceptum est, *Nolite cogitare de crastino*. AUGUSTINUS *Ad Probam* epist. CXXI, cap. XI. Sic ergo hic sufficientiam petimus a parte quæ excellit [6], idest nomine panis totum significantes. CHRYSOSTOMUS *Super Matth.* hom. XIV *In opere imperf.* Non solum autem oramus ideo, *Panem nostrum da nobis hodie*, ut habeamus quid manducemus, quod commune est inter justos et peccatores; sed ut quod manducamus, de manu Dei accipiamus quod est tantum sanctorum. Nam illi Deus dat panem qui cum justitia præparat, diabolus autem ei qui præparat cum peccato. Vel ita ut dum a Deo datur, sanctificatus accipiatur : et ideo addidit, *Nostrum*, idest, quem nos habemus paratum, illum da nobis, ut a te sanctificetur : sicut sacerdos panem accipiens a laico, sanctificat, et porrigit ei : panis enim offerentis est; sed quod sanctificatum est beneficium est sacerdotis. Dicit autem, *Nostrum*, propter duo. Primo, quia omnia quæ nobis Deus dat, per nos alii dat, ut de eo quod accipimus, partem impotentibus faciamus. Qui ergo de laboribus suis, indigentibus præstat, non tantum panem suum manducat, sed etiam alienum. Deinde qui de justitia acquisitum panem manducat, suum panem manducat; quod autem cum peccato, alienum. AUGUSTINUS, *De serm. Dom. in monte*, lib. II, cap. XII. Forte autem aliquis moveatur cur oremus pro his adipiscendis quæ huic vitæ sunt necessaria, sicut est victus et tegumentum, cum Dominus dicat : *Nolite solliciti esse quid edatis aut quid induamini* : non potest autem quisque de ea re, pro qua adipiscenda orat, non esse sollicitus. AUGUSTINUS *Ad Probam* epistol. CXXI, cap. XI. Sed sufficientiam vitæ non inde-

[1] Al. deest : « enim » item habetur : « etiam. » — [2] Al. omittitur : « panis. » — [3] Al. : « deferamus. » — [4] Sic A, B, C, D. — Parm. : « Domini. » — Al. : « Domini corpus. » — [5] Al. : « ex vi naturæ. » — [6] Al. : « expedit. »

center vult quisquis vult, et non amplius; hæc autem sufficientia non appetitur propter seipsam, sed propter salutem corporis, et congruentem habitum personæ hominis, quo habito non sit inconveniens eis cum quibus honeste vivendum est. Ista ergo cum habentur, ut teneantur; cum non habentur, ut habeantur orandum est. CHRYSOSTOMUS in hom. XX, *Sup. Matth.* Considerandum est autem quod postquam dixit, *Fiat voluntas tua sicut in cœlo, et in terra;* quia hominibus loquebatur in terra carne indutis, et non potentibus habere eamdem impassibilitatem cum Angelis; condescendit jam infirmitati nostræ, quæ necessario indiget cibo : et ideo pro pane jussit orationem facere, non pro pecuniis neque pro lascivia, sed solum pro pane quotidiano : et neque hoc sufficit, sed apposuit, *Da nobis hodie,* ut non conteramus nosipsos sollicitudine supervenientis diei. CHRYSOSTOMUS hom. XIV *In opere imperf.* Et sic prima facie videntur hæc verba sonare, ut qui hoc dicunt, non habeant in crastinum aut post crastinum præparatum. Quod si ita est, oratio ista aut paucis potest convenire, sicut Apostolis, qui docendi gratia omni tempore vagabantur, aut forsitan nulli. Doctrinam autem Christi ita debemus aptare ut omnes in ea proficiant. CYPRIANUS *In tract. de dominica oratione*, circa medium. Divinum ergo cibum discipulus Christi debet petere, ne in longum desiderium petitionis extendat : quia contrarium sibi fit et repugnans ut quæramus in sæculo diu manere, qui petimus regnum cœlorum velociter advenire. CHRYSOSTOMUS, hom. XIV, *In op. imperf.* Vel addit, *Quotidianum*, ut tantum quis manducet quantum ratio naturalis exigit, non quantum lascivia carnis impellit. Si enim in uno convivio tantum expendas quantum sufficere tibi potest centum diebus, jam non quotidianum cibum manducas, sed multorum dierum. HIERONYMUS super illud, *Panem nostrum.* In Evangelio autem quod appellatur secundum Hebræos pro *supersubstantiali* pane *mohar* [1] reperitur, quod dicitur crastinum : ut sit sensus, *Panem nostrum crastinum*, id est futurum, *da nobis hodie.*

10. Et dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris.

10. CYPRIANUS *ubi supra.* Post subsidium cibi petitur et venia delicti; ut qui a Deo pascitur, in Deo vivat; nec tantum præsenti vitæ, sed æternæ consulatur, ad quam venire potest, si peccata donentur, quæ debita Dominus appellavit, sicut alibi dicit infra XVIII : *Dimisi tibi omne debitum, quia rogasti me.* Unde sequitur : *Dimitte nobis debita nostra.* Quare necessarie et salubriter admonemur, qui peccatores sumus, qui pro peccatis rogare compellimur; et ne quis sibi quasi innocens placeat, et se extollendo plus pereat, instruitur se peccare quotidie dum pro peccatis quotidie jubetur orare. AUGUSTINUS, *De bono perseverantiæ*, cap. V. Hoc autem telo Pelagiani confodiuntur hæretici, qui audent dicere hominem justum in hac vita habere nullum omnino peccatum, et in talibus hominibus esse jam in præsenti tempore Ecclesiam, non habentem maculam aut rugam. CHRYSOSTOMUS in hom. XX, *Sup. Matth.* Quoniam vero fidelibus hæc oratio convenit, et leges Ecclesiæ docent, et orationis principium quod docet Deum patrem vocare. Qui ergo fidelibus jubet remissionem peccatorum petere, demonstrat quod post baptismum contingit peccata dimitti, contra Novationos. CYPRIANUS *ubi supra.* Qui ergo pro peccatis nos orare docuit, paternam misericordiam promisit; sed plane addidit legem, certa conditione nos constringens, ut sic nobis debitum dimitti postulemus, secundum quod et ipsi debitoribus nostris dimittimus; et hoc est quod dicit, *Sicut et nos dimittimus debitoribus nostris.* GREGORIUS, X *Moral.* super illud Job. XI, *Si abstuleris iniquitatem.* Ut profecto bonum quod a Deo compuncti petimus, hoc primum proximo conversi faciamus. AUGUSTINUS *De serm. Dom.* lib. II, cap. XIII. Hoc non de pecunia dicitur, sed de omnibus quæ in nos quisque peccat, ac per hoc etiam de pecunia : peccat namque in te qui pecuniam tibi debitam, cum habeat unde reddere, non reddit : quod peccatum si non dimiseris, non poteris dicere : *Dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris.* CHRYSOSTOMUS, hom. XIV *In oper. imperf.* Cum qua ergo spe orat qui inimicitiam servat adversus alterum, a quo forsitan læsus est? Sicut enim ipse orans mentitur, dicit enim : Remitto, et non remittit, sic a Deo petit indulgentiam, et non illi indulgetur. Sed multi nolentes dare veniam peccantibus in se, fugiunt

[1] Al. : « machar. »

istam orationem orare. Stulti! Primo, quia qui non sic orat ut docuit Christus, non est Christi discipulus; secundo, quia nec Pater libenter exaudit orationem quam Filius non dictaverit: cognoscit enim Pater Filii sui sensus et verba, neque suscipit quæ usurpatio humana excogitavit, sed quæ sapientia Christi exposuit. AUGUSTINUS *In Enchir.* cap. LXXV. Tamen quia hoc tam magnum bonum, scilicet dimittere debita et diligere inimicos, tantæ multitudinis non est quantam credimus exaudiri cum in oratione dicitur: *Dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris*: procul dubio verba sponsionis hujus implentur, si homo nondum ita proficit ut diligat inimicum; tamen quando rogatur ab homine qui peccavit in eum ut ei dimittat, dimittit ex corde, qui etiam sibi roganti utique vult dimitti. Jam vero qui eum in quem peccavit, rogat, si peccato suo movetur ut roget, non adhuc est reputandus inimicus, ut eum diligere sit difficile, sicut difficile erat quando inimicitias exercebat.

11. Et ne nos inducas in tentationem.

11. CHRYSOSTOMUS, hom. XIV *In oper. imperf.* Quia multa magnifica supra mandavit hominibus, ut Deum patrem suum dicant, ut regnum Dei petant venire: ideo nunc additur humilitatis doctrina, cum dicitur: *Et ne nos inducas in tentationem.* AUGUSTINUS *De ser. Dom. in mont.* lib. II, cap. XIV. Nonnulli codices habent: *Et ne nos inferas in tentationem:* quod tantumdem valere arbitror: nam ex uno græco verbo, isenenkis, utrumque est translatum. Multi autem interpretando ita dicunt: Ne nos patiaris induci in tentationem, exponentes quomodo dictum sit, *Inducas.* Nec enim per seipsum inducit Deus, sed induci patitur eum quem suo auxilio deseruerit. CYPRIANUS *ubi supra.* Qua in parte ostenditur, contra nos nihil adversarium posse, nisi Deus ante permiserit: ut omnis timor noster et devotio convertatur ad Deum. AUGUSTINUS, *De ser. Dom. in monte*, lib. II, cap. XIV. Aliud est autem induci in tentationem, aliud tentari: nam sine tentatione probatus esse nemo potest, sive sibi ipse, sive alii; Deo autem ante omnes tentationes quisque notissimus est. Non ergo hic oratur ut non tentemur, sed ut non inferamur in tentationem; tamquam si quispiam cui necesse est igne examinari, non orat ut igne non contingatur; sed ut non exuratur. Inducimur enim, si tales inciderint quas ferre non possumus. AUGUSTINUS *Ad Probam* epist. CXXI, cap. II. Cum ergo dicimus: *Ne nos inducas in tentationem*, nos admonemur hoc petere, ne deserti ejus adjutorio, alicui tentationi vel consentiamus decepti, vel cedamus afflicti. CYPRIANUS *ubi supra.* In quo admonemur infirmitatis et imbecillitatis nostræ, ne quis se insolenter extollat: ut dum procedit humilis et submissa confessio, et datur totum Deo, quicquid suppliciter petitur, ipsius pietate præstetur. AUGUSTINUS *De bono perseverantiæ* cap. V. Cum autem sancti petunt, *Ne nos inferas in tentationem*, quid aliud quam ut in sanctitate perseverent [1] Hoc precantur? Nam sibi concesso quod esse Dei dono [2], cum ab illo poscitur, demonstratur, nemo sanctorum non tenet usque in finem perseverantiam sanctitatis; neque enim quisquam in proposito christiano perseverare desistit nisi in tentationem primitus inferatur. Ideo ergo petimus ne inferamur in tentationem, ut hoc non fiat: et si non fit, Deus non permittit ut fiat: nihil enim fit, nisi quod aut ipse facit, aut fieri permittit. Potens est ergo a malo in bonum flectere voluntates, et lapsum convertere, ac dirigere in sibi placitum gressum, cui non frustra dicitur: *Ne nos inferas in tentationem*: nam qui in tentationem suæ malæ voluntatis non infertur, in nullam prorsus infertur: *unusquisque enim tentatur a concupiscentia sua:* Jac. I. Voluit ergo Deus a se posci ne inferamur in tentationem quod poterat nobis et non orantibus dari: quia voluit nos admoneri, a quo hæc [3] beneficia accipiamus. Attendat ergo Ecclesia quotidianas orationes suas: orat ut increduli credant; Deus ergo convertit ad fidem; orat ut credentes perseverent; Deus ergo dat perseverantiam usque in finem.

12. Sed libera nos a malo. Amen.

12. AUGUSTINUS, *De serm. Dom.* lib. II, cap. XVI. Orandum est, non solum ut non inducamur in malum quo caremus, sed ab illo etiam liberemur in quod jam inducti sumus; et ideo sequitur: *Sed libera nos a malo.* CHRYSOSTOMUS, in hom. XX,

[1] Sic A, B, C, D. — Parm.: « orant? Hoc autem. » — [2] Al.: « si autem hoc sibi concesso quidem esse de Dei dono. » — [3] Sic A, B, C, D. — Parm. omittit: « hæc. »

Sup. Matth. Vel malum hic diabolum vocat, propter excellentiam malitiæ, non quæ ex natura est, sed quæ ex electione. Et quia ad nos implacabile bellum habet, propter hoc dixit : *Libera nos a malo.* Cyprianus, *Ubi supra.* Post omnia quidem supradicta, in consummatione orationis venit clausula universas preces nostra collecta brevitate concludens : nihil enim remanet quod ultra adhuc debeat postulari, cum semel protectionem Dei adversus malum petamus, qua impetrata, contra omnia quæ diabolus et mundus operatur, securi sumus. Quis enim de sæculo metus est, cujus in sæculo Deus tutor est? Augustinus, *Ad Probam* epist. cxxi, cap. xi. Et hoc ultimum quod in oratione dominica positum est, tam late patet, ut homo Christianus in qualibet tribulatione constitutus, in hoc gemitus edat, et in hoc lacrymas fundat, hinc exordiatur, in hoc terminet orationem : unde sequitur, *Amen*, quo desiderium orantis exprimitur. Hieronymus, super illud, *Libera nos a malo. Amen* enim, quod in fine constat scriptum, signaculum est dominicæ orationis ; quod Aquila interpretatus est *Fideliter*, quod nos *Vere* possumus dicere. Cyprianus, *Ubi supra.* Quid mirum, si talis oratio est quam Deus docuit, qui magisterio suo omnem precem nostram salutari sermone breviavit? Hinc per Isaiam fuerat ante prædictum, cap. x : *Sermonem breviatum faciet Deus super terram.* Nam cum Dominus Jesus Christus omnibus venerit, ut colligeret doctos pariter atque indoctos, omni sexui atque ætati præcepta salutis ediderit ; præceptorum suorum fecit grande compendium, ut in disciplina cœlesti discentium memoria non laboraret, sed quod esset simplici fidei necessarium, velociter discerent. Augustinus, *Ad Probam* ep. CXXI, cap. xii. Quælibet autem alia verba dicamus, quæ affectus orantis vel præcedendo format ut clareat, vel consequendo accendit [1] ut crescat ; nil aliud dicimus quam quod in ista oratione dominica positum est, si recte et congruenter oramus. Qui enim dicit Eccli. xxxvi : *Clarificare in omnibus gentibus sicut clarificatus es in nobis*, quid aliud dicit quam *Sanctificetur nomen tuum*? Qui dicit, Psal. lxxix : *Ostende faciem tuam, et salvi erimus*, quid aliud dicit quam *Adveniat regnum tuum*? Qui dicit Psal. cxviii : *Gressus meos dirige secundum eloquium tuum*, quid aliud dicit quam *Fiat voluntas tua*? Qui dicit Prov. xxx : *Paupertatem et divitias ne dederis mihi*, quid aliud dicit quam, *Panem nostrum quotidianum da nobis hodie*? Qui dicit Psal. cxxxi : *Memento Domine, David, et omnis mansuetudinis ejus* : et Psal. vii, *Si reddidi retribuentibus mihi mala* : quid aliud dicit quam *Dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris*? Qui dicit Eccli. xxiii : *Aufer a me concupiscentias ventris*, quid aliud dicit quam *Ne nos inducas in tentationem*? Qui dicit Psal. lviii : *Erue me ab inimicis meis, Deus meus*, quid aliud dicit quam *Libera nos a malo*? Et si per omnia precationum sanctarum verba discurras, nihil invenies quod in ista oratione dominica non contineatur. Quisquis autem id dicit quod ad evangelicam istam precem pertinere non possit, carnaliter orat : quod nescio quomodo non dicatur illicite quando renatos [2] Dominus, non nisi spiritualiter docet orare. Qui autem dicit in oratione : Domine, multiplica divitias meas, et honores meos auge ; et hoc dicit eorum habens concupiscentiam, non id attendens ut ex his secundum Deum prosit hominibus, puto eum non invenire in oratione dominica quo possit hæc vota aptare. Quamobrem pudeat saltem petere quod non pudet cupere. Aut si et hoc pudet, et cupiditas vincit ; melius hoc petetur ut etiam ab isto cupiditatis malo liberet cui dicimus : *Libera nos a malo.* Augustinus, *De ser. Dom.* lib. II, cap. xviii. Videtur etiam iste numerus petitionum septenario beatitudinum congruere. Si enim timor Dei est quo beati fiunt pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cœlorum, petamus ut sanctificetur in hominibus nomen Dei, timore casto permanente in sæcula sæculorum. Si pietas est qua beati sunt mites, petamus ut veniat regnum ejus, ut mitescamus, nec ei resistamus. Si scientia est qua beati sunt qui lugent, oremus ut fiat voluntas ejus sicut in cœlo et in terra : quia si corpus tamquam terra cum spiritu tamquam cœlo consenserit [3], non lugebimus. Si fortitudo est qua beati sunt qui esuriunt, oremus ut panis noster quotidianus detur nobis hodie, quo ad plenissimam saturitatem venire possimus. Si consilium est

[1] Al. : « attendit. » — [2] Al. : « renatus. » — [3] Al. : « quia cum corpus tamquam terra spiritui tamquam cœlo consenserit, etc. »

quo beati sunt misericordes, quoniam ipsorum [1] miserebitur, dimittamus debita, ut nobis nostra debita dimittantur. Si intellectus est quo beati sunt mundo corde, oremus non induci in tentationem, ne habeamus duplex cor, temporalia et terrena sectando, de quibus tentationes fiunt in nobis. Si sapientia est qua beati sunt pacifici, quoniam filii Dei vocabuntur, oremus ut liberemur a malo : ipsa enim liberatio liberos nos faciet filios Dei. CHRYSOSTOMUS, in hom. XX *In Matth.*, circ. medium. Quia vero sollicitos nos fecerat inimici memoria, in hoc quod dixerat, *Libera nos a malo*, rursus audaciam præbet per hoc quod in quibusdam libris subditur : *Quoniam tuum est regnum et virtus et gloria* : quia si ejus est regnum, nullum formidare oportet, cum et qui præliatur contra nos, sit ei subjectus. Cum autem virtus ejus et gloria sint infinita, non solum a malis eruere potest, sed etiam facere gloriosum. CHRYSOSTOMUS, hom. XIV *In oper. imperf.* Hæc etiam ad præcedentia pertinent : quod enim dicit, *Tuum est regnum*, respondet ad illud quod dixerat, *Adveniat regnum tuum* : ne aliquis dicat, Ergo Deus non habet regnum in terra. Quod autem dicit, *Et virtus*, respondet ad id quod dixerat, *Fiat voluntas tua sicut in cœlo et in terra :* ne aliquis dicat, quod Deus non potest facere quod vult. Quod vero dicit, *Et gloria*, respondet ad omnia quæ sequuntur, in quibus gloria Dei apparet.

13. Si enim dimiseritis hominibus peccata eorum, dimittet et vobis. Pater vester cœlestis delicta vestra; si autem non dimiseritis hominibus, nec Pater vester dimittet vobis peccata vestra.

13. RABANUS, super illud, *Libera nos a malo.* Per hoc quod Dominus dixerat, *Amen*, significat, indubitanter illis a Domino conferri omnia quæ rite postulant, qui conditionis additæ servare pactum non negligunt : unde subditur : *Si enim dimiseritis hominibus peccata eorum, dimittet et vobis Pater vester cœlestis delicta vestra.* AUGUSTINUS, *In ser. Dom. in monte*, lib. II, cap. XVIII, a med. Ubi non est prætereundum, quod ex omnibus his sententiis, quibus nos Dominus orare præcepit, eam potissimum commendandam esse judicavit quæ pertinet ad remissionem peccatorum, in qua nos misericordes esse voluit; quod est unum consilium miserias evadendi. CHRYSOSTOMUS, hom. XIV *In oper. imperf.* Non autem dixit, ut prius nobis Deus dimittat, et postea nos debitoribus nostris : scit enim Dominus homines esse mendaces, quoniam etsi acceperint remissionem peccati sui, ipsi suis debitoribus non dimittunt : ideo sic dicitur, ut prius dimittamus, postea petamus dimissionem. AUGUSTINUS, *In Enchirid.* cap. LXXIII. Quisquis autem roganti et peccati sui pœnitenti ex corde non dimittit, nullo modo æstimet a Domino sua peccata dimitti : et ideo subdit : *Si autem non dimiseritis hominibus, nec Pater vester dimittet vobis peccata vestra.* CYPRIANUS, *De oratione dominica* a medio. Excusatio enim tibi nulla est in die judicii, cum secundum tuam sententiam judiceris, et quod feceris, hoc patiaris. HIERONYMUS, super illud, *Si enim dimiseritis.* Si autem hoc quod scriptum est Psal. LXXXI : « Ego dixi, Dii estis; vos autem sicut homines moriemini : » ad eos dicitur qui propter peccata homines ex diis esse meruerunt : recte ergo et hi quibus peccata dimittuntur, homines appellati sunt. CHRYSOSTOMUS, in hom. XX, *Sup. Matth.* Ideo autem cœlorum et Patris meminit, ut ex hoc provocet auditorem : nihil enim ita te Deo assimilat, sicut injuriam tibi facientibus ignoscere. Inconveniens est autem, si talis patris filius existens, servilis [2] efficitur; et ad cœlum vocatus, terrenum quemdam et vitæ hujus proprium habet sensum.

14. Cum autem jejunatis, nolite fieri sicut hypocritæ tristes. Exterminant enim facies suas, ut appareant hominibus jejunantes. Amen dico vobis, quia receperunt mercedem suam.

14. CHRYSOSTOMUS, hom. XV, *In oper. imperf.* Quia oratio illa jam fortis est, quæ fit in spiritu humili et corde contrito; qui autem deliciis fruitur, spiritum humilem et cor contritum habere non potest; manifestum est quoniam oratio sine jejunio gracilis est et infirma : et ideo quicumque pro aliqua necessitate voluerunt orare, jejunium adjutorium est orationis. Unde consequenter Dominus, post doctrinam de oratione, subjungit doctrinam de jejunio, dicens : *Cum autem jejunatis, nolite fieri sicut hypocritæ tristes.* Sciebat enim Dominus gloriam vanam ex omni bono procedere; ideo spinam vanæ gloriæ, quæ nascitur in terra bona,

[1] Al. deest: « ipsorum. » [2] Al. : « ferialis, » item P. Nicolai habet : « ferox. »

jubet præcidere, ne suffocet jejunii fructum. Non autem potest fieri ut non sentiatur qui jejunat; sed melius est ut jejunium te ostendat, quam tu jejunium. Non autem potest fieri ut sit hilaris qui jejunat; ideo non dixit, Nolite esse tristes; sed, *Nolite fieri tristes :* qui enim per imposturas aliquas pallentes [1] apparent, illi non sunt tristes, sed fiunt; qui autem naturaliter propter assiduum jejunium tristis est, non fit tristis, sed vere est : unde subdit : *Exterminant enim facies suas, ut appareant hominibus jejunantes.* HIERONYMUS, super illud. *Exterminant facies.* Verbum *exterminant*, quod in ecclesiasticis scripturis vitio interpretum [2] tritum est, aliud multo significat quam vulgo intelligitur. Exterminantur quippe exules, qui mittuntur extra terminos. Quo [3] ergo sermone, *demoliuntur* semper accipere debemus, quod [4] græce dicitur, *afamixousi.* Demolitur autem hypocrita faciem suam, ut tristitiam simulet, et animo forte lætante luctum gestat in vultu. GREGORIUS, VIII *Mor.* cap. XXVI. Nam ora pallescunt, corpus debilitate quatitur, pectus interrumpentibus suspiriis urgetur, nihilque tanto labore aliud nisi æstimatio humana cogitatur. Leo Papa in serm. III *De Epiph.* Non sunt autem casta jejunia quæ non de ratione veniunt continentiæ, sed de arte fallaciæ. CHRYSOSTOMUS, hom. XV, *In oper. imperf.* Si ergo qui jejunat et tristem se facit, hypocrita est; quanto magis iniquior est qui non jejunat, sed argumentis quibusdam in facie sua pingit venalem pallorem, quasi jejunii signum? AUGUSTINUS, *De ser. Dom. in monte*, lib. II, cap. XIX. In hoc autem capitulo maxime advertendum est, non in solo rerum corporearum nitore atque pompa, sed etiam in ipsis sordibus luctuosis esse posse jactantiam, et eo periculosiorem, quo sub nomine servitutis Dei decipit. Qui ergo immoderato cultu corporis atque vestitus vel ceterarum rerum nitore fulget, facile convincitur rebus ipsis pomparum sæculi esse sectator, nec quemquam fallit dolosa imagine sanctitatis; qui autem in professione christianitatis inusitato squalore ac sordibus intentos in se hominum oculos facit, cum id voluntate [5] faciat, non necessitate patiatur, ex ceteris ejus operibus potest cognosci utrum hoc contemptu superflui cultus, an ambitione aliqua faciat. REMIGIUS. Fructus autem jejunii hypocritarum manifestatur cum subinfertur : *Ut appareant hominibus jejunantes. Amen dico vobis, receperunt mercedem suam,* idest quam desideraverunt.

15. Tu autem cum jejunas, unge caput tuum, et faciem tuam lava, ne videaris hominibus jejunans, sed Patri tuo qui est in abscondito; et Pater tuus, qui videt in abscondito, reddet tibi.

15. GLOSSA Anselmi. Docuit Dominus quid non est faciendum; modo docet quid est faciendum, dicens : *Tu autem cum jejunas, unge caput tuum, et faciem tuam lava.* AUGUSTINUS, *De serm. Dom. in monte*, lib. II, cap. XXII. Quæri autem solet quid sit quod hic dicitur : non enim quisquam recte præceperit (quamvis faciem quotidiana consuetudine lavemus), unctis quoque [6] capitibus, cum jejunamus, nos esse debere ; quod turpissimum omnes fatentur. CHRYSOSTOMUS, hom. XV, in *oper. imperf.* Item si ideo jubet nos non fieri tristes, ne per tristitiam appareamus hominibus jejunare; si unctio capitis et lavatio faciei a jejunantibus semper serventur; nihilominus erunt signa jejunii. HIERONYMUS, super illud, *Tu autem cum jejunas.* Sed loquitur juxta ritum provinciæ Palæstinæ, ubi diebus festis solent ungere capita. Præcipit ergo ut quando jejunamus, lætos et festivos non esse monstremus. CHRYSOSTOMUS, hom. XV, *Oper. imperf.* Simplex ergo interpretatio hujus est, quoniam per aggregationem intelligenda sunt ista sicut cetera ante dicta, tamquam si dicat : Sic longe te facere debes ab ostentatione jejunii tui, ut si posset fieri (quod tamen non decet), ea etiam facias quæ ex diverso luxuriæ et epulationis videntur esse indicia : unde sequitur : *Ne videaris hominibus jejunans.* CHRYSOSTOMUS, in hom. XXI, *Sup. Matth.* parum a princ. In eleemosyna quidem non simpliciter hoc posuit; sed dixit eleemosynam non esse faciendam coram hominibus, apponens ut videremur ab eis : in jejunio autem et oratione nihil tale addidit : quoniam eleemosynam quidem impossibile est omnino latere, orationem autem et jejunium possibile est. Non parvus autem fructus est humanam

[1] Al. : « fallientes. » — [2] Al. : « interpretatum. » — [3] Al : « pro quo. » — Parm. : « pro hoc ergo. » — [4] Al. deest quod sequitur usque : « Demolitur. » — [5] Al. : « voluntas. » — [6] Al. : « unctisque. »

gloriam contemnere: per hoc enim aliquis a gravi hominum servitute liberatur, et proprie [1] virtutis operator efficitur, eam amans non propter alios, sed propter seipsam. Sicut enim nos contumeliam æstimamus, cum non propter nos, sed propter alios diligimur; ita nec virtutem oportet propter alios sequi, nec Deo propter homines obedire, sed propter seipsum. Ideo sequitur: *Sed Patri tuo, qui est in abscondito.* Glossa *interl.* et *ord.* simul. Idest, Patri tuo cælesti qui est invisibilis, vel qui habitat in corde per fidem. Deo autem jejunat qui pro ejus amore se macerat, et quod sibi subtrahit, alteri largitur.

Et Pater tuus, qui videt in abscondito, reddet tibi. Remigius. Sufficit enim tibi ut qui est inspector conscientiæ, sit et remunerator. Chrysostomus, hom. XV *Oper. imperf.* Spiritualiter autem facies animæ conscientia intelligitur. Sicut enim in conspectu hominum gratiosa est facies pulchra, sic in oculis Dei speciosa est munda conscientia. Has facies hypocritæ, qui propter homines jejunant, exterminant, fallere volentes Deum et homines; nam semper vulnerata est conscientia ejus qui peccat. Si ergo abstuleris nequitiam ab anima tua, lavasti conscientiam tuam, et bene jejunas. Leo Papa in *Ser. de jejun.* ser. vi *De quadragesima* qui incipit « Semper quidem. » Impleri enim debet jejunium, non ciborum tantummodo parcitate, sed maxime privatione vitiorum. Nam cum ob hoc castigatio ista sumatur ut carnalium desideriorum fomites subtrahantur, nullum magis sectandum est conscientiæ genus quam ut semper simus ab injusta voluntate sobrii, et ab inhonesta actione jejuni; quæ devotio non secernit invalidos, quia etiam in languido corpore potest animæ integritas reperiri. Chrysostomus, hom. XV, *In opere imperf.* Spiritualiter autem caput tuum Christus est. Sitientem pota, esurientem ciba; et sic oleo misericordiæ unxisti caput tuum, idest Christum, qui clamat in Evangelio (infra xxv): *Quod uni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis.* Gregorius, in hom. XVI, *Super Evang.* Illud enim jejunium Deus approbat quod ante oculos ejus manus eleemosynarum lavat. Hoc ergo [2] quod tibi subtrahis, alteri largire; ut unde tua caro affligitur, inde egentis proximi caro reparetur. Augustinus, *De serm. Dom. in monte*, lib. II, cap. xx. Vel caput recte accipimus rationem, quia in anima præeminet, et cetera hominis membra regit. Ungere ergo caput ad lætitiam pertinet. Interius ergo gaudeat de jejunio suo qui jejunando se avertit a voluntate sæculi, ut sit subditus Christo. Glossa *ord.* super illud, *Unge caput tuum.* Ecce ut non omnia in novo testamento ad litteram accipiuntur. Ridiculum enim est in jejunio oleo perfundi; sed spiritu amoris ejus, cujus passionibus debemus participare, nos macerando, mens debet inungi. Chrysostomus, hom. XV, *In oper. imper.* Proprie autem debet faciem quidem lavare; caput autem non lavare, sed ungere. Quamdiu enim sumus in corpore, conscientia nostra sordida est in peccatis. Caput autem nostrum Christus peccatum non fecit.

16. Nolite thesaurizare vobis thesauros in terra, ubi ærugo et tinea demolitur, et ubi fures effodiunt et furantur. Thesaurizate autem vobis thesauros in cœlo, ubi nec ærugo nec tinea demolitur, et ubi fures non effodiunt nec furantur. Ubi enim est thesaurus tuus, ibi est et cor tuum.

16. Chrysostomus, in hom. XXI, *Sup. Matth.* Postquam vanæ gloriæ expulit ægritudinem, optime jam sermonem de contemptu divitiarum inducit. Nihil enim ita pecunias concupiscere facit ut gloriæ cupido: propter hoc namque famulorum greges et auro opertos equos et argenteas mensas expetunt homines, non ut utilitatem aut voluptatem impleant, sed ut multis ostendantur: et hoc est quod dicit: *Nolite thesaurizare vobis thesauros in terra.* Augustinus, *De serm. Dom. in monte*, lib. II, cap. xxi. Si enim eo corde quisque operetur aliquid ut terrenum commodum adipiscatur; quomodo erit cor mundum quod in terra volutatur? Sordescit enim aliquid cum inferiori miscetur naturæ quamvis in suo genere non sordidetur, quia etiam de puro argento sordidatur aurum si misceatur: ita et animus noster terrenorum cupiditate sordescit, quamvis terra in suo ordine munda sit. Chrysostomus, hom. XV, *In oper. imperf.* a medio Vel aliter. Quia supra Dominus nihil de eleemosyna, vel oratione, vel jejunio docuerat, sed simulationem eorum compescuit tantum; nunc secundum tria prædicta, tres consequentias in-

[1] Al.: « proprius, » item « propriæ. » —
[2] Al.: « autem. »

troducit doctrinæ : quarum prima pertinet ad eleemosynam, quæ est hæc : *Nolite thesaurizare vobis thesauros in terra* : ubi primo dat consilium ut eleemosyna fiat ; ut sit ordo narrationis talis : *Cum facis eleemosynam, noli tuba canere ante te*: et postea subsequitur : *Nolite thesaurizare vobis thesauros in terra:* secundo ostendit quæ sit utilitas in eleemosyna facienda : tertio ut neque timor inopiæ accidentis impediat voluntatem eleemosynæ faciendæ. Chrysostomus, in hom. XXI, *In Matth.* super illud, *Nolite thesaurizare.* Dicens autem, *Nolite thesaurizare vobis thesauros in terra*, subdit, *Ubi ærugo et tinea demolitur* : ut demonstret thesauri qui est hic, nocumentum, et ejus qui est in cælo, utilitatem, et a loco, et ab his quæ nocent ; quasi dicat : Quid formidas ne pecuniæ consumantur, si eleemosynam dederis ? Itaque da eleemosynam, et additionem accipient : etenim quæ in cælis sunt apponentur : quod si non dederis, pereunt. Et non dixit : Aliis derelinquis, quoniam hoc delectabile est hominibus. Rabanus (super eodem verbo.) Tria autem ponit, secundum tres diversitates divitiarum. Metalla ærugine, vestes tinea demoliuntur : sunt autem alia quæ neque æruginem neque tineam timent, sicut lapides pretiosi ; et ideo ponit generale detrimentum, scilicet fures, qui omnes divitias rapere possunt. Chrysostomus, hom. XV, *In oper. imper.* a medio. Alia littera habet : *Ubi tinea et commestura exterminant.* Omnia enim bona mundi triplex [1] tollit interitus. Aut enim a semetipsis veterascunt et tineant, sicut vestimenta ; aut ab ipsis dominis luxuriose viventibus comeduntur ; aut ab extraneis vel dolo vel vi vel calumniis, vel alio iniquo modo diripiuntur : qui omnes fures dicuntur, quia per iniquitatem festinant aliena facere sua. Sed dices : Numquid omnes qui hæc habent, perdunt ea ? Interim quidem dicam, quia etsi non omnes perdunt, tamen multi perdunt. Vere autem et male servatas divitias, etsi non corporaliter, spiritualiter tamen perdidisti : quia non proficiunt tibi ad usum salutis. Rabanus. Allegorice autem ærugo significat superbiam, quæ decorem virtutum obscurat. Tinea, quæ vestes latenter rodit, invidia est, quæ bonum studium lacerat, et per hoc compactionem unitatis [2] dissipat. Fures sunt hæretici et dæmones, qui semper ad hoc sunt intenti ut spiritualibus spolient. Hilarius, cap. v, *In Matth.* parum a princ. Ceterum laus cælestis æterna est, nec furto surrepenti subtrahenda, nec tinea et rubigine invidiæ excidenda : et ideo sequitur : *Thesaurizate autem vobis thesauros in cælis, ubi neque ærugo neque tinea demolitur, et ubi fures non effodiunt neque furantur.* Augustinus, *De ser. Dom. in monte*, lib. II, cap. xxi, parum a princ. Cælum autem hoc loco non corporeum acceperim, quia omne corpus pro terra habendum est est. Totum enim mundum debet contemnere qui sibi thesaurizat in illo cælo de quo dictum est Psal. cxiii. « Cælum cæli Domino, » idest in firmamento spiritali. *Cælum enim et terra transibunt* : infra xxiii : non autem in eo quod transit collocare debemus thesaurum nostrum, sed in eo quod semper manet. Chrysostomus, *Super Matth.* hom. XV, *In op. imperf.* a med. Quid ergo melius est, an in terra [3] reponere, ubi incertus est conservationis eventus : an in cælo, ubi est certa custodia ? Quæ autem stultitia est illic relinquere unde exiturus es, et illuc non præmittere quo iturus es ? Illic ergo substantiam tuam colloca ubi patriam habes. Chrysostomus, in hom. XXI, *In Matth.* ante med. Quia tamen non omnis terrenus thesaurus ærugine aut tinea destruitur, aut per fures aufertur ; ideo aliud inducit dicens : *Ubi est thesaurus tuus, ibi est et cor tuum;* ac si dicat : Etsi nihil priorum veniat, non parvam sustinebis jacturam inferioribus affixus, et eorum servus factus, et a cælestibus cadens, et nihil excelsorum cogitare potens. Hieronymus, super illud, *Ubi enim est thesaurus.* Hoc autem non solum de pecunia, sed de cunctis possessionibus sentiendum est. Gulosi enim Deus venter est ; lascivi thesaurus sunt lubrica amoris [4] libido. Huic servit unusquisque a quo vincitur. Ibi ergo habet cor, ubi et thesaurum [5]. Chrysostomus, hom. XV, *In opere imperf.* Vel aliter. Ponit nunc quæ sit utilitas in eleemosyna facienda. Qui enim collocat thesauros in terra, non habet quid speret in cælo. Ut quid ergo aspiciat in cælum, ubi nihil repositum habet ? Unde dupliciter peccat : primo, quia mala congregat ; secundo, quia cor habet in terra ; et ex contrariis causis

[1] Al. : « tripliciter. » — [2] Al. : « per compactionem unitatis. » — [3] Al. : « super terram. » — [4] Al. : « amatoris. » — [5] Al. : « ubi est thesaurus. »

dupliciter bene facit qui thesaurizat in cælo.

17. Lucerna corporis tui est oculus tuus. Si oculus tuus fuerit simplex, totum corpus tuum lucidum erit; si autem oculus tuus fuerit nequam, totus corpus tuum tenebrosum erit. Si ergo lumen quod in te est, tenebræ sunt, ipsæ tenebræ quantæ erunt?

17. CHRYSOSTOMUS, in homil. XX, *Sup. Matth.* ante medium. Postquam fecit mentionem de intellectu in servitutem redacto et captivato, quia hoc non multis facile cognoscibile erat, ad exteriorem doctrinam transponit [1] dicens : *Lucerna corporis tui est oculus tuus;* ac si dicat [2]: Si non nosti quid est jactura intellectus, a corporalibus hoc disce : quod enim est oculus corpori, hoc est intellectus animæ. Sicut ergo oculis orbatis multum operationis reliquorum membrorum amittitur, lumine eis extincto, ita et mente corrupta„ multis malis vita tua impletur. HIERONYMUS super illud, *Si oculus tuus fuerit simplex.* Hoc ergo totum transfert ad sensum : quomodo enim corpus totum est in tenebris, si oculus non fuerit simplex ; ita si anima principalem fulgorem suum perdiderit, universus sensus, vel sensualis pars animæ in caligine commorabitur : unde dicitur, *Si ergo lumen quod in te est, tenebræ sint, ipsæ tenebræ quantæ erunt ?* idest, si sensus, qui lumen est animæ, vitio caligatur, ipsa putas caligo quibus tenebris obvolvetur? CHRYSOSTOMUS, homil. XV, *In opere imperf.* a med. Videtur autem quod non de corporali oculo hic loquatur, nec de hoc corpore quod videtur deforis; alioquin dixisset : Si oculus tuus sanus fuerit aut infirmus : nunc autem dicit [3] : *Simplex et nequam.* Si autem benignum oculum habet et infirmum, numquid corpus ejus in lumine est? Aut si malignum et sanum, numquid corpus ejus in tenebris est? HIERONYMUS, *Ibidem.* Sed solent lippientes lucernas videre numerosas ; simplex autem oculus et purus simplicia intuetur et pura. CHRYSOSTOMUS, *Ibidem.* Vel dicitur oculus non a foris, sed ab intus. Lucerna enim est mens, per quam anima videt Deum. Qui ergo cor habet ad Deum, illius oculus lucidus est ; idest illius mens munda est, non terrenis concupiscentiis sordidata. Tenebræ autem in nobis sunt sensus carnales, qui semper desiderant quæ sunt tenebrarum. Qui ergo habet oculum mundum, idest mentem spiritualem, corpus suum servat lucidum, idest sine peccato : etsi enim caro desiderat mala, virtute tamen divini timoris repercutit eam. Qui autem habet oculum, idest mentem, aut malignitate tenebrosam, aut concupiscentia turbulentam, tenebrosum possidet corpus : non enim resistit carni quando concupiscit perversa, quia non habet spem in cælo, quæ præstat nobis virtutem ut concupiscentiis resistamus. HILARIUS, cap. v, *In Matth.*, paulo post princ. Vel aliter. De officio luminis oculi, lumen cordis expressit : quod si simplex et lucidum manebit, claritatem æterni luminis corpori tribuet, et splendorem originis suæ corruptioni carnis infundet, scilicet in resurrectione ; si autem obscurum peccatis et voluntate erit nequam, vitiis mentis natura corporis subjacebit. AUGUSTINUS, *De serm. Domini in monte*, lib. II, cap. XXI ante med. Vel aliter. Oculum hic accipere debemus intentionem nostram ; quæ si munda fuerit et recta, omnia opera nostra, quæ secundum eam operamur, bona sunt : quæ quidem omnia totum corpus appellavit, quia et Apostolus membra nostra dicit quædam opera, ubi ait, Coloss. III : « Mortificate membra vestra, fornicationem et immunditiam. » Non ergo quid quisque faciat, sed quo animo faciat considerandum est. Hoc est enim lumen in nobis, quia hoc nobis manifestum est bono animo nos facere quod facimus. « Omne enim quod manifestatur , lumen est » Eph . v. Ipsa vero facta, quæ ad hominum societatem procedunt, incertum nobis habent exitum ; et ideo tenebras eas vocavit : non enim novi cum pecuniam porrigo indigenti, quid sit inde facturus. Si ergo ipsa cordis intentio, quæ tibi nota est, sordidatur appetitu temporalium rerum, magis ipsum factum, cujus incertus est exitus, sordidum erit ; quia etsi bene alicui proveniat quod tu non recta intentione facis, quomodo tu feceris imputabitur tibi, non quomodo illi provenerit. Si autem simplici intentione, idest fine caritatis, opera nostra fiant, tunc munda sunt, et placent in conspectu Dei. AUGUSTINUS, *Contra Mendac.* cap. VII. Sed ea quæ constat esse peccata, nulla velut bona intentione facienda sunt : ea quippe opera hominum si causas habuerint bonas vel malas, nunc sunt bona nunc mala,

[1] Al. : « transfert. » — [2] Al. : « dixerit. » — [3] Al. : « subdit. »

quæ non sunt per seipsa peccata: sicut victum præbere pauperibus bonum est, si fiat misericordiæ causa ; malum autem, si fiat causa jactantiæ. Cum vero opera ipsa peccata sunt, ut furta, stupra et hujusmodi : quis dicat causis bonis esse facienda, vel peccata non esse? Quis dicat : Furemur divitibus, ut habeamus quid demus pauperibus? GREGORIUS, XXVIII *Moral.*, cap. VI. Vel aliter. *Si lumen quod in te est*; idest, si hoc quod nos bene agere cœpimus, ex mala intentione offuscamus: ipsa quæ mala esse non ignoramus, etiam cum facimus, *quantæ tenebræ sunt*? REMIGIUS. Vel aliter. Fides lucernæ assimilatur, quia per eam egressus interioris hominis, idest actio, illuminatur, ne offendat: secundum illud Psal. CXVIII : « Lucerna pedibus meis verbum tuum :» quæ si fuerit munda et simplex, totum corpus lucidum erit; si vero sordida, totum corpus erit tenebrosum. Vel aliter. Per lucernam intelligitur rector Ecclesiæ, qui bene oculus dicitur, quia salutaria plebi subjectæ providere debet, quæ per corpus intelligitur. Si ergo rector Ecclesiæ erraverit, quanto magis errabit populus sibi [1] subjectus?

18. Nemo potest duobus dominis servire. Aut enim unum odio habebit, et alterum diliget; aut unum sustinebit, et alterum contemnet. Non potestis Deo servire et mammonæ.

18. CHRYSOSTOMUS, *Super Matth.* hom. *In oper. imperf.* in princ. Superius dixerat Dominus, quod qui habet mentem spiritalem, ille potest corpus suum servare sine peccato ; qui autem non habet, non potest; cujus rationem subjungit, dicens : *Nemo potest duobus dominis servire*. GLOSSA. Vel aliter. Quia dictum est supra quod propter intentionem temporalium, bona mala fiunt ; unde posset aliquis dicere : Ego faciam bona et propter temporalia et propter cœlestia. Contra quod Dominus ait : *Nemo potest duobus dominis servire*. CHRYSOSTOMUS, in hom. XXII. Vel aliter. In anterioribus, avaritiæ compressit tyrannidem per multa et magna ; sed adhuc alia apponit ampliora. Non enim in hoc solum nobis nocent divitiæ quod latrones adversus nos armant, et quod intellectum obtenebrant ; sed etiam a servitute Dei nos expellunt. Et hoc probat a communibus conceptionibus, dicens : *Nemo potest duobus dominis servire* : duos autem dicit qui contraria injungunt : concordia enim multos unum facit : quod ostenditur per hoc quod subdit : *Aut enim unum odio habebit*. Ideo autem duo ponit, ut monstret facilem esse transmutationem ad melius. Si enim dicas : Servus factus sum pecuniarum, amando scilicet eas ; monstrat quod possibile est aliud venire ; scilicet non sustinendo servitutem, sed contemnendo. GLOSSA. Vel duo tangere videtur servientium genera. Quidam enim serviunt liberaliter ex amore, quidam serviliter ex timore. Si ergo aliquis ex amore serviat uni contrariorum dominorum, necesse est ut alterum odio habeat; si vero ex timore serviat, necessse est ut dum unum sustinet, alterum contemnat. Res autem terrena, vel Deus, si in corde hominis dominetur, ad contraria ex utroque trahitur homo : nam Deus trahit ad superiora sibi servientem, res vero terrena ad inferiora : et ideo quasi concludens subdit : *Non potestis Deo servire et mammonæ*. HIERONYMUS super illud, *Non potestis servire Deo et mammonæ*. Mammona sermone syriaco divitiæ nuncupantur. Audiat ergo hoc avarus, qui censetur vocabulo christiano, non posse se simul divitiis Christoque servire. Et tamen non dixit, Qui habet divitias; sed : Qui servit divitiis. Qui enim divitiarum servus est, divitias custodit ut servus; qui autem servitutis excussit jugum, distribuit eas ut dominus. GLOSSA. Per mammonam etiam intelligitur diabolus, qui præest divitiis; non quod possit eas dare, nisi quando Deus permittit ; sed quia per eas homines fallit. AUGUSTINUS, *De sermone Domini in mont.* lib. II, cap. XXII. Qui enim servit mammonæ, idest divitiis, illi utique servit qui rebus [2] istis terrenis merito suæ perversitatis præpositus, princeps hujus sæculi a Domino dicitur. Vel aliter. Qui sint duo domini, ostendit cum dicitur : *Non potestis Deo servire et mammonæ*, scilicet Deo et diabolo. *Aut* ergo *hunc odio habebit* homo, *et alterum diliget*, idest Deum ; *aut alterum patietur, et alterum contemnet*. Patitur enim durum dominum quisquis servit mammonæ : sua enim cupiditate implicatus subditur diabolo, et non eum diligit. Sicut qui ancillæ alienæ conjunctus est, propter concupiscentiam, duram patitur servitutem ; etsi non diligat eum cujus ancillam di-

[1] Sic A, B, C, D. — Parm. : « ei. » — [2] Al. : « quibus. »

ligit. Dixit autem, *Alterum contemnet*, non *Odio habebit* : nullus enim vera conscientia Deum potest odisse. Contemnit autem, idest non timet eum, cum quasi de ejus bonitate securus est.

19. Ideo dico vobis : ne solliciti sitis animæ vestræ quid manducetis, neque corpori vestro quid induamini. Nonne anima plus est quam esca, et corpus plus quam vestimentum?

19. Augustinus, *De ser. Dom. in mont.* lib. II, cap. xxii. Quia superius docuerat Dominus, quod quisquis vult diligere Deum, et cavere ne offendat, non se arbitretur duobus dominis posse servire ; ne forte quamvis jam superflua non quærantur, propter ipsa tamen necessaria cor duplicetur, et ad ea deflectenda torqueatur intentio ; subjungit dicens : *Ideo dico vobis : Ne solliciti sitis animæ vestræ quid manducetis, neque corpori vestro quid induamini.* Chrysostomus, in hom. XXII, *Sup. Matth.* Non hoc dicit, quod anima cibo indigeat, incorporea est enim ; sed secundum communem locutus est consuetudinem : aliter enim non potest morari in corpore, nisi eo cibato. Augustinus, lib. II, *De serm. Dom. in monte*, cap. xxii. Vel animam in hoc loco pro animali vita positam noverimus. Hieronymus. In nonnullis codicibus additum est, *Neque quid bibatis*. Ergo quod omnibus natura tribuit, et jumentis et bestiis hominibusque commune est, hujus cura [1] penitus liberamur [2]. Quod autem hic dicitur, *Ne solliciti sitis*, de carnali cibo [3] et vestimento accipiamus : ceterum de spiritualibus cibis et vestimentis spiritus debemus esse solliciti. Augustinus, *De Hær.*, cap. lvii. Dicuntur autem Euchitæ quidam hæretici, opinantes, monachis [4] non licere, sustentandæ vitæ suæ causa, aliquid operari, atque ita seipsos profiteri ut omnino ab operibus vacent. Augustinus, *De opere Mon.* cap. i. Inquiunt enim : Non de hoc opere corporali, in quo vel agricolæ vel opifices laborant, præcepit Apostolus cum dixit II Thess. iii : « Qui non vult operari, non manducet. » Neque Evangelio posset [5] esse contrarius, ubi ait Dominus : *Ideo dico vobis : Ne solliciti sitis.* In verbo ergo Apostoli prædicto spiritualia opera debemus accipere, de quibus alibi dicitur I Corinth. iii : « Ego plantavi, Apollo rigavit. » Et ita se arbitrantur apostolicæ et Evangelicæ [6] obtemperare sententiæ, cum Evangelium credunt de non curanda corporali vitæ hujus indigentia præcepisse, et Apostolum, de opere [7] et cibo spiritali dixisse, *loc. cit.* : « Qui non vult operari, non manducet. » Prius ergo demonstremus Apostolum opera corporalia servos Dei operari voluisse. Præmiserat enim dicens : « Ipsi scitis quomodo oporteat nos imitari ; quia non inquieti fuimus inter vos, neque panem ab aliquo gratis manducavimus ; sed in labore et fatigatione die ac nocte laborantes, ne quem vestrum gravaremus : non quia non habuimus potestatem, sed ut nosipsos formam daremus vobis, qua nos imitaremini. Nam et cum essemus apud vos, hoc denuntiabamus vobis, quoniam si quis non vult operari, non manducet. » Quid ad hoc dici potest, quando exemplo suo docuit quid præceperit, scilicet corporaliter operando? Nam quod corporaliter operaretur, ostenditur in Actibus cap. xviii, ubi dicitur, quod mansit cum Aquila et uxore ejus Priscilla, opus faciens apud illos : erant enim tabernaculorum artifices cap. iii. Et tamen Apostolo, tamquam prædicatori Evangelii, militi Christi, plantatori vineæ, pastori gregis, constituerat Dominus ut de Evangelio viveret ; qui tamen stipendium sibi debitum non exegit, ut se formam daret eis qui exigere indebita cupiebant. Audiant ergo qui non habent hanc potestatem quam ille habebat, ut tantummodo spiritaliter operantes manducent panem a corporali labore gratuitum, cap. xxi. Si autem Evangelistæ sunt, si ministri altaris, si dispensatores sacramentorum, habent hanc potestatem, si saltem habebant aliquid in sæculo, quo facile sine opificio sustentarent hanc vitam, quod conversi ad Deum indigentibus dispartiti sunt, et credenda est eorum infirmitas et ferenda. Nec attendendum in quo loco hoc quod habebant impenderent, cum omnium Christianorum sit una respublica cap. xxii. Sed qui veniunt ad professionem servitutis Dei ex vita rusticana, et ex

[1] Sic A, B, C, D. — Parm. addit : « non. » — [2] Sic A, B, C, D. — Parm. addit : « sed præcipitur nobis ne solliciti simus quid manducemus, quia in sudore vultus præparamus nobis panem; labor exercendus est, sollicitudo tollenda. » — [3] Al. : « quod autem hic dicitur, de corporali cibo, etc. » — [4] Sic A, B, C, D. — Parm. : « monacho. » — [5] Sic A, B, C, D. — Parm. : « neque enim... potuit esse. » — [6] Sic A, B, C, D. — Parm. omittit : « et Evangelicæ. » — [7] Al. omittitur : « de opere. »

opificum exercitio et plebeio labore, se quo minus operentur, excusare [1] non possunt. Nullo enim modo decet ut in ea vita ubi senatores fiunt laboriosi, ibi fiant opifices otiosi : et quo veniunt relictis deliciis suis qui fuerunt prædiorum domini, ibi sint rustici delicati. At cum Dominus ait, *Nolite solliciti esse,* non hoc dicit ut ista non procurent, quantum necessitatis est, unde honeste poterunt; sed ut ista non intueantur, et propter ista faciant quicquid in Evangelii prædicatione facere jubentur : eam namque intentionem paulo superius oculum vocaverat. Chrysostomus, in hom. XXII *In Matth.* Vel potest aliter continuari : cum enim docuisset Dominus pecuniam despicere ; ne aliqui dicerent, qualiter poterimus vivere, si omnia projecerimus? subjungit dicens : *Ideoque dico vobis* : *Ne solliciti sitis animæ vestræ* : Glossa *interlin.* Idest, cura temporali ne [2] retrahamini ab æternis. Hieronymus. Præcipitur ergo nobis ne solliciti simus quid comedamus, quia in sudore vultus præparamus nobis panem [3] ergo labor exercendus est, sollicitudo tollenda. Chrysostomus, hom. XVI, *In op. imperf.* Non enim sollicitudinibus spiritualibus, sed laboribus corporalibus acquirendus [4] est panis, qui laborantibus pro præmio diligentiæ, Deo præstante, abundat, et negligentibus pro pœna, Deo faciente, subducitur. Confirmat autem spem nostram Dominus [5] primo de majori ad minus descendens, dicens : *Nonne anima plus est quam esca, et corpus plus quam vestimentum?* Hieronymus. Qui majora præstitit, utique et minora præstabit. Chrysostomus, hom. XVI *In op. imperf.* Nisi enim voluisset conservari quod erat, non [6] creaset : quod autem sic creavit ut per escam servetur, necesse est ut det ei escam quamdiu vult esse quod fecit. Hilarius, cap. v *In Matth.* ante medium. Vel aliter. Quia corruptus circa futurorum curam infidelium sensus est, calumniantium quæ in resurrectione corporum species sit futura, quæ in substantia æternitatis alimonia ; ideo inertiam inutilissimæ quæstionis Deus arguens dicit. *Nonne anima plus est quam esca?* Non enim patitur spem nostram futuri in resurrectione cibi et potus et vestitus sollicitudine demorari; ne [7] tanto pretiosiora reddenti, corpus scilicet atque animam, contumelia [8] in non efficiendis levioribus inferatur.

20. Respicite volatilia cœli, quoniam non serunt neque metunt, neque congregant in horrea; et Pater vester cœlestis pascit illa. Nonne vos magis pluris estis illis? Quis autem vestrum cogitans potest adjicere ad staturam suam cubitum unum?

20. Chrysostomus hom. XVI *In op. imperf.* Postquam confirmavit spem nostram de majore ad minus descendens, deinde confirmat de minori ad majus ascendens, cum dicit: *Respicite volatilia cœli, quia non serunt neque metunt.* Augustinus *De opere Monachorum*, cap. xxiii. Quidam se dicunt propterea operari non debere, quia nec volucres cœli seminant neque metunt. Cur ergo non attendunt quod sequitur : *Neque congregant in horrea.* Cur ergo isti manus otiosas et plena repositoria volunt habere? Cur denique molunt et coquunt? Hæc enim aves faciunt. Aut si reperiunt quibus hoc persuadeant, ut eis per singulos dies escas afferant præparatas ; saltem sibi de fontibus aquam afferunt et reponunt, quod volatilia non faciunt. Sed si nec aqua sibi vasa coguntur implere, et jam illos qui tunc erant Hierosolymæ novo gradu justitiæ supergressi sunt, qui de misso sibi ex Græcia [9] frumento panem fecerunt, aut facere curaverunt; quod aves non faciunt. Non possunt autem ista servare, ut scilicet nihil in crastinum reponant, qui se per multos dies a conspectu hominum separatos, et nulli ad se præbentes accessum, includunt seipsos, viventes in magna intentione orationum. An forte quo sunt sanctiores, eo sunt volucribus dissimiliores? Quod ergo dicit de volatilibus cœli, ad hoc dicit, ne quisquam putet Deum servorum suorum necessario non curare, cum ejus providentia usque ad ista gubernanda perveniat. Neque enim non ipse pascit eos qui manibus operantur: neque etiam quia Deus dixit Psal.

[1] Sic A, B, C, D. — Parm. : « si quo minus... excusari. » — [2] B : « ne trahamini. » — [3] Al. : « pœnam. » — [4] Al. : « accipiendus. » — [5] Sic A, B, C, D. — Parm. : « et primo ... descendit. » — [6] Sic A, B, C, D. — Parm. : « creasset. » — [7] Sic A, C, D. — B : « in hoc etiam inutilissimæ, etc. » — Parm. : « ideo subsequenter dicitur. » — [8] A, C, D : « ne redempti corpus atque animam, contumelia. » B : « contumelia et non efficiendis. » — Al. : « ne redempti in corpus, atque animæ contumelia, etc. » — [9] Sic A, et P. Nicolai. Alii autem codices eodem modo interpretari possunt. Nam habent abbreviationem quæ significare potest vel : « Græciam, » vel : « gratiam. — Parm. : « gratiam. »

XLIX : « Invoca me in die tribulationis, et eruam te : » non debuit fugere Apostolus, sed expectare ut comprehenderetur, et eum Deus sicut tres pueros de mediis ignibus liberaret. Sicut enim qui fugientibus sanctis hujusmodi quæstionem objiceret responderunt, non se oportuisse tentare Deum, sed tunc talia Deum, si vellet, esse facturum, ut eos liberaret, sicut Danielem a leonibus et Petrum a vinculis, cum ipsi quid facerent, non haberent; cum vero eis fugam in potestatem dedisset, etiam si liberarentur per illam, non nisi ab ipso liberari; sic servis Dei valentibus manibus suis victum transigere, si ex Evangelio moverit quæstionem de volatilibus cœli, quæ non seminant, neque metunt, facile respondebunt: Si nos per aliquam infirmitatum vel occupationem non possumus operari, ille nos pascet sicut aves, quæ nihil operantur. Cum autem possumus, non debemus tentare Deum, quia hæc quæ possumus, ejus [1] munere possumus : et cum hic vivimus, illo largiente vivimus qui largitus est ut possumus : et ille nos pascit a quo aves pascuntur, sicut dicitur: *Et pater vester cœlestis pascit illa. Nonne vos magis pluris estis illis* ? AUGUSTINUS *De serm. Dom. in monte*, lib. II, cap. XXII, in fin. Idest carius vos valetis; quia rationale animal, sicut est homo, sublimius ordinatur in rerum natura quam irrationalia, sicut sunt aves. AUGUSTINUS, XI *De civit. Dei*, cap. XVI. Plerumque tamen carius comparatur equus quam servus, et gemma quam famula [2], non ratione considerantis, sed necessitate indigentis, seu voluptate cupientis. CHRYSOSTOMUS hom. XVI *In op. imperf.* Omnia enim animalia Deus propter hominem fecit, hominem autem propter se : quanto ergo pretiosior est hominis creatio, tanto major est Dei sollicitudo de ipso. Si ergo aves non laborantes inveniunt escas, homo non inveniet, cui Deus dedit et operandi scientiam et fructificandi spem? HIERONYMUS super illud, *Respicite volatilia cœli*. Sunt autem quidam qui dum volunt terminos patrum excedere et ad alta volitare, in ima merguntur. Volatilia cœli Angelos esse volunt, ceterasque in Dei ministerio fortitudines, quæ absque cura, sui Dei [3] alantur providentia. Si hoc itaque est, ut intelligi volunt, quomodo sequitur dictum ad homines ; *Nonne vos magis pluris estis illis*? Simpliciter ergo accipiunt [4], quod si volatilia absque cura et ærumnis, Dei aluntur providentia, quæ hodie sunt et cras non erunt ; quanto magis homines, quibus æternitas repromittitur? HILARIUS cap. V *In Matth.* circ. med. Potest autem dici, quod sub nomine volucrum, exemplo nos immundorum spirituum ad hortatur, [5] quibus sine aliquo negotio quærendi et congregandi, vivendi tamen tribuitur de æterni consilii potestate substantia ; atque ut ad immundos istud spiritus referatur, opportune adjecit : *Nonne vos pluris estis illis*? de comparationis præstantia differentiam nequitiæ et sanctitatis ostendens. GLOSSA. Non solum autem exemplo avium, sed experimento docet, quod ad hoc quod sumus et vivimus, nostra cura non sufficit, sed divina providentia operatur : dicens, *Quis autem vestrum cogitans potest adjicere ad staturam suam cubitum unum*? CHRYSOSTOMUS, hom. XVI *In op. imp.* a medio. Deus enim est qui per singulos dies incrementa corporis tui facit, te non intelligente. Si ergo in teipso quotidie Dei providentia operatur, quomodo in necessariis tuis cessabit? Si autem vos cogitando modicam partem corpori vestro addere non potestis, quomodo cogitando salvandi estis in toto? AUGUSTINUS, *De serm. Domini in monte*, lib. II, cap. XXII, circ. princ. Vel potest referri ad sequentia; ac si diceret, non esse cura nostra factum ut ad hanc staturam veniret corpus nostrum : ex hoc intelligi potest quod si velletis adjicere unum cubitum non possetis. Illi ergo tegendi corporis curam relinquite cujus cura factum est ut esset tantæ staturæ. HILARIUS cap. V *In Matth.* circa med. Vel aliter. Sicut fidem vitalis substantiæ nostræ de documento spirituum firmavit, ita opinionem futuri habitus judicio communis intelligentiæ dereliquit. Cum enim universorum corporum quæ vitam hauserunt, diversitatem in unum perfectum virum sit excitaturus, solusque potens sit ad uniuscujusque proceritatem cubitum unum et alterum tertiumve præstare ; de vestitu, idest de specie corporum, cum ejus contumelia ambigimus, qui ut æqualem [6] omnem hominem efficiat, tantum

[1] A omittit : « ejus munere possumus. » — [2] A : « quam familia. » — [3] Sic A, B, C, D. — Parm. : « absque sui cura, Dei alantur. » — [4] Sic A, B, C, D. — Parm. : « accipiendum. » — [5] Sic A, B, C, D. — Parm. : « hortatur. » — [6] A : « ut qualem. »

mensuræ est humanis corporibus additurus. AUGUSTINUS ult. *De civit. Dei*, cap. XV in princ. Sed si Christus in ea mensura corporis in qua mortuus est, resurrexit, nefas est dicere, cum resurrectionis omnium tempus venerit, accessuram corpori ejus eam magnitudinem quam non habuit, quando in ea discipulis, in qua notus erat, apparuit, ut longissimis fieri possit æqualis. Si autem dixerimus ad dominici corporis modum, etiam minorum majorumque corpora redigenda, peribit de multorum corporibus perplurimum, cum ipse nec capillum periturum esse promiserit. Restat ergo ut quisque recipiet suam mensuram, quam vel habuit in juventute si senex est mortuus, vel fuerat habiturus, si est ante defunctus. Et ideo non est dictum ab Apostolo. In mensuram staturæ, sed « In mensuram ætatis plenitudinis Christi : » Ephes. IV ; quia resurgent corpora mortuorum in juvenili ætate et robore, ad quam Christum pervenisse cognovimus.

21. Et de vestimentis quid solliciti estis? Considerate lilia agri quomodo crescunt. Non laborant, neque nent. Dico autem vobis, quoniam nec Salomon in omni gloria sua coopertus et sicut unum ex istis. Si enim fenum agri quod hodie est, et cras in clibanum mittitur, Deus sic vestit; quanto magis vos modicæ fidei?

21. CHRYSOSTOMUS in hom. XXIII, *Sup. Matth.* Postquam monstravit quod non oportet nos pro cibo esse sollicitos, ad id quod levius est pertransit : neque enim ita necessarium est indumentum sicut cibus ; unde dicit : *Et de vestimentis quid solliciti estis* ? Non autem hic utitur exemplo volucrum, ut induceret pavonem et cygnum, a quibus erat similia exempla accipere ; sed utitur exemplo liliorum, dicens : *Considerate lilia agri*. Vult enim [1] ex duobus monstrare superabundantiam ; scilicet a munificentia pulchritudinis, et a vilitate [2] participantium tali decore. AUGUSTINUS, *De ser. Dom. in mont*, elib. II, cap. XXIII. Ipsa autem documenta non sic allegorice discutienda sunt ut quæramus quid significent aves cœli aut lilia agri : posita sunt enim ut de rebus minoribus majora persuaderentur [3] CHRYSOSTOMUS hom. XVI, *In oper. imperf.* Lilia enim statu tempore formantur in frondibus, vestiuntur candore, implentur odoribus ; et quod terra radici non dederat, Deus invisibili operatione largitur. In omnibus autem eadem plenitudo servatur, ut non ab eventu facta putantur, sed Dei providentia intelligantur esse disposita. Dicendo autem : *Non laborant*, viros confortat ; dicendo vero : *Neque nent*, mulieres. CHRYSOSTOMUS in hom. XXIII, *In Matth.*, parum a princ. Hæc autem dicens, non opus prohibuit, sed sollicitudinem, sicut et supra cum de seminatione loqueretur. CHRYSOSTOMUS, hom. XVI, *In op. imp.* Et ut magis Dei providentiam, in ipsi commendet quæ omnem superat humanam industriam, subdit : *Dico autem vobis, quoniam neque Salomon in omni gloria sua coopertus est sicut unum existis.* HIERONYMUS super illud, *Considerate lilia agri.* Revera enim quod sericum, quæ regum purpura, quæ pictura textricum potest floribus comparari? Quid ita rubet ut rosa? Quid ita candet ut lilium? Violæ vero purpuram nullo superari murice, oculorum magis quam sermonis judicium est. CHRYSOSTOMUS in hom. XXIII *In Matth.*, paulo a princ. Quantum enim veritatis ad mendacium, tantum vestimentorum et florum differentia est. Si ergo Salomon a floribus superatus est, qui omnibus regibus fuit præclarior, quando [4] tu vestimentis poteris vincere florum decorem? Est autem Salomon superatus a florum decore non semel tantum neque bis, sed per totum tempus sui regni ; et hoc est quod dicit : *In omnia gloria sua* : quia nec in uno die ita decoratus est ut flores. CHRYSOSTOMUS hom. XVI *In opere imperf.* Vel hoc dicit, qnia Salomon etsi non laborabat quid vestiretur [5], tamen jubebat. Ubi autem jussio, illic et ministrantium offensa et jubentis ira frequenter invenitur. Hæc autem quando nesciunt, sic ornantur. HILARIUS cap. V, a medio. Vel lilia intelligenda sunt Angelorum cœlestium claritates, quibus a Deo gloriæ candor indultus [6] est. *Non laborant* autem *neque nent*, quia virtutes Angelorum ex ea quam adeptæ sunt originis suæ sorte, ut sint semper accipiunt ; et cum in resurrectione similes homines Angelis erunt, sperare cœlestis gloriæ voluit operimentum, exemplo angelicæ claritatis. CHRYSOSTOMUS, hom. XVI, *In op. imperf.* Si autem floribus terrenis sic

[1] Sic A, B, C, D. — Parm. omittit : « enim. » — [2] Al. : « utilitate. » — [3] Sic A, B, C, D. — Parm. : « persuadeantur. » — [4] Al. : « quanto. » — [5] Al. deest : « quod vestiretur. » — [6] Al. : « indutus. »

occurrit Deus, qui nati sunt ut tantummodo videantur et pereant; homines negliget, quos sic creavit ut non pro tempore videantur, sed ut perpetuo sint? Et hoc est quod dicit: *Si autem fenum agri, quod hodie est, et cras in clibanum mittitur, Deus sic vestit*; *quanto magis vos modicæ fidei?* Hieronymus super illud, *Nolite solliciti esse.* Cras autem in Scripturis futurum tempus intelligitur, dicente Jacob, Gen. xxx. « Exaudiet me cras justitia mea. Glossa *ord.* super illud, *In clibanum mittitur.* Alii libri habent, *In ignem*, vel *in acervum*, qui habet speciem clibani. Chrysostomus in hom. XXIII, *Super Matth.*, circa prin. Non autem lilia jam ea vocat, sed fenum agri, ut eorum vilitatem [1] ostendat. Sed et aliam vilitatem apponit dicens, *Quæ hodie sunt*: et non dicit, Cras non erunt, sed quod est multo deficientius, *Quod in clibanum mittitur.* Quod autem dicit, *Quanto magis vos*, occulte insinuatur humani generis honor; ac si diceret: Vos quibus animam dedit, corpus plasmavit. Prophetas misit, et unigenitum Filium tradidit, Glossa. Dicit autem, *Modicæ fidei*, quia modica fides est quæ nec de minimis certa est. Hilarius cap. v *In Matth.*, a med. Vel sub feni nomine gentes nuncupantur. Si igitur gentibus idcirco tantum indulgetur æternitas corporalis ut mox igni judicii destinentur; quam profanum est sanctos de gloria æternitatis ambigere cum iniquis æternitatis opus præstetur ad pœnam? Remigius. Spiritualiter autem per volatilia sancti viri designantur, qui ex aqua sacri baptismatis renascuntur, et devotione terrena descipiunt et cælestia petunt, quibus pluris dicuntur esse Apostoli, qui principes sunt omnium sanctorum. Per lilia etiam sancti viri intelliguntur, qui absque labore legalium cæremoniarum, sola fide Deo placuerunt: de quibus dicitur Cant. ii, « Dilectus meus mihi, qui pascitur inter lilia. » Sancta enim Ecclesia per lilium intelligitur, propter candorem fidei et odorem bonæ conversationis : de qua dicitur ibid : « Sicut lilium inter spinas. » Per fenum designantur infideles : de quibus dicitur Isa. ix : « Aruit fenum et flos ejus cecidit. » Per clibanum æterna damnatio : ut sis sensus : Si Deus infidelibus tribuit bona temporalia, quanto magis tribuet vobis æterna?

22. Nolite ergo solliciti esse, dicentes : Quid manducabimus aut quid bibemus, aut quo operiemur? Hæc enim omnia Gentes inquirunt. Scit enim Pater vester quia his omnibus indigetis. Quærite ergo primum regnum Dei et justitiam ejus; et hæc omnia adjicientur vobis.

22. Glossa. Postquam sigillatim de victu et vestitu sollicitudinem excluserat argumento ab inferioribus sumpto, hic consequenter utrumque excludit, dicens : *Nolite ergo solliciti esse dicentes : Quid manducabimus, aut quid bibemus, aut quo operiemur*? Remigius. Ideo autem hoc Dominus repetivit, ut ostenderet hanc rem esse pernecessariam, et ut arctius eam in cordibus nostris inculcaret. Rabanus super illud, *Nolite solliciti esse.* Notandum vero, quod non ait : Nolite quærere, aut solliciti esse de cibo aut potu, aut indumento ; sed, *Quid manducetis aut quid bibatis, aut quid vestiamini :* ubi mihi videntur argui qui spreto victu vel vestimento communi, lautiora sibi vel austeriora his cum quibus vitam ducunt alimenta vel indumenta requirunt. Glossa Anselmi. Est etiam alia sollicitudo superflua ex vitio hominum, quando fructus et pecuniam plusquam necesse est reservant, et dimissis spiritualibus, illis intenti sunt, quasi de bonitate Dei desperantes : et hoc prohibetur : unde subditur : *Hæc enim omnia gentes inquirunt.* Chrysostomus, hom. XVI, *Op. imperf.* Quia in rebus humanis fortunam credunt esse, non providentiam; neque judicio Dei vitas suas gubernari existimant, sed incerto duci eventu; et [2] ideo merito timent et desperant, quasi qui neminem habent gubernantem. Qui autem credit se Dei judicio gubernari, escam quidem suam in manu Dei committit : unde sequitur : *Scit enim Pater vester quia his omnibus indigetis.* Chrysostomus, in hom. XXIII, *Sup. Matth.* Non autem dicit : Scit Deus; sed *Scit Pater vester,* ut eos in majorem spem ducat : si enim pater est, non poterit despiscere filios, cum nec homines patres hoc sustineant. Dicit autem : *Quoniam his omnibus indigetis :* ut magis sollicitudinem abjicias [3], quia necessaria sunt. Qualis [4] enim est pater qui sustinet etiam necessaria filiis non dare? Si

[1] Al. : « utilitatem : » sic etiam infra. — [2] Sic A, B, C, D. — Edit. omittunt : « et. » — [3] Sic A, B, C, D. — Parm. : « abjiciatis. » — [4] Sic A, B, C, D. — Parm. : « qualiter. »

autem essent superflua, non ita oporteret confidere. AUGUSTINUS, XV, *De Trinit.* cap. XIII. Non autem ista ex aliquo tempore cognovit Deus, sed futura omnia temporalia; atque in eis etiam quid et quando ab illo petituri fueramus [1], sine initio ante præscivit. AUGUSTINUS, XII, *De civitate Dei*, cap. XVIII. Quod autem dicunt quidam, hæc Dei scientia non posse comprehendi, quia infinita sunt; restat eis dicere, quod non omnes numeros Deus noverit, quos infinitos esse certissimum est. Infinitas itaque [2] numeri non est incomprehensibilis ei cujus intelligentiæ non est numerus. Quapropter, si quicquid scientia comprehenditur, scientis comprehensione finitur, profecto omnis infinitas quodam ineffabili modo Deo finita est, quia ejus scientiæ incomprehensibilis non est. NEMESIUS, *De natura hominis*, cap. XLII et XLIV. Quoniam autem est providentia, per hujusmodi signa demonstratur : permanentia enim universorum, et maxime eorum quæ sunt in generatione et corruptione, et positio et ordo eorum quæ sunt, semper custoditus [3] secundum eumdem modum : qualiter utique [4] perficeretur nullo providente? Sed quidam dicunt Deo curam esse existentium permanentiæ in universali, et hujus solius providentiam habere : singularia vero fieri ut contingit. Tres autem causas solas utique quis dicet non fiendi providentiam singularium : aut enim hoc quod est ignorare Deum quoniam bonum est particularium diligentiam habere; aut non velle ; aut non posse. Sed ignorantia omnino aliena est a beata substantia : qualiter enim latebit Deum quod nec homo sapiens ignorabit, quod singularibus destructis, universalia destruentur? Nihil autem prohibet omnia individua perire, nulla procurante potentia. Si autem non vult, propter duas fit causas : aut propter pigritiam, aut propter indecentiam. Pigritia autem a duobus generatur : aut enim voluptate aliqua attracti pigritamur, aut propter timorem desistimus : quorum neutrum fas est cogitare de Deo. Si autem dicant non decere Deum, indignum enim esse tantæ beatitudinis parvis condescendere ; qualiter non inconveniens est artificem quidem procurantem universalia, nihil particularium neque parvissimum derelinquere sine procuratione, scientem quod ad totum proficit pars ; conditorem vero Deum artificibus enuntiare indoctiorem? Si autem non [5] potest; imbecillis est Deus, et impotens benefacere. Si vero incomprehensibilis nobis est singularium providentiæ ratio, non propterea oportet dicere quia non est providentia: ita enim dicerent, quia numerum hominum ignoramus, neque homines esse. CHRYSOSTOMUS, hom. XVII, *In opere imperf.* Sic ergo qui credit se Dei judicio gubernari escam suam in manu Dei committat : cogitet autem de bono et malo ; de quo nisi sollicitus fuerit, neque malum fugiet, neque bonum apprehendet. Et ideo subditur : *Quærite autem primum regnum Dei et justitiam ejus.* Regnum Dei est retributio bonorum operum ; justitia autem ejus, via pietatis, per quam itur ad regnum. Si ergo cogites qualis erit gloria sanctorum, necesse est ut aut propter timorem pœnæ recedas a malo, aut propter desiderium gloriæ festines ad bonum. Et si cogitaveris quæ sit Dei justitia quid scilicet odit Deus et quid amat, justitia ipsa ostendit tibi vias suas, quæ amantes se sequitur. Non autem daturi rationem, si pauperes sumus aut divites; sed si bene vel male egerimus, quod est in nostro arbitrio. GLOSSA *interlin.* Vel dicit, *Justitiam ejus*; quasi dicat, ut per eum, nonper vos justi sitis. CHRYSOSTOMUS, hom. XVII, *In op. imp.* Terra autem etiam propter peccata hominum maledicitur ut non germinet, secundum illud Gen. III : « Maledicta terra in opere tuo : » benedicitur autem cum bona fecerimus. Quære ergo justitiam, et non deerit tibi panis : unde sequitur : *Et hæc omnia adjicientur vobis.* AUGUSTINUS, *De sermone Domini in monte*, lib. II, cap. XXIV. Scilicet temporalia; quæ manifeste hic ostendit non esse talia bona nostra propter quæ bene facere debeamus ; sed tamen necessaria esse. Regnum vero Dei et justitia ejus bonum nostrum est, ubi finis constituendus est. Sed quia in hac vita militamus, ut ad illud regnum pervenire possimus, quæ vita sine his necessariis agi non potest ; *apponentur*, inquit, *hæc vobis.* Cum autem dixit illud *primum*, significavit quia hoc posterius quærendum est non tempore, sed dignitate.

[1] Sic A, B, C, D. — Parm. : « eramus. » — [2] Sic A,B, C, D. — Parm. : « autem. » — [3] Al. : « eis. » — [4] Sic A, B, C, D. — Parm. : « custoditur. » — [5] Al. deest : « utique. » — [6] Al. omittitur : « non. »

tate; illud tamquam bonum nostrum, hoc tamquam necessarium nostrum [1]. Neque enim verbi gratia debemus evangelizare ut manducemus, quia sic vilius haberemus Evangelium quam cibum; sed ideo manducare [2] ut evangelizemus. Quærentibus autem primum regnum Dei et justitiam ejus, idest hoc præponentibus ceteris rebus, ut hoc propter cetera quæramus, non debet subesse sollicitudo, ne necessaria desint : et ideo ait : *Hæc omnia adjicientur vobis*, idest consequenter [3], sine ullo vestro impedimento : ne cum ista quæritis, illinc avertamini, aut ne [4] duos fines constituatis. CHRYSOSTOMUS , in hom. XXIII, *In Matth.* Et non dixit, Dabuntur, sed *Apponentur*, ut discas quia præsentia nihil sunt ad magnitudinem futurorum. AUGUSTINUS, *De serm. Domini in monte*, lib. II, cap. XXIV. Cum autem legimus, in fame et siti Apostolum laborasse, non existimemus hic Domini promissa titubasse; quandoquidem ista sint adjutoria. Medicus iste, cui nos totos commisimus, novit quando apponat et quando detrahat, sicut nobis judicat expedire. Si enim nobis aliquando defuerint (quod plerumque propter nostram exercitationem [5] Deus sinit) non debilitat propositum nostrum, sed examinatum confirmat.

23. Nolite ergo solliciti esse in crastinum : crastinus enim dies sollicitus erit sibi ipsi : sufficit enim diei malitia sua.

23. GLOSSA Anselmi. Prohibuerat sollicitudinem præsentium rerum : modo prohibet sollicitudinem futurorum vanam [6] ex vitio hominum provenientem, cum dicit : *Nolite ergo solliciti esse in crastinum*. HIERONYMUS, in fine quasi *Com.* in VI cap. Matth. Cras in Scripturis futurum tempus intelligitur, dicente Jacob, Genes. XXXV : « Exaudiet me cras justitia mea : » et in Samuelis phantasmate pythonissa loquitur ad Saulem, II Regum XXVIII : « Cras eris mecum. » De præsentibus ergo concessit debere esse sollicitos qui futura prohibet cogitare. Sufficit enim nobis præsentis temporis cogitatio : futura, quæ incerta sunt, Deo relinquamus. Et hoc est quod dicitur : *Crastinus enim dies sollicitus erit sibi ipsi;* idest ipse [7] afferet [8] sollicitudinem suam secum. *Sufficit enim diei malitia sua.* Hic malitiam non contrariam virtuti posuit, sed laborem [9] afflictionem et angustiam sæculi. CHRYSOSTOMUS, in hom. XXIII *in Matth.* Nihil enim ita dolorem infert animæ ut sollicitudo et cura. Cum autem dicat quod crastina dies erit sollicita de seipsa, volens manifestius facere quod dicitur, prosopopeiam facit temporis, secundum multorum consuetudinem, loquens ad plebem imperfectam : ut enim eos magis moveat, ipsos dies conquerentes inducit pro superflua cura. Numquid enim dies non sufficiens habet onus, idest curam suam? Quid igitur eam aggravas magis, curam quæ pertinet ad alium diem apponendo? CHRYSOSTOMUS, hom. XVI, *In opere imperf.* Vel aliter. Per hodie hoc solum signa quod opus habemus in vita præsenti, quod [10] autem dicit, *Cras*, quod superfluum est [11] ostendit: dicit ergo : *Nolite solliciti esse in crastinum*; idest, nihil curetis super id habere quod necessarium est vobis ad vitam quotidianam : quod enim superfluum fuerit, quod est cras, curabit se. Et hoc est quod dicit : *Crastinus enim dies sollicitus erit sibi ipsi;* ac si dicat : Superflua cum congregaveris, ipsa se curabunt : te quidem eis non fruente, invenient dominos multos, qui ea procurent. Quid ergo curas de illis, quorum potestatem aliis es dimissurus? *Sufficit enim diei malitia sua;* quasi dicat : Sufficit tibi labor quem pateris propter necessaria : noli de superfluis laborare. Vel aliter. AUGUSTINUS, *De sermone Domini in monte*, lib. II, cap. XXV. Non dicitur crastinus dies nisi in tempore, ubi præterito succedit futurum. Ergo cum aliquid boni operamur, non temporalia, [12] sed æterna cogitemus. *Crastinus enim dies sollicitus erit sibi ipsi*, idest, cum oportuerit, sumas [13] cibum et hujusmodi, scilicet cum necessitas urgere cœperit. *Sufficit enim diei malitia sua;* idest, sufficit quod ista sumere urgebit necessitas; quam malitiam nominat, quia pœnalis est nobis : pertinet enim ad morta-

[1] Sic A, B, C, D, et P. Nicolai. — Parm. : « necessarium est. » — [2] Al. : « manducemus. » — [3] Al. : « convenienter. » — [4] Sic A, B, C, D. — Parm. omittit : « ne. » — [5] Al. : « testatorem exercitationem. » — [6] Al. : « variam. » — [7] Al. omittitur : « ipse. » — [8] A : « affert. » — [9] Al. : « in laborem. » — [10] Sic A, B, C, D. — Parm. : « per hodie hæc solum significantur quæ habemus in vita præsenti necessaria. Quia. » — [11] Al. desideratur : « est. » — [12] Sic A, B, C, D. — Parm. : « terrena. » — [13] Sic A, B, C, D. — Parm. : « sumamus. »

litatem, quam peccando meruimus. Huic ergo pœnæ temporalis necessitatis [1] noli addere aliquod gravius : ut non solum eam patiaris, sed etiam propter hanc explendam milites Deo, cap. XXVI. Hic est cavendum, ne cum viderimus aliquem servum Dei providere ne ista necessaria desint vel sibi vel eis quorum cura sibi commissa est, judicemus eum contra Domini præcepta facere, et de crastino esse sollicitum : nam et ipse Dominus (cui ministrabant Angeli) propter exemplum loculos habere dignatus est. Et in Actibus Apostolorum scriptum est, quæ ad victum sunt necessaria, procurata esse in futurum propter imminentem famem. Non ergo hoc Dominus increpat, si quis humano more ista procuret; sed si quis propter ista [2] militet Deo. HILARIUS, cap. IV *in Matth.*, super *Nolite soliciti esse*. Hoc etiam totum sub dicti cælestis significantia continetur. Jubemur igitur non ambigere de futuris. Satis enim vitæ nostræ malitia dierum quibus vivimus, scilicet peccata, sufficiunt, ut circa hæc purganda omnis vitæ nostræ meditatio laborque versetur. Cessante autem cura nostra, ipsa futura sollicita sunt, dum nobis æternæ claritatis [3] profectus Deo procurante proponitur.

[1] Sic A, B, C, D. — Parm. : « necessitati. » — [2] Sic A, B, C, D. — Parm. : « non militet. » — [3] Sic A, B, C, D. — Parm. : « caritatis. »

CAPUT SEPTIMUM

1. Nolite judicare, et non judicabimini; nolite condemnare, et non condemnabimini : in quo enim judicio judicaveritis, judicabimini; et in qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis.

1. AUGUSTINUS, *De serm. Dom. in monte*, lib. II, cap. XXVIII, in init. Quia cum ista temporalia procurantur in futurum, incertum est quo animo fiat, cum possit simplici corde fieri, et duplici : opportune hoc loco subjecit, *Nolite judicare.* Vel aliter. CHRYSOSTOMUS, hom. XVII, *In oper. imperf.* Hucusque exposuit consequentiam ad eleemosynam pertinentem; nunc autem incipit exponere consequentiam ad orationem respicientem. Et est doctrina hæc quodammodo pars orationis, ut sit ordo narrationis talis : *Dimitte nobis debita nostra* : et sequitur : *Nolite judicare, ut non judicemini.* CHRYSOSTOMUS, *ubi supra.* Sed si judicare prohibet, qua consequentia Paulus in Corintho [1] judicat fornicantem; et Petrus Ananiam et Saphiram mendacii arguit? Sed quidam hunc locum secundum hujusmodi sensum exponunt, quia Dominus hoc mandato non prohibet Christianos ex benevolentia alios corripere; sed ne per jactantiam justitiæ suæ Christiani Christianos despiciant, ex solis plerumque suspicionibus odientes ceteros et condemnantes [2], et sub specie pietatis proprium odium exequentes. CHRYSOSTOMUS in homil. XXIV, *In Matth.* a principio. Unde non dixit : Ne quiescere facias peccantem; sed : Ne judicaveris; hoc est, ne amarus fias judex : corripe quippe non ut hostis expetens vindictam, sed ut medicus instituens medicinam. CHRYSOSTOMUS, hom. XVII *In oper. imperf.* Sed ut non sic quidam corriperent Christiani Christianos, convenit sermo qui dicit, *Nolite judicare.* Sed si non sic corripuerint, numquid propter hoc consequentur indulgentiam peccatorum, quia dictum est, *Non judicabimini*? Quis enim consequitur indulgentiam mali prioris, quia non addidit alterum malum? Hoc autem diximus volentes ostendere, quia hic sermo non est positus de proximis non judicandis qui peccant in Deum, sed qui in nos peccant. Qui enim non judicat proximum propter peccatum in se commissum, illum nec Deus judicat propter peccatum; sed dimittit ei debitum, sicut et ipse dimisit. CHRYSOSTOMUS in hom. XXIV *In Matth.* Vel aliter. Non simpliciter universa peccata jubet non judicare; sed his qui multis malis sunt pleni, et alios pro minimis judicant, hanc prohibitionem facit. Sicut et Paulus non simpliciter prohibet judicare eos qui peccant, sed discipulos judicantes de magistris redarguit, docens ut eos qui supra nos sunt non judicemus. HILARIUS cap. V, parum ante finem. Vel aliter. Judicari de sponsionibus suis Deum vetat : quia ut judicia ex incertis rebus inter homines sumuntur, ita et hoc judicium adversus Deum ex ambiguitate suscipitur : quod penitus repellit a nobis, ut constans potius fides retineatur : quia non sicut in ceteris rebus peccatum fit perperam judicasse; sed, si in rebus [3] hiis, de Deo judicium initum esse fit criminis. AUGUSTINUS, *De serm. Dom. in monte* lib. II, cap. XXVIII. Vel aliter. Hoc loco nihil aliud præcipi existimo, nisi ut ea facta quæ dubium est quo animo fiant, in meliorem partem interpretemur. De his autem [4] quæ non possunt bono animo fieri, sicut sunt stupra, blasphemiæ et hujusmodi, nobis judicare permittatur [5]; de factis autem mediis, quæ possunt bono et malo animo fieri, temerarium est judicare, maxime ut condemnemus. Duo autem sunt in quibus temerarium judicium cavere debemus : cum incertum est quo animo quicquam factum sit, vel cum incertum est qualis quisque futurus est, qui nunc vel

[1] Sic A, B, C, D. — Parm. : « Corinthium. » — [2] Sic A, B, C, D. — Parm. : « contemnentes. » — [3] Sic A, B, C, D. — Parm. : « sed si in rebus tantummodo dedero judicium, initium fit criminis. » — [4] Al. : « Deus *autem.* » — [5] Sic A, B, C, D. — Parm. : « permittit. »

bonus vel malus apparet. Non ergo reprehendamus ea quæ nescimus quo animo fiant; neque ita reprehendamus quæ manifesta sunt ut desperemus sanitatem. Potest autem movere quod ait, *In quo judicio judicaveritis, judicabimini.* Numquid enim [1] si nos temerario judicio judicaverimus, temere etiam de nobis Deus judicabit? Aut numquid si mensura iniqua mensi fuerimus, et apud Deum est iniqua mensura, unde nobis remetiatur? Cap. XXIX. Nam mensuræ nomine ipsum judicium significatum arbitror. Sed hoc dictum est, quoniam temeritas qua punis alium, ipsa te puniat [2] necesse est. Iniquitas enim sæpe nihil nocet ei qui patitur injuriam, ei vero qui facit necesse est ut noceat. AUGUSTINUS, XXI *De civ. Dei*, cap. I. Dicunt [3] autem aliqui : Quomodo verum est quod ait Christus : *Et in qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis* : si temporale peccatum supplicio puniatur æterno? Nec attendunt non propter æquale temporis spatium, sed propter vicissitudinem mali (idest ut [4] qui mala fecerit, mala patiatur) eamdem dictam mensuram fuisse : quamvis in ea re hoc proprie possit accipi de qua Dominus cum hoc diceret loquebatur, idest de judiciis et condemnationibus. Proinde qui judicat et condemnat injuste, si judicatur et condemnatur juste, in eadem mensura recipit, quamvis non hoc quod dedit : judicio enim fecit quod iniquum est, judicio patitur quod justum est.

2. Quid autem vides festucam in oculo fratris tui, et trabem in oculo tuo non vides? Aut quomodo dicis fratri tuo : Frater, sine ejiciam festucam de oculo tuo; et ecce trabs est in oculo tuo? Hypocrita, ejice primum trabem de oculo tuo, et tunc videbis ejicere festucam de oculo fratris tui.

2. AUGUSTINUS, *De serm. Dom.* lib. II, cap. XXX. Quia de temerario et iniquo judicio Dominus admonuerat; maxime autem hi temere judicant, qui de incertis et facile reprehendunt, qui magis amant vituperare et damnare, quam emendare atque corrigere; quod vitium vel superbia est vel invidentia; consequenter subjicit, et dicit : *Quid autem vides festucam in oculo fratris tui; et trabem in oculo tuo non vides?* HIERONYMUS *In Com.* cap. VII Matth. De his loquitur qui cum mortali crimine detineantur obnoxii, minora peccata fratribus non concedunt, ut si forte ira ille peccaverit, tu [5] odio reprehendas. Quantum autem inter festucam et trabem, tantum inter iram distat et odium : odium enim ira inveterata est. Fieri autem potest ut si irascaris homini, velis eum corrigi; non autem si eum oderis. CHRYSOSTOMUS in hom. XXIV, *Sup. Matth.* super illud, *Quid vides festucam?* Multi etiam hoc faciunt, qui si viderint monachum superfluum vestimentum habentem, aut copiosiori cibo potitum, amari fiunt accusatores, quotidie ipsi rapientes et crapulam patientes. CHRYSOSTOMUS, homil. XVII *In op. imperf.* Vel aliter. Hoc quod hic dicitur, doctoribus convenit. Omne enim peccatum dijudicatur modicum aut magnum, secundum peccantis personam. Laici enim peccatum modicum est et festuca quantum ad peccatum sacerdotis, quod trabi comparatur. HILARIUS, cap. V *In Matth.* parum ante finem. Vel aliter. Peccatum in Spiritum sanctum est divinæ virtutis potestatem negare, et Christo substantiam adimere [6] æternitatis; per quem, quia in hominem venit Deus, homo rursus fiet [7] in Deum. Ergo quantum inter festucam et trabem differentia [8] est, tantum ostendit peccatum in Spiritum sanctum conditionem ceterorum criminum [9] excedere : ut cum infideles delicta corporis aliis exprobrant, onus peccati, quod de promissis Dei ambigunt, in se ante non videant, in oculo trabe, tamquam in mentis acie incidente.

Sequitur : *Aut quomodo dices fratri tuo : Sine, ejiciam festucam de oculo tuo; et ecce in oculo tuo trabs est?* CHRYSOSTOMUS, hom. XVII *In op. imp.* Idest, cum qua facie arguis peccatum fratris tui, ipse aut in eodem peccato vel in majori consistens [10]? AUGUSTINUS, *De serm. Dom.* lib. II, cap. XXX, ante med. Primum ergo cogitemus cum aliquem reprehendere nos necessitas coegerit, utrum tale sit vitium quod nunquam habuimus; et tunc cogitemus, et nos homines esse, et habere potuisse; vel tale quod habuimus, et jam non habemus; et tunc tangat memoriam communis fragilitas, ut illam correctionem non odium sed misericordia præcedat. Si autem invenerimus nos in eodem

[1] Sic A, B, C, D. —Parm. omittit: « enim. » —[2] A : « punit. » — [3] Sic A, B, C, D. — Parm. omittit : « autem. » — [4] Al. deest : « ut. » — [5] Al. : « ut. » — [6] Al. : « abnuere. » — [7] Sic A, B, C, D. — Parm. : « veniet. » — [8] Sic A, B, C, D. — Parm. : « discriminis. » — [9] Sic A, B, C, D. — Parm. : « cetera crimina excedere. » — [10] Sic A, B, C, D. — Parm. : « existens. »

vitio esse, non objurgemus, sed congemiscamus, et ad pariter conandum invitemus. Raro autem et ex magna necessitate objurgationes adhibendæ sunt; in quibus non ut nobis, sed ut Domino serviatur instemus. CHRYSOSTOMUS, homil. XVII, *In oper. imperf.* Vel aliter. *Quomodo dicis fratri tuo*? idest, quo proposito putas? Ex caritate, ut salves proximum tuum? Non, quia teipsum ante salvares. Vis ergo non alios sanare, sed per bonam doctrinam malos actus celare, et scientiæ laudem ab hominibus quærere, non ædificationem mercedis a Deo; et es hypocrita : unde sequitur : *Hypocrita, ejice primum trabem de oculo tuo.* AUGUSTINUS, *De serm. Dom.* lib. II, cap. XXX. Accusare enim vitia officium est bonorum; quod cum mali faciunt, alienas partes agunt : sicut hypocritæ, qui tegunt sub persona quod sunt, et ostendunt in persona quod non sunt. CHRYSOSTOMUS in hom. XXIV *In Matth.* Et notandum, quod ubicumque vult monstrare magnum aliquod peccatum, a contumelia incipit; sicut ibi infra XVIII : *Serve nequam, omne debitum dimisi tibi* : et ideo hic dicit : *Hypocrita, ejicere primum.* Etenim quæ sui ipsius sunt, magis aliquis novit quam quæ sunt aliorum; et quæ majora sunt, magis videt quam quæ minora; et seipsum magis diligit quam proximum. Et ideo jubet eum qui obnoxius est multis peccatis, non amarum esse judicem delictorum alterius, et maxime cum fuerint parva : non quidem ab arguendo aut a corrigendo avertens; sed prohibet propria contemnere, et alienis insistere [1]. Oportet enim ut primo cum diligentia investiges quæ tua sunt, et tunc quæ proximi sunt discuties; et ideo sequitur : *Et tunc videbis ejicere festucam de oculo fratris tui.* AUGUSTINUS, *De ser. Dom. in monte*, lib. II, cap. XXX. Auferentes enim de oculo nostro trabem invidentiæ vel malitiæ vel simulationis, videbimus ejicere festucam de oculo fratris.

3. Nolite sanctum dare canibus, neque mittatis margaritas vestras ante porcos, ne forte conculcent eas pedibus suis, et canes conversi disrumpant vos.

3. AUGUSTINUS, *De serm.Dom. in monte*, lib. II, cap. XXXI. Quia potest aliquos nomen simplicitatis ad quam per superiora induxerat, decipere, ut sic putetur vitiosum esse aliquando verum occultare, quomodo vitiosum est falsum dicere; recte subjungit : *Nolite sanctum dare canibus, neque mittatis margaritas vestras ante porcos.* CHRYSOSTOMUS, hom. XVII *In oper. imperf.* Vel aliter. Jusserat superius Dominus diligere inimicos et benefacere his qui peccant in nos. Ne ergo cogitarent sacerdotes etiam quæ Dei sunt eis communicare, talem cogitationem compescuit; dicens : *Nolite sanctum dare canibus :* ac si diceret : Mandavi vobis diligere inimicos, et benefacere eis de vestris corporalibus bonis, non tamen de meis spiritalibus passim, quoniam in natura vobiscum communes sunt, non in fide; et Deus carnalia beneficia dignis et indignis similiter præstat, non autem gratias spiritales. AUGUSTINUS, *De ser. Dom. in monte* lib. II, cap. XXXI. Quærendum autem est quid sit sanctum, quid margaritæ, quid canes, quid porci. Sanctum est quod corrumpere nefas est; cujus sceleris voluntas rea tenetur, quamvis illud incorruptibile maneat. Margaritæ autem sunt quæcumque spiritalia magni æstimanda sunt. Licet itaque una eademque res et sanctum et margarita dici possit; sed sanctum dicitur ex eo quod non debet corrumpi; margarita vero ex eo quod non debet [2] contemni. CHRYSOSTOMUS, homil. XVII, *In op. imp.* Vel aliter. Sanctum est sicut baptismus, gratia corporis Christi et hujusmodi : mysteria autem veritatis margaritæ sunt : quia sicut margaritæ inclusæ cochleis, positæ sunt in profundo maris, sic mysteria divina verbis inclusa, posita sunt in altitudine sensus sacræ Scripturæ. CHRYSOSTOMUS in hom. XXIV. Quæ quidem his qui bonæ mentis sunt et intellectum habent, revelata, honesta apparent; his autem qui insensibiles sunt, magis videntur reverenda cum ignorantur. AUGUSTINUS, *De serm. Dom.* lib. II, cap. XXXI. Canes autem pro impugnatoribus veritatis, porcos pro contemptoribus positos non incongrue accipimus. Quapropter, quia canes exiliunt ad dilacerandum, quod autem dilacerant, integrum esse non sinunt, dixit : *Nolite sanctum dare canibus* : quia, quantum in ipsis est, si fieri posset, conantur perimere veritatem. Porci autem quamvis non ita ut canes morsu appetant, passim

[1] A : « insilere. » — In B vox desideratur. » — C : « inservire. » — D : « insilire. » — [2] Al. : « potest. »

tamen calcando inquinant : et ideo dicit : *Neque mittatis margaritas vestras ante porcos.* RABANUS, super illud, *Nolite sanctum dare canibus.* Vel canes sunt ad vomitum reversi; porci nondum, conversi, sed in luto vitiorum versati [1]. CHRYSOSTOMUS, hom. XVII, *In oper. imper.* Vel aliter. Canis et porcus immunda animalia sunt : sed canis ex omni parte, quia nec ruminat, nec ungulam findit; porcus autem ex parte; nam ungulam habet fissam, sed non ruminat. Propter quod canes puto intelligendos Gentiles omnino immundos, et propter actus et propter perfidiam [2]; porcos autem hæreticos, quia nomen Domini invocare videntur. *Nolite* ergo [3] *sanctum dare canibus* : quia baptismus et alia sacramenta non sunt danda nisi fidem habentibus. Item mysteria veritatis, idest margaritæ, non sunt dandæ nisi desiderantibus veritatem, et cum ratione humana viventibus. Si enim porcis eas miseris, idest cœnosæ vitæ delectatione gravatis, non intelligunt [4] pretiositatem earum; sed æstimant eas similes ceteris fabulis mundialibus, et eas actibus suis carnalibus conculcant. AUGUSTINUS, *De serm. Dom.* lib. II, cap XXXI. Calcari enim dicitur quicquid contemnitur : et ideo dicitur : *Ne forte conculcent eas pedibus suis.* GLOSSA *interlin.* Dicit autem, *Ne forte*, quia resipiscere possent ab immunditia. AUGUSTINUS, lib. II *De serm. Domini in monte*, cap. XXXI. Quod autem sequitur, *Et conversi disrumpant vos,* non ait ipsas margaritas : illas enim conculcant, et cum convertuntur ut adhuc aliquid audiant, disrumpunt eum a quo missas margaritas conculcant : non enim facile inveneris quod ei gratum esse possit, a quo magno labore inventa contemnantur. Qui ergo tales docent, quomodo non disrumpantur indignando et stomachando non video. CHRYSOSTOMUS, hom. XVII, *In op. imperf.* Vel porci non solum carnalibus actibus margaritas conculcant, sed etiam post modicum conversi, per inobedientiam rumpunt præbitores earum. Frequenter autem et scandalizati calumniantur eos quasi dogmatum novorum seminatores. Canes etiam conculcantes sancta sordidis actibus, disputationibus suis rumpunt prædicatorem veritatis. CHRYSOSTOMUS in homil. XXIV, *Super Matth.* Et bene dixit, *Conversi* : fingunt enim mansuetudinem, ut addiscant; deinde cum didicerint, detrahunt. CHRYSOSTOMUS, hom. XVII, *In opere imperf.* Rationabiliter autem margaritas dari porcis prohibuit : quia si porcis minus immundis mitti vetantur, quanto magis canibus plus immundis? De sancto autem dando idem æstimare non possumus; quia frequenter etiam benedictionem damus pecorum [5] more viventibus Christianis; non quia merentur accipere, sed ne forte plenius scandalizati dispereant. AUGUSTINUS, *De serm. Domini in monte*, lib. II, cap. XXXII. Cavendum est ergo ne quid aperiatur ei qui non capit; melius enim quærit id quod clausum est quam id quod apertum est : aut infestat per odium, ut canis, aut negligit per contemptum, ut porcus. Non est autem consequens ut si verum occultatur, etiam falsum dicatur : quia Dominus quamvis nihil mentitus sit, vera tamen aliqua occultavit, secundum illud Joan. XVI : « Adhuc habeo vobis multa dicere quæ non potestis portare modo. » Sed si aliquis non capit propter sordes, mundandus est vel verbo vel opere quantum fieri potest a nobis. Quia autem Dominus quædam dixisse invenitur quæ multi qui aderant, vel resistendo vel contemnendo non receperunt, non putandus est sanctum dedisse canibus, aut margaritas ante porcos misisse. Dedit enim eis qui capere poterant, et simul aderant, quos propter aliorum immunditiam negligi non oportebat : et quamvis tentantes eum in ipsis quæ eis respondebat, contabescerent; alii tamen qui poterant capere, ex illorum occasione multa utiliter audiebant. Qui ergo novit quid respondeat, debet respondere, saltem propter illos quibus desperatio suboritur, si propositam quæstionem solvi non posse crediderint : et hoc de rebus ad instructionem salutis pertinentibus. De supervacuis autem et noxiis nihil dicendum est; sed hoc ipsum explicandum est, cur inquirenti talia non oporteat respondere.

4. Petite, et dabitur vobis; quærite, et invenietis; pulsate, et aperietur vobis. Omnis enim qui petit, accipit; et qui quærit, invenit; et pulsanti aperietur.

4. HIERONYMUS. Quia carnalia supra vetuerat postulari, quid petere debeamus ostendit dicens : *Petite, et dabitur vobis.*

[1] Al. : « conversati. » — [2] Sic A, B, C, D. — Edit. : « propter fidem. » — [3] Al. : « non est ergo, etc. » — [4] Al. : « intelligerent. » — [5] Al. : « peccatorem. »

AUGUSTINUS, *De serm. Dom. in monte*, lib. II, cap. XXXIII. Vel aliter. Cum præceptum esset ne sanctum daretur canibus, et ne margaritæ ante porcos mitterentur; potuit auditor suæ ignorantiæ conscius dicere: Quid sanctum me dare canibus vetas, cum adhuc me habere non videam? et ideo opportune subjecit, dicens: *Petite et accipietis*. CHRYSOSTOMUS hom. XVIII, *In oper. imperf.* Vel aliter. Quoniam ad sanctificandam [1] orationem quædam dederat eis mandata, dicens, *Nolite judicare*; competenter adjungit: *Petite, et dabitur vobis*; quasi dicat: Si hanc clementiam servaveritis ad inimicos, quicquid clausum vobis videtur, *pulsate, et aperietur vobis*. *Petite* ergo precibus, die ac nocte orantes; *quærite* studio et labore: nec enim laborantes circa Scripturas acquirimus scientiam sine gratia Dei, nec gratiam acquirimus nisi studuerimus, ne donum Dei negligentibus detur. *Pulsate* autem oratione, et jejuniis, et eleemosynis. Sicut enim qui pulsat ostium, non tantum voce clamat, sed manu; sic et qui bona opera facit, pulsat operibus bonis. Sed dices: Hoc ipsum peto ut sciam et faciam: quomodo ergo possum facere priusquam accipiam? Sed quod potes fac, ut amplius possis, et quod scis serva, ut amplius scias. Vel aliter. Cum dixisset supra omnibus ut indulgerent inimicis, et postea prohibuerit ne sub obtentu dilectionis sancta canibus darent, nunc dat eis bonum consilium, ut petant Deum pro illis, et dabitur eis; quærant eos qui perierant in peccatis, et invenient; pulsent eos qui in erroribus sunt conclusi, et aperiet eos Deus, ut habeat sermo eorum ad animas eorum ingressum. Vel aliter. Quoniam majora erant mandata superius posita quam virtus humana, transmittit eos [2] ad Deum, cujus gratiæ nihil impossibile est, dicens: *Petite et dabitur vobis*: ut quod ex hominibus consummari non potest, per gratiam Dei adimpleatur. Cum enim alia animalia Deus muniverit veloci pedum cursu, aut velocibus pennis, aut unguibus aut dentibus, aut cornibus; hominem solum sic disposuit ut virtus illius sit ipse; ut infirmitatis suæ necessitate coactus, semper necessarium habeat Dominum suum. GLOSSA *ord.* super illud, *Petite*. Petimus autem fide, quærimus spe, pulsamus caritate. Primum petere debes, ut habeas; post quærere, ut invenias; inventa observare, ut introeas. REMIGIUS. Vel aliter. Petimus orando, quærimus recte vivendo, pulsamus perseverando. AUGUSTINUS, *De serm. Dom. in monte*, lib. II, cap. XXXIII. Vel aliter. [3] Petitio autem pertinet ad impetrandam sanitatem animæ, ut ea quæ præcipiuntur, implere possimus; inquisitio autem ad inveniendam veritatem. Sed cum quisque veram viam invenerit, perveniet ad ipsam possessionem; quæ tantum pulsanti aperietur. AUGUSTINUS, *In lib. Retract.* lib. I, cap. XIX. Operose quidem ista tria quid inter se differant, sic exponendum putavi; sed longe melius ad instantissimam petitionem omnia referuntur: unde postea concludit dicens: *Dabit bona petentibus se*; non addidit: Et quærentibus, et pulsantibus, [4] CHRYSOSTOMUS, in hom. XXIV, *In Matth.*, super illud, *Petite*. Per hoc ergo quod addidit, *Quærite et pulsate*, cum instantia multa et robore petere [5] jussit. Qui enim quærit, omnia alia projicit a mente, et ad illud solum afficitur quod quærit; qui autem pulsat, cum vehementia et fervida mente venit. CHRYSOSTOMUS, hom. XVIII, *In oper. imperf.* Quia vero dixerat, *Petite et accipietis*: ne forte peccatores audientes dicerent: Ad hoc Dominus dignos hortatur; nos autem indigni sumus: ideo repetit, ut tam justis quam peccatoribus misericordiam Dei commendet; et ideo dicit: *Omnis qui petit, accipit*; idest, sive justus sive peccator, tamen petere non dubitet: ut constet neminem sperni, nisi qui petere dubitavit a Deo. Non enim credibile est ut opus pietatis quod exhibetur benefaciendo inimicis, Deus injungat hominibus, ipse autem non faciat, cum sit bonus. AUGUSTINUS, *Super Joannem* tract. XLIV. Unde peccatores exaudit Deus. Si enim peccatores non audiret, frustra Publicanus dixisset, Luc. XXVIII: « Domine propitius esto mihi peccatori: » et ex ista confessione meruit [6] justificationem. PROSPER, *In lib. sent. August.* sent. LCXII. Fideliter autem supplicans Deo pro necessitatibus hujus vitæ, et misericorditer auditur, et misericorditer non auditur. Quid enim infirmo sit utile, magis novit medicus quam ægrotus. Si

[1] Al.: « ad significandam. » — A, B, C, D: « ad signandam. » — [2] Al.: « eum. » — [3] Sic A, B, C, D. — Parm. omittit: » vel aliter. » — [4] Sic A, B, C, D. — Parm. omittit: « non addidit: Et quærentibus, et pulsantibus. » — [5] Sic A, B, C, D. — Parm.: « peti. » — [6] Al.: « meruisset. »

autem id postulat quod Deus et promittit[1] et præcipit, fiet omnino quod poscit: quia accipiet caritas quod petit veritas. AUGUSTINUS *Ad Paulinum et Therasiam* epist. CCL. Bonus autem Dominus, qui non tribuit sæpe quod volumus, ut quod mallemus [2] attribuat. AUGUSTINUS *De serm. Dom. in monte*, lib. II, cap. XXXIII. Perseverantia etiam opus est ut accipiamus quod petimus. AUGUSTINUS. *De ver. Dom.* ser. V. Cum enim Deus aliquando tardius dat, commendat dona, non negat: diu desiderata, dulcius obtinentur; cito autem data, vilescunt. Pete ergo et quære justa. Petendo enim et quærendo, crescis[3] ut capias: servat tibi Deus quod non vult cito dare, ut tu discas magna desiderare[4]; ideo oportet semper orare et non deficere.

5. Aut quis est ex vobis homo, quem si petierit filius panem, numquid lapidem porriget ei? Aut si piscem petierit, numquid serpentem porriget ei? Si ergo vos cum sitis mali, nostis bona data dare filiis vestris, quanto magis Pater vester, qui in cœlis est, dabit bona petentibus se?

5. AUGUSTINUS, *De serm. Dom. in monte*, lib. II, cap. XXXIII, a med. Sicut in superioribus egit de volatilibus cœli et de liliis agri, ut spes de minoribus ad majora consurgeret; ita et in hoc loco, cum dicit: *Aut quis ex vobis homo?* CHRYSOSTOMUS, hom. XVIII, *In oper. imperf.* Ne forte aliquis considerans quanta est differentia inter Deum et hominem, et ponderans peccata sua, dum desperat impetrare, nec incipiat petere; patrum et filiorum similitudinem introduxit; ut si propter peccata nostra desperamus, propter paternam bonitatem Dei [5] speremus. CHRYSOSTOMUS, in hom. XXIV, ante medium. Duo autem oportet adesse oranti; et petere vehementer, et quæ oportet petere. Hæc autem sunt spiritualia: etenim Salomon, quia petiit quod petere oportebat, velociter accepit. CHRYSOSTOMUS, hom. XVIII, *In op. imperf.* Quæ autem petere oportet, sub similitudine panis et piscis ostendit. Panis enim est verbum de notitia Dei Patris. Lapis est omne mendacium quod habet scandalum offensionis ad animam. REMIGIUS. Piscem autem possumus intelligere verbum de Christo, serpentem autem, ipsum diabolum. Vel per panem intelligitur doctrina spiritualis; per lapidem ignorantia; per piscem unda baptismatis sacri; per serpentem astutia diaboli, sive infidelitas. RABANUS. Vel panis, qui est communis cibus caritatem significat, sine qua aliæ virtutes nihil valent. Piscis significat fidem; quæ ex aqua baptismatis orta est, et in mediis fluctibus hujus vitæ pulsatur, et tamen vivit. Lucas autem addidit tertium, scilicet ovum, quod est spes animalis, unde spem significat. Contra caritatem ponit lapidem, idest odii duritiam; contra fidem, serpentem, idest perfidiæ venenum; contra spem, scorpionem, idest desperationem quæ retro pungit, sicut scorpio. [6] REMIGIUS. Est ergo sensus: Non est timendum quod si petamus a Deo Patre panem, idest doctrinam vel caritatem, quod porrigat lapidem; idest, quod permittat cor nostrum constringi aut frigore odiorum, aut duritia mentis: vel quod si petierimus fidem, ipse nos [7] permittat perire veneno infidelitatis. Unde sequitur: *Si ergo vos cum sitis mali.* CHRYSOSTOMUS, in hom. XXI, *Sup. Matth.* Hæc autem dixit, non detrahens humanæ naturæ, neque malum confitens omne genus humanum; sed ad differentiam bonitatis suæ, dilectionem paternam malitiam vocans: tanta est superabundantia amoris ipsius ad homines [8]. CHRYSOSTOMUS, *In op. imperf.* ut supra. Quia quantum ad comparationem Dei, qui solus singulariter bonus est, omnes mali videntur; sicut ad comparationem solis omne lucidum videtur obscurum. HIERONYMUS super illud, *si ergo vos cum sitis mali.* Vel [9] sub Apostolorum persona omne hominum genus damnatur [10], cujus ab infantia cor ad malum appositum est, ut in Genesi VIII, legitur. Nec mirum hujus sæculi homines dici malos, cum et Apostolus memoret Ephes. V, « quoniam dies mali sunt. » AUGUSTINUS *De serm. Dom. in monte* lib. II, cap. XXXIII, a med. Vel malos appellavit hujus sæculi dilectores [11], et peccatores [12] unde et bona quæ dant, secundum eorum sensum bona dicenda sunt, quia hæc pro bonis habent; quamquam et in rerum natura, ista bona sint, scilicet temporalia,

[1] Al. deest : « et promittit. » — [2] Al. : « malimus. » — [3] Sic A, B, C, D. — Parm. : « crescit appetitus. » — [4] Al. : « considerare. » — [5] Al. omittitur : « Dei. » — [6] A : « scorpius. » — [7] Al. deest: « nos. » — [8] A : « Chrysost. *Sup. Matth.* » — [9] Sic A, B, C, D. — Parm. addit : « forte Apostolos malos dixit, quia. » — [10] Al. : « vel supra Apostolorum positione omne hominum genus damnatur. » P. Nicolai habet, « vel sub Apostolorum positione omne. » — [11] B : « doctores. » — [12] Sic A, B, C, D — Parm. omittit : « peccatores. »

et ad istam vitam infirmam pertinentia. AUGUSTINUS, *De ver. Dom.* serm. V. Bonum enim quod facit bonos, Deus est. Aurum autem et argentum bonum est, non quod te faciat bonum, sed unde facias bonum. Mali ergo cum simus, et bonum patrem habeamus, non semper mali remaneamus. AUGUSTINUS, *De serm. Domini in monte*, lib. II, cap. XXXIII. Si ergo cum simus mali, novimus id dare quod petimus: quanto magis sperandum est daturum Deum nobis bona petentibus? CHRYSOSTOMUS, hom. XVIII, *In op. imperf.* Quoniam autem non omnia petentibus præstat, sed bona tantummodo; ideo [1] convenienter addidit, *Bona.* GLOSSA *ordin.* super illud, *Nostis bona.* A Deo enim non nisi bona percipimus, qualiacumque nobis videantur: omnia enim dilectis in bonum cooperantur. REMIGIUS. Et sciendum, quod ubi Matthæus sic dicit, *Dabit bona;* Lucas dicit cap. XI : « Dabit spiritum bonum. » Sed non debet videri contrarium: quia cuncta bona quæ homo a Deo accipit, per gratiam Spiritus sancti dantur.

6. Omnia ergo quæcumque vultis ut faciant vobis homines, et vos facite illis. Hæc est enim lex et Prophetæ.

6. AUGUSTINUS, *De serm. Dom. in monte*, lib. II, cap. XXXIV. Firmitas quædam et valentia ambulandi per sapientiæ viam in bonis moribus constituta est, quibus perducuntur homines usque ad mundationem et simplicitatem cordis; de qua jam diu loquens, ita concludit : *Omnia quæcumque vultis* etc. Nemo enim est qui velit quemquam duplici corde secum agere. CHRYSOSTOMUS, hom. XVIII *In oper. imperf.* a med. Vel aliter. Supra propter sanctificandam orationem mandavit ut non judicent homines eos qui peccant in ipsos. Et quia ab ordine narrationis suæ recedens, introduxit alia quædam; nunc ad mandatum quod cœperat, rediens, aut : *Omnia quæcumque vultis*; idest, non solum mando, *Nolite judicare*; sed et *omnia quæcum que vultis ut faciant vobis homines, et vos facite eis :* et tunc impetrabiliter poteritis orare. GLOSSA *ord.* super illud, *Dabit bona petentibus se.* Vel aliter. Omnium bonorum spiritualium distributor est Spiritus sanctus, ut opera caritatis impleantur : unde subdit : *Omnia ergo* etc. CHRYSOSTOMUS in hom. XXIV. Vel aliter. Vult Dominus demonstrare quoniam oportet homines et superius inquirere auxilium, et quæ a seipsis sunt simul inferre : unde cum dixisset : *Petite, quærite,* et *pulsate,* docet aperte ipsos homines studiosos esse; et ideo subdit : *Omnia quæcumque vultis* etc. AUGUSTINUS, *De ver. Domini,* ser. V, circa med. Vel aliter. Promiserat se Dominus petentibus bona largiturum. Ut autem ille agnoscat mendicos suos, agnoscamus et nos nostros. Excepta enim substantia facultatum, tales sunt qui petunt, quales a quibus petunt, Quam frontem habes petendi ad Deum tuum, qui non agnoscis parem [2] tuum? Hinc est quod Prover. XXI, dicitur : « Qui obturat aurem suam ad clamorem pauperis, et ipse clamabit, et non exaudietur. » Quid autem petenti proximo debeamus impendere ut et ipsi audiamur a Deo, ex hoc considerare possumus quod ab aliis volumus nobis impendi. Et ideo dixit : *Omnia ergo quæcumque vultis.* CHRYSOSTOMUS in hom. XXIV, *In Matth.*, ante med. Non simpliciter dicit *omnia*; sed addidit *ergo*; quasi dicat : Si vultis audiri, cum illis quæ dixi et hæc facite. Non autem dixit : Quæcumque vis effici tibi a Deo, hæc fac ad proximum; ut non dicas: Qualiter hoc est possibile? sed ait : Quæcumque volueris effici tibi a conservo, hæc et circa proximum ostende. AUGUSTINUS, *De serm. Domini in monte*, lib. II, cap. XXXIV. Quidam latini codices habent additum, *Bona*; quod additum puto ad manifestationem sententiæ. Occurrebat enim quod si quisquam flagitiose aliquid erga fieri velit, et ad hoc referat istam sententiam, ut hoc prior illi faciat a quo sibi fieri cupit; ridiculum est hunc putare istam implesse sententiam. Intelligendum est autem perfectam esse sententiam, etiamsi hoc non addatur. Quod enim dictum est, *Omnia quæcumque vultis*; non usitate ac passim, sed proprie dictum accipi oportet. Voluntas namque non est nisi in bonis : nam in malis cupiditas proprie dicitur, non voluntas : non quia sic semper loquantur Scripturæ, sed ubi oportet, ita [3] omnino proprium verbum tenent, ut non aliud sinant intelligi [4]. CYPRIANUS, *De oratione dominica*, ser. VI. Cum autem Dei

[1] Al. omittitur : « ideo. » — [2] Al. : « patrem. » — [3] Sic A, B, C, D. — Parm. : « ibi. » — [4] Sic A, B, C, D. — Parm. : « aliud intelligatur. »

verbum Dominus Jesus Christus omnibus venerit, præceptorum suorum fecit grande compendium, cum dixit : *Quæcumque vultis ut faciant vobis homines, et vos facite eis* : unde subdit : *Hæc est enim lex et Prophetæ.* CHRYSOSTOMUS, hom. XVIII, *In oper imperf.* Nam quæcumque lex et Prophetæ sparsim in omnibus præceperunt Scripturis ; in hoc compendioso continentur mandato, quasi innumerabiles arborum rami in una radice. GREGORIUS, X. *Moral.* super illud Job XI : « Etiam quod multiplex sit lex ejus, » CIV, in novis exem. Qui enim cogitat ut ea alteri faciat quæ ipse sibi ab altero fieri expectat, pensat nimirum ut malis bona et bonis meliora respondeat [1]. CHRYSOSTOMUS in hom. XXIV. Unde manifestum est quoniam ex nobis [2] quæ deceant omnes scimus, et non est possibile ad ignorantiam refugere. AUGUSTINUS, *De serm. Dom. in monte*, lib. II, cap. XXXIV. Videtur autem hoc præceptum ad dilectionem proximi pertinere, non autem ad Dei ; cum in alio loco duo esse præcepta dicat, in quibus tota [3] lex pendet et Prophetæ. Cum autem hic non addit : Tota lex, quod ibi addidit, servavit locum alteri præcepto, quod est de dilectione Dei. AUGUSTINUS, VIII *De Trin.* c. XXXIV. Vel aliter. Ideo Scriptura tantum dilectionem proximi commemorat, cum dicit, *Omnia quæcumque vultis ;* quia qui proximum diligit, consequens est ut et ipsam præcipue dilectionem diligat : Deus autem dilectio est : consequens est ergo ut præcipue diligat Deum.

7. Intrate per angustam portam : quia lata porta et spatiosa via est quæ ducit ad perditionem ; et multi sunt qui intrant per eam. Quam angusta porta et arcta via est quæ ducit ad vitam ; et pauci sunt qui inveniunt eam?

7. AUGUSTINUS, *De sermone Domini in monte,* lib. II, cap. XXXV. Admonuerat superius Dominus ad habendum cor simplex et mundum, in quo quæritur Deus ; sed quia hoc paucorum est, jam incipit de investiganda sapientia loqui, cui investigandæ et contemplandæ talis oculus per omnia superiora perductus est, quo videri jam possit arcta via et angusta porta : unde subdit : *Intrate per angustam portam.* GLOSSA *ord.* hoc loco. Vel aliter. Etsi difficile sit ut alii facias quod tibi vis fieri ; tamen sic faciendum est, ut intremus per angustam portam. CHRYSOSTOMUS, hom. XVIII, *In opere imper.* Vel aliter. Tertia hæc convenientia ad justitiam jejunii pertinet [4], ut sit ordo narrationis talis : *Tu autem cum jejunas, unge caput tuum ;* et postea sequitur : *Intrate per augustam portam.* Præcipue enim tres sunt naturales passiones et intimæ carni : primo esca et potus ; deinde amor viri ad mulierem ; tertio loco somnus : et ideo gravius est eas a natura carnali præcidere quam ceteras passiones. Et ideo nullius passionis abstinentia sic sanctificat corpus, sicut quod homo sit castus, jejunus, et in vigiliis perseverans. Ergo propter omnes has justitias, et præcipue propter laboriosissimum jejunium, dicit : *Intrate per angustam portam.* Porta perditionis est diabolus, per quem introitur in gehennam ; porta vitæ est Christus, per quem introitur in regna cœlestia. Lata autem porta dicitur esse diabolus, non magnitudine potestatis extensus, sed effrenatæ superbiæ [5] licentia dilatatus. Porta autem angusta dicitur Christus, non parvitate potestatis exiguus, sed humilitatis ratione collectus : quia quem totus non capit mundus, seipsum intra angustias uteri virginalis inclusit. Via autem perditionis est omnis iniquitas. Dicitur autem spatiosa, quia non est intra regulam disciplinæ inclusa ; et ambulantes in ea, quicquid eos delectaverit, hoc sequuntur. Via autem vitæ dicitur esse omnis justitia, et propter contrarias causas esse arcta. Considerandum autem quia nisi quis ambulaverit per viam, non potest pervenire ad portam : qui enim non ambulant per viam justitiæ, impossibile est ut vere Christum cognoscant. Similiter nec incurrit in manus diaboli nisi qui in via ambulat peccatorum. GREGORIUS, *Super Ezechielem,* hom. XVII post med. Quamvis autem caritas sit lata, tamen per angusta et ardua homines ducit a terra. Satis angustum est omnia prætermittere, unum solum diligere, prospera non ambire, adversa non timere. CHRYSOSTOMUS in hom. XXIV. *Sup. Matth.* Sed cum postea dicat, infra XI, *jugum meum suave est, et onus meum leve* ; qualiter hic angustam esse viam ait et arctam? Sed et hic monstrat eam levem esse et suavem : quoniam via est et porta est ; sicut et al-

[1] Sic A, B, C, D. — Parm. : « reddat. » — [2] Al. : « unum manifestum est, et quoniam ex nobis, etc. » — [3] Sic A, B, C, D. — Parm. omittit : « tota. » — [4] Al. : « ad justitiam jejuniis pertinent. » — — [5] Al. : « sapientiæ. »

tera, quæ lata et spatiosa dicitur, ipsa via et porta est. Horum autem nihil mansurum est, sed omnia pertranseunt. Transire autem labores et sudores, et in bonum finem devenire, scilicet in vitam, sufficiens est mitigare eos qui agones patiuntur. Si enim tempestates nautis et vulnera militibus levia sunt propter spem præmiorum pereuntium : multo magis cum cœlum præjacens fuerit, et immortalia præmia, nullum aliquis sentiet imminentium periculorum. Sed et hoc idest angustam vocare maxime ad faciendam eam levem conferebat; vigilare enim eos præparabat [1] ; hoc enim Dominus dicit erigens nostrum desiderium. Qui enim in agone certat, cum viderit principem admirantem labores agonum, animosior fit. Ne igitur mœsti simus cum multa nobis hic contigerint tristia, quia arcta est via, sed non civitas; ideo neque hic quietem oportet expectare, neque ibi triste aliquid præstolari. Dicens autem. *Quam pauci sunt qui inveniunt* [2] *eam*, rursus hic multorum desidiam significavit, et audientes erudivit non multorum prosperitatibus attendere, sed paucorum laboribus. HIERONYMUS super illud, *Intrate per angustam portam*. Significanter igitur de utraque via locutus dixit, quod per latam multi ambulant, angustam pauci inveniunt : latam enim non quærimus, nec inventione opus est, quia sponte se offert, et errantium via est : angustam vero nec omnes inveniunt, nec qui invenerint, statim ingrediuntur per eam. Siquidem multi, inventa veritatis via, capti voluptatibus sæculi, de medio itinere revertuntur.

8. Attendite a falsis prophetis, qui veniunt ad vos in vestimentis ovium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces. A fructibus eorum cognoscetis eos. Numquid colligunt de spinis uvas, aut de tribulis ficus? Sic omnis arbor bona fructus bonos facit; mala autem arbor malos fructus facit. Non potest autem arbor mala bonos fructus facere, neque arbor bona malos fructus facere. Omnis arbor quæ non facit fructum bonum, excidetur, et in ignem mittetur. Igitur ex fructibus eorum cognoscetis eos.

8. CHRYSOSTOMUS, hom. XIX, *In opere imperf.* Supra mandaverat Apostolis Dominus, ne eleemosynas, orationes et jejunia coram hominibus, sicut hypocritæ, facerent [3]; et ideo ad cognoscendum quia hæc omnia in hypocrisi fieri possunt, loquitur dicens : *Attendite a falsis prophetis*. AUGUSTINUS, *De serm. Dom. in monte*, lib. II, cap. XXXVI. Vel aliter. Cum dixisset Dominus, paucos esse qui inveniunt angustam portam et arctam viam ; ne hæretici, qui plerumque se sub nomine paucitatis commendant se nobis supponant, statim subjicit dicens : *Attendite a falsis prophetis*. CHRYSOSTOMUS in hom. XXIV. *Sup. Matth.* Vel aliter. Quia dictum est, angusta est porta; sed et multi sunt, qui pervertunt eam quæ illuc fert viam ; ideoque induxit : *Attendite a falsis prophetis* : in quo ut majorem sollicitudinem habeant, meminit eorum quæ in patribus eorum facta sunt, falsos prophetas vocans; etenim tunc talia contigerunt. CHRYSOSTOMUS hom. XIX, *In opere imperf.*, Quod autem scriptum est, infra XI, quia *lex et Prophetæ usque ad Joannem*, dicitur quia prophetia de Christo non erat futura post eum. Prophetæ autem et fuerunt et sunt : sed non qui prophetarent de Christo, sed interpretarentur ea quæ de Christo ab antiquis fuerant prophetata, idest doctores Ecclesiarum : nec enim potest quis propheticos interpretari sensus nisi per spiritum prophetiæ. Sciens ergo Dominus futuros esse falsos doctores hæresum diversarum, admonet dicens: *Attendite a falsis prophetis*. Quia enim non erant futuri manifesti gentiles, sed absconditi sub nomine christiano, non dixit : Aspicite, sed *Attendite* : ubi enim res certa est, aspicitur, idest simpliciter videtur ; ubi autem incerta, attenditur, idest caute consideratur. Item dicit, *Attendite*, quia firma tutela salutis est scire quem fugias. Non autem sic admonet, *Attendite*, quasi invito Deo diabolus hæreses introducat, sed eo permittente : quia enim non sine judicio vult servos habere, ideo misit tentationem [4]; quia vero non vult eos per ignorantiam perire, ideo præmonet. Ne autem aliquis hæreticus doctor dicat quia non dixit nos [5] falsos prophetas, sed Gentilium et Judæorum doctores ; ideo addidit dicens [6] : *Qui veniunt ad vos in vestimentis ovium*. Oves enim Christiani dicuntur ; vestimentum autem ovile est species christianitatis et

[1] Sic A, B, C, D. — Parm. : « sed et hoc ipsum quod illam arctam vocavit, maxime ad faciendam illam facilem conferebat; per hoc siquidem ut semper vigilarent admonuit. » — [2] Al. : « *inveniunt*. » — [3] Sic A, B, C, D. — Edit. : « faciant.» — [4] Al. : « tentatorem. » — [5] Sic A, B, C, D. — Edit. : « eos. » — [6] Al. omittitur : « dicens. »

simulatæ religionis. Nulla autem res sic exterminat bonum, sicut simulatio : nam malum sub specie boni celatum, dum non cognoscitur, non cavetur. Et ne adhuc dicat hæreticus quia de viris doctoribus loquitur, qui tamen peccatores sunt : ideo addit : *Intrinsecus autem sunt lupi rapaces.* Catholici autem doctores, etsi fuerint peccatores, servi quidem carnis dicuntur : non tamen lupi rapaces, quia non habent propositum perdere Christianos. Manifeste ergo de hæreticis doctoribus dicit : quia eo proposito speciem Christianorum suscipiunt, ut Christianos iniquo seductionis morsu dilanient; de quibus dixit Apostolus, Act. xx : « Scio quia post discessum meum intrabunt in vos lupi graves, non parcentes gregi. » CHRYSOSTOMUS in hom. XXIV, *Sup. Matth.* cir. med. Sed tamen videtur falsos prophetas hic non hæreticos insinuare, sed eos quidem qui vitæ sunt corruptæ, facie autem [1] virtutis induuntur ; quia induxit [2] : *A fructibus eorum cognoscetis eos.* Apud hæreticos enim est multoties et vitam invenire ; apud hos autem quos dixi, nequaquam. AUGUSTINUS, *De sermone Dom. in monte*, lib. II, cap. XXXVIII, Unde rectissime quæritur, quos fructus nos attendere voluerit. Multi enim quædam in fructibus deputant quæ ad vestitum ovium pertinent, et hoc modo de lupis decipiuntur : secuti enim sunt vel jejunia vel eleemosynas vel orationes quæ prætendunt hominibus, placere cupientes eis quibus ista difficilia videntur. Hi ergo non sunt fructus, de quibus cognosci istos monet. Ista enim quæ cum bono animo fiunt, sunt proprie ovibus vestes : cum autem malo, in errore, non aliud [3] quam lupos tegunt : sed non ideo debent oves odisse vestimentum suum, quod plerumque illo se occultant lupi. Qui sunt ergo fructus quibus cognoscamus arborem malam? Dicit Apostolus Galat. v : « Manifesta sunt opera carnis, quæ sunt fornicatio, immunditia, etc. » Qui vero sunt fructus quibus cognoscamus arborem bonam? Idem Apostolus ostendit, dicens ibid. ; « Fructus autem spiritus sunt caritas, gaudium, pax. » CHRYSOSTOMUS, hom. XIX, *In oper. imperf.* Fructus etiam [4] hominis [5] est confessio fidei ejus : qui enim secundum Deum vocem humilitatis et veræ confessionis emittit, ovis est ; qui autem contra veritatem blasphemiis ululat contra Deum, lupus est. HIERONYMUS, super illud, *Attendite a falsis prophetis.* Etsi ergo potest de omnibus intelligi quod hic de falsis prophetis dicitur, qui aliud habitu ac sermone promittunt, aliud opere demonstrant; specialiter de hæreticis intelligendum videtur [6], qui videntur continentia [7] ac [8] jejunio quasi quadam pietatis veste se circumdare ; intrinsecus autem habentes animum venenatum, simpliciorum fratrum corda decipiunt. AUGUSTINUS, *De sermone Domini in monte*, lib. II, cap. XXXIX. Sed ex operibus conjici potest utrum exteriorem cultum ambitione aliqua faciant. Cum enim cœperint aliquibus tentationibus ea ipsa vel subtrahi vel negari, quæ isto velamine vel consecuti sunt vel consequi cupierunt, tunc necesse est ut appareat utrum lupus in ovina pelle sit, an ovis in sua. GREGORIUS, XXXI, *Moral.* cap. IX. Hypocrita etiam sanctæ Ecclesiæ pace premitur; idcirco ante oculos nostros religione vestitur. Si qua vero fidei tentatio erumpat, statim lupi mens rabida habitu se ovinæ pellis expoliat, quantumque contra bonos sæviat, persequens demonstrat. CHRYSOSTOMUS in homil. XXIV, *Sup. Matth.* a medio. Facile etiam hypocritæ capiuntur : via enim quam jussi sunt ambulare, laboriosa est : hypocrita autem laborare non utique eliget. Deinde ut non dicas quoniam impossibile est cognoscere tales, rursum rationem ab humano exemplo ponit, dicens : *Numquid colligunt de spinis uvas, aut de tribulis ficus?* CHRYSOSTOMUS, homil. XXIX, *In oper. imperf.* Uva in se mysterium Christi habet : sicut enim botrus multa in se grana ligno mediante suspendit, sic et Christus multos sibi fideles per lignum crucis tenet adjunctos. Ficus autem est Ecclesia, quæ multos fideles tenet dulci quodam caritatis amplexu, sicut ficus multa grana uno tegmine tenet inclusa. Sunt ergo ficus signa hæc, caritatis quidem in dulcedine, unitatis autem in conjunctione granorum. In uva autem patientiæ quidem signum est, quia in torcular mittitur; gaudii autem, quia vinum

[1] Sic A, B, C, D. — Edit. : « sed facie tamen... unde dixit. » — [2] Al. : « quia induxit. » — [3] A : « aliquid. » — [4] Sic A, B, C, D. — Edit. : « fructus etiam ejus ovis. » — [5] P. Nicolai habet: « Fructus etiam hominis est. » — [6] Idem habet : « Sic ergo quod hic de falsis prophetis dicitur (qui aliud habitu ac sermone promittunt, aliud opere demonstrant) specialiter de hæreticis intelligendum videtur. » — [7] B : « contingentia. » — [8] Codices omittunt : « ac. »

lætificat cor hominis; sinceritatis, quia non est aqua permixtum; suavitatis autem in delectatione. Spinæ autem et tribuli sunt hæretici. Sicut ergo spina vel tribulus ex quacumque parte habet aculeos, sic servos diaboli ex quacumque [1] parte consideraveris, iniquitatis pleni sunt. Non possunt ergo hujusmodi spinæ et tribuli ecclesiasticos fructus proferre. Quod autem particulariter sub similitudine ficus et vitis, spinæ et tribuli dixerat, ostendit consequenter universaliter esse verum, cum dicit : *Sic omnis arbor bona fructus bonos facit, mala autem arbor fructus malas facit.* AUGUSTINUS, *De serm. Dom. in monte*, lib. II, cap. XXXVI. In hoc autem loco illorum error cavendus est, qui de duabus arboribus duas naturas opinantur esse ; quarum una sit Dei, altera vero non. Non autem eos adjuvare duas istas arbores dicendum est : quia de hominibus eum dicere planum est, si quis præcedentia et consequentia legerit. AUGUSTINUS, XII *De civ. Dei*, cap. IV et 5. Hominibus [2] autem prædictis ipsæ naturæ displicent, non eas considerantibus secundum utilitatem suam : non autem ex commodo vel incommodo nostro, sed per seipsam considerata natura dat artifici suo gloriam. Naturæ igitur omnes quoniam sunt, et ideo habent modum suum, speciem suam et quamdam secum pacem suam, profecto bonæ sunt. CHRYSOSTOMUS in homil. XXXIV, *Sup. Matth.* Ut autem nullus dicat quoniam mala arbor fert quidem fructus malos, fert autem et bonos; et sic difficilis sit cognitio, duplici prolatione existente : ideo subjungit : *Non potest arbor bona fructus malos facere, neque arbor mala fructus bonos facere.* AUGUSTINUS, *De serm. Dom. in monte* lib. II, cap. XXXVI et XXXVII. Ex hoc verbo putant Manichæi, neque animam malam fieri posse ut in melius commutetur, neque bonam in deterius; quasi dictum sit : Non potest arbor bona mala fieri, neque mala fieri bona; sed ita dictum est : *Non potest arbor bona fructus malos facere*, nec e converso. Arbor quippe est ipsa anima, idest ipse homo ; fructus vero opera hominis. Non ergo potest malus homo bona operari, neque bonus mala. Ergo si vult malus bona operari, prius bonus fiat. Quamdiu autem quisque malus est, non potest facere fructus bonos. Sicut enim potest fieri ut quod fuit nix, non sit ; non autem ut nix sit calida : sic potest fieri ut qui malus fuit, non sit malus ; non tamen fieri potest ut malus bene faciat : quia etsi aliquando utilis est, non hoc ipse facit, sed fit de illo divina providentia procurante. RABANUS. Homo autem ipse arbor bona vel mala dicitur, propter voluntatem bonam vel malam. Fructus autem sunt opera, quæ nec bona malæ voluntatis esse possunt, nec mala bonæ voluntatis. AUGUSTINUS, *Contra Julianum*, lib. I, cap. III. Sicut autem manifestum est ex voluntate mala, tamquam ex arbore mala fructus ejus, fieri omnia opera mala ; sic ipsam voluntatem malam unde dices esse exortam, nisi quia voluntas mala Angeli ex Angelo, ex homine hominis orta est? Quid autem erant hæc duo antequam in eis ista mala orirentur, nisi bonum opus Dei, et bona atque laudanda natura? Ecce ergo ex bono oritur malum ; nec fuit omnino unde oriri posset, nisi ex bono ; ipsam dico voluntatem malam, quoniam nullum malum præcessit, non opera mala, quæ non sunt nisi ex voluntate mala tamquam ex arbore mala : nec ideo tamquam ex bono potuit oriri voluntas mala, quia bonum factum est a bono Deo ; sed quia de nihilo factum est, non de Deo. HIERONYMUS, super illud, *Non potest arbor bona.* Quæramus [3] autem ab hæreticis, qui duas in se contrarias dicunt esse naturas, si juxta intelligentiam eorum, arbor bona malos fructus facere non potest, quomodo Moyses arbor bona peccaverit ad aquam contradictionis, Petrus quoque in passione Dominum negaverit, dicens infra XXVI : *Nescio hominem.* Aut qua consequentia socer Moysi arbor mala, qui in Deum Israel non credebat, dedit consilium bonum? CHRYSOSTOMUS in homil. XXIV *Sup. Matth.* Quia vero punire non jusserat falsos prophetas, ideo terret eos secundum pœnam quæ est a Deo, dicens : *Omnis arbor quæ non facit fructum bonum, excidetur, et in ignem mittetur* : quibus verbis et Judæos insinuare videtur ; ideoque verbum Joannis Baptistæ meminit, per eadem verba pœnam eis subscribens. Etenim et ille hoc dixit ad Judæos, instantem securim, et arborem incisam [4], et ignem inextinguibilem commemorans. Si quis autem diligenter investigabit, duæ pœnæ

— [1] Al. : « qua. » — [2] Al. : « nominibus. » [3] Al. : « quærebamus. » — [4] Sic A, B, C, D. — Parm. : « excidendam. »

sunt : et excidi, et comburi : qui enim comburitur, et a regno exciditur omnino ; quæ pœna difficilior est. Multi autem gehennam solum abhorrent; ego autem casum illius gloriæ multo amariorem pœnam gehenna esse dico [1]. Quod enim parvum vel magnum malum non susciperet pater, ut videat, et potiatur dulcissimo filio? Hoc itaque in gloria illa putemus : non enim aliquis filius ita suavis est patri ut illorum bonorum requies, et dissolvi et esse cum Christo. Intolerabilis quidem pœna est et [2] gehenna; sed si quis decem mille ponat gehennas, nihil tale dicit quale est a beata gloria illa excidere, et odio haberi a Christo. Glossa, *ord.* sup. illud, *Igitur ex fructibus.* Ex præmissa autem similitudine concludit quod supra jam dixerat, quasi manifestum, dicens : *Igitur ex fructibus eorum cognoscetis eos.*

9. Non omnis qui dicit mihi, Domine, Domine, intrabit in regnum cœlorum; sed qui facit voluntatem Patris mei qui in cœlis est, ipse intrabit in regnum cœlorum. Multi dicent mihi in illa die : Domine, Domine, nonne in nomine tuo prophetavimus, et in nomine tuo dæmonia ejecimus, et in nomine tuo virtutes multas fecimus? Et tunc confitebor illis, Quia nunquam novi vos. Discedite a me omnes qui operamini iniquitatem.

9. Hieronymus, super illud, *Non omnis qui dicit.* Sicut supra dixerat, eos qui habent vestem bonæ vitæ, non recipiendos propter dogmatum nequitiam; ita nunc e contrario asserit nec his quidem accommodandam fidem qui, cum polleant integritate doctrinæ, malis operibus destruunt : utrumque enim Dei servis necessarium est, ut et opus sermone, et sermo operibus comprobetur : et ideo dicit : *Non omnis qui dicit mihi, Domine, Domine, intrabit in regnum cœlorum.* Chrysostomus, in hom. XXV, *Sup. Matth.* Ubi Judæos maxime tangere videtur, in dogmatibus omnia ponentes : unde et Paulus, Rom. ii, eos incusat dicens : *Si autem tu Judæus cognominaris, et requiescis in lege.* Chrysostomus, hom. XIX, *In op. imperf.* Vel aliter. Quoniam falsos prophetas et veros ex fructibus eorum docuit discernendos; hic jam manifestius docet qui sunt fructus quibus discernuntur probi doctores et reprobi. Augustinus, *De serm. Domini in monte*, lib. II, cap. xxxix. Cavendum enim est in ipso Christi nomine ab hæreticis vel quibuslibet male intelligentibus et sæculi hujus amatoribus ne decipiamur : et ideo dicit : *Non omnis qui dicit mihi, Domine, Domine.* Sed merito potest movere quomodo huic sententiæ conveniat illud Apostoli, I Corinth. xii. « Nemo potest dicere Dominum Jesum, nisi in Spiritu sancto. » Non enim possumus dicere, illos qui non intrant in regnum cœlorum, habere Spiritum sanctum. Sed Apostolus proprie posuit hoc verbum, « Dicit, » ut significet voluntatem atque intellectum dicentis. Ille enim proprie dicit qui voluntatem ac mentem suam sono vocis enuntiat. Dominus autem generaliter hic posuit verbum dicendi : videtur enim etiam ille dicere qui nec vult nec intelligit quod dicit. Hieronymus. Moris est enim Scripturarum dicta pro factis accipere, secundum quem sensum dicit Apostolus, ad Titum i : *Confitentur scire Deum, factis autem negant.* Ambrosius [3] *In exp. I ad Cor.* cap. xii, 3, « Omne [4] etiam verum a quocumque dicatur, a Spiritu sancto est. Augustinus, *De serm. Domini in monte*, lib. II, cap. xxxix. Non ergo putemus ad illos fructus de quibus supra dixerat, pertinere si quis Domino nostro dicat, *Domine, Domine;* et ex eo nobis arbor bona videatur : sed illi sunt fructus, facere voluntatem Dei : unde sequitur : *Sed qui facit voluntatem Patris mei qui in cœlis est, ipse intrabit in regnum cœlorum.* Hilarius, cap. vi, *In Matth.* a med. Cœlestis enim regni iter, obedientia voluntatis Dei, non nuncupatio repertura est. Chrysostomus, hom. XIX, *In opere imperf.* Quæ autem est voluntas Dei ipse Dominus docet. *Hæc est, inquit Joan.* vi, *voluntas ejus qui misit me, ut omnis qui videt Filium, et credit in eum, habeat vitam æternam.* Credulitatis autem verbum et ad confessionem respicit et ad actum. Qui ergo non confitetur, aut non conversatur secundum verbum Christi, non intrabit in regnum cœlorum. Chrysostomus, in hom. XXV, *Sup. Matth.* in princ. Non autem dixit, *Qui facit voluntatem* meam, sed *Patris* : quoniam interim conveniens erat prius hoc suscipi ad imbecillitatem eorum : sed et per hoc illud occulte insinuavit : non est enim alia voluntas Filii quam quæ est Patris. Augustinus, *De serm. Domini in monte*, lib. II, cap. xl. Illud

[1] Sic C, D. — Al. : « amariorem pœnam gehennæ esse dico. » — Parm. : « quam ipsius gehennæ supplicium. » — [2] Sic A, B, C, D. — Parm : « est gehenna. » — [3] Ambrosiaster, vel supposititius Ambrosius. — [4] « Quicquid enim verum a quocumque dicitur, a sancto dicitur Spiritu. »

autem ad rem pertinet, ne decipiamur non solum nomine Christi per eos qui nomen habent et facta non agunt, sed etiam quibusdam factis atque miraculis, qualia propter infideles cum fecerit Dominus, monuit tamen ne talibus decipiamur, arbitrantes ibi esse invisibilem sapientiam ubi miraculum visibile videmus : unde adjungit, et dicit : *Multi dicent mihi in illa die.* CHRYSOSTOMUS, in hom. XXV, *Sup. Matth.* prop. init. Vides qualiter latenter jam seipsum introducit. Quia enim omnem complevit sermonem, monstrat seipsum judicem esse. Quæ enim pœna expectat eos qui peccant, jam ante monstravit. Quis autem est qui punit, hoc jam revelat, dicens : *Multi dicent mihi in illa die.* CHRYSOSTOMUS, hom. XIX, *In oper. imperf.* Quando scilicet venerit in majestate Patris sui, quando jam nemo ausurus [1] est garrula contentione sermonum aut mendacium defendere aut contradicere veritati ; quando opera singulorum loquentur, et ora tacebunt ; nec alter pro altero interveniet, sed singuli ibi timebunt. In illo enim judicio non erunt testes adulatores homines, sed Angeli veraces ; judex autem Dominus justus : unde proprie timentium hominum et angustias patientium, vocem expressit, dicens : *Domine, Domine.* Non enim semel sufficit illi dicere, *Domine*, quem necessitas timoris astringit. HILARIUS, cap. IV, *In Matth.* Gloriam autem sibi ex verbi intentione præsumunt in doctrinæ prophetia et dæmoniorum fuga et operum virtutibus : atque hinc sibi regnum cœlorum pollicentur, dicentes : *Nonne in nomine tuo prophetavimus?* CHRYSOSTOMUS, in homil. XXV, *Sup. Matth.* Sed sunt quidam qui dicunt : quoniam mentientes hi hoc dixerunt, et ideo salvati non sunt ; sed non auderent judice præsente ad ipsum hoc dicere. Sed et ipsa responsio et interrogatio ostendit eos talia fecisse. Qui enim hic mirabiles erant apud omnes, miracula facientes, illic autem vident seipsos punitos, admirantes dicunt : *Domine, nonne in nomine tuo prophetavimus?* etc. Quidam autem dicunt, quoniam non in tempore in quo hæc miracula faciebant, iniqua agebant, sed postea. Sed si hoc erit, rursus quod Dominus volebat monstrare, non constat : quod scilicet neque fides neque miracula valent, bona vita non existente ; quod et Paulus dicit I Corinth. XIII : *Si habuero fidem ut montes transferam, caritatem autem non habuero, nihil sum.* CHRYSOSTOMUS *Super Matth.* hom. XIX, *In op. imperf.* Sed considera, quia *In nomine* dicunt, non in spiritu : prophetant enim in nomine Christi, sed in spiritu diaboli ; quales sunt divinatores. Sed sic discernuntur : quoniam diabolus interdum falsa dicit, Spiritus sanctus nunquam. Concessum est autem et diabolo interdum vera dicere, ut mendacium suum rara veritate commendet. Dæmonia autem ejiciunt in nomine Christi habentes spiritum inimici ; magis [2] autem non ejiciunt, sed ejicere videntur, colludentibus [3] sibi dæmonibus. Faciunt et virtutes, idest miracula, non utilia et necessaria, sed [4] inutilia et vacua: AUGUSTINUS, *De serm. Domini in monte*, lib. II, cap. XL. Legant enim quanta fecerint resistentes Moysi magi Ægyptiorum. HIERONYMUS, super illud, *Multi dicunt mihi.* Vel aliter. Prophetare, virtutes [5] facere et dæmonia ejicere, etiam divina virtute, interdum non est ejus meriti qui operatur ; sed vel invocatio nominis Christi hoc agit, vel ob condemnationem eorum qui invocant, aut utilitatem eorum qui vident et audiunt conceditur : ut licet homines despiciant signa facientes, tamen Deum honorent, ad cujus invocationem fiunt tanta miracula : nam et Saul et Balaam et Caiphas prophetaverunt, et in Actibus Apostolorum filii Scevæ videbantur ejicere dæmonia, et Judas Apostolus cum animo proditoris multa signa inter ceteros Apostolos fecisse narratur. CHRYSOSTOMUS, in homil. XXV, *Sup. Matth.* Quia enim non omnes ad omnia apte se habebant ; sed hi quidem erant vitæ puræ, fidem autem non tantam habebant, hi autem contrarium : ideo Deus illos per hos convertebat ut multam ostenderent fidem ; hos autem per hoc ineffabile signorum donum, ut fierent meliores, evocabat : unde et cum multa copia hanc gratiam eis dabat. Dicent enim : *Virtutes multas fecimus.* Sed quia circa eum qui eos ita honoravit, ingrati facti sunt, recte sequitur : *Tunc confitebor illis, Quia nunquam novi vos.* HIERONYMUS. Signanter dicit, *Tunc confitebor*, quia multo tempore ante dicere [6] dissimulaverat. CHRYSOSTOMUS

[1] Al. : « ausus. » — [2] Al. : « magi. » — [3] A : « videntur. Colludentibus autem dæmonibus faciunt » — [4] B omittit : « sed inutilia et vacua. » — [5] Al. : « vel virtutes. » — [6] A omittit : « dicere. »

hom. XIX, *In op. imperf.* Grandem enim iram grandis dilatio præcedere debet, quæ justius facit Dei esse judicium, et digniorem interitum peccatorum. Sciendum autem quod peccatores nescit Deus, quia non digni sunt ut cognoscantur a Deo : non quia omnino ipsos non cognoscat, sed quia suos esse illos non cognoscit [1]. Deus enim naturaliter omnes cognoscit; sed videtur eos non cognoscere, quia non eos diligit; sicut etiam non videntur Deum cognoscere qui non colunt eum digne. CHRYSOSTOMUS, in hom. XXV, *Sup. Matth.* Dicit autem eis, *Nunquam novi vos;* quasi, non solum in tempore judicii, sed neque tunc cum miracula faciebatis : multos enim et hic jam odio habet, et ante punitionem avertit. HIERONYMUS. Observa etiam hoc quod dicit, *Nunquam novi vos*, esse contra quosdam dicentes quod omnes homines semper conversati sunt inter rationabiles creaturas. GREGORIUS, XX *Moral.* cap. VIII. Hac autem sententia datur intelligi quod in hominibus caritas, humilitas, non autem debeant virtutum signa venerari : unde [2] nunc sancta Ecclesia etiam si qua sunt hæreticorum miracula, despicit, quia hæc sanctitatis speciem non esse cognoscit. Probatio quidem sanctitatis non est signa facere, sed proximum ut se diligere, de Deo vera, de proximo meliora quam de seipso sentire. AUGUSTINUS, *Contra adversarium legis et Prophetarum,* lib. II, cap. IV. Absit autem ut secundum Manichæos ista de Prophetis sanctis Dominus dixerit; sed dictum est de his qui post ejus [3] Evangelium prædicatum in ejus nomine sibi loqui videntur, nescientes quid loquantur. HILARIUS, cap. VI, a medio. Sic autem hypocritæ gloriati sunt, quasi aliquid proprium sit quæ [4] loquuntur aut faciunt, et non omnia virtus Dei invocata perficiat; cujus doctrinæ scientiam lectio afferat, dæmoniorum fugam Christi nomen exagitet [5]. De nostro igitur est beata illa æternitas promerenda; præstandumque est aliquid ex proprio, ut bonum velimus [6], malum omne vitemus, agamusque potius quod vult quam quod potest gloriemur [7]. Repudians igitur eos ac expellens propter opera iniquitatis, dicit : *Discedite a me qui operamini iniquitatem.* HIERONYMUS. Non dixit : Qui operati estis iniquitatem, ne videretur tollere pœnitentiam ; sed *Qui operamini;* idest, qui usque in præsentem horam cum judicii tempus advenerit, licet non habeatis facultatem peccandi, tamen adhuc habetis affectum. CHRYSOSTOMUS, in hom. XIX *In op. imperf.* Nam mors quidem animam a carne separat; animæ autem propositum non immutat.

10. Omnis ergo qui audit verba mea hæc et facit ea, assimilabitur viro sapienti, qui ædificavit domum suam supra petram ; et descendit pluvia, et venerunt flumina, et flaverunt venti, et irruerunt in domum illam ; et non cecidit : fundata enim erat super petram. Et omnis qui audit verba mea hæc, et non facit ea, similis erit viro stulto, qui ædificavit domum suam super arenam ; et descendit pluvia, et venerunt flumina, et flaverunt venti, et irruerunt in domum illam; et cecidit, et fuit ruina ejus magna.

10. CHRYSOSTOMUS, in hom. XXV, *Sup. Matth.* a medio. Quoniam quidam futuri erant quæ dicta sunt a Domino admirantes; ostensionem autem quæ est per opera non tribuentes, præveniens [8] eos terret dicens : *Omnis ergo qui audit verba mea hæc, et facit ea, assimilabitur viro sapienti.* CHRYSOSTOMUS, hom. XX, *In op. imperf.* Non autem dixit, Æstimabo eum qui audit et facit, virum sapientem; sed *Assimilabitur viro sapienti :* ergo qui similatur homo est : cui autem assimilatur? Christo ; Christus autem est sapiens vir, qui ædificavit domum suam, idest Ecclesiam, supra petram, idest supra fortitudinem fidei. Vir autem stultus est diabolus, qui ædificavit domum suam, idest omnes impios, super arenam, idest inconstantiam infidelitatis, aut super carnales homines : qui dicuntur arena propter sterilitatem, et quia non cohærent sibi, sed sunt per diversas opiniones dispersi, et quia sunt innumerabiles. Pluvia autem est doctrina quæ irrigat hominem ; nubes autem sunt a quibus pluvia fluit. Quidam a Spiritu sancto excitantur, sicut Apostoli et Prophetæ; et quidam a spiritu diaboli, sicut hæretici. Venti autem boni sunt spiritus diversarum virtutum, vel Angeli, qui invisibiliter in sensibus hominum operantur, et adducunt ad bona; venti autem mali sunt spiritus im-

[1] Al. deest quod sequitur usque « sed videtur. » — [2] Al. : « unde autem. » — [3] Al. : « posterius. » — [4] Al. : « si quæ. » — Parm. : « sit quod. » — [5] P. Nicolai habet : « dæmonis Christi nomen exagitet. » — [6] Al. deest : « præstandumque est aliquid ex proprio, ut bonum velimus. » — [7] Al. : « quam quod potestate gloriemur : » item : « quam quod potest ut gloriemur. » P. Nicolai habet : « quam quod prodest ut gloriemur. » — [8] Al. : « sed præveniens. »

mundi. Flumina autem bona sunt Evangelistæ et doctores populi; flumina mala sunt [1] homines immundo spiritu pleni, et verbositate instructi; sicut philosophi, et ceteri sæcularis scientiæ professores, de quorum ventre exeunt flumina aquæ mortuæ. Ecclesiam ergo quam Christus ædificavit [2], neque pluvia mendacis doctrinæ corrumpit, neque diabolicus flatus impellit, neque violentorum fluminum impetus movet. Nec est contrarium quod quidam de Ecclesia cadunt : non enim omnes qui Christiani dicuntur, Christi sunt; sed novit Dominus « qui sunt ejus : » II Timoth. II. Sed contra domum quam ædificavit diabolus, descendit pluvia veræ doctrinæ ; venti, idest spiritales gratiæ, aut Angeli; flumina, quatuor Evangelistæ, et ceteri sapientes; et sic cecidit domus, idest gentilitas, ut surgeret Christus; et facta est ejus ruina magna, solutis erroribus, convictis mendaciis, et idolis in toto mundo destructis. Christo ergo similis est qui audit verba Christi et facit ea : ipse enim ædificat supra petram, idest Christum, qui est omne bonum; ut in quacumque specie boni aliquis ædificaverit, supra Christum ædificasse videatur. Sicut autem Ecclesia ædificata a Christo dirui non potest, sic talem Christianum, qui se ædificavit super Christum, nulla adversitas dejicere potest : secundum illud Rom. VIII : « Quis nos separabit a caritate Christi? » Diabolo autem est similis qui audit verba Christi et non facit. Verba enim quæ audiuntur et non fiunt, separata sunt, et dispersa; et ideo assimilantur arenæ. Arena etiam est omnis malitia, vel etiam mundialia bona. Sicut autem domus diaboli destructa est, ita tales supra arenam fundati cadunt [3]. Et est ruina magna, si de fundamento fidei aliquid ruinæ fuerit passus; non autem si fornicatus fuerit aut homicidium fecerit; quia habet unde per pœnitentiam surgat, sicut et David. RABANUS, super illud, *Et fuit ruina ejus magna.* Vel ruina magna intelligenda est, qua dicturus est Dominus audientibus et non facientibus infra XXV : *Ite in ignem æternum.* HIERONYMUS. Vel aliter. Super arenam, quæ fluida est, et in unam copulam non potest redigi, omnis hæreticorum sermo ædificatur ut corruat. HILARIUS cap. VI, par. ante finem. Vel aliter. In pluviis blandarum et sensim illabentium voluptatum illecebras significat, quibus primum fides rivis patentibus immadescit; post quas fluviorum procursus, idest graviorum cupiditatum motus, incurrit, ut exinde tota ventorum vis circumstantium desæviat, idest universus diabolicæ potestatis spiritus inferatur. AUGUSTINUS, *De ser. Domini in monte*, lib. II, cap XL. Vel aliter. Pluvia cum in mali alicujus significatione ponitur, caliginosa superstitio intelligitur; rumores autem hominum ventis comparantur; fluvius autem carnalibus concupiscentiis, tamquam fluentibus super terram; et qui prosperitatibus inducitur, adversitatibus frangitur : quorum nihil metuit qui fundatam habet domum supra petram, idest qui non solum audit præceptum Domini, sed etiam facit. Et in his omnibus periculo se subjicit qui audit et non facit. Non enim quisque firmat in se quæ Dominus præcipit vel ipse audit, nisi faciendo. Considerandum autem est, quia cum dixit, *Qui audit verba mea hæc*, satis significat istum sermonem omnibus præceptis, quibus christiana vita formatur, esse perfectum; ut merito qui secundum ea vivere voluerint, comparentur ædificanti supra petram.

11. Et factum est, cum consummasset Jesus verba hæc, admirabantur turbæ super doctrinam ejus : erat enim docens eos sicut potestatem habens, et non sicut scribæ eorum et Pharisæi.

11. GLOSSA. Posita doctrina Christi, effectum doctrinæ ipsius in turbis ostendit, dicens : *Et factum est, cum consummasset Jesus verba hæc, admirabantur turbæ super doctrina ejus.* RABANUS, parum ante finem lib. II, *In Matth.* Consummatio hæc ad perfectionem verborum et integritatem dogmatis pertinet. Quod autem dicitur turbas admirari; aut infideles in turba significat qui ob hoc stupebant, quia non credebant verbis Salvatoris; aut omnes generaliter demonstrat, qui excellentiam tantæ sapientiæ in eo venerabantur. CHRYSOSTOMUS, hom. XX *In op. imperf.* prope finem. Placatus rationabiliter hominis intellectus laudem generat, victus autem admirationem. Quicquid enim digne laudare non possumus, admiramur. Admiratio tamen eorum magis ad gloriam Christi pertinebat quam ad finem ipso-

[1] Al. deest : « sunt. » — [2] Sic A, B, C, D. — Parm. : « fundavit, non. » — [3] Sic A, B, C, D. — Parm. : « destruuntur et cadunt. »

rum : si enim crederent in Christum, non mirarentur. Illud enim movet admirationem quod superat facientis aut dicentis personam : et ideo quod a Deo factum aut dictum est, non admiramur, quia omnia minora sunt quam Dei potentia. Turbæ autem erant quæ mirabantur, id est populus vulgaris, non principes populi, qui non discendi studio audire solebant : populus autem simplex simpliciter audiebat : sed eorum silentium, si illi interfuissent, suis contradictionibus [1] conturbassent : ubi enim est major scientia, illic fortior malitia : qui enim festinat esse prior, non est contentus esse secundus. AUGUSTINUS, *De cons. Evang.* lib. II, cap. XIX. Ex eo autem quod hic dicitur potest videri discipulorum turbam dixisse [2], ex quibus illos duodecim elegerat in monte ex pluribus quos Apostolos nominavit, quod Matthæus hic prætermisit. Solis enim discipulis in monte videtur Jesus hunc habuisse sermonem, quem Matthæus interposuit et Lucas tacet. Et deinde, cum descendisset in loco campestri, habuisse alterum similem, de quo Matthæus tacet, Lucas non tacet. Quamquam etiam illud possit occurrere quod, sicut supra dictum est, Apostolis ceterisque turbis præsentibus unum habuisse sermonem quem Matthæus Lucasque narrarunt diverso narrandi modo, sed eadem veritate sententiarum; et sic planum est quod hic dicitur de admiratione turbæ. CHRYSOSTOMUS in hom. XXVI, *Sup. Matth.* par. a princ. Causam autem admirationis subdit, dicens : *Erat enim docens eos sicut potestatem habens, et non sicut scribæ eorum et Pharisæi.* Si autem hanc potestatem videntes per opera, scribæ eum a se abigebant, ubi sola verba erant potestatem manifestantia, qualiter scandalizati non [3] fuissent? Sed turbæ hoc non passæ sunt : cum enim anima benevola fuerit, facile persuadetur a sermonibus veritatis. Erat autem potestas docentis, ut multos eorum caperet, et in admirationem mitteret; ita quod propter delectationem eorum quæ dicta erant, neque tacentem dimittebant : unde et secutæ sunt eum descendentem de monte. Stupebant autem ejus maxime potestatem, quia non ad alium [4] referens, ut Prophetæ et Moyses dixerunt, quæ dixit, sed ubique ostendit se eum esse qui habet dominium : etenim legem ferens, continue apponebat supra v : *Ego autem dico vobis.* HIERONYMUS, *In fin. Com. in* VII, *cap. Matth.* Quia quasi Deus et Dominus ipsius Moysi pro libertate voluntatis suæ, vel ea quæ minus videbantur addebat in lege, vel commutans prædicabat in populo, ut supra legimus ibid. *Dictum est antiquis*; *ego autem dico vobis.* Scribæ autem ea tantum docebant quæ scripta sunt in Moyse et Prophetis. GREGORIUS, XXIII *Moral.* cap. VII, in fine. Vel singulariter Christus ex bona potestate locutus est, quia ex infirmitate mala nulla commisit : nos autem quia infirmi sumus, ex propria infirmitate pensemus quo docendi ordine infirmis fratribus consulamus. HILARIUS, cap. VI. Vel in verborum virtutibus effectum potestatis metiebantur. AUGUSTINUS, *De ser. Dom. in monte*, lib. II, cap. XL : Hoc enim quod in Psalmo XI significatur : *Fiducialiter agam in eo. Eloquia Domini, eloquia casta, argentum igne examinatum, terræ probatum, purgatum* [5] *septuplum* : propter quem numerum admonitus sum omnia ista præcepta ad septem illas referre sententias quas in principio sermonis hujus posuit, scilicet *De beatitudinibus* lib. II, cap. XX. Quod enim aliquis fratri irascatur sine causa, vel racha dicat, vel fatuum eum appellet, superbissime admittitur; contra quod est unum remedium, ut supplici animo veniam deprecetur, qui non jactantiæ spiritu infletur. *Beati* ergo *pauperes spiritu*, *quoniam ipsorum est regnum cœlorum*, lib. II, cap. XXII. Consentit autem adversario, idest verbo Dei reverentiam exhibendo, quisquis ad testamentum patris aperiendum [6] non litibus acerbus, sed pietate mitis accesserit : *Beati* ergo *mites*, *quoniam ipsi hereditate possidebunt terram*, lib. I, cap. XXIII. Quisquis etiam carnalem delectationem contra rectam voluntatem suam rebellare sentit, exclamet Rom. VII : « Infelix ego homo quis me liberabit de corpore mortis hujus [7]? » Et ita lugendo imploret consolatoris auxilium : unde *beati qui lugent*, *quoniam ipsi consolabuntur*, lib. I, cap. XXXII. Quid autem laboriosius cogitari potest quam

[1] Al. : « conditionibus. » — [2] Sic A, B, C, D. — Parm. : « deseruisse, » et in notula quadam : Pater Nicolai ponit forte melius : « dixisse. » — [3] Al. : « hoc. » — [4] Al. : « aliud. » — [5] Al. omittitur : « purgatum. » — [6] Al. : « operiendum. » — [7] Al. : « de morte corporis hujus. »

ut in vitiosa consuetudine [1] superanda præcidat [2] membra [3] impedientia regnum cœlorum, nec dolore frangatur; toleret in conjugali fide omnia quæ, quamvis sint molestissima, crimen tamen fornicationis non habent; verum loquatur, quod non jurationibus crebris, sed morum probitate commendet? Sed quis tantos labores inire audeat, nisi flagret [4] amore justitiæ, quasi fame ac siti vehementi accensus? *Beati* ergo *qui esuriunt et sitiunt, quoniam ipsi saturabuntur*, lib. I, cap. XLVI. Quis autem potest paratus esse ab infirmis injurias sustinere, petentia se tribuere, diligere inimicos, benefacere his qui se oderunt, orare pro persequentibus, nisi perfecte misericors? *Beati* ergo *misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur*, lib. II, cap. XXXV. Mundum autem cordis oculum habet qui finem bonorum operum suorum non in eo constituit ut hominibus placeat, neque ut comparet ea quæ huic vitæ sunt necessaria, neque temere animum hominis condemnat; et quicquid exhibet homini, hac intentione exhibet qua sibi vult exhiberi. *Beati* ergo [5] *mundo corde, quoniam Deum videbunt*, lib. I, cap. XL. Oportet etiam ut per mundum cor inveniatur arcta via sapientiæ, cui perversorum hominum deceptiones obestrepunt; quas evadere est venire ad pacem sapientiæ. *Beati* ergo *pacifici, quoniam filii Dei vocabuntur.* In fin. lib. II. Sed sive iste ordo considerandus sit, sive alius, facienda sunt quæ audivimus a Domino, si volumus ædificare supra petram.

[1] Al. : « quam ut otiosa consuetudine : » item « quam ut vitiosa. » — [2] Parm. addit : « intra se. » — [3] C : « vitia imp edientia. » — [4] Al. : « flagraret. » — [5] Al. deest : « ergo. »

CAPUT OCTAVUM.

1. Cum autem descendisset Jesus de monte, secutæ sunt eum turbæ multæ; et ecce leprosus veniens adorabat eum dicens : Domine, si vis, potes me mundare. Et extendens Jesum manum, tetigit eum, dicens : Volo : mundare. Et confestim mundata est lepra ejus. Et ait illi Jesus : Vide, nemini dixeris; sed vade, ostende te sacerdoti, et offer munus tuum, quod præcepit Moyses in testimonium illis.

1. Hieronymus in com. cap. viii, *Matth.* Post prædicationem atque doctrinam, signorum offertur occasio, ut per virtutem miracula præteritus apud audientes sermo firmetur. Chrysostomus, hom. XXI, *In op. imperf.* Quia enim quasi potestatem habens docebat, ut non æstimaretur ostentatio [1] esse hic doctrinæ modus, operibus hoc idem facit, quasi potestatem habens curare ; et ideo dicit : *Cum autem descendisset Jesus de monte, secutæ sunt eum turbæ multæ.* Origenes hom. V, inter eas quæ variis locis sunt collectæ. Docente enim Domino in monte, discipuli erant cum ipso, quibus erat datum cælestis doctrinæ nosse secreta ; nunc autem descendente eo de monte, turbæ secutæ sunt eum, quia in monte ascendere nequaquam poterant : quia quos delictorum sarcina deprimit, ad mysteriorum sublimia scandere non valent. Descendente autem Domino, hoc est inclinante se ad infirmitatem et impotentiam ceterorum, quando [2] misertus est imperfectioni eorum, vel infirmitati [3], *secutæ sunt eum turbæ multæ* : quidam propter caritatem [4], plerique propter doctrinam, nonnulli propter curationem et administrationem. Haymo. Vel aliter. Per montem in quo Dominus sedet, cœlum intelligitur, de quo scriptum est Isai. lxvi : «*Cœlum mihi sedes est.*» Sed cum Dominus in monte sedit [5], soli discipuli ad eum accedunt : quia antequam fragilitatis nostræ humanitatem asumeret, notus erat tantum in Judæa Deus, Psal. lxxiii : at vero postquam de monte suæ divinitatis descendit, et humanitatis nostræ fragilitatem assumpsit, magna turba nationum secuta est eum. Demonstratur autem doctoribus ut in prædicatione sua sermonem habeant temperatum, et sicut viderint unumquemque capere posse, ita et verbum Dei annuntient. Ascendunt enim in montem doctores, cum perfectioribus excellentia præcepta ostendunt ; descendunt vero, cum infirmioribus leviora demonstrant. Chrysostomus, hom. XXI, *In op. imp.* Inter ceteros autem qui montem non ascenderant, et leprosus sursum ascendere non valebat, quasi peccatorum bajulans pondus : lepra enim est peccatum animarum nostrarum. Ideo ergo Dominus de altitudine cœli, quasi de excelso monte, descendit, ut lepram peccatorum nostrorum mundaret : et ideo quasi jam præparatus descendenti occurit : propter quod dicitur : *Et ecce leprosus veniens.* Origenes, hom. V, ex diversis locis collect. parum a princ. Deorsum curat, et in monte nihil facit [6] : quia tempus est omni rei sub cœlo, tempus doctrinæ, et tempus curationis. In monte docuit, animas curavit, corda sanavit ; quibus completis, sicut de cœlestibus montibus ad salvandos carnales descendente [7], venit ad eum leprosus, et adorabat eum. Antequam peteret, adorare cœpit, cultum ostendens. Chrysostomus, hom. XXI, *In op. imperf.* Non enim illum petebat quasi hominem artificem, sed adorabat eum quasi Deum. Oratio autem perfecta est fides et confessio : unde leprosus fidei opus adorans implevit ; sed opus confessionis implevit in verbis : unde *adorabat eum dicens.* Origenes, hom. V, inter collectas ex var. locis. Domine, per te omnia facta sunt : tu ergo *si vis, potes me mundare.* Voluntas tua opus est, et opera tuæ voluntati obediunt. Tu prius Naaman Syrum per Eliseum a lepra mundasti ; et modo, *si vis, potes me mundare.* Chrysostomus in hom. XXVI,

[1] Al. : « ostensio. » — [2] Al. deest : « quando. » — [3] Al. : « vel infirmitati. » — [4] Sic A, B, C, D. — Parm. : « claritatem. » — [5] Sic A, B, C, D. — Parm. : « sedet. » — [6] Al. : « currit, et in monte nihil dicit. » — [7] P. Nicolai habet : « descenderat. »

Sup. Matth., Non dixit: Si rogaveris Deum, neque, Si adoraveris; sed *Si volueris, potes me mundare.* Neque dixit: Domine munda; sed ei totum concedit; et dominum eum facit, et potestatem universorum ei attribuit. CHRYSOSTOMUS, hom. XXVI, *Sup. Matth. In op. imperf.* Et ita spirituali medico spiritualem offerebat mercedem: nam sicut medici pecuniis, iste oratione placatur. Nihil enim dignius offerimus Deo quam orationem fidelem. In hoc autem quod dicit, *Si vis*, non dubitat Christi voluntatem ad omne opus bonum paratam. Sed quia non omnibus expedit corporalis integritas, nesciebat utrum ei expediret curatio illa. Dicit ergo: *Si vis;* ac si diceret: Credo quia quod bonum est vis; ignoro autem si est mihi quod desidero, bonum. CHRYSOSTOMUS in hom. XXVI, *Sup. Matth.* Cum autem voluntate ac sermone purgare posset, manus apposuit tactum; unde sequitur: *Et extendens manum, tetigit eum*: ut ostendat quoniam non subjacet legi, et quoniam mundo jam nihil est immundum. Eliseus autem observans legis diligentiam, non exivit, et tetigit Naaman: sed mittit eum ad Jordanem lavandum. Dominus antem monstrat quoniam non ut servus, sed ut Dominus, curat et tangit: non enim manus a lepra facta est immunda, sed corpus leprosum a manu sancta constitutum est mundum. Non enim corpora solum curaturus advenit, sed et animam in veram sapientiam ducturus. Sicut igitur manibus non lotis jam manducare non probibebat [1]; ita et hic erudit quoniam oportet animæ lepram formidare solam, quod est peccatum; lepram autem corporis nullum impedimentum esse ad virtutem. CHRYSOSTOMUS, hom. XXI *In op. imperf.* Quamvis autem litteram legis solverit, propositum tamen ejus non solvit. Ideo enim [2] lex jussit non tangere lepram, quia non poterat facere ut lepra non sordidaret tangentem: ergo vetuit tangere lepram, non ut leprosi non sanarentur, sed ut tangentes non inquinarentur. Iste autem tangens non inquinatus est a lepra, sed ipsam lepram mundavit tangendo. DAMASCENUS, lib. III *De fid. orth.* cap. XV. Non enim Deus solum erat, sed homo: unde per tactum et per sermonem divina signa operabatur: ut enim per organum, ita per corpus divinæ perficiebantur actiones. CHRYSOSTOMUS in hom. XXVI, *Sup. Matth.* Cum autem leprosum tangit nullus eum incusat, quia nondum invidia detenti erant auditores. CHRYSOSTOMUS, hom. XXI, *In op. imperf.* Si autem tacite eum curasset quis scire poterat cujus virtute sanatus esset? Igitur voluntas mundandi facta est propter leprosum; verbum autem propter spectantes; ideo dixit: *Volo, mundare.* HIERONYMUS super illud, *Extendens Jesus.* Non autem ut plerique Latinorum putant, junctim legendum est, *Volo mundare*; sed separatim, ut prius dicatur, *Volo*, deinde ut imperans dicat, *Mundare.* Ille enim dixerat, *Si vis.* Dominus respondit, *Volo*: ille præmiserat, *Potes me mundare*; Dominus dixit, *Mundare.* CHRYSOSTOMUS in hom. XXVI, *Sup. Matth.* Nusquam autem videtur dicere hoc verbum, quamvis magna signa faciens; sed hic propterea apposuit *Volo*, ut opinionem plebis et leprosi de ejus potestate confirmaret. CHRYSOSTOMUS in hom. XXVI, *Sup. Matth.* Cessit autem mandanti [3] natura cum decenti velocitate: et ideo sequitur: *Et confestim mundata est lepra ejus.* Sed hoc quod dicit, *Confestim*, multum est tardius velocitate quæ secundum opus est facta. ORIGENES, hom. V, *ut supra.* Quia enim non dubitavit credere, non tardatur sanatio; quia non distulit confessionem, non differtur mundatio. AUGUSTINUS, *De Contr. Evang.* lib. II, cap. XIX, par. a princ. Hujus autem leprosi mundati quæ [4] Lucas meminit, non sane hoc ordine, sed ut solent prætermissa recordari, posterius facta præoccupari, sicut divinitus suggerebantur ut antea cognita postea recordando rescriberent. CHRYSOSTOMUS in hom. XXVI, *Sup. Matth.* Curans autem Jesus [5] corpus, jubet nulli dicere: unde sequitur: *Et ait illi Jesus: Vide, nemini dixeris.* Quidam igitur aiunt quoniam ideo jussit hoc, ut non malignentur circa ejus purgationem: quod insipienpienter dicitur: non enim ita mundavit ut dubitabilis esset mundatio; sed nulli dicere jubet, docens non diligere ostentationem et honorem. Qualiter igitur alii sanato, Marc. V, jubet dicere? Sed in hoc erudivit nos bonæ mentis esse; non enim illuc divulgari se jussit, sed dari gloriam Deo. Per leprosum ergo hunc instruit nos

[1] Al.: « non manducare prohibebat. » — [2] Al.: « tamen. » — [3] Al.: « mundani. » — [4] Sic A, B, C, D. — Parm.: « etiam. » — [5] Al.: « ejus. » —

non esse vane gloriosos : per illum autem non esse ingratos, sed omnia ad laudem Dei referre. HIERONYMUS. Et revera quid erat necesse quod sermone jactaret quod corpore præferebat? HILARIUS, cap. VII, sub initio. Vel ut salus hæc non offerretur potius quam quæreretur [1], silentium imperatur.

Sequitur : *Sed vade, ostende te sacerdoti.* HIERONYMUS, super illud, *Vade ostende te.* Mittit autem eum ad sacerdotes, primum propter humilitatem, ut sacerdotibus deferre videatur; deinde ut videntes leprosum mundatum, si crederent Salvatori, salvarentur; si vero non crederent, inexcusabiles fierent; et simul ne quod in eo sæpissime criminabantur, legem infringere videretur. CHRYSOSTOMUS, in hom. XXVI, *Sup. Matth.*, ante medium. Neque enim ubique eam dissolvebat, neque ubique custodiebat; sed quandoque quidem hoc, quandoque illud faciebat: in uno quidem futuræ sapientiæ præparans vitam, in altero autem inverecundam Judæorum cohibens linguam, et condescendens imbecillitati eorum. Unde Apostoli apparent quandoque quidem observantes legem, quandoque autem eam prætermittentes. ORIGENES, hom. V, inter. collect. ex variis locis. Vel mittit ad sacerdotes, ut cognoscant quia non per legis consuetudinem mundatus est, sed per gratiæ operationem. HIERONYMUS, *ibidem*. Erat autem in lege præceptum ut qui mundati fuerant a lepra, offerrent munera sacerdotibus unde sequitur: *Et offer munus tuum, quod præcepit Moyses, in testimonium illis.* CHRYSOSTOMUS, hom. XXI, *In opere imperf.* Non sic intellige, quia hoc *Moyses præcepit in testimonium illis* [2]: sed *Vade tu, offer in testimonium illis.* CHRYSOSTOMUS, in hom. XXVI, *Sup. Matth.* Prævidens [3] enim Christus eos ex hoc nihil profecturos, non dixit: In emendationem eorum, sed *In testimonium,* idest in accusationem, et attestationem quoniam quæ a me erant fienda, omnia facta sunt. Et licet eos præviderit non emendari, non tamen dimisit quæ facere oportebat: illi autem in propria manserunt malitia. Non autem dixit, Munus quod ego jubeo, sed *quod Moyses jussit*, ut interim transmittat ad legem, et iniquorum obstruat ora : ut enim non dicant quoniam sacerdotum gloriam rapuit, opus quidem ipse implevit, probationem autem illis concessit. ORIGENES, *Loc. cit.* Vel offer [4] munus tuum, ut omnes qui vident te portare, miraculo credant. CHRYSOSTOMUS, hom. XXI, *In opere imperf.* Vel ideo jubet offerri munera, ut si postmodum eum expellere vellent, diceret eis : Munera quasi a mundato accepistis ; et quomodo me quasi leprosum expellitis? HILARIUS, cap. VII, *Super Matth.* Vel legendum est : *Quod Moyses præcepit in testimonium illis* : quia quod Moyses in lege præcepit, testimonium est, non effectus [5]. BEDA, in hom. *Dom.* III, *post Epiph.* Si quem autem moveat quomodo Dominus cum videatur Moysi sacrificium approbare, quare id Ecclesia non recipiat; meminerit quod nondum Christus corpus suum obtulerat per passionem in holocaustum. Non autem oportebat auferri significantia sacrificia prius quam illud quod significabatur, confirmatum esset testimonio Apostolorum prædicantium, et fide credentium populornm. Vir autem iste genus humanum designat, qui non solum leprosus, verum etiam, juxta Evangelium Lucæ, plenus lepra fuisse describitur. « Omnes enim peccaverunt, et egent gloria Dei : » Rom. III : illa scilicet ut extenta manu Salvatoris, hoc est incarnato Dei Verbo, humanamque contingente naturam, ab erroris prisci varietate [6] mundentur ; et qui [7] diutius abominabiles, et castris populi Dei ejecti, jam aliquando templo redditi et sacerdoti, queant offerre corpora sua hostiam viventem, illi scilicet cui dicitur Psal. CIX : « Tu es Sacerdos in æternum. » REMIGIUS. Moraliter autem per leprosum designatur peccator : nam peccatum immundam et variam animam facit; qui ante Christum procidit, quando de pristinis peccatis confunditur: et tamen debet confiteri, et remedium pœnitentiæ postulare: nam leprosus vulnus ostendit, et remedium postulavit. Extendit autem Dominus manum, quando auxilium divinæ miserationis impendit : et statim consequitur remisssionem delictorum; nec debet Ecclesia eidem reconciliari, nisi judicio sacerdotis.

[1] P. Nicolai habet « non offertur potius quam quæritur. » — [2] Al. desunt verba sequentia. — [3] Al. : « prudens. » — [4] Al. : « unde. » — [5] Al.: « in testimonium est non effectus. » — [6] Sic A, B, C, D. — Parm.: « vanitate. » — [7] Al.: « quia. »

2. Cum autem introisset Capharnaum, accessit ad eum Centurio, rogans eum, et dicens : Domine, puer meus jacet in domo paralyticus, et male torquetur. Et ait illi Jesus : Ego veniam, et curabo eum. Et respondens Centurio ait : Domine, non sum dignus ut intres sub tectum meum; sed tantum dic verbo, et sanabitur puer meus. Nam et ego homo sum sub potestate constitutus, habens sub me milites; et dico huic, Vade, et vadit; et alii, Veni, et venit; et servo meo, Fac hoc, et facit.

2. Chrysostomus, hom. XXII, in initio *In opere imperf.* Postquam Dominus discipulos docuit in monte, leprosum autem sanavit sub monte, venit Capharnaum in mysterio, quia post Judæorum mundationem venit ad Gentes. Haymo. Capharnaum enim, quæ villa pinguedinis interpretatur, sive ager consolationis, Ecclesiam quæ ex Gentibus est collecta, significat, quæ spirituali pinguedine est repleta : secundum illud Psal. lxii : « Sicut adipe et pinguedine repleatur anima mea. » Et inter pressuras sæculi de cælestibus consolatur : secundum illud Psal. xciii : « Consolationes tuæ lætificaverunt animam meam. » Unde dicitur, *Cum autem introisset Capharnaum, accessit ad eum Centurio.* Augustinus, *De Ver. Dom.* ser. vi. Iste Centurio de Gentibus erat : jam enim Judæa gens habebat militem Romani Imperii. Chrysostomus, hom. XXII, *In op. imperf.* Centurio autem iste primus fructus ex Gentibus, ad cujus fidei comparationem omnium Judæorum fides infidelitas est inventa : qui neque Christum audivit docentem, neque leprosum, cum mundaretur, aspexit, sed audita tantummodo sanitate leprosi, plus credidit quam audivit : erat enim in mysterio Gentium futurarum quæ neque legem aut Prophetas legerant de Christo, neque ipsum Christum mirabilia facientem viderant. Accessit ergo rogans, et dicens : *Domine, puer meus jacet in domo paralyticus, et male torquetur.* Vide autem bonitatem Centurionis, qui pro salute servi sic sollicite festinabat, quasi non damnum pecuniæ sed salutis passurus in morte illius. Nullam enim differentiam æstimabat inter servum et dominum: quia etsi dignitas in hoc sæculo diversa est inter illos, una tamen est illis natura. Fidem autem Centurionis vide : quia non dixit : Veni et salva eum : sciens [1] quia ille constitutus in omni loco erat præsens : sapientiam autem, quia non dixit : Hic constitutus sana [2] eum : sciebat enim quia potens est ad faciendum, sapiens ad intelligendum, misericors ad exaudiendum : ideo infirmitatem tantum exposuit, remedium autem sanitatis in potestate misericordiæ ejus dimisit, dicens, *Et male torquetur* : in quo apparet quia diligebat eum : nam unusquisque quem diligit, etsi modice fuerit tædiatus, gravius eum putat habere quam habet. Rabanus. Omnia ista cum dolore cognominavit : et jacentem, et paralyticum, et male detentum : ideo ut animæ suæ angustias demonstraret, et Dominum commoveret : sic debent omnes condolere servis, et eorum curam habere. Chrysostomus, in hom. XXVII, *Sup. Matth.* circa initium. Quidam autem dicunt, quoniam excusans se [3] in hoc causam dixit propter quam non ipsum adduxit. Neque enim possibile erat dissolutum, cum torqueretur [4], et ad ultimas esset expirationes, portari. Ego autem signum hoc esse magnæ fidei dico : quia enim sciebat quod sola injunctio sufficeret ad restaurationem jacentis, superfluum æstimabat eum ducere. Hilarius, cap. vii, inter prin. et med. Jacentes autem in sæculo et peccatorum morbis dissolutæ spiritualiter Gentes æstimandæ sunt, omnibus undique membris fluidis, et ad consistendi officium gradiendique corruptis; quarum salutis sacramentum in puero Centurionis expletur, quem satis dictum sit principem esse Gentium crediturarum. Quis autem sit hic princeps, canticum Moysi in Deuteronomio xxxii, docet, ubi scilicet dicitur : « Constituit terminos Gentium juxta numerum Angelorum. » Remigius. Vel per Centurionem designantur qui primi ex Gentibus crediderunt, et perfecti in virtutibus [5] fuerunt : centurio enim dicitur qui centum militibus præest ; centenarius autem numerus perfectus est. Recte ergo Centurio pro puero suo rogat, quia primitiæ Gentium pro salute totius Gentilitatis Deo[6] supplicaverunt [7]. Hieronymus, super illud, *Accessit ad eum Centurio.* Videns autem Dominus Centurionis fidem, humilitatem, et providentiam, statim se iturum et sana-

[1] Sic A, B, C, D. — Parm. omittit : « sciens. » — [2] Sic A, B,C, D. — Parm. : « salva. » — [3] Sic A, B, C, D. — Parm. : « se, hanc causam. » — Al. : « in hanc causam. » — [4] Al. : « dissolutum eum, cum portaretur. » — [5] Sic A, B, C, D. — Parm. : « in virtute. » — [6] Sic A, C, D. — Parm. : « Deum rogaverunt. » — B : « Deum supplicaverunt. » — [7] Al. : « supplicaverunt. »

turum esse promittit : unde sequitur : *Et ait illi Jesus*: *Ego veniam, et curabo eum.* CHRYSOSTOMUS, in hom. XXVII *Sup. Matth.* par. a princ. Quod nunquam fecit, hic facit Jesus : ubique enim sequitur voluntatem supplicantium, hic autem præsilit, et non solum curare promittit, sed ire ad domum. Facit autem [1] hoc, ut discamus Centurionis virtutes. CHRYSOSTOMUS, hom. XXII, *In oper. imperf.* Nisi enim ille dixisset, *Veniam, et curabo eum*, nunquam iste [2] responderet : *Non sum dignus.* Deinde quoniam pro servo petebat, ideo ire promisit, ut nos doceat non colere magnos et contemnere modicos ; sed pauperes et divites similiter honorare. HIERONYMUS, *ubi supra.* Sicut autem in Centurione commendamus fidem, eo quod credidit [3] paralyticum a Salvatore posse sanari ; ita patet humilitas in hoc quod se judicaverit indignum cujus tectum Dominus intraret : unde sequitur : *Et respondens Centurio, ait illi* : *Domine, non sum dignus ut intres sub tectum meum.* RABANUS, super illud, *Domine non sum dignus.* Propter conscientiam enim vitæ gentilis, gravari se magis dignatione putavit Domini [4] quam juvari, cujus etsi fide præditus, nondum erat tamen sacramentis imbutus [5]. AUGUSTINUS, *De ver. Dom.* ser. VI. Dicendo autem se indignum, præstitit dignum, non in cujus parietes, sed in cujus cor Verbum Dei Christus intraret. Neque hoc diceret cum tanta fide et humilitate, nisi illum quem timebat intrare domum suam, corde gestaret : nam non erat magna felicitas, si Jesus intraret in parietes ejus, et non esset in pectore ejus. CHRYSOLOGUS, *Serm.* CVI. Mystice autem hoc tectum corpus est quod tegit animam : quod libertatem mentis cœlesti visione in se concludit. Sed Deus neque habitare carnem, neque tectum nostri corporis dedignatur intrare. ORIGENES, *Homil.* V inter collectas ex diversis locis. Nunc etiam quando sancti et a Deo acceptabiles Ecclesiarum antistites sub tectum tuum intrant, tunc ibidem per eos Dominus ingreditur et tu sic æstimes tanquam [6] Dominum suscipiens. Et quando corpus et sanguinem Domini manducas et bibis, tunc Dominus sub tectum tuum ingreditur ; et tu ergo humilians teipsum dicas : *Domine, non sum dignus.* Ubi enim indigne ingreditur, ibi ad judicium ingreditur accipienti. HIERONYMUS, super illud, *Accessit ad eum Centurio.* Prudentia autem Centurionis apparet in hoc quod ultra corporis tegumen latentem vidit divinitatem : unde subjungit : *Sed tantum dic verbo, et sanabitur puer meus.* CHRYSOSTOMUS, homil. XXII, *In oper. imperf.* Sciebat enim quoniam astabant illi invisibiliter Angeli ministrantes, qui omne verbum ejus vertunt in opus ; quod si [7] Angeli cessent, tamen infirmitates præceptis ejus vivacibus expelluntur [8]. HILARIUS, cap. VII, ante med. Dicit etiam Centurio, puerum verbo posse sanari, quia salus Gentium omnis ex fide est, et in [9] præceptis Domini vita est universorum : et ideo subjungit dicens : *Nam et ego homo sum sub potestate constitutus, habens sub me milites ; et dico huic, Vade, et vadit*; *et alii, Veni, et venit*; *et servo meo, Fac hoc, et facit.* CHRYSOSTOMUS, hom. XXII, in oper. imperf. Patris et Filii mysterium Spiritu sancto suggerente depinxit, ac si diceret : Etsi ego sum sub potestatem jubendi eis qui sub me sunt ; sic et tu, quamvis sis sub potestate Patris, scilicet inquantum homo, habes tamen potestatem jubendi Angelis. Sed forte dicet Sabellius volens ostendere eumdem esse Patrem qui et Filius est, sic hoc esse intelligendum : Si ego sub potestate constitutus possum jubere ; quanto magis tu, qui sub nullius es potestate ? Sed hanc expositionem non recipit textus. Non enim dixit : Si ego homo sub potestate ; sed dixit : *Nam et ego homo sum sub potestate* : in quo patet quod inter se et Christum non comparationis differentiam fecit ; sed rationem similitudinis introduxit. AUGUSTINUS, *De ver. Dom.* ser. VI : Si [10] ego, vel aliter : homo [11] sub potestate, jubendi habeo potestatem, quid tu potes, cui omnium serviunt potestates ? GLOSSA *ord.* super illud, *Ego homo sum.* Potes per Angelorum ministeria sine corporis præsentia dicere infirmitati ut recedat, et recedet : et sanitati ut veniat, et veniet. HAYMO. Possunt autem per subjectos Centurionis, virtutes naturales intelligi, in quibus plurimi Gentilium pollebant : vel etiam

[1] Sic A, B, C, D. — Parm. omittit : « autem. » — [2] Al. omittitur : « iste. » — [3] Al. : « credit. » — [4] Sic A, B, C, D. — Parm. omittit : « Domini. » — [5] A, B, C, D. — Parm. : « inunctus. » — [6] Sic A, B, C, D. — Parm. : « quasi. » — [7] Sic A, B, C, D. — Parm. : « et quod si Angeli cessant. » — [8] A : « expellentur. » — [9] Sic A, B, C, D. — Parm. omittit : « in. » — [10] Sic A, B, C, D. — Parm. omittit : « vel aliter. » — [11] Sic A, B, C, D. — Parm. : « si ego qui sum sub potestate. »

cogitationes bonæ aut malæ. Malis autem dicamus ut recedant, et recedent; sed bonas vocemus, et venient; servo quoque nostro, hoc est corpori, ut subjiciatur voluntati divinæ. AUGUSTINUS, *De Cons. Evang.* lib. II, cap. XX. Huic autem quod hic dicitur, videtur repugnare quod ait Lucas, cap. VIII: *Cum audisset Centurio de Jesu, misit ad eum seniores Judæorum, rogans eum ut veniret, et salvaret servum ejus*: et iterum quod cum *non* [1] *longe esset a domo, misit ad eum Centurio amicos, dicens*: *Domine, noli vexari*; *non enim sum dignus ut sub tectum meum intres.* CHRYSOSTOMUS, in hom. XXVII, *In Matth.* parum ante med. Quidam autem dicunt, quoniam non est idem ille et hic; quod [2] multas conjecturas habet. De illo enim ait, Luc. VII, quoniam *Synagogam nostram construxit, et gentem diligit*; de isto autem ipse Jesus ait: *Neque in Israel tantam fidem inveni*: unde videtur Judæum illum esse. Mihi autem videtur idem hic et ille esse [3]. Sed quando Lucas dicit quod misit ut veniat, blanditias Judæorum insinuavit. Conveniens enim est credere Centurionem volentem abire, prohibitum esse a Judæis blandientibus, et dicentibus, quoniam nos abimus, et educimus [4] eum. Sed quando ab eorum imminentia erutus est, tunc misit, dicens: Ne æstimes quod propter desidiam non veni: sed quia me indignum æstimavi ut te in domum meam susciperem. Quod autem Matthæus ait non per amicos, sed per seipsum hoc eum dixisse, nihil contrarium est: uterque enim desiderium viri repræsentavit, et quoniam de Christo decentem[5] opinionem habebat. Conveniens autem est opinari et ipsum, postquam misit amicos, ad venientem per se hæc dicere. Si autem non hoc dixit Lucas, neque illud Matthæus, non sibi contradicunt, sed complent quæ ab invicem derelinquebantur. AUGUSTINUS, *De cons. Evang.* lib. II, cap. XX. Matthæus ergo accessum Centurionis ad Dominum per alios factum compendio dicere voluit, quia fidem ejus qua vere ad Deum acceditur, laudavit, ut diceret: *Non inveni tantam fidem in Israel.* Lucas autem ideo totum ut [6] gestum est aperuit, ut ex hoc intelligere cogeremur qualiter eum accepisse dixerit Matthæus, qui mentiri non potuit. CHRYSOSTOMUS, in hom. XXVII, *In Matth.* Neque enim est contrarium quod fabricavit synagogam, secundum Lucam, et quod hic ostenditur non esse Israelita: possibile enim est Judæum non existentem, et synagogam fabricasse, et gentem diligere.

3. Audiens autem Jesus miratus est, et sequentibus se dixit: Amen dico vobis, non inveni tantam fidem in Israel. Dico autem vobis, quod multi ab oriente et occidente venient, et recumbent cum Abraham et Isaac et Jacob in regno cœlorum; filii autem regni ejicientur in tenebras exteriores. Ibi erit fletus et stridor dentium. Et dixit Jesus Centurioni: Vade, et sicut credidisti fiat tibi. Et sanatus est puer ex illa hora.

3. CHRYSOSTOMUS, in hom. XXVII, *Sup. Matth.* Sicut quod leprosus dixerat de Christi potestate, *Si vis, potes me mundare*, Christi voce confirmatur, dicentis: *Volo mundare*: ita et hic Centurionem de Christi potestate testantem non solum non accusavit, sed etiam commendavit. Sed et amplius aliquid fecit: intensionem enim laudis Evangelista significans, dicit: *Audens autem Jesus miratus est.* ORIGENES, homil. V, ex diversis locis. Attende quantum sit aut quale quod Deus unigenitus miratur. Aurum, divitiæ, regna, principatus in conspectu ejus sunt tamquam umbra vel flos decidens: nihil ergo horum in conspectu Dei mirabile est, quasi magnum vel pretiosum, sed tantum fides: hanc miratur honorificans, hanc acceptabilem sibi æstimat. AUGUSTINUS, *Super Genesim contra Manichæos*, lib. I, cap. VIII. Quis autem in illo fecerat illam fidem, nisi ipse qui admirabatur? Quod si et alius eam fecisset, ut quid miraretur qui præscius erat? Quod ergo miratur Dominus, nobis mirandum esse significat, quibus adhuc opus est sic moveri: omnes enim tales motus ejus non perturbati animi signa sunt, sed docentis magisterium. CHRYSOSTOMUS, in hom. XXVII, *Sup. Matth.* Unde plebe omni præsente admiratus esse dicitur, et aliis exemplum dedit, ut eum mirentur; sequitur enim: *et sequentibus se dixit*: *Amen dico vobis, non inveni tantam fidem in Israel.* AUGUSTINUS, *Contra Faustum*, lib. XXII, cap. LXXIV. Fidem laudat illius; non autem desertionem militiæ imperavit. HIERONYMUS. Hoc autem de præ-

[1] Al. deest: « non. » — [2] Al.: « quod non est idem illic, quod, etc. » — [3] Sic A, B, C, D. — Parm. omittit: « esse. » — [4] Sic A, B, C, D. — Parm.: « conducimus. » — [5] Sic A, B, C, D. — Parm.: « docente. » — [6] Sic A, B, C, D. — Parm.: « ut. »

sentibus loquitur, non de omnibus retro Patriarchis et Prophetis. CHRYSOSTOMUS, homil. XXII, *In op. imperf.* prope finem. Credidit enim Andreas; sed Joanne dicente Joan. I : « Ecce agnus Dei : » credidit Petrus, sed evangelizante sibi Andrea : credidit Philippus, sed legendo Scripturas : et Nathanael prius signum divinitatis accepit, et sic fidei confessionem obtulit. ORIGÈNES, hom. V in collectis ex diversis locis. Jairus Israelis princeps pro filia sua petens, non dixit, *Dic verbo*, sed « Veni velociter » Marc. V. Nicodemus de fidei sacramento audiens ait Joan. III : « Quomodo potest hoc fieri? » Maria et Martha dicunt ibid. VI : « Domine, si fuisses hic, frater meus non fuisset mortuus : » quasi dubitantes, quod ubique posset adesse Dei potentia. CHRYSOSTOMUS, hom. XXII, *In opere imperf.* Aut si volumus fideliorem putare istum quam Apostolos, ita testimonium Christi intelligendum est, quod unumquodque bonum hominis secundum quantitatem personæ illius laudatur : rusticum enim dicere aliquid sapienter magnum est; quod de philosopho non est mirum : sic de Centurione dictum est : *In nullo tantam fidem inveni in Israel.* CHRYSOSTOMUS, in hom. XXVII, *Sup. Matth.* parum ante med. Non enim erit æquale Judæum credere et Gentilem. HIERONYMUS. Vel forte in Centurione fides Gentium præponitur Israeli : unde subdit : *Dico autem vobis, quod multi ab oriente et occidente venient.* AUGUSTINUS, *De verbis Dom.* Non, omnes ait; sed *Multi*, tamen ipsi *ab oriente et occidente* : istis duabus partibus totus orbis designatur. HAYMO, serm. LXI. Vel ab oriente veniunt qui statim illuminati transeunt; ab occidente hi qui persecutionem usque ad mortem toleraverunt pro fide : vel ab oriente quis venit, cum ab infantia Deo servire incipit, ab occidente, dum in ipsa decrepita ætate ad Deum convertitur. ORIGENES, hom. V, ut supra. Sed quomodo alibi dicit, quod pauci sunt electi? Per diversas enim generationes pauci electi sunt, simul vero congregati in tempore visitationis multi invenientur. Sequitur, *Et recumbent*, non carnaliter jacentes, sed spiritualiter requiescentes; non temporaliter portantes, sed æternaliter epulantes, *cum Abraham, Isaac et Jacob in regno cœlorum,* ubi lux, exultatio, gloria, et longævitas vitæ æternæ. HIERONYMUS super illud, *Dico autem vobis.* Quia autem Deus Abraham cœli conditor, Pater Christi est; idcirco in regno cœlorum est et Abraham cum quo accubituræ sunt nationes quæ crediderunt in Christum Filium Creatoris. AUGUSTINUS, *De ver. Dom.* serm. V. Sicut autem videmus Christianos vocatos ad cæleste convivium, ubi est panis justitia [1], potus sapientia; ita videmus et Judæos reprobatos : unde sequitur : *Filii autem regni ejicientur in tenebras exteriores* : Judæi scilicet, qui legem acceperunt, qui celebrant figuras omnium futurorum, qui tamen præsentia non agnoverunt. HIERONYMUS. Vel filios regni dicit Judæos, quia in eis Deus ante regnavit. CHRYSOSTOMUS, in homilia XXVII, *Sup. Matth.* a med. Vel filios regni eos dicit quibus regnum erat præparatum; quod et magis eos mordebat. AUGUSTINUS, *Contra Faustum*, lib. XVI, capit. XXIV. Si ergo non commendavit Moyses populo Israel Deum, nisi Deum Abraham, Isaac et Jacob, eumque ipsum Christus commendat; non est conatus illum populum avertere a Deo suo; sed ideo minatus est eos ituros in tenebras exteriores, quod aversos videret eos a Deo suo, in cujus regno Gentes vocatas ex toto orbe terrarum recubituras dicit cum Abraham, Isaac et Jacob : non ob aliud quam quod fidem tenuissent Dei Abraham, Isaac et Jacob : [2] quibus non quasi in morte correctis, vel post passionem suam justificatis testimonium Dominus perhibebat [3]. HIERONYMUS super illud, *Filii regni ejicientur.* Tenebræ autem exteriores dicuntur, quoniam qui a Domino expellitur foras, relinquit lumen. HAYMO. Quid autem ibi passuri sint, manifestat cum subdit : *Ibi erit fletus et stridor dentium.* Per metaphoram enim membrorum pœnas describit tormentorum : solent enim oculi fumo tacti lacrymas producere, dentes vero a nimio frigore stridere. Ostenditur ergo quod reprobi in inferno et calorem intolerabilem et frigus sustinebunt : secundum illud Job. XXVI : « Transient ab aquis nivium ad calorem nimium. » HIERONYMUS super illud, *Ibi erit fletus.* Si autem fletus oculorum est, et stridor dentium ossa demonstrat; vera est corporum et eorumdem membrorum

[1] Sic A, B, C, D. — Parm. : « panis justitiæ, potus sapientiæ. » — [2] Al. desunt omnia quæ sequuntur usque ad alium indicem. — [3] Sic A, B, C, D. — Parm. : « perhibeat. »

quæ ceciderant resurrectio. RABANUS. Vel stridor dentium prodit indignantis affectum, eo quod sero unumquemque pœniteat, sero sibi irascatur, quod tam pertinaci improbitate deliquit. REMIGIUS. Vel aliter. Tenebras exteriores appellat exteras nationes : quantum enim ad historiam attinet, prædicit Dominus his verbis interitum Judæorum, quoniam propter infidelitatem ducendi erant captivi, et dispergendi per diversa regna terrarum : fletus enim ab igne solet fieri, stridor dentium a frigore. Illis ergo adscribitur fletus qui in calidioribus locis habitant, sicut in India et Æthiopia; stridor vero dentium illis adscribitur qui in frigidioribus locis commorantur, sicut est Hircania et Scythia. CHRYSOSTOMUS, homil. XXVII, *Super Matth.* Ne quis autem existimet, blanditiarum hæc [1] esse verba, quod dictum erat credere facit signo : unde sequitur : *Et dixit Jesus Centurioni : Vade, et sicut credidisti fiat tibi.* RABANUS. Quasi dicat. Secundum mensuram fidei metietur [2] tibi et ista gratia. Potest autem meritum Domini etiam famulis suffragari, non solum merito fidei, sed etiam studio disciplinæ : unde sequitur : *Et sanatus est puer ex illa hora.* CHRYSOSTOMUS, in homil. XXVII, *Sup. Matth.* a med. Ubi velocitatem admirare : neque enim solum curare, sed inopinate et in momento temporis hoc facere, virtutem Christi ostendebat. AUGUSTINUS, *De verbis Domini*, sermone VI, super illud *Et ego homo.* Sicut enim Dominus domum Centurionis corpore non intravit, sed absens corpore, præsens majestate, puerum sanavit; sic et in solo Judaico populo corpore fuit : apud alias autem gentes, nec de virgine natus est, nec passus est, nec humana pertulit, nec divina mirabilia fecit : et tamen impletum est quod dictum erat, Psalm. XVII : « Populus quem non cognovi, servivit mihi; in auditu auris obedivit mihi. » Judæa enim gens cognovit, et crucifixit; orbis terrarum audivit, et credidit.

4. Et cum venisset Jesus in domum Petri, vidit socrum ejus jacentem et febricitantem, et tetigit manum ejus; et dimisit eam febris, et surrexit, et ministrabat eis.

4. RABANUS. Postquam ostendit Matthæus per leprosum totum genus humanum sanatum, et in servo Centurionis gentilis populi sanationem, consequenter per socrum Petri designat curationem synagogæ, cum dicit : *Et cum venisset Jesus in domum Petri.* Prius autem narrat de servo, quia majus miraculum fuit, et major gratia in Gentili converso ; vel quia in fine sæculi synagoga est plenarie convertenda, cum plenitudo Gentium subintraverit. Domus autem Petri in Bethsaida erat. CHRYSOSTOMUS in hom. XXVIII, *Sup. Matth.* circ. initium. Sed cur intravit in domum Petri? Mihi videtur cibum assumpturus : unde sequitur : *Et surrexit et ministrabat eis.* Apud discipulos enim divertebat honorans eos, et avidiores ex hoc faciens. Attende autem Petri ad Christum reverentiam : habens enim socrum domi febricitantem, non traxit eum in domum, sed expectavit doctrinam compleri, et alios curari. Ab exordio enim erudiebatur quæ aliorum erant sibi ipsi præponere. Quocirca neque ipse eum inducit, sed Christus sponte adivit, postquam dixit Centurio : *Non sum dignus ut intres sub tectum meum* : monstrans quantum largiebatur discipulo. Non est autem dedignatus sub vilia tuguria piscatorum intrare, erudiens per omnia humanum conculcare tumorem. Et quandoque solum verbis curat, quandoque autem etiam manum extendit : unde et hic dicitur : *Et tetigit manum ejus et dimisit eam febris.* Non enim volebat semper cum superabundantia miracula facere : oportebat enim interim latere. Tangens autem corpus, non febrem [3] extinxit solum, sed et et puram tribuit sanitatem. Quia enim ægritudo curabilis erat, modo curationis suam virtutem ostendebat, faciendo quod ars medicinalis non operatur, ut scilicet simul perfectam restituat sanitatem : unde Evangelista hoc innuens dicit, quod *surrexit, et ministrabat eis.* HIERONYMUS super illud, *Et cum venisset Jesus tetigit.* Natura enim hominum istiusmodi est ut post febrem magis lassescant corpora; et incipiente sanitate, ægrotationis mala sentiant. Verum sanitas quæ confertur a Domino, tota simul redit [4] : CHRYSOSTOMUS in hom. XXVIII, *Sup. Matth.* In hoc ergo quod dicitur, quod *surrexit et ministrabat*

[1] Sic A, B, C, D. — Parm. : « esse hæc verba quæ dicta erant. » — P. Nicolai : « quia dictus erat credere facit. » — [2] Sic A, B, C, D. — Parm. : « fiat. » — [3] Al. : « tangens autem non febrem. » — [4] Sic A, B, C, D. — Parm. addit : « hoc sufficit esse sanatum; sed ut epitasis fortitudinis indicetur additum est : *Surrexit, et ministrabat eis.* »

eis, et Christi virtutis signum est, et [1] dispositionis mulieris quam erga Christum ostendebat. BEDA in hom. *Matth.* VIII, super illud, *Et cum venisset in domum*. Mystice autem domus Petri, lex vel circumcisio est : socrus est synagoga, quæ quodammodo est mater Ecclesiæ Petro commissæ. Hæc febricitat, quia invidiæ æstibus laborabat, persequens Ecclesiam : cujus manum Dominus tangit, quando carnalia ejus opera in spiritualem usum convertit. REMIGNIS. Vel per socum Petri potest intelligi lex, quæ secundum Apostolum , infirmabatur per carnem, idest carnalem intelligentiam. Sed cum Dominus per mysterium incarnationis visibilis in synagoga apparuit, et opere legem implevit, et spiritualiter intelligendam docuit, mox ipsa sociata gratia [2] Evangelii, tantum robur accepit, ut quæ fuerat ministra mortis et pœnæ, postmodum fieret vitæ et gloriæ. RABANUS super illud, *Surrexit et ministrabat*. Vel unaquæque anima, quæ carnis concupiscentiis militat, quasi febribus æstuat; sed manu misericordiæ divinæ tacta convalescit, et per continentiæ frena carnis lasciviam constringit, et membris quibus servierat immunditiæ, servit justitiæ. HILARIUS, cap. VII *In Matth.* parum ante med. Vel in socru Petri vitiosa infidelitatis æstimatur affectio, cui adjacet libertas voluntatis, quæ nos sibi quadam conjugii societate conjungit. Ergo ingressu Domini in Petri domum, idest in corpus [3], curatur infidelitas peccatorum calore æstuans, et salvata officii famulatu ministrat. AUGUSTINUS *De cons. Evang.* lib. II, cap. XXI. Hoc autem quando factum sit, idest post quid vel ante quid, non expressit Matthæus : non enim post quod narratur, post hoc etiam factum necesse est intelligatur : nimirum tamen iste hic recoluisse intelligitur quod prius omiserat. Nam id Marcus hic narrat antequam illud de mundato leproso commemoret, quod post sermonem in monte habitum, de quo ipse tacuit, videtur interposuisse. Itaque et Lucas, cap. IV, hoc post factum narrat de socru Petri, post quod et Marcus : ante sermonem etiam quem prolixum interposuit, qui potest idem videri quam dicit habitum in monte Matthæus. Quid autem interest, quis quo loco ponat, sive quod ex ordine inserit, sive quod omissum recolit, sive quod postea factum ante præoccupat, dum tamen non adversetur eadem alia narranti, nec sibi nec alteri? Quia enim nullius in potestate est res opportune cognitas quo quisquam ordine recordetur, satis probabile est quod unusquisque Evangelistarum eo se ordine credidit debuisse narrare, quo voluisset Deus ea quæ narrabat, ejus recordationi [4] suggerere. Quapropter ubi ordo temporum non apparet, nihil nostra interesse debet quem narrandi ordinem quilibet eorum tenuerit.

5. Vespere autem facto, obtulerunt ei multos dæmonia habentes, et ejiciebat spiritus verbo, et omnes male habentes curavit : ut adimpleretur quod dictum est per Isaiam Prophetam dicentem : Ipse infirmitates nostras accepit, et ægrotationes nostras portavit.

5. CHRYSOSTOMUS in hom. XXVIII, *In Matth.* Quia multitudo credentium erat jam aucta, neque tempore impellente a Christo abscedere patiebantur; vespere ei infirmos adducunt : unde dicitur : *Vespere autem facto obtulerunt ei multos dæmonia habentes*. AUGUSTINUS *De cons. Evang.* lib. II, cap. XXII. Per hoc autem quod dicit, *Vespere autem facto*, ad ejusdem diei tempus hoc pertinere satis indicatur, quamvis necesse non sit, ubi dicitur, *Vespere facto*, ejusdem diei vesperum accipere. REMIGIUS. Christus autem Dei Filius auctor humanæ salutis, fons et origo totius pietatis, cælestem medicinam tribuebat : unde sequitur : *Et ejiciebat spiritus verbo, et omnes male habentes curavit*. Dæmones enim et morbos solo verbo repellebat, ut his signis et virtutibus ostenderet se ad salutem generis humani [5] venisse. CHRYSOSTOMUS in homil. XXVIII, *Sup. Matth.* ante med. Intende autem quantam multitudinem curatam transcurrunt Evangelistæ; non unumquemque curatum enarrantes, sed uno verbo pelagus ineffabile miraculorum inducentes. Ne autem magnitudo miraculi incredulitatem immittat, si tantam plebem et varias ægritudines uno temporis momento curavit, inducit Prophetam attestantem his quæ fiebant : unde subdit [6] : *Ut adimpleretur quod dictum est per Isaiam Prophetam dicentem* : *Ipse infirmitates nostras accepit*. RABANUS super illud, *Ut adimpleretur*. Non ut sibi haberet, sed ut [7] nobis auferret; *et ægrota-*

[1] Sic A, B, C, D. — Parm. : « et affectus quem mulier. » — [2] Sic A, B, C, D. — Parm. : « sociata gratiæ. » — [3] Al. : « in corpore. » — [4] Al. : « recordationem. » — [5] Al. : « totius generis humani. » — [6] Sic A, B, C, D. — Al. : « subditur. » — Parm. : « sequitur. » — [7] Al. : « licet ut. »

tiones nostras portavit, ut quod pro imbecillitate virium ferre non poteramus, ille pro nobis portaret. Remigius. Quia humanæ naturæ infirmitatem ad hoc suscepit ut nos infirmos faceret fortes atque robustos. Hilarius cap. vii a med. Et passione corporis sui, secundum Prophetarum dicta, infirmitates humanæ imbecilitatis absorbuit. Chrysostomus in hom. XXVIII, *Sup. Matth.* ante med. Hoc autem de peccatis magis a Propheta dictum esse videtur. Qualiter igitur Evangelista de ægritudinibus hoc exponit? Sed sciendum, quod vel historiæ hic testimonium adaptavit, vel ostendit quoniam plures ægritudines ex peccatis sunt animabus [1] : nam et ipsa [2] mors a peccatis habet radicem. Hieronymus super illud, *Vespere autem facto*. Attendendum autem quod omnes non mane, non meridie, sed ad vesperam curantur, quando sol occubiturus est, et quando granum tritici in terra moritur, ut multos afferat fructus. Rabanus *Super iisdem verbis*. Solis enim occubitus passionem et mortem designat illius qui dixit Joan. ix : « Quamdiu sum in mundo, lux sum mundi : » qui temporaliter vivens in carne, paucos Judæorum docuit; calcato autem regno mortis, omnibus per orbem Gentilibus fidei dona promisit.

6. Videns autem Jesus turbas multas circum se, jussit discipulos ire trans fretum. Et accedens unus scriba ait illi : Magister, sequar te quocumque ieris. Et dicit illi Jesus : Vulpes foveas habent, et volucres cœli nidos; Filius autem hominis non habet ubi caput suum reclinet. Alius autem discipulus ejus ait illi : Domine, permitte me primum ire, et sepelire patrem msum. Jesus autem ait illi : Sequere me, et dimitte mortuos sepelire mortuos suos.

6. Chrysostomus in homil. XXVIII, *Sup. Matth.*, ante med. Quia Christus non solum corpora curabat, sed animam emendabat, et veram sapientiam monstrare voluit, non solum ægritudines solvendo, sed etiam nihil ad ostentationem faciendo; et ideo dicitur, *Videns autem Jesus turbas multas circum se, jussit discipulos ire trans fretum*. Faciebat autem hoc et simul moderata nos capere docens, et invidiam Judaicam mitigans, et docens nos nihil ad ostentationem facere. Remigius. Vel hoc facit quasi homo volens turbarum importunitatem declinare. Erant autem ei affixi admirantes eum, et videre ipsum volentes. Quis enim discederet a talia miracula operante? Quis non in faciem ejus simplicem vellet videre, et os talia loquens? Si enim Moyses glorificatam faciem habebat, et Stephanus sicut Angeli; intellige communem dominatorem qualem decens est tunc apparuisse ; unde Propheta dicit Psal. XLIV : « Speciosus forma præ filiis hominum. » Hilarius cap. vii *In Matth.* a med. illius : Discipulorum autem nomen non duodecim tantum Apostolis convenire æstimandum est : nam præter Apostolos plures fuisse discipulos legimus. Augustinus *De Con. Evan.* lib. II, c. xxii. Manifestum est autem alium esse diem quo jussit ire trans fretum, non eum qui sequitur illum in quo socrus Petri sanata est, quo die Marcus Lucasque eum in desertum exisse affirmant. Chrysostomus in hom. XXVII *In Matth.* ante medium. Vide autem qualiter turbas non simpliciter abjicit, ut non offendat. Non enim dixit : Recedite, sed ultro discipulos jussit abire, spem dans turbæ eundi etiam illuc. Remigius. Sed quid inter jussionem Dei et transfretationem gestum sit, Evangelista studuit manifestare, cum ait : *Et accedens unus scriba ait illi* : *Magister, sequar te quocumque ieris*. Hieronymus super illud, *Accedens unus scriba* : Iste scriba, qui tantum litteram moverat occidentem, si dixisset: Domine, sequar te quocumque ieris, non fuisset repulsus a Domino : sed quia magistrum unum de pluribus æstimat, et litterator erat [3] et non spiritalis auditor, ideo non habet locum in quo possit Jesus reclinare caput suum. Ostenditur autem nobis, et ob hoc scribam repudiatum, quod signorum videns magnitudinem sequi voluerit Salvatorem, ut lucra ex operum miraculis quæreret; hoc idem desiderans quod et Simon Magus a Petro emere voluerat. Chrysostomus in homil. XXVIII *In Matth.* parum ante med. Vide etiam quantus est tumor : ita enim advenit et locutus est sicut dedignans cum turba annumerari ; sed ostendens quoniam super multos est ipse. Hilarius cap. vii, *In Matth.* Vel aliter. Iste scriba, qui est unus ex doctoribus legis, an sit

[1] Sic C, D. — A, B : « animalibus. — Parm. : « animarum. » — [2] Al. : « animabus et ipsa, etc. » — [3] In duobus Venetis exemplis an. 1521 et 1584, in Antuerpiensi an. 1569, et in Herbipolensi P. Nicolai an. 1704, et in A, B, C, D omittitur sententia sequens quam Parm. et nonnullæ edit. addunt : « quod significantius græce γραμματευς dicitur, id est grammateus. »

secuturus interrogat, quasi lege non contineretur hunc esse [1] quem utiliter sequatur. Igitur infidelitatis affectum sub diffidentia interrogationis expressit : quia fidei assumptio non interroganda est, sed sequenda. CHRYSOSTOMUS in hom. XXVIII *In Matth.* circ. med. Respondet autem ei Christus, non ad interrogationem verborum, sed ad consilium obvians mentis ; unde sequitur : *Et dicit ei Jesus* : *Vulpes foveas habent et volucres cœli nidos* ; *Filius autem hominus non habet ubi caput suum reclinet;* ac si dicat. HIERONYMUS *ubi supra.* Quid me propter divitias et sæculi lucra cupis sequi, cum tantæ sim paupertatis, ut nec hospitiolum quidem habeam, et tecto utar non meo? CHRYSOSTOMUS in homil. XXVIII *In Matth.* Hoc autem non erat avertentis, sed arguentis quidem malum consilium, concedentis autem si vellet cum paupertatis expectatione sequi Christum. Et ut discas ejus malitiam, audiens hoc et correctus non dixit : Paratus sum sequi. AUGUSTINUS *De ver. Dom.* serm. VII Vel aliter. *Filius hominis non habet ubi caput suum reclinet*, scilicet in fide tua, *Vulpes enim habent foveas*, in corde tuo, quia dolosus es : *volatilia cœli habent nidos*, in corde tuo, quia elatus es. Dolosus et elatus non me sequeris : quomodo enim dolosus sequitur simplicitatem? GREGORIUS XIX *Moral.* cap. I. Vel aliter. Vulpes valde fraudulenta sunt animalia, quæ in fossis vel specubus absconduntur ; cumque apparuerint, nunquam rectis itineribus, sed tortuosis anfractibus [2] currunt ; volucres vero alto volatu se sublevant. Nomine ergo vulpium dolosa atque fraudulenta, nomine autem volucrum hæc eadem [3] superba dæmonia designantur ; ac si dicat : Fraudulenta et elata dæmonia in corde tuo inveniunt habitationem suam ; humilitas autem mea requiem in superba mente non invenit. AUGUSTINUS *De Quæst. Evang. In Matth.* quæst. V. Intelligitur enim miraculis motus, propter inanem jactantiam eum sequi voluisse, quam significant aves ; finxisse autem disciputi obsequium, quæ fictio vulpium nomine significata est. RABANUS super illud, *Vulpes foveam habent.* Hæretici autem in sua versutia confidentes significantur per vulpes, et maligni spiritus per volucres cœli, qui in corde Judaici populi foveas et nidos, idest demicilia habebant. Sequitur : *Alius autem de discipulis illius ait illi* : *Domine permitte me ire primum, et sepelire patrem meum.* HIERONYMUS. Quid simile est inter scribam et discipulum? Ille Magistrum vocat, hic Dominum confitetur. HILARIUS cap. VII *In Matth.* Iste pietatis occasione ad sepeliendum patrem ire desiderat, ille secuturum se quolibet ierit [4], promittit, non magistrum quærens, sed ex magistro lucrum. Ille etiam discipulus non interrogat an sequatur : jam enim sequi se oportere credidit : sed permitti sibi orat sepelire patrem. AUGUSTINUS, *De ver. Dom.* ser. VII, super illud, *Ibo prius sepelire.* Dominus autem quando parat homines Evangelio, nullam excusationem vult interponi carnalis hujus temporalisque pietatis ; et ideo sequitur : *Jesus autem dixit ei: Sequere me, et dimitte mortuos sepelire mortuos suos.* CHRYSOSTOMUS in hom. XXVIII *In Matth.* a med. Hoc autem dixit non jubens contemnere amorem qui est ad parentes, sed monstrans quoniam nihil cœlestibus negotiis nobis magis necessarium esse oportet ; quoniam cum toto studio his jungi debemus, et neque parum tardare, etiam si valde incitantia fuerint quæ attrahunt. Quid enim magis necessarium erat quam sepelire patrem ? Quid etiam facilius ? Neque enim tempus multum consumendum erat. Per hoc etiam eum Dominus a multis malis eripuit : puta luctibus et mœroribus, et ab his quæ hic expectantur. Post sepulturam enim necesse jam erat et testamenta scrutari, et hereditatis divisionem, et alia hujusmodi : et ita fluctationes ex fluctuationibus ei succedentes, longe eum a veritatis abducere portu [5]. Si autem adhuc tumultuaris, excogita quoniam multi infirmos non permittunt scire, nec ad momentum sequi ; etiamsi pater aut mater aut filius sit qui defunctus est ; nec ex hoc incusantur crudelitatis ; sed contrarium, crudelitatis esset. Et multo majus malum est abducere hominem a spiritualibus sermonibus, et maxime cum fuerint qui hoc compleant : erant enim qui completuri erant hujus funeris sepulturam : unde dicit : *Dimitte mortuos sepelire mortuos suos.* AUGUSTINUS *De ver. Dom.* ser. VII, super illud, *Sine mortuos.* Quasi di-

[1] Al. : « hunc esse Christum. » — [2] Al. : « anfractionibus. » — [3] Al.: « hæc autem. » — [4] Al.: « esse. » — [5] Sic A, B, C, D. — Parm. addit : « potuerunt. »

cat : Pater tuus mortuus est. Sunt autem alii mortui qui [1] sepeliant mortuos suos, quia infideles sunt. CHRYSOSTOMUS in hom. XXVIII, *In Matth.* In quo monstrat quoniam hic mortuus non erat ejus : etenim qui defunctus erat, sicut æstimo, de numero infidelium erat. Si autem admiraris juvenem, quoniam pro negotio ita necessario interrogavit Jesum, et non spontanee abiit ; multo magis admirare quoniam et prohibitus permansit : quod non erat ingratitudinis [2] ; cum non propter desidiam fecerit, sed ut non intercideret negotium magis necessarium. HILARIUS cap. VII *In Matth.* parum ante finem. Item quia accepimus in dominicæ orationis exordio ita primnm precandum supra VI : *Pater noster, qui es in cælis*, et in discipulo credentis populi persona est, admonetur quod pater sibi vivus in cælis est ; deinde inter fidelem filium patremque infidelem jus paterni nominis non relinqui. Admonuit etiam non admisceri memoriis sanctorum mortuos infideles, et etiam eos esse mortuos qui extra Deum vivunt ; et idcirco mortui sepeliantur a mortuis : quia [3] per Dei fidem vivos vivo oporteat adhærere. HIERONYMUS. Si autem mortuum sepelit mortuus, non debemus curam habere mortuorum, sed viventium ; ne dum solliciti sumus de mortuis, nos quoque mortui appellemur. GREGORIUS IV *Moral.* super illud Job. III : *Quare lactatus uberibus?* Mortui etiam mortuum sepeliunt, cum peccatores peccatoribus favent. Qui enim peccantem laudibus prosequuntur, extinctum sub verborum suorum aggere abscondunt. RABANUS. Notandum est etiam [4] in hac sententia, quia aliquando minora bona prætermittenda sunt pro utilitate majorum. AUGUSTINUS *De cons. Evang.* lib. II, cap. XVIII, circ. med. Quod autem Matthæus dicit, tunc istud gestum esse quando jussit ut irent trans fretum, Lucas vero ambulantibus illis in via, non est contrarium ; quia viam utique ambulabant, ut venirent ad fretum.

7. Et ascendente eo in naviculam, secuti sunt eum discipuli ejus; et ecce motus magnus factus est in mari, ita ut navicula operiretur fluctibus. Ipse vero dormiebat. Et accesserunt ad eum discipuli ejus, et suscitaverunt eum, dicentes : Domine, salva nos, perimus. Et dicit eis Jesus : Quid timidi estis modicæ fidei? Tunc surgens imperavit ventis et mari; et facta est tranquillitas magna. Porro homines mirati sunt, dicentes : Qualis est hic, quia venti, et mare obediunt ei?

7. ORIGENES, hom. VI, in diversos loc. Cum multa magna et miranda ostendisset Christus in terra, transit ad mare, ut ibidem excellentia opera demonstraret, quatenus terræ marisque Dominum se esse cunctis ostenderet: unde dicitur: *Et ascendente eo in naviculam, secuti sunt eum discipuli ejus*: non imbecilles, sed firmi et stabiles in fide. Hi ergo secuti sunt eum, non tantum gressus ejus sequentes, sed magis sanctitatem comitantes [5]. CHRYSOSTOMUS in hom. XXVIII, *In Matth.* Accepit autem discipulos secum et in navi, ut ad utraque eos erigeret : et ad hoc quod in periculis non stupescerent, et ad hoc quod in honoribus moderata de se autumarent. Ut enim non magna de se saperent, propter hoc quod aliis dimissis eos retinuerat, permittit eos fluctuari. Ubi enim miraculorum ostensio erat, plebem permittit adesse ; ubi autem tentationum et timorum arreptio, athletas orbis terrarum, quos exercitaturus erat, hos solos assumit. ORIGENES, hom. VI, ex diver. locis. Ingressus ergo naviculam fecit turbari mare : unde sequitur : *Et ecce motus magnus factus est in mari, ita ut navicula operiretur fluctibus.* Hæc tempestas non ex se orta est, sed potestati paruit imperantis, qui educit ventos de thesauris suis. Facta est autem tempestas magna, ut magnum opus ostenderetur: quia quanto magis fluctus naviculæ irruebant, tanto magis discipulos timor conturbabat, ut plus desiderarent se liberari per mirabilia Salvatoris. CHRYSOSTOMUS in hom. XXXIX, *Sup. Matth.* Quia enim viderant, alios Christi beneficia accepisse; non autem similiter aliquis æstimat quæ in alienis corporibus fiunt et quæ in seipso; oportuit per familiarem sensum eos potiri beneficiis Christi. Et ideo voluit hanc fieri tempestatem, ut per liberationem manifestiorem accipiant beneficii sensum. Erat autem hæc turbatio typus futurarum tentationum, de quibus Paulus dicit II Corinth. I : « Nolo vos ignorare, fratres, quoniam gravati sumus supra virtutem. » Ut ergo daret tempus formidini, sequitur. *Ipse vero dormiebat.* Si enim vigilante eo facta fuisset tempestas; vel non rogassent, vel neque posse ipsum

[1] Al. : « sunt alii mortui. » — [2] Al. : « magnitudinis. » — [3] Al. : « qui. » — [4] Al. deest : « etiam. » — [5] A, C, D : « concomitantes. » — B : « et comitantes. »

tale aliquid facere crederent. ORIGENES, homil. VI, in diversos loc. Est autem res mirabilis et stupenda: is qui nunquam dormit neque dormitat, dormire dicitur. Dormiebat quidem corpore, sed vigilabat deitate; demonstrans quia verum humanum portabat corpus, quod corruptibile induerat. Corpore itaque dormiebat, ut Apostolos faceret vigilare, et ne omnes nos unquam animo dormiamus. Tanto autem metu discipuli fuerant conterriti, et pene animo alienati, ut irruerent in eum; et non modeste ac leviter suggererent, sed turbulenter suscitarent eum: unde sequitur: *Et accesserunt ad eum discipuli ejus, suscitaverunt eum, dicentes: Domine, salva nos, perimus.* HIERONYMUS. Hujus signi typum in Jona legimus, quanto ceteris periclitantibus ipse securus est, et dormit et suscitatur [1]. ORIGENES, hom. VI, in diversos loc. O veraces discipuli, Salvatorem vobiscum habetis, et periculum timetis? Vita vobiscum est, et de morte solliciti estis? Sed respondeant: Parvuli sumus, et adhuc infirmi, ideoque timemus: unde sequitur: *Et dicit eis Jesus: Quid timidi estis, modicæ fidei?* quasi diceret: Si potentem me super terram cognovistis, quare non creditis quia et in mari potens sim? Et si mors irrueret, nonne debuistis eam constantissime sustinere? Qui modicum credit arguatur; qui nihil credit, contemnetur. CHRYSOSTOMUS in hom. XXIX, *in Matth.* Si autem aliquis dixerit, quoniam non fuit modicæ fidei accedentes excitare Jesum; hoc signum fuit quod non decentem de ipso opinionem habebant. Noverant enim quod excitatus poterat mare increpare; nondum autem quod dormiens. Propter hoc etiam neque præsentibus turbis hoc signum fecit, ut non accusentur modicæ fidei; sed discipulos solum accipiens corrigit; et prius solvit turbationem aquarum : unde sequitur : *Tunc surgens imperavit ventis et mari, et facta est tranquillitas magna.* HIERONYMUS, super illud; *Tunc imperavit ventis.* Ex hoc autem loco intelligimus quod omnes creaturæ sentiant creatorem: quibus enim imperatur, sentiunt imperantem: non errore hæreticorum, qui omnia putant animantia sensibilia esse; sed majestate conditoris, quæ apud nos insensibilia sunt, illi sensibilia sunt. ORIGENES. Imperavit ergo ventis et mari; et de magno vento facta est tranquillitas magna: decet enim magnum magna facere : et ideo qui prius magnifice conturbavit profundum maris, nunc iterum tranquillitatem magnam fieri jussit, ut discipuli nimium conturbati magnifice lætarentur. CHRYSOSTOMUS in homil. XXIX, *In Matth.* In hoc etiam ostenditur quia omnis confestim soluta est tempestas et neque semita turbationis remansit: quod quidem extraneum erat: cum enim naturaliter fluctuatio terminatur, usque ad multum tempus aquæ concutiuntur, sed hic simul omnia solvebantur: unde quod de Patre dictum est, Psal. CVI: « Dixit, et stetit spiritus procellæ, » hoc Christus opere implevit: solo enim verbo et præcepto mare [2] sedavit et refrenavit. A visu autem et a somno, et ex utendo navigio [3], qui aderant, eum hominem æstimabant: propter hoc in admirationem ceciderunt: unde sequitur: *Porro homines mirati sunt, dicentes: Qualis est hic quia venti et mare obediunt ei?* GLOSSA, Chrysostomus ponit hanc litteram, *Qualis est hic homo?* somnus enim, et quod apparebat, hominem demonstrabat; sed mare et tranquillitas Deum ostendebat. ORIGENES, hom. VI, ex collectis in diver. loc. Sed qui homines mirati sunt? Non putes hic Apostolos significatos: nusquam enim invenimus præter honorem cognominari Domini discipulos; sed semper aut Apostoli aut Discipuli nominantur. Mirabantur ergo hi homines qui cum eo navigabant, quorum erat navicula. HIERONYMUS super illud, *Homines mirati sunt, dicentes.* Si autem quis contentiose voluerit eos qui mirabantur fuisse discipulos, respondebimus, recte homines appellatos, quia necdum noverant potentiam Salvatoris. ORIGENES, homil. VI, inter evang. sunt ex diver. locis collectæ. Non autem interrogantes dicunt, *Qualis est iste?* sed asserentes, quia iste talis est, cui venti et mare obediunt. *Qualis* ergo *est iste?* idest, quantus, quam fortis, quam magnus. Jubet omni creaturæ, et non supergreditur jussionem ejus; soli homines resistunt, et ideo in judicio damnabuntur. Mystice autem omnes in sanctæ Ecclesia navicula cum Domino per hunc undosum supernatamus mundum. Ipse autem Dominus pio obdormit somno, patientiam nostram et impiorum pœnitentiam expectans. HILARIUS, cap. VIII, *In Matth.* Vel dormit, eo quod somno nostro consopiatur in

[1] Al. : « suscitavit. » — [2] Al. deest : « mare. » — [3] P. Nicolai « et ex usu navigi. »

nobis. Maxime autem id accidit ut a Deo auxilium in periculi metu speremus: atque utinam vel spes sera confidat se periculum posse evadere, Christi intra se vigilante [1] virtute. ORIGENES, hom. VI, ex collectis. Alacriter ergo accedamus ad eum, cum Propheta dicentes Psal. XLIII, « Exurge quare obdormis, Domine? » Et ipse imperabit ventis, idest dæmonibus, qui concitant fluctus, idest principes hujus mundi, ad persecutiones sanctis immittendas, facietque tranquillitatem magnam circa corpus et spiritum, pacem Ecclesiæ, et serenitatem mundo. RABANUS super illud, *Ascendente illo in naviculam*. Vel aliter. Mare est æstus sæculi: navicula quam Christus ascendit, intelligitur arbor crucis: cujus auxilio fideles, transactis mundi fluctibus, perveniunt ad cœlestem patriam, quasi ad littus securum, in qua Christus una cum suis ascendit: unde post ait infra XVI: *Qui vult venire post me, abneget semetipsum, et tollat crucem suam, et sequatur me*. Cum ergo Christus in cruce positus fuisset, motus magnus factus est: quia commotæ sunt mentes discipulorum de ejus passione, et navicula operta est fluctibus: quia tota vis persecutionis circa crucem Christi fuit, ubi scilicet morte occubuit: unde dictum est: *ipse vero dormiebat*. Suum dormire, mori est. Excitant autem discipuli Dominum, dum turbati morte, maximis votis resurrectionem quærunt dicentes: *Salva*, resurgendo, quia *perimus*, turbatione tuæ mortis. Ipse vero resurgens increpat duritiam cordis eorum, ut alibi legitur. *Imperavit* autem *ventis*, quia diaboli superbiam stravit; imperavit *mari*, quia vesaniam Judæorum disjecit, *et facta est tranquillitas magna*, quia sedatæ sunt mentes discipulorum visa resurrectione. GLOSSA. Vel navicula est Ecclesia præsens, in qua Christus cum suis mare sæculi transit, aquas persecutorum compescit. Unde miremur et gratias agamus.

8. Et cum venisset Jesus trans fretum in regionem Gerasenorum, occurrerunt ei duo habentes dæmonia de monumentis exeuntes, sævi nimis, ita ut nemo posset transire per viam illam. Et ecce clamaverunt dicentes: Quid nobis et tibi Jesu Fili Dei? Venisti huc ante tempus torquere nos. Erat autem non longe ab illis grex multorum porcorum pascens. Dæmones autem rogabant eum, dicentes: Si ejicis nos hinc, mitte nos in gregem porcorum. Et ait illis, Ite. At illi exeuntes abierunt in porcos. Et ecce magno impetu abiit totus grex per præceps in mare, et mortui sunt in aquis. Pastores autem fugerunt, et venientes in civitatem nuntiaverunt hæc omnia, et de his qui dæmonia habuerant. Et ecce tota civitas exiit obviam Jesu, et viso eo rogabant eum ut transiret a finibus eorum.

8. CHRYSOSTOMUS in hom. XXVIII, *Sup. Matth.* a med. Quoniam [2] homines Christum hominem esse dicebant: venerunt dæmones divinitatem ejus divulgantes, ut qui mare procellosum et rursus quietum non audierunt, dæmones audirent clamantes: unde dicitur: *Et cum venisset trans fretum in regionem Gerasenorum, occurrerunt ei duo homines habentes dæmonia*. RABANUS. Gerasa urbs est Arabiæ trans Jordanem, juncta monti Galaad, quam tenuit tribus Manasse, non longe a stagno Tiberiadis, in quo porci præcipitati sunt. AUGUSTINUS. *De cons. Evang.* lib. II, cap. XXIV. Quod autem Matthæus duos dicit fuisse qui dæmonia patiebantur, Marcus autem et Lucas autem unum commemorant; intelligas unum eorum fuisse personæ alicujus clarioris et famosioris, quem regio illa maxime dolebat, et pro cujus salute plurimum [3] satagebat, de quo facti hujus fama præclarius fragravit. CHRYSOSTOMUS in homil. XXVIII, *In Matth.* ante med. Vel Lucas et Marcus unum eorum sæviorem elegerunt: unde et ejus calamitatem exprimunt. Lucas enim dicit, quod ruptis vinculis agebatur in deserto; Marcus autem quia et lapidibus seipsum intercidebat; nec tamen dicunt quoniam unus solus erat, ne Matthæo contraria dicere viderentur. Per hoc autem quod subditur, *De monumentis exeuntes*, perniciosum dogma imponere volebant, scilicet quod animæ morientium dæmones fiant; unde multi aruspicum occidunt pueros, ut animam eorum cooperantem habeant: propter quod et dæmoniaci clamant, quorum anima illius ego sum. Non est autem anima defuncti quæ clamat; sed dæmon hoc fingit, ut decipiat audientes. Si enim in alterius corpus animam mortui possibile esset intrare, multo magis in corpus suum. Sed neque habet rationem, iniqua passam animam cooperari iniqua sibi facienti, vel hominem posse virtutem incorpoream in aliam transmutare substantiam, scilicet animam in substantiam dæmonis. Neque enim in corporibus hoc machinari

[1] Sic A, B, C, D. — Parm.: « vigilantis. » — [2] Parm.: « quidam homines. » Sed Chrysostomus habet: « quoniam multitudo hominum. » — [3] Al.: « populus. » —

quis potest, ut in hominis corpus transmutet asini corpus : neque enim rationabile est animam a corpore separatam hic jam oberrare. « Justorum enim animæ in manu Dei sunt. » Sap. III; unde et quæ puerorum; neque enim malæ sunt. Sed et quæ peccatorum sunt, confestim hinc abducuntur : et hoc manifestum est ex Lazaro et divite. Quia vero nullus eos afferre audebat ad Christum propter sævitiam hos [1] dæmoniacos [2], Christus ad eos vadit. Quæ quidem eorum sævitia designatur, cum subditur : *Sævi nimis, ita ut nemo posset transire per viam illam.* Sed quia alios prohibebant pertransire, obstruentem sibi [3] viam invenerunt. Etenim flagellabantur invisibiliter, intolerabilia patientes ex Christi præsentia : unde sequitur : *Et ecce clamaverunt dicentes : Quid nobis et tibi Jesu fili Dei?* HIERONYMUS super illud, *Quid nobis et tibi Jesu?* Non est autem voluntatis [4] ista confessio, quam præmium [5] sequitur confitentium : sed necessitatis extorsio, quæ cogit invitos. Velut si servi fugitivi post multum temporis dominum suum videant, nihil aliud nisi de verberibus deprecantur; sic et dæmones cernentes Dominum in terris repente versari, ad eos judicandos se venisse credebant. Ridiculum autem putant quidam dæmonia scire Filium Dei, et diabolum ignorare, eo quod minoris malitiæ sint isti quam ille cujus satellites sunt; cum omnis scientia discipulorum ad magistrum referenda sit. AUGUSTINUS, IX *De civitate Dei*, cap. XXI, parum a princ. Tantum autem innotuit eis Deus, quantum voluit : tantum autem voluit, quantum oportuit. Innotuit ergo eis non per id quod vita æterna est, et lumen quod illuminat pios : sed per quædam temporalia suæ virtutis effecta, et occultissimæ præsentiæ signa, quæ angelicis spiritibus etiam malignis potius quam infirmitati hominum possunt esse perspicua. HIERONYMUS, *Ibid.* Sed tamen tam dæmones quam diabolus suspicari magis Filium Dei quam nosse intelligendi sunt. AUGUSTINUS in libro *De quæstionibus novi et veteris testamenti*, quæst. LXVI. Quod autem dæmones clamant : *Quid nobis et tibi Jesu, Fili Dei?* magis ex suspicione quam ex cognitione dixisse credendi sunt. « Si enim cognovissent, nunquam Dominum gloriæ crucifigi permisissent : » I Corinth. IX. REMIGIUS. Sed quotiescumque ejus virtute torquebantur, et signa et miracula facientem videbant, æstimabant eum esse [6] Filium Dei : postquam videbant eum esurire, sitire et his similia pati, dubitabant, et credebant hominem purum. Considerandum est, quod etiam Judæi increduli dicentes Christum in Beelzebub ejecisse dæmonia, et Ariani dicentes eum esse creaturam, non solum judicio Dei sed etiam dæmonum confessione damnari merentur, qui Christum Filium Dei dicunt. Recte autem dicunt : *Quid nobis et tibi Jesu, Fili Dei?* hoc est, nihil commune est nostræ malitiæ et tuæ gratiæ : quia, secundum Apostolum II Corinth. VI, nulla societas est lucis ad tenebras. CHRYSOSTOMUS in hom. XXVIII, *Sup. Matth.* inter princ. et med. Ut autem non videretur adulationis hoc esse, ab experientia clamabant, dicentes : *Venisti ante tempus torquere nos.* AUGUSTINUS, VIII *De civit Dei*, cap. XXIII. Sive quia subitum illis fuit quod futurum quidem, sed tardius opinabantur; sive quia perditionem suam hanc ipsam dicebant, quia fiebat ut eorum cognitio sperneretur ; et hoc erat ante tempus judicii, quo æterna damnatione puniendi sunt. HIERONYMUS. Præsentia etiam Salvatoris tormenta sunt dæmonum. CHRYSOSTOMUS in hom. XXVIII, *Sup. Matth.* ante med. Non autem poterant dicere se non peccasse, quia eos Christus invenerat mala operantes, et facturam Dei punientes ; unde æstimabant propter superabundantiam malorum quæ fecerant, quod non expectaretur in eis tempus extremæ punitionis, quæ erit in die judicii. AUGUSTINUS, *De cons. Evang.* lib. II, cap. XXIV. Quod autem verba dæmonum diversimode ab Evangelistis sunt dicta, non habet aliquid scrupuli : cum vel in unam redigi sententiam, vel omnia dicta possint intelligi : nec quia pluraliter apud Matthæum, apud alios autem singulariter loquitur; cum et ipsi narrent, quod interrogatus quid vocaretur, legionem se esse respondit, eo quod multa essent dæmonia.

Sequitur : *Erat autem non longe ab eis grex porcorum multorum pascens. Dæmones autem rogabant eum, dicentes : Si ejicis nos hinc, mitte nos in porcos.*

[1] Sic A, B, C, D. — Parm.: « horum dæmoniacorum. » — [2] Al.: « quia vero nullus afferre audebat ad Christum propter sævitiam hos dæmoniacos. » — [3] Al. : « igitur. » — [4] Al. : « voluntaria. » — [5] Al. : « primum. » — [6] Al. deest : « eum. »

Gregorius, II *Moral.* cap. vi. Scit enim diabolus, quia quodlibet agere ex semetipso non sufficit; quia nec per semetipsum in eo quod est spiritus existit. Remigius. Sed ideo non petierunt ut in homines mitterentur, quia illum cujus virtute torquebantur, humanam speciem gestare videbant. Nec etiam petierunt ut in pecora mitteretur, quia pecora, Dei præcepto, munda sunt animalia, et tunc in templo Dei offerebantur. Præ aliis autem immundis in porcos mitti petierunt, quia nullum animal est immundius porco : unde et porcus dicitur quasi spurcus, eo quod in spurcitiis delectetur : sic et dæmones spurcitiis peccatorum delectantur. Non autem petierunt ut in aera mitterentur propter nimiam cupiditatem nocendi hominibus.

Sequitur : *Et ait illis, Ite.* Chrysostomus in hom. XXVIII, *In Matth* [1]. Non autem hoc fecit Jesus quasi a dæmoniis persuasus, sed multa hinc dispensans : unum quidem, ut instruat magnitudinem nocumenti dæmonum, qui illis hominibus insidiabantur; aliud, ut discant omnes quoniam neque adversus porcos audent, nisi ipse concesserit : tertium, ut ostendat quod graviora in illos homines operati essent quam in porcos, nisi essent homines illi inter calamitates divina providentia adjuti : magis enim odio habent homines quam irrationalia. Per hoc autem manifestum est quoniam nullus est qui non potiatur divina providentia. Si autem non omnes similiter neque secundum unum modum; et hæc etiam providentiæ maxima species est : ad id enim [2] quod unicuique expedit, providentia ostenditur. Cum prædictis autem et aliud ex hoc discimus : quoniam non communiter omni providet solum, sed singulariter unicuique : quod in dæmoniacis his aliquis aspiciet manifeste : qui olim suffocati essent, nisi divina procuratione potiti essent. Propterea etiam concessit abire in gregem porcorum, ut qui regiones habitabant illas, discant ejus virtutem. Ubi enim nullus eum cognoverat, fulgere faciebat miracula, ut eos in suæ divinitatis cognitionem trahat. Hieronymus, parum ant. fin. *Com.* in cap. viii. Non ergo ut concederet Salvator dæmonibus quod petebant, dixit, *Ite*; sed ut per interfectionem porcorum, hominibus salutis occasio præberetur. Sequitur. *At illi exeuntes*, scilicet ab hominibus, *abierunt in porcos*; *et ecce magno impetu abiit totus grex præceps in mare, et mortui sunt in aquis.* Erubescat Manichæus. Si de eadem substantia et ex eadem origine hominum bestiarumque sunt animæ, quomodo ob unius hominis vel duorum salutem, duo millia porcorum suffocantur? Chrysostomus in hom. XXVIII, *In Matth.* a med. Ideo autem porcos dæmones occiderunt, quia ubique homines in mœstitiam mittere student, et de perditione lætantur. Damni etiam magnitudo augebat ejus quod factum erat famam : a multis enim divulgabatur : scilicet ab his qui curati erant, a porcorum dominis, et a pastoribus ; unde sequitur : *Pastores autem fugerunt, et venientes in civitatem nuntiaverunt omnia, et de his qui dæmonia habuerant*: *et ecce tota civitas exiit obviam Jesu.* Sed cum deceret eos adorare et admirari virtutem, emittebant eum a se : unde sequitur : *Et viso eo rogabant eum ut transiret a finibus eorum.* Intuere autem et Christi mansuetudinem post virtutem : quia enim beneficia adepti abigebant eum, non restitit, sed recessit; et eos qui indignos se nuntiaverunt ejus doctrina, dereliquit, dans eis doctores liberatos a dæmonibus, et porcorum pastores. Hieronymus, *loco cit.* Vel quod rogant ut transeat fines eorum, non de superbia hoc faciunt, sed de humilitate, qua se indignos Domini præsentia judicabant; sicut et Petrus ait Luc. v. « Exi a me, Domine, quia vir peccator sum. » Rabanus. Interpretatur autem [3] Gerasa colonum ejiciens, vel advena propinquans, hoc est Gentilitas, quæ diabolum a se ejecit : et prius longe, modo facta est prope, post resurrectionem visitata a Christo per prædicatores. Ambrosius, *Super Lucam* lib. VI, n. 44. « Duo [4] quoque » dæmoniaci « figuram populi gentilis accipiunt; quoniam cum tres filios Noe generavit, Cham, Sem et Japhet; Sem tantummodo familia in possessionem accita est Dei, ex duobus autem aliis nationum populi pullularunt. » Hilarius, cap. viii, parum ante med. Unde extra urbem, idest extra legis et Prophetarum synagogam, duos homines in monumentis dæmones detinebant; duarum scilicet gentium origines, intra defunctorum sedes et mortuo-

[1] Beda in Luc. cap. viii, ex edit. P. Nicolai. Sed hæc inveniuntur apud Chrysostomum, *loc. cit.* [2] Al. : « autem. » — [3] Al. omittitur : « autem. » — [4] « ... Noe generaverit... Sem tantum... ex duobus illis. »

rum reliquias obsederant, efficientes prætereuntibus viam vitæ præsentis infestam. RABANUS, super illud, *Ut nemo posset.* Vel non immerito in monumentis illos habitasse significavit : quid enim aliud sunt corpora perfidorum nisi quædam defunctorum sepulcra, quibus non Dei sermo, sed anima peccantis [1] morte recluditur [2]? Dicit autem : *Ita ut nemo posset transire per viam illam :* quia ante adventum Salvatoris invia Gentilitas fuit. Vel per duos, Judæos et Gentes accipe, qui non habitabant in domo, idest in conscientia sua non requiescebant. In monumentis manebant, idest in operibus mortuis delectabuntur ; nec sinunt per viam fidei quam impugnabant [3], aliquem transire. HILARIUS, cap. VIII, circa med. Occursus [4] autem eorum, concurrentium ad salutem voluntas indicatur. Videntes autem dæmones non sibi jam locum in Gentibus derelinqui, ut patiatur habitare se in hæreticis deprecantur; quibus occupati, in mare, idest in cupiditatem sæcularem, dæmonum præcipitantur instinctu ; et cum reliquarum Gentium infidelitate moriuntur. BEDA, *In Lucam*, cap. VIII. Vel porci sunt qui lutulentis delectantur actibus : nam nisi quis porci more vixerit, non in eum diaboli accipiunt potestatem ; aut ad probandum tantum, non ad perdendum accipiunt [5]. Quod autem in stagnum præcipitati sunt porci, significat quod, etiam liberato populo Gentium a damnatione dæmonum, in abditis agunt sacrilegos ritus suos qui Christo credere noluerunt, cæca [6] et profunda curiositate submersi. Quod autem pastores porcorum, fugientes ista nuntiant, significat quosdam etiam primates impiorum, qui [7] quamquam christianam legem fugiant, potentiam tamen Christi stupendo prædicare non cessant. Quod autem magno timore percussi, rogant ut ab eis discedat, significat multitudinem vetusta sua vita delectatam, honorare quidem se nolle christianam legem, dum dicunt quod eam implere non possunt. HILARIUS, *ut supra.* Vel urbs illa Judaici populi habuit speciem, quæ Christi operibus auditis, Domino suo obviam pergit, prohibens ne fines suos urbemque contingeret : neque enim Evangelia recepit [8].

[1] A, D : « peccati morte. » — [2] Al. : « excluditur. » — [3] Sic A, B, C, D. — Parm. : « quam viam Judæi impugnabant aliquem transire. » — [4] Sic A, B, C, D. — Parm. : « occursu. » — [5] Al. : « accipient. » — [6] Al. : « cæcati. » — [7] Al. deest : « qui. » — [8] Al. : « recipit. » P. Nicolai habet : « lex recepit. »

CAPUT NONUM

1. Et ascendens Jesus in naviculam, transfretavit, et venit in civitatem suam. Et ecce offerebant ei paralyticum jacentem in lecto. Videns autem Jesus fidem illorum, dixit paralytico : Confide fili : remittuntur tibi peccata tua. Et ecce quidam de scribis dixerunt intra se, Hic blasphemat. Et cum vidisset Jesus cogitationes eorum, dixit : Ut quid cogitatis mala in cordibus vestris? Quid est facilius dicere, Dimittuntur tibi peccata tua, an dicere, Surge, et ambula? Ut autem sciatis quia Filius hominis habet potestatem in terra dimittendi peccata; tunc ait paralytico : Surge, tolle lectum tuum, et vade in domum tuam. Et surrexit, et abiit in domum suam. Videntes autem turbæ, timuerunt, et glorificaverunt Deum, qui dedit potestatem talem hominibus.

1. Chrysostomus in homil. XXX, *In Matth.* Monstravit superius Christus suam virtutem per doctrinam, quando docuit eos ut potestatem habens ; per leprosum quando dixit : *Volo mundare* ; per Centurionem, qui dixit ; *Dic verbo, et sanabitur puer meus* ; per mare, quod verbo refrenavit ; per dæmones, qui eum confitebantur : hic autem rursus alio majori modo inimicos ejus cogit confiteri æqualitatem honoris ad Patrem ; unde ad hoc ostendendum subditur : *Et ascendens Jesus in naviculam transfretavit, et venit in civitatem suam.* Navigium autem intrans pertransit qui pede mare poterat pertransire : non enim semper mirabilia volebat facere, ne incarnationis noceat rationi. Chrysologus, serm. lx. Creator autem rerum, orbis terræ Dominus, posteaquam se propter nos nostra augustavit in carne, cœpit habere humanam patriam, cœpit civitatis Judaicæ esse civis, parentes habere cœpit parentum omnium ipse parens, ut attraheret caritas quos disperserat metus. Chrysostomus in hom. XXX, *In Matth.* Civitatem autem suam hic Capharnaum dicit : alia enim eum susceperat nascentem, scilicet Bethlehem ; alia eum nutrivit, scilicet Nazareth ; alia autem habuit continue habitantem, scilicet Capharnaum. Augustinus, *De con. Evang.* lib. II, cap. xxv. Vel aliter. Quod Matthæus hic scribit de civitate Domini, Marcus autem de Capharnaum, difficilius solveretur, si Matthæus Nazareth nominaret ; nunc vero cum potuerit ipsa Galilæa dici civitas Christi, quia in Galilæa erat Nazareth, sicut universum regnum Romanum in tot civitatibus constitutum, dicitur modo Romana civitas : quis dubitaverit ut veniens in Galilæam Dominus recte diceretur venisse in civitatem suam, in quocumque esset oppido Galilææ : præsertim quia et ipsa Capharnaüm extollebatur in Galilæa ut tamquam Metropolis haberetur? Hieronymus. Vel civitatem ejus non aliam intelligamus quam Nazareth : unde et Nazarenus appellatus est. Augustinus, *De cons. Evan.* lib. II, c. xxv. Et secundum hoc, dicimus Matthæum prætermisisse quæ gesta sunt postea quam Jesus venit in civitatem suam donec veniret Capharnaum, et hoc[1] adjunxisse de sanato paralytico ; sicut in multis faciunt prætermittentes media ; tamquam hoc continuo sequatur, quod sine ulla prætermissionis significatione subjungunt : et hoc modo hic subditur : *Et ecce offerebant ei paralyticum jacentem in lecto.* Chrysostomus in hom. XXX, *In Matth.* sub initio. Paralyticus autem hic alter est præter eum qui in Joanne ponitur. Ille quidem in natatoriis jacebat, hic autem in Capharnaum; ille famulis carebat, hic autem habebat eos qui sui curam habebant, qui et portantes eum attulerunt. Hieronymus. Obtulerunt autem ei jacentem in lecto, quia ipse ingredi non valebat. Chrysostomus in hom. XXX, *In Matth.* Non autem ubique ab ægris solum quærit fidem, puta cum insaniunt, vel aliter ab ægritudine in excessu fuerint mentis : unde subditur : *Videns autem Jesus fidem illorum.* Hieronymus. Non ejus qui offerebatur, sed eorum qui offerebant. Chrysostomus, in homil. *Ut supra.* Quia igitur tantam ostendunt fidem,

[1] Sic A, B, C, D. — Parm. : « hic. »

monstrat et ipse suam virtutem, cum omni potestate solvens peccata : unde sequitur : *Dixit paralytico*; *Confide fili, remittuntur tibi peccata.* Chrysologus, serm. lv. Quantum valet apud Deum fides propria, apud quem sic valuit aliena, ut intus et extra sanarat hominem? Audit veniam, et tacet paralyticus : nec ullam respondet gratiam, quia plus corporis quam animæ tendebat ad curam. Merito ergo Christus offerentium recipit fidem, non vecordiam sic [1] jacentis. Chrysostomus, hom. XXX, *Sup. Matth.* in princ. Vel erat magna fides etiam hujus infirmi : non enim permisisset se submitti, ut alius Evangelista dicit, per tectum, non credens. Hieronymus, *Commen.* in cap. xix, *Matth.* O mira humilitas! Despectum et debilem, totis membrorum compagibus dissolutum, filium vocat, quem sacerdotes non dignabantur attingere ; aut certe ideo filium, quia dimittuntur ei peccata sua : ubi datur nobis intelligentia propter peccata plerasque evenire corporum debilitates. Et idcirco forsitan prius dimittuntur peccata ; ut causis debilitatis ablatis, sanitas restituatur. Chrysostomus, in hom. *Ibid.* Scribæ autem diffamare volentes, etiam nolentes fecerunt clarere quod factum est : eorum enim æmulatione ad signi ostensionem usus est Christus : hoc enim est superabundantia ejus sapientiæ quod sua per inimicos manifestat : unde sequitur : *Ecce quidam de scribis dixerunt intra se, Hic blasphemat.* Hieronymus, super illud, *Ecce quidam de scribis.* Legimus in Propheta Isai. xliii. « Ego sum qui deleo omnes iniquitates tuas. » Consequenter ergo Scribæ, quia hominem putabant, et verba Dei non intelligebant, arguunt eum vitio blasphemiæ. Videns autem cogitationes eorum, ostendit se Deum, qui potest cordis occulta cognoscere, et quodammodo tacens loquitur : Eadem potentia qua cogitationes vestras intueor, possum et hominibus delicta dimittere. Ex vobis intelligite quid paralyticus consequatur. Unde sequitur : *Et cum vidisset Jesus cogitationes eorum, dixit* : *Ut quid cogitatis mala in cordibus vestris?* Chrysostomus, hom. XXX, *Sup. Matth.* Non quidem eorum destruxit suspicionem, qua scilicet cogitabant eum prædicta dixisse ut Deum. Si enim non esset æqualis Deo Patri, oportebat eum dicere : Longe sum ab hac potestate, scilicet dimittendi peccata. Nunc autem contrarium firmavit sua voce, et miraculi ostensione : unde subdit : *Quid est facilius dicere, Dimittuntur tibi peccata tua; an dicere, Surge, et ambula?* Quanto quidem anima corpore potior est, tanto peccatum dimittere majus est quam corpus sanare. Sed quia illud quidem non manifestum, hoc autem manifestum ; facit minus, quod est manifestius, ut demonstret majus, et non manifestum. Hieronymus super illud, *Quid est facilius dicere*? Utrum enim sint paralytico peccata dimissa, solus noverat qui dimittebat ; *surge autem et ambula*, tam ille qui surgebat quam hi qui surgentem videbant, poterant approbare ; quamquam ejusdem virtutis sit et corporis et animæ vitia dimittere. Inter dicere autem et facere, multa distantia est. Sit ergo carnale signum, ut probetur spirituale : unde sequitur : *Ut autem sciatis qnoniam Filius hominis habet potestatem in terra dimittendi peccata.* Chrysostomus in hom. XXX, *Sup. Matth.* Supra quidem paralytico non dixit : Dimitto tibi peccata, sed *Dimittuntur tibi peccata* : quia vero scribæ resistebant, altiorem suam potentiam demonstrat, dicens : *Quia Filius hominis habet potestatem dimittendi peccata.* Et ut ostendat se Patri æqualem ; non dixit : Filius hominis indiget aliquo ad dimittendum peccata, sed quoniam habet. Glossa Anselmi. Hæc autem verba, *Ut sciatis*, possunt esse Christi, vel Evangelistæ ; quasi Evangelista diceret : Ipsi dubitabant eum peccata dimittere ; sed *ut sciatis quoniam Filius hominis habet potestatem*, *ait paralytico.* Si autem Christus dicatur pronuntiasse hæc verba, sic intelligentur : Vos dubitatis me posse peccata dimittere : sed *ut sciatis quoniam Filius hominis habet potestatem dimittendi peccata* : quæ quidem oratio imperfecta est ; sed subditur actus loco consequentis ; unde dicitur : *Ait paralytico : Surge et tolle lectum tuum.* Chrysologus, serm. lx. Ut quod fuit probatio infirmitatis, sit testimonium sanitatis. *Et vade in domum tuam* ; ne christiana fide curatus moreris [2] in perfidia Judæorum. Chrysostomus in hom. XXX, *Sup. Matth.* a med. Hoc autem præcepit, ut non æstimetur phanta-

[1] Ita A, B, C, D. — Parm. omittit : « sic. » —
[2] Sic A, C, D. — B : « morieris. » — Parm. : « moriaris. »

sia esse quod factum est : unde ad veritatem facti ostendendam subditur : *Et surrexit, et abiit in domum suam.* Sed tamen astantes homines adhuc deosum trahuntur : unde sequitur : *Videntes autem turbæ timuerunt, et glorificaverunt Deum qui dedit talem potestatem hominibus.* Si enim [1] bene cogitassent apud se, agnovissent quia Filius Dei erat. Interim autem [2] non parum erat æstimare omnibus hominibus majorem, et a Deo venire. HILARIUS, cap. VIII, *In Matth*, circa med. Mystice autem a Judæa repudiatus in civitatem suam revertitur. Dei civitas fidelium plebs est : in hanc ergo introivit per navim, idest Ecclesiam, vectus. CHRYSOLOGUS, serm. LX. Non autem Christus indiget navi, sed navis Christo: quia sine cælesti gubernatione navis Ecclesiæ per mundanum pelagus ad cœlestem portum non valet pervenire. HILARIUS, *Ibid.* a med. In paralytico autem Gentium universitas offertur medenda. Hic itaque Angelis ministrandus offertur, hic filius nuncupatur, quia Dei opus est ; huic remittuntur animæ peccata, quæ lex laxare non poterat : fides enim sola justificat. Deinde virtutem resurrectionis ostendit, cum sublatione lectuli, infirmitatem corporibus docuit defuturam. HIERONYMUS *In Com. in* IX cap. *Matth*, sub initio. Juxta tropologiam autem, interdum anima jacens in corpore suo virtutibus dissolutis, a perfecto doctore Domino offertur curanda : unusquisque enim æger petendæ salutis precatores debet adhibere [3], per quos actuum nostrorum clauda vestigia, verbi cælestis remedio reformentur. Sunt igitur monitores mentis qui animum auditoris ad superiora erigunt, quamvis exterioris corporis debilitate torpentem. CHRYSOLOGUS, serm. LX. Episcopus Dominus autem in hoc sæculo insipientium voluntates non quærit ; sed respicit ad alterius fidem : nec medicus languentium respicit voluntatem, cum contraria requirat infirmus. RABANUS. Surgere autem est animam a carnalibus desideriis abstrahere ; lectum tollere est carnem a terrenis desideriis ad voluptatem spiritus attolere ; domum ire est ad paradisum redire, vel ad internam sui custodiam, ne iterum peccet. GREGORIUS XXIII, *Moral.* cap. XV. Vel per lectum voluptas corporis designatur. Jubetur itaque ut hoc sanus portet ubi infirmus jacuerat : quia omnis qui adhuc vitiis delectatur, infirmus jacet in voluptatibus carnis ; sed sanatus hoc portat, quia ejusdem carnis contumelias postmodum tolerat, in cujus intus [4] prius desideriis requiescebat. HILARIUS, cap. VIII, *In Matth.*, circa finem, *Videntes autem turbæ timuerunt.* Magni enim timoris res est, non dimissis a Christo peccatis, in mortem resolvi : quia nullus est in domum æternam reditus, si cui indulta non fuerit venia delictorum. Cessante autem timore, honor Deo [5] redditur, quod potestas hominibus hac via [6] data sit per verbum ejus, et peccatorum remissionis, et corporum resurrectionis, et reversionis in cælum.

2. Et cum transiret inde Jesus, vidit hominem sedentem in telonio, Matthæum nomine, et ait illi, Sequere me. Et surgens secutus est eum. Et factum est, discumbente eo in domo, ecce multi publicani et peccatores venientes discumbebant cum Jesu et discipulis ejus. Et videntes Pharisæi, dicebant discipulis ejus : Quare cum publicanis et peccatoribus manducat magister vester? At Jesus audiens ait : Non est opus valentibus medicus, sed male habentibus. Euntes autem dicite quid est, Misericordiam volo, et non sacrificium. Non enim veni vocare justos, sed peccatores.

2. CHRYSOSTOMUS in hom. XXXI, *Sup. Matth.* in princ. Cum Christus fecisset miraculum, non permansit in eodem loco, ne Judæorum zelum accenderet ampliorem. Hoc et nos faciamus, non obstinate obsistentes eis qui insidiantur : unde [7] dicitur : *Et cum transiret inde Jesus*, scilicet a loco ubi miraculum fecerat, *vidit hominem sedentem in telonio, Matthæum nomine.* HIERONYMUS, super illud, *Vidit hominem sedentem.* Ceteri Evangelistæ propter verecundiam et honorem Matthæi, noluerunt eum nomine appellare vulgato, sed dixerunt Levi : duplici enim vocabulo fuit. Ipse autem Matthæus secundum illud Salomonis Prov. XVIII, « Justus accusator est sui. » Matthæum se et publicanum nominat, ut ostendat legentibus nullum debere salutem desperare, si ad meliora conversus sit [8], cum ipse de publicano in Apostolum sit repente mutatus. GLOSSA *ord.* super illud, *In telonio.* Dicit autem, *Sedentem in telonio*, idest in domo ubi vestigalia congregantur. Erat enim telonearius dictus, a telon græce quod est

[1] Al. deest : « enim. » — [2] Al. : « enim. » — [3] Al. : « petitores dicit adhibere. » — — [4] Al. : « quod intus. » — [5] Al. omittit : « Deo. » — [6] Al. : « hæc via » item « hac vita. » — [7] Al. : « cum. » — [8] Al. : « sed ad meliorem conversus, cum ipse, etc. »

vectigal. CHRYSOSTOMUS in hom. XXXI, *In Matth.* Per hoc ergo monstrat vocantis virtutem : quoniam non desistentem a periculoso officio ex mediis ipsum evulsit malis, sicut et Paulum adhuc insanientem : et ideo sequitur : *Et ait illi, Sequere me.* Sicut vidisti vocantis virtutem, ita addisce vocati obedientiam. Neque enim resistit, neque domum abire rogavit, et suis hoc communicare. REMIGIUS. Humana etiam pericula, quæ ei a principibus accidere poterant, parvipendit, dum officii sui rationes imperfectas reliquit : unde sequitur : *Et surgens secutus est eum.* Et quia terrena lucra deseruit, ideo jure factus est dominicorum talentorum dispensator. HIERONYMUS super illud, *Vidit hominem sedentem.* Arguit autem in hoc loco Porphyrius et Julianus Augustus vel imperitiam historici mentientis, vel stultitiam eorum qui statim secuti sunt Salvatorem ; quasi irrationabiliter quemlibet vocantem hominem sint secuti, cum tantæ virtutes tantaque signa præcesserint[1], quæ Apostolos, antequam crederent, vidisse non dubium est. Certe fulgor ipse, et majestas divinitatis occultæ, quæ etiam in facie refulgebat humana, ad se videntes trahere poterat in primo aspectu[2]. Si enim in[3] magnete lapide hæc esse vis dicitur ut ferrum trahat; quanto magis Dominus omnium creaturarum ad se trahere poterat quos volebat? CHRYSOSTOMUS in hom. XXXI, *In Matth.*, circ. princ. Sed cur non cum Petro et Joanne et aliis eum vocavit? Quoniam durius adhuc dispositus erat ; sed post multa miracula et multam Christi famam, quando aptiorem eum ad obedientiam scivit qui intima cordis novit. AUGUSTINUS, *De cons. Evang.* lib. II, cap. XXVI, cir. finem. Vel probabilius videtur quod hæc prætermissa recordando Matthæus commemorat : quia ante sermonem habitum in monte credendum est vocatum esse Matthæum : in eo quippe monte tunc Lucas commemorat omnes[4] duodecim electos, quos et[5] Apostolos nominat. GLOSSA. Matthæus enim vocationem suam refert inter miracula : magnum enim miraculum fuit quod publicanus factus est Apostolus. CHRYSOSTOMUS in hom. XXXI *In Matth.*, paulo a princ. Quid est autem quod de aliis Apostolis non dicitur qualiter et quando sunt vocati, nisi de Petro et Andrea et Jacobo et Joanne et Matthæo? Hi enim maxime erant in inconvenientibus, et humilibus studiis : neque enim telonii officio est aliquid deterius, neque piscatione vilius. GLOSSA Anselmi. Congruam autem cœlestis beneficii vicem impendens Matthæus, Christo magnum convivium in domo sua paravit, ut illi commodaret sua temporalia a quo expectabat perpetua bona : unde sequitur : *Et factum est discumbente eo in domo.* AUGUSTINUS *De cons. Evang.* lib. II, cap. XXII. Hic Matthæus non expressit in cujus domo discumbebat Jesus : unde posset videri non hoc ex ordine subjunxisse, sed quod alio tempore factum est recordatus interposuisse; nisi Marcus et Lucas, qui hoc omnino similiter narrant, manifestarent, in domo Levi, hoc est Matthæi, discubuisse Jesum. CHRYSOSTOMUS in hom. XXXI, *In Matth.* Honoratus autem Matthæus ingressu Christi in domum ejus, omnes publicanos, qui erant ejusdem artis, convocavit : unde sequitur : *Ecce multi publicani et peccatores venientes discumbebant cum Jesu et discipuli ejus.* GLOSSA Anselmi. Publicani enim vocantur qui publicis negotiis implicantur, quæ sine peccato aut vix aut nunquam possunt tractari. Et pulchrum fuit præsagium : quia qui Apostolus et doctor Gentium erat futurus, in prima sua conversione peccantium gregem post se trahit ad salutem ; ut jam perficeret exemplo quod perficere debebat et verbo. HIERONYMUS. Tertullianus hos dicit fuisse ethnicos, dicente Scriptura : « Non erit vectigal pendens ex Israel; » quasi Matthæus non fuerit Judæus. Dominus autem non convivatur cum ethnicis, cum id maxime caveret, ne legem solvere videretur, qui et discipulis præcepit, infra X : *In viam Gentium ne abieritis.* Viderant autem publicanum a peccatis ad meliora conversum, locum invenisse pœnitentiæ, et ob id etiam ipsi non desperant salutem. CHRYSOSTOMUS in hom. XXXI, *In Matth.* Unde accesserunt ad Redemptorem nostrum, et non solum ad colloquendum, sed etiam ad convescendum recepti sunt : non enim solum disputans aut curans aut arguens inimicos[6], sed etiam convescens emendabat multoties eos qui male dispositi erant, per hoc docens nos quoniam omne tem-

[1] Al. : « cum tanta signa præcesserint. » — [2] Al. : « quæ etiam in facie refulgebat, ex primo ad se videntes trahere poterat in aspectu. » — [3] Al. : « ex. » — [4] Al. deest : « omnes. » — [5] Sic A, B, C, D. — Edit. : « quos Apostolos. » — [6] Al. : « non solum deputans aut arguens inimicos. »

pus et omne opus potest nobis tribuere utilitatem. Hoc autem videntes Pharisæi indignati sunt : de quibus subditur : *Et videntes Pharisæi dicebant discipulis ejus : Quare cum publicanis et peccatoribus manducat magister vester?* Notandum quod cum discipuli visi sunt peccare, Christum alloquuntur dicentes, infra XII : *Ecce discipuli tui faciunt quod non licet facere in sabbato* : hic apud discipulos Christo detrahunt : quæ omnia [1] malignantium erant, et volentium separare a doctore corda discipulorum. RABANUS, super illud, *Cum publicanis manducat.* Duplici autem errore tenebantur ; quia et se justos arbitrabantur, qui superbiæ fastu a justitia longe discesserant, et eos criminabantur injustos qui resipiscendo a peccatis, justitiæ appropinquabant. AUGUSTINUS, *De cons. Evang.* lib. II, cap. XXVII. Lucas autem aliquanto differentius hoc videtur commemorasse, secundum quem Pharisæi dicunt discipulis, Luc. V : « Quare cum publicanis et peccatoribus manducatis et bibitis ? » Christo et discipulis ejus hoc objectum insinuantes. Sed cum discipulis dicebatur, magis magistro objiciebatur [2], quem sectando imitabantur. Una est ergo sententia : et tanto melius insinuata, quanto quibusdam verbis, manente veritate, mutata. HIERONYMUS super illud, *Et factum est discumbente.* Neque vero in pristinis permanentes veniunt ad Jesum, et Pharisæi et Scribæ murmurant, sed pœnitentiam agentes ; quod et præsens sermo Domini significat : unde sequitur : *At Jesus audiens ait : Non est opus valentibus medicus, sed male habentibus.* RABANUS super illud, *Non est opus valentibus.* Seipsum medicum dicit, qui miro medicandi genere propter iniquitates nostras vulneratus est, ut vulnus peccatorum nostrorum sanaret. Sanos quidem eos appellat, qui suam volentes statuere justitiam, veræ Dei justitiæ subjecti non sunt. Male habentes eos vocat qui suæ fragilitatis conscientia devicti, nec per legem videntes se justificari, pœnitendo se submittunt gratiæ Dei. CHRYSOSTOMUS in hom. XXXI, *Sup. Matth.* ante med. Postquam a communibus opinionibus eos allocutus est, alloquitur eos ex Scripturis, cum dicit : *Euntes autem discite quid est, Misericordiam volo, et non sacrificium.* HIERONYMUS. De Propheta, scilicet Osee, sumens testimonium, sugillat Scribas et Pharisæos, qui se justos æstimantes, peccatorum et publicanorum consortia declinabant. CHRYSOSTOMUS in homil. XXXI, *Sup. Matth.* ante medium. Ac si dicat : Cur accusatis me, quoniam peccatores corrigo ? Ergo et Deum Patrem ex hoc incusate. Sicut enim ille vult peccatorum emendationem, ita et ego. Et sic ostendit non solum non esse prohibitum quod incusabant, sed et secundum legem majus esse sacrificio : non enim dixit, Misericordiam volo et sacrificium ; sed hoc injunxit, illud autem ejecit. GLOSSA. Non tamen despicit Deus sacrificium, sed sacrificium sine misericordia. Faciebant autem Pharisæi sæpe sacrificia in templo, ut justi apparerent coram populo ; sed non exercebant misericordiæ opera, in quibus probatur vera justitia. RABANUS super illud, *Discite quid est, Misericordiam volo.* Admonet itaque eos, ut per opera misericordiæ sibimetipsis supernæ misericordiæ præmia requirant ; et non, contemptis pauperum necessitatibus, per oblationem sacrificiorum se Deo placere confidant : unde dicit, *Euntes*, scilicet a temeritate stultæ vituperationis ad diligentiorem Scripturæ sanctæ meditationem, quæ misericordiam maxime commendat : unde et suum de misericordia exemplum eis proponit, dicens : *Non enim veni vocare justos, sed peccatores.* AUGUSTINUS, *De cons. Evang.* lib. II, cap. XXVII. Lucas addidit cap. V : « In pœnitentiam ; » quod ad explanandam sententiam valet, ne quisquam peccatores ob hoc ipsum quod peccatores sunt, diligi arbitretur [3] a Christo : cum et illa similitudo de ægrotis bene intimet quid velit Deus vocando peccatores, tamquam medicus ægros, utique ut ab iniquitate, tamquam ab ægritudine, salvi fiant ; quod fit per pœnitentiam. HILARIUS, cap. IX, *In Matth.* Omnibus autem Christus venerat : quomodo ergo non se justis venisse dicit ? Erant ergo quibus necesse non erat ut veniret ? Sed nemo justus ex lege est. Ostendit ergo inanem justitiæ jactantiam, quia sacrificiis infirmis ad salutem, misericordia erat universis in lege positis necessaria. CHRYSOSTOMUS in hom. XXXI, *Sup. Matth.* Unde ironice videtur ad eos loquens, sicut cum dicitur Genes. III : « Ecce jam Adam factus est quasi unus ex nobis. » Quoniam enim nullus justus erat in terra, Paulus significat dicens Rom. III, « Omnes pec-

[1] Al. : « omnium. » — [2] Al. : « objicitur. » — [3] Al. : « arbitraretur. »

caverunt, et egent gloria Dei. » In hoc autem et illos mitigavit qui vocati erant; quasi dicat : Tantum renuo abominari peccatores, quin propter eos solos adveni. Rabanus, super illud, *Non veni vocare*. Vel quia qui [1] justi erant, sicut Nathanael et Joannes Baptista, non erant ad pœnitentiam invitandi. Vel *non veni vocare justos*, falsos, qui de justitia sua gloriantur, ut Pharisæos, sed illos qui se peccatores recognoscunt [2]. Per Matthæi autem et publicanorum vocationem fides Gentium exprimitur, qui prius mundi lucris inhiabant, et nunc spiritualiter cum Domino reficiuntur; per superbiam Pharisæorum, invidia Judæorum de salute Gentium. Vel Matthæus significat hominem terrenis lucris inhiantem, quem videt Jesus, dum oculo misericordiæ respicit. Matthæus enim interpretatur donatus, Levi [3] assumptus : pœnitens autem a massa perditorum assumitur, et gratia Dei Ecclesiæ donatur. *Et ait illi Jesus, Sequere me* : vel per prædicationem, vel per Scripturæ admonitionem, vel per internam inspirationem.

3. Tunc accesserunt ad eum discipuli Joannis, dicentes : Quare nos et Pharisæi jejunamus frequenter; discipuli autem tui non jejunant? Et ait illis Jesus : Numquid possunt filii sponsi lugere, quamdiu cum illis est sponsus? Venient autem dies cum auferetur ab eis sponsus, et tunc jejunabunt. Nemo autem immittit commissuram panni rudis in vestimentum vetus. Tollit enim plenitudinem ejus a vestimento, et pejor scissura fit. Neque mittunt vinum novum in utres veteres. Alioquin rumpuntur utres, et vinum effunditur, et utres pereunt. Sed vinum novum in utres novos mittunt, et ambo conservantur.

3. Glossa Anselmi. Cum de convivio peccatorum et de participatione respondisset eis, de comestione eum aggrediuntur : unde dicitur : *Tunc accesserunt ad eum discipuli Joannis dicentes* : *Quare nos et Pharisæi jejunamus frequenter*; *discipuli autem tui non jejunant?* Hieronymus, *hoc loco*. Superba interrogatio, et jejunii reprehendenda jactantia ! Nec poterant discipuli Joannis non esse sub vitio, qui jungebantur Pharisæis, quos a Joanne noverant condemnatos; et calumniabantur eum quem sciebant magistri vocibus prædicatum. Chrysostomus, in homil. XXXI, *Sup. Matth.* a med. Quod autem dicunt tale est : Esto tu [4] ut medicus hæc facis; sed cur discipuli tui dimittentes jejunium, talibus mensis attendunt [5]? Deinde incusationem ex comparatione augere volentes, primo seipsos ponunt, et deinde Pharisæos. Jejunabant illi quidem a lege discentes [6], sicut et Pharisæus dixit Luc. viii, « Jejuno bis in sabbato ; » ipsi autem a Joanne. Rabanus, super illud. *Quare nos et discipuli*. Joannes enim vinum et siceram non bibit quia abstinentia meritum auget [7], cui nulla est potentia naturæ. Dominus autem qui peccata potest condonare, cur a peccatoribus manducantibus [8] declinaret, quos abstinentibus poterat facere justiores? Jejunat autem Christus, ne præceptum declinet; manducat autem cum peccatoribus, ut gratiam et potestatem intelligas. Augustinus, *De cons. Evang.* lib. II, cap. xxvii. Sed cum Matthæus tantum discipulos Joannis hoc dixisse perhibebat, verba quæ apud Marcum leguntur, magis indicant alios hoc dixisse de aliis, idest convivas de discipulis Joannis et Pharisæis : quod Lucas evidentius expressit, qui alios de aliis dixisse narravit. Unde ergo Matthæus dicit, *Tunc accesserunt ad eum discipuli Joannis*, nisi quia et ipsi aderant, et omnes certatim, ut quisque poterat, hoc objecerunt? Chrysostomus, in hom. XXXI, *Sup. Matth.* parum ante med. Vel Lucas dicit, quod Pharisæi hoc dixerunt; hic autem [9] dicit, quod discipuli Joannis : quia Pharisæi illos secum acceperunt ad dicendum, quod postea in herodianis fecerunt. Sed considerandum, quod, quando pro extraneis, sicut pro publicanis, sermo erat, ut eorum turbatam mitiget animam, vehementius exprobrantes incusavit; ubi autem discipulos convitiabantur, cum mansuetudine respondet; unde sequitur : *Et ait illis Jesus* : *Numquid possunt filii sponsi lugere, quamdiu cum illis est sponsus?* Primo quidem seipsum medicum vocaverat, hic autem sponsum, in memoriam reducens verba Joannis quæ dixit, cap. iii : « Qui habet sponsam sponsus « est. » Hieronymus, super illud, *Numquid possunt filii sponsi*. Sponsus Christus est, sponsa autem Ecclesia. De hoc spirituali connubio Apostoli

[1] Al. omittitur : « qui. » — [2] Sic A, B, C, D. — Parm. : « cognoscunt. » — [3] Al. : « levita. » — [4] Al. : « ex quo tu. » — [5] Sic A, B, C, D. — Parm. : « accedunt. » — [6] Al. : « discedentes. » - [7] Sic A, B, C, D. — Parm. : « quod abstinentiæ meritum in eo auget. » — Al. : « meritum non auget. » P. Nicolai legit : « meritum eo auget. » — [8] Al. : « mendicantibus. » — [9] Al. deest : « autem. »

sunt creati, qui lugere non possunt quamdiu [1] sponsum in thalamo vident, et sciunt sponsum esse cum sponsa. Quando vero transierint [2] nuptiæ, et passionis ac resurrectionis tempus advenerit [3], tunc sponsi filii jejunabunt. Et hoc est quod subditur : *Venient autem dies quando auferetur ab eis sponsus; et tunc jejunabunt.* Chrysostomus, in hom. XXXI, *Sup. Matth.* Quod autem dicit, tale est : Gaudii est præsens tempus et lætitiæ : non ergo introducenda sunt tristia : etenim jejunium triste est non naturaliter, sed istis [4] qui imbecillius adhuc dispositi sunt : his enim qui sapientiam contemplari desiderant, delectabile est : unde secundum opinionem illorum hoc dixit. Per hoc autem monstrat quod non gulæ erat quod fiebat, sed dispensationis cujusdam. Hieronymus, *Ibidem.* Nonnulli autem putant idcirco dies quadraginta passionis jejunia debere committi, licet statim dies Pentecostes et Spiritus sanctus veniens inducat nobis festivitatem. Ex hujusmodi occasione testimonii Montanus, Prisca et Maximilla, etiam post Pentecosten faciunt quadragesimam, quia ablato sponso, filii sponsi debeant jejunare. Ecclesiæ autem consuetudo ad passionem Domini et resurrectionem per humilitatem carnis venit, ut spirituali [5] saginæ jejunio corporis præparemur. Chrysostomus, in hom. *Ibidem.* Rursus autem a communibus exemplis [6] confirmat hunc sermonem, cum subdit : *Nemo autem mittit commissuram panni rudis in vestimentum vetus : tollit enim plenitudinem ejus a vestimento, et pejor scissura fit*; quasi diceret : Nondum effecti sunt fortes mei discipuli, sed adhuc multa indigent condescensione; nondum sunt per Spiritum renovati. Sic autem dispositis non oportet gravedinem imponere præceptorum. Hoc autem dixit, regulam dans suis discipulis, ut discipulos ex universo orbe terrarum cum mansuetudine suscipiant. Remigius. Vestimentum igitur [7] vetus discipulos vult intelligi, quia nondum erant per omnia innovati. Pannum rudem, idest novum, appellat novam gratiam, idest evangelicam doctrinam, cujus quædam particula est jejunium; et ideo non conveniebat ut sæviora præcepta jejunii illis committerentur, ne forte austeritate jejunii frangerentur, et fidem perderent quam habebant : ideo subdit : *Tollit enim plenitudinem ejus a vestimento, et pejor scissura fit.* Glossa Anselmi. Quasi dicat : Ideo rudis pannus, idest novus, non debet poni in vestimento veteri, quia tollit sæpe a vestimento plenitudinem ejus, idest perfectionem; et tunc fit pejor scissura. Grave enim onus rudi injunctum, illud boni quod prius inerat sæpe destruit. Remigius. Duabus autem similitudinibus positis, scilicet nuptiarum, et de panno rudi et de vestimento veteri, nunc tertiam addit similitudinem de utribus et de vino : *Neque mittunt vinum novum in utres veteres.* Utres veteres appellat suos discipulos, qui nondum perfecte erant innovati. Vinum novum appellat plenitudinem Spiritus sancti, et profunda cœlestium mysteriorum, quæ tunc discipuli ferre non poterant; sed post resurrectionem utres novi facti fuerunt, et vinum novum receperunt quando Spiritus sanctus replevit corda eorum. Unde quidam dixerunt : Act. II, « Omnes isti musto pleni sunt. » Chrysostomus, in hom. XXXI, *Sup. Matth.*, a med. Hinc et nos causam docuit humilium verborum quæ continuo ad eos dicebat propter imbecillitatem ipsorum. Hieronymus, super illud, *Nemo autem immittit.* Vel aliter. Per vestimentum vetus et utres veteres debemus intelligere Scribas et Pharisæos: particula [8] vestimenti novi et vinum novum præcepta evangelica sentienda; quæ non possunt sustinere Judæi, ne major scissura fiat. Tale quid et Galatæ facere cupiebant, ut cum Evangelio legis præcepta miscerent, et in utribus veteribus mitterent vinum novum. Sermo igitur evangelicus Apostolis potius quam Scribis et Pharisæis est infundendus, qui majorum traditionibus depravati, sinceritatem præceptorum Christi non poterant custodire. Glossa. Per hoc ergo significat quod Apostoli non erant in veteribus observantiis detinendi, quos oportebat gratiæ novitate perfundi. Augustinus, *In serm. de Quadragesima.* Vel aliter. Omnis qui recte jejunat, aut animam suam in gemitu orationis et castigatione corporis humiliat, aut ab illece-

[1] Al. : « tamdiu. » — [2] Al. : « transierunt. » — [3] Al. : « advenit. » — [4] Al. : « illis. » — [5] Al. : « spiritualis sagina. » — A : « spiritualis saginæ. » — [6] Al. deest : « exemplis. » — [7] Sic A, B, C, D. — Parm. omittit : « igitur. » — [8] Al. : « plagula. »

bra carnali [1] spiritualis sapientiæ delectatione suspenditur. De utroque autem jejunii genere Dominus hic respondet : nam de primo, quod habet animæ humiliationem, dicit : *Non possunt filii sponsi lugere* : de illo quod habet epulum mentis, consequenter, locutus est, dicens : *Nemo mittit commissuram panni rudis.* Deinde quia sponsus ablatus utique nobis est, lugendum est. Et recte lugemus, si flagramus desiderio ejus. Beati quibus licuit eum ante passionem tunc habere præsentem, interrogare sicut vellent, audire sicut deberent. Illos dies concupierunt videre patres ante adventum ejus, neque viderunt, quia in alia dispensatione sunt ordinati, per quos venturus annuntiaretur, non a quibus veniens audiretur ; in nobis autem illud impletum est quod ipse dicit, Luc. XVII : « Venient dies quando desiderabitis videre unum de diebus istis, et non poteritis. » Quis ergo hic non lugebit? Quis non dicat : « Factæ sunt mihi lacrymæ meæ panes die ac nocte, dum dicitur mihi quotidie, Ubi est Deus tuus? » Psal. XLI. Merito ergo Apostolus cupiebat dissolvi, et esse cum Christo, AUGUSTINUS, *De cons. Evang.* lib. II, cap. XXVII. Quod ergo dixit Matthæus, *Lugere*, ubi Marcus et Lucas dicunt jejunare, significat [2] de tali jejunio Dominum locutum quod pertinet ad humilitatem tribulationis, ut illud alterum quod pertinet ad gaudium mentis in spiritualia suspensæ, et ob hoc alienatæ a corporalibus cibis, posterioribus similitudinibus significasse intelligatur; ostendens [3], quod circa corpus occupatis et ob hoc veterem sensum habentibus, hoc genus jejunii non congruat. HILARIUS, cap. IX, *In Matth.* parum ante med. Mystice vero, quod præsente sponso jejunandi necessitatem discipulis non esse respondet, præsentiæ suæ gaudium, et sacramentum sancti cibi edócet, quo nemo se præsente (idest, in conspectu mentis Christum continens) indigebat; ablato autem se, jejunaturos esse dicit ; quia omnes non credentes resurrexisse Christum, habituri non essent cibum vitæ. In fide enim resurrectionis sacramentum panis cœlestis accipitur. HIERONYMUS, super illud, *Numquid possunt filii sponsi jejunare*? Vel cum propter peccata a nobis recesserit, tunc indicendum est jejunium, tunc luctus est recipiendus. HILARIUS, cap. IX *In Matth.* cir. med. Ponit etiam exempla, quibus ostendit, infirmatas [4] vetustate peccatorum et animas et corpora novæ gratiæ sacramenta non capere. RABANUS. Cum autem datæ sint diversæ similitudines ad idem, differunt tamen : vestis enim qua foris tegimur, opera bona significat, quæ foris agimus ; vinum quo intus reficimur, fervor est fidei et caritatis, quo intus reformamur.

4. Hæc illo loquente ad eos, ecce princeps unus accessit, et adorabat eum, dicens : Domine, filia mea modo defuncta est; sed veni, impone manum tuam super eam, et vivet. Et surgens Jesus sequebatur eum, et discipuli ejus. Et ecce mulier quæ sanguinis fluxum patiebatur duodecim annis, accessit retro, et tetigit fimbriam vestimenti ejus. Dicebat enim intra se : Si tetigero tantum vestimentum ejus, salva ero. At Jesus conversus, et videns eam, dixit : Confide filia : fides tua te salvam fecit. Et salva facta est mulier ex illa hora.

4. CHRYSOSTOMUS, in hom. XXXII *In Matth.* in princ. Post sermones opus adjunxit, in quo amplius Pharisæi obstruerentur; eo quod qui advenit ad miraculum petendum, archisynagogus erat, et luctus magnus, quia puella unigenita erat, et duodecim annorum, quando incipit esse flos ætatis : et ideo dicitur : *Hæc illo loquente ad eos, ecce princeps unus accessit.* AUGUSTINUS, *De cons. Evang.* lib. II, cap. XXVIII, sub initio. Dicunt autem hoc et Marcus et Lucas, sed ab isto ordine jam recedunt : eo enim loco hoc inserunt ubi post expulsa dæmonia, et in porcos missa, transfretando redit a regione Gerasenorum. Et per hoc quod Marcus dicit, intelligendum est hoc factum esse postquam venit rursus trans fretum ; sed quantum post, non apparet. Nisi autem fuisset aliquod intervallum, non esset quando fieret quod narrat Matthæus in convivio domus suæ. Post hoc factum continuo sequitur de archisynagogi filia. Si enim loquente eo de panno novo, accessit princeps, nihil aliud factorum dictorumque ejus interpositum est ; in narratione autem Marci patet locus ubi alia interponi potuerunt. Similiter autem et Lucas non renititur Matthæo : quod enim adjunxit cap. VIII, « Et ecce vir cui nomen erat Jairus, » non continuo accipiendum est factum, sed post illud de convivio publicanorum, ut narrat Matthæus dicens : *Hæc illo loquente*

[1] Sic A, B, C, D. — Parm.: « aut illecebras carnales... suspendit. » — Al. : « illecebra carnalia. » — [2] Al. : « significavit. » — [3] Al. : « id ostendens. » — [4] Al. : « infirmitates. »

ad eos, ecce princeps unus, scilicet Jairus archisynagogus, *accessit et adorabat eum, dicens, Domine, filia mea modo defuncta est.* Considerandum est autem, ne repugnare videatur, quod alii duo Evangelistæ morti jam proximam, non tamen mortuam eam dicant, usque adeo ut dicant venisse postea qui mortuam enuntiarent; et ob hoc non debere vexari magistrum : intelligendum est enim [1] brevitatis causa Matthæum hoc potius dicere voluisse, rogatum Dominum esse ut faceret [2], quod ipsum fecisse manifestum est, ut scilicet et mortuam suscitaret. Attendit enim non verba patris de filia sua, sed, quod potissimum est, voluntatem. Ita enim desperaverat ut potius eam vellet reviviscere, non credens vivam posse inveniri, quam morientem reliquerat. Duo itaque posuerunt quid dixerit Jairus ; Matthæus autem quid voluerit atque cogitaverit. Sane si quisquam illorum duorum patrem ipsum commemorasset dixisse, ut non [3] vexaretur Jesus, quod puella mortua fuisset, repugnarent ejus cogitationi verba quæ posuit Matthæus. Nunc vero non legitur quod suis nuntiantibus ille consenserit. Hinc autem rem pernecessariam dicimus : nihil in cujusque verbis debere inspicere nisi voluntatem, cui debent verba servire ; nec mentiri quamquam, si aliis verbis dixerit quod ille voluerit cujus verba non dicit. Chrysostomus, in hom. XXXII *In Matth.*, circa princip. Vel hoc quod princeps dixit de morte puellæ est augentis [4] calamitatem. Etenim consuetudo est rogantibus extollere sermone propria mala, et amplius aliquid eo quod est dicere, ut magis attrahant eos quibus supplicant : unde subjungit : *Sed veni, impone manum super eam, et vivet.* Vide autem ejus grossitiem [5]. Duo enim expetit a Christo : et accedere ipsum, et manum imponere. Hoc etiam Syrius ille Naamam a Propheta expetebat. Etenim et visu indigent et sensibilibus rebus qui grossitius [6] dispositi erant. Remigius. Miranda est autem pariter atque imitanda Domini humilitas et mansuetudo : nam mox ut rogatus est, rogantem cœpit sequi : unde subdit : *Et surgens Jesus sequebatur eum.* Hic subditos et prælatos pariter instruxit; subditis exemplum obedientiæ reliquit, prælatis vero instantiam et sollicitudinem docendi demonstravit : ut quotiescumque audierint aliquem mortuum in anima, statim adesse studeant. *Et cum eo ibant discipuli ejus.* Chrysostomus, in hom. XXXII *In Matth.* par. a princ. Et Marcus quidem et Lucas dicunt, quoniam tres accepit discipulos, scilicet Petrum, Jacobum et Joannem. Matthæum autem non assumpsit, ampliorem ei concupiscentiam immittens, et quia imperfectius adhuc dispositus erat ; propter hoc enim illos honorat, ut alii similes illis efficiantur. Sufficiebat enim interim Matthæo videre ea quæ facta sunt circa sanguinis fluxum patientem, de qua subditur : *Et ecce mulier quæ sanguinis fluxum patiebatur duodecim annis, accessit retro, et tetigit fimbriam vestimenti ejus.* Hieronymus, super illud, *Ecce mulier.* Hæc autem mulier sanguine fluens, non in domo, non in urbe accedit ad Dominum, quia juxta legem urbibus excludebatur; sed in itinere ambulante Domino ; ut dum pergit ad aliam, alia curaretur. Chrysostomus, in homil. XXXII *In Matth.* Ideo autem non libera propalatione ad Christum venit, quia verecundabatur propter passionem, immundam se existimans : etenim apud legem multa immunditia æstimabatur esse hæc passio ; propter hoc latet et occultatur. Remigius. In quo laudanda est ejus humilitas ; quia non ad faciem accessit, sed retro, et indignam se judicavit pedes Domini tangere ; et non plenitudinem vestimenti tetigit, sed tantummodo fimbriam : habuit enim Dominus fimbriam juxta legis præceptum. Pharisæi etiam fimbrias habebant, quas magnificabant, in quibus etiam spinas appendebant. Sed fimbriæ Domini non habebant vulnerare, sed potius sanare ; et ideo sequitur : *Dicebat enim intra se : Quia si tetigero tantum vestimentum ejus, salva ero* : in quo fides ejus admiranda est, quia desperans de salute medicorum, in quos sua erogaverat, ut Marcus dicit, intellexit cœlestem adesse medicum, et in eo totam suam intentionem collocavit, et ideo salvari promeruit : unde sequitur : *At Jesus conversus et videns eam, dixit : Confide filia : fides tua te salvam fecit.* Rabanus, super illud, *Confide filia.* Quid est quod

[1] Al. omittitur : « enim. » — [2] Al. : « Dominum facere. » — [3] Al. deest : « non. » — [4] Sic A, B, C, D. — Parm. : « augere. » — [5] Sic A, B, C, D. — Parm. : « crassitiem. » — [6] Sic A, B, C, D. — Parm. : « crassius. » — Al. : « grossius. »

eam confidere jussit; quæ si fidem non haberet salutem ab eo non quæreret? Sed robur et perseverantiam fidei ab ea expostulavit, ut ad certam et veram perveniat salutem. CHRYSOSTOMUS, in hom. XXXII, *Sup. Matth.* Vel quia formidolosa erat hæc mulier, propter hoc ait, *Confide.* Et filiam eam vocat, quia fides eam filiam fecerat. HIERONYMUS. Non autem dixit, Quia fides tua te salvam factura est; sed *Salvam fecit* : in eo enim quod credidisti, jam salva facta es. CHRYSOSTOMUS, in hom. XXXII *In Matth.* Nondum tamen perfectam de Christo opinionem habebat, quia nequaquam æstimasset eum latere; sed Christus non dimisit eam latere, non quasi gloriam concupiscens, sed multorum causa. Primo enim solvit timorem mulieris, ne a conscientia pungatur, quasi donum furatura; secundo eam emendat de hoc quod æstimat se latere; tertio omnibus fidem ejus ostendit, ut eam æmulentur; quarto dedit in hoc signum, quod monstravit se nosse omnia, non minus eo quod fontem sanguinis siccavit, de quo sequitur : *Et salva facta est mulier ex illa hora.* GLOSSA Anselmi. Intelligendum est ex illa hora ex qua tetigit fimbriam; non ex illa hora ex qua Jesus conversus est ad eam : jam enim salva facta erat, ut alii Evangelistæ manifeste ostendunt, et ex verbis Domini perpendi potest. HILARIUS, cap. x, *In Matth.* In quo magna virtutis dominicæ admiratio est; cum potestas intra corpus manens, rebus caducis efficientiam [1] adderet sanitatis, et usque in vestium fimbrias operatio divina procederet : non enim comprehensibilis erat Deus, ut corpore clauderetur. Assumptio namque corporis non naturam virtutis inclusit, sed ad redemptionem nostram fragilitatem corporis virtus assumpsit. Mystice autem princeps hic lex [2] esse intelligitur, quæ Dominum orat ut plebi quam ipsa Christo, ejus adventus expectatione prædicata, nutrierat, vitam mortuæ reddat. RABANUS, super illud, *Ecce princeps unus accessit.* Vel archisynagogus signat Moysen, et dicitur Jairus, idest illuminans, sive illuminaturus, quia accepit verba vitæ dare nobis, et per hoc cunctos illuminat ipse a Spiritu sancto illuminatus. Filia igitur archisynagogi, idest ipsa synagoga, velut duodecimo ætatis anno, idest tempore pubertatis, postquam spiritalem sobolem Deo generare debebat, errorum languore consternata est. Ad hanc ergo [3] principis filiam dum properat Dei Verbum, ut salvos faceret filios Israel, sancta Ecclesia ex Gentibus congregata, quæ interiorum lapsu criminum deperibat, paratam aliis fide percepit sanitatem. Notandum autem, quod [4] dum archisynagogi filia sit duodennis, et mulier hæc ab annis duodecim sanguine fluxit, eo tempore quo hæc nata est, illa cœpit infirmari : una enim pene sæculi ætate et synagoga ex Patriarchis cœpit nasci, et Gentium exterarum natio idololatriæ sanie fœdari. Nam fluxus sanguinis bifariam potest intelligi : hoc est super idololatriæ pollutione, et super his quæ carnis et sanguinis delectatione geruntur : et sic quamdiu synagoga viguit, laboravit Ecclesia; sed illorum delicto salus Gentibus facta est. Accedit autem et tangit Dominum Ecclesia, cum ei per fidem appropinquat. GLOSSA Bedæ. Credidit, dixit, tetigit, quia his tribus fide, verbo et opere omnis salus acquiritur. RABANUS, super illud, *Et ecce mulier.* Accedit autem retro, sive juxta hoc quod ipse ait [5] Joan. XII : « Si quis mihi ministrat, me sequatur : » sive quia præsentem Dominum in carne non videns, peractis jam sacramentis incarnationis illius, ad agnitionis ejus gratiam pervenit. Unde et fimbriam vestimenti tangit; quia cum Christum in carne gentilis populus non vidisset, verba incarnationis recepit. Vestimentum enim Christi dicitur mysterium incarnationis ejus, quo divinitas induta est; fimbriæ vestimenti, verba de incarnatione ejus dependentia. Non autem vestem, sed fimbriam tangit : quia non vidit in carne Dominum, sed suscepit per Apostolos incarnationis verbum. Beatus qui extremam partem Verbi fide tangit. Non autem in urbe, sed in itinere pergente Domino sanatur : unde Apostoli, Act. XIII : « Quia indignos vos judicatis vita æterna, ecce convertimur ad Gentes. » Gentilitas autem ex hora dominici adventus cœpit habere salutem.

5. Et cum venisset Jesus in domum principis, et vidisset tibicines, et turbam tumultuantem, dicebat : Recedite; non est enim mortua puella, sed dormit Et deridebant eum. Et cum ejecta esset turba, intravit, et tenuit manum ejus, et dixit,

[1] Al. : « efficaciam. » — [2] Al. deest : « lex. » — [3] Al. omittitur : « ergo. » — [4] Al. deest : « quod. » — [5] Al. : « hoc est quod ipse ait. » —

Puella, surge. Et surrexit puella : et exiit fama hæc in universam terram illam.

5. Glossa. Post mulieris hæmorrhoissæ curationem, sequitur de mortuæ suscitatione, cum dicitur : *Et cum venisset Jesus in domum principis* etc. Chrysostomus in hom. XXXII, *In Matth.* Considerandum est autem, quod propter hoc tardius vadit, et plura loquitur mulieri curatæ, ut permittat mori puellam, et sic manifesta fiat resurrectionis demonstratio. Et similiter in Lazaro usque ad tertiam diem mansit. Sequitur : *Et cum vidisset tibicines, et turbam tumultuantem* : quod est mortis demonstratio. Ambrosius, *Super Lucam*, lib. VI, n. 62 . « More » enim « veteri tibicines ad excitandos luctus » in mortuis « ferebantur adhiberi.[1] » Chrysostomus, *Ut supra.* Sed Christus tibias universas projecit; parentes autem puellæ introduxit, ne posset dici, quod aliter curavit; sed et ante suscitationem puellæ sermone spem erigit : unde sequitur : *Dicebat : recedite, non est enim mortua puella, sed dormit.* Rabanus. Quasi dicat : Vobis mortua est; Deo autem, qui suscitare potest, dormit [2] tam in anima quam in corpore. Chrysostomus, hom. XXXII, ante med. Per hoc autem et tumultum mentis removit eorum qui aderant, et ostendit quoniam facile est ei mortuos suscitare : quod utique in Lazaro fecit dicens, Joan. xi : « Lazarus amicus noster dormit. » Et simul docuit non formidare mortem : quia enim et ipse erat moriturus, in aliorum corporibus instruxit discipulos confidere, et viriliter ferre mortem. Etenim eo accedente, jam mors somnus erat. Hoc autem Domino dicente, deridebant [3] : unde sequitur : *Et deridebant eum.* Non autem increpavit derisionem, ut et ipsa derisio, et tibiæ, et alia universa demonstratio fiant mortis : quia enim multoties, postquam facta sunt miracula, non credunt homines, antea eos convincit propriis responsionibus : quod et in Lazaro fecit cum dixit, Joan. xi. « Ubi posuistis eum? » ut qui dixerunt : Veni et vide, et quoniam « fœtet, quatriduanus enim est, » non amplius possint non credere quoniam mortuum suscitavit. Hieronymus, super illud, *Et cum ejecta esset.* Non autem erant digni ut viderent mysterium resurgentis qui resuscitantem indignis contumeliis irridebant; et ideo sequitur : *Et cum ejecta esset turba, intravit, et tenuit manum ejus, et surrexit puella.* Chrysostomus, hom. XXXII, *Sup. Matth.* par. ante med. Non quidem aliam superinducens animam, eam suscitavit, sed eam quæ exierat reinducens, et velut ex somno erigens, ut ante viam faciat per visum fidei resurrectionis : et non solum puellam resuscitat [4] sed et cibum ei jubet dari, ut alii Evangelistæ dicunt, ut non videatur phantasma esse quod factum est. Sequitur : *Et exiit fama hæc in universam terram illam.* Glossa. Quod ad magnitudinem et novitatem miraculi pertinet, et ad manifestam veritatem ipsius, ne confictum putetur. Hilarius, cap. ix, *In Matth.* Mystice autem Dominus domum principis, scilicet synagogam, ingreditur, cui in canticis legis hymnus luctum personabat. Hieronymus, super illud, *Et cum venisset in domum principis.* Usque enim hodie jacet in domo principis mortua; et qui videntur magistri, tibicines sunt, carmen lugubre canentes : turba quoque Judæorum non est turba credentium, sed tumultuantium. Sed cum intraverit plenitudo Gentium, tunc omnis Israel salvus fiet. Hilarius, cap. ix, inter med. et finem. Ut autem rarus ex lege credentium electionis numerus posset intelligi, turba omnis expulsa est; quam utique salvari Dominus optasset : sed irridendo dicta, gestaque ejus, resurrectionis non fuit digna consortio. Hieronymus, super illud, *Et tenuit manum ejus.* Tenuit autem manum ejus, et surrexit puella : quia nisi prius mundatæ fuerint manus Judæorum, quæ sanguine plenæ sunt, synagoga eorum mortua non consurget. Hilarius, cap. ix, *In Matth.* Exeunte autem fama in universam terram illam, electionis salus, donum Christi, atque opera prædicantur. Rabanus, super illud, *Exiit fama ejus in universam terram illam.* Moraliter autem puella in domo mortua, est anima mortua in cogitatione. Dicit autem quod puella dormit, quia qui peccant in præsenti, adhuc per pœnitentiam resuscitari possunt. Tibicines sunt adulatores, qui fovent mortuam. Gregorius, XVIII *Moral.* cap. xxv. Foras autem turba ejicitur, ut puella suscitetur : quia nisi prius a secretioribus cordis expellatur sæcularium multitudo curarum, anima quæ intrinsecus jacet

[1] « ... Videbantur adhiberi. » — [2] Al. : « vivit. » — [3] Al. : « deridebatur. » — [4] Al. : « resuscitavit. »

mortua, non resurgit. RABANUS. In domo autem puella paucis arbitris surgit, juvenis extra portam, et Lazarus coram multis : quia publica noxa publico eget, levis remedio leviori, et secreta potest deleri pœnitentia.

6. Et transeunte inde Jesu, secuti sunt eum duo cæci clamantes, et dicentes : Miserere nostri, Fili David. Cum autem venisset domum, accesserunt ad eum cæci : et dixit eis Jesus : Creditis quia hoc possum facere vobis? Dicunt ei, Utique Domine. Tunc tetigit oculos eorum, dicens : Secundum fidem vestram fiat vobis. Et aperti sunt oculi eorum ; et comminatus est illis Jesus dicens : Videte ne quis sciat. Illi autem exeuntes diffamaverunt eum in tota terra illa.

6. HIERONYMUS, super illud, *Transeunte Jesu.* Priori signo de principis filia et morbosa muliere, consequenter signum de duobus cæcis adjungitur, ut quod ibi mors et debilitas, hic cæcitas demonstraret; et ideo dicitur : *Et transeunte inde Jesu*, scilicet a domo principis, *secuti sunt eum duo cæci, clamantes, et dicentes* : *Miserere nostri, fili David.* CHRYSOSTOMUS, hom. XXXIII, *Sup. Matth.* Non autem parva hic Judæorum accusatio est : cum hi quidem oculis carentes, ex auditu solo fidem suscipiant; illi autem habentes visum non attestentur miraculis quæ fiebant. Vide autem et eorum desiderium : neque enim simpliciter recesserunt, sed cum clamore, et nihil aliud quam misericordiam postulantes. Filium autem David vocabant, quia nomen honoris esse videbatur. REMIGIUS. Recte ergo filium David vocant, quia Virgo Maria de stirpe David originem duxit. HIERONYMUS, super illud, *Miserere nostri, fili David.* Audiant Marcion et Manichæus, et ceteri hæretici, qui vetus laniant testamentum : et discant Salvatorem appellari filium David : si enim non est natus in carne, quomodo vocatur filius David? CHRYSOSTOMUS in hom. XXXIII, *In Matth.* Considerandum autem quod multoties Dominus voluit [1] rogatus sanare, ut non aliquis æstimet eum propter captandam honoris magnificentiam ad miracula insilire. HIERONYMUS, super illud, *Transeunte inde Jesu.* Et tamen rogantes non curantur in itinere; non transitorie, ut putabant; sed postquam venit in domum illam, accedunt ad eum, ut introeant : et primum eorum discutitur fides, ut sic veræ [2] fidei lumen accipiant : unde sequitur : *Cum autem venisset Dominus, accesserunt ad eum cæci*; *et dixit eis Jesus : Creditis quia hoc possum facere vobis?* CHRYSOSTOMUS, hom. XXXIII, *In Matth.* Rursum autem hic erudit nos gloriam multitudinis expellere : quia enim prope erat domus, ducit eos illuc singulariter curaturus. REMIGIUS. Qui autem cæcis reddere poterat visum, non ignorabat si crederent; sed ideo interrogavit, ut fides eorum, quæ gestabatur corde, dum confiterentur ore, digna fieret ampliori mercede, secundum illud Apostoli Rom. x : « Ore confessio fit ad salutem. » CHRYSOSTOMUS, hom. XXXIII, *In Matth.* Et non propter hoc solum : sed ut ostenderet quoniam digni erant curatione ; et ut non aliquis dicat, quoniam si misericordia solum salvabat, omnes salvari oportebat. Ideo etiam fidem ab eis expetit, ut [3] ad excelsius eos reducat : quia enim dixerant eum filium David, erudit quod oportet de eo majora sentire : unde non dixit, Creditis quoniam possum [4] rogare Patrem? sed *Creditis quoniam possum hoc facere?* de quorum responsione sequitur : *Dicunt ei, Utique Domine*, Non ultra filium David eum vocant, sed altius elevantur [5], et dominationem confitentur. Ex tunc jam ipse imponit eis manum : unde sequitur *: Tunc tetigit oculos eorum, dicens* : *Secundum fidem vestram fiat vobis.* Dicit autem hoc, fidem eorum affirmans, et contestans, quoniam non adulationis erant verba quæ dixerant. Postea curationem subjungit, dicens : *Et aperti sunt oculi eorum.* Deinde post sanationem jubet nulli dicere; et non simpliciter jubet, sed cum multa vehementia : unde sequitur : *Et comminatus est eis Jesus dicens* : *Videte ne quis sciat. Illi autem exeuntes, diffamaverunt eum in tota terra.* HIERONYMUS, super illud, *Comminatus est illis Jesus.* Dominus quidem propter humilitatem fugiens jactantiæ gloriam, hoc præceperat; et illi propter memoriam gratiæ non possunt tacere beneficium. CHRYSOSTOMUS, hom. XXXII, *In Matth.*, super *Cavete ne quis sciat.* Quod autem alteri dixit Luc. VIII : « Vade, et annuntia gloriam Dei, » non est contrarium : erudit enim nos prohibere eos qui volunt nos propter nos laudare. Si autem ad Domini gloriam refertur, non debemus prohibere, sed magis injungere ut hoc fiat : HILARIUS, cap. IX, *In Matth.*

[1] Sic A, B, C, D, et P. Nicolai. — Parm. : « noluit. » — [2] Al. deest : « veræ. » — [3] Sic A, B, C, D. — Parm. : « ex hoc ad excelsius. » — [4] Al. : « non possum. » — [5] Al. : « dominantur. »

parum ante finem. Vel silentium cæcis Dominus imperat, quia Apostolorum proprium erat prædicare. GREGORIUS, XIX *Moral.* super illud Job XXXIX, « Oculus fui cæco : » cap. XIV. Quærendum autem nobis est quid sit hoc quod ipse Omnipotens, cui hoc est velle quod posse ; et taceri virtutes suas voluit, et tamen ab eis qui illuminati sunt quasi invitus indicatur : nisi quod servis suis se sequentibus exemplum dedit, ut ipsi quidem virtutes suas occultari desiderent; et tamen ut aliis eorum exemplo proficiant, prodantur inviti. Occultentur ergo studio, necessitate publicentur; et eorum occultatio sit custodia propria, eorum publicatio sit utilitas aliena. REMIGIUS. Allegorice autem per hos duos cæcos duo populi designantur, idest Judaicus et Gentilis, vel duo populi Judaicæ gentis : nam tempore Roboam, regnum ejus divisum est in duas partes. De utroque autem populo in se credentes Christus illuminavit in domo, per quam intelligitur Ecclesia, quia absque unitate Ecclesiæ nullus salvari potest. Illi autem qui ex Judæis crediderunt adventum Domini, per universum orbem diffamaverunt. RABANUS. Domus autem principis synagoga est subdita Moysi ; domus Jesus cœlestis est Hierusalem. Domino ergo per hoc sæculum transeunte, et domum suam revertente, duo cæci secuti sunt eum : quia prædicato Evangelio per Apostolos, multi ex Judæis et Gentibus cœperunt eum sequi. Sed postquam in cœlum conscenderat, intravit in domum, idest in Ecclesiam, et ibi illuminati sunt.

7. Egressis autem illis, ecce obtulerunt ei hominem mutum dæmonium habentem : et ejecto dæmonio locutus est mutus : et miratæ sunt turbæ, dicentes : Nunquam apparuit sic in Israel. Pharisæi autem dicebant : In principe dæmoniorum ejicit dæmones.

7. REMIGIUS, Pulchre, illuminatis cæcis, muto loquelam reddidit, et obsessum a dæmone curavit : in quo facto ostendit se dominum virtutis, et cœlestis medicinæ auctorem : nam per Isaiam dictum est cap. XXXV : « Tunc aperientur oculi cæcorum, et aures surdorum patebunt, et aperta erit lingua mutorum. » Unde dicitur : *Egressis autem illis, ecce obtulerunt ei hominem mutum dæmonium habentem.* HIERONYMUS, super illud, *Obtulerunt ei hominem habentem dæmonium.* Quod autem dicitur græce *cophos,* magis tritum est sermone communi, ut tam surdus quam mutus intelligatur : sed moris est Scripturarum *cophon* indifferenter vel surdum vel mutum dicere. CHRYSOSTOMUS, homil. XXXIII, *In Matth.* Non autem naturæ erat hæc passio ; sed ex dæmonis insidiis : ideoque et aliis indiguit qui eum adducerent : neque enim per seipsum rogare poterat sine voce existens, neque aliis supplicare, dæmone animam cum lingua colligante : propter hoc neque expetit fidem ab eo ; sed confestim ægritudinem sanat : unde sequitur : *Et ejecto dæmonio, locutus est mutus.* HILARIUS, cap. IX, *In Matth.* circa finem. In quo rerum ordo servatus est : nam dæmon prius ejicitur, et tunc reliqua corporis officia succedunt. Sequitur : *Et miratæ sunt turbæ dicentes : Nunquam apparuit sic in Israel.* CHRYSOSTOMUS, hom. XXXIII, *Sup. Matth.* Præponebant quidem ceteris eum, non quia curabat solum, sed quoniam facile et velociter infinitas ægritudines et insanabiles sanabat. Hoc autem maxime Pharisæos contristabat : quoniam omnibus eum præponebant, non solum his qui tunc erant ; sed et his qui [1] unquam geniti fuerunt in Israel : unde Pharisæi concitati e contrario detrahebant : propter quod sequitur : *Pharisæi autem dicebant : In principe dæmoniorum ejicit dæmones.* REMIGIUS. Scribæ namque et Pharisæi facta Domini negabant quæ poterant ; et quæ non poterant negare, in sinistram partem interpretabantur : secundum illud Psalmi LXV, « In multitudine virtutis tuæ mentientur tibi inimici tui. » CHRYSOSTOMUS, hom. XXXIII, *In Matth.* super illud, *In principe dæmoniorum.* Eorum autem dicto quid est dementius? Non enim confingi potest, projicere dæmonem alterum dæmonem : suis enim applaudere consuevit, non dissolvere sua. Christus autem non solum dæmones ejiciebat, sed et leprosos mundabat, et mortuos suscitabat, et peccata solvebat et regnum Dei prædicabat, et ad Patrem homines adducebat, quæ dæmon neque posset facere neque vellet. RABANUS. Mystice autem, sicut in duobus cæcis signatus est uterque populus, Judæorum et Gentium ; ita in homine muto et dæmoniaco, generaliter signatum est omne genus humanum. HILARIUS, cap. IX, *In Matth.* circa finem. Vel in muto surdo et

[1] Sic B, C, D. — A : « nunquam. » — Al. : « usquam. » — Parm. : « antea. »

dæmoniaco Gentium plebs indigna totius salutis infertur : omnibus enim undique malis circumsessa, totius corporis vitiis implicabatur. Remigius. Gentilis enim populus mutus erat : quia in confessione veræ fidei et in laude sui creatoris os aperire non poterat; sive quia mutis idolis cultum impendebat, similis illis factus. Dæmoniacus erat quia per mortem infidelitatis diaboli imperiis subditus erat. Hilarius, *Ibidem*. Dei autem cognitione, superstitionum omnium vesania effugata, et visus et auditus et sermo salutis invehitur. Hieronymus, super illud, *Obtulerunt ei hominem*. Sicut enim cæci lumen recipiunt, sic et muti ad loquendum lingua laxatur, ut confiteatur eum quem antea denegabat. In turba autem admirante confessio nationum est. Pharisæi autem per suam calumniam usque hodie Judæorum infidelitatem demonstrant. Hilarius, *Ib*. Admirationem autem turbæ talis confessio subsecuta est : *Nunquam apparuit sic in Israel :* quia is cui per legem nihil opis afferri potuit, Verbi virtute salvatur. Remigius. Illi vero qui mutum sanandum Domino obtulerunt, intelliguntur Apostoli et prædicatores, qui aspectibus divinæ pietatis gentilem populum salvandum obtulerunt. Augustinus, *De cons. Evang.* lib. II, cap. xxix. Quod autem hic dicitur de duobus cæcis et dæmonio muto, solus Matthæus posuit. Illi duo cæci de quibus alii narrant, non sunt isti; sed tamen simile factum est; ita ut si ipse Matthæus non etiam illius facti meminisset, posset putari hoc quod nunc narrat, dictum fuisse etiam ab aliis duobus. Quod commendare memoriæ diligenter debemus, esse quædam facta similia quod probatur non esse idem, cum ipse Evangelista utrumque commemorat [1]; ut, si quando talia singula apud singulos invenerimus [2], atque in eis contrarium quod solvi non possit, occurrat nobis, non esse factum idem, sed aliud simile, vel similiter factum.

8. Et circuibat Jesus omnes civitates et castella, docens in synagogis eorum, et prædicans Evangelium regni, et curans omnem languorem et omnem infirmitatem. Videns autem turbas, misertus est eis, quia erant vexati et jacentes, sicut oves non habentes pastorem. Tunc dicit discipulis suis : Messis quidem multa, operarii autem pauci. Rogate ergo dominum messis ut mittat operarios in messem suam.

8. Chrysostomus, hom. XXXIII, *Sup. Matth.* Voluit Dominus ipso facto redarguere accusationem Pharisæorum dicentium : *In principe dæmoniorum ejicit dæmonia* : dæmon enim convicium passus non benefacit, sed nocet eis qui eum inhonorant. Dominus autem contrarium facit, qui post convicia et contumelias non solum non punit, sed etiam nec increpavit, quinimmo beneficia præstitit : unde sequitur : *Et circuibat Jesus omnes civitates et castella.* In quo erudit nos accusatoribus nostris retribuere non accusationes, sed beneficia. Qui enim post accusationem desistit a beneficio, monstrat quoniam propter hominum laudem benefacit. Si vero propter Deum benefacis conservis, quicquid illi fecerint, non desistis benefaciens, ut major sit merces. Hieronymus, super illud, *Et circuibat per omnem civitatem.* Vides autem quod æqualiter et vicis et urbibus et castellis, idest et magnis et parvis, Evangelium prædicaverit, ut non consideraret nobilium potentiam, sed salutem credentium. Sequitur : *Docens in synagogis eorum* : hoc scilicet habens operis quod mandaverat Pater, et hanc esuriem ut doctrina [3] salvos faceret infideles. Docebat autem in synagogis Evangelium regni : unde sequitur : *Et prædicans Evangelium regni.* Remigius. Intelligendum est Dei. Quamvis enim annuntientur bona temporalia, tamen non dicitur Evangelium. Hinc est quod lex non nominatur Evangelium : quia suis observatoribus non promittebat bona cœlestia, sed terrena. Hieronymus. Post prædicationem autem et doctrinam curabat omnem languorem et omnem infirmitatem, ut quibus sermo non suaserat, opera persuaderent : unde sequitur : *Curans omnem languorem et omnem infirmitatem* : quod de ipso proprie dicitur, nihil quippe ei impossibile est. Glossa Anselmi. Languorem vocat diuturnam infirmitatem, infirmitatem autem leves morbos. Remigius. Sciendum est autem quia illos quos corpore sanabat forinsecus, mente sanabat intrinsecus. Alii vero hoc facere non possunt sua potestate, sed per Dei gratiam. Chrysostomus, hom. XXXIII, *In Matth.* Non autem in hoc stat Christi bonitas, sed et aliam providentiam circa eos ostendit, viscera misericordiæ circa eos expandens : unde sequitur; *Videns autem turbas, misertus est eis.* Re-

[1] P. Nicolai habet: « quod probatur; cum idem ipse Evangelista utrumque commemorat. » — [2] Al. : « inveniremus. » — [3] Al. : « per doctrinam. »

MIGIUS. Per quod officium boni pastoris magis quam mercenarii in se Christus ostendit. Quare autem misertus sit subjungit : *Quia erant vexati et jacentes sicut oves non habentes pastorem* : vexati quidem a dæmonibus ; sive quia a diversis infirmitatibus, et languoribus erant attriti. RABANUS, *Hoc loco*. Vel vexati per diversos errores, et jacentes, idest torpentes, non valentes surgere : et cum haberent pastores, erant quasi non haberent pastorem. CHRYSOSTOMUS, hom. XXXIII, *Sup. Matth.* Hæc principum Judæorum excusatio, quoniam pastores existentes, ea quæ luporum erant ostendebant : non solum enim non emendabant multitudinem, sed et nocebant eorum profectui. Illis enim admirantibus et dicentibus, *Nunquam apparuit sic in Israel*, e contrario dicebant, quoniam *in principe dæmoniorum ejicit dæmonia*. REMIGIUS. Postquam autem Dei Filius de cœlo prospexit in terram ut audiret gemitus compeditorum, mox multa messis cœpit augeri : turbæ namque humani generis fidei non appropinquassent, nisi quia auctor humanæ salutis de cœlis prospexit in terram : et ideo sequitur : *Tunc dixit discipulis suis : Messis quidem multa, operarii autem pauci*. GLOSSA Anselmi. Messis ergo dicuntur homines, qui possunt meti a prædicatoribus, et de collectione perditorum separari, ut grana excussa a paleis ; postea in horreis reponantur. HIERONYMUS. Messis multa, populorum signat multitudinem ; operarii pauci, penuriam magistrorum. REMIGIUS. Parvus enim erat numerus Apostolorum ad comparationem tantarum segetum. Hortatur autem Dominus suos prædicatores, idest Apostolos, et eorum sequaces, ut quotidie sui numeri augmentationem exposcant : unde subdit : *Rogate ergo dominum messis ut mittat operarios in messem suam*. CHRYSOSTOMUS, hom. XXXIII, *Sup. Matth.* Latenter seipsum Dominum ostendit : ipse enim est qui messis est dominus. Si enim metere misit quæ Apostoli non seminaverunt, manifestum est quoniam non aliena metere misit, sed ea quæ ipse per Prophetas seminavit. Sed cum duodecim Apostoli sint operarii, dixit : *Deprecamini dominum messis ut mittat operarios in messem suam* : et tamen nullum eis adjecit, quia scilicet eos jam duodecim existentes multiplicavit, non numero [1] adjiciens, sed virtutem largiens. REMIGIUS. Vel tunc augmentatus est quando designavit et alios septuaginta duos, et quando sunt facti multi prædicatores, Spiritu sancto descendente super credentes. CHRYSOSTOMUS, hom. XXXIII, *Sup. Matth.* Ostendit autem quia magnum donum sit hoc, scilicet ut aliquis habeat virtutem decenter prædicandi, per hoc quod dicit hoc esse orandum. Commemorat autem in hoc loco verborum Joannis de area et ventilabro et palea et frumento. HILARIUS, cap. X, *In Matth.*, parum a princ. Mystice autem salute Gentibus data, civitates omnes et castella omnia, virtute et ingressu Christi illuminantur, et omnem infirmitatem veterem languoris evadunt. Immundi autem spiritus dominante violentia vexatam et sub legis onere ægrotam plebem Dominus miseretur : quia nullus adhuc eis pastor erat custodiam Sancti spiritus redditurus. Erat autem doni istius copiosissimus fructus, cujus copia haurientium multitudinem vincit : nam quantumlibet assumatur a cunctis, ad largiendum tamen semper exuberat : et quia plures esse utile est per quos ministratur, rogari Dominum messis jubet, ut ad capessendum quod præparabatur donum Spiritus sancti messorum copiam Deus præstet : per orationem enim hoc munus a Deo nobis effunditur.

[1] Al. : « numerum. »

CAPUT DECIMUM

1. Et convocatis duodecim discipulis suis, dedit illis potestatem spirituum immundorum, ut ejicerent eos, et curarent omnem languorem et omnem infirmitatem. Duodecim autem discipulorum nomina sunt hæc. Primus Simon, qui dicitur Petrus, et Andreas frater ejus, Philippus, et Bartholomæus, Jacobus Zebedæi et Joannes frater ejus, Thomas, et Matthæus publicanus, et Jacobus Alphæi, et Thaddæus, Simon Chananæus et Judas Iscariotes, qui et tradidit eum.

1. GLOSSA *Collateralis.* A curatione socrus Petri usque huc continuationem habuerunt relata miracula ; et fuerunt ante sermonem in monte habitum facta : quod ex electione Matthæi, quæ inter ipsa refertur, indubitanter habemus : fuit enim unus de duodecim electus in monte ad apostolatum. Hic autem redit ad ordinem rei, sicut gesta est, post curatum centurionis servum, dicens, *Et convocatis duodecim discipulis.* REMIGIUS. Narraverat enim supra Evangelista, quia cohortatus est Dominus discipulos rogare dominum messis ut mitteret operarios in messem suam ; et quod hortatus est, hoc nunc implere videtur. Duodenarius enim numerus perfectus est : nascitur enim a senario, qui perfectionem habet, eo quod ex suis partibus, quæ sunt unum, duo, et tria, in seipsum formatur : senarius autem numerus duplicatus duodenarium gignit. GLOSSA. Quæ quidem duplicatio ad duo præcepta caritatis, vel ad duo testamenta pertinere videtur. RABANUS. Duodenarius etiam numerus, qui conficitur ex ternario et quaternario, designat eos per quatuor mundi climata fidem sanctæ Trinitatis prædicaturos. Iste etiam numerus per multas figuras in veteri testamento præsignatus est. Per duodecim filios Jacob, per duodecim principes filiorum Israel, per duodecim fontes viventes in Helim, per duodecim lapides in rationali Aaron, per duodecim panes propositionis, per duodecim exploratores a Moyse missos, per duodecim lapides unde factum est altare, per duodecim lapides sublatos de Jordane, per duodecim boves qui sustinebant mare æneum. In novo etiam testamento per duodecim stellas in corona sponsæ, per duodecim fundamenta Hierusalem, quæ vidit Joannes, et per duodecim portas. CHRYSOSTOMUS, homil. XXXIII, *Sup. Matth.* Non solum autem eos confidere fecit, eorum ministerium vocando missionem in messem, sed et faciendo eos potentes ad ministerium : unde sequitur : *Dedit illis potestatem spirituum immundorum, ut ejicerent eos, et curarent omnem languorem et omnem infirmitatem.* REMIGIUS. In quo aperte demonstratur quia vexatio turbarum non fuit tantum una aut simplex, sed varia ; et hoc est misereri turbis, dare discipulis potestatem curandi et sanandi eas. HIERONYMUS, in princ. *Commen.* In cap. x, Matth. Benignus etenim, et clemens dominus ac magister non invidet servis atque discipulis virtutes suas ; et sicut ipse curaverat omnem languorem et infirmitatem, Apostolis quoque suis tribuit potestatem ut curent omnem languorem, et omnem infirmitatem. Sed multa differentia est inter habere et tribuere, donare et accipere. Iste quodcumque agit, potestate domini agit ; illi, si quid faciunt, imbecillitatem suam et virtutem domini confitentur, dicentes Act. III : « In nomine Jesu surge et ambula. » Catalogus autem Apostolorum ponitur, ut extra hos, qui pseudo apostoli sunt excludantur : unde sequitur : *Duodecim autem Apostolorum nomina sunt hæc. Primus Simon qui vocatur Petrus et Andreas frater ejus.* Ordinem quidem Apostolorum et meritum uniuscujusque, illius fuit distribuere qui cordis arcana rimatur. Primus scribitur Simon cognomine Petrus, ad distinctionem alterius Simonis qui appellatur Chananaeus de vico Galilææ Chana, ubi Dominus aquas convertit in vinum. RABANUS. Idem est autem græce sive latine Petrus, quod syriace Cephas ; et in utraque lingua nomen a petra derivatum est. Nec dubium quin illa de qua Paulus ait I, Corinth. x : « Petra autem erat Christus. » REMIGIUS.

Fuerunt autem nonnulli qui in hoc nomine, græco scilicet atque latino, quod est Petrus quærentes hebraicæ linguæ interpretationem, dixerunt, quod interpretatur discalcians, sive dissolvens vel agnoscens. Sed illi qui hoc dicunt, duabus tenentur contrarietatibus. Prima est ex proprietate hebraicæ linguæ, in qua «p» non exprimitur, sed loco ejus «f.» [1] ponitur. Unde Pilatum dicunt Filatum [2]. Secunda ex interpretatione Evangelistæ, qui narrat Dominum dixisse, Joan. 1 : « Tu vocaberis Cephas, » et ipse de suo addit : « Quod interpretatur Petrus. » Simon interpretatur obediens : obedivit enim verbis Andreæ, et cum eo venit ad Christum ; sive quia obedivit præceptis divinis, et quia ad unius jussionis vocem secutus est Dominum ; sive, ut quibusdam placet, interpretatur deponens mœrorem et audiens tristitiam : Domino enim surgente, deposuit mœrorem dominicæ passionis, et tristitiam audivit, dicente ei Domino, Joan. XXI : « Alius te cinget, et ducet quo tu non vis. »

Sequitur : *Et Andreas frater ejus.* CHRYSOSTOMUS. hom, XXXIII, *Sup. Matth.* Non parva autem et hæc laus est. Petrum enim denominavit a virtute, Andream vero a nobilitate, quæ est secundum morem, in hoc quod eum fratrem Petri dixit. Marcus autem post duos vertices, scilicet Petrum et Joannem, Andream numerat ; hic autem non ita : Marcus enim secundum dignitatem eos ordinavit. REMIGIUS. Andreas autem interpretatur virilis. Sicut enim apud latinos a viro derivatur virilis, ita apud græcos ab anir [3] derivatur Andreas. Bene autem virilis dicitur, quia relictis omnibus secutus est Christum, et viriliter in mandatis ejus perseveravit. HIERONYMUS, super *Primus Simon qui dicitur Petrus.* Evangelista autem paria juga Apostolorum quæque consociat. Jungit enim Petrum et Andream fratres, non tam carne quam spiritu ; Jacobum et Joannem qui patrem corporis relinquentes, verum patrem secuti sunt : unde sequitur : *Jacobus Zebedæi et Joannes frater ejus.* Jacobum quoque appellat Zebedæi, quia et alius sequitur Jacobus Alphæi. CHRYSOSTOMUS, homilia, XXXIII, *In Matth.* Vide autem quia non secundum dignitatem ordinat. Mihi enim videtur Joannes non aliis solum, sed etiam fratre major esse. REMIGIUS. Interpretatur autem Jacobus supplantans, sive supplantator : quia non solum vitia carnis supplantavit, sed etiam eamdem carnem Herode trucidante contempsit. Joannes interpretatur Dei gratia, quia præ omnibus diligi a Domino meruit : unde ob præcipui amoris gratiam, super pectus Domini in cœna recubuit. Sequitur : *Philippus, et Bartholomæus.* Philippus interpretatur os lampadis, sive lampadarum, quia lumen quo illuminatus est a Domino, mox invento fratri per officium oris studuit propinare. Bartholomæus Syrum nomen est, non Hebræum, et interpretatur filius suspendentis aquas, idest Christi : qui corda suorum predicatorum de terrenis ad cœlestia sublevat et suspendit, ut quo magis cœlestia penetrat, eo corda suorum auditorum gutta sanctæ prædicationis magis inebriet et infundat.

Sequitur : *Thomas, et Matthæus publicanus.* HIERONYMUS, *loc. cit.* Ceteri Evangelistæ in conjunctione nominum primum ponunt Matthæum, postea Thomam ; nec publicani nomen ascribunt, ne antiquæ conversationis recordantes sugillare Evangelistam viderentur : iste vero et post Thomam se ponit, et publicanum appellat ; ut ubi abundavit peccatum, superabundet et gratia. REMIGIUS. Thomas autem interpretatur abyssus, sive geminus, qui græce dicitur Didymus. Bene autem Didymus abyssus interpretatur ; quia quo diutius dubitavit, eo profundius effectum dominicæ passionis credidit, et mysterium divinitatis agnovit : unde dixit Joan. XX : « Dominus meus et Deus. » Matthæus autem interpretatur donatus, quia Dei munere de publicano Evangelista factus est.

Sequitur : *Et Jacobus Alphæi et Thaddæus.* RABANUS, super *Jacobus Alphæi et Thaddæus.* Iste Jacobus est qui in Evangeliis frater Domini nominatur, et etiam in Epistola ad Galatas : quia Maria uxor Alphæi, soror fuit Mariæ matris Domini, quam Joannes Evangelista Mariam Cleophæ nominavit : fortasse quia idem Cleophas et Alphæus est dictus. Vel ipsa Maria, defuncto Alphæo, post Jacobum natum, nupsit Cleophæ. REMIGIUS. Et bene dicitur, *Filius Alphæi*, idest justi, sive docti : quia non solum vitia carnis supplantavit, sed etiam curam carnis con-

[1] Sic A, B, C, D. — Parm. : « ph. » — [2] Sic A, B, C, D. — Parm. : « Ph. »

[3] Sic A, B, C, D. — Parm. : « andros. »

tempsit: nam cujus meriti fuerit, testes sunt Apostoli qui eum Episcopum Hierosolymitanæ Ecclesiæ ordinaverunt: unde et ecclesiastica Historia inter cetera de eo dicit, Quia carnem nunquam comedit, et vinum et siceram non bibit, balneis et lineis vestibus non est usus die, noctuque flexis genibus orabat. Adeo etiam magni meriti fuit ut ab omnibus justus vocaretur. Thaddæus autem ipse est quem Lucas Judam Jacobi, idest fratrem Jacobi appellat, cujus Epistola in Ecclesia legitur, in qua se fratrem Jacobi nominat. Augustinus, *De cons. Evang.* lib. II, cap. xxx, inter princ. et med. Nonnulli autem codices habent *Lebbæum.* Quis autem unquam prohibuit duobus vel tribus nominibus unum hominem vocari? Remigius Judas autem interpretatur confessus, eo quod Filium Dei confessus sit. Rabanus. Thadæus autem sive Lebbæus interpretatur corculus, idest cordis cultor.

Sequitur: *Simon Chananæus, et Judas Iscariotes, qui et tradidit eum.* Hieronymus, super *Simon Chananæus.* Simon Chananæus ipse est qui ab alio Evangelista scribitur Zelotes. Chana quippe zelus interpretatur. Judas autem Iscariotes, vel a vico in quo ortus est, vel ex tribu Issachar vocabulum sumpsit, ut quodam vaticinio in condemnationem sui natus sit. Issachar enim interpretatus est merces, ut significetur pretium proditoris. Remigius. Interpretatur autem Iscariotes memoria Domini, quia secutus est Dominum, sive memoriale mortis, quoniam meditatus est in corde suo ut Dominum traderet in mortem; seu suffocatio, quia seipsum strangulavit. Et sciendum quod duo discipuli hoc nomine sunt vocati, per quos omnes Christiani designantur: per Judam Jacobi illi qui in confessione fidei perseverant, per Judam Iscariotem illi qui relicta fide retro convertuntur. Glossa. Duo et duo nominatim exprimuntur, ut jugalis societas approbetur. Augustinus, XVIII, *De civitate Dei*, cap. xlix. Elegit ergo hos in discipulos, quos et Apostolos nominavit, humiliter natos, inhonoratos, illiteratos [1], ut quicquid magnum essent et facerent, ipse in eis esset et faceret. Habuit inter eos unum malum, quo malo utens bene, et [2] suæ passionis impleret dispositum, et Ecclesiæ suæ tolerandorum malorum præberet exemplum. Ambrosius, *Sup. Luc.* cap vi. Qui etiam non per imprudentiam inter Apostolos eligitur: magna est enim veritas quam nec adversarius minister infirmat. Voluit etiam a discipulo prodi, ut tu a socio proditus, modeste feras tuum errasse judicium, periisse beneficium.

2. Hos duodecim misit Jesus, præcipiens eis et dicens: In viam Gentium ne abieritis, et in civitates Samaritanorum ne intraveritis; sed potius ite ad oves quæ perierunt domus Israel. Euntes autem prædicate dicentes, quia appropinquabit regnum cœlorum. Infirmos curate, mortuos suscitate, leprosos mundate, dæmones ejicite: gratis accepistis, gratis date.

2. Glossa. Quia manifestatio spiritus, ut Apostolus dicit, ad utilitatem Ecclesiæ datur, post datam Apostolis potestatem, mittit eos ut potestatem, ad aliorum utilitatem exequantur: unde dicitur: *Hos duodecim misit Jesus.* Chrysostomus, homil. XXXIII, *In Matth.* Attendite autem opportunitatem missionis. Postquam enim viderunt mortuum suscitantem, mare increpantem, et cetera hujusmodi, et sufficienter virtutis ejus demonstrationem, susceperant per verba et per opera, tunc eos emittit [3]. Glossa. Mittens autem docet eos quo eant, quid prædicent, et quid faciant. Primo quidem quo eant: unde dicitur: *Præcipiens eis et dicens: In viam Gentium ne abieritis, et in civitates Samaritanorum ne intraveritis, sed potius ite ad oves quæ perierunt domus Israel.* Hieronymus, super, *In viam Gentium ne abieritis.* Non est autem contrarius locus iste ei præcepto quo postea dicitur infra xxviii: *Euntes docete omnes gentes*: quia hoc ante resurrectionem, illud post resurrectionem præceptum est. Et oportebat primum adventum Christi nuntiare Judæis, ne justam haberent excusationem, dicentes, ideo a se Dominum rejecisse, quia ad Gentes et Samaritanos Apostolos miserit. Chrysostomus, hom. XXXIII, *Sup. Matth.* Ideo etiam primo ad Judæos mittit, ut quasi in quadam palæstra in Judæa exercitati, ad agones orbis terrarum intrarent, et velut quosdam pullos debiles ad volandum eos inducens. Gregorius in hom. IV, *In Evang.* Vel quia prius soli Judææ voluit, et postmodum Gentibus prædicari, quatenus Redemptoris nostri prædicatio a propris repulsa gentiles populos quasi extraneos quæreret. Erant etiam tunc quidem qui de Judæis vocandi essent et de Gentilibus vocandi non essent: qui nec ad vitam reparari

[1] Al.: « illuminatos. » — [2] Al.: « bene ut. » —

[3] Sic A, B, C, D. — Parm.: « mittit. »

mererentur, nec tamen gravius de contempta prædicatione judicari. HILARIUS, cap. *In Matth.* Legis etiam lectio [1] obtinere privilegium Evangelii debebat, hoc minus Israel sceleris suis excusationem habiturus, quod plus sedulitatis in admonitione sensisset. CHRYSOSTOMUS, hom. XXXIII, *Sup. Matth.* Item ne æstimarent quia Christo conviciabantur et dæmoniacum eum vocabant, quod propter hoc eos odio haberet, primum eos emendare studuit, et ab omnibus aliis discipulos abducens [2], eis medicos et doctores mittit, et non solum prohibuit aliis annuntiare antequam Judæis, sed neque viam quæ ad Gentes fert, pertingere concedebat : quod signat cum dicit : *In viam Gentium ne abieritis.* Et quia Samaritani contrarii erant Judæis, quamvis faciliores essent ut converterentur ad fidem ; tamen neque Samaritanis priusquam Judæis prædicari permisit : unde dicit : *Et in civitates Samaritanorum ne intraveritis.* GLOSSA Anselmi. Samaritani quidem fuerunt Gentiles dimissi in terra Israel a rege Assyriorum post captivitatem ab eo factam, et multis periculis coacti ad Judaismum sunt conversi, circumcisionem, et quinque libros Moysi recipientes, cetera vero omnino abhorrentes : unde Judæi Samaritanis non coutebantur. CHRYSOSTOMUS, hom. XXXIII, *In Matth.* Ab his ergo discipulos avertens, ad filios Israel mittit, quos pereuntes vocat, non abscedentes [3], undique veniam eis excogitans, et attrahens eorum mentem. HILARIUS, cap. x, post princ. Qui tamen licet oves vocentur, in Christum luporum ac viperarum linguis et faucibus sævierunt. HIERONYMUS, super *In viam Gentium ne abieritis.* Juxta tropologiam vero præcipitur in nobis qui Christi censemur nomine, ne in viam gentium, et hæreticorum ambulemus errorem; ut quorum religio separata est, separetur et vita. GLOSSA. Postquam autem docuit eos quo eant, insinuat quid prædicent : unde subditur : *Euntes autem prædicate dicentes, quia appropinquavit regnum cœlorum.* RABANUS, super *Appropinquavit regnum cœlorum.* Hic appropinquare dicitur regnum cœlorum per collatam nobis fidem invisibilis creatoris, non aliqua motione elementorum [4]. Recte autem cœli vocantur sancti, qui Deum fide retinent, et diliguntur caritate. CHRYSOSTOMUS in hom. XXXIII, *Sup. Matth.* ante med. Vides ministerii magnitudinem, vides Apostolorum dignitatem. Nihil sensibile præcipiuntur dicere, ut Moyses et Prophetæ; sed nova quædam et inopinata, illi enim terrena bona prædicaverunt, hi autem regnum cœlorum, et omnia quæ illic sunt bona. GREGORIUS in homil. IV, *In Evang.* Adjuncta sunt autem prædicatoribus sanctis miracula, ut fidem verbis daret virtus ostensa, et nova facerent qui nova prædicarent : unde sequitur : *Infirmos curate, mortuos suscitate, leprosos mundate, dæmones ejicite.* HIERONYMUS, super *Euntes prædicate.* Ne enim hominibus rusticanis, et absque eloquii [5] venustate, indoctis et illiteratis nemo crederet pollicentibus regna cœlorum, dat potestatem prædicta faciendi, ut magnitudinem promissorum probet magnitudo signorum. HILARIUS, cap. x, post princ. aliquantulum. Tota autem virtutis dominicæ potestatem in Apostolos transfertur [6] : ut qui [7] in Adam imagine et similitudine Dei erant figurati, nunc perfectam Christi imaginem sortiantur [8]; et quicquid malorum Adæ corpori satanæ instinctus intulerat, hoc rursum ipsi de communione dominicæ potestatis emendent. GREGORIUS in hom. XXIX, *In Evang.* Hæc autem signa in exordio Ecclesiæ necessaria fuerunt : ut enim fides cresceret credentium, miraculis erat nutrienda. CHRYSOSTOMUS, *Ibidem.* Postea autem steterunt, reverentia fidei ubique plantata. Si autem et postea facta sunt, pauca et rara fuerunt: consuetudo enim est Deo talia facere cum aucta fuerint mala : tunc enim suam demonstrat potentiam. GREGORIUS in homil. XXIX, *In Evang.* ante med. Sancta tamen Ecclesia quotidie spiritaliter facit quod tunc per Apostolos corporaliter faciebat ; quæ nimirum tanto majora sunt, quanto per hæc non corpora, sed animæ suscitantur. REMIGIUS. Infirmi quippe sunt ignavi, qui non habent vires bene vivendi ; leprosi sunt immundi opere, vel delectatione carnali; mortui sunt qui opera mortis agunt; dæmoniaci fiunt qui in potestatem diaboli sunt redacti. HIERONYMUS, super *Euntes autem prædicate.* Et quia semper dona spiritalia, si merces media sit,

[1] P. Nicolai habet : « latio. » — [2] Al. : « adducens. » — [3] Parm.: « abscondentes. » — [4] Parm. egit : « electorum. » — [5] Al. : « elogii. » — [6] Sic A, B, C, D. — Parm. : « in Apostolis refertur. » — [7] Al. : « et quod. » — [8] Al. : « sortiuntur. »

viliora sunt, adjungitur avaritiæ condemnatio, cum subdit: *Gratis accepistis, gratis date*: quasi dicat: Ego magister et dominus absque pretio vobis hoc tribui: ergo et vos sine pretio date. GLOSSA. Hoc autem dicit ne Judas, qui loculos habebat, de prædicta potestate pecuniam congregare vellet, damnans etiam hic perfidiam simoniacæ hæreseos. GREGORIUS in hom. IV, *ut supra*. Præsciebat namque nonnullos donum accepti spiritus in usum negotiationis inflectere, et miraculorum signa ad avaritiæ obsequium declinare. CHRYSOSTOMUS in hom. XXXIII. *Sup. Matth.* Vide autem qualiter morum diligentiam non minus habet quam signorum, monstrans quoniam signa sine his nihil sunt. Etenim superbiam eorum comprimit, dicens, *Gratis accepistis;* et ab amore pecuniarum mundos esse præcipit dicens, *Gratis date*. Vel ut non videatur eorum esse beneficium, ait, *Gratis accepistis*: quasi dicat: Nihil vos de vestro largimini suscipientibus: neque enim mercede hoc accepistis, neque laborantes in ea gratia: *Gratis accepistis*; ita igitur aliis date; neque enim est condignum pretium eorum invenire.

3. Nolite possidere aurum neque pecuniam in zonis vestris, non peram in via, neque duas tunicas, neque calceamenta, neque virgam : dignus est enim operarius cibo suo.

3. CHRYSOSTOMUS, hom. XXXIII, *Sup. Matth.* Quia spiritualium mercationem supra Dominus prohibuerat, consequenter radicem omnium malorum evellens, ait : *Nolite possidere aurum neque argentum.* HIERONYMUS, super *Nolite possidere aurum.* Si enim sic prædicant ut pretium non accipiant, superflua est auri et argenti nummorumque possessio : nam si hæc habuissent, videbantur non causa salutis hominum, sed causa lucri prædicare [1]. CHRYSOSTOMUS, hom. XXXIII, *Sup. Matth.* Per hoc præceptum primo quidem discipulos facit non esse suspectos; secundo ab omni eos liberat solicitudine, ut vacationem omnem tribuant verba Dei; tertio docet eos suam virtutem. Hoc nempe eis postea dixit, Luc. XXII : « Numquid aliquid defuit vobis, quando misi vos sine sacculo et pera? » HIERONYMUS, *Ut supra.* Qui autem divitias detruncaverat, quæ per aurum et argentum et æs signantur, propemodum et vitæ necessaria amputat, ut Apostoli doctores veræ religionis, qui instituebant, omnia Dei providentia gubernari, seipsos ostenderent nihil cogitare de crastino. GLOSSA. Unde addit : *Neque pecuniam in zonis vestris.* Duo enim sunt genera necessariorum : unum quo emuntur necessaria, quod intelligitur per pecuniam in zonis; aliud ipsa necessaria quod intelligitur per peram. HIERONYMUS, *Ibid.* Per hoc autem quod dicit, *Neque peram in via*, arguit philosophos qui vulgo appellantur Bactroperitæ [2], quod contemptores sæculi et omnia pro nihilo ducentes, cellarium secum vehant. Sequitur, *Neque duas tunicas.* In duabus tunicis duplex mihi videtur innuere vestimentum : non quod in locis Scythiæ et glaciali nive [3] rigentibus, una quis tunica debeat esse contentus; sed quod in tunica vestimentum intelligamus, ne alio vestiti, aliud nobis futurorum timore reservemus. Sequitur, *Neque calceamenta.* Et Plato etiam præcipit illas duas corporis summitates non esse velandas, nec assuefieri debere mollitiei capitis et pedum : cum enim hæc habuerint firmitatem, cetera robustiora sunt. Sequitur, *Neque virgam* : qui enim Domini habemus auxilium, baculi præsidium cur quæramus? REMIGIUS. Ostendit etiam Dominus his verbis, quia sancti prædicatores revocati sunt ad primi hominis dignitatem : qui quamdiu cœlestes possedit thesauros, ista non concupivit; sed mox ut peccando illa amisit, ista desiderare cœpit. CHRYSOSTOMUS in hom. XXXIII, *Sup. Matth.* a medio. Felix autem est ista commutatio : nam pro auro et argento et hujusmodi, acceperunt potestatem curandi infirmos, suscitandi mortuos, et alia hujusmodi : unde non a principio dixit eis : *Non possideatis, aurum vel argentum* : sed quando dixerat : *Leprosos mundate, dæmones ejicite.* Ex quo patet quod Angelos eos ex hominibus, ut ita dicam constituit, ab omni solvens vitæ hujus solicitudine : ut una sola detineantur cura, quæ est doctrinæ; a qua et eos solvit, dicens infra hoc cap. *Ne solliciti sitis quid loquamini.* Quare quod videtur esse valde onerosum et grave, hoc maxime leve eis ostendit, et facile : nihil enim est ita jucundum, ut a cura et sollicitudine erutum esse; et maxime cum

[1] Parm. : « prædicari. » — [2] Al. : « bactæ operitæ. » Corrigit ex Græco P. Nicolai : « Bactroperitæ. » — [3] Al. omittitur : « nive. » —

possibile fuerit ab hac erutos in nullo minorari, Deo præsente, et pro omnibus nobis effecto. HIERONYMUS, super *Nolite possidere*. Et quia nudos quodammodo et expeditos ad prædicandum Apostolos miserat, et dura videbatur esse conditio magistrorum, severitatem præcepti sequenti sententia temperavit, dicens : *Dignus est enim operarius cibo suo*; quasi dicat : Tantum accipite quantum in vestitu et victu vobis necessarium est : unde Apostolus, I Timoth. VI, « Habentes victum et vestitum, his contenti simus : » et alibi Galat. VII : « Communicet is qui catechizatur ei qui se catechizat in omnibus bonis; » ut quorum discipuli metunt spiritalia, consortes faciant eos carnalium suorum, non in avaritiam, sed in necessitatem. CHRYSOSTOMUS, hom. XXXIII, *Sup. Matth.* A discipulis autem Apostolos cibari oportebat; ut neque ipsi magna saperent adversus eos qui docebantur, sicut omnia præbentes; et nihil accipientes; neque rursus illi abscedant, quasi ab his despecti. Deinde ut non dicant Apostoli : Mendicantes ergo nos jubet vivere, et in hoc verecundarentur, monstrat hoc eis debitum esse, operarios eos vocans [1], et quod datur mercedem appellans : non enim quia Apostolorum in sermonibus operatio erat, æstimare debebant parvum esse beneficium quod præstabant; et ideo dicit : *Dignus est operarius cibo suo*. Hoc autem dixit, non quidem ostendens tanto pretio apostolicos dignos esse labores, sed Apostolis legem inducens, et tribuentibus suadens, quia quod ab ipsis datur, debitum est. AUGUSTINUS [2] *De Pastor.* cap. II. Non ergo est venale Evangelium, ut pro temporalibus prædicetur. Si enim sic vendunt, magnam rem vili vendunt [3]. Accipiant ergo prædicatores sustentationem necessitatis a populo, mercedem dispensationis a Deo. Non enim a populo redditur quasi merces illis qui sibi in caritate Evangelii serviunt; sed tamquam stipendium datur, quo ut possint laborare, pascantur. AUGUSTINUS, *De cons. Evang.* lib. II, cap. XXX. Vel aliter. Cum dixerit Dominus Apostolis, *Nolite possidere aurum*, continuo subjecit : *Dignus est operarius cibo suo* : unde satis ostendit cur eos possidere hoc ac ferre noluerit : non quod necsssaria non sint sustentationi hujus vitæ; sed quia sic eos mittebat ut eis hoc deberi demonstraret ab illis quibus Evangelium credentibus annuntiarent, tamquam stipendia militantibus. Apparet autem hic non præcepisse Dominum ista tamquam evangeli [4] vivere aliunde non debeant, quam eis præbentibus quibus annuntiant Evangelium : alioquin contra hoc præceptum fecit Paulus, qui victum de manuum suarum laboribus transigebat. Sed apparet potestatem dedisse Apostolis Dominum, in qua scirent sibi ista deberi [5]. Cum autem a Domino aliquid imperatur, nisi fiat, inobedientiæ culpa est : cum autem a Domino potestas datur, licet cuique non uti, et tamquam de suo jure recedere. Hoc ergo ordinans Dominus, quod qui Evangelium annuntiant, de Evangelio vivant, illa Apostolis loquebatur, ut securi non possiderent, neque portarent huic vitæ necessaria, nec magna, nec minima; ideo posuit, *Nec virgam*, ostendens a fidelibus suis omnia deberi ministris suis nulla superflua requirentibus. Hanc ergo potestatem, virgæ nomine significavit, cum dixit secundum Marcum cap. VI, ne quid tollerent in via nisi virgam tantum. Sed et calceamenta cum dicit Matthæus in via non esse portanda, curam prohibuit, quia ideo portanda cogitantur ne desint. Hoc et de duabus tunicis intelligendum est, ne quisquam eorum præter eam qua esset indutus, aliam portandam putaret, sollicitus ne opus esset; cum ex potestate illa possit accipere. Proinde Marcus dicendo calceari eos sandaliis vel soleis, aliquid hoc calceamentum mysticæ significationis habere admonet, ut pes neque tectus sit desuper, neque nudus ad terram; idest, non occultetur Evangelium, nec terrenis commodis innitantur. Et quia non portari duas tunicas, sed expressius indui prohibet; monet non dupliciter, sed simpliciter ambulare. Ita Dominum omnia dixisse nullo modo dubitandum est, partim proprie, partim figurate; sed Evangelistas alia istum, alia illum inseruisse scriptis suis. Quisquis autem putat non potuisse Dominum in uno sermone quædam figurate, quædam proprie ponere eloquia, cetera ejus inspiciat; et videbit quam temere atque inerudite arbitretur : quia enim Dominus monet ut nesciat sinistra quid facit dextera, ipsas eleemo-

[1] Al. : « esse vocans. » — [2] Al.: « Chrysostomus. » — [3] Al.: « vilipendunt. » — [4] Al.: « Evangelistæ. » — [5] Sic A, B, C, D. — Parm. : « dedisse Apostolis, domum in qua starent, sibi ista debere. »

synas, et quicquid hic aliud præcipit, figurate accipiendum putabit. HIERONYMUS, super illud, *Nolite possidere aurum.* Hæc historice dixerimus; cetera secundum anagogem. Non licet magistris aurum et argentum et pecuniam quæ in zonis est possidere. Aurum sæpe legimus pro sensu, argentum pro sermone, æs pro voce : hæc non licet vobis ab aliis accipere, sed data a Domino possidere : neque hæreticorum et philosophorum perversæque doctrinæ suscipere disciplinas. HILARIUS, cap. X, *In Matth.* Quia vero zona ministerii apparatus est, et ad efficaciam operis præcinctio; per hoc quod æris in zona inhibetur possessio, ne quid in ministerio venale sit admonemur. Admonemur etiam nec peram habere in via, curam scilicet sæcularis substantiæ relinquendam : quia omnis thesaurus in terra perniciosus est cordi, illic futuro ubi condatur thesaurus. Dicit autem, *Non duas tunicas* : sufficit enim nobis semel Christus indutus : neve post intelligentiam veram, altera deinceps vel hæresis vel legis veste induamus. Non calceamenta : quia in sancta terra, peccatorum spinis atque aculeis non obsessa, ut Moysi dictum est, nudis pedibus statuti, admonemur non alium gressus nostri habere quam quem accipimus a Christo apparatum [1]. HIERONYMUS, *loc. cit.* Vel docet Dominus pedes nostros mortiferis vinculis non alligari, sed sanctam terram ingredientes esse nudos, neque habere virgam quæ vertatur in colubrum, neque in aliquo præsidio carnis inniti : quia hujusmodi virga et baculus arundineus est, quem si paululum presseris, frangitur, et manum transforat incumbentis. HILARIUS, *Ibidem.* Potestatis autem externæ jure non sumus indigi, habentes virgam de radice Jesse.

4. In quamcumque autem civitatem aut castellum intraveritis, interrogate quis in ea dignus sit, et ibi manete donec exeatis. Intrantes autem in domum salutate eam, dicentes : Pax huic domui. Et si quidem fuerit domus illa digna, veniet pax vestra super eam ; si autem non fuerit digna, pax vestra revertetur ad vos. Et quicumque non receperit vos, neque audierit sermones vestros, exeuntes foras de domo vel civitate, excutite pulverem de pedibus vestris. Amen dico vobis, tolerabilius erit terræ Sodomorum et Gomorrhæorum in die judicii, quam illi civitati.

4. CHRYSOSTOMUS in hom. XXXIII, *Sup. Matth.* Quia dixerat superius Dominus, *Dignus est operarius cibo suo*, ne crederetur propter hoc omnium eis januam aperire, multam diligentiam hic jubet facere de hospite eligendo : unde dicitur : *In quamcumque civitatem aut castellum intraveritis, interrogate quis in ea dignus sit.* HIERONYMUS, super *In quamcumque civitatem.* Apostoli novam introeuntes urbem scire non poterant quis qualis [2] esset : ergo fama hospes eligendus est populi et judicio vicinorum; ne prædicatoris dignitas, suscipientis infamia deturpetur. CHRYSOSTOMUS in hom. XXXIII, *Sup. Matth.*, a medio. Qualiter ergo ipse Christus apud publicanum manebat? Quia scilicet dignus effectus erat ex conversione : hoc etiam non solum in gloriam eis proderat, sed in cibationem. Si enim dignus est, omnino dabit cibum : et maxime cum nihil amplius necessariis peteretur. Intende autem qualiter omnibus eos denudans, omnia eis dedit, permittens in domibus eorum qui docebantur, manere. Ita enim et ipsi a sollicitudinibus eruebantur, et aliis suadebant quoniam propter eorum advenerant salutem solam, in hoc quod nihil deferebant, et nihil amplius necessariis expetebant. Et non ad omnes simpliciter introibant : non enim signis solum volebat eos claros apparere, sed magis virtute. Nihil autem ita virtutem designat, sicut non superfluis uti. HIERONYMUS, *Ibidem.* Hospes unus etiam eligitur non tribuens beneficium ei qui apud se mansurus est, sed accipiens : hic enim dicitur, *Quis in ea dignus sit*, ut magis se noverit accipere gratiam quam dare. CHRYSOSTOMUS in homil. XXXIII, *Sup. Matth.* a medio. Intende autem quia nondum omnia eis tribuit; neque enim eis largitur ut sciant quis sit dignus, sed jubet scrutari : non solum autem dignos jubet quærere, sed neque de domo in domum transmutari, cum subdit : *Et ibi manete donec exeatis* : ut neque suscipientem contristent, neque ipsi opinionem accipiant levitatis, aut gulæ. AMBROSIUS, *Super Lucam.* lib. V, in cap. IX, qua iter discipuli scilicet habere debeant. Non ergo otiose domus quam ingrediantur Apostoli, eligenda decernitur, ut mutandi hospitii causa non suppetat ; non tamen eadem cautio receptori mandatur; ne dum hospes eligitur, hospitalitas minuatur.

Sequitur : *Intrantes autem domum, sa-*

[1] Al. : « paratum. » — [2] Al. : « talis. »

lutate eam, dicentes : Pax huic domui. GLOSSA *interlinearis*. Quasi diceret : Pacem hospiti precamini, ut sopiatur omnis repugnantia contra veritatem. HIERONYMUS, super illud, *Intrantes domum salutate*. In hoc etiam occulte salutationem [1] Hebræi ac Syri sermonis expressit. Quod enim græce dicitur *Chere* [2], et latine *Ave*, hoc hebraico syroque sermone appellatur *Salemlach*, sive *Samalach*, idest pax tecum. Quod autem præcipit tale est : Introeuntes autem, pacem imprecamini hospiti, et quantum in vobis est, discordiæ bella sedate. Sin autem orta fuerit contradictio ; vos mercedem habebitis de illata pace ; illi qui habere noluerunt, bellum possidebunt : unde sequitur : *Et si quidem fuerit domus illa digna, veniet pax vestra super eam ; si autem non fuerit digna, pax vestra ad vos revertetur.* REMIGIUS. Quia scilicet aut erit quisque prædestinatus ad vitam, et cœleste verbum sequitur, quod audit ; aut si nullus audire voluerit, ipse prædicator sine fructu non erit : quia ad eum pax revertitur, quando ei a Domino pro labore sui operis recompensatur. CHRYSOSTOMUS in hom. XXXIII, *Sup. Matth.* Instruit ergo eos Dominus quod non propter hoc expectent ab aliis præsalutari, quia docebant : sed antecedere salutatione, alios honorando. Deinde monstrat quod non est [3] sola salutatio, sed benedictio : per hoc quod dicit : *Si fuerit domus illa digna, veniet pax vestra super eam.* REMIGIUS. Docuit ergo Dominus discipulos suos offerre pacem introitu domus, ut salutatione pacis eligeretur domus digna, vel hospes ; ac si patenter diceret : Omnibus offerte pacem : quia aut accipiendo dignos, aut non accipiendo indignos se manifestabunt : quamvis enim fama populi dignus electus sit hospes, tamen salutandus est, ut magis sua dignitate prædicatores vocentur, quam ultro se ingerere videantur. Hæc autem pax paucorum verborum ad totam explorationem dignæ domus vel hospitis potest referri. HILARIUS, cap. x, *In Matth.* par. ante med. Salutant ergo Apostoli domum cum pacis affectu ; sed ita ut potius pax dicta sit quam data. Porro autem pacem propriam, quæ viscera miserationis sunt, non oportere in eam venire nisi sit digna ; quæ si digna reperta non fuerit, sacramentum pacis cœlestis intra propriam Apostolorum conscientiam est continendum. In eos autem qui cœlestis regni præcepta respuerint, egressu Apostolorum et signo pulveris a pedibus excussi, æterna maledictio relinquatur : unde sequitur : *Et quicumque non receperit vos, neque audierit sermones vestros, exeuntes foras de domo vel de civitate, excutite pulverem de pedibus vestris.* Existenti enim in loco cum loco videtur esse communio. Totum ergo quod est illius domus, excusso pulvere pedum, relinquitur, nihilque sanitatis de insistentium Apostolorum vestigiis mutuatur. HIERONYMUS, super illud, *Excutite pulverem.* Pulvis etiam excutitur de pedibus in testimonium laboris sui, quod ingressi sint civitatem, et prædicatio apostolica ad illos usque pervenerit. Sive excutitur pulvis ; ut si tolerabilius erit terræ Sodomorum quam illi civitati quæ non recipit Evangelium ; nihil ab eis accipiant, nec ad victum quidem necessaria qui Evangelium spreverint. RABANUS. *Super his verbis.* Vel aliter. Pedes discipulorum ipsum opus incessumque prædicationis signant. Pulvis vero quo asperguntur, terrenæ levitas est cogitationis, a qua etiam summi doctores immunes esse nequeunt ; cum pro auditoribus solliciti salubribus curis incessanter [4] intendunt, et quasi per itinera mundi, uno calcaneo terræ pulverem legunt. Qui ergo spreverint doctrinam docentium, sibi labores et pericula tædiumque sollicitudinum ad testimonium suæ damnationis inflectunt. Qui vero receperint verbum, afflictiones curasque doctorum quas pro se tolerabunt, in argumentum sibi vertunt humilitatis. Et ne levis culpa videatur esse Apostolos non recipere, subdit : *Amen dico vobis : tolerabilius erit terræ Sodomorum et Gomorrhæorum in die judicii quam illi civitati.* HIERONYMUS, super, *Tolerabilius isti erit.* Quia Sodomitis et Gomorrhæis non fuit prædicatum ; huic autem cum prædicatum sit, non recipit Evangelium. REMIGIUS. Vel quia Sodomitæ et Gomorrhæi inter vitia carnis et hospitales fuisse leguntur ; quamvis non tales hospites receperint sicut Apostoli. HIERONYMUS. *Ibidem.* Si autem tolerabilius erit terræ Sodomorum quam illi civitati quæ non recipit Evangelium, ergo inter peccatores supplicia diversa [5] sunt. REMIGIUS. Spe-

[1] Al. :« similitudinem. » —[2] Parm. : « chore. » —[3] Sic A, B, C, D. — Parm. omittit : « est. » — [4] Al. omittitur : « incessanter. » — [5] Al. : « divisa. »

cialiter [1] tamen Sodomorum et Gomorrhæorum mentionem facit, ut per hoc demonstret quia illa peccata sunt Deo magis odibilia quæ fiunt contra naturam, pro quibus deletus est mundus aquis diluvii, quatuor civitates subversæ, et mundus quotidie diversis malis affligitur. HILARIUS, cap. X, *In Matth.* ante med. Mystice autem instruit nos Dominus non immisceri eorum domibus aut familiaritatibus qui Christum aut insectantur aut nesciunt; et in quacumque civitate interrogare quis eorum habitatione sit dignus; idest, sicubi Ecclesia sit, et Christus habitator; neque quoquam alibi transire, quia hæc est domus digna et justus hospes. Judæorum autem plures erant futuri quorum tantus in favorem legis affectus esset, ut quamvis per admirationem operum in Christum credidissent, tamen in legis operibus morarentur; alii vero explorandæ libertatis, quæ in Christo est, curiosi, transire sed ad Evangelia ex lege essent simulaturi; multi etiam in hæresim per intelligentiæ perversitatem traducerentur. Et quia istiusmodi omnes penes se esse veritatem catholicam mentiuntur, domo ipsa, idest Ecclesia, caute utendum est.

5. Ecce ego mitto vos sicut oves in medio luporum. Estote ergo prudentes sicut serpentes, et simplices sicut columbæ. Cavete ab hominibus : tradent enim vos in conciliis, et in synagogis suis flagellabunt vos, et ad præsides et ad reges ducemini propter me, in testimonium illis et Gentibus.

5. CHRYSOSTOMUS in hom. XXXIV, *Sup. Matth.* Quia superius Apostolorum removit sollicitudinem, et signorum suorum [2] ostensione eos armavit, consequenter prædicit eis mala quæ debebant eis contingere. Primo quidem ut discerent præscientiæ ejus virtutem; secundo ut nullus suspicaretur quoniam propter imbecillitatem magistri hæc eis supervenirent mala; tertio ut ipsi sustinentes non obstupescerent, dum inopinabiliter et præter spem evenirent; quarto ut hoc audientes non turbentur in tempore crucis; deinde ut discant quoniam nova hæc prælii lex est. Nudos enim mittit, a suscipientibus jubet cibari : neque in hoc sistit, sed ulterius suam virtutem ostendit dicens : *Ecce ego mitto vos sicut oves in medio luporum.* Ubi considerandum, quod non simpliciter ad lupos, sed in medio luporum mittit, ut sic suam virtutem magis demonstrent, cum oves lupos superaverint, etiam in medio luporum existentes; et plurimos morsus accipientes ab eis, non solum non consumuntur, sed et illos convertunt : multo autem mirabilius est et majus, transmutare mentes eorum quam interficere eos. Inter lupos autem ovium mansuetudinem eos docet ostendere. GREGORIUS in hom. XVII, *In Evang.* Qui enim locum prædicatoris suscipit, mala inferre non debet, sed tolerare; ut ex ipsa sua mansuetudine iram sumentium mitiget, et peccatorum vulnera ipse in aliis afflictionibus vulneratus sanet. Quoniam et si quando zelus rectitudinis exigit ut erga subditos sæviat, furor ipse de amore sit, non de crudelitate; quatenus et jura disciplinæ foris exhibeat, et intus paterna pietate diligat quos foris castigat. Multi autem cum regiminis jura suscipiunt, ad lacerandos subditos inardescunt, terrorem potestatis exhibent, domini videri appetunt, patres se esse minime recognoscunt, humilitatis locum in elationem dominationis immutant; et si quando extrinsecus blandiuntur intrinsecus sæviunt : de quibus dicitur supra VII: *Veniunt ad vos in vestimentis ovium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces.* Contra quæ nobis considerandum est, quia sicut oves inter lupos mittimur, ut [3] sensum servantes innocentiæ, morsum malitiæ non habeamus. HIERONYMUS. Lupos autem Scribas et Pharisæos vocat, qui sunt clerici Judæorum. HILARIUS, cap. X *In Matth.* Lupos etiam significat omnes hos qui vesano furore in Apostolos desævituri erant. CHRYSOSTOMUS in hom. XXXIV, *In Matth.* Malorum autem erat eis consolatio mittentis virtus : et ideo ante omnia posuit dicens : *Ecce ego mitto vos;* quasi dicat : Ne turbemini, quoniam in medio luporum mittimini : possum enim facere ut nihil mali sustineatis; non solum lupis non suppositi, sed leonibus terribiliores effecti. Sed ita expedit fieri : hoc enim vos clariores facit, et meam virtutem magis divulgat. Deinde ut aliquid etiam a seipsis inferant, et non sine causa coronari æstimentur, subdit : *Estote ergo prudentes sicut serpentes, et simplices sicut columbæ.* HIERONYMUS. Ut per prudentiam devitent insidias, per simplicitatem non faciant malum. Et serpentis astutia ponitur in exemplum : quia toto corpore occultat caput, ut illud in quo

[1] Al. : « spiritualiter. » — [2] Al. deest : « suorum. » — [3] Al. omittitur : « ut. »

vita est, protegat. Ita et nos toto periculo corporis caput nostrum, qui Christus est, custodiamus ; idest fidem integram et incorruptam servare studeamus. RABANUS, super illud, *Estote prudentes*. Solet etiam serpens eligere strictas rimas, per quas transiens veterem pellem exuat : similiter prædicator transiens per angustam viam, veterem hominem omnino deponat. REMIGIUS. Pulchre etiam Dominus [1] prædicatores serpentis prudentiam monet habere : quia primus homo per serpentem deceptus est ; ac si diceret : quia hostis callidus fuit ad decipiendum, vos prudentes sitis ad liberandum : ille laudavit lignum, vos laudate crucis virtutem. HILARIUS, cap. x, *In Matth*. Ille animum primo molliores sexus aggressus est, spe deinde illexit [2], et communionem immortalitatis spopondit. Pari ergo opportunitate, introspecta uniuscujusque natura et voluntate, verborum adhibenda prudentia est, spes futurorum bonorum revelanda ; ut quod ille mentitus est, nos prædicemus ex vero, secundum sponsionem Dei, Angelis similes futuros esse qui credant. CHRYSOSTOMUS in hom. XXXIV, *Sup. Matth*. Sicut autem prudentiam serpentis oportet habere, ut in principalibus non lædamur ; sic et simplicitatem columbæ in non vindicando cum injusta patimur, neque per insidias alicui nocendo. REMIGIUS. Ideo autem Dominus hæc duo sociavit : quia simplicitas absque prudentia facile decipi potest; et prudentia periculosa est, nisi simplicitate temperetur [3]. HIERONYMUS. Simplicitas autem columbarum ex Spiritus sancti specie demonstratur : unde dicit Apostolus : « Malitia parvuli estote. » CHRYSOSTOMUS in hom. XXXIV, *Sup. Matth*. Quid autem durius his fiet jussionibus ? Non enim sufficiens est pati mala : sed neque turbari conceditur, quod est columbæ : ira enim non per iram, sed per mansuetudinem extinguitur. RABANUS. Quod autem lupi, de quibus supra dixerat, sint homines, ostendit cum subdit : *Cavete autem ab hominibus*. GLOSSA Anselmi. Ideo autem necessarium est ut sitis sicut serpentes, idest astuti : nam secundum suam consuetudinem *tradent vos* primum *in conciliis*, prohibendo ne prædicetis in nomine meo : deinde incorrectos *flagellabunt vos :* tandem *ad reges et præsides ducemini*. HILARIUS, cap. x *In Matth*. Qui extorquere silentium vestrum, aut conniventiam tentant. CHRYSOSTOMUS in hom. XXXIV, *Sup. Matth*. Mirandum est autem qualiter hoc audientes non statim abscesserint homines, qui stagnum illud nunquam egressi fuerant, circa quod piscabantur : quod non virtutis eorum erat solum, sed sapientiæ doctoris. Unicuique enim malorum mitigationem adjungit : unde et hic dicit, *Propter me :* non enim parva consolatio est propter Christum pati : quoniam non ut perniciosi et nocivi hæc patiebantur. Et iterum addit, *In testimonium illis*. GREGORIUS in hom. XXXIV, *In Evang*. Qui scilicet persequendo, mortem intulerunt, vel qui videndo non sunt mutati. Mors quippe sanctorum bonis est in adjutorium, malis in testimonium : ut inde perversi sine excusatione pereant unde electi exemplum capiunt et vivunt. CHRYSOSTOMUS in hom. XXXIV, *Sup. Matth*. Hoc autem eos consolabatur ; non quia aliorum cupiebant pœnam ; sed ut confidentiam habeant ; quoniam ubique eum habent præsentem et præscientem. HILARIUS, *In Matth*. Non solum autem hoc testimonio excusatio ignoratæ divinitatis adimenda est persequentibus, sed etiam Gentibus via pandenda credendi in Christum, pertinaciter, inter sævientium pœnas, confessorum vocibus prædicatum : et hoc est quod subjungit, *Et Gentibus*.

6. Cum autem tradent vos, nolite cogitare quomodo aut quid loquamini : dabitur enim vobis in illa hora quid loquamini : non enim vos estis qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri qui loquitur in vobis.

6. CHRYSOSTOMUS in hom. XXXIV, *Sup. Matth*. Cum præmissis consolationibus non parvam et aliam apponit : ut enim non dicerent: Qualiter suadere poterimus talibus persecutionibus existentibus ? jubet eos de responsione confidere dicens : *Cum autem tradent vos, nolite cogitare quomodo aut quid loquamini*. REMIGIUS. Duo autem dicit. *Quomodo aut quid* ; quorum unum refertur ad sapientiam, alterum ad oris officium. Quia enim et ipse subministrabat verba quæ loquerentur, et sapientiam

[1] Al. deest : « Dominus. » — [2] Al. omittitur : « spe deinde illexit » — [3] Licet codices habeant : « temperetur alicui nocendo » ly : « alicui nocendo » suppressimus, sicut et antea P. Nicolai fecit. Nil aliud est enim hæc clausula quam menda quædam ab amanuensibus introducta et ab editoribus incaute conservata. »

quæ ea proferrent; non fuerat necesse sanctis prædicatoribus [1] quid loquerentur aut quomodo. HIERONYMUS super illud, *Cum autem tradent vos.* Cum enim propter Christum ducamur ad judices, voluntatem tantum nostram pro Christo debemus offerre. Ceterum ipse Christus, qui in nobis habitat, loquitur pro se, et spiritus sancti in respondendo gratia ministrabitur. HILARIUS, cap. X. Fides enim nostra omnibus præceptis divinæ voluntatis intenta, ad responsionem scientiæ instruetur, in exemplo habens Abraham, cui postulato [2] ad hostiam Isaac, non defuit aries ad victimam : et ideo sequitur: *Non enim vos estis qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri qui loquitur in vobis.* REMIGIUS. Et est sensus. Vos acceditis ad certamen, sed ego sum qui prælior ; vos verba editis, sed ego sum qui loquor. Hinc Paulus ait II Corinth. XIII : « An experientiam quæritis ejus qui in me loquitur Christus? » CHRYSOSTOMUS [3], hom. XXXIV, *Sup. Matth.* Per hoc autem ad Prophetarum dignitatem eos reduxit, qui scilicet Dei spiritu sunt locuti. Cum autem hic dicat, *Ne solliciti sitis quid loquamini*, alibi dicitur I Petr. III : « Parati semper ad satisfactionem omni poscenti vos rationem reddere de ea quæ in vobis est spe. » Cum enim in medio amicorum certamen erit,jubemur esse solliciti ; cum autem est judicium terribile, et plebes insanientes, et timor undique, auxilium a Christo præbetur, ut confidenter loquantur, et non obstupescant.

7. Tradet autem frater fratrem in mortem, et pater filium; et insurgent filii in parentes, et morte eos afficient; et eritis odio omnibus propter nomen meum. Qui autem perseveraverit usque in finem, hic salvus erit.

7. GLOSSA Anselmi. Præmissa consolatione, subdit graviora pericula : unde dicitur : *Tradet autem frater fratrem in mortem, et pater filium ; et insurgent filii in parentes, et morte eos afficient.* GREGORIUS in hom. XXXV, *In Evang.* Minorem enim dolorem ingerunt mala quæ ab extraneis, majorem quæ ab illis patimur de quorum mentibus præsumebamus : quia cum damno corporis mala nos cruciant caritatis amissæ. HIERONYMUS, *Ibidem.* Hoc autem in persecutionibus fieri crebro videmus : nec ullus est inter eos fidus affectus quorum diversa [4] est fides. CHRYSOSTOMUS, hom. XXXIV, *Sup. Matth.* Deinde quod est multo horribilius apposuit, dicens : *Et eritis odio omnibus hominibus.* Ut enim communes orbis terrarum hostes, ita eos expellere tentabant. Hinc etiam rursus apponitur consolatio cum dicit, *Propter nomen meum.* Et cum hoc rursus aliud consolatorium ponitur, cum subditur : *Qui autem perseveraverit usque in finem, hic salvus erit.* Quoniam enim consueverunt multi in principio quidem esse vehementes, postea vero dissolvi, propter hoc ait : Quoniam finem requiro. Quæ enim utilitas est seminum in principio quidem florescentium, postmodum autem tabescentium? Propter hoc autem sufficientem perseverantiam expetit ab ipsis HIERONYMUS. Non enim cœpisse sed perfecisse virtutis est. REMIGIUS. Nec inchoantibus, sed perseverantibus præmium tribuitur. CHRYSOSTOMUS, homil. XXXIV, *Sup. Matth.* Ne autem aliquis dicat, quia omnia Christus in Apostolis fecit, nihil mirabile est tales illos esse effectos, nihil patientes onerosum : propter hoc ait, quod perseverantia eis est opus. Etsi enim ex primis eruti fuerint periculis, aliis difficilioribus conservantur; et post illa rursus alia succedent, et non stabunt quin insidias patiantur donec vivunt : et hoc occulte insinuat, dicens : *Qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit.* REMIGIUS. Idest qui præcepta fidei non deseruerit, et in persecutionibus non defecerit, salvus erit : quia pro persecutionibus terrenis percipiet præmia regni cœlestis. Et notandum, quia finis non semper signat consumptionem, sed aliquando perfectionem, juxta illud Rom. X, « Finis legis Christus est. » Unde etiam potest esse sensus : *Qui perseveraverit usque in finem*, idest in Christo. AUGUSTINUS, XXI *De civ. Dei*, cap. XXV. In Christo namque perseverare, est in fide ejus permanere, quæ per dilectionem operatur.

8. Cum autem persequentur vos in civitate ista, fugite in aliam. Amen dico vobis : non consummabitis civitates Israel, donec veniat Filius hominis.

8. CHRYSOSTOMUS in hom. XXXV, *Sup. Matth.* Postquam prædixit terribilia quæ post crucem et resurrectionem et ascensionem, eis erant ventura, rursus ducit eos ad mansuetiora ; non enim jussit eos

[1] Sic A, B, C, D. — Parm. : « cogitare quid. » — [2] Sic A, B, C, D, et P. Nicolai. — Parm. : « postulanti. » — [3] A et P. Nicolai : « Chrysostomus. » — B : « Remigius. » — [4] Al. : « divisa. »

ad persecutionem audacter ire, sed fugere : unde dicit : *Cum autem persequentur vos in civitate ista, fugite in aliam.* Quia enim interim principium erat conversionis eorum, condecente utitur sermone. HIERONYMUS, super, *Cum persecuti.* Hoc enim ad illud tempus referendum est, cum ad prædicationem Apostoli mittebantur, quibus et proprie dictum est : *In viam Gentium ne abieritis* : quod persecutionem timere non debeant, sed declinare. Quod quidem videmus in principio fecisse credentes, quando orta Hierosolymis persecutione, dispersi sunt in universam Judæam, ut tribulationis occasio fieret Evangelii seminarium. AUGUSTINUS, *Cont. Faust.* lib. XXII, cap. XXXIX. Neque tamen Salvator non poterat tueri discipulos suos, quibus fugere præcepit [1] : et hujus rei prior exemplum præbuit : sed instruebat hominis infirmitatem, ne Deum tentare audeat quando habet quid faciat, ut quod cavere oportet, evadat. AUGUSTINUS, I *De civit. Dei*, cap. XXIII. Potuit autem eos admonere ut sibi manus inferrent, ut non in manus persequentium devenirent. Porro si hoc ille non jussit aut monuit, ut hoc modo sui ex hac vita emigrarent, quibus migrantibus se mansionem æternam præparaturum esse promisit : quælibet [2] exempla opponent gentes quæ ignorant Deum, manifestum est hoc non licere credentibus unum verum Deum. CHRYSOSTOMUS in hom. XXXV, *Sup. Matth.* Ne autem dicant: Quid igitur si persecutionem passi fugeremus, et rursus hinc nos abjecerint? hunc destruens timorem ait : *Amen dico vobis, non consummabitis*, idest non pervenietis ad me, circumeuntes Palæstinam, donec vos assumam. RABANUS. Vel prædicit quod non ante prædicationibus suis ad fidem perducent omnes civitates Israel, quam resurrectio Domini fuerit perpetrata, et in toto orbe terrarum prædicandi Evangelium potestas concessa. HILARIUS, cap. X. Vel aliter. Ex una in aliam fugam suadet : quia prædicatio ejus primum a Judæa effugata transit ad Græciam; deinde diversis intra Græciæ urbes Apostolorum passionibus fatigata, tertio in universis Gentibus demoratur. Sed ut ostenderet Gentes quidem Apostolorum prædicationi credituras; verum ut reliquum Israel crederent esse adventui suo debitum, ait; *Non consummabitis civitates Israel;* idest, post plenitudinem Gentium quod erit reliquum Israel ad implendum numerum sanctorum, futuro claritatis Christi adventu est in Ecclesia convocandum. AUGUSTINUS *In epistola* CLXXX, *ad Honor.* Faciant ergo servi Christi quod præcepit vel permisit : sicut ipse [3] fugit in Ægyptum, fugiant omnino de civitate in civitatem, quando eorum quisquam specialiter a persecutoribus quæritur : ut ab aliis qui non ita requiruntur, non deseratur Ecclesia; sed præbeant cibaria conservis, quos aliter vivere non posse noverunt. Cum autem omnium, idest Episcoporum, clericorum et laicorum, est commune periculum, hi qui aliis indigent non deserantur ab his quibus indigent. Aut igitur ad loca munita omnes transeant; aut qui habent necessitatem remanendi, non relinquantur ab eis per quos illorum Ecclesiastica est supplenda necessitas : ut vel pariter vivant, pel pariter sufferant quod eos paterfamilias volet pati. REMIGIUS. Præterea sciendum est quod sicut præceptum perseverandi in persecutionibus specialiter ad Apostolos pertinet, et ad eorum successores viros fortes; sic licentia [4] fugiendi satis convenit infirmis in fide, quibus condescendit pius magister : ne si se ultro ad martyrium obtulissent, fortassis positi in tormentis negarent : levius enim erat fugere quam negare. Sed quamvis fugiendo perfectæ fidei constantiam in se non ostenderent, tamen magni meriti erant; quoniam omnia pro Christo parati erant deserere, scilicet fugiendo. Nisi autem illis licentiam fugiendi dedisset, dicerent eos aliqui alienos esse a gloria regni cœlestis. HIERONYMUS, super *Cum persecuti vos fuerint.* Spiritualiter autem possumus dicere : *Cum persecuti vos fuerint in una civitate*, hoc est in uno Scripturarum libro vel testimonio, nos fugiamus ad alias civitates, idest ad alia volumina : quamvis enim contentiosus fuerit persecutor, ante præsidium Salvatoris adveniet quam adversariis victoria concedatur.

9. Non est discipulus super magistrum, nec servus super dominum suum. Sufficit discipulo ut sit sicut magister ejus, et servo sicut dominus ejus. Si patremfamilias Beelzebub vocaverunt, quanto magis domesticos ejus?

9. CHRYSOSTOMUS in homil. XXXV, *Sup.*

[1] Sic A, B, C, D. — Parm. : « præcipit. » — Al. : « quia non poterat tueri discipulos suos, ideo fugere præcipit. » — [2] Al. : « quæ licet. » — [3] Al. : « Christus. » — [4] Al. : « licet licentia. »

Matth. Quia futurum erat ut discipuli cum præmissis persecutionibus etiam diffamati malam opinionem paterentur quod multis onerosius esse videbatur; hic eos consolatur a seipso, et ab his quæ de ipso sunt dicta; cui consolationi nulla poterat esse æqualis. HILARIUS, cap. X *In Matth.* Dominus enim lumen æternum, dux credentium, et immortalitatis parens, discipulis suis futurarum passionum solatium [1] ante præmisit, ut gloriæ loco amplectamur, si Domino nostro vel passionibus adæquemur : unde dicit : *Non est discipulus super magistrum, nec servus super dominum suum.* CHRYSOSTOMUS in hom. XXXV, *Sup. Matth.* Intelligendum, donec fuerit discipulus et servus : non est, inquam, super magistrum et dominum, secundum honoris naturam. Nec mihi ea quæ raro contingunt hic objicias; sed ab his quæ sunt in pluribus, suscipe hunc sermonem. REMIGIUS. Magistrum autem et dominum semetipsum appellat : per servum et discipulum, suos vult intelligi Apostolos. GLOSSA *ordinaria.* Quasi dicat : Ne indignemini tolerare quæ tolero, quia dominus sum, faciens quod volo, et magister, docens quod utile scio. REMIGIUS. Et quia hæc sententia minus videbatur superioribus verbis congrua; quo tendant verba, manifestatur cum subditur : *Si patremfamilias Beelzebub vocaverunt, quanto magis domesticos ejus?* CHRYSOSTOMUS in hom. XXXV, *Sup. Matth.* Non dixit servos, sed domesticos, ut multam ad eos familiaritatem ostenderet; sicut et alibi dixit Joan. XV : « Non dicam vos servos, sed amicos meos. » REMIGIUS. Quasi dicat: Vos ergo temporales honores et humanam gloriam non quæratis, dum me videtis per irrisiones et opprobria genus humanum redimere. CHRYSOSTOMUS in hom. XXXV, *Sup. Matth.* Non solum autem dixit : Si domus dominum conviciati sunt; sed ipsam speciem convicii, quoniam Beelzebub eum vocaverunt. HIERONYMUS, super *Si patremfamilias Beelzebub.* Beelzebub idolum est Accaron quod vocatur in Regum volumine idolum muscæ : Beel, ipse est [2] Bel, sive Baal; zebub autem musca dicitur. Principem ergo dæmoniorum ex spurcissimi idoli appellabant vocabulo, qui musca dicitur propter immunditiam, quæ exterminat suavitatem olei.

10. Ne ergo timueritis eos. Nihil enim est opertum quod non reveletur, et occultum quod non sciatur. Quod dico vobis in tenebris, dicite in lumine; et quod in aure auditis, prædicate super tecta. Et nolite timere eos qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere; sed potius timete eum qui potest et animam et corpus perdere in gehennam.

10. REMIGIUS. Post præmissam consolationem, aliam non minorem subjungit dicens : *Ne ergo timueritis eos,* scilicet persecutores, Quare autem non esset timendum manifestat cum subjungit : *Nihil enim est opertum quod non reveletur, et occultum quod non sciatur.* HIERONYMUS, *hoc loco.* Quomodo ergo in præsenti sæculo multorum vitia nesciuntur? Sed de futuro tempore scribitur; quando judicabit Deus occulta hominum, et illuminabit latebras tenebrarum, et manifesta faciet consilia cordium, I Corinth. IV. Et est sensus : Nolite timere persecutorum sævitiam, et blasphemantium rabiem : quia veniet dies judicii, in quo et vestra virtus, et illorum nequitia demonstrabitur. HILARIUS, cap. X, *In Matth.* Igitur non minas, non concilia [3] non potestates insectantium monet esse metuendas; quia dies judicii nulla hæc fuisse atque inania revelabit. CHRYSOSTOMUS in hom. XXXV, *Sup. Matth.* Vel aliter. Figura quidem eorum quæ dicuntur, universalem videtur enuntiationem habere : verum non de omnibus, sed de præmissis solum dictum est; quasi dicat : Si doletis audientes convicia, hoc cogitate, quia et ab hac suspicione post parum eruemini. Vocant quidem vos ariolos et magos et seductores; sed expectate parum, et salvatores vos orbis terrarum universi dicent; cum per res ipsas [4] apparueritis benefactores : nec illorum intendent [5] sermonibus homines, sed rerum veritati. REMIGIUS. Quidam autem dicunt quod his verbis promiserit Dominus discipulis suis quod per eos essent revelanda omnia oculta mysteria quæ sub velamine litteræ legis latebant : unde Apostolus dicit Corinth. III : « Cum conversi fuerint ad Christum, tunc auferetur velamen. » Et est sensus : Quare debetis timere vestros

[1] Al. : « in futurarum passionum solatium. » — [2] Al. omittitur : « est. » — [3] Sic A, B, D. — C : « contraria. » — Parm. : « convicia. » — [4] Al. : « per ipsos. » — [5] Sic A, B, C, D. — Parm. : « attendent. »

persecutores, cum tantæ sitis dignitatis ut per vos occulta mysteria legis et Prophetarum sint manifestanda [1]? CHRYSOSTOMUS in hom. XXXV, *Sup. Matth.* Deinde quia eos ab omni timore liberaverat, et altiores opprobriis fecerat, nunc opportuno tempore eis loquitur de libera propalatione, quæ est in prædicatione, dicens: *Quod dico vobis in tenebris, dicite in lumine; et quod in aure auditis, prædicate super tecta.* HILARIUS, cap. X, *In Matth.* Non legimus Dominum solitum fuisse noctibus sermocinari, aut doctrinam in tenebris tradidisse; sed hoc dicit, quia omnis sermo ejus carnalibus tenebræ sunt, et verbum ejus infidelibus nox est. Itaque quod ab eo dictum est, cum libertate fidei et confessionis, est loquendum. REMIGIUS. Est ergo sensus : *Quod dico vobis in tenebris*, idest inter Judæos incredulos, vos *dicite in lumine*, idest fidelibus prædicate : *et quod in aure auditis*, idest quod dico vobis secrete, *prædicate super tecta*, idest palam coram hominibus [2]. Solemus enim dicere. In aurem loquitur illi, idest secrete. RABANUS. Sane quod ait, *Prædicate super tecta*, juxta morem provinciæ Palæstinæ loquitur, ubi solent in tectis residere : quia non sunt cacuminata, sed æqualia. Ergo prædicabitur in tectis quod cunctis audientibus palam dicetur. GLOSSA *ordinaria.* Vel aliter : *Quod dico vobis in tenebris*, idest dum adhuc in timore carnali estis, *dicite in lumine*, idest in fiducia veritatis, cum a Spiritu sancto eritis illuminati ; *et quod in aure auditis*, idest solo auditu percipitis, *prædicate*, opere complendo, *super tecta* [3], existentes, idest corpora vestra quæ sunt domicilia animarum. HIERONYMUS. Vel aliter. *Quod dico vobis in tenebris, dicite in lumine;* idest quod auditis in mysterio, apertius prædicate : *et quod in aure auditis, prædicate super tecta;* idest quod vos erudivi in parvulo Judææ loco, universis urbibus in toto mundo audacter edicite. CHRYSOSTOMUS in homil. XXXV, *Sup. Matth.* Sicut autem quando dicebat Joan. XIV : « Qui credit in me, opera quæ ego facio et ille faciet, et majora his faciet : » ita et hic monstrat quoniam omnia per eos operatur, etiam plusquam per seipsum; quasi dicat : Principium ego dedi ; sed quod plus est, per vos explere volo. Hoc autem non injungentis est solum, sed et futurum prædicentis et ostendentis quoniam omnia superabunt. HILARIUS, cap. X, a medio. Constanter ergo ingerenda est Dei cognitio, et profundum doctrinæ evangelicæ secretum lumine prædicationis revelandum, non timendo eos quibus cum sit licentia in corpora tantum, in animam jus nullum est : et ideo subditur ; *Et nolite timere eos qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere.* CHRYSOSTOMUS in hom. XXXV, *Super Matth.* Vide qualiter omnibus eos statuit superiores non sollicitudinem solum et maledictionem, neque pericula, sed et ipsam quæ omnibus videtur terribilior, mortem suadens propter Dei timorem contemnere : unde subdit : *Sed potius eum timete qui potest et animam et corpus perdere in gehennam.* HIERONYMUS, *hoc loco.* Nomen gehennæ in veteribus libris non invenitur; sed primo a Salvatore ponitur. Quæramus ergo quæ sit hujus sermonis occasio. Idolum Baal fuisse juxta Hierusalem ad radices montis Moria, in quibus Siloa fluit, non semel legimus. Hæc vallis et parva campi planities irrigua erat et nemorosa, plenaque deliciis, et lucus [4] in ea idolo consecratus. In tantam autem populus Israel dementiam venerat ut, deserta templi vicinia, ibi hostias immolaret, et rigorem religionis deliciæ vincerent, filiosque suos intenderent [5] dæmoni vel initiarent : et appellabatur locus ipse Gehennon, idest vallis filiorum Hennon. Hoc Regum volumen, et Paralipomenon et Hieremias scribunt plenissime : et comminatur Deus se locum ipsum impleturum cadaveribus mortuorum ut nequaquam vocetur Tophet et Baal, sed vocetur polyandrion, idest tumulus mortuorum. Futura ergo supplicia et pœnæ perpetuæ quibus peccatores cruciandi sunt, hujus loci vocabulo denotantur. AUGUSTINUS, XIII *De civit. Dei*, cap. II. Hoc autem non antea fiet quam anima corpori fuerit copulata, ut nulla direptione separentur; et tamen tunc recte mors animæ dicitur, quia non vivit ex Deo; mors autem corporis, quia in damnatione novissima quamvis homo sentire non desi-

[1] Sic A, B, C, D. — Parm. : « manifesta. » — [2] Sic A, B, C, D. — Parm. : « omnibus. » — [3] In Venetis duobus jam citatis exemplis, et in eodem Antuerpiensi sic legitur : « Super tecta ; idest, quod vos erudivi in parvulo Judææ loco universis urbibus in toto mundo audacter dicite : » omnibus intermediis omissis. — [4] Al. : « locus. » — [5] Sic A, B, C, D. — Parm. : « incenderent, » omisso : « initiarent. »

nat, tamen quia sensus ipse nec voluntate suavis, nec quiete salubris, sed dolore pœnalis est, mors potius appellata quam vita. CHRYSOSTOMUS in homil. XXXV, *In Matth.* Vide autem rursus, quia non promittit eis liberationem a morte, sed suadet contemnere mortem; quod multo majus est quam erui a morte; et quod hoc sermone ea quæ de immortalitate sunt dogmata eis infigit.

11. Nonne duo passeres asse veneunt? et unus ex illis non cadet super terram sine Patre vestro? Vestri autem capilli capitis omnes numerati sunt Nolite ergo timere; multis passeribus meliores estis vos.

11. CHRYSOSTOMUS in hom. XXXV, *Sup. Matth.* Postquam timorem mortis excluserat, ne æstimarent Apostoli quod si interficerentur, essent derelicti a Deo, rursus sermonem de providentia Dei inducit, dicens : *Nonne duo passeres asse veneunt; et unus ex illis non cadet super terram sine Patre vestro?* HIERONYMUS super *Nonne duo passeres.* Et est sensus : Si parva animalia absque Deo non decedunt auctore, et omnibus est providentia, et quæ in his peritura sunt, sine voluntate Dei non pereunt, vos qui æterni estis, non debetis timere quod absque Dei vivatis providentia. HILARIUS, cap. x. Mystice autem quod venditur, corpus atque anima est; et cui venditur, peccatum est. Qui ergo duos passeres asse vendunt, seipsos peccato minimo vendunt, natos ad volandum, et ad cœlum pennis spiritualibus efferendos; sed capti pretiis voluptatum, et ad luxum sæculi venales, totos se talibus actionibus nundinantur. Dei autem voluntatis est ut unus ex illis magis evolet sed lex constitutione Dei perfecta [1] decernit unum ex eis potius decidere. Quemadmodum enim si evolarent, unum essent, fieretque corpus spiritale ; ita peccatorum pretio venditis, anima terrenam contrahit ex vitiorum sorde materiam, fitque unum ex illis quod tradatur in terram. HIERONYMUS. Quod autem ait, *Vestri autem capilli capitis omnes numerati sunt*, immensam Dei erga homines ostendit providentiam, et ineffabilem signat affectum, quod nihil nostrorum Deum lateat. HILARIUS, *loc cit.* In numerum enim aliquid colligi, diligentiæ est. CHRYSOSTOMUS, homil. XXXV, *Sup. Matth.* Unde hoc dixit, non quod pilos Deus numeret; sed ut diligentem cognitionem et multam circa eos providentiam ostendat. HIERONYMUS, super, *Nonne duo passeres.* Derident autem intelligentiam ecclesiasticam in hoc loco qui carnis resurrectionem negant; quasi nos et capillos qui numerati suut, et a tonsore decisi, omnes dicamus resurgere; cum Salvator non dixerit : Vestri autem et capilli omnes salvandi sunt, sed *Numerati sunt.* Ubi numerus est, scientia numeri demonstratur, non ejusdem numeri conservatio. AUGUSTINUS, ult. *De civitate Dei*, cap. XIX. Quamvis de ipsis capillis possit inquiri, utrum redeat quicquid tondentibus decidit : quod si rediturum est, quis non exhorreat illam deformitatem? Semel autem intellecto, ita nihil periturum esse de corpore, ita ut deforme nihil sit in corpore; simul intelligitur, ea quæ deformem factura fuerant enormitatem, massæ ipsi accessura esse, non locis quibus membrorum forma turpetur [2] : velut si de limo vas fieret quod rursus in eumdem limum redactum, totum de toto iterum fieret; non esset necesse ut illa pars limi quæ in ansa fuerat, ad ansam rediret ; aut quæ fundum fecerat, ipsa rursus faceret fundum ; dum tamen totum reverteretur in totum; idest, totus ille limus in totum vas, nulla sui parte perdita, remearet [3]. Quapropter, si capilli toties tonsi ad sua loca deformiter redeunt, non redibunt, quia in eamdem carnem, ut quemcumque locum ibi corporis teneant, servata partium congruentia, materiæ in utilitatem [4] vertentur. Quamvis quod dicit Lucæ XXI : Capillus capitis vestri non peribit, » non de longitudine, sed de numero capillorum posset intelligi : unde et hic dicitur : *Capilli capitis vestri numerati sunt.* HILARIUS, cap. x. Neque enim dignum negotium est peritura numerare : ut igitur nihil ex nobis periturum esse cognosceremus, ipso capillorum nostrorum supputatorum numero indicatur. Nullus igitur corporum nostrorum casus est pertimescendus : et ideo subditur : *Nolite ergo timere* : *multis passeribus meliores estis vos.* HIERONYMUS. In quo manifestius superior expositionis sensus expressus est, quod timere non debeant eos qui possunt corpus occidere :

[1] P. Nicolai habet: « ex constitutione Dei profecta. » — [2] Sic A, B, C, D. — Parm. : « turbetur. » — [3] Al. : « remaneat. » — [4] P. Nicolai legit : « materiæ mutabilitate. » — A, B, C, D : « mutabilitatem. »

quoniam si sine Dei scientia, parva quoque animalia non decidunt, quanto magis homo, qui apostolica fultus sit dignitate? HILARIUS, *Ibid.* Vel cum dicit plurimis eos ante stare passeribus ostendit multitudini infidelium electionem fidelium præesse : quia his casus in terra est, illis volatus in cœlum. REMIGIUS. Mystice autem Christus caput est, Apostoli capilli; qui pulchre numerati dicuntur, quia nomina sanctorum scripta sunt in cœlis.

12. Omnis ergo qui confitetur me coram hominibus confitebor et ego eum coram Patre meo qui in cœlis est. Qui autem negaverit me coram hominibus, negabo et ego eum coram Patre meo qui in cœlis est.

12. CHRYSOSTOMUS homil. XXXV, *Sup. Matth.* Ejiciens Dominus timorem qui discipulorum concutiebat animam, per ea quæ consequuntur rursus eos confortat, non solum timorem ejiciens, sed et spe præmiorum majorum eos erigens in liberam propalationem veritatis, dicens : *Omnis ergo qui confitebitur me coram hominibus, confitebor et ego eum coram Patre meo qui est in cœlis* [1] HILARIUS, *Ibidem.* Hoc concludendo dicit, quia doctrinis talibus confirmatos oportet liberam de Deo confitendi [2] habere constantiam. REMIGIUS. Confessio autem hic illa intelligenda est de qua dicit Apostolus, Rom. X : « Corde creditur ad justitiam, ore fit confessio ad salutem. » Ne ergo aliquis putaret se absque oris confessione posse salvari, non solum ait, *Qui me confessus fuerit;* sed addit, *Coram hominibus;* et iterum addit : *Qui autem negaverit me coram hominibus, negabo et ego eum coram Patre meo qui est in cœlis.* HILARIUS, *Ibid.* In quo ostendit, quales nos testes hominibus fuerimus, tales apud Deum Patrem testimonio ejus usuros. CHRYSOSTOMUS in hom. XXXV, *Sup. Matth.* circa med. Ubi considerandum est, quia in pœna amplius est supplicium, et in bonis major retributio. Quasi dicat : Superabundasti prius, me hic confitendo aut negando ; superabundabo et ego, ineffabiliter tibi majora dando : illic enim ego te confitebor aut negabo. Propter hoc si feceris aliquod bonum, et non susceperis retributionem, ne turberis : cum additamento enim in futuro tempore retributio te expectat. Et si feceris aliquod malum, et non exsolveris vindictam, non contemnas ; illic enim te excipiet pœna, nisi transmuteris, et melior fias. RABANUS super *Omnis qui confitebitur.* Et sciendum, quod negare quod Deus non sit, nec Pagani possunt ; sed quod non sit Deus Filius et Pater, negari ab infidelibus potest. Confitebitur ergo aliquem Filius apud Patrem, quia per Filium habebit accessum ad Patrem, et quia Filius dicit infra XXV : *Venite, benedicti Patris mei.* REMIGIUS. Negabit autem negantem se, quia per ipsum non habebit accessum ad Patrem et a conspectu suæ divinitatis et Patris repelletur. CHRYSOSTOMUS, hom. XXXV, *Sup. Matth.* a med. Ideo autem non solum fidem quæ est secundum mentem, sed et confessionem exigit oris, ut erigat nos in liberam propalationem et ampliorem amorem, excelsos nos faciens. Hæc autem verba ad universos loquitur : et neque in persona Apostolorum loquitur solum : non enim solos Apostolos, sed et discipulos eorum facit viriles. Qui nunc hoc servat, non solum cum libera propalatione docebit, sed et omnibus facile suadebit : hujus enim verbi observatio multos ad Apostolos adduxit. RABANUS. Vel confitetur quis Jesum ea fide quæ per dilectionem operatur, mandata ejus fideliter implendo ; negat qui præceptis non obedit.

13. Nolite arbitrari quia venerim pacem mittere in terram. Non veni pacem mittere, sed gladium : veni enim separare hominem adversus patrem suum, et filiam adversus matrem suam, et nurum adversus socrum suam ; et inimici hominis, domestici ejus.

13. HIERONYMUS. Supra dixerat : *Quod dico vobis in tenebris, dicite in lumine* : nunc infert quid post prædicationem sequatur dicens : *Nolite arbitrari quia venerim pacem mittere in terram. Non veni pacem mittere, sed gladium.* GLOSSA. Vel aliter continua. Sicut timor mortis non debet attrahere [3], sic nec carnalis affectus. CHRYSOSTOMUS, hom. XXXVI, *Sup. Matth.* Qualiter ergo eis injunxit ut in unamquamque domum ingredientes pacem indicerent? Qualiter etiam et Angeli dixerunt, Luc. II : « Gloria in excelsis Deo, et in terra pax hominibus ? » Quoniam hæc maxime est pax, cum id quod ægro-

[1] Sic A, B, C, D, et duo exempla Veneta et Antuerpiense et Nicolai. — Parm. addit : « Considera autem diligenter, quod non dixit, *Qui confitebitur me*; sed quemadmodum græce legitur, *Qui confitebitur in me;* ut tibi ostenderet non propria virtute, sed gratia superiore adjutum, confiteri eum qui confitetur. » — [2] Sic A, B, C, D. — Parm. : « Dei confitendi. » — [3] Al. : « sicut mors non debet attrahere. »

tat, inciditur; cum id quod litem infert, separatur : ita enim possibile erit cælum terræ copulari. Nam et medicus ita reliquum conservat corpus, cum id quod insanabiliter se habet absciderit. Ita quidem et in turri Babel gestum est : malam enim pacem bona dissonantia solvit. Ita et Paulus eos qui adversus eum consonabant, divisit. Non enim ubique concordia bonum est : nam et latrones consonant [1]. Hoc autem prælium non est sui propositi, sed illorum consilii. HIERONYMUS, *Ibidem*. Ad fidem enim Christi totus orbis contra se divisus est. Unaquæque domus et infideles habuit et credentes; et propterea bellum missum est bonum, ut rumperetur pax mala. CHRYSOSTOMUS, hom. XXV *In Matth.*, sub initio fere. Hoc autem dixit quasi discipulos consolans : ac si diceret : Ne turbemini, quasi præter spem his contingentibus : propter hoc enim veni, ut prælium mittam. Et non dixit: Prælium; sed, quod difficilius est, *Gladium*. Voluit enim asperitate verborum eorum excitare auditum, ut non in difficultate rerum deficiant : ne aliquis dicat, quod blanda suasit, sed difficilia occultavit. Melius est enim in rebus mansuetudinem videre, quam in verbis ; et propter hoc in his non stetit; sed exponens prælii speciem, ostendit hoc esse civili bello difficilius, dicens : *Veni enim separare hominem adversus patrem suum, et filiam adversus matrem suam, et nurum adversus socrum suam.* In quo ostendit quod non solum in familiaribus erit hoc prælium, sed in amantissimis et valde necessariis : quod maxime Christi virtutem ostendit : quia discipuli hæc audientes et ipsi susceperunt, et aliis suaserunt. Quamvis autem non ipse Christus hanc separationem fecerit, sed illorum malitia; tamen dicit se facere, secundum Scripturæ consuetudinem. Scriptum est enim Isai. VI : « Dedit eis Deus oculos ut non videant. » Hoc autem maxime ostendit, vetus testamentum novo esse cognatum [2]. Etenim in Judæis unusquisque proximum interficiebat, quando vitulum fecerunt, et quando Beelphegor immolaverunt : unde, ut monstraret eumdem esse cui hæc et illa placuerunt, prophetiæ meminit, dicens : *Et inimici hominis, domestici ejus.* Et in Judæis tale aliquid contingit : erant enim Prophetæ et pseudoprophetæ; et plebs scindebatur, et domus dividebantur; et hi quidem his credebant, alii autem illis. HIERONYMUS, super *Veni enim separare.* Hic autem locus prope iisdem verbis in Manichæa Propheta scribitur. Et notandum, ubicumque de veteri testamento testimonium ponitur, utrum sensus tantum, an et verba consentiant. HILARIUS, cap. X, post med. Mystice autem gladius telorum omnium acutissimum est, in quo est jus potestatis, et judicii severitas, et animadversio peccatorum. Dei igitur verbum nuncupatum meminerimus in gladio : qui gladius missus est in terram; idest prædicatio ejus hominum cordibus infusa. Hic igitur quinque habitantes in una domo dividit, tres in duos, et duos in tres : et tria ad hominem referimus; idest, corpus et animam et voluntatem : nam ut corpori anima data est, ita et potestas homini utendi utroque ut vellet, indulta est : atque ob illud lex est proposita voluntati. Sed hoc tantum in illis deprehenditur qui primi a Deo figurati sunt. Sed ex peccato atque infidelitate primi parentis, sequentibus generationibus cœpit esse corporis nostri pater peccatum, mater animæ infidelitas. Voluntas autem sua unicuique adjacet : ergo jam unius domus quinque sunt. Cum ergo innovamur baptismi lavacro, per virtutem verbi ab originis nostræ peccatis separamur, recisique quadam [3] obsectione [4] gladii Dei, a patris et matris affectionibus dissidemus, fitque gravis in domo una dissensio, et domestica novo homini erunt inimica : quia ille manere in spiritus novitate gaudebit; ea vero quæ a prosapiæ antiquitate deducta sunt, consistere in his quibus oblectantur concupiscunt. AUGUSTINUS, *De quæst. Evang. in Matth.* qu. III. Vel aliter : *Veni separare hominem adversus patrem suum* : quia renuntiat quis diabolo qui fuit filius ejus : *et filiam adversus matrem suam;* idest plebem Dei adversus mundanam civitatem, hoc est perniciosam societatem generis humani, quam nunc Babylonia nunc Ægypto, Scriptura signat. *Nurum adversus socrum suam* : Ecclesiam adversus synagogam, quæ secundum carnem Christum peperit sponsum Ecclesiæ. Dividuntur autem in gladio spiritus quod est verbum Dei. *Et inimici hominis do-*

[1] Al. : « consonabant. » — [2] Al. : « non esse cognatum. » — [3] Al. :« recisi, quia. » P. Nicolai habet : « recisique quibusdam, etc. » — [4] Sic A, B, C, D. — Parm. : « absectione.

mestici ejus, cum quibus ante consuetudine implicatus erat. RABANUS. Nulla apud eos jura custodiri possunt inter quos fidei bellum est. GLOSSA *interlin.* Vel aliter. Hoc dicit, quasi diceret[1] : Non ad hoc inter homines veni ut carnales affectus confirmem, sed spiritali gladio dissecem; unde recte dicitur : *Et inimici hominis domestici ejus.* GREGORIUS, III *Mor.*, cap. v. Callidus namque adversarius, cum a bonorum cordibus repelli se conspicit, eos qui ab illis valde diliguntur, exquirit; et per eorum verba blandiens loquitur, quia plus ceteris amantur : ut dum vis amoris cor perforat, facile persuasionis ejus gladius ad intimæ rectitudinis munimina[2] irrumpat.

14. Qui amat patrem aut matrem plusquam me, non est me dignus; et qui amat filium aut filiam super me, non est me dignus; et qui non accipit crucem suam et sequitur me, non est me dignus. Qui invenit animam suam, perdet illam; et qui perdiderit animam suam propter me, inveniet eam.

14. HIERONYMUS, super illud, *Qui amat patrem.* Quia ante præmiserat : *Non veni pacem mittere, sed gladium, et dividere hominem adversus patrem et matrem et socrum :* ne quis pietatem religioni auferret, subjecit, dicens : *Qui amat patrem aut matrem plusquam me, non est me dignus.* Et in Cantico legimus Canticorum cap. II : « Ordinavit in me caritatem. » Hic enim ordo in omni affectu necessarius est. Ama post Deum, patrem aut matrem aut filios. Si autem necessitas venerit ut amor parentum aut filiorum Dei amori comparetur, et non possit utrumque salvari; odium in suos, pietas in Deum est. Non ergo prohibuit amari patrem aut matrem; sed signanter addidit, *Plusquam me.* HILARIUS, cap. x, prope finem. Illi enim qui domesticas hominum caritates dilectioni ejus prætulerint, futurorum bonorum indigni erunt[3] hereditate. CHRYSOSTOMUS, hom. XXXVI, *Sup. Matth.* ante med. Si autem Paulus jubet per omnia parentibus obedire, non mireris : in illis enim solum dicit obediendum quæ non nocent pietati : etenim sanctum est omnem eis alium reddere honorem. Cum autem plus debito expetierint[4], non oportet assentire. Sunt autem hæc veteri testamento consonantia : etenim illic eos qui idola colebant, non odio habere solum, sed et lapidare Dominus jubet : et in Deuteronomio, cap. XXXIII, dicitur : « Qui dixerit patri suo et matri suæ, Nescio vos; et fratribus suis, Ignoro illos : hi custodierunt eloquium tuum. » GLOSSA. Videtur autem ut[5] in pluribus accidere quod parentes plus diligant filios, quam filii diligant eos : et ideo gradatim postquam suum amorem amori parentum esse præponendum docuit, docet consequenter præferendum esse filiorum amori, dicens : *Et qui amat filium aut filiam super me, non est me dignus.* RABANUS. Per quod signat illum divino consortio esse indignum qui consanguinitatis carnalem amorem præponit spiritali amori Dei. CHRYSOSTOMUS in hom. XXXVI. Deinde ut non moleste ferant illi, scilicet quibus amor Dei præfertur; ad altiorem adducit sermonem. Anima enim nihil est familiarius alicui sed tamen et hanc non simpliciter eam haberi odio jussit[6], sed ut eam quis tradat in occisiones et sanguines; ostendens quod non solum ad mortem oportet esse paratum, sed ad mortem violentam et reprobatissimam scilicet mortem crucis; unde sequitur : *Et qui non accipit crucem suam et sequitur me, non est me dignus.* Nihil autem adhuc eis de propria dixerat passione; sed interim in his eos erudit ut sermonem de passione ejus magis suscipiant. HILARIUS, cap. x, super *Qui non accipit crucem.* Vel qui Christi sunt, crucifixerunt corpus suum cum vitiis et concupiscentiis; et indignus est Christo qui non crucem suam, in qua compatimur, commorimur, consepelimur, consurgimus, accipiens, Dominum sit secutus, in hoc sacramento fidei spiritus novitate victurus. GREGORIUS in hom. XXXVII, *In Evang.* Crux quippe a cruciatu dicitur : et duobus modis crucem Domini bajulamus : cum aut per abstinentiam carnem affligimus; aut per compassionem proximi, necessitatem illius nostram putamus. Sciendum vero est, quod sunt nonnulli qui carnis abstinentiam non pro Deo, sed pro inani gloria exhibent; et sunt nonnulli qui compassionem proximo non spiritaliter sed carnaliter impendunt, ut ei non ad virtutem, sed quasi miserando

[1] Sic A, B, C, D. — Parm. : « dicat. » — [2] Al.: « munimem. » — [3] Al. : « indiguerunt. » — [4] Sic A, B, C, D. — Parm. : « exegerint. » — [5] Sic A, B, C, D. — Parm. : « id in pluribus accidere ut. » — [6] Supplet sensum P. Nicolai hoc modo : « Sed tamen et hanc nisi oderis, contraria retribuentur tibi. Non tamen simpliciter eam haberi odio jussit, etc. »

ad culpas faveant. Hi itaque crucem videntur ferre, sed Dominum non sequuntur : et ideo ait, *Et sequitur me.* CHRYSOSTOMUS, homil. XXXVI *In Matth.*, ante med. Quia vero præcepta hæc quæ injunguntur, onerosa videbantur, ponit et utilitatem eorum maximam existentem, dicens, *Qui invenit animam suam, perdet eam;* quasi dicat : Non solum hæc quæ præmisi, non nocent, sed maxime proderunt; contraria vero nocebunt : et hoc ubique facit. Ab his enim quæ homines concupiscunt inducit, sicut si dicat : Propter quid non vis contemnere animam tuam? Quia diligis eam? Quocirca propter hoc contemne, et tunc ei maxime proderis. REMIGIUS. Anima autem in hoc loco non substantia est intelligenda, sed hæc vita præsens; et est sensus : Qui invenit animam suam, scilicet hanc præsentem vitam; idest, qui hanc lucem et ejus dilectionem et voluptates ad hoc desiderat ut semper invenire possit; istam quam semper servare cupit, perdet, et animam suam æternæ damnationi præparat. RABANUS, *Hoc loco.* Vel aliter. Qui salutem animæ suæ quærit æternam, eam [1] perdere, hoc est in mortem dare, non dubitat. Utrique autem sensui congruit apte quod sequitur : *Et qui perdiderit animam suam propter me, inveniet eam.* REMIGIUS. Idest, qui hanc temporalem lucem, et ejus dilectiones et voluptates tempore persecutionis propter confessionem nominis mei contempserit, animæ suæ inveniet æternam salutem. HILARIUS, cap. X, prope finem. Sic ergo proficit lucrum animæ in mortem, et damnum in salutem : detrimento enim brevis vitæ, fenus immortalitatis acquiritur.

15. Qui recipit vos, me recipit; et qui recipit me, recipit eum qui me misit. Qui recipit Prophetam in nomine Prophetæ, mercedem Prophetæ accipiet; et qui recipit justum in nomine justi, mercedem justi accipiet; et quicumque potum dederit uni ex minimis istis calicem aquæ frigidæ tantum in nomine discipuli, amen dico vobis, non perdet mercedem suam.

15. HIERONYMUS, super illud, *Qui recipit vos me recipit.* Dominus ad prædicationem discipulos mittens, docet pericula non timenda, et affectum subjicit religioni : aurum supra tulerat, æs de zona excusserat : dura Evangelistarum conditio. Unde ergo sumptus, unde victus necessaria [2]? Et ideo austeritatem præceptorum, spe temperat promissorum, inquiens : *Qui recipit vos, me recipit* : ut in suscipiendis Apostolis unusquisque credentium Christum se suscepisse arbitretur. CHRYSOSTOMUS hom. XXXV. Sufficientia siquidem erant præmissa ad persuadendum eis qui erant Apostolos suscepturi. Quis enim eos qui ita erant fortes, et omnes [3] contemnebant ut alii salverentur, non susciperet omni cum desiderio? Et superius quidem pœnam comminatus est his qui non recipe-rent; hic autem retributionem promittit recipientibus. Et primo quidem repromittit honorem suscipientibus Apostolos, ut Christum suscipiant, et etiam Patrem : unde subdit : *Et qui me recipit, recipit eum qui me misit.* Quid autem huic honori fiet æquale, ut quis Patrem et Filium recipiat? HILARIUS, cap. X, paulo ante finem. In quibus verbis docet etiam in se mediatoris officium; qui cum sit receptus a nobis, atque ipse profectus ex Deo sit, Deus per illum transfusus in nobis sit; et per hunc ordinem gratiarum non est [4] aliud Apostolos recepisse quam Deum : quia et in illis Christus, et in Christo Deus habitat. CHRYSOSTOMUS, homil. XXXVI, *Sup. Matth.* parum ante med. Promittit autem post hæc et aliam retributionem, dicens : *Qui recipit Prophetam in nomine Prophetæ, mercedem Prophetæ accipiet.* Non autem simpliciter dixit : *Qui suscipit Prophetam;* aut *qui suscipit justum;* sed addit, *In nomine Prophetæ, et in nomine justi;* hoc est, si non propter vitæ hujus eminentiam, neque propter aliud temporalium susceperit, sed quia vel Propheta est vel justus. HIERONYMUS, super illud, *Qui Prophetam recipit.* Vel aliter. Quia ad susceptionem magistrorum discipulos provocaverat, poterat credentium occulta esse responsio : Ergo et pseudoprophetas, et Judam proditorem debemus suscipere. Unde Dominus dicit, non personas suscipiendas esse, sed nomina; et mercedem non perire suscipientis, licet indignus fuerit qui susceptus sit. CHRYSOSTOMUS, hom. XXXV, *Sup. Matth.* parum ante medium. Dicit autem, *Mercedem Prophetæ, et mercedem justi accipiet;* idest qualem decens est accipere eum, qui suscipit Prophetam vel justum; vel qualem Propheta aut justus est accepturus. GREGORIUS, hom. XX *In Evang.* Non enim ait

[1] Al. deest : « eam. » — [2] Sic A, B, C, D. — Parm. : « unde victus, unde necessaria, et cetera? » — [3] Sic A, B, C, D. — Parm. : « omnes. » — [4] Al. omittitur : « est. »

mercedem de Propheta, vel justo, sed mercedem Prophetæ vel justi. Iste enim fortasse justus est; et quanto in hoc mundo nihil possidet, tanto loquendi pro justitia fiduciam majorem habet. Hunc cum ille sustentat qui in hoc mundo aliquid possidet; illius justitiæ libertatem sibi participem facit, et cum eo pariter justitiæ præmia recipiet quem sustentando adjuvit. Ille prophetiæ spiritu plenus est, sed tamen corporeo eget alimento : et si corpus non reficitur, certum est quod vox ipsa subtrahatur. Qui igitur Prophetæ alimenta tribuit, vires illi ad loquendum dedit : cum Propheta ergo mercedem Prophetæ accipiet qui hoc ante Dei oculos exhibuit quod adjuvit[1]. HIERONYMUS, *Super his verbis*. Mystice autem qui Prophetam recipit ut Prophetam, et intelligit eum de futuris loquentem, hic Prophetæ mercedem accipiet. Igitur Judæi carnaliter intelligentes Prophetas, mercedem non accipient Prophetarum. REMIGIUS. Nonnulli vero Prophetam intelligunt Dominum Jesum Christum, de quo Moyses dicit Deut. XVIII : « Prophetam vobis suscitabit Deus : » quem similiter per justum intelligunt, quia incomparabiliter justus est. Qui ergo in nomine justi et Prophetæ, scilicet Christi, Prophetam vel justum suscipit, ab eo recipiet remunerationem pro cujus amore recipit. HIERONYMUS, circa finem *Com.* in cap. X, *Matth.* Poterat autem aliquis causari et dicere : Paupertate prohibeor ut hospitalis esse non possim : et hanc excusationem levissimo exemplo diluit, ut calicem aquæ frigidæ toto animo porrigamus, dicens : *Et quicumque potum dederit uni ex minimis istis, aquæ frigidæ calicem tantum in nomine discipuli, amen dico vobis, non perdet mercedem suam.* Frigidæ, inquit, non calidæ ; ne et in calida paupertatis et penuriæ lignorum occasio quæreretur. REMIGIUS. Dicit autem, *Minimis*, idest non Prophetæ, non justo, sed alicui ex minimis. GLOSSA *ordinaria*. Ubi nota, Deum magis ad pium affectum dantis respicere quam ad quantitatem rei exhibitæ. Vel minimi [2] sunt qui nihil penitus habent in hoc mundo, et judices erunt cum Christo. HILARIUS, cap. X in fine. Vel prævidens plures futuros tantum apostolatus nomine gloriosos, omni vero vitæ suæ opere improbabiles; obsequium quod ipsis sub religionis opinione delatum est, mercede non fraudat : nam licet et ipsi minimi essent, idest peccatorum omnium ultimi, non inania tamen in eos, etiam levia, sub frigidæ aquæ nomine designata, officia esse decernit. Non enim peccatis hominis, sed discipuli nomini honor præstitus est.

[1] A, B, C, D : « audivit. » — [2] Al. : « ut minimi. »

CAPUT UNDECIMUM

1. Et factum est cum consummasset Jesus præcipiens duodecim discipulis suis, transiit inde, ut doceret et prædicaret in civitatibus eorum.

1. Rabanus. Postquam discipulos suos Dominus ad prædicandum mittens, præmissis verbis eos instruxit, ipse etiam quod docuerat verbis, factis implevit, offerens primam prædicationem Judæis, et hoc est quod dicitur : *Et factum est cum consummasset Jesus*. Dicit autem, *Transiit inde*. Chrysostomus in homil. XXXVII, *Sup. Matth.* Quia enim eos misit, subtraxit seipsum, dans locum eis et tempus facere quæ injunxerat : eo enim præsente et curante nullus ad discipulos vellet accedere. Remigius. Pulchre autem de speciali [1] doctrina, qua scilicet Apostolos instruxerat, ad generalem transit, in civitatibus prædicando : quia in hoc de cœlis ad terras descendit, ut omnes illuminaret : in quo facto monentur etiam sancti prædicatores ut omnibus prodesse studeant.

2. Joannes autem cum audisset in vinculis opera Christi, mittens duos de discipulis suis, ait illi : Tu es qui venturus es, an alium expectamus? Et respondens Jesus, ait illis : Euntes renuntiate Joanni quæ audistis et vidistis. Cæci vident, claudi ambulant, leprosi mundantur, surdi audiunt, mortui resurgunt, pauperes evangelizantur : et beatus est qui non fuerit scandalizatus in me.

2. Glossa. Posuerat supra Evangelista quomodo per miracula et doctrinam Christi tam discipuli quam turbæ instruebantur [2] ; nunc ostendit quomodo hæc instructio usque ad discipulos Joannis perveniret, qui ad Christum æmulationem habere videbantur : unde dicit : *Joannes autem cum audisset in vinculis opera Christi, mittens duos ex discipulis suis, ait illi: Tu es qui venturus es, an alium expectamus* ? Gregorius hom. VI *In Evang.* Quærendum autem nobis est Joannes Propheta, et plusquam Propheta, qui venientem ad baptismum Dominum ostendit, dicens, Joan. I : « Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi : » cur in carcere positus mittens discipulos requirit : *Tu es qui venturus es, an alium expectamus?* tamquam si ignoraret quem ostenderat, et an ipse sit nesciat quem ipse prophetando, baptizando, ostendendo, ipsum esse clamaverat. Ambrosius, *Super Luc.* lib. V, n. 98, « Nonnulli » autem hoc « sic intelligunt magnum quidem ita Prophetam » esse Joannem, « ut Christum agnosceret, annuntiaret remissionem peccatorum futuram, sed tamen, tamquam pium vatem, quem venturum crediderat, non credidisse moriturum. Non igitur fide, sed pietate dubitavit. Dubitavit etiam Petrus dicens, infra 16 : *Propitius tibi esto Domine : non fiet hoc.* Chrysostomus in hom. XXXVII, *Sup. Matth.* Sed non utique hoc habet rationem. Joannes enim neque hoc ignorabat : sed hoc primum testatus est dicens, *loc. cit* : « Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi. » Agnum enim vocans, crucem divulgat : nec aliter quam per crucem peccatum abstulit mundi. Qualiter autem major Propheta est, hic, si neque quæ Prophetarum sunt noscit? Etenim Isaias, cap. LIII dicit : « Sicut ovis ad occisionem ductus est. » Gregorius in homil. VI, *In Evang.* Sed aliter hæc quæstio solvitur, si gestæ rei tempus pensatur. Ad Jordanis enim fluenta positus, quia ipse Redemptor mundi esset, asseruit ; missus vero in carcerem, an ipse veniat, requirit : non quia ipsum esse mundi Redemptorem dubitat ; sed quærit, ut sciat si is qui per se in mundum venerat, per se etiam ad inferni claustra descendat. Hieronymus. super *Tu es qui venturus es*? Unde non ait, Tu es qui venisti ? sed, *Tu es qui ventures es*? et est sensus : Manda mihi, quia ad inferna descensurus sum, utrum te etiam inferis debeam nuntiare ; an alium ad hæc sacramenta missurus es ? Chrysostomus in hom. XXXVII, *Sup. Matth.* a medio. Sed qualiter et hoc habet rationem? Cujus enim gratia non dixit : Tu es qui venturus es in infernum ? sed

[1] Al. : « de spirituali. » — [2] Al. : « instruantur. »

simpliciter, *Qui venturus es*? Quamvis et derisibilius videatur quod propter hoc ei dixerit, ut et illuc abiens prædicaret : præsens enim vita, gratiæ tempus est : post obitum autem judicium est et pœna: quare in nullo opus erat præcursore illic. Sed aliter. Si infideles post mortem credentes essent salvandi, nullus peribit aliquando : omnes enim pœnitebunt tunc, et adorabunt. « Omne enim genu flectetur, cœlestium, terrestrium, et infernorum ; » Philip. II. GLOSSA. Sed considerandum [1] est, quod non ideo Hieronymus et Gregorius dixerunt, quod Joannes adventum Christi in infernum prænuntiaturus esset quia ejus prædicatione aliqui non credentes converterentur ad fidem ; sed ut justis in expectatione Christi manentibus ex vicino adventu consolationem afferret. HILARIUS, cap. XI in princ. Certum est tamen quod qui venturum ut præcursor nuntiavit, consistentem ut Propheta agnovit, adeuntem ut confessor veneratus est, ejus abundanti scientiæ error non obrepsit. Nec sane credi potest, Spiritus sancti gratiam in carcere posito defuisse, cum Apostolis virtutis suæ lumen esset in carcere positis ministraturus. HIERONYMUS in princ. *Com. in* cap. XI *Matth.* Non ergo quasi ignorans interrogat ; sed quomodo Salvator interrogat ubi sit Lazarus positus; ut qui locum sepulcri indicabant, saltem sic pararentur ad fidem, ut viderent mortuum resurgentem ; sic et Joannes interficiendus ab Herode discipulos suos mittit ad Christum, ut per hanc occasionem videntes signa atque virtutes, crederent in eum, et magistro interrogante sibi discerent. Quod autem haberent discipuli Joannis aliquid mordacitatis ex invidia adversus Dominum, superior quoque interrogatio demonstravit, cum dixerunt : *Quare nos et Pharisæi jejunamus frequenter, discipuli autem tui non jejunant?* CHRYSOSTOMUS in hom. XXXVI, Donec igitur Joannes erat cum ipsis, suadebat eis continue de Christo : quia autem jam erat obiturus, amplius studium facit. Etenim formidabat, ne relinquat in discipulis suis perniciosi dogmatis conditionem, et maneant abjecti a Christo, cui et a principio omnes suos afferre studuit. Si autem dixisset eis : Abite ad ipsum, quia melior me est ; non utique persuasisset, sed æstimaretur humilia de se sentiens hoc dicere ; et sic magis essent ei affixi. Quid igitur facit? Expectat ab eis audire quod Christus miracula operatur [2]. Neque omnes mittit ; sed duos quosdam, quos noverat fortassis aliis persuasibiliores existentes : ut insuspicabilis interrogatio fieret, et ex rebus ipsis discerent distantiam inter eum et Jesum. HILARIUS, cap. XI. Joannes igitur non suæ, sed discipulorum ignorantiæ consulit : ut enim scirent non alium a se prædicatum, ad opera ejus intuenda discipulos suos misit, ut auctoritatem dictis suis illius opera conferrent : nec Christus alius expectaretur quam cui testimonium opera præstitissent. CHRYSOSTOMUS hom, XXXVII. *In Matth.* Idem Christus autem mentem noscens Joannis, non dixit, Quoniam ego sum : quia per hoc rursus obsisteret [3] hoc audientibus [4] : excogitassent enim, etsi non dixissent, quod Judæi ad ipsum dixerunt Joan, VIII. « Tu de teipso testimonium perhibes. » Et propter hoc a a miraculis fecit eos discere, insuspicabilem doctrinam faciens, et manifestiorem. Testimonium enim quod est a rebus, credibilius est testimonio quod est a verbis. Unde confestim curavit cæcos et claudos et alios multos, non ut doceret Joannem scientem, sed hos qui dubitabant : et ideo sequitur : *Et respondens Jesus ait illis* : *Euntes renuntiate Joanni quæ audistis et vidistis. Cæci vident, claudi ambulant, leprosi mundantur, surdi audiunt, mortui resurgunt, pauperes evangelizantur.* HIERONYMUS, sup. illud, *Pauperes evangelizantur.* Quod præmissis non minus est. Pauperes autem evangelizatos intellige, vel pauperes spiritu, vel certe opibus pauperes ; ut nulla inter nobiles et ignobiles, inter divites et egenos in prædicatione distantia sit : hæc magistri rigorem, hæc præceptoris comprobant veritatem, quando omnis apud eum qui salvare [5] potest æqualis est. CHRYSOSTOMUS, *Ut supra.* Quod ait, *Et beatus est qui non fuerit scandalizatus in me*, internuntios percutit : quia enim scandalizabantur in ipso, dubitationem eorum non divulgans, et soli eorum conscientiæ derelinquens, redargutionem eorum latenter induxit. HILARIUS, cap. XI, super his verbis. Itaque cui rei Joannes cavisset, ostendit dicens

[1] Sic A, B, C, D. — Parm. : « considerandum autem est. » — [2] Sic A, B, C, D. — Parm. : « facit... misit. » — [3] Sic A, B, C, D. — Parm. : « rursus obsisterent audientibus. » — [4] Al. : « hoc audientibus. » — [5] Al. : « salvari. »

beatos eos in quibus aliquid in se scandali non fuisset : quia metu ejus, scilicet ne scandalizarentur, discipulos suos Joannes, ut Christum audirent, misit. GREGORIUS, hom, VI *In Evang.* Vel aliter. Infidelium mens grave in Christo scandalum pertulit, cum eum etiam post tot miracula morientem vidit : unde Paulus dicit I Corinth. I. « Nos prædicamus Christum crucifixum, Judæis quidem scandalum. » Quid ergo est dicere, *Beatus qui non fuerit scandalizatus in me*, nisi aperta voce abjectionem mortis suæ humilitatemque signare? ac si patenter dicat : Mira quidem facio, sed abjecta perpeti non dedignor. Quia ergo moriendo te subsequor, cavendum valde est hominibus ne in me mortem despiciant qui signa venerantur. HILARIUS, *Ibidem.* Præbetur etiam mystice in his quæ in Joanne gesta sunt, intelligentia amplior, ut Propheta ipso conditionis suæ genere prophetizaret, quia in eo forma legis lata [1] est : Christum enim lex annuntiavit, et remissionem peccatorum prædicavit, et regnum cœlorum spopondit ; et Joannes totum hoc opus legis explevit. Igitur cessante jam lege quæ peccatis plebis inclusa, ne Christus posset intelligi, quasi vinculis et quasi carcere continebatur, ad Evangelia contuenda lex mittit, ut infidelitas finem dictorum contempletur in factis. AMBROSIUS, *Super Lucam*, lib. V, n. 96. « Et fortasse isti [2] discipuli » quos misit, « sunt duo [3] populi : unus qui ex Judæis credidit, alter [4] ex Gentibus. »

3. Illis autem abeuntibus, cœpit Jesus dicere ad turbas de Joanne : Quid existis in desertum videre? Arundinem vento agitatam? Sed quid existis videre? Hominem mollibus vestitum? Ecce qui mollibus vestiuntur, in domibus regum sunt. Sed quid existis videre? Prophetam? Etiam dico vobis, et plusquam Prophetam : hic est enim de quo scriptum est : Ecce ego mitto Angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam ante te.

3. CHRYSOSTOMUS. hom. XXXVIII, *Sup. Matth.* circa princ. Quantum ad discipulos Joannis, satis actum erat : certificat enim de Christo per signa quæ viderant, recesserunt. Sed oportebat etiam turbas sanari, quæ ex interrogatione discipulorum. Joannis multa inconvenientia subintellexerint, ignorantes mittentis consilium. Poterant utique dicere : Qui tanta testatus est de Christo, aliter persuasus est nunc, et dubitat utrum sit ipse. Numquid ergo altercans [5] ad Jesum hoc dicit? Numquid timidior a carcere factus ? Numquid vane et inaniter priora dixit? HILARIUS, cap. XI. Ac ne illud quod immediate præmiserat referri posset ad Joannem, tamquam scandalizatus esset de Christo [6] subditur : *Illis autem abeuntibus, cœpit Jesus dicere ad turbas de Joanne.* CHRYSOSTOMUS in hom. XXXVII, parum a princ. Propter hoc autem abeuntibus eis, ut non videatur homini adulari. Corrigens autem et plebem, non ducit in medium suspicionem eorum, sed solutionem cogitationum eorum inducit, quæ eos in dubitationem mittebant, demonstrans se nosse occulta. Neque enim dixit sicut Judæis, *Quid cogitatis mala*? etsi mala cogitaverint ; non tamen ex malitia, sed ex ignorantia ; unde non loquitur eis dure, sed respondet pro Joanne, ostendens quod non excidit a priori opinione. Hoc autem docet, non solum proprio verbo, sed eorum testimonio ; non tantum per ea quæ dixerunt, sed per ea quæ egerunt : ideoque ait : *Quid existis in desertum videre*? ac si diceret : Propter quod civitates dimittentes convenistis in desertum? Non enim plebs tanta cum tanto desiderio in eremum venisset, nisi magnum quemdam et mirabilem et petra solidiorem se videre existimans. CHRYSOSTOMUS, hom. XXVII, *In op. imp.* Non autem tunc exierant in desertum ad hoc ut viderent Joannem : nec enim erat tunc in deserto, sed in carcere ; sed præteritum refert, quia frequenter exierat populus in desertum videre Joannem, cum adhuc esset in deserto. CHRYSOSTOMUS in hom. XXXVII, *Sup. Matth.* Et vide quia, omnem aliam malitiam prætermittens, removet a Joanne levitatem, de qua turbæ dubitabant, dicens : *Arundinem vento agitatam*? GREGORIUS in hom. VI, *In Evang.* Quod videlicet non asserendo, sed negando intulit. Arundinem quippe, mox ut aura contingit, in partem flectit ; per quam carnalis animus designatur, qui mox ut favore et detractione tangitur, in partem quamlibet declinatur. Arundo ergo vento agitata Joannes non erat, quem a status sui rectitudine nulla rerum varietas inflectebat. Ac si Dominus

[1] P. Nicolai habet : « elata. » — [2] « ... Quorum unus ex Judæis. » — [3] Sic A, B, C, D. — Parm. omittit : « duo. » — [4] Sic A, B, C, D. — Parm. : « aliter qui. » — [5] Al. : « alterius, » item « alteratus. » P. Nicolai legit : « altercatus. » — [6] Al. : « in Christo. »

diceret : HIERONYMUS, super illud, *Illis abeuntibus.* Numquid ob hoc existis in desertum ut videretis hominem calamo similem, qui omni vento circumfertur, et levitate mentis de eo ambigeret quem antea prædicaret? An forsitan stimulis invidiæ contra me cogitur, et prædicatio ejus vanam sectatur gloriam, ut ex ea quærat lucra? Cur divitias cupiat? Ut affluat dapibus? Locustis vescitur et melle silvestri. An ut mollibus vestiatur? Pili camelorum sunt tegmen ejus; et ideo subdit : *Sed quid existis videre? Hominem mollibus vestitum?* CHRYSOSTOMUS in hom. XXXVIII, *Sup. Matth.* Vel aliter. Quod non sit Joannes similis calamo mobili, per vestium studium significastis, scilicet in desertum exeuntes. Non tamen potest aliquis dicere, quod Joannes quidem constans erat, sed postea lasciviæ serviens factus est mobilis : sicut aliquis est iracundus natura, alius per infirmitatem longam : ita aliqui sunt mobiles per naturam, alii vero lasciviæ serviendo mobiles fiunt. Joannes autem neque natura mobilis erat; propter quod dixerat : *Num existis videre arundinem vento agitatam?* neque lasciviæ dans se ipsum, perdidit quam habebat excellentiam : quod enim non servierit lasciviæ, monstrat stola, solitudo et carcer [1]. Si enim vellet mollibus vestiri, non eremum inhabitasset, sed regum palatia : unde sequitur : *Ecce qui mollibus vestiuntur, in domibus regum sunt.* HIERONYMUS, *Ibidem.* Ex quo [2] ostenditur rigidam vitam et austeram prædicationem vitare debere aulas regum, et mollium hominum palatia declinare. GREGORIUS in hom. VI *In Evang.* Nemo autem existimet in fluxu atque studio pretiosarum vestium peccata deesse : quia si hoc culpa non esset, nullo modo Joannem Dominus de vestimenti sui asperitate laudasset. Et nequaquam Petrus feminas a pretiosarum vestium appetitu compesceret, dicens I Pet. III : « Non in veste pretiosa. » AUGUSTINUS, III, *De doctrina christiana*, cap. XII. Cum in omnibus talibus non usus rerum, sed libido utentis in culpa est. Quisquis enim rebus restrictius utitur quam se habent mores eorum cum quibus vivit, aut temperans [3], aut superstiosus est. Quisquis vero sic utitur, ut metas consuetudinis bonorum inter quos versatur excedat, aut aliquid significat, aut flagitiosus est. CHRYSOSTOMUS in hom. XXXVIII. A loco autem et vestimentis, et a concursu hominum, ejus moribus designatis, inducit jam et Prophetam eum [4] esse, dicens : *Sed quid existis videre? Prophetam? Dico vobis etiam plus quam Prophetam.* GREGORIUS, hom. VI. Prophetæ enim ministerium est ventura prædicere, non etiam demonstrare. Joannes ergo plusquam Propheta est : quia eum quem præcurrendo prophetaverat, etiam ostendendo nuntiabat. HIERONYMUS. In quo etiam ceteris Prophetis major est : et quia ad privilegium prophetale etiam baptismi accessit præmium, ut suum Dominum baptizaret. CHRYSOSTOMUS in hom. XXXVII, *Sup. Matth.* Deinde monstrat secundum quid est major, dicens : *Hic est enim de quo scriptum est : Ecce mitto Angelum meum ante faciem tuam.* HIERONYMUS, super *Sed quid existis videre?* Ut enim meritorum Joannis augmentum faceret, de Malachia testimonium infert, in quo etiam Angelus prædicatur. Angelum autem hic dici Joannem non putemus naturæ societate, sed officii dignitate; idest nuntium qui venturum Dominum nuntiavit. GREGORIUS, hom. VI. Qui enim græce Angelus, hic latine Nuntius dicitur. Recte ergo qui nuntiare supernum nuntium venerat, Angelus vocatur, ut dignitatem servet in nomine, quam explet in operatione. CHRYSOSTOMUS in hom. XXXVIII, *Sup. Matth.* Monstrat igitur secundum quid est major Joannes Prophetis; secundum id scilicet quod est prope Christum : et ideo dicit : *Mitto ante faciem tuam*, hoc est prope te : sicut enim qui prope currum regis incedunt, aliis sunt clariores, ita et Joannes prope Christi præsentiam. GLOSSA [5]. Deinde alii Prophetæ missi sunt ut adventum Christi annuntiarent; iste autem, ut præpararet viam ipsius : unde sequitur : *Qui præparabit viam tuam ante te* : idest, pervia reddet tibi corda auditorum, pœnitentiam prædicando et baptizando. HIERONYMUS, cap. XI *In Matth.* super his verbis. Mystice autem desertum Spiritu sancto vacuum est sentiendum, in quo habitatio Dei

[1] Al. : « monstrat stola solicitudo, et carcer : » item « monstrat solitudo et carcer. » P. Nicolai habet : « monstrat sola solitudo, et carcer. » — [2] Sic A, B, C, D. — Parm. : « ex hoc. » — [3] Al. : « intemperans. » — [4] Al. : « etiam eam. » — [5] Auctoris *Op. imp.* quoad primam partem, et *Interlin.* quoad posteriorem.

nulla sit; in arundine homo talis ostenditur de gloria sæculi vitæ suæ inanitate speciosus, in se autem fructu veritatis cavus, exterior placens, et nullus interior, ad omnem ventorum motum, idest, immundorum spirituum flatum, movendus, neque ad consistendi firmitatem valens, et animæ medullis inanis. Veste autem, corpus quo induitur anima signatur, quod luxu ac lasciviis mollescit. In regibus transgressorum angelorum nuncupatio est : hi enim sæculi sunt potentes, mundique dominantes. Ergo vestiti mollibus in domibus regnum sunt idest, eorum [1] quibus per luxum fluida et dissoluta sunt corpora, patet esse dæmonum habitationem. GREGORIUS, hom. VI. Joannes etiam mollibus vestitus non fuit, quia vitam peccantium non blandimentis fovit, sed rigore asperæ invectionis increpavit, dicens supra III : *Genimina viperarum* etc.

4. Amen dico vobis, non surrexit inter natos mulierum major Joanne Baptista. Qui autem minor est in regno cœlorum, major est illo.

4. CHRYSOSTOMUS, hom. XXXVIII, *Sup. Matth.* Præmissa commendatione Joannis ex Prophetæ testimonio, non hic stetit, sed jam sententiam propriam de ipso inducit, dicens : *Amen dico vobis, non surrexit major inter natos mulierum Joanne Baptista.* RABANUS, super illud, *Non surrexit major Joanne Baptista.* Ac si diceret : Quid dicere per singula de commendatione Joannis? *Amen dico vobis, inter natos mulierum* etc. Inter natos, inquit, mulierum, non virginum : mulieres enim proprie corruptæ vocantur. Si autem Maria aliquando mulier in Evangelio nuncupatur, sciendum est Interpretem, mulierem pro femina posuisse, sicut ibi, « Mulier, ecce filius tuus : » Joan. XIX. HIERONYMUS, *Ibidem.* His ergo præfertur hominibus qui de mulieribus nati sunt et de concubitu viri, et non ei qui natus est ex Virgine et Spiritu sancto; quamvis in eo quod dicit, *Non surrexit inter natos mulierum major Joanne Baptista*, non ceteris Prophetis et Patriarchis cunctisque hominibus [2] Joannem prætulit, sed Joanni ceteros exæquavit : non enim statim sequitur ut si alii majores eo non sunt, ille major aliorum sit. CHRYSOSTOMUS, homil. XXVIII, *In oper. imperf.* Sed tanta cum sit justitiæ altitudo ut in illa nemo possit esse perfectus nisi solus Deus; puto quia omnes sancti quantum ad subtilitatem divini judicii invicem sibi inferiores sunt aut priores. Ex quo intelligimus quoniam qui majorem se non habet, major omnibus est. CHRYSOSTOMUS in hom. XXXVII, *Sup. Matth.* Ne autem rursus superabundantia laudum pariat aliquod inconveniens Judæis Joannem præferentibus Christo, convenienter hoc removet dicens, *Qui autem minor est in regno cœlorum, hic major est illo.* AUGUSTINUS, *Contra Adversarium legis et Prophetarum*, lib. II, cap. V. Argumentatur autem ex hoc hæreticus ita, velut ratiocinando, tamquam Joannes non pertineat ad regnum cœlorum, et ob hoc multo minus ceteri Prophetæ illius populi, quibus major est Joannes. Hæc autem verba Domini duobus modis possunt intelligi. Aut enim regnum cœlorum appellavit hoc quod nondum accepimus, de quo in fine dicturus est infra XXV : *Venite benedicti Patris mei, percipite regnum :* et quia ibi sunt Angeli, quilibet [3] in eis minor major est quolibet justo portante corpus quod corrumpitur. Aut si regnum cœlorum intelligi voluit Ecclesiam, cujus filii sunt ab institutione generis humani usque nunc omnes justi, Dominus seipsum signavit; qui nascendi tempore minor erat Joanne; major autem divinitatis æternitate et dominica potestate. Proinde secundum priorem expositionem, ita distinguitur : *Qui minor est in regno cœlorum*, ac deinde subinfertur, *Major est illo.* Secundum hanc autem posteriorem, ita : *Qui autem minor est*, ac deinde subinfertur, *In regno cœlorum major est illo.* CHRYSOSTOMUS, hom. XXXVIII, *In Matth.* Dicit autem, *In regno cœlorum*, idest in spiritualibus, et universis quæ sunt secundum cœlum. Quidam autem dicunt quoniam de Apostolis hoc dixit Christus. HIERONYMUS, super *Qui minor est in regno.* Nos autem [4] simpliciter intelligamus, quia omnis sanctus qui jam cum Domino est, sit major illo qui adhuc consistit in prælio : aliud est enim victoriæ coronam possidere, aliud adhuc in acie dimicare.

5. A diebus autem Joannis Baptistæ usque nunc, regnum cœlorum vim patitur, et violenti rapiunt illud. Omnes enim Prophetæ et lex usque

[1] Sic A, B, C, D. — Parm. : « illos. » — [2] Al. deest : « cunctisque hominibus. » — [3] Al. : « quibus. » — [4] Al. : « non autem. »

ad Joannem prophetaverunt : et si vultis recipere, ipse est Elias, qui venturus est. Qui habet aures audiendi, audiat.

5. Glossa. Quia dixerat superius : *Qui minor est in regno cœlorum, est major Joanne*; ne videretur Joannes a regno cœlorum esse alienus, hoc removet subdens : *A die autem Joannis Baptistæ usque nunc regnum cœlorum vim patitur, et violenti rapiunt illud* hom. VI. Gregorius, hom. XX, *In Evang.* Per regnum cœlorum supernum solium signatur; quo [1] cum peccatores quolibet facinore polluti ad pœnitentiam redeunt, et semetipsos corrigunt, quasi prædatores [2] in locum alienum intrant et violenter regnum cœlorum rapiunt. Hieronymus, super *A diebus Joannis Baptistæ.* Si autem primus Joannes Baptista pœnitentiam populis nuntiavit, dicens supra iii, *Pœnitentiam agite, appropinquabit enim regnum cœlorum*; convenienter a diebus illius *regnum cœlorum vim patitur, et violenti rapiunt illud.* Grandis est enim violentia, in terra nos esse generatos, et cœlorum sedem quærere, et possidere per virtutem quæ non tenuimus per naturam. Hilarius, cap. xi. Vel aliter. Dominus Apostolos ire ad oves perditas Israel jusserat; sed omnis hæc prædicatio profectum publicanis et peccatoribus asserebat. Itaque vim regnum patitur, et violenti diripiunt : quia gloria Israel a Patribus [3] debita, a Prophetis nuntiata, a Christo oblata, fide Gentium occupatur et rapitur. Chrysostomus, hom. XXXVII *Sup. Matth.* Vel rapiunt regnum Dei per fidem Christi omnes qui cum festinatione advenerunt [4] : unde dicit : *A diebus autem Joannis usque nunc* : et ita impellit et festinare facit ad fidem suam, simul autem et his quæ antea dicta sunt a Joanne opitulatur [5]. Si enim usque ad Joannem omnia completa sunt, ipse est qui venturus est : unde subdit : *Omnes enim Prophetæ et lex usque ad Joannem prophetaverunt* [6]. Hieronymus, *Super his verbis.* Non quod post Joannem excludat Prophetas : legimus enim in Actibus Apostolorum cap. xxi, et Agabum prophetizasse et quatuor virgines filias Philippi : sed quod lex [7] et Prophetæ quos scriptos legimus, quicquid prophetizaverunt, de Domino vaticinati sunt. Quando ergo [8] dicitur, *Usque ad Joannem prophetaverunt*, Christi tempus ostenditur ; et quem illi dixerunt esse venturum, Joannes venisse ostendit [9]. Chrysostomus, hom. XXXVIII, *Sup. Matth.* Deinde aliam conjecturam sui adventus ponit, dicens : *Et si vultis recipere, ipse est Elias, qui venturus est.* Dicit Dominus in Malachia cap. iv : « Mittam vobis Eliam Thesbitem : » et de isto dicit : *Ecce ego mitto Angelum meum ante faciem tuam*, Hieronymus, super *Ipse est Elias.* Elias ergo Joannes dicitur, non secundum stultos Philosophos, et quosdam hæreticos, qui reversionem animarum introducunt [10]; sed quod, juxta aliud testimonium Evangelii, venerit in spiritu et virtute Eliæ, et eamdem Spiritus sancti vel gratiam habuerit vel mensuram. Sed et vitæ austeritas rigorque mentis Eliæ et Joannis pares sunt : uterque in eremo, uterque zona pellicea cingebatur : ille, quoniam regem Achab et Jezabel impietatis arguit, fugere compulsus est; iste, quia Herodis et Herodiadis illicitas arguit nuptias, capite truncatur. Chrysostomus, hom. XXXVIII, *Sup. Matth.* Et bene dixit, *Si vultis recipere*, libertatem ostendens, et voluntariam expetens mentem. Est enim ille hic, et ille : quia præcursores facti sunt utrique. Hieronymus, *loc. cit.* Hoc autem quod dictum est, *Ipse est Elias*, mysticum esse, et egere intelligentia, sequens Domini sermo demonstrat, dicens : *Qui habet aures audiendi, audiat.* Remigius. Ac si diceret : Qui habet aures cordis audiendi, idest intelligendi, intelligat : quia non dixit Joannem Eliam esse in persona, vel in spiritu.

6. Cui autem similem æstimabo generationem istam? Similis est pueris sedentibus in foro, qui clamantes coæqualibus dicunt : Cecinimus vobis, et non saltastis; lamentavimus, et non planxistis. Venit enim Joannes neque manducans, neque bibens; et dicunt, Dæmonium habet. Venit Filius hominis manducans et bibens; et dicunt : Ecce homo vorax et potator vini, publicanorum et peccatorum amicus. Et justificata est sapientia a filiis suis.

6. Hilarius cap. xi. Totus hic sermo infidelitatis opprobrium est, et de affectu

[1] Sic A, B, C, D. — Parm. omittit: « Gregorius. » — [2] Al. : « cum quo. » — [3] Sic A, B, C, D. — Parm.: « Israel patribus debita, Prophetis. » — [4] Sic A, B, C, D. — Parm. : « veniunt. » — [5] Al. : « simul et his quæ antea dicta sunt de Joanne opitulantur. » — [6] Al. : « *baptizaverunt.* » — [7] Al.: « ut lex. » — [8] Al. omittitur : « ergo. » — [9] A, C, D : « ostenderet. » — B : « ostenderat. » — [10] Sic A, B, C, D. — Parm. : « qui metempsychosin, etc. »

superioris querimoniæ descendit : quia insolens plebs per diversa sermonum genera docta non fuerit. CHRYSOSTOMUS, hom. XXXVIII *Sup. Matth.* Unde et interrogatione utitur, monstrans quoniam nihil quod deberet fieri ad salutem eorum, derelictum est : dicens : *Cui autem similem æstimabo generationem istam?* GLOSSA Anselmi : Quasi dicat : Tantus est Joannes : sed vos nec sibi nec mihi voluistis credere : et ideo cui vos similes æstimabo? Per generationem accipit communiter et Judæos, et se cum Joanne. REMIGIUS. Mox autem sibi ipsi respondet, subjungens : *Similis est pueris sedentibus in foro, qui clamantes coæqualibus dicunt : Cecinimus vobis, et non saltastis; lamentavimus, et non planxistis.* HILARIUS, cap. XI, in medio. In pueris Prophetæ signantur, qui in simplicitate sensus, ut pueri, prædicaverunt, et in medio synagogæ tamquam in publico fori conventu coarguunt quod cantantibus sibi officio corporis non obsecundaverint, et quod dictis suis non paruerint [1] : ad cantantium enim modum saltantium motus aptatur. Prophetæ enim ad confessionem psallendi Deo provocaverunt, ut cantico Moysi contenetur, ut Isaiæ, ut David. HIERONYMUS super *Similis est pueris.* Dicunt ergo : *Cecinimus vobis, et non saltastis* : idest, provocavimus vos ut ad nostrum canticum bona opera faceretis, et noluistis. Lamentati sumus, et vos ad pœnitentiam provocavimus; et nec hoc quidem facere voluistis, spernentes utramque prædicationem, tam exhortationis ad virtutes, quam pœnitentiæ post peccata. REMIGIUS. Quid est autem quod dicit, *Coæqualibus?* Numquid infideles Judæis coæquales erant sanctis Prophetis? Sed hoc dicit, quoniam de una stirpe orti fuerunt. HIERONYMUS, *ibidem.* Pueri etiam sunt de quibus Isaias loquitur, cap. VIII : « Ecce ego et pueri mei quos dedit mihi Dominus. » Isti ergo pueri sedent in foro, ubi multa venalia sunt, et dicunt. CHRYSOSTOMUS, homil. XXXVIII, *Sup. Matth.* circ. med. *Cecinimus vobis, et non saltastis*; hoc est, remissam vitam ostendi, et non persuasi estis : *lamentavimus, et non planxistis*; hoc est, Joannes duram sustinuit vitam, et non attendistis. Non autem dicit ille illud et ego hoc, sed communiter : quia una intentio utriusque erat : unde sequitur : *Venit enim Joannes neque manducans neque bibens; et dicunt, Dæmonium habet. Venit Filius hominis,* etc. AUGUSTINUS, *Contra Faustum* lib. XVI, cap. XXXI. Vellem autem ut mihi Manichæi dicerent quid manducabat et quid bibebat Christus, qui in comparatione Joannis non manducantis neque bibentis, hic se dixit manducantem ac bibentem. Non enim dictum est quod Joannes omnino non biberet; sed quod vinum et siceram non biberet : bibebat autem [2] aquam. Cibus autem ejus non omnino nullus erat, sed locustæ, et mel silvestre. Unde ergo dictus est non manducans neque bibens, nisi quia illo victu quo Judæi utebantur, non utebatur? Hoc ergo Dominus nisi uteretur, non in ejus comparatione manducans bibensque diceretur. Mirum autem si non manducans dicitur qui locustas et mel comedit, et manducans dicitur qui pane et olere contentus est. CHRYSOSTOMUS, homil. XXXVIII, *In Matth.* Dicit ergo, *Venit Jesus*; ac si dicat : Per contrariam viam venimus ego et Joannes, et idem fecimus : sicut si venatores per duas contrarias vias aliquod animal insequantur, ut in alteram [3] incidat. Universum autem hominum genus jejunium et duram vitam admiratur; et propter hoc dispensatum est a prima ætate ita nutriri Joannem, ut per hoc digna fide essent quæ dicerentur ab ipso. Incessit siquidem Dominus per hanc viam quando quadraginta diebus jejunavit; sed tamen et aliter docuit quod sibi esset credendum : multo enim majus erat quod testaretur pro eo Joannes qui per hanc viam incesserat, quam quod ipse per hanc viam incederet. Aliter Joannes nihil plus ostendit præter vitam et justitiam; Christus autem et a miraculis testimonium habebat. Dimittens ergo Joannem jejunio fulgere [4], ipse contrariam incessit viam, ad mensam intrans publicanorum, et manducans et bibens. HIERONYMUS, *ibidem.* Si ergo jejunium vobis placet, cur Joannes displicuit? Si saturitas, cur Filius hominis? Quorum alterum dæmonium habentem, alterum voratorem [5] et ebrium nuncupatis. CHRYSOSTOMUS, homil. XXXVIII, *In Matth.* post med. Qualem igitur jam excusationem accipient? Propter hoc subdit : *Et justificata est sapientia a filiis suis* : hoc est, etsi vos persuasi non estis, sed me jam incusare non habetis; quod et de Patre ait Propheta, Psal. I : « Ut

[1] Al. : « non pervenerint. » — [2] Sic A, B, C, D. — Parm. : « ergo » — [3] Sic A, B, C, D. — Parm. : « alterum. » — [4] Al. : « fluere. » — [5] Sic A, B, C, D. — Parm. : « voracem... nuncupastis. »

justificeris in sermonibus tuis : » etsi enim nihil in vobis expleatur a procuratione Dei, quæ est circa vos; omnia quæ sunt ex parte sua, complet, ut inverecundis neque umbram relinquat ingratæ dubitationis. Hieronymus, super *Cœpit Jesus exprobrare. Justificata est ergo sapientia a filiis suis;* idest, Dei dispensatio atque doctrina, vel ipse Christus, qui est Dei virtus et Dei sapientia, juste fecisse, ab Apostolis suis filiis comprobatus est. Hilarius, cap. x, *In Matth.* a medio. Est autem ipsa sapientia non ex effectu, sed ex natura. Plures enim dictum apostolicum quod ait I Corinth. i : « Christum Dei sapientiam et Dei virtutem, » his modis solent eludere quod in eo ex Virgine creando efficax Dei sapientia et virtus extiterit. Sed ne tale posset intelligi, ipsum se sapientiam nuncupavit, eam in se, non quæ sunt [1] ejus ostendens. Non enim idem opus virtutis et virtus; et efficiens discernitur ab effectu. Augustinus, *De quæst. Evang.* lib. II, cap. ii. Vel *justificata est sapientia a filiis suis* : quia sancti Apostoli intellexerunt regnum Dei non esse in esca et potu, sed in æquanimitate tolerandi; quos nec copia sublevat, nec deprimit egestas; unde et Paulus dicebat Philip. iv, « Scio abundare et penuriam pati. » Hieronymus, *ibid. ut sup.* In quibusdam libris legitur : *Justificata est sapientia ab operibus suis* : sapientia namque non quærit vocis testimonium, sed operum. Chrsysostomus, homil. XXXVII. Si autem exempla vilia sunt de pueris, non mireris : ad imbecillitatem enim audientium loquebatur : sicut Ezechiel multa dicit exempla Judæis convenientia, Dei magnitudine indigna [2]. Hilarius, cap. x, a med. Mystice autem Judæos nec Joannis prædicatio inflexit, quibus [3] et lex gravis visa est potibus cibisque præscriptis, et difficilis et molesta peccatum in se quod dæmonium nuncupat [4], habens : quia per observantiæ difficultatem necesse eis esset in lege peccare : rursusque in Christo Evangelii prædicatio vitæ libertate non placuit, per quam difficultates legis et onera laxata sunt, et ad eam [5] publicani peccatoresque crediderunt. Atque ita tot [6] et tantis admonitionum generibus frustra habitis, nec per gratiam justificantur, et a lege sunt abdicati; *et justificata est sapientia a filiis suis*, ab his scilicet qui regnum cœlorum fidei justificatione diripiunt, confitentes justum sapientiæ opus quod munus suum ad fideles a contumacibus transtulerit.

7. Tunc cœpit exprobrare civitatibus in quibus factæ sunt plurimæ virtutes ejus, quia non egissent pœnitentiam. Væ tibi Corozaim, væ tibi Bethsaida : quia si in Tyro et Sidone factæ essent virtutes quæ factæ sunt in vobis, olim in cilicio et cinere pœnitentiam egissent. Verumtamen dico vobis : Tyro et Sidoni remissius erit in die judicii quam vobis. Et tu, Capharnaum, numquid usque in cœlum exaltaberis? Usque in infernum descendes : quia si in Sodomis factæ fuissent virtutes quæ factæ sunt in te, forte mansissent usque in hanc diem. Verumtamen dico vobis, quia terræ Sodomorum remissius erit in die judicii quam tibi.

7. Glossa Anselmi. Hucusque Judæos communiter increpaverat; nunc autem quasi nominatim quasdam civitates increpat, quibus specialiter prædicaverat, nec tamen converti volebant : unde dicitur : *Tunc cœpit exprobrare civitatibus in quibus factæ sunt plurimæ virtutes ejus, quia non egissent pœnitentiam.* Hieronymus, super *Tunc cœpit exprobrare.* Exprobratio enim civitatum Corozaim et Bethsaidæ et Capharnaum, capituli hujus titulo panditur quod ideo exprobaverit eis, quia post factas virtutes et signa quamplurima, non egerint pœnitentiam : unde subdit : *Væ tibi Corozaim, væ tibi Bethsaida.* Chrysostomus, hom. XXXVII, *Sup. Matth.* Ut autem non dicas a natura ipsos esse malos, ponit nomen civitatis, scilicet Bethsaida, a qua quandoque processerunt Apostoli: etenim Philippus et duo binarii principalium Apostolorum hinc fuerunt : scilicet Petrus et Andreas, Jacobus et Joannes. Hieronymus, super *Væ tibi Corozaim.* Sed per hoc quod dicit, *Væ*, hæ urbes Galilææ a Salvatore planguntur quod post tanta signa atque virtutes non egerint pœnitentiam. Rabanus. Corozaim autem, quæ interpretatur mysterium meum, et Bethsaida, quæ domus fructuum, vel domus venatorum dicitur, civitates

[1] Al. : « quæ non sunt. » — [2] In Herbipolensi Nicolai edit. an. 1704, ista subduntur : « Idest quæ Judæorum quidem conditioni accommodata essent, sed indigna quæ de divina magnitudine dicerentur : nisi et hoc maxime Deo dignum quod ad hominum utilitatem spectat, etc. » — [3] Sic A, B, C, D, excepto quod in B et C legitur : « jussa est » et non : « visa est. » — Parm. omittit : « quibus et lex gravis visa est. » — [4] Al. : « nuncupavit. » — [5] P. Nicolai legit « et jam. » — [6] Al. deest : « ita. »

sunt Galilææ sitæ in littore maris Galilææ. Plangit ergo Dominus civitates quæ quondam mysterium Dei tenuerunt, et virtutum jam fructum gignere debuerunt, et in quas spiritales venatores sunt missi. Hieronymus, *ibidem.* Et præferuntur eis Tyrus et Sidon urbes idololatriæ et vitiis deditæ ; et ideo sequitur : *Quia si in Tyro et Sidone factæ essent virtutes quæ factæ sunt in vobis, olim in cilicio et cinere pœnitentiam egissent.* Gregorius, XXXV, *Moral.* cap. ii. In cilicio quidem asperitas, quæ punctio peccatorum, in cinere autem pulvis ostenditur mortuorum : et idcirco utrumque hoc adhiberi ad pœnitentiam solet, ut in punctione cilicii cognoscamus quid per culpam fecimus, et in favilla cineris perpendamus quid per judicium facti sumus. Rabanus, super, *Si in Tyro et Sidone.* Tyrus autem et Sidon sunt urbes Phœnicis. Interpretatur autem Tyrus augustia, et Sidon venatio ; et significat Gentes quas venator diabolus in angustia peccatorum comprehendit, sed Salvator Jesus per Evangelium absolvit. Hieronymus, super *Væ tibi Corozaim.* Quærimus autem ubi scriptum sit quod in Corozaim et Bethsaida Dominus signa fecerit. Supra cap. ix, legimus : *Et circuibat civitates omnes et vicos, curans omnes infirmitates,* et reliqua : inter ceteras ergo urbes et viculos existimandum est in Corozaim et in Bethsaida Dominum signa fecisse. Augustinus, *De perseverantia* cap. ix, parum a princ. Non ergo verum est quod his temporibus et his locis Evangelium ejus prædicatum non est, in quibus tales omnes futuros esse præsciebat, quales multi in ejus corporali præsentia fuerunt, qui in eum nec suscitatis ab eo mortuis credere voluerunt. Ecce enim Dominus attestatur quod Tyrii et Sidonii acturi essent magnæ humilitatis pœnitentiam, si in eis facta essent divinarum signa virtutum. Porro si etiam secundum facta quæ facturi essent si viverent, mortui judicantur; profecto quia fideles futuri erant isti, si eis cum tantis miraculis Evangelium fuisset prædicatum, non sunt utique puniendi, et tamen in die judicii punientur : sequitur enim : *Verumtamen dico vobis,* etc. Severius ergo punientur illi, isti remissius. Hieronymus, *ibidem.* Quod ideo est, quia Tyrus et Sidon naturalem tantum legem calcaverant : istæ vero civitates post transgressionem naturalis legis et scriptæ, etiam signa quæ apud eos facta sunt, parvi duxerunt. Rabanus, *ubi supra.* Impletum autem hodie videmus dictum Salvatoris : quia scilicet Corozaim et Bethsaida præsente Domino credere noluerunt; Tyrus autem et Sidon, postea evangelizantibus discipulis crediderunt. Remigius. Capharnaum autem metropolis erat Galilææ, et insignis civitas illius provinciæ : et ideo Dominus specialiter mentionem illius facit, dicens : *Et tu Capharnaum, numquid usque in cœlum exaltaberis? Usque ad infernum descendes.* Hieronymus, super *Et tu Capharnaum.* In altero exemplari reperimus : *Et tu Capharnaum, quæ usque ad cœlum exaltata es, usque ad inferna descendes* : et est [1] duplex intelligentia. Vel ideo ad inferna descendes, quia contra prædicationem meam superbissime restitisti : vel ideo quia exaltata usque in cœlum meo hospitio, et meis signis atque virtutibus tantum habens privilegium, majoribus plecteris suppliciis quod his quoque credere noluisti. Remigius. Non solum autem Tyri et Sidonis, sed ipsa Sodomorum et Gomorrhæorum fuerunt levia peccata per comparationem : et ideo sequitur : *Quia si in Sodomis factæ essent virtutes quæ factæ sunt in te, forte mansissent usque in hunc diem.* Chrysostomus, hom. XXXVIII *In Matth.* a med. In quo augetur eorum accusatio : etenim maxima malitiæ demonstratio est, cum non solum his qui tunc erant, sed his qui unquam [2] fuerant mali, apparent deteriores. Hieronymus, super *Si in Tyro et Sidone.* In Capharnaum autem, quæ interpretatur villa pulcherrima, condemnatur Hierusalem : cui dicitur per Ezechielem cap. xvi : « Justificata est Sodoma ex te. » Remigius. Ideo autem Dominus, qui omnia novit, in hoc loco verbum dubitativum posuit, scilicet *forte,* ut demonstraret, quia liberum arbitrium concessum est hominibus. Sequitur : *Verumtamen dico vobis, quia terræ Sodomorum remissius erit in die judicii quam vobis.* Et sciendum est quod nomine civitatis vel terræ, non ædificia vel domorum parietes Dominus increpat ; sed homines in eis commorantes; secundum speciem tropi, quæ est metonymia, in qua per hoc quod continet id quod continetur ostenditur. Per hoc autem quod dicit. *Remissius*

— [1] Al. ad infernales; « et est, etc. » — [2] Al. : « nunquam. »

erit in die judicii, aperte demonstrat quia diversa sunt supplicia in inferno, sicut et diversæ sunt mansiones in regno cœlorum. HIERONYMUS, super illud, *Si in Tyro et Sidone*. Quærat autem prudens lector, et dicat : Si Tyrus et Sidon et Sodoma potuerunt agere pœnitentiam ad prædicationem Salvatoris, signorumque miracula : non sunt in culpa, quia non crediderunt ; sed vitii silentium in eo est qui acturis pœnitentiam noluit prædicare. Ad quod facilis et aperta est responsio : ignorare nos judicia Dei, et singularium ejus dispensationum sacramenta nescire. Propositum fuerat Domino Judææ fines non excedere, ne justam Pharisæis et sacerdotibus occasionem persecutionis daret : unde et Apostolis præcipit supra x : *In viam Gentium ne abieritis*. Corozaim et Bethsaida damnantur quod præsente Domino credere noluerunt : Tyrus et Sidon justificantur quod Apostolis illius crediderunt. Non quæras tempora, cum credentium intuearis salutem. REMIGIUS. Solvitur autem et aliter. Fortassis erant plurimi in Corozaim et Bethsaida qui credituri erant : et erant multi in Tyro et Sidone qui non erant credituri, et ideo non erant digni Evangelio. Dominus ergo ideo habitatoribus Corozaim et Bethsaidæ prædicavit, ut illi qui credituri erant, crederent, et habitatoribus Tyri et Sidonis prædicare noluit, ne forte illi qui non erant credituri, contemptu Evangelii deteriores facti atrocius punirentur. AUGUSTINUS, *De bono perseverantiæ*, cap. x. Quidam autem disputator catholicus non ignobilis hunc Evangelii locum sic exposuit ut diceret, præscisse Dominum Tyrios et Sidonios a fide fuisse postea recessuros, cum factis apud se miraculis credidissent ; et misericordia potius non eum illic ista fecisse, quoniam graviori pœnæ obnoxii fierent, si fidem quam tenuerant reliquissent, quam si eam nullo tempore tenuissent. Vel aliter. Præscivit profecto Deus beneficia sua, quibus nos liberare dignatur. Hæc est autem prædestinatio sanctorum, præscientia scilicet et præparatio beneficiorum Dei, quibus certissime liberantur quicumque liberantur. Ceteri autem non nisi in massa perditionis justo divino judicio relinquuntur, ubi Tyrii relicti sunt et Sidonii, qui etiam credere poterant, si multa Christi signa vidissent : sed quoniam ut crederent non eis erat datum ; et unde crederent est negatum. Ex quo apparet habere quosdam in ipso ingenio divinum naturaliter munus intelligentiæ, quo moveantur ad fidem, si congrua suis mentibus vel audiant verba vel signa conspiciant : et tamen si Dei altiore judicio a perditionis massa non sunt gratiæ prædestinatione discreti, nec ipsa eis adhibentur vel dicta divina vel facta, per quæ possent credere, si audirent utique talia vel viderent. In eadem perditionis massa relicti sunt etiam Judæi, qui non potueruut credere factis in conspectu suo tam magnis clarisque virtutibus. Cur enim non poterant credere, non tacuit Evangelium dicens : *Dum autem tanta signa fecisset coram eis, non poterant credere : quia dixit Isaias : Excæcavi oculos illorum, et induravi cor eorum*. Non erant ergo sic excæcati oculi nec sic induratum cor Tyriorum et Sidoniorum : quia credidissent, si qualia viderunt isti, signa vidissent. Sed nec illis profuit quod poterant credere quia prædestinati non erant, nec istis obfuisset quod non poterant credere, si ita prædestinati essent ut eos cæcos Dominus illuminaret, et induratis cor lapideum vellet auferre. AUGUSTINUS, *De cons. Evang*. lib. II, cap. XXXII. Hoc autem quod hic dicitur, etiam Lucas commemorat, continuatim cuidam sermoni Domini etiam hoc [1] ex ipsius ore conjungens : unde magis videtur ipse hoc ordine illa commemorare quo a Domino dicta sunt : Matthæus autem suæ recordationis ordinem tenuisse. Aut illud quod Matthæus ait, *Tunc cœpit exprobrare civitatibus*, sic accipiendum putant ut punctum ipsum temporis voluisse credatur exprimere, in hoc quod est *Tunc* ; non autem ipsum tempus aliquanto latius quo hic multa gerebantur et dicebantur. Quisque ergo hoc credit, credat hoc esse bis dictum. Cum enim apud unum Evangelistam inveniantur quædam quæ bis dixerat Dominus, sicut apud Lucam de non tollenda pera in via ; quid mirum si aliquid aliud bis dictum sigillatim a singulis dicitur eodem ordine quo dictum est? Et ideo diversus ordo apparet in singulis : quia et tunc quando ille, et tunc quando iste commemorat, dictum est.

8. In illo tempore, respondens Jesus dixit : Confiteor tibi, Pater Domine cœli et terræ, quia abscondisti hæc a sapientibus et prudentibus, et

[1] Al. : « hic. »

revelasti ea parvuli. Ita, Pater, quoniam hoc fuit placitum ante te.

8. Chrysostomus, hom. XXVIII, *In opere imperf.* Quia sciebat Dominus multos de superiori quæstione dubitaturos, scilicet quod Judæi Christum non receperunt, quem gentilitas tam prona suscepit; respondet hic cogitationibus eorum; et ideo dicit : *Respondens Jesus dixit* : *Confiteor tibi Pater*, *Domine cœli et terræ*. Glossa *ordinaria*. Idest, qui facis cœlos, et relinquis in terrenitate quos vis. Vel ad litteram. Augustinus, *De verbis Domini*, ser. viii. Si Christus dixit, *Confiteor*, a quo longe est omne peccatum; confessio non est solius peccatoris, sed aliquando etiam laudatoris. Confitemur ergo sive laudantes Deum, sive accusantes nosmetipsos. Dixit ergo, *Confiteor tibi*; idest, laudo te, non accuso me. Hieronymus. Audiant ergo qui Salvatorem non natum, sed creatum calumniantur, quod Patrem suum vocet cœli et terræ Dominum. Si enim et ipse creatura est, et creatura conditorem suum patrem appellare potest, stultum fuit non et sui et cœli, et terræ dominum, vel patrem similiter appellare. Gratias autem agit, quod Apostolis adventus sui aperuerit sacramenta, quæ ignoraverunt Scribæ et Pharisæi, qui sibi sapientes videntur, et in conspectu suo prudentes : et ideo sequitur : *Quia abscondisti hæc a sapientibus et prudentibus*, *et revelasti ea parvulis*. Augustinus, *De verbis Domini*, serm. viii. Nomine sapientum et prudentum superbos intelligi posse ipse [1] exposuit, cum ait, *Revelasti ea parvulis* : quid enim est *parvulis,* nisi humilibus? Gregorius, XXVII *Moral.* cap. vii. Quod enim non subjungit: Revelasti ea stultis, sed *parvulis*, tumorem se damnasse innuit non acumen. Chrysostomus, homil. XXXVIII *In Matth.* Vel dicens sapientes, non veram sapientiam dicit, sed eam quam videbantur Scribæ et Pharisæi ab eloquentia habere. Propter hoc neque dixit, Revelasti ea stultis, sed *parvulis*, idest informibus aut rusticis : in quo erudit nos per omnia ab elatione erui, humilitatem autem zelare. Hilarius, cap. xi *In Matth.* Cœlestium ergo verborum arcana atque virtutes sapientibus absconduntur et parvulis revelantur; parvulis malitia, non sensu; sapientibus vero stultitiæ suæ præsumptione, non prudentiæ [2] causis. Chrysostomus, hom. XXXVIII, *Sup. Matth.* ut supra. Revelatum autem esse his, dignum est lætitia; occultari autem his, non lætitia, sed lacrymis dignum est. Non ergo propter hoc lætatur, sed quoniam quæ sapientes non cognoverunt, cognoverunt hi. Hilarius, *ut supra.* Facti autem hujus æquitatem Dominus paternæ voluntatis judicio confirmat; ut qui indignantur parvuli in Deo fieri, stulti deinceps in sapientia sua fiant : et ideo subditur : *Ita*, *Pater*, *quoniam sic placitum fuit ante te.* Gregorius, XXV *Moral.* cap. xiii. Quibus verbis exempla humilitatis accipimus, ne temere discutere superna consilia de aliorum vocatione, aliorum vero repulsione præsumamus : ostendens quod injustum esse non potest quod placuit justo. Hieronymus, *ubi supra.* In his etiam verbis blandientis affectu loquitur ad Patrem, ut cœptum in Apostolis compleatur beneficium. Chrysostomus, [3] hom. XXXVIII. Hæc autem quæ Dominus discipulis dixit, studiosiores eos fecerunt : quia enim consequens erat eos de se magna sapere, quia dæmones abigebant, ideo hic eos reprimit : revelatio enim erat quod eis factum est, non illorum studium; ideoque scribæ, sapientes et prudentes existimantes se esse, exciderunt propter proprium tumorem : unde si [4] propter hoc ab eis abscondita sunt Dei mysteria, Timete, dicit, et vos, et manete parvuli : hoc enim fecit vos revelatione potiri. Sicut autem cum Paulus dicit Rom. i : « Tradidit illos Deus in reprobum sensum; » non [5] hoc dicit inducens Deum hoc agentem, sed illos qui causam tribuerunt, ita et hic : *Abscondisti hæc a sapientibus et prudentibus.* Et propter quid abscondita sunt ab illis? Audi Paulum dicentem, Rom. x, quoniam « quærentes propriam justitiam statuere, justitiæ Dei non sunt sunt subjecti. »

9. **Omnia mihi tradita sunt a Patre meo. Et nemo novit Filium nisi Pater, neque Patrem quis novit nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare.**

[1] Al. deest : « ipse. » — [2] Sic A, B, C, D. — Parm. : « non sapientiæ causa. » — [3] In Edit. P. Nicolai : « Glossa. Ex parte tantum quo ad posteriorem appendicem, sed initium est expressius ex Anselmo. Prius autem nomine Chrysostomi notabatur, apud quem non occurrit, nec in veris istius homiliis, nec in *Opere imperf.*; et ultima tantum pars notabatur ex Glossa. » Sed P. Nicolai hic errat, et allegata inveniuntur apud Chrysostomum, hom. xxxviii. — [4] Al. omittitur : « si. » — [5] Al. : « non. »

9. CHRYSOSTOMUS, hom. XXXVIII, *Sup. Matth.* Quia dixerat : *Confiteor tibi Pater, quoniam abscondisti hæc a sapientibus* : ut non existimes quoniam ita gratias agit Patri sicut si ipse sit hac virtute privatus, consequenter adjungit : *Omnia mihi tradita sunt a Patre meo.* Cum autem audieris quoniam *tradita sunt* [1], nihil humanum suspiceris : ut enim non duos deos ingenitos esse æstimes, hanc ponit dictionem. Simul enim cum genitus est, omnium dominator fuit. HIERONYMUS, super *Omnia mihi tradita sunt.* Alioquin si juxta nostram fragilitatem sentire volumus, cum cœperit habere qui accepit, incipiet non habere qui dedit. Vel tradita sibi omnia, non cœlum et terra et elementa intelligenda sunt, et cetera quæ ipse fecit et condidit ; sed hi qui per Filium accessum habent ad Patrem. HILARIUS, cap. XI. Vel hoc dixit, ne quid in illo minus quam quod in Deo est, æstimaretur. AUGUSTINUS, *Contra Maximum*, lib. III, cap. XII. Nam si minus habet in potestate aliquid quam Pater, non sunt ejus omnia quæ habet Pater : gignendo enim dedit Pater potentiam Filio, sicut omnia, quæ habet in substantia sua, gignendo [2] dedit ei quem genuit de substantia sua. HILARIUS, cap. XII *In Matth.* Deinde in mutua cognitione Patris et Filii, dat intelligere non aliud in Filio quam quod in Patre extitisse : sequitur enim : *Et nemo novit Filium nisi Pater, neque Patrem quis novit nisi Filius.* CHRYSOSTOMUS, homil. XXXVIII, *In Matth.* Ex eo enim quod solus Patrem novit, lâtenter ostendit ejusdem in se esse substantiæ ; ac si diceret : Quid mirum est, si omnium sum dominator, cum aliquid aliud majus habeam, scilicet scire Patrem, et ejusdem esse substantiæ? HILARIUS, cap. XI, ante finem. Eamdem enim utriusque in mutua cognitione docet esse substantiam ; cum qui Filium cognosceret, Patrem quoque cogniturus esset in Filio ; quia omnia ei a Patre sunt tradita. CHRYSOSTOMUS, homil. XXVIII, *In op. imperf.* Cum autem, dicat, *Neque Patrem aliquis cognoscit nisi Filius*, hoc ait, non quoniam eum omnes omnino ignorent ; sed quoniam cognitione qua ipse eum novit, nullus eum scit ; quod et de Filio dicendum est. Neque etiam de ignoto quodam Deo hoc dixit, sicut Marcion ait. AUGUSTINUS, I *De Trinit.* cap. VIII. Denique propter substantiæ inseparabilitatem sufficienter aliquando nominatur vel solus Pater vel solus Filius : nec inde separatur utriusque Spiritus, qui proprie dicitur Spiritus veritatis. HIERONYMUS, super *Nemo novit Filium.* Erubescat ergo Eunomius hæreticus tantam sibi notitiam Patris et Filii quantam ad [3] alterutrum inter se habent, vindicans. Quod si inde contendit, et suam consolatur insaniam, quia sequitur, *Et cui voluerit filius revelare ;* aliud est naturæ æqualitate nosse quod noveris, aliud revelantis dignatione. AUGUSTINUS, VII *De Trinit.* cap. III. Revelatur autem Pater per Filium, idest per Verbum suum. Si enim hoc verbum quod nos proferimus temporale et transitorium, et seipsum ostendit, et illud de quo loquimur ; quanto magis Verbum Dei, per quod facta sunt omnia, quod ita ostendit Patrem sicuti est Pater, quia et ipsum ita est et hoc est quod Pater? AUGUSTINUS, *De quæst Evang.* lib. II, cap. I. Cum autem diceret, *Nemo novit Filium nisi Pater,* non dixit : Et cui voluerit Pater Filium revelare ; sed cum diceret, *Nemo novit Patrem nisi Filius*, addit, *Et cui voluerit Filius revelare* : quod non ita intelligendum est quasi Filius a nullo possit agnosci nisi a Patre solo, Pater autem non solum a Filio, sed etiam ab eis quibus revelaverit Filius : sic enim potius dictum est, ut intelligamus Patrem et ipsum Filium per Filium revelari, quia ipse est mentis nostræ lumen ; et quod postea intulit, *Et cui voluerit Filius revelare*, non tantum Patrem, sed etiam Filium accipiamus : ad totum enim quod dixit, illatum est : Verbo enim suo se Pater declarat ; verbum autem non solum id quod per verbum declaratur, sed etiam seipsum declarat. CHRYSOSTOMUS, homil. XXXVIII *In oper. imperf.* Si ergo Patrem revelat, et seipsum revelat. Sed hoc quidem ut manifestum dimisit ; illud autem posuit, quia scilicet poterat esse dubium. Per hoc etiam instruit quod adeo concordat Patri quod non est possibile aliquem venire ad Patrem nisi per Filium : hoc enim maxime scandalizabat, quod videbatur Deo contrarius ; et ideo per omnia hoc destruere studuit.

10. Venite ad me omnes qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos. Tollite jugum meum super vos, et discite a me quia mitis sum

— [1] Al. : « audita sunt. » — [2] Al. deest : « gignendo. » — [3] Al. omittitur : « ad. »

et humilis corde, et invenietis requiem animabus vestris. Jugum enim meum suave est, et onus meum leve.

10. CHRYSOSTOMUS, hom. XXXVIII, *Sup. Matth.* ante medium. Per ea quæ dicta sunt, in desiderium sui discipulos constituerat ostendens ineffabilem suam virtutem ; nunc autem eos ad se vocat, dicens: *Venite ad me omnes qui laboratis et onerati estis.* AUGUSTINUS, *De verbis Domini.* serm. x, in princ. Quare enim omnes laboramus, nisi quia sumus homines mortales, lutea vasa portantes, quæ faciunt invicem augustias ? Sed si angustiantur vasa carnis, dilatentur spatia caritatis. Ad quid ergo dicit, *Venite ad me omnes qui laboratis*, nisi ut non laboretis ? HILARIUS, cap. XI, circa finem. Legis etiam difficultatibns laborantes et peccatis sæculi oneratos ad se advocat. HIERONYMUS. Gravia enim esse onera peccati, et Zacharias Propheta testatur cap. v, iniquitatem dicens sedere super talentum plumbi. Et Psalmista, Psal. XXXVIII, complevit : « Iniquitates meæ aggravatæ sunt super me. » GREGORIUS, XXX *Mor.* cap. XII. Asperum etiam jugum et durum servitutis pondus est subesse temporalibus, ambire terrena, retinere labentia, velle stare in non stantibus, appetere quidem transeuntia, sed cum transeuntibus nolle transire. Dum enim contra votum cuncta fugiunt, quæ prius mentem ex desiderio adeptionis afflixerant, post ex pavore amissionis premunt. CHRYSOSTOMUS, hom. XXXXI, *In Matth.* Non autem dicit, Venite ille et ille ; sed omnes qui in sollicitudinibus, qui in tristitiis, qui in peccatis estis ; non ut expetam noxas, sed ut solvam peccata. Venite, non quoniam indigeo vestra gloria, sed quia volo vestram salutem unde dicit : *Et ego reficiam vos* ; non dixit, Salvabo solum : sed quod multo amplius erat, *Reficiam vos* ; idest, in omni quiete constituam. RABANUS. Non solum exonerabo, sed interna refectione saturabo. REMIGIUS. Venite, dicit, non pedibus, sed moribus ; non corpore, sed fide. Iste namque est spiritualis accessus, quo quisque Deo appropinquat : et ideo sequitur : *Tollite jugum meum super vos.* RABANUS. Jugum Christi est Evangelium Christi quod Judæos et Gentes in unitate fidei [1] conjungit et sociat. Hoc autem super nos jubemur sumere, idest in honore habere, ne forte subtus ponentes, idest illud prave contemnentes, lutulentis pedibus vitiorum conculcemus ; unde subditur : *Discite a me.* AUGUSTINUS. *De ver. Dom.* ser. x. Non mundum fabricare, non in ipso mundo miracula facere ; sed *quia mitis sum et humilis corde.* Magnus esse vis ? A minimo incipe. Cogitas magnam fabricam constituere celsitudinis ? De fundamento prius cogita humilitatis. Et quanto quisque vult superponere [2] majus ædificium, tanto altius fodiat fundamentum. Quo autem perventurum est cacumen nostri ædificii ? Usque ad conspectum Dei. RABANUS super *Tollite jugum meum super vos.* Discendum ergo nobis est a Salvatore nostro ut simus mites moribus et humiles mentibus : neminem lædamus, neminem contemnamus, et virtutes quas foris ostendimus in opere, intus teneamus in corde. CHRYSOSTOMUS homil. XXXIX, *In Matth.* Et ideo incipiens divinas leges, ab humilitate incipit ; et maximum præmium ponit, dicens : *Et invenietis requiem animabus vestris.* Hoc maximum est præmium : non enim alteri efficeris utilis solum, sed teipsum requiescere facis : et ante futuram [3] hanc tibi dat retributionem ; in futuro autem perpetua gaudebis requie. CHRYSOSTOMUS, *Ibidem.* Et ne formidarent quia dixerat *onus* et *jugum*, subdit : *Jugum enim meum suave est et onus meum leve.* HILARIUS. Jugi autem suavis et levis oneris blandimenta proponit, ut credentibus ejus boni scientiam præstet quod ipse solus novit in Patre. GREGORIUS, IV, *Moral.* cap. XXXII. Quid grave mentis nostræ cervicibus imponit qui vitare omne desiderium quod perturbat, præcipit, qui declinare laboriosa mundi hujus itinera monet ? HILARIUS, cap. XI, in fine illius. Et quid jugo ipso suavius, quid onere levius ? Probatiorem fieri [4], scelere abstinere, bonum velle, malum nolle, amare omnes, odisse nullum, æterna consequi, præsentibus non capi, nolle inferre alteri quod sibi perpeti sit molestum. RABANUS, *hoc loco.* Sed quomodo jugum Christi suave, cum supra dicatur, cap. VII : *Arcta est via quæ ducit ad vitam* ? Sed quod angusto initio incipitur, processu temporis ineffabili dilectionis dul-

[1] Al. omittitur : « fidei. » — [2] Al. : « super imponere. » — [3] Sic A, C, D. — B : « et ante futuram hanc credat retributionem. » — Edit. : « et ante futura hanc tibi dat promissionem. » — [4] Al. : « probatior fieri. »

cedine dilatatur. Augustinus, *De verbis Domini*, ser. ix. Item qui jugum Domini intrepida cervice subierunt, tam difficilia pericula patiuntur, ut non a laboribus ad quietem, sed a quiete ad laborem vocari videantur. Sed profecto adest [1] Spiritus sanctus, qui in exterioris hominis corruptione interiorem renovaret de die in diem; et gustata requie spirituali in affluentia deliciarum Dei in spe futuræ beatitudinis, omnia præsentia deliniret aspera, et omnia gravia relevaret. Secari et uri se homines patiuntur, ut dolores non æterni, sed aliquanto diuturnioris ulceris, acriorum dolorum pretio redimantur. Quibus tempestatibus vel pœnis importuni [2] sunt mercatores, ut divitias perituras acquirant? Sed qui has non amant, eadem gravia patiuntur; qui vero amant, eadem quidem non gravia patiuntur. Omnia enim sæva et immania, prorsus facilia et prope nulla efficit amor; quanto ergo facilius ad veram beatitudinem caritas facit quod ad miseriam, quantum potuit, cupiditas fecit? Hieronymus, super *Jugum meum suave est.* Quomodo etiam levius est lege Evangelium, cum in lege homicidium et adulterium, in Evangelio ira concupiscentiaque puniantur; in lege enim multa præcepta sunt, quæ Apostolus non posse compleri plenissime docet: in lege opera requiruntur; in Evangelio voluntas quæritur, quæ etsi effectum non habuerit, tamen præmium non amittit. Evangelium ea præcipit quæ possumus, ne scilicet concupiscamus: hoc in nostro arbitrio est; lex cum voluntatem non puniat, punit effectum, ne adulterium facias. Finge in persecutione aliquam virginem prostitutam; hæc apud Evangelium, quia voluntate non peccat, virgo suscipitur; in lege quasi corrupta repudiatur.

[1] Sic A, B, C, D. — Parm.: « aderat. » — [2] P. Nicolai ex Aug. legit « impleti. »

CAPUT DUODECIMUM

1. In illo tempore abiit Jesus per sata sabbato; discipuli autem ejus esurientes cœperunt vellere spicas, et manducare. Pharisæi autem videntes dixerunt ei : Ecce discipuli tui faciunt quod non licet eis facere sabbatis. At ille dixit eis : Non legistis quid fecerit David, quando esuriit ipse et qui cum eo erant : quomodo intravit in domum Dei, et panes propositionis comedit, quos non licebat ei edere, neque his qui cum eo erant, nisi solis sacerdotibus? Aut non legistis in lege, quia sabbatis sacerdotes in templo sabbatum violant, et sine crimine sunt? Dico autem vobis, quia templo major est hic. Si autem sciretis quid est, Misericordiam volo, et non sacrificium; nunquam condemnassetis innocentes. Dominus enim est Filius hominis etiam sabbati.

1. Glossa *ord.* in princ. cap. xii. Narrata prædicatione cum miraculis unius anni ante quæstionem Joannis factis, transit ad ea quæ facta sunt in alio anno, scilicet post mortem Joannis, quando jam in omnibus Christo contradicitur : unde dicitur : *In illo tempore abiit Jesus per sata sabbato.* Augustinus, *De cons. Evang.* lib. II, cap. xxxiv. Hoc autem quod hic sequitur, sine ulla repugnantiæ quæstione commemoratur a Marco et a Luca; sed illi non dicunt, *In illo tempore* : unde fortassis Matthæus res gestæ hic ordinem tenuit; illi autem recordationis suæ : nisi latius accipiatur quod dictum, est, *In illo tempore*, idest quo hæc multa et diversa gerebantur : unde concipitur ista omnia post mortem Joannis completa esse. Cum enim Joannes discipulos suos ad Christum misisset, creditur post paululum decollatus fuisse : unde cum dicitur, *In illo tempore*, interminatum tempus ponere videtur. Chrysostomus, hom. XXXIX. Quare autem per sata sabbato eos ducebat qui omnia præscivit, nisi quia volebat solvere sabbatum? Volebat quidem, sed non simpliciter; ideoque non sine causa id solvit, sed dans occasionem rationabilem, ut et legem cessare faciat, et legem non offendat : et ideo hic, ut Judæos mitiget, naturæ necessitatem præmittit; et hoc est quod dicitur : *Discipuli autem ejus esurientes cœperunt vellere spicas, et manducare.* Quamvis in peccatis quæ manifesta sunt, nulla sit excusatio : neque enim occidens, ad sui excusationem potest furorem prætendere, neque qui adulterat, concupiscentiam, sed nec ullam aliam causam; hic tamen famem inducens, discipulos ab omni accusatione liberat. Hieronymus in princ. *Comment.* in cap. xii *Matth.* Ut autem in alio Evangelista legimus, propter nimiam importunitatem, nec vescendi quidem habebant locum; et ideo quasi homines esuriebant. Quod autem segetum spicas manibus confricant, et in eisdem consolantur, vitæ austerioris indicium est non præparatas epulas, sed simplicem cibum quærentium. Chrysostomus, *ut supra.* Tu autem admirare discipulos, qui ita erant oppressi et [1] nullam corporalium habebant curam, sed contemnebant carnalem mensam; et fame oppugnabantur, nec tamen desistebant a Christo : nisi enim eos cogeret vehementer esuries, nequaquam hoc fecissent. Quid autem Pharisæi ad hoc dicerent, subditur : *Pharisæi autem videntes, dixerunt ei : Ecce discipuli tui faciunt quod non licet facere sabbatis.* Augustinus, *De operibus Monachorum*, cap. xxiii. De sabbato autem potius quam de furto discipulos Domini Judæi calumniati sunt : quia populo Israel per legem præceptum est ut in agris suis furem nullum tenerent, nisi qui secum aliquid vellet auferre : nam qui nihil aliud attigisset quam id quod comedisset, liberum impunitumque abire sinerent. Hieronymus, super *Pharisæi autem videntes.* Nota vero, quod primi Apostoli Salvatoris litteram sabbati destruunt adversus Ebionitas, qui cum ceteros recipiant Apostolos, Paulum tamquam transgressorem legis repudiant. Deinde ad excusationem eorum subditur : *At ille dixit eis : Non legistis quid fecerit David quando esuriit?* Ad confutandam siquidem calumniam Pharisæorum, veteris recordatur historiæ : quando David fugiens Saulem,

[1] Sic A, B, C, D. — Parm. « quod nullam »

venit in Nobe, et ab Abimelech sacerdote susceptus postulavit cibos I Reg. XXI, qui cum panes laicos non haberet, dedit eis consecratos panes, quibus non licebat vesci nisi solis sacerdotibus et levitis: melius arbitratus de famis periculo homines liberare, quam Deo sacrificium offerre: hostia enim Deo placabilis est hominum salus. Opponit ergo Dominus, et dicit: Si et David sanctus est, et Abimelech pontifex a vobis non reprehenditur, et legis utrique mandatum probabili excusatione transgressi sunt, et fames in causa est; cur eamdem famem non probatis in Apostolis quam probatis in ceteris? Quamquam et in hoc multa distantia sit. Isti spicas in sabbato manu confricant; illi panes comederunt leviticos, et ad sabbati solemnitatem accedebant neomeniarum dies, quibus requisitus in convivio fugit ex aula regia. CHRYSOSTOMUS, hom. XXXIX *In Matth.* Excusans autem discipulos, David in medium adducit. Etenim multa Prophetæ hujus erat gloria apud Judæos. Nec potest responderi, quod David Propheta erat: quia nec propter hoc ei licebat, sed sacerdotibus solis. Tanto autem magis discipulos ab accusatione liberat, quanto major invenitur qui hoc fecit; sed etsi David Propheta erat, non tamen qui cum ipso erant. HIERONYMUS, super *Non legistis.* Observa tamen, quod panes propositionis nec David nec pueri ejus acceperunt, antequam mundos se a mulieribus esse responderint. CHRYSOSTOMUS, hom. XXXIX, *In Matth.* Sed dicet aliquis: Quid est exemplum hoc ad id quod quæritur? Non enim David sabbatum transgressus est. Sed in hoc ostenditur Christi sapientia, quod aliud exemplum fert sabbato majus [1]. Neque enim est æquale transgredi sabbati diem, quod multoties factum est, et sacram illam tangere mensam, quod nulli fas erat. Deinde rursus et aliter solvit, principaliorem inducens solutionem, cum dicit: *Aut non legistis in lege, quia sabbatis sacerdotes in templo sabbatum violant, et sine crimine sunt?* HIERONYMUS, *ubi supra.* Ac si diceret. Calumniamini discipulos meos, cur sabbato spicas triverint, famis necessitate cogente; cum ipsi sabbatum violetis in templo immolantes victimas, cædentes tauros, holocausta super lignorum struem incendio concremantes; et juxta alterius Evangelii fidem, circumciditis parvulos in sabbato, ut dum aliam legem servare cupitis, sabbatum destruatis. Nunquam autem leges Dei sibi contrariæ sunt; et prudenter; ubi discipuli sui argui poterant trangressionis, et Abimelech et David dicit exempla sectantes [2]; veram autem, et absque necessitatis obtentu, sabbati prævaricationem in ipsos refert qui calumniam fecerant. CHRYSOSTOMUS, hom. XXXIX, *Sup. Matth.* ante medium. Ne autem mihi dicas, quoniam afferre in medium alium peccantem, non est erui ab accusatione: cum enim non accusatur qui fecit, excusatio fit circa id quod factum est. Verum hoc non sufficit [3]; sed quod majus est dixit, quod sine crimine sunt. Vide autem quanta posuit. Locum, ubi dicit, *In templo*; tempus, cum dicit, *Sabbatis*; legis remissionem, cum dicit, *Violant*, et non solum solvunt [4]: et quod non solum liberantur a pœna, sed a culpa liberati sunt: unde dicit. *Sine crimine sunt.* Neque autem hoc secundum simile est priori quod dixerat de David: illud enim et semel factum est, et a David non sacerdote, et necessitatis causa fuit; hoc autem secundum singulo sabbato, et a sacerdotibus, et secundum legem. Et ideo non secundum veniam, ut in primo exemplo; sed secundum legem sunt discipuli ab accusatione liberati. Sed numquid discipuli sunt sacerdotes? Immo sunt sacerdotibus majores: ipse enim aderat, qui templi est Dominus, qui veritas est, et non typus: et ideo subditur: *Dico autem vobis, quia templo major est hic.* HIERONYMUS, super *Dico vobis.* Hic non pronomen, sed adverbium loci legendum est, quod major templo sit locus qui Dominum templi teneat. AUGUSTINUS, *De quæst. Evangel. in Matth.* capit. X. Notandum autem unum exemplum datum esse regiæ potestatis de David, alterum sacerdotalis, de his qui propter ministerium templi sabbata violant: ut multo minus ad ipsum evulsarum sabbato spicarum crimen pertineat, qui verus rex et verus Sacerdos est. CHRYSOSTOMUS in hom. XXXIX, *Sup. Matth.* Deinde, quia grave audientibus videbatur esse quod dixerat, rursus convolat ad misericordiam, sermonem cum quadam

[1] Sic A, B, C, D. — Parm.: « qui exemplum fert sabbatis majus. — P. Nicolai habet: « quod aliud affert sabbato majus. » — [2] B: « sectatos. » — [3] Al.: « verum hoc his non suffecit. » — [4] Al.: « et non solvunt. »

vehementia inducens, cum dicit : *Si autem sciretis quid est, Misericordiam volo, et non sacrificium ; nunquam condemnassetis innocentes.* HIERONYMUS, super *Si autem sciretis quid est.* Quid autem est *Misericordiam volo, et non sacrificium,* supra diximus. Quod autem dicit, *Nunquam condemnassetis innocentes,* de Apostolis intelligendum est : et est sensus : Si misericordiam comprobastis Achimelech, eo quod periclitantem fame David refocillavit ; quare meos discipulos condemnatis ? CHRYSOSTOMUS; hom. XXXIX, *In Matth.* Vide autem rursus qualiter ad veniam ducens sermonem, discipulos rursus venia superiores ostendit in hoc quod dicit eos innocentes ; quod quidem supra et de sacerdotibus dixerat. Deinde et aliam causam dixit quare sunt innocentes, dicens : *Dominus est Filius hominis etiam sabbati.* REMIGIUS. Filium autem hominis seipsum appellat : et est sensus : Ille quem vos purum hominem putatis, Deus est omnium creaturarum Dominus, et etiam sabbati ; et ideo potest legem mutare pro sua voluntate, quia facit eam. AUGUSTINUS, *Contra Faustum,* lib. XXVIII, cap. XVI. Discipulos autem suos vellere spicas sabbato non prohibuit, ut inde convinceret et præsentes Judæos et futuros Manichæos, qui herbam non evellunt, ne homicidium perpetrent. HILARIUS, cap. XII, in princ. Mystice autem in principio est contuendum, sermonem hunc ita cœptum esse, *In illo tempore,* quo scilicet Deo Patri gratiam, data [1] Gentibus salute, confessus est. Ager autem mundus est, sabbatum otium est, seges credituorum profectus in messem : ergo [2] sabbato in agrum profectus in legis otio, Domini progressus in hunc mundum est ; esuries fames est salutis humanæ. RABANUS, super *Discipuli tui.* Spicas vellunt dum singulos homines a terrena intentione retrahunt ; fricant dum a concupiscentia carnis mentes exuunt ; grana comedunt dum emendatos in corpus Ecclesiæ trajiciunt. AUGUSTINUS, *De quæst. Evang.* lib. I, quæst. II. Nullus autem transit in corpus Christi nisi carnalibus spoliatus fuerit indumentis, secundum illud Apostoli ad Coloss. III : « Exuite vos veterem hominem. » GLOSSA. Sabbato hoc agunt, scilicet spe quietis æternæ, ad quam alios invitant. RABANUS, super *Discipuli tui faciunt quod non licet.* Item ambulant per sata cum Domino, qui in Scripturarum meditatione delectantur ; esuriunt dum panem vitæ, idest Dei amorem, in eis invenire desiderant ; vellunt spicas et terunt dum testimonia discutiunt, donec inveniant quod latebat in littera ; et hoc, sabbato, dum a turbidis cogitationibus vacant. HILARIUS, cap. XII, par. a princ. Pharisæi, qui penes se clavem cœlorum esse existimabant, illicita agere discipulos arguunt ; quos Dominus sanctorum, in quibus sub rerum argumento Prophetiæ ratio continetur, admonuit ; atque ut ostenderet omnium rerum efficaciam, speciem futuri operis continere adjecit : *Si autem sciretis quid est, Misericordiam volo* : opus enim salutis nostræ non in sacrificio legis, sed in misericordia est ; et lege cessante, in Dei bonitate salvamur. Cujus rei donum si intellexissent, nunquam condemnassent innocentes, idest Apostolos suos, quos insimulaturi erant transgressæ legis invidia, cum sacrificiorum vetustate cessante, universis per eos misericordiæ novitas subveniret.

2. Et cum inde transisset, venit in synagogam eorum. Et ecce homo manum habens aridam : et interrogabant eum, dicentes : Si licet sabbatis curare? ut accusarent eum. Ipse autem dixit illis : Quis erit ex vobis homo qui habeat ovem unam, et si ceciderit hæc sabbatis in foveam, nonne tenebit et levabit eam? Quanto magis melior est homo ove? Itaque licet sabbatis benefacere. Tunc ait homini : Extende manum tuam. Et extendit, et restituta est sanitati, sicut altera.

2. HIERONYMUS, super *Et interrogabant eum dicentes.* Quia destructionem sabbati, qua discipulos arguebant, probabili exemplo excusaverat, ipsum calumniari volunt : unde dicitur : *Et cum inde transisset, venit in synagogam eorum* HILARIUS cap. XII. Hæc enim quæ præmissa sunt, in campo dicta gestaque sunt, et post hæc synagogam ingreditur. AUGUSTINUS, *De cons. Evang.* lib. II, cap. XXXV. Posset autem putari eodem die factum et de spicis et de isto sanato, quoniam et sabbatum hic commemoratur : nisi Lucas aperuisset, alio sabbato factum fuisse. Proinde quod dicit Matthæus, *Et cum inde transisset, venit in synagogam eorum,* non quidem venit nisi cum inde transisset : sed post quot dies in synagogam eorum venerit posteaquam a segete illa transiit, an recte continuoque illuc ierit, non expressum est : ac per hoc locus datur narrationi Lucæ, qui dicit alio sab-

[1] Al. : « gratiam datam. » — [2] Al. : « est ergo. »

bato hujusmodi manum fuisse sanatam. HILARIUS, cap. XII. Ingresso autem synagogam, hominem aridæ manus offerunt, interrogantes an curare sabbatis liceret, occasionem arguendi eum ex responsione quærentes : unde sequitur : *Et ecce homo manum habens aridam : et interrogabant eum dicentes : Si licet sabbato curare?* CHRYSOSTOMUS, hom. XL, *Sup. Matth.* Non autem interrogant ut addiscant, sed ut accusent eum : unde sequitur : *Ut accusarent eum.* Quamvis et ipsum opus sufficeret si accusare volebant; sed et per verba volebant captionem invenire, majorem copiam arguitionum sibi præparantes. HIERONYMUS. Et interrogant, utrum liceat curare sabbatis ut si non curaverit, crudelitatis aut imbecillitatis ; si curaverit, transgressionis [1] eum accusent. AUGUSTINUS, *De cons. Evang.* lib. II, cap. XXXV. Sed potest movere quomodo Matthæus dixerit, quod ipsi interrogaverunt Dominum : *Si licet sabbato curare?* cum Marcus et Lucas illos potius a Domino interrogatos esse perhibeant Luc. VI : « Licet sabbato bene facere, an male ? » Itaque intelligendum, quod illi prius interrogaverunt Dominum : *Si licet sabbato curare?* deinde intelligens cogitationes eorum, aditum accusandi quærentium, constituit in medio illum quem erat sanaturus, et interrogavit quæ Marcus et Lucas eum interrogasse commemorant : et tunc illis tacentibus, proposuit similitudinem de ove, et conclusit quod licet sabbato benefacere : unde sequitur : *Ipse autem dixit illis : Quis erit ex vobis homo, qui habens ovem unam* etc. HIERONYMUS, super *Ipse dixit eis.* Ubi sic solvit propositam quæstionem, ut interrogantes avaritiæ condemnaret. Si vos, inquit, in sabbato ovem et aliud quodlibet animal in foveam decidens eripere festinatis, non animali sed vestræ avaritiæ consulentes ; quanto magis ego hominem, qui multo melior est ove, debeo liberare ? RABANUS, *In hoc loc.* Competenti ergo exemplo solvit quæstionem eorum, ut eos ostendat sabbatum violare in opere cupiditatis, qui eum violare arguunt in opere caritatis ; legem male interpretantes, qui dicunt in sabbato a bonis feriandum, in quo a malis tantum feriandum est. Unde Levit. XXXIII, « opus servile non facietis in eis, » hoc est, peccatum. Sic in æterna requie a malis tantum feriabitur, non a bonis. AUGUSTINUS, *De cons. Evang.* lib. II, cap. XXXV, a med. Proposita autem similitudine de ove, concludit, quod liceat sabbato benefacere : *Itaque licet sabbatis benefacere.* CHRYSOSTOMUS hom XL *In Matth.* post princ., Intende autem qualiter vane [2] excusationes [3] de solutione sabbati inducit. Sed quia jam insanabiliter ægrotabant [4], ad opus processit : unde sequitur : *Tunc ait homini, Extende manum tuam : et extendit, et restituta est sanitati, sicut altera.* HIERONYMUS, super *Tunc ait homini.* In Evangelio quo utuntur Nazaræi et Ebionitæ [5] quod vocatur a plerisque Matthæi authenticum homo iste qui aridam habet manum, cæmentarius scribitur, istiusmodi vocibus auxilium precans : Cæmentarius eram manibus victum quæritans : precor te, Jesu, ut mihi restituas sanitatem, ne turpiter mendicem cibos. RABANUS, super *Si licet sabbatis curare.* Sabbatis autem præcipue docet et operatur Jesus, non solum propter spirituale sabbatum, sed etiam propter celebriorem populi conventum, quærens salutem omnium. HILARIUS, cap. XII *In Matth.* Mystice autem post reditum de segete, ex qua jam Apostoli fructus sationis acceperant, ad synagogam venit, jam illic messis suæ opus paraturus : quia plures postmodum una cum Apostolis extiterunt qui curabantur. HIERONYMUS, *ubi supra.* Usque autem ad adventum Domini Salvatoris arida manus in synagoga Judæorum fuit, et Dei opera non fiebant in ea ; postquam autem ille venit in terras, reddita est in Apostolis credentibus dextera, et operi pristino restituta. HILARIUS, cap. XII, inter princ. et med. Curatio autem omnis in verbo est : et manus sicut altera redditur ; idest, similis ministerio Apostolorum in officium dandæ salutis efficitur : docetque Pharisæos ægre ferre non oportere operationem humanæ salutis in Apostolis, cum ipsis ad officii ejusdem ministerium manus sit reformanda, si credant. RABANUS super *Et ecce homo habens manum aridam.* Vel aliter. Homo qui habebat manum aridam, humanum genus indicat, sterilitate boni operis arefactum per manum ad pomum extensam, quam sanavit manus innocens in cruce extensa. Et bene

[1] Sic A, B, C, D. — Parm. : « transgressionis vitio. » — [2] Sic A, B, C, D. — Parm. : « varias. » — [3] Al. : « vanæ excusationis. » — [4] Sic A, B, C, D. — Parm. : « ægrotabat. »

[5] Sic cod. A, B, C, D. — Parm. addit : « quod nuper in græcum de hebraico sermone transtulimus. »

manus in synagoga erat arida : quia ubi majus donum scientia, ibi gravius est inexcusabilis noxæ periculum. Sananda autem manus arida jubetur extendi : quia infructuosæ debilitas animæ nullo melius ordine quam eleemosynarum largitate curatur. Habebat autem homo dexteram manum languidam, quia ab eleemosynis torpebat; sinistram sanam, quia suæ utilitati intendebat. Sed veniente Domino, dextra sanatur ut sinistra : quia quod congregaverat avide, modo distribuit caritate [1].

3. Exeuntes autem Pharisæi, consilium faciebant adversus eum, quomodo perderent eum. Jesus autem sciens, secessit inde; et secuti sunt eum multi, et curavit eos omnes. Et præcepit eis ne manifestum eum facerent; ut adimpleretur quod dictum est per Isaiam Prophetam dicentem : Ecce puer meus, quem ego elegi; dilectus meus, in quo bene complacuit animæ meæ : ponam spiritum meum super eum, et judicium Gentibus nuntiabit. Non contendet neque clamabit, neque audiet aliquis in plateis vocem ejus : arundinem quassatam non confringet, et linum fumigans non extinguet; donec ejiciat ad victoriam judicium : et in nomine ejus Gentes sperabunt.

3. Hilarius, cap. xii *In Matth.* Invidia autem [2] facti Pharisæos commovet : quia contuentes hominem in corpore, Deum in operibus non intelligebant : unde dicitur : *Exeuntes autem Pharisæi consilium faciebant adversus eum quomodo eum perderent.* Rabanus, *Super hoc verbo. Exeuntes* dicit, quia eorum mens a Domino aversa fuit. Consilium fecerunt quomodo vitam perderent, non quomodo ipsi vitam invenirent. Hilarius. Sciensque eorum consilia secessit, ut a consiliis malignantium procul abesset : unde sequitur : *Jesus autem sciens secessit inde.* Hieronymus, *Ubi supra.* Sciens, inquam, eorum insidias recessit, ut Pharisæis contra se occasionem impietatis auferret. Remigius, super *Sciens autem Jesus secessit.* Sive secessit inde quasi homo fugiens insidias suorum persequentium; sive quia non erat tempus neque locus patiendi : « non enim capit perire Prophetam extra Hierusalem; » sicut ipse dicit Luc. xiii. Declinavit etiam Dominus odio se persequentes, et pervenit illuc ubi invenit plurimos se per amorem diligentes : unde sequitur : *Et secuti sunt eum multi.* Quem Pharisæi unanimi consilio perdere quærunt, turba indocta unanimi dilectione sequitur : unde mox sui desiderii consequuntur effectum : nam sequitur : *Et curavit eos omnes.* Hilarius, cap. xii, ante med. His autem quos curavit, silentium imperavit : unde sequitur : *Et præcepit eis ne manifestum eum facerent* : nam salus unicuique reddita, erat sibi ipsi testis. Sed jubendo silentium teneri; et gloriandi de se jactantiam declinat, et nihilominus cognitionem sui præstat in eo ipso, cum admonet [3] de se taceri; quia observatio silentii ex re quæ sit silenda proficiscitur. Rabanus, super *Præcepit eis ne eum manifestarent.* In hoc etiam nos instruit, ne cum aliquid magni fecerimus, laudem foris quæramus. Remigius. Ideo etiam præcipit ut non manifestarent eum, ne persequentes ipsum deteriores fierent. Chrysostomus, in hom. XL, *Sup. Matth.* Deinde ut non turberis in his quæ fiunt insania inopinabili [4] Pharisæorum, inducit Prophetam hoc prædicentem; tanta erat enim Prophetarum diligentia, ut neque hoc derelinquerent; sed et vias ejus et transitus prophetizarent, et intentionem cum qua hoc faciebat; ut discas quoniam omnia a Spiritu sancto loquebantur : si enim cogitationes hominum impossibile est scire, multo magis Christi intentionem, nisi Spiritus sanctus revelaret. Sequitur ergo : *Ut impleretur quod dictum est per Isaiam Prophetam dicentem : Ecce puer meus quem elegi.* Remigius. Dominus quidem Jesus Christus puer omnipotentis Dei dictus est, non secundum divinitatem, sed secundum assumptæ carnis dispensationem : quia cooperante Spiritu sancto carnem suscepit ex Virgine absque macula peccati. Quidam libri habent : *Electus, quem elegi* : electus enim fuit a Deo Patre, idest prædestinatus, ut esset Filius Dei proprius, non adoptivus. Rabanus, *Super hoc loco. Quem elegi*, dicit, ad opus quod nemo alius fecit, ut redimeret genus humanum, et pacificaret mundum cum Deo. Sequitur, *Dilectus meus, in quo bene complacuit animæ meæ* : quia ipse solus est agnus sine macula peccati, de quo Pater dicit, inf. xvii : *Hic est Filius meus dilectus in quo mihi bene complacui.* Remigius. Quod autem dicit, *Animæ meæ*, non ita intelligendum est quod Deus Pater animam habeat; sed translative anima in Deum ascribitur, ut per eam demonstretur [5] Dei affectus. Nec mirum si anima

[1] Sic A, B, C, D. — Parm. : « caritative. » — [2] Al. deest : « autem. » — [3] Al. : « admoneret. » — [4] Al. : « in insania opinabili. » — [5] Al. : « demonstraretur. »

translative in Deo dicitur, cum etiam cetera corporis membra ei ascribantur. CHRYSOSTOMUS, hom. XL, *In Matth.* ante med. Hoc autem in principio Propheta ponit, ut discas quia hoc quod dicitur, fuit secundum consilium Patris : dilectus enim secundum consilium ejus qui diligit facit. Sed iterum electus, non ut adversarius solvit legem, neque ut inimicus existens legislatori, sed ei concordans. Quia ergo dilectus est, *ponam spiritum meum super eum.* REMIGIUS. Tunc etiam Deus Pater posuit spiritum suum super eum, cum operante Spiritu sancto suscepit carnem ex Virgine, et mox ut homo factus est, plenitudinem Spiritus sancti suscepit. HIERONYMUS, super *Ecce puer meus quem elegi.* Ponitur autem Spiritus sanctus non super Dei Verbum, sed super Unigenitum, qui de sinu Patris processit, scilicet super eum de quo dictum est, *Ecce puer meus.* Quid autem per ipsum facturus sit, subditur : *Et judicium Gentibus nuntiabit.* AUGUSTINUS, XX *De civit. Dei*, cap. XXX. Quia scilicet judicium prænuntiavit futurum, quod Gentibus erat occultum. CHRYSOSTOMUS, hom. XL, *In Matth.* Deinde humilitatem ejus manifestans, dicit, *Non contendet* : qui sicut illi placuit oblatus est, et manibus persequentium se ultro obtulit; *neque clamabit* : quia sicut agnus coram tondente se obmutuit; *neque audiet aliquis in plateis vocem ejus.* HIERONYMUS, super *Nec audietur in plateis.* Lata enim est et spatiosa via quæ ducit ad perditionem, et multi ingrediuntur per eam; qui multi non audiunt vocem Salvatoris, quia non sunt in arcta via, sed in spatiosa. REMIGIUS. Platea namque græce, latine latitudo dicitur. In plateis ergo vocem ejus nemo audivit : quia suis dilectoribus non delectabilia in hoc mundo promisit, sed aspera. CHRYSOSTOMUS, hom. XL *Sup. Matth.*, ante med. Volebat autem Dominus per hujusmodi mansuetudinem curare Judæos. Sed licet isti renuerent, non tamen eis restitit, eos destruendo : unde et ejus virtutem et illorum imbecillitatem Propheta ostendens dicit : *Arundinem quassatam non confringet, et linum* [1] *fumigans non extinguet.* HIERONYMUS, super illud, *Arundinem quassatam.* Qui peccatori non porrigit manum nec portat onus fratris sui, iste quassatum calamum confringit; et qui modicam scintillam fidei contemnit in parvulis, hic linum extinguit fumigans. AUGUSTINUS, XX, *De civit. Dei*, cap. XXX. Unde persecutores Judæos, qui calamo quassato, perdita integritate, et lino fumanti, amisso lumine, comparati sunt, non contrivit, non extinxit : quia pepercit eis, quod nondum venerat eos judicare, sed judicari ab eis. AUGUSTINUS, *De quæst. Evang.* lib. II, quæst. III. In lino etiam fumigante notandum est, quia desertum lumine facit putorem. CHRYSOSTOMUS, hom. XL *Sup. Matth.* Vel in hoc quod dicit, *Arundinem quassatam non confringet,* ostendit quod ita facile erat ei omnes eos frangere, sicut arundinem; et non simpliciter arundinem, sed jam contritam. In hoc autem quod dicit, *Linum fumigans non extinguet,* demonstrat et illorum furorem accensum, et virtutem Christi potentem ad extinguendum hujusmodi furorem cum omni facultate : unde in hoc multa mansuetudo Christi ostenditur. HILARIUS, cap. XII, *In Matth.* Vel per hoc quod dicit, arundinem quæ quassata est, non esse confractam, ostendit caduca et quassata Gentium corpora non fuisse contrita, sed in salutem potius reservata. Per hoc autem quod dicit, *Linum fumigans non extinguet*, ostendit exiguitatem ignis jam tantum fumigantis in lino non extinctam, idest Israel ex reliquiis veteris gratiæ spiritum non ablatum, quia resumendi totius luminis in tempore pœnitentiæ sit facultas. RABANUS. Vel e converso, arundinem quassatam vocat Judæos, quos a vento agitatos, et quasi ab invicem dissipatos, non statim Dominus condemnavit, sed patienter supportavit; linum autem fumigans vocat populum de Gentibus congregatum, qui, extincto naturalis legis ardore, fumi amarissimi et oculis noxii, tenebrosæque caliginis involvebantur erroribus; quem non solum extinxit et redegit in cinerem, sed e contrario de parva scintilla et pene moriente maxima suscitavit incendia. CHRYSOSTOMUS, hom. XL *In Matth.* Sed posset aliquis dicere : Quid igitur? Semper hæc erunt; et feret usque in finem eos qui sic insidiantur et insaniunt? Absit : sed cum sua omnia facta erunt, tunc et illa operabitur. Et hoc signavit dicens : *Donec ejiciat ad victoriam judicium*; ac si dicat : Cum ea quæ ex se sunt, omnia compleverit, tunc

[1] Al. *lignum.*

perfectam ultionem inducet : tunc enim punientur cum claram fecerit suam victoriam, ut non relinquatur eis inverecunda contradictionis occasio. HILARIUS, cap. XII. Vel *donec ejiciat ad victoriam judicium* : sublata scilicet mortis potestate, judicium et claritatis suæ reditum introducat. RABANUS, super *Donec ejiciat ad victoriam.* Vel donec illud judicium quod in eo agebatur, ad victoriam perveniret : quia postquam mortem resurgendo superavit, expulso principe hujus mundi, victor ad regnum rediit in Patris dextera sedens, donec ponat sub pedibus omnes inimicos suos. CHRYSOSTOMUS, hom. XL *In Matth.* Sed non in hoc stabunt ea quæ sunt dispensationis, ut solum puniantur qui non crediderunt; sed et orbem terrarum ad se trahet : unde sequitur : *Et in nomine ejus Gentes sperabunt.* AUGUSTINUS, XX *De civit. Dei*, cap. XXX. Hoc autem ultimum jam videmus impletum : et sic [1] per hoc quod negari non potest, creditur et illud quod imprudenter a quibusdam negatur, novissimum judicium, quod ponet in terra, cum venerit ipse de cœlo. Quis enim speraret Gentes in Christi nomine speraturas, quando tenebatur, ligabatur, cædebatur, illudebatur et crucifigebatur ; quando et ipsi discipuli spem perdiderant, quam in illo habere jam cœperant ? Quod tunc vix unus latro speravit in cruce, nunc sperant Gentes longe lateque diffusæ. Et ne in æternum moriantur, ipsa in qua ille mortuus est cruce signantur. Nullus igitur dubitet per Jesum Christum novissimum futurum esse judicium. REMIGIUS. Sciendum est autem, quia non solum istius loci sensus, sed et multorum aliorum hoc testimonio confirmatur : nam quod dicit, *Ecce puer meus*, ad illum locum refertur ubi dixerat Pater, supra III : *Hic est Filius meus* : quod vero ait, *Ponam spiritum meum super eum*, ad hoc refertur quod Spiritus sanctus descendit super Dominum baptizatum : quod autem subjungit, *Judicium Gentibus nunciabit*, refertur ad id quod infra XXV, dicitur, *Cum sederit Filius hominis in sede majestatis suæ* : quod autem subdit, *Non contendet neque clamabit*, ad hoc refertur quod Dominus pauca respondit principi sacerdotum et Pilato, Herodi vero nulla ; quod vero dicitur, *Arundinem quassatam non confringet*, ad hoc pertinet quod Dominus suos persecutores declinavit, ne fierent deteriores ; quod vero dicit, *In nomine ejus Gentes sperabunt*, ad hoc refertur quod ipse dixit, infra ult., *Euntes docete omnes Gentes.*

4. Tunc oblatus est ei dæmonium habens, cæcus et mutus; et curavit eum, ita ut loqueretur et videret. Et stupebant omnes turbæ, et dicebant : Numquid hic est filius David? Pharisæi autem audientes dixerunt : Hic non ejicit dæmones nisi in Beelzebub principe dæmoniorum.

4. GLOSSA. Confutaverat superius Dominus Pharisæos Christi miracula calumniantes ex hoc quod sabbatum solvere videbatur ; sed quia majori nequitia ipsa Christi miracula divina virtute facta pervertebant, attribuentes ea immundo spiritui ; ideo Evangelista præmittit miraculum ex quo blasphemandi occasionem sumpserunt, dicens : *Tunc oblatus est ei dæmonium habens, cæcus et mutus.* REMIGIUS. Quod autem dicit, *Tunc;* ad superiora refertur, quando sanato homine qui habebat manum aridam, exivit de synagoga. Sive quod dicit, *Tunc*, potest referri ad latius atque prolixius tempus ; ut sit sensus : Tunc quando hæc vel illa dicebantur vel gerebantur. CHRYSOSTOMUS, hom. XL *Sup. Matth.* Miranda est autem nequitia dæmonis. Utrumque ingressum oppilavit per quem ille erat crediturus, scilicet et auditum et visum. Sed Christus utrumque aperuit : unde sequitur : *Et curavit eum ita ut loqueretur et videret.* HIERONYMUS. Tria [2] ergo signa simul in uno homine perpetrata sunt : cæcus videt, mutus loquitur, possessus a dæmone liberatur. Quod et tunc quidem carnaliter factum est : sed quotidie completur in conversione credentium : ut expulso dæmone, primum fidei lumen aspiciant, deinde in laudes Dei tacentia prius ora laxentur. HILARIUS, cap. XII. Non autem sine ratione cum turbas omnes curatas in communi dixisset, nunc seorsum dæmonium habens, cæcus et mutus offertur. Oportebat enim ut postquam manus aridæ homo oblatus est, qui in synagoga curabatur, in unius hujusmodi hominis forma Gentium salus fieret ; ut qui erat habitatio dæmonii, et cæcus et mutus, Deo capax pararetur, et Deum contineret in Christo, et Christi opera Dei confessione laudaret. AUGUSTINUS, *De quæst. Evang.* lib. II, quæst. III. Dæmonium enim habens, cæcus et mutus est

[1] Al. : « et si. » P. Nicolai habet « et super hoc. » — [2] Sic A, B, C, D. — Parm. : « autem. »

qui non credit et subditus est diabolo; qui non intelligit et non confitetur ipsam fidem, vel qui [1] non dat laudem Deo. AUGUSTINUS, *De cons. Evang.* lib. II, XXXVII. Hoc autem non isto ordine, sed post multa alia Lucas commemorat; et mutum dicit tantum et non cæcum. Sed non [2] ex eo quod aliquid tacet, de alio dicere putandus est : ea enim sequentia et ipse contexit quæ Matthæus. HILARIUS, cap. XII. Stupuerunt facti istius omnes turbæ; sed Pharisæorum ingravescit invidia : unde sequitur : *Et stupebunt omnes turbæ, et dicebant : Numquid iste est filius David?* GLOSSA. Ob misericordiam et beneficia filium David prædicant. BEDA, cap. II Lucæ super id, *in Beelzebub.* Turbis quæ [3] minus eruditæ videbantur, Domini semper facta mirantibus, illi contra vel negare hoc, vel quæ negare nequiverant sinistra interpretatione pervertere laborabant; quasi hæc non divinitatis, sed immundi spiritus opera fuissent; idest Beelzebub, qui Deus erat Accaron : unde sequitur : *Pharisæi autem audientes dixerunt; Hic non ejicit dæmones nisi in Beelzebub principe dæmoniorum.* REMIGIUS. Beelzebub autem, ipse est Beel et Baal et Beelphegor. Beel fuit pater Nini regis Assyriorum; Baal dictus est, quia in excelso colebatur; Beelphegor a loco, idest a monte Phega. Zebub servus fuit Abimelech filii Gedeonis, qui occisis septuaginta fratribus ædificavit templum Baal, et constituit eum sacerdotem in ipso ad abigendas muscas quæ ibi congregabantur, propter nimium cruorem victimarum. Zebub namque musca dicitur. Beelzebub ergo vir muscarum interpretatur : unde propter spurcissimum ritum colendi, dicebant eum esse principem dæmoniorum. Nihil ergo sordidius invenientes quod Domino objicerent, dicebant eum [4] in Beelzebub ejicere dæmonia. Et sciendum, quod non est legendum per *d* vel *t* in fine, ut quædam mendosa exemplaria habent, sed per *b*.

5. Jesus autem sciens cogitationes eorum, dixit eis : Omne regnum divisum contra se, desolabitur et omnis civitas; vel domus divisa contra se, non stabit. Et si satanas satanam ejicit, adversus se divisus est : quomodo ergo stabit regnum ejus?

5. HIERONYMUS, super *Jesus autem sciens.* Pharisæi opera Dei principi dæmoniorum deputabant; quibus Dominus non ad dicta, sed ad cogitata respondit, ut vel sic compellerentur credere potentiæ ejus qui cordis videbat occulta : unde dicitur : *Jesus autem sciens cogitationes eorum, dixit eis.* CHRYSOSTOMUS, hom. XLI *Sup. Matth.* Superius quidem et de hoc Christum accusaverant, quia in Beelzebub ejiceret dæmonia; sed tunc quidem eos non increpavit, concedens eis et a pluribus signis cognoscere ejus virtutem, et a doctrina discere ejus magnitudinem. Sed quia permanebant eadem dicentes, jam increpat eos, quamvis eorum accusatio valde irrationabilis esset. Invidia autem non quærit quid dicat, sed solum ut dicat. Neque tamen Christus eos contempsit, sed respondet cum decenti mansuetudine, docens nos mites esse inimicis, et non turbari, etiam si talia dicant quæ nos in nobis non recognoscimus, neque habent aliquam rationem. In quo etiam ostendit mendacia esse quæ ab ipsis sunt dicta : neque enim est dæmonium habentis, tantam ostendere mansuetudinem, et cogitationes scire. Et quia valde irrationabilis erat eorum suspicio, et multitudinem timebant, non audebant publicare Christi accusationem, sed in mente volvebant : propter quod dicit, *Sciens cogitationes eorum.* Ipse autem accusationem quidem in respondendo non ponit, neque divulgat eorum nequitiam : solutionem autem inducit : studium enim ejus erat prodesse peccantibus, non publicare. Non autem respondet eis a Scripturis, quia non attenderent aliter exponentes; sed a communibus opinionibus : non enim ita exteriora prælia corrumpunt, sicut ea quæ sunt contribulium [5] : hoc enim fit in corporibus, et in omnibus rebus; sed interim a magis cognitis exempla ducit, dicens : *Omne regnum contra se divisum desolabitur.* Nihil enim est in terra regno potentius; sed tamen per altercationem perit. Quid autem dicendum est de civitate, vel de domo? Sive magnum sive parvum [6] fuerit, contra seipsum pugnans perit. HILARIUS, cap. XII, *In Matth.* Unde domus, et civitatis eadem est hic ratio quæ est regni : propter quod sequitur : *Et omnis civitas vel domus divisa contra se, non stabit.* HIERONYMUS, super *Si satanas satanam ejicit.* Quomodo enim con-

[1] Sic A, B, C, D. — Parm.: « vel non dat. » — [2] Al.: « sed etiam. » — [3] Al. : « turbæ autem. » et infra « mirantes. » — [4] Al. : « enim. » — [5] Sic A, B, C, D. — Al. : « quæ sunt contribulim. — Parm. : « quæ interiora. » — [6] Sic A, B, C, D. — Parm. : « parum. »

cordia parvæ res crescunt, sic discordia maximæ dilabuntur. HILARIUS, cap. XII. Sermo autem Dei dives est; et vel simpliciter intellectus, vel inspectus interius, ad omnem profectum est necessarius. Relictis ergo his quæ ad communem intelligentiam patent, causis interioribus immoremur. Responsurus enim Dominus ad id quod de Beelzebub dictum erat, in ipsos quibus respondebat, responsionis conditionem retorsit : lex enim a Deo est, et regni Israel pollicitatio ex lege est : si regnum legis contra se dividitur, dissolvatur necesse est; et sic Israel amisit legem, quando impletionem legis in Christo plebs legis impugnat. Sed civitas hic Hierusalem indicatur, quæ postquam in Dominum suum furore plebis exarsit, et Apostolos ejus cum credentium turbis fugavit, post divisionem non stabit; atque ita (quod per hanc divisionem mox consecutum est) civitatis illius denuntiatur excidium. Deinde assumit : *Et si satanas satanam ejicit, adversus se divisus est* : *quomodo ergo stabit regnum ejus*? HIERONYMUS, *Ubi supra.* Ac si diceret : Si satanas pugnat contra se, et dæmon inimicus est dæmoni ; deberet jam mundi venire consummatio; nec habent in eo locum adversariæ potestates, quarum inter se bellum pax hominum est. GLOSSA *ordinaria*, super *regnum in se divisum.* Necessaria ergo complexione eos arguit. Vel enim Christus in virtute Dei dæmones ejicit, vel in principe dæmoniorum. Si in virtute Dei, frustra calumniantur; si in principe dæmoniorum, regnum ejus divisum est nec stabit : et ideo a regno ejus recedant : quod innuit sibi eos elegisse, dum in se non credunt. CHRYSOSTOMUS, hom. XLI *Sup. Matth.* aliq. a princ. Vel sic : divisus est, imbecillior factus est, et perit : si autem perit, qualiter potest alium projicere? HILARIUS, cap. XII, paulum ante med. Vel aliter. Si ad divisionem suam coactus est dæmon, ut dæmones perturbaret : hinc quoque æstimandum est plus in eo qui diviserit, quam in his qui divisi sunt, inesse [1] virtutis : ergo regnum diaboli, divisione facta, a Christo est dissolutum. HIERONYMUS, super id, *Si satanas satanam ejicit.* Si autem putatis, o Scribæ et Pharisæi, quod recessio dæmonum obedientia sit in principem suum, ut homines ignorantes fraudulenta simulatione deludantur [2]; quid potestis dicere de corporum sanitatibus quas Dominus perpetravit? Aliud est, si membrorum quoque debilitates, et spiritualium virtutum insignia dæmonibus assignetis.

6. Et si ego in Beelzebub ejicio dæmones, filii vestri in quo ejiciunt? Ideo ipsi judices vestri erunt. Si autem ego in spiritu Dei ejicio dæmones, igitur pervenit in vos regnum Dei.

6. CHRYSOSTOMUS, hom. XLI *Sup. Matth.* Post primam solutionem, venit ad secundam prima manifestiorem, dicens : *Et si ego in Beelzebub ejicio dæmones, filii vestri in quo ejiciunt*? *Ideo ipsi judices vestri erunt.* HIERONYMUS, super *Si ego in Beelzebub.* Filios Judæorum vel exorcistas gentis illius, ex more signat, vel Apostolos ex eorum stirpe generatos. Si exorcistas, qui ad invocationem Dei ejiciebant dæmones ; coarctat Pharisæos interrogatione prudenti, ut confiteantur Spiritus sancti esse opus eorum [3]. Quod si expulsio, inquit, dæmonum in filiis vestris, Deo, non dæmonibus deputatur : quare in me idem opus non eamdem habeat et causam? Ergo ipsi vestri judices erunt, non potestate, sed comparatione ; dum illi expulsionem dæmonum Deo assignant, vos principi dæmoniorum. Sin autem et de Apostolis dictum est quod et magis intelligere debemus, ipsi erunt judices eorum : quia sedebunt in duodecim soliis, judicantes duodecim tribus Israel. HILARIUS, cap. XII. Idcirco autem digne judices sunt in eos constituti, quibus id dedisse Christus adversus dæmones potestatis reperitur quod ipse est negatus habuisse. RABANUS. Vel quia Apostoli bene sibi conscii erant, nihil malæ artis se ab eo didicisse. CHRYSOSTOMUS, hom. XLI *Sup. Matth.* Non autem [4] dixit, Discipuli mei, neque Apostoli, sed *Filii vestri :* ut si quidem voluerint reverti ad illorum dignitatem, multam hinc accipiant occasionem : si autem ingrati fuerint, neque inverecundam habeant [5] excusationem. Ejiciebant autem Apostoli dæmones quia acceperant potestatem ab ipso; et tamen nihil eos incusabant : non enim rebus, sed personæ Christi adversabantur. Volens igitur monstrare quoniam invidiæ erant quæ dicebantur de ipso, Apostolos in medium ducit. Rursus autem ad sui cognitionem inducit eos, demon-

[1] Sic A, B, C, D. — Parm. : « esse. » — [2] Sic A, B, C, D — Parm. : « deludantur. » — [3] Al. omittitur : « eorum. » — [4] Al. : « ergo. » — [5] Al. : « verecundam habent. »

strans quoniam propriis adversantur bonis, et contrariantur suæ saluti; cum deceret eos lætari, quod magna bona illis advenerat donaturus : unde sequitur : *Si autem ego in spiritu Dei ejicio dæmones, igitur pervenit in vos regnum Dei.* Per hoc autem demonstrat quod magnæ virtutis opus est dæmones ejicere, non et cujuslibet gratia. Et ob hoc quidem syllogizat dicens : *Ergo pervenit in vos regnum Dei;* ac si dicat : Si hoc est, profecto Filius Dei advenit. Hoc autem obumbrate dicit : ut non illis sit grave. Deinde ut illos alliciat, non dixit simpliciter, *Pervenit regnum*, sed *in vos* : quasi dicat : Vobis veniunt bona : propter quid vestram impugnatis salutem? Hoc enim est signum a Prophetis traditum præsentiæ Filii Dei, tanta fieri potestate divina. HIERONYMUS, super *Igitur pervenit.* Regnum enim Dei seipsum signat, de quo in alio loco scriptum est Luc. XVII : « Regnum Dei intra vos est : » et Joan. I : Medius stat « intra vos quem nescitis » Vel certe illud regnum quod et Joannes et ipse Dominus prædicaverant : supra I, III et IV : *Pœnitentiam agite : appropinquabit enim regnum cœlorum.* Est et tertium regnum Scripturæ sanctæ, quod auferetur a Judæis, et tradetur Genti facienti fructus ejus. HILARIUS, cap. XII. Si ergo discipuli operantur per Christum, et ex spiritu Dei Christus operatur : adest regnum Dei jam in Apostolos mediatoris officio transfusum. Diminutio etiam regni diaboli, est augmentatio regni Dei. AUGUSTINUS, *De quæst. Evang.* lib. I, q. v. Unde potest etiam hic esse sensus : *Si ego in Beelzebub ejicio dæmones*, etiam secundum vestram sententiam, *pervenit in vos regnum Dei* : quia regnum diaboli stare non potest, quem adversum se divisum fatemini. Regnum enim Dei nunc dixit quo damnantur impii, et a fidelibus de peccatis suis pœnitentiam agentibus [1] nunc secernuntur.

7. Aut quomodo potest quisquam intrare in domum fortis, et vasa ejus diripere, nisi prius alligaverit fortem? Et tunc domum illius diripiet.

7. CHRYSOSTOMUS, hom. XLI *Sup. Matth.* Posita secunda solutione, inducit et tertiam, dicens : *Aut quomodo potest quisquam intrare in domum fortis*? Quod enim non potest satanas satanam ejicere, manifestum ex dictis est. Sed quoniam neque alius potest eum ejicere nisi prius eum superaverit, omnibus est manifestum. Constituitur ergo quod et antea cum majori [2] abundantia : dicit enim : Tantum absisto ab hoc quod utar diabolo coadjutore, quod prælier cum eo et ligem eum : et hujusmodi conjectura est quod vasa ejus diripio. Et sic contrarium ejus quod illi tentabant dicere, demonstrat. Illi enim volebant ostendere quod non propria virtute ejicit dæmones, ipse autem ostendit quod non solum dæmones, sed et eorum principem ligavit : quod manifestum est ab his quæ facta sunt. Qualiter enim principe non victo, hi qui subjacent dæmones direpti sunt? Hoc autem mihi prophetia videtur esse, quod dicitur; non enim solum dæmones ejicit, sed et errorem universi orbis terrarum abiget et machinationem diaboli dissolvet. Et non dixit, Rapiet, sed *Diripiet,* ostendens quod hoc cum potestate fiat. HIERONYMUS, super *Aut quomodo potest quisquam.* Domus illius mundus est, in [3] maligno positus, non creatoris dignitate, sed magnitudine delinquentis. Alligatus est fortis, et religatus in tartarum, et Domini pede contritus. Non autem debemus esse securi : adversarius noster fortis victoris quoque vocibus comprobatur. CHRYSOSTOMUS, hom. XLI *In Matth.* a med. Fortem autem eum vocat, antiquam ejus ostendens tyrannidem, quæ ex nostra desidia orta est. AUGUSTINUS, *De quæst. Evang.* lib. I, qu. v. Quos scilicet ipse tenebat, ne possent viribus suis ab illo se homines eruere, sed per gratiam Dei. Vasa ejus dicit omnes infideles. Alligavit autem fortem, quia potestatem illi ademit impediendi voluntatem fidelium a sequendo Christo et obtinendo [4] regno Dei. RABANUS. Domum ergo ejus diripuit; quia ereptos a diaboli laqueis eos quos suos esse prævidit, Ecclesiæ adunavit : vel quia omnes mundi partes Apostolis et eorum successoribus ad [5] vertendum distribuit. Ostendit igitur per manifestam parabolam, dicens, quia non concordat in fallaci operatione cum dæmonibus ut calumniabantur, sed virtute divinitatis homines a dæmonibus liberavit.

8. Qui non est mecum, contra me est; et qui non congregat mecum, spargit.

8. CHRYSOSTOMUS, hom. XLI *Sup. Matth.*

[1] Sic A, B, C, D. — Parm.: « nunc agentibus » —[2] Sic A, B, C, D.— Parm.: « ex manifestiori. » —[3] Al. : « qui in. » —[4] Al. : « non obtinendo. » — [5] Sic A, B, C, D. — Parm. : « convertendas. »

a med. Posita tertia solutione, hic ponit quartam, dicens : *Qui non est mecum, contra me est.* HILARIUS, cap. XII, parum a med. In quo ostendit longe a se esse ut aliquid a diabolo mutuatus sit potestatis; et ex hoc ingentis periculi res intelligitur male de eo opinari, cum quo non esse, idipsum est quod contra esse. HIERONYMUS, super *Qui non est mecum.* Non tamen putet hoc quisquam de hæreticis dictum et schismaticis ; quamquam et ita ex superfluo posset intelligi ; sed ex consequentibus textuque sermonis ad diabolum refertur, eo quod non possint opera Salvatoris Beelzebub operibus comparari. Ille cupit animas hominum tenere captivas, Dominus liberare : ille prædicat idola, hic unius Dei notitiam : ille trahit ad vitia, hic revocat ad virtutes. Quomodo ergo possunt inter se habere concordiam quorum opera sunt diversa? CHRYSOSTOMUS, hom. XLI, *Sup. Matth.* parum a med. Qui ergo non mecum congregat, neque mecum est, non erit mihi comparaturus [1] ut mecum dæmones ejiciat; sed magis desiderat quæ mea sunt spargere. Sed dic mihi : Si oportuerit cum aliquo præliari : qui non vult tibi auxiliari, hoc ipso non est adversum te ? Ipse etiam Dominus alio loco dixit Luc. IX: « Qui non est adversum vos, pro vobis est. » Sed non est contrarium hoc quod hic dicitur. Hic enim loquitur de diabolo adversario existente, ibi autem de homine qui in parte erat cum eis, de quo dictum erat, *ibid.* « Vidimus quemdam in nomine tuo ejicientem dæmonia. » Videtur autem Judæos hic occulte insinuare, cum diabolo statuens eos : ipsi enim adversus eum erant, et spargebant quæ ipse congregabat. Sed et decens est credere hoc de seipso dixisse : quia adversus diabolum erat, et quæ illius sunt dispergebat.

9. Ideo dico vobis : omne peccatum et blasphemia remittetur hominibus; spiritus autem blasphemiæ non remittetur. Et quicumque dixerit verbum contra Filium hominis, remittetur ei; qui autem dixerit contra Spiritum sanctum, non remittetur ei neque in hoc sæculo neque in futuro.

9. CHRYSOSTOMUS, hom. XLI. *Sup. Matth.* Quia Dominus Pharisæis excusando respondebat, jam eos terret. Est enim hoc correctionis non parva pars, non solum excusando respondere, sed et comminari [2] HILARIUS, cap. XII, parum a medio. Pharisæorum enim sententiam, et eorum qui ita cum his sentiunt, perversitatem severissima definitione condemnat ; peccatorum omnium veniam promittens, et blasphemiæ spiritus indulgentiam abnegans : *ideo dico vobis* : *omne peccatum et blasphemia remittetur hominibus.* REMIGIUS. Sciendum est tamen, quod non passim quibuscumque dimittitur [3] ; sed illis qui pro suis reatibus dignam pœnitentiam egerint. Destruitur autem his verbis error Novati [4] qui dicebat, quod fideles post lapsum per pœnitentiam non possunt surgere, neque peccatorum suorum veniam promereri : maxime illi qui in persecutione positi negabant.

Sequitur : *Spiritus autem blasphemiæ non remittetur.* AUGUSTINUS, *De ver. Dom.* ser. XI. Quid enim interest ad rem utrum dicatur, *Spiritus blasphemiæ non remittetur*, an dicatur, « Qui blasphemaverit in Spiritum sanctum, non ei remittetur. » ut Lucas dicit cap. XI, nisi forte quod eadem sententia apertius isto modo quam illo dicitur ; et alium Evangelistam non destruit alius, sed exponit. Spiritus enim blasphemiæ clause dictum est, quia non est expressum cujus spiritus ; et ideo ad hujusmodi expositionem subditur : *Et quicumque dixerit verbum contra Filium hominis, remittetur ei.* Ideo post universalem commemorationem omnis blasphemiæ, eminentius voluit exprimere blasphemiam quæ dicitur contra Filium hominis, quoniam [5] Evangelio secundum Joannem valde grave ostendit [6] hoc esse peccatum ubi, c. XVI, ait de Spiritu sancto : « Ille arguet mundum de peccato, de justitia, et de judicio : de peccato quidem, quia non crediderunt in me. » Sequitur : *Qui autem dixerit contra Spiritum sanctum verbum, non remittetur ei neque in hoc sæculo, neque in futuro.* Non ergo hoc dicitur propterea quia in Trinitate major est Filio Spiritus sanctus : quod nullus unquam vel hæreticus dixit. HILARIUS, cap. XII, post med. Quid autem tum extra veniam est quam in Christo negare quod Dei est, et consistentem in eo paterni spiritus substantiam adimere, cum in spiritu Dei omne opus consummet,

[1] Sic A, B, C, D. — Parm. : « comparandus. » — [2] Al. : « et contrariari. » — [3] Sic A, B, C, D. — Parm. : « dimittuntur. » — [4] Sic A, B, C, D. — Parm. : « Novatiani. » — [5] Sic A, B, C, D. — Parm.: « quam in Evangelio secundum Joannem valde gravem ostendit, ubi, etc. » — [6] Al.: « valde grave ostendit esse peccatum. »

et in eo Deus sit mundum reconcilians sibi ? HIERONYMUS, super *Quicumque dixerit verbum.* Vel ita locus iste est intelligendus : Qui verbum dixerit contra Filium hominis, scandalizatus carne mea, et me hominem tantum arbitrans ; talis opinio atque blasphemia, quamquam culpa non careat erroris, tamen habet veniam propter corporis vilitatem [1]. Qui autem manifeste intelligens opera Dei, cum Dei virtutem negare non possit, eadem calumniatur stimulatus invidia : et Christum Dei verbum et opera Spiritus sancti dicit esse Beelzebub, isti non remittetur neque in hoc sæculo neque in futuro. AUGUSTINUS, *De ver. Dom.* ser, XI. Sed si hoc propterea dictum esset, profecto de omni blasphemia taceretur, et hæc sola remissibilis videretur quæ contra Filium hominis dicitur, quasi cum homo solum putatur : cum vero præmissum sit, *Omne peccatum, et blasphemia remittetur hominibus ;* proculdubio et illa blasphemia quæ contra Patrem dicitur, ista generalitate concluditur ; et tamen hæc sola irremissibilis definitur quæ dicitur contra Spiritum sanctum. Numquidnam et Pater formam servi accepit, quasi sit major Spiritus sanctus? Quis etiam non convincitur dixisse verbum contra Spiritum sanctum antequam Christianus vel catholicus fieret? Primo ipsi Pagani, cum dicunt Christum magicis artibus fecisse miracula, nonne similes sunt his qui dixerunt eum in principe dæmoniorum ejecisse dæmonia? Judæi etiam, et quicumque hæretici qui Spiritum sanctum confitentur, sed negant eum esse in corpore Christi, quod est Ecclesia catholica, similes sunt Pharisæis, qui negabant Spiritum sanctum esse in Christo [2]. Quidam etiam hæretici ipsum Spiritum sanctum vel creaturam esse contendunt, sicut Ariani, Eunomiani et Macedoniani ; vel eum prorsus ita negant ut Deum negent esse Trinitatem ; sed solum Patrem esse Deum asseverant : et ipsum aliquando vocari Filium, aliquando Spiritum sanctum, sicut Sabelliani. Photiniani [3] quoque Patrem solum esse dicentes Deum, Filium vero non nisi hominem ; negant omnino tertiam esse personam Spiritum sanctum. Manifestum est igitur, a Paganis, Judæis et hæreticis blasphemari Spiritum sanctum : Numquid ergo deserendi sunt, et sine ulla spe deputandi? Quibus si non est dimissum verbum quod dixerunt contra Spiritum sanctum, inaniter eis promittitur quod in baptismo sive in Ecclesia remissionem accipiant peccatorum. Non enim dictum est, Non remittetur ei in baptismo ; sed *Neque in hoc sæculo neque in futuro* : et sic illi soli æstimandi sunt ab hujusmodi gravissimi peccati reatu liberi qui ab infantia sunt catholici. Nonnullis autem videtur eos tantummodo peccare in Spiritum sanctum qui lavacro regenerationis abluti in Ecclesia, et accepto Spiritu sancto, velut tanto postea dono Salvatoris ingrati, mortifero aliquo peccato se immerserunt ; qualia sunt vel adulteria, vel homicidia, vel ipsa discessio a nomine christiano, sive catholica Ecclesia. Sed sensus unde probari possit ignoro ; cum et pœnitentiæ quorumcumque criminum locus in Ecclesia non negetur, et ipsos hæreticos ad hoc utique corripiendos dicat Apostolus, II Timoth. II : « Ne forte det illis Deus pœnitentiam ad cognoscendam veritatem. » Postremo non ait Dominus : Qui fidelis catholicus dixerit verbum contra Spiritum sanctum ; sed *Qui dixerit*, hoc est quicumque dixerit, *non remittetur ei neque in futuro.* AUGUSTINUS, *De ser. Domini in monte* lib. I, capitul. XLIII et XLIV. Vel aliter. Dicit Joannes Apostolus, I Joan. V : « Est peccatum ad mortem, non pro eo dico, ut roget quis. » Peccatum autem fratris ad mortem dico esse, cum post Dei agnitionem per gratiam Domini nostri Jesu Christi quisquam oppugnat fraternitatem, aut adversus ipsam gratiam qua reconciliatus est Deo, invidentiæ facibus agitatur. Hujus peccati tanta labes est ut deprecandi humilitatem subire non possit, etiam si peccatum suum mala conscientia et agnoscere et annuntiare cogatur. Quam [4] mentis affectionem propter peccati magnitudinem jam de damnatione aliquos habere credendum est : et hoc fortasse est peccare in Spiritum sanctum ; idest, per malitiam et invidiam, fraternam impugnare caritatem, post acceptam gratiam Spiritus sancti ; quod peccatum Dominus neque hic, neque in futuro sæculo dimitti dicit. Unde quæri potest utrum in Spiritum sanctum Judæi peccaverint, quando dixerunt, quod in Beelzebub principe dæmo-

[1] Al. : « utilitatem. » — [2] Al. : « spiritum esse in Christo. » — [3] Al. : « Phormiani. » — [4] « Quis, » et infra, « credendus. »

niorum Dominus dæmonia expellebat. Utrum enim hoc in ipsum Dominum dictum accipiamus, quia de se dicit alio loco supra x : *Si patrem familiam Beelzebub vocaverunt, quanto magis domesticos ejus?* An quoniam de magna invidentia dixerant, ingrati tam præsentibus beneficiis, quamvis nondum Christiani fuerint, tamen propter [1] invidentiæ magnitudinem in Spiritum sanctum peccasse credendi sunt? Non enim hoc colligitur de verbis Domini. Videri tamen potest adhuc eos monuisse, ut accedant ad gratiam, et post acceptam gratiam non ita peccent ut nunc peccaverunt. Neque enim in Filium hominis dixerunt verbum nequam; et potest eis dimiiti, si conversi fuerint et ei crediderint. Si autem postquam Spiritum sanctum acceperint; fraternitati invidere, et gratiam quam acceperunt [2], oppugnare voluerint, non eis dimittitur neque in hoc sæculo, neque in futuro. Nam si eos sic haberet condemnatos ut nulla spes reliqua illis esset, non adhuc monendo indicaret, cum addidit dicens: *Aut facite arborem bonam* etc. Augustinus in *Lib. Retract* lib I, capit. xix. Hoc autem non confirmavi, quia hoc mutare me dixi; sed tamen addendum fuit: Si in hac tam scelerata mentis perversitate finierit hanc vitam quoniam de quocumque de pessimo in hac vita constituto non est utique desperandum; nec pro illo imprudenter oratur de quo non desperatur. Augustinus, *De verbis Dom.* serm. xi. Est autem magnum secretum hujus quæstionis. Lumen ergo expositionis a Domino quæratur. Dico autem caritati vestræ, forte in omnibus Scripturis sanctis nulla major quæstio, nulla difficilior invenitur. Prius ergo ut advertatis admoneo, non dixisse Dominum: Omnis blasphemia spiritus non remittetur; neque dixisse: Qui dixerit quodcumque verbum contra Spiritum sanctum; sed *Qui dixerit verbum.* Quapropter non est necesse ut omnem blasphemiam et omne verbum quod dicitur contra Spiritum sanctum, remissionem quisquam existimet non habere; sed necesse est plane ut sit aliquod verbum quod si dicatur contra Spiritum sanctum, nullam remissionem mereatur. Solent enim Scripturæ ita loqui: ut quando aliquid sic dicitur ut neque ex toto neque ex parte dictum sit, non sit necesse ut ex toto fieri possit ut ex parte non intelligatur: sicut cum Dominus dixit Judæis, Joan. v : « Si non venissem, et locutus eis fuissem, peccatum non haberent. » Non enim ita dictum est ut sine ullo omnino peccato vellet intelligi futuros fuisse Judæos; sed esse aliquod peccatum quod non haberent nisi Christus venisset. Quis autem sit iste modus contra Spiritum sanctum, ordo postulat ut dicamus. Insinuatur siquidem nobis in Patre auctoritas, in Filio nativitas, in Spiritu sancto Patris Filiique communitas. Quod ergo commune est Patri et Filio, et per hoc nos voluerunt habere communionem et inter nos et secum : « Caritas enim Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum qui datus est nobis : » ad Rom. v ; et quia peccatis alienabamur a possessione bonorum verorum; « caritas operit multitudinem peccatorum : » I Pet. i. Quod enim Christus in Spiritu sancto peccata dimittat, hinc intelligi potest quod cum dixisset discipulis, Joan. xx: « Accipite Spiritum sanctum, » continuo subjecit: « Si cui dimiseritis peccata, dimittentur illis. » Primum itaque credentium beneficium est in Spiritu sancto remissio peccatorum Contra hoc donum gratuitum loquitur cor impœnitens ; ipsa ergo impœnitentia est spiritus blasphemiæ; quæ non remittetur neque in hoc sæculo, neque in futuro. Contra enim Spiritum sanctum, quo peccata dimittuntur, verbum valde malum, sive cogitatione sive lingua sua dicit qui secundum duritiam cordis sui et cor impœnitens thesaurizat sibi iram in die iræ. Hæc omnino impœnitentia non habet remissionem neque in hoc sæculo neque in futuro ; quia pœnitentia impetrat remissionem in hoc sæculo, quæ valeat [3] in futuro. Sed ista impœnitentia, quamdiu quisque in hac carne vivit, non potest judicari : de nullo enim desperandum est quamdiu patientia Dei ad pœnitentiam adducit. Quid enim, si isti quos in quocumque genere erroris notas et tamquam desperatissimos damnas, antequam istam vitam finiant, agant pœnitentiam, et inveniant veram vitam in futuro? Hæc autem blasphemia, quamvis prolixa, et pluribus verbis contexta sit, solet tamen Scriptura etiam multa verba verbum appellare: neque enim unum verbum locutus est Dominus

[1] Al. : « non propter. » — [2] Al. : « acceperat. » — [3] Al. : « quæ erit. »

cum Propheta : et tamen legitur : Verbum quod factum est ad illum Prophetam. Hic autem fortassis aliquis quærat utrum tantummodo Spiritus sanctus peccata dimittat, an et Pater et Filius. Respondemus, quia et Pater et Filius : ipse enim Filius de Patre dicit supra VI : *Dimittet vobis Pater vester peccata vestra :* et de se ait supra IX : *Filius hominis potestatem habet in terra dimittendi peccata.* Cur ergo illa impœnitentia quæ nunquam dimittitur, solum ad Spiritus sancti blasphemiam dicitur pertinere? Tamquam ille qui in hoc impœnitentiæ peccato fuerit obligatus, dono Spiritus sancti resistere videatur, quod eo dono fiat remissio peccatorum. Sed peccata, quia præter Ecclesiam non dimittuntur, in eo spiritu dimitti oportebat quo in unum Ecclesia congregatur. Remissio ergo peccatorum, quam tota Trinitas facit, proprie ad Spiritum sanctum dicitur pertinere : ipse enim est « Spiritus adoptionis filiorum, in quo clamamus, Abba Pater : » Rom. VIII : ut ei possimus dicere : *Dimitte nobis debita nostra*, supra VI. Et hinc cognoscimus sicut dicit Joannes, *Epist.* I, cap. IV, « quoniam Christus manet in nobis, de Spiritu sancto quem dedit nobis. » Ad ipsum etiam pertinet societas qua efficimur unum corpus unici Filii Dei : quia quodammodo societas Patris et Filii est ipse Spiritus sanctus. Quisquis ergo reus fuerit impœnitentiæ contra Spiritum sanctum in quo unitas et societas communionis congregatur Ecclesiæ, nunquam illi remittitur. CHRYSOSTOMUS, hom XLI, *In Matth.* a med. Vel aliter secundum primam expositionem. Judæi quidem ignorabant Christum quis esset ; Spiritus autem sancti sufficiens acceperunt experimentum ; etenim Prophetæ per eum locuti sunt. Quod ergo dicit hoc est : Esto quia me offendistis propter carnem circumpositam : numquid et de Spiritu sancto habetis dicere: Quoniam ignoramus eum? Propter hoc non ignoscibilis est vobis hæc blasphemia, et hic et illic dabitis vindictam ; quia enim dæmones ejicere et sanitates perficere Spiritus sancti est ; non ergo mihi contumelias infertis solum, sed Spiritui sancto ; ideoque vobis inevitabilis erit condemnatio et hic et illic. Etenim hominum hi quidem hic solum puniuntur, sicut qui indigni participaverunt mysteriis apud Corinthios; hi autem illic solum, sicut dives in inferno; hi autem hic et illic, sicut et ipsi Judæi, qui et hic intolerabilia passi sunt, Hierusalem capta, et ibi difficillimam sustinent pœnam. RABANUS. In hac autem auctoritate extinguatur [1] hæresis Origenis, qui asserit, post multa sæcula omnes peccatores veniam consecuturos ; quæ refellitur per hoc quod dicitur quod non remittetur neque in hoc sæculo neque in futuro. GREGORIUS *In Dialogo*, lib. IV, cap XXX, Datur enim intelligi quasdam culpas in hos sæculo, quasdam vero in futuro relaxari : quod enim de uno negatur, de quibusdam conceditur. Sed tamen hoc de parvis minimisque peccatis fieri posse credendum est ; sicut est assiduus otiosus sermo, immoderatus risus, vel peccatum curæ rei familiaris, quæ vix sine culpa vel ab ipsis agitur qui culpam qualiter debeant declinare sciunt; aut in non gravibus culpis error ignorantiæ, quæ etiam post mortem gravant, si nobis in hac vita adhuc huc positis minime fuerint relaxata. Hoc tamen sciendum est, quia illic saltem de minimis nil quisque purgationis obtinebit nisi qui hoc bonis actibus in hac vita positus ut obtineat, promeretur.

10. Aut facite arborem bonam, et fructum ejus bonum; aut facite arborem malam, et fructum ejus malum : siquidem ex fructu arbor agnoscitur. Progenies viperarum, quomodo potestis bona loqui, cum sitis mali? Ex abundantia enim cordis, os loquitur. Bonus homo de bono thesauro profert bona, et malus homo de malo thesauro profert mala.

11. CHRYSOSTOMUS, homil. XLII, *Sup. Matth.* in princip. Post priores redargutiones rursus eos aliter confundit. Hoc autem facit non ut seipsum accusatione liberet: ad hoc enim sufficiebant priora ; sed eos corrigere volens : unde dicit : *Aut facite arborem bonam et fructum ejus bonum* ; *aut facite arborem malam, et fructum ejus malum* ; ac si dicat : Nullus vestrum dixit quod malum est aliquos a dæmone liberare. Sed quia operibus non maledicebant, sed diabolum dicebant hoc operantem; demonstrat quod hæc accusatio est præter consequentiam rerum, et præter communes conceptiones. Talia autem confingere est immensæ verecundiæ. HIERONYMUS, super *Aut facite arborem bonam.* Constringit ergo eos syllogismo quem Græci

[1] Sic A, B, C, D. — Parm. : « extinguitur. »

vocant aphycton, nos inevitabilem possumus appellare : quia interrogatos hinc inde concludit, et utroque [1] cornu premit. Si, inquit, diabolus malus est, bona opera facere non potest ; si autem bona sunt quæ facta cernitis, sequitur ut non sit diabolus qui illa fecit : neque enim fieri potest ut ex malo bonum, aut ex bono oriatur malum. CHRYSOSTOMUS, hom. XLIII, *In Matth.* Etenim arboris dijudicatio a fructu apparet, non fructus ab arbore : unde sequitur : *Siquidem ex fructu arbor cognoscitur.* Etsi enim arbor fructus est causa; sed tamen fructus arboris demonstrativus. Vos autem contrarium facitis : in operibus enim nihil accusare habentes, contrariam de arbore fertis sententiam, me dæmoniacum appellantes. HILARIUS, cap. XII, *In Matth.* a med. Sic ergo in præsens Judæos refellit; quia cum intelligerent Christi opera ultra humanam esse virtutem, noluerunt tamen ea quæ Dei sunt confiteri. Futuram vero omnem fidei perversitatem coarguit; eorum scilicet qui divinitatem et communionem paternæ substantiæ Domino detrahentes, in diversa hæresum studia ceciderunt [2], neutrum facientes : nec inter Gentes sub venia ignorationis habitantes, nec in veritatis cognitione versantes. Arborem se in corpore positum signat; quia per interiorem virtutis suæ fecunditatem exeat ubertas omnis [3] in fructus. Igitur arbor bona facienda cum fructibus bonis est, aut mala constituenda cum malis fructibus : non quia arbor mala possit constitui quæ bona est; nec e converso; sed ut per hanc significantiam intelligeremus Christum tamquam inutilem [4] relinquendum, aut tamquam bonorum fructuum utilitate retinendum. Ceterum medium se agere, et in Christum aliqua deferre, negare quæ maxima sunt, venerari tamquam Deum, Dei communione spoliare, blasphemia Spiritus est : ut cum per admirationem tantorum operum Dei nomen detrahere non audeas, per malevolentiam mentis generositatem ejus, abnegata paternæ substantiæ communione, deturpes. AUGUSTINUS, *De verb. Dom.* serm. XII. Vel in hoc admonuit nos Dominus ut bonæ arbores simus, ut bonos fructus producere possimus : ubi enim ait : *Facite* enim *arborem bonam, et fructum ejus bonum,* est præceptum salubre, cui obedientia est necessaria. Quod autem dicit, *Facite arborem malam, et fructum ejus malum,* non præceptum est ut faciatis, sed monitio ut caveatis : contra hos enim dixit qui putabant se cum mali essent, bona loqui posse, vel bona opera habere : hoc Dominus dicit esse non posse. Prius enim est mutandus homo, ut opera mutentur : si enim manet homo in eo quod malus est, bona opera habere non potest; si manet in eo quod bonus est, mala opera habere non potest. Omnes ergo malas arbores Christus invenit; sed dedit potestatem filios Dei fieri credentibus in nomine ejus. CHRYSOSTOMUS, hom. XLIII, non procul a princip. Quia vero non pro seipso, sed pro Spiritu sancto facit sermonem, eos convenienter increpat dicens : *Progenies viperarum, quomodo potestis bona loqui, cum sitis mali*? Hoc autem dicit et eos incusans, et eorum quæ dicta sunt, demonstrationem ex ipsis præbens, quasi dicat : Ecce vos cum sitis arbores malæ, non potestis portare fructum bonum. Non ergo miror quod hæc loquimini : etenim male nutriti estis a malis progenitoribus, et mentem malam habetis. Et vide, quod non dixit : Qualiter potestis bona loqui, cum sitis progenies viperarum? nihil enim hoc ad illud pertinet; sed *Qualiter potestis bona loqui, cum sitis mali*? Progenies autem viperarum eos dicit, quia in progenitoribus gloriabantur : ut ergo excluderet eorum superbiam, separavit eos a cognatione Abraham, attribuens eis progenitores similium morum. RABANUS, super *Progenies viperarum.* Vel *progenies viperarum,* idest filios et imitatores diaboli, eos appellat : quia scienter bonis operibus detrahunt, quod diabolicum est : quod sequitur : *Ex abundantia enim cordis os loquitur.* Ille homo ex abundantia cordis loquitur qui non ignorat ex qua intentione verba promantur : quod apertius ostendere volens, subjungit : *Bonus homo de bono thesauro profert mala.* Thesaurus cordis, intentio est cogitationis, ex qua interius arbiter judicat proventum operis, ut aliquando ob incuriam cordis tepidi, majorum virtutum opera ostentantes, minora a Domino præmia sortiantur. CHRYSOSTOMUS, hom. XLII, *Sup. Matth.* Ex his etiam demonstrat

[1] Al. : « et in utroque. » — [2] Al. : « efferbuerunt. » — [3] Al. : « hominis. » — [4] Al.: « vilem, » item « utilem. »

suam deitatem scientem cordis occulta : quoniam non verborum solum, sed etiam malarum cogitationum exsolvent vindictam. Est autem naturæ consequentia superemanantis [1] intus nequitiæ verba per os extra effundi. Quare cum audieris hominem male loquentem, multo ampliorem æstimes nequitiam quam verba demonstrant. Quod enim exterius dicitur, est supereffluentia ejus quod intus est; in quo eos vehementer tetigit. Si enim quod dictum est ab eis, ita est malum; excogitata [2] radix verborum quam magna [3] est [4]. Contingit autem hoc decenter; lingua enim confusa multoties non repente effundit nequitiam : cor autem nullum hominum habens testem, sine timore quæcumque vult parturit mala : Dei enim non multa cura est ei. Sed cum augetur multitudo malorum quæ intus sunt, quæ interim occultabantur, extra per verba proveniunt : et ideo dicit : *Ex abundantia cordis os loquitur*; eo quod homo de thesauris cordis loquitur. Hieronymus. In hoc autem quod dicit, *Bonus homo de bono thesauro profert bona* etc., vel ipsos Judæos Deum blasphemantes ostendit, de quali thesauro blasphemiam proferant. Vel cum superiori quæstione hæret sententia, quod quomodo non possit bonus homo proferre mala, nec malus, bona; sic non possit Christus mala, nec diabolus bona opera facere.

11. Dico autem vobis, quoniam omne verbum otiosum quod locuti fuerint homines, reddent rationem de eo in die judicii. Ex verbis enim tuis justificaberis, et ex verbis tuis condemnaberis.

11. Chrysostomus, hom. XLII, *Sup. Matth.* Post præmissa, eis Dominus multum timorem incutit, ostendens quod ultimam dabunt vindictam qui talia deliquerunt : unde dicit : *Dico enim vobis, quod omne verbum otiosum quod locuti fuerint homines, reddent rationem de eo in die judicii.* Hieronymus, super *Dico autem vobis.* Et est sensus : si otiosum verbum, quod nequaquam ædificat audientes, non est absque periculo ejus qui loquitur; et in die judicii reddet unusquisque rationem sermonum suorum : quanto magis vos, qui opera sancti Spiritus calumniamini, et dicitis me in Beelzebub ejicere dæmonia, reddituri estis rationem calumniæ vestræ? Chrysostomus, hom. XLII, *Sup. Matth.* Non autem dixit : Quod locuti estis vos : simul quidem omne hominum erudiens genus : simul autem minus onerosum faciens suum sermonem. Otiosum autem verbum est quod mendax est, quod calumniam habet. Quidam autem dicunt quoniam et vanum : quale est quod risum movet inordinatum; vel turpe, vel inverecundum. Gregorius in hom. VI, *In Evang.* Vel [5] otiosum verbum est quod aut utilitate rectitudinis, aut ratione justæ necessitatis caret. Hieronymus. Quod scilicet sine utilitate et loquentis dicitur et audientis : si omissis seriis, de rebus frivolis loquamur, et fabulas narremus antiquas. Ceterum qui scurrilia replicat, et cachinnis ora dissolvit, et aliquid profert turpitudinis; hic non otiosi verbi, sed criminosi tenebitur reus. Remigius. Ex superioribus autem verbis adhuc sequens dependet sententia, cum dicitur : *Ex verbis enim tuis justificaberis, et ex verbis tuis condemnaberis.* Non est autem dubium quia unusquisque de verbis suis malis quæ loquitur condemnatur; verumtamen ex bonis [6] verbis non justificatur quis, nisi ex intimo corde et devota intentione ea proferat. Chrysostomus, hom. XVII, *Sup. Matth.* Vide autem quia non est onerosum hoc judicium. Non ex quibus alius dixit de te, sed ex quibus ipse locutus es, sententiam judex feret. Non igitur accusatos timere oportet, sed accusantes : non enim illi coguntur accusare se pro his malis quæ audierunt, sed hi pro his [7] quæ male dixerunt.

12. Tunc responderunt ei quidam de Scribis et Pharisæis, dicentes : Magister, volumus a te signum videre. Qui respondens ait illis : Generatio mala et adultera signum quærit; et signum non dabitur ei, nisi signum Jonæ Prophetæ. Sicut enim fuit Jonas in ventre ceti tribus diebus et tribus noctibus; sic erit Filius hominis in corde terræ tribus diebus, et tribus noctibus.

12. Chrysostomus, hom. XLIII, *Sup. Matth.* in princ. Quia Dominus superius multoties verbis inverecundam Pharisæorum obstruxerat linguam, rursus ad opera veniunt; quod admirans Evangelista dicit : *Tunc responderunt ei quidam*

[1] Sic A, B, C, D. — Parm. : « est autem naturæ continentia super eminentis, inter. » Legit P. Nicolai: « est autem naturæ consequentia supereminentis intus nequitiæ verbo, etc. » — [2] Sic A, B, C, D. — Parm. : « excogita. » — [3] Sic A, B, C, D. — Parm.: « maligna. » — [4] Al. : « excogitata radix verborum quam magna est? » — [5] Al. deest: « vel. » — [6] Al. : « quia ex bonis. » — [7] Al. : « sed pro his. »

de Scribis et Pharisæis, dicentes : Magister volumus a te signum videre: tunc, scilicet, cum flecti oportebat, cum admirari, cum obstupescere; sed tunc a malitia non desistunt. Dicunt enim : *Volumus a te signum videre*, ut eum capiant. HIERONYMUS, super *Magister volumus a te signum.* Sic [1] signum postulant, quasi quæ viderant, signa non fuerint; sed in alio Evangelista quid petant plenius explicatur Luc. XI : « Volumus a te signum videre de cœlo : » vel in morem Eliæ ignem de sublimi venire cupiebant; vel in similitudinem Samuelis tempore æstivo contra naturam loci mugire tonitrua, coruscare fulgura, imbres ruere; quasi non possint et illa calumniari, et dicere ex occultis et variis aeris passionibus accidisse : nam qui calumniaris ea quæ oculis vides, manu tenes, utilitate sentis; quid facturus esses in his quæ de cœlo veniunt? Utique respondebis [2] et magos in Egypto multa signa fecisse de cœlo. CHRYSOSTOMUS, hom. XLIII, *Sup. Matth.* Verba autem eorum adulatione et ironia sunt plena. Et prius quidem conviciabantur, dæmoniacum cum dicentes : nunc autem adulantur, vocantes eum magistrum. Propter hoc et Dominus eos vehementer arguit : unde sequitur : *Qui respondens ait illis : Generatio mala et adultera signum quærit.* Et quidem cum ei conviciabantur, mansuete eis respondebat; cum autem adulabantur, conviciose : demonstrans quod utraque passione erat superior : et neque conviciis in iram deducitur, neque ab adulatione mollitur. Quod autem dicit, tale est. Quid mirum, si hoc in me facitis, qui ignotus sum vobis; cum in Patrem, cujus tantam accepistis experientiam, hoc idem fecistis, derelicto eo, ad dæmones currentes? Propter hoc autem eos dicit generationem malam, quia ingrati semper facti sunt circa benefactores, et bene patientes deteriores fiunt [3]; quod est ultimæ malitiæ. HIERONYMUS, super *Generatio mala et adultera.* Egregie autem autem dixit, *Et adultera*, quia dimiserat virum, et juxta Ezechielem, multis se amatoribus copulavit. CHRYSOSTOMUS, hom. XLIII, *Sup. Matth.* Unde et monstrat se Patri æqualem, si ei non credere generationem adulteram facit. RABANUS, super *Et signum non dabitur ei.* Deinde respondere incipit, non eis signum de cœlo, quod indigni erant videre, sed de profundo inferni tribuens. Discipulis autem suis signum de cœlo dedit, quibus æternam beatitudinis gloriam et prius in monte figuraliter et post veraciter in cœlum superelevatus ostendit : unde sequitur : *Et signum non dabitur ei, nisi signum Jonæ Prophetæ.* CHRYSOSTOMUS, homil. XLIII, *Sup. Matth.* Quia non ut eos induceret signa faciebat (sciebat enim eos lapideos esse) sed ut alios emendaret [4], aut quoniam non acciperent signum, quale est illud quod petebant. Signum enim eis factum est quando per propriam pœnam cognoverunt ejus virtutem. Hoc igitur occulte insinuans dicit : *Signum non dabitur ei* : ac si diceret. Multa beneficia demonstravi : nihil horum vos allexit ad venerandum meam virtutem, quam cognoscetis per pœnam quando civitatem vestram in terram projectam videbitis. Interim autem sermonem de resurrectione interponit, quem cogituri erant per ea quæ postea erant passuri, dicens *: Nisi signum Jonæ Prophetæ.* Crux enim profecto credita non esset, nisi signa testantia habuisset. Hac autem non credita, et resurrectio utique credita non esset. Propter hoc et signum hoc vocat, et figuram in medium fert, ut veritas credatur : unde sequitur : *Sicut fuit Jonas in ventre ceti tribus die et tribus noctibus.* RABANUS, *ubi supra.* Ostendit Judæos ad instar Ninivitarum criminosos, et nisi pœniterent, subversioni proximos. Sed sicut illis denuntiatur supplicium et demonstratur remedium; ita Judæi non debent desperare veniam, si saltem post Christi resurrectionem egerint pœnitentiam. Jonas enim, idest columba, vel dolens, signum est ejus super quem descendit Spiritus sanctus in specie columbæ, et qui dolores nostros portavit. Piscis qui Jonam devoravit in pelago, significat mortem quam Christus passus est in mundo. Tribus diebus et noctibus fuit ille in ventre ceti, et iste in sepulchro; ille ejectus est in aridam, iste resurrexit in gloriam. AUGUSTINUS, *De cons. Evang.* lib. III, cap. XXIV. Quidam autem modum locutionis Scripturæ nescientes, noctem voluerunt advertere [5] tres illas horas a sexta usque ad nonam, quibus sol obscuratus est; et diem tres horas alias, quibus iterum terris est

[1] Sic A, B, C, D. — Parm. : « signa. » — [2] Al. : « respondebitis. » — [3] Al. : « et beneficiis deteriores fiunt. » — [4] Al. : « emendet. » — [5] P. Nicolai habet : « annumerare. »

redditus, idest a nona usque ad ejus occasum. Sequitur enim nox futura sabbati, qua cum suo die computata, erunt jam duæ noctes et duo dies. Porro autem post sabbatum sequitur nox primæ sabbati, idest illucescentis diei dominici[1], in qua tunc Dominus resurrexit. Erunt ergo duæ noctes et duo dies et una nox, etiam si tota posset intelligi; nec ostenderemus quod illud diluculum pars ejus extrema sit: quapropter nec annumeratis illis sex horis quarum tribus tenebratus est et tribus illuxit, constabit ratio trium dierum et trium noctium. Restat ergo ut hoc inveniatur illo Scripturarum usitato loquendi modo, quo a parte totum intelligitur. HIERONYMUS, super *Sicut fuit Jonas in ventre ceti*. Non quod omnes tres dies et tres noctes in inferno fuerit: sed quod in parte parasceves, et dominicæ, et tota die sabbati, tres dies et tres noctes intelligantur. AUGUSTINUS, V *De Trinit.* cap. IV. Ipsum triduum non plenum et totum fuisse Scriptura testis est; sed primus dies a parte extrema totus annumeratus est; dies vero tertius a parte prima et ipse totus; medius autem inter eos, idest secundus dies, absolute totus vigintiquatuor horis suis, duodecim nocturnis et duodecim diurnis: nox enim usque ad diluculum, quo Domini resurrectio declarata est, ad tertium pertinet diem. Sicut enim primi dies propter futurum hominis lapsum a luce in noctem: ita isti propter hominis reparationem a tenebris in lucem computantur. CHRYSOSTOMUS, hom. XLIII, *Sup. Matth.* Non autem manifeste dixit quod resurgeret; quia eum derisissent: sed occulte insinuat, ut et illi crederent quod præscivit. Non autem dixit, in terra, sed *In corde terræ*: ut et sepulcrum ostenderet, et quod nullus solam mortis apparentiam suspicetur. Et tres dies propter hoc posuit, ut credatur quod mortuus est. Sed ipsa figura veritatem demonstrat: non enim fuit Jonas in ventre ceti in phantasia, sed in veritate: neque figura fuit in veritate, et veritas in imaginatione. Propter quod manifestum est quod filii sunt diaboli Marcionem sequentes, qui Christi passionem phantasticam esse asseruit; et quod pro eis esset passurus licet eis non proficeret, ostendit per hoc quod innuit quod illi generationi signum daretur Jonæ Prophetæ.

13. Viri Ninivitæ surgent in Judicio cum generatione ista, et condemnabunt eam, quia pœnitentiam egerunt in prædicatione Jonæ. Et ecce plus quam Jonas hic. Regina Austri surget in judicio cum generatione ista, et condemnabit eam: quia venit a finibus terræ audire sapientiam Salomonis. Et ecce plusquam Salomon hic.

13. CHRYSOSTOMUS, hom. XLIII, *Sup. Matth.* Ne aliquis æstimaret quod talia deinceps futura essent in Judæis qualia Ninivitis contigerant, ut sicut Jonas illos convertit, et civitas fuit a periculo liberata, ita isti post resurrectionem converterentur; Dominus nunc totum contrarium ostendit, quoniam scilicet ex beneficio passionis nullum fructum perceperunt; sed et gravia patientur, ut infra ostendit per exemplum dæmonis. Interim autem ostendit quod juste patientur, dicens: *Viri Ninivitæ surgent in judicio cum generatione ista.* REMIGIUS. Ostendit autem Dominus his verbis unam esse malorum et bonorum resurrectionem futuram, contra quosdam hæreticos, qui dixerunt unam esse[2] resurrectionem bonorum, et alteram malorum. Destruitur etiam verbis fabula Judæorum, qui solent dicere, quod ante judicium mille annis celebretur resurrectio; aperte his verbis ostendens quia mox ut celebrabitur resurrectio, celebrabitur et judicium.

Et condemnabunt eam. HIERONYMUS, super *Ninivitæ surgent in judicio.* Non sententiæ potestate, sed comparationis exemplo: unde subditur: *Quia pœnitentiam egerunt in prædicatione Jonæ; et ecce plusquam Jonas hic. Hic* adverbium loci, non pronomen intelligas, Jonas, secundum septuaginta Interpretes, triduum prædicavit: ego tanto tempore: ille Assyriis genti incredulæ, ego Judæis populo Dei: Ille voce locutus est simplici, nihil signorum faciens: ego tanta faciens, Beelzebub calumniam sustineo. CHRYSOSTOMUS, hom. XLIII, *Sup. Matth.* Non autem hic stat Dominus, sed et aliam annuntiationem adjungit dicens: *Regina Austri surget in judicio cum generatione ista et condemnabit eam . quia venit a finibus terræ audire sapientiam Salomonis.* Istud plus fuit quam prius. Jonas enim ad illos abiit; regina autem Austri non expectavit Salomonem ad ipsam ire, sed ipsa ad eum accessit: et mulier, et barbara, et tantum remota, non mortem formidans, sola cupidine verborum sapientum. Ibi ergo mulier advenit, hic ego

[1] Al.: « Domini. » — [2] Al. omittitur: « esse. »

veni : et ipsa quidem a finibus terræ surrexit : ego autem civitates et castra circumeo : et ille quidem de arboribus et lignis disputavit, ergo autem de ineffabilibus mysteriis. HIERONYMUS, super *Regina Austri*. Eodem ergo modo condemnabit regina Austri populum Judæorum, quo condemnabunt viri Ninivitæ Israelem incredulum. Ista est regina Saba, de qua in Regum volumine et in Paralipomenon legimus, quæ per tantas difficultates gente sua et imperio derelictis, venit in Judæam sapientiam audire Salomonis, et ei multa munera obtulit. In Ninive autem et in Regina Saba occulte fides nationum præfertur Israeli. RABANUS, super *Quia venit a finibus*. Ninivitæ significant eos qui peccare desistunt; Regina vero eos qui peccare nesciunt : pœnitentia enim peccatum abolet, sapientia cavet. REMIGIUS. Pulchre autem Ecclesia de Gentibus congregata regina dicitur, quia mores suos regere novit : de qua Psalmista Psal. XLIV : « Astitit regina a dextris tuis. » Austri autem regina est, quia ardore Spiritus sancti superabundat : auster enim ventus calidus significat Spiritum sanctum. Salomon autem, qui interpretatur pacificus, significat ipsum de quo dictum est Ephes. II : « Ipse est pax nostra. »

14. Cum autem immundus spiritus exierit ab homine, ambulat per loca arida, quærens requiem, et non invenit. Tunc dicit : Revertar in domum meam, unde exivi. Et veniens invenit eam vacantem, scopis mundatam et ornatam. Tunc vadit, et assumit septem alios spiritus secum, nequiores se, et intrantes habitant ibi; et fiunt novissima hominis illius pejora prioribus. Sic erit generationi huic pessimæ.

14. CHRYSOSTOMUS, hom. XLIV, *Sup. Matth.* parum ante med. Quia Dominus dixerat Judæis : *Viri Ninivitæ surgent in judicio, et condemnabunt generationem istam* : ne propter temporis tardationem contemnerent et fierent pigriores, ostendit quod non solum in futuro sæculo, sed et hic gravissima patientur ; futuram in eis pœnam sub quodam ænigmate subdens : unde dicit : *Cum autem immundus spiritus exierit ab homine*. HIERONYMUS, super *Cum immundus spiritus*. Quidam istum locum de hæreticis dictum putant : quod immundus spiritus, qui in eis ante habitaverat, quando Gentiles erant, ad confessionem veræ fidei ejiciatur; postea vero cum se ad hæresim transtulerint, et simulatis virtutibus ornaverint domum suam, tunc aliis septem nequam spiritibus adjunctis, revertatur ad eos diabolus, et habitet in aliis ; fiantque novissima eorum pejora prioribus. Multo quidem pejori conditione sunt hæretici quam gentiles : quia in illis spes fidei, in istis est pugna discordiæ : cum hæc intelligentia plausum quemdam et colorem doctrinæ præferat, nescio an habeat veritatem ; ex eo enim quod, finita vel parabola vel exemplo, sequitur, *Sic erit generationi huic pessimæ*, compellimur non ad hæreticos et quosque homines, sed ad Judæorum populum referre parabolam : ut contextus loci non passivus [1] et vagus in diversum fluctuet, atque insipientium more turbetur ; sed hærens sibi vel ad priora vel ad posteriora respondeat. Unde immundus spiritus exiit a Judæis quando acceperunt legem ; expulsus autem a Judæis, ambulavit per Gentium solitudines : unde sequitur : *Ambulat per loca arida, quærens sibi requiem*. REMIGIUS. Loca arida appellat corda Gentium ab omni humore salutarium aquarum, hoc est sanctarum Scripturarum et spiritualium donorum, et ab infusione sancti Spiritus aliena. RABANUS. Vel loca arida sunt corda fidelium, quæ a mollitie fluxæ cogitationis expurgata, callidus insidiator explorat, si quos gressus ibi figere possit; sed castas mentes effugiens diabolus in solo corde pravorum gratam sibi potest invenire quietem : unde sequitur, *Et non invenit*. REMIGIUS. Putabat autem diabolus se perpetuam quietem posse habere in gentili populo : sed subditur : *Et non invenit* : quia apparente Dei Filio per mysterium incarnationis suæ, gentilitas credidit, HIERONYMUS, super *Revertar in domum meam*. Quæ cum Domino credidisset, ille non invento loco in nationibus, dixit : *Revertar in domum meam unde exivi*. Habeo Judeos quos ante dimiseram. *Et veniens invenit eam vacantem, scopis mundatam et ornatam*. Vacabat enim templum Judæorum et Christum hospitem non habebat dicentem, Joan. XIV : « Surgite et abeamus hinc. » Quia igitur et Dei et Angelorum præsidia non habebant, et ornati erant superfluis observationibus legis, et traditionibus Pharisæorum : revertitur diabolus ad sedem suam pristinam, et septenario numero sibi addito dæmo-

[1] Sic A, B, C, D. Parm. : « passim. »

num, habitat pristinam domum : et fiunt novissima illius populi pejora prioribus : multo enim nunc majore dæmonum numero possidentur blasphemantes in synogogis suis Christum Jesum, quam in Ægypto possessi fuerant ante legis notitiam; quia aliud est venturum non credere, aliud non suscepisse qui venerit. Septenarium autem numerum adjunctum diabolo, vel propter sabbatum intellige, vel propter numerum Spiritus sancti : ut quomodo in Isaia super florem qui de radice Jesse descendit, septem spiritus virtutum descendisse narrantur, ita e contrario vitiorum numerus in diabolo consecratus sit. Pulchre ergo septem spiritus assumi dicuntur, vel propter violationem sabbati, vel propter criminalia peccata, quæ contraria sunt septem donis Spiritus sancti. Chrysostomus, hom. XLIII *In Matth.* circ. med. Vel hic pœnam eorum demonstrat : dicit enim quod sicut cum [1] dæmoniaci liberati fuerint ab infirmitate, si desidiores efficiantur, graviorem attrahunt adversus se phantasiam, ita in vobis fiet : etenim ante detinebamini a dæmone, quando idola adorabatis, et filios vestros dæmonibus occidebatis; sed tamen non dereliqui vos : sed expuli dæmonem illum per Prophetas, et per memetipsum rursus veni, amplius expurgare vos volens. Quia igitur non vultis attendere, sed in majorem excidistis nequitiam, gravius enim est occidere Christum quam Prophetas; propter hoc difficiliora patiemini. Quæ enim sub Vespasiano et Tito contigerunt eis, multo graviora fuerunt his quæ passi sunt in Ægypto et in Babylone et sub Antiocho. Nec hoc solum ostendit, sed quoniam ab omni virtute erunt desolati, et dæmonum actibus occupabiles magis quam ante. Hæc autem non solum ad illos, sed ad nos etiam dicta esse, rationem habet; si illuminati, et a prioribus eruti malis, rursus ab eadem possideamur nequitia : etenim difficilior jam erit pœna posteriorum peccatorum : propter quod paralytico Christus dicit, Joan. V : « Ecce sanus factus es : noli peccare, ne deterius tibi aliquid contingat. » Rabanus. Homo enim quilibet ad fidem conversus est, a quo diabolus per baptismum ejicitur, qui ejectus inde loca arida peragrat, idest corda fidelium. Gregorius, XXXIII, *Moral.* cap. III. Loca enim arentia atque inaquosa sunt corda justorum, quæ per disciplinæ fortitudinem ab omni carnalis concupiscentiæ humore siccantur. Loca vero humentia sunt terrenorum hominum mentes, quas humor carnalis concupiscentiæ, quia replet, fluidas facit : in quibus diabolus iniquitatis suæ vestigia tanto altius imprimit quanto in eisdem mentibus pes transitus illius, quasi in fluxa terra, descendit. Rabanus. Rediens autem ad domum suam unde exierat, *invenit eam vacantem*, a bonis actibus per negligentiam; *scopis mundatam*, scilicet a vitiis pristinis per baptismum; *ornatam* simulatis virtutibus per hypocrisim. Augustinus, *De quæst. Evang.* lib. I, quæst. VIII. Unde per hæc vera signat Dominus quosdam ita credituros, ut non possint ferre laborem continentiæ, et ad sæculum redituri sint. Quod dicit, *Assumit secum alios septem*, intelligitur, quia cum quis ceciderit de justitia, etiam simulationem habebit. Cupiditas enim carnis expulsa per pœnitentiam consuetis operibus, cum non invenerit in quibus delectationibus conquiescat, avidius redit, et rursus occupat mentem hominis, si negligentia subsecuta est, ut non introduceretur tamquam habitator mundatæ domus sermo Dei per sanam doctrinam : et quoniam non solum habebit illa septem vitia quæ septem virtutibus sunt contraria spiritualibus; sed etiam per hypocrisim se ipsas habere virtutes simulabit : propterea assumptis secum septem aliis nequioribus, hoc est ipsa septenaria simulatione, redit ipsa concupiscentia, ut sint novissima hominis illius pejora prioribus. Gregorius, VII, *Moral.* cap. VI. Plerumque etiam fit ut cum mens ex ipso exordio sui profectus extollitur, cumque se jam quasi de virtutibus erigit, sævienti contra se adversario aditum pandat; tantoque se vehementius in ejus confractione exhibet, quanto et gravius, quia vel ad modicum fuerat projectus, dolet.

15. Adhuc eo loquente ad turbas, ecce mater ejus et fratres stabant foris, quærentes loqui ei. Dixit autem ei quidam : Ecce mater tua et fratres tui foris stant, quærentes te. At ipse respondens dicenti sibi, ait : Quæ est mater mea, et qui sunt fratres mei? Et extendens manum in discipulos suos, dixit : Ecce mater mea, et fratres mei. Quicumque enim fecerit voluntatem Patris mei qui in cœlis est, ipse meus frater, et soror, et mater est.

15. Hilarius, cap. XII. Quia prædicta

[1] Al. : « quod cum. »

omnia in paternæ majestatis virtute loquebatur, nuntianti sibi, quod foris a matre atque fratribus expectaretur; quid responderit Evangelista demonstrat, subdens: *Adhuc eo loquente ad turbas, ecce mater ejus et fratres foris stabant, quærentes loqui ei.* AUGUSTINUS, *De cons. Evang.* lib. II, cap. XL. Hoc sine dubio convenienter gestum intelligere debemus : præmisit enim cum ad hoc narrandum transiret : *Adhuc eo loquente ad turbas.* Quid est autem *adhuc* nisi quando illud loquebatur? Nam et Marcus post illud quod de blasphemia Spiritus sancti retulerat, dixit cap. XIII : « Et veniunt mater ejus et fratres. » Lucas autem non hujus rei gestæ ordinem tenuit, sed præoccupavit hoc, et recordatum ante narravit. HIERONYMUS, *Contra Helvidium* circ. med. Hinc Helvidii una propositio sumitur, ex hoc quod fratres Domini in Evangelio nominantur. Unde, inquit, fratres Domini dicti sunt [1] qui non erant fratres? Sed jam nunc sciendum est quatuor modis in Scripturis divinis fratres dici : natura, gente, cognatione, et affectu. Natura, ut Esau et Jacob. Gente, ut omnes Judæi fratres inter se vocantur, ut in Deuteronomii ,cap. XVII : « Non poteris constituere super te hominem alienum qui non est frater tuus. » Porro cognatione fratres vocantur qui sunt de una familia, sicut in Genesi, cap. XIII dixit Abraham ad Lot : « Non sit rixa inter te et me, quoniam fratres sumus. » Affectu etiam fratres dicuntur : quod in duo dividitur : in speciali, et in communi [2]. In speciali, quia omnes Christiani fratres dicuntur, ut Salvator dicit Joan. XX. « Vade, dic fratribus meis. » Porro in communi, quia omnes homines ex uno patre nati, pari inter nos germanitate conjungimur, sicut ibi Isa. LXVI : « Dicite his qui oderunt vos : Fratres nostri vos estis. » Interrogo ergo, juxta quem modum fratres Domini in Evangelio appellentur. Juxta naturam? Sed Scriptura non dicit, nec Mariæ eos vocans [3] filios, nec Joseph. Juxta gentem? Sed absurdum est ut pauci ex Judæis vocati sint fratres, cum omnes qui ibi fuerunt Judæi [4], fratres potuerint appellari. Juxta affectum humani juris, et spiritus? Verum sit : qui magis erant fratres, quam Apostoli, quos Dominus docebat intrinsecus? Aut si omnes quia homines, sunt fratres, stultum fuit nuntiare quasi proprium : *Ecce fratres tui quærunt te.* Restat igitur ut fratres eos intelligas appellatos cognatione, non affectu, non gentis privilegio, non natura. HIERONYMUS, *Super Matth.* in fine quasi *Com.* XII, cap. Quidam vero fratres Domini de alia uxore Joseph filios suspicantur, sequentes deliramenta apocryphorum, et quamdam Mecha vel Escha [5] mulierculam confingentes. Nos autem fratres Domini, non filios Joseph, sed consobrinos Salvatoris, sororis Mariæ materteræ Domini filios intelligimus : quæ esse dicitur mater Jacobi minoris et Joseph et Judæ, quos in alio Evangelii loco fratres Domini legimus appellatos. Fratres autem consobrinos dici omnis Scriptura demonstrat. CHRYSOSTOMUS, homil. XLIII, *Sup. Matth.* Vide autem et fratrum ejus elationem : cum enim deceret eos ingredi, et audire cum turba; vel si hoc non vellent, expectare finem sermonis, et tunc eum adire : hi extra eum vocant; et coram omnibus hoc faciunt; et superfluum honoris amorem ostendentes, et monstrare volentes quod cum omni potestate Christo aliquid injungunt : quod et Evangelista ostendit, hoc ipsum obscure insinuans, cum dicit : *Adhuc eo loquente*; ac si diceret : Numquid non erat tempus aliud? Quid autem ei loqui volebant? Si pro veritatis dogmatibus, communiter hoc proponere oportebat, ut et alios lucrarentur; si autem de aliis sibiipsis pertinentibus, non oportebat ita festinanter vocare : unde manifestum est quoniam solum ex vana gloria hoc faciebant. AUGUSTINUS, *De natura et gratia*, cap. XXXVI. Sed quidquid dicatur [6] de fratribus, de sancta Virgine Maria, propter honorem Christi, nullam prorsus, cum de peccatis agitur, habere volo quæstionem. Inde enim scimus quod ei plus gratiæ collatum fuerit ad vincendum omni ex parte peccatum, quod concipere et parere meruit eum quem constat nullum habuisse peccatum.

Sequitur : *Dixit autem ei quidam : Ecce mater tua et fratres tui foris stant, quærentes te.* HIERONYMUS, super *Adhuc eo loquente.* Videtur mihi iste qui nuntiat, non

[1] Al. : « Domini Dei sunt. » — [2] Al. : « in speciale, et commune, » et sic infra. — [3] Al. : « vocatos. » — [4] Al. deest : « Judæi. » — [5] Sic A, C, D. — B : « Mechalesca. » — Parm. : « quamdam Escam. » — [6] Al. : « sed, inquit, dicatur.

fortuito et simpliciter nuntiare ; sed insidias tendere, utrum spirituali operi carnem et sanguinem præferat : unde et Dominus non quod matrem negaret et fratres, exire contempsit, sed quo responderet insidianti. CHRYSOSTOMUS, hom. XLIV, *Sup. Matth.* Neque autem dixit : Vade dic ei, quoniam non est mater mea; sed ad eum qui nuntiaverat extendit sermonem : sequitur enim : *Et ipse respondens dicenti sibi ait : Quæ est mater mea et qui sunt fratres mei?* HILARIUS [1], cap. XII. Non autem fastidiose [2] de matre sua sensisse existimandus est, cui in passione positus maximæ sollicitudinis tribuit affectum. CHRYSOSTOMUS, hom. XLIV, *Sup. Matth.* Quod si negare vellet matrem, tunc utique negasset quando Judæi exprobrabant ei de matre. HIERONYMUS. Non ergo, juxta Marcionem et Manichæum, matrem negavit, ut natus de phantasmate putaretur : sed Apostolos cognationi prætulit, ut et nos in comparatione dilectionis carni spiritum præferamus. AMBROSIUS *In Lucam*, lib. VI, cap. VIII. Nec maternum refutat obsequium pietatis, cujus præceptum est Exod. XX : « Honora patrem tuum et matrem tuam : » sed paternis se mysteriis vel affectibus amplius quam maternis debere demonstrat : unde sequitur : *Et extendens manum in discipulos, dixit : Ecce mater mea et fratres mei.* GREGORIUS in homil. III *In Evang.* Fideles quidem discipulos fratres nominare dignatus est Dominus, dicens, infra XXVIII : *Ite, nuntiate fratribus meis.* Qui ergo frater Domini fieri ad fidem veniendum potuit, quærendum est quomodo etiam esse possit mater. Sed sciendum nobis est, quia qui Christi frater vel soror est in credendo, mater efficitur prædicando : quasi enim parit Dominum, quem cordi audientis infundit : et mater ejus efficitur, et per ejus vocem amor Domini in proximi mente generatur. CHRYSOSTOMUS, hom. XLIV, *Sup. Matth.* Cum his autem quæ dicta sunt et aliud nos docuit : videlicet in nulla cognatione confidentes, virtutem negligere. Si enim matri nihil prodest matrem esse, nisi virtus adesset; quis utique alius per cognationem salvabitur? Una enim nobilitas sola est Dei facere voluntatem : et ideo sequitur : *Quicumque enim fecerit voluntatem Patris mei, qui in cœlis est.* etc. Multæ mulieres beatificaverunt sanctam Virginem illam et ejus uterum, et optaverunt tales fieri matres. Quid est igitur quod prohibeat? Ecce latam vobis constituit viam : et licet non mulieribus solum, sed et viris fieri matrem Dei. HIERONYMUS, cir. fin. *Com.* in XII cap. Dicamus autem et aliter. Salvator loquitur ad turbas : intrinsecus erudit nationes : mater ejus et fratres, hoc est synagoga et populus Judæorum, foris stant. HILARIUS, cap. XII ut supra. Cum itaque ingrediendi ad eum haberent, ut ceteri, potestatem : quia [3] tamen in sua venit, et sui eum non receperunt, ingressu ejus atque aditu abstinent. GREGORIUS in hom. III *In Evang.* Unde et mater ejus cum quasi non agnoscitur, foris stare perhibetur; quia videlicet synagoga idcirco ab auctore suo non recognoscitur, quia legis observationem tenens, spiritualem intellectum perdidit, et se ad custodiam litteræ foris fixit. HIERONYMUS in fin. *Com.* ad XII cap. Matth. Cumque rogaverint et quæsierint et nuntium miserint, responsum accipient, liberos eos esse arbitrii, et intrare posse, si velint et ipsi credere.

[1] C, D : « Rabanus. » — [2] Sic A, B, C, D. — Parm. : « fastidiosa. » — [3] Al. : « sed quia. »

CAPUT DECIMUMTERTIUM.

1. In illo die exiens Jesus de domo, sedebat secus mare : et congregatæ sunt ad eum turbæ multæ, ita ut in naviculam ascendens sederet : et omnis turba stabat in littore : et locutus est eis multa in parabolis, dicens : Ecce exiit qui seminat seminare semen suum. Et dum seminat, quædam ceciderunt secus viam, et venerunt volucres cœli et comederunt ea. Alia autem ceciderunt in petrosa, ubi non habebant terram multam; et continuo exorta sunt, quia non habebant altitudinem terræ; sole autem orto æstuaverunt, et quia non habebant radicem, aruerunt. Alia autem ceciderunt in spinas, et creverunt spinæ, et suffocaverunt ea. Alia autem ceciderunt in terram bonam, et dabant fructum, aliud centesimum, aliud sexagesimum, aliud trigesimum. Qui habet aures audiendi, audiat.

1. Chrysostomus, hom. XLIV *Sup. Matth.* Postquam increpaverat eum qui matris et fratrum præsentiam nuntiavit, dehinc fecit quod illi cupiebant : exiit scilicet domum, primo sanans ægritudinem vanæ gloriæ fratrum; secundo decentem honorem exhibens matri : unde dicitur : *In illo die exiens Jesus de domo, sedebat secus mare.* Augustinus, *De contr. Evang.* lib. II, cap. ult. Cum dicit, *In illo die*, satis indicat aut hoc consequenter gestum post præmissa, aut non multa interponi potuisse, nisi forte dies more Scripturarum tempus significet. Rabanus. Non solum autem verba et facta Domini, verum etiam itinera ac loca in quibus virtutes operatur [1] et prædicat, cœlestibus sunt plena sacramentis. Post sermonem quippe in domo habitum, ubi nefanda blasphemia dæmonium habere dictus est, egrediens docebat ad mare, ut ostenderet se, relicta ob culpam perfidiæ Judæa, ad Gentes salvandas esse transiturum. Gentilium enim corda diu superba et incredula, merito tumidis amarisque fluctibus maris assimilantur; domum vero Domini per fidem fuisse Judæam quis nesciat? Hieronymus in princ. *Com.* in xiii cap. Matth. Considerandum etiam, quod populus domum Jesu non poterat intrare, nec esse ibi ubi Apostoli audiebant mysteria : idcirco miserator Dominus egreditur de domo sua, et sedet juxta hujus sæculi mare, ut congregentur ad eum multæ turbæ, et audiant in littore quæ intus non merebantur audire : unde sequitur : *Et congregatæ sunt ad eum turbæ multæ, ita ut in naviculam ascendens sederet : et omnis turba stabat in littore.* Chrysostomus, hom. XLIV *Sup. Matth.* Hoc autem non simpliciter Evangelista posuit, sed ut monstraret quod Dominus hoc fecerit, volens cum diligentia hoc spectaculum statuere, ut nullum dimittat post dorsum, sed omnes coram facie habeat. Hilarius, cap. xiii *In Matth.* in initio. Sedisse autem Dominum in navi, et turbas foris stetisse, ex subjectis rebus est ratio. In parabolis enim erat locuturus; et facti ipsius genere significat eos qui extra Ecclesiam positi sunt, nullam divini sermonis posse capere intelligentiam. Navis enim Ecclesiæ typum præfert, intra quam verbum vitæ positum est, et prædicatum his qui extra sunt, et arenæ modo steriles intelligere non possunt. Hieronymus in initio *Com.* in xiii cap. Matth. Jesus etiam in mediis fluctibus est : hinc inde mari tunditur, et in sua majestate securus appropinquare facit terræ naviculam suam, ut populus nequaquam periculum sustinens, non tentationibus circumdatus, quas ferre non poterat, stet in littore fixo gradu, ut audiat quæ dicuntur. Rabanus, super illud, *Et congregatæ sunt ad eum turbæ.* Vel quod ascendens navem sedebat in mari, significat quod Christus per fidem ascensurus erat in mentes Gentilium, et Ecclesiam collecturus in mari, idest in medio nationum contradicentium. Turba vero quæ stabat in littore, quæ neque in navi neque in mari erat, gerit figuram recipientium verbum Dei, et jam fide a mari, idest a reprobis, separatorum, sed necdum mysteriis cœlestibus imbutorum.

Sequitur : *Et locutus est eis multa in parabolis.* Chrysostomus, hom. XLIV *In Matth.* Quamvis in monte ita non fecerit : non enim per parabolas sermonem con-

[1] Al. : « operabatur. »

texit. Tunc enim turbæ solæ erant, et plebs incomposita; hic autem et Scribæ et Pharisæi. Non propter hoc autem solum in parabolis loquitur, sed ut manifestiorem sermonem faciat, et ampliorem memoriam imponat, et sub visum res reducat. HIERONYMUS, super *Et locutus est eis multa in parabolis.* Est notandum, quod non omnia locutus sit eis in parabolis, sed multa : si enim dixisset cuncta in parabolis, absque emolumento populi recessissent. Perspicua miscet obscuris : ut per ea quæ intelligunt, provocentur ad eorum notitiam quæ non intelligunt. Turba etiam non unius sententiæ est, sed diversarum in singulis voluntatum : unde loquitur ad eam in multis parabolis : ut juxta varias voluntates, diversas recipiant disciplinas. CHRYSOSTOMUS, hom. XLIV *Sup. Matth.* Primam autem parabolam ponit eam quæ faciebat auditorem attentiorem : quia enim sub ænigmate erat tractaturus, erigit mentes audientium per primam parabolam, dicens : *Ecce exiit qui seminat seminare semen suum.* HIERONYMUS, super *Exiit qui seminat.* Significatur autem sator iste qui seminat, esse Filius Dei, et Patris in populis seminare sermonem. CHRYSOSTOMUS, hom. XLIV *In Matth.* Unde autem exiit qui ubique præsens est, vel qualiter exiit? Non loco, sed incarnatione propinquior factus nobis per habitum carnis : quia enim nos intrare non poteramus ad eum, peccatis nostris prohibentibus nobis ingressum, ipse ad nos egreditur. RABANUS. Vel exiit cum, relicta Judæa, per Apostolos ad Gentes transivit. HIERONYMUS, *Ibidem.* Vel intus erat dum domi versabatur, et loquebatur discipulis sacramenta. Exiit ergo de domo sua, ut seminaret in turbis. CHRYSOSTOMUS, *Ibid.* post. med. Cum autem audieris, quoniam exiit qui seminat ut seminet, non æstimes esse identitatem sermonis. Egreditur enim multoties qui seminat et ad aliam rem : vel ut scindat terram, vel ut spinas evellat, vel ut aliam talem quamdam diligentiam exhibeat : hic autem ad seminandum exivit. Quid igitur fit de semine isto? Tres depereunt partes, et una salvatur; et hoc non æqualiter, sed cum differentia quadam : unde sequitur : *Et dum seminat, quædam ceciderunt secus viam.* HIERONYMUS, super illud, *Quædam ceciderunt.* Hanc parabolam ad probandam hæresim suam Valentinus assumit, tres introducens esse naturas : spiritualem, naturalem vel animalem, atque terram; cum hic quatuor sint, una juxta viam, alia petrosa, tertia plena spinis, quarta terra bona. CHRYSOSTOMUS, hom. XLIV *Sup Matth.* a med. Sed secundum hoc, qualiter haberet rationem inter spinas seminare, et super petram, et in via? In seminibus quidem et terra materialibus non haberet utique rationem : non enim est in potestate petræ fieri terram neque viæ non esse viam, neque spinæ non esse spinam. In animabus autem et doctrinis multam habet hoc laudem : possibile enim est petram fieri terram pinguem, et viam non ultra conculcari, et spinas destrui. Quod igitur plus seminis periit, non est ab eo qui seminat, sed a suscipiente terra, idest ab anima. Ipse enim qui seminat, non divitem, non pauperem discernit, non sapientem, neque insipientem; sed omnibus loquebatur, quæ a seipso erant complens, prævidens tamen quæ futura erant, ut liceat ei dicere : Quid me oportuit facere, et non feci? Ideo autem non dicit manifeste, quoniam hæc susceperunt desides, et perdiderunt [1]; hæc autem divites, et suffocaverunt; hæc autem molles, et perdiderunt: quia [2] non voluit eos vehementer tangere, ut non in diffidentiam [3] mittat. Per hanc etiam parabolam discipulos erudit, etsi plures [4] audientium eos fuerint qui pereunt, ut non propter hoc desides sint : quia nec propter hoc Dominus, qui omnia prævidit, destitit a seminando. HIERONYMUS, super *Exiit qui seminat.* Observa autem hanc esse primam parabolam, quæ cum interpretatione sua posita est : et cavendum est ubicumque Dominus exponit sermones suos, ne vel aliud, vel quid plus, vel minus præsumas intelligere, quam ab eo expositum est. RABANUS, *Hoc loco.* Quæ vero tacita nostræ intelligentiæ dereliquit, perstringenda sunt breviter. Via est mens sedulo malarum cogitationum meatu trita atque arefacta; petram, duritiam protervæ mentis; terram, levitatem animæ obedientis; solem dicit fervorem persecutionis sævientis. Altitudo terræ est probitas animæ disciplinis cœlestibus institutæ. In qua expositione diximus, quia nequaquam ipsæ res in una eademque significatione

[1] Al. : « prodiderunt. » — [2] Al. omittitur : « quia. » — [3] Sic A, C, D, et P. Nicolai. — B : « ut non diffidentiam. » — Parm. : « ut non in differentiam. » — [4] Al. : « et si plus. »

semper allegorice ponuntur. Hieronymus, super *Qui habet aures audiendi*. Provocamur autem ad dictorum intelligentiam quoties his sermonibus commonemur qui sequuntur : *Qui habet aures audiendi, audiat*. Remigius. Aures audiendi sunt aures mentis, scilicet intelligendi et faciendi quæ jussa [1] sunt.

2. Et accedentes discipuli dixerunt ei : Quare in parabolis loqueris eis? Qui respondens ait illis : Quia vobis datum est nosse mysterium regni cœlorum, illis autem non est datum. Qui enim habet, dabitur ei, et abundabit : qui autem non habet, et quod habet auferetur ab eo. Ideo in parabolis loquor eis, quia videntes non vident, et audientes non audiunt neque intelligunt : et adimpletur in eis prophetia Isaiæ dicentis : Auditu audietis, et non intelligetis; et videntes videbitis, et non videbitis. Incrassatum est enim cor populi hujus; et auribus graviter audierunt, et oculos suos clauserunt, ne quando videant oculis, et auribus audiant, et corde intelligant, et convertantur, et sanem eos. Vestri autem beati oculi quia vident, et aures vestræ, quia audiunt. Amen quippe dico vobis, quia multi Prophetæ et justi cupierunt videre quæ videtis, et non viderunt; et audire quæ auditis, et non audierunt.

2. Glossa Anselmi. Intelligentes discipuli esse obscura quæ a Domino populo dicebantur, voluerunt Domino intimare ne parabolice loqueretur : unde dicitur : *Et accedentes discipuli dixerunt ei* : *Quare in parabolis loqueris eis*? Chrysostomus, hom. XLV *Sup. Matth.* Ubi dignum est admirari discipulos, quare discere cupientes, sciunt quando interrogare oporteat : non enim coram omnibus hoc faciunt. Et hoc ostendit Matthæus cum dicit, *Et accedentes;* Marcus autem manifestius demonstrat dicens, quod singulariter accesserunt. Hieronymus, super *Et accedentes discipuli*. Quærendum est autem quomodo accedunt tunc ad eum, cum Jesus in navi sedeat : nisi forte intelligatur, quod dudum cum ipso navem conscenderint, et ibi stantes super interpretatione parabolæ sciscitati sint. Remigius. Dicit ergo Evangelista, *Accedentes*, ut ostenderet quod sollicitati sunt [2] : sive poterant accedere corpore, quamvis esset aliquod vel breve spatium inter eos. Chrysostomus, hom. XLV *Sup. Matth.* Consideranda est autem et eorum rectitudo : qualiter multam pro aliis habent curam, et prius quæ aliorum sunt quærunt, et tunc quæ sunt ipsorum : non enim dixerunt. In parabolis loqueris nobis; sed *In parabolis loqueris illis*. *Qui respondens ait illis*; *Quia vobis datum est nosse mysterium regni cœlorum*. Remigius. Vobis, inquam, qui mihi adhæretis, et in me creditis. Mysterium autem regni cœlorum appellat evangelicam doctrinam. *Illis autem*, scilicet qui foris sunt, et in eum credere nolunt, scribis scilicet et Pharisæis, et ceteris in infidelitate perseverantibus, *non est datum*. Accedamus ergo cum discipulis ad Dominum puro [3] corde, ut nobis evangelicam doctrinam interpretari dignetur, juxta illud Deut. xxxiii : « Qui appropinquant pedibus ejus, accipient de doctrina ipsius. » Chrysostomus, hom. XLV, *Sup. Matth.* parum a princ. Hoc autem dixit, non necessitatem inducens, neque fatum; sed monstrans quoniam illis quibus non est datum, causa sibi sunt universorum malorum ; et ostendere volens quoniam cognoscere divina mysteria donum Dei est, et gratia desuper data. Non tamen propter hoc liberum arbitrium destruitur : et hoc ex his quæ sequuntur manifestum est : ut enim neque isti desperent neque illi pigritentur, audientes quoniam eis datum est; demonstrat a nobis principium horum esse, cum subdit : *Qui enim habet*, *dabitur ei*, *et abundabit*; *qui autem non habet*, *et quod habet auferetur ab eo* ; ac si diceret : Cum aliquis desiderium habuerit et studium, dabantur ei universa quæ a Deo sunt; cum autem his vacuus fuerit, et quæ ad se pertinent non inferat; neque quæ a Deo sunt, ei dantur; sed et quod habet auferetur ab eo, non Deo auferente, sed se indignum faciente his quæ habet. Unde et nos si viderimus aliquem desidiose audientem, et exhortantes quod attendat, non ei persuaserimus, sileamus : quia si magis immorati fuerimus, intendetur ei desidia. Studentem autem discere allicimus, et multa effundimus. Et bene dixit, secundum Evangelistam, *Quod videtur habere* : neque enim habet ipsum quod habet. Remigius. Qui etiam habet studium legendi, dabitur ei et facultas intelligendi; et qui non habet legendi studium, hoc quod per naturæ bonum videtur habere, auferetur ab eo. Vel qui habet caritatem, dabuntur ei ceteræ virtutes; et qui non habet, auferetur ab eo; quia absque caritate nullum bonum esse potest. Hieronymus, super *Qui*

[1] A : « visa. » — [2] P. Nicolai habet : « quod sciscitati sunt. » — [3] Al. deest : « puro. »

enim habet, dabitur ei. Vel Apostolis in Christo habentibus [1] conceditur; Judæis vero, qui non crediderunt in Filium Dei, etiam si quid per naturæ bonum possident, tollitur : neque enim possunt aliquid sapienter intelligere, quia sapientiæ non habent caput. HILARIUS, cap. XIII, parum a princ. Fidem etiam Judæi non habentes, legem quoque quam habuerant perdiderunt; et ideo perfectum fides evangelica habet donum : quia suscepta, novis fructibus ditat; repudiata vero, etiam veteris substantiæ opes detrahit. CHRYSOSTOMUS, homil. XLV *In Matth.*, parum a princ. Ut autem manifestius quod dixerat fiat, subdit : *Ideo in parabolis loquor eis, quia videntes non vident, et audientes non audiunt, neque intelligunt.* Et si quidem naturæ hæc excæcatio esset, aperire eorum oculos oportebat : quia vero voluntaria est hæc excæcatio, propter hoc non dixit simpliciter: Non vident, sed *Videntes non vident.* Viderunt enim dæmones exeuntes; et dixerunt supra XII : *In Beelzebub ejicit dæmonia.* Audiebant quod ad Deum omnes attrahebat; et dicunt Joan. IX : « Non est hic homo a Deo. » Quia ergo contraria his quæ videbant et audiebant, enuntiabant, propter hoc ipsum videre et audire eis aufertur; nihil enim proficiunt, sed in judicium magis incidunt : unde et a principio non eis parabolice loquebatur, sed cum multa certitudine. Quia autem audita et visa pervertunt, jam in parabolis loquitur. REMIGIUS. Et notandum est, quia non solum quæ loquebatur, verum etiam quæ faciebat, parabolæ fuerunt, idest signa spiritualium rerum : quod liquido ostendit cum dicit : *Et videntes non videant :* verba namque videri non poterant, sed audiri. HIERONYMUS, super *Ideo in parabolis.* Hæc de his loquitur qui stant in littore, et dividuntur a Jesu, et sonitu fluctuum perstrepente non audiunt ad liquidum [2] quæ dicuntur. CHRYSOSTOMUS, hom. XLV *Sup. Matth.* Deinde ut non dicerent quoniam ut inimicus noster nobis detrahit, Prophetam inducit eadem sentientem [3]: unde sequitur: *Ut impleatur in eis Prophetia Isaiæ dicentis : Auditu audietis, et non intelligetis ; et videntes videbitis, et non videbitis*; idest *auditu audietis* verba, sed *non intelligetis* verborum arcana : *videntes videbitis*, carnem scilicet, *et non videbitis*; hoc est, non intelligetis divinitatem. CHRYSOSTOMUS, *Ibidem.* Hoc autem dixit, quia ipsi sibi [4] abstulerunt videre et audire, aures et oculos sibi claudentes, et cor incrassantes. Non enim solum non audiebant, sed et graviter audiebant : unde sequitur : *Incrassatum est cor populi hujus, et auribus graviter audierunt.* RABANUS, *hoc loco.* Incrassatum est enim cor Judæorum crassitudine malitiæ, et abundantia peccatorum graviter verba Domini audierunt, quia ingrati susceperunt. HIERONYMUS, super *Incrassatum est cor.* Ac ne forte arbitremur crassitudinem cordis et gravitatem aurium naturæ esse, non voluntatis; subjungit culpam arbitrii, et dicit : *Et oculos suos clauserunt.* CHRYSOSTOMUS, hom. XLV *Sup. Matth.* In hoc autem intensam eorum nequitiam ostendit, et aversionem cum studio. Ut autem attrahat eos, subdit : *Et convertantur, et sanem eos.* In quo demonstrat quia, si converterentur, sanarentur : sicut si aliquis diceret: Si rogatus essem, confestim donaturus eram, ostendit qualiter aliquis sibi reconcilietur ; ita et hic cum dicit, *Ne quando convertantur, et sanem eos*, demonstrant quoniam et converti possibile est, et pœnitentiam agentes salvari. AUGUSTINUS, *De quæst. Evang. Sup. Matth.* cap. XIV. Vel aliter. Oculos suos clauserunt, ne quando oculis videant ; idest, ipsi causa fuerunt ut Deus eis oculos clauderet. Alius enim Evangelista dicit, Joan. XVI : « Excæcavit oculos eorum. » Sed utrum ut nunquam videant ; an vero ne vel sic aliquando videant, cæcitate sua sibi displicentes, et se dolentes, et ex hoc humiliati atque commoti ad confitendum peccata sua, et pie quærendum Deum ? Si enim Marcus hoc dicit, cap. IV : « Ne quando convertantur, et dimittantur eis peccata. » Ubi intelliguntur peccatis suis meruisse ut non intelligerent ; et tamen hoc ipsum misericorditer eis factum ut peccata sua cognoscerent, et conversi veniam mererentur. Quod autem Joannes cap. XII hunc locum ita dicit : « Propterea non poterant credere, quia iterum dixit Isaias : Excæcavit oculos eorum, et induravit cor eorum [5], ut non videant oculis, et non intelligant corde, et convertantur et sanem eos : » adversari videtur huic sententiæ, et omnino cogere ut quod hic

[1] Sic A, B, C, D. — Parm. : « credentibus. » — [2] Al. deest : « ad liquidum. » — [3] Al. : « sententiantem. » — [4] Al. : « quia sibi ipsi. » — [5] Al. omittitur : « et induravit cor eorum. » —

dictum est, *Ne quando oculis videant*, non accipiatur, ne vel sic aliquando oculis videant, sed prorsus ut non videant : quandoquidem aperte dicit : « Ita ut oculis non videant. » Et quod ait, « Propterea non poterant credere, » satis ostendit, non ideo actam excæcationem ut ea commoti et dolentes se non intelligere converterentur aliquando per pœnitentiam : non enim possent hoc facere nisi prius crederent, ut credendo converterentur, et conversione sanarentur, sanitate [1] intelligerent; sed ideo potius excæcatos ut non crederent : dicit enim apertissime : « Propterea non poterant credere. » Quod si ita est : quis non exurgat in defensionem Judæorum, ut eos extra culpam fuisse proclamet, quod non crediderunt? « Propterea enim non poterant credere, quia excæcavit oculos eorum. » Sed quoniam potius Deus extra culpam debet intelligi, cogimur fateri aliis quibusdam peccatis ita eos excæcari meruisse, qua tamen excæcatione non poterant credere : verba enim Joannis ista sunt : « Non poterant credere : » quia iterum dixit Isaias : « Excæcavit oculos eorum. » Frustra itaque conantur intelligere ideo fuisse cæcatos ut converterentur, cum ideo converti non poterant, quia non credebant; et ideo credere non poterant, quia excæcati erant. An forte non absurde dicimus, quosdam Judæorum fuisse sanabiles; sed tanto tamen tumore superbiæ periclitatos, ut eis expedierit prima non credere, ut non intelligerent Dominum loquentem parabolas, quibus non intellectis non in eum crederent; non credentes autem cum ceteris desperatis crucifigerent eum ; atque ita post ejus resurrectionem converterentur, quando jam de reatu mortis Domini amplius humiliati diligerent [2] a quo sibi tantum scelus dimissum esse gauderent : quoniam tanta eorum superbia tali humiliatione esse dejicienda? Quod incongrue dictum esse quilibet arbitretur, si non ita contigisse in Actibus Apostolorum manifeste legerit. Non ergo abhorret quod ait Joannes : « Propterea non poterant credere, quia excæcavit oculos eorum, ut non videant : » ab ea sententia qua intelligimus, ideo excæcatos ut converterentur; hoc est, ideo eis per obscuritates parabolarum occultatas sententias Domini, ut post ejus resurrectionem salubriori pœnitentia resipiscerent ; quia per obscuritatem sermonis excæcati, dicta Domini non intellexerunt ; et ea non intelligendo non in eum crediderunt, non credendo, eum crucifixerunt; atque ita post resurrectionem miraculis, quæ in ejus nomine fiebant, exterriti, majoris criminis reatu compuncti sunt, et prostrati ad pœnitentiam ; deinde accepta indulgentia ad obedientiam flagrantissima dilectione conversi : quidusdam autem non profuit illa cæcitas ad conversionem. Remigius. Et quantum ad hoc potest hæc sententia sic intelligi, ut in omnibus subaudiatur *non*, hoc modo : ne quando oculis videant, et ne quando auribus audiant, et ne quando corde intelligant, et ne quando convertantur, et sanem eos. Glossa Anselmi. Sic ergo oculi eorum qui vident, et nolunt credere, sunt miseri ; vestri autem beati : unde sequitur : *Vestri autem beati oculi quia vident, et aures vestræ quia audiunt.* Hieronymus, super *Vestri autem beati oculi.* Nisi autem supra legissemus auditores ad intelligentiam provocatos, Salvatore dicente : *Qui habet aures audiendi, audiat* : putaremus nunc oculos et aures, qui beatitudinem accipiunt, corporales intelligi. Sed mihi videntur oculi illi beati qui Christi possunt agnoscere sacramenta, et illæ beatæ aures de quibus Isaias cap. L loquitur : « Dominus apposuit mihi aurem ». Glossa *ordinaria.* Mens enim est oculus, quia naturali vigore ad intelligendum aliquid dirigitur ; auris, quia alio docente discit. Hilarius, cap. XIII *In Matth.* Vel apostolici temporis beatitudinem docet, quorum oculis atque auribus contingit Dei salutare videre et audire, Prophetis atque justis cupientibus videre et audire in plenitudine temporum destinatum : unde sequitur : *Amen quippe dico vobis, quia multi Prophetæ et justi cupierunt videre quæ vos videtis, et non viderunt ; et audire quæ vos auditis, et non audierunt.* Hieronymus, super *Amen dico vobis quia multi.* Videtur autem huic loco illud esse contrarium quod alibi dicitur Joan. VII : « Abraham cupivit videre diem meum : vidit et lætatus est [3]. » Rabanus. Isaias quoque et Michæas et multi alii Prophetæ viderunt gloriam Domini : qui etiam

[1] Sic A, B, C, D. — Parm.: « et sanati. » — [2] Sic A, B, C, D. — Parm. : « diligerent eum. » — A : « diligenter. » — [3] Sic A, B, C, D. — Parm. : « gavisus. »

propterea videntes appellati sunt. Hieronymus, *Ibidem.* Non autem dixit, Prophetæ et justi, sed *multi* : inter multos enim potest fieri ut alii viderint, alii non viderint : licet et in hoc periculosa sit interpretatio, ut inter sanctorum merita discretionem quamlibet facere videamur, scilicet quantum ad fidem de Christo habitam : ergo Abraham vidit in ænigmate, non vidit in specie. Vos autem impræsentiarum tenetis et habetis Dominum vestrum, et ad voluntatem interrogatis, et convescimini ei. Chrysostomus, hom. XLV *In Matth.*, a med. Hæc ergo quæ Apostoli viderunt et audierunt, præsentiam suam dicit, miracula, vocem et doctrinam. In hoc autem non solum malis, sed his qui boni fuerant eos præponit : etenim antiquis justis beatiores eos dicit : quoniam non solum quæ Judæi non viderant hi vident, sed et quæ justi et Prophetæ cupierunt videre et non viderunt. Illi enim fide solum consideraverunt; hi autem visu, et multo manifestius. Vides autem qualiter vetus testamentum copulat novo : non enim si Prophetæ alieni cujusdam, et contrarii Dei servi fuissent, Christum cupivissent.

3. Vos ergo audite parabolam seminantis. Omnis qui audit verbum regni, et non intelligit, venit malus, et rapit quod seminatum est in corde ejus : hic est qui secus viam seminatus est. Qui autem super petras seminatus est, hic est qui verbum audit, et continuo cum gaudio accipit illud : non habet autem in se radicem, sed est temporalis. Facta autem tribulatione et persecutione propter verbum, continuo scandalizatur. Qui autem seminatus est in spinis, hic est qui verbum Dei audit, et sollicitudo sæculi istius et fallacia divitiarum suffocat verbum, et sine fructu efficitur. Qui vero in terram bonam seminatus est, hic est qui audit verbum, et intelligit; et fructum affert; et facit aliud quidem centesimum, aliud autem sexagesimum, illud vero tricesimum.

3. Glossa Anselmi. Dixerat superius, quia Judæis non est datum nosse regnum Dei, sed Apostolis et ideo concludit dicens : *Vos ergo audite parabolam seminantis*, quibus scilicet committuntur cœli mysteria. Augustinus, VII *Super Genesim ad litteram*, cap. v, sub initio. Quod narravit Evangelista, factum est, Dominum scilicet talia locutum fuisse : ipsius autem Domini narratio parabola fuit, de qua nunquam exigitur ut etiam ad litteram facta monstrarentur quæ sermone proferuntur. Glossa. Unde parabolam exponentis subdit : *Omnis qui audit verbum regni*, idest prædicationem meam quæ ad regnum cœlorum adipiscendum valet ; *et non intelligit.* Quomodo autem non intelligit, subjungit : *Venit enim malus*, idest diabolus, *et rapit quod seminatum est in corde ejus.* Omnis, inquam, qui talis est, *hic est qui secus viam seminatus est.* Notandum est autem, quod seminatum diversis modis accipitur. Dicitur enim et semen seminatum, et ager seminatus : quod utrumque hic invenitur. Ubi enim ait, *Rapit quod seminatum est*, de semine intelligendum est; ubi autem sequitur, *Secus viam seminatus est*, non de semine, sed de loco seminis intelligendum est, idest homine, qui est quasi ager divini verbi semine seminatus. Remigius. His autem verbis exponit Dominus quid sit semen : verbum scilicet regni, idest evangelicæ doctrinæ. Sunt enim nonnulli qui verbum Dei nulla cordis devotione suscipiunt : et ideo semen verbi Dei quod in eorum cordibus seminatur, dæmones quasi semen viæ tritæ subito auferunt. Sequitur : *Qui autem est seminatus supra petram, hic verbum audit* etc. Semen enim, seu verbum Dei, quod in petra, idest corde duro et indomito seminatur, fructificare non potest : quia multa est ejus duritia, et parvum cœleste desiderium : unde propter nimiam duritiam non habet in se radicem. Hieronymus, super *Continuo scandalizatur.* Attende autem quod dictum sit. *Continuo scandalizatur.* Est ergo aliqua distantia inter eum qui multis tribulationibus pœnisque compellitur Christum negare, et eum qui ad primam persecutionem statim scandalizatur et corruit : de qua hic loquitur. Sequitur : *Qui autem seminatus est in spinis.* Mihi videtur et illud quod juxta litteram ad Adam dicitur Gen. iii : « Inter spinas et tribulos panem tuum manducabis : » hic significare mystice, quod quicumque sæculi se dederit voluptatibus, curisque istius mundi, panem cœlestem et cibum verum inter spinas comedit. Rabanus. *Hoc in loco.* Recte autem spinæ vocantur, quia cogitationum suarum punctionibus mentem lacerant, et quasi strangulando, spirituales virtutum fructus gignere non permittunt. Hieronymus, super *Qui autem seminatus est in spinis.* Et eleganter adjunxit : *Fallacia divitiarum suffocat verbum* : blandæ enim sunt divitiæ, aliud agentes, aliud pollicentes. Lubrica est illarum possessio, dum huc illucque circumferuntur, et instabili gradu vel habentes deserunt, vel non habentes reficiunt. Unde et Dominus

divites asserit difficulter intrare in regnum cœlorum, suffocantibus divitiis verbum Dei, et vigorem virtutum emollientibus. REMIGIUS. Et sciendum, quia his tribus generibus terræ nequam comprehenduntur omnes qui verbum Dei audire possunt, sed tamen ad salutem perducere non valent. Excipiuntur Gentiles, qui nec audire meruerunt. Sequitur : *Qui vero in terram bonam seminatus est.* Terra bona est fidelis conscientia electorum, sive mens sanctorum, quæ verbum Dei cum gaudio et desiderio et cordis devotione suscipit, et inter prospera et adversa viriliter conservat, et ad fructum usque [1] perducit : unde sequitur : *Et facit fructum, aliud centesimum, aliud sexagesimum, aliud vero tricesimum.* HIERONYMUS, super *Qui vero in terram bonam.* Et notandum, quod sicut in terra mala tres fuere diversitates, scilicet secus viam, et petrosa, et spinosa loca ; sic in terra bona trina diversitas est, centesimi, sexagesimi, et fructus tricesimi. Et in illa autem et in ista [2] non mutatur substantia, sed voluntas ; et tam [3] incredulorum quam credentium corda sunt qui semen recipiunt : unde primo dixit : *Venit malus, et rapit quod seminatum est in corde ejus* : et secundo et tertio ait : *His est qui verbum audit.* In expositione quoque terræ bonæ, *Iste est qui audit verbum.* Primum ergo debemus audire, deinde intelligere, post intelligentiam fructus reddere doctrinarum, et facere vel centesimum fructum vel sexagesimum sive trigesimum. AUGUSTINUS, XXI *De civit. Dei*, cap. XXVII. Quidam putant hoc sic esse intelligendum quod sancti pro suorum diversitate meritorum, alii tricenos homines liberent, alii sexagenos, alii centenos : quod in die judicii futurum suspicari solent, non post judicium. Qua opinione quidam cum viderent homines impunitatem perversissime pollicentes, eo quod omnes isto modo ad liberationem pertinere posse videantur ; respondit, bene potius esse vivendum, ut inter eos quisque reperiatur qui pro aliis intercessuri sunt liberandis : ne tam pauci sint, ut cito ad numerum suum pervenientes, multi remaneant qui erui jam de pœnis illorum intercessione non possint, et in eis inveniatur quisquis sibi spem fructus alieni temeritate vanissima pollicetur. REMIGIUS. Tricesimum ergo fructum facit qui fidem sanctæ Trinitatis docet ; sexagesimum vero qui perfectionem bonorum operum commendat (senario enim numero omnis mundi ornatus completus est) : centesimum autem fructum facit qui vitam æternam promittit : centenarius enim de læva transit ad dexteram : per lævam autem vita præsens designatur, per dexteram [4] vero futura. Aliter semen verbi Dei tricesimum fructum facit, quando bonam cogitationem gignit ; sexagesimum quando bonam locutionem ; centesimum quando ad fructum boni operis perducit. AUGUSTINUS, *De qu. Evang.* lib. I, cap. X et XI. Vel aliter. Centesimus fructus est martyrium [5] propter sanctitatem vitæ, vel contemptum mortis : sexagenarius virginum propter otium interius, quia non pugnant contra consuetudinem carnis : solet enim otium concedi sexagenariis post militiam, vel post actiones publicas : tricesimus vero conjugatorum ; quia hæc est ætas præliantium ; et ipsi habent acriorem conflictum, ne libidinibus superentur. Vel aliter. Confligendum est cum amore temporalium bonorum, ut ratio vincat ; aut etiam edomitus subditusque esse debet [6], ut cum surgere cœperit, facile reprimatur ; aut ita extinctus ut se omnino nulla ex parte commoveat. Ex quo fit ut ipsam etiam mortem propter veritatem alii fortiter subeant [7], alii æquanimiter, alii libenter : quæ tria genera fructus sunt terræ, tricesimi, et sexagesimi, et centesimi. In horum aliquo genere inveniendus est tempore mortis suæ, si quis de hac vita recte cogitat emigrare. HIERONYMUS, super *Qui vero in terram bonam.* Vel centesimus fructus virginibus, sexagesimus viduis et continentibus, tricesimus sancto matrimonio deputatur [8]. IDEM, in *Apologia pro libris adversus Jovinianum.* Nam ipsa digitorum conjunctio, et quasi molli se osculo complectens et fœderans, maritum pingit et conjugem. Sexaginta ad viduas : eo quod in angustia et tribulatione sint positæ : unde et inferiori digito

[1] Sic A, B, C, D. — Parm. omittit : « usque. » — Al. : « ad futura. » — [2] Al. : « et illa, aut etiam in ista. » — [3] Al. : « et non tam. » — [4] Sic A, B, C, D. — Parm. omittit : « vero. » — [5] Al. : « martyrium. » — [6] Al. omittitur : « debet. » — [7] Sic A, B, C, D, in quantum conjici potest, nam habent : « subueant, » vel : « subveniant. » Unde erraverunt amanuenses, ut suspicari licet. Sed nullibi legitur : « spernant. » — [8] P. Nicolai legit : « casto matrimonio deputatur. Sive aliter. Triginta refertur ad nuptias : nam ipsa, etc. »

deprimuntur [1]. Quanto major est difficultas expertæ quondam voluptatis illecebris abstinere, tanto majus est præmium. Porro centesimus numerus a sinistra transit ad dexteram ; et iisdem quidem non eadem manu circulum faciens exprimit virginitatis coronam.

4. Aliam parabolam proposuit illis dicens : Simile factum est regnum cœlorum homini qui seminavit bonum semen in agro suo. Dum autem dormirent homines, venit inimicus ejus, et superseminavit zizania in medio tritici, et abiit. Cum autem crevisset herba et fructum fecisset, tunc apparuerunt et zizania. Accedentes autem servi patrisfamilias, dixerunt ei : Domine, nonne bonum semen seminasti in agro tuo? Unde ergo habet zizania? Et ait illis : Inimicus homo hoc fecit. Servi autem dixerunt ei : Vis imus, et colligimus ea? Et ait : Non : ne forte colligentes zizania, eradicetis simul et triticum. Sinite utraque crescere usque ad messem : et in tempore messis dicam messoribus : Colligite primum zizania, et alligate in fasciculos ad comburendum; triticum autem congregate in horreum meum.

4. Chrysostomus, hom. XLVI, *Sup. Matth.* In præcedenti parabola locutus est Dominus de his qui verbum Dei non suscipiunt : hic autem de his qui suscipiunt corruptivum sermonem : etenim hoc est diabolicæ machinationis veritati semper errorem inserere : unde dicitur : *Aliam parabolam proposuit illis dicens.* Hieronymus, super *Aliam parabolam.* Proposuit autem aliam parabolam, quasi dives paterfamilias invitatos diversis reficiens cibis, ut unusquisque secundum naturam sui stomachi varia alimenta susciperet. Non autem dixit alteram, sed *aliam* : si enim proposuisset alteram, expectare tertiam non poteramus. Præmisit aliam, ut plures sequantur. Quæ autem sit parabola, ostenditur cum subditur : *Simile factum est regnum cœlorum.* Remigius. Regnum cœlorum appellat ipsum Filium Dei : quod regnum simile dicitur esse *homini qui seminavit bonum semen in agro suo.* Chrysostomus, hom. XLVI *In Matth.* Deinde modum insidiarum diaboli ostendit, dicens : *Cum autem dormirent homines, venit inimicus ejus, et surperseminavit zizania in medio tritici, et abiit.* Demonstrat hic quod error post veritatem existit : quod et rerum exitus testatur : etenim post Prophetas fuerunt pseudoprophetæ, et post Apostolos pseudoapostoli, et post Christum Antichristus. Nisi enim diabolus viderit quid imitetur, vel quibus in sidietur, non tentat. Quia igitur vidit quod hic reddit in fructu centum, ille sexaginta, alius triginta, et non potuit [2] rapere neque [3] suffocare quod radicatum erat; per aliam deceptionem insidiatur, interserens sua, multis ea similitudinibus colorans, ut facile surripiat his qui habiles sunt ad deceptionem. Propter hoc non dicit quod seminet aliquod aliud semen, sed zizania, quæ secundum visum assimilantur quodammodo frumento. Hinc etiam apparet diaboli malignitas : tunc enim seminavit quando universa erant completa ut magis noceret agricolæ studio. Augustinus, *De quæst. Evang.* IV cap. xi. Dicit autem, *Cum dormirent homines :* quia cum negligentius agerent præpositi Ecclesiæ, aut dormitionem mortis acciperent Apostoli, venit diabolus, et superseminavit eos quos malos filios Dominus interpretatur. Sed recte quæritur utrum hæretici sint, aut male viventes catholici. Sed quod dicit eos in medio tritici seminatos, quasi videntur illi significari qui unius communionis sunt. Veruntamen quoniam agrum ipsum non Ecclesiam, sed hunc mundum interpretatus est, bene intelliguntur hæretici, qui [4] in hoc mundo permiscentur bonis; ut illis qui in eadem fide mali sint palea potius quam zizania deputentur : quia palea etiam fundamentum habet cum frumento radicemque communem. Schismatici autem videntur spicis corruptis etiam similiores vel paleis aristarum fractis vel scissis, et de segete abjectis. Nec tamen consequens est ut omnis hæreticus vel schismaticus ab Ecclesia corporaliter separetur : multos enim portat Ecclesia, quia non ita defendunt falsitatem sententiæ suæ, ut intentam multitudinem faciant : quod si fecerint, tunc pelluntur. Cum ergo diabolus sparsis pravis erroribus falsisque opinionibus superseminasset; hoc est præcedente nomine Christi, hæreses superjecisset, magis ipse latuit, atque occultissimus factus est : hoc est enim quod dicit, *Et abiit* : quamquam in hac parabola Dominus, sicut in expositione conclusit non quædam, sed omnia scandala; et eos qui faciunt iniquitatem, zizaniorum nomine significasse intelligatur. Chrysostomus, hom. XLVI *Sup. Matth.* Ex posterioribus autem diligenter hære-

[1] Sic A, B, C, D. — Parm. : « deprimuntur, quia quanto major. » — [2] Sic A, B, C, D. — Parm. : « poterat rapere et. » — [3] Al. : « neque. » — [4] Al. : « quia. »

ticorum formam describit, dicens : *Cum autem crevisset herba, et fructum fecisset, tunc apparuerunt et zizania.* In principio enim hæretici obumbrant seipsos ; cum autem multam acceperint libertatem, et sermone aliquis cum eis participaverit, tunc venenum effundunt. AUGUSTINUS, *De quæst. Evang.* cap. XII. Vel aliter. Cum homo spiritalis esse cœperit dijudicans omnia, tunc ei errores incipiunt apparere : discernit enim quicquid audierit aut legerit abhorrere a regula veritatis : sed donec in eisdem perficiatur spiritualibus, potest eum movere : quare sub nomine christiano tam multæ hæreticorum extitere falsitates : unde sequitur : *Accedentes autem servi patris familias dixerunt ei : Domine, nonne bonum semen seminasti in agro tuo? unde ergo habet zizania?* Utrum autem ipsi sint servi quos postea messores appellat, an quia in expositione parabolæ messores dicit esse Angelos ; nec quisquam [1] dicere facile ausus fuerit Angelos nescisse quis zizania superseminaverit : magis oportet intelligi, homines ipsos fideles servorum nomine hoc loco signatos. Nec mirum si et bonum semen ipsi dicuntur : ex diversis enim significationibus una res diversas similitudines recipit : sicut et de se ait, quod ipse sit janua, quod ipse sit pastor. REMIGIUS. Accedunt autem ad Deum sine corpore, sed corde et mentis desiderio : quo docente intelligunt, diaboli calliditare hoc esse factum : unde sequitur : *Et ait illis : Inimicus homo hoc fecit.* HIERONYMUS, super *Qui seminat bonum semen.* Diabolus propterea inimicus homo appellatur, quia [2] Deus esse desiit : et in XIX Psal. scriptum est de eo : « Exurge Domine, non confortetur homo. » Quamobrem non dormiat qui Ecclesiæ præpositus est : ne per illius negligentiam inimicus homo superseminet zizania, hoc est hæreticorum dogmata. CHRYSOSTOMUS, homil. XLVI *Sup. Matth.* Inimicus autem vocatur propter jacturam quam infert hominibus : vexatio enim diaboli adversus non est : principium autem vexationis factum est non ab inimicitia quæ est ad nos, sed quæ est ad Deum. AUGUSTINUS, *De quæst. Evang.* cap. XII. Cum autem servi Dei cognoverint hanc excogitasse diabolum fraudem, cum contra tanti nominis auctorem nihil se valere sentiret, ut fallacias suas eodem nomine obtegeret ; potest sibi suboriri voluntas ut tales homines de rebus humanis auferant, si aliquam temporis habeant facultatem ; sed utrum facere debeant, justitiam Dei consulunt : unde sequitur : *Servi autem dixerunt : Vis imus, et colligimus ea?* CHRYSOSTOMUS, *Ibid.* super *Vis colligimus ea.* Ubi intuenda est servorum diligentia et dilectio : etenim festinant zizania evellere : quod monstrat eorum de semine sollicitudinem ; ad hoc enim solum respiciunt, non ut aliquis puniatur, sed ut seminata non pereant. Quid autem Dominus responderit subditur : *Et ait, Non.* HIERONYMUS, *ubi supra.* Datur enim locus pœnitentiæ ; et monemur, ne cito amputemus fratrem : quia fieri potest ut ille qui hodie noxio depravatus est dogmate, cras resipiscat, et defendere incipiat veritatem : unde subditur : *Ne forte colligentes zizania, eradicetis simul et triticum.* AUGUSTINUS, *De quæst. Evang.* cap. XII. In quo eos patientissimos et tranquillissimos reddit : hoc enim dicitur, quia boni dum adhuc infirmi sunt, opus habent in quibusdam malorum commixtione ; sive ut per eos exerceantur, sive ut eorum comparatione magna illis exhortatio fiat, et invitentur ad melius. Aut forte simul eradicatur triticum cum auferuntur zizania : quia multi primo zizania sunt, et postea triticum fiunt ; qui nisi patienter, cum mali sint, tolerentur, ad laudabilem mutationem non perveniunt. Itaque si evulsi fuerint, simul eradicatur et triticum, quod futuri essent, si eis parceretur. Ideo dicit tales non esse auferendos de hac vita, ne cum malos conatur interficere, bonos interficiat, quod forte futuri sunt ; aut bonis obsit, quibus et invitis utiles sunt. Sed tunc opportune hoc fiet cum jam in fine [3] non restat vel tempus commutandæ vitæ, vel proficiendi ad veritatem ex occasione atque comparatione alieni erroris : et ideo subdit : *Sinite utraque crescere usque ad messem,* idest usque ad judicium. HIERONYMUS, super *Qui seminat.* Videtur autem hoc esse contrarium illi præcepto I Corinth. V : « Auferte malum de medio vestrum. » Si enim prohibetur eradicatio, et usque ad messem tenenda est patientia ; quomodo ejiciendi sunt quidam de medio nostrum? Sed inter triticum et zizania (quod nos appellamus lolium) quamdiu herba est et nec dum calamus venit ad spicam, grandis similitudo est,

[1] Al. : « quicquam. » — [2] Al. : « qui. » — [3] Al. : « de fine. »

et in discernendo aut nulla aut per difficilis [1] distantia. Primo monet ergo Dominus, ne verbi, quod ambiguum est, cito sententiam proferamus; sed Deo judici reservemus : ut cum dies judicii venerit, ille non suspicionem criminis, sed manifestum reatum de sanctorum cœtu ejiciat. AUGUSTINUS, *Contra Epistolam Parmeniani*, lib III, cap. II, circa med. Cum enim quisque Christianorum intus in Ecclesia constitutorum in aliquo tali peccato fuerit deprehensus ut anathemate dignus habeatur, fiat hoc, ubi periculum schismatis non timetur, cum dilectione non ad eradicandum, sed ad corrigendum. Quod si se non agnoverit, neque pœnitendo correxerit; ipse foris exiet, et per propriam voluntatem ab Ecclesiæ communione dirimetur : unde Dominus cum dixisset : *Sinite utraque crescere usque ad messem*, subjunxit causam dicens : *Ne forte cum vultis colligere zizania, eradicetis simul et triticum* : ubi satis ostendit : cum metus iste non subest, sed omnino de frumentorum stabilitate certa securitas manet; idest, quando ita cujusque crimen notum est et omnibus execrabile apparet ut vel nullos prorsus, vel non tales habeat defensores per quos possit schisma contingere; non dormiat severitas disciplinæ : in qua tanto est efficacior emendatio pravitatis, quanto diligentior fuerit observatio caritatis. Cum vero idem morbus plurimos occupaverit, nihil aliud boni restat quam dolor et gemitus. Sic igitur misericorditer corripiat homo quod potest; quod autem non potest, patienter ferat, et ex dilectione gemat atque lugeat, donec ille desuper emendet et corrigat; atque usque ad messem differat eradicare zizania et paleam ventilare. Turba autem iniquorum, cum facultas est in populi promendi sermonem, generali objurgatione ferienda est; et maxime si occasionem atque opportunitatem præbuerit aliquod Domini desuper flagellum, quo eos appareat pro suis meritis vapulare : tunc enim aures humiles præbet emendari [2] sermone calamitas auditorum; et facilius in gemitum confitendi, quam in murmura resistendi afflicta corda compellit : quamquam etsi nulla calamitas tribulationis premat, cum facultas detur, utiliter corripitur in multitudine multitudo: nam sicut separata sævire, sic in ipsa congregatione objurgata gemere consuevit. CHRYSOSTOMUS, homil. XLVI, *Sup. Matth.* ante med. Hoc autem dixit Dominus prohibens occisiones fieri : neque enim oportet interficere hæreticum : quia prælium inexpiabile in orbe terrarum induceretur : et ideo dicit : *Ne eradicetis simul eum eis frumentum ;* si moveritis arma, et occideritis hæreticos, necesse est multos sanctorum simul submitti. Non ergo detinere hæreticos et abscindere liberam eorum propalationem et synodos et studia dissolvere prohibet, sed interficere. AUGUSTINUS, *Ad Vincentium*, epist. XLVIII, circa med. Hæc autem primitus mea sententia erat, neminem ad unitatem Christi esse cogendum : verbo enim agendum, disputatione pugnandum, ratione vincendum : ne fictos catholicos haberemus quos apertos hæreticos noveramus. Sed hæc opinio mea non contradicentium verbis, sed demonstrantium superabatur exemplis : harum enim legum terror quibus promulgandis reges serviunt Domino in timore, ita profuit, ut nunc alii dicant : Jam hoc volebamus; sed Deo gratias, qui nobis occasionem præbuit, et dilationum morulas amputavit. Alii dicant : Hoc esse verum jam sciebamus; sed nescio qua consuetudine tenebamur : gratias Deo, qui vincula nostra disrupit. Alii dicant : Nesciebamus hoc esse veritatem, nec eam discere volebamus ; sed ad eam cognoscendam metus fecit intentos : gratias Domino, qui negligentiam nostram stimulo terroris excussit. Alii dicant : Nos falsis rumoribus terrebamur intrare, quos falsos esse nesciremus nisi intraremus, nec intraremus nisi cogeremur : gratias Deo qui prædicationem nostram flagello abstulit, expertos docuit, quam vana et inania de Ecclesia sua mendax fama jactaverit. Alii dicant : Putabamus quidem nihil interesse, ubi fidem Christi teneremus; sed gratias Domino, qui nos a divisione collegit, et hoc uni Deo congruere ut in unitate colatur, ostendit. Serviant ergo reges terræ Christo, leges edendo pro Christo. AUGUSTINUS, *ad Bonifacium Comitem*, epist. L, longe post med. Quis autem vestrum velit non solum aliquem hæreticorum perire, verum etiam aliquid perdere? Sed aliter non meruit habere pacem domus David, nisi Absalon

[1] Al. : « substantia. » — Sic A, B, C, D. — Parm. : « difficilis. » — [2] Sic A, B, C, D. — Al.: « emendari sermonem calamitatis. » — Parm. : « emendantis sermoni calamitas auditorum. »

filius ejus in bello quod contra patrem gerebat, fuisset extinctus : quamvis magna cura mandaverit suis ut eum quantum possent vivum salvumque servarent, et esset cui pœnitenti paternus affectus ignosceret. Quid autem ei restitit nisi perditum flere, et sui regni pace acquisita, suam mœstitiam consolari? Sic ergo catholica mater Ecclesia, si aliquorum perditione tam multos ceteros colligit, dolorem materni cordis lenit, et sanat tantorum liberatione populorum. Ubi est autem quod isti clamare consueverunt, Liberum est credere? Cui vim Christus intulit? Quem coegit? Ecce habet Apostolum Paulum : agnoscat in eo prius cogentem Christum, et postea docentem : prius ferientem, et postea consolantem. Mirum autem est quomodo ille qui pœna corporis ad Evangelium coactus intravit, plus illis omnibus qui solo verbo vocati sunt in Evangelio laboravit. Cum ergo non cogeret Ecclesia perditos filios ut redirent, si perditi filii coegerunt alios ut perirent?

Sequitur : *Et in tempore messis dicam messoribus* : *Colligite primum zizania, et alligate ea in fasciculos ad comburendum.* REMIGIUS. Messis autem appellatur tempus metendi ; per messem vero designatur dies judicii, in quo separandi sunt boni a malis. CHRYSOSTOMUS, hom. XLVI *In Matth.*, ante med. Sed propter quid dicit, *Colligite primum zizania*? Ut non timeant boni, quasi simul cum zizaniis tollatur frumentum. HIERONYMUS, super *Qui seminat semen bonum.* Quod autem dicit zizaniorum fasciculos igni tradi, et triticum congregari in horrea ; manifestum est, hæreticos quosque et hypocritas gehennæ ignibus concremandos ; sanctus vero, qui appellantur triticum, horreis, idest cœlestibus mansionibus, recipi. AUGUSTINUS, *De quæst. Evang.* cap. XII. Quæri autem potest cur non unum fascem aut unum acervum zizaniorum fieri dixerit ; nisi forte propter varietatem hæreticorum non solum a tritico, sed etiam a seipsis discrepantium, ipsas uniuscujusque hæreses, in quibus sigillatim sua communione disjuncti sunt, nomine fasciculorum designavit : ut etiam tunc incipiant alligari ad comburendum, cum a catholica communione segregati, suas proprias quasi ecclesias habere cœperint, ut combustio eorum sit in fine sæculi, non alligatio fasciculorum. Sed si ita esset, non tam multi respicendo, et in catholicam Ecclesiam remeando ab errore discederent. Quapropter alligatio fasciculorum in fine profutura est, ut non confuse, sed pro modo perversitatis suæ uniuscujusque erroris pertinacia puniatur, RABANUS. Et notandum, quod ubi dicit: *Seminavit bonum semen*, notat bonam voluntatem, quæ in electis est ; ubi vero dicit, *inimicus venit* etc., cautelam habendam intimare voluit : quando autem crescentibus zizaniis [1], quasi patienter ferens ait, *Inimicus homo hoc fecit*, patienter nobis commendavit ; ubi vero ait: *Ne forte colligentes zizania*, donavit nobis discretionis exemplum ; quando autem subjungit, *Sinite utraque crescere usque ad messem*, commendavit longanimitatem ; ad ultimum justitiam, cum dicit, *Alligate ea in fasciculos ad comburendum.*

5. Aliam parabolam proposuit ei dicens : Simile est regnum cœlorum grano sinapis, quod accipiens homo seminavit in agro suo : quod minimum quidem est omnibus seminibus : cum autem creverit, majus est omnibus oleribus ; et fit arbor, ita ut volucres cœli veniant, et habitent in ramis ejus.

5. CHRYSOSTOMUS, *ubi supra.* Quia Dominus dixerat, quod de semine tres partes pereunt, et salvatur una ; et in ipsa rursus quæ salvatur, multa efficitur jactura, propter zizania quæ superseminantur ; ne dicerent. Qui ergo erunt et quanti fideles ? consequenter hunc timorem aufert per parabolam sinapis [2] et ideo dicitur : *Aliam parabolam proposuit eis, dicens* : *simile est regnum cœlorum grano sinapis.* HIERONYMUS, super *Simile est regnum cœlorum grano sinapis.* Regnum cœlorum prædicatio Evangelii est, et notitia Scripturarum quæ ducit ad vitam: de qua dicitur ad Judæos infra XXI : *Auferetur a vobis regnum Dei.* Hujusmodi ergo regnum cœlorum est simile grano sinapis. AUGUSTINUS, *De quæst. Evang.* lib, I, quæst. XII. Granum namque sinapis ad fervorem fidei pertinet. vel eo quod dicatur venena expellere [3].

Sequitur : *Quod accipiens homo seminavit in agro suo.* HIERONYMUS. Homo qui seminat in agro suo, a plerisque Salvator intelligitur, qui in animis credentium seminat ; ab aliis ipse homo seminans

[1] Al. : « de qua crescentibus zizaniis. » — [2] Al. addit P. Nicolai : « idest omnia dogmata pravitatis. »

in agro suo, idest in corde suo. Quis autem est iste qui seminat nisi sensus noster et animus, qui suscipiens granum prædicationis, et fovens sementem humore fidei, facit in agro sui pectoris pullulare? Sequitur: *Quod minimum quidem est omnibus seminibus.* Prædicatio Evangelii minima est omnibus disciplinis : ad primam quidem doctrinam fidem non habet veritatis, hominem Deum, Deum mortuum, et scandalum crucis prædicans. Confer hujusmodi doctrinam dogmatibus philosophorum, et libris eorum, et splendori eloquentiæ, compositionique sermonum ; et videbis quanto minus sit ceteris seminibus semen Evangelii. CHRYSOSTOMUS, hom. XLVI *In Matth.* Vel minimum est semen Evangelii, quia discipuli universis erant imbecilliores ; sed tamen quia magna erat virtus in eis, expansa est eorum prædicatio ubique terrarum : et ideo sequitur : *Cum autem creverit, majus est omnibus oleribus*, idest dogmatibus AUGUSTINUS, *De quæst. Evang.* lib. I, quæst. XII. Dogmata autem sunt placita sectarum, idest ut placuit sectis. HIERONYMUS, *ubisupra.* Philosophorum enim dogmata[1] cum creverint, nihil mordax, nihil vitale demonstrant: totum flaccidum marcidumque ebullit in olera et in herbas, quæ cito arescunt et corruunt. Prædicatio autem evangelica quæ parva videbatur cum ille in animam credentis, vel in totum mundum sata fuerit, non exurgit in olera, sed crescit in arborem, ita ut volucres cœli quas vel animas credentium, vel fortitudines Dei servitio mancipatas sentire debemus veniant, et habitent in ramis ejus : unde sequitur: *Et fit arbor, ita ut volucres cœli veniant, et habitent in ramis ejus.* Ramos puto evangelicæ arboris, qui de grano sinapis creverunt, dogmatum esse diversitates, in quibus supradictarum volucrum unaquæque requiescit. Assumamus et nos pennas columbæ, ut ad altiora volitantes, possimus habitare in ramis hujus arboris, et nidos nobis facere doctrinarum, terrenaque fugientes ad cœlestia festinare. HILARIUS, cap. XIII *In Matth.*, ante med. Vel grano sinapis seipsum Dominus comparavit, acri semini, et omnium seminum, minimo cujus virtus pressuris accenditur. GREGORIUS, XIX *Moral.* cap. I. Ipse quidem est granum sinapis, qui in horto sepulturæ plantatus, arbor magna surrexit : granum namque fuit cum moreretur, arbor cum resurgeret ; granum per humilitatem carnis, arbor per potentiam majestatis. HIMARIUS, *ubi supra.* Granum igitur hoc postquam in agro seminatum fuit, idest ubi a populo comprehensus et traditus morti, tamquam in agro fuit satione quadam corporis consepultus, ultra mensuram omnium olerum excrevit et universam Prophetarum gloriam excedit. Oleris enim vice [2] tamquam ægroto Israel data est prædicatio Prophetarum ; sed jam in ramis arboris cœli volucres inhabitant. Apostolos scilicet ex Christi virtute protensos, et mundum inumbrantes in ramis intelligimus, in quo gentes in spem vitæ advolabunt, et aurarum turbine, idest diaboli spiritu flatuque vexatæ, tamquam in ramis arboris conquiescent. GREGORIUS, XIX *Moral.* cap. I. In istis etiam ramis volucres requiescunt ; quia sanctæ animæ quæ quibusdam virtutum pennis a terrena cogitatione se sublevant, in eorum dictis atque consolationibus ab hujusmodi fatigatione vitæ respirant.

6. Aliam parabolam locutus est eis dicens : Simile est regnum cœlorum fermento, quod acceptum mulier abscondit in farinæ satis tribus donec fermentatum est totum.

6. CHRYSOSTOMUS, hom. XLVI *Sup. Matth.* Ad idem ostendendum Dominus apponit parabolam de fermento : unde dicitur : *Aliam parabolam locutus est eis* : *Simile est regnum cœlorum fermento* : quasi dicat : Sicut fermentum multam farinam transmutat in suam virtutem, ita et vos totum mundum transmutabitis. Et vide Christi prudentiam : ea enim quæ sunt naturæ inducit, demonstrans quoniam sicut illa possibile est fieri, ita et hoc. Non autem dixit quod posuit simpliciter, sed *Abscondit*; ac si diceret : Ita et vos cum subjecti fueritis impugnatoribus vestris, tunc eos superabitis. Et sicut fermentum suffoditur quidem, non autem destruitur, sed paulatim ad suum habitum omnia transmutat; sic et in prædicatione vestra continget. Non itaque quia multas dixi superventuras vobis vexationes timeatis; ita enim fulgebitis, et omnes superabitis. Tria autem sata hic pro multis posuit : hunc enim numerum determinatum pro multitudine indetermi-

[1] Al. : « Pharisæorum enim dogmata. » —

[2] Al. : « vitæ. »

nate accepit. HIERONYMUS. Satum autem est genus mensuræ juxta morem provinciæ Palæstinæ, unum modium et dimidium accipiens AUGUSTINUS, *De quæst. Evang.* lib. I, quæst. XII. Vel fermentum dicit dilectionem, eo quod fervescere facit, et excitat; mulierem, sapientiam dicit. In farinæ autem satis tribus intelliguntur vel tria illa in homine, ex toto corde, ex tota anima, et ex tota mente : vel tria illa fructifera, centesimum, sexagesimum, et tricesimum; vel tria illa genera hominum, Noe, Daniel et Job. RABANUS. Dicit autem : *Donec fermentatum est totum* : quia caritas in nostra mente recondita eo usque crescere debet ut totam mentem in sui perfectionem commutet : quod hic quidem [1] inchoatur, in futuro vero perficitur. HIERONYMUS, super *Simile est regnum cœlorum fermento.* Vel aliter. Mulier ista, quæ fermentum accipit et abscondit, prædicatio mihi videtur Apostolica, vel Ecclesia de diversis gentibus congregata. Hæc tollit fermentum, intelligentiam scilicet Scripturarum, et abscondit illud in farinæ satis tribus ut spiritus, anima et corpus in unum redacta, non discrepent inter se. Vel aliter. Legimus in Platone tria esse in anima : rationale, irascibile et concupiscibile : et nos ergo si acceperimus fermentum evangelicum sacrarum Scripturarum, in ratione possideamus prudentiam; in ira odium contra vitia, in desiderio cupiditatem virtutum : et hoc totum fiat per evangelicam doctrinam, quam nobis mater Ecclesia præstitit. Dicam et quorumdam intelligentiam : mulierem istam et ipsi Ecclesiam interpretantur, quæ fidem hominis farinæ satis tribus commiscuit, scilicet credulitati Patris et Filii et Spiritus sancti : cumque [2] in unum fuerit fermentata, non nos ad triplicem Deum, sed ad unius divinitatis perducit notitiam. Pius quidem sensus : sed nunquam parabolæ et dubia ænigmatum intelligentia possunt ad auctoritatem dogmatum proficere. HILARIUS, cap. XIII *In Matth.* circa medium. Vel aliter [3]. Fermento se Dominus comparavit : fermentum enim de farina est, quod virtutem acceptam acervo sui generis reddit. Hoc autem fermentum acceptum mulier, synagoga scilicet, per judicium mortis abscondit : hoc autem in farinæ mensuris tribus, idest Legis, Prophetarum, Evangeliorum æqualitate coopertum, omnia unum fecit : ut quod lex constituit, Prophetæ nuntiaverunt, idipsum Evangeliorum profectionibus expleatur, quamquam ad trium gentium vocationem, ex Sem, Cham et Japhet, tres mensuras farinæ esse referendas sensisse multos memini. Sed nescio an hoc ita opinari ratio permittat; cum etsi omnium gentium vocatio sit, in his tamen Christus non absconsus sit, sed ostensus; et in tanta infidelium multitudine non fermentatum sit [4] totum.

7. Hæc omnia locutus est Jesus in parabolis ad turbas, et sine parabolis non loquebatur eis : ut impleretur quod dictum erat per Prophetam dicentem : Aperiam in parabolis os meum, eructabo abscondita a constitutione mundi.

7. CHRYSOSTOMUS, hom. XLVII *Sup. Matth.* Post præmissas parabolas, ne aliquis opinaretur, quod Christus nova induceret, induxit Evangelista Prophetam etiam hunc prædicentem doctrinæ modum; et ideo dicit : *Hæc omnia locutus est Jesus in parabolis ad turbas.* Marcus autem ait, cap. III : « Quoniam sicut poterant audire, loquebatur eis sermonem in parabolis. » Unde non mireris si de regno disputans, grani et fermenti meminit : hominibus enim loquebatur idiotis et indigentibus ab his induci. REMIGIUS. Parabola græce, latine dicitur similitudo, per quam veritas demonstratur. Ostendit quippe in ipsa similitudine quasdam figuras verborum, et imagines veritatis. HIERONYMUS, super *Hæc omnia in parabolis locutus est.* Non autem discipulis, sed turbis parabolas loquebatur : et usque hodie turbæ in parabolis audiunt : et ideo dicitur : *Et sine parabolis non loquebatur eis.* CHRYSOSTOMUS, hom. XLVII *Sup. Matth.* Quamvis enim et multa sine parabolis turbis dixerit, sed tamen tunc nihil. AUGUSTINUS, *De quæst. Evang.* cap. XIV. Vel hoc dicitur non quia nihil proprie locutus est : sed quia nullum fere sermonem explicavit, ubi non per parabolam aliquid significaverit; quamvis in eo aliqua et proprie dixerit : ita ut sæpe inveniatur totus sermo ejus parabolis explicatus, totus autem proprie dictus nullus inveniatur. Explicatos autem sermones dico, quando ex aliqua occasione rerum incipit loqui quousque terminet quidquid ad ipsam rem pertinet, et transeat ad

[1] Al. omittitur : « quidem. » — [2] Sic A. B. C. D. — Parm. omittit : « que. » — [3] Al. desideratur : « vel aliter. » — [4] Al. : « est. »

aliud. Nonnunquam sane alius Evangelista contexit quod alius diversis temporibus dictum indicat : non enim omnino secundum rerum gestarum ordinem, sed secundum suæ quisque recordationis facultatem, narrationem quam exortus est, ordinavit. Quare autem in parabolis loqueretur, manifestat Evangelista, cum subdit : *Ut adimpleretur quod dictum est per Prophetam dicentem : Aperiam in parabolis os meum, eructabo abscondita a constitutione mundi.* Hieronymus, super *Ut adimpleretur.* Hoc testimonium de LXXVII [1] Psalmo sumptum est. Legi in nonnullis codicibus eo loco ubi nos posuimus et vulgata editio habet, *Ut adimpleretur quod dictum est per Prophetam dicentem*, ubi scriptum est, *Per Isaiam* [2] *Prophetam dicentem.* Remigius. Unde Porphyrius objecit fidelibus : Evangelista vester tantæ insipientiæ fuit ut quod reperitur in Psalmis, ipse deputaverit Isaiæ. Hieronymus, *Ibidem.* Quia ergo minime inveniebatur in Isaia, arbitror postea a prudentibus viris esse sublatum : sed mihi videtur in principio ita editum : *Quod scriptum est per Asaph Prophetam dicentem* : septuagesimus enim septimus Psalmus, de quo sumptum est hoc testimonium, Asaph Prophetæ inscribitur ; et primum non intellexisse *Asaph*, et putasse scriptoris vitium, atque emendasse nomen *Isaiæ*, cujus vocabulum manifestius erat. Sciendum est itaque, quod non solum David, sed etiam ceteri quorum in Psalmis et Hymnis et Canticis Dei, præscripta sunt nomina Prophetæ sunt appellandi, Asaph videlicet, et Idithum, et Heman Ephraites, et reliqui quos Scriptura commemorat : quodque in persona Domini dicitur, *Aperiam in parabolis os meum*, considerandum attentius et inveniendum describi egressum Israelis ex Ægypto, et omnia signa narrari quæ in Exodi continentur historia. Ex quo intelligimus universa illa quæ ibi scripta sunt, parabolice sentienda, et manifestare abscondita sacramenta : hoc enim Salvator edicturum se esse promittit, dicens : *Aperiam in parabolis os meum.* Glossa Anselmi. Quasi dicat : Qui prius locutus sum per Prophetas, modo in propria persona aperiam os meum in parabolis, et eructabo de thesauro mei secreti ; emittam mysteria quæ abscondita erant a constitutione mundi.

8. Tunc dimissis turbis venit in domum ; et accesserunt ad eum discipuli ejus dicentes : Edissere nobis parabolam zizaniorum agri. Qui respondens ait illis : Qui seminat bonum semen, est Filius hominis ; ager autem est mundus ; bonum vero semen, hi sunt filii regni ; zizania autem filii sunt nequam ; inimicus autem qui seminavit ea, est diabolus ; messis vero consummatio sæculi est ; messores autem Angeli sunt. Sicut ergo colliguntur zizania, et igni comburuntur ; sic erit in consummatione sæculi. Mittet Filius hominis Angelos suos, et colligent de regno ejus omnia scandala et eos qui faciunt iniquitatem, et mittent eos in caminum ignis. Ibi erit fletus et stridor dentium. Tunc justi fulgebunt sicut sol in regno Patris eorum. Qui habet aures audiendi, audiat.

8. Chrysostomus, [3] hom. XLVII *Sup. Matth.* Locutus fuerat Dominus turbis in parabolis, ut eos ad interrogandum induceret ; et quamvis multa in parabolis dixisset, nullus tamen eum interrogavit ; et ideo eos dimisit : unde sequitur : *Tunc dimissis turbis venit in domum.* Nullus autem eum scribarum sequitur : unde manifestum est quod propter nihil aliud prius sequebantur quam ut eum caperent in sermone. Hieronymus, super *Tunc dimissis turbis.* Dimittit autem turbas Jesus [4], et domum revertitur, ut accedant ad eum discipuli, et secreto interrogent quæ populus nec merebatur audire, nec poterat. Rabanus. Mystice autem dimissa turba tumultuantium Judæorum, ingreditur Ecclesiam Gentium, et ibi fidelibus exponit sacramenta cœlestia : unde sequitur : *Et accesserunt ad eum discipuli ejus dicentes, Edissere nobis parabolam zizaniorum agri.* Chrysostomus, hom. XLVII *Sup. Matth.* Cum aliquando volentes discere formidaverint interrogare, nunc libere interrogant, et confisi sunt, quoniam audierant, Mar. IV : « Vobis datum est nosse mysterium regnum Dei : » ideoque singulariter interrogant, non multitudinem æmulantes, quibus non erat datum. Dimittunt autem parabolam fermenti et sinapis, ut manifestiores ; interrogant autem de parabola zizaniorum, quia habet convenientiam ad præmissam parabolam de semine, et aliquid amplius ostendit, Dominus autem quæ esset parabola exponit : unde sequitur : *Qui respondens ait eis : Qui seminat bonum semen, est Filius hominis.* Remigius. Ideo autem Dominus se Filium

[1] Sic A, B, C, D. — Parm. : « De 76 Psalmo. » — [2] P. Nicolai legit « ibi scriptum, *Per Isaiam*, etc. » — [3] Gregorius in hom. IV, ut supra. Ex edit. P. Nicolai. Sed textus ille vere est Chrysostomi. — [4] Al. deest : « Jesus. »

hominis appellavit, ut hoc indicio nobis exemplum humilitatis relinqueret; sive quia futurum erat ut hæretici negarent eum verum hominem esse; sive ut per humanitatis fidem possimus conscendere ad divinitatis cognitionem.

Sequitur : *Ager autem est mundus.* CHRYSOSTOMUS, hom. XLVII *Sup. Matth.* Cum autem ipse sit qui seminat agrum suum, manifestum est quia præsens mundus est ejus.

Sequitur : *Bonum vero semen hi sunt filii regni.* REMIGIUS. Idest sancti et electi viri, qui inter filios regni computantur. AUGUSTINUS, *Contra Faustum*, lib. XVIII, capit. VII. Zizania exponit Dominus non aliqua falsa veris Scripturis immissa, sicut Manichæus interpretatur; sed homines [1] filios maligni, idest imitatores diabolicæ falsitatis : unde sequitur : *Zizania autem sunt filii nequam* : per quos omnes impios et malignos vult intelligi. AUGUSTINUS, *De quæst. Evang.* lib. I, cap. LI. Omnis autem immunditia in segete zizania dicuntur.

Sequitur : *Inimicus autem qui seminavit ea, est diabolus.* CHRYSOSTOMUS, hom. XLVII *Sup. Matth.* Etenim hoc diabolicæ est machinationis, veritati semper inserere errorem. Sequitur : *Messes vero consummatio sæculi est.* Alio autem loco ait, de Samaritanis loquens Joan IV : « Levate oculos vestros, et considerate regiones, quoniam jam albæ sunt ad messem : » et rursus supra IX : *Messis quidem multa, operarii autem pauci* : in quibus verbis messem dicit jam adesse. Qualiter ergo hic eam dicit esse futuram? Sed sciendum, quod in alia significatione messem dicit : unde et ibi dicit, quod alius est qui seminat, et alius qui metit; hic autem eumdem dicit esse qui seminat et qui metit : quoniam ibi non ad sui differentiam, sed Apostolorum, Prophetas induxit : etenim ipse Christus per Prophetas seminavit in Judæis et Samaritanis. Idem ergo nominat semen et messem [2] secundum aliud et aliud. Cum enim de obedientia loquatur, et persuasione ad fidem, tunc [3] vocat messem, sicut in quo totum perficitur : sed cum inquirit de fructu auditionis verbi Dei, tunc consummationem dicit messem, sicut hic. REMIGIUS. Per messem enim designatur dies judicii, in quo separandi sunt boni a malis; quod fiet ministerio Angelorum : unde infra dicitur, quod veniet Filius hominis cum Angelis suis judicare : propter quod sequitur : *Messores autem Angeli sunt.*

Sequitur : *Sicut ergo zizania colliguntur et igni comburuntur, sic erit in consummatione sæculi. Mittet Filius hominis Angelos suos, et colligent de regno ejus omnia scandala, et eos qui faciunt iniquitatem.* AUGUSTINUS, XX *De civitate Dei*; cap. IX. Numquid de regno illo ubi sunt nulla scandala?. De regno ergo isto ejus quod est hic, scilicet Ecclesia, colligentur. AUGUSTINUS, *De quæst. Evang.* lib. I, cap. X et XI. Quod autem primo separantur zizania, hoc est quia tribulatione præcedente separabuntur impii a piis : quod per bonos Angelos intelligitur fieri, quia officia vindictæ possunt implere boni bono animo quomodo lex, quomodo judex; officia vero misericordiæ mali implere non possunt. CHRYSOSTOMUS, homil. XLVII *In Matth.* Vel potest intelligi de regno cœlestis Ecclesiæ; et tunc ostenditur hic duplex pœna : videlicet quod excidunt a gloria, in hoc quod dicit, *Et colligent de regno ejus omnia scandala*, scilicet ne scandala in regnum ejus intrent; et quod comburuntur : in hoc quod subdit : *Et mittent eos in caminum ignis.* HIERONYMUS, super *Qui seminat bonum semen.* Omnia autem scandala referuntur ad zizania. Hoc autem quod dicit, *Et colligent de regno ejus omnia scandala, et eos qui faciunt iniquitatem,* inter hæreticos et schismaticos, qui faciunt iniquitatem voluit distinguere : ut per eos qui faciunt scandala, intelligantur hæretici; per eos vero qui faciunt iniquitatem, intelligantur schismatici. GLOSSA. Vel aliter. Per scandala possunt intelligi illi, qui præbent proximo occasionem offensionis, aut ruinæ, per facientes iniquitatem quoscumque peccantes. RABANUS, super *Et eos qui faciunt iniquitatem.* Observa quod dicit, *Et eos qui faciunt iniquitatem* : non qui fecerunt, quia non qui conversi sunt ad pœnitentiam, sed solum qui permanent in peccatis, æternis cruciatibus mancipandi sunt. CHRYSOSTOMUS, hom. XLVII *In Matth.* Vide autem ineffabilem Dei amorem ad homines; est enim ad beneficia promptus, et ad pœnam tardus : cum enim seminat, per seipsum seminat; cum autem punit, per alios : mittit enim ad hoc Angelos suos.

Sequitur : *Ibi erit fletus et stridor den-*

[1] Sic A, B, C, D. — Parm. : « omnes. » — [2] Al. omittitur : « et messem. » — [3] Al. : « hic. »

tium. REMIGIUS. His verbis demonstratur vera corporum resurrectio : nihilominus ostenditur per hoc duplex pœna inferni, scilicet nimii caloris, et nimii frigoris. Sicut autem scandala referuntur ad zizania, ita justi reputantur in filios regni : de quibus sequitur : *Tunc justi fulgebunt sicut in regno Patris eorum.* In præsenti enim sæculo fulget lux sanctorum coram hominibus : post consummationem autem mundi ipsi justi [1] fulgebunt sicut sol in regno Patris sui. CHRYSOSTOMUS, homil. XLVII, *Sup. Matth.* inter princ. et med. Non quia ita solum sicut sol ; sed quia hoc sidere aliud magis luculentum non noscimus, cognitis nobis utitur exemplis. REMIGIUS. Quod autem dicit, *Tunc fulgebunt*, intelligendum est quia et nuuc fulgent in exemplum aliorum; sed tunc fulgebunt sicut sol ad laudandum Deum.

Sequitur : *Qui habet aures audiendi, audiat.* RABANUS. Idest, qui habet intellectum intelligat quia mystice hæc omnia intelligenda sunt.

9. Simile est regnum cœlorum thesauro abscondito in agro : quem qui invenit homo, abscondit, et præ gaudio illius vadit, et vendit universa quæ habet, et emit agrum illum.

9. CHRYSOSTOMUS, homil. XLVII, *Sup. Matth.* parum ante med. Parabolæ quas supra Dominus posuerat de fermento et sinapi, ad virtutem evangelicæ prædicationis referuntur, quoniam superavit orbem terrarum ; nunc autem ut pretiositatem et magnificentiam ejusdem ostenderet, proponit parabolam de thesauro et margarita, dicens : *Simile est regnum cœlorum thesauro abscondito in agro.* Prædicatio enim Evangelii occultata est in mundo, et si non vendideris omnia, non emes eam, et cum gaudio hoc oportet facere : unde sequitur : *Quem qui invenit homo abscondit.* HILARIUS, cap. XIII *In Matth.*, inter med. et finem. Hic quidem thesaurus gratis invenitur. Evangeliorum enim prædicatio in abscondito [2] est ; sed utendi et possidendi hujusmodi thesauri cum agro potestas non potest esse sine pretio : quia cœlestes divitiæ non sine damno sæculi possidentur. HIERONYMUS, super *Simile est regnum cœlorum thesauro.* Quod autem abscondit, non de invidia facit ; sed more servantis et nolentis prodere, abscondit in corde [3], quem pristinis prætulit facultatibus. GREGORIUS, in homil. XII *In Evang.* quasi in princ. Vel aliter. Thesaurus in agro absconditus est cœleste desiderium ; ager vero in quo thesaurus absconditur, est disciplina studii cœlestis : quem scilicet thesaurum cum invenit homo abscondit, scilicet ut servet : quia studium cœlestis desiderii a malignis spiritibus custodire non sufficit ei qui hoc ab humanis laudibus non abscondit. In præsenti etenim vita quasi in via sumus, qua ad patriam pergimus. Maligni autem spiritus iter nostrum quasi quidam latrunculi obsident. Deprædari ergo desiderant qui thesaurum publice portant in via. Hoc autem dico, non ut proximi nostri opera nostra non videant ; sed ut per hoc quod agimus, laudes exterius non quæramus. Cœlorum autem regnum idcirco terrenis rebus simile dicitur, ut ex his quæ animus novit, surgat ad incognita ; ut per hoc quod scit notum diligere, discat incognita [4] amare. Sequitur : *Et præ gaudio illius vadit, et vendit universa quæ habet, et emit agrum illum.* Agrum profecto venditis omnibus comparat qui voluptatibus carnis renuntians, cuncta sua terrena desideria per disciplinæ cœlestis custodiam calcat. HIERONYMUS, *supra.* Vel thesaurus iste, in quo sunt omnes thesauri sapientiæ et scientiæ absconditi, aut Deus Verbum est, qui in carne Christi videtur absconditus ; aut sanctæ Scripturæ, in quibus reposita est notitia Salvatoris. AUGUSTINUS, *De quæst. Evang.* lib. I, cap. XIII. Hunc autem thesaurum dixit in agro absconditum, scilicet duo testamenta in Ecclesia ; quæ cum quis ex parte intellectus attigerit, sentit illic magna latere ; et vadit, et vendit omnia sua, et emit illum ; idest, contemptu temporalium comparat sibi otium, ut sit dives cognitione Dei.

10. Iterum simile est regnum cœlorum homini negotiatori quærenti bonas margaritas. Inventa autem una pretiosa margarita, abiit, et vendidit omnia quæ habuit, et emit eam.

10. CHRYSOSTOMUS, hom. XLVII *In Matth.*, a med. Evangelica prædicatio non solum lucrum multiplex præbet ut thesaurus, sed et pretiosa est ut margarita : unde post parabolam de thesauro, ponit parabolam de margarita, dicens : *Iterum simile est regnum cœlorum homini*

[1] Al. deest : « justi. » — [2] Al. : « in absoluto. » — [3] Al. : « perdere abscondita in corde. » —

[4] Sic A, B, C, D. — Parm. : « ignotum. » —

negotiatori, etc. In prædicatione enim duo oportet adesse : scilicet ab hujus vitæ negotiis separari, et vigilantes esse ; quod negotiatio designat. Una autem est veritas et non partita ; et propter hoc una margarita dicitur inventa. Et sicut qui margaritam habet, ipse quidem novit quod dives est, alius [1] vero non est cognitus, multoties eam manu detinens propter ejus parvitatem ; ita est in prædicatione Evangelii : qui enim eam detinent, sciunt se divites esse ; infideles autem hunc thesaurum nescientes, divitias nostras ignorant. HIERONYMUS, super *Homini quærenti bonas margaritas*. Bonæ autem margaritæ possunt intelligi lex et Prophetæ. Audi ergo, Marcion et Manichæe, quod bonæ margaritæ sunt lex et Prophetæ. Una ergo pretiosissima margarita est scientia Salvatoris, et sacramentum passionis et resurrectionis illius : quod cum invenerit homo negotiator, similis Pauli Apostoli, omnia legis, Prophetarumque mysteria, et observationes pristinas, in quibus inculpate vixerat, quasi purgamenta contemnit, ut Christum lucrifaciat [2] : non quod inventio bonæ margaritæ condemnatio sit veterum margaritarum ; sed quod comparatione ejus omnis alia gemma sit vilior. GREGORIUS, hom. XI *In Evang.* Vel per margaritam pretiosam intelligitur cœlestis vitæ dulcedo ; quam inventam omnia vendens emit : quia qui cœlestis vitæ dulcedinem, inquantum possibilitas admittit, perfecte cognoverit, ea quæ in terris amaverat, libenter cuncta derelinquit : deforme conspicitur quicquid de terrenæ rei placebat specie, quia sola pretiosæ margaritæ claritas fulget in mente. AUGUSTINUS, *De quæst. Evang.* cap. XII. Vel homo cum quærat bonas margaritas, invenit unam pretiosam : quia quærens homines bonos cum quibus utiliter vivat, invenit unum sine peccato Jesum Christum : aut præcepta quærens, quibus servatis, cum hominibus recte conversetur, invenit dilectionem proximi in quo uno dicit Apostolus omnia contineri : aut bonos intellectus quærens, invenit illud Verbum quo cuncti continentur : « In principio erat Verbum. » Joan. I, quod est lucidum candore veritatis, et solidum firmitate æternitatis, et undique sibi simile pulchritudine veritatis ; qui Deus penetrata testudine intelligendus est. Quodlibet vero illorum trium sit, vel si aliud occurrere potuerit quod margaritæ unius pretiosæ nomine significetur ; pretium ejus est nos ipsi, qui ad eam possidendam non sumus liberi, nisi omnibus pro nostra liberatione contemptis quæ temporaliter possidentur. Venditis enim rebus nostris, nullum aliud pretium majus accipimus quam nos ipsos quia talibus implicati, nostri non eramus, ut rursus nos pro alia margarita demus : non quia tantum valet, sed quia plus dare non possumus.

11. Iterum simile est regnum cœlorum sagenæ missæ in mare, et ex omni genere piscium congreganti ; quam cum impleta esset, educentes, et secus littus sedentes, elegerunt bonos in vasa sua, malos autem foras miserunt. Sic erit in consummatione sæculi. Exibunt Angeli, et separabunt malos de medio justorum, et mittent eos in caminum ignis. Ibi erit fletus et stridor dentium.

11. CHRYSOSTOMUS, hom. XLVII, *Sup. Matth.* Postquam per prædictas parabolas evangelicam prædicationem commendaverat ; ut non confidamus in prædicatione solum, neque fidem nobis æstimemus sufficere ad salutem, aliam parabolam terribilem subdit, dicens : *Iterum simile est regnum cœlorum sagenæ missæ in mare.* HIERONYMUS, super *Simile est regnum cœlorum sagenæ.* Impleto enim Hieremiæ vaticinio dicentis, cap. XVI : « Ecce ego mittam ad vos piscatores multos : » postquam autem audierunt Petrus et Andreas, Jacobus et Joannes supra IV, *Sequimini me* : *faciam vos piscatores hominum* : contexuerunt sibi ex veteri et ex novo testamento sagenam evangelicorum dogmatum, et miserunt eam in mare hujus sæculi ; quæ usque hodie in mediis fluctibus tenditur, capiens de falsis et amaris gurgitibus quicquid inciderit, idest bonos homines et malos ; et hoc est quod subdit : *Ex omni genere piscium congreganti.* GREGORIUS, homil. XI *In Evang.* Vel aliter. Sancta Ecclesia sagenæ comparatur, quia et piscatoribus est commissa, et per ea quisque ad æternum regnum a præsentis sæculi fluctibus trahitur, ne æternæ mortis profundo mergatur : quæ ex omni genere piscium congregat, quia ad peccatorum veniam sapientes et fatuos, liberos et servos, divites et pauperes, fortes et infirmos vocat : quæ sagena scilicet tunc universaliter impletur, cum in fine suo

[1] Sic A, B, C, D. — Parm. : « alis. » — [2] Al. : « lucrifaceret. »

humani generis summa concluditur : unde sequitur : *Quam cum impleta esset, educentes, et secus littus sedentes, elegerunt bonos in vasa malos autem foras miserunt.* Sicut enim mare sæculum, ita sæculi finem significat littus maris : in quo scilicet fine, boni pisces in vasis eliguntur ; mali projiciuntur foras : quia et electus quisque in tabernacula æterna recipitur ; et interni regni [1] luce perdita, ad exteriores tenebras reprobi protrahuntur. Nunc enim malos bonosque communiter quasi permixtos pisces fidei sagena continet : sed littus indicat sagena Ecclesiæ qui trahebat. Hieronymus, super *Sagenæ missæ.* Dum enim sagena extrahetur ad littus, tum verum secernendorum piscium judicium demonstrabitur. Chrysostomus, hom. XLVII, *Sup. Matth.* Quid autem distat hæc parabola a parabola zizaniorum? Etenim illic hi quidem salvantur, hi autem pereunt, sicut et hic ; sed illic quidem propter pravorum dogmatum hæresim, et in anteriori parabola [2] de semine, quia non attendebant quæ dicebantur ; hic autem propter vitæ nequitiam, propter quam, quamvis et piscatione capti, idest cognitione Dei fruentes, non possunt salvari. Ne audiens quoniam malos foras miserunt, æstimes hanc pœnam non esse periculosam, per expositionem ejus gravitatem ostendit, dicens : *Sic erit in consummatione sæculi : exibunt Angeli* etc. Quamvis alibi dicat, quod ipse segregabit eos sicut separat pastor oves, hic Angelos hoc facere dicit, sicut et in parabola zizaniorum. Gregorius, in hom. XI *In Evang.* Timendum est autem hoc potius quam exponendum : aperta enim voce tormenta peccantium dicta sunt, ne quis ad ignorantiæ suæ excusationem recurreret, si quid de æterno supplicio obscure diceretur. Rabanus. Cum enim venerit finis mundi, tunc verum secernendorum piscium judicium demonstrabitur ; et quasi in quodam quietissimo portu boni mittentur in vasa cœlestium mansionum ; malos autem torrendos et exsiccandos gehennæ flamma suscipiet.

12. Intellexistis hæc omnia? Dicunt ei, Etiam. Ait illis : Ideo omnis scriba doctus in regno cœlorum, similis est homini patrifamilias, qui profert de thesauro suo nova et vetera.

12. Chrysostomus, homil. XLVII, *Sup. Matth.* Recedentibus turbis, Dominus discipulis in parabolis loquitur ; ex quibus sapientiores sunt facti, ita quod intelligunt quæ dicuntur : quocirca dicit eis : *Intellexistis hæc omnia? Dicunt ei, Etiam.* Hieronymus, super *Intellexistis.* Ad Apostolos enim proprie sermo est, quos non vult audire tantum ut populum, sed etiam intelligere ut magistros futuros. Chrysostomus, *ubi supra.* Deinde quia intellexerunt, rursus eos laudat : unde sequitur : *Ait illis : Ideo omnis scriba doctus in regno cœlorum, similis est homini patrifamilias, qui profert de thesauro suo nova et vetera.* Augustinus, XX *De civitate Dei*, cap. iv. Non dixit, Vetera et nova : quod utique dixisset, nisi maluisset meritorum ordinem servare quam temporum. Manichæi etiam dum sola Dei promissa nova tenere se arbitrantur, remanent in vetustate carnis, et novitatem inducunt erroris. Augustinus, *De quæst. Evang.* cap. xvi. Utrum autem ista conclusione exponere voluit quem dixerit thesaurum in agro absconditum, quoniam sanctæ Scripturæ intelliguntur, quæ nomine duorum testamentorum novi et veteris concluduntur ; an ostendere voluit, eum doctum habendum in Ecclesia qui etiam Scripturas veteres [3] parabolis explicatas intellexerit, ab istis novis accipiens regulas, quia et ista Dominus per parabolas enuntiavit ; ut si ipse, in quo illa complentur et manifestantur, per parabolas adhuc loquitur, donec passio ejus velum discindat, ut nihil sit occultum quod non reveletur ; multo magis illa quæ tam longe de illo scripta sunt parabolis operta esse noverimus : quæ cum Judæi ad litteram accipiant, noluerunt esse docti in regno cœlorum. Gregorius, hom. XI *In Evang.* Sed si per novum et vetus quod dicitur, utrumque testamentum accipimus, Abraham doctum fuisse denegamus, qui novi et veteris testamenti etsi facta novit, minime verba nuntiavit. Moysen quoque docto patrifamilias comparare non possumus : quia etsi testamentum edocuit vetus, novi tamen dicta non protulit. Sed in eo quod hic dicitur, intelligi valet quia non de his qui fuerant, sed de his qui esse in Ecclesia poterant, loquebatur ; qui tunc nova et vetera proferunt, cum utriusque testamenti prædicamenta vocibus et mores.

[1] Al. : « et in æterni regni. » — [2] Al. : « in anteriori autem parabola. » — [3] Al. deest : « veteres. »

ribus loquuntur. HILARIUS, cap. XIII *In Matth.* Discipulis enim est locutus, quos scribas propter scientiam nuncupat, eo quod intellexerint ea quæ ille nova et vetera, idest in Evangeliis et lege protulit [1], quæ sunt et ejusdem patrisfamilias, uniusque utraque thesauri : ipsos etiam sub patrisfamilias nomine sibi comparat, eo quod doctrinam de Spiritus sancti thesauro suo novorum ac veterum sunt adepti. HIERONYMUS, super *Omnis scriba doctus*. Vel Apostoli instructi scribæ dicuntur, quasi notarii Salvatoris, qui verba illius et præcepta signabant in tabulis cordis carnalibus regnorum cœlestium sacramentis, et pollebant opibus patrisfamilias ejicientes de thesauro doctrinarum suarum nova et vetera : ut quicquid in Evangelio prædicabant, legis et Prophetarum vocibus comprobarent. Unde et Sponsa dicit in Cantico canticorum, cap. VII : « Nova cum veteribus, dilecte mi, reservavi tibi. » GREGORIUS, hom. XI *In Evang.* Vel aliter. Vetus est ut pro culpa humanum genus in æterna pœna intereat, et novum ut conversus in regnum vivat. Prius autem de regni similitudine thesaurum inventum ac margaritam bonam protulit : post modum inferni pœnas de malorum combustion enarravit: atque in conclusione subjungit : *Ideo doctus scriba* etc. : ac si dicat : Ille in sancta Ecclesia doctus prædicator est qui et nova scit proferre de suavitate regni, et vetusta dicere de terrore supplicii : ut vel pœnæ terreant quos præmia non invitant.

13. Et factum est, cum consummasset Jesus parabolas istas, transiit inde; et veniens in patriam suam, docebat eos in synagogis eorum, ita ut mirarentur, et dicerent : Unde huic sapientia hæc et virtus? Nonne hic est fabri filius? Nonne mater ejus dicitur Maria, et fratres ejus Jacobus et Joseph et Simon et Judas? Et sorores ejus nonne omnes apud nos sunt? Unde ergo huic omnia ista? Et scandalizabantur in eo. Jesus autem dixit eis : Non est Propheta sine honore nisi in patria sua. Et non fecit ibi virtutes multas, propter incredulitatem illorum.

13. HIERONYMUS, super *Et cum consummasset parabolas*. Post parabolas quas Dominus ad populum est locutus, et quas soli Apostoli intelligunt, transit in patriam suam, ut ibi apertius doceat : et hoc est quod dicitur : *Et factum est, cum consummasset Jesus parabolas istas, transiit inde; et veniens in patriam suam, docebat eos in synagogis eorum.* AUGUSTINUS, *De cons. Evang.* lib. II, cap. XLII. A superiori sermone parabolarum istarum sic transit ut non ostendat consequentis ordinis necessitatem; præsertim quia Marcus ab istis parabolis non in quod Matthæus, sed in aliud intendens, in quod et Lucas, ita contexuit narrationem ut credibilius ostendatur hoc esse potius consequenter gestum quod ipsi duo consequenter adjungunt, de navi scilicet in qua dormiebat Jesus, et de miraculo expulsorum dæmoniorum; quæ Matthæus superius recolens interposuit. CHRYSOSTOMUS, hom. XLVIII *Sup. Matth.* Patriam autem ejus hic Nazareth vocat : non enim fecit ibi virtutes multas, ut infra dicitur, sed in Capharnaum fecit multa signa; sed doctrinam eis ostendit non minorem admirationem habentem quam signa. REMIGIUS. In synagogis autem docebat, ubi plurimi conveniebant : quia propter multorum salutem de cœlis descendit ad terras. Sequitur : *ita ut mirarentur, et dicerent* : *Unde huic sapientia hæc et virtutes*? Sapientia refertur ad doctrinam : virtutes vero ad miraculorum operationem. HIERONYMUS, super *Unde huic sapientia*? Mira stultitia Nazaræorum! Mirantur unde habeat sapientiam sapientia, et virtutes virtus : sed error [2] in promptu est, quia fabri filium suspicantur : unde et dicunt : *Nonne hic est fabri filius*? CHRYSOSTOMUS, hom. XLVIII *Sup. Matth.* Per omnia ergo erant insensati, vilipendentes eum ab eo qui æstimabatur esse pater; quamvis multa horum exempla habentes in antiquis temporibus, et patrum ignobilium nobiles videntes filios; etenim David cujusdam agricolæ Jesse fuit filius, et Amos cujusdam pastoris, et ipse pastor. Oportebat enim propter hoc maxime eum honorare, quoniam a talibus existens talia loquebatur. Ex hoc enim erat manifestum quoniam non ex humana diligentia erat, sed ex divina gratia. AUGUSTINUS, in ser. I *Infra oct. Epiph.* Est autem plane [3] pater Christi faber Deus, qui totius mundi opera fabricatus est, arcam Noe disposuit, Moysi tabernaculum ordinavit, arcam testamenti instituit. Fabrum dixerim, qui mentem rigidam explanat, ac cogita-

[1] Al. : « protulerit. » — [2] Al. : « unde habeat sapientiam et virtutes; sed error, etc. » — [3] Sic A, B, C, D. -- Parm. omittit : « plane. »

tiones superbas excidit. HILARIUS, cap. XIV. Fabri etiam hic erat filius, ferrum igne [1] vincentis, rationem, sæculi virtutem judicio decoquentis, massamque formantis in omne opus utilitatis humanæ; formam scilicet corporum nostrorum in diversa membrorum ministeria, et ad omnia æternæ vitæ opera fingentis. HIERONYMUS, super *Nonne hic est filius fabri*? Cum autem errent in patre, non est mirandum si errent in fratribus : unde subditur : *Nonne ejus mater dicitur Maria, et fratres ejus, Jacobus et Joseph et Simon et Judas? Et sorores ejus nonne apud nos omnes sunt*? HIERONYMUS, *Contra Helvidium* aliq. a med. Fratres Domini hic appellantur filii materteræ ejus Mariæ; et hæc est mater Jacobi et Joseph, idest Maria Cleophæ uxor Alphæi; et hæc dicta est Maria [2] Jacobi minoris. AUGUSTINUS, *De quæst. Evang.* cap. XVII. Non ergo mirum est dictos esse fratres Domini ex materno genere quoscumque cognatos : cum etiam ex cognatione Joseph dici potuerint fratres ejus ab illis qui eum patrem Domini esse arbitrabantur. HILARIUS, cap. XIV, *In Matth.* Inhonoratur ergo Dominus a suis; et quamquam docendi prudentia et operandi virtus admirationem commoveret, non tamen credunt hæc in nomine Domini agere, et paternæ artis quodam opprobrio lacessunt. Inter tot ergo magnifica quæ gerebat, corporis ejus contemplatione commovebantur; et ideo dicunt : *Unde huic omnia ista*?

Sequitur : *Et sic scandalizabantur in eo.* HIERONYMUS, *ubi supra.* Error Judæorum salus nostra est, et hæreticorum condemnatio : intantum enim cernebant hominem Jesum Christum ut putarent filium fabri. CHRYSOSTOMUS, homil. XLVIII, *In Matth.* Intuere enim Christi mansuetudinem : conviciatus est; sed cum multa mansuetudine respondit : unde sequitur : *Jesus autem dixit eis : Non est Propheta sine honore nisi in patria sua et in domo sua.* REMIGIUS. Prophetam seipsum appellat; quod et Moyses manifestat cum dicit Deut. XVIII : « Prophetam suscitabit Deus de fratribus vestris vobis. » Et hoc sciendum, quia non solum Christus, qui est caput omnium Prophetarum, sed etiam Hieremias, Daniel, et ceteri minores Prophetæ majoris honoris et dignitatis fuerunt apud exteros quam apud suos. HIERONYMUS, super *Non est Propheta sine honore.* Propemodum enim naturale est cives semper civibus invidere : non enim considerant præsentia viri opera, sed fragilis recordantur infantiæ : quasi non et ipsi per eosdem ætatum gradus ad maturam ætatem venerint. HILARIUS, cap. XIV, *In Matth.* Inhonorabilem etiam Prophetam in patria sua esse respondit, quia in Judæa esset usque ad crucis sententiam condemnandus, et quia penes solos fideles Dei virtus est : et propter eorum incredulitatem operibus divinæ virtutis abstinuit : unde sequitur : *Et non fecit ibi virtutes multas propter incredulitatem eorum.* HIERONYMUS, circ. fin. *Comment.* in cap. XIII, Math. Non quod etiam incredulis illis [3] facere non potuit virtutes multas : sed quod ne multas faciens virtutes, cives incredulos condemnaret. CHRYSOSTOMUS, hom. XLVIII *In Matth.* Si autem admiratio ei adveniebat ex miraculis, quare non multa fecit? Quia non ad ostentationem suam inspiciebat, sed ad ea quæ aliis erant [4] utilia. Hoc igitur non proveniente, despexit quod erat sui ipsius, ut non pœnam augeat. Cur igitur vel pauca fecit signa? Ut non dicant : Si utique facta essent signa, nos credidissemus. HIERONYMUS, *ubi supra.* Potest etiam aliter intelligi : quod Jesus despiciatur in domo, et in patria sua, hoc est in populo Judæorum; et ideo pauca signa fecerit, ne penitus inexcusabiles fierent; majora autem signa quotidie in Gentibus per Apostolos facit non tam in sanatione corporum quam in animarum salute.

[1] Sic A, B, C, D, et P. Nicolai. — Parm. : « ferrum ignea vincentis ratione. » — [2] Sic A, B, C, D. — Parm. addit : « Mater. » — [3] Al. deest : « illis. » — [4] Al. omittitur : « erant. »

CAPUT DECIMUMQUARTUM

1. In illo tempore audivit Herodes tetrarcha famam Jesu, et ait pueris suis : Hic est Joannes Baptista : ipse surrexit a mortuis, et ideo virtutes operantur in eo. Herodes enim tenuit Joannem, et alligavit eum, et posuit in carcerem propter Herodiadem uxorem fratris sui. Dicebat enim illi Joannes : Non licet tibi habere eam. Et volens illum occidere, timuit populum, quia sicut Prophetam eum habebant.

1. GLOSSA. Quia supra Evangelista ostenderat quomodo Pharisæi Christi miracula calumniabantur, concives autem ejus hæc admirantes, Christum tamen contemnebant; refert nunc quam opinionem ex auditis miraculis Herodes de Christo conceperat : unde dicitur : *In illo tempore audivit Herodes tetrarcha famam Jesu.* CHRYSOSTOMUS, hom. XLVIII *Sup. Matth.* Non absque causa hic tempus Evangelista designat, sed ut discas tyranni superbiam, et negligentiam : neque enim a principio didicit ea quæ erant de Christo [1], sed post plurimum tempus : sic etiam multi qui in potestatibus sunt multa elatione circumdati, hujusmodi tarde addiscunt, quia non multam horum faciunt curam. AUGUSTINUS, *De cons. Evang.* lib. II, cap. XLIII. Dixit autem Matthæus, *In illo tempore*, non, in illo die, vel ipsa hora : nam et Marcus quidem hoc eodem modo dicit, sed non eodem ordine : sed postquam discipulos ad prædicandum misit : nulla tamen facta necessitate, qua hoc consequenter [2] gestum esse intelligeretur. Lucas etiam narrandi eum ordinem tenet quem et Marcus; nec ipse tamen rerum gestarum ordinem fuisse eumdem credi cogit. CHRYSOSTOMUS, hom. XLVIII *Super Matth.* Vide ergo quam magnum quid est virtus : nam et defunctum Joannem Herodes formidavit, et de resurrectione philosophatur : et ideo sequitur : *Et ait pueris suis : Hic est Joannes Baptista : ipse surrexit a mortuis et ideo virtutes operantur in eo.* RABANUS. Sed quanta est invidia Judæorum, ex isto loco docemur. Joannem enim a mortuis potuisse resurgere nullo attestante Herodes alienigena pronuntiavit [3]; Judæi vero Christum quem Prophetæ prædixerant, non resurrexisse, sed furtim ablatum esse credere maluerunt. In quo insinuatur, quod promptior est animus Gentium ad credulitatem quam Judæorum. HIERONYMUS in fin. *Com.* in XIV cap. Matth. Quidam autem ecclesiasticorum Interpretum quærit quare Herodes iste sit suspicatus, ut putet Joannem a mortuis resurrexisse : quasi alieni erroris nobis reddenda sit ratio, aut ex his verbis habeat occasionem hæresis μετεμψυχώσεως, metempsychoseos, quæ post multos annorum circulos in diversa corpora dicit animas insinuari : cum eo tempore quo Joannes decollatus est, Dominus triginta annorum esset. [4] RABANUS. Bene autem de resurrectionis virtute omnes senserunt quod majoris potentiæ sunt sancti futuri cum a mortuis resurrexerint, quam fuere dum adhuc carnis infirmitate gravarentur : propterea dicit : *Et ideo virtutes operantur in eo.* AUGUSTINUS, *De cons. Evang.* lib. II, cap. XLIII. Lucas autem dicit, cap. XIX : « Et ait Herodes : Joannem ego decollavi. Quis est iste de quo audio talia? » Quia ergo hæsitantem Lucas commemoravit Herodem, intelligendum est, aut post hanc hæsitationem confirmasse in animo suo quod ab aliis dicebatur, cum dixit pueris suis, sicut hic Matthæus narrat, *Hic est Joannes Baptista* : aut ita pronuntianda sunt hæc verba ut hæsitantem adhuc indicent : utroque enim modo pronuntiari potest : ut aut confirmatum eum ex aliorum verbis accipiamus, aut adhuc hæsitantem, ut Lucas commemorat. REMIGIUS. Forte autem quæret aliquis quare dicat Matthæus, *in illo tempore audivit Herodes*; cum longe superius dicat quod mortuo Herode, reversus est

[1] Al.: « a Christo. » — [2] Al. : « convenienter. » — [3] Al. : « nuntiavit. » — [4] In editione Romana an. 1570, et Veneta an. 1593, fit superflua hujusmodi repetitio : « μετεμψυχωσις metempsychosis autem post multos annorum circulos in diversa corpora dicat animas insinuari. »

Dominus ex Ægypto. Sed hæc quæstio solvitur, si intelligatur duos fuisse Herodes : mortuo namque priore Herode, successit ei Archelaus filius ejus, qui post decem annos relegatus est exilio apud Viennam urbem Galliæ. Deinde Cæsar Augustus jussit dividi illud regnum in tetrarchias, et tres partes dedit filiis Herodis. Iste ergo Herodes qui Joannem decollavit, est filius majoris Herodis, sub quo Dominus natus est ; et ut hoc ostenderet Evangelista, addidit *Tetrarcha.* Glossa *ord.* super *Herodes enim tenuit.* Quia vero dixerat de opinione resurrectionis Joannis, cum nihil de morte dixisset; ideo revertitur, et narrat qualiter obierit. Chrysostomus, hom. XLVIII *In Matth.* Et hanc historiam nobis Evangelista non principaliter inducit, quia totum studium fuit ei dicere de Christo, et nihil aliud, nisi ad hoc conferre deberet. Dicit ergo : *Herodes tenuit Joannem, et alligavit eum.* Augustinus, *De cons. Evang.* lib. II, cap. xliv. Lucas quidem non eodem ordine recordatur, sed circa baptismum quo Dominus baptizatus est : unde hoc præoccupasse intelligitur, ut narret quod multo post factum est. Cum enim commemorasset Joannes verba de Domino quod ventilabrum in manu ejus sit, continuo hoc subjecit, quod non continuo factum esse Joannes Evangelista exponit, cum commemoret, postea quam baptizatus est Jesus, iisse eum in Galilæam, et post rediisse in Judæam, et ibi baptizasse circa Jordanem, antequam Joannes in carcerem missus esset. Sed nec Matthæus nec Marcus eo ordine de Joanne in carcerem misso in sua narratione posuerunt : quod factum apparet in eorum scriptis : nam et ipsi dixerunt, tradito Joanne Dominum iisse in Galilæam; et post multa quæ fecit ibi, ex occasione famæ venientis ad Herodem de Christo, narrant omnia quæ de Joanne fuerunt incluso et occiso. Causam autem quare positus sit in carcerem, ostendit cum dicit : *Propter Herodiadem uxorem fratris sui. Dicebat enim illi Joannes : Non licet tibi habere eam.* Hieronymus, *ubi supra.* Vetus narrat historia, Philippum Herodis majoris filium, fratrem hujus Herodis, duxisse uxorem Herodiadem filiam Arethæ regis Arabum; postea vero socerum ejus, uxoris quibusdam contra generum simultatibus, tulisse filiam suam, et in dolorem prioris mariti, Herodis inimici ejus nuptiis copulasse. Ergo Joannes Baptista, qui venerat in spiritu et virtute Eliæ, eadem auctoritate qua ille Achab corripuerat et Jezabel, arguit Herodem et Herodiadem quod illicitas nuptias fecerint, et non liceat fratre vivente germano, uxorem ejus ducere; malens periclitari apud regem, quam propter adulationem esse immemor præceptorum Dei. Chrysostomus, hom. XLVIII *In Matth.* Non tamen uxori loquitur, sed viro ejus, quoniam principalior erat hic forsan enim legem Judæorum tenebat; et ideo Joannes eum ab adulterio prohibuit.

Sequitur : *Et volens eum occidere, timuit populum.* Hieronymus. Seditionem quidem populi verebatur propter Joannem, a quo sciebat turbas in Jordane plurimas baptizatas : sed amore vincebatur uxoris, ob cujus ardorem etiam Dei præcepta neglexerat. Glossa *ordinaria.* Timor enim Dei corrigit; timor hominum differt, sed voluntatem non aufert : unde et avidiores reddit ad crimen quos aliquando suspendit a crimine.

2. Die autem natalis Herodis, saltavit filia Herodiadis in medio, et placuit Herodi : unde cum juramento pollicitus est ei dare quodcumque postulasset ab eo. At illa præmonita a matre sua, Da mihi, inquit, hic in disco caput Joannis Baptistæ. Et contristatus est rex; propter juramentum autem, et eos qui pariter recumbebant, jussit dari. Misitque, et decollavit Joannem in carcere. Et allatum est caput ejus in disco, et datum est puellæ, et illa attulit matri suæ. Et accedentes discipuli ejus, tulerunt corpus ejus, et sepelierunt illud, et venientes nuntiaverunt Jesu.

2. Chrysostomus, homil. XLVIII, *Sup. Matth.* Postquam enarravit Evangelista incarcerationem Joannis, prosequitur de occisione ipsius, dicens : *Die autem natalis Herodis saltavit filia Herodiadis in medio.* Hieronymus, super *Die autem natalis.* Nullum invenimus alium observasse diem natalis sui, nisi Herodem et Pharaonem : ut quorum erat par impietas, esset una solemnitas. Remigius. Et sciendum, quod consuetudo est non solum divitum, sed etiam pauperum mulierum, ita pudice filias suas nutrire ut vix ab extraneis videantur. Hæc autem impudica mulier impudice filiam sua nutrivit, quam non docuit pudorem, sed saltationem. Nec minus reprehendendus est Herodes, qui oblitus est domum suam esse aulam regiam, quam prædicta mulier fecerat theatrum : unde sequitur : *Et placuit Herodi : unde cum juramento pollicitus est ei dare quodcumque postulasset ab eo.* Hieronymus, super *Cum juramento.* Ego

autem non excuso Herodem quod invitus et nolens propter juramentum homicidium fecerit, qui ad hoc forte juravit ut futuræ occisionis machinas præpararet : alioquin, si ob jusjurandum fecisse dicit, si matris si patris postulasset interitum, facturus fuerat, an non ? Quod in se ergo [1] repudiaturus fuit, contemnere debuit in Propheta. Isidorus. In malis ergo promissis rescinde fidem. Impia [2] est promissio quæ scelere adimpletur. Illud non est observandum sacramentum quo malum incaute promittitur.

Sequitur : *At illa præmonita a matre sua, Da mihi, inquit, hic in disco caput Joannis Baptistæ.* Hieronymus, super *Da mihi in disco.* Herodias enim timens ne Herodes aliquando resipisceret, vel Philippo fratri amicus fieret ; atque illicitæ nuptiæ repudio solverentur, monet filiam ut in ipso statim convivio Joannis caput postulet : digno operi saltationis dignum sanguinis præmium. Chrysostomus, homil. XLVIII *Sup. Matth.* Duplex est autem hic puellæ accusatio : et quoniam saltavit : et quoniam ita ei placuit ut occisionem expeteret in mercedem. Vide autem qualiter crudelis [3] et qualiter mollis est Herodes : seipsum enim obnoxium juramento facit, illam autem dominam petitionis constituit. Quia ergo scivit quod ejus petitione malum eveniebat, tristatus est : unde sequitur : *Et contristatus est rex.* Virtus enim etiam apud malos admiratione et laudibus digna est. Hieronymus, super *Et contristatus est rex.* Vel aliter. Consuetudinis Scripturarum est ut opinionem multorum sic narret historicus quomodo eo tempore ab omnibus [4] credebatur. Sicut Joseph ab ipsa quoque Maria appellabatur pater Jesu, ita et tunc Herodes dicitur contristatus, quia hoc discumbentes putabant. Dissimulator enim mentis suæ, et artifex homicidii, tristitiam præferebat in facie, cum lætitiam haberet in mente. Sequitur : *Propter jusjurandum, et propter eos qui pariter recumbebant jussit dari.* Scelus excusat juramento, ut sub occasione pietatis impius fieret. Quod autem sujicit, *Et propter eos qui pariter discumbebant*, vult omnes sceleris sui esse consortes, ut in luxurioso convivio cruentæ epulæ deferrentur. Chrysostomus, hom. XLVIII *Sup. Matth.* Si autem testes habere dejerationis [5] formidavit, multo magis timuisse oportebat iniquæ occisionis tantos testes habere ? Remigius. Sed in eo minus peccatum factum est causa majoris peccati : nam quia libidinosam voluntatem non extinguit, idcirco ad luxuriam usque pervenit ; et quia luxuriam non coercuit, ideo ad reatum homicidii descendit : unde sequitur : *Misitque, et decollavit Joannem in carcere ; et allatum est caput ejus in disco.* Hieronymus, super *Allatum est caput Joannis.* Legimus in Romana historia, Flaminium ducem Romanorum, quod accubanti juxta meretriculæ quæ nunquam vidisse se diceret hominem decollatum assensus [6] sit ut reus quidam capitalis criminis in convivio truncaretur, a censoribus pulsum curia, quod epulas sanguini commiscuerit : et mortem, quamvis noxii hominis, in alterius delicias præstiterit, ut libido et homicidium pariter miscerentur. Quanto sceleratior Herodes et Herodias, ac puella quæ saltavit : in pretium sanguinis petiit [7] caput Prophetæ, ut haberet in potestate linguam, quæ illicitas nuptias arguebat.

Sequitur : *Et datum est puellæ, et attulit matri suæ.* Glossa *interlinearis.* Ut habeat in potestate linguam quæ illicitas nuptias arguebat. Gregorius, III *Moral.* cap. iv, super illud Job. ii, « Qui testa saniem radebat. » Sed non sine admiratione gravissima perpendo, quod ille Prophetiæ spiritu intra matris uterum impletus, quo inter natos mulierum nemo major surrexit, ab iniquis in carcerem mittitur ; et pro puellæ saltu capite truncatur ; et vir tantæ severitatis pro risu turpium moritur. Numquid nam credimus aliquid fuisse quod in ejus vita illa sic despecta mors tergeret ? Sed idcirco Deus suos sic premit in infimis, quia videt quomodo remuneret in summis. Hinc ergo unusquisque colligat quid illi sint passuri quos reprobat, si sic cruciat quos amat. Gregorius, XXIX *Moral.* cap. vi. Neque autem Joannes de confessione Christi, sed de justitiæ veritate requisitus occubuit. Sed quia Christus est veritas, usque ad mortem pro Christo quasi pro veritate pervenit.

Sequitur : *Et accedentes discipuli ejus tulerunt corpus ejus, et sepelierunt illud.*

[1] Al. : « tulit : quod in se ergo, etc. » — [2] A : « enim. » — [3] Nicolai addit « obscœna saltatrix. » — [4] Al. : « ab hominibus. » — [5] Sic A, B, C, D. — Parm. : « perjurationis... quanto magis. » — [6] Al. : « accensus. » — [7] A : « caput postulat. »

Hieronymus. In quo ipsius Joannis et Salvatoris discipulos intelligere possumus. Rabanus. Narrat autem Josephus vinctum Joannem [1], in castellum Maceronta [2] adductum, ibique truncatum ; ecclesiastica vero narrat historia sepultum eum in Sebastia urbe Palæstinorum, quæ quondam Samaria dicta est. Chrysostomus, hom. XLIX *In Matth.* Intende autem qualiter discipuli Joannis jam magis familiares facti sunt Jesu : ipsi enim sunt qui annuntiaverunt ei quod factum est de Joanne : unde sequitur : *Et venientes nuntiaverunt Jesu.* Etenim universos dimittentes ad ipsum confugiunt; et ita paulatim post calamitatem et responsionem a Christo datam directi sunt. Hilarius. cap. xiv *In Matth.* Mystice autem Joannes prætulit formam legis : quia lex Christum prædicavit ; et Joannes profectus ex lege est, Christum ex lege prænuntians. Herodes vero princeps est populi, et populi princeps subjectæ sibi universitatis nomen causamque complectitur. Joannes ergo Herodem monebat ne fratris sui uxorem sibi jungeret. Sunt enim atque erant duo populi, circumcisionis et gentium. Hi igitur fratres ex eodem sunt humani generis parente ; sed Israelem lex admonebat ne opera gentium et infidelitatem sibi jungeret, quæ ipsis tamquam vinculo conjugalis amoris annexa est. Die autem natalis, idest rerum corporalium gaudiis, Herodiadis filia saltavit : voluptas enim tamquam ex infidelitate orta, per omnia Israel gaudia totis illecebris suæ cursibus efferebatur ; cui se etiam sacramento venalem populus addixit : sub peccatis enim et sæculi voluptatibus Israelitæ vitæ æternæ munera vendiderunt. Hæc matris suæ, idest infidelitatis, instinctu oravit deferri sibi caput Joannis, idest gloriam legis ; sed populus boni ejus quod in lege erat conscius, voluptatis conditionibus non sine periculi sui dolore concedit ; scitque se talem præceptorum gloriam non oportuisse concedere ; sed peccatis tamquam sacramento coactus, et principum adjacentium metu atque exemplo depravatus et victus, illecebris voluptatis mœstus obtemperat. Igitur inter reliqua dissoluti populi gaudia, in disco Joannis caput offertur : damno [3] scilicet legis, voluptas corporum, et sæcularis luxus augetur. Igitur per puellam ad matrem defertur ; ac sic probrosus Israel etiam voluptati et infidelitati suæ gloriam legis addixit [4]. Finitis igitur legis temporibus, et cum Joanne sepultis, discipuli ejus res gestas Domino annuntiant, ad Evangelia scilicet ex lege venientes. Hieronymus, super *Et allatum est caput ejus.* Vel aliter. Nos usque hodie cernimus in capite Joannis Prophetæ, Judæos Christum, qui caput Prophetarum est, perdidisse. Rabanus. Sed et linguam et vocem apud eos perdidit Prophetia [5]. Remigius. Vel aliter. Decollatio Joannis signat minorationem famæ illius qua æstimatur a populo Christus, sicut exaltatio Domini in cruce signat profectum fidei : unde Joannes dixerat Joan. i : « Illum oportet crescere, me autem minui. »

3. Quod cum audisset Jesus, secessit inde in navicula in locum desertum seorsum. Et cum audissent turbæ, secutæ sunt eum pedestres de civitatibus. Et exiens vidit turbam multam, et misertus est eis, et curavit languidos eorum.

3. Glossa Anselmi. Salvator, audita nece sui Baptistæ, secessit in locum desertum : unde sequitur ; *Quod cum audisset Jesus, secessit inde in navicula in locum desertum seorsum.* Augustinus, *De cons. Evang.* lib. II, cap. xlv. Hoc autem continuo post Joannis passionem Evangelista factum esse commemorat : unde post hæc, facta sunt illa quæ primo narrata sunt ; quibus motus Herodes dixit, *Hic est Joonnes.* Illa enim posteriora debent intelligi quæ ad Herodem pertulit fama, ut moveretur, et hæsitaret quisnam iste esse posset de quo audiret talia, cum Joannem ipse occidisset. Hieronymus. super *Et venientes nuntiaverunt Jesu.* Non autem secedit in locum desertum, ut quidam arbitrantur, timore mortis ; sed parcens inimicis suis, ne homicidium homicidio jungerent ; vel in diem paschæ suum interitum differens, in quo propter sacramentum immolandus est agnus, et postea credentium sanguine respergendi : sive ideo recessit ut nobis præberet exemplum temeritatis ultro se tradentium vitandæ : quia non omnes eadem constantia perseverant in tormentis qua [6] se torquendos offerunt. Ob hanc causam in alio loco supra x præcipit : *Cum persecuti*

[1] Al. : « hominem. » — [2] Sic A, B, C, D. — Parm. : « mecheronta. » — [3] Sic A, B, C, D. — Parm. : « damnum. » — [4] Al. : « adduxit. » — [5] Sic A, B, C, D. — Parm. : « Propheta. » — [6] Al. : « qui. »

vos fuerint in ista civitate, fugite in aliam. Unde eleganter quoque Evangelista non dicit : Fugit in locum desertum, sed *Secessit*, ut persecutores vitaverit magis quam timuerit. Potest etiam aliam ob causam, audito Joannis interitu, secessisse in desertum locum, ut credentium probaret fidem. CHRYSOSTOMUS hom. XLIX. *Sup. Matth.* Vel ideo hoc fecit quia plura humanitus vult dispensare, nondum tempore existente denudandi suam manifeste deitatem : propter quod et discipulis dixit quod nulli dicerent quod ipse esset Christus. Post resurrectionem autem volebat hoc fieri manifestum. Ideo autem quamvis per se noverit quod factum est, tamen antequam nuntiaretur ei, non secessit, ut demonstraret per omnia incarnationis veritatem : non enim solo visu, sed operibus hoc credi volebat. Recedens vero non abiit in civitatem, sed in desertum in navigio, ut nullus sequeretur. Turbæ autem neque ita desistunt, sed sequuntur ; et neque quod gestum est de Joanne eos terruit : unde sequitur[1] : *Et cum audissent turbæ, secutæ sunt eum pedestres de civitatibus.* HIERONYMUS super *Secutæ sunt eum pedestres.* Secutæ sunt autem eum pedestres, non in jumentis, non in vehiculis, sed proprio labore pedum, ut ardorem mentis ostenderent. CHRYSOSTOMUS, hom. XLIX *Sup. Matth.* Et propter hoc statim retributionem acceperunt : unde sequitur : *Et exiens vidit turbam multam, et misertus est eis, et curavit languidos eorum :* etsi enim multa erat affectio eorum qui civitates dimittebant, et diligenter eum quærebant ; sed tamen quæ ab ipso fiebant, omnis studii superexcedunt retributionem. Ideoque causam talis curationis misericordiam ponit. Est autem magna misericordia quod omnes curat, et fidem non expetit. HILARIUS, cap. XIV *In Matth.* Mystice autem Dei Verbum, lege finita, navem conscendens, Ecclesiam adiit, in desertum descendit : relicta quippe conversatione Israel, in vacua divinæ cognitionis pectora transit. Turba autem hoc audiens, Dominum de civitate sequitur in desertum, de synagoga videlicet ad Ecclesiam tendens : quam videns misertus est, et omnem languorem infirmitatemque curat, obsessas scilicet mentes et corda infidelitatis vitio ad intelligentiam novæ prædicationis emundat. RABANUS. Illud quoque notandum, quod postquam Dominus in desertum venerit, secutæ sunt eum turbæ multæ : nam antequam[2] veniret in solitudinem Gentium, ab uno tantum populo colebatur. HIERONYMUS super *Exiens vidit turbas.* Relinquunt autem civitates suas, hoc est pristinas conversationes et varietates dogmatum. Egressus autem Jesus signat quod turbæ quidem habebant eundi voluntatem, sed perveniendi vires non habuerunt ; ideo Salvator egreditur de loco et obviam pergit.

4. Vespere autem facto, accesserunt ad eum discipuli ejus dicentes. Desertus est locus, et hora jam præteriit : dimitte turbas, ut euntes in castella, emant sibi escas. Jesus autem dixit eis : Non habent necesse ire : date illis vos manducare. Responderunt ei. Non habemus hic nisi quinque panes et duos pisces. Qui ait eis : Afferte mihi illos huc. Et cum jussisset turbam discumbere super fenum, acceptis quinque panibus et duobus piscibus, aspiciens in cœlum, benedixit, et fregit et dedit discipulis panes, discipuli autem turbis ; et manducaverunt omnes et saturati sunt. Et tulerunt reliquias duodecim cophinos fragmentorum plenos. Manducantium autem fuit numerus quinque millia virorum, exceptis mulieribus et parvulis.

4. CHRYSOSTOMUS, homil. XLIX. *Sup. Matth.* Turbarum fidem ostendit quod Dominum etiam famen patientes expectabant usque ad vesperam : ideo sequitur : *Vespere autem facto, accesserunt ad eum discipuli ejus dicentes : Desertus est locus, et hora jam præteriit.* Cibaturus quidem eos Dominus expectat rogari, quasi ubique non insiliens prior ad miracula, sed vocatus. Ideo autem nullus de turba accedit : venerabantur enim eum sensum accipiebant amore instantiæ. Sed neque discipuli accedentes dicunt, Ciba eos : adhuc enim imperfectius erant discipuli dispositi ; sed dicunt, *Desertus est locus* : quod enim videbatur Judæis in eremo esse miraculum, cum dicerent Psalm. LXXVII : « Numquid potest parare mensam in deserto ? » hoc et per opera ostendit. Propter hoc autem et in desertum eos ducit, ut sine omni suspicione sit hoc miraculum, et nullus æstimet ex castello aliquo prope existenti inferri aliquid ad mensam. Sed quamvis desertus sit locus, tamen qui nutrit orbem terrarum, adest ; etsi hora jam præteriit, ut dicunt, tamen qui non erat horæ suppositus, loquebatur. Et quamvis præveniens discipulos Dominus multos infirmos curaverit, tamen interim ita imperfecti erant quod neque

[1] Al.: deest « unde sequitur. » — [2] Al. : « non antequam. »

quid de panibus facturus erat, poterant æstimare : unde subdunt : *Dimitte turbas, ut euntes in castella, emant sibi escas.* Vide autem magistri sapientiam : non enim statim dixit eis : Ego cibabo eos neque enim facile suscepiscent ; sed subditur : *Jesus autem dixit eis : Non habent necesse ire : date illis vos manducare.* HIERONYMUS. In quo provocat Apostolos ad fractionem panis, ut illis se non habere testantibus, magnitudo miraculi notior fieret. AUGUSTINUS, *De cons. Evang.* lib. II, cap. XLVI. Potest autem movere, si Dominus, secundum narrationem Joannis, prospectis turbis, quæsivit a Philippo unde illis escæ dari possent, quomodo sit verum quod Matthæus hic narrat prius dixisse Domino discipulos ut dimitteret turbas, quo possent alimenta emere de proximis locis. Intelligitur ergo, post hæc verba Dominum inspexisse multitudinem, et dixisse Philippo quod Joannes commemorat, Matthæus autem et alii prætermiserunt. Et omnino talibus quæstionibus neminem moveri oportet, cum ab aliquo Evangelistarum dicitur quod ab alio prætermittitur. CHRYSOSTOMUS, hom. XLIX *In Matth.* Discipuli vero neque per præmissa verba directi sunt, sed adhuc ut homini loquuntur : unde sequitur : *Responderunt ei : Non habemus hic nisi quinque panes et duos pisces.* Addiscimus autem in hoc discipulorum philosophiam, qualiter contempserunt escam. Duodecim enim existentes, quinque panes habebant et duos pisces : contemptibilia enim illis erant corporalia. et a spiritualibus possidebantur. Quia igitur discipuli adhuc ad terram trahebantur, jam Dominus inducere incipit quæ ab ipso erant : unde sequitur : *Qui ait eis : Afferte illos mihi huc.* Propter quid autem non facit panes ex nihilo, quibus turbam pascat ? Ut scilicet obstruat Marcionis et Manichæi os, qui creaturas alienant a Deo ; et per opera doceat quoniam omnia quæ videntur, ejus opera et creationes sunt ; et ut ostendat quoniam ipse est qui fructus tradidit, qui dixit a principio Gen. I : « Terra germinet herbam virentem : » neque enim hoc illo est. Non enim minus est de quinque panibus facere panes tantos, et de piscibus similiter, quam de terra educere fructum, et ab aquis reptilia, et alia animata ; quod demonstrabat eum esse dominum terræ et maris. Oportet autem erudiri discipulorum exemplo : quoniam etsi pauca habuerimus, oportet ea retribuere indigentibus. Jussi namque discipuli afferre quinque panes, non dicunt : Unde mitigabimus famem nostram ? sed obediunt confestim : unde sequitur : *Et cum jussisset turbam discumbere super fenum, acceptis quinque panibus et duobus piscibus, aspiciens in cœlum, benedixit ac fregit.* Quare autem aspexit in cœlum, et benedixit ? Oportebat namque credi de eo quoniam a Patre est ; et quoniam ei æqualis est, æqualitatem demonstrabat, cum potestate omnia faceret. A Patre autem esse se monstrabat per hoc quod ad ipsum omnia referens faciebat, invocans eum ad ea quæ fiebant : ut ideo ut utrumque ostendat, nunc quidem potestate, nunc autem orans miracula facit. Deinde considerandum, quod in minoribus quidem [1] respicit in cœlum, in majoribus autem potestate omnia facit. Quando enim peccata dimisit, mortuos suscitavit, mare refrenavit, occulta cordium redarguit, oculos condidit cæci nati, quæ solius Dei sunt, nequaquam videtur orans ; quando autem panes multiplicari [2] fecit, quod his omnibus minus est, tunc respexit in cœlum ; ut discas quoniam et in minoribus non aliunde virtutem habet quam a Patre. Simul autem erudit nos non prius tangere mensam, donec gratias egerimus ei qui cibum dat nobis. Propter hoc etiam et in cœlum respicit : aliorum enim signorum multorum exempla habebant discipuli, hujus autem nullum. HIERONYMUS super *Acceptis quinque panibus.* Frangente autem Domino, seminarium fit ciborum : si enim fuissent integri, et non in frusta discerpti, et non divisi in multiplicem segetem, tantam multitudinem alere non poterant. Turbæ autem a Domino per Apostolos alimenta suscipiunt : unde sequitur : *Et dedit discipulis panes, discipuli autem turbis.* CHRYSOSTOMUS, homil. XLIX *In Matth.* In quo quidem non solum eos honoravit, sed voluit ut hoc miraculo facto, non increduli fiant, neque obliviscantur cum præterierit ; manibus ipsis testantibus. Ideoque turbas dimittit prius famis sensum accipere, et discipulos accedere et interrogare : et ab ipsis accepit panes, ut multa essent testimonia ejus quod fiebat, et multas rememorationes haberent miraculi. Ex hoc autem quod nihil amplius quam panes et pisces eis dedit, et ex hoc quod omnibus

[1] Al. omittitur : « quidem. » — [2] Sic A, B, C, D. — Parm. : « multiplicans fecit. »

communiter ea apposuit, humilitatem, parcimoniam, et caritatem qua omnia æstimarent communia, eos erudivit: quod et a loco docuit, cum super fenum eos discumbere fecit; non enim nutrire solum corpora volebat, sed et animam erudire. Panes autem et pisces in discipulorum manibus augebantur : unde sequitur : *Et manducaverunt omnes, et saturati sunt.* Sed neque usque ad hoc stetit miraculum : sed et superabundare fecit, non panes integros, sed fragmenta : ut ostendat quoniam illi panes neque quantum reliquiæ erant [1], et ut absentes dicant quod factum est, et ne ullus quod factum est æstimet esse phantasiam : unde sequitur : *Et tulerunt reliquias duodecim cophinos plenos fragmentorum.* Hieronymus super *Intulerunt reliquias.* Unusquisque enim Apostolorum de reliquiis Salvatoris implet cophinum suum, ut ex reliquiis doceat veros fuisse panes qui multiplicati sunt. Chrysostomus, hom. XLIX *In Matth.* Propter hoc enim duodecim cophinos superabundare fecit, ut et Judas suum cophinum portaret. Accipiens autem fragmenta, dedit discipulis et non turbis, quæ adhuc imperfectius dispositæ erant quam discipuli. Hieronymus. Juxta numerum quinque panum et comedentium virorum quinque millium multitudo est : unde sequitur : *Manducantium autem fuit numerus quinque millia virorum, exceptis mulieribus et parvulis.* Chrysostomus, hom. XLIX. *Sup. Matth.* paulo ante med. Hoc enim erat plebis maxima laus : quoniam mulieres et viri astabant, quando hæ reliquiæ factæ sunt. Hilarius I cap. I *In Matth.* Non autem quinque panes multiplicantur in plures, sed fragmentis fragmenta succedunt. Crescit deinde materies, nescio utrum in mensarum loco, aut in sumentium manibus. Rabanus. Hoc autem miraculum scripturus Joannes præmisit quia proximum esset pascha; Matthæus vero et Marcus hoc, interfecto Joanne, continuo factum esse commemorant : unde colligitur imminente paschali festivitate fuisse decollatum, et anno post sequente, cum paschale tempus rediret, mysterium dominicæ passionis esse completum. Hieronymus, super *Vespere autem facto.* Omnia autem hæc plena mysteriis sunt : hoc enim facit Dominus non mane, non meridie, sed vespere, quando sol justitiæ occubuit. Remigius. Per vesperam enim mors Domini designatur : quia postquam ille verus sol in ara crucis occubuit, famelicos satiavit. Vel per vesperum ultima ætas sæculi designatur, in qua Filius Dei veniens, turbas in se credentium refecit. Rabanus. Quod autem discipuli rogant Dominum ut dimittat turbas, ut emant sibi cibos per castella, signat fastidium Judæorum contra turbas Gentium, quos judicabant magis aptos ut quærerent sibi cibum in conventiculis Pharisæorum, quam divinorum librorum uterentur pastu. Hilarius, cap. XIV a med. Sed Dominus respondit, *Non habent necesse ire* : ostendens eos quibus medetur venalis doctrinæ cibo non [2] egere, neque necessitatem habere regredi ad Judæam, cibosque mercari : jubetque Apostolis ut escam darent. Numquid autem ignorabat non esse quod dari posset? Sed erat omnis typica ratio explicanda : nondum enim concessum Apostolis erat ad vitæ æternæ cibum cœlestem panem perficere ac ministrare : quorum responsio ad spiritualis intelligentiæ ordinem tendit : quia adhuc sub quinque panibus, idest quinque libris legis, continebantur ; et piscium duorum, idest Prophetarum et Joannis prædicationibus alebantur. Rabanus. Vel per duos pisces et Prophetias et Psalmos habemus : totum enim vetus testamentum in his tribus completur, Lege, Prophetis et Psalmis. Hilarius, *ubi supra.* Hæc igitur primum, quia in his adhuc erant, Apostoli obtulerunt ; sed ex his Evangeliorum prædicatio in majorem suæ virtutis abundantiam crescit. Accumbere post hoc supra fenum populus jubetur, non jam in terra jacens, sed lege suffultus : et tamquam terræ feno, fructibus operis sui unusquisque substernitur. Hieronymus, super *Cum jussisset turbam discumbere.* Vel discumbere jubentur super fenum, et secundum alium Evangelistam, per quinquagenos et centenos, ut postquam calcaverint carnem suam et sæculi voluptates quasi arens fenum sibi subjecerint, tunc per quinquagenarii numeri præsentiam [3], ad perfectum centesimi numeri culmen ascendant. Aspicit autem ad cœlum, ut illuc dirigendos oculos doceat. Frangitur autem lex cum Prophetis, et in ejus medio proferuntur mysteria ; ut quod integrum non alebat, divisum per partes alat

[1] P. Nicolai reponit ex Græco textu « quoniam illorum panum hæ reliquiæ erant. » — [2] Al. omittitur : « non. » — [3] P. Nicolai : « pœnitentiam. »

Gentium multitudinem. HILARIUS, cap. XIV. Dantur autem Apostolis panes, quia per eos erant divinæ gratiæ dona reddenda. Idem autem edentium numerus invenitur qui futurus fuerat crediturorum : nam, sicut in libro Actuum cap. IV continetur, ex Israel populi infinitate virorum quinque millia crediderunt. HIERONYMUS super *Manducantium fuit.* Comederunt autem quinque millia virorum, qui in perfectum virum creverant ; mulieres autem et parvuli sexus fragilis, et ætas minor, numero indigni sunt : unde et in Numerorum libro servi, mulieres, et parvuli et vulgus ignobile, absque numero prætermittitur. RABANUS. Turbis autem esurientibus, non nova creat cibaria ; sed acceptis eis quæ habebant discipuli, benedixit: quia veniens in carne, non alia quam quæ prædicta sunt, prædicabat ; sed legis et Prophetarum scripta mysteriis gravida esse demonstrat. Quod autem superest turbis, a discipulis tollitur ; quia sacratiora mysteria,[1] quæ a rudibus capi nequeunt, non sunt negligenter habenda; sed a duodecim Apostolis, qui per duodecim cophinos signantur, et ab eorum successoribus diligenter inquirenda. Cophinis enim servilia opera aguntur ; et Deus infirma mundi elegit, ut confundat fortia. Quinque autem millia, pro quinque sensibus corporis, hi sunt qui in sæculari habitu exterioribus recte uti noverunt.

5. Et statim compulit discipulos ascendere in naviculam, præcedere eum trans fretum, donec dimitteret turbas. Et dimissa turba, ascendit in montem solus orare. Vespere autem facto, solus erat ibi. Navicula autem in medio mari jactabatur fluctibus : erat enim contrarius ventus. Quarta autem vigilia noctis venit ad eos ambulans supra mare. Et videntes eum supra mare ambulantem, turbati sunt, dicentes, quia phantasma est; et præ timore clamaverunt. Statimque Jesus locutus est eis, dicens : Habete fiduciam; ego sum : nolite timere. Respondens autem Petrus dixit : Domine, si tu es, jube me ad te venire super aquas. At ipse ait, Veni. Et descendens Petrus de navicula ambulabat super aquam, ut veniret ad Jesum. Videns vero ventum validum, timuit : et cum cœpisset mergi, clamavit dicens : Domine salvum me fac. Et continuo Jesus extendens manum, apprehendit eum, et ait illi : Modicæ fidei, quare dubitasti? Et cum ascendisset in naviculam, cessavit ventus. Qui autem in navicula erant, venierunt, et adoraverunt eum, dicentes : Vere Filius Dei es.

5. CHRYSOSTOMUS, hom. XLIV, *Sup. Matth.* Diligentem examinationem eorum quæ facta erant, tradere volens, eos qui præmissum signum viderant, jussit a se separari; quia etsi præsens [2] visus fuisset phantastice, et non in veritate, fecisse miraculum [3]; non tamen ut absens : et ideo dicitur : *Et statim compulit Jesus discipulos ascendere in naviculam, et præcedere eum trans fretum, donec dimitteret turbas.* HIERONYMUS, super *Et statim compulit eos.* Quo [4] sermone ostenditur invitos eos a Domino recessisse, dum amore præceptoris ne ad punctum quidem temporis ab eo volunt separari. CHRYSOSTOMUS, hom. XLIX, *Sup. Matth.* Considerandum autem, quod cum Dominus magna operatur, dimittit turbas : docens nos nusquam gloriam multitudinis prosequi, neque attrahere multitudinem. Et iterum docet, non debere turbis nos commiscere continuo, neque fugere multitudinem semper; sed alterutrum utiliter facere : unde sequitur : *Et dimissa turba, ascendit in montem solus orare* : in quo nos docet quia solitudo bona est, cum nos Deum interpellare oporteat. Propter hoc etiam ad desertum vadit, et ibi pernoctat dum orat, erudiens nos in oratione tranquillitatem quærere et a tempore et a loco. HIERONYMUS. Quod autem ascendit solus orare, non ad eum referas qui de quinque panibus quinque millia hominum satiavit, sed ad eum qui audita morte Joannis secessit in solitudinem : non quod personam Domini separemus, sed quod opera ejus inter Deum hominemque divisa sunt. AUGUSTINUS, *De cons. Evang.* lib. II, cap. XLVI. Potest autem hoc videri contrarium quod Matthæus dimissis turbis eum dicit ascendere in montem, ut illic solus oraret; Joannes autem in monte fuisse, cum easdem turbas pavit. Sed cum et ipse Joannes dicat, post illud miraculum fugisse eum in montem, ne a turbis teneretur quæ eum volebant facere regem, utique manifestum est quod de monte in planiora descenderat, quando illi panes ministrati sunt. Nec illud repugnat quod Matthæus dixit, *Ascendit in montem solus orare*; Joannes autem cap. VI : « Cum cognovisset, inquit, quod venturi essent ut facerent eum regem, fugit iterum in montem ipse solus : » neque enim causa orandi contraria est

[1] Sic A, B, C, D. — Parm. : « secretiora. » — [2] Sic A, B, C, D. — Parm. : « quia etsi præsens visus fuisset, phantastice, et non in veritate, fecisse miraculum diceretur. » — [3] Al. : « demonstraretur. » — [4] Al. omittitur : « quo. »

causæ fugiendi : quandoquidem et hinc Dominus docet hanc esse nobis magnam causam orandi quando est causa fugiendi Nec illud adversum [1] est quod Matthæus prius dixit, eum jussisse ascendere discipulos in naviculam, ac deinde dimissis turbis ascendisse in montem solus orare; Joannes vero prius eum fugisse commemorat solum in montem, ac deinde, « Ut autem sero factum est, inquit, descenderunt discipuli ejus ad mare, et cum ascendissent etc. » quis enim non videat hoc recapitulando Joannem postea dixisse factum a discipulis, quod jam Jesus jusserat antequam fugisset in montem? Hieronymus, super illud, *Et navicula in medio mari.* Recte autem quasi inviti et retractantes [2] Apostoli a Domino recesserant, ne illo absente naufragia sustinerent : sequitur enim : *Vespere autem facto, solus erat ibi*, idest in monte; *navicula autem in medio mari jactabatur fluctibus* : *erat enim ventus contrarius.* Chrysostomus, homil. LI, *Sup. Matth.* Rursus autem discipuli tempestatem sustinent sicut et prius; sed tunc quidem habentes eum in navigio, hoc passi sunt, nunc autem soli existentes. Paulatim enim ad majora eos ducit, et ad ferendum omnia viriliter instruit. Hieronymus. Domino quidem in montis cacumine commorante, statim ventus contrarius oritur, et turbat mare, et periclitantur Apostoli; et tamdiu imminens naufragium perseverat quamdiu Jesus veniat. Chrysostomus, hom. L, *Sup. Matth.* Tota autem nocte dimittit eos fluctuari, erigens eorum cor post timorem, in majus sui desiderium immittens eos, et in memoriam continuam : propter hoc non confestim eis astitit : unde sequitur, *Quarta autem vigilia noctis venit ad eos ambulans supra mare.* Hieronymus, super *Quarta vigilia noctis.* Stationes enim et vigiliæ militares in trina horarum spatia dividuntur. Quando ergo dicit, quarta vigilia noctis venisse ad eos Dominum, ostendit tota nocte periclitatos. Chrysostomus, hom. L, *Sup. Matth.* Erudiens eos non cito solutionem inquirere advenientium malorum, sed ferre ea quæ contingunt viriliter. Quando autem putaverunt erui, tunc intensus est timor; unde sequitur : *Et videntes eum supra mare ambulantem, turbati sunt, dicentes, quia phantasma est*; *et præ timore clamaverunt.* Semper enim hoc Dominus facit : cum soluturus sit mala aliqua, difficilia et terribilia inducit. Quia enim non est longo tempore tentari; cum finiendi sunt agones justorum, volens amplius eos lucrari, auget eorum certamina : quod et in Abraham fecit, ultimum certamen tentationem filii ponens. Hieronymus, super *Præ timore clamaverunt.* Confusus autem clamor et incerta vox, magni timoris [3] indicium est. Si autem, juxta Marcionem et Manichæum, Dominus noster non est natus ex Virgine, sed visus in phantasmate, quomodo nunc Apostoli timent ne phantasma videant? Chrysostomus, hom. L, *Sup. Matth.* Christus ergo non prius se revelavit discipulis donec clamaverunt : quanto enim magis intendebatur timor, tanto magis lætati sunt in ejus præsentia : unde sequitur : *Statimque Jesus locutus est eis dicens* : *Habete fiduciam*; *ego sum*, *nolite timere.* Hoc autem verbum et timorem solvit, et fiduciam præparavit Hieronymus super *Statim locutus est ad eos Jesus.* Quod autem dicit, *Ego sum*, nec subjungit quis sit; vel ex voce sibi nota poterant intelligere eum qui per obscuras noctis tenebras loquebatur; vel ipsum esse scire poterant quem locutum ad Moysen noverant Exod. III : Hæc dices filiis Israel : « Qui est, misit me ad vos. » In omnibus autem locis ardentissimæ fidei invenitur Petrus. Eodem igitur fidei ardore quo semper, nunc quoque, tacentibus ceteris, credit se posse facere per voluntatem magistri quod non poterat per naturam : unde sequitur : *Respondens autem Petrus dixit* : *Domine*, *si tu es*, *jube me venire ad te super aquas;* quasi dicat : Tu præcipe, et illico solidabuntur : unde et leve fiet corpus quod per se grave est. Augustinus, *De ver. Domini*, serm. XIII. Non enim possum hoc in me, sed in te. Agnovit Petrus quid sibi esset a se, quid ab illo; cujus voluntate se credidit posse quod nulla humana infirmitas posset. Chrysostomus, hom. L, *In Matth.* Vide autem quantus est fervor, quanta fides. Non dixit, Ora et deprecare; sed *Jube* : non enim solum credidit quoniam potest Christus ambulare super mare, sed quoniam potest et alios inducere : et concupiscit velociter ad eum ire : hoc enim tam ma-

[1] Sic A, B, C, D. — Parm. : « contrarium. » —[2] Sic A, B, C, D. — Parm. : « detrectantes. » — [3] Al. : « clamoris. »

gnum quæsivit propter amorem solum, non propter ostentationem. Non enim dixit: Jube me ire super aquas; sed *Jube me venire ad te.* Patet autem quod cum in miraculo supra posito ostenderit quod dominatur mari, nunc ad mirabilius signum eos inducit : unde sequitur : *At ille ait, Veni. Et descendens Petrus de navicula, ambulabat super aquas, ut veniret ad Jesum.* HIERONYMUS. Qui putant Domini corpus ideo non esse verum, quia super molles aquas quasi molle et aereum incesserit [1], respondeant quomodo ambulaverit Petrus, quem utique verum hominem non negabunt. RABANUS. Denique Theodorus scripsit corporale pondus non habuisse Dominum secundum carnem, sed absque pondere super mare ambulasse; sed contrarium fides catholica prædicat : nam Dionysius dicit, quod non infusis pedibus corporale pondus habentibus et materiale onus, deambulabat super undam. CHRYSOSTOMUS, hom. L, *In Matth.* Petrus autem quod majus est superans, scilicet undam maris, a minori turbatur, scilicet a venti impulsu : unde sequitur : *Videns autem ventum validum, timuit.* Talis est enim natura humana ut multoties in magnis recte se habens, in minoribus reprehendatur. Hoc [2] autem quod Petrus timuit, differentiam monstrabat magistri et discipuli : sed et alios discipulos mitigabat. Si enim in duobus fratribus sessuris ad dexteram molestati sunt, multo magis hic molestati fuissent : nondum enim erant spiritu pleni; postea vero spirituales effecti, ubique Petro primatum concedunt, et in concionibus eum præmittunt. HIERONYMUS, super illud, *Videns ventum validum.* Paululum etiam relinquitur tentationi, ut augeatur fides, et intelligat se non facultate postulationis, sed potentia Domini conservatum. Ardebat enim in animo ejus fides; sed humana fragilitas in profundum trahebat. AUGUSTINUS, *De verb. Dom.* serm. XIII. Præsumpsit ergo Petrus de Domino, titubavit ut homo, sed redivit ad Dominum : sequitur : *Et cum cœpisset mergi, clamavit dicens : Domine, salvum me fac.* Numquid autem Dominus desereret titubantem, quem audierat invocantem? Unde sequitur : *Et continuo Jesus extendens manum apprehendit eum.* CHRYSOSTOMUS, hom. L, *In Matth.* Ideo autem non injunxit ventis quiescere, sed extendens manum, apprehendit eum, quoniam illius fide opus erat. Cum enim quæ a nobis sunt defecerint, tunc ea quæ a Deo sunt, stant. Ut igitur monstraret quia non venti immissio, sed illius modica credulitas periculum operabatur, subditur : *Et ait illi modicæ fidei, quare dubitasti?* In quo manifestat quia neque ventus nocere potuisset, si fides firma fuisset. Sicut autem pullum ante tempus ex nido exeuntem et casurum, mater alis portans, rursus ad nidum reducit; ita et Christus fecit : unde sequitur : *Et cum ascendisset in naviculam, cessavit ventus. Qui autem erant in navicula, venerunt, et adoraverunt eum, dicentes : Vere Filius Dei es.* RABANUS. Quod quidem de nautis intelligendum est, sive de Apostolis. CHRYSOSTOMUS, *Ubi supra.* Vide autem qualiter paulatim ad id quod est excelsius universos ducebat : supra enim increpavit mare : nunc autem magis virtutem suam demonstrat, super mare ambulando, et alii hoc idem facere jubendo, et periclitantem salvando : ideoque dicebant ei : *Vere Filius Dei es :* quod supra non dixerant. HIERONYMUS, super *Qui autem in navicula.* Si ergo ad unum signum tranquillitate maris reddita quæ post nimias procellas interdum et casu fieri solet, nautæ atque rectores vere Filium Dei confitentur; cur Arius ipsum in Ecclesia prædicat creaturam? AUGUSTINUS, *De ver. Domini.* serm. XIV. Mystice autem mons altitudo est. Quid autem altius cœlo in hoc mundo? Quis vero in cœlum ascendit, novit fides nostra. Cur autem solus ascendit in cœlum? Quia nemo ascendit in cœlum nisi qui de cœlo descendit; quamvis et cum in fine venerit, et nos in cœlum levaverit, etiam tunc solus ascendet; quia caput cum corpore suo unus est Christus; nunc autem solum caput ascendit. Ascendit autem orare, quia ascendit ad Patrem pro nobis interpellare. HILARIUS, cap. XIV, *In Matth.* Vel quod vespere solus est, sollicitudinem suam in tempore passionis ostendit, ceteris trepidatione dilapsis. HIERONYMUS, super *Et dimissa turba.* Ascendit etiam in montem solus, quia turba ad sublimia

[1] In editionibus Venetis anni 1521 et 1584 et etiam in Antuerpiensi an. 1569, sic legitur, intermediis omissis : « Unde sequitur : » At ille ait, Veni : et descendens Petrus, « quasi molle et incesserit. Respondeant quomodo ambulaverit Petrus, etc. » — [2] Sic A, B, C, D. — Parm. : « hic. »

sequi non potest, nisi docuerit eam juxta mare in littore. Augustinus, *De ver. Dom.* serm. xiv. Verumtamen dum Christus orat in excelso, navicula turbatur magnis fluctibus in profundo; et quia insurgunt fluctus, potest ista navicula turbari; sed quia Christus orat, non potest mergi. Naviculam quippe istam, Ecclesiam cogitate; turbulentum mare, hoc sæculum. Hilarius, cap. xiv. Quod autem navem conscendere discipulos jubet, et ire trans fretum, dum turbas ipse dimittit, et dimissis turbis ascendit in montem orare; esse intra Ecclesiam jubet, et periculum fieri usque in id tempus quo revertens in claritatis adventu populo omni qui ex Israel erit reliquus salutem reddat, ejusque peccata dimittat : dimissoque eo, vel in cœleste regnum potius admisso, agens Deo Patri gratias, in gloria ejus et majestate consistat. Sed inter hæc discipuli vento ac mari deferuntur : et totius sæculi motibus, immundo spiritu adversante, jactantur. Augustinus, *De ver. Dom.* ser. xiv, ante med. Quando enim aliquis impiæ voluntatis, maximæ potestatis, persecutionem inducit Ecclesiæ, super naviculam Christi grandis unda consurgit. Rabanus. Unde bene dicitur, quia navis erat in medio mari, et ipse solus in terra : quia nonnunquam Ecclesia tantis pressuris est afflicta ut eam Dominus deseruisse videatur ad tempus. Augustinus, *De ver. Dom.* ser. xiv, a medio. Venit autem Dominus ad visitandos discipulos suos, qui turbabantur in mari, quarta vigilia noctis, idest extrema parte noctis : vigilia enim una tres horas habet, ac per hoc nox quatuor vigilias habet. Hilarius, cap. xiv. Prima igitur vigilia fuit legis, secunda Prophetarum, tertia corporalis adventus, quarta in reditu claritatis. Augustinus, *De verb. Dom.* serm. xiv. Quarta igitur vigilia noctis, hoc est pene jam nocte finita, veniet in fine sæculi, iniquitatis nocte transacta, ad judicandum vivos et mortuos. Venit autem mirabiliter. Surgebant enim fluctus, sed calcabantur : quantumlibet enim potestates sæculi consurgant, premit earum caput, nostrum caput. Hilarius, cap. xiv. Veniens autem Christus in fine invenit Ecclesiam fessam, et Antichristi spiritu et totius sæculi motibus inveniet circumactam. Et quia de Antichristi consuetudine ad omnem tentationum novitatem solliciti erunt, etiam ad Domini adventum expavescent, falsas rerum imagines metuentes. Sed bonus Dominus timorem depellet dicens, *Ego sum*; et adventus sui fide metum naufragii imminentis repellet. Augustinus, *De quæst. Evang.* lib. I, cap. xv. Vel quod dixerunt discipuli phantasma esse, signat quia quidam qui cesserint diabolo, de Christi adventu dubitabunt. Quod autem Petrus implorat auxilium a Domino ne mergatur, signat quibusdam tribulationibus, etiam post ultimam persecutionem, purgaturum Ecclesiam : quod et Paulus signat dicens I Corinth. iii : « Salvus erit, sic tamen quasi per ignem. » Hilarius, cap. xiv. Vel quod Petrus ex omni consistentium in navi numero respondere audet, et juberi sibi ut supra aquas ad Dominum veniat precatur, passionis tempore voluntatis suæ designat affectum, dum vestigiis Domini inhærens, ad contemnendam mortem conatus est. Sed infirmitatem futuræ tentationis timiditas ejus ostendit : per metum enim mortis, usque ad negandi necessitatem coactus est. Clamor autem ejus pœnitentiæ suæ gemitus est. Rabanus. Respexit Dominus, et ad pœnitentiam convertit; manum extendit, et indulgentiam tribuit : et sic discipulus salutem invenit : quia Rom. ix : « non est volentis neque currentis, sed miserentis Dei. » Hilarius, *Ibid.* paul. ante finem. Quod autem trepidante Petro virtutem perveniendi [1] ad se Dominus non inducit, sed manu apprehensum sustinuit, hæc est ratio : solus enim passurus pro omnibus omnium peccata solvebat; nec socium admittit quicquid universitati præstatur ab uno. Augustinus, *De ver. Domini*, serm. xiii et iv. In uno etiam Apostolo, idest Petro, in ordine Apostolorum primo et præcipuo, in quo figurabatur Ecclesia, utrumque genus significandum fuit; idest firmi in hoc quod super aquas ambulavit, et infirmi in hoc quod dubitavit : nam et unicuique sua cupiditas tempestas est. Amas Deum? Ambulas supra mare : sub pedibus tuis est sæculi timor. Amas sæculum? Absorbet te. Sed cum fluctuat cupiditate cor tuum, ut vincas cupiditatem, invoca Christi divinitatem. Remigius. Aderit autem Dominus, si sopitis tentationum periculis, protectionis suæ fiduciam retribuat; et hoc, diluculo appropinquante :

[1] Al. : « veniendi. »

cum enim humana fragilitas pressuris obsita, suarum virium parvitatem considerat, erga se tenebras cernit; cum autem mentem ad supernum præsidium erexerit, repente exortum luciferi conspicit, qui totam vigiliam matutinam illuminat. RABANUS. Nec mirandum, si ascendente in naviculam Domino ventus cessavit : in quocumque enim corde Dominus per gratiam adest, mox universa bella quiescunt. HILARIUS, cap. XIV. Ascensu etiam Christi in navim, ventum et mare esse sedatum, post claritatis suæ reditum æternæ Ecclesiæ pax et tranquillitas indicatur : et quia tunc manifestius adveniet, recte admirantes universi locuti sunt : *Vere Filius Dei es.* Confessio enim universorum tunc absoluta et publica erit : Dei Filium non jam in humilitate corporea, sed in gloria cœlesti pacem Ecclesiæ reddidisse. AUGUSTINUS, *De quæst. Evang.* lib. I, cap. XV. Signatur enim, claritatem ejus tunc manifestam futuram per speciem jam videntibus qui per fidem nunc ambulant.

6. Et cum transfretassent, venerunt in terram Genesareth. Et cum cognovissent eum viri loci illius, miserunt in universam regionem illam, et obtulerunt ei omnes male habentes, et rogabant eum ut vel fimbriam vestimenti ejus tangerent. Et quicumque tetigerunt, salvi facti sunt.

6. REMIGIUS. Narraverat superius Evangelista Dominum jussisse discipulos suos ascendere in naviculam, et præcedere eum trans fretum ; nunc autem incepta intentione perseverans, dicit quo in transfretando pervenerint, dicens : *Et cum transfretassent, venerunt in terram Genesareth.* RABANUS. Terra Genesar juxta stagnum Genesareth a loci ipsius natura nomen trahens, qua crispantibus aquis de seipso sibi excitare aurem perhibetur: Græco enim vocabulo quasi generans sibi aurem dicitur. CHRYSOSTOMUS. homil. L, *Sup. Matth.* Monstrat autem Evangelista quod post multum tempus ad partes illas Christus venerat : et ideo sequitur : *Et cum cognovissent eum viri loci illius, miserunt in universam regionem illam.* HIERONYMUS super *Et cum cognovissent eum.* Cognoverunt autem eum rumore, non facie ; vel certe pro signorum magnitudine quæ perpetrabat in populis, vultu plurimis notus erat. Et vide quanta fides sit hominum terræ Genesareth, ut non præsentium tantum salute contenti sint, sed mittant ad alias per circuitum civitates. CHRYSOSTOMUS, hom. L, *Sup. Matth.* Neque enim similiter ut prius ad domos trahebant, et tactum manus inquirebant ; sed cum majori fide eum alliciebant : unde sequitur : *Et obtulerunt ei omnes male habentes, et rogabant eum ut vel fimbriam vestimenti ejus tangerent.* Mulier enim quæ fluxum sanguinis patiebatur, universos hanc sapientiam docuit, ut scilicet tangendo fimbriam vestimenti Christi, salvarentur. Patet etiam quod tempus quo Christus absens fuit, non solum fidem eorum non dissolvit, sed et majorem reddidit, cujus virtute omnes salvati sunt: et ideo sequitur: *Et quicumque tetigerunt, salvi facti sunt.* HIERONYMUS, super *Et cum transfretassent.* Si autem sciremus quid in nostra lingua resonat Genesareth, intelligeremus quomodo Jesus per typum Apostolorum et navis, Ecclesiam de persecutionis naufragio liberatam transducat ad littus, et in tranquillissimo portu faciat requiescere. RABANUS. Genesar enim interpretatur ortus [1] principium. Tunc autem plena nobis tribuetur tranquillitas, quando paradisi per Christum nobis restituetur hereditas, ac primæ stolæ jucunditas. HILARIUS, cap. XIV. Vel aliter. Finitis legis temporibus, et ex Israel quinque millibus virorum intra Ecclesiam collocatis, jam credentium populus occurrit ; jam ipse ex lege per fidem salvus, reliquos ex suis infirmos ægrotosque offert [2] Domino ; oblatique fimbrias vestimentorum contingere optabant, salvi per fidem futuri ; sed ut ex veste tota fimbriæ, ita ex Domino nostro, Jesu Christo sancti Spiritus gratiæ virtus exiit [3], quæ Apostolis data, ipsis quoque tamquam ex eodem corpore exeuntibus, salutem his qui contingere cupiunt, subministrat. HIERONYMUS in fin. *Comment.* in XIV cap. Matth. Vel fimbriam vestimenti ejus minimum mandatum intellige ; quod qui transgressus fuerit, minimus vocabitur in regno cœlorum : vel assumptionem corporis, per quam venimus ad Verbum Dei. CHRYSOSTOMUS, hom. L, *Sup. Matth.* circ. medium. Nos autem non solum fimbriam aut vestimentum Christi habemus ; sed etiam corpus ejus, ut comedamus. Si ergo qui fimbriam vestimenti ejus tetigerunt, tantam acceperunt virtutem, multo magis qui totum ipsum [4] sument.

[1] Al. : « ortus principum, » item « hortus principum. » — [2] Al. : « offerunt. » — [3] Al. : « sancti Spiritus gratia virtus exiit. » P. Nicolai habet « sancti Spiritus virtus exit. » — [4] Sic A, C. D. — Parm. : « totum ipsummet, » omisso : « sument. »

CAPUT DECIMUMQUINTUM

1. Tunc accesserunt ad eum ab Hierolosymis Scribæ et Pharisæi, dicentes : Quare discipuli tui transgrediuntur traditiones seniorum? Non enim lavant manus suas, cum panem manducant. Ipse autem respondens, ait illis : Quare et vos transgredimini mandatum Dei propter traditionem vestram? Nam Deus dixit : Honora patrem tuum et matrem tuam; et, Qui maledixerit patri vel matri, morte moriatur. Vos autem dicitis : Quicumque dixerit patri vel matri : Munus quodcumque est ex me, tibi proderit; et non honorificabit patrem suum aut matrem suam : et irritum fecistis mandatum Dei propter traditionem vestram.

1. Rabanus. Homines Genesareth et minus docti credunt; sed qui sapientes videntur, ad pugnam veniunt : juxta illud supra xi : *Abscondisti hæc a sapientibus, et revelasti ea parvulis* : unde dicitur : *Tunc accesserunt ad eum ab Hierosolymis Scribæ et Pharisæi.* Augustinus, *De cons. Evang.* lib. II, cap. xlix. Ita autem conserit Evangelista narrationis suæ ordinem, dicens, *Tunc accesserunt :* ut quantum ipse transitus indicat, rerum etiam consequentium ordo servetur : Chrysostomus, hom. LI *Sup. Matth.* Propter hoc autem Evangelista hic tempus designat ut ostendat ineffabilem illorum nequitiam nulli cedentem : tunc enim venerunt quando plurima signa operatus est, quando infirmos ex tactu fimbriæ curaverat. Quod autem ab Hierosolymis venisse dicuntur Scribæ et Pharisæi; sciendum est, quod per omnes tribus erant disseminati; sed qui in Metropoli habitabant, pejores aliis erant, velut ampliori fruentes honore, et majorem superbiam possidentes. Remigius. Duabus autem de causis reprehenduntur : et quia ab Hierosolymis venerant, idest a loco sancto descenderant; et quia seniores populi et legis doctores erant; et non ad discendum, sed ad reprehendendum Dominum venerant : subditur enim : *Dicentes* : *Quare discipuli tui transgrediuntur traditionem seniorum?* Hieronymus, in princ. *Comment.* in xv cap. Matth. Mira Pharisæorum scribarumque stultitia! Dei Filium arguunt, quare traditiones hominum et præcepta non servet. Chrysostomus, *ubi supra.* Vide autem qualiter et a sua interrogatione capiuntur : non enim dicunt : Quare transgrediuntur legem Moysi : sed *traditionem seniorum* : unde manifestum est, quod multa nova inducebant sacerdotes, quamvis Moyses dixerit Deut. iv : « Non adjicietis ad verbum quod ego propono vobis hodie, et non auferetis ab eo; » et quando oportebat eos ab observationibus liberari, tunc amplioribus observationibus se alligabant, timentes ne aliquis eorum principatum auferret; terribiliores esse volentes, quasi et ipsi essent legislatores. Remigius. Quæ autem fuerint traditiones, manifestat Marcus cap. vii, cum ait : Pharisæi et « omnes Judæi, nisi crebro lavent manus suas, non manducant panem » Unde et hic discipulos reprehendunt, dicentes : *Non enim lavant manus suas cum panem manducant.* Beda. Verba enim Prophetarum carnaliter accipientes, quod dictum erat Isai. i : « Lavamini, et mundi estote, » de corpore solum lavando servabant; et ideo statuerant non nisi lotis manibus manducandum esse. Hieronymus, *ubi supra.* Manus autem, idest opera, non corporis sed animæ lavandæ sunt, ut fiat in illis verbum Dei. Chrysostomus, homil LI *Sup. Matth.* Ideo autem discipuli non lotis manibus manducabant, quia jam superflua despiciebant, ea solum quæ sunt necessaria attendentes; et neque lavari [1] neque non lavari pro lege habentes, sed ut contingebat alterutrum facientes. Qui enim et ipsum necessarium cibum contemnebant, qualiter circa hoc studium haberent? Remigius. Vel reprehendebant Pharisæi discipulos Domini, non de ista lavatione, quæ consueto more congruit, et necessariis temporibus agitur; sed de illa superflua quæ de superstitiosa traditione seniorum fuerat reperta. Chrysostomus, *ubi supra.* Christus autem non excu-

[1] Al. omittitur : « lavari. »

savit, sed confestim reaccusavit, demonstrans quoniam eum qui magna peccat, pro parvis peccatis aliorum sollicitum esse non oportet : unde sequitur : *Ipse autem respondens ait illis* : *Quare et vos transgredimini mandatum Dei propter traditionem vestram?* Non autem dicit quod bene faciunt transgredientes, ut non det eis occasionem calumniæ; neque tamen vituperat quod ab Apostolis factum est, ne approbet eorum traditiones ; neque rursus accusat seniores, ne tamquam injuriatorem eum repulissent; sed increpat eos qui advenerant, tangens etiam seniores qui talem traditionem statuerant, dicens : HIERONYMUS, *ubi sup.* Cum vos propter traditionem hominum præcepta Dei negligatis, quare discipulos meos arguendos creditis, quod seniorum jussa parvipendant, ut Dei præcepta custodiant? *Nam Deus dixit* : *Honora patrem et matrem.* Honor in Scripturis non tantum in salutationibus et officiis deferendis, quantum in eleemosynis ac munerum oblatione sentitur. « Honora, inquit Apostolus, I Tim. v, viduas quæ vere viduæ sunt. » Hic enim honor donum intelligitur. Præceperat ergo Dominus, vel imbecillitates vel ætates vel penurias parentum considerans, ut filii honorarent etiam in vitæ necessariis ministrandis parentes suos. CHRYSOSTOMUS, hom. LI *Sup. Matth.* Voluit autem monstrare quod parentes essent valde honorandi, per hoc quod adjunxit et præmium et pœnam. Sed Dominus hic præmium prætermittens [1] quod honorantibus repromittitur, scilicet esse longævum super terram, ponit quod terribilius est, scilicet pœnam : ut et ipsos stupefaceret, et alios attraheret : unde addit : *Et qui maledixerit patri vel matri, morte morietur* : in quo demonstrat eos morte dignos esse. Si enim qui verbo dehonorat parentem, morte punitur; multo magis vos qui opere : et non solum [2] dehonoratis parentes, sed et alios hoc docetis. Qui igitur neque vivere debetis, qualiter meos discipulos incusatis? Quomodo autem Dei mandatum transgrediantur, manifestat cum subdit : *Vos autem dicitis* : *Quicumque dixerit patri vel matri* : *Munus quodcumque est ex me, tibi proderit.* HIERONYMUS, super *Honora patrem et matrem.* Præmissam enim providentissimam Dei legem volentes Scribæ Pharisæique subvertere, ut impietatem sub nomine pietatis inducerent, docuerunt pessimos filios, ut si quis ea quæ parentibus offerenda sunt, Deo voluerit vovere [3], qui verus est pater, oblatio Domini præponatur parentum muneribus. GLOSSA Anselmi. Ut sit sensus : Quod ego offero Deo, et mihi et tibi proderit : et ideo non debes sumere, scilicet res meas in tuos usus ; sed pati ut Deo offeram. HIERONYMUS, super *Honora patrem tuum et matrem.* Vel certe ipsi parentes, qui Deo consecrata cernebant, ne sacrilegii crimen incurrerent, declinantes, egestate conficiebantur ; atque ita fiebat ut oblatio liberorum sub occasione templi et Dei in lucra cederet sacerdotum. GLOSSA. Ut sit sensus : *Quicumque,* idest quisquis vestrum, o juvenes, *dixerit,* idest dicere poterit vel dicet, *patri vel matri* : O pater, *munus quod est ex me, Deo* jam devotum, *proderit tibi!* admirando ; quasi diceret : Non debes sumere, ne sis reus sacrilegii. Vel potest legi per defectum hoc modo : *Quicumque dixerit patri* etc., subaudi, faciet Dei mandatum, vel complebit legem, vel erit dignus, vita æterna. HIERONYMUS, *ubi supra.* Potest autem et hunc breviter habere sensum. Compellitis, inquit, filios, ut dicant parentibus suis : Quodcumque donum oblaturus eram Deo, in tuos consumis cibos, tibique prodest, o pater et mater ; quasi diceret, non. GLOSSA. Et sic propter istas persuasiones avaritiæ vestræ, ille juvenis non honorificabit patrem et matrem : unde sequitur : *Et non honorificabit patrem et matrem;* quasi diceret : Vos filiis ista pessima suasistis ; et propter hoc filius postea patrem et matrem non honorificabit; et ita mandatum Dei de sustentandis parentibus fecistis irritum propter traditionem vestram, scilicet avaritiæ vestræ servientes. AUGUSTINUS, *Contra Adversarium legis et Prophetarum*, lib. II, cap. I. Evidenter autem hic Christus ostendit, et illam esse Dei legem quam hæreticus blasphemat, et Judæos habere suas traditiones a libris propheticis et legitimis alienas; quas Apostolus appellat profanas fabulas et aniles [4]. AUGUSTINUS, *Contra Faustum* lib. XVI, cap. XXIV. Multa etiam nos hic Dominus docet : et Judæos a Deo suo se non avertere, et ejus mandata non tantum se non infringere, verum etiam illos a qui-

[1] Al. : « præmittens. » — [2] Al. : « qui opere non solum, etc. » — [3] Al. : « solvere. » —

[4] Sic A, B, C, D. — Parm. : « et viles. »

bus infringerentur arguere, et non nisi per Moysen ista mandasse. Augustinus, *De quæst. Evang.* lib. I, cap. xvi. Vel aliter. *Munus quodcumque est ex me, tibi proderit*; idest, munus quod offers causa mei, ad te jam pertinebit : quibus verbis significant filii jam sibi non necesse esse parentum pro se oblationem, quod ad eam ætatem pervenissent ut possent jam ipsi offerre pro se. In hac ergo ætate constitutos, ut possent parentibus suis hoc dicere, cum hoc dixissent, negabant Pharisæi reos esse, si parentibus non præstarent honorem.

2. Hypocritæ, bene prophetavit de vobis Isaias dicens : Populus hic labiis me honorat; cor autem eorum longe est a me. Sine causa autem colunt me, docentes doctrinas et mandata hominum. Et convocatis ad se turbis, dixit eis : Audite, et intelligite. Non quod intrat in os, coinquinat hominem; sed quod procedit ex ore, hoc coinquinat hominem.

2. Chrysostomus, hom. LI *Sup. Matth.* Monstraverat Dominus quod Pharisæi non erant digni accusare transgredientes mandata seniorum, cum Dei legem destruerent; rursus autem demonstrat hoc ipsum et a Propheta : unde dicit : *Hypocritæ, bene prophetavit de vobis Isaias dicens : Populus hic labiis me honorat; cor autem eorum longe est a me.* Remigius. Hypocrita dicitur simulator, quia aliud opere simulat, et aliud corde gestat. Isti ergo bene hypocritæ [1] dicuntur, quia sub honore Dei terrena sibi lucra accumulare cupiebant. Rabanus. Prævidit autem Isaias simulationem Judæorum, quod in dolo pugnarent contra Evangelium; et ideo dixit ex persona Domini : *Populus hic labiis me* [2] *honorat* etc. Remigius. Judæorum namque populus labiis et ore Deo appropinquare et honorare eum videbatur, quia unius Dei cultum se habere gloriabatur; sed corde longe a Deo recessit : quia visis signis atque miraculis, nec divinitatem ejus cognoscere, nec eum suscipere voluerunt. Rabanus. Item labiis eum honorabant quando dicebant infra xxii : *Magister, scimus quia verax es*; sed cor eorum longe ab eo fuit quando miserunt insidiatores, ut eum caperent in sermone. Glossa Anselmi. Vel commendando exteriorem munditiam eum honorabant; sed dum interiori, quæ vera est, carebant, cor eorum longe erat a Deo, et illis talis honor inutilis erat : unde sequitur : *Sine causa autem colunt me, docentes doctrinas et mandata hominum.* Rabanus. Non enim habebunt mercedem cum veris cultoribus, docentes doctrinas et mandata hominum, contemptis præceptis divinis. Chrysostomus, homil. LI *In Matth.* Augmentata ergo accusatione Pharisæorum a testimonio Prophetæ, et illis non emendatis, jam eis non loquitur, sed turbis : unde dicit : *Et convocatis ad se turbis, dixit eis : Audite, et intelligite.* Quia turbis dogma excelsum et multa philosophia plenum propositurus erat, non simpliciter hoc enuntiat, sed susceptibilem fecit sermonem. Primo quidem ex honore [3] et sollicitudine exhibita circa turbas; quod ostendit Evangelista dicens : *Et convocatis ad se turbis.* Deinde etiam susceptibilem facit sermonem ex tempore : quia post victoriam contra Pharisæos habitam, tunc legem proponit, ut facilius suscipiatur. Et non solum simpliciter turbas advocavit; sed etiam eos attentiores facit in hoc quod dixit : *Audite et intelligite;* idest, attendite et erigimini mente ad hoc audiendum. Non autem dixit eis, Nihil est observatio escarum, neque quod Moyses male injunxerat; sed per modum admonitionis et consilii, a rerum ipsarum natura testimonium accipiens ait : *Non quod intrat in os, coinquinat hominem; sed quod procedit ex ore, hoc coinquinat hominem.*

Hieronymus habet *Communicat.* Hieronymus, super *Non quod intrat.* Verbum *communicat* proprie Scripturarum est, et proprio [4] sermone non teritur. Populus autem Judæorum partem [5] Dei se esse jactans, communes cibos vocat quibus omnes utuntur homines, verbi gratia, suillam carnem, ostreas, lepores et istiusmodi animantia, quæ ungulam non findunt, nec ruminant, nec squammosa in piscibus sunt. Unde et in Actibus Apostolorum cap. x scriptum est : « Quod Deus sanctificavit, tu ne commune dixeris. » Commune ergo quod ceteris hominibus patet, et quasi non de parte Dei, pro immundo appellatur. Augustinus, *Contra Faustum* lib. VI, cap. vi et vii. Testa-

[1] Sic A, B, C, D. — Parm. omittit: « hypocrita dicitur simulator, quia aliud opere simulat, et aliud corde gestat. Isti ergo bene. » — [2] Al. : « eum. » — [3] Sic A, B, C, D, et P. Nicolai. — Parm. : « et ore. » — [4] Sic A, B, C, D. — Parm. : « publico. » — Al. : « et proprio. » — [5] Al. : « cum partem. »

mento autem veteri non est contraria ista sententia, qua Dominus dicit *Non quod intrat in os;* in qua Apostolus ad Tit. I, dicit : « Omnia munda mundis : » et I Timoth. IV : « Omnis creatura Dei bona est. » Si possunt, hoc Apostolum de ipsis dixisse naturis, intelligant Manichæi; illas autem litteras, propter quasdam præfigurationes tempori congruentes animalia quædam non natura, sed significatione immunda dixisse. Itaque, verbi gratia, si de porco et agno requiratur, utrumque natura mundum est, quia[1] omnis creatura Dei bona est; quadam vero significatione agnus mundus, porcus immundus est; tamquam si stultum et sapientem diceres, utrumque hoc verbum natura vocis et litterarum et syllabarum quibus constat, utique mundum est; significatione autem unum horum verborum, quod dicitur stultus, immundum dici potest, non natura sui, sed quoniam quoddam immundum significat. Et fortasse quod est in rerum figuris porcus, hoc est in hominum genere stultus : et tam illud animal quam istæ duæ syllabæ, quod dicitur stultus, quoddam unum idemque significant[2]. Immundum quippe illud animal in lege positum est, eo quod non ruminet; non autem hoc ejus vitium, sed natura est. Sunt autem homines, qui per hoc animal significantur, immundi proprio vitio, non natura; qui cum libenter audiant verba sapientiæ, postea de his omnino non cogitant, Quod enim utile audieris, velut ab intestino memoriæ, tamquam ad os cogitationis recordandi dulcedine revocare, quid aliud est quam spiritualiter ruminare? Quod qui non faciunt, illorum animalium genere figurantur. Hæ autem similitudines rerum in locutionibus vel observationibus figuratis rationales mentes utiliter et suaviter movent; sed priori populo multa talia non tantum audienda, verum etiam observanda præcepta sunt. Tempus enim erat quo non tantum dictis, sed etiam factis prophetizari oportebat ea quæ posteriore tempore fuerant revelanda : quibus per Christum atque in Christo revelatis, fidei Gentium onera observationum non sunt imposita, prophetiæ tamen est auctoritas commendata. Requiro autem a Manichæis, utrum ista Domini sententia qua dixit, non inquinari his hominem quæ in os ejus intrant, vera, aut falsa sit. Si falsam dicunt, cur eam[3] eorum doctor Adimantus a Christo prolatam dicens, ad expugnandum vetus testamentum objecit? Si autem vera est, cur adversus eam credunt se coinquinari? HIERONYMUS, super *Non quod intrat in os.* Opponat autem prudens lector, et dicat : Si quod intrat in os, non coinquinat hominem, quare idolothytis non vescimur? Sciendum igitur, quod ipsi quidem cibi, et omnis Dei creatura, per se munda sit; sed idolorum et dæmoniorum invocatio ea facit immunda; apud eos scilicet qui cum conscientia idoli idolothytum manducant, et conscientia eorum, cum sit infirma, polluitur, ut Apostolus dicit. REMIGIUS. Quicumque autem tantæ fidei est ut intelligat creaturam Dei nullo modo inquinari posse, sanctificetur cibus per verbum Dei et orationem, et comedat quicquid vult : ita tamen quod hæc licentia offendiculum non fiat infirmis, ut Apostolus dicit.

3. Tunc accedentes discipuli ejus, dixerunt ei : Scis, quia Pharisæi audito hoc verbo scandalizati sunt? At ille respondens ait : Omnis plantatio quam non plantavit Pater meus cœlestis, eradicabitur Sinite illos : cæci sunt, et duces cæcorum. Cæcus autem si cæco ducatum præstet, ambo in foveam cadunt.

3. HIERONYMUS. Ex uno sermone Domini, omnis superstitio observationum Judaicarum fuerat elisa, qui in cibis sumendis abominandisque religionem suam sitam arbitrabantur. CHRYSOSTOMUS, hom. LII. Præmissa itaque cum audissent Pharisæi, nihil contradixerunt illi, quia vehementer eos convicerat, non redarguendo solum, sed et dolum illorum propalando : sed scandalizati sunt, Pharisæi scilicet, non autem turbæ; unde dicitur *: Tunc accedentes discipuli ejus, dixerunt ei : Scis quia Pharisæi, audito hoc verbo, scandalizati sunt?* HIERONYMUS, super *Accedentes discipuli ejus.* Quia crebro teritur in ecclesiasticis scripturis scandalum, breviter dicendum quid significat scandalum. Nos offendiculum vel ruinam et impactionem pedis possumus dicere. Quando ergo legimus : Quicumque scandalizaverit, hoc intelligimus: Qui dicto vel facto occasionem ruinæ dederit. CHRYSOSTOMUS, hom. LI, *Sup. Matth.* Christus autem non solvit Pharisæorum scandalum, sed magis eos increpavit : unde sequitur. *At ille respon-*

[1] Sic A, B, C, D. — Parm. : « quia natura omnis creatura. » — [2] Al. : « significavit. » — [3] Al. deest : « eam. »

dens ait : *Omnis plantatio quam non plantavit Pater meus cœlestis, eradicabitur.* Hoc autem Manichæi de lege dictum esse dicunt : sed confutant eos quæ antea dicta sunt. Si enim de lege dixisset, qualiter superius pro lege pugnasset, dicens : *Quare transgredimini mandatum Dei propter traditionem vestram?* Qualiter etiam Prophetam induxisset in medium ? Si etiam Deus dixit, Exod. xx : « Honora patrem et matrem ; » qualiter hoc quod in lege dictum est, non est Dei plantatio? Hilarius, cap. xiv, in fin. Dicens ergo omnem plantationem quæ non a Patre sit. docet traditionem hominum eradicandam, cujus favore [1] legis præcepta trangressi sunt. Remigius. Omnis etiam falsa doctrina, at superstitiosa observatio cum suis actoribus permanere non potest ; et quia a Deo Patre non est, cum eisdem eradicabitur. Illa ergo sola permanebit quæ a Deo Patre est. Hieronymus, super *At ille respondens dixit.* Numquid ergo eradicabitur et illa plantatio, de qua Apostolus I Corinth. iii, ait, « Ego plantavi, Apollo, rigavit ? » Sed solvitur quæstio ex eo quod sequitur ; « Deus autem incrementum dedit. » Dicit et ipse : Dei agricultura, Dei ædificatio estis : » et alibi : « Cooperatores Dei sumus. » Si autem cooperatores, igitur [2] plantante [3] Paulo et rigante Apollo. Deus cum operatoribus suis plantat et rigat. Abutuntur autem hoc loco qui diversas naturas introducunt, dicentes : Si plantatio quam non plantavit Pater, eradicabitur ; ergo quam ille plantavit, non potest eradicari. Sed audiant illud Hieremiæ cap. ii : « Ego vos plantavi vineam veram : quomodo versi estis in amaritudinem vitis alienæ? » Plantavit quidem Deus, et nemo potest eradicare plantationem ejus. Sed quoniam ista plantatio in voluntate proprii arbitrii est, nullus alius eam eradicare poterit, nisi ipsa tribuerit assensum. Glossa *interlinearis.* Vel plantatio ista doctores legis significat cum sequacibus suis, qui Christum non habebant fundamentum. Quare autem sunt eradicandi, subditur : *Sinite illos* : *cæci sunt, et duces cæcorum.* Rabanus. Cæci quidem sunt, idest luce mandatorum Dei privati ; et sunt duces cæcorum, quia alios in præcipitium trahunt, errantes, et in errorem mittentes ; unde subditur : *Cæcus autem si cæco ducatum præstet, ambo in foveam cadunt.* Hieronymus, super *Si cæcus cæco.* Hoc etiam est quod Apostolus præceperat ad Tit. iii : « Hæreticum hominen post primam et alteram correptionem devita, sciens quod perversus sit hujuscemodi. » In hunc sensum et Salvator præcepit doctores pessimos dimittendos arbitrio suo, sciens eos difficulter ad veritatem posse trahi [4].

4. Respondens autem Petrus, dixit ei : Edissere nobis parabolam istam. At ille dixit : Adhuc et vos sine intellectu estis? Non intelligitis quia omne quod in os intrat, in ventrem vadit, et in secessum emittitur? Quæ autem procedunt de ore, de corde exeunt, et ea coinquinant hominem : de corde enim exeunt cogitationes malæ, homicidia, adulteria, fornicationes, furta, falsa testimonia, blasphemæ : hæc sunt quæ coinquinant hominem. Non lotis autem manibus manducare, non coinquinat hominem.

4. Remigius. Consueverat Dominus parabolice loqui ; et ideo Petrus cum audisset, *Quod intrat in os, non coinquinat hominem,* putavit illum parabolice fuisse locutum ; et ideo interrogavit, ut subditur : *Respondens autem Petrus dixit ei* : *Edissere nobis parabolam istam.* Et quia ex persona ceterorum hoc dixerat, idcirco simul cum aliis a Domino reprehensus est : unde sequitur : *At ille dixit : Adhuc et vos sine intellectu estis ?* Hieronymus super *Edissere nobis.* Corripitur autem a Domino, quare parabolice dictum putet quod perspicue locutus est. Ex quo animadvertimus, vitiosum esse auditorem qui [5] aut obscure, manifesta, aut manifeste dicta obscura velit intelligere. Chrysostomus hom. LII, *Sup. Matth.* Vel ideo Dominus increpat eum, quia non erat ex incertitudine quod quæsierat, sed ex scandalo quo scandalizatus erat. Turbæ enim non intellexerant quod dictum erat ; discipuli autem scandalizati fuerant ; unde a principio quasi pro Pharisæis interrogare volebant ; sed quia audierant eum magna dicentem, *Omnis plantatio* etc., repressi fuerunt. Sed Petrus, qui ubique fervens erat, neque ita silet ; quem Dominus increpat, et increpationi rationem addidit dicens : *Non intelligitis quia omne quod in os intrat, in ventrem vadit, et in*

[1] P. Nicolai corrigit sic : « quæ non a Patre sit, eradicandam docet, traditionem hominum eruendam, cujus favore. » — [2] Sic A, B, C, D. — Parm. : « cooperatores Dei, plantante Paulo, et rigante Apolline. » — [3] Al. : « si autem cooperatores, igitur plantante, etc. » — [4] Al. : « retrahi. » — [5] Sic codd. — Parm. : « qui obscura manifeste, aut manifeste dicta obscure. »

secessum emittitur? HIERONYMUS, super illud *Non intelligitis*. Ex hac sententia quidam calumniantur quod Dominus physicæ disputationis ignarus, putet omnes cibos in ventrem ire, et in secessum digeri, cum statim infusæ escæ per artus et venas ac medullas nervosquæ fundantur. Sed sciendum, quod tenuis humor et liquens esca, cum in venis et artubus concocta fuerit et digesta, per occultos meatus corporis quos græci, poros vocant, ad inferiora dilabitur, et in secessum vadit. AUGUSTINUS, *De vera religione*, cap. XL in princ. Alimenta carnis corrupta, idest amittentia formam suam, in membrorum fabricam migrant, et corrupta reficiunt, in aliam formam per convenientiam transeuntia, et per vitalem motum dijudicantur quodammodo, ut ex eis in structuram hujus pulchri visibilis, quæ apta sunt, assumantur, non apta vero per congruos meatus abjiciantur : quorum aliud fæculentissimum redditur terræ ad aliàs formas assumendas, aliud per totum corpus exhalat, aliud totius animalis latentes nervos accipit et inchoatur in prolem. CHRYSOSTOMUS, hom. LI, *Sup. Matth.* Cum autem hoc Dominus dicit, adhuc discipulis secundum Judaicam infirmitatem respondet : dicit enim, quoniam cibus non manet, sed egreditur; quamvis etsi maneret, non faceret immundum. Sed nondum hæc audire poterant. Propter hoc autem et Moyses per tantum tempus dicit esse immundos, quantum cibus intus manet : in vespere enim jubet lavari et mundum esse, quasi tempus digestionis et egestionis dimetiens. AUGUSTINUS, XV *De Trinit.* cap, x. Duo autem quædam hominis ora Dominus complexus est : unum corporis, aliud cordis : nam cum dicit : *Omne quod in os intrat, non coinquinat hominem*, apertissime demonstravit os corporis ; at in eo quod sequitur, os cordis ostendit, dicens : *Quæ autem procedunt de ore, de corde exeunt, et ea coinquinant hominem.* CHRYSOSTOMUS, hom. LII *Sup. Matth.* Quæ enim cordis sunt, intus in homine manent, et exeuntia inquinant, non manentia solum, immo tunc magis cum exierint ; unde subjunxit : *De corde enim exeunt cogitationes malæ* : quas primo ponit, quia hoc erat Judaicum vitium, qui scilicet ei insidiabantur. HIERONYMUS, super *De corde exeunt.* Principale igitur animæ non, secundum Platonem, in cerebro est, sed juxta Christum in corde : et arguendi sunt ex hac sententia qui cogitationes a diabolo immitti putant, et non ex propria nasci voluntate. Diabolus adjutor esse, et incentor malarum cogitationum potest esse ; auctor esse non potest. Si autem semper in insidiis positus levem cogitationum nostrarum scintillam suis fomitibus inflammaverit, non debemus opinari eum quæque occulta cordis rimari : sed ex corporis habitu et gestibus æstimare quid versemus intrinsecus. Verbi gratia, si pulchram mulierem nos crebro viderit inspicere, intelligit cor ab oculis vulneratum. GLOSSA. Ex cogitationibus autem malis proveniunt et mala facta et mala verba ; quæ lege prohibentur ; unde subdit, *Homicidia*, quæ prohibentur illo legis præcepto, « Non occides : » *adulteria, fornicationes*, quæ intelliguntur prohiberi illo præcepto, « Non mœchaberis : » *furta*, quæ prohibentur in præcepto, « Non furtum facies : » *falsa testimonia*, contra illud præceptum, « Non dices adversus proximum tuum falsum testimonium : » *blasphemiæ*, contra illud præceptum, « Non assumas nomen Dei in vanum. » REMIGIUS. Nominatis autem vitiis quæ divina lege prohibentur, pulchre Dominus subjungit : *Hæc sunt quæ coinquinant hominem* ; idest, immundum et impurum reddunt. GLOSSA. Et quia hujusmodi verba Domini ex Pharisæorum nequitia occasionem sumpserant, qui traditiones suas divinis præceptis præferebant ; consequenter concludit intervenientiam traditionis præmissæ, dicens : *Non lotis autem manibus manducare non coinquinat hominem.* CHRYSOSTOMUS, hom. LI, *Sup. Matth.* Non autem dixit: Escas in lege prohibitas manducare non coinquinat hominem, ut non possent illi contradicere ; sed concludit de illo de quo disputatio erat.

5. Et egressus inde Jesus, secessit in partes Tyri et Sidonis, et ecce mulier Chananea a finibus illis egressa, clamavit dicens ei : Miserere mei Domine fili David : filia mea male a dæmonio vexatur. Qui non respondit ei verbum. Et accedentes discipuli ejus rogabant eum, dicentes : Dimitte eam, quia clamat post nos. Ipse autem respondens ait : Non sum missus nisi ad oves quæ perierunt domus Israel. At illa venit, et adoravit eum dicens : Domine, adjuva me. Qui respondens ait : Non est bonum sumere panem filiorum, et mittere canibus. At illa dixit : Etiam Domine : nam et catelli edunt de micis quæ cadunt de mensa dominorum suorum. Tunc respondens Jesus, ait illi : O mulier, magna est fides tua : fiat tibi sicut vis. Et sanata est filia ejus ex illa hora.

5. Hieronymus, super *Et egressus inde Jesus.* Scribis et Pharisæis et calumniatoribus derelictis, transgreditur in partes Tyri et Sidonis, ut Tyrios Sidoniosque curaret : et ideo dicitur : *Et egressus inde Jesus, secessit in partes Tyri et Sidonis.* Remigius. Tyrus et Sidon civitates fuere gentilium : nam Tyrus metropolis fuerat[1] Chananæorum. Sidon terminus Chananæorum respiciens ad aquilonem. Chrysostomus, hom. LII, *Sup. Matth.* in princ. Considerandum autem quod quando ab escarum observatione Judæos eripuit, tunc et Gentibus januam aperuit ; sicut et Petrus prius in visione jussus est hanc legem solvere, et post ad Cornelium mittitur. Si quis autem quærat, cum discipulis suis dixerit supra x : *In viam Gentium ne abieritis*, qualiter hanc ambulat viam : Primum quidem illud dicemus quia non erat obnoxius præcepto quod discipulis dederat. Secundo autem quia neque ut prædicaturus abiit : unde et Marcus dicit cap. vii, quoniam occultavit seipsum. Remigius. Ivit autem, ut Tyrios Sidoniosque curaret ; sive ut hujus mulieris filiam liberaret a dæmonio ; quatenus per ejus fidem, Scribarum et Pharisæorum nequitiam condemnaret : de qua quidem muliere subditur : *Et ecce mulier Chananæa a finibus illis egressa.* Chrysostomus, hom. LII, *Sup. Matth.* non remote a principio. Dicit autem Evangelista eam esse Chananæam, ut ostendat virtutem præsentia Christi. Chananæi enim, qui expulsi fuerant ut non perverterent Judæos, hi Judæis apparuerunt prudentiores, ut exirent a terminis suis, et accederent ad Christum. Cum autem hæc mulier accessisset, nihil aliud quam misericordiam poposcit : unde sequitur : *Clamavit dicens ei : Miserere mei Domine fili David.* Glossa Anselmi. Magna fides Chananææ hic notatur. Deum credit, ubi Dominum vocat hominem, ubi dicit filium David. Nihil ex merito postulat, sed solam misericordiam Dei efflagitat, dicens, *Miserere.* Nec dicit, Miserere filiæ, sed *Miserere mei* : quia dolor filiæ dolor est matris ; et ut magis eum ad compassionem moveat, totum ei dolorem enarrat : unde sequitur : *Filia mea male a dæmonio vexatur* : in quo vulnera medico detegit, et magnitudinem et qualitatem morbi : magnitudinem, cum dicit, *Male vexatur* ; qualitatem cum dicit, *A dæmonio.* Chrysostomus, hom. XVII in varios Matth. locos. Vide autem prudentiam feminæ : non ivit ad homines seductores ; non quæsivit inanes ligaturas ; sed omnes relinquens diaboli cultus, venit ad Dominum. Non petivit Jacobum, non rogavit Joannem, non accessit ad Petrum ; sed suscepit in se pœnitentiæ patrocinium, et sola cucurrit ad Dominum. Sed vide inexpertum negotium. Petit, et lamentum suum producit in clamorem ; et amator hominum Deus non respondet verbum : unde sequitur : *Qui non respondit ei verbum.* Hieronymus, super *Qui non respondit ei verbum.* Non autem de superbia pharisaica, nec de scribarum supercilio, sed ne ipse sententiæ suæ contrarius videretur, per quam jusserat supra x : *In viam Gentium ne abieritis* : nolebat enim occasionem calumniantibus dare, perfectamque salutem Gentium passionis et resurrectionis tempori reservabat. Glossa Anselmi. Differendo etiam et non respondendo, patientiam mulieris et perseverantiam nobis ostendit. Ideo etiam non respondit, ut discipuli pro ea rogarent : ostendens per hoc, necessarias esse preces sanctorum ad aliquid impetrandum : unde sequitur : *Et accedentes discipuli ejus, rogabant eum, dicentes : Dimitte eam, quia clamat post nos.* Hieronymus, super illud *Accedentes discipuli.* Discipuli adhuc illo tempore mysteria Domini nescientes, vel misericordia moti, rogabant pro Chananæa muliere, vel importunitate ejus carere cupientes. Augustinus, *De cons. Evang.* lib. II, cap. xxix, par. ante med. Affert autem aliquam repugnantiæ quæstionem quod Marcus in domo dicit fuisse Dominum cum ad illum venit mulier pro filia sua rogans. Matthæus autem posset intelligi de domo tacuisse, eamdem tamen rem commemorasse. Sed quoniam dicit, discipulos Domino ita suggessisse, *Dimitte illam, quoniam clamat post nos*, nihil videtur aliud significare quam post ambulantem Dominum, mulierem istam deprecatoriam vocem misisse. Intelligendum est ergo, dixisse quidem Marcum quod intraverit ubi erat Jesus, cum eum prædixisset fuisse in domo. Sed quia Matthæus, ait, *Non respondit ei verbum*, dedit agnoscere quod tacuerunt ambo, et in eo silentio egressum fuisse Jesum de domo illa ; atque ita cetera contexuntur quæ jam in nullo discordant.

[1] Sic A, B, C, D. — Parm. : « fuerat. »

Chrysostomus, hom. LII, *Sup. Matth.* aliquant. a principio. Æstimo autem et discipulos ad calamitatem mulieris esse tristatos : sed tamen non sunt ausi dicere: Da ei hanc gratiam, sed *Dimitte eam* : sicut et nos cum volumus alicui persuadere, multoties contraria dicimus.

Ipse autem respondens ait: *Non sum missus nisi ad oves quæ perierunt domus Israel.* Hieronymus, super *Non sum missus nisi ad oves.* Non autem hoc dicit quin ad Gentes non missus sit : sed quod primum ad Israel missus est, ut illis non recipientibus Evangelium, justa fieret ad Gentes transmigratio. Remigius. Specialiter enim missus est ad salutem Judæorum, ut etiam corporali præsentia eos doceret. Hieronymus, super *Ad oves Israel.* Signanter autem dixit, *Ad oves perditas domus Israel*, ut etiam ex hoc loco nunc [1] erroneam ovem de alia parabola intelligamus. Chrysostomus in hom. LII, *Sup. Matth.* Sed quia mulier vidit nihil posse Apostolos, inverecunda effecta est bona inverecundia : ante enim [2] neque in conspectum venire audebat: unde dictum est, *Clamat post nos.* Quando autem videbatur ut angustiata recederet, tunc propius venit : unde sequitur : *At illa venit, et adoravit eum.* Hieronymus, super *At illa venit adoravit.* Nota, quod ista Chananæa perseveranter primum filium David, deinde Dominum vocat, et ad extremum, Deum adoravit. Chrysostomus, hom. LII, *Sup. Matth.* super *Non est bonum.* Ideoque non dixit: Roga vel deprecare Deum; sed, *Domine adjuva me.* Quanto ergo magis mulier multiplicabat supplicationem, tanto et ipse multiplicabat negationem : et non adhuc Judæos oves vocat, sed filios, illam autem canem : unde sequitur. *Qui respondens ait*: *Non est bonum sumere panem filiorum, et dare canibus.* Glossa Anselmi. Filii sunt Judæi generati et nutriti sub cultu unius Dei per legem ; panis est Evangelium, miracula, et alia quæ ad salutem nostram pertinent. Non est ergo conveniens ut a filiis auferantur, et dentur Gentibus, qui sunt canes, donec Judæi repudient. Rabanus. Canes autem Gentiles propter idololatriam dicuntur, qui esui sanguinis dediti, et cadaveribus mortuorum, vertuntur in rabiem. Chrysostomus, homil. LII, *In Matth.* Vide autem mulieris prudentiam, qualiter neque contradicere ausa est, neque tristata in aliorum laudibus, neque molestata in proprio convicio : unde sequitur : *At illa dixit*: *Etiam Domine* : *nam et catelli edunt de micis quæ cadunt de mensa dominorum suorum.* Ille dixit iv, *Non est bonum* : hæc autem dixit, *Utique Domine* : ipse Judæos filios vocat : hæc autem dominos : ipse canem eam nominavit ; hæc autem et opus canis adjecit ; ac si dicat : Si canis sum, non sum aliena : canem me dicis ; ergo nutri me ut canem : non possum relinquere mensam Domini mei. Hieronymus, *ubi supra.* Mira autem hujus mulieris fides, patientia et humilitas prædicantur : fides, qua credebat sanari posse filiam suam : patientia, qua toties contempta in precibus perseverat ; humilitas, quod se non canibus, sed catulis comparat. Scio me, inquit, filiorum panem non mereri nec integros capere posse cibos, nec sedere ad mensam posse cum patre ; sed contenta sum reliquiis catulorum, ut per humilitatem micarum ad panis integri veniam magnitudinem. Chrysostomus, hom. LII, *Sup. Matth.* ante medium. Propter hoc autem Christus tardabat ; præsciebat enim eam hoc dicturam, nec occultari volebat tantam mulieris virtutem : unde sequitur : *Tunc respondens Jesus ait illis* : *O mulier, magna est fides tua* : *fiat tibi sicut vis* : ac si dicat : Fides tua majora his audire potest ; verum interim fiat tibi sicut vis. Vide autem [3] qualiter non parum et hæc mulier intulit in filiæ medicinam : propter hoc enim neque Christus dixit : Sana sit filia tua ; sed : *Magna est fides tua: fiat tibi sicut vis*: ut discas quoniam simpliciter loquebatur, et non adulationis, sed multæ fidei erant verba ipsius. Hæc autem Christi vox similis est illi voci qua dixit. Gen. i : « Fiat firmamentum : et factum est : » unde sequitur : *Et sanata est filia ejus ex illa hora.* Intende autem qualiter Apostolis non impetrantibus impetrat ipse : tam magnum quid est instantia orationis ; etenim pro nostris noxis a nobis vult magis rogari, quam ab aliis pro nobis. Remigius. His etiam verbis datur nobis exemplum catechizandi et baptizandi pueros : quoniam hæc mulier non ait, Salva filiam meam, aut adjuva eam : sed *Miserere mei, et adjuva me.* Hinc etenim

[1] Al. omittitur : « nunc. » — [2] Al. : « inverecunda facta est : ante enim, etc. » — [3] Al. deest : « autem. »

descendit consuetudo in Ecclesia ut fideles pro suis parvulis fidem Deo promittant, quando ipsi non sunt tantæ ætatis et rationis ut per se fidem Deo promittere valeant ; quatenus sicut fide istius mulieris sanata est filia ejus, ita et fide virorum catholicorum peccata parvulis relaxentur. Allegorice autem hæc mulier sanctam Ecclesiam significat de Gentibus congregatam. Per hoc enim quod Dominus relictis Scribis et Pharisæis, venit in partes Tyri et Sidonis, præfigurabatur quia relicturus erat Judæos, et transiturus ad Gentes. Est autem hæc mulier egressa a finibus suis, quoniam Ecclesia sancta recessit a pristinis erroribus et vitiis. HIERONYMUS, super *Filia mea*. Filiam autem Chananææ puto animas esse credentium, quæ male a dæmonio vexabantur, ignorantes creatorem, et adorantes lapidem. REMIGIUS, Filios autem Dominus appellat Patriarchas et Prophetas illius temporis. Per mensam designatur sacra Scriptura ; per micas vero minima præcepta, vel interna mysteria, quibus sancta Ecclesia pascitur ; per crustas vero carnalia præcepta, quæ Judæi observant. Micæ autem sub mensa comedi dicuntur, quia Ecclesia humiliter se submittat ad implenda divina præcepta. RABANUS super *Et catelli*. Non autem crustas, sed micas de pane puerorum edunt catelli, quia conversi ad fidem, qui erant despecti in Gentibus, non litteræ superficiem in Scripturis, sed spiritualem sensum quo in bonis actibus proficere valeant, inquirunt. HIERONYMUS, super *Etiam Domine*. Mira autem rerum conversio. Israel quondam filius, nos canes : pro diversitate fidei ordo nominum commutatur : de illis postea dicitur Psal. XXI : « Circumdederunt me canes multi : » nos audivimus cum muliere : *Fides tua te salvam fecit*. RABANUS, super *Magna est fides tua*. Quæ merito magna dicitur : quia cum Gentes nec lege fuerint imbutæ, nec vocibus Prophetarum instructæ, ad prædicationem mox Apostolorum, in auditu auris obedierunt ; ideoque salutem impetrare meruerunt. Verum si ad primas Ecclesiæ rogantis lacrymas Dominum salutem animæ differt dare : non est desperandum, vel a petendo cessandum ; sed magis precibus insistendum. AUGUSTINUS, *De quæst. Evang.* lib. I, cap. XVIII. Quod et puerum Centurionis et filiam Chananææ mulieris, non veniens ad domos eorum sanat, significat, Gentes ad quas non venit, salvas fore per verbum suum. Quod ipsis rogantibus filii sanantur, intelligenda est [1] persona Ecclesiæ, quæ sibi est et mater et filii : nam simul omnes quibus constat Ecclesia, mater dicitur ; singuli autem iidem ipsi filii appellantur. HILARIUS, cap. XV, *In Matth.* Vel hæc mulier proselytorum formam præfert, fines suos egreditur, et ex Gentibus, scilicet in populi alterius nomen excedens : quæ pro filia, videlicet Gentium plebe, dominatu immundorum spirituum occupata, orat : et quia Dominum cognovit ex lege, David filium nuncupat. RABANUS. Item si quis conscientiam habet alicujus vitii sorde pollutam, filiam habet male a dæmonio vexatam. Item si quis bona quæ gessit, peccatorum peste fœdavit, filiam habet immundi spiritus furiis agitatam ; ideoque necesse est ut ad preces lacrymasque confugiat : sanctorumque intercessiones et auxilia quærat.

6. Et cum transisset inde Jesus, venit secus mare Galilææ ; et ascendens in montem, sedebat ibi. Et accesserunt ad eum turbæ multæ habentes secum mutos, cæcos, claudos, debiles, et alios multos, et projecerunt eos ad pedes ejus, et curavit eos ; ita ut turbæ mirarentur, videntes mutos loquentes, claudos ambulantes, cæcos videntes, et magnificabant Deum Israel.

6. HIERONYMUS, Sanata Chananææ filia, revertitur Dominus ad Judæam : unde dicitur : *Et cum transisset Jesus, venit secus mare Galilææ*. REMIGIUS. Hoc mare diversis vocabulis appellatur : dicitur enim mare Galilææ propter Galilæam adjacentem : mare Tiberiadis propter Tiberiadem civitatem.

Sequitur : *Et ascendens in montem, sedebat ibi*. CHRYSOSTOMUS, hom. LII, *Sup. Matth.* Considerandum autem, quod aliquando Dominus circuit ut sanet infirmos : aliquando autem sedet expectans eos : et ideo convenienter hic subditur : *Et accesserunt ad eum turbæ multæ, habentes secum mutos, claudos, cæcos, debiles, et alios multos*. HIERONYMUS, super *Et cum transisset inde*. In eo loco ubi latinus Interpres transtulit *debiles*, in græco scriptum est *sulloys* quod non debilitatis generale, sed unius infirmitatis nomen est : ut quomodo claudus dicitur, qui pede claudicat uno sic sulloys ap-

[1] Al. : « quod rogantibus filii sanantur. Et intelligenda est. »

pelletur qui unam manum debilem habet. CHRYSOSTOMUS. hom. LII, *Sup. Matth.* Hi autem in duobus fidem suam demonstrabant; et in ascendendo montem: et in hoc quia æstimabant se nullo alio indigere nisi ut projicerentur ad pedes Jesu; neque etiam adhuc tangunt fimbriam vestimenti, sed et ad altiorem fidem ascendunt: unde dicitur: *Et projecerunt eos ad pedes ejus.* Et mulieris quidem filiam cum multa tarditate curavit, ut ejus virtutem ostenderet: his autem, non quia meliores erant, sed ut infidelium Judæorum ora obstrueret, confestim sanationem præbet: unde sequitur: *Et curavit omnes.* Multitudo autem eorum qui curabantur, et facilitas sanationis eos in stuporem mittebat: unde sequitur: *Ita ut turbæ mirarentur, videntes multos loquentes.* HIERONYMUS, *ubi supra.* De debilibus tacuit, quia quid e contrario diceret uno verbo non habebat. RABANUS. Mystice autem, cum filia Chananææ præfigurasset salutem Gentium, venit in Judæam: quia « cum plenitudo Gentium intraverit, tunc omnis Israel salvus erit: » Rom. XI. GLOSSA. Mare autem juxta quod venit Jesus turbida hujus sæculi volumina signat: quod est Galilææ, cum homines a vitiis ad virtutes transmigrant. HIERONYMUS, super *Et curavit eos.* Ascendit autem in montem, ut quasi avis teneros fetus provocet ad volandum. RABANUS. Ut scilicet auditores suos erigat ad superna et cœlestia meditanda. Sedebatque ibi, ut demonstraret, non nisi in cœlestibus requiem esse quærendam. Eo autem sedente in monte, idest in cœlorum arce, accedunt turbæ fidelium, devota mente illi appropinquantes, ducentes secum mutos et cæcos etc., eosque ad pedes Jesu projiciunt: qui peccata confitentes ipsi soli curandos subjiciunt [1]: quos ita curat ut turbæ mirentur et magnificent Deum Israel; quia fideles, quando viderint eos qui spiritualiter ægrotaverant, diversis operibus virtutum ditatos; laudem Deo decantant. GLOSSA Anselmi. Muti autem sunt qui non laudant Deum; cæci qui non intelligunt vias vitæ: surdi qui non obtemperant: claudi per devia boni operis non recte euntes; debiles sunt qui infirmi sunt in bonis operibus.

7. Jesus autem convocatis discipulis suis dixit: Misereor turbæ, quia triduo jam perseverant mecum, et non habent quod manducent; et dimittere eos jejunos nolo, ne deficiant in via. Et dicunt ei discipuli: Unde ergo nobis in deserto panes tantos ut saturemus turbam tantam? Et ait illis Jesus: Quot panes habetis? At illi dixerunt: Septem, et paucos pisciculos. Et præcepit turbæ ut discumberent super terram. Et accipiens septem panes et pisces, et gratias agens fregit, et dedit discipulis, et discipuli dederunt populo; et comederunt omnes, et saturati sunt. Et quod superfuit de fragmentis, tulerunt septem sportas plenas. Erant autem qui manducaverunt quatuor millia hominum, extra parvulos et mulieres.

7. HIERONYMUS, super *Convocatis discipulis.* Prius Christus infirmorum debilitates abstulerat, postea vero sanatis offert cibos. Convocat quoque discipulos, et quod facturus est loquitur; unde dicitur: *Jesus autem convocatis discipulis suis dixit, Misereor turbæ.* Hoc autem facit ut magistris exemplum tribuat, cum minoribus atque discipulis communicandi consilia; vel ut [2] ex confabulatione intelligant signi magnitudinem. CHRYSOSTOMUS, hom. LIII, *Sup. Matth.* circ. princ. Turbæ enim cum ad sanationem venissent, non audebant petere panes: unde ipse amator hominum, et omnium curam gerens, etiam non petentibus dat: propter quod dicit, *Misereor turbæ.* Ne autem dicatur quoniam venientes viaticum portaverant, dicit: *Quia triduo jam perseverant mecum, et non habent quod manducent.* Etsi enim quando venerunt, cibos habuerunt, tamen jam consumpti erant: et propter hoc non in prima aut secunda die hoc fecit, sed in tertia, quando jam omnia erant, corrupta: ut prius ipsi in necessitate constituti, cum ampliori desiderio susciperent quod fiebat. Monstrat autem et quod de longe venerant, et nihil eis reliquum fuerat, in hoc quod dicit: *Et dimittere eos jejunos nolo, ne deficiant in via.* Cum autem nolit eos jejunos dimittere, ideo tamen non statim signum facit, ut ex hac interrogatione et responsione attentiores discipulos faciat, et fidem suam ostendant, dicentes: Fac panes. Et quamvis Christus plurima fecerit ut miraculi prius facti recordarentur, quia fecit eos ministros, et partiti sunt cophinos, adhuc tamen imperfectius dispositi erant: quod patet per hoc quod sequitur: *Et dicunt ei discipuli: Unde ergo nobis in deserto panes tantos ut saturemus turbam tantam?* Ipsi quidem infirma cogitatione hoc dixerunt; per hoc tamen miraculum futurum insuspicabile

[1] Al.: « qui peccata confitentes ipsi soli curanda subjiciunt. » — [2] Al. omittitur: « ut. »

facientes : ne aliquis enim suspicaretur quod ab aliquo propinquo castello accepti sunt cibi, propter hoc miraculum istud in solitudine fit, multum a castellis distante. Ipse autem Christus, ut discipulorum erigat mentem, eos interrogat; ut ex modo interrogationis eos commemoret illorum quæ prius facta sunt : unde sequitur : *Et ait illis Jesus : Quot panes habetis? At illi dixerunt : Septem, et pisciculos paucos.* Non autem addunt : *Sed hæc quid sunt inter tantos ?* sicut antea dixerant : jam enim paulatim profecerant, licet non totum apprehendatur ab eis. Admirare autem in Apostolis veritatis amorem, qualiter ipsi scribentes non occultant suos etiam magnos defectus : non enim est quantalibet accusatio, parum ante tali signo facto confestim oblivisci. Admirare autem et aliam sapientiam eorum, qualiter ventrem superabant, non multam mensæ curam facientes : in eremo enim existentes, et per tres dies ibi morantes, solum septem panes ibi habebant. Alia vero similiter prioribus fecit : etenim recumbere eos fecit in terra, et in manibus discipulorum crescere panes : unde sequitur : *Et præcepit turbæ ut discumberent super terram.* HIERONYMUS, super *Et dicunt ei discipuli.* De hoc autem supra diximus, et eadem repetere otiosi est : tantum in his quæ discrepant immoremur. CHRYSOSTOMUS, hom. LIII, *Sup. Matth.* Finis autem utriusque miraculi non similis est : sequitur enim : *Et quod superfuit de fragmentis, tulerunt septem sportas plenas. Erant autem qui manducaverunt quatuor millia hominum, extra parvulos et mulieres.* Quare autem minores fuerunt reliquiæ in hoc miraculo quam in primo, etsi non tot fuerint qui comederunt? Aut igitur hoc est, quia sportæ cophinis majores erant ; aut ut [1] ex diversitate rememorentur et illius et hujus miraculi : et propter hoc tunc quidem fecit cophinos reliquiarum numero æquales discipulis, nunc autem sportas panibus æquales. REMIGIUS. In hac autem evangelica lectione consideranda est in Christo operatio divinitatis et humanitatis : per hoc enim quod turbis miseretur, ostendit se humanæ fragilitatis affectionem habere; in eo vero quod panes multiplicavit et turbas pavit, ostenditur divinitatis operatio. Destruitur ergo hic error Eutychetis, qui in Christo dicebat unam naturam. AUGUSTINUS, *De cons. Evang.* lib. II, cap. L. Sane non abs re est [2] admonere in hoc miraculo : quod si aliquis Evangelistarum hoc dixisset, qui de quinque panibus non dixisset [3], contrarius ceteris putaretur. Sed quia illi qui miraculum de septem panibus narraverunt, nec illud de quinque tacuerunt ; neminem movet, et utrumque factum homines intelligunt. Hoc ideo diximus, ut sicubi simile reperitur factum a Domino quod in aliquo alter alteri Evangelistæ ita repugnare videatur ut omnino solvi non possit, nihil aliud intelligatur quam utrumque factum esse, et aliud ab alio commemoratum. GLOSSA Anselmi. Notandum autem quod prius Dominus aufert debilitates, et postea cibat : quia prius sunt removenda peccata, et postea anima verbis Dei nutrienda. HILARIUS, cap. XV, *In Matth.*, circ. fin. Sicut autem illa turba quam prius pavit, Judaicæ credentium convenit plebi ; ita hæc populo Gentium comparatur. Quod vero quatuor millia virorum congregantur, multitudo innumerabilium ex quatuor orbis partibus intelligitur. HIERONYMUS, parum ante finem *Com.* in cap. XV. Isti etiam non sunt quinque millia, sed quatuor millia qui numerus semper in laude [4] ponitur ; et quadrangulus lapis non fluctuat, non est instabilis : et ob hanc causam etiam Evangelia in hoc numero consecrata sunt. In superiori ergo signo, quia propinqui erant et vicini quinque sensuum, non ipse Dominus eorum recordatur, sed discipuli ; hic autem ipse Dominus misereri se dicit eorum quia triduo jam perseverant cum eo : quia scilicet Patri Filio Spirituique sancto credebant. HILARIUS, cap. XV, *In Matth.* a med. Vel quia omne passionis dominicæ tempus cum Domino agunt : sive quia venturi ad baptismum confitentur se credere in passione ac resurrectione ejus : sive quia toto passionis dominicæ tempore jejuniis Domino quadam compassionis societate junguntur. RABANUS, super *Quia jam triduo.* Vel hoc dicitur, quia in toto sæculo [5] tertium tempus est quo gratia datur : primum ante legem, secundum

[1] Al. deest : « ut. » — [2] Al. : « ut abs re est, etc. » — [3] In Veneta Nicolini editione anni 1593, omittitur : « qui de quinque panibus non dixisset. » — [4] Sic A, B, C, D. — Parm. : « laudibus. » — [5] Sic A, B, C, D. — Parm. : « triplex. »

sub lege, tertium sub gratia : quartum est in cœlo, ad quod tendens reficitur in via. Remigius. Vel quia peccata commissa per pœnitentiam corrigentes cogitatione, locutione [1] et opere convertuntur ad Dominum. Has turbas noluit Dominus dimittere jejunas, ne deficerent in via : quia peccatores per pœnitentiam conversi, in cursu labentis sæculi pereunt, si absque sacræ doctrinæ pabulo dimittantur. Glossa. Septem panes sunt Scriptura novi testamenti, in quo gratia Spiritus sancti et revelatur et datur : neque sunt hordeacei, ut supra, quia non hic, ut in lege, vitale alimentum figuris quasi tenacissima palea tegitur : hic non duo pisces, ut in lege duo ungebantur [2], scilicet rex et sacerdos; sed pauci, idest sancti novi testamenti, qui de fluctibus sæculi erepti, et sustinent turbulentum mare, et exemplo suo nos reficiunt, ne in via deficiamus. Hilarius, cap. xv, parum ante finem. Turbæ autem in terra recumbunt : nullis enim legis operibus fuerant ante substratæ [3]; sed peccatorum et corporum suorum [4] inhærebant. Glossa *ordinaria* super illud, *Septem sportas*. Vel ibi super fenum, ut desideria carnis comprimantur; hic super terra, ubi et ipsi mundus relinqui præcipitur. Vel mons in quo Dominus reficit, est altitudo Christi : ibi ergo fenum super terram, quia ibi celsitudo Christi [5], propter carnales, carnali spe et desiderio tegitur : hic remota omni cupiditate carnali, convivas novi testamenti spe permanentes solidatosque continet : ibi quinque millia, qui carnales quinque sensibus subditi; hic quatuor, propter quatuor virtutes quibus spiritualiter muniuntur, temperantiam, prudentiam, fortitudinem et justitiam : quarum prima est cognitio rerum appetendarum et vitandarum; secunda refrenatio cupiditatis ab his quæ temporaliter delectant; tertia firmitas contra molesta sæculi; quarta, quæ per omnes diffunditur, dilectio Dei et proximi : et ibi et hic mulieres et parvuli excepti sunt : quia in veteri et novo testamento non admittuntur ad Dominum qui non perdurant occurrere in virum perfectum, vel infirmitate virium, vel levitate mentis. Utraque refectio in monte celebrata est, quia utriusque testamenti Scriptura et altitudinem cœlestium præceptorum mandat et præmium [6]. Utraque altitudinem Christi prædicat. Altiora mysteria, quæ non capit communis turba, Apostoli substollunt [7] et implent, scilicet perfectorum corda septiformis Spiritus gratia ad intelligendum illustrata. Sportæ junco et foliis palmarum solent contexi; et significant sanctos, qui radicem cordis in ipso fonte vitæ collocant ne arescant ut juncus in aqua, et palmam æternæ retributionis in corde retinent.

[1] Al. omittitur : « locutione. » — [2] Al. : « injungebantur. » — [3] Al. : « subtractæ. » — [4] P. Nicolai apponit « origini. » — [5] Al. : « quia ibi est celsitudo Christi. » — [6] P. Nicolai habet : « et præmiorum. » — [7] Sic A, B, C, D. — Parm : « sufferunt. » — Porro « substollunt » non invenitur in Glossariis. »

CAPUT DECIMUMSEXTUM

1. Et dimissa turba, ascendit in naviculam, et venit in fines Mageddan. Et accesserunt ad eum Pharisæi et Sadducæi tentantes, et rogaverunt eum ut signum de cœlo ostenderet eis. At ille respondens ait illis : Facto vespere dicitis : Serenum erit, rubicundum est enim cœlum ; et mane : Hodie tempestas, rutilat enim triste cœlum. Faciem ergo cœli dijudicare nostis ; signa autem temporum non potestis. Generatio mala et adultera signum quærit ; et signum non dabitur ei, nisi signum Jonæ Prophetæ. Et relictis illis, abiit.

1. Chrysostomus, homil. LIII *Sup. Matth.* Sicut post miraculum quinque panum, Dominus turbas dimisit, ita et nunc : nec autem pedes recedit, sed navigio, ne turba eum sequatur : unde dicitur : *Et dimissa turba, ascendit in naviculam, et venit in fines Mageddan.* Augustinus, *De cons. Evang.* lib II, cap. LI. Marcus autem dicit, quod in Dalmanutcaa[1] : nec est dubitandum eumdem locum esse sub utroque nomine : nam plerique codices non habent, etiam secundum Marcum, nisi Mageda [2]. Rabanus. Est autem Mageda regio contra Gerasam, et interpretatur poma, vel nuntia ; et significat hortum, de quo dicitur Cant. IV : « Hortus conclusus, fons signatus : » in quo crescunt poma virtutum, et ubi nuntiatur nomen Domini. Docet autem, quod prædicatores, ministrato verbo turbæ, ipsi intra cubiculum cordis virtutum pomis debent refici. Sequitur : *Et accesserunt ad eum Pharisæi et Sadducæi tentantes et rogaverunt cum ut signum de cœlo ostenderet eis.* Remigius. Admiranda quippe est cæcitas Pharisæorum et Sadducæorum : sic enim postulabant signum de cœlo, quasi ea non essent signa quæ facere videbatur. Quod autem signum postularent, Joannes manifestat : refert enim cap. IV, post refectionem de quinque panibus, turbam accessisse ad Dominum, et dixisse : Quod signum facis, ut « videamus, et credamus tibi? Patres nostri manna in deserto comederunt, sicut scriptum est : Panem de cœlo dedit eis manducare. » Ideoque et hic dicunt : Ostende nobis signum de cœlo ; idest fac, ut uno vel duobus diebus manna pluat, ut totus populus pascatur, sicut multo tempore factum est in deserto. Ipse vero inspiciens cogitationes eorum, ut Deus, et sciens quod si etiam signum de cœlo eis ostenderet, non crederent ; noluit eis dare signum quod postulabant : unde sequitur : *At ille respondens ait illis : Facto vespere dicitis, Serenum erit* etc. Hieronymus, in principio *Com.* in cap. XVI Matth. Hoc apud græcos in plerisque codicibus non habetur. Sensus autem manifestus est, quod ex elementorum ordine et consonantia possunt et sereni et pluviosi dies prænosci. Scribæ autem et Pharisæi, qui videbantur legis esse doctores, ex Prophetarum vaticinio non poterant cognoscere Salvatoris adventum. Augustinus, *De quæst. Evang.* lib. I, cap. XX. Potest etiam intelligi quod dixit Dominus : *Facto vespere dicitis : Serenum erit, etenim rubicundum est cœlum* ; idest, sanguine passionis Christi, primo adventu indulgentia peccatorum datur. *Et mane : Hodie tempestas, rubet enim cum tristitia cœlum :* illud est quod secundo adventu igne præcedente venturus est. Glossa, *ordinaria.* Vel aliter. *Rutilat triste cœlum* ; idest, patiuntur Apostoli post resurrectionem : post quos me judicare in futuro scire potestis quia cum non parco meis bonis quin patiantur, non parcam aliis in futuro. *Faciem ergo cœli dijudicare nostis ; signa autem temporum non potestis.* Signa temporum dixit de adventu suo vel passione, cui simile est roseum cœlum vespere ; et idem de tribulatione, ante adventum suum futura, cui simile est mane roseum cum tristitia cœlum. Chrysostomus, hom. LIII *In Matth.* Sicut ergo in cœlo aliud quidem est signum serenitatis, aliud pluviæ ; ita et in me putare oportet : nunc enim, scilicet in primo adventu his signis quæ in terra sunt, opus est ; quæ

[1] Sic A, B, C, D. — Parm. : « Dalmanutha. » — [2] Sic A, B, C, D. — Parm. : « Mageddan. »

autem in cœlo sunt, conservantur tempori secundi adventus. Nunc enim sicut medicus veni; tunc sicut judex adero : propter hoc nunc occultus veni; tunc autem cum multa divulgatione quando virtutes cœlorum movebuntur. Sed non est nunc tempus horum signorum : quia veni mori, et quæ abjecta sunt pati : et ideo sequitur : *Generatio mala et adultera signum quærit*; *et signum non dabitur ei, nisi signum Jonæ Prophetæ.* Augustinus, *De cons. Evang.* lib. II, cap. li. Hoc autem et alibi jam dixit Matthæus : unde retinendum est eadem Dominum sæpe dixisse; ut quod existente contrario solvi non poterit, bis dictum intelligatur. Glossa *Interlinearis.* Dicit autem, *Generatio mala et adultera*, idest incredula, pro spirituali carneum habens intellectum. Rabanus. Non ergo generationi illi tentantium Dominum signum cœleste datur, quale quærebant, quibus multa signa dedit in terra; sed generationi quærentium Dominum, idest Apostolis; quibus cernentibus, ascendit in cœlum, et Spiritum sanctum misit. Hieronymus, super *Et relictis.* Quid autem sibi velit signum Jonæ, jam supra dictum est. Chrysostomus, *ut supra.* Cum autem hoc Pharisæi audissent, oportebat interrogare, et dicere : Quid est quod dicitur? Sed ipso non desiderio discendi hoc a Domino quæsierunt; et ideo Dominus eos reliquit; unde sequitur : *Et relictis illis, abiit.* Rabanus. Idest relicta generatione mala Judæorum, abiit trans fretum, et Gentium secutus est populus. Nota, quod non, sicut in aliis legitur locis, dimissis turbis abiit; sed quia infidelitatis error insolentium animos obtinebat, dicitur quod eos reliquit.

2. Et cum venissent discipuli ejus trans fretum, obliti sunt panes accipere. Qui dixit illis : Intuemini, et cavete a fermento Pharisæorum et Sadducæorum. At illi cogitabant inter se, dicentes : Quia panes non accepimus. Sciens autem Jesus dixit eis : Quid cogitatis inter vos modicæ fidei, quia panes non habetis? Nondum intelligitis, neque recordamini quinque panum, et quinque millium hominum, et quot cophinos sumpsistis? Neque septem panum et quatuor millium hominum, et quod sportas sumpsistis? Quare non intelligitis, quia non de pane dixi vobis : Cavete a fermento Pharisæorum et Sadducæorum? Tunc intellexerunt, quia non dixerit cavendum a fermento panum, sed a doctrina Pharisæorum et Sadducæorum.

2. Glossa. Sicut Dominus Pharisæos reliquerat propter eorum infidelitatem, ita consequenter et doctrinam eorum a discipulis cavendam esse docet : unde sequitur : *Et cum venissent discipuli ejus trans fretum, obliti sunt accipere panes.* Remigius. Tanto enim amore magistri detinebantur ut nec etiam ad punctum vellent ab eo recedere. Animadvertendum est ergo quantum alieni essent ab appetitu deliciarum, cum tam parvam haberent de necessariis curam ut etiam obliti sint panes accipere, sine quibus humana fragilitas subsistere non potest.

Sequitur : *Qui dixit illis* : *Intuemini et cavete a fermento Pharisæorum et Sadducæorum.* Hilarius, cap. xvi, inter med. et fin. In quo monentur Apostoli non admisceri Judæorum doctrinæ : quia legis opera in effectum fidei et præfigurationem rerum consequentium constituta sunt : et in quorum tempora atque ætatem veritas contigisset, nihil ultra in veritatis similitudinem positum arbitrarentur : ne doctrina Pharisæorum Christum nesciens, effectum evangelicæ veritatis rumperet. Hieronymus, super *Qui dixit illis, Intuemini.* Qui enim cavet a fermento Pharisæorum et Sadducæorum, legis, ac litteræ præcepta non servat, traditiones hominum negligit, ut faciat Dei mandata. Hoc est fermentum de quo Apostolus ait I Cor. v : « Modicum fermentum totam massam corrumpit. » Istiusmodi fermentum etiam omni ratione vitandum est, quod habuit Marcion, Valentinus et omnes hæretici. Fermentum enim hanc habet vim ut, si farinæ mixtum fuerit, quod parum videbatur, crescat in majus, et ad saporem suum universam conspersionem trahat : ita et doctrina hæretica, si vel modicam scintillam jecerit in tuum pectus, in brevi ingens flamma concrescit, et totam hominis passionem ad se[1] trahet. Chrysostomus, homil. LIII *Sup. Matth.* Quare non dixit : Attendite a doctrina Pharisæorum manifeste? Quia vult commemorare ea quæ facta sunt, scilicet de multiplicatione panum : etenim noverat eos esse oblitos. Simpliciter autem de hoc eos incusare non videtur rationem habere; occasione autem ab eis recepta eos increpare, susceptibilem faciebat incusationem; et ideo quæ cogitabant discipuli, Evangelista in medium introducit, dicens : *At illi cogitabant intra se dicentes, Quia panes non accepimus.* Hieronymus,

[1] Sic A, B, C, D. — Parm. : « trahit. »

super illud, *Quid cogitatis.* Quomodo autem panes non habebant qui statim impletis septem sportis, ascenderunt in naviculam, et venerunt in fines Mageda? Ibi [1] audiunt navigantes quod cavere debeant a fermento Pharisæorum et Sadducæorum. Sed Scriptura testatur, quod obliti sunt eos secum tollere. CHRYSOSTOMUS, homil. LIII *Sup. Matth.* Quia vero discipuli circa observationes Judaicas adhuc repebant, ideo Dominus vehementer eos increpat ad utilitatem omnium : unde sequitur : *Sciens autem Jesus, dixit eis : Quid cogitatis inter vos, modicæ fidei, quia panes non habetis?* GLOSSA, *ordinaria.* Quasi dicat : Quid cogitatis me dixisse de terrenis panibus, de quibus non est vobis dubitandum, cum de tam paucis tantas feci abundare reliquias? CHRYSOSTOMUS, hom. LIII *Sup. Matth.* Hoc autem facit, ut sollicitudinem escarum abe is abjiciat. Sed quare non arguit eos, cum dixerunt, *Unde nobis in solitudine panes tanti?* etenim opportunius videbatur hoc dici. Sed ideo tunc non reprehendit eos, ne videretur se ingerere ad signa facienda; et nolebat ante turbas eos increpare. Tunc etiam [2] rationabilior hæc accusatio fuit quando jam duplici miraculo de panibus facto tales erant ut adhuc de escis dubitarent. Vide autem et increpationem cum mansuetudine : velut enim excusando respondet, pro his quos increpaverat dicens : *Nondum intelligitis, neque recordamini quinque panum?* GLOSSA, *Interlinearis.* Quasi dicat : Neque mysterium intelligitis, neque virtutem in memoria habetis. CHRYSOSTOMUS, homil. LIII *Sup. Matth.* Per quod in memoriam eis reducit ea [3] quæ præterierunt, et ad futura attentiores facit. HIERONYMUS, super illud, *Sciens Jesus dixit.* Per hoc autem quod dicit, *Quare non intelligitis?* ecce per occasionem docet eos quid significent quinque panes et septem, quinque millia hominum et quatuor millia, quæ pasta sunt in eremo. Si enim fermentum Pharisæorum et Sadducæorum non corporalem panem, sed traditiones perversas et hæretica significat dogmata; quare cibi quibus nutritus est populus Dei, non veram doctrinam integramque significent? CHRYSOSTOMUS, homil. LIII *Sup. Matth.* Ut autem discas quantum in discipulis potuit increpatio [4] Christi, et qualiter eorum mentem erexerit dormientem, audi quid Evangelista dicat : *Tunc intellexerunt quod non dixit cavendum a fermento panum; sed a doctrina Pharisæorum et Sadducæorum,* quamvis eo hoc non interpretante. Interpretatio ergo Domini eos a Judaicis observationibus abduxit, desides existentes attentiores fecit, et a parva fide eos eripuit, ut non timeant si quando paucos panes habere videantur, neque pro pane solliciti sint, sed hæc despiciant [5] universa.

3. Venit autem Jesus in partes Cæsareæ Philippi; et interrogabat discipulos suos, dicens : Quem dicunt homines esse Filium hominis? At illi dixerunt; Alii Joannem Baptistam, alii autem Eliam, alii vero Hieremiam, aut unum ex Prophetis. Dicit illis Jesus : Vos autem quem me esse dicitis? Respondens Simon Petrus dixit : Tu es Christus Filius Dei vivi. Respondens autem Jesus dixit ei : Beatus es Simon Barjona; quia caro et sanguis non revelavit tibi, sed Pater meus qui in cœlis est. Et ego dico tibi, quia tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam : et portæ inferi non prævalebunt adversus eam. Et tibi dabo claves regni cœlorum : et quodcumque ligaveris super terram, erit ligatum et in cœlis; et quodcumque solveris super terram, erit solutum et in cœlis.

3. GLOSSA. Postquam discipulos a Pharisæorum doctrina removerat Dominus, convenienter evangelicæ doctrinæ altitudinem in eis fundat : et ut major solemnitas designetur, locus describitur cum dicit : *Venit autem Jesus in partes Cæsareæ Philippi.* CHRYSOSTOMUS, hom. LIV *Sup. Matth.* Ideo autem non simpliciter Cæsaream nominat, sed Cæsaream Philippi; quia est et alia Cæsarea quæ est Stratonis : non autem in illa, sed in hac discipulos interrogavit; longe eos a Judæis abducens, ut ab omni timore eruti, libere dicant quæ habebant in mente. RABANUS. Philippus autem iste, frater fuit Herodis tetrarcha [6] Itureæ et Trachonitidis regionis, qui in honorem Tiberii Cæsariis Cæsaream Philippi, quæ nunc Paneas [7] dicitur, appellavit. GLOSSA, *ordinaria.* Confirmaturus autem in fide discipulos, prius opiniones et errores aliorum a mentibus eorum voluit removere : unde sequitur : *Et interrogavit discipulos suos, dicens : Quem dicunt homines esse Filium hominis?* ORIGENES, *In comm. Matthæi,* tractatu ex his quos nunc ha-

[1] Sic A, B, C, D. — Parm. Nicolai habet : « ibique. » — [2] Al. : « enim. » — [3] Al. : « eos reducit ad ea. » — Al. [4] : « interpretatio. » — [5] Al. : « respiciant. » — [6] Sic A, B, C, D. — Parm. : « tetrarchæ. » — [7] Sic A, B, C, D. — Parm. : « panes. » — Porro certum est legendum esse : « paneas. »

bemus I. Interrogat Christus discipulos, ut ex Apostolorum responsionibus nos discamus diversas opiniones fuisse tunc apud Judæos de Christo ; et ut nos semper scrutemur qualis opinio sit apud homines de nobis : ut si quid male dicitur de nobis, occasiones illius prædicamus : si quid autem boni, ejus occasiones augeamus. Sed et discipuli Episcoporum Apostolorum [1] instruuntur exemplo, ut qualescumque opiniones audierint foris de Episcopis suis, referant eis. HIERONYMUS, super *Et interrogabat discipulos.* Pulchre autem interrogat : *Quem dicunt homines esse Filium hominis?* Quia qui de Filio hominis loquuntur, hominis sunt ; qui vero divinitatem ejus intelligunt, non homines sed dii appellantur. CHRYSOSTOMUS hom. LIV *Sup. Matth.* parum a princ. Non autem dicit : Quem me dicunt Scribæ et Pharisæi esse? sed, Quem me dicunt homines esse? plebis mentem quæ ad malum inflexa non erat, investigans. Etsi enim multo humilior quam oportebat eorum erat de Christo opinio, sed tamen a nequitia libera erat ; Pharisæorum autem opinio de Christo erat plena multa malitia. HILARIUS, cap. XXI. Dicendo ergo, *Quem dicunt homines esse Filium hominis?* significavit, præter id quod in se videbatur, esse aliud sentiendum : erat enim hominis Filius. Quod igitur de se opinandi judicium desiderabat? non illud, arbitramur, quod de se ipse confessus est ; sed occultum erat de quo quærebatur, in quod se credentium fides debebat extendere. Est autem hæc confessionis tenenda ratio : ut sicut Dei Filium, ita et Filium hominis meminerimus : quia alterum sine altero nihil spei tribuit ad salutem ; et ideo signanter dicit : *Quem dicunt homines esse Filium hominis?* HIERONYMUS, *loc. cit.* Non enim dixit? Quem me esse dicunt homines? sed *Quem dicunt esse Filium hominis*? ne jactanter de se quærere videretur. Et nota, quod ubicumque in veteri testamento scriptum est, Filius hominis ; in Hebræo positum est, Filius Adam. ORIGENES, *ut supra.* Diversas autem Judæorum opiniones de Christo discipuli referunt : unde dicitur : *At illi dixerunt* : *Alii Joannem Baptistam*, æstimationem scilicet secuti Herodis : *alii autem Eliam*, videlicet æstimantes, quod aut secundam nativitatem susceperit Elias, aut ex eo tempore in corpore vivens, in corpore apparuit illo ; *Alii vero Hieremiam*, quem Dominus in Gentibus Prophetam constituit : non intelligentes quoniam Hieremias typus fuerat Christi ; *aut unum ex Prophetis*, ratione simili, propter illa quæ Deus ad ipsos locutus est per Prophetas, non tamen in ipsis, sed in Christo [2] sunt impleta. HIERONYMUS, super, *At illi dixerunt.* Sed tamen turbæ sic errare potuerunt in Elia et Hieremia, quomodo Herodes erravit in Joanne : unde miror quasdam Interpretes causas errorem inquirere singulorum. CHRYSOSTOMUS, hom. LIV *In Matth.* Quia vero discipuli opinionem turbæ recitaverant, evocat eos per secundam interrogationem ad opinandum aliquid majus de ipso : et ideo sequitur : *Dicit illis Jesus* : *Vos autem quem me esse dicitis*? Vos inquam [3] qui simul mecum estis semper, quia majora signa vidistis quam turbæ, non oportet vos in opinione convenire cum turbis : et propter hoc non a principio prædicationis eos de hoc interrogavit, sed postquam multa signa fecit, et multa locutus est eis de sua deitate. HIERONYMUS, super *Vos autem quem me esse dicitis*? Attende autem, quod ex hoc textu sermonis Apostoli nequaquam homines, sed dii appellantur cum enim dixisset, *Quem dicunt homines esse Filium hominis*? subjecit : *Vos autem quem me esse dicitis?* Ac si dicat : Illis, quia homines sunt, humana opinantibus, vos, qui dii estis, quem me existimatis? RABANUS, *Ibidem.* Non autem quasi nesciens, de se sententiam discipulorum vel extraneorum inquirit ; sed ideo discipulos quid de se sentiant interrogat, ut confessionem rectæ fidei digna mercede remuneret. Ideo quid alii de se sentiant inquirit, ut expositis primo sententiis errantium, discipuli probarentur veritatem suæ confessionis non de opinione vulgata, sed de ipso percepisse dominicæ revelationis arcano. CHRYSOSTOMUS, hom. LIV *Sup. Matth.* Quando vero Dominus de plebis opinione interrogat, omnes respondent ; sed omnibus discipulis interrogatis, Petrus tamquam os Apostolorum et caput, pro omnibus respondet : unde sequitur : *Respondens Simon Petrus dixit* : *Tu es Christus Filius Dei vivi.* ORIGENES in *Commentariis super capitulum Matth.* XVI tractatu, I. Denegavit quidem Petrus aliquid eorum esse Jesum quæ arbitrabantur Judæi,

[1] Al. deest : « Apostolorum. » — [2] Al. : « in ipso. » — [3] Al. : « vos autem, inquam, etc. »

confessus est autem *Tu es Christus*, quod nesciebant Judæi; sed et quod majus est, *Filius Dei vivi*, qui et per Prophetas dixerat : « Vivo ego, dicit Dominus; » et ideo dicebatur vivus, sed secundum supereminentiam, quia supereminet omnibus habentibus vitam : quia solus habet immortalitatem et est fons vitæ, quod proprie dicitur Deus Pater; vita autem est quasi de fonte procedens, qui dixit Joan. XIV : « Ego sum vita. » HIERONYMUS, *ut supra.* Deum etiam vivum appellat, ad comparationem eorum deorum qui putantur dii, sed mortui sunt. Saturnum dico, Jovem, Venerem, et Herculem, et cetera idolorum portenta. HILARIUS, cap. XXI *In Matth.* Est autem hæc vera et inviolabilis fides, ex Deo Deum Filium profectum esse, cui sit ex æternitate Patris æternitas. Hunc igitur assumpsisse corpus, et hominem factum esse, perfecta confessio est. Complexus est itaque omnia qui et naturam et nomen expressit : in quo summa virtutum est. RABANUS, super *Tu es Christus Filius Dei vivi.* Mira autem distinctione factum est ut Dominus ipse humilitatem assumptæ humanitatis profiteatur, discipulus excellentiam divinæ æternitatis ostendat, HILARIUS, cap. XVI *In Matth.*, par. a medio. Dignum autem confessio Petri præmium consecuta est, quia Dei Filium in homine vidisset : unde sequitur : *Respondens autem Jesus dixit ei : Beatus es Simon Barjona : quia caro et sanguis non revelavit tibi, sed Pater meus qui est in cœlis.* HIERONYMUS, super illud, *Tu es Petrus.* Reddit enim Christus Apostolo vicem pro testimonio quod de se Petrus dixerat : *Tu es Christus Filius Dei vivi.* Dominus autem dixit ei : *Beatus es Simon Barjona.* Quare? Quia non revelavit tibi caro et sanguis ; sed revelavit Pater. Quod caro et sanguis revelare non potuit, Spiritus sancti gratia revelatum est. Ergo ex confessione sortitur vocabulum, quod revelationem ex Spiritu sancto habeat, cujus et filius appellandus sit : siquidem Barjona in lingua nostra sonat Filius columbæ. Alii simpliciter accipiunt : quod Simon, scilicet Petrus, filius sit Joannis, juxta alterius loci interrogationem, Joan. XX : « Simon Joannis, diligis me ? » et volunt scriptorum vitio depravatum : ut pro *Barjoanna* [1], idest filius Joannis, *Barjona* scriptum sit, una detracta syllaba; Joanna vero interpretatur Dei gratia. Utrumque autem nomen mystice intelligi potest : quod et columba Spiritum sanctum, et gratia Dei donum significet spiritale. CHRYSOSTOMUS, hom. LIV *In Matth.* Vanum est enim dicere [2], Tu es filius Jonæ, vel Joanna, nisi ut ostendat quoniam ita naturaliter est Christus Filius Dei sicut Petrus filius Jonæ, ejusdem substantiæ cum eo qui genuit. HIERONYMUS, super *Respondens Jesus ait illi.* Illud autem quod ait, *Quia caro et sanguis non revelavit tibi*, Apostolicæ narrationi compara, in qua ait Galat. I : « Continuo non acquievi carni et sanguini : » carnem ibi et sanguinem Judæos significans : ut hic quoque sub alio sensu demonstretur, quod ei non per doctrinam Pharisæorum, sed per Dei gratiam Christus Dei Filius revelatus sit. HILARIUS, cap. XVI *In Matth.* a med. Vel aliter. Beatus hic, quia ultra humanos oculos et intendisse et vidisse laudatus est, non id quod ex carne et sanguine est contuens [3], sed Dei Filium cœlestis Patris revelatione conspiciens ; dignusque judicatus est ut primus agnosceret quod divinitas esset in Christo. ORIGENES, tract. I in XVI cap. Matth, a medio. Est autem in hoc loco quærendum utrum cum prius mitterentur, jam cognoscebant discipuli quoniam ipse erat Christus. Hic enim sermo demonstrat, quoniam tunc primum confessus fuerit eum Petrus Christum Filium Dei vivi. Et vide, si potes [4] quoniam credere Jesum esse Christum, minus est quam cognoscere : ut dicamus, quod quando mittebantur ad prædicandum, credebant quidem Jesum esse Christum ; postea autem proficientes etiam cognoverunt. Aut ita est respondendum ut dicamus quoniam tunc quidem Apostoli initia cognitionis habebant Christi, et exigua cognoscebant de illo ; postea autem profecerunt in agnitione ipsius, ut possent capere scientiam Christi revelatam a Patre : sicut et Petrus qui beatificatur, non solum in eo quod dicit, *Tu es Christus* ; sed in eo magis quod addidit, *Filius Dei vivi.* CHRYSOSTOMUS, hom. LIV *In Matth.* super illud, *Beatus.* Nimirum autem, si non confessus esset Petrus Christum proprie ex Patre natum, non esset hic revelatione opus : neque æstimare Christum unum ex mul-

[1] Al. : « Barjona. » — [2] Al. :« vanum esset dicere. » — [3] Al. : « contentus. » — [4] Sic A, B. C, D. — Parm. : « et vide, si potes hujusmodi quæstionem solvere, dicens. »

tis filiis adoptivis, beatitudine dignum esset nam et ante hoc illi qui erant in navi dixerunt supra XIV, *Vere Filius. Dei est hic.* Sed et Nathanael dixit Joan. I : « Rabbi, tu es Filius Dei. » Non tamen beati dicti sunt, quia non talem confessi sunt filiationem qualem Petrus : sed unum ex multis eum æstimabant, non vere filium; vel etsi præcipuum quidem præ multis, non autem ex substantia Patris. Vides autem qualiter et Filium revelat Pater et Patrem Filius. Non enim ab alio est dicere Filium quam a Patre, nec ab alio Patrem quam a Filio : quare et hinc manifestum est quod Filius est consubstantialis et coadorandus Patri. Ostendit autem Christus ex hinc jam multos credituros quod fuerat Petrus confessus : unde subdit : *Et ego dico tibi quia tu es Petrus.* HIERONYMUS, super illud, *Et ego tibi dico.* Ac si dicat : Quia tu mihi dixisti *Tu es Christus Filius Dei vivi*, et ego dico tibi, non sermone casso et nullum opus habente; sed dico tibi quia meum dixisse, fecisse est *quia tu es Petrus;* sicut enim ipse lumen Apostolis donavit ut lumen mundi appellentur, et cetera quæ a Domino sortiti vocabula sunt; ita et Simoni qui credebat in petram Christum, Petri largitus est nomen. AUGUSTINUS, *De cons. Evang.* lib. II, cap. LIII, a med. Nullus tamen arbitretur quod hic Petrus nomen acceperit : non enim accepit hoc nomen nisi ubi Joannes, cap. I commemorat ei dictum esse : « Tu vocaberis Cephas ; quod interpretatur Petrus. » HIERONYMUS, super *Quia tu es Petrus.* Secundum autem metaphoram petræ, recte dicitur ei : et hoc est quod sequitur : *Et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam.* CHRYSOSTOMUS, hom. LIV *Sup. Matth.* Idest in hac fide et confessione ædificabo Ecclesiam meam. Hinc ostendit multos jam credituros quod Petrus confessus fuerat, et erigit ejus sensum, et pastorem ipsum facit. AUGUSTINUS in *Lib. retract.* lib. I, cap. XXI. Dixi in quodam loco de Apostolo Petro, quod in illo tamquam in petra ædificata est Ecclesia; sed scio me postea sæpissime sic exposuisse quod a Domino dictum est : *Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam*, et super hanc intelligeretur quam confessus est Petrus dicens, *Tu es Christus Filius Dei vivi*; ac sic Petrus ab hac petra appellatus, personam Ecclesiæ figuraret, quæ super hanc petram ædificatur; non enim dictum est illi, Tu es petra, sed *Tu es Petrus* : petra autem erat Christus, quem confessus Simon, sicut ei [1] tota Ecclesia confitetur, dictus est Petrus. Harum autem duarum sententiarum quæ sit probabilior, eligat lector. HILARIUS, cap. XVI *In Matth.* Est autem in nuncupatione novi nominis felix Ecclesiæ [2] fundamentum, dignaque ædificatione illius petra, quæ infernales leges et tartari portas et omnia mortis claustra dissolveret : unde ad ostendendam firmitatem Ecclesiæ supra petram fundatæ, subditur : *Et portæ inferi non prævalebunt adversus eam.* GLOSSA *interlinearis* hoc loco. Idest, non separabunt eam a caritate mea et fide. HIERONYMUS, super *Et portæ inferi.* Ego portas inferi, vitia reor atque peccata; vel certe hæreticorum doctrinas; per quas illecti homines ducuntur ad tartarum. ORIGENES, super XVI *Matth.* tract. I, ante med. Sed et singulæ spirituales nequitiæ in cœlestibus portæ sunt inferorum, quibus contrariantur portæ justitiæ. RABANUS. Portæ quoque inferi, etiam tormenta et blandimenta sunt persecutorum; sed et prava infidelium opera ineptaque colloquia, portæ sunt inferi, quia iter perditionis ostendunt. ORIGENES *ubi supra.* Non autem exprimit utrum petræ non prævalebunt in qua ædificat Christus Ecclesiam, aut Ecclesiæ quam ædificat supra petram : tamen manifestum est quia nec adversus petram, nec adversus Ecclesiam portæ prævalent inferorum. CYRILLUS in lib. *Thesaurorum* [3] simile quippiam legitur in *Epistola Marci Papæ*, quæ habetur Conciliorum tom. I. Secundum autem hanc Domini promissionem, Ecclesia Apostolica Petri ab omni seductione hæreticaque circumventione manet immaculata, super omnes præpositos et Episcopos, et per omnes primates Ecclesiarum et populorum in suis Pontificibus, in fide plenissima et auctoritate Petri. Et cum aliæ Ecclesiæ, quorumdam errore sint verecundatæ, stabilita inquassabiliter ipsa sola regnat, silentium imponens, et om-

[1] Al.: « eum. » — [2] Sic A, B, C, D.— Parm. omittit: « Ecclesiæ. » — [3] An mutata sunt quædam quæ sensum turbent? Nec recurri ad fontem potest, cum in libris *Thesauri* qui nunc extant, nihil tale reperiatur, seu latine, seu græce; adeoque aliquos excidisse conjectura sit, ut Bellarminus Tract. de Scriptoribus notat. Ex edit. P. Nicolai.

nium obturans ora hæreticorum : et nos necessario salutis, non decepti superbia, neque vino superbiæ inebriati typum veritatis et sanctæ apostolicæ traditionis jura cum ipsa confitemur et prædicamus. HIERONYMUS, super *Et portæ*. Nemo autem putet hæc de morte dici, quod Apostoli conditioni mortis subjecti non fuerint quorum martyria videat coruscare. ORIGENES, *Matth*. XVI, tract. I. Si ergo et nos, Patre nobis revelante, qui est in cœlis, quando scilicet conversatio nostra in cœlis est, confessi fuerimus Jesum Christum esse Filium Dei vivi; et nobis dicetur : Tu es Petrus : petra enim est omnis qui imitator est Christi. Adversus quem autem portæ prævalent inferorum, ille neque petra dicendus est, supra quam ædificat Christus Ecclesiam; neque Ecclesia, neque pars Ecclesiæ, quam Christus ædificat supra petram. CHRYSOSTOMUS, hom. LIV *Sup. Matth.* Deinde et alium Petri dicit honorem, cum subditur : *Et tibi dabo claves regni cœlorum ;* quasi dicat : Sicut Pater tibi dedit me cognoscere ita et ego tibi aliquid dabo, scilicet claves regni cœlorum. RABANUS, super *Et tibi dabo*. Qui enim regem cœlorum majori præ ceteris devotione confessus est, merito præ ceteris ipse collatis clavibus regni cœlestis donatus est ; ut constaret omnibus, quia absque ea confessione ac fide regnum cœlorum nullus posset intrare. Claves autem regni cœlorum ipsam discretionem et potentiam nominat : potentiam, qua liget et solvat : discretionem, qua dignos vel indignos discernat. GLOSSA *interlinearis*. Unde sequitur: *Et quæcumque ligaveris*. idest, quemcumque indignum remissione judicaveris dum vivit, indignus apud Deum judicabitur : *et quodcumque solveris* ; idest quemcumque solvendum judicaveris dum vivit, remissionem peccatorum consequetur a Deo. ORIGENES, *Matth.* XVI tract. I. Vide autem quantam potestatem habet petra super quam ædificatur Ecclesia, ut ejus etiam [1] judicia maneant firma, quasi Deo judicante per eam. CHRYSOSTOMUS, hom. LIV, *Sup. Matth.* Vide autem qualiter Christus reducit Petrum ad excelsam de ipso intelligentiam. Hæc enim ei se promittit daturum quæ sunt propria Dei solius : scilicet peccata solvere, et Ecclesiam immutabilem facere inter tot persecutionum et tentationum procellas. RABANUS, super *Et quæcumque ligaveris*. Hæc autem ligandi atque solvendi potestas quamvis soli Petro data videatur a Domino, tamen et ceteris Apostolis datur, nec non etiam nunc in [2] Episcopis ac presbyteris omni Ecclesiæ. Sed ideo Petrus specialiter claves regni cœlorum et principatum judiciariæ potestatis accipit, ut omnes per orbem credentes intelligant quia quicumque ab unitate fidei vel societatis illius quolibet modo semetipsos segregant, tales nec vinculis peccatorum absolvi, nec januam possunt regni cœlestis ingredi. GLOSSA Anselmi. Specialiter etiam eam Petro concessit, ut ad unitatem nos invitaret. Ideo enim eum principem Apostolorum constituit, ut Ecclesia unum principalem Christi haberet vicarium, ad quem diversa membra Ecclesiæ recurrerent, si forte inter se dissentirent. Quod si diversa capita essent in Ecclesia, unitatis vinculum rumperetur. Quidam autem dicunt, quod ideo dicit, *Super terram :* non enim data est potestas hominibus ligandi vel solvendi mortuos, sed vivos. Qui autem mortuos solveret vel ligaret, non super terram, sed post terram hoc faceret. *Ex Sententiis* Constantin. Concilii Constantin. Syn. v. Quomodo autem præsumunt quidam dicere de vivis tantummodo hæc dicta esse ? An ignorant quia judicium anathematis nihil est aliud quam separatio ? Evitanti sunt autem illi qui pessimis culpis detinentur, sive in vivis sint, sive non. A nocente enim semper refugere [3] necessarium est. Sed et Augustini religiosæ memoriæ, qui inter Africanos Episcopos splenduit, diversæ Epistolæ recitatæ sunt, significantes quod oporteret hæreticos et post mortem anathematizare. Talem autem ecclesiasticam traditionem et alii Africani Episcopi servaverunt. Sed et sancta Romana Ecclesia quosdam Episcopos post mortem anathematizavit, licet pro fide in vita sua non essent accusati. HIERONYMUS, super *Et tibi dabo claves regni*. Istum locum Episcopi et presbyteri non intelligentes, aliquid sibi de Pharisæorum assumunt supercilio, ut vel damnent innocentes, vel solvere se noxios arbitrentur ; cum apud Dominum non sententia sacerdotum sed reorum vita quæratur. Legimus in Levitico de leprosis, ubi jubentur ostendere se sacerdotibus ; et si lepram habuerint, tunc a sa-

[1] Al. : « Ecclesia ejus, ut etiam, etc. » — [2] Al. omittitur : « in. » — [3] Al. : « resurgere. »

cerdote immundi fiant : non quod sacerdotes leprosos faciant et immundos : sed quod habeant notitiam leprosi et non leprosi, et possit discernere qui mundus quive immundus sit. Quomodo ergo ibi leprosum sacerdos immundum facit, sic et hic alligat vel solvit Episcopus vel presbyter, non eos qui insontes sunt vel innoxii ; sed pro officio suo, cum peccatorum audierit varietates, scit qui ligandus sit, qui solvendus. ORIGENES. Sit ergo [1] irreprehensibilis qui alterum ligat vel solvit, ut inveniantur dignos ligare vel solvere in cœlo. Sed et ei qui potuerit virtutibus portas obstruere inferorum, quasi præmium dantur claves regni cœlorum : omnis enim species virtutis, cum quis eam cœperit operari, quasi ipsa se adaperit ante eum [2] Domino videlicet aperiente eam per gratiam suam, ut inveniatur eadem virtus et porta esse et clavis portæ. Forsitan autem et unaquæque virtus est regnum cœlorum.

4. Tunc præcepit discipulis suis ut nemini dicerent quia ipse esset Jesus Christus. Exinde cœpit Jesus ostendere discipulis suis quia oportet eum ire Hierolosymam, et multa pati a senioribus et scribis et principibus sacerdotum, occidi, et tertia die resurgere.

4. GLOSSA. Postquam Petrus confessus est Christum Filium Dei vivi, quia noluit hoc eos interim prædicare, subdit : *Tunc præcepit discipulis suis ut nemini dicerent quia ipse esset Jesus Christus.* HIERONYMUS, super *Præcepit discipulis suis.* Sed cum supra mittens discipulos ad prædicandum jusserit eis ut annuntiarent adventum suum, videtur esse contrarium quod hic præcipit ne se dicant esse Jesum Christum. Mihi videtur aliud esse Christum prædicare, aliud Jesum Christum. Et Christus commune dignitatis est nomen, Jesus proprium vocabulum Salvatoris. ORIGENES, *ubi supra* a med. Vel tunc leviter quidem de eo annuntiabant, quasi de magno et mirabili viro ; Christum autem esse eum nondum annuntiabant. Qui autem vult etiam Christum eum prædicatum prius ab Apostolis, dicet, quoniam leviter præmittere voluit eos mentionem nominis sui, ut interim facto silentio prædicationis hujus, hoc ipsum quod leviter de Christo auditum fuerat, digeratur in sensibus auditorum. Aut ita est solvenda quæstio : ut videantur ea quæ superius de annuntiando Christo sunt dicta, non ad tempus pertinere quod fuit ante Christi resurrectionem, sed ad tempora post futura. Hæc autem quæ mandat ut nemini dicant, tunc Apostolis convenire : inutile enim est ipsum quidem prædicare, crucem autem ejus tacere. Propterea præcepit eis ut nemini dicerent quia ipse est Christus, et præparabat eos, ut postmodum dicant, quoniam ipse est Christus, qui crucifixus est, et resurrexit a mortuis. HIERONYMUS, *ubi supra.* Quod ne quis putet nostræ tantum esse intelligentiæ quod sequitur, causas tunc prohibitæ prædicationis exponit : sequitur enim : *Exinde cœpit Jesus ostendere discipulis suis quia oportet eum ire Hierosolymam, et multa pati a senioribus et scribis et principibus sacerdotum, et occidi, et tertia die resurgere.* Est autem sensus : Tunc me prædicate cum ista passus fuero : quia non prodest Christum publice prædicari, et ejus vulgare in populis majestatem, quem post paululum flagellatum visuri sunt et crucifixum. CHRYSOSTOMUS, hom. LXVI, *Sup. Matth.* Quod enim semel radicatum est et postea evulsum, si iterum plantetur, difficile retinebitur apud multos : quod autem infixum semel est, et mansit postea immobile, facile provehitur ad augmentum. Propter hoc autem immoratur tristibus prædicandis, et sermonem multiplicat, ut aperiat discipulorum mentes. ORIGENES, *Matth.*. XVI, tract. I, a med. Et vide quia non dixit, Cœpit dicere vel docere ; sed *ostendere* : quia sicut corporalia ostendi dicuntur, sic ostendi dicuntur a Christo ea quæ loquebatur. Non autem sic puto eis qui corporaliter eum multa patientem viderunt, ostensa ea quæ videbantur, quomodo discipulis ostensus est rationabilis sermo de mysterio passionis et resurrectionis Christi : et tunc quidem cœpit ostendere ; consequenter autem postea capacioribus factis plenius demonstravit : quia omne quod cœpit Jesus, hoc perfecit. Oportebat autem eum ire in Hierusalem, ut occidatur quidem in Hierosolymis quæ sunt deorsum, regnet autem resurgens in Hierusalem cœlesti. Postquam enim resurrexit

[1] Al.: « est ergo. » — [2] Al.: « omnes enim species virtutis » item « virtutum cum quis eam cœperit operari, quasi ipse se aperit ante eum. P. Nicolai autem sic habet : « omnes enim species virtutum cum quis cœperit operari, quasi ipse sibi aperit portam regni cœlorum, Domino videlicet, etc. »

Christus et alii consurrexerunt ei jam non deorsum quæritur Hierusalem, vel domus orationis in ea, sed sursum. Patitur autem multa a senioribus Hierusalem terrenæ, ut glorificetur ab his qui capiunt beneficia ejus cœlestibus senioribus. Tertia autem die resurrexit a mortuis, ut eripiens maligno [1], acquirat eis qui liberati fuerint hoc donum, ut baptizentur spiritu et anima et corpore in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti, qui sunt tres dies simul perpetuo instantes eis qui per eos facti fuerunt filii lucis.

5. Et assumens eum Petrus, cœpit increpare illum, dicens : Absit a te, Domine; non erit tibi hoc. Qui conversus dixit Petro: Vade post me, satana : scandalum es mihi, qui non sapis ea quæ Dei sunt, sed ea quæ hominum.

5. Origenes, *Matth.* xxi, tract. I. Adhuc initia eorum quæ ostendebantur discens [2], Petrus indigna hæc Filio Dei vivi arbitrabatur; et quasi oblitus quoniam Filius Dei vivi nihil dignum increpatione facit aut agit, cœpit increpare; et hoc est quod dicitur : *Et assumens eum Petrus cœpit increpare illum* . Hieronymus, super *Assumens eum Petrus.* Sæpe diximus nimii ardoris amorisque quam maximi fuisse Petrum in Dominum Salvatorem. Qui ergo post confessionem suam et præmium Salvatoris quod audierat, non vult destrui confessionem suam, nec putat posse fieri ut Dei Filius occidatur, assumit eum in affectum suum, vel separatim ducit, ne præsentibus ceteris condiscipulis videatur magistrum arguere ; et cœpit illum increpare amantis affectu, et obstans dicere : *Absit a te Domine.* Vel, ut melius habetur in græco [3]: *propitius sis tibi Domine, non erit tibi hoc;* quasi necessariam habet propitiationem. Cujus affectum quidem suscipiens Christus ignorantiam exprobrat : unde sequitur : *Que conversus dixit Petro* : *Vade post me, satana* ; *scandalum mihi es.* Hilarius, cap. xxi *In Matth.*, prope finem. Sciens enim Dominus diabolicæ artis instinctum, Petro ait : *Vade retro post me*, idest ut exemplum suæ passionis sequatur. In eum vero per quem opinio hæc suggerebatur, conversus, adjecit : *Satana, scandalum mihi es.* Non enim convenit existimare Petro satanæ nomen et accusationem [4] scandali deputari, post indulta illa beatitudinis et potestatis tanta præconia. Hieronymus, *ut supra.* Sed mihi error apostolicus de pietatis affectu veniens, nunquam incentivum videbitur diaboli. Prudens ego lector consideret, Petro illam beatitudinem ac potestatem in futuro promissam, non in præsenti datam; quam si statim dedisset ei, numquam in eo pravæ confessionis error invenisset locum. Chrysostomus, homil. LIV, *Sup. Matth.* par. ante med. Quid etiam mirabile est hæc pati Petrum, qui de his revelationem non suscepit? Ut enim discas, quia neque illa quæ de Christo confessus fuerat, ex se locutus est, vide qualiter in his quæ non revelata sunt ei, turbationem patiatur : humana enim et terrestri cogitatione, quæ sunt Christi considerans, æstimabat turpe et indignum esse ei quod pateretur. Et ideo Dominus subjecit : *Quia non sapis ea quæ Dei sunt, sed ea quæ hominum.* Hieronymus, *ubi supra.* Quasi dicat : Meæ voluntatis est et Patris, ut pro hominum salute moriar ; ut tuam tantum considerans voluntatem, non vis granum tritici cadere in terram, ut multos afferat fructus : et ideo, quia contraria loqueris voluntati meæ, debes adversarius appellari. Satanas enim interpretatur adversarius, sive contrarius. Non tamen, ut plerique putant, eadem satanas et Petrus sententia condemnantur : Petro enim dicitur : *Vade retro me, satana* ; idest, sequere me, qui contrarius es voluntati meæ : ille audit, *Vade, satana* ; et non ei dicit *retro*, ut subaudiatur, Vade in ignem æternum. Origenes, Matth. xvi, tract, I. Dixit ergo Petro, *Vade post me*, quasi desistenti per ignorantiam ire post Christum. *Satana* autem dixit ei quasi per ignorantiam aliquid habenti contrarium Deo. Beatus autem ad quem convertitur Christus, etiam si corripiendi causa convertitur. Sed quare dixit ad Petrum, *Scandalum mihi es*, cum in Ps. cxviii dicatur : « Pax multa diligentibus legem tuam, et non est illis scandalum? » Sed respondendum est, quoniam non solum Jesus non scandalizatur, sed nec omnis homo qui in dilectione Dei perfectus est. Sed quantum ad se, qui tale aliquid vel agit vel loquitur, scandalum est alteri ; licet ille inscandalizabilis sit. Aut certe omnem discipulum peccantem scandalum

[1] Al. : « a maligno. » — [2] Sic A, B, C, D. — Parm. : « dicente Christo, Petrus. » — Al. : « docens, (vel : dicens), Christus. » — [3] Parm. addit : « (Ἵλεώς σοι Κύριε, οὐ μὴ ἔσται σοι τοῦτο) *Ileos si Kyrie, umi este si tuto*; hoc est. » — [4] Al. : « et offensionem. »

sibi appellat, sicut et Paulus dicebat II Corinth. XI : « Quis scandalizatur, et ego non uror? »

6. Tunc Jesus dixit discipulis suis : Si quis vult post me venire, abneget semetipsum, et tollat crucem suam, et sequatur me. Qui enim voluerit animam suam salvam facere, perdet eam; qui autem perdiderit animam suam propter me, inveniet eam.

6. CHRYSOSTOMUS, homil. LV, *Sup. Matth.* Postquam Petrus dixerat. *Propitius esto tibi : nequaquam erit tibi hoc* ; et audivit. *Vade retro me Satana :* non fuit Dominus hac solum increpatione contentus : sed ex superabundantia voluit ostendere inconvenientiam dictorum a Petro, et fructum suæ passionis : unde subditur : *Tunc Jesus dixit discipulis suis : Si quis vult post me venire, abneget semetipsum, et tollat crucem suam, et sequatur me ;* quasi dicat : Tu dicis mihi, *Propitius esto tibi* ; ego autem dico tibi, quoniam non solum me prohibere a passione nocivum tibi est ; sed neque salvari poteris, nisi patiaris et moriaris, et vitæ abrenunties semper. Et vide quia non coactivum fecit sermonem : non enim dicit : Si nolueritis [1], oportet vos hoc pati ; sed *Si quis vult.* Hoc autem dicens magis attrahebat : qui enim libertati auditorem dimittit, magis attrahit; qui vero violentiam infert, multoties impedit. Non autem solis discipulis suis [2] ; commune hoc dogma orbi terrarum, dicens : *Si quis vult*, idest, si mulier, si vir, si rex, si liber, si servus. Tria autem sunt quæ dicuntur : *Abneget semetipsum, et tollat crucem suam, et sequatur me.* GREGORIUS, in hom. XXXII *In Evang.* Quia nisi quis a semetipso deficiat, ad eum qui super ipsum est, non appropinquat. Sed si nos ipsos relinquimus, quo ibimus extra nos? Vel quis est qui vadit, si se deseruit? Sed aliud sumus per peccatum lapsi, aliud per naturam conditi. Tunc ergo nosmetipsos relinquimus et abnegamus, cum vitamus quod per vetustatem fuimus, et ad hoc nitimur ad quod per novitatem vocamur. GREGORIUS, *super Ezech.* hom. X a principio. Semetipsum etiam abnegat quicumque mutatur ad meliora, et incipit esse quod non erat, et desinit esse quod erat. GREGORIUS, XXII *Moral.* cap. VI, Semetipsum etiam abnegat qui calcato typo superbiæ, ante Dei oculos se esse a se alienum demonstrat. ORIGENES, Tract. II *In Matth.* XVI. Quamvis autem videatur aliquis a peccato abstinere ; tamen nisi in crucem Christi crediderit, non potest dici Christo confixus, sive cruci : unde sequitur : *Et tollat crucem suam.* CHRYSOSTOMUS, hom. LV *Sup. Matth.* Vel aliter. Qui negat alium, vel fratrem, vel famulum, vel quemcumque, et si flagellatum viderit, et quodcumque patientem, non adjuvat : ita vult corpori nostro nos non ignoscere : ut si flagellaverint, vel quodcumque aliud fecerint, corpori non parcamus. Hoc enim est parcere : sicut patres tunc ignoscunt filiis, cum magistris eos tradentes, jusserint ut non parcant. Ne autem æstimes quod usque ad verba tantum et contumelias oportet abnegare seipsum, ostendit usque ad quantum abnegare seipsum oporteat ; quia usque ad mortem etiam turpissimam, scilicet crucis ; quod significat in hoc quod dicit : *Et tollat crucem suam, et sequatur me.* HILARIUS, cap. XVI, *In Matth.* Sequendus enim est Dominus, cruce assumpta passionis suæ ; et si non sorte, tamen voluntate comitandus est. CHRYSOSTOMUS, *ut supra.* Quia enim latrones multa gravia patiuntur, ut non æstimes quod passio malorum sufficiat, adjungit causam patiendi, cum dicit, *Et sequatur me*, ut propter eum omnia sustineas, et alias ejus virtutes addiscas : hoc est enim sequi Christum ut oportet, diligentem esse circa virtutes, et pati omnia propter ipsum. GREGORIUS, hom. XXXII *In Evang.* Duobus etiam modis crux tollitur : cum aut per abstinentiam affligitur corpus, aut per compassionem proximi affligitur animus. Sed quia ipsis virtutibus quædam vitia mixta sunt, dicendum nobis est, quod abstinentiam carnis nonnunquam vana gloria obsidet : quia dum tenuitas in corpore, dum pallor in vultu respicitur, virtus patefacta laudatur. Compassionem vero animi plerumque latenter obsidet pietas falsa, ut hanc nonnunquam usque ad condescendendum vitiis pertrahat : unde ad hæc excludenda, subdit, Et *sequatur me.* HIERONYMUS, super *Tunc Jesus dixit discipulis.* Vel aliter. Tollit crucem suam qui mundo crucifigitur ; cui autem mundus crucifixus est, sequitur Dominum crucifixum. CHRYSOSTOMUS, hom. LV *In Matth.* Deinde, quia grave videbatur quod dictum est, per ea quæ consequuntur id mitigat,

[1] Al. : « volueritis. » — [2] Al. omittitur : « suis. »

præmia ponens supereminentia laboribus, et malitiæ pœnas : unde sequitur : *Qui enim voluerit animam suam salvam facere perdet eam.* ORIGENES, tract. II *In Matth.* XVI. Quod dupliciter potest intelligi. Primum sic. Si quis amator vitæ præsentis, parcit animæ suæ, timens mori, et putans animam suam per hanc mortem perire ; iste volens hoc modo salvare animam suam, perdet eam, alienam illam faciens a vita æterna. Si quis contemnens vitam præsentem, usque ad mortem pro veritate certaverit, perdet quidem animam suam quantum ad vitam præsentem ; sed quoniam propter Christum perdet eam, magis eam salvam faciet in vitam æternam. Alio modo sic. Si quis intelligit quæ est vera salus, et acquirere vult eam ad salutem animæ suæ, iste abnegans semetipsum, perdit quantum ad voluptates carnales animam suam propter Christum ; et perdens animam suam hoc modo, salvat eam per opera pietatis : dicendo enim, *Qui voluerit*, præcedentem et sequentem unum sensum esse ostendit. Si ergo quod superius dixit, *Abneget semetipsum*, de morte corporali dixit, consequenter hoc de sola morte intelligere debemus dictum esse. Si autem abnegare seipsum est carnalem conversationem rejicere, et perdere animam est deponere voluptates carnales.

7. Quid enim prodest homini, si mundum universum lucretur, animæ vero suæ detrimentum patiatur? Aut quam dabit homo commutationem pro anima sua? Filius enim hominis venturus est in gloria Patris sui cum Angelis suis; et tunc reddet unicuique secundum opera ejus. Amen dico vobis : sunt quidam de hic stantibus qui non gustabunt mortem donec videant Filium hominis venientem in regno suo.

7. CHRYSOSTOMUS homil. LV, *Sup. Matth.* Quia dixerat. Qui vult salvare, perdet, et Qui perdet, salvabit ; utrobique salutem et perditionem ponens ; ne aliquis æstimet æqualem esse hinc inde perditionem et salutem, subjungit : *Quid enim prodest homini si mundum universum lucretur, animæ vero suæ detrimentum patiatur?* quasi dicat : Ne dicas, quod qui pericula quæ propter Christum imminent, effugit, salvet animam suam, idest vitam temporalem. Sed pone etiam cum anima, idest vita temporali, totum orbem terrarum : quid ex his homini erit amplius anima in perpetuum pereunte? Si enim famulos tuos videres in lætitia, te autem in malis ultimis constitutum ; quid lucrareris ex eorum dominio? Hoc etiam in anima tua reputa, cum carne lasciviente, ipsa futuram perditionem expectat ORIGENES, *ut supra.* Puto etiam quod mumdum lucratur qui non abnegat semetipsum, nec perdit animam suam quantum ad voluptates carnales, et ipse facit animæ suæ detrimentum ; ideo duobus nobis propositis, magis [1] est eligendum ut mundum perdamus, et lucremur animas nostras. CHRYSOSTOMUS, *ut supra.* Sed et si regnaveris super universum orbem terrarum non poteris animam tuam emere : unde sequitur : *Aut quam dabit commutationem pro anima sua?* ac si dicat : Divitias si perdideris, poteris dare divitias alias ad eas redimendas ; animam autem perdens, non poteris animam aliquam dare, sed neque aliquid aliud. Quid autem mirabile est si in anima hoc contingit? etenim in corpore hoc videtur contingere. Etsi enim decem millia diademata corpori insanabiliter ægroto circumposueris, non curatur, ORIGENES, *ubi supra.* Et prima quidem facie commutatio animæ est in substantia, ut det substantiam suam homo pauperibus, et salvet animam suam. Sed puto quod non habet aliquid homo quod dans quasi commutationem animæ suæ liberet eam de morte. Deus autem pro animabus hominum dedit commutationem pretiosum sanguinem Filii sui. GREGORIUS hom. XXXIII *In Evang.* Vel aliter potest continuari : quia sancta Ecclesia aliud habet tempus persecutionis, et aliud pacis ; Redemptor noster ipsa ejus tempora distinguit in præceptis : nam persecutionis tempore ponenda est anima ; pacis autem tempore ea quæ amplius dominari possunt, frangenda sunt desideria terrena : unde dicitur : *Quid enim prodest homini?* HIERONYMUS, super *Filius hominis venturus est.* Provocatis autem discipulis ut abnegarent se et tollerent crucem suam, grandis fit error audientium. Idcirco tristibus læta succedunt ; et dicit : *Filius enim hominis venturus est in gloria Patris sui cum Angelis suis.* Times mortem? Audi gloriam triumphantis. Vereris crucem? Ausculta Angelorum ministeria. ORIGENES, *Tract.* II *in Matth.* capit. XVI. Quasi dicat : Nunc quidem Filius hominis venit, sed non in gloria : non enim de-

— [1] Al. : « majus. »

cebat eum in gloria constitutum peccata nostra portare ; sed tunc veniet in gloria cum ante præparaverit discipulos suos, factus sicut illi, ut illos faceret sicut et ipse, conformes gloriæ suæ. CHRYSOSTOMUS homil. XV, *Sup. Matth.* Non autem dixit in tali gloria in quali est Pater, ne alteritatem [1] gloriæ suspiceris ; sed ait, *Gloria Patris*, ut eadem gloria ostendatur. Si autem gloria una est, manifestum quod et substantia una est. Quid ergo times, Petre, mortem audiens? Tunc me videbis in gloria. Si autem ego in gloria, et vos. Sed tamen dicens gloriam, terribilia immiscuit, in medium judicium introducens : unde sequitur : *Et tunc reddet unicuique secundum opera ejus.* HIERONYMUS in prope finem *Comm.*, XVI capit. Matth. Non est enim distinctio Judæi et Gentilis, viri et mulieris, pauperum et divitum, ubi non personæ, sed opera considerantur. CHRYSOSTOMUS *ut supra.* Hoc autem dixit, non solum peccatoribus pœnas commemorans, sed justis bravia et coronas. HIERONYMUS. Poterat autem Apostolorum tacita cogitatio istiusmodi scandalum sustinere. Occisionem et mortem nunc dicis esse futuram ; quod autem promittis te affuturum in gloria, in tempora longa differtur. Prævidens ergo occultorum cognitor quid possent objicere, præsentem timorem præsenti compensat præmio, dicens : *Amen dico vobis : snnt quidam de hic stantibus qui non gustabunt mortem donec veniat Filius hominis in regno suo.* CHRYSOSTOMUS, homil. LVI, *Sup. Matth.* Volens ergo monstrare quid est illa gloria in qua postea venturus est, eis in præsenti vita revelavit, sicut possibile erat eos discere, ut neque in Domini morte jam doleant. REMIGIUS. Quod ergo hic dicitur, impletum est in tribus discipulis, quibus Dominus transfiguratus in monte, gaudia æternæ repromissionis ostendit : qui viderunt eum in regno suo venientem, idest in ea claritate fulgentem, in qua, peracto judicio, videbitur ab omnibus sanctis. CHRYSOSTOMUS, *ubi supra.* Propter hoc autem non prædicit nomina eorum qui ascensuri erant in montem, quia reliqui valde concupiscerent sequi, exemplum illius gloriæ visuri, et graviter tulissent velut despecti. GREGORIUS, hom. XXXII, *In Evangel.* Vel regnum Dei, præsens Ecclesia vocatur : et quia nonnulli ex discipulis ejus usque adeo in corpore victuri erant ut Ecclesiam Dei constructam conspicerent et contra hujus mundi gloriam erectam, consolatoria promissione nunc dicitur : *Sunt quidam de hic stantibus.* ORIGENES *Tract.* III in cap. XVI *Matth.* circ. finem. Moraliter autem Verbum Dei his qui noviter inducuntur ad fidem, formam habet servi ; perfectis autem venit in gloria Patris sui. Angeli autem illius sunt Prophetarum sermones, quos non est possibile ante spiritualiter intelligere nisi cum spiritualiter intellectum fuerit verbum Christi, ut videantur simul apparere in majestate. Tunc autem dabit unicuique de gloria sua secundum actum ejus : quia quanto quis melior fuerit in actibus suis, tanto spiritualius intelligit Christum vel Prophetas ipsius. Stantes autem ubi stat Jesus, sunt qui fundatas habent Jesum animæ bases : ex quibus qui melius stant, dicuntur non gustare mortem, donec videant Verbum Dei quod venit in regno suo, videntes [2] eminentiam Dei, quam videre non possunt qui diversis involuti sunt peccatis ; quod est mortem gustare, qua peccans anima meritur. Sicut enim vita est et panis vivus qui de cœlo descendit, sic et inimica ejus mors panis est mortuus. Ex istis autem panibus quidam modicum manducant, tantum gustantes ; quidam, autem abundantius ; qui enim raro et modicum peccant, tantummodo gustant mortem ; qui autem perfectius susceperint spiritualem virtutem, non gustant eam, sed vivo pane semper vescuntur. Quod autem dicit, *Donec videant*, non definit tempus, ut postquam transierit illud *donec*, fiat quod ante non fuerat factum ; sed rem quæ necessaria est, exponit : qui enim semel videt eum in gloria ejus, jam nequaquam gustabit mortem. RABANUS. Sanctos autem mortem gustare testatur, a quibus mors corporis quasi libando gustatur, vita vero animæ possidendo tenetur.

[1] Al. : « alternitatem. » — [2] Al. : « videns. »

CAPUT DECIMUMSEPTIMUM

1. Et post dies sex assumpsit Jesus Petrum et Jacobum et Joannem fratrem ejus, et duxit illos in montem excelsum seorsum, et transfiguratus est ante eos : et resplenduit facies ejus sicut sol; vestimenta autem ejus facta sunt alba sicut nix : et ecce apparuerunt illis Moyses et Elias cum eo loquentes. Respondens autem Petrus dixit ad Jesum : Domine, bonum est nos hic esse. Si vis, faciamus hic tria tabernacula; tibi unum, Moysi unum, et Eliæ unum.

1. REMIGIUS. Claritatem suæ visionis, quam promiserat Dominus discipulis suis, in hac transfiguratione habita in monte post sex dies complevit : unde dicitur : *Et post sex dies assumpsit Petrum et Jacobum et Joannem fratrem ejus.* HIERONYMUS *In Comm.* super XVII, cap. Matth. Quæritur autem quomodo post sex dies assumpsit eos, cum Lucas Evangelista octonarium numerum ponat. Sed facilis est responsio : quia hic medii ponuntur dies, ibi primus additur et extremus. CHRYSOSTOMUS, hom. LVI, *Sup. Matth.* Ideo autem non confestim facta promissione eos sursum ducit, sed post sex dies, ut reliqui discipuli nihil patiantur humanum, idest aliquem invidiæ motum; vel ut horum dierum spatio vehementiori concupiscentia repleti, qui assumendi erant, sollicita mente accederent. RABANUS. Merito autem post sex dies gloriam illam ostendit, quia post sex ætates futura est resurrectio. ORIGENES. Vel quia in sex diebus perfecti numeri[1] totus factus est visibilis mundus; qui transcendit omnes res mundi, potest ascendere super montem excelsum, et gloriam aspicere Verbi Dei. CHRYSOSTOMUS, homil. LVI, *Sup. Matth.* Ideo autem hos tres assumpsit, quoniam aliis potiores erant. Intende autem qualiter Matthæus non occultat eos qui sibi præpositi sunt : hoc enim et Joannes facit, præcipuas Petri laudes commemorans. Ab æmulatione enim et vana gloria mundus fuit Apostolorum chorus. HILARIUS, cap. XVII, *In Matth.* In tribus autem assumptis, de trium origine, Sem, Cham et Japhet, futura electio populi ostenditur. RABANUS, *hoc loco.* Vel tres solummodo discipulos secum ducit, quia multi sunt vocati, pauci vero electi. Vel quia [2] qui nunc fidem Sanctæ Trinitatis incorrupta mente servant, tunc æterna ejus visione lætantur. REMIGIUS. Ostensurus autem Dominus gloriam suæ claritatis discipulis, duxit eos in montem : unde sequitur : *Et duxit illos in montem excelsum seorsum* : in quo docet quia necesse est omnibus qui Deum contemplari desiderant, ut non in infirmis voluptatibus jaceant, sed amore supernorum semper ad cœlestia erigantur; et ut ostendat discipulis quatenus gloriam divinæ claritatis non in hujus sæculi profundo quærant, sed in cœlestis beatitudinis regno. Ducuntur autem seorsum, quia sancti viri toto animo et fidei intentione separati sunt a malis, funditusque separabuntur in futuro : vel quia multi vocati, pauci vero electi.

Sequitur : *Et transfiguratus est ante eos.* HIERONYMUS, super *Et transfiguratus est.* Qualis enim futurus est tempore judicandi, talis Apostolis apparuit. Nemo autem putet pristinam eum formam et faciem perdidisse, vel amisisse corporis veritatem, et assumpsisse corpus spirituale vel aereum ; sed quomodo transfiguratus sit, Evangelista demonstrans dicit : *Et resplenduit facies ejus sicut sol; vestimenta autem ejus facta sunt alba sicut nix.* Ubi splendor faciei ostenditur, et candor describitur vestium, non substantia tollitur, sed gloria commutatur. Certe transformatus est Dominus in eam gloriam qua venturus est postea in regno suo. Transformatio splendorem addidit, faciem non subtraxit, etsi corpus spirituale fuerit : unde et vestimenta mutata sunt, quæ intantum fuere candida ut alius Evangelista dixerit, qualia fullo super terram non posset facere : hujusmodi autem corporale est et tactui subja-

[1] Sic A, B, C, D. — Parm. omittit : « perfecti numeri. » — [2] Al. omittitur : « quia. »

cet, non spirituale et aereum, quod illudat oculos, et tantum in phantasmate aspiciatur. REMIGIUS. Si autem facies Domini resplenduit sicut sol, et sancti sicut sol fulgebunt; numquid erit æqualis claritas Domini et servorum? Nequaquam. Sed quia nihil lucidius invenitur sole, idcirco ad manifestandum exemplum futuræ resurrectionis, et facies Domini resplendere, et justi fulgere dicuntur sicut sol. ORIGENES, *In Matth.* cap. XVII, tract. V. Mystice autem, cum aliquis transcenderit sex dies, secundum quod diximus, videt transfiguratum Jesum ante oculos cordis sui. Diversas enim habet Verbum Dei formas, apparens unicuique secundum quod videnti expedire cognoverit; et nemini supra quod capit, semetipsum ostendit : unde non dixit simpliciter, *transfiguratus est*, sed *coram eis*. In Evangeliis enim Jesus simpliciter [1] intelligitur ab eis qui non ascendunt per excitationem [2] verborum spiritualium super excelsum sapientiæ montem; eis autem qui ascendunt, jam non secundum carnem cognoscitur, sed Deus Verbum intelligitur. Coram his ergo transfiguratur Jesus, et non coram illis qui sunt deorsum in conversatione terrena viventes. Hi autem coram quibus transfiguratur, facti sunt filii Dei, et ostenditur eis sol esse justitiæ; et vestimenta ipsius fiunt candida sicut lumen; quæ sunt sermones et litteræ Evangeliorum, quibus Jesus est indutus, secundum illa quæ ab Apostolis dicuntur de eo. GLOSSA Anselmi. Vel vestimenta Christi sanctos significant, de quibus Isaias cap. XLIX : « Omnibus his velut vestimento vestieris : » et nivi comparantur [3], quia candidi erunt virtutibus, et omnis vitiorum æstus ab eis remotus erit.

Sequitur : *Et apparuerunt illis Moyses et Elias cum eo loquentes.* CHRYSOSTOMUS, hom. LVI, *In Matth.* Hoc autem multas habet rationes. Et prima quidem est hæc. Quia enim turbæ dicebant eum esse Eliam vel Hieremiam, aut unum ex Prophetis, capita Prophetarum secum ducit, ut salutem hinc videatur differentia servorum, et Domini. Alia ratio est. Quia enim continue Jesum accusabant Judæi tamquam transgressorem legis, et blasphemum, Patris sibi gloriam usurpantem; ut ostendatur ab utraque accusatione innoxius, eos qui in utroque fulserunt, in medium ducit. Etenim Moyses legem dedit, et Elias pro gloria Dei æmulator fuit. Alia ratio est, ut discant quoniam mortis et vitæ potestatem habet : propter hoc et Moysen, qui morte defecerat, et Eliam, qui nondum mortem passus fuerat, in medium ducit. Aliam causam et ipse evangelista revelat, scilicet monstrare crucis gloriam, et mitigare Petrum et alios discipulos passionem timentes : loquebantur enim, ut alius Evangelista dicit, de excessu quem completurus erat in Hierusalem : unde eos in medium ducit qui se morti exposuerunt pro his quæ Deo placebant, et pro plebe credentium : etenim tyrannis uterque se libere præsentavit : Moyses quidem Pharaoni, Elias autem Achab. Ducit autem et propter hoc eos in medium : volebat enim quod discipuli illorum privilegia zelarent, ut scilicet fierent mansueti sicut Moyses, et zelantes sicut Elias. HILARIUS, cap. XVII, *In Matth.* Quod etiam Moyses et Elias ex omni sanctorum numero assistunt, medius inter legem et Prophetas Christus in regno est : cum his enim Israelem, quibus testibus prædicatus [4] est, judicabit. ORIGENES in cap. XVII, *Matth.*, tract. III. Si quis etiam intelligit spiritualem legem convenientem sermonibus Jesu, et in Prophetis absconditam Christi sapientiam ; ille vidit Moysen et Eliam in gloria una cum Jesu. HIERONYMUS, super *Ecce apparuit Moyses.* Considerandum est etiam, quod Scribis et Pharisæis de cœlo signa poscentibus dare noluit; hic vero, ut Apostolorum augeat fidem, dat signum de cœlo, Elia inde descendente quo conscenderat, et Moyse ab inferis resurgente : quod et Achaz per Isaiam præcipitur, ut petat sibi signum de inferno vel de excelso. ORIGENES, *ubi supra.* Quid autem fervidus Petrus dixerit, subditur : *Respondens autem Petrus dixit ad Jesum* : *Domine, bonum est nos hic esse.* Quia enim audivit quod oportet eum Hierosolymam ire, adhuc timet pro Christo : sed post increpationem non audet dicere rursus, *Propitius esto tibi*; sed idem occulte per alia signa insinuat. Quia enim videbat multam quietem et solitudinem, cogitavit convenientem ibi stationem esse ex loci dispositione : quod significat dicens : *Bonum est nos hic esse.* Vult etiam ibi semper esse; ideo tabernaculorum me-

[1] Al.: « similiter. » — [2] Al. : « exercitationem. » — [3] Al.: « et vivi operantur. » — [4] Al. : « prædicaturus. »

minit, dicens : *Si vis, faciamus hic tria tabernacula.* Cogitavit enim quod si hoc fieret, non ascenderet Hierosolymam; et si non ascenderet, Christus non moreretur : ibi enim sciebat Scribas insidiari ei. Cogitabat etiam quod Elias aderat, qui in monte ignem descendere fecit, et Moyses, qui intravit nebulam, et Deo locutus est : unde occultari poterant, ut nullus persecutorum sciret ubi essent. REMIGIUS. Vel aliter. Visa Domini majestate et duorum servorum, Petrus adeo delectatus est ut cuncta temporalia oblivioni traderet, et ibi in perpetuum vellet manere. Si autem tunc Petrus sic accensus est; quanta erit suavitas et dulcedo videre regem in decore suo, et interesse choris Angelorum et omnium sanctorum? In eo sane quod ait Petrus, *Domine si vis*, devotionem subditi et obedientis [1] servi ostendit. HIERONYMUS, super illud, *Si vis, faciamus hic tria tabernacula.* Erras tamen Petre, et sicut alius Evangelista testatur, nescis quid dicas. Noli tria tabernacula quærere; cum unum sit tabernaculum Evangelii, in quo lex et Prophetæ recapitulanda sunt. Si autem quæris tria tabernacula, nequaquam servos cum Domino conferas; sed fac tria tabernacula, immo unum Patri et Filio et Spiritui sancto : ut quorum est una divinitas, unum sit in pectore tuo tabernaculum. REMIGIUS. Erravit etiam, quia [2] voluit ut regnum electorum constitueretur in terra; quod Dominus promiserat dare in cœlis. Erravit etiam, quia oblitus est se et socios suos esse mortales; et absque gustu mortis voluit subire æternam felicitatem. RABANUS, *hoc loco.* Et in eo quod cœlesti conversationi tabernacula facienda putavit; in qua domus necessaria non erat, cum scriptum sit Apoc. XXI : « Templum non vidi in ea. »

2. Adhuc eo loquente, ecce nubes lucida obumbravit eos : et ecce vox de nube dicens : Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui : ipsum audite. Et audientes discipuli ceciderunt in faciem suam, et timuerunt valde; et accessit Jesus, et tetigit eos, dixitque eis : Surgite, et nolite timere. Levantes autem oculos suos, neminem viderunt nisi solum Jesum. Et descendentibus illis de monte, præcepit illis Jesus, dicens : Nemini dixeritis visionem hanc, donec Filius hominis a mortuis resurgat.

2. HIERONYMUS. Qui carnale [3] ex frondibus aut tentoriis quærebant tabernaculum, nubis lucidæ operiuntur umbraculo : unde dicitur : *Adhuc eo loquente, ecce nubes lucida obumbravit eos.* CHRYSOSTOMUS, hom. LVI, *Sup. Matth.* ante medium. Cum Dominus comminatur, nubem tenebrosam ostendit, sicut in Sina; hic autem quia non terrere volebat, sed docere, nubes apparuit lucida. ORIGENES, *ubi supra.* Lucida autem nubes obumbrans sanctos, est virtus paterna, vel forte Spiritus sanctus : dicam etiam Salvatorem nostrum esse lucidam nubem, quæ obumbrat Evangelium et legem et Prophetas; sicut intelligunt qui possunt aspicere lumen ipsius in præmissis. HIERONYMUS, super *Adhuc eo loquente.* Quia vero imprudenter interrogaverat Petrus, propterea responsionem non meretur; sed Pater respondet pro Filio, ut verbum Domini, Joan. VIII, compleretur : « Qui me misit, ipse de me testimonium perhibet. » CHRYSOSTOMUS, hom. LVI, *Sup. Matth.* ante medium. Neque autem Moyses loquitur neque Elias, sed Pater omnibus major vocem emittit ex nube, ut discipuli credant quod a Deo hæc vox erat. Semper enim apparere solet Deus in nube, sicut scriptum est Psal. XCVI : « Nubes et caligo in circuitu ejus : » et hoc est quod dicitur, *Et ecce vox de nube.* HIERONYMUS, *ut supra.* Vox quidem Patris de cœlo loquentis auditur, qui testimonium perhibeat Filio, et Petrum, errore sublato, doceat veritatem; immo per Petrum ceteros Apostolos : unde subdit dicens : *Hic est Filius meus dilectus :* huic est faciendum tabernaculum, huic obtemperandum : hic est Filius, illi servi sunt : debent et ipsi vobiscum in penetralibus cordis sui Domino tabernaculum præparare. CHRYSOSTOMUS, hom. LVI, *Sup. Matth.* circ. medium. Ne igitur timeas Petre. Si enim potens est Deus, manifestum quia et Filius similiter potens est : si autem diligitur, ne timeas : nullus enim eum quem diligit prodit; nec tu æqualiter eum diligis genitori. Neque autem solum diligit eum quia genuit, sed et quia unius est voluntatis cum ipso : sequitur enim : *In quo mihi complacui*; ac si diceret : In quo requiesco, quem accepto : quia omnia quæ sunt Patris, cum diligentia exequitur, et est voluntas una ipsius et Patris : quare et si crucifigi vult, non contradicas. HILARIUS, cap. XVII, *In Matth.* Hunc esse Filium, hunc dilectum, hunc complacitum, sed et hunc audiendum,

[1] Al. : « sibi subditi obedientis. » — [2] Al. : « qui. » — [3] Al. : « quia carnale. »

vox [1] de nube significat, dicens, *Ipsum audite* : ut scilicet idoneus ipse præceptorum talium auctor esset qui sæculi damnum, crucis voluntatem, obitum corporis, et post hæc regni cœlestis gloriam facti confirmasset exemplo. REMIGIUS. Dicit ergo, *Ipsum audite*, ac si aliis verbis diceret : Recedant umbræ legales, et typi Prophetarum; et solum coruscum lumen Evangelii sequamini. Sive ideo ait, *Ipsum audite*, ut illum esse ostenderet quem Moyses prædixerat, dicens Deut. XVIII. « Prophetam suscitabit vobis Deus de fratribus vestris : tamquam me audietis ipsum. » Sic ergo Dominus undique habuit testes, ex cœlo vocem Patris, ex paradiso Eliam, ex inferis Moysen, ex hominibus Apostolos, ut in nomine Jesu omne genuflectatur, cœlestium, terrestrium et infernorum. ORIGENES, Tract. III in cap. XVII, *Matth.* Vox autem de nube, aut ad Moysen et Eliam loquitur, qui desiderabant videre Filium Dei et audire eum; aut discipulos docet. GLOSSA. Notandum autem quod bene convenit mysterium secundæ regenerationi quæ scilicet erit in resurrectione, ubi caro suscitabitur cum mysterio primæ, quæ est in baptismate, ubi anima resuscitatur. In baptismate enim Christi, operatio totius Trinitatis ostensa est; fuit enim ibi Filius incarnatus, apparuit in columbæ specie Spiritus sanctus : et Pater fuit ibi in voce declaratus : et similiter in transfiguratione, quæ est sacramentum secundæ regenerationis, tota Trinitas apparuit : Pater in voce, Filius in homine, Spiritus sanctus in nube. Quæritur autem quare Spiritus sanctus ibi in columba, hic in nube declaratus est. Dona siquidem sua per species declarare solet. Innocentiam autem in baptismate donat, quod per avem simplicitatis designatur. Daturus est autem claritatem et refrigerium in resurrectione; et ideo in nube refrigerium, in fulgore nubis claritas resurgentium corporum designatur.

Sequitur : *Et audientes discipuli ceciderunt in faciem suam, et timuerunt valde.* HIERONYMUS, super *Audientes discipuli ceciderunt.* Triplicem autem ob causam pavore terrentur : vel quia se errasse cognoverant, vel quia nubes lucida operuerat eos, aut quia Dei Patris vocem loquentis audierant : humana enim fragilitas conspectum majoris gloriæ ferre non sustinet, ac toto animo et corpore contremiscens ad terram cadit : quanto enim quis ampliora quæsierit, tanto magis ad inferiora collabitur, si ignoraverit mensuram suam. REMIGIUS. In eo vero quod sancti Apostoli in faciem ceciderunt, fuit indicium sanctitatis : quia sancti in faciem cadere dicuntur, impii vero retrorsum. CHRYSOSTOMUS, *ut supra.* Sed cum ante in Christi baptismo, quando talis etiam vox de cœlo delata est, nullus ex turba quæ aderat, tale aliquid passus est, quomodo discipuli in monte ceciderunt? Quia scilicet et solitudo et altitudo et silentium erat multum, et transfiguratio stupore plena, et lumen purum, et nubes extensa : ex quibus omnibus stupor in eis congregabatur. HIERONYMUS, super *Accessit Jesus.* Quia vero illi jacebant et surgere non poterant, ipse clementer accedit, et tangit eos, ut tactu fuget timorem, et debilitata membra solidentur; et hoc est quod dicitur : *Et accessit Jesus, et tetigit eos.* Quos autem manu sanaverat, etiam sanavit imperio : unde sequitur : *Dixitque eis* : *Surgite et nolite timere.* Primum timor expellitur, ut postea doctrina tribuatur. Sequitur : *Levantes oculos suos, neminem viderunt nisi solum Jesum* : quod rationabiliter factum est, ne si Moyses et Elias perseseverassent cum Domino, Patris vox videretur incerta cui potissimum daret testimonium. Vident etiam Jesum stantem ablata nube, et Moysen et Eliam evanuisse ; quia postquam legis et Prophetarum umbra discesserat, utrumque in Evangelio reperitur. Sequitur : *Et descendentibus illis de monte præcepit eis Jesus, dicens* : *Nemini dixeritis visionem hanc, donec Filius hominis a mortuis resurgat.* Non vult ergo in populis prædicari ne et incredibile esset pro rei magnitudine, et post tantam gloriam apud rudes animos sequens crux scandalum faceret. REMIGIUS. Sive [2] quia, si majestas illius divulgaretur in populo, populi impedirent dispensationem passionis ejus, resistendo principibus sacerdotum; et sic redemptio humani generis retardaretur. HILARIUS cap. XVII. Silentium etiam rerum gestarum quas viderant imperat, ut cum essent Spiritu sancto repleti, tunc gestorum spiritualium testes essent.

3. Et interrogaverunt eum discipuli ejus, dicentes : Quid ergo Scribæ dicunt, quod Eliam

[1] Al. : « audientium vox. » — [2] A : « sane quia majestas. »

oporteat primo venire? At ille respondens, ait eis : Elias quidem venturus est, et restituet omnia. Dico autem vobis, quia Elias jam venit, et non cognoverunt eum; sed fecerunt in eo quæcumque voluerunt. Sic et Filius hominis passurus est ab eis. Tunc intellexerunt discipuli quia de Joanne Baptista dixisset eis.

3. Hieronymus, super *Quid ergo Scribæ dicunt*. Traditio Pharisæorum est juxta Malachiam Prophetam, quod Elias veniat ante Salvatoris adventum, et reducat cor patrum ad filios et filiorum ad patres, et restituat omnia in antiquum statum. Æstimant ergo discipuli transformationem gloriæ hanc esse quam in monte viderant; et ideo dicitur: *Et interrogaverunt eum discipuli ejus dicentes*: *Quid ergo Scribæ dicunt, quod Eliam oporteat primum venire*? ac si dicerent: Si jam [1] venisti in gloriam : quomodo præcursor tuus non apparet? Maxime autem hoc dicunt, quia Eliam viderant recessisse. Chrysostomus, hom. LVI, *Sup. Matth*? Non autem adventum Eliæ discipuli de Scripturis sciebant: sed Scribæ eis manifestabant; et ferebatur hic sermo in plebe indocta ; sicut et de Christo. Non autem, ut oportebat, adventus Christi et Eliæ a Scribis interpretabatur. Scripturæ enim duos dant Christi adventus; cum scilicet qui factus est, et eum qui futurus est. Sed Scribæ plebem evertentes, secundum adventum solum commemorabant plebi, et dicebant, quoniam si hic est Christus, oportebat Eliam prævenire. Est igitur solutio quam Christus inducit. Sequitur: *At ille respondens ait* : *Elias quidem venturus est, et restituet omnia. Dico autem vobis, quia Elias jam venit.* Ne autem existimes eum in sermone errasse, si quandoque dicit Eliam venturum, et quandoque venisse: cum enim dicit quod Elias venturus est et restaurabit omnia, de ipso Elia in propria persona loquitur: qui quidem restaurabit omnia, dum corriget infidelitatem Judæorum qui tunc invenientur, quod est convertere corda patrum ad filios, idest Judæorum ad Apostolos. Augustinus *De quæst. Evang.* lib. I, cap. xxi. Vel restituet omnia, idest eos quos Antichristi persecutio perturbaverit : vel ut ipse restituat moriendo quæ debet. Chrysostomus hom. LVII, *Sup. Matth.* Si autem tot bona erunt ex Eliæ præsentia, quare tunc non eum misit? Dicemus, quia et tunc Christum æstimantes Eliam, non crediderunt ei. Tunc autem Eliæ credent [2], quia cum post tantam expectationem venerit, annuntians Jesum, facilius suscipient quæ ab eodem dicentur. Cum vero dicit quod *Elias jam venit*, Joannem Eliam vocat, propter ministerii modum : sicut enim Elias secundi adventus præcursor erit, ita Joannes præcursor factus est primi. Propter hoc autem Joannem Eliam nominat, ut ostendat primum suum adventum veteri testamento, et prophetiæ convenire. Hieronymus, super *Elias venturus est.* Ipse ergo qui venturus est in secundo Salvatoris adventu juxta corporis fidem, nunc per Joannem venit in virtute et spiritu. Sequitur: *Et non cognaverunt eum; sed fecerunt in eo quæcumque voluerunt*, hoc est, spreverunt et decollaverunt eum. Hilarius, cap. xvi. Ut Domini adventum prænuntians, passionem quoque præcurreret et injuriæ et vexationis exemplo : unde sequitur : *Sic et Filius passurus est ab eis.* Chrysostomus, hom. LVII. *Sup. Matth.* In quo opportune suam passionem commemorat ex passione Joannis, multam eis præbens consolationem. Hilarius, *ubi supra.* Quæritur ergo, cum Herodes et Herodias Joannem interfecerint, quomodo ipsi quoque Jesum crucifixisse dicantur cum legamus eum a Scribis et Pharisæis interfectum. Et breviter respondendum, quod in Joannis necem Pharisæorum factio consenserit: et in occisione Domini Herodes junxerit voluntatem suam qui illusum atque despectum remisit ad Pilatum, ut eum crucifigeret. Rabanus, super *Intellexerunt quia de Joanne*. Ex indicio autem passionis suæ, quam Dominus eis sæpius prædixit, et præcursoris sui, quem jam completam cernebant, discipuli cognoscebant Joannem sibi in Eliæ vocabulo demonstratum esse : unde sequitur : *Tunc intellexesunt discipuli quia de Joanne Baptista dixisset eis.* Origenes, Trac. III in xvii cap. *Matth.* Quod autem dixit propter Joannem, *Elias jam venit*, non anima Eliæ est intelligenda, ne incidamus in dogma transcorporationis, quod alienum est ab ecclesiastica veritate; sed, sicut Angelus prædixit, *venit in spiritu et virtute Eliæ.*

4. Et cum venisset ad turbam, accessit ad eum homo genibus provolutus ante eum, dicens : Domine, miserere filio meo, quia lunaticus est, et male patitur; nam sæpe cadit in ignem, et crebro in aquam. Et obtuli eum discipulis tuis; et non

[1] Al. deest : « jam. » — [2] Al. : « crederent. »

potuerunt curare eum. Respondens autem Jesus ait : O generatio incredula et perversa, quousque ero vobiscum? Usquequo patiar vos? Afferte huc illum ad me. Et increpavit illum Jesus; et exiit ab eo dæmonium, et curatus est puer ex illa hora.

4. ORIGENES, Tract. III, *ubi supra.* Concupiscens Petrus spectabilem illam vitam, et præponens utilitatem suam utilitatibus plurimorum, dicebat : *Bonum est nos hic esse.* Sed quoniam caritas non quærit quæ sua sunt, hoc quod videbatur bonum Petro, non fecit Jesus ; sed quasi de monte excelso divinitatis descendit ad turbam : ut qui non poterant ascendere sursum propter infirmitatem animarum suarum, illis proficiat ; unde dicitur *Et cum venisset ad turbam* : nisi enim cum discipulis suis electis venisset ad turbam, non accessisset ad eum ille de quo subditur : *Accessit ad eum, homo genibus provulutus ante eum, dicens : Domine, miserere filio meo.* Ubi considerandum est, quod quandoque qui patiuntur, credunt, et deprecantur pro sua salute ; quandoque autem pro eis alii faciunt : sicut nunc qui genibus volvitur, pro filio rogat ; quandoque vero a semetipso Salvator etiam a nullo rogatus, sanat. Primo autem quæramus quid est quod sequitur. *Quia lunaticus est, et male patitur.* Medici ergo loquuntur quæ volunt : quia nec immundum spiritum arbitrantur, sed corporalem aliquam passionem : et dicunt humida moveri in capite secundum aliquam compassionem ad lumen lunare, quod humidam habet naturam. Nos autem qui Evangelio credimus, dicemus hanc passionem immundum spiritum in hominibus operari. Observat enim quædam schemata [1] lunæ, et sic operatur, ut ab observatione lunæ pati homines mentiatur, et per hoc culpabilem Dei creaturam ostendat : sic et alii dæmones secundum aliqua stellarum schemata insidiantur hominibus, ut iniquitatem in excelso loquantur [2], quasdam stellas dicentes maleficas, quasdam beneficas : cum nulla stella a Deo sit facta ut male faciat.

In hoc autem quod subditur, *Nam sæpe cadit in ignem, et crebro in aquam.* CHRYSOSTOMUS, hom. LVII, *Sup. Matth.* considerandum est, quod nisi providentia hic homo esset [3] munitus, dudum periisset : dæmon enim qui ipsum in ignem et in aquam mittebat, interfecisset eum omnino, nisi Deus eum refrenasset. HIERONYMUS, super *Miserere filio meo.* Quod autem dicit, *Et obtuli eum discipulis tuis, et non potuerunt curare eum*, latenter accusat Apostolos : cum impossibilitas curandi interdum non ad imbecillitatem curantium, sed ad eorum qui curandi sunt, fidem referatur. CHRYSOSTOMUS, *ubi supra.* Inspice autem et aliunde ejus insipientiam, qualiter coram turba interpellat Jesum adversus discipulos. Sed ipse eos liberat ab accusatione, defectum curationis imputans illi : ex multis enim monstratur eum infirmum in fide fuisse. Non tamen tantum in ejus personam invehitur, ne ipsum conturbaret ; sed in omnes Judæos. Probabile est enim multos præsentium de discipulis inconvenientia cogitasse ; et ideo sequitur : *Respondens Jesus ait : O generatio incredula et perversa, quousque ero vobiscum ? Usquequo patiar vos ?* Per hoc autem quod dicit, *Usquequo ero vobiscum?* ostendit desideratam ab eo esse mortem, et concupiscibilem recessum. REMIGIUS. Sciendum quoque, quia Dominus non tantum tunc cœperat pati improbitatem Judæorum, sed a longo prius tempore : et ideo hic dicit : *Usquequo patiar vos ?* ac si dicat : Quia longo tempore cœpi pati vestras improbitates, ideo indigni estis mea præsentia. ORIGENES. *tract.* III. Vel quoniam non potuerunt eum sanare discipuli, quasi adhuc modicæ fidei constituti, propterea dixit, *O generatio incredula* : et quod ait: *Perversa*, ostendit quoniam ex perversitate malitia est introducta extra naturam. Puto autem, quod propter perversitatem totius humani generis, quasi gravatus malitia eorum, dixit, *Usquequo ero vobiscum?* HIERONYMUS, super *O generatio perversa.* Non autem credendum est quod tædio superatus sit, et mansuetus, ac mitis in verba furoris eruperit ; sed quod in similitudinem medici, si ægrotum videat contra sua præcepta se gerere dicat: Usquequo ascendam in domum tuam ? Usquequo artis perdam industriam, me aliud jubente, et te aliud perpetrante ? Quod autem non sit iratus homini, sed vitio, ac per unum hominem Judæos arguat infidelitatis, patet ex hoc quod infert : *Afferte huc illum ad me.* CHRYSOSTOMUS, hom. LVII, *Sup. Matth.* prope med. Postquam enim discipulos

[1] Al.: « schismata. » — [2] Al.: « ut iniquitatem cum in excelso loquitur. » P. Nicolai legit : « ut iniquitatem quidam in excelso loquantur. » — [3] Al. : « potitus. »

excusaverat, ducit patrem pueri ad spem benignam credendi, quod ab hoc malo eripietur : et ut inducatur pater ad fidem futuri miraculi, videns dæmonem tumultum pati ex hoc solum quod vocabatur, increpavit eum : unde sequitur : *Et increpavit eum Jesus.* Non ille qui patiebatur, sed dæmon increpatur. Remigius. In quo facto reliquit exemplum prædicatoribus, ut vitia persequantur, homines vero sublevent. Hieronymus, hoc loco. Sive increpavit puerum, quia propter peccata sua a dæmone fuerat oppressus.

Sequitur : *Et exiit ab eo dæmon, et curatus est puer ex illa hora.* Rabanus, super illud, *Quia lunaticus est.* Mihi autem videtur, juxta tropologiam, lunaticus esse qui per horarum momenta mutatur ad vitia; et nunc quidem in ignem fertur, quo adulterantium corda succensa sunt; nunc in aquas, scilicet voluptatum, vel cupiditatum, quæ non valent extinguere caritatem. Augustinus, *De quæst. Evang.* lib. I, cap. xxii. Vel ignis ad iram pertinet, eo quod alta petat; aqua ad voluptates carnis. Origenes, tract. IV, in cap. xvii *Matth.* De inconstantia autem peccatoris dicitur Eccli. xxvii : « Stultus ut luna mutatur. » Et est videre in talibus impetus quosdam quasi operum bonorum subrepere; aliquando autem quasi quadam abreptione spiritus a passionibus comprehenduntur, et cadunt a statu bono in quo stare putabantur. Forsitan ergo Angelus, qui sortitus est hujus lunatici custodiam, pater hujus appellatur, deprecans quasi pro filio medicum animarum, ut liberet eum qui non potest sanari a passione per verbum humile discipulorum Christi, quia non recipit eorum admonitionem veluti surdus; et ideo opus est ei Christi sermo, ut jam de cetero sine ratione non agat.

5. Tunc accesserunt discipuli ejus ad Jesum secreto, et dixerunt : Quare nos non potuimus ejicere illum? Dixit illis Jesus : Propter incredulitatem vestram. Amen quippe dico vobis, si habueritis fidem sicut granum sinapis, dicetis monti huic, Transi hinc illuc, et transibit; et nihil impossibile erit vobis. Hoc autem genus non ejicitur nisi per orationem et jejunium.

5. Chrysostomus, hom. LVII *Sup. Matth.* Acceperant discipuli a Domino potestatem spirituum immundorum; et quia oblatum dæmoniorum curare non potuerant, videtur quod in dubitationem devenerint, ne forte gratiam, quæ erat eis tradita, perdidissent; et ideo dicit : *Tunc accesserunt ad Jesum discipuli ejus secreto, et dixerunt : Quare nos non potuimus ejicere illum?* Interrogant quidem singulariter, non propter verecundiam, sed quia de ineffabili et magna re erant eum interrogaturi.

Sequitur : *Dixit illis Jesus : Propter incredulitatem vestram.* Hilarius, cap. xvii, ante medium. Crediderant quidem Apostoli, nondum tamen erant perfectæ fidei : nam Domino in monte demorante, et ipsis cum turbis residentibus, quidam tepor eorum fidem retardaverat. Chrysostomus, hom. LVII *Sup. Matth.* Unde manifestum est hinc quoniam et discipuli in fide infirmati sunt, sed non omnes : columnæ enim illæ non aderant, scilicet Petrus et Jacobus et Joannes. Hieronymus, super *Quare non potuimus?* Hoc est autem quod in alio loco Dominus dicit infra xxi. *Quæcumque in nomine meo petieritis, credentes accipietis.* Ergo quoties non accipimus, non præstantis est impossibilitas, sed poscentium culpa. Chrysostomus, *ubi supra.* Sciendum tamen, quod sicut multoties accedentis fides accipere sufficit effectum miraculi; ita multoties facientium miracula sufficit virtus, etiam non credentibus illis qui expetierint miracula operari : etenim qui circa Cornelium, ex propria fide allexerunt gratiam Spiritus sancti; ille autem mortuus qui projectus est in sepulcrum Elisei, sola virtute corporis sancti resuscitatus est. Contigit autem et tunc discipulos infirmari in fide : imperfectius enim dispositi erant ante crucem; et ideo fidem dicit hic esse causam signorum : unde subditur : *Amen quippe dico vobis : si habueritis fidem sicut granum sinapis; dicetis monti huic, Transi hinc, et transibit.* Hieronymus, super *Si habueritis fidem.* Putant aliqui fidem grano sinapis comparatam parvam dici, cum Apostolus dicat, Corinth. xiii : « Et si habuero tantum fidem ita ut montes transferam. » Magna est ergo fides quæ grano sinapis comparatur. Gregorius, I *Moral.* cap. iv. Granum quippe sinapis nisi teratur, nequaquam virtus ejus agnoscitur : sicut si virum sanctum tritura persecutionis opprimat, mox in fervorem virtutis vertitur quidquid in illo antea despicabile infimumque videbatur. Origenes, Tract. iv, ante med. Vel ideo omnis fides grano sinapis comparatur, quoniam contemnitur quidem fides ab hominibus, et modicum aliquid et vile apparet : cum vero consecutum fuerit

hujusmodi semen bonam animam quasi terram, fit arbor magna. Sic autem magna est prædicta lunatici infirmitas, et fortis ad curandum inter omnia mala, ut monti assimiletur, nec expellatur nisi per omnem fidem ejus qui passiones hujusmodi sanare voluerit. CHRYSOSTOMUS, hom. LVII *Sup. Matth.* a med. Unde et de translatione montium mentionem facit, et ultra procedit dicens : *Et nihil impossibile erit vobis.* RABANUS. Sic enim fides mentem nostram capacem donis cœlestibus facit, ut quæcumque volumus, facillime a fideli Domino impetrare possimus. CHRYSOSTOMUS, homil. LVII *Sup. Matth.* a medio. Si autem dixeris. Ubi Apostoli montes transtulerunt? illud dicam, quia multa majora fecerunt, mortuos plurimos suscitantes. Dicuntur autem post Apostolos sancti quidam Apostoli minores, montes necessitate imminente transtulisse. Si autem Apostolorum tempore montes non sunt translati, hoc non fuit quia non potuerunt sed quia noluerunt, utilitate non imminente. Nec Dominus dixit quod hoc essent facturi, sed quod hoc facere possunt. Probabile tamen est factum esse, sed scriptum non esse[1] : neque enim omnia miracula quæ fecerunt, scripta sunt. HIERONYMUS, super *Si habueritis fidem.* Vel montis translatio non ejus significatur quem oculis carnis aspicimus, sed illius qui a Domino translatus fuerat ex lunatico, qui per Prophetam corrumpere dicitur omnem terram. GLOSSA *interlinearis.* Ut sit sensus : *Dicetis monti huic*, idest superbo diabolo, *Transi hinc*, idest ab obsesso corpore in altum maris, idest in profundum inferni, *et transibit; et nihil impossibile erit vobis*, idest nulla incommoditas insanabilis. AUGUSTINUS, *De quæst. Evang.* lib. I, cap. XXII. Vel aliter. Ne discipuli in miraculis faciendis extollerentur in superbiam, admoniti sunt potius per humilitatem fidei, quasi per sinapis granum, elationem terrenam, quæ montis nomine significata est, curare transferre. RABANUS, super *Hoc genus dæmoniorum.* Dum autem docet Apostolos quomodo dæmon debeat expelli, omnes instituit ad vitam : ut scilicet noverimus graviora quæque vel immundorum spirituum vel hominum tentamenta jejuniis et orationibus esse superanda, iram quoque Domini hoc remedio singulari posse placari : unde subdit : *Hoc autem genus non ejicitur nisi per orationem et jejunium.* CHRYSOSTOMUS, hom. LVII *Sup. Matth*, a medio. Quod dicit non solum de genere lunaticorum, sed de universo genere dæmonum. Jejunium enim multam sapientiam imponit, et hominem quasi Angelum de cœlo constituit, et incorporeas potestates impugnat. Sed et oratione opus est, quasi principaliori. Qui enim orat ut oportet, et jejunat, non multis indiget; et ita non fit avarus, sed ad eleemosynam promptus est. Qui etiam jejunat, levis est, et vigilanter orat, et concupiscentias perniciosas extinguit, et propitium Deum facit, et animam superbam humiliat. Qui ergo orat cum jejunio, duplices habet alas, etiam ipsis ventis leviores. Neque enim oscitat et torpet orans quod et multi patiuntur; sed est igne vehementior, et terra fixior; ideoque talis maxime dæmoniis adversatur; nihil enim est homine decenter orante potentius. Si autem infirmum est tibi corpus ad continue jejunandum, non tamen ad orandum; et si jejunare non potes, potes tamen non lascivire. Non parvum autem est hoc, neque multum a jejunio distans. ORIGENES, Tract. IV in XVII cap. *Matth.* ante medium. Si ergo aliquando oportuerit nos circa curationem tale aliquid patientium permanere, non adjuremus, neque interrogemus, neque loquamur quasi audienti spiritui immundo; sed abigamus jejuniis et orationibus nostris spiritus malignos. GLOSSA *ordinaria* super *Nisi per orationem.* Vel hoc genus dæmonii, idest ista carnalium voluptatum mutabilitas, non vincitur nisi spiritus oratione confirmetur, et caro per jejunium maceretur. REMIGIUS. Vel jejunium hic intelligitur generale, quo non solum abstinemus a cibis, sed ab omnibus illecebris carnalibus, et peccatorum passionibus. Similiter oratio intelligenda est generalis, quæ in piis et bonis operibus consistit : de qua dicit Apostolus, I Thess. v, « Sine intermissione orate. »

6. Conversantibus autem eis in Galilæa, dixit illis Jesus : Filius hominis tradendus est in manus hominum; et occident eum, et tertia die resurget. Et contristati sunt vehementer.

6. REMIGIUS. Sæpe Dominus mysteria suæ passionis discipulis prædixit, ut quando acciderent, tanto levius ea ferrent quanto præcognita haberent : et ideo hic dicitur : *Conversantibus autem eis in Gali-*

[1] Sic A, B, C, D. — Parm. : « est. »

læa, dicit illis Jesus : Filius hominis tradendus est in manus hominum, et occident eum. Origenes, tract. IV. Videntur quidem hæc illis quæ supra dixerat similia esse, ut facile quis dicat, Dominum eadem ipsa repetere ; quod non est ita ; tradendum enim superius non est dictum : hic autem non solum tradendum, sed etiam in manus hominum tradendum audivimus. Traditum igitur Apostolus Filium narrat a Deo Patre ; sed etiam contrariæ potestates eum in manus hominum tradiderunt. Hieronymus, super *Conversantibus autem eis.* Semper autem prosperis miscet tristia : si enim contristat eos quia occidendus est, debet lætificare quod subditur, *Et die tertia resurget.* Chrysostomus, homil. LVIII *Sup. Matth.* Neque enim multum tempus dixit quo in morte maneret; sed tertia die se dixit resurrecturum. Origenes, *ubi supra.* Prædicente autem hæc Domino, tristati sunt discipuli : unde sequitur *Et contristati sunt vehementer* non attendentes ad illud quod dixerat, *Et tertia die resurget*, nec considerantes quis esset cui ad destruendam mortem trium dierum tempus sufficeret. Hieronymus, *ubi supra.* Porro quod contristabantur vehementer, non de infidelitate venit : verum pro dilectione Magistri, nihil de eo sinistrum et humile patiuntur audire.

7. Et cum venisset Capharnaum, accesserunt qui didrachma accipiebant, ad Petrum, et dixerunt ei : Magister vester non solvit didrachma? Ait, etiam : et cum intrasset in domum, prævenit eum Jesus dicens : Quid tibi videtur, Simon? Reges terræ a quibus accipiunt tributum vel censum ; a filiis suis, an ab alienis? Et ille dixit, Ab alienis. Dixit illi Jesus : Ergo liberi sunt filii. Ut autem non scandalizemus eos, vade ad mare, et mitte hamum, et eum piscem qui primus ascenderit, tolle : et aperto ore ejus invenies staterem : illum sumens, da eis pro me et te.

7. Glossa. Quia discipuli audita Domini passione contristati erant, ne aliquis passionem Christi necessitati ascriberet, non humilitati, subjungit factum, in quo Christi libertas et humilitas demonstratur : unde dicitur : *Et cum venissent Capharnaum, accesserunt qui didrachma accipiebant ad Petrum, et dixerunt ei : Magister vester non solvit didrachma?* Hilarius, cap. xvii. Dominus didrachma solvere postulatur, idest denarios [1] : hoc enim omni Israel lex pro redemptione corporis et animæ constituerat in ministerio templi servientium. Chrysostomus, homil. LVIII *Sup. Matth.* Cum enim primogenita Ægyptiorum interfecit Deus, tunc tribum Levi pro eis accepit. Deinde quia primogenitis qui erant apud Judæos, minor hujus tribus numerus erat, pro deficientibus in numerum, siclum jussit inferri : et ex tunc tenuit consuetudo ut primogenita vectigal hoc inferrent. Quia igitur primogenitus erat Christus, videbatur autem discipulorum primus esse Petrus, ad eum accedunt. Et, ut mihi videtur, non in unaquaque civitate hoc expetebant : ideoque in Capharnaum adeunt Christum, quia ejus patria existimabatur. Hieronymus, super *Et cum pervenissent Capharnaum.* Vel aliter. Post Augustum Cæsarem Judæa facta est tributaria, omnes censi capite ferebantur : unde et Joseph cum Maria cognata sua professus est in Bethlehem. Rursus, quoniam Dominus nutritus erat in Nazareth, quod est oppidum Galilææ subjacens Capharnaum urbi, ibi deposcitur tributum : et pro signorum magnitudine hi qui exigebant, non audebant ipsum repetere, sed discipulum conveniunt. Chrysostomus, hom. LVIII *Sup. Matth.* Et neque hunc cum multa vehementia, sed mansuetius : neque enim incusantes, sed interrogantes dixerunt; *Magister vester non solvit didrachma?* Hieronymus, *ubi supra.* Sive malitiose interrogant utrum reddat tributa, an contradicat Cæsaris voluntati. Chrysostomus, homil. LVIII *Sup. Matth.* Quid igitur Petrus? *Ait, Etiam.* Et his quidem dixit quoniam solvit; Christo autem non dixit, erubescens fortassis pro his ei loqui. Glossa Anselmi. Vel aliter. Et Petrus respondit, *Etiam;* idest, ita est quod non solvit. Voluit autem Petrus Domino intimare quod Herodiani peterent censum, sed Dominus prævenit eum : unde sequitur : *Et cum intrasset in domum, prævenit eum Jesus, dicens : Reges terræ a quibus recipiunt tributum vel censum*, idest redditum de capite : *a filiis suis, an ab alienis?* Hieronymus, super *Prævenit eum Jesus.* Ante quidem quam Petrus suggerat, Dominus interrogat, ne scandalizentur discipuli ad postulationem tributi, cum videant eum nosse quæ absente se gesta sunt.

Sequitur. *At ille dixit, Ab alienis. Dixit illi Jesus : Ergo liberi sunt filii.* Origenes, Tract. IV a med. Sermo iste duplicem habet sensum. Secundum unum enim filii

[1] P. Nicolai legit : « idest denarios duos. »

regnum terræ liberi sunt apud reges terræ; extranei autem extra terram liberi non sunt propter eos qui deprimunt eos, sicut Ægyptii filios Israel [1]. Secundum alterum autem, propter hoc ipsum quod aliqui sunt alieni a filiis regum terræ, sed sunt filii Dei; liberi sunt qui manent in verbis Jesu, et cognoverunt veritatem, et veritas liberavit eos a servitute peccati. Filii autem regum terræ liberi non sunt : quoniam « qui facit peccatum, servus est peccati. » Joan. VIII. HIERONYMUS, super *Reges terræ*. Dominus autem noster et secundum carnem et secundum spiritum filius erat regis; vel ex David stirpe generatus, vel omnipotentis Patris Verbum : ergo tributa quasi filius regis non debebat. AUGUSTINUS, *De quæst. Evang.* lib. I, cap. XXIII. Dicit enim in omni regno liberos esse filios, idest non esse vectigabiles. Multo ergo magis liberi esse debent in quolibet regno terreno filii regni ipsius, sub quo sunt omnia regna terrena. CHRYSOSTOMUS, homil. LXIX. Si autem non erat filius, inaniter hoc exemplum induxit. Sed dicet aliquis : Filius est, sed non proprius : est ergo alienus; et sic hoc exemplum non habet veritatem : ipse enim de propriis filiis disputat, ad quorum differentiam alienos vocat qui non ex parentibus substantialiter nati sunt. Intende autem qualiter et hinc Christus certificat eam cognitionem quæ Petro revelata est a Deo, per quam dixit supra XVI, Tu *es Christus Filius Dei vivi.* HIERONYMUS, *ubi supra.* Quamvis ergo liber esset : quia tamen humilitatem carnis assumpserat, debuit omnem justitiam adimplere : unde sequitur : *Ut autem non scandalizemus eos, vade ad mare.* ORIGENES, in XVII capit. *Matth.*, tract. IV. Consequens quoque est intelligere quoniam quoties exurgunt quidam qui per justitiam tollant nostra terrena, reges hujus terræ eos transmittunt, ut exigant a nobis quæ sunt ipsorum; et suo exemplo prohibet Dominus aliquod scandalum fieri etiam hujusmodi hominibus, sive ne amplius peccent sive ut salventur. Filius enim Dei, qui nullum opus fecit servile, quasi habens formam servi, quam propter hominem suscepit, tributum et censum dedit. HIERONYMUS, super *Ut autem non scandalizemus.* Quid primum in hoc loco mirer nescio : utrum præscientiam, an magnitudinem Salvatoris : præscientiam, quod noverat habere piscem in ore staterem, et quod primus ipse capiendus esset; magnitudinem atque virtutem, si ad ejus verbum stater in ore piscis creatus est; et quod futurum erat, ipse loquendo fecerit. Ipse ergo Christus propter eximiam caritatem, et crucem sustinuit, et tributa reddidit : nos infelices qui Christi censemur nomine, et nihil tanta dignum facimus majestate : pro illius honore et tributa non reddimus, et quasi filii regis a vectigalibus immunes sumus. Hoc etiam simpliciter intellectum ædificat auditorem, dum audit Dominum tantæ fuisse paupertatis ut unde tributa pro se et Apostolo redderet, non habuerit. Quod si quis objicere voluerit, quomodo Judas in loculis portabat pecuniam; respondebimus : Rem pauperum in usus suos convertere nefas putavit, nobisque idem tribuit exemplum. CHRYSOSTOMUS, hom. LVIII *Sup. Matth.* Vel ideo non ex repositis jubet dare, ut ostendat quod maris et piscium dominetur. ORIGENES, *ubi supra.* Vel quoniam Jesus non habuit imaginem Cæsaris (princeps enim hujus sæculi nihil habebat in eo), propterea non ex proprio, sed ex mari imaginem Cæsaris accepit. Non autem suscepit ipse staterem, neque fecit eum sibi possessionem, ne sit aliquando imago Cæsaris apud imaginem invisibilis Dei. Vide etiam Christi prudentiam : qualiter nec renuit tributum, nec simpliciter jubet dari; sed prius ostendit se non esse obnoxium, et tunc dat : quorum unum fecit, scilicet dare tributum, ut illi, scilicet exactores, non scandalizentur; hoc autem, scilicet ut ostendat se liberum, ut non scandalizentur discipuli. Alio vero loco contemnit Pharisæorum scandalum, quando de escis disputabat; docens nos scire tempora secundum quæ oportet non contemnere eos qui scandalizantur, et secundum quæ oportet contemnere. GREGORIUS, *Super Ezech.* hom. VII. Considerandum enim est quia inquantum sine peccato possumus, vitare proximorum scandalum debemus. Si autem de veritate scandalum sumitur, utilius permittitur nasci scandalum quam veritas relinquatur. CHRYSOSTOMUS, hom. LVIII *Sup. Matth.* Sicut autem stupescis de Christi virtute, ita admirare Petri fidem, quoniam rei tam difficili

[1] Al.: « sicut Ægyptii filios Israel servi. » Legit sic P. Nicolai : « extranei autem extra terram quidem liberi sunt; propter eos autem qui deprimunt eos (sicut Ægyptii filios Israel) servi. »

obedivit. Ideoque de fide eum remunerans, copulavit eum sibi in tributi datione; quod fuit abundantis honoris : et hoc est quod dicitur : *Invenies staterem : illum sumens da eis pro me et te.* GLOSSA Anselmi. Consuetudo enim erat ut unusquisque pro se didrachma redderet. Stater vero est pondus duorum didrachmatum. ORIGENES, *ubi supra* paulo ante finem. Mystice autem in agro consolationis, sic enim interpretatur Capharnaum, consolatur omnem discipulum, et liberum filium esse pronuntiat, et dat ei virtutem piscandi primum piscem, ut ascendente eo, consolationem accipiat Petrus super eum quem piscatus est. HILARIUS, cap. XVII. Cum autem primum piscem admonetur Petrus inquirere, ascensuri ostenduntur et plures. Beatus ille primus martyr Stephanus, primus ascendit, et staterem in ore continuit; in quo didrachma novæ prædicationis tamquam duo denarii habebantur [1] : Dei enim gloriam et Dominum Christum in passione contuens prædicabat. HIERONYMUS, *In fine Comment.* in cap. XVII Matth. Vel iste piscis primus [2] captus, est primus Adam, qui per secundum Adam liberatur : et id quod in ore ejus, hoc est in confessione, fuit inventum, pro Petro et Domino redditur. ORIGENES, *ubi supra.* Cum etiam videris avarum hominem ab aliquo Petro correctum, quod abstulit de ore ejus verbum pecuniæ; dices eum ascendisse de mari, idest de fluctibus sollicitudinum avaritiæ, ad hamum rationalem; et comprehensum atque salvatum ab aliquo Petro, qui eum docuit veritatem, ut pro statere habeat imaginem Dei, idest eloquia ejus. HIERONYMUS, *ubi supra.* Et pulchre illud ipsum quidem datur pretium; sed divisum est : quia pro Petro quasi pro peccatore pretium reddebatur; Dominus autem noster peccatum non fecit. Ostenditur autem similitudo carnis dum eodem et Dominus et servus pretio liberantur.

[1] Al. : « habentur. » — [2] Al. : « qui primus. »

CAPUT DECIMUMOCTAVUM

1. In illa hora accesserunt discipuli ad Jesum, dicentes : Quis putas major est in regno cœlorum? Et advocans Jesus parvulum, statuit eum in medio eorum, et dixit : Amen dico vobis : nisi conversi fueritis, et efficiamini sicut parvuli, non intrabitis in regnum cœlorum. Quicumque ergo humiliaverit se sicut parvulus iste, hic est major in regno cœlorum. Et qui susceperit unum parvulum talem in nomine meo, me suscipit; qui autem scandalizaverit unum de pusillis istis qui in me credunt, expedit ei ut suspendatur mola asinaria in collo ejus et demergatur in profundum maris.

1. Hieronymus *In princ. Commen.* in xviii cap. Quia discipuli viderant pro Petro et Domino idem tributum redditum, ex æqualitate [1] pretii arbitrati sunt omnibus Apostolis Petrum esse prælatum. Chrysostomus, hom. LVIII *Sup. Matth.* Unde passi sunt aliquid humanum; quod Evangelista designat dicens : *In illa hora accesserunt discipuli ad Jesum, dicentes*: : *Quis putas major est in regno cœlorum*? Verecundati siquidem passionem confiteri quam passi sunt, non dicunt manifeste, Petrum cur præhonorasti nobis? sed indeterminate interrogant, *Quis major est?* Quando autem tres præhonoratos viderunt, scilicet Petrum, Jacobum et Joannem in transfiguratione, nihil tale passi sunt; quando vero in unum solum contulit honorem, tunc doluerunt. Tu autem considera primum quidem quod nihil eorum quæ sunt in terris, quærunt; deinde quod postea hanc passionem deposuerunt. Nos autem neque ad defectus eorum contingere possumus : neque enim quærimus, *Quis major est in regno cœlorum?* sed Quis major est in regno terræ? Origenes, *Matth.* xviii, Tract. V. In his autem imitatores discipulorum esse debemus, si quando aliquid in nobis dubium quæritur et non invenitur, ut cum omni consensu accedamus ad Jesum, qui potens est illuminare corda hominum ad intelligendum solutionem omnium quæstionum. Interrogemus etiam aliquem doctorum, qui præpositi habentur in Ecclesiis. Sciebant autem discipuli hoc interrogantes, quia non est æqualitas sanctorum in regno cœlesti; sed quomodo major, et qualiter vivens minimus, hoc discere cupiebant. Vel sciebant quis esset minimus et quis magnus, ex eo quod supra Dominus dixerat; sed ex multis magnis quis esset major, hoc eis non erat manifestum. Hieronymus, *ubi supra.* Videns autem Jesus cogitationes eorum, voluit desiderium gloriæ [2], humilitatis contentione sanare : unde sequitur : *Et advocans Jesus parvulum, statuit eum in medio eorum.* Chrysostomus, hom. LVIII, *In Matth.* Mihi videtur valde parvulum in medio statuere, omnibus passionibus exutum. Hieronymus, super *Et advocans Jesus parvulum.* Ut in eo et ætatem quæreret, et similitudinem innocentiæ demonstraret. Vel certe parvulum statuit in medio eorum seipsum, qui non venerat ministrari sed ministrare, ut eis humilitatis tribueret exemplum. Alii parvulum interpretantur Spiritum sanctum, quem posuerit in cordibus discipulorum, ut superbiam in humilitatem mutaret. Sequitur : *Et dixit* : *Amen dico vobis* : *nisi conversi fueritis, et efficiamini sicut parvuli, non intrabitis in regnum cœlorum.* Non præcipit Apostolis ut ætatem habeant parvulorum, sed innocentiam; et quod illi per annos possident, hi possideant per industriam; ut malitia non sapientia parvuli sint; ac si dicat : Sicut iste parvulus, cujus vobis exemplum tribuo, non perseverat in iracundia, læsus non meminit, videns pulchram mulierem, non delectatur, non aliud cogitat et aliud loquitur; sic et vos, nisi talem habueritis innocentiam et animi puritatem, in regnum cœlorum non poteritis intrare. Hilarius, cap. xviii, *In Matth.*, circ. princ. Pueros etiam credentes omnes per audientiæ fidem [3] nuncupavit : hi enim patrem sequuntur,

[1] Al. : « ex qualitate. » — [2] Al. : « voluit desiderio gloriæ, humilitatis contentionem sanare. » — [3] P. Nicolai habet : « per audientiam fidei. »

matrem amant, velle malum nesciunt, curam opum [1] negligunt, non insolescunt, non oderunt, non mentiuntur, dictis credunt, et quod audiunt, verum habent. Littera ergo sic legitur. GLOSSA. *Nisi conversi fueritis* ab hac elatione et indignatione, in qua modo estis, *et efficiamini* omnes ita [2] innocentes et humiles per virtutem sicut parvuli sunt per ætatem, *non intrabitis in regnum cœlorum* : et quandoquidem aliter non intratur, *quicumque ergo humiliaverit se sicut parvulus iste, hic major est in regno cœlorum* : quanto enim quis erit humilior, tanto major efficitur in regno cœlorum. REMIGIUS. Idest, in cognitione gratiæ, vel ecclesiastica dignitate, vel certe in æterna beatitudine. HIERONYMUS, super *Quicumque se humiliaverit.* Vel aliter. *Quicumque humiliaverit se sicut parvulus iste*, idest qui se in exemplum mei humiliaverit, *hic intrabit in regnum cœlorum.*

Sequitur : *Et qui susceperit unum parvulum talem in nomine meo, me suscipit.* CHRYSOSTOMUS, hom. LVIII *Sup. Matth.* Ac si dicat : Non solum si tales efficiamini, mercedem accipitis, sed et si alios tales propter me honorabitis; et honoris qui est ad illos retributionem vobis determino regnum. Magis autem quod multo majus est ponit, dicens : *Me suscipit.* HIERONYMUS, super *Qui susceperit unum parvulum.* Qui enim talis fuerit ut Christi imitetur humilitatem et innocentiam, in eo Christus suscipitur : et prudenter, ne cum delatum fuerit Apostolis, se putent honoratos, adjecit, non suo illos merito, sed Magistri honore suscipiendos. CHRYSOSTOMUS, homil. LVIII *Sup. Matth.* Deinde facile susceptibilem hunc sermonem facit, pœnam inducens : unde sequitur : *Qui autem scandalizat unum de pusillis istis* etc.; ac si diceret : Sicut qui hos honorant propter me, mercedem habent, ita et qui hos dehonorant, ultimam sustinebunt vindictam. Si autem convicium scandalum vocat, ne mireris : multi enim pusillanimes ex eo quod despiciuntur, scandalizati sunt. HIERONYMUS, super *Qui scandalizaverit.* Nota, quod qui scandalizatur, parvulus est : majores enim scandala non recipiunt. Et quamquam generalis possit esse sententia adversus omnes qui aliquem scandalizant, tamen, juxta consequentiam sermonis, etiam contra Apostolos [3] dictum intelligi potest; qui interrogando quis major essent in regno cœlorum, videbantur inter se de dignitate contendere : et si in hoc vitio permansissent, poterant eos quos ad fidem vocabant, per suum scandalum perdere, dum Apostolos viderent inter se de honore pugnare. ORIGENES, *Matth.* XVIII, Tract. V. Quomodo autem qui conversus est, et factus quasi puer et minimus, est et potens scandalizari? Hoc sic possumus explanare. Omnis qui Filio Dei credit, et conversatur secundum evangelicos actus, conversus ambulat quasi puer; qui autem non convertitur ut fiat sicut puer, hunc impossibile est intrare in regnum cœlorum. In omni autem credentium multitudine sunt quidam nuper conversi ut fiant sicut parvuli, nondum autem sunt facti; hi pusilli habentur in Christo, et sunt scandali receptores. HIERONYMUS, super illud *Ut suspendatur.* Quod autem dicitur, *Expedit ei ut suspendatur mola asinaria in collo ejus*, secundum ritum provinciæ loquitur quo majorum criminum ista apud veteres Judæos pœna fuerat, ut in profundum ligato saxo demergeretur. Expedit autem ei : quia multo melius est pro culpa brevem recipere pœnam, quam æternis servari cruciatibus. CHRYSOSTOMUS, hom. LVIII *Sup. Matth.* Consequens autem erat prioribus dicere : Me non suscipit, quod erat omni pœna amarius; sed quia crassi [4] erant, et prædicta pœna eos non movebat, comparatione exempli cogniti manifestat præparatam pœnam : propter hoc enim dicit quod expedit ei hoc sustinere, quoniam eos alia gravior pœna expectat. HILARIUS, cap. XVIII *In Matth.* Mystice autem molæ opus labor est cæcitatis : nam clausis jumentorum oculis aguntur in gyrum : et sub asini quidem nomine frequenter Gentes cognominatas reperimus, qui cæci laboris ignorantia continentur. Judæis autem scientiæ iter in lege præstitum est; qui si Christi Apostolos scandalizaverint, rectius, alligata collo mola asinaria, demersi in mari fuissent, idest Gentium labore depressi ignorantia [5] sæculi demonstrarentur : quia illis tolerabilius fuerat nescisse Christum, quam Prophetarum Dominum non recepisse.

[1] Sic A, B, C, D. — Parm.: « operum; » sed in notula : « forte : opum. » — [2] Al. omittitur : « ita. » — [3] Al. : « Apostolum. » — [4] Al. : « grossi. » — [5] Al. : « ignorantiæ. » P. Nicolai habet : « in ignorantia sæculi demorarentur. »

GREGORIUS, lib. XI *Moral.* Vel aliter. Quid per mare nisi sæculum, quid per molam asinariam nisi actio terrena significatur? quæ cum colla mentis per stulta desideria stringit, hanc in laboris circuitum mittit. Sunt utique nonnulli qui dum terrenas actiones deserunt, et ad contemplationis studia humilitate postposita ultra intelligentiæ vires surgunt, non solum se in errorem dejiciunt, sed infirmos quosque de gremio veritatis dividunt. Qui ergo unum de minimis meis scandalizat, melius ei fuerat, ligata collo mola asinaria, in mare projici : quia nimirum perversæ menti expedientibus esse potuisset ut occupata mundo terrena negotia ageret, quam per contemplationis studia ad multorum perniciem vacaret. AUGUSTINUS, *De quæst. Evang.* lib. I, cap. XXXIV. Vel aliter. *Qui scandalizaverit unum ex pusillis istis*, idest ex humilibus, quales vult esse discipulos suos, non obtemperando, vel etiam contradicendo (sicut de Alexandro Apostolus dicit II Tim. IV, *expedit ei ut mola asinaria suspendatur in collo ejus, et præcipitetur in profundum maris;* idest congruit ei ut cupiditas rerum temporalium, cui stulti et cæci alligantur, eum devinctum pondere suo deducat ad interitum.

2. Væ mundo a scandalis. Necesse est enim ut veniant scandala; verumtamen væ homini illi per quem scandalum venit. Si autem manus tua vel pos tuus scandalizat te, abscinde eum, et projice abs te. Bonum tibi est ad vitam ingredi debilem vel claudum, quam duas manus vel duos pedes habentem mitti in ignem æternum. Et si oculus tuus scandalizat te erue eum, et projice abs te. Bonum est tibi unum oculum habentem in vitam intrare, quam duos oculos habentem mitti in gehennam ignis.

2. GLOSSA. Dixerat Dominus, quod expedit ei qui scandalizat, ut suspendatur mola asinaria in collo ejus : cujus rationem assignans, subdit : *Væ mundo a scandalis*, idest propter scandala. ORIGENES, *Tract.* V *in Matth.*, cap. XVIII. Hoc non de elementis mundi intelligamus ; sed hic homines, qui sunt in mundo, dicuntur mundus. Non sunt autem discipuli Christi de hoc mundo : unde non potest eis esse a scandalis væ : nam etsi multa sunt scandala, non tangunt eum qui non est de hoc mundo. Si autem adhuc est de hoc mundo, propterea quod diligit mundum, et quæ sunt in eo; tanta scandala comprehendent eum quantis fuerat obligatus in mundo.

Sequitur : *Necesse est enim ut veniant scandala.* CHRYSOSTOMUS, hom. LIX *Sup. Matth.* Cum autem dicit, *Necesse est*, non destruit libertatem arbitrii, neque necessitati aliquarum rerum supponit ; sed quod omnino futurum est, prædicit. Scandala quidem sunt prohibitiones rectæ viæ. Non autem prædictio Christi scandala inducit : neque enim [1] quia prædixit, propter hoc fit; sed quia omnino futurum erat, propter hoc prædixit [2]. Sed dicet aliquis : St omnes corrigantur, et nullus sit qui scandala afferat, nonne mendacii arguetur hic sermo? Nequaquam : quia enim prævidit inemendatos futuros homines esse, propter hoc dixit : *Necesse est ut veniant scandala;* idest omnino venient. Si autem corrigendi essent, non dixisset. GLOSSA *interlinearis.* Vel *necesse est ut veniant scandala*, quia sunt necessaria, idest utilia, ut per hoc qui probati sunt, manifesti fiant. CHRYSOSTOMUS, hom. LIX *Sup. Matth.* Scandala enim erigunt homines, et acutiores eos faciunt; et eum qui cadit, velociter erigunt, inquantum scilicet ingerunt sollicitudinem. HILARIUS, cap. XVIII. Vel humilitas passionis scandalum mundo est, quod sub deformitate crucis æternæ gloriæ Dominum voluit accipere. Et quid mundo [3] tam periculosum quam non recepisse Christum? Ideo vero necesse ait venire scandala, quia ad sacramentum reddendæ nobis æternitatis, omnis in eo passionis humilitas esset complenda. ORIGENES, *ubi supra* a med. Vel venientia scandala sunt angeli satanæ. Nec tamen putes secundum naturam vel substantiam esse hujusmodi scandala; sed libertas arbitrii in quibusdam genuit scandalum, nolens [4] suscipere pro virtute laborem. Non potest autem esse verum bonum, nisi habeat impugnationem mali. Sic ergo necesse est venire scandala, sicut necesse est sustinere malitiam cœlestium; qua tanto magis irritantur, quanto magis verbum Christi in hominibus invalescens expellit ab eis malignas virtutes. Quærunt autem organa per quæ scandala operentur, quibus est magis væ : nam multo pejus erit ei qui scandalizat quam ei qui scandalizatur : unde sequitur : *Verumtamen væ homini illi per quem scandalum venit.*

[1] Al. deest : « enim. » — [2] Al. : « prædixerit. » — [3] Al. : « et quod in mundo. » — [4] Al. : « volens. »

Hieronymus, super *Si manus tuas scandalizat.* Ac si dicat : Væ homini illi qui vitio suo facit ut per se fiat quod necesse est ut in mundo fiat. Simulque per generalem sententiam percutitur Judas qui proditioni animum præparaverat. Hilarius, cap. xviii. Vel sub hominis nuncupatione actorem scandali hujus quod est circa [1] passionem Christi, Judaicum populum designat, per quem omne huic mundo periculum comparatur, ut Christum in passione abnegent, quem lex et Prophetæ passibilem prædicaverunt. Chrysostomus, hom. LX *In Matth.* Ut autem discas quod non sunt absolutæ necessitatis scandala, audi quæ sequuntur : *Si autem manus tua vel pes tuus scandalizat te* etc. Non autem hoc de membris corporalibus dicit, sed de amicis, quos in ordine necessariorum membrorum habemus : nihil est enim ita nocivum ut conversatio mala. Rabanus, super *Si oculus.* Scandalum quippe sermo græcus est, quod nos offendiculum vel ruinam et impactionem pedis dicere possumus. Ille ergo scandalizat fratrem qui ei dicto factove minus recto occasionem ruinæ dederit. Hieronymus, *ubi supra.* Igitur omnis truncatur affectus, et universa propinquitas amputatur : ne per occasionem pietatis unusquisque credentium scandalis pateat. Si, inquit, ita est tibi conjunctus ut manus, pes et oculus, et est utilis atque sollicitus et acutus ad perspiciendum : scandalum autem tibi faciat, et propter morum dissonantiam te pertrahat in gehennam : melius est ut propinquitate ejus careas et emolumentis carnalibus, quam cum vis lucrifacere cognatos et necessarios, causam habeas ruinarum. Novit enim unusquisque credentium quid sibi noceat, vel in quo sollicitetur ac sæpe tentetur : melius est enim vitam solitariam ducere, quam ob vitæ præsentis necessaria vitam æternam perdere. Origenes, *Matth.* xviii, Tract. V. Vel sacerdotes rationabiliter possunt dici Ecclesiæ oculus, quoniam speculatores habentur; diaconi autem ceterique, manus, quia per eos opera spiritualia geruntur; populus autem sunt pedes corporis Ecclesiæ; quibus omnibus parcere non oportet, si scandalum Ecclesiæ facti fuerint. Vel actus animæ, peccans manus intelligitur; et incessus animæ, peccans pes, et visus animæ, peccans oculus : quos opportet præcidere, si scandalum præbent; frequenter enim ipsa opera membrorum pro membris in Scriptura ponuntur.

3. Videte ne contemnatis unum ex his pusillis : dico enim vobis quia Angeli eorum in cœlis semper vident faciem Patris mei qui in cœlis est. Venit enim Filius hominis salvare quod perierat. Quid vobis videtur? Si fuerint alicui centum oves, et erraverit una ex eis; nonne relinquit nonagintanovem in montibus, et vadit quærere eam quæ erravit? Et si contigerit ut inveniat eam; amen dico vobis, quia gaudet super eam magis quam super nonagintanovem quæ non erraverunt. Sic non est voluntas ante Patrem vestrum qui in cœlis est ut pereat unus de pusillis istis.

3. Hieronymus, super *Vide, te ne contemnatis.* Supra dixerat Dominus per manum et pedem et oculum, omnes propinquitates et necessitudines quæ scandalum facere poterant amputandas. Austeritatem itaque sententiæ subjecto præcepto temperavit, dicens : *Videte ne contemnatis unum ex his pusillis* : ac si dicat : Quantum in vobis est nolite contemnere; sed post vestram salutem etiam illorum quærite sanitatem. Sin autem perseverantes in peccatis videritis ; melius est vos salvos fieri quam perire cum multis. Chrysotomus, hom. LIX *Sup. Matth.* Vel aliter. Sicut fugere malos, ita honorare bonos magnum habet lucrum. Supra ergo docuit scandalizantium abscindere amicitias; hic autem docet exhibere sanctis honorem et procurationem. Glossa Anselmi. Vel aliter. Quia tantum malum provenit ex scandalizatis fratribus ; *videte ne contemnatis unum ex his pusillis.* Origenes, *ut supra.* Pusilli autem sunt qui nuper in Christo sunt nati ; aut tales qui permanent sine profectu, quasi nuper nati. Non autem habuit necesse mandare Christus de perfectioribus fidelibus non contemnendis, sed de pusillis ; sicut et supra dixerat : *Si quis scandalizaverit unum ex pusillis istis.* Alius autem forte dicit : Pusillum hic dicit perfectum, secundum quod alibi ait Luc. xxii : « Qui minimus fuerit in vobis, hic erit major. » Chrysostomus, hom. LIX *Sup. Matth.* Vel quia perfecti parvuli apud multos æstimantur, scilicet pauperes et comtemptibiles. Origenes, *ubi supra.* Sed huic expositioni non videtur convenire quod dicitur, *Si quis scandalizaverit unum de pusillis istis* : perfectus enim non scandalizatur nec perit. Sed qui hanc expositionem æstimat

[1] Al. : « extra. »

veram, dicit quod justi homini anima vertibilis est, et scandalizatur aliquando, etsi non facile. GLOSSA Anselmi. Ideo autem non sunt contemnendi, quia adeo cari sunt Deo quod Angeli sunt eis ad custodiam deputati : unde sequitur : *Dico enim vobis, quia Angeli eorum in cœlis semper vident faciem Patris mei qui in cœlis est.* ORIGENES, *Matth.* XVIII, tract. V. Quidam volunt ex eo dari hominibus Angelum adjutorem ex quo per lavacrum regenerationis nati sunt infantes in Christo; dicentes non esse credibile [1], incredulis et errantibus præesse Angelum sanctum; sed tempore infidelitatis et peccatorum est homo sub angelis satanæ. Alii autem volunt mox cum quis fuerit natus eorum qui præcogniti sunt a Deo, accipere sibi præpositum Angelum. HIERONYMUS, super *Videte contemnatis.* Magna enim dignitas animarum ut unaquæque habeat ab ortu nativitatis in custodiam sui Angelum delegatum. CHRYSOSTOMUS, hom. LIX *Sup. Matth.* Hic autem non de quibuscumque Angelis loquitur, sed de supereminentibus [2]. Cum enim dicat, *Vident faciem Patris mei*; nihil aliud ostendit quam magis liberam præsentiam et majorem eorum [3] apud Deum. GREGORIUS in homil. XXIV *In Evangel.* Dionysius autem dicit, quod ex minoribus Angelorum agminibus ad explendum ministerium vel visibiliter vel invisibiliter mittuntur : nam superiora illa agmina usum exterioris ministerii nequaquam habent. GREGORIUS, II *Moral.* capit. Et faciem ergo Patris Angeli semper vident; et tamen ad nos veniunt: quia ad nos spirituali præsentia foras exeunt, et tamen ibi se unde recesserant, per internam contemplationem servant : neque enim sic a divina visione foras exeunt ut internæ contemplationis gaudiis priventur. HILARIUS, cap. XVIII. Salvandorum igitur per Christum orationes Angeli Deo quotidie offerunt : ergo periculose ille contemnitur cujus desideria ac postulationes ad æternum et invisibilem Deum Angelorum famulatu ac ministerio pervehuntur [4]. AUGUSTINUS, ult. *De civ. Dei*, cap. XXIX. Vel Angeli nostri dicuntur qui sunt Angeli Dei. Dei sunt, quia Deum non reliquerunt; nostri sunt, quia suos cives nos habere cœperunt. Sicut ergo nunc illi vident Deum; ita et nos sumus visuri facie ad faciem : de qua visione dicit Joannes, Epist. I, cap. III : « Videbimus eum sicuti est. » Facies enim Dei manifestatio ejus intelligenda est; non aliquod tale membrum, quale nos habemus in corpore, atque isto nomine nuncupamus. CHRYSOSTOMUS, homil. LIX. *Sup. Matth.* Rursus aliam rationem ponit, quare pusilli non sint contemnendi, priore majorem, dicens : *Venit enim Filius hominis salvare quod perierat.* REMIGIUS. Quasi dicat : Non contemnatis pusillos, quia ego pro hominibus homo fieri dignatus sum. Cum enim dicit, *Quod perierat*, subintelligendum est genus humanum : omnia enim elementa suum ordinem servant; sed homo erravit, quia suum ordinem perdidit. CHRYSOSTOMUS, *ubi supra.* Deinde ad hanc rationem parabolam copulat, per quam et Patrem inducit salutem hominum volentem, dicens: *Quid vobis videtur si fuerint alicui centum oves?* GREGORIUS in hom. XXXIV *In Evang.* Hoc ad ipsum auctorem hominum pertinet : quia enim centenarius perfectus est numerus, ipse centum oves habuit cum Angelorum et hominum substantiam creavit. HILARIUS, cap. XVIII. Ovis autem una homo intelligendus est, et sub homine uno [5] universitas sentienda est; in unius enim Adæ errore, omne hominum genus aberravit. Igitur et quærens hominem Christus est, et nonagintanovem relictæ cœlestis gloriæ multitudo est. GREGORIUS, *ut supra.* Dicit autem Evangelista eas relictas in mentibus, ut significet in excelsis : quia nimirum oves quæ non perierant, in sublimibus stabant. BEDA. Ovem ergo Dominus invenit, quando hominem restauravit : et super eam inventam majus gaudium est in cœlo, quam super nonagintanovem : quia major materia divinæ laudis est in restauratione hominum quam in creatione Angelorum. Mirabiliter enim Angelos creavit, sed mirabilius hominem restauravit. RABANUS, super, *Si fuerint alicui centum oves.* Nota, quod unum deest a novem ut decem sint, et nonagintanovem ut centum sint. Variari ergo per brevitatem et magnitudinem numeri possunt, quibus unum deest ut perficiantur [6]; ipsum vero unum sine

[1] Al. : « incredibile. » — [2] Sic A, B, C, D. — Parm. : « superioribus. » — Al. : « supervenientibus. » — [3] P. Nicolai supple : « honorem. » — [4] Al. : « provehuntur. » — [5] Sic A, B, C, D. — Parm. omittit : « uno. » — [6] Al. : « deest est ut perficiantur : » item « deest, et ut perficiantur » item « deficit ut perficiantur. »

varietate in se manens, cum accesserit, ceteros perficit. Et ut perfecta summa ovium integraretur in cœlo, homo perditus quærebatur in terra. HIERONYMUS. Alii vero nonagintanovem ovibus, justorum putant numerum intelligi, et in una ovicula perfectorum ; secundum quod in alio loco dixerat supra IX : *Non veni vocare justos, sed peccatores.* GREGORIUS in homil. XXXIV *In Evang.* Considerandum autem nobis est cur Dominus plus de conversis peccatoribus quam de stantibus justis gaudium esse fateatur : quia scilicet plerumque pigri remanent ad exercenda bona præcipua qui valde sibi securi sunt quod nulla commiserunt mala graviora. At contra nonnunquam hi qui se aliquid [1] egisse illicite meminerunt, ex ipso suo dolore compuncti inardescunt in amore Dei : et quia se errasse a Deo considerant, damna præcedentia lucris subsequentibus recompensant : sic et dux in prælio plus eum militem diligit qui post fugam conversus hostem fortiter premit, quam illum qui nunquam terga præbuit, et nunquam aliquid fortiter fecit. Sed et sunt quidam justi, de quibus tantum est gaudium ut eis nullus pœnitens præponi possit; qui etsi non sint sibi malorum conscii, tamen licita respuunt, et in omnibus se humiliant. Quantum ergo gaudium est si humiliter plangat justus, cum gaudium sit, si quod male gessit, damnat injustus? BEDA. Vel per nonagintanovem oves quas in montibus reliquit, superbos significat, quibus ad perfectionem unitas deest. Cum ergo invenerit peccatorem, magis super eum gaudet, idest suos gaudere facit, quam super justos falsos. HIERONYMUS, super *Sic non est voluntas ante Patrem.* Quod autem subditur : *Sic non est voluntas*, refertur ad superius propositum, de quo dixerat : *Videte ne contemnatis unum de pusillis istis* : et docet idcirco parabolam positam, ut pusilli non contemnantur. In eo autem quod dicit, *Non est voluntas ante Patrem* etc., ostendit quod quotiescumque perierit aliquis ex pusillis, non voluntate Patris perit.

4. Si autem peccaverit in te frater tuus, vade, et corripe eum inter te et ipsum solum. Si te audierit, lucratus eris fratrem tuum. Si autem non te audierit, adhibe tecum adhuc unum vel duos, ut in ore duorum vel trium testium stet omne verbum. Quod si non audierit eos, dic Ecclesiæ. Si autem Ecclesiam non audierit, sit tibi sicut ethnicus et publicanus.

4. CHRYSOSTOMUS, homil. LX *Sup. Matth.* in principio. Quia superius vehementem sermonem adversus scandalizantes proposuit, undique eos terrens ; ne rursus hi quibus scandala inferuntur, sic fiant resupini ut unum contemnentes, in aliud vitium incidant, scilicet negligentiæ ; ac per omnia sibi parci volentes, in elationem [2] incidant : hic Dominus eos comprimit, et redargutionem fieri jubet, dicens : *Si autem peccaverit in te frater tuus, vade, et corripe eum inter te et ipsum solum.* AUGUSTINUS, *De ver. Dom.* serm XVI, in princ. Admonet nos quidem Dominus noster non negligere invicem peccata nostra, non quærendo quid reprehendas, sed videndo quid corrigas. Debemus enim amando corripere, non nocendi aviditate, sed studio corrigendi. Si neglexeris, pejor eo factus es. Ille injuriam faciendo, gravi seipsum vulnere percussit; tu vulnus fratris contemnis : pejor es tacendo, quam ille conviciando. *De civit. Dei*, cap. IX. Plerumque enim a malis docendis, et admonendis, aliquando etiam objurgandis et corripiendis male dissimulatur; vel cum laboris piget, vel cum eorum inimicitias devitamus, ne impediant et noceant in istis temporalibus rebus, sive quas adipisci adhuc nostra cupiditas appetit, sive quas adhuc amittere formidat infirmitas. Si autem propterea quisque objurgandis et corripiendis male agentibus parcit, quia opportunius tempus inquiritur, vel eisdem ipsis metuit, ne deteriores ex hoc efficiantur, vel ad bonam vitam et piam erudiendos impediant alios infirmos, aut premant atque avertant a fide ; non videtur esse cupiditatis occasio, sed consilium caritatis. Longe autem graviorem habent causam Ecclesiarum præpositi qui in Ecclesiis constituti sunt ut non parcant objurgando peccata : nec ideo tamen ab hujuscemodi culpa penitus alienus est qui, licet præpositus non sit, in eis tamen quibus vitæ hujus necessitate conjungitur, multa monenda vel arguenda novit et negligit : devitans eorum offensiones propter illa quibus in hac vita non indebite utitur sed plusquam debuit delectatur. CHRYSOSTOMUS, hom. LX, *Sup. Matth.* parum a princ. Considerandum autem, quod quandoque Dominus eum [3] qui con-

[1] Al. : « aliud. » — [2] Al. : « sed scandalizantes, per omnia sibi parci volentes, in elevationem, etc. » — [3] Sic A, B, C, D. — Parm. : « eum quem contristavit. »

ristavit, ad eum qui contristatus est ducit, sicut cum dicit supra: *Si recordatus fueris quod frater tuus habet aliquid adversum te, vade reconciliari fratri tuo.* Quandoque autem eum qui injusta passus est, jubet dimittere proximo; sicut ubi supra VI: *Dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris.* Hic autem alium excogitat modum: eum enim qui contristatus est, ducit ad eum qui contristavit; et ideo dicit: *Si peccaverit in te frater tuus:* quia enim ille qui injusta fecit, non facile veniret ad excusationem verecundatus, hunc qui passus est ad illum trahit; et non simpliciter, sed ut corrigat quod factum est: unde dicit: *Vade et corripe eum.* RABANUS, *hoc loco.* Non passim jubet peccanti dimittere, sed audienti, idest obedienti [1] et pœnitentiam agenti: ne vel difficilis sit venia, vel remissa indulgentia. CHRYSOSTOMUS, homilia LX *In Matth.* Non autem dicit: Accusa, neque: Increpa, neque: Vindictas expete; sed *Argue;* idest: rememora sibi peccatum, dic ei quæ ab eo passus es. Ipse enim ira et verecundia detinetur, ebrius factus quasi gravi somno. Unde oportet te, qui sanus es, ad illum qui ægrotat abire. HIERONYMUS, super *Si peccaverit in te frater.* Sciendum tamen, quod si peccaverit in nos frater noster [2], et in qualibet causa nos læserit, dimittendi habemus potestatem, immo necessitatem: quia præcipitur ut debitoribus nostris debita dimittamus: propter quod et hic dicitur: *Si peccaverit in te frater tuus.* Si autem in Deum quis peccaverit, non est nostri arbitrii. Nos e contrario, in Dei injuria benigni sumus, in nostris contumeliis exercemus odia. CHRYSOSTOMUS, hom. LX, *Sup. Matth.* Ideo autem præcipit arguere ei qui passus est injuriam, et non alii; quia ille qui fecit injuriam, ab eo mansuetius sustinet; et maxime cum solus eum corripiat. Cum enim qui vindictam expetere debebat, hic salutis videtur diligentiam habere, maxime hoc eum potest propitium facere. AUGUSTINUS, *De ver. Dom.* ser. XVI, ante med. Quando ergo in nos aliquis peccat, habeamus magnam curam, non pro nobis, nam gloriosum est injuriam oblivisci; sed obliviscere injuriam tuam, non vulnus fratris tui: ergo corripe inter te et ipsum solum, studens correctioni, parcens pudori. Forte enim præ verecundia incipit defendere peccatum suum, et quem vis facere correctiorem, facis pejorem. HIERONYMUS, *ubi supra.* Corripiendus est seorsum frater, ne si semel pudorem atque verecundiam amiserit, permaneat in peccato. AUGUSTINUS *De ver. Dom.* serm. XVI. Apostolus autem dicit I Thess. V: « Peccantem coram omnibus argue; ut et ceteri timorem habeant. » Aliquando ergo scias corripiendum esse fratrem inter te et fratrem solum [3], aliquando autem coram omnibus. Quid autem ante facere debeamus, intendite et videte. *Si peccaverit*, inquit, *in te frater tuus, corripe eum inter te et ipsum solum.* Quare? Quia in te peccavit. Quid est, in te peccavit? Tu scis quia peccavit: quia enim secretum fuit quando in te peccavit, secretum quære cum corrigis quæ peccavit. Nam si solus nosti quia peccavit in te, et eum vis coram omnibus arguere; non es corrector, sed proditor. Peccavit ergo in te frater tuus; sed si tu solus nosti, tunc vere in te solum peccavit: nam si multis audientibus tibi fecit injuriam; et in illos peccavit, quos testes suæ iniquitatis effecit. Ergo ipsa corripienda sunt coram omnibus, quæ peccantur coram omnibus; ipsa corripienda sunt secretius quæ peccantur secretius. Distribuite tempora, et concordate Scripturas. Quare autem proximum corrigis? Quia tu doles quod peccaverit in te? Absit. Si autem amore tui id facis, nihil facis; si amore illius facis, optime facis. Denique in ipsis verbis attende cujus amore id facere debeas: utrum tui, an illius: sequitur enim: *Si te audierit, lucratus eris fratrem tuum.* Ergo propter illum fac, ut lucreris illum. Agnosce, quia in hominem peccando periisti: nam si non perieras, quomodo te lucratus est? Nemo ergo contemnat quando peccat in fratrem. CHRYSOSTOMUS, hom. LX *Sup. Matth. In Matth.* In quo etiam demonstratur quod inimicitia damnum est commune; et propter hoc non dixit quod ille lucratus est seipsum, sed quod tu lucratus es eum: ex quo ostendit quoniam et tu et ille damnum passi eratis ex discordia. HIERONYMUS, *ubi supra.* Per salutem enim alterius nobis quoque acquiritur salus. CHRYSOSTOMUS, *ut supra.* Quid autem facere debeas si non persuadeatur, subditur:

[1] Al. deest: « obedienti. » — [2] Sic A, B, C, D. — Parm.: « vos... vester... vos... habetis. » — [3] Al.: « fratrem solum. »

Si autem te non audierit, adhibe tecum unum vel duos. Quanto enim inverecundior fuerit et pertinacior, tanto magis nos ad medicinam studere oportet, non ad iram et odium. Etenim medicus cum viderit morbum non remitti, non desistit, sed tunc magis præparatur ad curandum. Vide autem qualiter non vindictæ gratia hæc correptio fit, sed emendationis : et propter hoc non confestim jubet duos accipere, sed quando ipse corrigi non voluerit ; neque tunc ad eum mittit multitudinem, sed unum vel duos ; et ad hoc legis testimonium inducit, dicens : *Ut in ore duorum testium vel trium stet omne verbum*; quasi dicat : Habes testimonium quia totum fecisti quod tuum erat. Hieronymus, *ibidem.* Vel intelligendum est hoc modo: Si te audire noluerit, adhibeatur unus frater tantum : quod si nec illum audierit, adhibeatur et tertius : vel corrigendi studio, ut scilicet vel admonitione aut pudore corrigatur; vel conveniendi sub testibus. Glossa Anselmi. Vel si dixerit, non esse peccatum ut probent illud esse peccatum[1]. Hieronymus, *ibidem.* Porro si nec illos audire voluerit, tunc multis dicendum est, ut detestationi eum habeant; ut qui non potuit pudore salvari, salvetur opprobriis : unde sequitur : *Quod si non audierit eos, dic Ecclesiæ.* Chrysostomus homil. LX *Sup. Matth.* Idest his qui Ecclesiæ præsident. Glossa. Vel dic toti Ecclesiæ, ut majorem erubescentiam patiatur. Post hæc omnia sequitur excommunicatio, quæ fieri debet per os Ecclesiæ, idest per sacerdotem ; quo excommunicante, tota Ecclesia cum eo operatur : unde sequitur: *Si autem Ecclesiam non audierit, sit tibi sicut ethnicus et publicanus.* Augustinus *De ver. Dom.* serm. xvi. Idest, noli illum jam deputare in numero fratrum tuorum; nec sic tamen salus ejus negligenda est : nam et ipsos ethnicos, idest gentiles et paganos, in numero quidem non deputamus [2], sed tamen eorum salutem semper inquirimus. Chrysostomus hom. LX *Sup. Matth.* Nihil tamen tale præcipit Dominus observandum in his qui extra Ecclesiam sunt, quale præcipit hic de fratribus corripiendis. Sed de exterioribus dicit supra v : *Si quis percusserit te in una maxilla, præbe ei et aliam*; quod et Paulus dicit I Corinth. v : « Quid mihi est de his qui foris sunt, judicare [3] ? Hieronymus. Fratres autem et arguere et avertere [4] jubet. Quod autem dicit, *Sicut ethnicus et publicanus*, ostenditur majoris esse detestationis qui sub nomine fidelis agit opera infidelium quam hi qui aperte gentiles sunt. Publicani enim vocantur qui sæculi sectantur lucra, et exigunt vectigalia per negotiationes et fraudes, ac furta scelerata atque perjuria. Origenes, trac. vi *In Matth.*, cap. xviii. Videamus autem ne forte sententia hæc non de quocumque peccato posita sit : quid enim si aliquis peccaverit aliquod peccatorum quæ sunt ad mortem : puta masculorum concubitor factus, adulter, homicida, aut mollis : numquid talem rationis est arguere solum ad solum ? Et, si audierit, statim eum dicere lucrefactum : et non prius expulerit eum [5] de Ecclesia, nisi postquam coram testibus argutus, et ab Ecclesia, perstiterit in actu priori ? Alius autem respiciens ad immensam misericordiam Christi, dicet, quoniam cum verba Christi nullam faciant differentiam peccatorum, contra Christi misericordiam faciunt qui hæc ad minima tantum peccata pertinere distinguunt. Alius contra, caute ipsa verba considerans, non de omni peccato hæc dicta defendet : quoniam qui grandia illa peccata facit, non est frater, sed nominatur frater; cum quo, secundum Apostolum, non oportet nec cibum sumere. Sicut autem negligentibus peccandi occasionem dant qui [6] ad omne peccatum hoc pertinere exponunt ; sic e contra qui docet in niminis et non mortiferis peccatis peccantem post argutionem testium vel Ecclesiæ, fieri oportere sicut ethnicum et publicanum, aliquid crudelitatis videtur inducere. Utrum enim omnino pereat, pronuntiare non possumus. Primum, quia qui ter argutus non obedivit, potest in quarto obedire ; deinde, quia aliquando non secundum opera hominis redditur ei, sed amplius quam peccavit, quod expedit in hoc mundo; demum quia non dixit solum, *Sit sicut ethnicus et publicanus ;* sed *Sit tibi.* Qui ergo [7] in peccato levi correctus ter, non se emendat, nos quidem debemus eum habere sicut ethnicum et publicanum, abstinentes ab eo, ut confundatur. An autem etiam a Deo quasi publicanus et ethnicus judicetur, non est

[1] Al. : « necessarium. » — [2] Al. : « putamus. » — [3] Sic A, B, C, D. — Sed in Parm. Textus Hieronymi incipit ad : « quod autem dicit, etc. » — [4] Al. : « advertere. » — [5] P. Nicolai habet : « et si non audierit, non prius expellat eum, etc. » — [6] Idem apponit : « non. » — [7] Al. : « si ergo. »

nostrum pronuntiare, sed est in judicio Dei.

5. Amen dico vobis : quæcumque alligaveritis super terram, erunt ligata et in cœlo; et quæcumque solveritis super terram, erunt soluta et in cœlo. Iterum dico vobis, quia si duo ex vobis consenserint super terram de omni re quamcumque petierint, fiet illis a Patre meo qui in cœlis est. Ubi enim sunt duo vel tres congregati in nomine meo, ibi sum in medio eorum.

5. HIERONYMUS, super *Amen dico vobis.* Quia dixerat : *Si Ecclesiam non audierit, sit tibi sicut ethnicus et publicanus*; et poterit contempti fratris hæc esse responsio, vel tacita cogitatio : Si me despicis, et ego te despicio; si me condemnas, et tu mea sententia condemnaberis; potestatem tribuit Apostolis ut sciant qui [1] talibus condemnantur, humanam sententiam divina sententia corroborari : unde dicitur : *Amen dico vobis : quæcumque alligaveritis super terram, erunt ligata et in cœlo*; *et quæcumque solveritis super terram, erunt soluta et in cœlo.* ORIGENES, tract. VI in XVIII cap. *Matth.* Non dixit : In cœlis, sicut Petro, sed *In cœlo* uno : quia non sunt tantæ perfectionis sicut Petrus. HILARIUS cap. XVIII. Per hoc tamen ad terrorem maximi metus, quo ad præsens omnes continentur, immobile severitatis apostolicæ judicium demonstravit; ut quos in terris alligaverint, idest peccatorum nodis innexos [2] reliquerint, et quos solverint, concessionem scilicet veniæ acceperint in salutem, hi in cœlis ligati sint vel soluti. CHRYSOSTOMUS, homil. LX, *Sup. Matth.* Et notandum, quod non dixit primati Ecclesiæ : Liga talem : sed : Si ligaveritiis, indissolubilia erunt ligamina; quasi hoc ejus judicio dimittens. Vide autem qualiter incorrigibilem duplicibus colligavit necessitatibus : scilicet et pœna quæ est hic, scilicet projectione ab Ecclesia, quam supra posuit, dicens, *Sit tibi sicut ethnicus*; et supplicio futuro, quod est ligatum esse in cœlo : ut multitudine judiciorum dissolvat fratris iram. AUGUSTINUS *De ver. Domini*, serm. XVI. Vel aliter. Cœpisti habere fratrem tuum tamquam publicanum, ligans eum in terra; sed ut juste alliges, vide : nam injusta vincula disrumpit justitia. Cum autem correxeris, et concordaveris cum fratre tuo, solvisti illum in terra : cum solveris in terra, solutus erit et in cœlo. Multum præstas non tibi sed illi, quia multum nocuit non tibi, sed sibi. GLOSSA Anselmi. Non solum autem de excommunicatione, sed etiam de omni petitione quæ fit a consentientibus in unitate Ecclesiæ, dat confirmationem, cum subdit : *Iterum dico vobis, quia si duo ex vobis consenserint super terram*, vel pœnitentem recipiendo, vel superbum abjiciendo, *de omni re quam petierint* [3], quæ non est contraria Ecclesiæ unitati, *fiet illis a Patre meo qui in cœlis est.* Per hoc autem [4] quod dicit, *Qui in cœlis est*, eum super omnia esse ostendit, et per hoc complere eum posse quod petitur. Vel *in cœlis est*, idest in sanctis; quod valet ad probandum, quod fiet illis quicquid petierint quod dignum sit, quia illum apud se habent a quo petunt. Unde rata est sententia consentientium, quia Deus cum eis habitat ; et ideo sequitur : *Ubi enim sunt duo vel tres congregati in nomine meo, ibi sum in medio eorum.* CHRYSOSTOMUS, hom. LX *Sup. Matth.* Vel quia dixerat, *Fiet* illis *a Patre meo*, ut ostendat se etiam esse datorem simul cum Patre, subdit : *Ubi sunt enim duo vel tres.* ORIGENES, *ubi supra.* Non autem dixit, *In medio eorum* ero [5], sed *sum* : mox enim ut aliqui consenserint, Christus invenitur in eis, HILARIUS, cap. XVIII. Ipse enim qui pax atque caritas est, sedem atque habitationem in bonis atque pacificis voluntatibus collocabit. HIERONYMUS, super *Si duo ex vobis consenserint.* Vel aliter. Omnes superior sermo ad concordiam nos provocaverat : igitur et præmium pollicetur, ut sollicitius festinemus ad pacem, cum se dicat inter duos vel tres medium fore. CHRYSOSTOMUS, homil. LX, *Sup. Matth.* Non autem dixit simpliciter, *Ubi congregati fuerint*; sed addit, *In nomine meo;* quasi dicat : Si quis me principalem [6] causam amicitiæ ad proximum habuerit, cum eo ero, si et in aliis virtuosus erit. Quomodo ergo non ibi consentientes consequuntur id quod petunt? Primo quidem, quia non expedientia petunt. Secundo, quia indigni sunt qui petunt, et ea quæ sunt a seipsis non inferunt : unde dicit, *Si duo ex vobis*, qui evangelicam ostenditis conversationem. Tertio, quia adversus eos qui contristaverunt orant vindictam quærentes. Quarto, quia petunt misericordiam peccantibus qui non pœnituerunt. ORIGENES, *Matth.* XVIII, tract. VI.

[1] Al. : « quod qui. » — [2] Al. : « innoxius. » — [3] Al. : « vel de alia re quam petierint. » — [4] Al. omittitur : « quod. » — [5] Al. desideratur : « ero. » — [6] Al. : « propter me principalem. » —

Et ista est etiam causa propter quam non exaudimur orantes, quia non consentimus nobis per omnia super terram, neque dogmate, neque conversatione. Sicut enim in musicis, nisi fuerit convenientia vocum, non delectat audientem ; sic in Ecclesia, nisi consensum habuerit, non delectatur Deus in ea, nec audit voces eorum. HIERONYMUS, *ubi supra.* Possumus autem et hoc spiritualiter intelligere, quod ubi [1] spiritus et anima corpusque consenserint, et non intra se bellum diversarum habuerint voluntatum, de omni re quam petierint, impetrent a Patre : nulli enim dubium est quin bonarum rerum postulatio sit, ubi corpus vult habere ea quæ spiritus. ORIGENES. *Matth.* XVIII, tr. VI. Vel in quo duo testamenta consentiunt sibi, ejus invenitur oratio de omni re acceptabilis Deo.

6. Tunc accedens Petrus ad eum, dixit : Domine, quoties peccaverit in me frater meus, et dimittam eis? Usque septies? Dicit illi Jesus : Non dico tibi usque septies, sed usque septuagies septies.

6. HIERONYMUS, super *Quoties peccabit in me ?* Supra dixerat Dominus, *Videte ne contemnatis unum de pusillis istis* : et adjecerat : *Si peccaverit in te frater tuus* etc. ; et præmium repromiserat dicens : *Si duo ex vobis* etc. *:* unde provocatus Apostolus Petrus interrogat; et hoc est quod dicitur : *Tunc accedens ad eum Petrus, dixit* : *Domine, quoties peccaverit in me frater meus, et dimittam ei* ? et cum interrogatione profert sententiam, dicens, *Usque septies?* CHRYSOSTOMUS, hom. LXI, *Sup. Matth.* Putavit quidem Petrus aliquid se magnum dicere. Sed quid amator hominum Christus responderit, subditur : *Dicit illi Jesus* : *Non tibi dico usque septies*; *sed usque septuagies septies.* AUGUSTINUS, *De ver. Dom.* ser. XVI. Audeo dicere : Et si septuagies octies peccaverit, ignoscas ; et si centies ; et omnino quoties peccavit, ignosce. Si enim Christus millia peccatorum invenit, et tamen omnia donavit ; noli subducere misericordiam. Ait enim Apostolus, Col. III : « Donantes vobis metipsis, si quis adversus aliquem habet querelam, sicut et Deus in Christo donavit nobis. » CHRYSOSTOMUS, *ubi sup.* Cum ergo dicit, *Usque septuagies septies*, non numerum determinatum ponit, ut numero concludat remissionem : sed quod continue et semper est significavit. AUGUSTINUS, *De ver. Dom.* ser. XVI. Non tamen sine causa Dominus *Septuagies septies* dixit *:* nam lex decem præceptis commendatur : lex enim per decem, peccatum per undecim significatur, quia transgressio denarii est. Septem autem solet pro toto computari, quia septem diebus volvitur tempus. Duc autem septies undecim, fiunt septuagies septies. Omnia ergo peccata dimitti voluit, quia ea septuagesimo septimo numero præsignavit. ORIGENES, tract. VI. Vel quia numerus sex videtur esse operis et laboris, septimus autem repausationis; dicit remissionem fieri oportere [2] fratribus in hoc mundo degentibus, et secundum res hujus mundi peccantibus. Si autem aliquis ultra ea peccata peccaverit, jam non habebit remissionem. HIERONYMUS, *ubi supra.* Vel intelligendum est *septuagies septies*, idest quadringentis nonaginta vicibus ut toties peccanti fratri dimitteret quoties ille peccare [3] posset. RABANUS. Aliter tamen datur venia petienti fratri : ut nobis scilicet socia caritate communicet, sicut Joseph fratribus ; aliter inimico persequenti, ut bonum ei velimus et si licet, faciamus, ut David lugens Saul.

7. Ideo assimilatum est regnum cœlorum homini regi, qui voluit rationem ponere cum servis suis. Et cum cœpisset rationem ponere, oblatus est ei unus qui debebat ei decem millia talenta. Cum autem non haberet unde redderet, jussit eum dominus ejus venumdari, et uxorem ejus et filios et omnia quæ habebat, et reddi. Procidens autem servus ille orabat eum, dicens : Patientiam habe in me, et omnia reddam tibi. Misertus autem dominus servi illius, dimisit eum, et debitum dimisit ei. Egressus autem servus ille, invenit unum de conservis suis, qui debebat ei centum denarios; et tenens suffocabat eum, dicens : Redde quod debes. Et procidens conservus ejus, rogabat eum, dicens : Patientiam habe in me ; et omnia reddam tibi. Ille autem noluit ; sed abiit, et misit eum in carcerem, donec redderet debitum. Videntes autem conservi ejus quæ fiebant, contristati sunt valde, et venerunt, et narraverunt domino suo omnia quæ facta fuerant. Tunc vocavit illum dominus suus, et ait illi. Serve nequam, omne debitum dimisi tibi, quoniam rogasti me : nonne ergo oportuit et te misereri conservi tui, sicut et ego tui misertus sum? Et iratus dominus

[1] Al.: « nisi. » — [2] P. Nicolai hæc habet : « Septimus autem repausationis, vel quietis ; propterea is qui diligit mundum et ea quæ sunt in mundo agit, sive sæcularia operatur, septies peccat. Petrus ergo tale aliquid intellexit quando putavit esse septies indulgendum. Sed quoniam sciebat Christus extendere aliquos peccata sua etiam ulterius, propterea ultra septenarium numerum addidit adhuc septuagesimum, ut dicat remissionem fieri oportere, etc. » — [3] A : « peccare non posset. »

ejus tradidit eum tortoribus quoadusque redderet universum debitum. Sic et Pater meus cœlestis faciet vobis, si non remiseritis unusquisque fratri suo de cordibus vestris.

7. Chrysostomus, homil. LXI, *Sup. Matth.* Ne aliquis existimaret magnum quid et grave Dominum injunxisse, cum dicit dimittendum usque septuagies septies, adjecit parabolam. Hieronymus, *hoc loco.* Familiare enim est Syris, et maxime Palæstinis, ad omnem sermonem suum parabolam jungere : ut quod per simplex præceptum ab auditoribus teneri non potest, per similitudinem exemplaque teneatur : unde dicitur : *Ideo assimilatum est regnum cœlorum homini regi qui voluit rationem ponere cum servis suis.* Origenes, *Matth.* xviii, tract. vi. Filius Dei, sicut est sapientia, justitia et veritas, ita ipse est regnum; non autem alicujus eorum quæ sunt deorsum, sed omnium quæ sunt sursum : in quorum sensibus justitia et ceteræ virtutes regnant; qui facti sunt cœli per hoc quod portant cœlestis imaginem. Hoc ergo regnum cœlorum, idest Filius Dei quando factus est in similitudinem carnis peccati, tunc similis factus est homini regi, uniens hominem sibi. Remigius. Vel regnum cœlorum congrue sancta Ecclesia intelligitur, in qua Dominus operatur hoc quod in ista parabola loquitur. Nomine autem hominis aliquando designatur pater, sicut ibi, *Simile est regnum cœlorum homini regi, qui fecit nuptias filio suo ;* aliquando vero designatur Filius : hic autem utrumque intelligi potest : et Pater et Filius qui sunt unus Deus. Deus autem rex dicitur, cuncta quæ creavit regendo et gubernando. Origenes, tract. vi. Servi autem hi soli sunt, quantum ad istas parabolas, qui dispensatores verbi habentur, et quibus hoc est commissum, ut negotientur [1] et fœnerent. Remigius. Vel per servos hujus hominis regis, designantur omnes homines, quos ad laudandum se creavit, quibusque legem naturæ dedit; cum quibus rationem ponit, quando vitam et mores et actus singulorum discutit, ut unicuique secundum quod gessit tribuat; unde sequitur : *Et cum cœpisset rationem ponere, oblatus est ei unus qui debebat decem millia talenta.* Origenes, tract. vi in xviii, cap. *Matth.* Omnis autem vitæ nostræ ratio ponenda est a rege, quando omnes nos præsentari oportuerit ante tribunal Christi. Nec hoc dicimus ut suspicio sit ne forte res ipsa necessarium habeat longum tempus. Volens enim Deus ventilare omnium mentes, cito omnia ab omnibus omni tempore gesta, singulis quibuscumque faciet in mentem venire, ineffabili quadam virtute. Dicit autem : *Et cum cœpisset rationem ponere,* quia initium judicii est ut incipiat a domo Dei. In principio ergo ponendæ rationis oblatus est debitor talentorum multorum, qui scilicet multa fecerat damna, et magna ei erant injuncta, et nullum attulit lucrum : qui forsitan tot talenta perdidit quantos perdidit homines; et ideo talentorum multorum est factus debitor, quoniam secutus est mulierem super talentum plumbi sedentem, cujus nomen iniquitas. Chrysostomus, super *Oblatus est unus qui debebat.* Scio quosdam istum qui debebat decem millia talenta, diabolum interpretari, cujus uxorem et filios venumdandos, perseverante illo in malitia, insipientiam et malas cogitationes intelligi volunt. Sicut enim uxor justi dicitur sapientia : sic uxor injusti et peccatoris appellatur stultitia. Sed quomodo ei dimittat Dominus decem millia talenta, et ille nobis conservis suis decem denarios non dimiserit, nec ecclesiasticæ interpretationis est, nec a prudentibus viris recipienda. Augustinus, *De ver. Domini*, serm. xv, a med. Ideo dicendum est quod, quia lex in decem præceptis commendatur, ille debebat decem millia talentorum : per quod omnia peccata significat, quæ secundum legem fiunt. Remigius. Homo autem sua voluntate et sponte peccans, suo conatu nullo modo surgere valet : et non habet unde reddat, quia nihil in se invenit per quod se a peccatis solvat : unde sequitur : *Cum autem non haberet unde redderet, jussit eum dominus venumdari, et uxorem ejus et filios et omnia quæ habebat, et reddi.* Uxor quidem stulti est stultitia, et carnis voluptas seu cupiditas. Augustinus, *De quæst. Evang.* lib. I, cap. xxv. Per hoc ergo significatur, transgressorem decalogi pro cupiditate et pravis operibus tamquam uxore et filiis, pœnas solvere debuisse; quod est pretium ejus : pretium enim venditi est supplicium damnati. Chrysostomus, hom. LXI, *Sup. Matth.* Hoc autem non ex crudelitate jussit, sed ex ineffabili affectione. Vult enim eum terrere per has minas, ut supplicet, et

[1] Sic A, B, C, D. — Parm. omittit : « et fœnerent. »

non vendatur ; quod et factum ostenditur[1] cum subditur : *Procidens autem servus ille rogabat eum, dicens : Patientiam habe in me, et omnia reddam tibi.* REMIGIUS. His autem verbis humiliatio et satisfactio peccatoris demonstratur dum dicitur, *Procidens.* In hoc vero quod dicit, *Patientiam habe in me*, vox exprimitur peccatoris poscentis tempus vivendi, et spatium corrigendi. Est autem larga Dei benignitas et clementia erga peccatores conversos : quoniam ipse semper paratus est per baptismum aut pœnitentiam peccata dimittere : unde sequitur : *Misertus autem dominus servi illius, dimisit eum, et debitum dimisit ei* [2] idest a peccatis eum absolvit. CHRYSOSTOMUS, homil. LXI, *In Matthæum.* Vide autem divini amoris superabundantiam : petit servus solius temporis dilationem ; ipse autem majus eo quod petiit dedit : dimissionem et concessionem totius mutui. Volebat autem et a principio dare ; sed nolebat solum suum esse donum, sed et supplicationis illius, ut non incoronatus abscedat. Ideo autem antequam rationem poneret, debitum non dimisit, quia docere voluit a quantis debitis eum liberat, ut saltem ita ad conservos mansuetior fieret. Et quidem usque ad quæ præmissa sunt acceptabilis fuit : etenim confessus est, et promissit se reddere debitum, et procidens rogavit, et debiti magnitudinem cognovit. Sed quæ postea fecit, indigna fuere prioribus : sequitur enim [3] : *Egressus autem servus ille invenit unum de conservis suis qui debebat ei centum denarios.* AUGUSTINUS, *De ver. Domini*, serm. XV. Quod autem dicitur quod debebat ei centum denarios, ab eodem numero, scilicet decem, sumitur, qui est numerus legis : nam et centum centies fiunt decem millia ; et decies deni sunt centum ; et illa decem millia talentorum et illi decies deni a legitimo numero non recedunt : in quo utroque invenies peccata. Uterque est ergo debitor, uterque veniæ deprecator : omnis enim homo et debitor est Dei, et debitorem habet fratrem suum. CHRYSOSTOMUS, hom. LXI, *Sup. Matth.* Tanta autem differentia est peccatorum quæ committuntur in hominem et quæ committuntur in Deum, quanta est differentia decem millium talentorum et centum denariorum : magis autem et multo plus ; quod [4] patet ex differentia personarum, et a paucitate peccantium. Homine enim vidente, et desistimus, et pigritamus [5] peccare ; Deo autem vidente secundum unumquemque diem non absistimus ; sed agimus informidabiliter omnia et loquimur. Non hinc autem solum graviora apparent peccata in Deum, sed etiam et beneficio quo sumus potiti ab ipso : fecit enim nos esse, et omnia propter nos operatus est : animam rationalem nobis inspiravit, Filium suum misit, cœlum nobis aperuit, et nos filios suos fecit. Numquid ergo si unaquaque die moreremur pro illo, retribueremus ei aliquid dignum? Nequaquam ; sed hoc rursus ad utilitatem nostram pertineret [6]. Nos autem e contrario in legibus ejus offendimus. REMIGIUS. Si ergo per debitorem decem millium talentorum designantur illi qui majora crimina committuntur ; per debitorem autem centum denariorum qui minora committit. HIERONYMUS, super *Oblatus est ei unus.* Quod ut manifestius fiat, dicamus sub exemplo. Si quis vestrum commiserit adulterium, homicidium, sacrilegium, majora crimina decem millium talentorum roganti dimittuntur, si et ipse dimittat minora peccantibus. AUGUSTINUS, *De ver. Domini*, ser. XV. Sed ille servus ingratus, iniquus, noluit præstare quod illi indigno præstitum fuit : sequitur enim : *Et tenens suffocabat eum, dicens : Redde quod debes.* REMIGIUS. Idest, acriter insistebat, ut vindictam ab eo exigeret. ORIGENES, in cap. XVIII *Matth.*, tract. VI. Ideo, ut arbitror, suffocabat, quoniam a rege exierat : non enim suffocaret conservum suum, si non exisset a rege. CHRYSOSTOMUS, hom. LXI, *Sup. Matth.* Per hoc etiam quod dicitur *Egressus*, ostenditur quod non post multum tempus, sed confestim ; adhuc quasi in auribus habens beneficium, in malitiam abusus est liberatione a proprio domino sibi data. Quid igitur ille fecerit, subditur : *Et procidens conservus ejus rogabat eum, dicens : Patientiam habe in me, et omnia reddam tibi.* ORIGENES, *ubi supra.* Considera subtilitatem Scripturæ : quoniam servus multorum debitor talentorum procidens adoravit regem : qui autem centum debebat denarios, procidens non adorabat, sed rogabat conser-

[1] Al. : « est. » — Sic A, B, C, D, et etiam. — [2] Veneta edit. an. 1521. — Parm. omittit : « id est a peccatis eum absolvit. » — [3] Al. omittitur : « enim. » — [4] Al. deest : « quod. » — [5] Parm. : « pigritamur. » — [6] Al. : « pertinet »

vum, dicens *Patientiam habe.* CHRYSOSTOMUS, hom. LXI, *Sup. Matth.* Sed neque hæc verba ingratus servus reveritus est, quibus salvatus est : sequitur enim, *Ille autem noluit.* AUGUSTINUS, *De quæst. Evang.* lib. I, cap. XXV. Idest, tenuit [1] contra eum hunc animum, ut supplicia [2] illi vellet.

Sed abiit. REMIGIUS. Idest, magis ira exarsit, ut ab eo vindictam exigeret, *Et misit eum in carcerem donec redderet debitum*; idest, apprehenso fratre, vindictam ab eo exegit. CHRYSOSTOMUS, *ubi supra.* Vide Domini caritatem, et servi crudelitatem : hic pro decem millibus talentis, hic autem pro centum denariis : hic conservum, hic autem dominum rogabat; et hic quidem totalem absolutionem accepit, ille autem solam dilationem petebat; nec tamen [3] hoc dedit. Condoluerunt qui non debebant; unde sequitur : *Videntes autem conservi ejus quæ fiebant, contristati sunt valde.* AUGUSTINUS, *De quæst. Evang.* lib. I, cap. XXV. Per conservos intelligitur Ecclesia, quæ illum solvit, et illum ligat. REMIGIUS. Vel conservi forte Angeli sunt intelligendi, aut prædicatores sanctæ Ecclesiæ : sive quicumque fideles, qui videntes aliquem fratrem remissionem peccatorum adeptum, non velle misereri conservi sui, contristantur de ejus perditione. Sequitur : *Et venerunt et narraverunt Domino quæ facta fuerant.* Veniunt quidem non corpore, sed corde. Domino autem narrare, est dolores, et contristationes cordis in suo affectu demonstrare. Sequitur : *Tunc vocavit eum dominus suus.* Vocavit quidem per sententiam mortis, et ab hoc sæculo migrare jussit : et dixit ei : *Serve nequam, omne debitum dimisi tibi, quoniam rogasti me.* CHRYSOSTOMUS, hom. LXI, *Sup. Matth.* Et quando quidem millia talenta debebat, non vocavit eum nequam, neque est conviciatus, sed misertus; quando autem contra conservum ingratus est effectus, tunc dicitur, *Serve nequam* : et hoc est quod dicitur : *Nonne ergo oportuit et te misereri conservi tui?* REMIGIUS. Et sciendum, quia servus ille nullum responsum legitur domino dedisse : in quo demonstratur quod in die judicii et statim post hanc vitam, omne argumentum excusationis cessabit. CHRYSOSTOMUS, hom. LXI, *Sup. Matth.* Quia vero beneficio non est factus melior, relinquitur ut pœna corrigatur : unde sequitur : *Et iratus dominus ejus tradidit eum tortoribus, quoadusque redderet universum debitum.* Non autem simpliciter dixit, *Tradidit eum*, sed *iratus* : quod non posuit quando jussit eum vendi : non enim hoc erat iræ, sed magis amoris ad correptionem; nunc autem hæc sententia est supplicii et pœnæ. REMIGIUS. Tunc enim dicitur Deus irasci quando adversus peccatores vindicat. Tortores autem dicuntur dæmones, quia semper ad hoc parati sunt ut perditas animas suscipiant, et in pœna æternæ damnationis eas torqueant. Numquid autem postquam aliquis demersus fuerit in æternam damnationem, poterit invenire spatium corrigendi aut aditum exeundi? Non; sed *quousque* ponitur pro infinito; et est sensus : Semper solvet, sed nunquam persolvet, et semper pœnam luet. CHRYSOSTOMUS, hom. LXI, *Sup. Matth.* Per hoc ergo ostenditur quod continue, idest æternaliter, punietur, neque reddet aliquando. Quamvis autem irrevocabilia sint charismata et Dei vocationes, tamen tantum valuit malitia ut et hanc legem solvere videatur. AUGUSTINUS, *De ver. Dom.* serm. XV, a med. Dicit enim Deus Luc. VI : « Dimittite, et dimittetur vobis : » sed ego prior dimisi, dimitte [4] vel postea : nam si non dimiseris, revocabo te, et quicquid tibi dimiseram, replicabo tibi : non enim fallit aut fallitur Christus, qui subjecit, dicens : *Sic et Pater meus cœlestis faciet vobis, si non remiseritis unusquisque fratri suo de cordibus vestris.* Melius est enim ut clames ore, et dimittas in corde, quam sis blandus ore et crudelis in corde. Ideo enim Dominus subdit, *De cordibus vestris*, ut si per caritatem imponitis disciplinam, de corde lenitas non recedat. Quid enim tam pium, quam medicus ferens ferramentum? Sævit in vulnus, ut homo curetur [5] : quia si vulnus palpatur, homo perditur. HIERONYMUS in fine *Comment.* in cap. XVIII Matth. Ideo et Dominus addidit, *De cordibus vestris*, ut omnem simulationem fictæ pacis averteret. Præcipit ergo Dominus Petro, sub comparatione regis, domini, et servi qui debitor decem millium talentorum a domino rogans veniam impetraverat, ut ipse quoque dimittat et conservis suis minora peccantibus. ORIGENES, *ubi supra.* Vult etiam docere faciles nos esse ad in-

[1] Sic A, B, C, D. — Parm. : « tenui. » — [2] Sic A, B, C, D. — Parm. : « supplicium. » — [3] Al. omittitur : « tamen. » — [4] Al. : « dimittite. » — [5] Al. : « sanetur. »

dulgendum eis qui nocuerunt nobis; maxime si satisfaciant, et deprecentur sibi veniam dari. RABANUS, super *Oblatus est ei unus*. Allegorice autem servus hic qui decem millia talentorum debuit. Judaicus est populus decalogo legis astrictus: cui Dominus sæpius dimisit debita, quando in angustiis constituti illius misericordiam deprecabantur; sed liberati omnes debitores atrociter repetebant, et a gentili populo, quasi sibi obnoxio, circumcisionem et cæremonias legis expetebant [1]; sed et Prophetas et Apostolos crudeliter trucidabant. Unde tradidit eos Dominus in manus Romanorum, vel malignorum spirituum, qui æternis cruciatibus eos punirent.

[1] Al. : « expetunt, » et infra « trucidant. »

CAPUT DECIMUMNONUM

1. Et factum est, cum consummasset Jesus sermones istos, migravit a Galilæa, et venit in fines Judææ trans Jordanem, et secutæ sunt eum turbæ multæ, et curavit eos ibi. Et accesserunt ad eum Pharisæi tentantes eum, et dicentes : Si licet homini dimittere uxorem suam quacumque ex causa? Qui respondens ait eis : Non legistis quia qui fecit hominem ab initio, masculum et feminam fecit eos? Et dixit : Propter hoc dimittet homo patrem et matrem et adhærebit uxori suæ, et erunt duo in carne una. Itaque jam non sunt duo, sed una caro. Quod ergo Deus conjunxit, homo non separet. Dicunt illi : Quid ergo Moyses mandavit dari libellum repudii, et dimittere? Ait illis : Quoniam Moyses ad duritiam cordis vestri permisit vobis dimittere uxores vestras; ab initio autem non fuit sic.

1. Chrysostomus in hom. LXII *Sup. Matth.* Dominus prius Judæam relinquens propter illorum æmulationem, nunc ibidem jam immoratur : quia passio in proximo futura erat. Non tamen ad Judæam interim ascendit, sed in terminos Judææ : unde dicitur : *Et factum est, cum consummasset Jesus sermones istos, migravit a Galilæa.* Rabanus, *hoc loco.* Hic ergo incipit narrare quæ in Judæa fecit, docuit, sive passus est : et primo quidem trans Jordanem ad orientem ; deinde etiam trans Jordanem, quando venit Hierico et Bethphage etHierusalem : unde sequitur: *Et venit in fines Judææ trans Jordanem.* Chrysostomus, hom. XXXII, *In opere imperf.* Quia justus dominus omnium, qui sic diligit alios servos, ut alios non contemnat. Remigius. Sciendum est autem, quod omnis illa Israelitarum provincia, generaliter Judæa dicebatur, ad comparationem aliarum gentium. Verumtamen meridiana ejus plaga in qua habitabat tribus Juda, et tribus Benjamin, specialiter dicebatur Judæa, ad distinctionem aliarum regionum, quæ in ipsa provincia continebantur, idest Samaria, Galilæa, Decapolis, et reliquæ aliæ.

Sequitur : *Et secutæ sunt eum turbæ multæ* Chrysostomus, *Ibidem.* Perducebant eum quasi parvuli filii patrem peregre longe proficiscentem. Ipse autem tamquam pater proficiscens, pignora caritatis filiis reliquit remedia sanitatum : unde dicitur, *Et curavit eos.* Chrysostomus in homil. LXII *Sup. Matth.* Considerandum etiam, quod neque doctrinæ verborum continue Dominus insistit, nec signorum operationi; sed nunc quidem hoc, nunc autem illud facit : ut a signis credibilis appareret in his quæ dicebat; ex sermonum autem doctrina utilitas quæ erat in signis ostenderetur. Origenes, tract. vii. Sanabat autem Dominus turbas trans Jordanem, ubi baptismus dabatur. Vere enim omnes a spiritualibus infirmitatibus salvantur etiam in baptismo; et quidem multi sequuntur Christum sicut turbæ, tamen non surgentes, ut Matthæus, qui surgens secutus est Dominum. Rabanus. Curat etiam Galilæos in Judææ finibus, ut peccata Gentium in eam veniam[1] quæ Judææ parabatur, admitteret. Chrysostomus in hom. LXII *Sup. Matth.* Curabat siquidem Christus homines, et illis benefaciens, et per eos multis aliis. Horum enim sanatio aliis erat occasio divinæ cognitionis : sed non Pharisæis, qui ex signis duriores fiebant : unde sequitur : *Et accesserunt ad eum Pharisæi tentantes eum, et dicentes : Si licet homini dimittere uxorem suam quacumque ex causa?* Hieronymus in princ. *Comm.* in xix cap. *Matth.* Ut quasi cornuto eum teneant syllogismo, et quodcumque respondeat, pateat captioni. Si dixerit dimittendam uxorem qualibet ex causa, et ducendam aliam : pudicitiæ prædicator sibi videtur dicere contraria. Si autem responderit non omnem ob causam debere dimitti, quasi sacrilegii reus tenebitur, et adversus doctrinam Moysi et Dei facere. Chrysostomus in hom. LXII *Sup. Matth.* Intuere autem ex modo etiam interrogationis malitiam. Dominus enim supra de lege hac disputaverat; ipsi autem quasi jam nullo dicto interrogant, scilicet opinantes quod oblitus esset eorum quæ

[1] Al. « vineam. »

dixerat. CHRYSOSTOMUS, hom. XXXII *In opere imperf.* Sicut autem si videas hominem assidue amicitias medicorum colentem, intelligis quia infirmus est; sic et cum videas virum sive mulierem de dimittendis uxoribus aut viris interrogantes, cognosce, quia vir ille lascivus est, mulier illa meretrix est : nam in matrimonio castitas delectatur, libido autem quasi vinculo conjugii alligata torquetur. Sciebant autem quoniam nullam causam idoneam habebant circa dimittendas uxores, præter solam turpitudinem, et alias atque alias sibi jungebant. Timuerunt autem interrogare ex quibus causis, ne seipsos infra angustias certarum causarum astringerent; sed interrogaverunt si ex omnibus causis licet : scientes, quia modum nescit nec infra terminos unius conjugii capit libido; sed quanto magis exercetur, magis accenditur. ORIGENES, tract. VII *In Matth.* Tentato autem Domino, nullus discipulorum ejus, qui positus est ad docendum, graviter ferat si tentatus fuerit a quibusdam : tamen et tentatoribus respondet dogmata pietatis, HIERONYMUS, *ubi supra.* Sic autem responsionem temperat ut decipulam [1] transeat, Scripturam sanctam adducens in testimonium, et naturalem legem, primamque Dei sententiæ secundæ opponens : unde sequitur : *Qui respondens ait eis : Non legistis, quia qui fecit hominem ab initio, masculum et feminam fecit eos?* Hoc in exordio Genesis scriptum est. Dicendo autem masculum et feminam, ostendit secunda vitanda conjugia : non enim ait, Masculum et feminas, quod ex priorum repudio quærebatur, sed *Masculum et feminam*, ut unius conjugii consortia necterentur. RABANUS, super *Erunt duo in carne una.* Salubri autem consilio Dei factum est ut sui corporis portionem vir amplecteretur in femina, nec a se putaret esse diversum quod de se cognosceret fabricatum. CHRYSOSTOMUS, homilia XXXII *In opere imperf.* Si ergo ad hoc [2] Deus marem et feminam ex uno creavit ut sint unum; quare ergo et de cetero vir et mulier non ex uno utero nascuntur, sicut volatilia quædam? Quia Deus masculum quidem creavit et feminam propter necessitatem filiorum generandorum; tamen semper fuit castitatis amator et continentiæ auctor : Ideo illum typum non servavit in omnibus; ut si quidem vult homo nubere, secundum primam dispositionem creationis humanæ, intelligat, quid est vir et uxor; si autem noluerit nubere, non habebit necessitatem nubendi propter conjunctionem nativitatis, ne forte videatur per suam continentiam alterum perdere, qui nolebat esse continens : sicut Dominus post conjunctum matrimonium jubet ne alter altero nolente se separet. CHRYSOSTOMUS in homil. LXII *Sup. Matth.* Non solum autem ex modo creationis, sed etiam ex modo legislationis monstravit quoniam unum oportet uni conjungi, et nunquam rescindi : unde sequitur : *Et dixit : Propter hoc relinquet homo patrem et matrem, et adhærebit uxori suæ.* HIERONYMUS, super *Qui respondens ait illis.* Similiter ait, *Uxori*, non Uxoribus : et expresse subditur : *Erunt duo in carne una.* Præmium enim est nuptiarum ex duobus unam carnem, scilicet prolis, fieri. GLOSSA *interlinearis.* Vel *in carne una*, idest in carnali copula. CHRYSOSTOMUS, hom. XXXII *In opere imperf.* Si ergo quia ex viro est uxor, et ex una carne sunt ambo, relinquet homo patrem suum et matrem; major nunc caritas debet esse inter fratres et sorores : quia hi quidem ex eisdem parentibus exeunt, illi autem ex diversis. Sed hoc magnum est nimis, quia fortior est Dei constitutio quam virtus naturæ. Non enim præcepta Dei naturæ subjecta sunt; sed natura Dei præceptis obtemperat. Deinde fratres ex uno nascuntur, ut diversas vias petant; vir autem et uxor ex diversis nascuntur, ut in unum conveniant. Ordo etiam naturæ Dei ordinationem loquitur[3]. Quod enim est in arboribus humor, hoc est in hominibus amor. Humor autem de radicibus ascendit in herbam et sursum [4] transmittitur in semen. Ideo parentes quidem diligunt; sed non sic diliguntur a filiis : homo enim non ad parentes, sed ad procreandos filios transmittit affectum : et hoc est quod dicitur : *Propter hoc relinquet homo patrem et matrem, et adhærebit uxori suæ.* CHRYSOSTOMUS in hom. LXII *Sup. Matth.* Vide etiam sapientiam Doctoris. Interrogatus enim, *Si licet*, non confestim dixit, Non licet, ut non turbarentur; sed per probationem hoc constituit. Deus enim a principio masculum et feminam fecit, et

[1] Al. : « discipulam, » item « disciplinam. » — [2] Al. : « ex hoc. » — [3] Sic A, B, C, D. — Parm. : « sequitur. » — [4] Al. : « et rursum. »

non simpliciter eos conjunxit, sed matrem jussit dimittere et patrem; et non simpliciter virum mulieri dixit advenire, sed conjungi; ex ipso modo locutionis indivisibilitatem ostendens. Sed et majorem copulam adjunxit, cum dixit : *Et erunt duo in carne una.* AUGUSTINUS, IX *Super Genesim ad litteram*, cap. XIX. Hæc tamen verba cum primi hominis fuisse Scriptura testetur, Dominus tamen hic Deum hoc dixisse declarat, ut hinc intelligeremus propter extasim quæ præcesserat in Adam, hoc divinitus tamquam Prophetam dicere potuisse. REMIGIUS. Mysterium enim hoc esse Apostolus dicit in Christo et Ecclesia : Dominus enim Jesus Christus quasi Patrem deseruit cum de cœlis ad terram descendit, et matrem deseruit, idest synagogam, propter infidelitatem; et adhæsit uxori suæ, sanctæ scilicet Ecclesiæ; et sunt duo in carne una, idest Christus et Ecclesia in uno corpore. CHRYSOSTOMUS in hom. LXII *Sup. Matth.* Postquam vero veteris legis et verba et facta induxit, cum potestate jam et ipse interpretatur, et legem inducit dicens : *Itaque jam non sunt duo, sed una caro.* Sicut enim qui spiritualiter se diligunt, una anima esse dicuntur, dicente Scriptura, Act. IV : « Omnium credentium erat cor unum et anima una : » sic vir et uxor, qui carnaliter se diligunt, una caro esse dicuntur. Quemadmodum igitur carnem incidere est sordidum, ita et mulierem dividere est iniquum. AUGUSTINUS, XIV *De civit.* cap. XXII. Unum etiam dicuntur, vel propter conjunctionem, vel propter originem feminæ, quæ de masculi latere creata est. CHRYSOSTOMUS in hom. LXII *Sup. Matth.* Ulterius autem et Deus induxit, dicens : *Quod ergo Deus conjunxit, homo non separet* : demonstrans, quod et præter naturam et præter legem est uxorem dimittere : præter naturam quidem, quia una caro dividitur; præter legem autem, quoniam Deo copulante et jubente non dividi, uxor dimittitur. HIERONYMUS, super *Quod Deus conjunxit.* Deus enim conjunxit, unam faciendo carnem viri et feminæ : hanc ergo homo non potest separare, sed solus Deus. Homo separat, quando propter desiderium secundæ uxoris prima dimittitur; Deus separat, qui et conjunxerat, quando ex consensu propter servitutem Dei sic habemus uxores quasi non habentes. AUGUSTINUS, *Contra Faustum*, lib. XIX, cap. XXIX. Ecce Judæi ex libris Moysi convincuntur non esse uxorem dimittendam, qui secundum voluntatem legis Moysi arbitrabantur [1] se facere cum dimitterent. Simul et illud hic, ipso Christo attestante, cognoscimus, Deum fecisse et conjunxisse masculum et feminam, quod Manichæi negando damnantur [2], Christo Evangelio resistentes. CHRYSOSTOMUS, homil. XXXII, *In op. imperf.* Gravis est autem fornicariis interpretatio castitatis; sed contra rationem respondere non possunt; veritati tamen credere non acquiescunt. Conferunt ergo se ad patrocinium Moysi; sicut homines malam causam habentes confugiunt ad potentes viros, ut si per justitiam non possunt, vincant per personam : unde sequitur : *Dicunt illi : Quid ergo Moyses mandavit dari libellum repudii, et dimittere?* HIERONYMUS, super *Moyses mandavit.* Aperiunt calumniam quam paraverant; licet Dominus non propriam sententiam protulerit, sed veteris historiæ et mandatorum Dei fuerit recordatus. CHRYSOSTOMUS in hom. LXII, *Sup. Matth.* Si autem Dominus alienus esset a veteri testamento, non decertasset pro Moyse, neque quæ sua sunt monstrasset veteribus convenire. Sed ineffabilis Christi sapientia et pro his excusando respondit : unde sequitur : *Et ait illis : Quoniam Moyses ad duritiam cordis vestri permisit vobis dimittere uxores vestras.* In quo liberat Moysen ab accusatione, et totum in illorum caput convertit. AUGUSTINUS, *Contra Faustum*, lib. XIX, cap. XXIX. Quanta enim erat duritia, quæ nec per libelli interpositionem, ubi dissuadendi locus justis et prudentibus tribuebatur, solvi et flecti posset ad recipiendam vel revocandam conjugii caritatem? Porro qua calliditate reprehendunt Manichæi Moysen, tamquam conjugia dirimentem per libellum repudii, et laudant Christum tamquam ejus [3] vinculum confirmantem? cum secundum suam sacrilegam scientiam, Moysen laudare debuerint separantem quod conjunxerat diabolus, et Christum vituperare diaboli ligamenta solidantem. CHRYSOSTOMUS, in hom, LXII *Sup. Matth.* Denique quia grave erat quod dictum erat, statim reducit sermonem ad antiquam legem, di-

[1] Al. : « arbitrantur. » — [2] Al. : « damnabant. » — [3] Al. : « ejus in omnibus, » item « in omni. » P. Nicolai legit « ejusmodi. »

cens : *Ab initio autem non fuit sic.* Hieronymus, super *Moyses ad duritiam cordis.* Quod dicit, hujusmodi est. Numquid potest Deus sibi esse contrarius, ut aliud ante jusserit, et sententiam suam novo frangat imperio? Non ita sentiendum est : sed Moyses cum videret propter desiderium conjugum secundarum quæ illis ditiores vel juniores vel pulchriores essent, primas uxores interfici, aut malam vitam ducere, maluit indulgere dissidium, quam odia et homicidia perseverare. Simulque considera, quod non dixit : *Propter duritiam cordis vestri permisit vobis* Deus, sed *Moyses* : ut, juxta Apostolum, consilium esset hominis, non imperium Dei. Chrysostomus, hom. XXXII *In op. imperf.* Proptera bene dixit, quod Moyses hoc permisit, non præcepit. Quod enim præcipimus, semper volumus : quod autem permittimus, nolentes indulgemus : quia malam voluntatem hominum ad plenum prohibere non possumus. Permisit ergo vobis facere mala, ne faceretis pejora : ergo hoc vobis permittendo, non vobis Dei justitiam demonstravit, sed a peccato abstulit culpam peccandi : ut quasi secundum legem agentibus vobis, peccatum vestrum non videatur esse peccatum.

2. Dico autem vobis, quia quicumque dimiserit uxorem suam nisi ob fornicationem, et aliam duxerit, mœchatur : et qui dimissam duxerit, mœchatur.

2. Chrysostomus, in hom. LXII. *Sup. Matth.* Quia os illorum oppilaverat [1], jam cum auctoritate legem inducit, dicens : *Dico autem vobis quia quicumque dimiserit uxorem suam nisi ob fornicationem, et aliam duxerit, mœchatur.* Origenes, tract. vii. Forte autem dicet aliquis, quoniam Jesus dicens, *Quicumque dimiserit uxorem suam, nisi ob fornicationem*, permisit uxorem dimittere, quemadmodum Moyses, quem retulit propter duritiam cordis Judæorum hoc præcepisse. Sed ad hoc respondendum, quoniam si secundum legem adultera lapidatur, non secundum hoc intelligitur res turpis, propter quam Moyses permittit libellum repudii; nec enim in causa adulterii oportebat libellum dare repudii. Sed forsitan Moyses omnem culpam mulieris turpem rem appellavit; quæ si inventa fuerit in uxore, scribitur ei libellus repudii. Quærendum est autem : Si propter solam causam fornicationis dimittere jubet uxorem, quid est, si mulier non fuerit fornicata, sed aliud quid gravius fecerit : puta venefica inveniatur, aut interfectrix filiorum? Sed Dominus exponens rem alibi supra v, dixit : *Qui dimiserit, excepta causa fornicationis, facit eam mœchari*, dans ei occasionem secundarum nuptiarum. Hieronymus super *Qui dimiserit uxorem.* Sola ergo fornicatio est quæ uxoris vincit affectum : immo cum illa unam carnem in aliam diviserit, et se fornicatione separaverit a marito, non debet teneri, ne virum quoque sub maledictione faciat : dicente Scriptura. Prov. xviii : « Qui adulteram tenet, stultus et impius est. » Chrysostomus, hom. XXXII *In opere imperf.* Sicut enim crudelis est et iniquus qui castam dimittit; sic fatuus et iniquus qui retinet meretricem; nam patronus turpitudinis est qui crimen celat uxoris. Augustinus, *De adulterinis conjugiis*, lib. II, cap. ix. Non tamen erit turpis nec difficilis, etiam post patrata et purgata adulteria, reconciliatio conjugii, ubi per claves regni cœlorum non dubitatur fieri remissio peccatorum : non ut post viri divortium adultera revocetur, sed ut post Christi consortium adultera non vocetur. Chrysostomus, homil. XXXIII *In opere imperf.* Omnis autem res per quas causas nascitur, per ipsas solvitur. Matrimonium autem non facit coitus, sed voluntas : et ideo non solvit illud separatio corporis, sed separatio voluntatis. Ideo qui dimittit conjugem suam, et aliam non accipit, adhuc maritus est : nam etsi corpore jam separatus est, tamen adhuc voluntate conjunctus est. Cum ergo aliam acceperit, tunc plane [2] dimittit : et ideo Dominus non dicit, Qui dimittit, mœchatur : sed *Qui alteram ducit.* Rabanus. Una ergo solummodo carnalis est causa, idest fornicatio ; una spiritualis, hoc est timor Dei, ut uxor dimittatur. Nulla autem causa est ut, vivente ea quæ relicta est, alia ducatur. Hieronymus, super *Qui dimiserit uxorem.* Poterat autem accidere ut aliquis calumniam faceret innocenti uxori, et ob secundam copulam nuptiarum veteri crimen impingeret. Ideo sic priorem dimittere jubetur uxorem ut secundam, prima vivente, non habeat. Nec non quia poterat evenire ut, juxta eamdem legem, uxor quoque marito daret repudium,

[1] Al. : « opitulaverit. » — [2] Al. : « plene. »

eadem cautela præcipitur ne secundum accipiat virum: et quia meretrix, et quæ[1] semel fuerat adultera, opprobrium non timebat, secundo non nubere præcipitur viro. Quod si talem duxerit, sub adulterii crimine sit : unde sequitur : *Et qui dimissam, mœchatur.* GLOSSA Anselmi. Accipientem terret : quia adultera non timet opprobrium.

3. Dicunt ei disciDuli ejus : Si ita est causa hominis cum uxore, non expedit nubere. Qui dixit illis : Non omnes capiunt verbum istud, sed quibus datum est. Sunt enim eunuchi qui de matris utero sic nati sunt, et sunt eunuchi qui facti sunt ab hominibus, et sunt eunuchi qui seipsos castraverunt propter regnum cœlorum. Qui potest capere, capiat.

3. HIERONYMUS, super *Si ita est non expedit nubere.* Grave pondus uxor est, si excepta causa fornicationis, eam dimittere non licet. Quid enim si temulenta fuerit, si iracunda, si malis moribus, tenenda erit? Videntes ergo apostoli grave uxorum jugum proferunt motum animi sui : unde dicitur : *Dicunt ei discipuli ejus : Si ita est causa hominis cum uxore, non expedit nubere.* CHRYSOSTOMUS, in hom. LXII *Sup. Matth.* XXXII. Levius enim est contra concupiscentiam præliari et contra seipsum, quam ad mulierem malam. CHRYSOSTOMUS, hom. XXXII *In opere imperf.* Non autem dixit Dominus, quia expedit ; sed magis consensit quod non expedit: sed infirmitatem carnis consideravit; unde sequitur : *Qui dixit eis : Non omnes capiunt verbum istud*, idest, non omnes hoc possunt. HIERONYMUS, super *Non omnes capiunt.* Nemo autem putet sub hoc verbo quod addit, *Sed quibus datum est*, vel fatum vel fortunam introduci : quod hi sunt virgines quos ad hoc casus adduxit. Sed his datum est a Deo qui petierunt, qui voluerunt, qui ut acciperent, laboraverunt. CHRYSOSTOMUS, hom. XXXII *In opere imperf.* Ideo ergo non omnes capere possunt, quia non omnes volunt. Palma proposita est : qui concupiscit gloriam, non cogitet de labore. Nemo vinceret, si omnes periculum timerent. Ex eo ergo quod quidam a proposito continentiæ cadunt, non debemus circa virtutem castitatis fieri pigriores ; sicut et qui in pugna cadunt non exanimant ceteros[2]. Quod ergo dicit, *Quibus datum est*, illud ostendit, quia nisi auxilium gratiæ acciperemus, nihil nobis valeret. Hoc autem auxilium gratiæ volentibus non denegatur : dicit enim Dominus supra VII, *Petite, et accipietis*[3]. CHRYSOSTOMUS, in homil. LXII *Sup. Matth.* Deinde possibile hoc esse ostendens, ait : *Sunt enim eunuchi*; quasi dicat : Excogita : si ab aliis excisus esses, quid utique faceres? Voluptate quidem privatus esses, mercedem autem non haberes. CHRYSOSTOMUS, hom. XXXII *In opere imperf.* Sicut enim peccatum opus sine voluntate non facit, ita et justitia ex opere non consummatur nisi et voluntas affuerit. Illa ergo gloriosa continentia, non illa quam transgredi non potest necessitas debilitatis corporis, sed quam complectitur voluntas sancti propositi. HIERONYMUS, super *Sunt eunuchi.* Triplex ergo genus eunuchorum posuit; quorum duo sunt carnales, et tertii spirituales. Alii enim sunt qui de utero matris sic nascuntur ; alii quos vel captivitas facit, vel deliciæ matronales ; tertii sunt qui seipsos castraverunt propter regnum cœlorum et qui cum possint esse viri, propter Christum eunuchi fiunt. Istis promittitur præmium ; superioribus autem quibus necessitas castimonia est, non voluntas, nihil omnino debetur. HILARIUS, cap. XIX. In uno enim eorum posuit naturam, scilicet in eo qui nascitur ; in altero necessitatem, scilicet in eo qui factus est: in tertio voluntatem, qui scilicet spe regni cœlestis talis esse decrevit. CHRYSOSTOMUS, hom. XXXII *In opere imp.* Quod autem aliqui sic nascuntur, hac ratione fit sicut et nascuntur sex digitos habentes aut quatuor. Si enim Deus sicut ab initio constituit unamquamque naturam, sic dimitteret illam immutabiliter semper in suo ordine permanere, in oblivionem deduceretur coram hominibus operatio Dei. Ideo ergo interdum natura rerum convertitur contra suam naturam, ut semper Deus naturæ opifex in memoriam reducatur. HIERONYMUS, *ubi supra.* Possumus et aliter dicere. Eunuchi sunt ex matris utero qui frigidiores naturæ sunt, nec libidinem appetentes : et alii qui ab hominibus fiunt, quos aut Pharisæi faciunt, aut propter idolorum cultum emolliuntur in feminas, vel persuasione hæretica simulant castitatem, ut mentiantur religionis veritatem. Sed nullus eorum consequitur regnum cœlorum, nisi qui se propter Christum castraverit : unde se-

[1] Al. : « et quia. » — [2] Al. omittitur : « ceteros. » — [3] Al. : « *et invenietis.* »

quitur : *Qui potest capere capiat* : ut unusquisque consideret vires suas, utrum possit virginalia et pudicitiæ implere præcepta. Per se enim castitas blanda est, et quemlibet ad se alliciens ; sed considerandæ sunt vires, ut qui potest capere, capiat. Quæ hortantis Domini vox est, et milites suos ad pudicitiæ præmium concitantis, quasi, qui potest pugnare, pugnet, et superet, ac triumphet. CHRYSOSTOMUS, in hom. LXII *Sup. Matth.* Cum autem dicit *Qui se castraverunt*, non membrorum dicit abscissionem, sed malarum cogitationum interemptionem : maledictioni enim est obnoxius qui membrum abscindit : etenim quæ homicidarum sunt talis præsumit ; et Manichæis, qui detrahunt creaturis, tribuit occasionem, et eadem cum gentibus membra detruncantibus inique agit [1], abscindere enim membra dæmoniacæ tentationis est. Cum his autem quæ dicta sunt neque concupiscentia mansuetior ita fit, sed molestior : aliunde enim habet fontes sperma quod in nobis est, et præcipue a proposito incontinenti, et mente negligente : et si ipsa sobria fuerit, naturalium motuum nullum est nocumentum : nec ita abscissio membri comprimit tentationes et tranquillitatem facit, ut cogitationis frænum.

4. Tunc oblati sunt ei parvuli, ut manus eis imponeret et oraret. Discipuli autem increpabant eos. Jesus vero ait eis : Sinite parvulos, et nolite eos prohibere ad me venire : talium est enim regnum cœlorum. Et cum imposuisset eis manus, abiit inde.

4. CHRYSOSTOMUS, hom. XXXII *In op. imperf.* Dominus de castitate sermonem fecerat ; audientes autem quidam obtulerunt ei infantes castitate mundissimos : putabant enim quia Dominus corpore mundos tantum laudaret : et hoc est quod dicitur : *Tunc oblati sunt ei parvuli, ut manus eis imponeret, et oraret.* ORIGENES, tract. VII. Jam enim ex præcedentibus virtutibus ejus experti erant quoniam per impositionem manuum ejus, et orationem repelluntur mala. Offerunt ergo ei pueros, considerantes quoniam impossibile est ut postquam per tactum Dominus dederit eis divinam virtutem, ruina [2] aut dæmonium aliquod tangere eos possit. REMIGIUS. Consuetudo etiam fuit apud veteres ut parvuli offerentur senioribus, quatenus eorum manu vel ore benedicerentur ; et juxta hanc consuetudinem parvuli oblati sunt Domino. CHRYSOSTOMUS, hom. XXXII *In op. imperf.* Caro autem, quia non delectatur in bono, facile obliviscitur bonum ; malum autem quod audierit retinet semper. Ante modicum autem tempus Christus accipiens puerum supra XXIII dixit : *Nisi facti fueritis sicut parvulus iste, non intrabitis in regnum cœlorum* : et ecce statim obliti discipuli puerilis innocentiæ, vetabant pueros ad Christum quasi indignos accedere ; unde sequitur : *Discipuli autem increpabant eos.* HIERONYMUS, super *Tunc oblati.* Non quia nollent eis Salvatoris et manu et voce benedici ; sed quod nondum habentes plenissimam fidem, putarent eum, ad similitudinem aliorum hominum, offerentium importunitate lassari. CHRYSOSTOMUS, in hom. LXII *Sup. Matth.* Vel discipuli expellebant pueros, causa dignitatis Christi. Dominus autem docens eos moderata sapere, et tumorem [3] conculcare mundanum, parvulos, et in ulnis tenuit, et talibus regnum cœlorum promittit : unde sequitur : *Jesus autem ait eis : Sinite parvulos, et nolite prohibere eos ad me venire : talium est enim regnum cœlorum.* CHRYSOSTOMUS, hom. XXXII *In op. imperf.* Quis enim mereatur appropinquare Christo, si repellitur ab eo simplex infantia? Ideo dixit : *Nolite prohibere eos.* Nam si sancti futuri sunt ; quid vetatis filios ad patrem venire ? Si autem peccatores futuri sunt ; ut quid sententiam condemnationis profertis, antequam culpam videatis? HIERONYMUS super *Sinite parvulos venire.* Signanter autem dixit : *Talium est regnum cœlorum* non istorum, ut ostenderet, non ætatem regnare, sed mores ; et his qui similem haberent innocentiam et simplicitatem præmium repromitti.

Sequitur : *Et cum imposuisset eis manus, abiit inde.* CHRYSOSTOMUS, hom. XXXII, *In op. imperf.* Præsens locus instruit omnes parentes, ut filios suos sacerdotibus offerant ; non enim sacerdos manus imponit, sed Christus, in cujus nomine manus imponitur. Si enim qui escas suas per orationem offert Deo, sanctificatas eas manducat : sanctificatur enim per verbum Dei et orationem, ut Apostolus dicit, I Tim. IV, quanto magis pueros offerri Deo et sanctificari necesse est? Causa autem sanctificandarum escarum hæc est, « quoniam totus mundus in maligno po-

[1] Al. : « de qua ait. » — [2] Al. : « ut ruina » — [3] Al. : « et timorem. »

situs est : » I Joan. v : unde et res corporales quæ sunt magna pars mundi, in maligno positæ sunt. Consequenter infantes quando nascuntur, et ipsi quantum ad carnem in maligno positi sunt. ORIGENES, tract. VII. Pueros autem mystice dicimus qui in Christo adhuc carnales sunt, et lacte opus habentes. Qui autem profitentur verbi doctrinam, simpliciores quidem, et quasi puerilem sermonem habentes quo nutriuntur, adhuc novitii sunt, qui offerunt Salvatori pueros et infantes. Qui autem videntur esse perfectiores, et ideo sunt discipuli Jesu, priusquam discant rationem justitiæ de pueris, reprehendunt eos qui per simplicem doctrinam pueros et infantes, idest minus adhuc eruditos, offerunt Christo. Dominus autem hortans discipulos suos jam viros constitutos condescendere utilitatibus puerorum, ut fiant pueris quasi pueri, ut pueros lucrentur, dicit [1] : *Talium est enim regnum cœlorum.* Nam et ipse, cum in forma Dei esset, factus est puer. Hæc ergo debemus attendere, ne æstimatione sapientiæ excellentioris et profectus spiritualioris, contemnamus quasi magni pusillos Ecclesiæ, prohibentes pueros venire ad Jesum. Quoniam autem pueri non omnia quæ dicuntur, sequi possunt, imposuit eis manum Jesus, et virtutem relinquens in eis per tactum, abiit ab eis, quasi non potentibus sequi Christum, sicut ceteri discipuli ejus perfecti. REMIGIUS. Manibus etiam impositis benedixit pueris, significans quod humiles spiritu sunt digni ejus gratia et benedictione. GLOSSA Anselmi. Imposuit etiam eis manus, viris continentibus, ut gratiam [2] sui auxilii conferendam significaret. HILARIUS, cap. XIX. Infantes etiam Gentium forma sunt, quibus per fidem et auditum salus redditur. Verum ex affectu primo salvandi Israel, a discipulis inhibentur accedere, quos Dominus ait non oportere prohiberi. Munus enim Spiritus sancti per impositionem [3] manus et prædicationem cessante [4] legis opere, erat Gentibus largiendum.

5. Et ecce unus accedens ait illi : Magister bone, quid boni faciam ut habeam vitam æternam? Qui dixit ei : Quid me interrogas de bono? Unus est bonus, Deus. Si autem vis ad vitam ingredi, serva mandata. Dicit illi. Quæ? Jesus autem dixit : Non homicidium facies, non adulterabis, non facies furtum, non falsum testimonium dices; honora patrem tuum et matrem, diliges proximum tuum sicut teipsum. Dicit illi adolescens : Omnia hæc custodivi a juventute mea : quid adhuc mihi deest? Ait illi Jesus : Si vis perfectus esse, vade, et vende omnia quæ habes, et da pauperibus; et habebis thesaurum in cœlo : et veni, sequere me. Cum audisset autem adolescens verbum, abiit tristis : erat enim habens multas possessiones.

5. RABANUS, super *Magister bone.* Audierat forsan homo iste a Domino, tantum eos qui volunt parvulis similes esse, dignos introitu regni cœlestis; et ideo certior cupiens esse, non per parabolas, sed aperte postulat exponi, quibus meritis vitam æternam consequi possit. Et ideo dicitur; *Et ecce unus accedens ait illi : Magister bone, quid boni faciam ut habeam vitam æternam?* HIERONYMUS, *Super eodem loco.* Iste qui interrogat, et adolescens et dives erat et superbus, et non voto discentis sed tentantis interrogat : quod ex eo probare possumus quod dicente sibi Domino, *Si vis ad vitam ingredi, serva mandata,* rursum fraudulenter interrogat, quæ sunt illa mandata; quasi non et ipse legere, aut Dominus posset eidem hæc jubere contraria [5]. CHRYSOSTOMUS in hom. LXIII, *Sup. Matth.* Ego autem avarum quidem eum et pecuniarum amatorem nequaquam recuso dicere, quia et Christus talem eum esse redarguit; simulatorem autem nequaquam, quia non est securum de incertis judicare, et maxime accusando. Marcus autem hanc suspicionem destruit : dicit enim, quod occurrens, et genuflectens rogabat eum; et quoniam inspiciens eum Jesus, amavit eum. Si etiam eum tentans accessisset, demonstrasset nobis hoc Evangelista, sicut in aliis facit; si autem et ipse siluisset, Christus eum non permisisset latere, sed redarguisset manifeste, aut occulte insinuasset. Hoc autem non facit : sequitur enim : *Qui dicit ei : Quid me interrogas de bono?* AUGUSTINUS, *De cons. Evang.* lib. II, cap. LXIII. Potest autem videri distare aliquid : quod hic secundum Matthæum dicitur, *Quid me interrogas de bono?* secundum alios autem Marc. x et Luc. XVIII : « Quid me dicis bonum? » Nam *Quid me interrogas*

[1] Al. omittitur : « dicit. » — [2] P. Nicolai habet : « ut veris continentibus et veris humilibus gratiam, etc. » — [3] Sic A, B, C, D. — Parm. omittit : « manus, et prædicationem. » — [4] Al. : « testante. » — [5] Idem legit : « posset Deo jubere contraria. » — A, C, D : « eidem de hoc. »

de bono? ad illud magis referri potest quod ait ille quærens, *Quid boni faciam*? Ibi enim et bonum nominavit, et interrogatio est. *Magister* autem *bone*, nondum est interrogatio. Commodissime ergo intelligitur utrumque dictum : « Quid me dicis bonum : » et *Interrogas de bono*? HIERONYMUS, super *Quid me interrogas de bono*? Quia vero Magistrum vocaverat bonum, et non Deum vel Dei Filium confessus erat; dixit quemvis sanctum hominem comparatione Dei non esse bonum : de quo dicitur Psal. CXVII : « Confitemini Domino, quoniam bonus. » Et ideo dicit : *Unus est bonus Deus*. Ne quis autem putet in eo quod bonus Deus dicitur, excludi a bonitate Filium Dei; legimus in alio loco Job XIX : « Pastor bonus ponit animam suam pro ovibus suis. » AUGUSTINUS, I *De Trinit.* cap. XIII. Vel quia ille vitam æternam quærebat vita autem æterna est in illa contemplatione, qua non ad pœnam videtur Deus, sed ad gaudium sempiternum et non intelligebat cum quo loquebatur, quoniam tantummodo eum Filium hominis arbitrabatur; ideo dicit : *Quid me interrogas de bono*; et vocas me secundum quod vides Magistrum bonum? Hæc forma Filii hominis apparebit in judicio, non tantum justis, sed et impiis; et ipsa visio malum eis erit, quia pœnalis erit. Est autem visio formæ meæ, in qua æqualis sum Dei. Ille ergo unus Deus, Pater, Filius et Spiritus sanctus, ipse est solus bonus; quia nemo videt eum ad luctum et planctum, sed tantum ad salutem et lætitiam veram. HIERONYMUS, *ubi supra*. Salvator etiam noster bonitatis testimonium non renuit, sed magistri absque Deo exclusit errorem. Quæ autem utilitas est ut ita responderet? Reducit enim eum paulatim, et erudit liberari ab omni adulatione; et ab his quæ sunt super terram eum abducens, Deo adhærere suadet, et futura quærere, et nosse eum qui vere est bonus, et radix et fons universorum bonorum. ORIGENES, tract. VIII, in XIX, cap. *Matth.* Respondet etiam sic Christus, propter eum dixit, *Quid boni faciam*? quando enim declinamus a malo et facimus bonum, quantum ad comparationem ceterorum hominum, dicitur bonum quod facimus : quantum autem ad veritatem secundum quod hic dicitur, *Unus est bonus*, bonum nostrum non est bonum. Dicere autem potest quis quoniam sciens Dominus propositum interrogantis non esse ut faciat vel humanum bonum, dixit : *Quid me interrogas de bono*? ac si dicat : Cum sis imparatus ad ea quæ dicuntur bona, cur me interrogas de bono? Post hoc autem dicit : *Si vis ad vitam ingredi, serva mandata*. Ubi considera, quoniam adhuc quasi extra vitam constituto respondit : *Si vis ad vitam ingredi* : secundum enim unum modum homo est extra vitam, qui est extra eum qui dixit Joan. XI et XIV : « Ego sum vita. » Alias autem omnis qui super terram est, quamvis justissimus, potest quidem in umbra esse vitæ, non autem in ipsa vita, cum sit corpore mortis circumdatus. Introibit autem quis in vitam, abstinens se ab operibus mortuis, appetens autem opera viva. Sunt autem et verba mortua et verba viva, et cogitationes mortuæ et cogitationes vivæ : et ideo dicit. *Si vis ad vitam ingredi, serva mandata*. AUGUSTINUS, *De ver. Dom.* serm. XVII. Nec etiam dixit: Si vis venire ad vitam æternam; sed *Si vis ingredi ad vitam*, eam definiens vitam quæ fuerint æterna vita. Hic ergo considerandum est, quemadmodum amanda sit æterna vita, quando sic amatur misera ista et quandoque finienda vita. REMIGIUS. Demonstratur autem his verbis quia lex suis impletoribus non solum bona temporalia dabat, sed et vitam æternam. Et quia hoc audierat, sollicitus factus interrogavit : unde sequitur : *Dicit illi, Quæ*? CHRYSOSTOMUS in hom. LXIII *Sup. Matth.* Hoc autem non tentans dixit; sed æstimans alia quædam præcepta esse præter legalia quæ vitæ causa fierent ei. REMIGIUS. Jesus vero quasi infirmo condescendens, clementissime legis præcepta exposuit : unde sequitur : *Jesus autem dixit* : *Non homicidium facies* : quorum præceptorum expositio est sequens sententia, qua dicitur : *Et diliges proximum tuum sicut teipsum*. Etenim Apostolus dicit, Rom. XVI : « Qui diligit proximum, legem implevit. » Quærendum est autem : Quare Dominus tantum secundæ tabulæ præcepta commemoravit? Idcirco scilicet quia forte iste studiosus erat in dilectione Dei; sive quia dilectio proximi gradus est ascendendi ad dilectionem Dei. ORIGENES, tract. VIII, in XIX, cap. *Matth.* Forsitan autem ista præcepta sufficiunt, ut in principium, ut ita dicam, vitæ ingrediatur quis; non autem sufficiunt hæc vel alia similia istis ad interiora vitæ introducere quemquam. Qui autem præterierit unum istorum mandatorum, nec in

principium vitæ intravit [1]. CHRYSOSTOMUS in hom. LXIII, *Sup. Matth.* Quia ergo Dominus ea præcepta commemoraverat quæ erant in lege; ideo sequitur : *Dicit illi adolescens* : *Hæc omnia servavi a juventute mea.* Et neque hic stetit; sed rursus interrogat : *Quid adhuc deest?* Quod et ipsum signum est vehementis desiderii. REMIGIUS. Illis autem qui in gratia perfecti esse volunt, ostendit qualiter ad perfectionem venire possunt : unde sequitur : *Ait illi Jesus* : *Si vis perfectus esse, vade, et vende omnia quæ habes, et da pauperibus.* Notanda sunt ista verba : non enim ait : Vade et manduca omnia quæ habes; sed *Vade et vende.* Et non ait : Aliqua, sicut Ananias et Saphira; sed *Omnia.* Et pulchre subjungit, *Quæ habes* : illa enim habemus quæ juste possidemus. Illa ergo quæ juste possidentur, vendenda sunt; quæ vero injuste, sunt eroganda illis quibus fuerant ablata. Nec ait : Da proximis aut divitibus, a quibus accipies similia; sed, *Da pauperibus.* AUGUSTINUS, *De operibus monachorum*, cap. XXV. Nec attendendum in quibus monasteriis, vel in quo loco indigentibus fratribus hoc quod habebat aliquis impenderit : omnium enim Christianorum una Respublica est. Et ideo quisquis Christianus necessaria ubilibet erogaverit, ubicumque etiam ipse quod necessarium est sibi, accipit, de eo quod est Christi accipit. RABANUS, super *Si vis perfectus esse.* Ecce duas vitas hominibus propositas audivimus : activam, ad quam pertinet, Non occides, et cetera legis mandata ; et contemplativam, ad quam pertinet, *Si vis perfectus esse.* Activa ad legem pertinet, contemplativa ad Evangelium : quia sicut vetus novum præcessit testamentum, ita bona actio præcedit contemplationem. AUGUSTINUS, *Contra Faustum*, lib. V, cap. IX. Nec tamen illi soli qui ut sint perfecti vendunt vel dimittunt omnia sua, pertinent ad regnum cœlorum ; sed huic militiæ Christianæ, propter quoddam commercium caritatis, subjungitur etiam quædam stipendaria multitudo; cui dicetur in fine infra XXV : *Esurivi, et dedistis mihi manducare* : quos [2] absit ut istos a mandatis evangelicis alienos et a vita æterna separandos judicemus. HIERONYMUS, *Contra Vigilantium*, prope fin. Quod autem Vigilantius asserit, eos melius facere qui utantur rebus suis, et paulatim fructus possessionum pauperibus dividant, quam illos qui possessionibus venumdatis semel omnia largiantur : non a me ei, sed a Deo respondebitur : *Si vis esse perfectus, vade, et vende*, Iste, quem tu laudas, secundus, aut tertius gradus est; quem et nos recipimus, dummodo sciamus prima secundum et tertiis præferenda. GENNADIUS, *De ecclesiast. dogmatibus*, cap. LXXI, inter op. Aug. Bonum est enim facultates cum dispensatione pauperibus erogare : melius est pro intentione sequendi Dominum insimul donare, et absolutum sollicitudine egere cum Christo. CHRYSOSTOMUS in hom. LXII. Et quia de pecuniis erat sermo, a quibus denudari admonuit, ostendit quod ampliora his retribuet quanto terra majus est cœlum : et ideo dicit : *Et habebis thesaurum in cœlo.* In thesauro enim copiam et permanentiam retributionis ostendit. ORIGENES, *Matth.* XIX, tract. VIII. Si autem omne mandatum in hoc verbo impletur, *Diliges proximum tuum sicut teipsum*; perfectus autem est qui impleverit omne mandatum : quomodo Dominus dicenti adolescenti, *Hæc omnia servvai a juventute mea*, quasi nondum perfecto, dicit : *Si vis perfectus esse*? Forte autem quod ait, *Diliges proximum tuum*, non a Domino positum est, sed ab aliquo additum : quia nec Marcus nec Lucas hunc locum exponentes hoc addiderunt. Vel aliter. Scriptum est in Evangelio secundum Hebræos, quod cum Dominus dixisset ei : *Vade, et vende omnia quæ habes*, cœpit dives scalpere caput suum, et non placuit ei. Et dixit ad eum Dominus. Quomodo dicis : Feci legem et Prophetas? quoniam scriptum est in lege : *Diliges proximum tuum sicut te ipsum.* Et ecce multi fratres tui filii Abrahæ amicti sunt stercore morientes præ fame ; et domus tua plena est multis bonis, et non egreditur omnino aliquid ex ea ad eos. Volens ergo Dominus arguere divitem illum, dicit : *Si vis perfectus esse, vade et vende omnia quæ habes et da pauperibus.*. Sic enim apparebit si diligis proximum tuum sicut teipsum. Sed si perfectus est qui habet omnes virtutes, quomodo fit perfectus qui vendit omnia sua, et pauperibus dat? Ponamus enim aliquem hoc fecisse ; quomodo statim erit sine ira, sine concupis-

[1] Sic A, B, C, D. — Parm. : « intrabit. » — [2] Sic A, B, C, D. — Parm. : « quo absit ut istos a mandatis evangelicis alienos a vita æterna. »

centia, suscipiens omnes virtutes, et deponens malitiam universam? Sapientia ergo videbitur forsan dicere, quoniam qui pauperibus tradidit bona sua, ipsorum orationibus adjuvatur accipiens ad suam spiritualem inopiam illorum spiritualem abundantiam, et fit hoc modo perfectus quamvis aliquas humanas habuerit passiones. Aut ita iste qui mutavit pro divitiis paupertatem ut fiat perfectus, credens sermonibus Christi, adjuvabitur, ut sapiens fiat in Christo, justus et castus et absque omni passione, non tamen sic ut in ipso tempore quo tradidit bona sua pauperibus, fiat omnino perfectus; sed ex illo die incipiet speculatio Dei adducere eum ad omnes virtutes. Aliter autem ad expositionem moralem transibit, dicens substantiam esse uniuscujusque actus animæ ejus. Imperat ergo Christus vendere omnem substantiam malam, et quasi tradere eam virtutibus operantibus eam quæ ab omni bono pauperes sunt. Sicut enim pax Apostolorum revertitur ad ipsos nisi fuerit filius pacis, sic universa peccata revertuntur ad actores eorum, cum non fuerit quis utens malis eorum; et sic neque dubitatio erit quin statim erit perfectus qui sic vendidit omnes proprias facultates. Manifestum est autem quod qui talia agit habet[1] thesaurum in cœlo, et ipse factus cœlestis. In suo enim cœlo habebit thesaurum gloriæ Dei, et divitias in omni sapientia Dei. Talis autem poterit sequi Christum: quia non distrahitur ab aliqua mala possessione quo minus Christum sequatur. Hieronymus, super *Si vis perfectus esse*. Multi etiam divitias relinquentes, Dominum non sequuntur; nec hoc[2] ad perfectionem sufficit, nisi post contemptas divitias Salvatorem sequantur: idest relictis malis, faciant bona. Facilius enim sacculus contemnitur quam voluntas: et ideo sequitur: *Et veni sequere me*: sequitur enim Dominum qui imitator est ejus, et per vestigia illius graditur. Sequitur: *Cum autem audisset adolescens verba hæc abiit tristis*. Hæc est tristitia quæ ducit ad mortem. Causaque tristitiæ redditur: *Erat enim habens multas possessiones*: idest spinas et tribulos, qui sementem dominicam suffocaverunt. Chrysostomus, hom. LXIII *Sup. Matth.* Non enim similiter detinentur qui pauca habent, et qui multis abundant: quoniam abjectio divitiarum majorem accendit flammam, et violentior fit cupido. Augustinus, *In epistola ad Paulinum et Therasiam* epist. XXXIV. Nescio autem quomodo cum superflua terrena diliguntur, arctius adepta quam concupita constringunt; nam unde juvenis iste tristis discessit, nisi quia magnas habebat divitias? Aliud est enim jam nolle incorporare quæ desunt, aliud jam incorporata divellere: illa enim velut extranea repudiantur, ista velut membra præciduntur. Origenes. Secundum historiam autem, iste adolescens laudabilis quidem est, quia non occidit, non adulteratus est; vituperabilis autem, quia contristatus est in verbis Christi vocantibus eum ad perfectionem. Adolescens quippe erat secundum animam; et propterea relinquens Christum, abiit.

6. Jesus autem dixit discipulis suis: Amen dico vobis, quia dives difficile intrabit in regnum cœlorum. Et iterum dico vobis: Facilius est camelum per foramen acus transire quam divitem intrare in regnum cœlorum. Auditis autem his, discipuli mirabantur valde, dicentes: Quis ergo poterit salvus esse? Aspiciens autem Jesus dixit illis: Apud homines hoc impossibile est; apud Deum autem omnia possibilia sunt.

6. Glossa Anselmi. Occasione hujus avari de quo prædictum est, habuit sermonem Dominus de avaro: unde dicitur: *Jesus autem dixit discipulis suis: Amen dico vobis* etc. Chrysostomus, hom. LXIII *Sup. Matth.* Quod quidem dixit non pecuniis[3] quidem detrahens, sed eis qui detinentur ab ipsis; et discipulos pauperes existentes monens[4] non verecundari ob inopiam. Hilarius, cap. XIX. Habere enim divitias criminis non est; sed modus in habendo retinendus est. Nam quomodo communicandum est necessitatibus sanctorum, si communicanda materia non relinquitur? Rabanus, super *Dives difficile intrabit*. Sed inter pecunias habere et pecunias amare nonnulla distantia est; tutius autem est nec habere nec amare divitias. Remigius. Unde Dominus in Marco, cap. X, exponens hujus loci sensum dixit[5]: « Difficile est confidentibus in divitiis intrare in regnum cœlorum. » Illi enim in divitiis confidunt qui omnem suam spem in divitiis collocant. Hieronymus, *ubi supra*. Quia vero divitiæ habitæ difficile contemnuntur, non dixit

[1] Al.: « non habet. » — [2] Al. omittitur: « hoc. » — [3] Al.: « de pecuniis. » — [4] Al. deest: « monens. » — [5] Al. desideratur: « dixit. »

quod impossibile est divitem intrare in regnum cœlorum, sed difficile. Ubi difficile ponitur, non impossibilitas prætenditur, sed raritas demonstratur. HILARIUS, cap. XIX. Periculosa enim cura est velle ditescere, et grave onus innocentia subiit incrementis opum occupata; rem enim sæculi famulatus Dei non sine vitiis assequetur. Hinc difficile est divitem regnum cœlorum adire. CHRYSOSTOMUS, in hom. LXIII. Quia vero dixerat difficile divitem intrare in regnum, procedit ad ostendendum quod est impossibile : unde sequitur : *Et iterum dico vobis : facilius est camelum per foramen acus transire quam divitem intrare in regnum cœlorum.* HIERONYMUS, super per *Facilius est camelum.* Secundum hoc nullus divitum salvus erit. Sed si legamus Isaiam, quomodo cameli Madian et Epha veniant ad Hierusalem cum donis atque muneribus, et qui quondam curvi erant et vitiorum gravitate distorti ingrediantur portas Hierusalem; videbimus quomodo et isti cameli, quibus divites comparantur, cum deposuerint gravem sarcinam peccatorum et totius corporis pravitatem, intrare possunt per angustam et arctam viam quæ ducit ad vitam. CHRSYSOSTOMUS, hom. XXXIII *In op. imperf.* Gentium etiam animæ assimilatæ sunt tortuosis camelis, in quibus erat gibbus idololatriæ : quoniam cognitio Dei erectio est animarum. Acus autem est Filius Dei, cujus prima pars subtilis est secundum divinitatem, alia vero crassior [1] secundum incarnationem ejus. Tota autem recta est et nullam habet deflexionem, per cujus vulnus passionis Gentes ingressæ sunt in vitam æternam. Hac acu consuta est immortalitatis tunica : ipsa est quæ spiritui consuit carnem : hæc acus Judaicum populum junxit et Gentium : hæc acus amicitiam Angelorum et hominum copulavit. Facilius est ergo Gentiles transire per foramen acus, quam divites Judæos intrare in regnum cœlorum. Si enim Gentes cum tanto labore divelluntur ab irrationabilibus idolorum culturis, quanto magis Judæi divelluntur a rationabilibus Dei culturis? GLOSSA Anselmi. Aliter dicitur, quia Hierosolymis quædam porta erat, quæ foramen acus dicebatur, per quam camelus nisi deposito onere et flexis genibus transire non poterat : per quod significatur, divites non posse transire viam arctam quæ ducit ad vitam, nisi sordibus peccatorum et divitiis depositis, saltem non amando. GREGORIUS, XXXVI *Moral.* cap. XXI. Vel nomine divitis quemlibet elatum, cameli appellatione propriam condescensionem significat. Camelus autem per foramen acus transiit, cum Redemptor noster usque ad susceptionem mortis, per angustias passionis intravit : quæ passio velut acus extitit, quia dolore corpus pupugit. Facilius autem camelus foramen acus quam dives regnum cœlorum ingreditur : quia nisi ipse prius per passionem suam formam nobis humilitatis ostenderet, nequaquam se ad humilitatem ipsius snperba nostra rigiditas inclinaret. CHRYSOSTOMUS, in hom. LXIII *Sup. Matth.* Discipuli autem inopes existentes turbantur, pro salute aliorum dolentes et doctorum jam viscera assumentes unde sequitur : *Audientes autem discipuli, mirabantur dicentes : Quis ergo poterit salvus esse?* AUGUSTINUS, *De quæst, Evang.* lib. I. cap. XXVI. Cum autem pauci sint divites in comparatione multitudinis pauperum, intelligendum est, quod omnes qui divitias cupiunt, in divitum numero haberi discipuli animadverterunt. CHRYSOSTOMUS, in hom. LXIII *Sup. Matth.* Dei autem opus hoc esse consequenter ostendit quoniam multa opus est gratia ut homo in divitiis dirigatur : unde sequitur : *Aspiciens autem Jesus dixit eis ; Apud homines hoc impossibile est*; *apud Deum autem omnia possibilia sunt.* Per hoc quod dicit, *Aspiciens* significat Evangelista, quod mansueto oculo timidam eorum mentem mitigavit. REMIGIUS. Non autem hoc sic intelligendum est quod possibile est apud Deum quod dives cupidus avarus et superbus intret in regnum cœlorum ; sed ut convertatur, et sic intret. CHRYSOSTOMUS, in hom. *Ibid.* Neque etiam hoc ideo dicitur ut resupinus jaceas, et sicut ab impossibilibus abstineas ; sed magnitudinem justitiæ considerans insilias, Deum rogans.

7. Tunc respondens Petrus dixit : Ecce nos reliquimus omnia, et secuti sumus te : quid ergo erit nobis? Jesus autem dixit illis : Amen dico vobis, quod vos qui secuti estis me, in regeneratione, cum sederit Filius hominis in sede majestatis suæ, sedebitis et vos super sedes duodecim, judicantes duodecim tribus Israel. Et omnis qui reliquerit domum vel fratres aut sorores aut patrem aut matrem aut uxorem aut filios aut agros

[1] Al. : « grossior. »

propter nomen meum, centuplum accipiet, et vitam æternam possidebit. Multi autem erunt primi novissimi, et novissimi primi.

7. Origenes, tract. ix. Audiverat Petrus verbum Christi dicentis : *Si vis perfectus esse, vade, et vende omnia quæ habes* ; deinde consideravit adolescentem cum tristitia abeuntem, et difficultatem divitum ingrediendi in regnum cœlorum : ideo quasi qui non facilem rem consummaverat, fiducialiter quæsivit. Etsi enim minima cum fratre reliquit; sed non minima æstimata sunt apud Deum, considerantem quoniam ex tanta plenitudine dilectionis illa minima reliquerunt, ut etiam si multas habuissent possessiones, omnia reliquissent. Et puto quod magis Petrus confidens de affectu suo quam de ipsa quantitate rerum relictarum, fiducialiter interrogavit; unde dicitur : *Tunc respondens Petrus dixit ei* : *Ecce nos reliquimus omnia.* Chrysostomus, in hom. LXIV *Sup. Matth.* Qualia omnia, o beate Petre? Arundinem, rete, navigium. Omnia quidem hæc dicit, non propter munificentiam, sed ut per interrogationem hanc inopem inducat plebem. Quia enim Dominus dixerat, *Si vis perfectus esse;* ne dicat aliquis inopum : Quid igitur si non habuero, non possum esse perfectus? interrogat Petrus, ut tu inops discas quoniam in nullo hinc diminutus es. Qui claves regni cœlorum acceperat, pro his quæ ibi sunt jam confidit, et pro orbe terrarum universo interrogat. Intuere autem et qualiter respondet diligenter, sicut Christus inquisivit : etenim Christus duo a divite expetiit, dare pauperibus quæ habebat, et sequi se : propter hoc ipse addidit : *Et secuti sumus te.* Origenes, *Matth.* xix, tr. ix. Potest dici secundum omnia quæ Pater revelavit Petro esse Filium suum, secuti sumus te, justitiam, sanctificationem, et hujusmodi. Propter hoc quasi victor athleta interrogat quæ sunt præmia certaminis. Hieronymus, super *Tunc respondens Petrus.* Quia ergo non sufficit tantum relinquere, jungit quod perfectum est, *Et secuti sumus te.* Fecimus quidem quod jussisti : quid ergo nobis dabis præmii? et hoc est quod dicitur : *Quid ergo erit nobis?*

Sequitur : *Jesus autem dixit illis* : *Amen dico vobis quod vos qui secuti estis me* etc. Hieronymus, super *Jesus autem dixit.* Non dixit, *Qui reliquistis omnia* : hoc enim et Crates fecit philosophus, et multi alii divitias contempserunt, sed *Qui secuti estis me* : quod proprie Apostolorum est atque credentium. Hilarius, cap. xx. Secuti sunt quidem discipuli Christum in regeneratione, idest in lavacro baptismi, in fidei sanctificatione : hæc enim illa regeneratio est quam Apostoli sunt secuti, quam lex indulgere non potuit. Hilarius, *ubi supra.* Vel aliter debet construi. *Vos qui secuti estis me*, *sedebitis in regeneratione*; idest, quando mortui ex corruptione resurgent incorrupti, sedebitis et vos in soliis judicantium condemnantes duodecim tribus Israel : quia vobis credentibus, illi credere noluerunt. Augustinus, *De civit. Dei*, cap. v. Sic enim caro nostra [1] regenerabitur per incorruptionem, quemadmodum anima nostra regenerabitur per fidem. Chrysostomus, hom. XXXIII, *In oper. imperf.* Futurum enim erat ut in die judicii responderent Judæi : Domine, non te cognovimus Filium Dei in corpore constituti. Quis hominum videre poterat thesaurum in terra absconditum, solem nube celatum? Respondebunt ergo discipuli : et nos homines fuimus, rustici et obscuri in plebe ; vos sacerdotes et scribæ : sed in nobis bona voluntas facta est quasi lucerna rusticitatis nostræ; in vobis autem malitia facta est quasi caligo scientiæ vestræ. Chrysostomus, in hom. LXIV *In Matth.* Propter hoc autem non dixit: Et gentes et orbem terrarum, sed *Tribus Israel* : quia in eisdem erant educati et legibus et consuetudinibus Apostoli et Judæi. Cum ergo dixerint Judæi quoniam propter hoc non potuimus credere Christo, quia lex prohibuit; discipuli in medium inducentur [2] qui eamdem susceperunt legem. Sed dicet aliquis : Quid magnum promisit eis, si id quod Ninivitæ habent et regina Austri, hoc et ipsi habebunt? Maxima quidem alia præmia ante et post eis promittit; sed et hic occulte insinuat aliquid plus illis. De illis enim simpliciter dixit, quod surgent, et condemnabunt generationem hanc; de his autem : *Cum sederit Filius hominis, sedebitis et vos.* Manifestum est ergo quod conregnabunt ei et communicabunt in gloria illa : honorem enim et gloriam ineffabilem significavit per thronos. Qualiter autem hæc promissio completa est? Numquid enim et Judas sedebit? Nequaquam. Lex enim a Domino

[1] Al. : « vestra. » — [2] Al. : « inducerentur. »

posita est per Hieremiam Prophetam cap. XVIII : « Loquar super gentem et regnum, ut ædificem et plantem illud. Sed si fecerit malum in conspectu meo, pœnitebo et ego de bonis quæ locutus sum ut facerem eis ; » quasi dicat : Si indignos seipsos promissione faciant, non adhuc faciam quod promisi. Indignum autem seipsum principatu Judas ostendit ; et propter hoc tunc loquens discipulis, non simpliciter eis promisit : neque enim dixit : Vos sedebitis : sed adjunxit : *Qui secuti estis me* : ut et hinc Judam excludat, et eos qui postea futuri erant attraheret : non enim ad illos solos dictum est, neque ad Judam jam indignum effectum. HILARIUS, cap. XX. Sequela ergo Christi Apostolos super duodecim thronos judicandis duodecim tribulus Israel in duodecim Patriarcharum gloriam copulavit. AUGUSTINUS, XX *De civit. Dei*, cap. V. Ex hoc enim loco discimus, cum suis discipulis judicaturum Jesum : unde et alibi Judæis dicit supra XII : *Ideo judices vestri erunt.* Nec quoniam super duodecim sedes sessuros esse ait, duodecim solos homines cum ipso judicaturos putare debemus. Duodenario quippe numero universa quædam significata est judicantium multitudo, propter duas partes numeri septenarii, quo significatur plerumque universitas quia duæ partes, idest tres et quatuor, altera per alteram multiplicatæ duodecim faciunt : alioquin quoniam in locum Judæ traditoris, Apostolum Matthiam legimus ordinatum, Apostolus Paulus, qui plus illis omnibus laboravit, ubi ad judicandum sedeat non habebit : qui profecto cum aliis sanctis ad numerum judicum se pertinere demonstrat, cum dicit, I Corinth. VI : « Nescitis quia Angelos judicabimus ? AUGUSTINUS, in lib. *De pœnitentia.* In hoc ergo numero judicantium omnes intelliguntur qui propter Evangelium sua omnia dimiserunt, et secuti sunt Dominum. GREGORIUS, X *Moral.* cap. XVII. Quisquis enim stimulo divini amoris excitatus hic possessa reliquerit, illic proculdubio culmen judiciariæ potestatis obtinebit : ut simul tunc judex cum judice veniat qui nunc consideratione judicii esse spontanea paupertate castigat. AUGUSTINUS, X *De civ. Dei*, cap. V. De ipsis quoque judicandis, in hoc numero duodenario similis causa est : non enim quia dictum est, *Judicantes duodecim tribus Israel*, tribus Levi quæ decimatertia [1] est, ab eis judicanda non erit ; aut solum illum populum, non etiam gentes ceteras judicabunt. CHRYSOSTOMUS, hom. XXXIII, *In op. imperf.* Vel per hoc quod dicit, *In regeneratione*, præmittit Christus tempus christianitatis futurum post ascensionem suam, quando [2] scilicet homines regenerantur per baptismum, et illud est tempus quando Christus sedet in sede majestatis suæ. Et vide, quia non de tempore futuri judicii dicit, sed de vocatione Gentium universarum : non enim dixit : Cum venerit Filius hominis sedens super sedem majestatis suæ; sed, *In regeneratione cum sederit in sede majestatis suæ* : quod ex tunc fuit ex quo Gentes credere cœperunt in Christum : secundum illud Psalmi XVLI : Regnabit Dominus super « gentes, Deus sedet super sedem sanctam suam. » Et ex tunc Apostoli sederunt super duodecim thronos, idest in omnibus Christianis : omnis enim Christianus qui suscipit verbum Petri, thronus fit Petri : et sic de aliis Apostolis. Sedent ergo Apostoli in his thronis, idest in duodecim partes distinctis, secundum differentias animarum et diversitates cordium, quas solus Deus cognoscit. Sicut enim Judæorum populus in duodecim tribus fuit divisus ; sic et universus populus Christianus dividitur in duodecim tribus, ut quædam animæ sint de tribu Ruben, et sic de aliis, propter diversas virtutes. Non enim omnes gratiæ in omnibus æqualiter sunt ; sed unus præcedit in ista, alius in illa. Et sic Apostoli judicabunt duodecim tribus Israel, idest omnes Judæos, per hoc quod verbum Apostolorum est a Gentibus receptum. Omnes autem Christiani sunt quidem duodecim sedes Apostolorum, sed una sedes Christi. Christi enim omnes virtutes sunt quasi in una sedes : quia in omni virtute æqualiter ipse solus perfectus est. Unusquisque etiam Apostolorum in aliquo bono speciali fit perfectior, ut Petrus in fide : et ideo Petrus requiescit in fide, Joannes in innocentia ; et sic de aliis. Et quod de retributione Apostolis in hoc mundo danda Christus loquatur, demonstrat quod sequitur : *Et omnis qui reliquerit domum vel fratres.* Si enim in hoc sæculo centuplum recipiunt, sine dubio et Apostolorum etiam in hoc sæculo merces futura promittebatur. CHRYSOSTOMUS in hom. LXIV. Vel disci-

[1] Al. : « tredecim. » — [2] Al. : « quia. »

pulis promittit futura, quia excelsiores erant jam, et nihil præsentium quærebant; aliis autem quæ sunt hic repromittit. ORIGENES, *Matth.* XIX, tract. IX. Vel aliter. Si quis reliquerit omnia, et secutus fuerit Christum ; quæ promissa sunt Petro, et ipse recipiet. Si autem non omnia reliquit, sed quædam, quæ specialiter referuntur; hic multiplicia recipiet, et vitam possidebit æternam. HIERONYMUS, circ. fin. *Comm.* ad cap. XIX. Ex occasione autem hujus sententiæ, quidam introducunt mille annos post resurrectionem, dicentes, tunc nobis centuplum omnium rerum quas dimisimus et vitam æternam esse reddendam, non intelligentes quod si in ceteris digna sit promissio, in uxoribus appareat turpitudo, ut qui unam pro Domino dimiserit, centum recipiat in futuro. Sensus igitur iste est : Qui carnalia pro Salvatore dimiserit, spiritualia recipiet : quæ comparatione et merito sui ita erunt, quasi parvo numero centenarius numerus compararetur. ORIGENES, *Matth.* XIX, tract. IX. Sed in hoc sæculo : quia pro fratribus carnalibus multos inveniet fratres secundum fidem : sic et parentes, omnes Episcopos et præsbyteros : et filios, omnes ætatem filiorum habentes. Sunt autem et Angeli fratres, et sorores omnes qnæ exhibuerunt se Christo virgines castas; tam istæ quæ nunc habentur in terris, quam illæ quæ jam vivunt in cœlis. Agros autem et domos multiplices intellige in requie paradisi et civitate Dei. Super hæc autem omnia possidebunt vitam æternam. AUGUSTINUS, X *De civitate Dei*, cap. VII. Hoc etiam quod hic dicitur, *Centuplum accipiet*, exponens quodammodo Apostolus ait II Corinth. VI : « Quasi nihil habentes et omnia possidentes. » Centum enim pro ipsa universitate ponuntur aliquando. HIERONYMUS, *hoc loco*. Quod autem dicit, *Et omnis qui reliquerit fratres*, congruit illi sententiæ qua dixerat *supra* X : *Veni separare hominem a patre suo*. Qui enim propter fidem Christi ac prædicationem Evangelii omnes affectus contempserint atque divitias et sæculi voluptates, isti centuplum recipient et vitam æternam possidebunt. CHRYSOSTOMUS, in hom. LXIV *Sup. Matth.* Cum autem dicit, *Qui reliquerit uxorem*, non hoc ait ut simpliciter, sed ut omnibus præferamus fidei pietatem. Videtur autem mihi et persecutionis tempus occulte insinuare : quia enim multi futuri erant filios ad impietatem trahentes, cum hoc acciderit, neque pro patribus, neque pro viris habeantur. RABANUS. Verum, quia multi virtutum studia, non eadem qua incipiunt intentione pietatis consummant; sed vel tepescunt, vel accelerate labuntur; sequitur : *Multi autem erunt primi novissimi, et novissimi primi*. ORIGENES, *ubi supra*. Per hoc exhortatur eos qui nuper accedunt ad verbum divinum ut festinent ad perfectum ascendere præ multis qui videntur senuisse [1] in fide. Potest etiam hic sensus destruere eos qui gloriantur eo quod christianis parentibus sunt enutriti in ipsa christianitate : neque pusillanimes fiant, quod christianitatis dogmata novissime receperint. Habet etiam alium intellectum, ut sint primi Israelitæ, qui facti sunt novissimi propter infidelitatem; Gentes autem novissimæ, primi. Caute dicit, *Multi* : non enim omnes primi erunt novissimi, nec omnes novissimi primi. Adhuc autem multi hominum qui natura novissimi sunt, efficiuntur per vitam angelicam quibusdam Angelis superiores; et quidam Angeli qui fuerunt primi, facti sunt novissimi propter culpam. REMIGIUS. Potest etiam specialiter referri ad tristitiam divitis, qui primus videbatur, legis præcepta implendo; sed quia terrenam substantiam prætulit Deo, novissimus factus est. Sancti vero Apostoli novissimi videbantur ; sed relinquendo omnia, per humilitatis gratiam facti sunt primi. Sunt etiam plurimi qui post studia bonorum operum a bonis operibus deficiunt; et cum fuerint primi, fiunt [2] novissimi.

[1] Al. : « sensisse. » — [2] Al. : « sunt. »

CAPUT VIGESIMUM.

Simile est regnum cœlorum homini patrifamilias, qui exiit primo mane conducere operarios in vineam suam. Conventione autem facta cum operariis ex denario diurno, misit eos in vineam suam. Et egressus circa horam tertiam, vidit alios stantes in foro otiosos, et dixit illis: Ite et vos in vineam meam, et quod justum fuerit dabo vobis. Illi autem abierunt. Iterum autem exiit circa sextam et nonam horam, et fecit similiter. Circa undecimam vero exiit, et invenit alios stantes, et dixit illis : Quid hic statis tota die otiosi? Dicunt ei : Quia nemo nos conduxit. Dicit illis : Ite et vos in vineam meam. Cum sero autem factum esset, dicit dominus vineæ procuratori suo : Voca operarios, et redde illis mercedem suam, incipiens a novissimis usque ad primos. Cum venissent ergo qui circa undecimam horam venerant, acceperunt singulos denarios. Venientes autem et primi, arbitrati sunt quod plus essent accepturi. Acceperunt autem et ipsi singulos denarios. Et accipientes, murmurabant adversus patremfamilias, dicentes : Hi novissimi una hora fecerunt, et pares illos nobis fecisti qui portavimus pondus diei et æstus? At ille respondens uni eorum, dixit : Amice, non facio tibi injuriam. Nonne ex denario convenisti mecum? Tolle quod tuum est, et vade. Volo autem et huic novissimo dare sicut et tibi. Aut non licet mihi quod volo facere? An oculus tuus nequam est, quia ego bonus sum? sic erunt novissimi primi et primi novissimi. Multi enim sunt vocati, pauci vero electi.

Remigius. Quia dixerat Dominus, *Multi erunt primi novissimi, et novissimi primi*; ut hanc sententiam confirmaret, subjunxit similitudinem, dicens : *Simile est regnum cœlorum homini patrifamilias.* Chrysostomus, hom. XXXIV, *In opere imperf.* Homo paterfamilias Christus est, cui cœli et terra, quasi una est domus : familia autem cœlestium et terrestrium et inferiorum creaturarum. Vinea autem ejus justitia est, in qua diversæ species justitiarum est, positæ sunt quasi vites : puta, mansuetudo, castitas, patientia, ceteræque virtutes : quæ omnes generaliter justitia appellantur. Homines autem vineæ cultores ponuntur : unde dicitur : *Qui exiit primo mane conducere operarios in vineam suam.* Deus enim justitiam suam dedit in sensibus nostris, non propter suam utilitatem, sed propter nostram. Scitote ergo quia mercenarii sumus conducti. Sicut ergo nemo ideo conducit mercenarium ut hoc solum faciat quod manducat ; sic et nos non ideo vocati sumus a Christo ut hæc solum operemur quæ ad nostrum pertinent usum, sed ad gloriam Dei : et sicut mercenarius prius aspicit opus suum, deinde quotidianum cibum ; sic et nos primum debemus aspicere quæ ad gloriam Dei pertinent, deinde quæ ad nostram utilitatem : et sicut mercenarius totam diem circa domini opus impendit, unam autem horam circa suum cibum ; sic et nos omne tempus vitæ nostræ debemus impendere circa gloriam Dei, modicam autem partem circa usus nostros terrenos. Et sicut mercenarius ea die qua opus non fecerit, erubescit intrare in domum et petere panem ; quomodo tu non confunderis intrare in Ecclesiam et stare ante conspectum Dei, quando nihil bonum in conspectu Dei gessisti? Gregorius in hom. XIX, *In Evang.* Vel paterfamilias, idest conditor noster, habet vineam, universam scilicet Ecclesiam, quæ ab Abel justo usque ad ultimum electum qui in fine mundi nasciturus est, quot sanctos protulit, quasi tot palmites misit. Ad erudiendam autem Dominus plebem suam, quasi ad excolendam vineam suam, nullo tempore destitit operarios mittere : quia et prius per Patres, et postmodum per legis doctores, deinde per Prophetas, ad extremum vero per Apostolos, quasi per operarios in vineæ cultum laboravit ; quamvis in quolibet modulo vel mensura quisquis cum fide recta bonæ actionis extitit, hujus vineæ operarius fuit. Origenes, tract. x. Totum autem hoc sæculum præsens, unum diem dicere possumus ; magnum quidem quantum ad nos, modicum autem quantum ad Dei vitam. Gregorius in homil. XIX, *In Evang.* Mane autem mundi fuit ætas ab Adam usque ad Noe ; et ideo dicitur : *Qui exiit primo mane conducere operarios in vineam suam.* Et modum conductionis subjungit dicens : *Conventione autem facta cum operariis ex denario diurno.* Origenes, tract. x. Salutis autem arbitror nomen esse denarium. Remigius. Denarius enim dicitur qui anti-

quitus pro decem nummis imputabatur, et figuram regis habet. Recte ergo per denarium designatur observati decalogi præmium. Pulchre ergo dicit : *Conventione facta ex denario diurno*; quia unusquisque in agro sanctæ Ecclesiæ pro spe futuræ remunerationis laborat. GREGORIUS, *ibidem*. Tertia vero hora a Noe fuit usque ad Abraham; de qua dicitur : *Et egressus circa horam tertiam vidit alios in foro stantes otiosus*. ORIGENES. tract. x. Forum autem est quicquid est extra vineam, idest extra Ecclesiam Christi. CHRYSOSTOMUS, hom. XXXIV, *In op. imperf*. In hoc enim mundo vendendo, emendo vivunt homines, et invicem sibi fraudem facientes, vitam suam sustentant. GREGORIUS, hom. XIX. Qui autem sibi vivit, qui carnis suæ voluptatibus pascitur, recte otiosus arguitur, quia fructum divini operis non sectatur. CHRYSOSTOMUS, homil. XXXIV, *In op. imperf*. Vel otiosi sunt peccatores, illi enim mortui dicuntur. Otiosus autem est qui opus Dei non operatur. Vis ergo non esse otiosus? Non aliena tollas, et de tuis des; et operatus es in vinea Domini, misericordiæ vitem colens. Sequitur : *Et dixit illis* : *Ite et vos in vineam meam*. Nota quod solis primis convenit specialiter dare denarium; alios autem sub incerto pacto conduxit, dicens : *Quod justum fuerit dabo vobis*. Sciens enim Dominus quia prævaricaturus fuerat Adam, et omnes postmodum in diluvio erant perituri, certum fecit pactum ad eum, ne quando dicat, ideo se neglexisse justitiam, quia nesciebat quæ præmia fuerat recepturus. Istis autem non fecit pactum, quia tantum paratus est retribuere quantum mercenarii recipere non sperabant. ORIGENES, *Matth*. xx, tractat. x. Vel operarios [1] tertiæ horæ non invitavit ad totum opus; quicquid autem poterant operari, suo arbitrio servavit. Poterant enim æquale opus facere in vinea eis qui ex mane sunt operati, quicumque in tempore brevi volebant operantem virtutem ad opus extendere, quæ ante non fuerat operata. GREGORIUS, homilia XIX. Sexta quoque hora est ab Abraham usque ad Moysen; nona est a Moyse usque ad adventum Domini : unde sequitur : *Iterum autem exiit circa sextam et nonam horam, et fecit similiter*. CHRYSOSTOMUS, homil. XXXIV, *In op. imperf*. Ideo autem conjunxit sextam et nonam, quia in sexta et nona generationem vocavit Judæorum, et frequentavit cum hominibus disponere testamenta, quasi definito salutis omnium tempore jam appropinquante. GREGORIUS, hom. XIX. Undecima vero hora est ab adventu Domini usque ad finem mundi. Operator ergo mane, hora tertia, sexta et nona, antiquus ille et Hebraicus populus designatur, qui in electis suis ab ipso mundi exordio, dum recta fide Deum studuit colere, quasi non destitit in vineæ cultura laborare. Ad undecimam vero Gentiles vocantur : unde sequitur : *Circa undecimam vero exiit, et invenit alios stantes, et dixit illis* : *Quid hic statis tota die otiosi*? Qui enim transacto tam longo mundi tempore pro sua vita laborare neglexerant, quasi tota die otiosi stabant. Sed pensate quid inquisiti respondeant : sequitur enim : *Dicunt ei* : *Quia nemo nos conduxit*. Nullus quippe ad eos Patriarcha, nullus Propheta ad eos venerat. Et quid est dicere, *Nemo nos conduxit*, nisi vitæ nobis nemo viam prædicavit? CHRYSOSTOMUS, hom. XXXIV, *In op. imp*. Quæ est enim conductio nostra, et conductionis merces? Promissio vitæ æternæ : Gentes enim solæ neque Deum sciebant, neque Dei promissa. HILARIUS, cap. xx, *Super Matth*. Hi igitur mittuntur ad vineam : unde sequitur : *Dixit eis* : *Ite et vos in vineam meam*. RABANUS, super *Cum sero esset*. Postquam autem operis diurni [2] ratio reddita est, ad remunerationis tempus opportunum, dicit, *Cum autem sero factum esset*; hoc est, cum dies totius mundi ad vesperam consummationis inclinata esset. CHRYSOSTOMUS, hom. XXXIV, *In oper. imperf*. Considera, quia sero, non alio mane mercedem reddit : ergo adhuc stante sæculo isto judicium est futurum, et unicuique merces sua reddenda : et hoc propter duas rationes. Prima est quia ipsa beatitudo futura est merces justitiæ : ideo non in illo sæculo fit judicium, sed ante illud. Deinde ante adventum diei illius præmittitur judicium, ne videant peccatores diei illius beatitudinem. Sequitur : *Dicit Dominus procuratori suo* ; idest, Filius Spiritui sancto. GLOSSA. Vel si volueris, dicit Pater Filio; qui scilicet Pater operatur per Filium, et Filius per Spiritum sanctum, non propter aliquam differentiam substantiæ aut dignitatis. ORIGENES, *Matth*. xx, tract. x. Vel *dicit Dominus procuratori suo*, idest alicui An-

[1] Al. : « vel quia operarios, etc. » item, « Vel quia per operarios. » — [2] Al. : « divini. »

gelorum qui super mercedes retribuendas est positus, sive alicui ex multis procuratoribus, secundum quod scriptum est Galat. IV, sub curatoribus et tutoribus esse heredem in tempore quo parvulus est. REMIGIUS. Vel Dominus Jesus Christus ipse est paterfamilias et vineæ procurator, sicut et ipse est et ostium et ostiarius. Ipse enim est venturus ad judicium, ut unicuique reddat secundum quod gessit. Vocat ergo operarios et reddit illis mercedem, quando omnes congregabuntur in judicio, ut unusquisque accipiat secundum opera sua. ORIGENES, *ubi supra* a med. Primi autem operarii testimonium habentes per fidem, non acceperunt Dei promissionem, pro nobis aliquid melius prospiciente patrefamilias, ut non sine nobis perficiantur. Et quia misericordiam consecuti sumus, primi mercedem speramus accipere, qui sumus Christi; post nos autem qui ante nos operati sunt : et ideo dicitur : *Voca operarios, et redde illis mercedem suam, incipiens a novissimis usque ad primos.* CHRYSOSTOMUS, hom. XXXIV, *In oper. imperf.* Semper enim libentius aliquid damus illis quibus gratis donamus, quia pro solo nostro honore donamus. Ergo omnibus sanctis Deus reddens mercedem, justus ostenditur; Gentibus autem dans, misericors, dicente Apostolo Rom. XV : « Gentes autem super misericordiam honorare Deum. » Et ideo dicitur, *Incipiens a novissimis usque ad primos.* Aut certe ut ostendat Deus inæstimabilem misericordiam suam, primum novissimis et indignioribus reddit mercedem, postea primis : nimia enim misericordia ordinem non aspexit. AUGUSTINUS, *De spiritu et littera*, capit. XXXIV. Vel ideo velut priores reperiuntur minores, quia minores ditati [1] sunt.

Sequitur : *Cum venissent autem qui circa undecimam horam venerant*, etc. GREGORIUS, homilia XXIX, *In Evang.* Eumdem denarium accipiunt qui laboraverunt ad undecimam quem expectaverunt toto desiderio et qui laboraverunt ad primam : quia æqualem vitæ æternæ retributionem sortiti sunt cum his qui ab initio mundi vocati fuerant, hi qui in fine mundi ad Deum venerunt. CHRYSOSTOMUS, hom. XXXIV, *In oper. imperf.* Non autem injuste : nam et qui in prima parte sæculi natus est, non amplius vixit quam statutum tempus vitæ suæ; et quid illi nocuit, si post illius exitum mundus stetit? Et qui circa finem nascuntur, non minus vivent quam dies qui numerati sunt eis; et quid illis prodest ad compendium laboris, si cito mundus finitur, cum pensum vitæ suæ compleant ante mundum? Deinde non est in homine quando nascatur prius aut postea; sed potestatis divinæ. Nec ille quidem sibi priorem debet locum defendere qui prius natus est, nec ille contemptibilior debet esse qui postea. Sequitur : *Et accipientes murmurabant adversus patremfamilias, dicentes.* Si autem verum est quod diximus, quia primi et posteriores tempus suum vixerunt, et non amplius neque minus; et unicuique mors sua est consummatio ipsius : quid est quod dicunt, *Portavimus pondus diei et æstus*? Quia scilicet magna est nobis virtus ad faciendam justitiam, cognoscere prope esse finem mundi. Unde et Christus nos armans, dicebat supra IV : *Appropinquavit regnum cœlorum.* Illis autem infirmatio erat scire mundi spatia esse longinqua. Quamvis ergo non per omne sæculum vixerint, tamen totius sæculi gravamina pertulisse videntur. Aut pondus totius diei dicit onerosa legis mandata; æstum autem urentem erroris tentationem quam conflabant spiritus maligni in eos, ad æmulationem Gentium eos irritantes : a quibus omnibus Gentiles liberi extiterunt, Christo credentes, et per compendium gratiæ ad plenum salvati. GREGORIUS, hom. XIX, *In Evang.* Vel pondus diei et æstus ferre, est per longioris vitæ tempora carnis suæ calore fatigari. Sed potest quæri : Quomodo murmurare dicti sunt, qui ad regnum vocantur [2]? Cœlorum [3] etenim regnum nullus qui murmurat accipit, nullus qui accipit, murmurare potest. CHRYSOSTOMUS in hom. LXIV, *Sup. Matth.* circa med. Non autem oportet ea quæ in parabolis sunt, secundum totum quod dicitur, investigare; sed intentionem propter quam composita est, intelligere, et nihil ultra scrutari. Non ergo inducit hoc ut ostendat aliquos esse invidia morsos, sed ut ostendat hos tanto potitos esse honore quod et invidiam aliis poterat generare. GREGORIUS, hom. XIX, par. ante med. Vel quia antiqui patres usque ad adventum Domini, quantumlibet juste vixerint, ducti ad regnum non sunt,

[1] Al. : « quia minus dilati; » item : « quia minus ditati. » — [2] Sic A, B, C, D. – Parm. : « ad regnum vocantur cœlorum? Etenim regnum, etc. » — [3] Al. : « illud cœlorum. »

eorum hoc ipsum murmurasse est. Nos autem qui ad undecimam venimus, post laborem non murmuramus : quia post mediatoris adventum in hoc mundo venientes, ad regnum ducimur mox ut de corpore eximus. HIERONYMUS, super *Non facio tibi injuriam*. Vel omnis retro vocatio Gentilibus invidet, et in Evangelii torquetur gratia. HILARIUS, cap. XX, circa medium. Et secundum insolentiam populi jam sub Moyse contumacis hoc murmur operantium est.

Sequitur : *At ille respondens uni eorum, dixit* : *Amice, non facio tibi injuriam*. REMIGIUS. Per hunc unum possunt intelligi omnes qui ex Judæis crediderunt; quos amicos propter fidem nominat. CHRYSOSTOMUS, hom. XXXIV, *In oper. imperf.* Non autem dolebant quasi defraudati de mercede sua; sed quia illi amplius quam merebantur, acceperant. Sic enim dolent invidi quando alteri aliquid additur, quasi eis subtrahatur. Ex quo patet quod ex vana gloria nascitur invidia. Ideo enim dolet esse secundus, quia desiderat esse prior; et ideo invidiæ motum removet, dicens : *Nonne ex denario convenisti mecum*? HIERONYMUS, super *Nonne ex denario convenisti?* Denarius figuram regis habet. Recepisti ergo mercedem quam tibi promiseram, hoc est imaginem et similitudinem meam : quid quæris amplius; et non tam ipse plus accipere, quam alium nihil accipere desideras?

Tolle quod tuum est, et vade. REMIGIUS. Idest, recipe mercedem tuam, et vade in gloriam. *Volo autem et huic novissimo*, idest gentili populo, *dare* secundum meritum, *sicut et tibi*. ORIGENES, *Matth*. XX, tract. X. Forsitan autem Adæ dicit : *Amice, non facio tibi injuriam. Nonne ex denario convenisti mecum? Tolle quod tuum est et vade*. Tuum est salus, quod est denarius. *Volo autem et huic novissimo dare sicut et tibi*. Non incredibiliter potest quis arbitrari, hunc novissimum esse Apostolum, quia una hora operatus est, et similiter omnes qui ante eum fuerunt[1] AUGUSTINUS,. *De sancta virg.* c. XXIV in fine. Quia vero ipsa vita æterna pariter erit omnibus sanctis æqualis, denarius omnibus est attributus, qui est omnium merces; quia vero in ipsa vita æterna distincte fulgebunt flumina meritorum, multæ mansiones sunt apud Patrem : ac in denario quidem impari non vivet alius alio prolixius : in multis autem mansionibus honoratur alius alio clarius. GREGORIUS, hom. XIX *In Evang*. Et quia ipsa regni perceptio ejus est bonitas voluntatis, recte subjungitur : *Aut non licet mihi quod volo facere*? Stulta [2] enim est quæstio hominis contra bonitatem Dei murmurare. Conquerendum quippe esset, non si dat quod non debet; sed si non daret quod deberet : unde aperte subditur : *An oculus tuus nequam est, quia ego bonus sum?* REMIGIUS. Per oculum enim vult intentionem intelligi. Judæi namque nequam habuerunt oculum, idest intentionem malam, quia de salute Gentium dolebant. Ad quid autem sensus hujus parabolæ tendat, manifestat cum subditur : *Sic erunt primi novissimi, et novissimi primi* : eo scilicet quod Judæi de capite vertantur in caudam, et nos de cauda mutamur in caput. CHRYSOSTOMUS, hom. XXXIV, *In op. imperf.* Aut ideo primos dicit novissimos primos, non ut novissimi digniores sint quam primi, sed ut coæquentur, et nulla sit inter eos differentia temporis causa. Quod autem dicit, *Multi sunt vocati, pauci vero electi*, non ad superiores sanctos pertinet, sed ad Gentes : quoniam ex ipsis Gentibus, qui multi vocati sunt, pauci sunt eligendi. GREGORIUS, hom. XIX. Ad fidem enim plures veniunt, et ad cœleste regnum pauci perducuntur : plerique enim Deum vocibus sequuntur, moribus fugiunt. Ex hoc ergo duo pensare debemus. Primum est ut de se quisque nimine præsumat : quia etsi jam ad fidem vocatus est, utrum ad regnum eligendus sit nescis. Secundum vero est ut unusquisque proximum suum quem jacere in vitiis conspicit, desperare non audeat : quia divinæ misericordiæ divitias ignorat. Vel aliter. Mane nostrum pueritia est; hora tertia, adolescentia intelligi potest, quia quasi jam sol in altum proficit dum calor ætatis crescit; sexta autem, juventus est, quia velut in centro sol figitur dum in ea plenitudo roboris solidatur; nona autem, senectus intelligitur, in qua velut sol ab alto axe descendit, quia ætas a calore juventutis deficit; undecima vero est ea ætas quæ decrepita vel veterana vocatur. CHRYSOSTOMUS in homilia LXIV. Quod autem non omnes simul conduxit, sed alios

[1] P. Nicolai ex Origene legit : « et forte super omnes qui ante eum fuerunt. » — [2] Al. : « soluta. »

mane, alios hora tertia, et sic de aliis; ex differentia mentis eorum processit. Tunc enim eos vocavit quando erant obedituri; nam et latronem vocavit quando obediturus erat. Si autem dicant, *Quia nemo nos conduxit*, sicut dictum est, non oportet omnia scrutari quæ in parabolis sunt. Item hoc non dicit dominus, sed operarii : quod ipse enim omnes, quantum ad se pertinet, a prima ætate vocet, significatur cum dicitur : *Exiit primo mane operarios conducere*. GREGORIUS, homil. XIX. Qui ergo usque ad ultimam ætatem Deo vivere neglexerunt, usque ad horam undecimam otiosi steterunt; et tamen tales paterfamilias vocat, et plerumque ante remunerantur : quia prius ad regnum de corpore exeunt quam hi qui modo in pueritia vocati esse videbantur. ORIGEMES, *Matth.* xx, tract. x. Non autem dicitur, *Quid hic statis tota die otiosi?* his qui spiritu incipientes [1], carne consummantur, si postea regredi volunt ut iterum spiritu vivant : quod non dicimus dissuadentes, ne ad domum paternam revertantur lascivi filii, qui vivendo luxuriose evangelicæ doctrinæ substantiam consumpserunt; sed quoniam non similes sunt eis qui peccaverunt in juventute sua dum non adhuc didicissent quæ fidei erant. CHRYSOSTOMUS in homilia LXIV, *Sup. Matth.* a med. Quod autem dicit, *Erunt primi novissimi, et novissimi primi*, eos occulte insinuat qui a principio claruerunt, et postea virtutem contempserunt; et rursus eos qui a malitia reducti sunt, et multos superexcesserunt. Composita est ergo hæc parabola, ut eos avidiores faceret qui in ultima senectute convertuntur, ne æstimarent se minus aliquid habituros.

2. Et ascendens Jesus Hierolosymam, assumpsit duodecim discipulos secreto, et ait illis : Ecce ascendimus Hierolosymam, et Filius hominis tradetur principibus sacerdotum et scribis : et condemnabunt eum morte, et tradent eum Gentibus ad illudendum et flagellandum et crucifigendum; et tertia die resurget.

2. CHRYSOSTOMUS in hom. LXV *Sup. Matth.* Dominus a Galilæa veniens, non repente Hierosolymam ascendit, sed prius miracula fecit, Pharisæos confutavit, et discipulos de vitæ perfectione et remuneratione instruxit; nunc jam ascensurus Hierusalem, rursus eis de passione loquitur : unde dicitur : *Et ascendens Jesus Hierosolymam assumpsit duodecim discipulos secreto*. ORIGENES, tract. XI. In duodecim adhuc erat et Judas : adhuc enim forsitan dignus erat cum aliis seorsum audire quæ passurus erat magister. CHRYSOSTOMUS, hom. XXXV *In oper. imperf.* Omnis autem salus hominum in Christi morte posita est, nec est aliquid propter quod magis Deo gratias agere debeamus quam propter mortem ipsius. Ideo duodecim Apostolis in secreto mortis suæ annuntiavit mysterium : quia semper pretiosior thesaurus in melioribus vasis includitur. Si autem alii audissent passionem Christi futuram, viri forsitan turbarentur propter infirmitatem fidei, et mulieres propter mollitiem suæ naturæ, ex qua in tali negotio ad lacrymas excitantur. CHRYSOSTOMUS in hom. LXV *Sup. Matth.* Dictum est quidem, et ad multos, tamen occulte sicut ibi Joan. II. Solvite templum hoc : et supra XII : *Signum non dabitur ei nisi signum Jonæ Prophetæ*. Discipulis autem manifeste exposuit dicens : *Ecce ascendimus Hierosolymam*. CHRYSOSTOMUS, hom. XXXV *Oper. imperf.* Quod dicit, *Ecce*, constantiæ sermo est, ut memoriam præscientiæ hujusmodi [2] in cordibus recondant. Dicit autem, *Ascendimus;* ac si dicat : Videte quia voluntarie vado ad mortem. Cum ergo videritis me in cruce pendentem, ne æstimetis me hominem esse tantum : nam etsi posse mori, hominis est; velle tamen mori, hominis non est. ORIGENES, tract. XI. Hoc igitur considerantes scire debemus quoniam frequenter, etiam cognoscentes quoniam et tentationes aliquas subituri sumus, nos ipsos offerre debemus. Sed supra [3] X, dictum est : *Si quis vos persecutus fuerit in una civitate, fugite in aliam* : sapientis in Christo est ut cognoscat quale tempus exigit declinationem, quale autem obviationem periculorum. HIERONYMUS, super *Ascendimus Hierosolymam*. Crebro autem de passione sua discipulis dixerat; sed quia multis in medio disputationis [4] poterat labi de memoria quod audierant, iturus Hierosolymam et secum ducturus Apostolos, ad

[1] Al. : « insipientes. » P. Nicolai habet : « qui spiritu incipientes consummantur. » — [2] Sic A, B, C, D. — Parm. : « hujus. » — P. Nicolai legit : « contestantis est sermo, ut memoriam præscientiæ hujusmodi, etc. » — [3] Idem habet : « sed quoniam supra, etc. » — [4] Al. : « disputans. » Apud P. Nicolai est : « disputatus. »

tentationem eos parat, ne cum venerit[1] persecutio, et crucis ignominia, scandalizentur. Chrysostomus, homil. XXXV *In opere imperf.* Tribulatio enim cum supervenerit expectantibus nobis, levior invenitur quam esset futura si repentina venisset. Chrysostomus in hom. LXV *Sup. Matth.* Prædicit etiam eis, ut discant quoniam præscius[2] ad passionem venit et volens. Sed a principio quidem mortem prædixit eis solam; quando autem exercitati sunt, adducit alia, scilicet quoniam *tradent eum Gentibus.* Rabanus, super *Tradent eum Gentibus.* Tradidit enim Judas Dominum Judæis, et ipsi tradiderunt eum Gentibus, idest Pilato, et potestati Romanorum. Ideo autem Dominus in mundo noluit prosperari sed gravia pati, ut ostenderet nobis, qui per delectationem cecidimus, cum qua amaritudine redire debeamus : unde sequitur : *Ad illudendum et flagellandum et crucifigendum.* Augustinus, XVIII *De civitate Dei,* cap. xlix. Passione ostendit quid sustinere pro veritate, resurrectione quid sperare in Trinitate[3] debeamus : unde dicitur : *Et tertia die resurget.* Chrysostomus in homilia LXV *Sup. Matth.* Quæ quidem hujus gratia dixit, ut cum tristia[4] viderint, resurrectionem expectarent : unde subdit : *Et tertia die resurget.* Augustinus, IV *De Trinitate*, cap. iii. Una enim mors, scilicet Salvatoris secundum corpus, duabus mortibus nostris saluti fuit, scilicet animæ et corporis; et una ejus resurrectio duas nobis resurrectiones præstitit. Hæc autem ratio simpli[5] ad duplum, oritur quidem a ternario numero, unum quippe et duo tria sunt. Origenes, tract. xi. Hic autem non referuntur discipuli dixisse aut fecisse aliquid, cum audissent tristia hæc Christo futura, recordantes quæ Dominus dixit ad Petrum, ne audiant talia vel pejora. Et nunc quidem qui divinas litteras scire se arbitrantur scribæ condemnant Jesum morte, et in linguis suis flagellant et crucifigunt eum per hoc quod tollere volunt doctrinam ipsius; ille autem paululum deficiens, surgit apparens his qui acceperunt nosse videre.

3. Tunc accessit ad eum mater filiorum Zebedæi cum filiis suis, adorans, et petens aliquid ab eo. Qui dixit ei : Quid vis? Ait illi : Dic ut sedeant hi duo filii mei, unus ad dexteram tuam, et unus ad sinistram in regno tuo. Respondens autem Jesus, dixit : Nescitis quid petatis. Potestis bibere calicem quem ego bibiturus sum? Dicunt ei, Possumus. Ait illis : Calicem quidem meum bibetis; sedere autem ad dexteram meam vel sinistram, non est meum dare vobis; sed quibus paratum est a Patre meo.

3. Hieronymus, *hoc loco.* Quia post omnia dixerat Dominus, *Et tertia die resurget*, putavit mulier post resurrectionem illico[6] regnaturum; et aviditate feminea præsentia cupit immemor futurorum : unde dicitur : *Tunc accessit ad eum mater filiorum Zebedæi cum filiis suis.* Chrysostomus, homil. XXXV *In op. imperf.* Hæc mater filiorum Zebedæi est Salome, cujus apud alterum Evangelistam ponitur nomen; vere pacifica, quæ vero filios genuit pacis. Magna laus mulieris ex hoc loco colligitur : quia non solum filii reliquerunt patrem; sed ipsa reliquerat virum suum, et secuta fuerat Christum : quia ille sine ista vivere poterat; ista autem sine Christo salva esse non poterat : nisi forte quis dicat, quia infra tempus vocationis Apostolorum et passionis Christi mortuus est Zebedæus; et sic illa sexu fragilis, ætate defecta, Christi vestigia sequebatur : quia fides nunquam senescit, et religio fatigationem non sentit. Audacem autem fecerat eam ad petendum naturæ affectus : unde dicitur : *Adorans, et petens aliquid ab eo;* idest, reverentia exhibita petit, ut quod petierit sibi detur. Sequitur : *Qui dixit ei, Quid vis?* Non interrogat quasi nesciens; sed ut illa exponente, manifestum faceret irrationabilem esse petitionem : unde subditur : *Ait illi : Dic ut sedeant hi duo filii.* Augustinus, *De cons. Evang.* lib. II, cap. lxiv. Quod autem hic per matrem dictum esse Matthæus expressit, Marcus ipsos filios Zebedæi perhibet dixisse, cum illa horum voluntatem attulisset ad Dominum : unde magis ipsos quam illam dixisse quod dictum est, Marcus breviter intimavit. Chrysostomus in hom. LXV *Sup. Matth.* Videbant enim seipsos honoratos præ aliis et audierant quod super duodecim thronos sedebitis unde primatum ipsius cathedræ petebant accipere. Et quod quidem plus alii honoris apud Christum habebant, noverant; timebant vero Petrum sibi præferri : unde et alius Evangelista dicit, quod quia prope erant Hierusalem, putabant quod regnum Dei esset

[1] Al. : « veniat. » — [2] Al. : « præsciens. » — [3] P. Nicolai : « in æternitate. » — [4] Al. : « tristitia. » — [5] Al. : « simplici. » — [6] Al : « eum. »

in januis, idest aliquid sensibile. Unde manifestum est quod nihil spiritale petebant, nec intelligentiam superioris regni habebant. ORIGENES, tract. XII. Si enim [1] in regno mundiali in honore esse videntur qui sedent cum rege; non fuit mirum si mulier muliebri simplicitate vel imperitia talia se debere petere æstimavit; et ipsi fratres adhuc imperfecti, et nihil altius cogitantes de regno Christi, talia arbitrati sunt de his qui sedebunt cum Jesu. CHRYSOSTOMUS, hom. XXV *In oper. imperf.* Vel aliter. Non dicimus quod recte peteret hæc mulier; sed hoc dicimus, quia non terrena, sed cœlestia filiis suis optabat : non enim sentit sicut ceteræ matres, quæ corpora natorum suorum amant, animas autem contemnunt; desiderant illos valere in sæculo isto, et non curant quid sint passuri in illo, ut ostendant quia corporum sunt parentes, non animarum. Æstimo autem quod hi fratres eum audissent Dominum de passione ac resurrectione sua prophetantem, cœperunt dicere intra se, cum essent fideles : Ecce rex cœlestis descendit ad regna tartarea, ut regem mortis destruat. Cum autem victoria fuerit consummata, quid aliud restat nisi ut regni gloria subsequatur? ORIGENES, tract. XII. Destructo enim peccato, quod regnabat in corporibus mortalibus hominum, et omnia principatu malignarum virtutum, eminentiam regni in hominibus Christus recipit [2]; quod est ipsum sedere in sede gloriæ suæ. Quod autem omnia Deus facit ad dexteram et sinistram, hoc est ut jam nullum malum sit ante eum : et quidem præcellent præ ceteris appropinquantibus Christo, sunt a dextris ejus, qui autem inferiores sunt, a sinistris sunt ejus. Dexteram autem Christi vide si potes intelligere invisibilem creaturam; sinistram autem visibilem et corporalem. Appropinquantium enim Christo quidam dexteram sortiuntur, ut intelligibilia; alii sinistram, ut sensibilia. CHRYSOSTOMUS, homil. XXXV *In opere imperf.* Qui autem seipsum donavit hominibus, quomodo regni sui societatem non donabit? Petentis negligentia reprehenditur, ubi de dantis misericordia non [3] dubitatur. Si nos rogamus magistrum, forsitan ceterorum fratrum corda concutimus : etsi enim vinci a carne non possunt, quasi jam spirituales; tamen percuti possunt, quasi adhuc carnales. Ergo submittamus matrem nostram, ut suo nomine deprecetur pro nobis. Si enim reprehensibilis inventa fuerit, facile merebitur veniam : ipse enim sexus excusat errorem. Si autem non fuerit importuna, facilius impetrabit mater pro filiis suis rogans. Ipse enim Dominus, qui maternos animos filiorum miseratione implevit, facilius audiet maternum affectum. Tunc Dominus occultorum cognitor non ad verba intercedentis mulieris respondit, sed ad consilia suggerentium filiorum. Bonum quidem erat eorum desiderium, sed inconsiderata petitio : ideo etsi impetrare non debebant, simplicitas tamen petitionis eorum confundi non merebatur, quia de amore Domini talis petitio nascebatur : propterea ignorantiam in eis Dominus reprehendit : unde sequitur, *Respondens autem Jesus dixit : Nescitis quid petatis.* HIERONYMUS, super *Tunc accessit ad eum.* Nec mirum si ista arguatur imperitiæ, cum et de Petro dicatur Luc. IX « Nesciens quid diceret. » CHRYSOSTOMUS, *ubi supra.* Nam frequenter Dominus patitur discipulos suos aliquid non recte aut agere aut cogitare, ut ex illorum culpa occasionem inveniat exponendi regulam pietatis; sciens quia error eorum non nocet præsente magistro; et non solum in præsenti, sed etiam in futuro doctrina ejus ædificat. CHRYSOSTOMUS, hom. LXV *Sup. Matth. Ibidem.* Hoc autem dicit ostendens quod vel nihil spirituale petebant; vel si novissent quod petebant, non ausi fuissent tantum quid petere quod superexcedit superiores virtutes. HILARIUS, cap. XX. Nesciunt etiam quid petant, quia nihil de gloria Apostolorum ambigendum erat : judicaturos enim eos sermo superior exposuit. CHRYSOSTOMUS, hom. XXXV *In opere imperf.* Vel *nescitis quid petatis* : quasi dicat : Ego vos vocavi ad partem dexteram de sinistra, et vos vestro consilio curritis ad sinistram. Ideo forsitan per mulierem res agebatur. Contulit enim se diabolus ad consueta arma mulierum; ut sicut Adam per mulierem spoliavit, ita et istos separaret per matrem. Sed jam non poterat per mulierem perditio introire in sanctos, ex quo de muliere salus cunctorum processit. Vel ideo dicit : *Nescitis quid petatis*, non

[1] Al. : « sicut enim. » — [2] Al. : « eminentiam Christi in hominibus Christum recipiat. » — [3] Al. omittitur : « non. »

enim solum debemus cogitare qualem gloriam consequamur [2], sed quomodo evadamus ruinam peccati : quia et in sæculari bello, qui semper de præda victoriæ cogitat, difficile vincit : ideo petendum erat [1] : Da nobis auxilium gratiæ tuæ, ut omne malum vincamus. RABANUS, super *Nescitis quid petatis.* Nesciebant etiam quid peterent : quia sedem gloriæ a Domino, quam nondum merebantur, inquirunt. Delectabat eos culmen honoris : sed prius habebant exercere viam laboris : unde subdit : *Potestis bibere calicem quem ego bibiturus sum?* HIERONYMUS, super *Potestis bibere calicem.* Calicem in Scripturis divinis passionem intelligimus, ut in Psalmo CXV : « Calicem salutaris accipiam : » statimque infert quis iste sit calix : « Pretiosa in conspectu Domini mors sanctorum ejus. » CHRYSOSTOMUS, homil. XXXV *In op. imperf.* Sciebat autem Dominus quia passionem ipsius poterant imitari ; sed ideo interrogat, ut omnes audiamus, quia nemo potest cum Christo regnare, nisi passionem Christi fuerit imitatus : res enim pretiosa non nisi pretioso pretio comparatur. Passionem autem Domini dicimus non solum persecutionem gentilium, sed omnem violentiam quam patimur contra peccata certantes. CHRYSOSTOMUS, in homil. LXV *Sup. Matth.* Dicit ergo *Potestis bibere?* ac si dicat : Vos mihi de honore et coronis loquimini ; ego autem vobis de agonibus et sudoribus : non enim hoc est præmiorum tempus. Ex modo autem interrogationis eos attrahit : non enim dixit : Potestis sanguinem vestrum effundere? sed : *Potestis bibere calicem?* Deinde addit : *Quem ego bibiturus sum.* Ut ex communione ad ipsum avidiores fiant. HILARIUS. cap. XX. At illi qui jam martyrii libertatem constantiamque retinebant, bibituros se pollicentur : unde sequitur : *Dicunt ei, Possumus.* CHRYSOSTOMUS, hom. XXXV, *In opere imperf.* Vel dicunt hoc non tam ex fiducia suæ fortitudinis quam ex ignorantia : inexpertis enim levis videtur esse tentatio passionis et mortis. CHRYSOSTOMUS, in homil. LXV *Sup. Matth.* Vel hoc ex desiderio promittunt. Neque enim hoc dixissent, nisi expectassent audire quod petebant. Dominus autem eis prophetat magna bona, idest martyrio dignos efficiendos.

Sequitur : *Ait illis* : *Calicem quidem meum bibetis.* ORIGENES, *Matth.* XX, tract. XII. Non ita respondit Christus : Calicem meum bibere potestis ; sed ad futuram eorum perfectionem respiciens, dixit : *Calicem quidem meum bibetis.* HIERONYMUS, super *Calicem quidem meum bibetis.* Quæritur autem quomodo calicem martyrii filii Zebedæi, Jacobus videlicet et Joannes, biberint ; cum Scriptura narret Jacobum tantum Apostolum ab Herode capite truncatum ; Joannes autem propria morte vitam finierit. Sed si legimus in ecclesiastica Historia, quod ipse Joannes propter martyrium sit missus in ferventis olei dolium, et relegatus in Pathmos insulam sit ; videbimus martyrio animum non defuisse ; et bibisse Joannem calicem confessionis, quem et tres pueri in camino ignis biberunt, licet persecutor non fuderit sanguinem. HILARIUS, cap. XX. Dominus ergo collaudans eorum fidem [3] ait, martyrio quidem eos secum compati posse ; sed lævæ ejus ac dexteræ assidere aliis a Deos Patre fuisse dispositum : unde sequitur : *Sedere autem ad dexteram meam* etc. Et quidem quantum arbitramur, ita honor iste aliis est reservatus, quod tamen nec Apostoli ab eo erunt alieni, qui in duodecim Patriarcharum sede considentes, Israelem judicabunt ; et quantum sentire ex ipsis Evangeliis licet, in regno cœlorum Moyses et Elias assidebunt ; quibus comitantibus, cum gloriæ suæ habitu in monte apparuit. HIERONYMUS, *ubi supra.* Sed mihi hoc nequaquam videtur : sed ideo sedentium in regno cœlorum vocabula non dicuntur, ne paucis nominatis ceteri putarentur exclusi ; regnum enim cœlorum non est tantum dantis, sed accipientis. Non enim est personarum acceptio apud Deum ; sed quicumque talem se præbuerit ut regno cœlorum dignus fiat, hoc accipiet, quod non personæ, sed vitæ paratum est. Si itaque tales estis qui consequamini regnum cœlorum quod Pater meus victoribus præparavit ; vos quoque accipietis illud. Ideo tamen non dixit neque : Non sedebitis, ne duos confunderet ; neque : Sedebitis, ne ceteros irritaret. CHRYSOSTOMUS in homil. LXVI, *Sup. Matth.* Vel aliter. Videtur invius [4] omnibus esse locus ille, non solum hominibus, sed etiam Angelis : sic enim præcipuum Unigeniti ponit id Paulus dicens Hebr. I : « Ad

[1] Al. : « sequemur, » item : « consequimur. » — [2] Al. : « erit. » — [3] Al. : « coram fidem. » —

[4] Al. : « communis. »

quem autem Angelorum dixit unquam : Sede a dextris meis? » Dominus ergo non quasi existentibus quibusdam qui assessuri sunt, sed condescendens interrogantium suspicioni respondit. Hoc enim unum solum quærebant præ aliis stare apud ipsum; sed Dominus respondet : Moriemini quidem propter me : non tamen hoc sufficit vos facere primum ordinem obtinere. Si enim aliquis alius venerit cum martyrio, ampliorem virtutem possidens, non quia vos amo, illum expellam, et vobis dabo primatum. Propter hoc autem ut non infirmus ipse [1] ostendatur, non dixit simpliciter: Non est meum dare; sed *Non est meum vobis dare, sed quibus paratum est*; his scilicet qui ab operibus possunt fieri clari. REMIGIUS. Vel aliter. *Non est meum dare vobis*, idest super talibus quales vos estis sed humilibus corde *quibus paratum est a Patre meo*. AUGUSTINUS, *De Trinit.* cap. XII. Vel aliter. Secundum formam servi discipulis Dominus respondet : *Sedere autem ad dexteram meam vel sinistram*, *non est meum dare vobis*. Quod autem paratum est a Patre eis, et ab ipso Filio est paratum, quia et ipse et Pater unum sunt.

4. Et audientes decem indignati sunt de duobus fratribus. Jesus autem vocavit eos ad se, et ait : scitis quia principes gentium dominantur eorum, et qui majores sunt, potestatem exercent in eos. Non ita erit inter vos. Sed quicumque voluerit inter vos major fieri, sit vester minister ; et qui voluerit inter vos primus esse, erit vester servus : sicut Filius hominis non venit ministrari, sed ministrare, et dare animam suam redemptionem pro multis.

4. CHRYSOSTOMUS in homil. LXV *Sup. Matth.* Donec Christi sententia incerta erat, non tristabantur alii discipuli : sed tunc tristati sunt quando eos increpavit : unde dicitur *: Et audientes decem, indignati sunt de duobus fratribus* [2]. HIERONYMUS, super *Et audientes decem.* Non ad mulieris audaciam referunt postulantis, sed ad filios quod ignorantes mensuram suam, non modica cupiditate exarserunt. CHRYSOSTOMUS in hom. LXV *Sup. Matth.* Intellexerunt enim qua hæc petitio discipulorum fuit, quando eos Dominus increpavit. Quando autem eos a Domino præhonoratos viderunt in transfiguratione, etsi secundum mentem dolebant, in medium afferre non audebant, honorantes [3] doctorem. CHRYSOSTOMUS, hom. XXXV *In oper. imperf.* Sicut autem duo carnaliter petierunt ; ita et decem carnaliter contristati sunt : nam velle quidem esse super omnes vituperabile est : sustinere autem alium super minus est gloriosum. HIERONYMUS, *ubi supra.* Humilis autem magister et mitis nec cupiditatis duos arguit postulantes, nec decem reliquos indignationis increpat et livoris : unde sequitur : *Jesus autem vocavit eos ad se.* CHRYSOSTOMUS in hom. LXV, *Sup. Matth.* Quia enim turbati erant, vocatione eos consolatur, de propinquo eis loquendo : etenim duo a societate decem seipsos separantes, propius stabant, seorsum Domino loquentes : non tamen sicut prius pueros in medium ducens eos consolatur; sed a contrario inseruit, dicens : *Scitis quia principes gentium dominantur eorum.* ORIGENES, tract. XII. Idest, non contenti tantum regere suos subjectos, sed violenter eis dominari nituntur. Inter vos autem, qui estis mei, non erunt hæc : quoniam sicut omnia carnalia in necessitate sunt posita, spiritalia autem in voluntate ; sic et qui principes sunt spiritales, principatus eorum in dilectione subditorum debet esse positus, non in timore corporali. CHRYSOSTOMUS in hom. LXV, *Sup. Matth.* Ostendit autem in hoc, quod Gentilium est primatus cupere ; et sic Gentium comparatione eorum animam æstuantem convertit. CHRYSOSTOMUS, hom. XXXV *In op. imperf.* Et opus [4] quidem desiderare bonum, bonum est, quia nostræ voluntatis est, et nostra est merces ; primatum autem honoris concupiscere vanitas est; hoc enim consequi, judicium Dei est : propter quod ex primatu honoris nescimus si mercedem justitiæ meremur. Neque enim Apostolus laudem habebit apud Deum quia Apostolus fuit ; sed si opus Apostolatus sui bene implevit : nec Apostolus pro merito suo antecedenti honoratus est ut esset Apostolus ; sed ad hoc ministerium aptus est judicatus, secundum motum animæ suæ. Primatus etiam fugientem se desiderat, et desiderantem se horret. Conversatio ergo melior desideranda est, non dignior gradus. Volens ergo Dominus, duorum fratrum Zebedæi et aliorum indignationem extinguere, introducit differentiam inter principes mundiales et ecclesiasticos, ostendens quia primatus in Christo nec

[1] Al. : « infirmius esse. » — [2] P. Nicolai : « HILARIUS. » — [3] Al. : « venerantes. » — [4] Al. : « corpus. »

ab aliquo appetendus est non habente, nec alteri invidendus est habenti : quia principes mundi ideo sunt ut dominentur minoribus suis, et eos servituti subjiciant et expolient, et usque ad mortem eis utantur ad suam utilitatem et gloriam ; principes autem Ecclesiæ sunt ut serviant minoribus suis, et ministrent eis quæcumque acceperunt a Christo ; ut suas utilitates negligant et illorum procurent, et mori non recusent pro salute inferiorum. Primatum ergo Ecclesiæ concupiscere neque justum est neque utile. Nullus sapiens vult ultro se subjicere servituti et periculo tali, ut det rationem pro omni Ecclesia ; nisi forte qui non timet Dei judicium, abutens primatu suo ecclesiastico sæculariter, ita ut convertat illum in sæcularem. HIERONYMUS, super *Scitis quia principes*. Denique sui proponit exemplum, ut si dicta parvipenderent, erubescerent ad opera : unde subdit : *Sicut Filius hominis non venit ministrari, sed ministrare*. ORIGENES, *Matth.* XX, tract. XII. Nam etsi Angeli et Martha ministraverunt ei, tamen non ideo venit ut ministretur, sed ut ministret ; et tantum crevit ministrans, ut impleretur quod sequitur: *Et daret animam suam redemptionem pro multis*, scilicet [1] qui crediderunt in eum : daret, inquam, in mortem. Sed quoniam solus erat inter mortuos liber et fortior omni potestate mortis, omnes sequi se volentes liberavit a morte. Ecclesiarum ergo principes imitari debent Christum accessibilem, et mulieribus loquentem, et pueris manus imponentem, et discipulis pedes lavantem ; ut ipsi similiter faciant fratribus. Nos autem tales sumus ut etiam principium mundi excedere videamus superbiam, vel non intelligentes, vel contemnentes [2] mandatum Christi ; et quærimus sicut reges acies præcedentes, et terribiles nos et accessu [3] difficiles maxime pauperibus exhibemus, nullam affabilitatem habentes, vel habere ad nos permittentes. CHRYSOSTOMUS in hom. LXV, *Sup. Matth.* Quantumcumque ergo te humiliaveris [4], non poteris tantum descendere quantum Dominus tuus.

5. Et egredientibus illis ab Hierico, secuta est eum turba multa. Et ecce duo cæci sedentes secus viam audierunt quia Jesus transiret, et clamaverunt dicentes : Domine miserere nostri, fili David. Turba autem increpabat eos ut tacerent. At illi magis clamabant dicentes : Domine miserere nostri, fili David. Et stetit Jesus, et vocavit eos, et ait: Quid vultis ut faciam vobis? Dicunt illi : Domine, ut aperiantur oculi nostri. Misertus autem eorum Jesus, tetigit oculos eorum. Et confestim viderunt. Et secuti sunt eum.

5. CHRYSOSTOMUS, hom. XXXVI, *In op. imperf.* Sicut testimonium studiosi agricolæ est messis fecunda ; ita assidui doctoris est documentum Ecclesia plena [5] : unde et hic dicitur : *Et egredientibus illis ab Hierico, secuta est eum turba multa.* Neminem labor itineris impedivit, quia amor spiritalis fatigationem non sentit; neminem possessionum suarum recordatio retraxit, quia ingrediebantur possessionem regni cœlestis. Vere enim non habet super terram quod amet qui bonum cœleste in veritate gustaverit. Opportune autem oblati sunt ante faciem Christi duo cæci, ut apertis oculis quasi testes virtutis ascenderent cum eo in Hierusalem : unde sequitur, *Et ecce duo cæci.* Hi currentium strepitum audiebant, et personas non videbant, nihil solutum habentes de toto corpore nisi vocem : et ideo, quia pedibus eum sequi non poterant, voce sequebantur : unde dicitur : *Audierunt quia Jesus transiret, et clamaverunt dicentes : Domine miserere nostri, fili David.* AUGUSTINUS, *De cons. Evang.* lib. II, cap. LXV. Hoc autem factum Marcus commemorat ; sed de uno cæco factum : quæ ita solvitur quæstio : nam duorum cæcorum quos Matthæus interposuit, unum fuisse in illa civitate famosissimum, ex hoc satis apparet quod et nomen ejus et patris ejus Marcus commemoravit : Barthimæus enim Timæi filius ex aliqua magna felicitate dejectus notissimus [6] fuit ; qui non solum cæcus, verum etiam mendicus sedebat. Hinc est ergo quod ipsum solum voluit commemorare Marcus, cujus illuminatio tam claram famam huic miraculo comparavit quam erat illius nota calamitas. Lucas vero quamvis omnino eodem modo factum, tamen in alio cæco intelligendus est par commemorare miraculum. Ille quippe hoc factum dicit, cum appropinquaret ab Hierico ; alii cum egrederetur ab Hierico.

Sequitur : *Turba autem increpabat eos, ut tacerent.* CHRYSOSTOMUS, hom. XXXVI, *In oper. imperf.* Videbant enim sordidas

[1] P. Nicolai ex Origene omittit : « scilicet. » — [2] Al. : « et contemnentes. » — [3] Al. : « excessus. » — [4] Al. : « tu humiliatus fueris. » — [5] Al. : « est prædicando Ecclesia plena. » — [6] Al. : « notissime. »

vestes, et non considerabant conscientiæ claritatem. Ecce fatua sapientia hominum : existimant enim injuriam pati magnos, si a pauperibus honorentur. Quis enim pauper ausus est divitem publice salutare ? HILARIUS. Vel silentium non causa honoris exigunt; sed quod acerbe a cæcis audiunt [1] quod negabant, scilicet Dominum esse David filium. ORIGENES, tract. XIII. Vel qui crediderant increpabant eos, ut non appellarent eum contemptibili nomine filium David, sed potius dicerent : Fili Dei miserere nostri. CHRYSOSTOMUS [2], hom. XXXVI, *In op. imp.* Invitabantur [3] autem magis vetiti, quam compescebantur : fides enim quando vetatur, magis accenditur; et ideo in periculis secura est, et in securitate periclitatur : unde sequitur : *At illi magis clamabant dicentes : Miserere nostri fili David.* Primo enim clamabant, quia cæci erant; secundo magis clamabant, quia vetabantur ad lumen accedere. CHRYSOSTOMUS in hom. LXVI, *Sup. Matth.* Christus autem permittebat eos vetari, ut plus eorum desiderium appareret. Hinc autem disce quoniam, etsi abjecti fuerimus, cum studio accedentes ad Deum, per nosipsos, assequemur quod petimus.

Sequitur : *Et stetit Jesus, et vocavit eos, et ait : Quid vultis ut faciam vobis?* HIERONYMUS, super *Stetit Jesus.* Ideo autem stetit Jesus, quia cæci quo pergerent ignorabant. Multæ foveæ erant in Hierico, multæ rupes et prærupta in profundum vergentia; idcirco Dominus stat, ut venire possint. ORIGENES, tract. XIII. Vel Jesus non pertransit, sed stat, ut stante eo, non transfluat beneficium; sed quasi de fonte stante misericordia defluat usque ad eos. HIERONYMUS, *ubi supra.* Vocari autem jubet, ne turbæ prohibeant; et interrogat quid velint, ut ex responsione eorum, manifesta debilitas appareat, et virtus ex remedio cognoscatur. CHRYSOSTOMUS, hom. XXXVI, *In oper. imperf.* Vel interrogat propter fidem; ut dum cæci Christum Filium Dei confitentur, confundantur videntes qui eum tantum hominem putant. Dominum quidem Christum vocaverant; et verum dixerant; sed dicentes filium David, dissipabant quod bene confessi sunt : nam abusive et homines domini dicuntur; vere autem nemo bonus, nisi Deus. Cum ergo dicunt, *Domine fili David*, abusive Christum secundum hominem honorant; si autem solummodo Dominum dicerent, deitatem confiterentur : ideo interrogat, *Quid vultis?* Tunc illi jam non dixerunt, Domine fili David; sed tantum *Domine* : sequitur enim : *Dicunt illi : Domine, ut aperiantur oculi nostri.* Filius enim David cæcos illuminare non potest, Filius Dei potest. Quamdiu ergo dixerunt, *Domine fili David*, suspensa est sanitas; mox autem ut dixerunt, *Domine*, infusa est sanitas : sequitur enim : *Misertus autem eorum Jesus tetigit oculos eorum; et confestim viderunt.* Tetigit autem ut homo carnaliter, sanavit ut Deus. HIERONYMUS, super *Misertus eorum.* Præstat enim artifex quod natura non dederat; aut certe quod debilitas tulerat, misericordia donat. CHRYSOSTOMUS in hom. LXVI, *Sup. Matth.* Hi autem sicut ante donationem [4] fuerunt perseverantes, ita et post donationem non fuerunt ingrati. CHRYSOSTOMUS, hom. XXXVI, *In op. imperf.* Bonum enim munus obtulerunt Christo sanati : sequitur enim, *Et secuti sunt eum.* Hoc enim Deus a te requirit secundum Prophetam, sollicitum te ambulare cum Domino Deo tuo. HIERONYMUS in fine *Com.* in cap. XX. Qui ergo in Hierico contracti sedebant, et clamare [5] tantum noverant, postea sequuntur Jesum non tam pedibus quam virtutibus. RABANUS. Hierico autem, quæ interpretatur luna, defectum nostræ mutabilitatis significat. ORIGENES, tract. XIII. Mystice autem Hierico intelligitur mundus in quem Christus descendit. Qui autem sunt in Hierico, exire nesciunt de sapientia mundi, nisi viderint non solum Jesum exeuntem de Hierico, sed etiam discipulos ejus. Hæc ergo videntes, secutæ sunt eum turbæ multæ, mundum et mandata omnia contemnentes, ut Christo duce ascendant in Hierusalem cœlestem. Duos cæcos possumus dicere Judam et Israel, qui ante Christi adventum cæci fuerunt, quia non videbant verbum verum, quod erat in lege et Prophetis; tamen sedentes secus viam legis et Prophetarum, et secundum carnem tantum intelligentes, clamabant tantum ad eum qui factus est ex semine David secundum carnem. HIERONYMUS, super *Et egredien-*

[1] Al. : « audierant. » — [2] Parm. : « HILARIUS. » — [3] Al. : « imitabantur. » — [4] Al. : « dationem. » — [5] Al. : « nec clamare. »

tibus illis. Vel duos cæcos plerique Pharisæos et Sadducæos intelligunt AUGUSTINUS. *De quæst. Evang.* lib. I, cap. XX. Vel aliter, *Duo cæci sedentes juxta viam* significant de utroque populo quosdam jam cohærentes per fidem dispensationi temporali secundum quam Christus via est, et desiderantes illuminari; idest, aliquid de Verbi æternitate intelligere : quod transeunte Domino [1] impetrare cupiebant, idest per meritum fidei, qua creditur Filius Dei, et natus homo, et passus propter nos : per hanc enim dispensationem quasi transit Jesus, quia actio temporalis est. Oportebat autem ut tantum clamarent donec resistentis sibi turbæ strepitum vincerent; idest, tam perseverando animum intenderent orando atque pulsando, quousque consuetudinem desideriorum carnalium quæ tamquam turba obstrepit cognitioni lucem veritatis æternæ videre conanti vel ipsam hominum carnalium turbam, studia spiritualia impedientem, fortissima intentione superarent. AUGUSTINUS, *De verb. Dom.* serm. XVIII. Bonos enim Christianos volentes facere præcepta Dei, Christiani mali et tepidi prohibent; clamant tamen illi non deficientes : cum enim quisque Christianus cœperit bene vivere mundumque contemnere, in ipsa sui novitate [2] patitur reprehensores frigidos Christianos; sed si perseveraverit, ipsi jam obsequentur qui ante prohibebant. AUGUSTINUS, *De quæst. Evang.* lib. II, cap. XXVIII. Itaque audiens Jesus, qui ait, supra VII, *Pulsanti aperietur* [3], stans eos tangit et illuminat : quia enim fides incarnationis temporalis ad æterna intelligenda nos præparat, transeunte Jesu admoniti sunt ut illuminarentur, et ab eo stante illuminati sunt : temporalia enim transeunt, æterna stant. CHRYSOSTOMUS, homil. XXXVI, *In oper. imperf.* Quidam interpretantur duos cæcos Gentiles : unum ex Cham, alium [4] ex Japhet : qui secus viam sedebant; idest, juxta veritatem conversabantur, sed veritatem invenire non poterant; vel secundum rationem verbi consistentes, qui notitiam verbi nondum acceperant. RABANUS, super *Turba increpabat eos.* Agnita autem fama nominis Christi, participes ejus fieri quærebant. Contradicebant multi : primo Judæi, ut in Actibus legimus; deinde etiam Gentiles persecutione instabant : nec tamen eos qui erant ad vitam præordinati, salute privare volebant. CHRYSOSTOMUS, hom. XXXVI, *In op. imperf.* Consequenter autem Gentium oculos mentis tetigit Jesus, dans eis gratiam Spiritus sancti : quæ illuminatæ secutæ sunt eum operibus bonis. ORIGENES, tract. XIII. Et nos ergo sedentes juxta Scripturarum viam, et intelligentes in quibus cæci sumus, si ex affectu petierimus, tanget oculos animarum nostrarum, et recedet a mentibus [5] nostris tenebra ignorantiæ, ut eum in scientiæ lumine sequamur [6] qui dedit nobis posse videre propter nihil aliud nisi ut eum sequamur.

[1] Al. : « Jesu. » — [2] Al. : « voluntate. » — [3] Al. : « audiens Jesus quia pulsanti aperietur. » — [4] Al. : « unus et alius. » — [5] Al. : « a sensibus. » — [6] Al. : « ut eum videamus, et sequamur. »

CAPUT VIGESIMUMPRIMUM

1. Et cum appropinquasset Hierolosymis, et venisset Bethphage ad montem Oliveti, tunc Jesus misit duos discipulos, dicens eis : Ite in castellum quod contra vos est; et statim invenietis asinam alligatam, et pullum cum ea; solvite, et adducite mihi. Et si quis vobis aliquid dixerit, dicite quia Dominus his opus habet: et confestim dimittet eos. Hoc autem totum factum est ut adimpleretur quod dictum est per Prophetam dicentem : Dicite filiæ Sion : Ecce rex tuus venit tibi mansuetus, sedens super asinam et pullum filium subjugalis. Euntes autem discipuli fecerunt sicut præcepit illis Jesus; et adduxerunt asinam et pullum, et imposuerunt super eos vestimenta sua, et eum desuper sedere fecerunt. Plurima autem turba straverunt vestimenta sua in via; alii autem cædebant ramos de arboribus, et sternebant in via. Turbæ autem quæ præcedebant et quæ sequebantur, clamabant dicentes : Hosanna filio David, benedictus qui venit in nomine Domini, hosanna in altissimis.

1. REMIGIUS. Narravit superius Evangelista Dominum egressum a Galilæa, cœpisse ascendere Hierosolymam. Postquam ergo narravit quid in via gesserit, in incepta intentione perseverans dixit : *Et cum appropinquasset Hierosolymis, et venisset Bethphage*. Bethphage viculus fuit sacerdotum, situs in latere montis Oliveti, distans uno milliario a Hierusalem. Sacerdotes enim, qui per certos dies in templo deserviebant, completo officio vicis suæ, illuc divertebant ad manendum : similiter et illi qui accipiebant officium, illuc divertebant : quia præceptum fuit in lege, ut nullus diebus sabbatorum plus quam mille passus incederet. ORIGENES, tract. XIV. Unde et interpretatur Bethphage, maxillarum domus : quoniam maxilla propria erat pars sacerdotum in lege.

Sequitur : *Tunc Jesus misit duos discipulos*. CHRYSOSTOMUS, hom. XXXVII *In op. imperf.* Non dixit discipulis: Dicatis: Dominus tuus his opus habet, vel Dominus vester : ut intelligant, quia ipse sit solus Dominus, non solum animalium, sed omnium hominum : nam et peccatores conditione quidem sui sunt, voluntate autem sua diaboli. CHRYSOSTOMUS, in homil. LXVI *Sup. Matth.* Neque parvum enim existimes quod factum est. Quis enim suasit dominis jumentorum non velle contradicere, volentes silere, et concedere ? Et in hoc discipulos erudit quoniam poterat et Judæos prohibere, sed noluit ; sed et docet ut quoscumque petitum fuerit darent. Si enim qui ignorabant Christum, ita concesserunt, multo magis discipulos convenit omnibus dare.

Quod autem dicitur, *Et confestim dimittet eos*, CHRYSOSTOMUS, hom. XXXVII *In op. imperf.* intelligendum est, quod animal postquam ingressum est in Hierusalem, ad dominum suum remissum est a Christo. GLOSSA. Vel dominus jumentorum confestim dimittet eos in Domini servitio mancipandos. Adhibetur autem huic facto Prophetæ testimonium, ut appareat Dominum omnia quæ de ipso scripta erant, implevisse, sed invidia cæcatos Scribas et Pharisæos ea quæ ipsi legebant intelligere noluisse : et ideo sequitur : *Hoc autem totum factum est ut adimpleretur quod dictum est per Prophetam*, scilicet Zachariam. CHRYSOSTOMUS, hom. XXXVII *In op. imperf.* Sciens enim Propheta malitiam Judæorum, quia contradicturi erant Christo, ascendenti in templum, præmonuit, ut per hoc signum cognoscerent regem suum dicentem : *Dicite filiæ Sion*. RABANUS, super *Dicite filiæ Sion*. Filia Sion historialiter dicitur Hierusalem civitas, quæ sita est in monte Sion ; mystice autem est Ecclesia fidelium, pertinens ad supernam Hierusalem. CHRYSOSTOMUS, hom. XXXVIII *In opere imperf. Ecce* ostendentis est verbum; idest, non carnali aspectu [1], sed spirituali intellectu opera virtutum ejus aspicite. Ante tempora quidem multa dicebat, *Ecce*, ut ostenderet [2] quia ille de quo loquebatur, antequam nasceretur, jam erat rex tuus. Cum ergo videritis eum, nolite dicere Joan. XIX. « Non habemus regem nisi Cæsarem. »

[1] Al. : « idest carnali aspectu. » — [2] Al. : « multi dicebant, » Ecce, « ut ostenderent. »

Venit tibi : si intellexeris, ut salvet te; si non intellexeris, venit contra te. *Mansuetus* : non ut propter potentiam timeretur, sed ut propter mansuetudinem amaretur : unde non sedet in curru, pretiosa purpura fulgens ; nec ascendit super fervidum equum discordiæ amatorem et litis ; sed super asinam tranquillitatis et pacis amicam : unde sequitur : *Sedens super asinam et pullum filium subjugalis.* AUGUSTINUS, *De cons. Evang.* lib. II, cap. XXXVI. In hoc autem testimonio prophetico aliquanto diversa est Evangelistarum locutio. Hoc enim Matthæus sic adhibet ut asinam dicat commemorasse Prophetam : non autem ita se habet vel quod Joannes interponit, vel codices ecclesiasticæ interpretationis LXX. Cujus rei causa mihi videtur quod Matthæus Hebræa lingua perhibetur Evangelium conscripsisse : manifestum est autem interpretationem illam quæ dicitur LXX in nonnullis aliter se habere quam inveniunt in Hebræo qui eam linguam noverunt, et qui interpretati sunt singuli eosdem libros Hebræos. Hujus autem distantiæ causa si quæratur, nihil probabilius æstimo quam eos LXX spiritu interpretatos quo et illa quæ interpretabantur dicta fuerant, quando ex ipsa eorum mirabili quæ prædicatur consensione firmatum est. Ergo et ipsi nonnulla in eloquio variando, et voluntati Dei, cujus verba erant non recedendo [1], nihil aliud demonstrare voluerunt quam hoc ipsum quod [2] in Evangelistarum concordia, quadam diversitate miramur [3], qua nobis ostenditur non esse mendacium, si [4] quisquam ita diverso modo aliquid narret ut ab ejus voluntate cui consentiendum est, non recedat : quod noscere, in moribus utile est propter cavenda mendacia ; et ipsi fidei, ne putemus quasi consecratis sonis ita muniri veritatem, tamquam Deus nobis, quemadmodum ipsam rem, sic verba quæ propter illam sunt dicenda commendet ; cum potius ita res sermonibus proferatur ut istos omnino quærere non deberemus, si rem sine his nosse possemus, sicut illam novit Deus, et in eo Angeli ejus. Sequitur, *Euntes autem discipuli fecerunt sicut præcepit illis Jesus, et adduxerunt asinam et pullum.* Ceteri autem Evangelistæ de asina tacent. Non deberet autem permovere lectorem nec si Matthæus de pullo tacuisset, sicut illi de asina tacuerunt : quanto minus moveri oportet [5], quia unus ita commemoravit asinam, de qua ceteri tacuerunt, ut tamen pullum non taceret, de quo illi dixerunt? Ubi enim utrumque potest intelligi factum, nulla repugnantia est, nec si alius aliud commemoraret : quanto minus ubi unus unum, alius utrumque?

Sequitur : *Et imposuerunt super eos vestimenta sua, et eum desuper sedere fecerunt.* HIERONYMUS, super *Ut adimpleretur.* Sed videtur quod super utrumque animal in parvo itineris spatio Dominus sedere nequiverit : ergo cum historia aut impossilitatem habeat aut turpitudinem, ad altiora transmittimur, idest ad mysticum sensum. REMIGIUS. Licet potuerit fieri ut super utrumque animal Dominus sederit. CHRYSOSTOMUS, in hom. LXVI *Sup. Matth.* Mihi autem videtur quod non propter mysterium solum super asinam sedit, sed et mensuram nobis sapientiæ tribuens : demonstrat scilicet quod non super equos ferri necesse est, sed sufficit asino uti, et eo quod necessitatis est, esse contentum. Interroga autem Judæos : Quis rex super asinam delatus intravit Hierosolymam? Sed non utique alium habent dicere, nisi istum solum. HIERONYMUS, super *Turbæ autem.* Turbæ ergo quæ egressæ fuerant de Hierico, et secutæ Salvatorem, supposuerunt vestimenta sua, et straverunt viam ramis arborum : et ideo sequitur : *Plurima autem turba straverunt vestimenta sua in via*, pedibus asini, necubi offendat in lapidem, nec calcet spinam, nec labatur in foveam. Sequitur : *Alii autem cædebant ramos de arboribus, et sternebant in via* : de arboribus scilicet fructiferis, quibus mons Oliveti consitus est. Cumque opere cuncta fecissent, vocis quoque tribuunt testimonium : unde sequitur : *Turbæ autem quæ præcedebant et quæ sequebantur, clamabant dicentes* : *Hosanna filio David.* Quid autem significet Hosanna, nunc perstringam breviter. In CXVII Psalmo, qui manifeste de adventu Salvatoris scriptus est, inter cetera hoc quoque legimus : « O Domine salvum me fac, o Domine bene prosperare. Benedictus qui venturus es in nomine Domini : » Pro eo quod habetur Interpretibus « o Kyrie soson di ; » idest, « o Domine salvum fac ; » in Hebræo legi-

[1] Sic A, B, C, D, et P. Nicolai. — Parm. : « non credendo. » — [2] Al. deest : « quod. » — [3] Sic A, B, C, D. — Parm. : « narratur. » — [4] Al. : « sicut. » — [5] Al. : « oporteret. »

mus : « Anna Jehova [1] Hosianna: » quod manifestius interpretatus est Symmachus dicens : « Obsecro, Domine, salva obsecro. [2] » Nemo ergo putet ex duobus verbis, græco scilicet et Hebræo, sermonem esse compositum ; sed totum Hebraicum est. REMIGIUS. Et est compositum ex integro et corrupto [3], *Hosi* enim latine dicitur salve, sive salvifica; *Anna* vero apud illos interjectio est obsecrantis : nam sicut apud illos ab obsecrante dicitur Anna, sic apud latinos dicitur heu. HIERONYMUS, *ubi supra* ante illa verba, *Cum intrasset Hierosolymam.* Significavit enim quod adventus Christi salus mundi sit : unde sequitur. *Benedictus qui venit in nomine Domini* : Salvatore quoque idipsum in Evangelio comprobante : « Ego, inquit Joan. v, veni in nomine Patris. » REMIGIUS. Quia scilicet in omnibus bonis operibus non suam, sed Patris gloriam quæsivit. GLOSSA Anselmi. Et est sensus : *Benedictus*, idest gloriosus sit, *qui venit*, idest incarnatus est, *in nomine Domini*, idest Patris, eum glorificando. Iterum repetunt : *Hosanna*, idest salva obsecro; et determinant ubi se vellent salvari, *in altissimis*, idest in cœlestibus, non in terrenis [4] HIERONYMUS. Vel per hoc quod jungitur, *Hosanna*, idest salus in excelsis, perspicue ostenditur quod adventus Christi non tantum hominis salus, sed totius mundi sit, terrena jungens cœlestibus. ORIGENES [5]. Vel humanam quidem Christi dispensationem laudant in eo quod dicebant, *Hosanna filio David* : *benedictus qui venit in nomine Domini* : restitutionem autem ejus in sancta, in eo quod dicebant, *Hosanna in excelsis*. CHRYSOSTOMUS, hom. XXXVII *In op. imperf.* Hosanna etiam quidam interpretantur gloriam, alli vero redemptionem : nam et gloria illi debetur, et redemptio illi convenit qui omnes redemit. HILARIUS, cap. XXI *In Matth.* Laudationis enim verba, redemptionis in eo exprimunt potestatem ; filium autem David nuncupant, in quo agnoscerent æterni regni hereditatem. CHRYSOSTOMUS, hom. LXVI *Sup. Matth.* in princ. Numquam antea Dominus sibi adhibuit ministeria jumentorum, nec ramorum virentia circa se ornamenta constituit, nisi modo quando Hierusalem ut pateretur ascendit. Excitavit enim videntes ut facerent quod prius volebant : ergo potestas eis data est, non mutata voluntas. HIERONYMUS, in princ. *Commen* in XXI cap. Matth. Mystice autem appropinquat Dominus Hierosolymis egrediens de Hierico, turbis inde eductis quamplurimis, quia magnus magnis ditatus mentibus salute credentium rediens [6], ingredi cupit urbem pacis, et locum visionis Dei. Et venit Betphage, idest ad domum maxillarum, et confessionis portabat typum ; et erat situs in monte Oliveti, ubi est lumen scientiæ, laborum et dolorum requies. Per castellum enim, quod contra Apostolos erat, mundus iste designatur : contra Apostolos enim erat, nec lumen doctrinarum volebat accipere. REMIGIUS. Dominus ergo de monte Oliveti discipulos ad castellum [7] misit, quia de primitiva Ecclesia prædicatores in mundum direxit. Duos quippe misit propter duos ordines prædicatorum, quos manifestat Apostolus dicens Gal. II : « Qui operatus est Petro in Apostolatum circumcisionis, operatus est et mihi inter Gentes : » sive quia sunt duo præcepta caritatis, sive propter duo testamenta, sive propter litteram et spiritum. HIERONYMUS, super *Hoc factum.* Sive propter theoricam et practicam, idest scientiam et opera. Asina autem ista quæ subjugalis fuit, et edomita, et jugum legis traxerat, synagoga intelligitur. Pullus asinæ lascivus et liber, Gentium populus : Judæa enim secundum Deum mater est Gentium. RABANUS, super *Et statim invenietis.* Unde Matthæus solus, quia Judæis Evangelium scripsit, asinam Domino refert adductam, ut eidem etiam genti Hebrææ, si pœniteat, non desperandam monstret esse salutem. CHRYSOSTOMUS, hom. XXXVII *In op. imperf.* Propter quasdam autem similitudines, animalibus assimilati sunt homines, Dei Filium non cognoscentes. Est enim animal immundum, et præ ceteris pene jumentis magis irrationabile et stultum, et infirmum et ignobile, et oneriferum. Sic fuerunt homines ante Christi adventum, passionibus diversis immundi, irrationabiles, verbi ratione carentes, stulti

[1] Al. : « Adonai. » — [2] Al. : « salvum me fac. » — [3] Al. : « ex integro corrupto. » — [4] Sic A, B, C, D, et P. Nicolai. — Parm. omittit : « Hieronymus. » [5] — Sic A, B, C, D, et P. Nicolai. — Parm. : « Hieronymus. » — [6] Legit P. Nicolai : « quia magnus magnis ditatus mercibus, salute credentium reddita : » et in fine appendicis habet : « jugum doctrinarum » pro « lumen doctrinarum. » — [7] Al. omittitur : « ad castellum. »

propter Dei contemptum, infirmi secundum animam; ignobiles, quia obliti generationis cœlestis, facti fuerant servi passionum et dæmonum; oneriferi, quia sufferebant sarcinam erroris a dæmonibus vel Pharisæis impositam. Ligata autem erat asina, idest diabolici erroris vinculo impedita, ut non haberet libertatem eundi quo vellet: nam antequam peccemus, liberum habemus arbitrium sequi voluntatem diaboli an non: quod si semel peccantes obligaverimus nos operibus ejus, jam nostra virtute evadere non possumus; sed sicut navis fracto gubernaculo illuc ducitur ubi tempestas voluerit; sic et homo divinæ auxilio gratiæ perdito per peccatum, non quod vult agit, sed quod diabolus vult. Et nisi Deus valida manu misericordiæ suæ solverit eum, usque ad mortem in peccatorum suorum vinculis permanebit: et ideo dicit discipulis, *Solvite*, scilicet per doctrinam vestram, et per miracula vestra: quia omnes Judæi et Gentes per Apostolos sunt liberati: *et adducite mihi;* idest, ad gloriam meam illos convertite. ORIGENES, tract. XIV. Unde et ascendens in cœlum jussit discipulis suis ut solverent peccatores, dans eis Spiritum sanctum. Absoluti autem et proficientes, et nutriti Verbi divinitate, digni habentur remitti in locum ex quo erant assumpti, non jam ad opera priora, sed ut prædicarent eis Filium Dei; et hoc est quod significat dicens: *Et confestim dimittet eos.* HILARIUS, cap. XXI. Vel per asinam et pullum duplex vocatio ex Gentibus ostenditur. Erant enim Samaritani sub quadam observantiæ suæ consuetudine servientes [1] qui scilicet significantur per asinam: erant etiam indomitæ Gentes et feroces, qui scilicet significantur per pullum. Igitur duo mittuntur, ut solvant ligatos erroris vinculis: per Philippum enim Samaria credidit, per Petrum Cornelius Christo, tamquam primitiæ Gentium, adductus est. REMIGIUS. Sicut autem tunc dictum est Apostolis: *Si quis vobis aliquid dixerit, dicite quia Dominus his opus habet*: sic [2] nunc prædicatoribus est præceptum, ut si aliquid adversitatis obstiterit, a prædicando non cessarent. HIERONYMUS, super *Euntes autem fecerunt.* Vestis autem apostolica quæ jumento superponitur [3], vel doctrina virtutum, vel discretio Scripturarum intelligi potest, sive ecclesiasticorum dogmatum veritas [4]; quibus nisi anima instructa fuerit et ornata, sessorem habere Dominum non meretur. REMIGIUS. Dominus autem super asellum sedens, Hierosolymam tendit: quia præsidens sanctæ Ecclesiæ, vel animæ fideli, et eam in hoc sæculo regit, et post hanc vitam ad visionem cœlestis patriæ introducit. Apostoli autem et ceteri doctores vestimenta posuerunt super asinam: quia gloriam quam acceperunt a Christo, Gentibus dederunt. Turba autem vestimenta sternebant in via: quia credentes ex circumcisione, gloriam quam habebant ex lege, contemnebant. Ramos autem de arboribus præcidebant: quia ex Prophetis acceperunt exempla de Christo, quasi de arboribus virentibus. Vel turba, quæ vestimenta stravit in via, significat martyres, qui vestimenta sua, idest corpora, quæ tegumenta sunt animarum, pro Christo ad martyrium tradiderunt. Vel significantur illi qui corpora sua per abstinentiam domant. Illi autem ramos arborum præcidunt qui dicta et exempla sanctorum patrum quærunt ad suam, vel filiorum salutem. HIERONYMUS, super *Turbæ autem quæ præcedebant.* Quod autem ait, *Turbæ autem quæ præcedebant et quæ sequebantur*, utrumque populum ostendit, et qui ante Evangelium, et qui post Evangelium Domino crediderunnt, consona Jesum confessionis voce laudare [5]. CHRYSOSTOMUS, hom. XXXVII *In opere imperf.* Et illi quidem prophetantes de Christo venturo clamaverunt; hi autem laudantes clamant de adventu Christi jam [6] adimpleto.

2. Et cum intrasset Hierolosymam, commota est universa civitas dicens, Quis est hic? Populi autem dicebant: Hic est Jesus Propheta a Nazareth Galilææ. Et intravit Jesus in templum Dei, et ejiciebat omnes vendentes et ementes in templo, et mensas nummulariorum et cathedras vendentium columbas evertit; et dixit eis: Scriptum est: Domus mea domus orationis vocabitur; vos autem fecistis illam speluncam latronum. Et accesserunt ad eum cæci et claudi in templo, et sanavit eos. Videntes autem principes sacerdotum et scribæ mirabilia quæ fecit, et pueros clamantes in templo, et dicentes, Hosanna filio David, indignati sunt, et dixerunt ei: Audis quid isti dicunt? Jesus autem dixit eis: Utique. Nunquam legistis quia ex ore infantium et lactentium perfecisti laudem?

2. HIERONYMUS, super *Et cum intrasset.*

[1] Al.: « servientes, et feroces. » — [2] Al.: « sicut. » — [3] Al.: « supponitur. » — [4] Al.: « varietate. » — [5] Al.: « laudarunt. » — [6] Al. deest: « jam. »

Introeunte Jesu cum turba, tota Hierosolymorum civitas commovetur, mirans frequentiam, nesciens veritatem [1] : unde dicitur : *Et cum intrasset Hierosolymam, commota est universa civitas, dicens. Quis est hic* ? CHRYSOSTOMUS, hom. XXXVIII *In op. imperf.* Merito autem commovebantur videntes rem mirabilem. Homo laudabatur quasi Deus, sed Deus laudabatur in homine. Puto autem quod nec ipsi qui laudabant, sciebant quid laudabant; sed Spiritus subito ingressus in eos, veritatis verba fundebat. ORIGENES, tract. XV. Sed et quando intravit Jesus Hierosolymam veram [2], admirantes virtutes cælestes, dicebant Psal. XXIII : » Quis est iste rex gloriæ? » HIERONYMUS, *ubi supra.* Aliis autem vel ambigentibus vel interrogantibus, nisi plebecula confitetur : unde sequitur : *Populi autem dicebant : Hic est Jesus Propheta a Nazareth Galilææ.* A minoribus incipiunt, ut ad majora perveniant. Prophetam enim dicunt quem Moyses sui [3] similem dixerat esse venturum [4]. *A Nazareth autem Galilææ*, quia ibi educatus fuerat, ut flos campi nutriretur in flore virtutum. RABANUS, super *Et intravit Jesus.* Notandum autem, quod hic introitus ejus in Hierusalem fuit ante quinque dies paschæ. Narrat enim Joannes, quod ante sex dies paschæ venerit in Bethaniam, et in crastinum asino sedens venerit [5] in Hierusalem; ubi notanda est concordia, non solum in rebus, sed etiam in temporibus, veteris et novi testamenti. Decima enim die mensis primi, agnus qui in pascha immolaretur, domum introduci jussus est : quia et Dominus decima die ejusdem mensis, hoc est ante quinque dies paschæ, civitatem, in qua pateretur, erat ingressurus.

Sequitur : *Et intravit Jesus in templum Dei.* CHRYSOSTOMUS, hom. XXXVIII *In opere imperf.* Hoc erat proprium boni filii ut ad domum curreret patris, et illi honorem redderet; et tu imitator Christi factus, cum ingressus fueris in aliquam civitatem, primo ad Ecclesiam curras. Hoc etiam erat boni medici ut ingressus ad infirmam civitatem salvandam, primum ad originem passionis intenderet : nam sicut de templo omne bonum egreditur, ita de templo omne malum procedit : si enim sacerdotium integrum fuerit, tota Ecclesia floret; si autem corruptum fuerit, tota fides marcida est : sicut enim cum videris arborem pallentibus foliis, intelligis quia vitium habet in radice; sic cum videris populum indisciplinatum, sine dubio cognosce quia sacerdotium ejus non est sanum.

Sequitur : *Et ejiciebat omnes vendentes et ementes*, HIERONYMUS, super *Et intravit Jesus in templum.* Sciendum quidem est, quod juxta mandata legis in venerabili toto orbe templo Domini, et de cunctis pene regionibus Judæorum illuc populo confluente, innumerabiles immolabantur hostiæ, maxime festis diebus, taurorum, arietum, hircorum; pauperibus, ne absque sacrificio essent, pullos columbarum et turtures offerentibus. Accidebat autem ut qui de longe venerant, victimas non haberent. Excogitaverunt igitur sacerdotes quo modo prædam de populo facerent; et omnia animalia quibus opus erat ad sacrificia, venderent; et ut venderent non habentibus, et ut ipsi rursus empta susciperent. Hanc ergo stropham, idest fraudem se in diversa vertentem, crebro venientium inopia dissipabat, qui indigebant sumptibus, et non solum hostias non habebant, sed nec unde emerent. Posuerunt itaque nummularios, qui mutuam sub cautione darent pecuniam. Sed quia erat lege præceptum ut nemo usuras acciperet, et prodesse non poterat pecunia fenerata, quæ commodi nihil haberet, et interdum perderet sortem; excogitaverunt et aliam technam, idest artem [6], ut pro nummulariis collibystas facerent cujus [7] verbi proprietatem latina lingua non exprimit. Collyba dicuntur apud illos, quæ nos appellamus tragemata, vel vilia munuscula; verbi gratia, frixi ciceris, uvarumque passarum, et poma diversi generis. Igitur quia usuras accipere non poterant, collibystæ pro usuris accipiebant varias species; ut quæ in nummo non licebant, in his rebus exigerent, quæ nummis coemuntur; quasi non hoc ipsum Ezechiel prædicaverit dicens cap. XVIII : « Usuram et superabundantiam non accipietis. » Istiusmodi Dominus cernens in domo Patris, nego-

[1] Sic A, B, C, D. — Parm. : « virtutem. » — Al. : « veritatem. » — [2] Al. : « veterani. » P. Nicolai se expedit, utrumque omittendo. — [3] Sic A, B, C, D. — Parm. : « qui similem. » — [4] Parm. addit : « et qui proprie apud Græcos scribitur cum τοῦ αρδρου μαρτυρια, tu arthru martyria, idest eum articuli testimonio. » — [5] Al. : « venit. » — [6] Al. omittitur : « idest artem. » — [7] Al. : « hujusmodi. »

tiationem seu latrocinium, ardore spiritus concitatus, tantam hominum multitudinem ejecit de templo. ORIGENES, *Matth.* XXI, tract. XV. In quo non debent vendere et emere, sed orationibus tantum vacare qui congregantur, quasi in domo orationis : unde sequitur : *Et dicit eis* : *Scriptum est* scilicet in Isaiæ XXXVI : *Domus mea domus orationis vocabitur.* AUGUSTINUS, *In Regula.* Nemo ergo in oratorio aliquid agat nisi ad quod factum est, unde et nomen accepit.

Sequitur : *Vos autem fecistis illam speluncam latronum.* HIERONYMUS, super *Et intravit Jesus.* Latro enim est, et templum Dei in latronum convertit speluncam, qui lucra de religione sectatur. Mihi autem inter omnia signa quæ fecit Dominus, hoc videtur esse mirabilius, quod unus homo, et illo [1] tempore contemptibilis, intantum ut postea crucifigeretur, Scribis et Pharisæis contra se sævientibus et videntibus lucra sua destrui, potuerit ad unius flagelli verbera tantam ejicere multitudinem. Igneum enim quiddam atque sidereum radiabat ex oculis ejus, et divinitatis majestas lucebat in facie. AUGUSTINUS, *De cons. Evang.* lib. II, cap. LXVII in fine. Manifestum autem est, hoc non semel, sed iterum a Domino esse factum ; sed primum commemoratum est a Joanne, hoc autem ultimum a ceteris tribus. CHRYSOSTOMUS, in hom. LXVII *In Matth.* In quo major est accusatio Judæorum : quoniam cum bis hoc idem fecisset, morabantur tamen in sua dementia. ORIGENES, tract. XV. Mystice autem templum Dei est Ecclesia Christi. Sunt autem multi in ea non, sicut decet, viventes spiritualiter ; sed secundum carnem militant ; qui domum orationis de lapidibus vivis constructam, faciunt speluncam esse latronum actibus suis. Si autem oportet tres species ejectas a templo cautius exponere, possumus dicere. Quicumque in populo Christiano ad nihil aliud vacant, nisi circa emptiones et venditiones, rarius autem in orationibus permanent, vel in aliis actibus rectis, ipsi sunt vendentes et ementes in templo Dei. Diaconi qui non bene tractant Ecclesiarum pecunias, et divites sunt de rebus pauperum, ipsi sunt nummularii, pecuniarum mensas habentes, quas Christus evertit. Quod autem mensis ecclesiasticarum pecuniarum diaconi præsint, docemur in Actibus Apostolorum. Episcopi autem qui tradunt Ecclesias quibus non oportet, ipsi sunt qui vendunt columbas, idest gratiam Spiritus sancti [2], quorum cathedras Christus evertit. HIERONYMUS, super *Accesserunt ad eum.* Juxta simplicem enim intelligentiam, columbæ non erant in cathedris, sed in caveis ; nisi forte columbarum institores sedebant in cathedris : quod absurdum est, quia in cathedris magistrorum magis dignitas indicatur ; quæ ad nihilum redigitur, cum mixta fuerit lucris. Observa etiam propter avaritiam sacerdotum, altaria Dei, nummulariorum mensas appellari. Quod autem de Ecclesiis diximus, unusquique de se intelligat : dicit enim Apostolus II Corinth. VI : « Vos estis templum Dei. » Non sit ergo in domo pectoris vestri negotiatio, non donorum cupiditas, ne ingrediatur Jesus iratus et rigidus, et non aliter mundet templum suum nisi flagello adhibita, ut de spelunca latronum, domum facit orationum [3]. ORIGENES, *Matth.* XXI, tract. XV, a medio. Vel in secundo adventu ejiciet, vel avertet quos invenerit [4] in templo Dei indignos. CHRYSOSTOMUS, hom. XXXVIII *In op. imp.* Ideo etiam nummulariorum mensas evertit : quod significat quod in templo Dei non debent esse nummi, nisi spirituales qui Dei habent imaginem, non qui portant imaginem terrenam [5]. Cathedras vendentium columbas evertit, loquens ipso facto : Quid faciunt in templo multæ columbæ venales, ex quo una columba gratuita descendit in templum corporis mei? Quod autem turbæ clamaverunt, Dominus factis ostendit : unde sequitur : *Et accesserunt ad eum cæci et claudi in templo* ; *et sanavit eos.* ORIGENES, *Matth.* XXI, tract. XV prope finem. In templo enim Dei, idest in Ecclesia, non sunt omnes videntes, neque recte ambulantes ; sed qui ex eis intelligunt quia nullius est opus nisi Christi ut sanentur, accedentes ad Verbum Dei sanantur. REMIGIUS. Quod autem in templo sanantur, significat quod homines non nisi in Ecclesia sanari possunt, cui data est potestas ligandi atque solvendi. HIERONYMUS, super *Et accesserunt ad eum cæci.* Nisi autem mensas nummulariorum subvertisset cathedrasque columbas venden-

[1] Al. : « in illo. » — [2] Al. : « idest Spiritus sancti. » — [3] Al. : « orationis. » — [4] Al. : « inveniet. » — [5] Al. : « terreni. »

tium, cæci et claudi lucem pristinam et concitum gradum in templo non meruissent recipere. Chrysostomus, in hom. LXVII *Sup. Matth.* Principes autem sacerdotum neque ita persuadebantur; sed ex reliquis miraculis et præconiis puerorum eum extollentibus indignabantur : unde sequitur : *Videntes autem principes sacerdotum* etc. Hieronymus, super *Videntes autem principes.* Cum enim manum non audeant in eum injicere sacerdotes, tantum opera calumniantur, et testimonium populi atque puerorum qui clamabant : *Hosanna filio David; benedictus qui venit in nomine Domini* : quod videlicet hoc non dicitur nisi soli Filio Dei. Videant ergo Episcopi, et quilibet sancti homines, cum quanto periculo dici sibi ista patiantur, si vero Domino, cui hoc dicebatur, quia nondum solida erat credentium fides, pro crimine impingitur. Chrysostomus, homil. XXXVIII. *Operis imperf.* Sicut autem [1] columna si modicum obliquata fuerit, accepto pondere amplius vadit in latus; sic et cor hominis cum perversum fuerit, si alicujus viri justi opera videat vel audiat, non confirmatur, sed magis ad invidiam concitatur. Hoc modo sacerdotes concitati sunt contra Christum, dicentes : *Audis quid isti dicunt?* Hieronymus, super *Jesus autem dicit eis.* Sed Christi responsio moderata fuit. Non dixit quod scribæ audire cupiebant : Bene faciunt pueri, ut mihi testimonium perhibeant : nec rursum : Errant, pueri sunt, debetis ætati ignoscere : sed profert exemplum de VIII Psalmo, ut tacente Domino, testimonium Scripturarum puerorum dicta firmaret : unde sequitur : *Jesus autem dicit eis* : *Utique. Numquam legistis* etc. Chrysostomus, hom. XXXVIII *In op. imperf.* Tamquam si dicat : Esto, mea culpa est, quia ante tot millia annorum hoc futurum Propheta prædixit? Infantes autem et lactentes nec intelligere aliquem nec laudare possunt. Dicuntur ergo infantes non ætate sed simplicitate cordis : lactentes autem, quoniam quasi lactis suavitate, ita mirabilium delectatione excitati clamabant. Lac enim dicitur opus miraculorum : quia miracula nullum laborem videntibus ponunt, sed videntes admiratione delectant, et ad fidem molliter invitant. Panis autem est doctrina perfectæ justitiæ; quam accipere non possunt nisi exercitati sensus circa res spirituales. Chrysostomus, in hom. LXVII *Sup. Matth.* Hoc autem et typus Gentium erat, et Apostolis non parva consolatio : ut enim non angustiarentur qualiter idiotæ existentes possent prædicare, prævenientes pueri eorum ejecerunt timorem : quoniam scilicet dabit eis sermonem qui hos fecit laudem cantare. Hoc etiam miraculum significat quod Christus conditor erat naturæ : quia pueri significativa loquebantur, et Prophetis consona; viri autem insipientia et insania plena.

3. Et relictis illis, abiit foras extra civitatem in Bethaniam, ibique mansit. Mane autem revertens in civitatem, esuriit. Et videns fici arborem unam secus viam, venit ad eam, et nihil invenit in ea nisi folia tantum : et ait illi : Nunquam ex te fructus nascatur in sempiternum. Et arefacta est continuo ficulnea. Et videntes discipuli mirati sunt, dicentes : Quomodo continuo aruit? Respondens autem Jesus ait eis : Amen dico vobis, si habueritis fidem et non hæsitaveritis, non solum de ficulnea facietis; sed et si monti huic dixeritis, Tolle, et jacta te in mare fiet : et omnia quæcumque petieritis in oratione credentes, accipietis.

3. Chrysostomus, hom. XXXVIII, *In opere imperf.* Malum hominem melius locum dando potest aliquis vincere, quam respondendo : quia malitia non instruitur sermonibus sed excitatur : et ideo Dominus recedendo compescere studuit quos respondendo non compescuit : unde dicitur *Et relictis illis, abiit foras extra civitatem in Bethaniam :* Hieronymus, *Super his verbis.* Hinc autem intelligendum est quod Dominus tantæ fuerit paupertatis, et ita nulli adulatus sit, ut in urbe maxima nullum hospitem, nullam invenerit mansionem; sed in vico parvulo apud Lazarum sororesque ejus habitaret; eorum quippe viculus Bethania est; unde sequitur *Ibique mansit.* Chrysostomus, hom. XXXVIII, *Operis imperf.* Ut scilicet ibi maneret corporaliter ubi et spiritualiter repausabat : nam sanctorum virorum est quod non gaudent ubi epulæ largæ sunt, sed ubi sanctitas floret. Hieronymus, super *Mane autem.* Discussis autem noctis tenebris, cum in civitatem reverteretur Dominus esuriit : unde sequitur : *Mane autem revertens in civitatem, esuriit,* veritatem scilicet humanæ carnis ostendens. Chrysostomus, *Super Matth.* hom. XXXVIII, *In oper. imperf.* Quando enim concessit carni quod proprium erat pati, tunc demonstrat ejus passionem. Rabanus. Nota

[1] Al. deest : « autem. »

autem majorem studiosi operatoris affectum, dum dicitur mane revertisse in civitatem, ut prædicaret, et ut aliquos Deo Patri acquireret. HIERONYMUS. Dominus autem passurus in populis, et bajulaturus scandalum crucis, voluit discipulorum animos signi anticipatione firmare : unde sequitur : *Et videns arborem unam secus viam, venit ad eam, et nihil invenit in ea nisi folia tantum.* CHRYSOSTOMUS in hom. LXVII, *Sup. Matth.* Non propter hoc veniebat quia esuriebat, sed propter discipulos : quia enim ubique benefaciebat, nullum autem puniebat, oportebat et punitricis [1] ejus virtutis demonstrationem tribuere. Noluit autem in hominibus hoc ostendere, sed in planta. HILARIUS, cap. XXI, *Super Matth.* Et in hoc quidem bonitatis dominicæ argumentum reperimus : nam ubi afferre voluit procuratæ per se salutis exemplum, virtutis suæ potestatem in humanis corporibus exercuit, spem futurorum et animæ salutem curis præsentium ægritudinum commendans : nunc vero, ubi in contumaces formam severitatis constituebat, futuri speciem damno arboris indicavit : unde sequitur : *Et ait illi : Numquam ex te fructus nascatur in sempiternum.* HIERONYMUS, super *Videns arborem fici. In sæculum*, utrumque enim, cona, græcus sermo significat. CHRYSOSTOMUS in hom. LXVII, *Sup. Matth.* Suspicionis autem discipulorum erat existimare propter hoc eam esse maledictam quia non habebat fructum : cur igitur maledicta est? Discipulorum gratia, ut discant quoniam poterat siccare eos qui crucifixerunt eum : unde sequitur : *Et arefacta est continuo ficulnea.* Ideo autem non in alia planta, sed in omnium humidissima miraculum hoc fecit, ut et hinc majus hoc miraculum appareat. Cum autem in plantis vel in brutis fit aliquid tale, non quæras qualiter juste siccata est ficcus, si tempus non erat,hoc enim quærere est est ultimæ dementiæ, quia scilicet in talibus non invenitur culpa et pœna : sed miraculum inspice, et admirare miraculi factorem : unde sequitur : *Et videntes discipuli mirati sunt, dicentes : Quomodo continuo aruit?* GLOSSA *ordinaria.* Non facit creator injuriam possidenti ; sed creatura suo arbitrio ad utilitatem aliorum mutatur [2]. CHRYSOSTOMUS in hom. LXVII, *In Matth.* Et ut discas quoniam propter eos hoc factum est, scilicet ut ad confitendum eos erigat, audi quid deinceps dicatur : sequitur enim : *Respondens autem Jesus ait illis : Amen dico vobis, si habueritis fidem.* HIERONYMUS, super *Amen dico vobis.* Latrant contra nos gentilium canes, asserentes Apostolos non habuisse fidem, quia montes transferre non potuerunt. Quibus respondemus multa facta esse signa a Domino quæ scripta non sunt : igitur et hæc credimus fecisse Apostolos ; sed ideo scripta non esse ne infidelibus [3] contradicendi major daretur occasio : alioquin interrogemus eos, utrum credant his signis quæ scripta narrantur, an non? Et cum incredulos viderimus, consequenter probabimus nec majoribus eos credituros fuisse qui minoribus non crediderunt. CHRYSOSTOMUS in hom. LXVII, *Sup. Matth.* Hoc autem quod Dominus dicit, orationi ascribit et fidei : unde iterum dicit : *Omnia quæcumque petieritis in oratione, credentes accipietis* : ORIGENES [4], discipuli enim Christi, nihil eorum quæ non oportet petunt : et quasi credentes magistro, nihil aliud petunt nisi magna et cœlestia. RABANUS. Quotiescumque autem petentes non exaudimur, ideo fit quia vel contra auxilium nostræ salutis petimus, vel quia eorum pro quibus petimus, perversitas ne impetremus obsistit ; vel in futurum petitionis nostræ differtur effectus, ut desideria crescant, et perfectius capiant gaudia quæ requirunt [5]. AUGUSTINUS, *De cons. Evang.* lib. II, cap. LXVII. Considerandum autem, quod miratos esse discipulos de hoc quod arbor aruerat, et eis Dominum respondisse quod dictum est de fide, non ipso secundo die quo maledixerit arbori, sed tertio die Marcus dicit : ipso quippe die secundo commemoravit Marcus de templo ejectos vendentes, quod primo die factum prætermiserat : ipso ergo secundo die dicit, facta vespera, egressum de civitate ; et cum mane transirent, vidisse discipulos mane factam ficum aridam. Matthæus autem sic loquitur tamquam secundo die hoc totum sit factum : unde intelligitur quod cum Matthæus dixisset, *Arefacta est continuo ficulnea,* prætermissis ceteris ad secundam diem pertinenti-

[1] Al. : « et punituris. » — [2] P. Nicolai habet: « si creatura sua pro arbitrio ad utilitatem aliorum mutatur. » — [3] Al. : « fidelibus. » — [4] Sic A, B, C, D. — Parm. omittit : « ORIGENES. » — [5] Sic A, B, C, D. — Parm. : « requiruntur. »

bus, adjunxit statim : *Et videntes discipuli admirati sunt;* ita tamen quod alio die discipuli mirati sunt : intelligitur enim non tunc aruisse quando viderunt arefactam, sed continuo quando maledicta est : non enim arescentem, sed penitus arefactam viderunt, ac sic eam continuo in verbo Domini aruisse intellexerunt. ORIGENES, tract. XVI. Mystice autem relinquens Dominus principes et scribas, factus est extra Hierusalem terrenam, quæ ideo cecidit. Venit autem in Bethaniam ad domum obedientiæ, idest Ecclesiam : ubi cum requievisset post principium constituendi Ecclesiam, revertitur in civitatem quam paulo ante reliquerat, et revertens esuriit. CHRYSOSTOMUS *In oper. imperf.*, hom. XXXIX. Si autem quasi homo esurisset cibum carnalem, nunquam mane esurisset : sed mane esurit qui aliorum esurit salutem. HIERONYMUS. Arborem autem quam vidit in via, intelligimus synagogam, quæ juxta viam erat : quia legem habebat, non tamen credebat in viam, idest in Christum. HILARIUS, cap. XXI, *In Matth.* Quæ ficus arbori comparatur, quia credentes primi ex Israel Apostoli crasso modo [1], ceteros resurrectionis gloria et tempore anteibunt. CHRYSOSTOMUS, hom. XXXIX, *Oper. imperf.* Ficus etiam propter multitudinem granorum sub uno cortice, est quasi congregatio multorum fidelium. Nihil autem invenit in ea nisi folia tantum, idest traditiones pharisaicas jactationem legis absque fructibus veritatis. ORIGENES, tract. XVI. Et quoniam arbor illa erat figuraliter animam habens, quasi audienti dicit : *Nunquam ex te fructus nascatur in sempiternum* : ideo infructuosa est synagoga Judæorum : et hoc erit usque ad consummationem sæculi, donec intraverit Gentium multitudo : et aruit ficulnea adhuc peregrinante in hac vita Christo ; et videntes discipuli oculis spiritualibus mysterium fidei siccatæ [2], mirati sunt : sed et discipuli Christi fideles, et non hæsitantes, relinquentes eam, siccam faciunt, cum vitalis virtus transierit ab eis ad Gentes ; sed et a singulis qui adducuntur ad fidem, tollitur mons ille satanas, et mittitur in mare, idest in abyssum. CHRYSOSTOMUS, hom. LXVII, *Sup. Matth. In op. imp.* Vel *in mare*, idest in istum mundum, ubi sunt aquæ salsæ, idest populi iniqui. RABANUS. Exclusionem enim suam ab electis amplius sæviendo vindicat in reprobis AUGUSTINUS, *De quæst. Evang.* lib. I, cap. XXIX. Vel hoc sibi servus Dei dicere debet de monte superbiæ, ut eam a se repellat ; vel quia per eos Evangelium prædicatum est, ipse Dominus, qui mons appellatus est, a Judæis in Gentes tamquam in mare jacitur. ORIGENES, *ubi supra* ante med. Omnis etiam qui obedit verbo Dei, Bethania est, et requiescit Christus in eo : malos quidem et peccatores relinquit ; quando autem fuerit apud justos, fit et apud alios post illos et cum illis : non enim dicitur quod relinquens Bethaniam venit in civitatem. Esurit autem semper Dominus in justis, volens manducare fructum Spiritus sancti in eis, qui sunt caritas, gaudium, et pax. Erat autem secus viam hæc ficus quæ folia tantum habuit sine fructu. CHRYSOSTOMUS, homil. XXXIX, *In oper. imperf.* Idest juxta mundum : si enim homo juxta mundum vixerit, non potest in se fructum justitia tenere. ORIGENES, *Ibidem.* Si autem venerit Dominus in tentationibus, fructum requirens, et inventus fuerit aliquis nihil justitiæ habens, nisi professionem tantummodo fidei, quod est folia sine fructu : mox exsiccatur hoc ipsum etiam quod videtur fidelis amittens : sed et unusquique discipulorum ficum arescere facit, manifestum faciens, cum esse vacuum a Christo : sicut Petrus dixit ad Simonem, Actor. VII : « Cor tuum non est rectum coram Deo. » Melius est enim fallacem ficum, quæ vivere æstimatur, non autem fructificet, siccari verbis discipulorum Christi, et fieri manifestam, quam ut furetur per figmentum innocentium corda. Est autem et in unoquoque infideli mons secundum mensuram infidelitatis suæ, qui verbis discipulorum Christi tollitur.

4. Et cum venisset in templum, accesserunt ad eum docentem principes sacerdotum et seniores populi dicentes : In qua potestate hæc facis? Et quis tibi dedit hanc potestatem? Respondens Jesus dixit eis : Interrogabo vos et ego unum sermonem ; quem si dixeritis mihi, et ego vobis dicam in qua potestate hæc facio. Baptismus Joannis unde erat? e cœlos an ex hominibus? At illi cogitabant inter se dicentes : Si dixerimus, E cœlo, dicet nobis : Quare ergo non credidistis illis? Si autem dixerimus, Ex hominibus, timemus turbam. Omnes enim habebant Joannem sicut Prophetam. Et respondentes Jesu, dixerunt, Nescimus. Ait illis et ipse : Nec ego dico vobis in qua potestate hæc facio.

4. CHRYSOSTOMUS, homilia XXXIX *Oper.*

[1] Al. : « grossorum modo. » — [2] Al. : « fidei siccitate, » item « fidei siccare. »

imperf. Quia viderant sacerdotes Christum cum magna gloria introeuntem in templum, invidia torquebantur. Itaque non sufferentes [1] in pectore suo invidiæ stimulantis ardorem, prorumpunt in vocem ; unde sequitur [2] : *Et cum venisset in templum accesserunt ad eum docentem principes sacerdotum et seniores populi, dicentes : In qua potestate hæc facis ?* CHRYSOSTOMUS in hom. LXVII *Sup. Matth.* Quia enim signis detrahere non habebant, ex his quæ inhibebantur in templo vendere, afferunt reprehensionem ; ac si dicerent : Numquid magistralem suscepisti thronum ? Sacerdos consecratus es, quoniam tantam demonstrasti potestatem? CHRYSOSTOMUS, hom. XXXIX *Oper. imperf.* Per hoc autem quod subdunt, *Aut quis dedit tibi hanc potestatem ?* ostendunt multas esse personas quæ dant hominibus potestatem, sive corporalem, sive etiam spiritualem ; quasi dicerent : de sacerdotali familia genitus non es ; Senatus tibi hoc non concessit ; Cæsar non donavit. Si autem credidissent quia omnis potestas ex Deo est, nunquam interrogassent : *Quis dedit tibi hanc potestatem ?* Omnis enim homo secundum se æstimat alterum : fornicarius neminem æstimat castum : castus non facile de fornicario suspicatur : sic qui non est ex Deo sacerdos, nullius sacerdotium putat ex Deo. HIERONYMUS, super *Et cum venisset in templum.* Vel his verbis eamdem quam supra calumniam struunt, quando dixerunt supra XII : *In Beelzebub principe dæmoniorum ejicit dæmonia.* Quando dicunt, *In qua potestate hæc facis ?* dubitant de Dei potestate, et subintelligi volunt, diaboli esse quod faciat. Addentes quoque, *Qui tibi dedit hanc potestatem ?* manifestissime Dei Filium negant, quem putant non suis, sed alienis viribus signa facere. Poterat autem Dominus aperta responsione tentatorum, calumniam confutare : sed prudenter interrogavit, ut suo ipsi vel silentio vel scientia condemnarentur, unde sequitur : *Respondens Jesus dixit eis : Interrogabo vos et ego unum sermonem.* CHRYSOSTOMUS, *In oper. imperf.* hom. XXXIX. Non quidem ut respondentes audiant, sed ut impediti non interrogent ; quia ipse præceperat, supra, VII, *Nolite sanctum dare canibus.* Deinde etiam si dixisset, nihil proficeret : quia non potest sentire quæ lucis sunt, tenebrosa voluntas [3] : interrogantem enim oportet docere [4], tentantem autem rationabili percussione confundere, non autem ei virtutem mysterii publicare. Dominus ergo simplici interrogatione laqueum ponit in sua interrogatione ; et quia eum vitare non poterant, subdit : *Quem si dixeritis mihi. et ego vobis dicam in qua potestate hæc facio.* Est autem interrogatio talis : *Baptismus Joannis unde erat : ex cœlo, an ex hominibus ?* AUGUSTINUS, *Super Joan.* tract. V et VII. Accepit quidem Joannes ut baptizare posset ab eo quem postmodum baptizavit ; baptismus autem quem accepit, baptismus Joannis hic dicitur. Solus tale donum accepit nullus ante ipsum justorum, nullus post ipsum accepit baptismum, qui baptismus diceretur ipsius. Venit enim Joannes baptizare in aqua pœnitentiæ, viam Domino præparando, non interius mundando quod purus homo non potest HIERONYMUS, super *Respondens autem dixit.* Ipsi autem sacerdotes quid in sua malitia pertractaverint, ostenditur cum subditur : *At illi cogitabant inter se.* Si enim respondissent, baptisma Joannis esse [5] de cœlo ; consequens erat responsio : Quare ergo non estis baptizati a Joanne ? Si autem dicere voluissent humana deceptione compositum et nihil habere divinum, seditionem populi formidabant. Omnes enim congregatæ multitudines, Joannis receperant baptisma, et sic habebant eum ut Prophetam. Respondit itaque impiissima factio [6], et humilitatis verbo, quo nescire se diceret, versa est ad insidias cooperiendas : unde sequitur : *Et respondentes Jesu, dixerunt : Nescimus.* In hoc quod nescire se responderant, mentiti sunt : consequens ergo erat juxta responsionem eorum, Dominum quoque dicere, Nec ego scio. Sed mentiri veritas non potest : sequitur enim : *Ait illis et ipse : Nec ego dico vobis in qua potestate hæc facio.* Ex quo ostendit et illos scire, sed respondisse nolle : et se nosse, et ideo non dicere, quia illi quod sciant taceant. ORIGENES, tract. XVII. Sed dicet aliquis contra hoc, quia ridiculum erat interrogare in qua potestate hæc faceret Jesus : nec enim poterat fieri ut responderet quia in potestate diaboli faceret ; sed nec ipse responderet quod erat verum, quoniam in potestate propria facit. Si quis

[1] Al. : « sufficientes. » — [2] Sic A, B, C, D. — Parm. : « dicitur. » — [3] Al. : « voluptas. » — [4] Al. : « dicere. » — [5] Al. omittitur : « esse. » [6] Al. : « fictio. »

autem dicat, quoniam interrogabant principes ut illum terrerent, ut puta, si facit aliquis quod nobis non placet in nostris, dicimus ei : Quis te jussit hoc facere? eum terrentes ut recedat ab actu : sed quid est quod et Christus ita respondit : Dicite mihi vos hoc, et ego vobis dicam [1] in qua potestate hæc facio? Forte ergo sic intelligitur hic locus. Generaliter quidem sunt duæ potestates diversæ : una ex parte Dei, altera ex parte diaboli : specialiter autem sunt plures ; non enim una potestas omnibus Prophetis facientibus signa cooperabatur ; sed alia istis, alia illis ; et ad res forsitan inferiores inferior, ad res autem eminentiores eminentior. Principes autem sacerdotum videbant Jesum multa prodigia facientem : et ideo potestatis sibi cooperantis speciem et proprietatem volebant audire a Christo. Alii quidem qui signa fecerunt, in primis quidem in ista potestate fecerunt; proficientes autem in alia potestate majori; tamen Salvator universa fecit in una potestate, quam accepit a Patre. Quoniam autem non erant digni talia audire mysteria propterea non dat eis responsum. RABANUS. Ob duas enim causas scientia veritatis est occultanda quærentibus : cum scilicet is qui quærit aut minus capax est ad intelligendum, aut odio vel contemptu veritatis indignus est cui debeat aperiri quod quærit.

5. Quid autem vobis videtur? Homo quidam habebat duos filios : et accedens ad primum, dixit : Fili, vade hodie operari in vineam meam. Ille autem respondens ait. Nolo. Postea autem pœnitentia motus, abiit. Accedens autem ad alterum, dixit similiter. At ille respondens ait, Eo domine; et non ivit. Quis ex duobus fecit voluntatem patris? Dicunt ei, Primus. Dicit illis Jesus : Amen dico vobis, quia publicani et meretrices præcedent vos in regno Dei. Venit enim ad vos Joannes in via justitiæ, et non credidistis ei. Publicani autem et meretrices crediderunt ei; vos autem videntes, nec pœnitentiam habuistis postea, ut crederetis ei.

5. HIERONYMUS, immediate ante *Quid vobis videtur*. Post præmissa, infert Dominus parabolam, qua et illos impietatis arguat, et ad gentes regnum Dei doceat transferandum, dicens : *Quid autem vobis videtur*? CHRYSOSTOMUS, hom. XL, *Oper. imperf.* Quos reos proponit in causa, ipsos et judices petit, ut a nullo mereantur solvi qui seipsos condemnant. Magna est fiducia justitiæ ubi adversario ipsi causa committitur. In parabolis ergo figurat personas eorum, ut non intelligant quomodo ipsi adversus se sententiam dicerent : sequitur enim : *Homo quidam habebat duos filios.* Quis ille nisi Deus, qui omnes homines creavit; qui cum sit natura dominus, tamen vult magis diligi quasi pater, quam timeri ut dominus? Major filius, Gentium populus erat ; minor vero, populus Judæorum : quoniam gentes quidem erant ex tempore Noe. Sequitur : *Et accedens ad primum dixit : Fili vade hodie operari in vineam meam. Hodie*, idest tempore sæculi hujus. Locutus est autem non in facie, ut homo, sed in corde, ut Deus, sensibus ingerens intellectum. Operari autem in vinea est justitiam facere : nescio autem si totam quis hominum sufficiat operari. HIERONYMUS, super *Homo habebat duos filios.* Primo ergo dicitur Gentilium populo per naturalis legis notitiam : *Vade, et operare in vineam meam* ; hoc est, quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris : qui superbe respondit : unde sequitur : *Ille autem respondens ait, Nolo.* CHRYSOSTOMUS, homil. XL, *Oper. imperf.* Gentes enim a principio relinquentes Deum et justitiam ejus, et transeuntes ad idola et peccata, in cogitationibus suis respondere videntur. Nolumus facere Dei justitiam. HIERONYMUS, *ubi supra.* Postea vero in adventu Salvatoris, Gentium populus, acta pœnitentia, operatus est in vinea Dei, et sermonis contumaciam labore correxit; et hoc est quod dicitur : *Postea pœnitentia motus abiit.* Sequitur : *Accedens autem ad alterum, dixit similiter. At ille respondens ait, Eo domine.* Secundus enim filius, populus Judæorum est, qui respondit Moysi, Exod. XXIV, « Omnia quæcumque dixerit nobis Dominus , faciemus. » CHRYSOSTOMUS, hom. XL *Oper. imperf.* Sed postea aversi, mentiti sunt Deo secundum illud Psal. XVII, « Filii alieni mentiti sunt mihi : » et hoc est quod dicitur, *Et non ivit.* Interrogat ergo Dominus consequenter : *Quis ex duobus fecit voluntatem patris? Dicunt ei, Primus.* Vide quomodo adversus se protulerunt sententiam, dicentes, priorem filium voluntatem patris fecisse, idest populum Gentium : quia melius est non promittere Deo justitiam et facere, quam promittere et mentiri. ORIGENES, tract. XVIII. Unde potest considerari Dominum esse locutum in parabola

[1] Al. : « dico. »

ista ad eos qui modicum aut nihil promittunt, operibus autem ostendunt : et contra eos qui magna promittunt, nihil autem secundum promissionem suam agunt. HIERONYMUS, super *Dicunt ei, Primus.* Sciendum est autem, in veris exemplaribus non haberi *novissimum*, sed *primum*, ut proprio judicio condemnentur. Si autem *novissimum* voluerimus legere, ut quidam habent; manifesta est interpretatio, ut dicamus intelligere quidem veritatem Judæos, sed tergiversari, et nolle dicere quid sentiunt; sicut et baptismum [1] Joannis scientes esse de cœlo, dicere noluerunt. CHRYSOSTOMUS, homil. XL, *In oper. imperf.* Eorum autem judicium Dominus abundanter confirmat: unde sequitur : *Dixit Jesus : Amen dico vobis, quia publicani et meretrices præcedent vos in regno Dei;* ac si dicat : Non solum populus Gentium melior est vobis, sed etiam publicani et meretrices. RABANUS. Potest autem regnum Dei Evangelium vel Ecclesia præsens intelligi ; in quo Gentes Judæos præcedunt, quia citius credere voluerunt. ORIGENES, tract. XVIII. Per hoc autem non excluditur quin Judæi aliquando intrent in regnum Dei ; sed « cum plenitudo Gentium intraverit, tunc omnis Israel salvus fiet : » Rom. XI. CHRYSOSTOMUS, hom. XL. Puto autem, quod ex persona omnium virorum peccatorum publicani ponuntur, et ex persona omnium mulierum peccatricum, meretrices : quia avaritia præcipue in viris abundat, fornicatio autem in mulieribus : mulier enim in quiete sedet inclusa : fornicatio autem maxime ex otio nascitur : vir autem quoniam in actibus rerum diversarum est assidue, in avaritiæ peccatum facile incurrit ; in fornicationem autem non facile, nisi multum sit lascivus : nam occupatio virilium sollicitudinum, voluptatem plerumque excludit : unde proprium est hoc adolescentium nihil agentium. Consequenter exponit causam ejus quod dixerat, dicens : *Venit enim Joannes ad vos in via justitiæ, et non credidistis ei.* RABANUS. Viam justitiæ Joannes prædicans venit, quia Christum, qui consummatio legis est, digito monstravit. CHRYSOSTOMUS, homil. XL, *In oper. imperf.* Vel venit in via justitiæ sic manifeste ut conversatio ejus venerabilis peccatorum corda concuteret : unde sequitur : *Publicani autem et meretrices crediderunt ei.* Considera quomodo conversatio bona prædicatoris prædicationi præstet virtutem, ut etiam indomabilia [2] domet corda. Sequitur : *Vos autem videntes, nec pœnitentiam habuistis postea, ut crederetis ei* ; ac si diceret : Illi fecerunt quod majus est, credendo ; isti autem neque pœnitentiam fecerunt, quod minus est. In hac autem expositione, quam secundum multorum expositionem tractavimus, aliquid mihi videtur esse contrarium. Si enim duo filii Judæi et Gentes, intelligendi sunt ; postquam sacerdotes interrogati responderunt priorem filium patris voluntatem fecisse, concludens Christus parabolam, sic debuit dicere : Amen dico vobis, quia gentes præcedent vos in regnum Dei. Nunc autem dicit : *Quia publicani et meretrices præcedent vos in regno Dei* ; quod magis popularium hominum ostendit conditionem quam Gentium : nisi forte intelligamus, ut prius dictum est : Intantum Gentium populus magis placet Deo quam vos, ut etiam publicani et meretrices sint acceptabiliores Deo quam vos. HIERONYMUS, super illud *Quid vobis videtur* ? Unde alii putant non Gentilium et Judæorum esse parabolam : sed simpliciter peccatorum et justorum : eo quod illi quidem per mala opera Deo servire negaverant, postea pœnitentiæ baptismum acceperant a Joanne ; Pharisæi autem, qui justitiam præferebant, et legem Dei se facere jactabant, Joannis contempto baptismate, ejus præcepta non fecerunt. CHRYSOSTOMUS, homil. XL, *In opere imperf.* Hoc autem ideo introducit, quia sacerdotes non discendi causa, sed tentandi interrogaverant : *In qua potestate hoc facis*? Multi autem ex populis crediderant : et ideo introducit parabolam duorum filiorum, ostendens eis per eam, quia meliores sunt populares [3], qui a principio sæcularem profitentur vitam, quam sacerdotes, qui a principio profitentur Deo servire : quoniam populares quidem aliquando compuncti convertuntur ad Deum ; sacerdotes autem impœnitibiles constituti, nunquam desinunt peccare in Deum. Prior enim filius populus est : non enim populus est propter sacerdotes, sed sacerdotes propter populum.

6. Aliam parabolam audite. Homo erat paterfamilias qui plantavit vineam, et sepem circumdedit ei, et fodit in ea torcular, et ædificavit turrim, et locavit eam agricolis, et peregre profectus

[1] Al. : « ad baptismum. » — [2] Sic A, B, C, D. — Parm. : « indomita. » — [3] Al.: « sæculares. »

est. Cum autem tempus fructuum appropinquasset, misit servos suos ad agricolas, ut acciperent fructus ejus. Et agricolæ, apprehensis servis ejus, alium cæciderunt, alium occiderunt, alium vero lapidaverunt. Iterum misit alios servos plures prioribus; et fecerunt illis similiter. Novissime autem misit ad eos filium suum, dicens : Verebuntur forte filium meum. Agricolæ autem videntes filium, dixerunt inter se : Hic est hæres : venite, occidamus eum, et habebimus hereditatem ejus. Et apprehensum eum ejecerunt extra vineam, et occiderunt. Cum ergo venerit dominus vineæ, quid faciet agricolis illis? Ajunt illi : Malos male perdet, et vineam suam locabit aliis agricolis, qui reddant ei fructum temporibus suis. Dicit illis Jesus : Nunquam legistis in Scripturis : Lapidem quem reprobaverunt ædificantes, hic fectus est in caput anguli? A Domino factum est istud, et est mirabile in oculis nostris? Ideo dico vobis, quia auferetur a vobis regnum Dei, et dabitur genti facienti fructus ejus. Et qui ceciderit super lapidem istum, confringetur; super quem vero ceciderit, conteret eum.

6. Chrysostomus in hom. LXVIII. *Sup. Matth.* Post priorem parabolam, aliam ponit, ut ostendat eorum accusationem esse majorem, et venia indignam : unde dicitur : *Aliam parabolam audite. Homo erat paterfamilias qui plantavit vineam.* Origenes, tract. xix. Homo paterfamilias Deus est, qui dicitur homo in quibusdam parabolis; sicut si pater cum parvulo filio suo loquatur infantilia, ut descendat ad verba filii sui, et instruat eum. Chrysostomus, homil. XL *Oper. imperf.* Homo autem dicitur nomine, non natura : similitudine, non veritate : præscius enim Filius, qua propter appellationem humani nominis, quasi homo purus fuerit blasphemandus, etiam Deum Patrem invisibilem hominem appellavit, qui Angelorum et hominum natura dominus est, benenevolentia pater. Hieronymus, super *Homo erat pater.* Plantavit autem vineam, de qua loquitur Isaias cap. v : « Vinea Domini Sabaoth, domus Israel est. » Sequitur : *Et sepem circumdedit ei*, vel murum urbis, vel Angelorum auxilia. Chrysostomus, hom. XL *In oper. imperf.* Vel per sepem intellige custodiam patrum justorum, qui tamquam murus facti sunt populo Israel. Origenes. Vel custodia Dei fuit sepes ipsius; torcular autem locus libationum, de quo sequitur : *Et fodit in ea torcular.* Hieronymus, super *Qui plantavit.* Altare scilicet, aut torcularia illa, quorum titulo tres Psalmi prænotantur, viii, lxxx, lxxxiii, scilicet martyres. Hilarius, c. xxii. Vel Prophetas quasi quædam torcularia aptavit, in quos musti modo quædam ubertas Spiritus sancti ferventius influeret. Chrysostomus, hom. XL *Op. imp.* Vel torcular est verbum Dei, quod cruciat hominem, contradicente carnis natura.

Sequitur : *Et ædificavit turrim.* Hieronymus, *ubi supra.* Idest templum, de quo dicitur per Manichæam cap. iii : « Et tu turris nebulosa, filia Sion. » Hilarius cap. xxii *In Matth.* Vel in turre eminentiam legis extruxit, quæ et in cœlum ex solo egressa [1] proveheret, et ex qua speculari Christi posset adventus.

Sequitur : *Et locavit eam agricolis.* Chrysostomus, homil. XL *Oper. imperf.* Quando scilicet per legem constituti sunt sacerdotes et levitæ, et procurationem regendi populum susceperunt. Sicut autem colonus, quamvis de suo munere obtulerit Domino, non sic eum placat sicut de vinea ejus reditus ei obtulerit; sic et sacerdos non tantum propter suam justitiam placet Deo, quomodo si populum Dei in sanctitate docuerit : quoniam ipsius justitia una est, populi autem multiplex.

Sequitur : *Et peregre profectus est.* Hieronymus. Non loci mutatione : nec enim Deus alicubi abesse potest, quo complentur omnia : sed abire videtur a vinea, ut vinitoribus liberum operandi arbitrium derelinquat. Chrysostomus in hom. LXVIII *Sup. Matth.* Vel peregre profectus est, cum longanimitatem habuit non semper eorum peccatis pœnam inducens. Origenes, tract. xix *In Matth.* Vel quia Dominus, qui fuerat cum illis in nube diei et in columna ignis per noctem, nequaquam postea similiter apparuit illis. In Isaia ergo Judaicus populus vinea nominatur, et comminatio [2] patrisfamilias contra vineam fit; in Evangelio autem vinea non culpatur : sed forte in Evangelio vinea est regnum Dei, idest doctrina, quæ Scripturis inserta est sanctis [3]; vita autem irreprehensibilis hominum, est vineæ fructus. Littera autem Scripturæ est vineæ sepes circumposita, ut non videantur ab his qui foris sunt, fructus qui sunt in absconso. Profunditas autem eloquiorum Dei est vineæ torcular; in quod qui profecerunt de eloquiis Dei, infundunt studia sua quasi fructus. Turris autem ædificata, est verbum de ipso Deo et de dispensationibus Christi. Hanc vi-

[1] Al. : « solo ex egressu. » — [2] Al. : « et continuatio. » — [3] Al. : « Scripturis » (item « scripturis) inserta est scientia. »

neam tradidit colonis, idest populo ante nos, tam sacerdotibus quam laicis. Et peregre profectus est, ad suam profectionem dans occasionem colonis. Appropinquat autem tempus fructuum, et secundum unumquemque, et generaliter populo universo. Primum enim vitæ tempus est secundum infantiam ; et tunc nihil vinea ostendit, nisi tantum habens in se vitalem virtutem : cum autem inceperit posse loqui, tempus est generationis. Quantum autem proficit anima pueri, tantum et vinea, idest verbum Dei ; et post profectum, vinea operatur fructum maturum caritatis, et gaudii et pacis, et hujusmodi. Sed et populo qui acceperunt legem per Moysen, tempus fructuum appropinquat aliquando : unde sequitur : *Cum autem tempus fructuum appropinquasset, misit servos ad agricolas, ut acciperent fructus ejus.* RABANUS. Unde [1] tempus fructuum posuit, non proventum : nullus enim est fructus populi contumacis. CHRYSOSTOMUS in homil. LXVIII *In Matth.* Servos dicit Prophetas qui offerunt, quasi sacerdotes Domini, populi fructus, et obedientiæ ostensionem per opera. Hi autem non solum malitia potiti sunt in non dando fructum, sed etiam indignando ad eos qui venerunt ; et sanguine manus impleverunt : unde sequitur : *Agricolæ autem apprehensis servis ejus, alium occiderunt, alium vero lapidaverunt.* HIERONYMUS, super *Cum autem tempus fructuum.* Cæciderunt quidem, ut Hieremiam ; occiderunt, ut Isaiam ; lapidaverunt, ut Naboth et Zachariam, quem interfecerunt inter templum et altare. CHRYSOSTOMUS, hom. XLI *Oper. imper.* Per singulos autem gradus malitiæ, Dei misericordia addebatur ; et per singulos gradus divinæ misericordiæ malitia Judæorum crescebat : et sic contra Dei clementiam malignitas humana certabat : unde sequitur : *Iterum misit alios servos plures prioribus, et fecerunt illis similiter.* HILARIUS, cap. XXII. Missi autem plures prioribus, illud tempus designant quo post singulorum Prophetarum prædicationem plurimus simul numerus prophetantium emissus est. RABANUS. Vel primi servi qui missi sunt, ipse legifer Moyses intelligitur, et Aaron primus sacerdos Dei, quos cæsos flagello linguæ vacuos emiserunt : alios autem servos, Prophetarum choros intellige. HILARIUS, *ubi supra.* In filio autem ad ultimum misso, Domini nostri adventus significatur : sequitur enim : *Novissime autem misit ad eos filium suum.* CHRYSOSTOMUS in hom. LXVIII *Sup. Matth.* Quare autem non confestim misit? Ut ex his quæ ad alios fecerant, seipsos accusarent, et furorem dimittentes, verecundarentur propter filium advenientem : unde sequitur : *Verebuntur filium meum.* CHRYSOSTOMUS, hom. XL *In op. imperf.* Hunc autem misit, non quasi ad obnoxios pœnæ sententiam bajulantem, sed pœnitentiæ veniam : misit eum eos confundere non punire. HIERONYMUS, super *Novissime misit filium suum.* Quod autem dicit, *Verebuntur filium meum*, non de ignorantia venit. Quid enim nesciat paterfamilias, qui hoc loco Deus intelligitur? Sed semper ambigere Deus dicitur, ut libera voluntas homini reservetur. CHRYSOSTOMUS, in hom. LXVIII *Sup. Matth.* Vel hoc dicit, annuntians quid fieri debebat, quoniam oportebat eos verecundari : per hoc enim vult ostendere peccatum eorum magnum, et omni excusatione privatum. ORIGENES, tract. XIX. Vel illud quod ait, *Verebuntur forte filium meum*, videtur impletum in illis Judæis qui intelligentes Christum, crediderunt in eum. Hoc autem quod sequitur : *Agricolæ autem videntes filium, dixerunt inter se* : *Hic est heres* ; *venite, occidamus eum* : in illis impletum est qui videntes Christum, et cognoscentes Filium Dei, nihilominus crucifixerunt eum. HIERONYMUS, *ubi supra.* Interrogemus Arium et Eunomium : Ecce Pater dicitur ignorare. Quicquid pro Patre responderint, hoc intelligant de Filio, qui se dicit ignorare consummationis diem. CHRYSOSTOMUS, hom. XL *Op. imperf.* Dicuntur autem quidam, quia post incarnationem dictus est Christus filius ex baptismo, sicut ceteri sancti quos ex hoc loco convincit Dominus, ubi dicitur: Mittam filium meum. Quando ergo adhuc cogitabat ad transmittendum filium post Prophetas, jam filius erat : deinde si eo modo dicitur filius sicut omnes sancti ad quos factum est verbum Dei, debent et Prophetas dicere filios sicut et Christum, aut et Christum servum dicere sicut et ceteros Prophetas. RABANUS. Per hoc autem quod dicunt, *Hic est heres* manifeste Dominus probat Judæorum principes non per ignorantiam, sed per invidiam Dei Filium crucifixisse.

[1] Apud P. Nicolai est : « Bene. »

Intellexerunt enim eum esse illum cui Pater per Prophetam dicit, Psal. II : « Postula a me, et dabo tibi gentes hereditatem tuam. » Hereditas quippe Filio sancta Ecclesia data est : quam non moriens Pater illi reliquit; sed ipse sua morte mirabiliter acquisivit. CHRYSOSTOMUS, hom. XL *Op. imperf.* Tamen postquam introivit in templum, et vendentes animalia quæ ad sacrificium pertinebant, foras ejecit, tunc præcipue cogitaverunt eum occidere : unde dicunt : *Venite, occidamus eum.* Dicebant enim intra se : Necesse est ut populus per istum dimittat consuetudinem hostiarum, quæ ad nostrum pertinent lucrum, et acquiescat offerre sacrificium justitiæ, quod ad gloriam pertinet Dei : et sic jam non erit populus iste possessio nostra, sed Dei. Si autem occiderimus eum dum non est qui justitiæ fructum a populo quærat, semper durabit consuetudo offerendarum hostiarum; et sic populus iste erit nostra possessio : et hoc est quod sequitur : *Et nostra erit hereditas.* Hæc est cogitatio communis omnium sacerdotum carnalium, qui non sunt solliciti quomodo vivat populus sine peccato ; sed aspiciunt quid in Ecclesia offeratur et hoc æstimant sacerdotii sui lucrum. RABANUS, super *Hic est heres.* Vel hereditatem, occiso eo, præripere moliebantur Judæi, cum fidem quæ per eum est, extinguere, et suam magis quæ ex lege est justitiam præferre, ac Gentibus imbuendis conabantur inserere.

Sequitur : *Et apprehensum eum, ejecerunt extra vineam, et occiderunt.* HILARIUS, cap. XXII *In Matth.* Christus enim extra Hierusalem, tamquam extra vineam in sententiam damnationis abjectus est. ORIGENES, tract. XIX, a med. Vel quod dicit, *Ejecerunt extra vineam*, tale mihi videtur : quantum ad se alienum eum esse judicaverunt a vinea et colonis.

Sequitur : *Cum ergo venerit dominus vineæ, quid faciet agricolis illis?* HIERONYMUS, super *Cum ergo venerit.* Interrogat quidem eos Dominus, non quod ignoret quid responsuri siunt, sed ut propria responsione damnentur.

Sequitur : *Aiunt illi : Malos male perdet, et vineam suam locabit aliis agricolis.* CHRYSOSTOMUS, hom. XL *In opere imperf.* Quod autem verum responderunt, non est illorum qui juste judicaverunt, sed ipsius causæ : veritas enim ipsis violentiam fecit. ORIGENES, tract. XIX. Sicut enim Caiphas, sic et isti non ex se prophetaverunt contra se, quoniam tollenda ab eis erant [1] eloquia Dei, et danda Gentibus fructum in tempore daturis. Vel Dominus quem occiderunt, statim venit resurgens a mortuis, et malos quidem colonos male perdidit, aliis autem colonis, idest Apostolis, vineam suam consignavit, idest eis qui ex Judaico populo crediderunt. AUGUSTINUS, *De cons. Evang.* lib. I, cap. LXX. Marcus autem hoc ab ipsis non responsum esse commemorat; sed Dominum hoc consequenter locutum, post interrogationem suam, ipsum sibi quodammodo respondisse. Sed facile potest intelligi, vel illorum vocem ita subjectam, ut non interponeretur : Illi responderunt, sed tamen intelligeretur : aut ideo responsionem istam Domino potius attributam, quia cum verum dixerunt, etiam de illis hoc ipse respondet, qui veritas est. CHRYSOSTOMUS, in hom. LXVIII *In Matth.* Vel non est contradictionis : etenim utraque facta sunt : quia scilicet et ipsi primo hoc responderunt, et postea Dominus iteravit [2]. AUGUSTINUS, *De cons. Evang.* lib. II, cap. LXX. Sed illud magis movet quod Lucas non solum eos hoc respondisse non dicit, verum etiam contrariam retulisse responsionem : ita enim narrat cap. XX : « Quo audito (scilicet hac sententia ex ore Domini prolata) dixerunt : Absit » Restat ergo ut intelligamus, in plebe quæ audiebat, quosdam respondisse quod Matthæus commemorat, quosdam vero illud quod Lucas dicit, idest, Absit. Nec moveat quod Mattheus principes sacerdotum et seniores populi dixit accessisse ad Dominum; et sic sine interpositione alicujus personæ sermo contexitur usque ad hoc quod de locata agricolis vinea commemoratur : potest enim putari, omnia hæc cum principibus sacerdotum locutum fuisse : sed Matthæus brevitatis causa tacuit quod Lucas non tacuit, parabolam scilicet istam non [3] ad eos solos dictam qui de potestate interrogaverant, sed ad plebem in qua erant qui dicerent : *Perdet illos et vineam suam dabit aliis* : quæ vox recte etiam ipsius Domini fuisse intelligitur, sive propter veritatem, sive propter membrorum ejus cum suo capite unitatem. Erant etiam qui talia respondentibus dicerent, « Absit : » quia intelligebant contra seipos parabolam esse

[1] Al. omittitur : « erant. » — [2] Al. : « interrogavit, » item : « intravit. » — [3] Al. deest : « non. »

dictam. CHRYSOSTOMUS, hom. XLIX *In op. imperf.* Vel aliter. Lucas quidem secundum responsionem oris eorum narravit, Matthæus autem secundum responsionem cordis : nam vere visibiliter quidam in facie contradixerunt dicentes. « Absit : » in conscientia autem susceperunt, dicentes, *Malos male perdet.* Sicut cum homo deprehensus fuerit in malo, verbis quidem excusat, intus autem ejus conscientia recognoscit. CHRYSOSTOMUS, in homil. LXVIII *Sup. Matth.* Vel aliter, Dominus propter hoc eis parabolam proposuit ut ipsi non intelligentes, contra se sententiam proferrent ; sicut et ad David dictum [1] est per Nathan. Rursus autem intelligentes quæ dicta sunt contra se esse, dixerunt, « Absit. » RABANUS. Moraliter autem cuique vinea locatur colenda, cum baptismi mysterium [2] datur, quod operando exerceat. Mittitur servus unus, alter et tertius, cum Lex, Psalmus, Prophetia legitur, ad quorum monita bene operetur. Sed missus cæditur et ejicitur, cum sermo contemnitnr, vel, quod pejus est, blasphematur. Heredem quantum ad se occidit, qui Filium Dei conculcaverit, et spiritui gratiæ contumeliam fecerit. Perdito malo cultore, vinea alii datur, cum donum gratiæ, quod superbus spreverit, humilis accipit. CHRYSOSTOMUS, hom. XL *Op. imperf.* Deinde quasi non acquiescentibus illis, testimonium Scripturæ inducit : sequitur enim : *Dicit illis Jesus : Nunquam legistis in Scripturis : Lapidem quem reprobaverunt ædificantes, hic factus est in caput anguli?* idest, si parabolam meam non intelligitis, vel istam Scripturam cognoscatis. HIERONYMUS, super *Dicit illis Jesus.* Variis autem parabolis res eædem contexuntur : quos enim supra operarios et agricolas appellavit, nunc ædificatores, idest cæmentarios vocat. CHRYSOSTOMUS, in hom. LXVIII *Sup. Matth.* Lapidem autem Christum vocat, ædificatores autem doctores Judæorum, qui Christum reprobaverunt, dicentes, Joan. IX : « Hic non est a Deo. » RABANUS, super *Lapidem quem prerobaverunt.* Sed illis nolentibus, idem lapis caput anguli firmavit : quia de utroque populo quotquot ipse voluit, sua fide conjunxit : unde sequitur : *Hic factus est in caput anguli.* HILARIUS, cap. XXII *In Matth.* Est enim caput anguli factus : quia est inter legem et gentes lateris utriusque conjunctio. CHRYSOSTOMUS, in hom. LXVIII *Sup. Matth.* Deinde ut discant quoniam nihil eorum quæ ficabnt, Deo contrarium erat, subdit : *A Domino factum est.* ORIGENES, tract. XIX. Idest lapis donum est, donatum a Deo ædificio universo, et admirabile caput in oculis nostris, qui possumus eum videre oculis mentis. CHRYSOSTOMUS, hom. XL *In op. imperf.* Quasi diceret : Quare non intelligitis, in cujns ædificii angulo ponendus est ille lapis, non in vestro [3], quando reprobatus est, sed in alio : Si autem aliud ædificium est futurum ergo vestra [4] ædificatio est contemnenda. Unde subdit : *Ideo dico vobis, quia auferetur a vobis regnum Dei, et dabitur Gentibus facientibus fructum ejus.* ORIGENES, tract. XIX. Regnum Dei dixit mysteria regni Dei, idest divinas Scripturas, quas tradidit Dominus, primo quidem populo illi priori, cui credita sunt eloquia Dei, secundo autem Gentibus facientibus fructum : nemini enim datur verbum Dei nisi facienti fructum de eo ; et nemini in quo peccatum regnat, datur regnum Dei : quomodo ergo illi datum est a quo et ablatum est? Sed considera quomodo quod datur, intelligitur gratis datum. Quibus ergo locavit, non omnino quasi electis et fidelibus dedit ; quibus autem donavit, cum judicio electionis donavit. CHRYSOSTOMUS, hom. XL *In op. imperf.* Lapis autem dicitur Christus, non solum propter firmitatem, sed etiam quia est inimicorum magna confractio : unde sequitur : *Et qui ceciderit super lapidem istum* etc. HIERONYMUS, super *Qui ceciderit super lapidem.* Qui peccator est et tamen in illum credit, cadit quidem super lapidem et confringitur, sed non omnino conteritur ; reservatur enim per patientiam ad salutem ; super quem vero ille ceciderit, hoc est cui lapis ille irruerit, et qui Christum penitus negaverit, sic conteret eum ut nec testa quidem remaneat, in qua hauriatur aquæ pusillum. CHRYSOSTOMUS, hom. LX *In op. imperf.* Aliud est enim confringi, et aliud comminui : de eo enim quod confringitur, aliquid remanet ; quod autem comminuitur, quasi in pulverem convertitur. Quod autem cadit ad lapidem, non frangitur secundum quod est lapidis virtus, sed inquantum fortiter cadit, aut propter pondus suum, aut propter altitudinem casus ; sic et Christianus peccans, non tantum

[1] Al. : « factum. » — [2] Al. : « ministerium. » — [3] Al. : « nostro. » — [4] Al. : « nostra. »

perit, quantum potest perdere Christus : sed quantum ipse se perdit per opera sua : aut propter magnitudinem peccati, aut propter altitudinem dignitatis. Infideles autem pereunt tantum quantum potest eos perdere Christus. CHRYSOSTOMUS, in hom. LXVIII *Sup. Matth.* Vel hic duas perditiones eorum ostendit : unam ab eo quod offenderunt, et scandalizati sunt ; quam designat dicens : *Qui ceciderit super lapidem*, aliam a captivitate [1] eis superventura, quam manifestat dicens : *Super quem vero ceciderit.* AUGUSTINUS, *De quæst. Evang.* lib. I, cap. XXX. Vel de his dicit quod cadent super eum, qui illum modo contemnunt vel injuriis afficiunt : ideo nondum penitus intereunt, sed tamen confringuntur, ut non recte ambulent : super quos cadet, dum veniet desuper in judicio cum pœna perditionis: ideo dixit, *Conteret eos*, ut sint impii, « tamquam pulvis, quem projicit ventus a facie terræ : » Psal. I.

7. Et cum audissent principes Sacerdotum et Pharisæi parabolas ejus, cognoverunt quod de ipsis diceret. Et quærentes eum tenere, timuerunt turbas, quoniam sicut Prophetam eum habebant.

7. HIERONYMUS, super *Cum audissent principes.* Quamvis duro corde Judæi propter incredulitatem essent, tamen intelligebant contra se omnes Domini sententias dirigi : unde dicitur : *Et cum audissent principes sacerdotum et Pharisæi parabolas ejus; cognoverunt quod de ipsis diceret.* CHRYSOSTOMUS, hom. XL *In op. imperf.* Hæc est autem differentia bonorum hominum et malorum : bonus enim comprehensus in peccato, gemit quia peccavit; malus autem fremit, non quia peccavit, sed quia comprehensus est in peccato : et non solum pœnitentiam non agit, sed magis adversus corripientem irascitur : unde et isti comprehensi, magis ad malitiam sunt excitati, sequitur enim : *Et quærentes tenere eum, timuerunt turbas, quoniam sicut Prophetam eum habebant.* ORIGENES. tract. XIX. Sapiunt quidem aliquid de eo quod verum est, Prophetam eum æstimantes ; non autem magnitudinem ejus intelligunt, secundum quod erat Filius Dei. Turbas autem sic sapientes de eo, et paratas pro eo pugnare timent principes : neque enim ad eorum scientiam pertingere possunt, nihil dignum sentientes de eo. Deinde sciendum est quoniam volentium Jesum tenere, differentia est. Aliter enim principes et pharisæi quærebant eum tenere ; aliter sponsa quæ dicit Cant. IV : « Tenui eum, nec dimittam : » adhuc eum tentura melius sicut dicit, ibid. VII : « Ascendam in palmam, et tenebo altitudinem ejus. » Omnes enim non recte sapientes de divinitate, tenere volunt Jesum, et perdere eum. Et alia quidem verba, præter verbum Christi, possibile est comprehendere et tenere ; verbum autem veritatis nemo potest comprehendere, idest intelligere ; neque tenere, idest convincere ; neque separare a sensu credentium ; neque mortificare, idest destruere. CHRYSOSTOMUS, hom. XL *In op. imperf.* Omnis etiam homo malus, quantum ad voluntatem suam, et manus mittit in Deum et occidit eum. Qui enim præcepta Dei conculcat, qui murmurat contra Deum, et turbato vultu aspicit cœlum, nonne, si fieri potuisset, manus mitteret in Deum et occideret eum ut jam licenter peccaret? RABANUS, circ. fin. *Com.* in XXI cap. Matth. Sed tamen quod timent mittere manum in Jesum propter turbam, quotidie in Ecclesia geritur, cum quilibet solo nomine frater, fidei et pacis unitatem, quam non diligit, propter bonos cohabitantes, vel erubescit impugnare vel timet.

[1] Al. : « in captivitate. »

CAPUT VIGESIMUMSECUNDUM

1. Et respondens Jesus, dixit iterum in parabolis, eis dicens : Simile factum est regnum cœlorum homini regi, qui fecit nuptias filio suo; et misit servos suos vocare invitatos, ad nuptias et nolebant venire. Iterum misit alios servos, dicens : Dicite invitatis : Ecce prandium meum paravi : tauri mei et altilia occisa sunt, et omnia parata : venite ad nuptias. Illi autem neglexerunt, et abierunt, alius in villam suam, alius vero ad negotiationem suam; reliqui vero tenuerunt servos ejus, et contumeliis affectos occiderunt. Rex autem cum audisset iratus est, et missis exercitibus suis perdidit homicidas illos, et civitatem illorum succendit. Tunc ait servis suis : Nuptiæ quidem paratæ sunt; sed qui invitati erant, non fuerunt digni. Ite ergo ad exitus viarum, et quoscumque inveneritis vocate ad nuptias. Et egressi servi ejus in vias congregaverunt omnes quos invenerunt, bonos et malos : et impletæ sunt nuptiæ discumbentium. Intravit autem rex ut videret discumbentes : et vidit ibi hominem non vestitum veste nuptiali; et ait illi : Amice, quomodo huc intrasti, non habens vestem nuptialem? At ille obmutuit. Tunc dixit rex ministris : Ligatis manibus et pedibus ejus, mittite eum in tenebras exteriores : ibi erit fletus et stridor dentium. Multi enim sunt vocati, pauci vero electi.

1. Chrysostomus. in hom. LXIX *Sup. Matth.* Quia dixerat, *Dabitur genti facienti fructus ejus*, hic ostendit cui genti : unde dicitur : *Et respondens Jesus, dixit iterum in parabolis eis, dicens : Simile factum est regnum cœlorum* etc. Glossa *interlinearis*. Dicit autem, *Respondens*, idest obvians pravæ cogitationi eorum de morte sua. Augustinus, *De cons. Evang.* lib. II, cap. lxxi. Parabolam autem istam solus Matthæus narrat : simile quidem etiam Lucas commemorat : sed non est hoc, sicut et ipse ordo indicat. Gregorius, in hom. XXLVIII *In Evang.* Hic per nuptias, præsens Ecclesia ; illic per cœnam, æternum et ultimum convivium designatur ; quia et in hanc nonnulli exituri intrant ; ad illud quisquis semel intraverit, ulterius non exibit. At si quis forte contendat hanc eamdem esse lectionem, intelligi forsitan potest quia de projecto eo, qui cum nuptiali veste non intraverat, quod Lucas tacuit, Matthæus dixit : quod vero per illum cœna, per hunc autem prandium dicitur, nequaquam obsistit : quia cum ad horam nonam apud antiquos prandium fieret quotidie, ipsum quoque prandium cœna vocabatur. Origenes, tract. xx. Regnum autem cœlorum simile est, secundum eum quidem qui regnat, homini regi ; secundum eum autem qui conregnat, filio regis ; secundum ea vero quæ sunt in regno regis, servis et invitatis ad nuptias ; inter quos est et exercitus regis. Additum est autem, *Homini regi*, ut hominibus quasi homo loquatur, et dispenset homines non cupientes dispensari a Deo. Sed tunc cessabit regnum cœlorum esse simile homini, cum cessante zelo et contentione et ceteris passionibus et peccatis cessaverimus secundum hominem ambulare, et videbimus eum sicuti est. Nunc enim videmus eum non sicuti est, sed sicuti per nostram dispensationem factus fuerit nobis. Gregorius, in hom. XXXVIII *In Evang.* Tunc autem Deus Pater Deo Filio nuptias fecit quando hunc in utero Virginis humanæ naturæ conjunxit. Sed quia ex duabus personis fieri solet nuptiarum conjunctio, absit hoc ab intellectibus nostris ut personam Redemptoris nostri ex duabus personis credamus esse unitam. Ex duabus quippe atque in duabus hunc naturis existere dicimus, sed ex duabus personis credere compositum ut nefas vitamus. Securius ergo dici potest, quia in hoc rex Pater regi Filio nuptias fecit quod ei per incarnationis mysterium sanctæ Ecclesiam sociavit. Uterus autem genitricis Virginis hujus sponsi thalamus fuit. Chrysostomus, hom. XLI *In op. imperf.* Vel aliter. Cum resurrectio fuerit facta sanctorum, tunc suscipiet hominem vita, quæ est Christus mortalitatem ejus sua immortalitate [1] absorbens. Nunc enim quasi arrhas futuri conjugii Spiritum sanctum accipimus ; tunc autem ipsum Christum plenius in nobis habebimus. Origenes, cap. xx. Vel conjunctionem sponsi ad sponsam,

[1] Al. : « mortalitate. »

idest Christi ad animam, Verbi susceptionem intellige; partus autem opera bona. HILARIUS, cap. XXII. Merito autem a Patre jam sunt hæ nuptiæ factæ, quia æternitatis hujus societas et novi corporis desponsata conjunctio habetur jam perfecta in Christo.

Sequitur : *Et misit servos suos vocare invitatos ad nuptias; et noluerunt venire.* CHRYSOSTOMUS, hom. XLI *Op. imperf.* Ergo quando misit servos suos, jam invitati prius erant. Invitati sunt enim homines a tempore Abrahæ, cui Christi incarnatio promittebatur. HIERONYMUS, *In Comment.* cap. XXII Matth. sub princ. *Misit* autem *servum suum*; nec dubium quin Moysen, per quem legem invitatis dedit. Si autem *servos* legerimus, ut plura [1] habent exemplaria, ad Prophetas referendum est; quia invitati per eos, venire contempserunt. Sequitur : *Iterum misit alios servos, dicens : Dicite invitatis* etc. Servi qui secundo missi sunt, melius est ut Prophetæ intelligantur, quam Apostoli ; ita tamen si *servus* supra fuerit scriptus ; sin autem *servos* ibidem legas, hic servi secundi, Apostoli sunt intelligendi. CHRYSOSTOMUS, hom. XLI *Op. imp.* Quos misit cum eis dixit, supra X : *In viam Gentium ne abieritis... sed potius ite ad oves perditas domus Israel.* ORIGENES, tract. XX. Vel qui primi mittuntur servi vocare invitatos ad nuptias, habentur Prophetæ convertentes ex populo per suas prophetias ad lætitiam et restitutionem Ecclesiæ [2] ad Christum. Qui autem noluerunt venire in primis invitati, sunt qui noluerunt audire verba Prophetarum. Iterum alii transmissi, alia congregatio Prophetarum est. HILARIUS, cap. XXII. Vel servi primo missi, qui invitatos vocarent, Apostoli sunt ; qui autem admonentur ut veniant, invitati antea, populus Israel est : in gloriam enim æternitatis per legem est advocatus. Apostolorum ergo erat proprium commonefacere eos quos invitarent Prophetæ. Qui vero iterum cum præceptorum conditione mittuntur, apostolici viri sunt successores eorum. GREGORIUS, hom. XXXVIII *In Evang.* Sed quia hi qui prius invitati sunt, ad nuptiarum convivium venire noluerunt, in secunda invitatione jam dicitur : *Ecce prandium meum paravi.* HIERONYMUS, super *Dicite invitatis.* Prandium paratum, et tauri, et altilia occisa, vel per metaphoram opes regiæ describuntur, ut ex carnalibus intelligantur spiritualia; vel certe dogmatum magnitudo et doctrina Dei lege plenissima sentiri potest. CHRYSOSTOMUS, hom. XLI *In oper. imperf.* Cum ergo Dominus Apostolis dixit Matth. X : « Euntes prædicate, dicentes, quia appropinquavit regnum cœlorum, » hoc significavit quod hic dicitur : *Prandium meum paravi* : idest, ex lege et Prophetis Scripturarum mensas ornavi : unde sequitur : *Tauri mei et altilia occisa sunt.* GREGORIUS, in hom. XXXVIII *ut supra.* Per tauros autem patres veteris testamenti significantur [3]; qui ex permissione legis inimicos suos virtutis corporeæ cornu feriebant. Altilia vero saginata dicimus : ab eo enim quod est alere, *altilia*, quasi alitilia [4], vel quasi alita vocamus. Per altilia ergo patres novi testamenti figurantur ; qui dum gratiam pinguedinis internæ dulcedinis percipiunt, a terrenis desideriis ad sublimia contemplationis suæ penna sublevantur. Dicit ergo : *Tauri mei, et altilia occisa sunt* ; ac si diceret: Patrum præcedentium mortes aspicite, et remedia vitæ vestræ cogitate. CHRYSOSTOMUS, hom. XLI *In op. imperf.* Vel aliter. Ideo dicit et saginata et tauros, non quia et tauri non fuerint saginati ; sed quia non omnes saginati fuerunt tauri : ergo saginata tantummodo dicit Prophetas, qui fuerunt Spiritu sancto repleti ; tauros autem qui Prophetæ fuerunt et sacerdotes, sicut Hieremias et Ezechiel : ut enim tauri duces sunt gregis, ita et sacerdotes principes sunt populi. HILARIUS. Vel aliter. Tauri gloriosa martyrum species est, qui confessioni Dei, tamquam hostia electa, sunt immolati : saginata vero sunt homines spirituales, tamquam cœlesti pane ad evolandum aves pastæ, ceteros accepti ubertate expleturæ. GREGORIUS, hom. XXXVIII, *ut supra.* Notandum vero, quod in priore invitatione nil de tauris et altilibus dicitur : in secunda autem jam tauri et altilia mactata memorantur : quia omnipotens Deus, cum verba ejus audire volumus, adjungit exempla : ut omne quod impossibile credimus, tanto nobis ad superandum [5] fiat facilius, quanto per hoc transisse et alios audimus [6]. ORIGENES,

[1] Al. : « pleraque. » Sic A. — [2] Apud Nicolai est : « ad lætitiam constitutionis Ecclesiæ. » — [3] Al. : « figurantur. » — [4] Al. omittitur : « quasi alitilia. » — [5] Al. : « sperandum. » — [6] Al. : « audivimus. »

tract. xx. Vel quia prandium quod paratur, est eloquium Dei ; fortia quæque [1] eloquiorum Dei, tauri intelligantur ; suavia vero et delectabilia eorum, sunt saginata. Si quis enim proferat quædam dicta modica et non firma, et non magnam virtutem rationis habentia, videntur vacua esse quæ proferuntur; saginata autem sunt cum ad unamquamque propositionem exempla multa rationis probatione repleta inducuntur : puta si aliquis de castitate sermonem loquitur, recte intelligitur turtur : sed cum ipsum sanctitatis sermonem cum rationis probatione de Scripturis repletum protulerit, ita ut delectet et confirmet animum audientis, protulit eum saginatum. CHRYSOSTOMUS, hom. XLI *In oper. imperf.* Quod autem dicitur, *Et omnia peccata sunt*, intelligitur quia quicquid quæritur ad salutem, jam adimpletum est in Scripturis : qui enim ignorans est, invenit ibi quod discat ; qui contumax est, invenit ibi quod timeat ; qui laborat, invenit ibi promissa, quibus excitetur ad opus. GLOSSA *interlinearis*. Vel *omnia parata sunt*, idest [2], introitus regni paratus est per fidem meæ incarnationis, qui ante fuerat clausus. CHRYSOSTOMUS, hom. XLI, *In oper. imperf.* Vel omnia parata dicit quæ pertinent ad mysterium dominicæ passionis et nostræ redemptionis. Dicit autem, *Venite ad nuptias*, non pedibus, sed fide et moribus.

Sequitur: *Illi autem neglexerunt.* Quare autem neglexerint, manifestat cum subdit : *Et abierunt alius in villam suam, alius vero ad negotiationem suam.* CHRYSOSTOMUS, in hom. LXIX *Sup. Matth.* Quamvis autem videantur rationabiles occasiones esse ; sed hinc discimus quod [3], etiam si necessaria sint quæ detinent, omnibus tamen præponere spiritualia oportet. Mihi autem videtur quod his occasionibus usi, negligentiæ velamina proponebant. HILARIUS, cap. XXII. Ambitione enim sæculi, tamquam villa, homines occupantur; plures vero propter pecuniæ cupiditatem negotiatione detinentur. CHRYSOSTOMUS, hom. XLI *In oper. imperf.* Vel aliter. Cum labore manuum nostrarum aliquid facimus, puta exercentes agrum vel vineam, aut opus ligni vel ferri, villam colere videmur : cum autem non labore manuum nostrarum alia lucra sequimur, totum hoc negotiatio appellatur. O miserrimus mundus, et miseri qui eum sequuntur ! Semper enim mundialia opera homines excluserunt a vita. GREGORIUS, hom. XXXVIII *In Evang.* Qui ergo intentus labori terreno, vel mundi actionibus deditus, mysterium incarnationis dominicæ pensare, et secundum illud vivere dissimulat [4], quasi ad villam vel negotium pergens, venire ad regis nuptias recusat ; et plerumque, quod est gravius nonnulli vocati gratiam non solum respuunt, sed etiam persequuntur : unde subditur : *Reliqui vero tenuerunt servos ejus, et contumeliis affectos occiderunt.* CHRYSOSTOMUS, hom. XLI *Op. imp.* Vel per occupationem villæ, populares Judæorum significat, quos mundi delectatio separavit a Christo ; per occupationem vero negotiationis, sacerdotes, ceterosque ministros templi significavit, quos lucri obtentu venientes ad ministerium legis et templi, avaritia separavit a fide : de [5] quibus non dixit quod malignati sunt, sed *Neglexerunt* : qui enim odio aut invidia crucifixerunt Christum, malignati sunt : qui autem negotiis impediti non crediderunt, illi neglexisse dicuntur, non malignari. De sua tamen morte Doominus tacet, quia in priori parabola dixerat ; sed ostendit mortem discipulorum suorum, quos post ascensum ipsius occiderunt Judæi Stephanum lapidantes, et Jacobum Alphæi occidentes : propter quæ Hierusalem destructa est a Romanis. Et notandum, quod ira in Deo non proprie, sed translative dicitur : tunc enim irasci dicitur quando ulciscitur : unde et hic dicitur : *Rex autem cum audisset, iratus est.* HIERONYMUS. Quando invitabat ad nuptias, et agebat opera clementiæ, hominis nomen appositum est; nunc autem quando ad ultionem venit, homo siletur, et rex tantum dicitur. ORIGENES, tract. xx. Dicant autem qui peccant in Deum legis et prophetarum et totius creationis; utrum iste qui et homo dicitur et iratus proponitur, ipse est Pater Christi. Quod si dixerint hunc ipsum esse, cogendi sunt confiteri quoniam multa in eo secundum passibilem hominum naturam esse dicuntur : non quia ipse passibilis est, sed quia morem [6] gerit passibilis naturæ hominum. Et secundum hanc consequen-

[1] Al. : « fortia quoque. » — [2] Al. omittitur : « idest. » — [3] Al. : desideratur : « quod » — [4] Al. : « scilicet dissimulat. » — [5] Al. omittitur « de. » — [6] Al. : « mortem. »

tiam suscipere convenit et iram Dei et pœnitentiam et cetera hujusmodi in Prophetis.

Sequitur : *Et missis exercitibus suis.* HIERONYMUS, super *Missis exercitibus.* Per hos exercitus, Romanos intelligimus sub Duce Vespasiano et Tito, qui, occisis Judææ populis, prævaricatricem incenderunt civitatem. CHRYSOSTOMUS, hom. XLI *In op. imperf.* Romanus autem exercitus dicitur exercitus Dei : quia « Domini est terra et plenitudo ejus : » Psal. xxv : nec etiam venissent Romani Hierusalem, nisi eos Dominus excitasset. GREGORIUS, *ut supra.* Vel Angelorum agmina sunt exercitus regis nostri. Missis ergo exercitibus extinxisse homicidas dicitur, quia in hominibus omne judicium per Angelos exercetur. Homicidas ergo perdit, quia persequentes interimit; civitatem eorum igni succendit, quia illorum non solum animæ, sed caro quoque in qua habitaverant, æternæ gehennæ flamma cruciantur. ORIGENES, *ibidem.* Vel civitas impiorum est, secundum unumquodque dogma, congregatio eorum qui conveniunt in sapientia principum hujus sæculi : quam succendit rex et exterminat, quasi ex malis ædificationibus consistentem. GREGORIUS, homil. XXXVIII. Sed is qui invitantem se contemni conspicit, filii sui nuptias vacuas non habebit : quandoque [1] enim sermo Dei inventurus est ubi requiescat : unde subditur : *Tunc ait servis suis.* ORIGENES, *ibidem.* Idest Apostolis, aut Angelis, qui præpositi erant in vocatione Gentium.

Nuptiæ quidem paratæ sunt. REMIGIUS. Idest, omne sacramentum humanæ dispensationis jam peractum atque completum est. *Sed qui invitati erant,* idest Judæi, *non fuerunt digni* : quia : « Dei justitiam ignorantes, et suam statuere volentes, indignos se judicaverunt æternæ vitæ : » Rom. x. Reprobato ergo Judaico populo, ad has nuptias gentilis populus est susceptus : unde sequitur : *Ite ergo ad exitus viarum, et quoscumque inveneritis vocate ad nuptias.* HIERONYMUS, super *Nuptiæ paratæ.* Gentilis enim populus non erat in viis, sed in exitibus viarum. REMIGIUS. Qui sunt errores Gentilium. CHRYSOSTOMUS. hom. XII *In oper. imperf.* Vel viæ sunt omnes professiones hujus mundi, ut puta Philosophiæ, militiæ, et hujusmodi. Dicit ergo : *Ite ad exitus viarum* : ut cujuslibet conditionis homines vocent ad fidem. Adhuc sicut castitas via est quæ ducit ad Deum, sic fornicatio via est quæ ducit ad diabolum ; et sic de aliis virtutibus et vitiis. Jubet ergo, ut cujuscumque conversationis vel conditionis homines invitent ad fidem. HILARIUS, cap. XXII. Per viam etiam tempus sæculi intelligendum est ; atque ideo ad exitus viarum jubentur ire, quia omnibus retroacta donantur. GREGORIUS, homil. XXXVIII. Vel aliter. In Scriptura sacra vias actiones accipimus ; exitus viarum intelligimus defectus actionum, quia illi plerumque facile ad Deum veniunt quos in terrenis actionibus prospera nulla comitantur. ORIGENES, tract. XX *Super Matth.* cap. XXII. Vel aliter. Puto hanc primam vocationem fuisse ad nuptias aliquarum ingenuarum animarum : principaliter enim Deus vult venire ad epulationem divini eloquii eos qui ad intelligendum sunt ingeniosiores : et quoniam qui hujusmodi sunt, nolunt ad istam vocationem venire, transmittuntur alii servi provocantes eos, et promittentes quod, si venerint, percipient prandium paratum a rege. Sicut enim in corporalibus alia est quæ nubit sponsa, alii invitatores, alii qui invitantur ad nuptias, sic Deus scit diversos ordines animarum, earumque virtutes, et causas ob quas hi quidem in constitutione sponsæ accipiuntur, alii in ordine servorum vocantium, alii in numero invitatorum ad nuptias. Sed qui principaliter quidem fuerant invitati, primos invitatores quasi pauperes sensu neglexerunt, et abierunt sua sequentes, in quibus magis sunt delectati quam in his quæ rex per servos suos promittebat. Sed hi leviores sunt his qui servis transmissis injuriantur et interficiunt; qui scilicet præparatione contentiosorum verborum ausi sunt tenuisse servos missos, qui non sunt præparati ad solvendas quæstiones eorum versutas; et contumeliis afficiuntur, vel interficiuntur ab eis.

Sequitur : *Et egressi servi ejus in vias, congregaverunt omnes quos invenerunt bonos et malos.* ORIGENES, *ubi supra.* Egredientes servi, sive de Judæa et Hierusalem Apostoli Christi, sive ab interioribus Angeli sancti, et venientes ad vias diversas diversorum morum, congregaverunt quoscumque invenerunt : et non curant,

[1] Al. : « quemque. »

utrum aliquando ante vocationem mali fuerint aut boni. Bonos autem intelligere hic simpliciter convenit humiliores et rectiores ex eis qui veniebant ad cultum Dei : quibus conveniebat quod Apostolus ait Rom. II : « Cum Gentes quæ legem non habent, ea quæ legis sunt faciunt, ipsi sibi sunt lex. » HIERONYMUS, super *Nuptiæ quidem paratæ sunt.* Inter ipsos enim Gentiles infinita est diversitas; cum alios sciamus esse procliviores ad vitia, alios ad honestatem morum virtutibus deditos. GREGORIUS, homilia XXXVIII. Vel hoc dicit, quia in hac Ecclesia nec mali sine bonis nec boni sine malis esse possunt. Bonus autem non fuit qui malos tolerare recusavit.

Sequitur : *Et impletæ sunt nuptiæ discumbentium.* ORIGENES, tract. XX. Nuptiæ, scilicet Christi et Ecclesiæ, sunt impletæ dum restituti Deo qui ab Apostolis sunt inventi recubuerunt ad epulandum in nuptiis. Sed quoniam bonos et malos oportuit quidem vocari, non autem ut mali permanerent mali, sed ut deponerent vestimenta contraria nuptiis et induerent nuptialia indumenta, scilicet viscera misericordiæ et benignitatis; ideo rex egreditur, ut videat discumbentes priusquam apponatur eis prandium, ut retineat habentes nuptialia vestimenta, et delectet [1]; condemnetque contrarios : unde sequitur : *Intravit autem rex, ut videret discumbentes.* CHRYSOSTOMUS, homil. XLI *Op. imperf.* Non quia alicubi ipse non est; sed ubi vult per judicium aspicere, ibi dicitur præsens; ubi autem non vult, absens videtur. Dies autem aspectionis est dies judicii, quando visitaturus est Christianos, qui super mensam Scripturarum recumbunt. ORIGENES, tract. XX. Ingrediens autem invenit quemdam qui non mutaverat proprios mores : unde sequitur : *Et vidit ibi hominem non vestitum veste nuptiali.* Singulariter dixit, quia unius sunt generis omnes qui servant malitiam post fidem, quam habuerant ante fidem. GREGORIUS, homilia XXXVIII. Quid autem debemus intelligere per nuptialem vestem nisi caritatem? Quia hanc in se Dominus habuit, dum ad sociandæ sibi Ecclesiæ nuptias veniret. Intrat ergo ad nuptias, sed sine veste nuptiali, qui in Ecclesia fidem habet, sed caritatem non habet. AUGUSTINUS *Contra Faustum*, lib. II, cap. XIX. Vel sine veste nuptiali nuptias adit qui quærit ibi gloriam non sponsi, sed suam. HILARIUS, cap. XXII *In Matth.* Vel vestis nuptialis est gratia Spiritus sancti, et candor habitus cœlestis, qui bonæ interrogationis confessione susceptus, usque in cœtum regni cœlorum immaculatus et integer est reservandus. HIERONYMUS, super *Vidit unum non vestitum.* Vel vestis nuptialis præcepta sunt Domini, et opera quæ complentur ex lege et Evangelio, novique hominis efficiunt vestimentum; quod qui in die judicii inventus fuerit sub nomine Christiano non habere, statim corripitur : unde sequitur : *Et ait illi : Amice, quomodo huc intrasti non habens vestem nuptialem?* Amicum vocat, quia est invitatus ad nuptias, quasi sit amicus per fidem. Arguit autem impudentiæ, quod veste sordida munditias polluerit nuptiales. ORIGENES, tract. XX. Et quoniam qui peccat et non induit Dominum Jesum Christum, non habet excusationem aliquam, ideo sequitur, *At ille obmutuit.* HIERONYMUS. In tempore enim illo non erit locus impudentiæ, nec negandi facultas; cum omnes Angeli et mundus ipse testes sint peccatorum. ORIGENES, *ut supra.* Non autem solum rejectus est a nuptiis qui injuriam nuptiis fecit, sed adhuc a ministris regis super vincula constitutis ligatus incessione, qua non est usus ad bonum, et apprehensoria virtute, qua nullum opus ad bonum implevit; et condemnatus est in loco ab omni lumine alieno, qui vocatur tenebræ exteriores : unde sequitur : *Tunc rex dixit ministris : Ligatis manibus et pedibus, mittite eum in tenebras exteriores.* GREGORIUS, homil. XXXVIII. Ligantur tunc pedes et manus per districtionem sententiæ, qui modo a pravis operibus ligari noluerunt per meliorationem vitæ; vel tunc ligat pœna quos modo a bonis operibus ligavit culpa. AUGUSTINUS, XI *De Trin.* cap. VI. Pravarum vero atque distortarum voluntatum implicatio vinculum est quo alligatur qui hoc agit, ut projiciatur in tenebras exteriores. GREGORIUS, hom. XXXVIII *In Evang.* Interiores autem tenebras dicimus cæcitatem cordis, exteriores vero tenebras [2] æternam noctem damnationis. CHRYSOSTOMUS, homil. XLI *Op. imperf.* Vel per hoc designatur differentia tormento-

[1] P. Nicolai legit : « quibus delectetur. » —

[2] Al. deest : « tenebras. »

rum in peccatoribus. Sunt enim primæ tenebræ exteriores, interiores autem minores, et novissima loci.

Sequitur : *Ibi erit fletus et stridor dentium*. HIERONYMUS, super illud, *Ligatis pedibus et manibus*. In fletu oculorum et stridore dentium, per metaphoram membrorum corporalium, magnitudo ostenditur tormentorum. Manus quoque ligatas et pedes, fletum oculorum, stridorem dentium, ad comprobandam resurrectionis intellige veritatem. GREGORIUS, hom. XXXVIII, *ut supra*. Ut illic dentes strideant, qui de edacitate gaudebant; illic oculi defleant, qui hic per illicitas concupiscentias versabantur; quatenus singula membra supplicio subjaceant, quæ hic singulis quibusque vitiis subjecta serviebant. HIERONYMUS, super *Multi sunt vocati*. Et quia in convivio nuptiali non initium, sed finis quæritur, subditur : *Multi enim sunt vocati, pauci vero electi*. HILARIUS, cap. XXII. In invitante enim sine exceptione, publicæ bonitatis humanitas est; in invitatis vero, vel vocatis, de judicio meritorum probitatis electio est, GREGORIUS, hom. XXXVIII. Nonnulli enim bona nec incipiunt, nonnulli vero in bonis quæ inceperunt, minime persistunt. Tanto ergo sibi unusquisque sollicite metuat quanto ignorat quæ restant. CHRYSOSTOMUS, hom. XLI *In opere imp*. Vel aliter. Quoties Deus tentat Ecclesiam suam, ingreditur ad eam, ut videat discumbentes : et si invenerit aliquem non habentem vestem nuptialem interrogat eum : Ut quid factus es Christianus, si hæc opera diligebas?[1] Talem ergo Christus tradit ministris suis, idest aliquibus magistris seductionis ; et ligant manus ejus, idest opera, et pedes, idest motus animæ ; et mittunt eum in tenebras, idest in errores vel Gentium, vel Judæorum, vel hæresim : propinquiores enim sunt tenebræ Gentilium, quia veritatem spernunt quam non audierunt; sed exteriores Judæorum, qui audierunt, sed non crediderunt; sed magis exteriores hæreticorum, qui audierunt et didicerunt.

2. Tunc abeuntes Pharisæi, consilium inierunt, ut caperent eum in sermone. Et mittunt ei discipulos suos cum herodianis dicentes : Magister, scimus quia verax es, et viam Dei in veritate doces, et non est tibi cura de aliquo : non enim respicis personam hominum. Dic ergo nobis, quid tibi videtur? Licet sensum dari Cæsari, an non? Cognita autem Jesus nequitia eorum, ait : Quid me tentatis hypocritæ? Ostendite mihi numisma census. At illi obtulerunt ei denarium. Et ait illis Jesus : Cujus est imago hæc et superscriptio? Dicunt ei : Cæsaris. Tunc ait illis : Reddite ergo quæ sunt Cæsaris Cæsari, et quæ sunt Dei Deo. Et audientes, mirati sunt, et relicto eo abierunt.

2. CHRYSOSTOMUS, homilia XLII *In oper. imperf*. Sicut si aliquis claudere voluerit aquæ currentis meatum, si exclusa fuerit per aliquam violentiam, aliunde sibi semitam quærit; sic Judæorum malignitas, ex una parte confusa, alium sibi aditum adinvenit : unde dicitur : *Tunc abeuntes Pharisæi consilium inierunt, ut caperent eum in sermone*. Abierunt, inquam, ad herodianos. Quale consilium, tales et consiliatores : et ideo sequitur : *Et mittunt ei discipulos suos cum herodianis*. GLOSSA *ordinaria*. Tamquam ignotis, ut facilius deciperent, et per eos illum caperent; cum timentes turbam, hoc per se non præsumerent facere. HIERONYMUS, super *Tunc abeuntes Pharisæi*. Nuper quidem sub Cæsare Augusto Judæa subjecta Romanis, quando in toto orbe est celebrata descriptio, stipendiaria facta fuerat ; et erat in populo magna seditio, dicentibus aliis pro securitate et quiete, qua Romam pro omnibus militarent, debere tributa persolvi; Pharisæis vero qui sibi applaudebant in justitia, e contrario nitentibus non debere populum Dei, qui decimas solveret, et primitias daret, et cetera quæ in lege scripta sunt, humanis legibus subjacere. Cæsar autem Augustus Herodem filium Antipatris alienigenam et proselytum regem Judæis constituerat, qui tributis præesset, et Romano pareret imperio. Mittunt igitur Pharisæi discipulos suos cum herodianis, idest militibus Herodis, seu quos illudentes Pharisæi, quia Romanis tributa solvebant, herodianos vocabant, et non divino cultui deditos. CHRYSOSTOMUS, in homil. LXX. *Sup. Matth*. Propter hoc autem suos discipulos et Herodis milites simul mittunt, ut quodcumque dixerit reprehendatur : cupiebant enim magis adversum herodianos eum aliquid dicere : quia enim eum detinere timebant propter turbas, voluerunt ei periculum immittere ex hoc quod esset publicis tributis obnoxius. CHRYSOSTOMUS, hom. XLII *In opere imperf*. Hæc est autem hypocritarum prima simulatio, quia laudant quos perdere volunt et ideo in laudem prorumpunt, di-

[1] Sic A, B, C, D, et P. Nicolai. — Parm. : « negligebas. »

centes : *Magister, scimus quia verax es.* Magistrum eum vocant, ut quasi honoratus et laudatus mysterium sui cordis simpliciter eis aperiat, tamquam volens eos habere discipulos. GLOSSA. Tripliciter autem contingit aliquem veritatem non docere. Primo ex parte ipsius docentis : quia scilicet veritatem vel non novit, vel non amat; et contra hoc dicunt : *Scimus quia verax es.* Secundo ex parte Dei, cujus timore postposito, quidam veritatem de eo [1], quam noverunt, non pure annuntiant; et contra hoc dicunt : *Et viam Dei in veritate doces.* Tertio ex parte proximi, ex cujus timore vel amore aliquis veritatem tacet; et ad hoc excludendum dicunt : *Et non est tibi cura de aliquo*, scilicet homine : *non enim respicis personam hominum.* CHRYSOSTOMUS, in hom. LXX *Sup. Matth.* Hoc de Herode et Cæsare occulte insinuabant. HIERONYMUS, super *Licet tributum dare.* Blanda quidem et fraudulenta interrogatio illuc [2] provocat respondentem ut magis Deum quam Cæsarem timeat : unde dicunt : *Dic ergo nobis quid tibi videtur : licet censum dari Cæsari, an non?* Ut si dicat non debere tributa solvi, statim audientes herodiani, seditionis reum contra Romanum Principem eum teneant. CHRYSOSTOMUS, in hom. LXX *Sup. Matth.* Quia enim sciebant quod quidam hanc discordiam meditantes occisi erant, volebant et ipsum per sermones hos in talem suspicionem immittere.

Sequitur : *Cognita autem Jesus nequitia eorum, ait : Quid me tentatis hypocritæ?* CHRYSOSTOMUS, homil. XLII *Op. imperf.* Non secundum sermones eorum pacificos blande respondit; sed [3] secundum conscientiam eorum crudelem, aspera dixit : quia Deus voluntatibus respondet, non verbis. HIERONYMUS, super *Quid me tentatis?* Prima ergo virtus est respondentis, interrogantium mentes cognoscere, et non discipulos, sed tentatores vocare. Hypocrita ergo vocatur qui aliud est, et aliud simulat. CHRYSOSTOMUS, homil. XLII, *Op. imperf.* Dicit ergo eis, *Hypocritæ,* ut considerantes eum humanorum cordium cognitorem, quod facere cogitabant, perficere non auderent. Vide ergo quod Pharisæi blandiebantur ut perderent; sed Jesus confundebat eos ut salvaret : quia utilior est homini Deus iratus quam homo propitius. HIERONYMUS, super *Ostendite mihi.* Sapientia enim semper sapienter agit, ut suis potissimum tentatores sermonibus confutentur : et ideo sequitur : *Ostendite mihi numisma census. At illi obtulerunt ei denarium.* Hoc genus nummi est quod pro decem nummis computabatur, et habebat imaginem Cæsaris : unde sequitur : *Et ait illis Jesus : Cujus est imago hæc et superscriptio?* Qui putant interrogationem Salvatoris ignorantiam esse, et non dispensationem, discant ex præsenti loco, quod utique poterat scire Jesus, cujus imago esset in nummo. Sequitur : *Dicunt ei, Cæsaris.* Cæsarem non putemus Augustum, sed Tiberium significari [4] privignum ejus sub quo et passus est Dominus. Omnes autem reges Romani a primo Caio Cæsare, qui imperium arripuerat, Cæsares appellantur. Sequitur : *Reddite ergo quæ sunt Cæsaris Cæsari,* idest nummum, tributum et pecuniam. HILARIUS, cap. XXIII *In Matth.* par. a princ. Si enim nihil quod Cæsaris est, penes nos resederit, conditione reddendi ei quæ sua sunt non tenebimur. Porro autem si rebus illius incumbamus, si jure potestatis suæ utimur, extra querelam injuriæ est reddere Cæsari quod Cæsaris est. CHRYSOSTOMUS, hom. LXX *In Matth.* Tu autem cum audieris, *Reddite quæ sunt Cæsaris Cæsari*, illa scito eum dicere solum quæ in nullo pietati nocent : quia si aliquid tale fuerit, non adhuc Cæsaris est, sed diaboli tributum. Deinde ut non dicant quoniam hominibus nos subjicis, subdit : *Et quæ sunt Dei Deo.* HIERONYMUS, super *Reddite quæ sunt Cæsaris Cæsari.* Idest decimas, primitias, oblationes et victimas; sicut et ipse Dominus reddidit Cæsari tributa pro se et Petro; et Deo reddidit quæ Dei sunt, Patris faciens voluntatem. HILARIUS, cap. XXIII, post principium. Deo etiam quæ ejus sunt reddere nos oportet, idest corpus et animam et voluntatem. Numisma enim Cæsaris in auro est, in quo est ejus imago depicta. Dei autem [5] numisma homo est, in quo est Dei imago figurata : ideo divitias vestras date Cæsari, Deo autem innocentiæ vestræ conscientiam servate. ORIGENES, tract. XXI. Ex hoc loco discimus Salvatoris exemplo, ut non his quæ a multis dicuntur, et propterea gloriosa videntur, occasione et pietatis attendamus : sed quæ convenienter secundum ordinem rationis

[1] Al. : « de Deo. » — [2] Al. : « illic. » — [3] Al. omittitur : « sed. » — [4] Sic A, B, C, D. — Parm. omittit: « privignum ejus. » — [5] Al. deest : « autem. »

dicuntur. Possumus autem et moraliter intelligere locum istum, quoniam debemus corpori quædam dare quasi tributum Cæsari, idest necessaria. Quæcumque autem sunt convenientia animarum naturæ, idest ea quæ ducunt ad virtutem, debemus Deo offerre. Qui ergo supra modum docent legem Dei, et de rebus debitis corpori nihil curare præcipiunt, sunt Pharisæi qui reddere Cæsari tributum vetabant, prohibentes scilicet nubere, et abstinere a cibis quos Deus creavit : qui vero supra modum æstimant oportere corporibus indulgere ipsi sunt herodiani. Salvator autem noster vult ut nec virtus minoretur dum supra modum carni servimus, nec carnis natura gravetur, dum abundantius virtutibus adhæremus. Vel princeps mundi, idest diabolus, dicitur Cæsar : non enim possumus reddere Deo quæ Dei sunt, nisi prius reddiderimus principi quæ sunt sua, idest, nisi deposuerimus malitiam universam. Hoc etiam discamus ex loco præsenti : quod contra tentantes nec omnino tacere debemus, nec simpliciter respondere, sed circumspecte, ut præcidamus occasionem quærentium in nobis occasionem, et doceamus irreprehensibiliter quæ possunt salvare volentes salvari. HIERONYMUS, super *Et audientes mirati sunt.* Qui autem credere debuerant, ad tantam sapientiam mirati sunt quod calliditas eorum insidiandi non invenissent locum : unde sequitur : *Et audientes mirati sunt, et relicto eo abierunt*, infidelitatem pariter cum admiratione reportantes.

3. In illa die accesserunt ad eum Sadducæi, qui dicunt non esse resurrectionem, et interrogaverunt eum, dicentes : Magister, Moyses dixit, si quis mortuus fuerit non habens filium, ut ducat frater ejus uxorem illius, et suscitet semen fratri suo. Erant autem apud nos septem fratres, et primus uxore ducta defunctus est; et non habens semen, reliquit uxorem suam fratri suo. Similiter secundus et tertius, usque ad septimum. Novissime autem omnium et mulier defuncta est. In resurrectione ergo cujus erit de septem uxor? Omnes enim habuerunt eam. Respondens autem Jesus, ait illis : Erratis, nescientes Scripturas neque virtutem Dei : in resurrectione enim neque nubent neque nubentur : sed erunt sicut Angeli Dei in cœlo. De resurrectione autem mortuorum non legistis quod dictum est a Deo dicente vobis : Ego sum Deus Abraham, et Deus Isaac, et Deus Jacob. Non est Deus mortuorum, sed viventium. Et audientes turbæ, mirabantur in doctrina ejus.

3. CHRYSOSTOMUS, in hom. LXX *Sup. Matth.* Confutatis Pharisæorum discipulis cum herodianis, Sadducæi se immittunt; cum tamen ex confusione priorum eos oporteret[1] effici pigriores. Sed præsumptio inverecundum quid est et pertinax et impossibilia tentans : propter hoc et Evangelista stupens eorum dementiam, hoc ipsum significat, dicens : *In illa die accesserunt ad eum Sadducæi.* CHRYSOSTOMUS, homil. XLII, *Oper. imperf.* Quando recedebant Pharisæi, accedebant Sadducæi : forte tali consilio, quia decertabant quis eum ante deprehendere posset : vel si ratione eum non possent superare, saltem per ipsam frequentiam subverterent sensum ejus. HIERONYMUS, super *Accesserunt ad eum Scribæ.* Duæ hæreses erant in Judæis ; una Pharisæorum, et altera Sadducæorum: Pharisæi traditionum et observationum justitiam præferebant[2], unde et divisi vocabantur a populo ; Sadducæi autem, qui interpretantur justi, et ipsi vindicabant sibi quod non erant; ac prioribus et corporis et animæ ressurrectionem credentibus confitentibusque, et Angelos et spiritum, sequentes, juxta Actus Apostolorum, omnia denegabant ; unde et hic dicitur: *Qui dicunt ressurrectionem non esse.* ORIGENES, tract. XXII. Non solum autem carnis resurrectionem negabant, sed etiam animæ immortalitatem tollebant. CHRYSOSTOMUS, hom. XLII *Oper. imperf.* Videns enim diabolus quia justitiam Dei omnino extinguere non potuit, introduxit hæresim Sadducæorum, qui dicerent non esse resurrectionem mortuorum ; quæ res omme propositum faciendæ justitiæ frangit : quis enim contentus erit adversus seipsum quotidie luctamina exercere, nisi ad spem resurrectionis aspiceret? GREGORIUS, XV, *Moral.* cap.. XXVIII. Sunt autem nonnulli qui [3], considerantes quod spiritus a carne solvitur, quod caro in putredinem vertitur, quod putredo in pulverem reducitur, quod pulvis in elementa solvitur, ut nequaquam ab humanis oculis videatur, resurrectionem fieri posse desperant; et dum arida ossa inspiciunt, hæc vestiri carnibus, rursumque ad vitam virescere, posse fieri diffidunt. AUGUSTINUS, *In Enchir.* cap. LXXXVIII. Non autem perit Deo terrena materies, de qua mortalium creatur caro; sed in quemlibet pulverem

[1] Al. : « oportet. » — [2] Al. : « quas illi justitiam præferebant. » — [3] Al. deest : « qui. »

cineremve solvatur, in quoslibet halitus aurasque diffugiat, in quamque aliorum corporum substantiam, vel in ipsa elementa vertatur, in quorumcumque animalium, aut etiam hominum, cibum cedat, carnemque mutetur, animæ illi humanæ in puncto temporis redditur quæ eam primitus, ut homo fieret, viveret et cresceret animavit, CHRYSOSTOMUS, hom. XLII, *In op. imperf.* Ad defensionem autem sui erroris invenisse se argutissimam rationem Sadducæi putabant : unde sequitur : *Et interrogaverunt eum, dicentes* : *Magister, Moyses dixit, si quis mortuus fuerit* etc. CHRYSOSTOMUS in homil LXX, *Sup. Matth.* Quia enim immitigabile malum mors erat apud Judæos, qui omnia pro præsenti vita faciebant, in legem deduxit Moyses, defuncti sine filiis uxorem fratri dari oportere, ut defuncto filius nasceretur ex fratre, et non excideret nomen ejus ; quod erat quædam mortis mitigatio : non autem alius quam frater vel propinquus jubebatur accipere uxorem defuncti : quoniam non ita putaretur qui ex tali conjunctione erat nasciturus, esse filius ejus qui obiit ; et iterum extraneus non ita haberet necessitatem statuere domum ejus qui obierat, sicut frater, cui etiam ex cognatione hoc facere justum erat.

Sequitur : *Erant autem apud nos septem fratres.* HIERONYMUS, super *Moyses dixit.* Qui resurrectionem corporum non credebant et animam putabant interire cum corporibus recte istiusmodi fingunt fabulam, quæ deliramenti arguat eos qui resurrectionem afferant mortuorum. Turpitudinem ergo fabulæ opponunt, ut resurrectionis denegent veritatem : unde concludunt : *In resurrectione ergo cujus erit*? Potest autem fieri ut vere in gente eorum hoc aliquando acciderit. AUGUSTINUS, *De quæst. Evang.* lib. I, cap. XXXII, Per hos autem septem fratres mystice intelliguntur homines impii, qui fructum justitiæ uon potuerunt afferre in terra per per omnes septem mundi ætates, quibus ista terra consistit : postea enim et ipsa terra transiet, per quam omnes illi quasi septem [1] steriliter transierunt.

Sequitur : *Respondens autem Jesus, ait illis* : *Erratis nescientes Scripturas, neque virtutem Dei.* CHRYSOSTOMUS, hom. XLII *In oper. imperf.* Sapienter primum arguit stultitiam eorum, quia non legebant ; secundo ignorantiam, quia non cognoscebant Deum. Ex diligentia enim dilectionis nascitur scientia Dei : ignorantia autem negligentiæ filia est. HIERONYMUS, super *Erratis nescientes.* Propterea ergo errant, quia Scripturas nesciunt ; et quia Scripturas nesciunt, consequenter ignorant virtutem Dei. ORIGENES, tract. XXII. Duas autem res dicit eos nescire : unam quidem Scripturas, alteram autem virtutem Dei, per quam resurrectio fit, et nova vita in ea. Vel Dominus arguens Sadducæos nescire virtutem Dei, non se eos cognoscere arguebat : ipse enim erat virtus Dei, et non cognoscebant, eam, quasi nescientes Scripturas quæ loquuntur de eo : propterea nec resurrectionem credebant, quam facturus fuerat ipse. Quæritur autem, cum Salvator dicat, *Erratis nescientes Scripturas*, an dicat quod in quibusdam Scripturis positum est quod sequitur : *In resurrectione neque nubent neque nubentur* : quod in veteri testamento non legitur scriptum. Nos autem dicimus, quia scriptum est non in ipsis sermonibus manifeste ista dicentibus, sed in mysterio indicantibus secundum intellectum moralem : nam cum sit lex umbra futurorum bonorum, dicens quodlibet de viris et uxoribus, de spiritualibus nuptiis principaliter dicit. Sed nec hoc invenio alicubi Scripturam dicentem, sanctos post exitum fore sicut Angelos Dei : nisi forte quis et hoc moraliter secundum illud quod dicitur Gen. XV : « Tu autem ibis ad patres tuos : » item ibid. XXV : « Appositus est ad populum suum. » Dicet autem aliquis : Ideo eos increpabat, quia non legebant ceteras Scripturas quæ sunt extra legem et ideo errabant. Alius autem dicit, quod nesciebant Mosaicæ legis Scripturas ex eo quod divinum sensum earum non scrutabantur. CHRYSOSTOMUS, super Matth. *In op. imperf.* ubi supra. Vel quod dicit, *In resurrectione neque nubent neque nubentur*, retulit ad hoc quod dixerat, *Nescitis virtutem Dei* : quod autem dixit, *Ego sum Deus Abraham*, etc., ad illud quod dixit: *Nescitis Scripturas.* Et quidem calumniatoribus primum oportet in aliqua quæstione auctoritatem Scripturæ proferre : deinde rationem exponere ; interrogantibus autem per ignorantiam prius rationem exponamus ; postea auctoritate confirmemus : quoniam calumniatores convincere oportet, interrogatores autem docere ; ideo his interrogantibus per ignorantiam, prius rationem

[1] P. Nicolai : « sic (quasi septem mariti). » —

exposuit, dicens, *In resurrectione* etc. HIERONYMUS, super *In resurrectione neque nubent.* In hoc autem quod dicitur, *Neque nubent, neque nubentur*, latina consuetudo græco idiomati non respondet. Nubere enim apud latinos proprie dicuntur mulieres. Sed nos simpliciter dictum intelligamus quod nubere de viris, et nubi de mulieribus dictum sit. CHRYSOSTOMUS, hom. XLII, *In oper imperf.* In hoc quidem sæculo, quia morimur, ideo nascimur; quia nascimur, ideo uxores ducimus, ut quod moriendo minuitur, nascendo suppleatur : ibi autem moriendi necessitas tollitur, unde et nascendi causa soluta est. HILARIUS, cap. XXXIII. *In Matth.* Et quidem suffecerat adversus Sadducæos opinionem illecebræ corporeæ rescidisse, et officiis cessantibus inania hæc corporum gaudia sustulisse; sed adjecit: *Sed sunt sicut Angeli Dei in cœlo.* CHRYSOSTOMUS in homil. LXX *Sup. Matth.* Per quod ad interrogatum convenienter respondet: quia enim hæc erat eis causa æstimandi resurrectionem non esse, quia credebant eamdem fore resurgentium conditionem; hanc causam removit, ostendens eos alterius conditionis futuros. CHRYSOSTOMUS, hom. XLII *In op. imperf.* Notandum vero, quod cum de jejuniis et eleemosynis ceterisque virtutibus spiritualibus locutus fuit, nunquam Angelorum similitudinem introduxit nisi cum de absolutione a coitu loqueretur : quoniam sicut omnes actus carnales opera sunt animalium, præcipue tamen actus libidinis ; sic omnes virtutes sunt res angelicæ, præcipue tamen castitas, per quam vincitur natura virtutibus. HIERONYMUS, *ubi supra.* Quod ergo infertur, *Sed sunt sicut Angeli Dei in cœlo*, spiritalis conversatio repromittitur. DIONYSIUS, *De Divinis Nominibus*, cap. I. Tunc enim quando incorruptibiles, et immortales erimus, visibili quidem ipsius Dei apparitione in castissimis contemplationibus adimplebimur ; intelligibilis autem luminis dationem participabimus in impassibili et in immateriali mente secundum imitationem supercælestium mentium : propter quod dicitur, quod erimus Angelis æquales. HILARIUS, cap. XXIII. Eamdem autem calumniam quam Sadducæi afferunt de conjugio, afferre plures solent, in quam formam muliebris sexus resurgat. Sed qualis in Scripturis auctoritas est de Angelis opinandi, talem[1] in resurrectione speciei[2] nostræ sensum oportet esse de feminis. AUGUSTINUS, XX *De civit. Dei.* cap. XVII. Sed mihi melius videntur sapere qui utrumque sexum resurrecturum esse non dubitant: non enim libido ibi erit quæ confusionis causa est : nam priusquam peccassent, nudi erant : natura autem servabitur, quæ tunc quidem et a concubitu et a partu immunis erit : erunt tamen membra feminæ non accommodata usui veteri sed decori novo; quo non allicitur aspicientis concupiscentia, quæ nulla erit, sed Dei laudetur sapientia atque clementia, qui et quod non erat, fecit, et liberavit a corruptione quod fecit. HIERONYMUS, *ubi supra.* Nemo enim dicit de lapide et arbore, et his rebus quæ non habent membra genitalia, quod non nubent neque nubentur; sed de his qui cum possint nubere, tamen aliqua ratione non nubunt. RABANUS, super *Sicut Angeli in cœlo.* Hæc autem quæ dicta sunt de resurrectionis conditionibus, propositæ reddidit quæstioni; de ipsa vero resurrectione contra eorum infidelitatem convenienter loquitur. CHRYSOSTOMUS in hom. LXX, *Sup. Matth.* a medio. Et quia illi interrogando, Moysen præmiserant, per Moysen eos confutat : unde subdit : *De resurrectione autem mortuorum non legistis.* HIERONYMUS, super *De resurrectione mortuorum.* Ad comprobandum resurrectionis veritatem multis aliis exemplis manifestioribus uti potuit, ex quibus est illud Isai. XXVI, « Resuscitabuntur mortui, et resurgent qui in monumentis sunt : » et in alio loco, Dan. XII : « Multi dormientium de terræ pulvere resurgent. » Quæritur ergo quid sibi voluerit Dominus hoc proferre testimonium quod videtur ambiguum, vel non satis ad resurrectionis pertinens veritatem; et quasi hoc prolato probaverit quod volebat, statim intulerit : *Non est Deus mortuorum, sed viventium.* Supra diximus autem, Sadducæos nec angelum, nec spiritum, nec resurrectionem corporum confitentes, et animarum quoque interitum prædicasse : hi quinque tantum libros Moysi recipiebant, Prophetarum vaticinia respuentes. Stultum autem erat inde proferre testimonia cujus auctoritatem non sequebantur. Porro ad æternitatem animarum probandam de Moyse ponit exemplum, *Ego sum Deus Abraham;* statimque infert : *Non est Deus*

[1] Al. : « de Angelis : opinando talem. » — [2] Al. : « spei. »

mortuorum, sed viventium : ut cum probaverit animas permanere post mortem, neque enim poterat fieri ut eorum esset Deus qui nequaquam subsisterent, conveniente introduceretur et corporum resurrectio, quæ cum animabus bona malaque gesserunt. CHRYSOSTOMUS in homil. LXX, *Sup. Matth.* Sed qualiter alibi Rom. XIV, ait : « Ut vivorum et mortuorum dominetur? » Sed hoc non est simile ei quod hic [1] dicitur : mortuorum enim ibi dicitur esse [2] Dominus, eorum scilicet qui victuri sunt; non autem eorum qui semel disparuerunt [3], et ultra non resurgent. HILARIUS, cap. XXIII. Considerandum etiam, quod sermo hic ad Moysen factus fuerat [4], sanctis istis Patriarchis jam pridem quiescentibus : erant ergo quorum Deus erat : nihil enim habere poterant, si non erant : quia in natura rei est ut esse id necesse sit cujus sit alterum; atque ita habere Deum, viventium est; cum Deus æternitas sit, et non sit eorum quæ mortua sunt, habere id quod æternum est : et quomodo esse illi futuri semper negabuntur, quorum se esse profiteatur æternitas? ORIGENES, tract. XXII. Deus etiam est qui dicit Exod. III : « Ego sum qui sum. » Sic ergo impossibile est ut dicatur eorum Deus esse qui non sunt. Et vide, quia non dixit : Ego sum Deus Abraham, Isaac et Jacob : sed *Deus Abraham, Deus Isaac et Deus Jacob.* In alio autem loco sic dixit, Exod. VII : « Deus Hebræorum misit me ad te. » Qui enim perfectissime sunt circa Deum, quantum ad comparationem ceterorum hominum, totum habent Deum in se : propterea non communiter, sed singulariter dicitur eorum Deus; ut puta si dicamus, Ager ille illorum est, ostendimus quod unusquisque eorum non habet eum in toto. Si autem dicimus, quod ager ille illius est, demonstramus quia totum agrum possidet ille. Ubi ergo dicitur, Deus Hebræorum, imperfectio demonstratur eorum : quia unusquisque eorum aliquid modicum de Deo habebat. Dicitur autem, *Deus Abraham, Deus Isaac, et Deus Jacob* : quia singuli eorum totum habebant Deum. Non autem ad modicam laudem respicit Patriarcharum quod Deo [5] vivebant. AUGUSTINUS, *Contra Faustum*, lib. XVI, cap. XXIV. Opportune itaque eadem voce nunc convincuntur Manichæi, qua tunc convicti sunt Sadducæi : nam et ipsam resurrectionem alio quidem modo, sed tamen etiam ipsi negant. AUGUSTINUS, *Super Joannem*, tract. XI, a med. Ideo autem specialiter *Deus Abraham, Deus Isaac, et Deus Jacob* dicitur, quia in istis tribus omnes modi generationis filiorum Dei vocantur. Generat enim Deus multotiens de bono prædicatore bonum filium, et de malo malum : quod significatur per Abraham, qui de libera uxore fidelem filium habuit, et de ancilla infidelem genuit. Aliquando vero generat per bonum prædicatorem bonum, et malum filium : quod significatur in Isaac, qui de libera unum bonum, et alterum malum generavit. Aliquando generat bonos per bonum et malum prædicatorem : quod significatur per Jacob, qui bonos filios genuit et de liberis et de ancillis. CHRYSOSTOMUS, hom. XLII, *Op. imp.* Et vide quomodo sit infirmior congressio Judæorum contra Christum. Prima fuit cum terrore dicendo, *In qua potestate hæc facis?* contra quam necessaria fuit constantia cordis. Secunda fuit cum dolo, contra quam necessaria fuit acuta sapientia. Hæc autem fuit cum præsumptione ignara, quæ præcedentibus facilior est. Hominem enim putantem se aliquid scire, cum nesciat, viro scienti facile est convincere. Sic et operatio inimici in primis gravis est; sed si quis forti animo sustinuerit, inveniet eum infirmiorem.

Sequitur : *Et audientes turbæ mirabantur in doctrina ejus.* REMIGIUS. Non quidem Sadducæi, sed turbæ mirantur. Hoc etiam quotidie agitur in Ecclesia : cum enim [6] divina inspiratione adversarii Ecclesiæ superantur, turbæ fidelium lætantur.

4. Pharisæi autem audientes quod silentium imposuisset Sadducæis, convenerunt in unum, et interrogavit eum unus ex eis legis doctor, tentans eum : Magister, quod est mandatum magnum in lege? Ait illi Jesus : Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et ex tota anima tua, et in tota mente tua : hoc est maximum et primum mandatum. Secundum autem simile est huic : Diliges proximum tuum sicut teipsum. In his duobus mandatis universa lex pendet et Prophetæ.

4. HIERONYMUS. Quia supra pharisæi in ostensione denarii fuerant confutati, et adversæ partis viderant factionem subrutam, debuerant ex hoc moveri, ne ultra molirentur insidias ; sed malevolentia et

[1] Al. : « hodie. » — [2] Al. : « semel esse : » forte : « simul esse. » — [3] Al. : « desperaverunt. » — [4] Al. : « jam factus fuerat. » — [5] Al. omittitur : « Deo. » — [6] Al. deest : « enim. »

livor nutrit impudentiam : unde dicitur : *Pharisæi autem audientes quod silentium imposuisset Sadducæis, convenerunt in unum.* Origenes, tract. xxxii. Silentium autem Sadducæis imposuit Jesus, volens ostendere quoniam mendacii vocem obmutescere facit claritas veritatis. Sicut enim proprium est justi tacere cum sit tempus tacendi, et loqui cum sit tempus loquendi, non tamen obmutescere; sic proprium est omnium qui mendacii sunt doctores, obmutescere quidem quantum ad rem; non autem tacere. Hieronymus, super *Audientes autem Pharisæi.* Pharisæi ergo et Sadducæi, qui inter se contrarii sunt, ad tentandum Jesum pari mente consentiunt. Chrysostomus, homil. XLII, *Oper. imperf.* Vel convenerunt in unum Pharisæi, ut multitudine vincerent quem rationibus superare non poterant; a veritate nudos se professi sunt, qui multitudine se armaverunt. Dicebant enim apud se : Unus loquatur pro omnibus, et omnes loquamur per unum; ut si quidem vicerit, omnes videamur vicisse, si autem convictus fuerit, vel solus videatur confusus : et ideo sequitur : *Et interrogavit eum unus ex eis legis doctor, tentans eum.* Origenes, tract. xxiii. Omnes ergo qui non discendi sed tentandi causa interrogant aliquem doctorum æstimare debemus illius Pharisæi fratres, secundum illud infra xxv, *Quod uni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis.* Augustinus, *De cons. Evang.* lib. II, cap. lxxiii. Non moveat autem quod Matthæus hic dicit tentantem fuisse a quo Dominus interrogatus est; Marcus autem hoc tacet, et in fine cap. xii, ita concludit, quod ei Dominus Jesus [1] sapienter respondenti dixerit : « Non longe es a regno Dei. » Fieri enim potest ut quamvis tentans accesserit, Domini tamen responsione correctus sit. Aut certe ipsam tentationem, de qua loquitur Jacobus [2], non accipiamus malam tamquam decipere volentis inimicum, sed cautam [3] potius tamquam experiri amplius volentis ignotum : neque frustra scriptum est Eccli. xix : « Qui facile credit, levis est corde. » Quid autem interroget, subditur : *Magister, quod est mandatum magnum in lege?* Origenes, tract. xxiii. Tentans dicebat, *Magister*, quoniam non tamquam discipulus Christi proferebat hanc vocem. Si quis ergo non discit aliquid a Verbo, nec tradit se ei ex toto animo suo; dicit autem ei, *Magister*, frater Pharisæi est Christum tentantis. Cum ergo ante Salvatoris adventum legeretur lex, forsitan quærebatur quod est mandatum magnum in ea : neque enim interrogasset hoc Pharisæus, ni diu apud illos de hoc quæsitum fuisset et non inventum, donec veniens Jesus hoc doceret. Chrysostomus, hom. XXII, *Op. imperf.* De magno tamen mandato interrogat qui nec minimum observabat. Ille debet interrogare de majori justitia qui jam minorem complevit. Hieronymus. Vel non de mandatis interrogat, sed quod sit primum mandatum magnumque : ut cum omnia quæ Deus mandaverit, magna sint, quicquid ille respondeat, occasionem habeat calumniandi. Chrysostomus *In op. imperf.* ut supra. Dominus autem sic ei respondit ut interrogationis ejus fictam conscientiam statim primo responso percuteret : unde sequitur : *Ait illi Jesus : Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et ex tota anima tua, et in tota mente tua. Diliges,* inquit, non Timebis [4], quia diligere magis est quam timere : timere enim servorum est, diligere filiorum; timor sub necessitate est, dilectio in libertate. Qui in timore servit Deo, pœnam quidem evadit, mercedem vero justitiæ non habet, quia invitus [5] fecit bonum propter timorem. Non vult ergo Deus ut timeatur serviliter ab hominibus quasi dominus; sed ut diligatur quasi pater, qui adoptionis spiritum donavit hominibus. Diligere autem Deum ex toto corde, est ut cor tuum non sit inclinatum ad alicujus rei dilectionem magis quam Dei. Diligere autem Deum in tota anima, est certissimum animum habere in veritate, et firmum esse in fide. Alius est enim amor cordis, et alius est amor animæ. Amor cordis quodammodo carnalis est, ut etiam carnaliter diligamus Deum; quod facere non possumus,

[1] Al. desideratur : « Jesus. » — [2] In Veneta ed. an. 1521, omittitur : « de qua loquitur Jacobus; » reliquæ autem quas præ manibus habemus, et alibi citamus, editiones hæc eadem habent quæ Romana. Omittit pariter P. Nicolai, quin in Augustino non habentur, hæc verba, licet reperiri fateatur in editionibus Parisiensi et Antuerpiensi, (quæ tamen pro : « Jacobus » legit : « Jacob), » quas tantum consuluisse Nicolaium tum ex eo probabile fit quod hic nullam aliam citet, tum ex eo quod plures velut proprio Marte emendet errores tum sententiæ tum indicum, qui in editionibus Romana et Veneta jam pridem correcti fuerant. — [3] Al. : « sed causam. » — [4] Al. : « timere. » — [5] Al. : « injustus. »

nisi recedamus ab amore mundialium rerum. Cordis ergo amor sentitur in corde ; amor vero animæ non sentitur, sed intelligitur, quia in judicio animæ consistit. Qui enim credit apud Deum esse omne bonum, et nihil boni esse [1] extra ipsum, hic diligit Deum in tota anima. Tota vero mente diligere Deum est ut omnes sensus Deo vacent : cujus enim intellectus Deo ministrat, cujus sapientia circa Deum est, cujus cogitatio, ea quæ Dei sunt tractat, cujus memoria quæ bona sunt recordatur, tota mente diligit Deum. AUGUSTINUS, *De doct. Chris.* lib. I, cap. XXII. Vel aliter. Deum *ex toto corde* diligere præciperis, ut omnes cogitationes tuas; *ex tota anima*, ut omnem vitam tuam; *ex tota mente tua*, ut omnem intellectum tuum in illum conferas a quo habes ea quæ confers. Nullam ergo vitæ nostræ partem reliquit quæ vacare debeat, et quasi locum dare ut alia re velit frui. Sed quicquid aliud diligendum venerit in animum, illuc rapiatur quo totus dilectionis impetus currit : tunc enim est optimus homo cum tota vita sua pergit in incommutabile bonum. GLOSSA *interlinearis*. Vel *ex toto corde*, idest intellectu, *anima*, idest voluntate, *mente*, idest memoria, ut nihil ei contrarium velis, sentias, aut recorderis. ORIGENES. tract. XXIII. Vel aliter. *Ex toto corde*, idest secundum totam recordationem et operationem et cogitationem; *ex tota anima*, idest ut parati sint eam ponere pro pietate Dei; *in tota mente*, nihil aliud scilicet proferentes nisi quæ Dei sunt. Et vide si potes cor quidem accipere pro intellectu, quo intelligibilia speculamur, mentem autem [2] ad proferendas res : mente enim proferimus singulas res, et per unumquodque quod significatur quasi mente nostra inambulamus atque proferimus. Si autem tentanti Pharisæo Dominus non respondisset, æstimare possemus non esse unum mandatum majus altero. Sed Dominus respondens subdit : *Hoc est maximum et primum mandatum* : ubi discimus sententiam de mandatis, quod est magnum, et sunt inferiora usque ad minima. Respondet autem Dominus non solum, quod est magnum mandatum; sed etiam primum, non pro ordine Scriptoris, sed pro dignitate virtutis. Hi autem soli hujus mandati in se suscipiunt magnitudinem et primatum qui non solum diligunt Dominum Deum suum, sed etiam illa tria susceperint, scilicet ex toto corde etc. Docuit autem, quod non solum est magnum et primum, sed etiam quod esset secundum simile priori : unde sequitur : *Secundum autem simile est huic* : *Diliges proximum tuum sicut teipsum.* Si autem « qui diligit iniquitatem, odit animam suam : » Psal. X, manifestum est quod non diligit proximum sicut seipsum, cum nec seipsum diligat. AUGUSTINUS, I *De doctr. Christ.* cap. L. Manifestum est autem omnem hominem proximum esse putandum, quia erga neminem operandum est malum. Jam vero si vel cui præbendum, vel a quo præbendum est nobis officium misericordiæ, recte proximum dicitur; manifestum est hoc præcepto, quo tenemur diligere proximum, etiam sanctos Angelos contineri, a quibus nobis tanta misericordiæ impenduntur officia, quanta nobis in Scripturis animadvertere facile est. Ex quo et ipse Dominus noster proximum se nobis dici voluit, quoniam seipsum Dominus Jesus significat opitulatum esse semivivo jacenti in via. AUGUSTINUS, VIII *De Trin.* cap. VI, in fine. Qui autem amat homines; aut quia justi sunt, aut ut justi sint, amare debet; sic enim et seipsum amare debet, aut quia justus est, aut ut [3] justus sit : sic enim diligit proximum sicut seipsum sine ullo periculo. AUGUSTINUS, I *De doctrin. Christ.* cap. XXII. Si autem teipsum non propter te debes diligere, sed propter illum ubi dilectionis tuæ rectissimus finis est; non succenseat aliquis homo, si et ipsum propter Deum diligis. Quisquis ergo recte proximum diligit, hoc cum eo debet agere ut etiam ipse toto corde diligat Deum. CHRYSOSTOMUS, hom. XLII, *In oper. imperf.* Qui autem hominem amat, simile est sicut qui Deum amat : quia imago Dei est homo, in quo Deus diligitur, sicut rex in sua imagine honoratur. Et propter hoc dicitur hoc mandatum simile esse primo. HILARIUS, cap. XXIII. Vel aliter. Quod mandatum sequens primo est simile, significat idem esse officii et meriti in utroque : neque enim aut [4] Dei sine Christo, aut Christi sine Deo potest utilis esse dilectio ad salutem.

Sequitur. *In his duobus mandatis tota lex pendet, et Prophetæ.* AUGUSTINUS, *De*

[1] Al. omittitur : « esse. » — [2] Al. : « speculantur, mente autem, etc. » — [3] Al. deest : « ut. » — [4] Al. omittitur : « aut. »

quæst. Evang. lib. I, cap. XXXIII. *Pendet*, dixi, idest illuc refertur ubi habet finem. RABANUS. Ad duo enim hæc præcepta pertinet totus decalogus : præcepta quidem primæ tabulæ ad dilectionem Dei : præcepta secundæ ad dilectionem proximi. ORIGENES, tract. XXIII, *In Matth.* Vel quia qui omnia implevit quæ scripta sunt de Dei dilectione et proximi, dignus est magnas gratias a Deo percipere, ut intelligat omnem legem et prophetas. AUGUSTINUS, VIII, *De Trin.* cap. VII. Cum autem sint duo præcepta, in quibus pendet lex et Prophetæ, dilectio Dei et proximi; non immerito Scriptura plerumque pro utroque unum ponit : sive dilectionem Dei, sicut est illud Rom. VIII : « Scimus enim quoniam diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum : » sive dilectionem proximi, sicut est istud Galat. V : « Omnis lex in uno sermone impletur : Diliges proximum tuum sicut teipsum. » Sed hoc ideo quia qui proximum diligit, consequens est etiam ut Deum diligat : ex una enim eademque caritate Deum proximumque diligimus; sed Deum propter Deum; nos autem et proximum propter Deum. AUGUSTINUS, I *De doct. Christ.* cap. XXVI. Sed tamen quoniam excellentior et supra nostram naturam est divina substantia, præceptum quo diligimus Deum a proximi dilectione distinctum est : quod si te totum intelligas, idest animam et corpus, et proximum tuum, idest animam et corpus, nullum diligendarum rerum genus in his duobus præceptis prætermissum est. Cum enim præcurrat dilectio Dei, sequatur dilectio proximi, ejusque dilectionis modus præscriptus sit, ut eum sicut te ipsum diligas; simul [1] et tui abs te dilectio prætermissa non est.

5. Congregatis autem Pharisæis, interrogavit eos Jesus dicens : Quid vobis videtur de Christo? Cujus filius est? Dicunt ei, David. Ait illis : Quomodo ergo David in spiritu vocat eum Dominum, dicens : Dixit Dominus Domino meo : Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum? Si ergo David vocat eum Dominum, quomodo filius ejus est? Et nemo poterat ei respondere verbum : neque ausus fuit quisquam ex illa die eum amplius interrogare.

5. CHRYSOSTOMUS, hom. XLII *In op. imp.* ut supra Judæi æstimantes Christum esse hominem purum, eum tentabant; nec eum tentassent, si Filium Dei credidissent. Volens ergo Christus ostendere quod cognoscebant fallaciam cordis eorum, et quia Deus erat, nec manifeste voluit dicere [2] veritatem, ne occasionem blasphemiæ invenientes Judæi amplius insanirent, nec omnino tacere, quia ad hoc venerat ut veritatem annuntiaret : ideo talem interrogationem eis proposuit, ut ipsa interrogatio eis ostenderet quis esset : unde dicitur : *Congregatis autem Pharisæis, interrogavit eos Jesus dicens : Quid vobis videtur de Christo? Cujus filius est?* CHRYSOSTOMUS in hom. LXXI, *Sup. Matth.* Discipulos quidem primum interrogavit quid alii dicerent de Christo, et tunc quid ipsi dicerent; hos autem non ita. Profecto enim seductorem eum dixissent et malum. Existimabant autem quoniam Christus purus homo erat; et ideo dixerunt eum esse Filium David : et hoc est quod subditur : *Dicunt ei David.* Ipse autem hoc reprehendens, inducit Prophetam dominationem ejus et proprietatem filiationis, et cohonorationem quæ est ad Patrem, testantem : unde dicitur [3] : *Quomodo ergo David in spiritu vocat eum Dominum, dicens, Dixit Dominus Domino meo : Sede a dextris meis, donec ponam.* etc. HIERONYMUS. Testimonium hoc de CIX Psalmo sumptum est, Dominus ergo David [4] vocatur, non secundum id quod de eo natus est, sed secundum id quod natus ex Patre semper fuit, præveniens ipsum carnis suæ patrem. Vocat autem eum Dominum suum, non errore incerto, nec propria voluntate, sed Spiritu sancto. REMIGIUS. Quod autem dicit, *Sede a dextris meis*, non intelligendum est quod Deus corporeus sit, ut dexteram vel sinistram habeat ; sed a dextris Dei sedere, est in honore et æqualitate paternæ dignitatis manere. CHRYSOSTOMUS, hom XLII *In opere imperf.* Puto autem quod hanc interrogationem non solum contra Pharisæos, sed etiam contra hæreticos posuit : nam secundum carnem vere filius erat David, Dominus autem secundum divinitatem. CHRYSOSTOMUS, in hom. LXXI *Sup. Matth.* Non autem in hoc stat; sed ut timeant, subdit : *Donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum* : ut saltem ita eos inducat. ORIGENES, tract. XXIII. Deus etiam non ad perditio-

[1] P. Nicolai ordinat sic : « ejusque dilectionis modus præscriptus sit, sequitur dilectio proximi, ut eum sicut teipsum diligas, eoque simul, etc. »

— [2] Al. : « vincere. » — [3] Al. : « subditur. » — [4] Al. : « filius David. »

nem solum ponit scabellum pedum Christi inimicos ipsius, sed ad eorum salutem. REMIGIUS. *Donec* autem pro infinito ponitur, ut sit sensus : Sede semper, et inimici tui in sempiternum subjicientur pedibus tuis. GLOSSA Anselmi. Quod autem a Patre inimici subjiciuntur Filio, non infirmitatem Filii, sed unitatem naturæ significat : nam et Filius subjicit inimicos Patri, quia Patrem clarificat super terram. Et ex hac auctoritate concludit : *Si ergo David vocat eum Dominum, quomodo filius ejus est*? HIERONYMUS, super *Congregatis autem*. Interrogatio hæc nobis proficit usque hodie contra Judæos : et hi enim, qui confitentur Christum esse venturum, hominem simplicem et sanctum virum asserunt de genere David. Interrogamus ergo eos docti a Domino : Si simplex homo est, et tantum filius David? quomodo David vocat eum Dominum suum? Judæi autem ad diluendam interrogationis veritatem, frivola multa confingunt, vernaculum Abrahæ asserentes, cujus filius fuit Damascus Eliezer, et ex ipsius persona scriptum Psalmum, quod post cædem quinque regum, Dominus Deus Domino suo Abraham dixerit : *Sede ad dexteram meam, donec ponam* etc. Quod interrogemus, quomodo dixerit Abrahæ ea quæ sequuntur, et respondere cogamus quomodo Abraham ante Luciferum genitus sit, et quomodo sacerdos fuerit secundum ordinem Melchisedech, pro quo Melchisedech obtulerit panem et vinum, et a quo decimas prædæ acceperit. CHRYSOSTOMUS in hom. LXXI *Sup. Matth.* Hoc tantum imposuit finem ipsorum disputationibus quasi magnum et sufficiens præcludere eorum ora : unde sequitur : *Et nemo poterat respondere ei Verbum, neque ausus fuit quisquam ex illa die eum amplius interrogare*. Siluerunt enim ex tunc non volentes, sed non habendo aliquid dicere. ORIGENES, tract. XXIII. Si autem interrogatio eorum fuisset ex voluntate discendi nunquam eis talia proposuisset ut amplius non essent ausi eum interrogare. RABANUS, cir. finem *Comment.* Ex hoc autem intelligimus venena invidiæ superari posse, sed difficile quiescere.

CAPUT VIGESIMUMTERTIUM

1. Tunc Jesus locutus est ad turbas et ad discipulos suos, dicens : Super cathedram Moysi sederunt Scribæ et Pharisæi. Omnia ergo quæcumque dixerint vobis, servate et facite; secundum opera vero eorum nolite facere : dicunt enim et non faciunt. Alligant autem onera gravia et importabilia, et imponunt in humeros hominum; digito autem suo nolunt ea movere.

1. CHRYSOSTOMUS, homil. XLIII, *In oper. imperf.* Postquam Dominus sacerdotes responsione [1] prostravit, et incorrigibilem eorum conditionem ostendit; sicut clerici, si male fecerint, inemendabiles sunt, laici vero delinquentes facile emendantur : tunc convertit sermones ad Apostolos, et ad populum : unde dicitur: *Tunc locutus est Jesus ad turbas, et ad discipulos suos.* Infructuosum namque est verbum in quo sic alter confunditur ut alter non erudiatur. ORIGENES, tract. XXIV. Sunt autem meliores discipuli Christi reliquis turbis; et invenies in Ecclesiis quosdam affectuosius accedentes ad verbum Dei esse discipulos Christi, ceteros autem populum esse ipsius. Et interdum quædam discipulis solis dicit, quædam vero turbis simul atque discipulis, sicut hæc : unde sequitur : *Dicens*: *Super Cathedram Moysi* etc. Qui legem Moysi profitentur, et interpretari se gloriantur, hi sedent super cathedram Moysi. Qui ergo non recedunt a littera legis, scribæ dicuntur; qui autem majus aliquid profitentes, dividunt seipsos quasi meliores a multis, Pharisæi dicuntur, quod interpretatur divisi; qui autem Moysen secundum spiritualem virtutem intelligunt et exponunt, sedent quidem super cathedram Moysi, sed non sunt Scribæ et Pharisæi, sed his meliores dilecti Christi discipuli. Post adventum autem Christi sedent super cathedram Ecclesiæ, quæ est cathedra Christi. CHRYSOSTOMUS, hom. XLIII *Oper. imperf.* Videndum est tamen quomodo quis super cathedram sedeat : quia non cathedra facit sacerdotem, sed sacerdos cathedram; non locus sanctificat hominem, sed homo locum. Ideoque malus sacerdos de sacerdotio suo crimen acquirit, non dignitatem. CHRYSOSTOMUS, in hom. LXXII *Sup. Matth.* Ne autem aliquis dicat quoniam propter hoc desidior factus sum ad agendum quia malus est doctor; hanc destruit occasionem, cum subdit : *Omnia ergo quæcumque dixerint vobis, servate et facite :* non enim sua dicunt, sed quæ Dei sunt, quæ per Moysen Deus in legem deduxit. Et intuere quanto circa Moysen utitur honore, eam iterum quæ ad vetus est testamentum concordiam ostendens. ORIGEMES, tract. XXIV. Si autem Scribæ et Pharisæi sedentes super cathedram Moysi, sunt Judæorum doctores, secundum litteram docentes legis mandata; quomodo jubet nos Dominus secundum omnia quæ dicunt illi, facere; cum Apostoli in Actibus vetent fideles vivere secundum litteram legis? Sed illi docent secundum litteram, legem spiritualiter non intelligentes. Quæcumque ergo dicunt nobis ex lege, intelligentes sensum legis, facimus et servamus, nequaquam facientes secundum opera eorum; non enim sicut lex docet faciunt, nec intelligunt velamen esse super litteram legis. Vel cum omnia audieris, non omnia intelligas præcepta legis, puta multa quæ de escis sunt et quæ de hostiis et similia; sed ea quæ corrigunt mores. Sed quare non de lege gratiæ hoc mandavit, sed de doctrina Moysi? Quia scilicet nondum erat tempus præcepta novæ legis ante tempus passionis manifestare. Mihi autem videtur quod et aliquid aliud prædispensans hoc dicit : quia enim accusaturus erat Scribas et Pharisæos in sequentibus sermonibus; ne videretur apud stultos ex hoc eorum principatum cupere, vel propter inimicitias hoc facere; primum a se hanc suspicionem removet, et tunc eos incipit reprehendere, ut turbæ non in eadem vitia incidant; et

[1] Al. : « sacerdotum sponsionem. »

ideo etiam ne existiment quod, quia debent eos audire, ideo eos debeant in operibus imitari : subditur enim : *Secundum vero opera eorum nolite facere.* Quid est autem doctore illo miserabilius cujus vitam discipuli cum non sequuntur salvantur, cum imitantur perduntur? CHRYSOSTOMUS, hom. XLIII *In op. imperf.* Sicut autem aurum de terra eligitur, et terra relinquitur; sic et auditores doctrinam accipiant, et mores relinquant; frequenter enim de homine [1] malo bona doctrina procedit. Sicut autem sacerdotes melius judicant propter bonos malos docere, quam propter malos bonos negligere; sic et subditi propter bonos sacerdotes etiam malos honorent, ne propter malos boni etiam contemnantur : melius est enim malis injusta præstare, quam bonis justa subtrahere. CHRYSOSTOMUS, in hom. LXXII *Sup. Matth.* Considera vero unde incipit eos reprehendere ; nam sequitur : *Dicunt enim, et non faciunt.* Maxime enim accusatione dignus est qui doctrinæ auctoritatem habens, legem transgreditur ; primo quidem quia prævaricatur qui alios corrigere debet; deinde quia peccans, majore pœna dignus est, propter honorem; tertio quia plus corrumpit velut in ordine doctoris peccans. Rursus autem et aliam eorum reprehensionem ponit, quoniam graves sunt sibi subjectis : unde sequitur : *Alligant enim onera gravia* : in quo duplicem eorum malitiam ostendit: unam quidem in hoc quod sine venia expetunt a subjectis summam diligentiam vitæ ; aliam vero in hoc quod sibiipsis multam concedunt licentiam. Oportet autem bonum principem e contrario se habere : in his enim quæ secundum seipsum sunt, gravem judicem esse ; in subjectis autem mansuetum. Intende autem qualiter et eorum reprehensionem aggravat : non enim dixit, Non possunt, sed *Nolunt*; neque dixit, Portare, sed *Digito movere*: idest, neque prope fieri, neque tangere. CHRYSOSTOMUS, hom. XLIII *In op. imperf.* Et quidem quantum ad Pharisæos et Scribas, de quibus loquitur, onera gravia et importabilia dicit legis mandata, de quibus Petrus in Actibus, cap. xv dicit : « Ut quid vultis imponere jugum super cervices discipulorum, quod neque nos neque patres nostri portare potuimus? » Onera enim legis quibusdam rationibus fabulosis commendantes, auditoribus quasi vincula super humeros cordis eorum alligabant, ut velut rationis vinculo constricti, non rejicerent ea a se ; ipsi autem nec ex modica parte ea implebant ; idest ut non dicam pleno opere, sed nec modico tactu, idest digito. GLOSSA *interlinearis.* Vel *alligant onera* ; idest, undecumque traditiones colligunt, quæ conscientiam non levant, sed gravant. HIERONYMUS, super *Alligant onera gravia.* Humeri autem et digitus et onera et vincula, quibus alligant onera, spiritualiter sunt intelligenda. Hic etiam generaliter Dominus adversus omnes magistros loquitur qui grandia jubent, et minora non [2] faciunt. CHRYSOSTOMUS, hom. XLIII *In ope. imperf.* Tales autem sunt qui grave pondus venientibus ad pœnitentiam imponunt ; et sic dum pœna præsens fugitur, contemnitur pœna futura. Si enim fascem super humeros adolescentis quem non potest bajulare, posueris; necesse habet ut aut fascem rejiciat, aut sub pondere confringatur : sic et homini cui grave pondus pœnitententiæ imponis, necesse est ut aut pœnitentiam rejicat, aut suscipiens, dum sufferre non potest, scandalizatus amplius [3] peccet. Deinde etsi erramus modicam pœnitentiam imponentes; nonne melius est propter misericordiam reddere rationem, quam propter crudelitatem? Ubi paterfamilias largus est, dispensator non debet esse tenax. Si Deus benignus, ut quid sacerdos ejus [4] austerus ? Vis apparere sanctus ? Circa tuam vitam esto austerus, circa aliorum benignus : audiant te homines parva mandantem et gravia facientem. Talis est autem sacerdos qui sibi indulget, et alios exigit [5], quemadmodum malus descriptor tributi in civitate, qui se relevat et onerat tribuentes.

2. Omnia vero opera sua faciunt ut videantur ab hominibus. Dilatant enim phylacteria sua, et magnificant fimbrias. Amant autem primos recubitus in cœnis, et primas cathedras in synagogis, et salutationes in foro, et vocari ab hominibus Rabbi. Vos autem nolite vocari Rabbi. Unus est enim magister vester : omnes autem vos fratres estis. Et patrem nolite vocare vobis super terram : unus est enim pater vester qui in cœlis est. Nec vocemini magistri, quia magister vester unus est Christus. Qui major est vestrum, erit minister vester; qui autem se exaltaverit, humiliabitur, et qui humiliaverit, exaltabitur.

[1] Al. deest : « homine. » — [2] Al. omittitur : « non. » — [3] Al. : « melius. » — [4] Al. deest : « ejus. » — [5] P. Nicolai legit : « et ab aliis gravia exigit. »

2. CHRYSOSTOMUS, in hom. LXXII *Sup. Matth.* Supra Dominus arguerat Scribas et Pharisæos crudelitatis et negligentiæ, consequenter autem arguit eos inanis gloriæ, quæ fecit eos a Deo recedere : unde dicit : *Omnia autem opera sua faciunt, ut videantur ab hominibus.* CHRYSOSTOMUS, homil. XLIII *Op. imperf.* In omni re nascitur quod ipsam exterminat, sicut ex ligno vermis, et ex vestimento tinea : unde sacerdotum ministerium, qui positi sunt ad ædificationem sanctitatis, corrumpere diabolus nititur, ut hoc ipsum bonum, dum propter homines fit, fiat malum. Tolle hoc vitium de clero, et sine labore omnia resecabis : ex hoc enim fit ut difficile clerici peccantes pœnitentiam agant. Vult autem Dominus in hoc ostendere causam propter quam non poterant credere Christo ; hoc est quia omnia faciunt ut videantur ab hominibus : impossibile enim est ut credat Christo cœlestia prædicanti qui gloriam hominum concupiscit terrenam. Legi enim aliquem interpretantem hunc locum : Supra cathedram, idest in honore et gradu quo fuerat Moyses, constituti sunt Scribæ et Pharisæi indigne, qui legem prophetantem [1] de Christo venturo prædicabant aliis, ipsi autem non recipiebant præsentem. Propter hoc hortatur populum audire legem quam prædicabant, idest credere in Christum prædicatum a lege et non imitari Scribas et Pharisæos incredulos. Et reddit causam quare prædicabant ex lege Christum venturum, et non credebant in eum : quia scilicet omnia opera sua faciunt ut ab hominibus videantur; idest, quia non prædicabant Christum venturum desiderio adventus ejus : sed ut doctores legis esse ab hominibus viderentur. ORIGENES, tract. XXIV. Ad hoc autem opera sua faciunt ut ab hominibus videantur, visibilem suscipientes circumcisionem, et visibiliter corporalia fermenta auferentes de domibus suis, et similiter his similia agentes. Christi vero discipuli legem in occultis implent, quasi in occulto constituti Judæi, ut Apostolus dicit. CHRYSOSTOMUS, in hom. LXXII *Sup. Matth.* Vide autem hic, quod cum quadam intensione [2] eos incusat. Non enim simpliciter ait quod faciant opera sua ut videantur ab hominibus, sed addidit *omnia.* Deinde monstrat quod neque in magnis vane gloriabantur, sed in quibusdam vilibus rebus : unde subditur: *Dilatant enim philacteria sua, et magnificant fimbrias.* HIERONYMUS, super *Dilatant philacteria.* Dominus enim cum dedisset mandata legis per Moysen, Deut. V, ad extremum intulit : « Ligabis ea in manu tua, et erunt semper ante oculos tuos : » et est sensus : Præcepta mea sint in manu tua, ut opere compleantur ; sint ante oculos tuos ut die ac nocte mediteris in eis. Hoc Pharisæi male interpretantes, scribebant in membranis decalogum Moysi, idest decem legis verba, complicantes ea, et ligantes in fronte, et quasi coronam capitis facientes, ut semper ante oculos moverentur. Jusserat quoque aliud Moyses, Num. XV, ut in quatuor angulis palliorum hiacynthinas fimbrias facerent, ad Israelis populum discernendum : ut quomodo in corporibus circumcisio signum Judaicæ gentis daret, ita vestis haberet aliquam differentiam. Superstitiosi vero magistri captantes lucra, faciebant grandes fimbrias, et acutissimas in eis spinas ligabant, ut videlicet ambulantes et sedentes interdum pungerentur, et quasi hoc commonitione retraherentur ad ministeria servitutis Dei. Pyctaciola ergo illa decalogi, philacteria vocabant, idest conservatoria : eo quod quicumque habuissent ea, quasi ob custodiam et munimentum sui haberent : non intelligentibus Pharisæis quod hæc in corde portanda sunt, non in corpore ; alioquin et armaria et arcæ habent libros, et notitiam Dei non habent. CHRYSOSTOMUS, hom. XLIII *In op. imperf.* Illorum autem exemplo adhuc [3] multi aliqua nomina Hebraica Angelorum confingunt, et scribunt et alligant; quæ non intelligentibus metuenda videntur : quidam vero aliquam partem Evangelii scriptam circa collum portant. Sed nonne quotidie Evangelium in Ecclesia legitur, et auditur ab omnibus? Cui ergo in auribus posita Evangelia nihil prosunt, quomodo eum possunt circa collum suspensa salvare? Deinde ubi est virtus Evangelii? In figuris litterarum, an in intellectu sensuum? Si in figuris, bene circa collum suspendis; si in intellectu, ergo melius in corde posita prosunt quam circa collum suspensa. Alii vero sic exponunt hunc locum : quia dilatabant verba sua de propriis observantiis, quasi philacteria, idest conservatoria salutis, ea populo assidue prædicantes. Fimbrias

[1] Al. : « qui prophetantes. » — [2] Al. : « intentione. » — [3] Al. : « et nunc. »

autem vestimentorum magnificatas dicit superminentias eorumdem mandatorum. HIERONYMUS, parum ante illud, *Vos autem nolite vocari Rabbi.* Cum autem superflue philacteria dilatent, et magnas faciant fimbrias, gloriam cupientes [1] ab hominibus, consequenter arguuntur in reliquis : unde dicitur [2] : *Amant enim primos accubitus in cœnis, et primas cathedras in synagogis.* RABANUS. Notandum, quod non salutari in foro, non primo sedere vel discumbere vetat eos quibus hoc officii ordine convenit; sed eos qui hæc, sive habita sive non habita, indebite amant, a fidelibus quasi improbos [3] dicit esse cavendos. CHRYSOSTOMUS, homil. XLIII *In oper. imperf.* Non enim vituperat eos qui in primo loco recumbunt, sed eos qui amant discubitus ; ad voluntatem vituperationem referens, non ad factum. Sine causa enim loco se humiliat qui corde se præfert : aliquis enim jactator audiens laudabile esse in ultimo loco discumbere, discumbit post omnes; et non solum jactantiam cordis non dimittit, sed adhuc aliam jactantiam humilitatis acquirit, ut qui vult videri justus, et humilis videatur. Multi enim superbi corpore quidem in novissimo recumbentes, cordis autem elatione videntur sibi in capite recumbere; et multi sunt humiles in capite recumbentes, et conscientia se in ultimo esse existimant. CHRYSOSTOMUS, in homilia LXXII *Sup. Matth.* Intende ubi in eis vana gloria dominabatur : in synagogis scilicet, in quas intrabant alios directuri : in cœnis hoc pati qualitercumque tolerabile erat, quamvis doctorem in admiratione esse oporteat, non in Ecclesia solum, sed ubique. Si autem diligere talia est incusatio, quam malum est studere ut his aliquis potiatur? CHRYSOSTOMUS, hom. XLII *In op. imperf.* Primas etiam salutationes amant, non solum in tempore, ut eos primum salutemus ; sed etiam in voce, ut clamantes dicamus, Ave Rabbi ; et in corpore, ut flexis capitibus eis incurvemur; et in loco, ut in publico salutentur : unde dicit : *Et salutationes in foro.* RABANUS, super *Nolite vocari Rabbi.* Quamvis in hoc culpa non careant, si iidem in foro litibus interesse qui in cathedra Moysi magistri synagogæ cupiunt appellari, et vocari ab hominibus Rabbi. CHRYSOSTOMUS, homil. XLIII *Op. imperf.* Idest, vocari volunt, et non esse : nomen appetunt, et officium negligunt. ORIGENES, tract. XXIV. In Ecclesia etiam Christi invenientur mensarum suscipientes primatum, ut diacones fiant : consequenter autem primas cathedras eorum qui dicuntur presbyteri, præripere ambiunt : quidam autem machinantur ut Episcopi vocentur ab hominibus, hoc est Rabbi. Christi autem discipulus diligit quidem in spiritualibus cœnis recubitus primos, ut meliora spiritualium ciborum manducet : diligit etiam cum Apostolis sedentibus super duodecim thronos primas cathedras, actibus bonis dignum se præbere festinans cathedris hujusmodi : sic autem et salutationes diligunt quæ fiunt in nundinis cœlestibus, idest cœlestibus primitivorum congregationibus. Vocari autem Rabbi neque ab hominibus neque ab aliquo alio diligit justus, quia unus est Magister omnium : unde subdit : *Vos autem nolite vocari Rabbi.* CHRYSOSTOMUS, in homilia LXXII *Sup. Matth.* Vel aliter. Præmissorum, de quibus Pharisæos incusaverat, alia quidem sicut parva, et vilia prætermisit quasi discipulis de his instrui non indigentibus; sed quod erat omnium malorum causa, idest thronum appetere magistralem, hoc in medium ducit ad discipulos instruendum : unde subdit : *Vos autem nolite vocari Rabbi : unus est enim magister vester.* CHRYSOSTOMUS, hom. XLIII *In op. imperf.* Quasi dicat : *Nolite vocari Rabbi*, ne quod Deo debetur, vobis præsumatis. Nolite et alios vocare Rabbi, ne divinum honorem hominibus deferatis. Unde est enim Magister omnium, qui omnes homines naturaliter docet. Si enim homo hominem erudiret, omnes homines discerent qui habent doctores : nunc autem quia non homo docet, sed Deus; multi quidem docentur, pauci autem discunt. Non enim homo intellectum præstat homini docendo, sed a Deo præstitum per admonitionem exercet. HILARIUS, cap. XXIV. Et ut meminerint discipuli se filios parentis unius, et per novæ nativitatis generationem terreni ortus excessisse primordia, subdit : *Omnes autem vos fratres estis.* HIERONYMUS, *Contra Helvidium* a medio. Omnes autem homines affectu fratres dici possunt : quod in duo dividitur; in speciale et commune. In

[1] Al. : « capitantes. » — [2] Al. : « sequitur. » — [3] Al. : « docet. »

speciale, quia omnes Christiani fratres vocantur; porro in communе, quia omnes homines ex uno patre nati, pari inter nos germanitate conjungimur.

Sequitur : *Et patrem nolite vacare vobis super terram.* CHRYSOSTOMUS, hom. LXIII, *Operis imperf.* In mundo enim, quamvis homo hominem generat, tamen unus est pater qui omnes creavit. Non enim initium vitæ habemus ex parentibus, sed transitum vitæ per eos accipimus. ORIGENES, tract. XXIV. Sed quis non vocat patrem in terris? Qui per omnem actum secundum Deum impletum dicit : *Pater noster, qui es in cœlis* : supra VI. GLOSSA. Quia vero apparebat quis esset omnium pater, in hoc quod dixerat. *Qui es in cœlis*, vult exponere quis sit omnium magister: unde præceptum de magistro iterum repetit, dicens : *Ne vocemini magistri, quia magister vester unus est Christus.* CHRYSOSTOMUS, in homilia LXXII *Sup. Matth.* Non tamen, dum dicitur Christus Magister : excluditur Pater : sicut neque ex hoc quod Deus Pater noster dicitur, hominum Pater excluditur Christus. HIERONYMUS, *ubi supra.* Quæritur autem quare adversum hoc præceptum Apostolus doctorem Gentium se esse dixerit, aut quomodo in monasteriis vulgato sermone se invicem patres vocant. Quod sic solvitur. Aliud est esse natura patrem vel magistrum [1], aliud indulgentia. Nos si hominem patrem vocamus, honorem ætati deferimus, non auctorem nostræ ostendimus vitæ. Magister enim dicitur ex consortio veri magistri : et ne infinita replicem, quomodo unus per naturam Deus, et unus Filius non præjudicat ceteris, ne per adoptionem dii vocentur et filii : ita et unus Pater et Magister non præjudicat aliis, ut abusive vocentur et patres et magistri. CHRYSOSTOMUS in hom. LXXII, *Sup. Matth.* Non solum autem Dominus primatus cupere prohibet, sed ad contrarium auditorem inducit : unde subdit : *Qui major est vestrum, erit minister vester.* ORIGENES, tract. XXIV. Vel aliter. Et si ministrat quis verba divina, sciens quia Christus in eo fructificat, nequaquam se magistrum, sed ministrum profitetur : unde sequitur : *Qui major est vestrum, erit minister vester* : quoniam et ipse Christus cum esset vere magister, ministrum se esse professus est, dicens : *Ego sum in medio vestrum quasi qui ministrat.* Bene autem post omnia quibus vanæ gloriæ vetavit concupiscentiam, addidit dicens : *Qui autem se exaltaverit, humiliabitur; et qui se humiliaverit, exaltabitur.* REMIGIUS. Quod sic intelligitur: Omnis qui se de suis meritis extollit, apud Deum humiliabitur; et qui se de beneficiis humiliat apud Deum exaltabitur.

3. Væ autem vobis Scribæ et Pharisæi hypocritæ, qui clauditis regnum cœlorum ante homines. Vos enim non intratis, nec introeuntes sinitis intrare.

3. ORIGENES, tract. XXV. Christus quasi vere Filius Dei illius qui legem dedit, secundum similitudinem benedictionum quæ sunt sunt in lege, dixit et ipse beatitudines eorum qui salvantur ; secundum similitudinem autem maledictionum positarum in lege ponit *væ* adversus peccatores, dicens : *Væ vobis Scribæ et Pharisæi hypocritæ.* Qui fatentur bonitatis esse adversus peccatores ista pronuntiare, intelligant quia simile est propositum Dei in maledictionibus legis ; sive autem illa maledictio, sive istud, *væ*, non ex pronuntiante contingit peccanti, sed ex peccatis, quibus dignum se præbet ad susceptionem istorum, quæ Deus disciplinæ causa prænuntiavit, ut convertantur homines ad bonum : sicut pater increpans filium, profert verba maledictionis ; nec tamen vult illum dignum fieri maledictionibus illis ; sed magis ab eis divertere. Hujus autem *væ* causa subdit : *Quia clauditis regnum cœlorum ante homines ; vos autem non intratis nec introeuntes sinitis intrare.* Hæc duo præcepta naturaliter inseparabilia sunt : quoniam hoc ipsum sufficit ad expulsionem quod alios non permittit intrare. CHRYSOSTOMUS, homil. XLIV *In op. imperf.* Regnum cœlorum dicuntur Scripturæ, quia in illis insitum [2] est regnum cœlorum : janua est intellectus earum. Vel regnum cælorum est beatitudo cælestis : janua autem est Christus, per quem introitur in eam. Clavicularii autem sunt sacerdotes, quibus creditum est verbum docendi et interpretandi Scripturas : clavis autem est verbum scientiæ Scripturarum, per quam aperitur hominibus janua veritatis. Apertio autem ejus est interpretatio vera. Vide autem, quia non dixit, *Væ vobis*

[1] Al. : « vel matrem. » — [2] Al. : « insertum. »

qui aperitis, sed *qui clauditis*: ergo non sunt Scripturæ clausæ [1], licet sint obscuræ. ORIGENES, tract. XXV. Pharisæi ergo et Scribæ nec intrabant, nec eum volebant audire qui dixit Joan. X : « Si quis per me introierit, salvabitur : » et nec intrantes, idest eos qui credere poterant propter ea quæ a lege et prophetis ante fuerant declarata de Christo, introire sinebant cum omni terrore januam claudentes : adhuc derogabant doctrinæ ejus, et subvertebant omnem propheticam Scripturam de eo, et blasphemabant omne opus ipsius quasi falsum et a diabolo factum. Sed et omnes qui mala conversatione sua dant exemplum peccandi in populo ; et qui faciunt injuriam, scandalizantes pusillos, claudere videntur ante homines regnum cœlorum. Et hoc peccatum invenitur quidem in popularibus ; maxime autem in doctoribus, qui docent quod decet secundum justitiam Evangelii homines, non autem faciunt quod docent. Bene autem viventes et bene docentes aperiunt hominibus regnum cœlorum ; et dum ipsi intrant, alios provocant introire. Sed et multi non permittunt intrare in regnum cœlorum intrare volentes, quando et sine ratione excommunicant quosdam propter aliquem zelum, qui meliores sunt quam ipsi ; et ipsi quidem non permittunt eos introire. Illi autem qui sobrii sunt mente, patientia sua tyrannidem eorum vincentes, quamvis vetiti, tamen intrant et hereditant regnum. Sed et qui cum multa temeritate seipsos dederunt ad professionem docendi priusquam discerent, et Judaicas fabulas imitantes, detrahunt eis quia ea quæ sursum sunt in Scripturis requirunt, claudunt quantum ad se ante homines regnum cœlorum.

Væ vobis Scribæ et Pharisæi hypocritæ, qui comeditis domos viduarum orationes longas orantes : propter hoc amplius accipietis judicium.

4. CHRYSOSTOMUS in hom. LXXIII. *Sup. Matth.* De reliquo Dominus de gula eos reprehendit ; et, quod deterius, est, quoniam non a divitibus, sed a viduis accipiebant unde ventrem implerent ; et illorum inopiam conterebant quam relevare oportebat : unde dicitur : *Væ vobis Scribæ et Pharisæi hypocritæ qui comeditis domos viduarum.* GLOSSA, *interlin.* Idest, qui vestra superstitione nihil intenditis nisi ut prædam de subjecta plebe faciatis. CHYSOSTOMUS, hom. XLIV, *Op. imperf.* Sexus autem mulierum incautus est, quia non omnia quæ videt aut audit cum ratione considerat : mollis etiam est, quia facile flectitur vel de malo ad bonum, vel de bono ad malum. Virilis autem sexus et cautior et durior est. Propterea simulatores sanctitatis circa mulieres maxime negotiantur : quia nec intelligere eorum simulationes possunt, et facile ad eorum dilectionem inclinantur religionis causa. Præcipue tamen circa viduas negotiantur : primo quidem quia mulier non facile decipitur habens consiliarium virum ; deinde quia non facile de facultatibus suis aliquid dant, cum sint in potestate viri. Propterea ergo Dominus, dum Judaicos sacerdotes confundit, Christianos monet ne viduis mulieribus amplius commorentur quam ceteris ; quia etsi voluntas mala non sit, tamen suspicio mala est. CHRYSOSTOMUS in homil. LXIII *Sup. Matth.* Deinde et hujus rapinæ modus erat gravior : additur enim, *Orationes longas orantes.* Quicumque enim malum facit, dignus est pœna ; sed qui a religione causam accipit nequitiæ, graviori est obnoxius pœnæ : unde sequitur : *Propter hoc amplius accipietis judicium.* CHRYSOSTOMUS, hom. XLII, *In op. imperf.* Primum quidem pro eo quod estis iniqui ; alterum pro eo quod figmentum accipitis sanctitatis : avaritiam enim vestram, religionis colore depingitis ; et quasi præstatis diabolo arma Dei, ut ametur iniquitas, dum pietas æstimatur. HILARIUS, cap. XXIV. Vel quia hinc procedit [2] regni cælestis observatio [3], ut in obeundis viduarum domibus retineatur ambitio ; ideo accipient amplius judicium quia pœnam proprii peccati et reatum alienæ ignorantiæ debebunt. GLOSSA *interlinearis.* Vel quia « servus sciens et non faciens, vapulabit multis : » Luc. XII.

5. Væ vobis Scribæ et Pharisæi hypocritæ, qui circuitis mare et aridam ut faciatis unum proselytum : et cum fuerit factus, facitis eum filium gehennæ duplo quam vos.

5. CHRYSOSTOMUS in hom. LXXIII, *Sup. Matth.* Post præmissa, rursus eos Dominus aliter incusat : et quia inefficaces sunt ad multorum salutem, cum multo labore indigeant ut ad salutem unum convertant ; et quia non solum desides sunt circa eos quos convertunt, sed eo-

[1] Al. : « clausulæ. » — [2] Al. : « procedebat. » — [3] P. Nicolai habet : « obsecratio. »

rum etiam destructores, dum eos corrumpunt pravæ vitæ exemplis : unde dicitur : *Væ vobis Scribæ et Pharisæi hypocritæ, qui circuitis mare et aridam, ut faciatis unum proselytum.* HILARIUS, cap. XXIV. Maris autem et terræ peragratione significat in totius orbis finibus eos esse Christi Evangelio obtrectaturos, et legis jugo contra justificationem fidei aliquos subdituros. Proselyti enim sunt ex Gentibus in synagogam recepti quorum futurorum raritas in uno indicatur. Neque enim post Christi prædicationem doctrinæ eorum fides relicta est; sed quisquis acquisitus fuerit ad fidem Judæorum, filius fit gehennæ. ORIGENES, tract. XXV. Quicumque enim post Salvatorem judaizant, docentur imitari affectum eorum qui dixerunt in illo tempore, *Crucifige, crucifige eum* : infra XXVII : unde sequitur : *Et cum factus fuerit, facitis eum filium gehennæ duplo quam vos.* HILARIUS, cap. XXIV. Ideo autem pœnæ duplicatæ erit filius, quia neque sit remissionem peccatorum Gentilium consecutus, et societatem eorum qui Christum persecuti sunt, sit secutus. HIERONYMUS, super *Væ vobis qui circuitis.* Vel aliter. Scribæ et Pharisæi totum lustrantes orbem, id studii habebant, de Gentibus facere proselytum ; idest, advenam incircumcisum miscere populo Dei. CHRYSOSTOMUS, hom. XLIV, *Oper. imperf.* Non autem propter misericordiam, volentes eum salvare quem docebant; sed aut propter avaritiam, ut additis in synagoga Judæis, sacrificiorum adderetur oblatio : aut propter vanam gloriam. Qui enim seipsum mergit in gurgite peccatorum, quomodo alterum a peccatis velit eripere? Numquid magis misericors potest alteri aliquis esse quam sibi? Ex ipsis ergo actibus ostenditur qui propter Deum aliquem vult convertere, aut propter vanitatem. GREGORIUS, XXXI, *Moral.* [1]. cap. VII. Quia vero hypocritæ, quamvis perversa semper operentur, loqui tamen recta non desinunt ; bene loquendo quidem in fide vel conversatione filios pariunt, sed eos bene vivendo nutrire non possunt : quanto enim se libentius terrenis actibus inserunt, tanto negligentius eos quos genuerant [2], agere terrena permittunt. Et quia obduratis cordibus vivunt, ipsos etiam quos generant filios nulla pietate debiti amoris agnoscunt : unde et hic de hypocritis dicitur : *Et cum fuerit factus, facitis eum filium gehennæ duplo quam vos.* AUGUSTINUS, *Cont. Faustum* lib. XVIII, cap. XXIX. Hoc autem, non quia circumcidebantur, dixit; sed quia eorum mores imitabantur a quibus imitandis suos cohibuerat, dicens : *Super cathedram Moysi* etc. In quibus verbis utrumque debet adverti : et quantus honor delatus sit doctrinæ Moysi, in cujus cathedra etiam mali sedentes, bona docere cogebantur; et inde fieret proselytus filius gehennæ, non quidem verba legis audiendo, sed eorum facta sectando [3]. Propterea autem duplo quam illi, quia hoc negligebat implere quod propria voluntate susceperat, non ex Judæis natus, sed sponte Judæus factus. HIERONYMUS, *ubi supra.* Vel quia ante, dum esset Gentilis, simplicitate [4] errabat, et erat semel filius gehennæ; videns autem [5] magistrorum vitia et intelligens destruere eos opere quod verbo docebant, revertitur ad vomitum suum, et Gentilis factus, quasi prævaricator majori pœna dignus erat. CHRYSOSTOMUS, hom. XLIV, *Oper. imperf.* Vel quia forte sub cultura idolorum constitutus, vel propter homines justitiam servabat; factus autem Judæus malorum magistrorum provocatus exemplo, fiebat pejor magistris. CHRYSOSTOMUS in hom. LXXIII, *Sup. Matth.* Cum enim virtuosus fuerit magister, discipulus imitatur : cum autem fuerit malus, superexcedit, HIERONYMUS. Filius autem vocatur gehennæ, quomodo filius perditionis, et filius hujus sæculi : unusquisque enim cujus opera facit, hujus filius appellatur. ORIGENES, tract. XXV. Ex hoc autem loco discimus quoniam et eorum qui in gehenna futuri sunt, erit differentia tormentorum; quando alter est simpliciter filius gehennæ, alter vero dupliciter. Sed et hic videre oportet si generaliter est fieri aliquem filium gehennæ, ut puta Judæum aut Gentilem, aut etiam specialiter, ut per singulas species peccatorum fiat quis filius gehennæ : ut justus quidem secundum numerum justitiarum suarum

[1] Super illud Job. XXXIX, de Struthione dictum, *relinquit in terra ova sua;* sed in antiquis codd. partim cap. VII, partim 8, nec eadem serie in Gregorii textu hæc habentur, sed multis interjectis, ut nec occasione hujus loci Matthæi, de quo nec leviter meminit. Ex edit. P. Nicolai. —[2] Al. : « generant. » — [3] Al. : « sectam. » — [4] Al. : « simpliciter. » — [5] Al. deest : « autem. »

augeatur in gloria, peccator autem secundum numerum peccatorum suorum multiplicetur in gehenna.

6. Væ vobis duces cæci, qui dicitis : Quicumque juraverit per templum, nihil est; qui autem juraverit in auro templi, debitor est. Stulti et cæci : quid enim majus est : aurum, an templum quod sanctificat aurum? Et quicumque juraverit in altari, nihil est; quicumque autem juraverit in dono quod est super illud, debet. Cæci : quid enim majus est : donum, an altare quod sanctificat donum? Qui ergo jurat in altari, jurat in eo, et in omnibus quæ super illud sunt; et quicumque juraverit in templo, jurat in illo, et in eo qui habitat in ipso; et qui jurat in cœlo, jurat in throno Dei, et in eo qui sedet super ipsum.

6. Hieronymus, *ubi supra*. Sicut in philacteriis et fimbriis dilatatis opinio sanctitatis captabat gloriam, et per occasionem gloriæ quærebant lucra; sic alia traditionis fraude inventa, impietatis arguit transgressores [1]. Si quis enim in contentione, seu in aliquo jurgio, vel in causæ ambiguo, jurasset in templo, et postea convictus esset mendacii, non tenebatur criminis : et hoc est quod dicit : *Væ vobis duces cæci*, *qui dicitis* : *Quicumque juraverit per templum*, *nihil est*; quasi dicat: Nihil debet. Sin autem jurasset in auro et pecunia, quæ in templo sacerdotibus offerebatur, statim id in quo jurabat, cogebatur exsolvere : unde sequitur : *Qui autem juraverit in auro templi*, *debet*, vel *debitor est*. Chrysostomus, hom. XLIV *In op. imperf.* Templum quidem ad gloriam Dei pertinet, et ad hominum spiritualem salutem : aurum autem templi, etsi ad gloriam Dei pertineat, tamen magis ad delectationem hominum et ad utilitatem sacerdotum offertur. Judæi ergo aurum quo ipsi delectabantur, et dona quibus pascebantur, sanctiora dicebant esse quam ipsum templum : ut homines promptiores facerent ad offerenda dona quam ad preces fundendas in templo. Unde convenienter reprehendit Dominus, dicens : *Stulti et cæci : quid enim majus est : aurum, an templum, quod sanctificat aurum?* Multi autem nunc Christiani sic insipienter intelligunt. Ecce enim si aliqua causa fuerit, modicum videtur facere qui jurat per Deum; qui autem jurat per Evangelium, majus aliquid fecisse videtur. Quibus similiter dicendum est, *Stulti et cæci :* nam Scripturæ propter Deum scriptæ sunt, non Deus propter Scripturas. Major ergo est Deus, qui sanctificat evangelium, quam evangelium quod sanctificatur ab eo. Hieronymus, super *Væ qui dicitis*, *Quicumque juraverit*. Rursus si quis jurasset in dono vel in victimis, in simila, et ceteris quæ offerunt Deo super altare ; hoc studiosissime repetebant. Totum autem faciebant non ob Dei timorem, sed ob divitiarum cupiditatem : unde sequitur : *Et qui juraverit in altari, nihil est ; qui autem juraverit in dono quod super illud est, debet.* Arguit enim eos Dominus stultitiæ et fraudulentiæ : quod multo majus sit altare quam hostiæ, quæ sanctificantur ab altari : unde sequitur : *Cæci* : *quid enim majus est* : *donum*, *an altare*, *quod sanctificat donum?* Glossa. Et ne forte in tantam insaniam prorumperent ut dicerent, aurum sanctius esse templo, et donum altari; eos alia ratione convincit : quia videlicet in juramento quod fit per templum et altare, continetur juramentum quod fit per aurum vel per donum : et hoc est quod subdit : *Qui ergo jurat in altari*, *jurat in eo, et in omnibus quæ super illud sunt.* Origenes, tract. xxv. Similiter quoniam Judæi consuetudinem habebant per cœlum jurare, ad reprehensionem eorum subdit; *Qui jurat in cœlo*, *jurat in throno Dei*, *et in eo qui sedet super ipsum.* Non ergo, sicut arbitrantur, evadunt periculum in eo quod non per Deum jurant, sed per thronum Dei, scilicet cœlum. Glossa *ordinaria.* Qui enim per subjectam creaturam jurat, et per præsidentem creaturæ jurat. Origenes, tract. xxv. Est autem juramentum confirmatio verbi de quo juratur. Juramentum ergo intelligendum est testimonium Scripturarum, quod profertur ad confirmationem verbi quod loquimur : ut sit quidem templum Dei Scriptura divina; aurum autem sensus positus [2] in ea. Sicut autem aurum quod fuerit extra templum, non est sanctificatum : sic omnis sensus qui fuerit extra divinam Scripturam, quamvis admirabilis videatur, non est sanctus. Non ergo debemus ad confirmandam doctrinam nostros intellectus assumere, nisi ostenderimus eos esse sanctos, ex eo quod in Scripturis continentur divinis. Altare autem est hominis cor, quod principale habetur in homine. Vota autem, et dona quæ ponuntur super altare, est omne quod supponitur cordi, ut orare, psallere, eleemonsynas facere et jejunare. Sanctum ergo facit omne votum hominis

[1] P. Nicolai legit : « præceptum. » — [2] Al. deest : « positus. »

cor ejus, ex quo votum ei offertur. Ideo non potest honorabilius esse votum quam cor hominis, ex quo transmittitur votum. Si ergo conscientia hominis non pungat, fiduciam habet ad Deum, non propter dona, sed quia, ut dicam, altare cordis sui bene construxit. Tertium est ut dicamus quod super templum, idest super omnem Scripturam, et super altare, idest super omne cor, est intellectus quidam qui dicitur cœlum et thronus ipsius dicitur Dei, in quo est videre [1] facie revelata, cum venerit quod perfectum est, faciem veritatis. Hilarius, cap. xxiv. Adveniente etiam Christo, inutilem docet esse fiduciam legis : quia non in lege Christus; sed lex sanctificatur in Christo; in quo veluti sedes thronusque sit positus; atque ita stulti cæcique sunt, qui sanctificante prætermisso, sanctificata venerantur. Augustinus, *De quæst. Evang.* lib. I, cap. xxxiv. Templum etiam et altare, ipsum Christum intelligimus; aurum et donum, laudes et sacrificia precum, quæ in eo et per eum offerimus. Non enim ille per hæc, sed ista per illum sanctificantur.

7. Væ vobis Scribæ et Pharisæi hypocritæ, qui decimatis mentam et anetham et cyminum; et reliquistis quæ graviora sunt legis, judicium, et misericordiam, et fidem. Hæc oportuit facere, et illa non omittere. Duces cæci, excolantes culicem, camelum autem glutientes.

7. Chrysostomus, in hom. LXXIII *Sup. Matth.* Supra Dominus dixerat, quod ligabant graviora onera, et aliis imponebant quæ ipsi nec tangere volebant; hic autem rursus ostendit, quod in parvis quærentes diligentiam, magna contemnebant : unde dicitur : *Væ vobis Scribæ et Pharisæi hypocritæ, qui decimatis mentam et anethum et cyminum.* Hieronymus, super *Væ vobis qui decimatis.* Pharisæi enim, quia præceperat Dominus propter alimoniam sacerdotum et levitarum, quorum pars erat Dominus, omnium rerum offerri in templo decimas, ut intellectus mysticos dimittamus, hoc unum habebant studii, ut quæ vilia fuerant comportarentur; cetera quæ erant majora, parvipendebant : unde sequitur : *Et reliquistis quæ graviora sunt legis, judicium, et misericordiam, et fidem.* Ex hoc capitulo arguit eos avaritiæ, quod studiose etiam vilium olerum decimas exigant, et judicium in disceptatione negotiorum, misericordiamque in pauperes, et fidem in Deum, quæ magna sunt, prætermittant. Chrysostomus, hom. XLIV *Op. imperf.* Vel quia sacerdotes avaritia pleni, si quis decimas alicujus rei minimæ non obtulisset, corripiebant eum, quasi magnum crimen fecisset : si quis autem [2] alterum lædebat, aut in Deum peccabat, non curabant eum corripere : de lucro quidem suo solliciti, et de gloria Dei ac salute hominum negligentes. Servare enim justitiam, et facere misericordiam, et habere fidem propter suam gloriam Deus mandavit : decimas autem offerre propter utilitatem sacerdotum, ut sacerdotes quidem populo in spiritualibus obsequantur, populi autem in carnalibus sacerdotibus subministrent. Sic et modo fit, quia omnes de honore suo sunt solliciti, de honore autem Dei nulli; portiones etiam suas vigilanter defendunt, sed circa obsequium Ecclesiæ curam impendere non attendunt. Si populus recte decimas non obtulerit, murmurant omnes; si peccantem populum viderint, nemo murmurat contra eos. Sed quia Scribarum et Pharisæorum, ad quos loquebatur, quidam populares erant; non est incongruum ut aliam expositionem faciamus, propter eos qui decimam dabant : nam et qui accipit decimas, recte decimare dicitur, et qui dat. Scribæ ergo et Pharisæi minimarum quidem rerum decimas offerebant, ostendendæ religionis gratia; in judiciis autem erant injusti, in fratres [3] sine misericordia, in veritatem increduli. Origenes, tract. xxv. Sed quoniam contingens erat ut audientes quidem Dominum ista loquentem, contemnerent minimarum rerum decimationem; sapienter addidit : *Et hæc oportuit facere*, hoc est judicium, misericordiam et fidem, *et illa non omittere*, idest decimationem mentæ, anethi et cymini. Remigius. Ostendit quippe Dominus his verbis quoniam omnia præcepta legis, tam maxima quam minima, sunt implenda. Redarguuntur autem qui eleemosynas de fructibus terræ faciunt putantes se minime posse peccare; quibus nihil prosunt eleemosynæ, nisi a peccatis studeant cessare. Hilarius, cap. xxiv. Et quia minoris periculi [4] esset decimationem oleris quam benevolentiæ officium præterire,

[1] In Veneta Nicolini edit. an. 1593, necnon in Romana S. Pii V. est : « cœlum, in quo est videre, etc. » intermediis omissis. — [2] Al. omittitur : « autem. » — [3] Al. : « in fratribus. » — [4] P. Nicolai legit : « piaculi. »

irridet eos consequenter Dominus, dicens : *Duces cæci, excolantes culicem, camelum autem glutientes.* HIERONYMUS, super *Duces cæcorum.* Camelum puto esse magnitudinem præceptorum; judicium, misericordiam et fidem; culicem decimationem mentæ, anethi et cymini et reliquorum olerum vilium. Hæc autem præcepta Dei, quæ magna sunt, devoramus atque negligimus; et operationem religionis in parvis, quæ lucrum habent, cum diligentia demonstramus. ORIGENES, trac. XXV. Vel *excolantes* [1] *culicem;* idest, expellentes a se minima delicta, quæ culices nominavit; *camelum autem glutientes* [2]; idest, committentes maxima delicta, quæ nominat camelos, animalia videlicet tortuosa et grandia. Scribæ autem moraliter sunt qui amplius nihil æstimant positum in Scripturis quam simplex sermo demonstrat; Pharisæi autem sunt omnes qui justificant semetipsos, et dividunt se a ceteris, dicentes : Noli mihi appropinquare, quoniam mundus sum. Menta autem et anethum et cyminum, ciborum conditur
æ sunt, non principales cibi. Sic in conversatione nostra, quædam sunt necessaria ad justificationem, ut judicium, misericordia et fides; alia sunt quasi [3] condientia actus nostros, et suaviores eos facientia; ut abstinentia risus, jejunium, flexio genuum et hujusmodi. Quomodo autem non æstimantur cæci qui non vident? Quoniam nihil prodest cautum esse dispensatorem in rebus minimis, cum principalia negliguntur. Hos ergo sermo præsens confundit, non quidem levia prohibens observare, sed principalia præcipiens cautius custodire. GREGORIUS, I *Moral.* cap. XIV [4]. Vel aliter. Culex susurrando vulnerat, camelus autem sponte se ad suscipienda onera inclinat. Liquaverunt ergo culicem Judæi, qui seditiosum latronem dimitti petierunt : camelum vero glutierunt, quia eum qui ad suscipienda nostræ mortalitatis onera sponte descenderat, extinguere clamando conati sunt.

8. Væ vobis Scribæ et Pharisæi hypocritæ, qui mundatis quod deforis est calicis et paropsidis; intus autem pleni estis rapina et immunditia. Pharisæe cæce, munda prius quod intus est calicis et paropsidis, ut fiat et id quod deforis est, mundum.

8. HIERONYMUS, super *Væ vobis qui mundatis quod deforis est.* Diversis verbis, eodem sensu quo supra arguit Pharisæos simulationis et mendacii; quod aliud ostendant hominibus foris, aliud domi agant : unde dicitur : *Væ vobis Scribæ et Pharisæi hypocritæ, qui mundatis quod deforis est calicis et paropsidis.* Non hoc dicit quod in calice et paropside eorum superstitio moraretur; sed quod foris hominibus ostenderent sanctitatem : quod manifestum est ex eo quod addidit, dicens : *Intus autem pleni estis rapina et immunditia.* CHRYSOSTOMUS, hom. XLIV *Oper. imperf.* Vel hoc dicit, quia Judæi quoties ingressuri erant in templum, aut sacrificia oblaturi, aut per dies festos, seipsos et vestimenta sua et utensilia lavabant [5]; et a peccatis nemo seipsum purgabat; dum Deus neque corporis munditiam laudet, neque sordes condemnet. Pone tamen quod Deus odit sordes corporum et vasorum, quæ necesse est ut ipso usu sordidentur; quanto magis sordes conscientiæ horret, quam, si volumus, semper mundam servamus? HILARIUS, cap. XXIV. Arguit ergo eos quia jactantiam inutilis studii sequentes, utilitatis perfectæ ministerium derelinquunt. Calicis namque usus interior est; qui si obsorduerit, quid proficit lotus exterior? Atque ideo interioris conscientiæ nitor est obtinendus, ut ea quæ corporis sunt, forinsecus abluantur : et ideo subdit; *Pharisæe cæce, munda prius quod intus est calicis et paropsidis, ut fiat et id quod deforis est, mundum.* CHRYSOSTOMUS, hom. XLIV *Oper. imperf.* Non autem hoc dicit de sensibili calice aut paropside, sed de intelligibili : qui si nunquam tetigerit aquam, mundus potest esse apud Deum; si autem peccaverit, et tota aqua pelagi et fluminum se laverit, sordibus est, et miser ante Deum. CHRYSOSTOMUS, in homil. LXXXVI *Sup. Matth.* Attende autem, quod ubi de decimis loquebatur, convenienter dixit : *Hæc oportuit facere, et illa non omittere.* Decima enim eleemosyna quædam est. Quid autem nocet eleemosynam dare? Non tamen hoc dixit sicut legalem observationem inducens. Hic autem, ubi de purgationibus et immunditiis disputat, non hoc addit; sed ostendit quod de necessitate ad interiorem munditiam exterior sequitur; quod quidem

[1] Al. : « *excolentes.* » — [2] Al. : « *glutiunt.* » — [3] Al. : « sunt etiam quasi, etc. » — [4] Cap. VII, vel in antiquis exem. cap. XIV, super illud Job. I : *Fuit possessio ejus septem millia ovium, et tria millia camelorum.* Ex edit. P. Nicolai. — [5] Al. : « lavant. »

extra est calicis, et paropsidis, corpus vocans; quod autem intus est, animam. ORIGENES, tract. XXV. Hic sermo nos instruit, ut festinemus esse justi, non apparere. Qui enim studet ut appareat justus, quæ a foris sunt, mundat, et quæ videntur curat; cor autem et conscientiam negligit. Qui autem studet ea quæ intus sunt, idest cogitationes, mundare, consequens est ut etiam ea quæ a foris sunt, faciat munda. Sed omnes falsi dogmatis professores, calices sunt a foris quasi mundati, propter speciem religionis quam simulant; ab intus autem pleni rapina et simulatione, dum rapiunt homines ad errorem. Calix etiam est vas ad potum, paropsis ad cibum. Omnis ergo sermo per quem potamur spiritualiter, vel omnis narratio per quam nutrimur, vasa sunt potus et cibi. Qui ergo student compositum proferre sermonem magis quam salutari sensu repletum, calix ejus a foris mundatus est, ab intus autem sordibus vanitatis impletus. Sed et litteræ legis et Prophetarum, calices spiritualis potus et paropsides necessariarum escarum sunt. Scribæ quidem et Pharisæi student sensum exteriorem mundum demonstrare; discipuli autem Christi sensum spiritualem mundare festinant.

9. Væ vobis Scribæ et Pharisæi hypocritæ: quia similes estis sepulcris dealbatis, quæ a foris parent hominibus speciosa, intus vero plena sunt ossibus mortuorum et omni spurcitia. Sic et vos a foris quidem paretis hominibus justi; intus autem pleni estis hypocrisi et iniquitate.

9. ORIGENES, tract. XXV. Sicut habetur superius, intus pleni rapina et imtemperantia; similiter hic pleni sunt hypocrisi et iniquitate; qui comparantur ossibus mortuorum, et immunditiæ universæ: unde dicit: *Væ vobis Scribæ et Pharisæi hypocritæ, qui similes estis sepulchris dealbatis.* CHRYSOSTOMUS, hom. XLV *Op. imperf.* Merito quidem justorum corpora templa dicuntur, quia anima in corpore justi [1] dominatur, sicut Deus in templo; vel quia ipse Deus in corporibus habitat justis. Corpora autem peccatorum sepulcra dicuntur mortuorum, quia anima mortua est in corpore peccatoris: nec enim vivens putanda est quæ nihil vivum aut spirituale agit in corpore. HIERONYMUS super *Quia similes estis.* Sepulcra autem forinsecus lævigata sunt calce, et ornata marmoribus in auro, coloribusque distinctis [2]: intus autem plena sunt ossibus mortuorum: unde dicitur: *Quæ apparent hominibus speciosa; intus autem plena sunt ossibus mortuorum, et omnia spurcitia.* Sic autem et perversi magistri, qui alia docent et alia faciunt, munditiam habitu vestis et verborum humilitate demonstrant; intus autem pleni sunt omni spurcitia et avaritia et libidine: et hoc manifeste exprimit inferens: *Sic et vos a foris quidem apparetis hominibus justi; intus autem pleni estis hypocrisi et iniquitate.* ORIGENES, tract. XXV. Omnis enim justitia simulata mortua est, quæ propter Deum non fit; magis autem nequam justitia est; sicut mortuus homo, non est homo; et sicut mimi, qui personas suscipiunt aliorum, et non sunt ipsi quos simulant. Tanta ergo sunt ossa in eis et immunditiæ, quanta bona simulant ex malo affectu. Videntur autem a foris justi coram hominibus; non eis quos Scriptura appellat deos, sed coram eis qui sicut homines moriuntur. GREGORIUS, XXVI *Moral.* cap. XXIII. Ante districtum vero judicem excusationem ideo de ignorantia habere non possunt, quia dum ante oculos hominum omnem modum sanctitatis ostendunt, ipsi sibi sunt testimonio quia bene vivere non ignorant. CHRYSOSTOMUS, hom. XLV *In opere imperf.* Dic autem, hypocrita: si bonum est esse malum, ut quid non vis apparere quod vis esse? Nam quod turpe est apparere, turpius est esse; quod autem formosum est apparere, formosum est esse. Ergo aut esto quod appares, aut appare quod es.

10. Væ vobis Scribæ et Pharisæi hypocritæ, qui ædificatis sepulcra Prophetarum, et ornatis monumenta justorum, et dicitis: Si fuissemus in diebus patrum nostrorum, non essemus socii eorum in sanguine Prophetarum. Itaque testimonio estis vobismetipsis, quia filii estis eorum qui Prophetas occiderunt.

10. HIERONYMUS, *hoc loco.* Prudentissimo syllogismo arguit eos esse filios homicidarum, dum ipsi opinione bonitatis et gloria in populo, ædificant sepulcra Prophetarum quos majores eorum interfecerunt: et hoc est quod dicit: *Væ vobis Scribæ et Pharisæi hypocritæ, qui ædificatis sepulcra Prophetarum, et ornatis monumenta justorum.* ORIGENES, tract. XXVI. Non satis rationabiliter comminari

[1] Al.: « Christi. — » — [2] Apud P. Nicolai est: « lita quæ sunt calce et ornata marmoribus, et auro coloribusque distincta. »

videtur adversus eos qui ædificant sepulcra Prophetarum : quantum enim ad hoc laudabile aliquid faciebant : quomodo ergo erant digni suscipere *væ*? Chrysostomus in hom LXXIV *Sup. Matth.* Non ergo eos incusat quoniam sepulcra ædificant, sed intentioni eorum detrahit, cum qua ædificant : quoniam non propter honorem eorum qui occisi fuerant, sed sicut pompam sibi statuentes in occisionibus illorum, et formidantes ne forte tempore procedente, sepulcris destructis, tabescat tantæ audaciæ memoria. Chrysostomus hom. XLV *In op. imperf.* Vel quia dicebant apud se : Si bene fecerimus pauperibus non multi vident, et pro tempore vident: nonne ergo melius ædificia facimus, quæ omnes aspiciunt, non solum in hoc tempore, sed etiam in posterum? O insipiens homo : quid tibi prodest post mortem ista memoria; si ubi es torqueris, et ubi non es laudaris? Dum autem Judæos castigat Dominus, Christianos docet; nam si ad illos solos dixisset hæc, dicta fuissent tantum, non etiam scripta; nunc autem et dicta sunt propter illos, et scripta propter istos. Si ergo juxta alia bona fecerit homo ædificia sancta, additamentum est bonis operibus; si autem sine aliis bonis operibus, passio est gloriæ sæcularis. Non enim gaudent martyres quando ex illis pecunis honorantur in quibus pauperes plorant. Semper etiam Judæi præteritorum cultores fuerunt et præsentium contemptores magis autem et persecutores. Non enim sustinentes increpationes Prophetarum suorum, persequebantur eos et occidebant; postea vero nascentes filii intelligebant culpas patrum suorum : et ideo quasi de morte innocentium Prophetarum dolentes ædificabant memorias eorum ; et ipsi tamen similiter persequebantur et interficiebant suos Prophetas, increpantes eos propter peccata sua, et ideo subditur : *Et dicitis* : *Si fuissemus in diebus patrum nostrorum*, *non essemus socii eorum in sanguine Prophetarum.* Hieronymus, parum ante illud, *Et vos implete.* Hoc autem etsi sermone non dicant, opere loquuntur, ex eo quod ambitiose, et magnifice ædificant memorias occisorum. Chrysostomus, hom. XLIV *In op. imperf.* Qualia ergo cogitabant in corde, talia loquebantur et factis. Naturalem autem consuetudinem omnium malorum hominum hic Christus exponit : quia alter alterius culpam cito intelligit, suam autem difficile : homo enim in causa alterius tranquillum habet cor, in sua vero turbatum. In causa ergo alterius de facili possumus omnes justi judices esse. Ille autem vere justus et sapiens est qui sibi ipsi judex fieri potest.

Sequitur : *Itaque testimonio estis vobismetipsis quia filii estis eorum qui Prophetas occiderunt.* Chrysostomus in hom. LXXIV *Sup. Matth.* Qualis autem est incusatio, filium esse homicidæ eum qui non communicat menti patris? Patet quod nulla : unde manifestum est quod propterea hoc dicit, quia occulte insinuat malitiæ similitudinem. Chrysostomus, hom. XLIII *In op. imperf.* Testimonia enim sunt de filiis mores parentum : si enim pater fuerit bonus et mater mala, aut e converso : filii interdum patrem sequuntur, interdum matrem. Si autem ambo fuerint æquales, fit quidem aliquando ut de bonis parentibus mali exeant filii aut e converso, sed raro. Sic enim hoc est sicut cum extra regulam naturæ nascitur homo aut sex digitos habens, aut oculos non habens. Origenes, tract. xxvi. Sed et in prophetis dictis narratio secundum historiam est corpus, spiritualis autem sensus est anima; sepulcra ipsæ litteræ Scripturarum et libri. Qui ergo solam historiam attendunt, corpora Prophetarum colunt in litteris posita, quasi in quibusdam sepulcris ; et dicuntur Pharisæi, idest præcisi, quasi animam Prophetarum præcidentes a corpore.

11. Et vos implete mensuram patrum vestrorum. Serpentes, genimina viperarum, quando fugietis a judicio gehennæ? Ideo dico vobis : Ecce ego mitto ad vos Prophetas et sapientes et scribas : et ex illis occidetis et crucifigetis, et ex eis flagellabitis in synagogis vestris, et persequemini de civitate in civitatem, ut veniat super vos omnis sanguis justus qui effusus est super terram, a sanguine Abel justi usque ad sanguinem Zachariæ filii Barachiæ, quem occidistis inter templum et altare. Amen dico vobis, venient hæc omnia super generationem istam.

11. Chrysostomus in hom. LXXIV *Sup. Matth.* Quia dixerat contra Pharisæos et Scribas, quod filii essent eorum qui occiderunt Prophetas, nunc manifestat quod in malitia eis similes erant, et quod fictio erat hoc quod dicebant quod non communicassent operibus eorum, si fuissent in tempore illo : et ideo dicit : *Et vos implete mensuram patrum vestrorum.* Non quidem hoc dicit quasi injungens, sed quasi prædicens quod futurum erat. Chrysostomus, *Super Matth.* hom. XLV *Op. imperf.* Prophetizat enim illis futurum esse

ut sicut patres eorum interfecerunt Prophetas, sic et ipsi interficerent Christum, et Apostolos et ceteros sanctos : utputa si contra aliquem litigas adversarium, dicis illi : Fac mihi quod es facturus; non jubes ut faciat, sed ostendis te intelligere quod cogitat facere. Et quidem quantum ad veritatem excesserunt mensuram patrum suorum : ille enim homines occiderunt, isti Deum crucifixerunt. Sed quia voluntate sua descendit in mortem [1], non imputat illis suæ mortis peccatum : imputat autem illis mortem Apostolorum, ceterorumque sanctorum : et ideo dicit, *Implete;* et non Superimplete : nam benigni et justi judicis est suas injurias contemnere, et aliorum injurias vindicare. ORIGENES, tract. XXVI. Implent etiam mensuram paternæ iniquitatis per hoc ipsum quod non credunt in Christum. Causa autem incredulitatis fuit quoniam semper animum suum dederunt circa historias corporales, nihil spirituale in eis volentes intelligere. HILARIUS, cap. XXIV. Quia ergo mensuram paternæ voluntatis implebunt, ideo et serpentes et viperina sunt : unde sequitur : *Serpentes, genimina viperorum quomodo fugetis a judicio gehennæ*? HIERONYMUS, super illud, *Serpentes genimina viperarum.* Hoc ipsum et Joannes Baptista dixerat. Sicut ergo de viperis, inquit, nascuntur viperæ, sic de homicidis patribus vos nati estis homicidæ. CHRYSOSTOMUS, hom. XLV *In op. imperf.* Genimina autem viperarum dicuntur, quoniam talis est viperarum natura ut filii rumpant juterum matris, et sic procedant; et sic judæi semper parentes condemnant, reprehendentes eorum facta. Dicit autem : *Quomodo fugetis a judicio gehennæ*? Numquid sepulcra sanctorum ædificantes? Sed primus gradus pietatis est sanctitatem diligere, deinde sanctos : sine causa enim justos honorat qui justitiam spernit. Non possunt sancti amici esse illorum quibus Deus est inimicus. An forsitan nomen vacuum vos liberabit, quia videmini esse in populo Dei? Porro autem quod melior est inimicus apertus, quam inimicus falsus, sic et apud Deum odibilior est qui servum Dei se dicit, et mandata diaboli facit. Apud Deum quidem qui hominem occidere disponit antequam occidat, homicida habetur : voluntas enim est quæ aut remuneratur pro bono, aut condemnatur pro malo. Opera autem testimonia sunt voluntatis. Non ergo quærit Deus opera propter se ut sciat quomodo judicet, sed propter alios, ut omnes intelligant quia justus est Deus. Providet autem Deus occasioni peccandi malis, non ut peccare faciat, sed ut peccatorem ostendat, et bonis præbeat occasionem, per quam ostendat propositum voluntatis suæ. Sic ergo Scribis, et Pharisæis dedit occasionem ostendendi voluntatem suam : unde concludit : *Ideo ecce mitto ad vos Prophetas et sapientes et scribas.* HILARIUS, cap. XXIV. Idest Apostolos, qui de futurorum revelatione Prophetæ sunt, de Christi agnitione sapientes, de legis intelligentia scribæ. CHRYSOSTOMUS, super illud, *Ecce ego mitto.* Vel observa juxta Apostolum scribentem ad Corinthios, varia dona esse discipulorum Christi: alios Prophetas, qui ventura prædicant; alios sapientes, qui noverunt quando debent proferre sermonem ; alios scribas in lege doctissimos ; ex quibus lapidatus est Stephanus, Paulus occisus, Petrus crucifixus; flagellati in Actibus Apostolorum discipuli : et persecuti sunt eos de civitate in civitatem, expellentes de Judæa, ut ad Gentium populos transmigrarent. ORIGENES, tract. XXVI. Vel scribæ qui mittuntur a Christo sunt secundum Evangelium, quos et spiritus vivificat, et littera non occidit, sicut littera legis, quam sequentes in vanas superstitiones incurrunt. Simplex autem Evangelii narratio sufficit ad salutem. Scribæ autem legis, scribas novi testamenti adhuc per detractionem flagellant in synagogis suis : sed et hæretici, qui sunt spirituales Pharisæi, linguis suis Christianos flagellant, et persequuntur de civitate in civitatem, interdum corporaliter, aliquando autem spiritualiter, volentes eos expellere quasi de propria civitate legis et Prophetarum et Evangelii in aliud Evangelium. CHRYSOSTOMUS, hom. LXXIV, *Sup. Matth.* Deinde ut ostendat quoniam non impure hoc faciunt, ineffabilem eis ex his timorem incutit : unde subditur : *Ut veniat super vos omnis sanguis.* RABANUS. Idest, omnis debita ultio pro effuso sanguine justorum. HIERONYMUS, super *Ut veniat super vos omnis sanguis.* De Abel quidem nulla est ambiguitas quin is sit quem Cain frater occiderit. Justus autem non solum ex Domini nunc sententia, sed ex Genesis

[1] Al. : « in montem. »

testimonio comprobatur, ubi accepta ejus a Deo narrantur munera. Quærimus autem quis fuerit iste Zacharias filius Barachiæ, quia multos legimus Zacharias: et ne libera nobis tribueretur erroris facultas, additum est : *Quem occidistis inter templum et altare.* Alii Zachariam filium Barachiæ dicunt qui in duodecim Prophetis undecimus est, patrisque in eo nomen consentit ; sed ubi occisus sit inter templum et altare, Scriptura non loquitur, maxime cum temporibus ejus vix ruinæ templi fuerint. Alii Zachariam patrem Joannis intelligi volunt. ORIGENES, tract. XXVI. Venit enim ad nos quædam [1] traditio talis, quasi sit aliquis locus in templo ubi virginibus quidem licet adorare Deum : expertæ autem torum virilem non permittebantur in eo [2] consistere. Maria autem postquam genuit Salvatorem, ingrediens ad orandum stetit in illo virginum loco. Prohibentibus autem eis qui noverant eam jam filium genuisse, Zacharias dixit, quoniam digna est virginum loco, cum adhuc sit virgo. Ergo quasi manifestissime adversus legem agentem occiderunt eum inter templum et altare viri generationis illius : et sic verum est verbum Christi quod dixit ad præsentes. *Quem occidistis.* HIERONYMUS, super eodem loco. Hoc tamen quia de Scripturis non habet auctoritatem, eadem facilitate contemnitur qua probatur. Alii istum volunt esse Zachariam qui occisus sit a Joas rege Judæ inter templum et altare, idest in atrio templi. Sed observandum, quod ille Zacharias non fuit filius Barachiæ, sed Jojadæ sacerdotis. Sed Barachia in lingua nostra benedicens Deum [3] dicitur : et sacerdotis Jojadæ justitia Hebræo nomine demonstratur. In Evangelio vero quo utuntur Nazareni, pro filio Barachiæ filium Jojadæ reperimus. REMIGIUS. Quærendum est autem quomodo usque ad sanguinem Zachariæ dixerit, cum plurimorum sanctorum sanguis postea fuerit effusus ? Solvitur autem sic. Abel pastor ovium fuit in campo occisus. Zacharias fuit sacerdos in atrio templi interfectus. Ideo ergo Dominus hos duos commemorat, quoniam per hos omnes sancti Martyres designantur, laicalis scilicet et sacerdotalis ordinis CHRYSOSTOMUS in hom. LXXIV, *Sup. Matth.* Abel etiam commemoravit, ostendens quoniam ex invidia essent Christum et discipulos ejus occisuri. Zachariæ autem mentionem fecit, quoniam duplex præsumptio fuit in ejus occisione : non enim solum in sanctum hominem facta est, sed et in loco sancto. ORIGENES, tract. XXVI. Zacharias etiam interpretatur memoria Dei. Omnis ergo qui memoriam Dei disperdere festinat, in eis quos scandalizat, Zachariæ sanguinem videtur effundere filii Barachiæ. Per benedictionem enim Dei, memores sumus Dei. Ab impiis etiam memoria interficitur Dei, quando et templum Dei a lascivis corrumpitur, et altare ejus per negligentiam orationum [4] sordidatur. Abel autem luctus interpretatur. Qui ergo non recipit quod scriptum est supra V, *Beati qui lugent*, sanguinem effundit Abel, hoc est veritatem luctus salutaris. Effundunt etiam aliqui veritatem Scripturarum quasi sanguinem earum : quia omnis Scriptura, nisi secundum veritatem intelligatur, mortua est. CHRYSOSTOMUS in hom. LXXIV, *Sup. Matth.* Et ut omnem excusationem illis adimeret, ne dicerent : Quoniam ad Gentes eos misisti, propter hoc scandalizati sumus, prædixerat quod ad eos essent mittendi discipuli : et ideo de ultione eorum subditur : *Amen dico vobis : venient hæc omnia super generationem istam.* GLOSSA. Non hos tantum præsentes dicit, sed omnem generationem præcedentem et futuram : quia omnes una civitas sunt, et unum corpus diaboli. HIERONYMUS, *ut supra.* Regula autem Scripturarum est est duas generationes, bonorum et malorum, nosse. De generatione bonorum dicitur Psal. CXI : Generatio justorum benedicetur : » de malis vero in præsenti loco, *Generatio viperarum.* Ergo et isti, quia similia sicut Cain et Joas, contra Apostolos gesserunt, de una generatione esse referuntur. CHRYSOSTOMUS in homil. LXXIV, *Sup. Matth.* Vel aliter. Qui gehennæ pœnam, quam eis comminatus fuerat, tardabat, comminatur etiam eis præsentia mala, cum dicit : *Venient hæc omnia super generationem istam.* CHRYSOSTOMUS, homil. XLVI, *In op. imperf.* Sicut enim omnia bona quæ in singulis generationibus a constitutione mundi omnes sancti merebantur, illis novissimis sunt donata qui receperunt Christum ; sic omnia mala quæ in singulis generationibus a constitutione mundi

[1] Al. omittitur : « quædam. » — [2] Al. : « ex parte autem earum, torum virilem non permittebant in eo, etc. » — [3] Nicolai : « benedictus Domini. » — [4] Al. : « orationum sordidarum. » —

pati meruerunt omnes iniqui, super novissimos Judæos venerunt, quia Christum repulerunt. Aut ita. Sicut omnis justitia præcedentium sanctorum, immo omnium sanctorum, tantum mereri non potuit quantum gratiæ datum est hominibus in Christo; sic omnium peccata impiorum tantum malum mereri non potuerunt quantum venit super Judæos, ut corpore talia [1] paterentur, qualia passi sunt a Romanis : et sic postmodum omnes generationes eorum usque in finem sæculi projicerentur a Deo, et ludibrium fierent Gentibus universi. Quid enim pejus potest fieri quam Filium cum misericordia et humilitate venientem non suscipere, sed tali modo interficere? Vel ita. Omnis gens vel civitas non statim cum peccaverit, punit eam Deus ; sed expectat per multas generationes : quando autem placuerit Deo perdere civitatem illam aut gentem, videtur omnium generationum præcedentium peccata reddere illis : quoniam quæ omnes merebantur, hæc sola passa est : sic et generatio Judæorum pro patribus suis videtur punita. Vere autem non pro illis, sed pro se condemnati sunt CHRYSOSTOMUS, hom. LXXIV, *Sup. Matth.* Qui enim multos jam peccantes vidit, et incorrectus permansit, eadem rursus vel graviora faciens, majori est pœnæ obnoxius.

12. Hierusalem, Hierusalem, quæ occidis Prophetas, et lapidas eos qui ad te missi sunt : quoties volui congregare fiilios tuos, quemadmodum gallina congregat pullos suos sub alas, et noluisti? Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta. Dico enim vobis, non me videbitis amodo, donec dicatis, Benedictus qui venit in nomine Domini.

12. CHRYSOSTOMUS in hom. LXXIV, *Sup. Matth.* Post prædicta, ad civitatem convertit Dominus sermonem, ex hoc erudire volens auditores : unde dicit : *Hierusalem, Hierusalem.* Hæc autem duplicatio miserentis est, et valde diligentis. HIERONYMUS, super *Hierusalem, Hierusalem.* Hierusalem autem non saxa et ædificia civitatis, sed habitatores vocat, quam patris plangit affectu. CHRYSOSTOMUS, hom. XLVI, *In oper. imperf.* Prævidens ruinam civitatis illius, et plagam quæ a Romanis superventura erat, recordabatur quidem sanguinis sanctorum qui effusus erat ab illis, et postmodum effundendus : unde addit : *Quæ occidis Prophetas et lapidas eos qui ad te missi sunt.* Missum ad te Isaiam [2] occidisti, et servum meum Hieremiam lapidasti, Ezechielem tractum per lapides excerebrasti: quomodo salvaberis, quæ ad te medicum non venire permittis ? Et non dixit : Occidisti, aut lapidasti ; sed *Occidis et lapidas*, idest, quasi hanc propriam et naturalem consuetudinem habes ut occidas et lapides sanctos. Eadem enim [3] fecit Apostolis quæ fecerat aliquando Prophetis. CHRYSOSTOMUS in hom. LXXIV, *Sup. Matth.* Deinde, cum vocasset eam, et abominabiles ejus occisiones dixisset, quasi se excusando dixit : *Quoties volui congregare filios tuos?* quasi dicat : Neque prædictis occisionibus me a tua benevolentia avertisti ; sed volui te mihi adjungere, non semel aut bis, sed multoties. Magnitudinem autem amoris sub similitudine gallinæ ostendit. AUGUSTINUS, *De quæst. Evang.* lib. I, cap. XXXVI. Hoc enim genus animantis magnum affectum in filios habet, ita ut eorum infirmitate affecta infirmetur et ipsa : et, quod difficile in ceteris animantibus invenies, alis suis filios protegens contra milvum pugnat ; sic et mater nostra Dei Sapientia, per carnis susceptionem infirmata quodammodo, secundum illud Apostoli I Corinth. I : « Quod infirmum est Dei, fortius est hominibus : » protegit infirmitatem nostram, et resistit diabolo, ne nos rapiat. ORIGENES, tract. XXVI. Filios autem Hierusalem dicit, secundum quod dicimus semper civium successores præcedentium filios. Dicit autem *Quoties volui*, ut sit manifestum semel eum docuisse in corpore Judæos : semper enim Christus præsens fuit in Moyse et in Prophetis et in Angelis, ministrantibus saluti humanæ per singulas generationes. Si quis autem non fuerit congregatus ab eo, judicabitur quasi noluerit congregari. RABANUS. Cessent igitur hæretici Christo principium ex Virgine dare : omittant alium legis et Prophetarum. Deum prædicare. AUGUSTINUS *In Enchiridion*, cap. XCIX. Ubi est autem illa omnipotentia qua in cœlo et in terra omnia quæcumque voluit fecit ; si colligere filios Hierusalem voluit, et non fecit? An non potius illa quidem filios suos ab ipso colligi noluit ; sed ea quoque nolente, filios ejus collegit ipse quos voluit ? CHRYSOSTOMUS, in hom. LXXIV,

[1] Al. : « corporalia. » Nicolai : « talia » tantum habet. — [2] Al. : « missum ad Isaiam. » — [3] Al. deest : « enim. »

Sup. Matth. Deinde comminatur pœnam quam semper formidaverunt, scilicet civitatis et templi eversionem, dicens : *Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta.* CHRYSOSTOMUS, homil. XLVI, *In oper. imperf.* Sicut enim corpus, anima recedente, prius quidem frigescit, deinde putrescit et solvitur : sic et templum nostrum, Dei spiritu recedente, prius seditionibus et indisciplinatione replebitur, deinde veniet ad ruinam. ORIGENES, tract. XXVI. Semper etiam eis qui noluerunt congregari sub alis, ejus, comminatur Christus : *Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta,* idest anima et corpus. Sed et si quis ex vobis noluerit congregari sub alis Christi, ex tempore illo ex quo congregationem refugit actu magis quam corpore, non videbit pulchritudinem Verbi donec pœnitens a proposito malo dicat : *Benedictus qui venit in nomine Domini.* Tunc enim Verbum Dei benedictum venit super cor hominis quando fuerit quis conversus ad Deum : unde sequitur: *Dico enim vobis : non me videbitis amodo donec dicatis : Benedictus qui venit in nomine Domini.* HIERONYMUS in fin. *Comment.* in cap. XXIII, Matth. Quasi dicat : Nisi pœnitentiam egeritis, et confessi fueritis ipsum esse me, de quo Prophetæ cecinerunt, Filium omnipotentis Patris, faciem meam non videbitis. Habent ergo Judæi datum sibi tempus pœnitentiæ. Confiteantur benedictum qui venit in nomine Domini ; et Christi ora conspicient. CHRYSOSTOMUS in hom. LXXIV, *Sup. Matth.* Vel aliter. Per hoc occulte secundum adventum significavit : quoniam tunc omnino eum adorabunt. Quod autem dicit, *Amodo,* ad tempus crucis refertur.

CAPUT VIGESIMUMQUARTUM

1. Et egressus Jesus de templo, ibat. Et accesserunt ad eum discipuli ejus, ut ostenderent ei ædificationes templi. Ipse autem respondens, dixit illis : Videtis hæc omnia? Amen dico vobis, non relinquetur hic lapis super lapidem, qui non destruatur.

1. ORIGENES, tract. XXVII. Postquam omnia quæ super Hierusalem ventura erant, Christus prædixit, exiit de templo qui conservaverat templum ne caderet donec fuit in eo : unde dicitur : *Et egressus Jesus de templo, ibat.* Sed et unusquisque cum sit templum Dei propter Spiritum Dei inhabitantem in se, ipse fit causa suæ desertionis ut egrediatur ab eo Christus. Sequitur : *Et accesserunt ad eum discipuli ejus, ut ostenderent ei ædificationes templi.* Dignum est videre quomodo ostendunt ei structuras templi, quasi nunquam viderit templum. Ad quod respondendum est, quod cum Christus prophetizasset superius ruinam templi futuram, audientes discipuli mirati sunt, talem ac tantam templi stucturam ad nihilum redigendam ; propterea ostendunt ei, ut flecterent eum ad misericordiam loci illius, ne faceret quod fuerat comminatus. Sed et cum sit humanæ naturæ admirabilis constructio, facta videlicet templum Dei ; discipuli ceterique sancti etiam modo miranda opera Dei erga figmentum humanum confitentes, ante conspectum Christi intercedunt, ne deserat genus humanum propter peccata ipsorum.

Sequitur : *Ipse autem respondens dixit eis : Videtis hæc omnia? Amen dico vobis : non relinquetur hic lapis super lapidem qui non destruatur.* RABANUS. Juxta historiam manifestus est sensus : quia quadragesimo secundo anno post passionem Domini sub Vespasiano et Tito Romanis Principibus, civitas eversa est cum templo. REMIGIUS. Divinitus autem procuratum est ut revelata jam luce gratiæ, templum cum suis tolleretur : ne forte aliquis parvulus in fide, dum videret omnia illa quæ a Domino fuerant instituta, et a Prophetis sanctificata adhuc permanere, paulatim recedendo a sinceritate fidei, ad carnalem judaismum transiret. CHRYSOSTOMUS, in homilia LXXV *Sup. Matth.* Sed qualiter verum est quod nec mansit lapis super lapidem ? Vel enim desolationem ejus ostendens omnimodam, hoc dixit ; vel secundum illum locum ubi erat : sunt enim ejus partes usque ad fundamenta destructæ. Cum his et illud dicam, quoniam ex his quæ[1] facta sunt, et de reliquis oportet credere quod peribunt perfecte. HIERONYMUS, in princ. *Com.* in cap. XXIV, Matth. Mystice autem, recedente Domino de templo, omnia legis ædificia et compositio mandatorum ita destructa est ut nihil a Judæis possit impleri, et capite sublato universa inter se membra compugnent. ORIGENES, tract. XXVII. Omnis etiam homo, qui suscipiens in se verbum Dei, templum est ; si post peccatum adhuc servat ex parte vestigia fidei et religionis, templum est ex parte destructum, et ex parte consistens. Qui autem postquam peccaverit curam sui non habet, paulatim minuitur, donec ad plenum recedat a Deo vivente : et sic *non relinquetur lapis super lapidem*, mandatorum Dei, *qui non destruatur.*

2. Sedente autem eo super montem Oliveti, accesserunt ad eum discipuli secreto, dicentes : Dic nobis quando hæc erunt ; et quod signum adventus tui et consummationis sæculi? Et respondens Jesus, dixit eis : Videte ne quis vos seducat : multi enim venient in nomine meo, dicentes, Ego sum Christus ; et multos seducent.

2. REMIGIUS. Perseverans Dominus in itinere, pervenit ad montem Oliveti ; et quibusdam discipulis in via ostendentibus et laudantibus ædificationem templi, ipse palam prædixerat omnia esse destruenda : idcirco cum pervenissent ad montem Oliveti, accesserunt ad eum interrogantes : unde dicitur : *Sedente au-*

[1] Al. deest : « quæ. »

tem eo super montem Oliveti. CHRYSOSTOMUS, homil. LXXV *Sup. Matth.* Propter hoc autem secreto accesserunt, quia de magnis erant interrogaturi : etenim cupiebant discere diem adventus ejus, quia vehementer desiderabant gloriam ejus videre. HIERONYMUS, super *Sedente autem eo super montem.* Et interrogant tria. Primo, quo tempore Hierusalem destruenda sit, dicentes, *Dic nobis quando hæc erunt?* Secundo, quo tempore Christus venturus sit : unde dicunt : *Et quod signum adventus tui?* Tertio, quo tempore consummatio sæculi sit futura : unde dicunt : *Et consummationis sæculi?* hom. LXXV *Sup. Matth.* Lucas autem ait unam esse interrogationem, quæ est de Hierosolyma, quasi æstimantibus discipulis tunc futurum esse Christi adventum et finem mundi quando Hierosolyma destrueretur. Marcus autem non omnes eos de consummatione Hierosolymæ interrogasse [1], sed Petrum, Jacobum, Joannem et Andream, quasi liberius et securius Christo loquentes. ORIGENES, tract. XXVII. Puto autem montem Oliveti mysterium esse Ecclesiæ quæ ex Gentibus est. REMIGIUS. Mons enim Oliveti non habet infructuosas arbores, sed oliveta, quibus lumen nutritur ad fugandas tenebras, et quibus fessis requies, infirmis salus præstatur. Sedens autem Dominus supra montem Oliveti contra templum, de ruina ipsius et excidio Judaicæ gentis disputat, ut etiam ipso situ corporis monstret quia quietus manens in Ecclesia, impiorum superbiam condemnat. ORIGENES, tr. XXVII. Agricola enim residens in monte Oliveti verbum Dei est in Ecclesia confirmatum, Christus scilicet, qui semper oleastri ramos inserit in bonam olivam patrum. Qui habent fiduciam ante Christum, discere volunt signum adventus Christi et consummationis sæculi. Est autem duplex adventus Verbi in animam. Primus quidem stulta prædicatio de Christo, quando prædicamus Christum natum et crucifixum ; secundus autem adventus est in viris perfectis, de quibus dicitur, I Corinth. III : « Sapientiam loquimur inter perfectos : » et huic secundo adventui adjungitur consummatio sæculi in viro perfecto, cui mundus crucifixus est. HILARIUS, cap. XXV. Et quia tria a discipulis quæsita sunt, distinctis et temporis [2] et intelligentiæ significationibus separantur. Respondetur ergo primo de civitatis occasu, et deinde [3] confirmatur veritate doctrinæ, ne quis fallax ignorantibus possit obrepere : unde sequitur : *Et respondens Jesus, dixit eis : Videte ne quis vos seducat : multi enim venient in nomine meo, dicentes, Ego sum Christus.* CHRYSOSTOMUS, homil. LXXIV *Super Matth.* Neque enim de Hierosolymæ destructione, neque de secundo adventu respondit statim ; sed de malis quibus statim obviandum erat. HIERONYMUS, *hoc loco.* Unus autem eorum de quibus loquitur fuit Simon Samaritanus, quem [4] in Actibus Apostolorum legimus ; qui se magnam dicebat esse virtutem, hæc quoque inter cetera in suis voluminibus scripta dimittens : Ego sum sermo Dei, ego omnipotens, ego omnia Dei. Sed et Joannes Apostolus in Epistola sua I cap. II, loquitur : « Audistis quia Antichristus venturus est ; nunc autem antichristi multi sunt. » Ego reor omnes hæresiarchas antichristos esse et sub nomine Christi ea docere quæ contraria sunt Christo. Nec mirum si aliquos ab his videamus seduci, cum Dominus dixerit, *Et multos seducent.* ORIGENES, tract. XXVII. Multi autem sunt qui seducuntur : quia larga est porta quæ ducit ad perditionem, et multi sunt qui intrant per eam. Hoc autem solum sufficit ad cognoscendum seductionem antichristorum, qui dicunt, *Ego sum Christus,* quod nunquam legitur Christus dixisse. Sufficiebant enim ad credendum quod ipse est Christus, opera Dei, et sermo quem docebat, et virtus ipsius. Omnis etiam sermo qui profitetur expositionem Scripturarum secundum fidem earum, et non habet veritatem, antichristus est [5]. Veritas enim Christus est, et simulata veritas antichristus. Sed et omnes virtutes invenimus esse Christum, omnes simulatas virtutes antichristum : quoniam omnes species boni quascumque habet Christus in se in veritate ad ædificationem hominum, omnes eas habet diabolus in specie ad seductiones sanctorum. Opus ergo est nobis Deo auxiliatore, ne quis nos seducat, vel sermo, vel virtus. Ma-

[1] Al. omittitur : « interrogasse. » — [2] Al : « et temporibus. » — [3] Al. : « et ante, » item : « et quando. » — [4] Al. : « et Simon magus, quem, etc. » — [5] Quod sequitur usque ad : « Sed et omnes » deest in editionibus Romana an. 1570, et Veneta Nicolini an. 1593 quam ex quatuor sæpe citatis exemplis restituimus.

lum enim est invenire aliquem secundum mores vitæ errantem ; multo autem pejus arbitror esse non secundum verissimam regulam Scripturarum sentire.

3. Audituri enim estis prælia, et opiniones præliorum ; videte ne turbemini. Oportet enim hæc fieri, sed nondum statim est finis. Consurget enim gens in gentem, et regnum in regnum, et erunt pestilentiæ, et fames, et terræmotus per loca. Hæc autem omnia initia sunt dolorum.

3. AUGUSTINUS, *Ad Hesychium* epist. LXXX circa medium. Interrogantibus discipulis ea Dominus respondit quæ jam ex illo tempore fuerant secutura, sive de excidio Hierusalem, unde orta est ipsius interrogationis occasio ; sive de adventu suo per Ecclesiam, in qua usque ad finem venire non cessat ; in suis enim veniens agnoscitur, dum ejus quotidie membra nascuntur sive de ipso fine, in quo apparebit vivos judicaturus et mortuos. Cum itaque signa dicat quæ ad ista tria pertinent, quod eorum trium signorum ad aliquid horum referendum sit, diligenter considerandum est ; ne forte quod pertinet ad unum referendum putemus ad alterum. CHRYSOSTOMUS, hom. LXXV *Sup. Matth.* Hic autem loquitur de præliis quæ Hierosolymis erant futura, cum dicit : *Audituri enim estis prælia et opiniones præliorum.* ORIGENES, tract. XXVIII. Qui audit ipsas voces quæ fiunt in præliis, audit prælia : qui autem de præliis longe gestis audit, opiniones vel rumores audit præliorum. CHRYSOSTOMUS, in homil. LXXV *Sup. Matth.* Quia vero per hoc turbari etiam discipuli poterant, ideo subdit : *Videte ne turbemini.* Deinde quia æstimabant post illud bellum quo Hierusalem destrueretur, statim finem mundi esse venturum, eos in vera opinione stabilit, dicens : *Oportet enim hæc fieri sed nondum finis.* HIERONYMUS, super *Sed nondum est finis.* Idest, non putemus diem instare judicii, sed in tempus aliud reservari; cujus signum perspicue in consequentibus ponitur.

Consurget enim gens in gentem, et regnum in regnum. RABANUS [1], Vel admonentur Apostoli ne his advenientibus terreantur, ut Hierosolymam Judæamque deserant ; quia non statim finis, sed in quadragesimum annum desolatio provinciæ, ultimumque urbis et templi sequetur excidium : de quibus subditur, *Consurget enim gens in gentem, et regnum in regnum.* Constat autem hic acerbissimos dolores, quibus omnis vastata est provincia, ad litteram contigisse. CHRYSOSTOMUS, in hom. LXXV *Sup. Matth.* Deinde ut ostendat quoniam et ipse [2] præliabitur contra Judæos non solum bella prænuntiat, sed et plagas divinitus illatas : unde subdit : *Et erunt pestilentiæ et fames, et terræmotus per loca.* RABANUS. Notandum quod in hoc quod dicit, *Consurget gens in gentem*, ostenditur perturbatio hominum ; *erunt pestilentiæ* : ecce inæqualitas corporum ; *erit fames*, ecce sterilitas terræ ; *terræmotus per loca*, ecce respectus iræ desuper. CHRYSOSTOMUS, in homil. LXXV *Sup. Matth.* Et non simpliciter hæc fient secundum consuetudinem antea in hominibus existentem ; sed ex ira quæ erit desuper : et propter hoc non simpliciter dixit ea esse ventura, neque repente ; sed cum quadam significatione subdit : *Hæc autem omnia sunt initia dolorum*, idest Judaicorum malorum. ORIGENES, tract. XXVIII. Vel aliter. Sicut ægrotant corpora ante mortem, sic necesse est ante corruptionem mundi ut quasi languens terra frequentius terræmotibus conquassetur : aer etiam [3] vim mortiferam concipiens pestilens fiat ; et vitalis virtus terræ deficiens, suffocet fructus. Consequens autem est ut propter inopiam ciborum, in avaritiam et bella homines excitentur : sed quia insurrectiones et lites interdum fiunt propter avaritiam, interdum autem propter concupiscentiam principatus, et gloriam vanam ; adhuc profundiorem dabit aliquis causam eorum quæ ante finem mundi sunt ventura. Sicut enim adventus Christi in pluribus gentibus divina virtute fecit pacem, sic consequens est ut propter abundantiam iniquitatis refriguerit caritas multorum ; et ideo dereliquerit illos Deus, et Christus ejus ; iterum fieri prælia, dum non prohibentur a sanctitate operationes seminatrices bellorum : sed et adversariæ virtutes dum non vetantur a sanctis et a Christo, absque prohibitione operabuntur in cordibus hominum, ut excitent gentem adversus gentem, et regnum adversus regnum. Si

[1] Hæc in Rabani novis editionibus non habentur, nec alia quæ subjunguntur inferius : quia propter militum vastantium omnia invasionem exciderunt dum in excudendis incumberetur, ut notatur ibidem, et in præfatione præmittitur. In *Glossa* tamen fere iisdem verbis extant, sed nullius nomine designantur. Ex edit. P. Nicolai. — [2] Al. : « ut quoniam et ipse. » — [3] Al.: « enim. »

autem, sicut quibusdam placet, et fames et pestilentiæ ab angelis satanæ fiunt ; hæc [1] etiam tunc invalescent ab adversis virtutibus, quando non fuerint sales terræ et lux mundi, Christi discipuli, destruentes quæ ex dæmonum malitia seminantur. Et aliquando quidem in Israel fames et pestilentiæ fiebant propter peccata quas orationes sanctorum solvebant. Bene autem *per loca* : non enim insimul vult Deus perdere humanum genus ; sed judicans per partes, dat pœnitentiæ locum. Si autem incipientibus hujusmodi malis, non fuerit facta correptio, proficient ad pejus : unde sequitur : *Hæc autem omnia initia sunt dolorum*, generalium scilicet in universo mundo, et eorum qui secuturi sunt adversus impios, ut in doloribus acutissimis crucientur. Hieronymus, super *Consurget gens contra gentem*. Mystice autem videtur regnum contra regnum consurgere, et pestilentia eorum quorum sermo serpit ut cancer, et fames audiendi verbum Dei, et commotio universæ terræ, et a vera fide separatio, in hæreticis magis intelligi, quia contra se invicem dimicantes, Ecclesiæ victoriam faciunt. Origenes, tractat. xxviii. Oportet autem hæc fieri antequam videamus perfectionem sapientiæ quæ est in Christo : sed non statim erit finis quem quærimus : pacificus enim finis longe est ab hominibus istis. Hieronymus, super *Hæc omnia sunt initia dolorum*. Quod autem dixit : *Hæc omnia initia sunt dolorum*, melius transfertur *parturitionum*, ut quasi conceptus quidam adventus Antichristi, non partus intelligatur.

4. Tunc tradent vos in tribulationem, et occident vos, et eritis odio omnibus gentibus propter nomen meum. Et tunc scandalizabuntur multi, et invicem tradent, et odio habebunt invicem. Et multi pseudoprophetæ surgent, et seducent multos ; et quoniam abundabit iniquitas, refrigescet caritas multorum. Qui autem perseveraverit usque in finem, hic salvus erit. Et prædicabitur hoc Evangelium regni in universo orbe, in testimonium omnibus gentibus ; et tunc veniet consummatio.

4. Rabanus. Quo merito Hierosolymis, ac Provinciæ Judæorum universæ tot irroganda fuerint adversa, Dominus manifestat subdens : *Tunc tradent vos* etc. Chrysostomus, in hom. LXXV *Sup. Matth.* Vel aliter. Quia discipuli audientes ea quæ de Hierosolyma dicebantur sic dispositi erant ut extra turbationem essent, quasi de alia pœna audientes, sibi vero prospera superventura sperabant, quæ advenire valde desiderabant ; propter hoc eis gravia prænuntiat, in sollicitudine eos statuens. Et prius quidem jusserat eos vigilare contra deceptionem seductorum ; nunc autem tyrannorum violentiam eis prædicit, dicens : *Tunc tradent vos in tribulationem, et occident vos.* Opportune enim eorum mala interposuit mitigationem habentia a communibus malis : nec solum ita eos consolatus est, sed ostendendo tribulationis causam, adjungens quod propter nomen ejus hæc essent passuri : unde sequitur : *Et eritis odio omnibus hominibus propter nomen meum.* Origenes, tract. xxviii. Sed quomodo etiam in ultimis partibus terræ commorantibus gentibus odio habetur populus Christi ? Nisi forte et hic aliquis dicat propter exaggerationem positum *omnibus* pro multis. Sed et hoc quod dicit, *Tunc tradent vos*, habet quæstionem : nam et priusquam hæc fierent, traditi sunt Christiani in tribulationes. Sed aliquis respondebit, quoniam tunc maxime tradentur Christi in tribulationem quemadmodum unquam. Amant enim qui in calamitatibus sunt, causas earum discutientes invenire aliquid quod loquantur. Consequens ergo est ut quasi derelinquentibus hominibus deorum culturam, propter multitudinem Christianorum dicant fieri bella, fames, et pestilentias ; sed et terræmotus causam dicant Christianos propter quod et persecutiones passæ sunt Ecclesiæ. Chrysostomus, in homil. LXXV *Sup. Matth.* Postquam autem jam duplex prælium posuit, scilicet quod est a seductoribus, et quod est ab inimicis ; consequenter tertium prælium ponit, quod est ex falsis fratribus, unde subdit : *Et tunc scandalizabuntur multi, et invicem tradent, et odio habebunt invicem.* Vide autem et Paulum hæc plorantem, et dicentem II Corinth. vii : « Foris pugnæ, intus timores : » et alibi II Corinth. xi : « Pericula in falsis fratribus » de quibus ibi [2] dicit « Tales sunt pseudoapostoli operarii subdoli. » Unde et hic subdit ; *Et multi pseudoprophetæ surgent, et seducent multos.* Remigius. Imminente enim captivitate Hierusalem, multi insurrexerunt, Christianos se esse dicentes, et multos seduxerunt : quos Paulus nominat falsos fratres ; Joannes vero anti-

[1] Al. : « hi. » — [2] Al. : « alibi.

christos. HILARIUS, cap. XXV. Ut Nicolaus unus ex septem diaconibus fuit, qui multos mentita veritate pervertit. CHRYSOSTOMUS, in hom. LXXV *Sup. Matth.* Deinde quod his difficilius est ostendit quia tales pseudoprophetæ nullam mitigationem a caritate accipient : unde sequitur : *Et quoniam abundavit iniquitas, refrigescet caritas multorum.* REMIGIUS. Idest [1] vera dilectio erga Deum et proximum ; nam quanto magis ab unoquoque iniquitas suscipitur, tanto magis in corde ipsius ardor caritatis extinguitur. HIERONYMUS, super *Refrigescet.* Considerandum autem, quod non negavit omnium futuram esse caritatem [2], sed multorum : nam in Apostolis et eorum similibus permansura est caritas, de qua Paulus dicit Rom. VIII : « Quis nos separabit a caritate Christi? » Propter quod et hic subdit : *Qui autem perseveraverit usque in finem, hic salvus erit.* REMIGIUS. *Usque in finem* dicit usque ad terminum vitæ suæ : qui enim usque ad terminum vitæ suæ [3] in confessione nominis Christi perseveraverit, et in caritate, salvus factus est. CHRYSOSTOMUS, in homil. LXXV *Sup. Matth.* Deinde ne dicerent, Qualiter ergo inter tot mala vivemus? quod plus est promittit : quod non solum viverent [4], sed etiam ubique docerent : unde subditur : *Et prædicabitur hoc Evangelium regni in universo orbe.* REMIGIUS. Quia enim noverat Dominus corda discipulorum contristanda esse de excidio Hierusalem et perditione suæ gentis, hoc solatio consolatur eos, quod multo plures credituri erant de Gentibus quam de Judæis perirent. CHRYSOSTOMUS, in hom. LXXV *Sup. Matth.* Quod autem et ante captionem Hierosolymæ ubique prædicatum est Evangelium, audi quod ait Paulus Rom. X. « In omnem terram exivit sonus eorum. » Et vides eum a Hierusalem ad Hispaniam currentem. Si autem unus tantam portionem accepit, excogita reliqui quanta operati sunt. Unde et quibusdam scribens, de Evangelio dicit Coloss. V quod « fructificat, et crescit in omni creatura quæ sub cœlo est. » Hoc autem est maximum signum virtutis Christi, quod in triginta annis vel parum amplius Evangelii sermo fines orbis terrarum implevit. Quamvis autem Evangelium ubique prædicatum fuerit, non tamen omnes crediderunt : propter quod subdit : *In testimonium omnibus gentibus*, idest in accusationem his qui non crediderunt. Qui enim crediderunt, testabuntur [5] adversus eos qui non crediderunt, et condemnabunt eos. Convenienter autem postquam prædicatum est Evangelium per orbem terrarum, tunc Hierosolyma periit : unde sequitur : *Et tunc veniet consummatio*; idest finis Hierosolymorum. Qui enim viderunt Christi virtutem ubique refulgentem et in brevi tempore orbem terrarum supergressam, quam veniam habere debuerunt in ingratitudine permanentes? REMIGIUS. Potest autem et totus locus iste referri ad consummationem sæculi. Tunc enim plurimi scandalizabuntur recedentes a fide, videntes multitudinem et divitias malorum, et miracula Antichristi, et consocios persequentur; et Antichristus mittet pseudoprophetas qui seducent multos ; et abundabit iniquitas, quoniam numerus malorum augebitur; et refrigescet caritas, quoniam numerus bonorum minuetur. HIERONYMUS. Signum etiam dominici adventus est in toto orbe Evangelium prædicari, ut nullus sit excusabilis. ORIGENES, tract. XXVIII. Quod autem dicitur, *Eritis odio omnibus hominibus propter nomen meum*, sic salvare quis poterit, quia nunc quidem in unum consenserunt omnes gentes adversus Christianos. Cum autem contigerint quæ Christus prædixit, tunc fient persecutiones jam non ex parte, sicut ante, sed generaliter ubique adversum populum Dei. AUGUSTINUS, *Ad Hesychium* epist. LXXX, circa finem. Sed qui putant hoc quod dicitur, *Prædicabitur Evangelium regni in universo orbe*, per ipsos Apostolos factum esse, non ita esse certis documentis probatum est. Sunt enim in Africa barbaræ innumerabiles gentes, in quibus nondum prædicatum esse Evangelium ex his qui ducuntur inde captivi, addiscere in promptu est. Neque tamen ullo modo recte dici potest, istos ad promissionem Dei non pertinere. Non enim Romanos solum sed omnes gentes Dominus semini Abrahæ jurando promisit. In quibus ergo gentibus nondum est Ecclesia, oportet quod sit, non ut omnes qui ibi fuerint credant : quo-

[1] Al. omittitur : « idest. » — [2] Al. : « non negavit omnium minuendam esse caritatem, etc. » Apud P. Nicolai est : « non negavit fidem vel caritatem, etc. » — [3] Al. deest : « qui enim usque ad terminum vitæ suæ. » — [4] Al. : « viderent. » — [5] Al. : « tamen testabuntur.

modo enim illud implebitur *Eritis odio omnibus gentibus propter nomen meum*, nisi in omnibus gentibus sint et qui oderunt et quos oderint? Non est igitur ab Apostolis prædicatio ista completa, quando adhuc sunt gentes in quibus nondum cœpit impleri. Quod autem dixit Apostolus Rom. x : « In omnem terram exivit sonus eorum, » quamvis locutio sit præteriti temporis, verbis tamen quod futurum erat dixit, non quod jam factum atque conpletum : sicut et ipse Propheta, quo usus est [1] teste, fructificare et crescere dixit Evangelium in universo mundo, ut ita signaret usque quo crescendo esset venturum [2]. Si ergo latet quando Evangelio universus orbis implebitur, proculdubio latet [3] quando finis erit : ante quippe non erit. ORIGENES, tract. XXVIII. Cum ergo omnis gens audiverit Evangelii prædicationem, tunc erit sæculi finis; et hoc est quod sequitur : *Et tunc erit consummatio*. Multæ enim non solum barbarorum, sed etiam nostrarum gentium nondum audierunt Christianitatis verbum. GLOSSA. Utrumque autem dictorum tueri potest, si tamen diverso modo diffusio prædicationis Evangelii intelligatur. Si enim intelligatur quantum ad fructum prædicationis, qui est ut in singulis gentibus fundetur Ecclesia credentium in Christum, ut Augustinus in epist LXXX exponit, est signum quod oportet præcedere ante finem mundi; non tamen præcessit ante destructionem Hierosolymæ. Si autem intelligatur quantum ad famam prædicationis; sic ante finem Hierosolymæ fuit completum, discipulis Christi per quatuor mundi partes dispersis. Unde Hieronymus super *Prædicabitur* dicit : Non puto aliquam remansisse gentem quæ Christi nomen ignoret; etquamquam non habuerit prædicatorem, tamen ex vicinis gentibus opinionem fidei non potest ignorare. ORIGENES, tract. XXVII. Moraliter autem qui visurus est secundum Dei adventum gloriosum illum in animam suam, necesse est ut secundum mensuram profectus sui insidias a contrariis operationibus patiatur quasi magnus athleta, et Christus in eo ab omnibus odiatur; non tantum a gentibus secundum carnem quantum a gentibus spiritualium nequitiarum. Sed et in quæstionibus pauci erunt veritatem plenius attingentes : plures autem scandalizabuntur, et cadent ab ea, proditores et accusatores alterutrum propter dissensionem dogmatum veritatis; quod causa fiet ut odiant se invicem. Multi etiam erunt non sane tradentes de futuris sermonem, et quomodo non oportet interpretantes Prophetas : quos pseudoprophetas dicit, seducentes multos : et ferventem dilectionem, quæ prius fuerat in simplicitate fidei, refrigescere facient. Sed qui potuerit manere in apostolicæ traditionis proposito, ipse salvabitur; et sic prædicatum Evangelium in animas omnium, erit in testimonium omnibus gentibus, idest omnibus cogitationibus incredulis animarum.

5. Cum ergo videritis abominationem desolationis, quæ dicta est a Daniele Propheta, stantem in loco sancto (qui legit intelligat); tunc qui in Judæa sunt, fugiant ad montes; et qui in tecto, non descendat tollere aliquid de domo sua; et qui in agro, non revertatur tollere tunicam suam. Væ autem prægnantibus et nutrientibus in illis diebus. Orate autem ut non fiat fuga vestra hieme vel sabbato. Erit enim tunc tribulatio magna, qualis non fuit ab initio mundi usque modo, neque fiet. Et nisi breviati fuissent dies illi, non fieret salva omnis caro; sed propter electos breviabuntur dies illi.

5. CHRYSOSTOMUS in hom. LXXVI, *Sup. Matth.* Quia supra occulte insinuavit Hierosolymæ finem, consequenter idem manifeste ostendit, prophetiam inducens quæ destructionem Judæorum credere facit : unde dicit : *Cum ergo videritis abominationem desolationis, quæ dicta est a Daniele Propheta, stantem in loco sancto, qui legit intelligat*. HIERONYMUS, super *Cum videritis abominationem*. Hoc autem quod dictum est, *Qui legit intelligat*, ponitur ut ad intelligentiam mysticam provocemus. Legimus autem in Daniele cap. IX, hoc modo : « Et in dimidio hebdomadis auferetur sacrificium et libamina, et in templo desolationum abominatio erit usque ad consummationem temporis, et consummatio dabitur super solitudinem. » AUGUSTINUS, *Ad Hesychium*, epist. LXXX, circ. med. Lucas quidem, ut ostenderet tunc factam fuisse abominationem desolationis quæ a Daniele prædicta est, quando expugnata est Hierusalem, eodem loco cap. XXI, hæc Domini verba commemorat : « Cum videritis circumdari ab exercitu Hierusalem, tunc scitote quia appropinquabit desolatio ejus. » CHRYSOSTOMUS, hom. XLIX, *In oper. imperf.*

[1] Al. desideratur : « est. » — [2] Al. : « futurum. » — [3] Al. : « lateret. »

Unde *abominationem desolationis* videtur mihi exercitum dicere, quo scilicet desolata est civitas sancta Hierusalem. HIERONYMUS, *ubi supra.* Aut potest intelligi de imagine Cæsaris, quam Pilatus posuit in templo, aut de Adriani equestri statua, quæ in ipso Sancta sanctorum loco stetit usque in præsentem diem. Abominatio enim secundum veterem Scripturam idolum nuncupatur; et idcirco additur *desolationis*, quod in desolato templo atque deserto idolum positum sit. CHRYSOSTOMUS in hom. LXXVI, *Sup. Matth.* Vel quia ille qui desolavit civitatem et templum, statuam intus posuit. Ut autem discant quoniam viventibus quibusdam eorum hæc erunt, propter hoc dixit, *Cum videritis.* Ex quo admirare Christi virtutem et discipulorum fortitudinem, qui in talibus temporibus prædicabant in quibus omnia Judaica impugnabantur. Apostoli autem ex Judæis existentes, leges introduxerunt novas adversus Romanos tunc dominantes. Infinita millia Judæorum ceperunt Romani, et duodecim viros non superaverunt nudos et inermes. Quia vero multoties contigerat in gravibus præliis Judæos restauratos fuisse, sicut temporibus Sennacherib et Antiochi; ne aliquis suspicetur tale aliquid futurum, suis fugiendum esse præcepit, cum subdit : *Tunc qui in Judæa sunt, fugiant ad montes.* REMIGIUS. Hæc enim, imminente desolatione Hierusalem, constat fuisse impleta : appropinquante namque Romano exercitu, omnes Christiani qui in provincia erant, sicut Historia ecclesiastica refert, divino miraculo moniti, longius recesserunt, et transeuntes Jordanem, venerunt in Pellam civitatem, et ibi sub tutela Agrippæ regis, cujus mentio in Actibus Apostolorum fit, aliquanto tempore manserunt; ipse autem Agrippa, cum parte Judæorum quæ sibi obtemperabat, Romano subditus erat imperio. CHRYSOSTOMUS in hom. LXXVII, *Sup. Matth.* Deinde ostendens inevitabilia mala futura esse Judæis et infinitam calamitatem, subdit : *Et qui in tecto est, non descendat tollere aliquid de domo sua* : elegibilius enim erat nudo corpore salvari, quam intrare domum ut tolleret vestimentum, et occidi : propter quod et de eo qui est in agro subdit, *Et qui in agro est, non revertatur tollere tunicam suam.* Si enim qui in civitate sunt fugiunt, multo magis qui foris sunt non oportet ad civitatem refugere. Et quidem pecunias contemnere facile est, et providere sibi in vestimentis non difficile; quæ autem a natura sunt, qualiter aliquis fugiet? Qualiter enim prægnans fiet levis ad fugam, aut lactans poterit eum quem peperit deserere? Propter quod subdit : *Væ autem prægnantibus et nutrientibus in illis diebus* : his quidem, quia pigriores sunt, et quia facile fugere non possunt, onere conceptionis gravatæ; his autem, quia detinentur vinculo compassionis filiorum, et non possunt simul salvare eos quos lactant. ORIGENES, tract. XXIX. Vel quoniam non erit tunc tempus miserendi neque super prægnantes neque super lactantes, neque super infantes earum. Et quasi ad Judæos loquens, qui arbitrabantur in sabbato non oportere ambulare viam amplius quam est sabbati iter, subdit : *Orate autem ut non fiat fuga vestra hieme, vel sabbato.* HIERONYMUS, super *Orate ut non fiat fuga.* Quia scilicet in altero duritia frigoris prohibet ad solitudines pergere, et in montibus desertisque latitare [1] : in altero autem transgressio legis est, si fugere voluerint; aut mors imminens, si remanserint. CHRYSOSTOMUS in hom. LXXVI, *Sup. Matth.* Vide autem quoniam adversus Judæos est hic sermo : non enim Apostoli sabbatum erant observaturi, neque ibi mansuri, cum Vespasianus hoc egit; etenim plures eorum jam præmortui erant. Si autem aliquis remanserat, in aliis partibus orbis terrarum tunc conversabatur. Propter quid autem hoc orandum esse dixerit subdit : *Erit enim tunc tribulatio magna, qualis non fuit ab initio mundi usque modo, neque fiet.* AUGUSTINUS, *Ad Hesychium* epist. LXXX, circ. med. Apud Lucam cap. XXI, sic legitur : « Erit autem pressura magna super terram, et ira populo huic; et cadent in ore gladii, et captivi ducentur in omnes gentes. » Nam et Josephus, qui Judaicam scripsit Historiam, talia mala dicit illi populo tunc accidisse ut vix credibilia videantur. Unde non immerito dictum est, talem tribulationem nec fuisse a creaturæ initio, nec futuram : sed etsi tempore Antichristi talis aut major forsitan erit, intelligendum est de illo populo dictum, quod eis talis amplius futura non erit. Si enim Antichristum illi primitus et præcipue recepturi sunt, facturus

[1] Al. : « et in montibus desertis latitare. »

est tunc idem populus tribulationem potius quam passurus. CHRYSOSTOMUS in hom. LXXVI, *Sup. Matth.* Interrogo autem Judæos, unde tam intolerabilis ira divinitus venit super eos, omnibus quæ ante factæ sunt difficilior. Nam manifestum est quoniam propter crucis manifestationem. Sed adhuc ostendit ipsos graviori pœna fuisse dignos, in hoc quod dicitur : *Et nisi breviati fuissent dies illi, non fieret salva omnis caro;* ac si diceret : Si amplius durasset prælium Romanorum adversus civitatem, universi periissent Judæi : omnem enim carnem Judaicam dicit, et qui foris et qui intus erant : non enim solum eos qui in Judæa impugnabant Romani, sed et eos qui ubique dispersi erant persequebantur. AUGUSTINUS, *Ad Hesychium* epist. LXXX cir. medium. Quidam autem convenienter mihi intellexisse videntur mala ipsa significata nomine dierum, sicut sunt dicti dies mali in aliis Scripturæ divinæ locis : neque enim dies ipsi mali sunt, sed ea quæ fiunt in eis : ipsa enim dicta sunt breviari [1], ut Deo tolerantiam donante, minus sentirentur ; ac si quæ magna essent, fierent brevia. CHRYSOSTOMUS in hom. LXXVI, *Sup. Matth.* Ne vero Judæi dicerent, quoniam propter prædicationem et discipulos Christi hæc mala venerunt, ostendit quod nisi illi essent, radicitus periissent : unde subditur : *Sed propter electos breviabuntur dies illi.* AUGUSTINUS, *Ad Hesychium*, epist. LXXX, circ. medium. Non enim debemus ambigere, quando eversa est Hierusalem, fuisse in illo populo electos Dei qui ex circumcisione crediderant, sive fuerant credituri, electi ante constitutionem mundi, propter quos breviarentur illi, ut tolerabilia mala fierent. Non autem desunt qui existimant ita breviores dies illos futuros quod cursus solis celeriores brevientur, sicut fuit longior dies orante Jesu Nave. HIERONYMUS, super *Nisi breviati fuissent.* Nec recordantur illius scripti Psal. CXVIII : « Ordinatione tua perseverat dies. » Sed juxta temporum qualitatem [2], idest abbreviatos non mensura sed numero, ne temporum mora concutiatur credentium fides. AUGUSTINUS, *Ad Hesychium*, epist. LXXX, circ. medium. Non tamen putemus hebdomadas Danielis, vel propter dierum breviationes fuisse turbatas, vel illo jam tempore non fuisse completas, sed in fine temporum esse complendas : apertissime enim Lucas testatur Danielis prophetiam tunc fuisse completam quando eversa est Hierusalem. CHRYSOSTOMUS in hom. LXXVI, *Sup. Matth.* Intellige autem [3] Spiritus sancti dispensationem, quoniam nihil horum scripsit Joannes, ut non videretur ex ipsa eorum quæ facta sunt historia scribere : etenim post captionem Hierusalem vixit multo tempore. Sed qui ante mortui sunt et nihil horum viderunt, ipsi scribunt, ut undique fulgeat prænuntiationis virtus. HILARIUS, cap. XXV. Vel aliter. Totum indicium adventus futuri Dominus ponit, dicens : *Cum videritis abominationem.* De Antichristi enim temporibus hæc locutus est Propheta. Abominatio ex eo dicta est quod adversus Deum veniens honorem Dei sibi vindicet ; desolationis autem abominatio, quia bellis et cædibus terram desolaturus sit, atque ob id a Judæis susceptus loco sanctificationis instituitur, ut ubi sanctorum precibus Deus invocabatur, ibi ab infidelibus receptus Dei honore venerabilis sit : et quia proprius iste Judæorum error erit, ut qui veritatem respuerunt suscipiant falsitatem, Judæam deseri monet, et transfugere in montes, ne admixtione plebis illius Antichristo crediturae, vis aut contagium afferatur. Quod autem ait : *Et qui in tecto sunt, non descendant tollere aliquid de domo sua*, sic intelligitur. Tectum est domus fastigium, et habitationis totius excelsa perfectio. Qui igitur in consummatione domus suæ, idest in cordis sui perfectione constiterit, regeneratione spiritus novi celsus, non descendere in humiliora rerum sæcularium cupiditatem debebit. *Et qui in agro erit non revertatur tollere tunicam suam ;* idest positus in operatione præcepti, non ad curas pristinas revertatur, ob quas veterum exinde peccaminum, quibus antea contegebatur, erit tunicam relaturus. AUGUSTINUS, *Ad Hesychium*, epist. LXXX, circ. medium. In tribulationibus enim cavendum est ne quisquam devictus ad carnalem vitam de spirituali sublimitate descendat : aut qui profecerat in anteriora se extendens, deficiendo in posteriora respiciat. HILARIUS, cap. XXV, a medio. Quod autem dicitur, *Væ prægnantibus et nutrientibus in illis diebus*; non de fetarum

[1] Al.: « brevitati. » — [2] Legit P. Nicolai : « sed juxta temporum qualitatem abbreviatos sentire debemus : idest abbreviatos non mensura. » — [3] Al. : « intende autem. »

onere Dominum admonuisse credendum est, sed animarum peccatis repletarum ostendisse gravitatem, quod neque in tecto positæ, neque in agro manentes, repositæ iræ tempestatem vitare possint. Illis quoque væ erit qui nutrientur : infinitatem enim animarum quæ ad cognitionem Dei tamquam lacte educantur, in his ostendit : et idcirco *væ* ipsis erit, quia ad fugiendum Antichistum graves, et ad sustinendum imperitæ [1], nec peccata effugerunt, nec cibum veri panis acceperunt. AUGUSTINUS, *De ver. Dom.* serm. XX. Vel prægnans est qui res alienas concupiscit : nutriens est qui jam rapuit quod concupiverat : istis enim *væ* erit in die judicii.

Quod autem Dominus dixit. *Orate ne fiat fuga vestra hieme vel sabbato.* AUGUSTINUS, *De quæst. Evang.* lib. I, cap. XXXVII. Idest ne in lætitia vel tristitia rerum temporalium quis inveniatur in die illa. HILARIUS, cap. XXV. Vel ne aut [2] in peccatorum frigore aut in otio bonorum operum reperiamur, quia gravius vexatio incumbet : nisi quod causa electorum Dei diebus illis sit brevitas afferenda, ut vim malorum coarctatum tempus exsuperet. ORIGENES, tract. XXIX. Mystice autem in loco sancto omnium Scripturarum, tam veteris testamenti quam novi. Antichristus, qui est falsum verbum, stetit frequenter; qui autem hoc vident, ex Judææ littore fugiant ad sublimes veritatis montes. Et si quis inventus fuerit ascendisse supra tectum verbi, et stare super fastigium ejus ; non descendat inde, occasione ut auferat aliquid de domo sua. Et si fuerit in agro in quo absconditus est thesaurus, et reversus fuerit retro, incurrit in seductionem verbi mendacis ; et maxime si spoliaverit se vestimentum vetus, idest veterem hominem, et iterum conversus fuerit tollere ipsum. Tunc autem anima in utero habens, quæ necdum fructificavit ex verbo, incurrit in *væ* : projicit enim conceptum et evacuatur a spe, quæ est in actibus veritatis : similiter autem si videatur formatum et fructificatum verbum, non autem fuerit enutritum sufficienter. Orent autem qui fugiunt in montes, ne fuga eorum fiat hieme vel sabbato : quoniam in tranquillitate animæ constitutæ possunt impetrare viam salutis : et in sabbato [3], quando homo bona opera non facit, fuga vestra non fiat : nemo enim in periculo falsi dogmatis facile superatur, nisi qui nudus fuerit ab operibus bonis. Quæ est autem major tribulatio quam videre fratres nostros seduci, et quod aliquis videat seipsum moveri et conturbari? Dies autem intelliguntur præcepta et dogmata veritatis : omnes autem intellectus a scientia falsi nominis venientes, additamenta sunt dierum, quæ Deus abbreviavit [4] per quos vult.

6. Tunc si quis vobis dixerit : Ecce hic est Christus, aut illic; nolite credere. Surgent enim pseudochristi et pseudoprophetæ, et dabunt signa magna et prodigia; ita ut in errorem inducantur, si fieri potest, etiam electi. Ecce prædixi vobis. Si ergo dixerint vobis, Ecce in deserto est, nolite exire; ecce in penetralibus nolite credere : sicut enim fulgur exit ab oriente et apparet usque in occidentem, ita erit et adventus filii hominis. Ubicumque fuerit corpus, illuc congregabuntur et aquilæ.

6. CHRYSOSTOMUS in hom. LXXVI. *Sup. Matth.* Cum complesset Dominus ea quæ de Hierosolymis sunt, ad suum de cetero pervenit adventum, et dicit ejus signa non illis utilia solum, sed et nobis, et his qui post nos erunt omnibus : unde dicit : *Tunc si quis vobis dixerit, Ecce hic est Christus aut illic, nolite credere.* Sicut autem cum supra, cap. III, dixit Evangelista, *In diebus illis venit Joannes Baptista*, non tempus quod immediate est consequens exposuit, cum triginta anni in medio essent; ita et hic cum dicit, *Tunc*, totum medium tempus prætermisit quod futurum erat a captione Hierosolymæ usque ad initia consummationis mundi. Dans autem eis signa sui secundi adventus de loco eos certificat, et de seductoribus : non enim sicut in priori adventu in Bethlehem apparuit, in parvulo angulo orbis terrarum, et nullo sciente a principio, ita et tunc erit; sed manifeste veniet, ita quod non indigeat quod aliquis ejus adventum annuntiet : propter quod dicit : *Si quis vobis dixerit, Ecce hic est Christus aut illic, non credatis.* HIERONYMUS, super illud *Sicut fulgur exit.* In quo ostendit quod secundus adventus non in humilitate, ut primus, sed in gloria demonstrandus est. Stultum est itaque eum

[1] Al. : « impedire. » — [2] Al. deest : « aut. » — [3] Supplet ex Origene P. Nicolai : « quoniam in tranquillitate animæ constitutæ possunt impetrare viam salutis; hieme autem comprehendente incurrunt in eos quos fugiunt : ideo orent ut non fiat eorum fuga hieme vel sabbato. Quidam autem ab operibus mali sabbatizant, sed non faciunt opera bona : in tali ergo sabbato, quando homo bona opera non facit, etc. » — [4] Al. : « abbreviat. »

in parvo loco vel in abscondito quærere, qui totius mundi lumen est. HILARIUS, cap. XXV. Et tamen, quia in magna vexatione positi erunt homines; pseudoprophetæ, tamquam præsentem in Christo opem sint indicaturi, multis in locis Christum esse atque haberi mentientur, ut in Antichristi famulatum depressos vexatosque deducant; et ideo subdit : *Surgent enim pseudochristi et pseudoprophetæ.* CHRYSOSTOMUS in hom. LXXVI, *Sup. Matth.* Hic de Antichristo loquitur, et de quibusdam ejus ministris quos pseudochristos et pseudoprophetas appellat : quales et tempore Apostolorum multi fuerunt : sed ante secundum adventum Christi, erunt multo prioribus amariores : unde subdit : *Et dabunt signa magna et prodigia.* AUGUSTINUS in lib. LXXXIII, *Quæst.* qu. LXXVII, circa medium. Admonet autem hic Dominus, ut intelligamus quædam miracula etiam sceleratos homines facere, qualia sancti facere non possunt : nec tamen ideo potioris loci apud Deum arbitrandi sunt. Non enim acceptiores erant Deo quam populus Israel magi Ægyptiorum, quia non poterat ille populus facere quod illi faciebant; quamvis Moyses in virtute Dei majora potuerit. Sed ideo non omnibus sanctis ista attribuuntur, ne perniciosissimo errore decipiantur infirmi, existimantes in talibus factis majora dona quam in operibus justitiæ, quibus vita æterna comparatur. Cum ergo talia faciunt magi qualia nonnunquam faciunt sancti, diverso fine et diverso jure fiunt : isti enim faciunt quærentes gloriam suam, illi quærentes gloriam Dei; et illi faciunt per quædam potestatibus concessa in ordine suo quasi privata commercia vel beneficia : isti autem in publica administratione jussu ejus cui cuncta creatura subjecta est. Aliter enim cogitur possessor equum dare militi, aliter tradit emptori, vel cuilibet donat aut commodat, et quemadmodum plerique mali milites, quos imperialis disciplina commendat signis imperatoris sui nonnullos possessores territant, et ab eis aliquid quod publice non jubetur extorquent; ita nonnunquam mali Christiani, per nomen Christi, vel per verba vel sacramenta christiana exigunt aliquid a potestatibus; cum autem malis jubentibus voluntate credunt, ad seducendos homines cedunt, quorum errore lætantur. Quapropter aliter faciunt miracula magi, aliter boni Christiani, aliter mali Christiani : magi per privatos contractus [1], boni Christiani per publicam justitiam, mali Christiani per signa publicæ justitiæ. Nec hoc etiam oportet mirari; quia omnia quæ visibiliter fiunt, etiam per inferiores potestates aeris hujus non absurde fieri posse creduntur. AUGUSTINUS, III *De Trin.* cap. XXVIII. Nec ideo tamen putandum est transgressoribus angelis ad nutum servire hanc visibilium rerum materiam, sed Deo potius, a quo eis potestas datur; nec sane creatores, illi mali angeli dicendi sunt : sed pro subtilitate sua semina rerum istarum nobis occultiora noverunt, et ea per congruas temperationes elementorum [2] latenter spargunt, atque ita et gignendarum rerum et accelerandorum incrementorum præbent occasiones : nam et multi homines noverunt ex quibus herbis aut carnibus aut succis aut humoribus, ita obrutis vel commixtis, quæ animalia nasci soleant; sed hæc ab hominibus tanto difficilius fiunt, quanto desunt sensuum subtilitates et corporum mobilitates in membris terrenis et pigris. GREGORIUS, XV *Moral.* cap. XXI. Cum ergo Antichristus coram carnalium oculis miranda prodigia fecerit, post se tunc homines trahet : quia qui bonis præsentibus delectantur, potestati illius se absque retractione subjicient : unde sequitur : *Ita ut in errorem inducantur, si fieri potest, etiam electi.* ORIGENES, tract. XXV. Exaggeratorius sermo est, dicens, *Si possibile est:* non enim pronuntiavit, neque dixit ut in errorem mittantur electi; sed ostendere vult quoniam frequenter valde persuasorii sunt sermones hæreticorum, et commovere potentes etiam eos qui sapienter agunt. GREGORIUS, XXXIII *Moral.* cap. XXVII. Vel quia electorum cor et trepida cogitatione concutitur, et tamen eorum constantia non movetur, una sententia Dominus utrumque complexus est : quasi enim jam errare est in cogitatione titubare. Sed, *Si fieri potest* subjungitur, quia fieri non potest ut in errorem electi capiantur. RABANUS [3]. Vel non ideo hoc dicit quod electio divina frustretur; sed qui humano judicio electi videbantur, illi in errorem mittentur. GREGORIUS in hom. XXXIII *In Evang.* Minus autem jacula feriunt quæ prævidentur : et propter hoc subditur : *Ecce prædixi vobis.* Dominus enim noster

[1] Al. : « fractus. » — [2] Al. : « tentationes electorum. » — [3] Al. : « ORIGENES. »

perituri mundi præcurrentia mala denuntiat, ut eo minus perturbent venientia quo fuerint præscripta : propter quod consequenter concludit : *Si ergo dixerint vobis, Ecce in deserto est, nolite exire; ecce in penetralibus, nolite credere.* HILARIUS, cap. XXV. Nam pseudoprophetæ, de quibus supra dixerat, nunc in desertis Christum esse dicent, ut homines errore depravent; nunc in penetralibus asserent eum esse, ut homines dominantis Antichristi potestate concludant. Sed Dominus se nec loco occultandum, nec a singulis seorsum contuendum esse profitetur, sed ubique et in conspectu omnium præsentem se futurum esse denuntiat : unde sequitur : *Sicut enim fulgur exit ab oriente et apparet usque in occidentem, ita erit adventus Filii hominis.* CHRYSOSTOMUS in hom. LXXVI, *Sup. Matth.* Sicut enim supra prædixit qualiter Antichristus venturus est; ita et per hoc ostendit qualiter ipse sit venturus. Sicut enim fulgur non indiget annuntiante aut præcone, sed in instanti momento temporis monstratur secundum universum orbem terrarum etiam his qui in thalamis sedent; ita et adventus Christi simul apparebit ubique propter gloriæ fulgorem. Consequenter autem dicit et aliud signum sui adventus, cum subdit : *Ubicumque fuerit corpus, illuc congregabuntur et aquilæ*; per aquilas multitudinem Angelorum, martyrum et sanctorum omnium designans. HIERONYMUS, super *Ubicumque fuerit.* De exemplo enim naturali quod quotidie cernimus, Christi instruimur sacramento : aquilæ enim et vultures, etiam transmarina dicuntur sentire cadavera, et ad escam hujuscemodi congregari. Si ergo irrationabiles volucres naturali sensu tantis terrarum spatiis separatæ, parvum cadaver sentiant ubi jaceat; quanto magis omnis multitudo credentium debet ad Christum festinare, cujus fulgur exit ab oriente et paret usque ad occidentem? Possumus autem per corpus, idest ptoma [1] quod significantius latine dicitur cadaver, ab eo quod per mortem cadat, passionem Christi intelligere. HILARIUS. Unde ut nec loci in quo venturus esset, essemus ignari, dicit : *Ubicumque fuerit corpus, ibi congregabuntur et aquilæ.* Sanctos de volatu spirituali corporis aquilas nominavit, quorum congregantibus Angelis conventum futurum in loco passionis ostendit : et digne illic claritatis adventus expectabitur ubi nobis gloriam æternitatis passione corporeæ humilitatis operatus est. ORIGENES, tract. XXX. Et vide, quia non dixit : *Ubicumque fuerit corpus, ibi congregabuntur* vultures, aut corvi, sed *aquilæ* : volens ostendere magnificos et regales omnes qui in passione Domini crediderunt. HIERONYMUS. Aquilæ enim appellantur quibus juventus renovata est ut aquilæ, et qui assumunt pennas, ut ad Christi veniant passionem. GREGORIUS, XXXI, *Moral.* cap. XXII. Potest etiam intelligi : *Ubicumque fuerit corpus*; ac si dicat : Quia cœlesti sede incarnatus præsideo, electorum animas, cum carne solvero, ad cœlestia sublevabo. HIERONYMUS. Vel aliter. Quod hic dicitur, de pseudoprophetis intelligi potest [2]. Multi enim tempore captivitatis Judaicæ principes extitere qui Christos se esse dicerent, intantum ut obsidentibus Romanis, tres intus fuerint factiones. Sed melius de consummatione mundi dicitur, ut expositum est. Potest autem et tertio de hæreticorum contra Ecclesiam pugna intelligi, et de istiusmodi antichristis, qui sub opinione falsæ scientiæ [3] contra Christum dimicant. ORIGENES, tract. XXX. Generaliter enim unus est Antichristus, species autem ejus multæ; tamquam si dicamus: Mendacium nihil differt a mendacio. Sicut autem veri Christi fuerunt sancti Prophetæ, sic intellige secundum unumquemque pseudochristum, multos ejus falsos prophetas, qui antichristi alicujus falsos sermones prædicant quasi veros. Quando ergo dicet aliquis, *Ecce hic est Christus, ecce illic* [4], non quasi extra Scripturam foras aspiciendum est : ex lege enim et Prophetis et Apostolis proferunt quæ videntur defendere mendacium. Vel per hoc quod dicit, *Ecce hic est Christus, ecce illic*, ostendunt non Christum, sed aliquem fictum ejusdem nominis, utputa secundum Marcionis doctrinam, aut Valentini et Basilidis. HIERONYMUS, super *Si vobis dixerint.* Si quis ergo promiserit vobis quod in deserto Gentilium et Philosophorum dogmate Christus moretur, aut in hæreticorum penetralibus, qui Dei pollicentur arcana,

[1] Al. : « corpus ptoma, » item : « corpus, idest Joathan, » item : « corpus, idest Jonathan. » — [2] Al. : « quod hic de pseudoprophetis dicitur intelligi potest. » — [3] Al. : « conscientiæ. » —

[4] Al. : « quorum dicit aliquis, *Ecce hic est Christus, ecce illic*, quasi non extra Scripturam foris, etc. »

nolite credere, sed quod ab oriente usque in occidentem fides catholica in Ecclesiis fulget. AUGUSTINUS, *De quæst. Evang.* lib. I, cap. XXXVIII. Orientis et occidentis nomine totum orbem voluit signare, per quem futura erat Ecclesia. Secundum autem illum sensum, quo dixit, infra XXVII, *Amodo videbitis Filium hominis venientem in nubibus*, convenienter etiam nunc fulgur nominavit quod maxime solet emicare de nubibus. Constituta ergo auctoritate Ecclesiæ per orbem terrarum clara atque manifesta, convenienter discipulos admonet, atque omnes fideles, ne schismaticis atque hæreticis credant. Unumquodque schisma aut unaquæque hæresis locum suum habet, in orbe terrarum aliquam tenens partem; aut obscuris atque occultis conventiculis curiositatem hominum decipit : quo pertinet quod ait : *Si quis vobis dixerit. Ecce hic est Christus, aut illic;* quod significat terrarum partes aut provinciarum; aut *in penetralibus* aut *in deserto;* quod significat occulta et obscura conventicula hæreticorum. HIERONYMUS, *ubi supra.* Vel per hoc quod dicit, *In deserto in penetralibus* ostenditur quod persecutionis et angustiarum tempore semper pseudoprophetæ decipiendi inveniunt locum. ORIGENES, tract. XXIX. Vel quando secretas et non vulgatas scripturas proferunt ad confirmationem mendacii sui, videntur dicere : Ecce in solitudine verbum est veritatis. Quoties autem canonicas proferunt Scripturas, in quibus omnis Christianus consentit, videntur dicere : Ecce in domibus est verbum veritatis. Sed nos exire non debemus a prima ecclesiastica traditione. Vel eos [1] sermones qui sunt omnino extra Scripturam ostendere volens, dixit : *Si dixerint vobis, Ecce in penetralibus est, nolite credere.* Veritas enim similis est fulguri egredienti ab oriente, et apparenti usque ad occidentem. Vel hoc dicit, quoniam veritatis fulgur ex omni Scripturarum loco defenditur. Exit ergo veritatis fulgur ab oriente, idest ab initiis Christi, et apparet usque ad passionem ipsius, in qua est occasus ejus; vel a primo initio creaturæ mundi, usque ad novissimam Apostolorum Scripturam. Vel oriens quidem est lex, occidens autem finis legis et prophetiæ Joannis. Sola autem Ecclesia neque subtrahit hujus fulguris verbum et sensum, neque addit [2] quasi prophetiam aliquid aliud. Vel hoc dicit, quia non debemus attendere eis qui dicunt, *Ecce hic Christus*; non autem ostendunt eum in Ecclesia, in qua tota totus est adventus Filii hominis dicentis, infra XXVIII, *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi.* HIERONYMUS, super *Ubicumque fuerit corpus.* Provocamur autem ad passionem Christi; ut ubicumque in Scripturis legitur, congregemur, ut per illam venire possimus ad verbum Dei.

7. Statim autem post tribulationem dierum illorum, sol obscurabitur, et luna non dabit lumen suum, et stellæ cadent de cœlo, et virtutes cœlorum terræ commovebuntur; et tunc apparebit signum Filii hominis in cœlo; et tunc plangent omnes tribus.

7. GLOSSA. Postquam Dominus præmunivit fideles contra seductionem Antichristi et ministrorum ejus, ostendens se manifeste esse venturum, nunc ordinem et modum sui adventus demonstrat, dicens : *Statim autem post tribulationem dierum illorum sol obscurabitur.* CHRYSOSTOMUS in hom LXXVI, *Sup. Matth.* Tribulationem dicit dierum Antichristi et pseudoprophetarum : tribulatio enim tunc erit magna tot existentibus deceptoribus Sed non extendetur per temporis longitudinem. Si enim Judaicum bellum propter electos decurtatum est, multo magis propter eos hæc tribulatio abbreviabitur : et propter hoc non simpliciter dixit : *Post tribulationem* ; sed addit *statim* : ipse enim confestim addit. HILARIUS, cap. XXVI. Gloriam autem adventus sui indicat obscuritate solis, et defectione lunæ, et casu stellarum : nam sequitur : *Et luna non dabit lumen suum, et stellæ cadent de cœlo.* ORIGENES, tract. XXX. Dicit autem aliquis. Sicut in magnis ignibus succendi incipientibus tenebræ ex fumo plurimo videntur extolli, sic in consummatione mundi ab igne, qui succendendus est, obscurabuntur etiam luminaria magna ; marcescente autem stellarum lumine, reliquum earum corpus, cum exaltari non valeat, sicut primum cum a lumine ipso portatum extollebatur, cadet de cœlo. His accidentibus consequens est cœlorum rationabiles virtutes stuporem [3] et commotionem aliquam pati, et conturbari, remotas a primis functionibus suis : unde sequitur. *Et virtutes cœlorum commovebuntur, et tunc apparebit signum*

[1] Al. : « eis. » — [2] Al. : « addidit. » — [3] Al. : « virtutes patientiæ stuporem. »

Filii hominis in cœlo, in quo scilicet cælestia facta sunt, idest virtus quam operatus est Filius suspensus in ligno; et in cœlo apparebit maxime signum illius, ut homines de omnibus tribubus quæ prius non crediderunt christianitatem annuntiari [1], tunc recognoscentes per signum illud manifestatam [2], plangent, et lamentabuntur propter ignorantiam suam, atque peccata : unde sequitur: *Et tunc plangent omnes tribus terræ.* Alius autem aliter arbitrabitur : quoniam sicut lucernæ paulatim deficit lumen, sic cælestium luminum deficiente nutrimento, sol obscurabitur, et luna, et stellarum lumen deficiet, et quod remanserit in eis, quasi terrenum cadet de cœlo. Sed quomodo potest dici de sole quoniam obscurabitur lumen ejus, cum Isaias Propheta profectum aliquem solis in consummatione fore declaret? Similiter et de luna Isaias profert [3] quoniam erit sicut sol. De stellis autem quidam dicere tentant, aut omnes aut plures earum majores esse tota terra. Quomodo ergo cadent de cœlo cum magnitudini earum non sufficiat terra? Hieronymus, super *Sol obscurabitur.* Non ergo diminutione luminis hujusmodi [4] accident ; alioquin solem legimus septuplum habiturum luminis ; sed comparatione veræ lucis omnia visui apparebunt tenebrosa. Rabanus. Nihil tamen prohibet intelligi veraciter tunc solem et lunam cum ceteris sideribus ad tempus suo lumine privari, sicut de sole factum constat tempore dominicæ passionis: unde et Joel dicit cap. ii: « Sol convertetur in tenebras et luna in sanguinem, antequam veniat dies Domini magnus et manifestus. » Ceterum, peracto die Judicii et clarescente futuræ gloriæ vita, cum fuerit cœlum novum et terra nova, tunc fiet quod Isaias Propheta dicit cap. xxx : Erit lux lunæ sicut lux solis, et lux solis erit septempliciter. » Quod autem de stellis dictum est, *Et stellæ cadent de cœlo*, in Marco cap. xiv, ita scriptum est : « Et stellæ cœli erunt decidentes, » idest suo lumine carentes Hieronymus, *ubi supra.* Per virtutes autem cœlorum, Angelorum multitudines intelligimus. Chrysostomus in hom. LXXVI, *Sup. Matth.* Qui valde decenter commovebuntur vel concutientur, videntes tantam transmutationem fieri, et conservos suos puniri, et orbem terrarum terribili assistentem judicio. Origenes, tract. xxx. Sicut autem in dispensatione crucis, sole deficiente, tenebræ factæ sunt super terram ; sic et signo Filii hominis apparente in cœlo, deficient lumina solis, lunæ et stellarum, quasi consumpta ex multa virtute signi illius : unde sequitur : *Tunc apparebit signum Filii hominis in cœlo.* Signum autem crucis hic intelligamus, ut videant, juxta Zachariam et Joannem, Judæi quem compunxerant et signum victoriæ. Chrysostomus in LXXVI *Sup. Matth.* Si autem sol quidem obtenebraretur, crux non appareret, nisi multo solaribus radiis luculentior esset. Ne autem discipuli verecundentur et doleant de cruce, eam signum nominat cum quadam claritate. Apparebit autem signum crucis, ut Judæorum inverecundiam confutet : adveniet enim Christus in judicio non vulnera solum, sed mortem exprobratissimam ostendens: unde sequitur: *Et tunc plangent omnes tribus terræ.* Visa enim cruce considerabunt quod mortuo eo nihil profecerunt, et quoniam crucifixerunt eum quem adorari oportebat. Hieronymus, super *Et plangent.* Recte autem dicit, *Tribus terræ* : hi enim plangent qui mancipatum non habent in cœlis, sed scripti sunt in terra. Origenes, tract. xxx. Moraliter autem dicit aliquis obscurandum solem, esse diabolum, qui in consummatione est arguendus, cum sit tenebræ, simulat autem solem : luna autem quæ videtur homini [5] illuminari sole, est omnis ecclesia malignantium, quæ frequenter lumen se habere et dare promittit, tunc autem redarguta cum reprobatis dogmatibus suis claritatem suam amittet ; sed et quicumque, sive in dogmatibus sive in virtutibus falsis, hominibus quidem veritatem promittebant, mendaciis autem seducebant, hi convenienter dicendi sunt stellæ cadentes de cœlo, ut ita dicam, suo, ubi erant in altitudine confutatæ extollentes se adversus scientiam Dei. Ad commendationem autem sermonis hujus utemur exemplo Proverbiorum iv, dicente : « Lumen justorum semper inextinguibile est ; lumen autem impiorum extinguetur. Tunc claritas Dei apparebit in omni qui portavit imaginem cœlestis ;

[1] Al. : « christianitatem annuntianti. » P. Nicolai legit: « christianitati annuntiatæ. » — [2] Al. : « manifestatum. » — [3] Al. : « refert. » — [4] Al. : « hujus mundi. » — [5] P. Nicolai habet: « ab hujusmodi. »

et cælestes lætabuntur, terreni autem plangent. Vel Ecclesia est sol, luna et stellæ, cui dictum est Can. VI: « Speciosa ut luna, electa ut sol » AUGUSTINUS, *ad Hesychium* ep. LXXX, post medium. Tunc enim sol obscurabitur et luna non dabit lumen suum, quia Ecclesia non apparebit, impiis tunc persecutoribus ultra modum sævientibus. Tunc *stellæ cadent de cœlo, et virtutes cœlorum commovebuntur*: quoniam multi qui gratia Dei [1] fulgere videbantur, persequentibus cedent et cadent; et quidem fideles fortissimi turbabuntur. Hoc autem post tribulationem dierum illorum dicitur esse futurum, non quia transacta tota illa persecutione accidant ista, sed quia præcedet tribulatio, ut sequatur quorumdam defectio : et quia per omnes dies illos ita fiet, propterea, post tribulationem dierum illorum, sed tamen eisdem diebus, fiet,

8. Et videbunt Filium hominis venientem in nubibus cœli cum virtute multa et majestate.

8. CHRYSOSTOMUS, in homil. LXXVI *Sup. Matth.* Quia crucem audiverant ; ne rursus existimarent aliquid turpe esse futurum, subjungit : *Et videbunt Filium hominis venientem in nubibus cœli cum virtute multa et majestate.* AUGUSTINUS, *ad Hesychium.* epist. LXXX prope finem. Cujus quidem proprior [2] sensus est, ut cum hoc quisque audierit vel legerit, ipsum esse adventum accipiet, quando venturus est ad vivos et mortuos judicandos in corpore suo ; in quo sedet ad dexteram Patris, in quo etiam mortuus est et resurrexit, et ascendit in cœlum : et sicut in Actibus Apostolorum cap. I legitur : « Nubes suscepit eum ab oculis eorum : » et quia illic dictum est ab Angelis, « Sic veniet, quomodo vidistis eum euntem in cœlum : » merito credendus est non solum in eodem corpore, verum etiam in nube venturus, ORIGENES, tract. XXX. Videbunt ergo oculis corporalibus Filium hominis in specie humana venientem in nubibus cœli, idest supernis. Sicut enim quando transformatus est, vox venit de nube ; sic cum veniet iterum in speciem transformatus gloriosam, et non super unam nubem, sed super multas, quæ erunt vehiculum ejus. Et si quidam ut ne terram calcaret Filius Dei Hierosolymam ascendens, diligentes eum, straverunt vestimenta sua in via, neque asellum qui portabat eum volentes terram calcare ; quid mirum, si Pater et Deus omnium nubes sternat cælestes sub corpore Filii descendentis ad opus consummationis ? Dicet autem aliquis, quoniam sicut in factione hominis accepit Deus limum de terra et finxit hominem ; sic ut appareat gloria Christi, accipiens Dominus de cœlo et de cœlesti corpore, corporavit primum quidem in transfiguratione in nubem lucidam ; in consummatione autem in nubes lucidas [3] : propter quod nubes cœli dicuntur, secundum quod et limus terræ est dictus : et decet Patrem talia miranda dare Filio suo, qui se humiliavit ; et propterea exaltavit illum non solum secundum spiritum, sed etiam secundum corpus, ut super talibus nubibus veniret ; et forsitan super nubibus rationabilibus, ne irrationabile esset vehiculum filii hominis glorificati. Et [4] primum quidem venit Jesus cum virtute, ex qua faciebat signa et prodigia in populo ; omnis autem illa virtus comparatione illius virtutis multæ cum qua in fine venturus est, modica erat : virtus enim erat exinanientis seipsum. Consequens est etiam ut ad majorem gloriam reformetur quam fuit transformatus in monte : tunc enim propter tres tantummodo transformatus est : in consummatione autem mundi totius, apparebit in gloria multa, ut videant eum omnes in gloria. AUGUSTINUS, *Ad Hesychium* epist. LXXX post medium. Sed quoniam Scripturæ scrutandæ sunt, nec earum superficie debemus esse contenti ; diligenter sunt inspicienda sequentia : post pauca enim sequitur : *Cum videritis hæc omnia fieri, scitote quia prope est jam in januis* : tunc enim scimus prope esse, cum non [5] aliqua videmus esse præmissorum, sed hæc omnia, in quibus et hoc est quod videbitur Filius hominis veniens. Et mittet Angelos suos de quatuor partibus mundi ; idest, de toto orbe terrarum congregabit electos suos : quæ [6] tota hora novissima facit veniens in suis membris tamquam in nubibus, vel in tota ipsa Ecclesia tamquam in nube magna, sicut nunc venire non cessat ; sed ideo cum potestate magna et majestate,

[1] Al. omittitur : « Dei. » — [2] P. Nicolai ex Augustino legit : « promptior. » — [3] Al.: « idest in consummatione in nubes lucidas. » — [4] Al. omittitur : « et. » — [5] Al. deest : « non. » — [6] Al. : « qui. »

quia major potestas et majestas illius apparebit sanctis, quibus magnam virtutem dabit, ne tanta persecutione vincantur. ORIGENES, tract. XXX. Vel cum magna virtute venit quotidie ad animam hominis credentis in nubibus propheticis; idest in Scripturis Prophetarum et Apostolorum, qui verbum Dei super humanam naturam in intellectibus suis declarant: sic etiam eis qui intelligunt dicimus apparere gloriam multam; quæ quidem videtur in secundo Verbi adventu, quod est perfectorum: et sic fortasse omnia quæ a tribus Evangelistis dicta sunt de Christi adventu, diligentius inter se collata et bene discussa, invenientur ad hoc pertinere quod quotidie venit in corpore suo, quod est Ecclesia; de quo adventu suo alibi dixit infra XXVI: *Amodo videbitis Filium hominis sedentem a dextris virtutis Dei, et venientem in nubibus cœli*; exceptis his locis ubi ab eo ille adventus ultimus in seipso promitttitur.

9. Et mittet Angelos suos cum tuba et voce magna, et congregabunt electos ejus a quatuor ventis, a summis cœlorum usque ad terminos eorum.

9. CHRYSOSTOMUS, [1] hom. LXXVI, *Sup. Matth.* Quia de planctu mentionem fecerat, qui ad hoc erit ut sponte contra se sententiam proferant, et seipsos condemnent; ne putetur quod in isto planctu mala eorum terminentur, subdit: *Et mittet Angelos suos cum tuba et voce magna.* REMIGIUS. Hæc autem turba non revera corporea est intelligenda, sed archangelica vox, quæ adeo magna erit ut ad clamorem illius omnes mortui de terræ pulvere resurgant. CHRYSOSTOMUS, hom. LXXVI, *Sup. Matth.* Sonus autem turbæ pertinet ad resurrectionem, ad gaudium, ad repræsentandum stuporem qui tunc erit, ad dolorem illorum qui relinquentur et in nubibus non rapientur. ORIGENES, tract. XXX, a medio. Scriptum est autem in Numeris, cap. X, quod ex quatuor ventis congregabunt [2] sacerdotes tibicinantes eos qui sunt ex castris Israel; secundum quorum comparationem de Angelis Christi consequenter dicitur: *Et congregabant electos ejus a quatuor ventis.* REMIGIUS. Idest, a quatuor climatibus mundi, idest oriente, occidente, aquilone et austro. ORIGENES, tract. XXX. Et simpliciores quidem opinantur eos tantum qui tunc inventi fuerint in corpore, aggregandos; sed melius est dicere congregandos ab Angelis [3] Christi esse omnes, non solum ab adventu Christi et usque ad consummationem vocatos atque electos, sed omnes qui a constitutione fuerint mundi qui viderunt, sicut Abraham, Christi diem, et exultaverunt in illa. Quoniam autem non tantum illos qui in corpore fuerint comprehensi, dicit congregandos Christi electos, sed etiam illos qui de corporibus sunt egressi, manifestat sermo dicens, congregatos electos non solum a quatuor ventis, sed etiam subdens: *A summis cœlorum usque ad terminos eorum*: quod nemini super terram existenti arbitror convenire. Vel cœli sunt Scripturæ divinæ, aut auctores earum in quibus habitat Deus; summa autem Scripturarum sunt initia illarum; termini autem consummationes earum. Congregantur ergo sancti a summis cœlorum, idest ab eis qui vivunt in initiis Scripturarum usque ad eos qui vivunt in consummationibus earum. Congregabuntur enim tuba, et voce magna, ut qui audierint et adverterint, parent se ad viam perfectionis quæ ducit ad Filium Dei. REMIGIUS. Vel aliter. Ne forte aliquis putaret quod solummodo a quatuor partibus mundi, et non a mediterraneis regionibus et locis; ideo addit: *A summis cœlorum usque ad terminos eorum.* Per summum enim cœli medium orbis intelligitur, quia medio orbis summum cœli [4] præsidet. Per terminos autem cælorum, fines terræ significat, ubi longe distantibus circulis cœli terræ insidere videntur. CHRYSOSTOMUS, homil. LXXVI *Sup. Matth.* Quod autem per Angelos Dominus electos vocat, ad electorum honorem pertinet: nam et Paulus dicit quod rapientur in nubibus: quia eos quidem qui resurrexerunt congregabunt Angeli congregatos autem recipient nubes.

10. Ab arbore autem fici discite parabolam: cum jam ramus ejus tener fuerit et folia nata, scitis quia prope est æstas; ita et vos cum videritis hæc omnia, scitote quia prope est in januis. Amen dico vobis, quia non præteribit generatio hæc donec omnia fiant. Cœlum et terra transibunt, verba autem mea non præteribunt.

10. CHRYSOSTOMUS in hom. LXXVII *Sup. Matth.* Quia dixerat quod statim post tri-

[1] Sic in Edit. Parisiensi, et recte, licet aliter sentiat P. Nicolai. — [2] Al.: « congregabant. » — [3] Al.: « non solum ab [3] Angelis. » — [4] Al.: « summi cœli. »

bulationem dierum illorum, quæ prædicta sunt contingerent, ipsi autem quærere poterant, post quantum tempus? ideo exponit, exemplum ponens de ficu, dicens : *Ab arbore fici discite parabolam : cum jam ramus ejus tener fuerit, et folia nata, scitis quia prope est æstas.* HIERONYMUS, super *Ab arbore fici discite* Quasi dicat : Sicut quando teneri fuerint in arbore ficus cauliculi, et gemma erumpit in florem, cortexque folia parturit, intelligitis æstatis adventum, et favonii ac veris introitum; ita cum omnia quæ scripta sunt videritis, nolite putare jam adesse consummationem mundi ; sed quasi prævia et præcursores, quosdam venire, ut ostendant quod prope sit, et in januis; unde sequitur : *Ita et vos cum videritis hæc omnia, scitote quia prope est in januis.* CHRYSOSTOMUS in homilia LXXVII, *Sup. Matth.* Per quod ostendit quod non multum erit temporis medium; sed statim adventus Christi occurret. Per ramum [1] et aliud quiddam prænuntiat, æstatem spiritualem, et tranquillitatem justis post hiemem esse futuram; peccatoribus autem e contrario hiemem post æstatem. ORIGENES, tract. XXX. Sicut enim ficus in tempore quidem hiemis, vitalem virtutem habet in se absconditam, postmodum autem cum virtus ipsa vitalis prodire cœperit ad manifestationem prætereunte hieme, et ipsa valetudine ejus ramus efficitur tener, et folia producit : sic et mundus, et unusquisque eorum qui salvantur ante Christi adventum, quasi in hieme in se absconsam habent vitalem virtutem; Christo autem inspirante fiunt teneri et non duri cordis rami : et quæ abscondita erant in eis, progrediuntur in folia, et manifestos fructus ostendunt : talibus autem prope est æstas, et adventus gloriæ Verbi Dei. CHRYSOSTOMUS in homil. LXXVII *Sup. Matth.* Propter hoc etiam istud posuit, ut credere faciat hunc sermonem omnino ita esse venturum : ubicumque enim quod omnino eventurum est [2] dicit, naturales necessitates in exemplum inducit. AUGUSTINUS, *Ad Hesychium* epistola. LXXX. Quod autem de signis evangelicis et propheticis, quæ fieri cernimus, propinquum Domini adventum sperare debeamus quis negat? Quotidie quippe magis magisque fit proximus; sed quanto intervallo propinquat, de hoc dictum est Actor. I « Non est vestrum scire tempora vel momenta. » Vide quando dixit Apostolus Rom. XIII : « Nunc propior est nostra salus quam cum credidimus : » et ecce tot anni transierunt, nec tamen quod dixit falsum est : quanto magis nunc dicendum est propinquare Domini adventum quando tantus factus est ad finem accessus? HILARIUS, cap. XXVI. Mystice autem synagoga ficus arbori comparatur : ramus igitur ficus Antichristus esse intelligitur, diaboli filius, peccati portio, legis assertor; qui cum virescere cœperit et frondescere quadam peccatorum exultantium viriditate, tunc proxima est æstas, idest, dies judicii sentietur. REMIGIUS. Vel cum hæc ficus rursum germinabit, idest cum synagoga verbum sanctæ prædicationis accipiet, prædicantibus Enoch et Elia, intelligere debemus quia prope est dies consummationis. AUGUSTINUS, *De quæst. Evangel*, lib. I, capit. XXXIX. Vel per arborem fici intellige genus humanum propter pruritum carnis. Cum jam ramus ejus tener fuerit, idest, cum filii hominum per fidem Christi, ad spirituales fructus profecerint, et in eis honor adoptionis filiorum Dei emicuerit. HILARIUS, cap. XXVI. Ut autem fides certa esset futurorum, subjungit : *Amen dico vobis, quia non præteribit generatio hæc donec omnia fiant. Amen* autem dicendo, professionem veritatis adjunxit. REMIGIUS. Et simplices quidem ad destructionem Hierusalem referunt verba, et de illa generatione æstimant dicta quæ passionem Christi aspexit, quod non esset transitura priusquam fieret destructio civitatis illius. Nescio autem si verbum a verbo exponere possint, ab eo quod ait, *Non relinquetur hic lapis super lapidem*, usque ad illud quod ait, *Prope est in januis :* forsitan enim in quibusdam poterunt, in aliis autem non poterunt omnino. CHRYSOSTOMUS in hom. LXXVII *Sup. Matth.* Hæc ergo omnia de fine Hierosolymorum dicta sunt, et quæ de pseudoprophetis et pseudochristis et alia omnia quæ diximus usque ad Christi adventum futura. Quod autem dixit, *Generatio hæc*, non de ea quæ tunc erat dixit, sed de ea quæ est fidelium : consuevit enim Scriptura generationem non solum a tempore designare, sed a loco, cultu, et conversatione; sicut cum dicitur Psal. XXIII : « Hæc

[1] Al. : « per hoc autem. » — [2] Al. : « esse. »

est generatio quærentium Dominum. » Ex hoc autem ostendit [1] quod Hierusalem peribit, et amplior pars Judæorum destruetur ; generationem autem fidelium nulla separabit tentatio. ORIGENES, tract. xxx. Generatio tamen Ecclesiæ transibit aliquando totum [2] hoc sæculum, ut hereditet futurum; tamen donec hæc omnia fiant, non transibit. Cum autem omnia hæc facta fuerint, transibit non solum terra, sed etiam cœlum : unde sequitur : *Cœlum et terra* : idest non solum homines quorum vita terrena est, et propterea terra dicuntur; sed etiam illi quorum conversatio est in cœlis, et ideo cœlum vocantur : transibunt autem ad futura, ut veniant ad meliora. Verba autem quæ a Salvatore sunt dicta, non transibunt : quoniam quæ sua propria sunt, operantur et semper operabant: perfecti autem, et qui non recipiunt ut jam meliores efficiantur, transeuntes quod sunt perveniunt [3] ad illud quod non sunt : et hoc est quod subditur; *Verba autem mea non præteribunt.* Et forte quidem verba Moysi et Prophetarum transiverunt, quoniam, quæ prophetizabantur ab illis, impleta sunt : verba autem Christi semper sunt plena, et quotidie implentur, et adhuc sunt implenda in sanctis. Aut forte neque Moysi verba aut Prophetarum dicere debemus impleta omnino : proprie [4] enim et illa verba Filii Dei sunt, et semper implentur. HIERONYMUS, super *Non præteribit generatio.* Vel hic per generationem omne hominum significat genus, aut specialiter Judæorum. Deinde ut magis eos ad fidem præmissorum inducat, subdit [5]. *Cœlum et terra transibunt*; *verba autem mea non præteribunt,* ac si dicat : Facilius est fixa et immobilia destrui, quam sermonum meorum aliquid decidere. RABANUS, cap. XXVI. Cœlum enim et terra ex conditione suæ creationis nihil habent in se necessitatis ut non sint : verba autem Christi ex æternitate deducta, id in se continent virtutis ut maneant. HIERONYMUS, super illud, *Cœlum et terra transibunt.* Cœlum autem et terra transibunt in mutatione, non abolitione sui : alioquin quomodo sol obscurabitur, et luna non dabit lumen suum, si cœlum in quo ista sunt terraque non fuerint ? RABANUS. Cœlum tamen quod transibit, non sidereum, sed aereum intelligere debemus, quod prius diluvio periit. CHRYSOSTOMUS, in hom. LXXVII *Sup. Matth.* Elementa autem mundi in medium adducit, ostendens quoniam pretiosior cœlo et terra est Ecclesia : simul etiam et hinc conditorem se omnium ostendit.

11. De die autem illa et hora nemo scit, neque Angeli cœlorum, nisi Pater solus. Sicut autem in diebus Noe, ita erit adventus Filii hominis. Sicut enim erant in diebus ante diluvium comedentes et bibentes, nubentes et nuptui tradentes usque ad eum diem quo intravit Noe in arcam, et non cognoverunt donec venit diluvium, et tulit omnes; ita erit et adventus Filii hominis. Tunc duo erunt in agro : unus assumetur, et unus relinquetur. Duæ molentes in mola : una assumetur, et una relinquetur. Duo in lecto : unus assumetur, et unus relinquetur.

11. CHRYSOSTOMUS in hom. LXXVII, *Sup. Matth.* Cum dixisset Dominus omnia quæ præcedunt Christi adventum, et ad ipsas januas narrationem duxisset, diem tacere voluit : unde dicit : *De die autem illa et hora nemo scit, neque Angeli cœlorum nisi solus Pater.* HIERONYMUS, super *De die autem illa.* In quibusdam autem latinis codicibus additum est : *Neque Filius*, cum in græcis, et maxime Adamantii, et Pierei [6] exemplaribus hoc non habeatur adscriptum. Sed quia in nonnullis legitur, disserendum videtur. REMIGIUS. Marcus etiam Evangelista non solum dicit Angelos nescire, sed etiam Filium. HIERONYMUS, *ubi supra.* In quo gaudent Arius et Eunomius : dicunt enim : Non potest æqualis esse qui novit et qui ignorat : contra quos breviter ista dicenda sunt. Cum omnia tempora fecerit Jesus, hoc est Verbum Dei « omnia enim per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil : » Joan. I in omnibus autem temporibus cum dies judicii sit, qua consequentia potest ejus ignorare partem cujus totum noverit ? Hoc quoque dicendum est. Quid est majus : notitia Patris, an notitia judicii ? Si majus novit, quomodo ignorat quod minus est? HILARIUS, cap. XXVI. Numquid etiam Deus Pater cognitionem illius diei Filio denegavit, cum dictum ab eo sit Luc. X : « Omnia mihi tradita sunt a Patre meo. » Ergo non omnia sunt tradita, si est aliquid quod negatur. HIERONYMUS, *ubi supra.* Igitur, quia probavimus non ignorare Filium Dei consumma-

[1] Al. : « dicit. » — [2] Al. : « aliquando tamen totum. » — [3] Al. deerat : « perveniunt. » — [4] Al. : « prope. » — [5] Al. : « deinde magis eos ad fidem præmissorum inducit cum subdit. » — [6] P. Nicolai habet : « et Pierii. »

tionis diem, causa reddenda est cur ignorare dicatur. Post resurrectionem quidem interrogatus ab Apostolis de hac die, manifestius respondit Act. I : « Non est vestrum scire tempora et momenta, quæ Pater posuit in sua potestate. » In quo ostendit quod ipse sciat, sed non expedit nosse Apostolis, ut semper incerti de adventu judicis, sic quotidie vivant, quasi die illa [1] judicandi sint. AUGUSTINUS, I *De Trin.* cap. XII Quod ergo dicit: Nescit ; intelligendum est nescientes facit; idest, quod non ita sciebat ut tunc discipulis indicaret : sicut dictum est ad Abraham Genes. XXII : « Nunc cognovi quoniam times Deum; » idest, nunc feci ut cognosceres : quia et ipse sibi in illa tentatione innotuit. AUGUSTINUS, *De ver. Dom.* ser. XII. Quod autem dixit Patrem scire, ideo dixit, quia in Patre et Filius scit. Quid enim est in die quod in Verbo factum sit, per quod factus est dies? AUGUSTINUS, in lib. LXXXIII *Quæst.* quæst. LX. Bene autem accipitur quod dictum est, solum Patrem scire, secundum prædictum modum sciendi, quia facit Filium scire ; Filius autem nescire dicitur, quia non facit homines scire. ORIGENES, tract. XXX, inter med. et fin. Vel aliter. Donec Eeclesia, quæ est corpus Chrsti, nescit diem illum et horam, tamdiu nec ipse Filius dicitur diem illum et horam scire. Dicitur autem scire secundum propriam significationem, sicut est in consuetudine Scripturarum. Apostolus enim Salvatorem dicit nescientem peccatum, quia non peccavit. Præparat autem Filius scientiam diei illius et horam coheredibus suæ promissionis, ut omnes simul sciant, idest re ipsa experiantur in illa hora et die quæ præparavit Deus diligentibus se. BASILIUS [2]. Legi quoque in cujusdam libro, Filium hunc non unigenitum, sed adoptivum debere intelligi : non enim Unigenito filio Angelos præposuisset : sic enim ait: *Neque Angeli cœlorum, neque Filius.* AUGUSTINUS, *Ad Hesychium* epist. LXXX, prope princ. Sic ergo Evangelium dicit, *De die illa et hora nemo scit;* tu autem dicis : Ego autem dico, neque mensem neque annum adventus ipsius sciri posse : ita enim hoc videtur sonare tamquam non possit sciri quo anno venturus sit ; sed possit sciri qua hebdomada annorum, vel qua decade ; tamquam dici possit atque definiri inter illos septem annos, aut decem, aut centum, vel quodlibet, seu majoris numeri seu minoris. Si autem hoc te non comprehendisse præsumis, hoc sentis quod ego. CHRYSOSTOMUS, in homil. LXXVII *Super Matth.* Ut autem addiscas quod non ignorantiæ suæ est quod de die et hora judicii tacet, aliud signum inducit, cum subdit : *Sicut autem fuit in diebus Noe... ita fiet adventus Filii hominis.* Hoc autem dixit ostendens quod repente venit, et inopinate, et pluribus lascivientibus : hoc enim et Paulus dicit I Thessal. V : « Cum dixerint, Pax et securitas, tunc repentinus eis superveniet interitus : » unde et hic subditur : *Sicut enim erunt in diebus illis ante diluvium, comedentes et bibentes.* RABANUS. Non igitur hic juxta Marcionis et Manichæi errorem, conjugia vel alimenta damnantur, cum in his successionis, in illis naturæ sint posita subsidia ; sed immoderatus licitorum usus arguitur. HIERONYMUS, super *Sicut in diebus.* Quæritur autem quomodo supra scriptum est : *Surget gens contra gentem, et regnum contra regnum, et erunt pestilentiæ et fames et terræ motus* : et nunc ea futura memorentur quæ pacis indicia sunt ? Sed æstimandum quod post pugnas, et cetera quibus vastatur genus humanum, brevis subsecutura pax sit, quæ quieta omnia repromittat ut fides credentium comprobetur. CHRYSOSTOMUS, in hom. LXXVII *Sup. Matth.* Vel lascivia erit et pax his qui insensibiliter dispositi sunt : propter hoc non dixit Apostolus, Cum fuerit pax ; sed « Cum dixerint, pax et securitas « insensibilitatem eorum ostendens, sicut illorum qui fuerunt in diebus Noe : quoniam mali lasciviebant, non autem justi ; sed in tribulatione et tristitia pertransibant. Hinc autem ostendit quoniam, cum Antichristus venerit, indecentes voluptates assumentur apud eos qui iniqui erunt, et de propria desperabunt salute ; et de propria desperabunt salute ; et ideo exemplum ponit huic rei conveniens. Cum enim arca fabricaretur, prædicabat quidem in medio, futura prædicens mala [3] : mali autem non credentes, ac si nullum fuisset futurum malum, las-

[1] Al. : « die alia. » — [2] In Basilio nihil tale occurrit ; etsi hunc locum ex professo interpretetur lib. IV, *Contra Eunomium*, solvens objectiones quam Eunomius contra Filii divinitatem apponebat, eademque disserens quo ad istam, quæ jam ex Hieronymo notata sunt Ex edit. P. Nicolai. — [3] Al. : « præjacebat quidem in medio, futura prædicans mala. »

civiebant : et quia futura apud multos [1] non creduntur, ex præteritis credibilia facit quæ prædicit. Deinde aliud signum ponit per quod ostendit et quod inopinabiliter dies ille veniet, et quod ipse diem illum non ignorat, dicens : *Tunc duo erunt in agro : unus assumetur, et alius relinquetur* : ex quibus verbis ostenditur quod assumentur, et relinquentur et servi et domini, et qui in otio, et qui in labore [2], HILARIUS, cap. XXVI. Vel duos in agro, duos populos fidelium, et infidelium in sæculo, tamquam in vitæ hujus opere, dies Domini deprehendet ; separabuntur tamen relicto alio, et alio assumpto : in quo fidelium et infidelium discretio [3] docetur : Dei enim ira ingravescente, sancti in promptuario secondentur, perfidi vero ad cœlestis ignis materiam relinquentur. De molentibus etiam [4] per ratio est : unde sequitur : *Duæ erunt molentes in mola : una assumetur, et alia relinquetur.* Mola enim opus legis est : sed quia pars Judæorum, ut per Apostolos credidit, ita per Eliam est creditura, et justificanda per fidem ; ideo una per eandem fidem [boni operis apprehendetur, alia vero infructuosa legis opere relinquetur, molens incassum, et non factura cœlestis cibi panem. HIERONYMUS, super *Tunc duo erunt in agro.* Vel duo in agro pariter invenientur eumdem habentes laborem, et quasi parem sementem ; sed fructus laboris non æque recipientes. In duobus etiam qui pariter molunt, vel synagogam intelligere debemus, et [5] Ecclesiam, quod simul molere videantur in lege, et de eisdem Scripturis sanctis farinam terrere præceptorum Dei ; vel ceteras hæreses, quæ aut [6] de utroque testamento, aut de altero videntur molere farinam doctrinarum suarum.

Sequitur : *Duo in lecto : unus assumetur, et alius relinquetur.* HILARIUS, cap. XXVI. Duo autem in lecto, sunt eamdem passionis dominicæ requiem prædicantes ; circa quam hæreticorum et catholicorum eadem confessio est : sed quia unitatem divinitatis Patris et Filii catholicorum fides prædicabit et hæreticorum falsitas impugnabit ; fidem confessionis utriusque divini arbitrii judicium comprobabit, unum assumendo et alium relinquendo. REMIGIUS. Vel his verbis tres ordines Ecclesiæ demonstrantur : per duos in agro ordo prædicatorum quibus commissus est ager Ecclesiæ ; per duos in mola ordo conjugatorum, qui dum per divisas curas nunc ad hæc nunc ad illa flectuntur, quasi molas in circuitu trahunt : per duos in lecto ordo continentium, quorum requies nomine lecti designatur. In his autem ordinibus sunt boni et mali, justi et injusti ; et ideo ex eis quidam relinquentur, et quidam assumentur. ORIGENES, tract. XXXI. Vel aliter. Corpus quidem quasi infirmum in lecto est carnalium passionum ; anima autem molit in gravi mola mundi ; vel corporis sensus [7] in agro mundi operantur.

12. Vigilate ergo, quia nescitis qua hora Dominus vester venturus sit. Illud autem scitote : quoniam si sciret paterfamilias qua hora fur venturus esset, vigilaret utique, et non sineret perfodi domum suam. Ideo et vos estote parati : quia nescitis qua hora Filius hominis venturus est.

12. HIERONYMUS, super *Vigilate.* Perspicue ostendit Dominus, quia supra dixit, *De die autem illa nemo novit nisi Pater solus* : quia scilicet non expediebat Apostolis scire, ut pendulæ expectationis incerti semper credant eum esse venturum, ignorant quando venturus sit ; et ideo quasi ex superioribus concludens dicit : *Vigilate ergo, quia nescitis qua hora Dominus vester venturus sit.* Et non dicit, Quia nescimus, sed *Nescitis*, scilicet ut ostendat se diem judicii non ignorare. CHRYSOSTOMUS, in hom. LXXVII *Sup. Matth.* Vult autem eos semper in sollicitudine esse : propter hoc dicit, *Vigilate.* GREGORIUS, hom. XIII *In Evang.* Vigilat qui ad aspectum veri luminis oculos apertos tenet ; vigilat qui servat operando quod credit ; vigilat qui a se corporis et negligentiæ tenebras repellit. ORIGENES, tract. XXXI. Dicit autem qui simplicior est, quoniam de secundo adventu, in quo venturus fuerat, hunc dicebat sermonem ; alius autem quod intelligibilem et futurum in sensum discipulorum Verbi dicebat adventum : quia nondum erat in sensu eorum, quemadmodum erat futurus. AUGUSTINUS, *Ad Hesychium* epist. LXXX, cir. princ. Non solum autem illis dixit, *Vigilate*, quibus tunc audientibus loquebatur ; sed etiam illis qui fuerunt post illos an-

[1] Al. : « apud multos creduntur ex præteritis, credibilia facit, etc. » — [2] Al. : « et labore. » — [3] Al. : « destructio. » — [4] Al. : « etiam. » — [5] Al. : « vel. » — [6] Al. deest : « aut. » — [7] Legit P. Nicolai : « corporis autem sensus. »

nos, et ad nos ipsos, et qui erunt post nos usque ad novissimum ejus adventum, quia ad omnes pertinet quodammodo : tunc enim unicuique veniet dies ille, cum venerit ejus dies ut talis hinc exeat qualis judicandus est illa die : ac per hoc vigilare debet omnis Christianus, ne imparatum eum inveniat Domini adventus : imparatum enim inveniet ille dies quem imparatum invenerit suæ vitæ ultima dies. Glossa. Vani autem sunt omnes, sive qui consummationem mundi scire se profitentur quando erit, sive qui vitæ propriæ finem scire se gloriantur, quem nemo cognoscere potest, nisi Spiritu sancto illuminatus. Hieronymus, *ubi supra.* Præmisso autem patrisfamilias exemplo, cur reticeat consummationis diem, manifestius docet cum subdit : *Illud autem scitote, quoniam si sciret paterfamilias qua hora fur venturus esset, vigilaret utique, et non sineret perfodi domum suam.* Origenes, tract. xxxi. Paterfamilias domus est sensus hominis, domus autem ejus est anima, fur autem diabolus. Est autem omnis sermo contrarius qui non per naturalem introitum intrat ad animam negligentis, sed quasi qui foderit domum, primum destruens quædam naturalia [1] ædificia animæ, idest naturales intellectus, et per ipsam dirutionem ingressus, spoliat animam. Aliquoties invenit quis furem in ipsa possessione, et comprehendens eum, percussorem sermonem immittens, interficit ipsum. Non autem in die fur venit, quando illuminata est a sole justitiæ anima hominis studiosi; sed in nocte, idest in tempore adhuc malitiæ permanentis : in qua cum fuerit aliquis, possibile est, etsi non habuerit virtutem solis, quod tamen illustretur ex aliquo splendore Verbi, quod est lucerna; adhuc quidem manens in malitia, sed tamen habens propositum meliorum et vigilantiam [2] ne perfodiatur hoc ejus propositum. Vel in tempore tentationum vel quarumcumque calamitatum maxime fur solet venire, volens perfodere animæ domum. Gregorius, hom. XIII *In Evang.* Vel nesciente patrefamilias fur domum perfodit, quia dum a sui custodia spiritus dormierit, improvisa mors veniens carnis nostræ habitaculum irrumpit; et eum quem dominum domus dormientem invenerit, necat : quia dum ventura damna spiritus minime prævidet, hunc mors ad supplicium nescientem rapit. Furi autem resisteret, si vigilaret : quia adventum judicis, qui occulte animas rapit, præcavens, ei pœnitendo occurreret, ne impœnitens periret. Horam vero ultimam idcirco Dominus voluit esse incognitam ut semper posuit esse suspecta; ut dum illam prævidere minime possumus, ad illam sine intermissione præparemur : propter quod sequitur : *Ideoque estote parati, quia nescitis qua hora Filius hominis venturus est.* Chrysostomus, in hom. LXXVI *Sup. Matth.* Hic videtur confundere eos qui non tantum studium faciunt animæ suæ, quantum student circa pecunias qui furem expectant.

13. Quis putas est fidelis servus et prudens, quem constituit dominus super familiam suam, ut det illis cibum in tempore? Beatus ille servus, quem cum venerit dominus ejus, invenerit sic facientem. Amen dico vobis, quoniam super omnia bona sua constituet eum. Si autem dixerit malus servus ille in corde suo : Moram facit dominus meus venire, et cœperit percutere conservos suos; manducet autem et bibat cum ebriosis : veniet dominus servi illius in die qua non sperat, et hora qua ignorat; et dividet eum, partemque ejus ponet cum hypocritis : illic erit fletus et stridor dentium.

13. Hilarius, cap. xxvii. Quamvis Dominus supra in communi nos ad indefessam vigilantiæ curam fuerit adhortatus, specialem tamen populi principibus, idest Episcopis, in expectatione adventuque suo sollicitudinem mandat. Hunc enim servum fidelem atque prudentem præpositum familiæ significat, commoda atque utilitates populi sibi commissi curantem : unde dicit : *Quis putas est fidelis servus et prudens quem constituit Dominus super familiam suam ut det illis cibum in tempore?* Chrysostomus, in hom. LXXVI *Sup. Matth.* Quod autem dicit, *Quis putas*, non est ignorantis : invenitur enim et pater interrogando loquens : ut cum dicit Gen. iii : « Adam ubi es? » Remigius. Nec enim signat hæc interrogatio impossibilitatem perficiendæ virtutis, sed difficultatem. Glossa *ordinaria.* Rarus enim est fidelis servus, domino propter dominum serviens, oves Christi non ad lucrum, sed pro amore Christi pascens; prudens qui subditorum capacitatem, vitam et mores discutiat : quem constituat Dominus, qui scilicet sit vocatus a Deo, et non se injecerit. Chrysostomus, in hom. LXXVII *Sup. Matth.* Duo autem expetit ab hujusmodi

[1] Al.: « naturalis. » — [2] Al.: « et vigilantium. »

servo, scilicet prudentiam et fidem : fidelem enim eum dicit, quoniam nihil quod domini sui est, sibi proprium fecit, nihil etiam de rebus sui domini vane et inaniter consumpsit. Prudentem autem eum vocat, quoniam cognovit id ad quod oportet dispensare quæ data sunt. ORIGENES, tract. XXXI. Vel qui in fide proficit, etsi nondum in ea perfectus est, communiter fidelis vocatur; et qui naturalem habet mentis velocitatem, dicitur prudens, si quis autem consideret, inveniet fideles multos et studium fidei exercentes, non autem et prudentes : « quoniam quæ stulta sunt mundi elegit Deus : » I Corinth. I. Et iterum videbit alios veloces quidem esse et prudentes, modicæ autem fidei. Convenire autem in unum fidelem atque prudentem, rarissimum est. Ut autem in tempore det cibum, necessariam habet quis prudentiam; ut autem non adimat cibos indigentium, opus est fide : quoniam et secundum simplicem intellectum opus habemus ut fideles simus ad dispensandum Ecclesiæ redditus, et ut non devoremus quæ sunt viduarum, et ut memores simus pauperum, et ne occasionem accipientes ex eo quod scriptum est I Corinth. IX. « Dominus constituit his qui Evangelium prædicant, de Evangelio vivere, » amplius [1] quæramus quam cibum simplicem et necessaria vestimenta, et ut nec amplius teneamus nobis quam his qui necessitatem patiuntur. Prudentes autem [2], ut prudenter intelligamus indigentium causas propter quas sunt indigentes, et uniuscujusque dignitatem, quomodo educatus est, et quantum necessarium habet. Multa enim sapientia opus est ei qui bene vult dispensare ecclesiasticos reditus. Sit etiam fidelis servus et prudens ut non effundat rationabilem et spiritualem cibum quibus non oportet, volens ostendere se esse prudentem; illis scilicet qui magis necessarium habent verbum quod mores eorum ædificet et vitam componat, quam quod illuminat scientiæ lucem; aut ne eis qui possunt acutius audire, pigeat exponere altiora, ne exponentes vilia contemnantur ab his qui naturaliter sunt ingeniosi, aut per exercitationem sæcularis sapientiæ acuti. CHRYSOSTOMUS, in hom. LXXVII *Sup. Matth.* Adaptatur etiam et ad principes sæculares hæc parabola : unumquemque enim his quæ habet, ad communem utilitatem uti oportet, non ad nocumentum conservorum neque ad perditionem sui ipsius, sive habeat sapientiam sive principatum, sive aliud quodcumque. RABANUS. Dominus autem Christus est : familia autem supra quem constituit, est Ecclesia catholica. Difficile est ergo invenire in uno, ut et prudens sit et fidelis, non autem impossibile : nec enim beatificaret eum qui non potest esse, cum subdit : *Beatus ille servus quem cum venerit dominus ejus, invenerit sic facientem.* HILARIUS, cap. XXVII. Idest præcepto Domini sui obedientem, ut doctrinæ opportunitate verbum vitæ in æternitatis cibum alendæ familiæ dispenset. REMIGIUS. Notandum autem, quod sicut magna distantia est meritorum inter bonos prædicatores et bonos auditores, ita magna distantia est præmiorum. Bonos enim auditores, si vigilantes invenerit, faciet discumbere, ut Lucas dicit; bonos autem prædicatores super omnia bona sua constituet; unde sequitur : *Amen dico vobis, quoniam super omnia bona sua constituet eum.* ORIGENES, tract. XXXII. Ut scilicet conregnet cum Christo, cui omnia sua tradidit Pater : sicut [3] boni Patris Filius, super omnem Patris substantiam constitutus, participat hujusmodi dignitatem et gloriam fidelibus et prudentibus dispensatoribus suis, ut sint et ipsi super omnem creaturam. RABANUS. Non ut soli, sed ut præ ceteris præmia habeant, tum pro sua vita, tum pro gregis custodia. HILARIUS, cap. XXVII. Vel *super omnia bona constituetur;* idest, in Dei gloria collocabitur : quia nihil est ultra quod melius sit. CHRYSOSTOMUS, hom. LXXVII *Sup. Matth.* Deinde non solum ab honore qui imminet bonis, sed a pœna quam minatur malis, erudit auditorem, cum subdit : *Si autem dixerit malus servus ille in corde suo : Moram facit dominus meus venire; et cœperit percutere conservos suos* etc. AUGUSTINUS, *Ad Hesychium* epist. LXXX, in princ. Ex moribus hujus servi apparet animus ejus : quos mores licet breviter, Magister bonus curavit exprimere ; idest superbiam, cum dicit, *Et cœperit percutere conservos suos;* atque luxuriam, cum dicit : *Manducet autem et bibat cum ebriosis* : ne quod dicebat, *Moram facit dominus meus*, desiderio sui domini dicere

[1] Al. : « nec amplius. » — [2] Al. deest : « autem. » — [3] Nicolai habet : « nam sicut. »

crederetur; quo ardebat [1] ille qui dixit Psal. XLI : « Sitivit anima mea ad te Deum vivum : quando veniam? » Dicendo enim, Quando veniam? moras se perpeti moleste ferebat : quia etiam quod tempore acceleratur, desiderio tardum videtur. ORIGENES, tract. XXXI. Peccat autem in Deum quicumque Episcopus qui non quasi conservus ministrat, sed quasi dominus, et frequenter ut amarus dominus per vim dominatur; et non esurientes suscipit, sed epulatur cum ebriosis, et semper somniat quia post multum temporis venturus est dominus. RABANUS. Typice etiam potest intelligi conservos percutere, conscientias infirmorum verbo vel exemplo vitiare. HIERONYMUS, super *Veniet dominus servi*. Quod autem dicit, *Veniet Dominus servi illius in die qua non sperat, et hora qua ignorat*, ad hoc dicit ut sciat quando non putatur dominus, tunc eum esse venturum; et vigilantiæ ac sollicitudinis dispensatores admonet. Porro quod dicit, *Dividet eum*, non est intelligendum quod gladio eum dissecet, sed a sanctorum consortio eum separet. ORIGENES, tract. XXXI. Vel dividet eum quando spiritus ejus, idest spirituale donum, revertetur ad Deum qui dedit eum; anima autem cum corpore suo vadit in gehennam. Justus autem non dividitur; sed anima ejus vadit cum spiritu, idest spirituali dono, ad regna cœlestia. Qui autem dividuntur, non habent postmodum in se partem spiritualis doni, quæ erat a Deo; sed relinquetur pars quæ erat ipsorum, idest anima, quæ cum corpore punietur : *Et partem ejus ponet cum hypocritis*. HIERONYMUS, in fin. *Comment.* ad cap. XXIV Matth. Cum his videlicet qui erant in agro, et qui molebant, et nihilominus derelicti sunt. Sæpe enim dicimus hypocritam aliud esse, et aliud ostendere ; sicut et in agro et in mola idem facere videbatur, sed exitus diversæ voluntatis apparuit. RABANUS. Vel cum hypocritis suscipit partem suam, scilicet duplicem gehennæ pœnam, idest ignis et frigoris : unde sequitur : *Ibi erit fletus et stridor dentium* : ad ignem enim pertinet fletus oculorum, ad frigus stridor dentium. ORIGENES, tract. XXXI. Vel fletus erit eis qui male in hoc mundo ridentes fuerunt; et his qui requieverunt irrationabiliter, erit dentium stridor : nolentes enim dolores materialiter sufferre, compulsi tormentis, dentibus strident, illi scilicet qui manducaverunt acerbitatem malitiæ. Ex his autem cognoscere est quoniam non solum qui fideles sunt et prudentes, constituit Dominus super familiam suam, sed etiam malos; et quod non salvat [2] eos hoc quod constituti sunt a Domino super familiam ejus, sed illud ut dent in tempore cibos, et ut abstineant a percussionibus [3] et comessationibus. AUGUSTINUS, *Ad Hesychium* epist. LXXX, in fin. Hoc autem servo malo remoto, qui proculdubio domini sui odit adventum, constituamus ante oculos tres servos bonos, adventum domini sui desiderantes. Si unus eorum citius, alter tardius dominum suum dicit esse venturum, tertius de hac re suam ignorantiam confitetur. Videamus [4] tamen quis magis Evangelio consonet. Unus dicit [5] : Vigilemus et oremus, quia citius venturus est Dominus. Alter dicit : Vigilemus, quia brevis et incerta est vita ista, quamvis tardius venturus sit Dominus. Tertius dicit : Vigilemus, quia brevis et incerta est vita ista, et nescimus tempus [6] quando venturus est Dominus. Quid autem aliud hic dicit quam quod cum audimus Evangelium dicere : *Vigilate, quia nescitis qua hora venturus sit Dominus*? Omnes quidem præ desideria regni Dei, hoc volunt esse verum quod putat primus : proinde si factum fuerit [7], gaudebit cum illo secundus et tertius; si autem factum non fuerit, metuendum est ne inter ipsas moras perturbentur qui crediderant quod dixerat primus, et incipiant Domini adventum non tardum putare, sed nullum. Qui autem credit quod dicit secundus, tardius Dominum esse venturum, si falsum fuerit, nulli turbabuntur in fide, sed inopinato gaudio perfruentur. Qui autem quid horum verum sit ignorare se confitetur, illud optat, hoc tolerat, in nullo eorum errat, quia nil eorum aut affirmat aut negat.

[1] Al. : « quomodo enim arcebat, etc. » — [2] Al. : « non solvat. » — [3] Al. : « a speculationibus. » [4] Al. : « videmus. » — [5] Al. : « unde dicit. » — [6] Al. omittitur : « tempus. » — [7] Al. : « deinde factum fuerit. »

CAPUT VIGESIMUMQUINTUM

1. Tunc simile erit regnum cœlorum decem virginibus, quæ accipientes lampades suas, exierunt obviam sponso et sponsæ. Quinque autem ex eis erant fatuæ, et quinque prudentes. Sed quinque fatuæ, acceptis lampadibus, non sumpserunt oleum secum; prudentes vero acceperunt oleum in vasis suis cum lampadibus. Moram autem faciente sponso, dormitaverunt omnes, et dormierunt. Media autem nocte clamor factus est : ecce sponsus venit : exite obviam ei. Tunc surrexerunt omnes virgines illæ, et ornaverunt lampades suas. Fatuæ autem sapientibus dixerunt : Date nobis de oleo vestro, quia lampades nostræ extinguuntur. Responderunt prudentes, dicentes : Ne forte non sufficiat nobis et vobis, ite potius ad vendentes, et emitte vobis. Dum autem irent emere, venit sponsus; et quæ paratæ erant, intraverunt cum eo ad nuptias, et clausa est janua. Novissime vero veniunt et reliquæ virgines, dicentes : Domine, Domine, aperi nobis. At ille respondens ait : Amen dico vobis, nescio vos. Vigilate itaque, quia nescitis diem neque horam.

1. Chrysostomus, hom. LXXVIII, *Sup. Matth.* In superiori parabola Dominus pœnam ostendit ejus qui percutiebat et inebriabatur, et bona domini sui dispergebat; in hac autem parabola punitionem inducit etiam ei qui utilitatem non affert, neque copiose hæc quibus indiget, sibi præparat; habebant enim fatuæ virgines oleum, sed non copiose : unde dicitur : *Tunc simile erit regnum cœlorum decem virginibus.* Hilarius, cap. xxvii. Ideo autem dicitur, *Tunc*, quia de magno die Domini, de quo supra agebatur, omnis hic sermo est. Gregorius, hom. XII, *In Evang.* Regnum autem cœlorum præsentis temporis Ecclesia dicitur, sicut et ibi supra xiii : *Mittet Filius hominis Angelos suos, et colligent de regno ejus omnia scandala.* Hieronymus in princ. *Comment.* ad cap. xxvi. Similitudinem autem decem virginum fatuarum atque prudentum quidam simpliciter interpretantur in virginibus, quarum aliæ, juxta Apostolum, et corpore et mente sunt virgines, aliæ virginitatem tantum corporum reservantes, vel cetera opera non habent, vel parentum custodia reservante, nihilominus mente nupserunt. Sed mihi videtur ex superioribus alius esse sensus qui dicitur; et non ad virginalia corpora, sed ad omne hominum genus hanc comparationem pertinere. Gregorius in hom. XII, *In Evang.* In quinque enim corporis sensibus unusquisque subsistit geminatus; geminatus autem quinarius denarium perficit. Et quia ex utroque sexu fidelium multitudo colligitur, sancta Ecclesia decem virginibus similis denuntiatur; ubi quia [1] mali cum bonis, reprobi cum electis admixti sunt, recte similis [2] virginibus prudentibus et fatuis perhibetur. Chrysostomus in hom. LXXVIII, *Sup. Matth.* Ideo autem ponit parabolam hanc in virginum persona, ut ostendat quod licet virginitas magnum quid sit, tamen si ab operibus misericordiæ sit deserta, cum adulteris foras ejicietur. Origenes, tract. xxxii. Vel sensus omnium qui receperunt verbum Dei, virgines sunt. Tale enim est verbum Dei ut de sua munditia accommodet omnibus qui per suam doctrinam recesserunt ab idolorum cultura, accesserunt autem per Christum ad Dei culturam : unde sequitur : *Quæ accipientes lampades suas, exierunt obviam sponso et sponsæ.* Accipiunt enim lampades suas idest organa sua naturalia, et egrediuntur de mundo et de erroribus, et veniunt obviam Salvatori, qui semper paratus est venire, ut ingrediatur simul cum dignis ad beatam sponsam Ecclesiam. Hilarius, cap. xxviii. Vel sponsus atque sponsa, Dominus noster est in corpore Deus : namque spiritui caro sponsa est. Lampades autem quas acceperunt, animarum splendentium lumen est, quæ sacramento baptismi splenduerunt. Augustinus, *De verbis Domini*, serm. xxii. Vel lampades quæ manibus gestantur, opera sunt : dictum est enim supra v, *Luceant opera vestra coram hominibus.* Gregorius, hom. XII, *In Evang.* Qui autem recte credunt et juste vivunt, assimilantur quinque prudentibus; qui

[1] Al. deest : « quia. » — [2] Al. : « simile. » —

autem profitentur quidem fidem Jesu, non autem præparant se bonis operibus ad salutem, reliquis quinque virginibus fatuis : unde subditur: *Quinque autem ex eis erant fatuæ et quinque prudentes.* HIERONYMUS, paulo a princ. *Comment.* ad cap. XXV. Sunt enim quinque sensus, qui festinant ad cœlestia, et superna desiderant. De visu autem et auditu et tactu specialiter dictum est I Joan. I. « Quod vidimus, quod audivimus, quod oculis nostris perspeximus, et manus nostræ palpaverunt. » De gustu Psal. XXXIII : « Gustate, et videte quoniam suavis est Dominus. » De odoratu Cant. I : « In odorem unguentorum tuorum currimus. » Alii autem sunt quinque sensus terrenis fæcibus inhiantes. AUGUSTINUS, lib. LXXXIII *Quæst.* quæst. LIX. Vel per quinque virgines significatur quinquepartita continentia a carnis illecebris : continendus est enim animi appetitus a voluptate oculorum, aurium, olfaciendi, gustandi et tangendi. Sed quia ista continentia partim coram Deo fit ut illi placeatur interiori gaudio conscientiæ; partim coram hominibus tantum, ut gloria humana capiatur; quinque dicuntur sapientes, et quinque stultæ : utræque tamen virgines, quia utraque continentia est, quamvis diverso fomite gaudeat. ORIGENES, tract. XXXII. Sicut autem sequuntur se ipsas invicem virtutes ut qui [1] unam habuerit, omnes habeat; sic et sensus omnes alterutrum se subsequuntur : propterea necesse est ut aut omnes quinque sensus sint prudentes, aut omnes fatui. HILARIUS, cap. XXVII. Vel absolute in quinque prudentibus et quinque fatuis, fidelium atque infidelium est constituta divisio. GREGORIUS, homil. XII, ut supra. Notandum vero est, quod omnes lampades habent, sed non omnes oleum habent : sequitur enim : *Sed quinque fatuæ, acceptis lampadibus, non sumpserunt oleum secum : prudentes vero acceperunt oleum in vasis suis cum lampadibus.* HILARIUS, cap. XXVII. Oleum, boni operis fructus est; vasa, humana sunt corpora, intra quorum viscera thesaurus bonæ conscientiæ recondendus est. HIERONYMUS, *hoc loco.* Oleum ergo habent virgines quæ juxta fidem operibus adornantur : non habent oleum quæ videntur simili quidem fide confiteri, sed virtutum opera negligunt. AUGUSTINUS, lib. LXXXIII *Quæst.* quæst. LIX. Vel per oleum ipsam lætitiam significari arbitror, secundum illud Psal. XLIV : « Unxit te Deus tuus oleo exultationis. » Qui ergo non propterea gaudet quia Deo intrinsecus placet, non habet oleum secum : gaudium enim non habent, dum continenter vivunt [2], nisi in laudibus hominum. *Prudentes autem acceperunt oleum cum lampadibus*; idest lætitiam bonorum operum, *in vasis suis*, idest in corde atque conscientia posuerunt, sicut Apostolus monet Galat. VI : « Probet autem seipsum homo; et tunc gloriam habebit in seipso, et non in altero. » CHRYSOSTOMUS in hom. LXXVIII, *Sup. Matth.* Vel oleum hic vocat caritatem et eleemosynam, et quodcumque circa indigentes auxilium; lampades autem vocat virginitatis charismata : propter hoc [3] stultas eas vocat [4], quoniam majorem sustinentes laborem, propter minorem omnia perdiderunt : majori enim labore vincitur carnis cupido quam pecuniarum. ORIGENES, tract. XXXII. Vel oleum est verbum doctrinæ, quo vasa animarum implentur : nihil enim sic confortat sicut moralis sermo, qui oleum luminis appellatur. Prudentes ergo acceperunt hujusmodi oleum, quod satis sit eis, etiam tardante exitu et morante Verbo, venire ad consummationem eorum : fatuæ autem acceperunt lampades, in primis quidem accensas; sed tantum oleum non acceperunt ut eis sufficeret usque ad finem, negligentes circa susceptionem doctrinæ, quæ confortat fidem et bonorum actuum lumen illuminat : unde dicitur : *Moram autem faciente sponso, dormitaverunt.* AUGUSTINUS, *De ver. Dom.* serm. XXII. Ex utroque enim genere hominum moriuntur hoc intervallo temporis, donec sub adventu Domini fiat resurrectio mortuorum. GREGORIUS, hom. XII, *In Evang.* Dormire etenim, mori est : ante somnum vero dormitare, est ante mortem a salute languescere : quia per pondus ægritudinis pervenitur ad somnum mortis. HIERONYMUS, super *Moram autem faciente.* Vel *dormitaverunt;* idest, mortuæ sunt. Consequenter autem dicitur, *Dormierunt*, quia postea suscitandæ sunt. Per hoc autem quod dicit, *Moram autem faciente sponso*, ostendit quod non parum temporis inter priorem et secundum Domini

[1] Al. : « et qui. » — [2] Al. : « dum incontinenter vivunt. » Nicolai : « dum continenter non vivit. » — [3] Al. : « charisma. » — [4] Al. : « propter hoc quod. »

adventum prætergreditur. ORIGENES, tract. XXXII. Vel sponso tardante, et non cito veniente Verbo ad consummationem vitæ, patiuntur aliquid sensus, dormitantes, et quasi in nocte mundi agentes : *et dormierunt,* ut puta remissius agentes a sensu illo vitali ; non tamen lampades perdiderunt, neque desperaverunt de conservatione olei illæ prudentes : unde sequitur : *Media autem nocte clamor factus est : ecce sponsus venit : exite obviam ei.* HIERONYMUS, super *Media autem nocte.* Traditio Judæorum est, Christum media nocte venturum in similitudinem Ægyptii temporis [1] ; quando pascha celebratum est, et exterminator venit, et Dominus super tabernacula transiit, et sanguine agni postes nostrarum frontium consecrati sunt : unde reor et traditionem apostolicam permansisse, ut die vigiliarum paschæ ante noctis dimidium, populum dimittere non liceat, expectantes Christi adventum : postquam illud tempus transierit, securitate præsumpta festum cuncti agant diem : unde Psalmista dicebat Psal. CXVIII : « Media nocte surgebam ad confitendum tibi. » AUGUSTINUS, *De verb. Dom.* serm. XXII, Vel *Media nocte*, idest nullo sciente aut sperante. HIERONYMUS. Subito ergo quasi intempesta nocte, et securis omnibus, quando gravissimus sopor est, per Angelorum clamorem et tubas præcedentium fortitudinum, Christi resonabit adventus : quod significatur cum dicitur : *Ecce sponsus venit : exite obviam ei.* HILARIUS, cap. XXVII. Tuba enim excitante, sponso tantum obviam proceditur [2] : erunt enim jam ambo unum, idest caro et Deus, quia in gloriam spiritualem humilitas carnis transformata est [3]. AUGUSTINUS, *De ver. Dom.* serm. XXII. Vel quod dicit, sponso tantum obviam venire virgines, sic intelligendum puto ut ex ipsis virginibus constet ea quæ dicitur sponsa : tamquam si omnibus Christianis in Ecclesia concurrentibus filii ad matrem currere dicantur, cum ex ipsis filiis congregatis constet ea quæ dicitur mater. Nunc enim desponsata est Ecclesia, et virgo est ad nuptias perducenda illo tempore quo universa mortalitate in ea prætereunte, immortali conjunctione habeatur [4]. ORIGENES, tract. XXXII. Vel *media nocte*, idest in altitudine remissionis, *factus est clamor*, omnes suscitare volentium, sicut existimo, Angelorum, qui sunt administratorii spiritus intus clamantes in sensibus omnium dormientium : *Ecce sponsus venit : exite obviam ei.* Et suggestionem quidem hanc omnes audierunt, et surrexerunt ; non autem omnes decenter imposuerunt lampadibus suis ornatum : unde sequitur : *Tunc surrexerunt omnes virgines illæ, et ornaverunt lampades suas.* Ornantur autem lampades sensuum evangelicis usibus atque rectis [5]. Qui autem male utuntur sensibus, ornamentum nullum habent in sensibus. GREGORIUS, hom. XII, *In Evang.* Vel tunc quidem omnes virgines surgunt, quia et electi et reprobi a somno suæ mortis excitantur ; lampades ornant, quia sua secum opera numerant, pro quibus æternam recipere beatitudinem expectant. AUGUSTINUS, *De ver. Dom.* serm. XXII. Aptaverunt enim lampades suas, idest rationes reddendas operum suorum. HILARIUS, cap. XXVII. Vel lampadarum assumptio, animarum est reditus in corpora, earumque lux est conscientia boni operis elucens, quæ vasculis corporum continetur. GREGORIUS, hom. XII, *In Evang.* Sed lampades fatuarum virginum extinguuntur, quia earum opera quæ clara hominibus foris apparuerunt, in adventu judicis intus obscurantur : unde sequitur : *Fatuæ autem sapientibus dixerunt : Date nobis de oleo vestro, quia lampades nostræ extinguuntur.* Quid est autem quod tunc a prudentibus oleum petunt, nisi quod in adventu judicis, cum se intus vacuas invenerint, testimonium foris quærunt? ac si a sua fiducia deceptæ, proximis dicant : Quia nos quasi sine opere repelli conspicitis, dicite de nostris operibus quod vidistis. AUGUSTINUS, *De ver. Dom.* serm. XXII. De consuetudine enim id semper inquirit unde gaudere animus solet. Itaque hominum, qui corda non vident, testimonium volunt habere apud Deum, qui cordis inspector est. Sed quorum facta aliena laude fulciuntur, eadem subtracta deficiunt : unde et earum lampades extinguuntur. HIERONYMUS. Vel virgines quæ lampades suas queruntur extingui, ostendunt eas ex parte lucere ; et tamen non

[1] Al. : « Ægyptiis » item : « Ægyptii, » omittendo : « temporis. » — [2] Apud P. Nicolai est : « sponsa tantum obviam procedit. » — [3] Al. : « erat. » P. Nicolai habet : « erit. » — [4] Idem ex Augustino ponit : « illo autem tempore nubet quo, universa mortalitate in ea pereunte immortali conjunctione fruetur. » — [5] Al. : « atque erectis : » item omittitur utrumque.

habent lumen indeficiens, nec opera perpetua. Si quis igitur habet animum virginalem et amator est pudicitiæ, non debet mediocriter esse contentus his qui cito exarescunt, et orto caumate arefiunt; sed perfectas virtutes sequatur, ut lumen habeat sempiternum. CHRYSOSTOMUS in hom. LXXVIII, *Sup. Matth.* Vel aliter [1]. Non solum hæ virgines stultæ erant quoniam hinc recesserunt misericordia carentes; sed quia æstimabant ibi se accepturas ubi importune quæsierunt. Quamvis autem illis virginibus prudentibus nihil misericordius sit, quæ propter misericordiam maxime fuerunt approbatæ; non tamen stultæ virgines sua petitione potitæ sunt. Sequitur : *Responderunt prudentes dicentes : Ne forte non sufficiat nobis et vobis.* Hinc autem discimus quod nullus nostrum adire [2] poterit nisi operibus cum quibus inventi erimus. HIERONYMUS, super *Responderunt prudentes dicentes.* Non enim hoc virgines prudentes de avaritia, sed de timore respondent : unde quisque pro suis operibus mercedem accipiet; neque possunt in die judicii aliorum virtutes, aliorum vitia sublevare. Dant autem prudentes consilium, ut non debeant sine oleo lampadarum sponso occurrere : et hoc est quod sequitur : *Ite potius ad vendentes, et emite vobis.* HILARIUS, cap. XXVII. Vendentes hi sunt qui misericordia fidelium indigentes, reddunt ex se petita [3] commercia indigentiæ, sua satietate boni operis nostri conscientiam venumdantes. Hæc est enim indefessi luminis copiosa materia, quæ misericordiæ fructibus et emenda est, et recondenda. CHRYSOSTOMUS in hom. LXXVIII, *Sup. Matth.* Vides ergo quanta nobis sit a pauperibus negotiatio : pauperes autem non sunt ibi, sed hic; ideoque hic oleum congregare oportet, ut illic utile sit, cum tempus non vacet [4]. HIERONYMUS, super *Ite potius.* Venditur etiam hoc oleum, et multo emitur pretio, ac difficili labore conquiritur; quod non solum in eleemosynis, sed in cunctis virtutibus et consiliis intelligimus magistrorum. ORIGENES, tract. XXXII. Vel aliter. Etsi fatuæ erant, tamen hoc intelligebant quoniam cum lumine debebant obviam ire sponso, omnes lampades sensuum habentes illuminatas. Videbant autem et illud, quoniam ex eo quod minus habebant oleum rationabile, jam propinquantibus tenebris, lampades earum fuerant obscurandæ. Sed sapientes transmittunt fatuas ad olei venditores, videntes quoniam non tantum oleum, idest verbum doctrinæ, congregaverant ut sufficeret ipsis ad vitam, et illas docerent : unde dicunt: *Ite potius ad vendentes*, idest ad doctores, *et emite vobis* : idest, ab eis accipite : et pretium est perseverantia, et amor discendi et diligentia, et labor cupientium discere. AUGUSTINUS, *De ver. Dom.* serm. XXII. Vel non sunt putandæ dedisse consilium; sed crimen earum ex obliquo commemorasse. Vendunt enim adulatores oleum, qui sive falsa, sive ignorata laudando; animas in errores mittunt, et eis vana gaudia tamquam fatuis consiliando aliquam de his mercedem commodi temporalis accipiunt. Dicitur ergo, *Ite ad vendentes, et emite vobis* : idest, videamus nunc quid vos adjuvent qui vobis laudes vendere consueverunt. Dicunt autem : *Ne forte non sufficiat nobis et vobis* : quia alieno testimonio non juvatur quisquam apud Deum, cui secreta cordis apparent; et vix quisque sibi sufficit cui testimonium perhibeat conscientia sua. HIERONYMUS, super illud, *Dum autem irent emere.* Verum quia jam emendi tempus excesserat, et adveniente judicii die locus non erat pœnitentiæ, non nova patrare opera, sed præteritorum rationem coguntur exsolvere : unde sequitur : *Cum autem irent emere, venit sponsus, et quæ paratæ erant intraverunt cum eo ad nuptias.* HILARIUS, cap. XXVII. Nuptiæ autem immortalitatis assumptio est, et inter corruptionem atque incorruptionem ex nova societate conjunctio. CHRYSOSTOMUS in hom. LXXVIII, *Sup. Matth.* Per hoc autem quod dicit, *Dum irent emere*, ostendit quia etsi misericordes efficiamur post mortem, nihil hinc lucrabitur ad effugiendum : sicut nec diviti profuit quod factus est misericors et sollicitus circa eos qui sibi attinebant. ORIGENES, tract. XXXII, *In Matth.* Vel dicit, *Dum irent emere* : est enim invenire quosdam qui quando debuerunt, neglexerunt aliquid utile discere; in ipso autem exitu vitæ suæ, dum disponunt discere; comprehenduntur a morte. AUGUSTINUS, *De ver. Dom.* ser. XXII.

[1] Al. deest : « vel aliter. » [2] P. Nicolai ponit : « adjuvari. » — [3] Al. : « commerita indigentiæ suæ, societate boni operis nostri, etc. » — [4] Al. : « cum tempus nos vocet. » P. Nicolai habet : « cum Christus nos vocet. »

Vel aliter. Euntibus illis emere, idest inclinantibus se in ea quæ foris sunt, et solitis gaudere quærentibus quia gaudia interna non noverant, venit ille qui judicat; *et quæ paratæ erant*, idest quibus coram Deo conscientia testimonium perhibebat, *intraverunt cum eo ad nuptias;* idest,ubi [1] munda anima, puro ac perfecto Dei verbo fecunda copulatur. HIERONYMUS, super *Et quæ paratæ erant.* Post judicii autem diem bonorum operum et justitiæ occasio non relinquitur : unde sequitur, *Et clausa est janua.* AUGUSTINUS, *De verb. Dom.* serm. XXII, inter med. et fin. Receptis enim illis qui sunt in angelicam vitam commutati, clauditur aditus ad regna cœlorum non enim post judicium patet precum ac meritorum locus. HILARIUS, cap. XXVII, circa med. Et tamen cum jam pœnitentiæ nullum est tempus, fatuæ occurrunt, aperiri sibi aditum rogant : unde sequitur : *Novissime autem veniunt et reliquæ virgines dicentes* : *Domine, Domine, aperi nobis.* HIERONYMUS, *Super his verbis.* Egregia in Domini appellatione confessio indicium fidei est [2]. Sed quid prodest voce invocare quem operibus neges? GLOSSA. Dolore autem repulsionis compulsæ appellationem ingeminant dominationis, invocando patrem, cujus in vita sua misericordiam contempserunt. AUGUSTINUS, *De ver. Dom.* ser. XXII. Non autem dictum est quod emerunt oleum; et ideo intelligendæ sunt, nullo jam remanente de alienis laudibus gaudio, in angustiis et magnis afflictionibus redire ad implorationem Dei. Sed magna ejus est severitas post judicium, cujus ante judicium ineffabilis misericordia prærogata est : propter quod sequitur : *At ille respondens ait* : *Amen dico vobis, nescio vos* : ex illa scilicet regula, quia non habet ars Dei, idest ejus sapientia, ut intrent in gaudium ejus qui non coram Deo, sed ut placerent hominibus, conati sunt aliquid secundum præcepta ejus operari. HIERONYMUS, super *Amen dico vobis, nescio vos.* « Novit enim Dominus eos qui sunt ejus : » II Timoth, II : et qui ignorat ignorabitur : et licet virgines sint vel corporis puritate vel veræ fidei confessione; tamen quia oleum non habent, ignorantur a sponso. Ex hoc autem quod infert, *Vigilate itaque, quia nescitis diem neque horam*, intelligit universa quæ dicta sunt esse præmissa, ut quia ignoramus judicii diem, sollicite nobis lumen bonorum operum præparemus. AUGUSTINUS, *De ver. Dom.* serm. XXII, paul. ante finem. Non autem solum illius futuri temporis quo venturus est sponsus, sed suæ quisque dormitionis diem et horam nescit, ad quam quisquis paratus est, etiam paratus invenitur cum illa vox sonuerit qua omnes evigilaturi sunt. AUGUSTINUS, *Ad Hesychium* epist. LXXX. Non defuerunt autem qui docere voluerunt, has quinque et quinque virgines ad hunc ejus adventum qui nunc fit per Ecclesiam, pertinere; sed hæc non sunt temere pollicenda, ne aliquid occurrat quod valde contradicat.

2. Sicut enim homo peregre proficiscens vocavit servos suos, et tradidit illis bona sua; et uni dedit quinque talenta, alii autem duo, alii vero unum, unicuique secundum propriam virtutem, et profectus est statim. Abiit autem qui quinque talenta acceperat, et operatus est in eis, et lucratus est alia quinque. Similiter et qui duo acceperat, lucratus est alia duo. Qui autem unum acceperat, abiens fodit in terram, et abscondit pecuniam domini sui. Post multum vero temporis venit dominus servorum illorum, et posuit rationem cum eis. Et accedens qui quinque talenta acceperat, obtulit alia quinque talenta, dicens : Domine, quinque talenta tradidisti mihi : ecce alia quinque superlucratus sum. Ait illi dominus ejus : Euge serve bone et fidelis : quia super pauca fuisti fidelis, super multa te constituam : intra in gaudium domini tui. Accessit autem et qui duo talenta acceperat, et ait : Domine, duo talenta tradidisti mihi; ecce alia duo superlucratus sum. Ait illi dominus ejus : Euge serve bone et fidelis : quia super pauca fuisti fidelis, super multa te constituam : intra in gaudium domini tui. Accedens autem et qui unum talentum acceperat, ait : Domine, scio quia homo durus es : metis ubi non seminasti, et congregas ubi non sparsisti : et timens abii, et abscondi talentum tuum in terra. Ecce habes quod tuum est. Respondens autem dominus ejus, dixit ei : Serve male et piger,sciebas quia meto ubi non semino, et congrego ubi non sparsi : oportuit te committere pecuniam meam nummulariis : et veniens ego recepissem utique quod meum est cum usura. Tollite itaque ab eo talentum, et date ei qui habet decem talenta. Omni enim habenti dabitur, et abundabit; ei autem qui non habet, et quod videtur habere, auferetur ab eo. Et inutilem servum ejicite in tenebras exteriores : illic erit fletus et stridor dentium.

2. GLOSSA. In præcedenti parabola demonstrata est eorum condemnatio qui oleum sibi sufficienter non præparaverunt; sive per oleum nitor operum, sive gaudium conscientiæ, sive eleemosyna,

[1] Al. deest : « ubi. » — [2] Legit P. Nicolai : « idemque repensum indicium fidei est. »

quæ est per pecuniam, intelligatur. Hæc autem parabola inducitur contra eos qui non solum pecuniis, sed nec verbo nec alio modo prodesse proximis, volunt, et omnia occultant : unde dicit : *Sicut enim homo peregre proficiscens, vocavit servos suos, et tradidit illis bona sua.* GREGORIUS, hom. IX, *In Evang.* Homo autem iste qui peregre proficiscitur, Redemptor noster est, qui in ea carne quam assumpserat, abiit in cœlum. Carnis enim locus proprius terra est, quæ quasi ad peregrinandum ducitur, cum per Redemptorem nostrum in cœlo collocatur. ORIGENES, tract. XXXIII. Secundum enim divinitatis suæ naturam non peregrinatur, sed secundum dispensationem corporis quod suscepit. Qui enim dicit discipulis suis *infra ult. Ecce ego vobiscum sum usque ad consummationem sæculi*, Unigenitus Dei est, qui non est corporeo habitu circumclusus. Hoc autem dicentes non solvimus Jesum : sed unicuique substantiæ proprietatem ejus salvamus. Possumus et talia dicere, quod peregrinatur Dominus per fidem ambulantibus, et non per speciem [1]. Si autem peregrinantes a corpore cum Domino fuerimus, tunc et ipse erit nobiscum. Simul etiam considera, quod non videtur redditio sermonis ita conscripta: Sicut homo peregrinans, ita ego aut Filius hominis : quoniam ipse est qui in parabola proponitur peregrinans quasi homo, non sicut Filius Dei. HIERONYMUS, Vocatis autem Apostolis, doctrinam eis Evangeliorum tradidit, non quasi pro largitate et parcitate, alteri plus et alteri minus tribuens, sed pro accipientium viribus ; quomodo et Apostolus eos qui solidum cibum capere non poterant, lacte potasse se dicit : unde sequitur : *Et uni dedit quinque talenta, alii autem duo, alii vero unum, unicuique secundum propriam virtutem.* CHRYSOSTOMUS, hom. LXXVIII, *Sup. Matth.* [2]. In quinque et duobus et uno talento diversas gratias intelligimus, quæ unicuique traditæ sunt. ORIGENES, tract. XXXIII *In Matth.* Si quando enim videris eorum qui acceperunt a Christo dispensationem eloquiorum Dei alios quidem habere amplius, alios autem minus, et ut ita dicam, neque in dimidio intelligentes rerum negotia comparatione meliorum : alios autem adhuc minus habere : videbis differentias eorum qui eloquia Domini susceperunt a Christo : quoniam alia fuit virtus eorum quibus data sunt quinque talenta, alia quibus duo, alia cui unum, et alter alterius non capiebat mensuram ; et qui accepit talentum unum, accepit quidem datum non contemptibile : multum est enim et unum talentum talis domini. Tamen tres sunt proprii servi, sicut tria sunt genera eorum qui fructum faciunt : et quinque quidem accepit talenta qui omnia sensibilia Scripturarum potest adducere ad sensus diviniores : duo autem qui est corporalem doctrinam edoctus : duo enim videtur carnalis numerus esse ; sed adhuc minus potenti unum talentum paterfamilias dedit. GREGORIUS, hom. IX, ut supra. Vel aliter. Quinque talentis dona quinque sensuum, idest exteriorum scientia exprimitur ; duobus vero intellectus et operatio designantur : unius autem talenti nomine, intellectus tantum designatur.

Sequitur : *Et profectus est statim.* GLOSSA *ordinaria.* Non locum mutans, sed liberam eis operandi potestatem permittens, et suo arbitrio relinquens.

Sequitur : *Abiit autem qui quinque talenta acceperat, et operatus est in eis, et lucratus est alia quinque.* CHRYSOSTOMUS, *super hoc verbo.* Acceptis enim terrenis sensibus, cœlestium sibi notitiam duplicavit, ex creaturis intelligens creatorem, ex corporalibus incorporalia, ex brevibus sempiterna. GREGORIUS, hom. IX, *In Evang.* Sunt etiam nonnulli qui, etsi interna ac mystica penetrare nesciunt, pro intentione tamen supernæ patriæ docent recta quæ possunt de ipsis exterioribus quæ acceperunt ; dumque se carnis petulantia, a terrenarum rerum ambitu, atque a visibilium voluptate custodiunt, ab his etiam alios admonendo compescunt. ORIGENES, tract. XXIII. Vel qui habent sensus exercitatos, conversati salubriter [3], et ad majorem scientiam seipsos erigentes, et studiose docentes, lucrati sunt alia quinque : quia nemo facile additamenta accipit virtutis alterius, nisi ejus quam habet ; et quanta ipse scit, tanta alterum docet, et non amplius. HILARIUS, cap. XXVII. Vel servus ille qui quinque talenta accepit, populus ex lege credentium est, ex qua profectus meritum ipsius recte impleta evangelicæ fidei operatione duplicavit.

[1] Al. : « per spem. » — [2] Al. hom. LIX, *In op. imperf.* P. Nicolai autem omittit. — [3] Al. : « salutariter. »

Sequitur : *Similiter et qui duo acceperat, lucratus est alia duo.* GREGORIUS, hom. IX, *ut supra.* Sunt enim nonnulli qui dum intelligendo et operando aliis prædicant, quasi duplicatum de negotio lucrum reportant : quia dum utrique sexui prædicatio impenditur, quasi accepta talenta geminantur. ORIGENES, tract. XXXIII. Vel *lucrati sunt alia duo*, idest corporalem eruditionem [1], et aliam paulo sublimiorem. HILARIUS, cap. XXVII. Vel ille servus cui duo talenta commissa sunt, Gentium populus est fide atque confessione et Filii justificatus, et Patris; Dominum nostrum Jesum Christum Deum atque hominem ex spiritu et carne confessus [2]. Hæc ergo huic sunt duo talenta commissa. Sed ut populus Judæorum omne sacramentum quod in [3] quinque talentis, idest in lege, cognoverat, idipsum fide Evangelii duplicavit; ita iste incremento duorum talentorum, intellectum atque operationem promeruit.

Sequitur : *Qui autem unum acceperat, abiens fodit in terra, et abscondit pecuniam domini sui.* GREGORIUS, hom. VI, *ut supra.* Talentum quippe in terra abscondere, est acceptum ingenium in terrenis actibus implicare. ORIGENES, tract. XXXIII. Vel aliter. Si quando videris aliquem qui virtutem habet docendi et animabus proficiendi et hanc virtutem occultat, quamvis habeat quamdam religionem conversationis, non dubites dicere talem esse qui accepit unum talentum, et abscondit ipsum in terra. HILARIUS, cap. XXVII. Vel iste servus qui unum talentum accepit et in terra recondidit, populus est in lege persistens, qui propter invidiam salvandarum Gentium, in terra acceptum talentum abscondit : in terra enim talentum abscondere, est novæ prædicationis gloriam sub obtrectatione corporeæ passionis occultare. Sequitur : *Post multum vero temporis venit dominus servorum illorum, et posuit rationem cum eis.* In ratione autem ponenda judicii examen est. ORIGENES, tract. XXXIII. Et observa in hoc loco, quoniam non servi ad dominum vadunt ut judicentur; sed dominus venit ad eos, cum tempus fuerit impletum; de quo dicit, *Post multum vero temporis*, idest, postquam dimisit aptos ad negotiandum animarum salutem : et ideo forsitan non facile invenitur qui ex eis qui apti fuerint ad hujusmodi opus, ut cito transeat de hac vita; sicut est manifestum eo quod et Apostoli senuerunt : ex quibus dicitur ad Petrum, Joan. XXI : « Cum senueris, extendes manum tuam : » de Paulo autem dictum est ad Philemonem : « Nunc autem ut Paulus senex. » CHRYSOSTOMUS in hom. LXXXVIII, *Sup. Matth.* Vide et Dominum ubique non confestim expetentem rationem, ut discas ejus longanimitatem. Mihi autem videtur quod resurrectionem occulte insinuans, hoc dicit. HIERONYMUS. Ideo ergo dicit, *Post multum temporis*, quia grande tempus est inter ascensionem Salvatoris, et secundum ejus adventum. GREGORIUS, hom. IX, *In Evang.* Hæc autem lectio hujus Evangelii considerare nos admonet, ne qui plus ceteris in hoc mundo accepisse aliquid cernuntur, ab auctore mundi gravius judicentur : cum enim augentur dona, rationes etiam crescunt donorum. Tanto ergo humilior quisque debet esse ex munere, quanto se obligatiorem esse conspicit in reddenda ratione. ORIGENES, tract. XXXIII. Fiducia autem fecit eum qui quinque talenta acceperat, audere ut ad dominum prius accederet : sequitur enim : *Et accedens qui quinque talenta acceperat, obtulit alia quinque talenta, dicens* : *Domine, quinque talenta tradidisti mihi, ecce alia quinque superlucratus sum.* GREGORIUS, homil. IX, *ut supra.* Servus ergo qui geminata talenta retulit, laudatur a Domino, et ad æternam remunerationem perducitur : unde subditur : *Ait illi dominus, Euge.* RABANUS. *Euge* interjectio est lætantis ; per quod gaudium suum Dominus insinuat, qui bene laborantem servum ad gaudium æternum invitat ; de quo Propheta ait Psal. XV : « Lætificabis nos in gaudio cum vultu tuo. » CHRYSOSTOMUS in homil. LXXVIII, *Sup. Matth. Serve bone*, quia de bono loquitur, quod est ad proprium, *et fidelis*, quia nihil eorum quæ sunt domini sibi appropriavit. HIERONYMUS, super *Ait illi dominus.* Dicit autem, *Super pauca fuisti fidelis*, quia omnia quæ in præsenti habemus licet magna, videantur et plurima, tamen comparatione futurorum parva et pauca sunt. GREGORIUS, hom. IX *In Evang.* Sed tunc fidelis servus supra multa constituitur, quando, devicta omnis corruptionis molestia, de æternis gaudiis in illa cœlesti sede gloriatur. Tunc etiam ad Domini sui gaudium perfecte intromittitur, quando in æterna illa patria

[1] Al. : « editionem. » — [2] Al. : « confessus est. » — [3] Al. deest : « in. »

assumptus, atque Angelorum cœtibus admixtus, sic interius gaudet de munere ut non sit quod exterius doleat jam de corruptione. HIERONYMUS, *loc. cit.* Quid autem potest majus dari fideli servo quam esse cum domino et videre gaudium domini sui ? CHRYSOSTOMUS in hom. XXIX. Per hoc enim verbum omnem beatitudinem ostendit. AUGUSTINUS, I *De Trin.* cap. x. Hoc enim erit plenum gaudium nostrum, quo amplius non est, frui Deo Trinitate, ad cujus imaginem facti sumus. HIERONYMUS, super *Homo peregre proficiscens.* Utrique autem servo et qui de quinque talentis decem fecerat, et qui de duobus quatuor, idem patrisfamilias sermo blanditur ; utrumque etiam simili recipit gaudio, non considerans lucri magnitudinem, sed studii voluntatem : unde sequitur : *Accessit autem et qui duo talenta acceperat.* ORIGENES, tract. XXXIII. Quod autem dicit vel in eo qui quinque talenta acceperat, vel in isto qui duo, *Accedens* ; intellige accessum transitum de hoc mundo ad illum : et vide quoniam eadem dicta sunt ambobus, ne forte et qui minorem habuit virtutem, et totam illam habuit secundum quod oportebat, exercuit, nihil minus habiturus sit apud Deum quam ille qui fuerit in majori virtute : hoc enim solum quæritur, ut quicquid habuerit homo ex Deo, toto eo utatur ad gloriam Dei. GREGORIUS. hom. IX, *In Evang.* Servus autem qui operari de talento noluit, ad dominum cum verbis excusationis redit : unde sequitur : *Accedens autem et qui unum talentum acceperat ait* : *Domine*, *scio quia homo durus es.* HIERONYMUS, super *Accedens autem.* Vere enim hoc quod scriptum est Psal. CXL : « Ad excusandas excusationes in peccatis, » etiam huic servo contingit, ut ad pigritiam et negligentiam, superbiæ quoque crimen accederet. Qui enim debuit simpliciter inertiam confiteri, et orare patremfamilias ; e converso calumniatur, et dicit se prudenti fecisse consilio, ne dum lucra pecuniæ quæreret, etiam de sorte periclitaretur [1] ORIGENES, tract. XXXIII. Videtur enim mihi iste servus fuisse inter credentes quidem, non autem fiducialiter agentes, sed latere volentes et omnia facientes ut non cognoscantur quasi Christiani. Adhuc videntur mihi qui hujusmodi sunt timorem Dei habere, et sapere de eo quasi de aliquo austero et implacabli : hoc enim significat cum dicit: *Domine, scio quia homo durus es.* Intelligimus autem, quod vere Dominus noster metit ubi non seminavit ; quoniam justus seminat in spiritu, ex quo metet vitam æternam. Metit etiam ubi non seminat, et congregat ubi non spargit : quia sibi computat esse collata quæcumque in pauperibus fuerint seminata. HIERONYMUS super *Respondens dominus dixit.* Ex eo etiam quod hic servus ausus est dicere, *Metis ubi non seminasti*, intelligimus etiam Gentilium et Philosophorum bonam vitam recipere Dominum. GREGORIUS, homil. IX, *In Evang.* Sunt autem plerique intra Ecclesiam, quorum iste servus imaginem tenet, qui melioris vitæ vias aggredi metuunt ; et tamen jacere in sui corporis ignavia non pertimescunt ; cumque se peccatores considerant, sanctitatis vias arripere [2] trepidant, et remanere in suis iniquitatibus non formidant. HILARIUS, cap. XXVII. Vel per hunc servum intelligitur populus Judæorum in lege persistens, qui dicit, Timui te ; tamquam metu veterum præceptorum ab usu evangelicæ libertatis abstineat, dicatque, *Ecce quod tuum est*, velut in his quæ a Domino præcepta sunt fuerit immoratus ; cum tamen sciverit, metendos illic justitiæ fructus ubi lex sata non sit, et colligendos ex Gentibus qui non ex Abrahæ sint stirpe dispersi. HIERONYMUS, *loc. cit.* Sed quod putaverat se pro excusatione dixisse, in culpam propriam vertitur : unde sequitur : *Respondens autem dominus ejus dixit ei* : *Serve male et piger*, *sciebas quia meto ubi non semino.* Servus autem malus appellatur, quia calumniam domino fecit : piger, quia talentum noluit duplicare : ut in altero superbiæ, in altero negligentiæ condemnetur. Si, inquit, durum et crudelem me noveras, et aliena sectari : tu scires me mea diligentius quæsiturum, et dares pecuniam meam, sive argentum nummulariis : utrumque enim *argyrion*, græcus sermo significat. « Eloquia inquit Psal. XI Domini, eloquia casta, argentum igne examinatum. » Pecunia ergo et argentum, prædicatio Evangelii et sermo divinus est ; qui dari debuit nummulariis, idest vel ceteris doctoribus, quod fecerunt Apostoli, per singulas provincias presbyteros et Episcopos ordinantes ; vel cunctis credentibus, qui possunt pecuniam duplicare et

[1] Al. : « etiam forte periclitaretur. » — [2] Al. : « accipere. »

cum usuris reddere, ut quicquid sermone didicerant, opere explerent. GREGORIUS, hom. IX *In Evang.* Sicut ergo periculum doctorum aspicitur, si dominicam pecuniam teneant, ita et auditorum. quia cum usuris ab eis exigitur quod audierunt, ut scilicet ex eo quod audiunt, etiam studeant intelligere non audita. ORIGENES, tract. XXXIII. Non autem confessus est Dominus se esse durum, sicut arbitrabatur : ceteris autem ejus sermonibus concessit. Sed vere durus est his qui misericordia Dei abutuntur ad negligentiam suam, non ad conversionem. GREGORIUS, hom. IX *In Evan.* Pigrum vere servum qua sententia Dominus feriat, audiamus. *Tollite itaque ab eo talentum, et date ei qui habet decem talenta.* ORIGENES, tract. XXXIII. Potest quidem Dominus suæ divinitatis virtute auferre sufficientiam ab eo qui pigrius est ea usus, et dare ei qui eam multiplicavit. GREGORIUS *ibidem.* Opportunum autem videbatur ut ei potius qui duo quam qui quinque talenta acceperat daretur : illi enim dari debuit qui minus habebat. Sed cum per quinque talenta exteriorum scientia designetur, per duo autem intellectus et operatio ; plus habuit qui duo quam qui quinque talenta acceperat : quia qui per talenta quinque exteriorum administrationem meruit, ab intellectu æternorum adhuc vacuus fuit. Unum ergo talentum, per quod intellectum significari diximus, illi dari debuit qui bene exteriora quæ acceperat, ministravit : quod quotidie in sancta Ecclesia cernimus, ut interna intelligentia polleant qui exteriora fideliter administrant. HIERONYMUS, *ubi supra.* Vel datur ei qui decem talenta fecerat, ut intelligamus, licet æquale sit domini gaudium in utriusque labore, ejus scilicet qui quinque et qui duo duplicavit, tamen majus deberi præmium ei qui plus in domini pecunia laboravit. GREGORIUS *ubi supra* inter med. et fin. Generalis etiam mox sententia subditur, quia dicitur : *Omni enim habenti dabitur, et abundabit : ei autem qui non habet, et quod videtur habere, auferetur ab eo.* Quisquis autem caritatem non habet, etiam dona quæ percepisse videbatur, amittit. CHRYSOSTOMUS in hom. LXXVIII. *Sup. Matth.* Qui etiam gratiam sermonis et doctrinam ad proficiendum habet, non utens ea, gratiam perdit ; qui autem studium adhibet, amplius attrahit donum. HIERONYMUS, super *Omni habenti dabitur.* Multi etiam cum sint sapientes naturaliter, et habeant acumen ingenii ; si fuerint [1] negligentes, et desidia bonum naturæ corruperint, ad comparationem ejus qui paululum tardior labore et industria compensavit quod minus habuit, perdunt bonum naturæ ; et præmium quod eis fuerit repromissum, vident transire ad alios. Potest etiam sic intelligi. Ei qui fidem habet, et bonam in Domino voluntatem, etiam si quid minus, ut homo, in opere habuerit, dabitur a bono judice : qui autem fidem non habuerit, etiam ceteras virtutes quas videbatur naturaliter possidere, perdet. Et eleganter inquit : *Quod videtur habere, auferetur ab eo :* quicquid enim sine fide Christi est, non ei debet imputari qui male eo usus [2] est, sed illi qui etiam malo servo naturæ bonum tribuit. [3] GREGORIUS hom. IX *In Evang.*. Vel quisquis caritatem non habet, etiam ea quæ percepisse videbatur, amittit. HILARIUS can. XXVII *In Matth.* in fine. Habentibus etiam usum Evangeliorum et legis honor redditur ; non habenti autem fidem Christi, etiam quod ex lege sibi esse videbatur honoris auferetur. CHRYSOSTOMUS, in hom. LXXVIII *Sup. Matth.* par. a medio. Servus autem malus non solum damno punitur, sed etiam intolerabili pœna, et cum pœna accusabili denuntiatione : unde sequitur : *Et inutilem servum ejicite in tenebras exteriores* ORIGENES, tract. XXXIII *In Matth.* cir. fin. Ubi scilicet nulla illuminatio est, forsitan nec corporalis ; nec est respectio Dei illic, sed quasi indignis speculatione Dei, qui talia peccaverunt, condemnantur in his quæ exteriores tenebræ appellantur. Legimus etiam aliquem ante nos exponentem de tenebris abyssi quæ est extra mundum, ut quasi [4] indigni toto mundo in abyssum illam foras ejiciantur, in qua sunt tenebræ, nemine eas illuminante. GREGORIUS hom. IX *In Evangel.* Et sic per pœnam in tenebras exteriores cadet qui per suam culpam sponte in interiores tenebras decidit. HIERONYMUS, super illud, *Et inutilem servum ejicite.* Quid autem sit fletus et stridor dentium supra diximus. CHRYSOSTOMUS in hom. LXXVIII. *Sup. Matt.* Vide autem quia non solum qui rapit aliena aut qui mala operatur, punitur ultima

[1] Al. : « et fuerint » — [2] Al. : « abusus. » — [3] In editione Herbipolensi ex recensione P. Nicolai omittitur sequens index, et appendix Gregorii. — [4] Al. : « et quasi. »

pœna, sed etiam qui bona non facit. GREGORIUS hom. IX *In Evang.* Habens igitur intellectum curet omnino ne taceat; habens rerum affluentiam, a misericordia non torpescat; habens artem qua regitur, usum illius cum proximo partiatur; habens loquendi locum, apud divitem pro pauperibus intercedat [1]. Talenti enim nomine cuilibet reputabitur quod vel minimum acceperit. ORIGENES tract. XXXIII, par. ant. med. Si autem displicet tibi quod dicitur, si propter quod non docuit, quis judicatur, recordare illud Apostoli II Corinth. IX : « Væ mihi est, si non Evangelizavero. »

3. Cum autem venerit Filius hominis in majestate sua, et omnes Angeli cum eo, tunc sedebit super sedem majestatis suæ, et congregabuntur ante eum omnes gentes, et separabit eos ab invicem, sicut pastor segregat oves ab hædis. Et statuet oves quidem a dextris, hædos autem a sinistris. Tunc dicet rex his qui a dextris ejus erunt : Venite benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum a constitutione mundi. Esurivi enim, et dedistis mihi manducare; sitivi et dedistis mihi bibere; hospes eram, et collegistis me; nudus, et operuistis me; infirmus, et visitastis me; in carcere eram, et venistis ad me. Tunc respondebunt ei justi, dicentes : Domine, quando te vidimus esurientem, et pavimus te; sitientem, et dedimus tibi potum? Quando autem te vidimus hospitem, et collegimus te; aut nudum, et cooperuimus te? Aut quando te vidimus infirmum aut in carcere, et venimus ad te? Et respondens rex dicet illis : Amen dico vobis, quamdiu fecisti uni de his fratribus meis minimis, mihi fecistis. Tunc dicet et his qui a sinistris erunt : Discedite a me maledicti in ignem æternum, qui paratus est diabolo, et angelis ejus. Esurivi enim, et non dedistis mihi manducare; sitivi, et non dedistis mihi potum; hospes eram, et non collegistis me; nudus, et non operuistis me; infirmus, et in carcere, et non visitastis me. Tunc respondebunt ei et ipsi, dicentes : Domine, quando te vidimus esurientem aut sitientem, aut hospitem, aut nudum, aut infirmum, aut in carcere, et non ministravimus tibi? Tunc respondebit illis dicens : Amen dico vobis, quamdiu non fecisti uni de minoribus his, nec mihi fecistis.

3. RABANUS. Post parabolas de fine mundi, jam exequitur Dominus modum futuri judicii. CHRYSOSTOMUS, in homil. LXXVIII. *Sup. Matth.* Est autem hæc pars delectabilissima, quam continue in animo vertentes, cum studio audiamus, et omni compunctione : nam et ipse Christus terribilius et lucidius hunc pertractat sermonem. Idcirco non dicit de cetero : *Simile factum est regnum cœlorum*; sed revelate seipsum ostendit dicens : *Cum autem venerit Filius, hominis in majestate sua.* HIERONYMUS super *Cum autem venerit Filius.* Post biduum quidem pascha facturus, et tradendus cruci, et illudendus ab hominibus, recte promittit gloriam triumphantis, ut secutura scandala pollicitationis præmio compensaret. Et notandum, quod qui in majestate cernendus est, Filius hominis sit. AUGUSTINUS *Super Joannem* tract. XXI. In forma humana videbunt eum impii, videbunt ad dexteram positi : in judicio enim apparebit in forma quam ex nobis accepit; sed postea futurum est ut videatur in forma Dei, quam sciunt [2] omnes fideles. REMIGIUS. Destruitur autem his verbis illorum error qui dixerunt Dominum non in eadem forma servi manere. Majestatem autem appellat divinitatem, qua æqualis est Patri et Spiritui sancto. ORIGENES, tract. XXXIV. Vel quia cum gloria huc revertetur, ut corpus ejus sit quale fuit cum transfiguratus fuit in monte. Sedes autem ejus aut quidam perfectiores sanctorum dicuntur, de quibus scriptum est Psalm. CXXI : « Quoniam illic sederunt sedes in judicio, » aut quædam virtutes angelicæ, de quibus dicitur Coloss. I : « Sive throni, sive dominationes. » AUGUSTINUS, XX *De civit. Dei*, cap. VXIV. Descendet enim cum Angelis, quos advocabit de supernis locis ad faciendum judicium : unde dicitur : *Et omnes Angeli ejus cum eo.* CHRYSOSTOMUS in hom, LXXIX, *Sup. Matth.* Omnes enim Angeli cum ipso aderunt, testantes et ipsi quantum administraverunt missi a domino ad hominum salutem, AUGUSTINUS *De pœnitentia.* Vel Angelorum nomine significavit homines qui cum Christo judicabunt : Angeli enim nuntii sunt : nuntios autem rectissime accepimus omnes qui salutem cœlestem hominibus nuntiaverunt.

Sequitur : *Et congregabuntur ante eum omnes gentes.* REMIGIUS. His verbis vera hominis futura demonstratur resurrectio. AUGUSTINUS, XX *De civitat. Dei*, cap. XXIV. Hæc autem congregatio per ministerium angelicum fiet, quibus in Psalm. XLIX dicitur : « Congregate illi sanctos ejus. » ORIGENES, tract. XXXIV. Vel non localiter intelligamus quod congregabuntur ante

[1] Hæc appendix in Gregorio præmittitur priori ; sequens autem ex Origene paulo plenius apud illum habetur in hunc modum : « Si propter illud quod scriptum est eam talem mitti in tenebras exteriores, displicet quod dicitur, si propterea quod non docuit quis judicatur, » idest aliquis; « quasi, qui data sibi virtute ad animarum profectum non est usus, recordare Apostoli dictum, etc. » Ex edit. P. Nicolai. — [2] P. Nicolai legit : « sitiunt. »

eum omnes gentes, sed quia jam non erunt dispersæ in dogmatibus falsis et multis de eo. Manifesta enim fiet divinitas Christi, ut non solum nullus justorum, sed nec aliquis peccatorum ignoret : non enim in aliquo loco apparebit; sicut ipse secundum comparationem fulguris voluit demonstrare. Quamdiu ergo iniqui nec se cognoscunt nec Christum, vel justi per speculum in ænigmate vident, tamdiu non sunt segregati boni a malis; cum autem propter manifestationem Filii Dei, omnes ad intellectum venerint suum, tunc Salvator segregabit bonos a malis : unde sequitur : *Et separabit eos ab invicem, sicut pastor segregat oves ab hædis* quia et peccatores cognoscent sua delicta, et justi manifeste videbunt semina justitiæ suæ ad qualem eos perduxerint finem. Oves autem dicti sunt qui salvantur, propter mansuetudinem quam didicerunt ab eo qui dicit, supra XI : *Discite a me quia mitis sum*; et propter quod usque ad occisionem parati fuerunt venire : imitantes Christum qui sicut ovis ad occisionem ductus est : Isai LIII. Hædi autem dicuntur mali, qui aspera et dura saxa ascendunt, et per præcipitia eorum incedunt. CHRYSOSTOMUS in hom. LXXIX *Sup. Matth.* Vel hos vocat hædos, illos autem oves ut horum infructuositatem ostendat, nullus enim fit ab hædis fructus; illorum autem utilitatem: multus enim est ovium fructus et a lana et a lacte et a fetibus qui parturiuntur. Nomine autem ovis in Scripturis divinis simplicitas, et innocentia solet designari. Pulchre ergo in hoc loco per oves electi designantur. HIERONYMUS, super *Cum venerit Filius hominis.* Hædus autem lascivum est animal et fervens semper ad coitum, et semper pro peccatis offertur in lege : nec dicit capras, quæ possunt habere fetus et tonsæ egrediuntur de lavacro. CHRYSOSTOMUS, in hom. LXXIX *Sup. Matth.* Deinde segregat eos etiam situ : nam sequitur : *Et statuet oves quidem a dextris, hædos autem a sinistris.* ORIGENES, tract. XXXIV. Sancti enim, qui dextera operati sunt, acceperunt pro mercede suorum dexterorum dexteram regis, in qua requies et gloria est; mali vero propter opera sua pessima et sinistra, ceciderunt in sinistram, idest in tristitiam tormentorum. Sequitur : *Tunc dicet rex eis qui a dextris ejus erant, Venite*: ut quicquid minus fuerit eis, cum perfectius uniti fuerint Christo consequantur. Addit autem, *Benedicti Patris mei*, ut eminentia benedictionis eorum manifestetur : quia prius « benedicti sunt a Domino, qui fecit cœlum et terram : » Psalm. CXIII. RABANUS, *hoc loco.* Vel vocantur benedicti quibus pro nobis meritis debetur æterna benedictio. Patris autem sui dicit esse regnum, quia ad eum refert potestatem regni a quo ipse rex est genitus; unde per auctoritatem regiam, qua ipse solus exaltabitur in die illa, proferet judicii sententiam : unde signanter dicitur : *Tunc dicet rex.* CHRYSOSTOMUS, in hom. LXXIX *Sup. Matth.* Nota autem, quod non dixit, Accipite, sed *possidete*, sive hereditate, sicut familiaria bona, sive paterna, sicut vestra vobis antiquitus debita : unde dicitur : *Paratum vobis regnum a constitutione mundi.* HIERONYMUS, super *Venite benedicti.* Hæc autem juxta præscientiam Dei accipienda sunt, apud quem futura jam facta sunt. AUGUSTINUS, XX *De civit. Dei*, cap. IX. Exceptio autem illo regno, de quo in fine dicturus est, *Possidete paratum vobis regnum*, licet longe impari modo, etiam præsens Ecclesia dicitur regnum ejus; in quo adhuc cum hoste confligitur, donec veniatur ad illum pacatissimum regnum, ubi sine hoste regnabitur. AUGUSTINUS, *De pœnitentia*, ubi supra. Sed dicet aliquis : Regnare nolo, sufficit mihi salvum esse : in quo primum eos fallit, quia eorum nec salus est ulla quorum iniquitas perseverat; deinde si est aliqua differentia inter regnantes et non regnantes, oportet tamen ut in uno regno sint omnes, ne in hostium aut aliorum numero deputentur, et ceteris regnantibus ipsi pereant. Omnes enim Romani Romanum regnum possident, quamvis non omnes in eo regnent. CHRYSOSTOMUS, in hom. LXXIX *Sup. Matth.* Pro quibus ergo sancti, cœlestis regni bona accipiant, manifestatur cum subditur : *Esurivi et dedistis mihi manducare.* REMIGIUS. Et notandum, quod in hoc loco sex opera misericordiæ a Domino commemorantur; quæ quicumque implere studuerit, regnum a constitutione mundi præparatum electis percipere merebitur. RABANUS. Mystice autem qui esurientem et sitientem justitiam pane verbi reficit, vel potu sapientiæ refrigerat, et qui errantem per hæresim vel per peccatum in domum matris Ecclesiæ recipit, et qui infirmum in fide assumit, veræ dilectionis observat jura. GREGORIUS, XXVI *Moral.* cap. XXVI. Hi autem quibus judex veniens in dextera

consistentibus [1] dicit, *Esurivi* etc., sunt qui ex parte electorum judicantur et regnant, qui vitæ maculas lacrymis tergunt; qui mala præcedentia factis sequentibus redimentes, quidquid illicitum aliquando fecerant, ab oculis judicis eleemosynarum superductione cooperiunt. Alii vero sunt qui non judicantur et regnant, qui etiam præcepta legis perfectionis virtute transcendunt. ORIGENES, tract. XXXIV. Humilitatis autem [2] causa laude beneficiorum suorum indignos se proclamant, non obliti eorum quæ fecerunt. Ipse autem eis ostendit suam compassionem in suis : unde sequitur : *Tunc respondebunt ei justi, dicentes* : *Domine, quando te vidimus* etc. RABANUS, *in hoc loco.* Hoc quidem dicunt non diffidentes de verbis Domini; sed stupent de tanta sublimatione, et de majestatis suæ magnitudine; vel quia videbitur eis parvum esse bonum quod egerant, secundum illud Apostoli Rom. VIII : « Non sunt condignæ passiones hujus temporis ad futuram gloriam quæ revelabitur in nobis. »

Sequitur : *Et respondens rex dicet eis* : *Amen dico vobis quamdiu fecistis uni de his fratribus meis minimis, mihi fecistis.* HIERONYMUS, super *Amen dico vobis.* Libera quidem nobis erat intelligentia, quod in omni paupere Christus esuriens pasceretur, sitiens potaretur, et sic de aliis; sed ex hoc quod sequitur, *Quamdiu fecistis uni de his fratribus meis minimis* etc., non mihi videtur generaliter dixisse de pauperibus, sed de his qui pauperes spiritu sunt; ad quos extendens manum dixerat supra XII : *Fratres mei sunt qui faciunt voluntatem Patris mei.* CHRYSOSTOMUS, hom. LXXIX *Sup. Matth.* Sed si fratres ejus sunt, quare eos minimos vocat? Propter hoc quia sunt humiles, quia pauperes, quia abjecti. Non autem per hos, monachos solum intelligit, qui ad omnes secesserunt; sed unumquemque fidelem, etiam si fuerit sæcularis, et fuerit esuriens, aut aliud hujusmodi, vult misericordiæ procuratione potiri : fratrem enim baptisma facit et mysteriorum [3] communicatio.

Sequitur : *Tunc dicet et his qui a sinistris ejus erunt* : *Discedite a me maledicti in ignem æternum, qui præparatus est diabolo et angelis ejus.* ORIGENES, tract. XXXIV. Sicut justis dixerat, *Venite*, ita et injustis dicit, *Discedite;* nam propinqui sunt Verbo qui servant Dei mandatum, et vocantur ut adhuc propinquiores efficiantur; longe autem ab eo sunt, etsi videantur ei assistere, qui non faciunt mandata ipsius : propter hoc audiunt, *Discedite*, ut qui modo vel videntur esse ante eum, postea nec videantur. Considerandum est autem, quoniam in sanctis dictum est, *Benedicti Patris mei;* non autem nunc dicitur, Maledicti Patris mei : nam benedictionis quidem ministrator est Pater; maledictionis autem unusquisque sibi est auctor, qui maledictione digna est operatus. Qui autem recedunt a Jesu, decidunt in ignem æternum, qui alterius est generis ab hoc igne quem habemus in usu. Nullus enim ignis inter homines est æternus, sed nec multi temporis. Et considera quoniam regnum quidem non Angelis præparatum dicit, ignem autem æternum diabolo et angelis ejus : quia quantum ad se, homines non ad perditionem creavit; peccantes autem conjungunt se diabolo; ut sicuti qui salvantur, sanctis Angelis coæquantur, sic qui pereunt diaboli angelis coæquentur [4]. AUGUSTINUS, XX *De civ. Dei*, cap. X. Ex hoc autem patet [5] quod idem ignis erit hominum supplicio attributus et dæmonum. Si autem erit corporali tactu noxius ut eo possint corpora cruciari, quomodo in eo erit pœna spirituum malignorum, nisi quia sunt quædam dæmonibus corpora, sicut quibusdam visum est, ex isto aere crasso atque humido? Si autem aliquis nulla habere dæmones corpora asserat, non est de hac re contentiosa disputatione certandum. Cur enim non dicamus, quamvis miris, tamen veris modis, etiam spiritus incorporeos posse pœna corporalis ignis affligi; si spiritus hominum, etiam ipsi profecto incorporei, et nunc potuerunt concludi corporalibus membris, et tunc poterunt corporum suorum vinculis insolubiliter alligari? Adhærebunt ergo dæmones, licet incorporei, corporalibus ignibus cruciandi, accipientes ex ignibus pœnam, non dantes ignibus vitam. Ignis autem ille corporeus erit, et cruciabit hujusmodi corpora cum spiritibus; dæmones autem spiritus sine corporibus. ORIGENES, tract. XXXIV. Vel forsitan ignis ille talis substantia est ut invisibilia comburat,

[1] Al. : « consistentium. » — [2] Al. : « ergo ». — [3] Al. : « ministeriorum. » — [4] Al. : « compa- rantur. » — [5] Al. : « habetur. »

ipse invisibilis constitutus, secundum quod ait Apostolus II Corinth. IV : « Quæ videntur, temporalia sunt; quæ autem non videntur, æterna. » Ne autem mireris audiens esse invisibilem ignem et punientem, cum videas interius calorem hominibus [1] accidentem, et non mediòcriter cruciantem. Sequitur : *Esurivi enim et non dedistis mihi manducare*. Scriptum est ad fideles II Corinth. II : « Vos estis corpus Christi. » Sicut ergo anima habitans in corpore, cum non esuriat quantum ad suam substantiam spiritualem, esurit tamen corporis cibum, quia copulata est corpori suo ; sic et Salvator patitur quæ patitur corpus ejus Ecclesia, cum sit ipse impassibilis [2]. Et hoc considera, quia loquens ad justos, per singulas species eorum beneficia dinumerat ; ad injustos autem præscindens narrationem, adunavit utrumque, dicens : *Infirmus fui et in carcere et non visitastis me* : quoniam misericordis judicis erat bene facta quidem hominum largius prædicare et ampliare ; malefacta autem eorum transitorie memorari et abbreviare. CHRYSOSTOMUS, in hom. LXXIX *Sup. Matth.* Intuere autem quia non in uno tantum vel duobus; sed in omnibus misericordiam deseruerunt : non enim esurientem solum non cibaverunt, sed neque, quod levius erat, infirmum visitaverunt. Et vide qualiter levia injungit : non enim dixit : In carcere eram, et non eripuistis me ; infirmus eram, et non curastis me ; sed: *non visitastis*, et: non venistis ad me. In esuriendo etiam non pretiosam petit mensam, sed necessarium cibum. Omnia ergo sufficientia sunt ad pœnam. Primo quidem facilitas petitionis, panis enim erat ; secundo miseria ejus qui petebat, pauper enim erat ; tertio compassio naturæ, homo enim erat ; quarto desiderium promissionis, regnum enim promisit ; quinto dignitas ejus qui accipiebat, Deus enim erat qui per pauperes accipiebat ; sexto superabundantia honoris quoniam dignatus est ab hominibus accipere ; septimo justitia dationis, ex suis enim a nobis accipit : sed contra universa hæc homines per avaritiam excæcantur. GREGORIUS, XXVI *Moral.* cap. XXIV, super : Isti autem quibus hoc dicitur, sunt mali fideles, qui judicantur et pereunt ; alii vero, scilicet infideles, non judicantur et pereunt : non enim eorum tunc causa discutitur qui ad conspectum districti judicis jam cum damnatione suæ infidelitatis accedunt ; professionem vero fidei retinentes, sed professionis opera non habentes, redarguuntur ut pereant. Isti enim saltem verba judicis audiunt, quia ejus fidei saltem verba tenuerunt : illi in damnatione sua æterni judicis nec verba suscipiunt [3], quia ejus reverentiam nec verbo tenus servare voluerunt : nam et princeps terrenam rempublicam regens aliter punit civem interius delinquentem, atque aliter hostem exterius rèbellantem : in illo enim jura sua consulit ; contra hostem vero bellum movet, et de pœna ejus quid lex habeat non requirit. CHRYSOSTOMUS, in hom. LXXIX *Sup. Matth.* Verbis autem judicis redarguti, cum mansuetudine loquuntur : sequitur enim : *Tunc respondebunt ei et ipsi dicentes : Domine quando te vidimus?* ORIGENES, tract. XXXIV. Considera, quia justi immorantur in unoquoque verbo, injusti autem non ita per singula, sed cursim dicunt : quoniam proprium est justorum bene facta sua relata sibi in facie, diligenter et per singula refutare causa humilitatis ; malorum autem hominum est culpas suas excusationis causa aut nullas esse ostendere, aut leves et paucas. Sed et responsio Christi hoc ipsum signat : unde sequitur : *Tunc respondebit illis, dicens : Amen dico vobis*. Volens enim justorum bene facta ostendere grandia, peccatorum autem culpas non grandes ; ad justos quidem dicit : Ex eo quod fecistis uni ex minimis meis fratribus : ad injustos autem non adjecit : fratribus ; revera enim fratres ejus sunt qui perfecti sunt. Gratius est autem apud Deum opus bonum quod fit in sanctioribus quam in minus sanctis ; et levior culpa est negligere minus sanctos quam sanctiores. AUGUSTINUS, XX *De civit. Dei*, cap. I. Nunc autem de novissimo judicio agitur, quando Christus de cœlo venturus est, vivos et mortuos judicaturus. Divini judicii ultimum hunc diem dicimus, idest novissimum tempus : nam per quot dies istud judicium protendatur incertum est; sed Scripturarum sanctarum more dies ponit solet pro tempore. Ideo autem dicimus ultimum judicium vel novissimum, quia et nunc judicat, et ab humani generis initio judicavit, a ligno vitæ separans primos homines, et angelis peccantibus non par-

[1] Al. : « corporibus. » — [2] Al. : « passibilis. » — [3] Al. : « percipiunt. » —

cens; in illo autem finali judicio simul et homines, et angeli judicabuntur : fiet enim virtute divina ut cuique opera sua vel bona vel mala cuncta in memoriam revocentur, et mentis intuitu mira celeritate cernantur. ut accuset vel excuset scientia conscientiam.

4. Et ibunt hi in supplicium æternum, justi autem in vitam æternam.

4. Augustinus, *De fide et operibus*, cap. xxv. Nonnulli seipsos seducunt, dicentes ignem æternum dictum, non ipsam pœnam æternam. Hoc prævidens Dominus, sententiam suam ita conclusit dicens : *Et ibunt hi in supplicium æternum, justi vero in vitam æternam.* Origenes, tract. xxxiv. Attende quoniam, cum prius dixisset, *Venite benedicti,* deinde, *Discedite maledicti*, propterea quod proprium boni Dei est primum recordari benefacta bonorum quam malefacta malorum ; hic prius nominat pœnam malorum, deinde vitam bonorum : ut primum quæ timoris sunt, evitemus mala ; postea quæ honoris sunt, appetamus bona. Gregorius XXV *Moral.* cap. ix. Si ergo tanta pœna mulctatur qui non dedisse convincitur ; qua pœna feriendus est qui redarguitur abstulisse aliena? Augustinus, XIX *De civ. Dei*, cap. xi. Est autem vita æterna summum bonum nostrum, et finis Civitatis Dei ; de quo fine dicit Apostolus, Rom. vi : « Finem vero vitam æternam. » Sed rursus, quia vita æterna ab his qui familiaritatem non habent cum Scripturis sanctis, potest accipi etiam in vita malorum propter animæ immortalitatem, vel propter interminabiles pœnas impiorum : profecto finis Civitatis hujus, in quo summum habebitur bonum vel pax in vita æterna, vel vita æterna in pace, dicendus est, ut ab omnibus [1] possit intelligi, Augustinus, I *De Trinit.* cap. xiii. Quod enim dixit Dominus famulo suo Moysi Exod. vii : « Ego sum qui sum, » hoc contemplabimur cum vivemus in æternum. Ita enim Dominus ait Joan. xvii : « Hæc est vita æterna ut cognoscant te verum Deum. » Hæc enim nobis contemplatio promittitur actionum omnium finis, atque æterna perfectio gaudiorum, de qua dicit Joannes, Epist. i, cap. iii : « Videbimus eum sicuti est. » Hieronymus. Prudens autem lector intende quod et supplicia æterna sunt : et vita perpetua metum deinceps non habeat ruinarum. Gregorius, XXIV *Moral.* cap. xvi. At, inquiunt, ideo peccantibus minatus est, ut eos a peccatis compesceret ; quibus respondemus : Si falsa minatus est ut injustitiam [2] corrigeret, etiam falsa promiserat, ut ad justitiam provocaret ; et sic dum satagunt Deum perhibere misericordem, non verentur prædicare fallacem. At, inquiunt, sine fine puniri non debet culpa cum fine : quibus respondemus quod recte dicerent, si judex justus non corda hominum, sed facta pensaret. Ad districti ergo judicis justitiam pertinet ut nunquam careant supplicio quorum mens in hac vita nunquam voluit carere peccato. Augustinus, *De civ. Dei*, lib. XXI, cap. i. Nullius etiam legis justitia attendit ut tanta mora temporis quisque puniatur, quanta unde [3] puniretur admisit. Nullus enim extitit qui censeret tam cito nocentium finienda esse [4] tormenta, quam cito factum est homicidium vel adulterium. Qui vero pro aliquo grandi crimine morte mulctatur, numquid moram qua occiditur ejus supplicium leges existimant, et non quod eum in sempiternum auferant a societate viventium? Jam vero damnum, ignominia, exilium, servitus, cum plerumque sic infligantur ut nulla venia relaxentur, nonne pro hujus vitæ modo similia pœnis videntur æternis? Ideo quippe æterna esse non possunt, quia ipsa vita quæ his plectitur, porrigitur in æternum. Sed inquiunt : Quomodo ergo verum est quod ait Christus, supra vii, *In qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis* : si temporale peccatum supplicio punitur æterno? Nec attendunt non propter æquale [5] temporis spatium, sed propter vicissitudinem mali : idest, ut qui mala fecerit, mala patiatur, eamdem dictam mensuram fuisse. Factus est autem homo malo dignus æterno, qui hoc in se peremit bonum quod esse posset æternum. Gregorius, XXIV, *Moral.* cap. xvi. At inquiunt : Nullus justus crudelitatibus pascitur, et delinquens servus a justo domino idcirco cædi præcipitur, ut a nequitia corrigatur. Iniqui autem gehennæ ignibus traditi, quo fine semper ardebunt? Quibus respondemus quod omnipotens Deus, quia pius est, miserorum cruciatu non pascitur; quia autem justus

[1] Al. : « ab hominibus. » — [2] Al.: « ab injustitia. » — [3] Al. : « quanta mora temporis unde, etc. » — [4] Al. omittitur : « esse. » — [5] Al. : « attendunt propter æquale, etc. »

est, ab iniquorum ultione non sedatur; et tamen ad aliquid iniqui semper concremantur: ut scilicet justi tanto in æternum magis divinæ gratiæ debitores se esse cognoscant, quanto in æternum mala puniri conspiciunt, quæ ejus adjutorio vitare potuerunt. AUGUSTINUS, XXI lib. *De civ. Dei*, cap. XVII. Sed nullum est, inquiunt, corpus quod dolere possit, mori non possit. Necesse est autem ut vivat dolens, non est necesse ut occidat dolor: quia nec corpora ista mortalia omnis dolor occidit: et ut dolor aliquis possit occidere, illa causa est, quoniam sic connexa est anima huic corpori ut summis doloribus cedat atque discedat; tunc autem tali corpori anima et eo connectitur modo ut illud vinculum nullo dolore vincatur. Non ergo tunc nulla, sed sempiterna mors erit, quando nec vivere anima poterit Deum non habendo, nec doloribus corporis carere moriendo. Inter hujusmodi autem æternitatem supplicii negantes misericordior fuit Origenes qui et ipsum diabolum et angelos ejus post graviora pro meritis et diuturna supplicia, ex illis cruciatibus eruendos et sociandos sanctis Angelis credidit. Sed illum et propter hoc et propter alia nonnulla non immerito reprobavit Ecclesia: quia et hoc quod misericors videbatur amisit, faciendo sanctis veras miserias[1], quibus pœnas luerent, et falsas beatitudines in quibus securum et sempiternum boni gaudium non haberent. Longe autem aliter aliorum misericordia ab humano errat affectu [2], qui hominum illo judicio damnatorum miserias temporales, hominum vero qui vel citius vel tardius liberantur, æternam felicitatem putant. Cur autem hæc misericordia ad universam naturam manat humanam, et cum ad angelicam ventum fuerit, mox arescit? GREGORIUS, XXIV *Moral.* cap. XVI. At inquiunt: Ubi est quod sancti sunt, si pro inimicis suis, quos tunc ardere viderint, non orabunt? Orant quidem pro inimicis suis eo tempore quo possunt ad fructuosam pœnitentiam eorum corda convertere; quomodo autem tunc [3] orabitur pro illis qui jam nullatenus possunt ab iniquitate commutari? AUGUSTINUS, XXI *De civit. Dei*, cap. XIX. Item sunt alii ab æterno supplicio liberationem non omnibus hominibus promittentes, sed tantummodo Christi baptismate ablutis, qui participes sunt corporis ejus quomodolibet vixerint: propter illud quod ait Dominus Joan. VI: « Si quis manducaverit ex hoc pane, non morietur in æternum » cap. XX. Item sunt qui non omnibus habentibus Christi sacramentum, sed solum [4] catholicis, quamvis male viventibus, hoc pollicentur, qui non solum sacramento, sed re ipsa manducaverunt corpus Christi, in corpore ejus quod est Ecclesia constituti, etiam si postea in aliquam hæresim vel in gentilium idololatriam fuerint lapsi, cap. XXI. Sunt autem qui propter id quod scriptum est supra XXIV. *Qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit*, non nisi in catholica Ecclesia perseverantibus hoc promittunt quod merito fundamenti, idest fidei, per ignem salventur; quo igne in ultimo judicio punientur mali. Sed omnibus his contradicit Apostolus dicens, Gal. VI: « Manifesta sunt opera carnis, quæ sunt immunditia, fornicatio, et his similia: quæ prædico vobis quoniam qui talia agunt, regnum Dei non possidebunt. » Si quis autem temporalia in corde suo præponit Christo, etsi videatur habere fidem Christi, non est tamen in eo fundamentum Christus, cui alia præponuntur: quanto magis si committat illicita, non præposuisse, sed postposuisse Christum, convincitur? cap. XXII. Comperi etiam quosdam putare eos solum arsuros illius æternitate supplicii qui pro peccatis dignas eleemosynas facere negligunt; ideo judicem ipsum noluisse existimant aliud commemorare se esse dicturum, nisi eleemosynas sive factas sive non factas cap. XXVII. Sed qui digne pro peccatis suis eleemosynas facit, prius eas facere incipit a seipso: indignum est enim ut ipse sibi non faciat qui facit in proximum, cum audiat dicentem Deum, supra XXII: *Diliges proximum tuum sicut teipsum*: itemque audiat Eccli. XXX. « Miserere animæ tuæ, placens Deo. » Hanc eleemosynam, idest ut Deo placeat, non faciens animæ suæ, quomodo dignas pro peccatis suis facere eleemosynas dicendus est? Propter hoc ergo eleemosynæ faciendæ sunt, ut cum de præteritis peccatis deprecamur, exaudiamur; non ut in eis perseverantes, licentiam male faciendi nos per eleemosynas comparare credamus.

[1] Al.: « misericordias, » et sic infra. P. Nicolai habet: « faciendo sanctis veras miserias, etc. » — [2] Al.: « ab humano erat affectu. » — [3] Al.: « ergo, » item: « autem ergo. » — [4] Al.: « non solum. »

Ideo autem Dominus a dextris eleemosynas ab eis factas in sinistris non factas se imputaturum esse prædixit, ut hinc ostenderet quantum valent eleemosynæ ad priora delenda, non ad perpetua impune committenda peccata. ORIGENES, tract. XXXIV. Vel non unius tantum justitiæ species remuneratur, sicut existimant multi. In quibuscumque enim causis mandatum Christi quis fecerit, Christum cibat et potat, qui fidelium justitiam et veritatem manducat et bibit. Item Christo algenti teximus vestimentum, accipientes sapientiæ texturam, adeo ut per doctrinam aliquos doceamus, et induamus eos viscera misericordiæ. Quando etiam præparamus cor nostrum diversis virtutibus ad receptaculum ejus vel illorum quæ sunt ipsius, ipsum peregrinantem suscipimus in domum pectoris nostri. Item cum fratrem infirmum sive in fide sive in bono opere visitaverimus, aut per doctrinam aut increpationem aut per consolationem ipsum [1] Christum visitamus. Deinde omne quod hic est, carcer est Christi, et eorum qui sunt ejus, qui sunt in hoc mundo degentes, quasi etiam in carcere naturæ necessitate constricti. Cum ergo bonum opus in eis fecerimus, visitamus eos in carcere, et Christum in eis.

[1] Al. : « qui ipsum. »

CAPUT VIGESIMUMSEXTUM

1. Et factum est, cum consummasset Jesus sermones hos omnes, dixit discipulis suis : Scitis quia post biduum pascha fiet, et Filius hominis tradetur ut crucifigatur.

1. Hilarius, cap. xxviii *In Matth.* Post sermonem quo venturum se Dominus in reditu claritatis ostenderat, tunc passurum esse se admonet, ut sacramentum crucis admixtum esse gloriæ æternitatis cognosceret : unde dicitur *Factum est, cum consummasset Jesus sermones hos omnes.* Rabanus. De consummatione sæculi et de die judicii : vel quia ab initio Evangelii usque ad passionem omnia faciendo et prædicando compleverat. Origenes, tract. xxxv. Non simpliciter autem dixit omnes, sed *hos omnes*: adhuc enim oportebat eum etiam alios loqui sermones priusquam traderetur.

Dixit discipulis suis. Scitis quia post biduum pascha fiet. Rabanus. Sicut ex Joannis narratione colligitur, ante sex dies paschæ venit Jesus in Bethaniam, inde venit Hierusalem sedens super asellum, postea geruntur ea quæ narrantur Hierosolymis gesta. Ex illo ergo die quo venit in Bethaniam, intelligimus consummatum quatriduum, ut occurreret dies ante biduum paschæ. Hoc autem inter pascha et azyma distat, quod pascha ipse solus dies appellatur in quo agnus occidebatur ad vesperam, hoc est decimaquarta luna primi mensis ; decimaquinta autem luna, quando egressus est populus de Ægypto, succedebat festivitas azymorum. Verum Evangelistæ unum pro altero ponere solent. Hieronymus, non procul a princ. *Comment.* in xxvi cap. Matth. Pascha autem, quod Hebraice dicitur phase, non a passione, ut plerique arbitrantur, sed a transitu nominatur ; eo quod exterminator videns sanguinem in foribus Israelitarum pertransierit, nec percusserit eos ; vel ipse Dominus præbens auxilium populo suo desuper ambulaverit. Remigius. Sive quia auxiliante Domino populus Israeliticus liberatus ab Ægyptiaca servitute transivit ad libertatem. Origenes, tract. xxxv. Non autem dixit: Post biduum pascha erit, aut veniet, ne ostenderet illud pascha futurum quod fieri solebat secundum legem, sed *Pascha fiet*, hoc est quale nunquam factum fuerat. Remigius. Mystice enim pascha dicitur, sive quia ea die Christus transivit de mundo ad Patrem, de corruptione ad incorruptionem, de morte ad vitam : sive quia salubri transitu a dæmoniaca servitute mundum redemit. Hieronymus, *ubi supra.* Post duos etiam dies clarissimi luminis veteris et novi testamenti, verum pro mundo celebratur pascha. Transitus etiam noster, idest phase, ita celebratur, si terrena dimittentes ad cælestia festinemus. Origenes, tract. xxxv. Prædicit autem discipulis se tradendum, cum subdit*: Et Filius hominis tradetur ut crucifigatur* : præmuniens eos ne priusquam audiant quæ fuerant futura, subito videntes tradi magistrum ad crucem, obstupescant. Ideo autem impersonaliter posuit *tradetur*, quia Deus tradidit eum propter misericordiam circa genus humanum, Judas propter avaritiam, sacerdotes propter invidiam, diabolus propter timorem ne avelleretur de manu ejus genus humanum per doctrinam ipsius : non advertens, quoniam magis fuerat eripiendum genus humanum per mortem ipsius, quam ereptum fuerat per doctrinam et miracula.

2. Tunc congregati sunt principes sacerdotum, et seniores populi in atrium principis sacerdotum, qui dicebatur Caiphas; et consilium fecerunt, ut Jesum dolo tenerent, et occiderent. Dicebant autem : Non in die festo, ne forte tumultus fieret in populo.

2. Glossa Anselmi. Ostendit Evangelista apparatum et machinationem dominicæ passionis, quam Christus prænuntiaverat : unde dicit : *Tunc congregati sunt principes sacerdotum.* Remigius. Quod autem dicit, *Tunc*, superioribus verbis conjungitur : idest antequam pascha celebrare-

tur. ORIGENES, tract. XXXV. Non autem veri sacerdotes et seniores, sed [1] illius qui videbatur populus Dei, vere autem erat populus Gomorrhæ, non intelligentes summum sacerdotem Dei, insidiati sunt ei : et non cognoscentes primogenitum universæ creaturæ, etiam seniorem omnibus, consiliati sunt contra eum. CHRYSOSTOMUS in hom. LXXIV, *Sup. Matth.* Iniqua vero negotia tentantes ad principem sacerdotum veniunt, inde volentes potestatem accipere unde prohibere oportebat. Multi autem erant tunc principes sacerdotum ; lex vero unum esse volebat : unde manifestum est quod Judaica dissolutio accipiebat principium. Moyses enim unum principem sacerdotum esse jussit, et eo mortuo alterum fieri ; postea vero annui facti sunt. Eos igitur ait hic principes sacerdotum qui de principibus sacerdotum erant. REMIGIUS. Condemnantur autem isti, et quia congregati sunt, et quia principes sacerdotum [2] fuerant : quo enim plures ad peragendum aliquod malum conveniunt, et quo sublimiores et nobiliores fuerint, eo deterius habetur malum quod committitur, et eo major pœna illis [3] præparatur. Ad ostendendam autem Domini simplicitatem et innocentium, addit Evangelista : *Ut Jesum dolo tenerent, et occiderent* : in quo enim nullam mortis causam invenire poterant, consilium fecerunt ut dolo tenerent, et occiderent. CHRYSOSTOMUS in hom. LXXIX, *Sup. Matth.* Consiliati sunt ergo ut tenerent eum occulte et interimerent : formidabant autem populum, ideoque expectabant festivitatem præterire : propter quod sequitur. *Dicebant autem Non in die festo.* Diabolus enim nolebat in pascha Christum pati, ut non manifestam ejus constitueret passionem. Principes autem sacerdotum non ea quæ Dei sunt timuerunt, ne scilicet peccato in hoc tempore peracto major ejus inquinatio fieret, sed ubique quæ humana sunt cogitabant : unde sequitur : *Ne forte tumultus fieret in populo* ORIGENES, tract. XXXV. Propter diversa studia populi, diligentis Christum et odientis, credentis et non credentis. LEO Papa in serm. VII *De Pass.* Providentibus ergo principibus ne in sancto die tumultum oriretur, non festivitati sed facinori studebant ; seditiones enim turbarum fieri in præcipua solemnitate metuebant, non ut populus non peccaret, sed ne Christus evaderet. CHRYSOSTOMUS, in homil. LXXIX, *Sup. Matth.* Sed tamen furore ferventes immutati sunt a suo consilio : quia enim traditorem invenerunt, in ipsa festivitate Christum occiderunt. LEO Papa in serm. VII *De Pass.* Divino autem intelligimus dispositum fuisse consilio ut Judæorum principes, qui sæviendi in Christum occasiones sæpe quæsierant, non nisi in solemnitate paschali exercendi furoris sui acciperent potestatem. Oportebat enim ut manifesto implerentur effectu quæ diu figurata fuerant promissa mysteria, ut ovem significativam vera removeret ovis, et uno expleretur sacrificio variarum differentia victimarum. Ut ergo umbræ cederent corpori, et cessarent imagines sub præsentia veritatis, hostia in hostiam transit, sanguine sanguis aufertur, et legalis festivitas dum mutatur impletur.

3. Cum autem esset Jesus in Bethania in domo Simonis leprosi, accessit ad eum mulier habens alabastrum unguenti pretiosi, et effudit super caput ipsius recumbentis. Videntes autem discipuli, indignati sunt dicentes : Ut quid perditio hæc? Potuit enim istud venumdari multo, et dari pauperibus. Sciens autem Jesus ait illis : Quid molesti estis huic mulieri? Opus enim bonum operata est in me. Nam semper pauperes habetis vobiscum ; me autem non semper habetis. Mittens enim hæc unguentum hoc in corpus meum, ad sepeliendum me fecit. Amen dico vobis : ubicumque prædicatum fuerit hoc Evangelium in toto mundo, dicetur et quod hæc fecit in memoriam ejus.

3. GLOSSA. Ostenso consilio principum de Christi occisione, vult exequi Evangelista completionem ejus, ostendens qualiter Judas habuit conventionem cum Judæis, ut Christum traderet ; sed prius causam proditionis præmittit. Doluit enim quia non erat venumdatum unguentum quod mulier super caput Christi effudit, ut de pretio aliquid tolleret : unde voluit hoc damnum proditione magistri recompensare. Dicit ergo : *Cum autem esset Jesus in Bethania in domo Simonis leprosi*, HIERONYMUS, super illud, *Cum Jesus esset in Bethania.* Non quod leprosus illo tempore permaneret ; sed quia antea leprosus, postea a Salvatore mundatus est, nomine pristino permanente ut virtus curantis appareat.

Sequitur : *Accessit ad eum mulier habens alabastrum unguenti pretiosi.* RABANUS, super *Habens alabastrum.* Est autem alabastrum genus marmoris candidi

[1] Al. omittitur : « sed. » — [2] Al. : « et sacerdotes. » — [3] Al. : « illius. »

variis coloribus intincti, quod ad vasa unguentaria cavare solent [1], eo quod optime servare ea incorrupta dicatur. HIERONYMUS, super *Accessit ad eum mulier*. Alius autem Evangelista pro alabastro unguenti pretiosi nardum pisticum posuit, hoc est verum et absque dolo. RABANUS. Pistis enim Græce, Latine dicitur fides ; unde pisticum, idest fidele. Erat enim illud unguentum fidele, idest purum, et non adulteratum.

Sequitur : *Et effudit super caput ipsius recumbentis*. ORIGENES, tract. XXXV. Forsitan quis diceret quatuor fuisse mulieres de quibus scripserunt Evangelistæ ; ego autem magis consentio tres fuisse ; et unam quidem de qua scripserunt Matthæus et Marcus, alteram autem de qua scripsit Lucas, aliam de qua scripsit Joannes. HIERONYMUS, *ubi supra*. Nemo enim putet eamdem esse quæ super caput unguentum, et super pedes effudit : illa enim lacrymis lavit et crine tersit, et manifeste meretrix appellatur ; de hac autem nihil tale scriptum est : nec enim poterat statim capite Domini meretrix digna fieri. AMBROSIUS, *Super Lucam*, lib. VI, n. 14, « Potest [2] ergo non eadem esse, ne sibi contraria dixisse Evangelistæ videantur. Potest etiam quæstio meriti et temporis diversitate dissolvi, ut adhuc illa peccatrix sit, jam ista perfectior. » CHRYSOSTOMUS in homil. LXXX. Et secundum hoc apud tres Evangelistas, scilicet Matthæum, Marcum et Lucam, una et eadem esse videtur. Non absque ratione lepræ Simonis meminit Evangelista ; sed ut ostendat unde fiduciam sumens hæc mulier accessit ad Christum : quia enim lepra immunda passio esse videbatur, videns quod Jesus illum hominem curaverat apud quem manebat, confidit quod et animæ ejus immunditiam facile expurgaret [3] ; et aliis mulieribus pro curatione corporis ad Christum accedentibus, sola ipsa honoris gratia ad Christum accessit, et propter animæ curationem, cum nihil in corpore infirmum haberet. Quapropter maxime aliquis eamdem admirari debet. Apud Joannem autem non est eadem mulier, sed altera quædam mirabilis Lazari soror. ORIGENES, tract. XXXV. Quoniam Matthæus quidem et Marcus in domo Simonis leprosi hoc factum fuisse exponunt ; Joannes autem, quod venit Jesus ubi erat Lazarus ; et non Simon, sed Maria et Martha ministrabant. Adhuc, secundum Joannem, ante sex dies paschæ venit in Bethaniam, quando fecerunt ei cœnam Maria et Martha : hic autem quando recumbit in domo Simonis, post biduum pascha erat futurum. Et apud Matthæum et Marcum, discipuli indignantur ex bono proposito : apud Joannum autem solus Judas furandi affectu ; apud Lucam autem murmurat nemo. GREGORIUS in hom. LIII *In Evang*. Vel dicendum, quod hanc eamdem quam Lucas peccatricem mulierem, Joannes Mariam nominat. AUGUSTINUS. *De cons. Evang*. lib. II, cap. LXXIX. Lucas autem quamvis simile factum commemoret ei quod hic dicitur, nomenque conveniat ejus apud quem convivabatur Dominus, nam et ipsum Simonem dicit ; tamen, quia non est contra naturam vel morem hominum unum nomen habere duos homines, potius credibile est fuisse illum alium Simonem non leprosum, in cujus domo hæc in Bethania gerebantur. Nihil igitur aliud arbitror nisi non quidem aliam fuisse mulierem quæ peccatrix tunc accessit ad pedes Jesus, sed eamdem Mariam bis hoc fecisse : semel scilicet quod Lucas narravit : nam et Joannes Mariam commendans commemoravit antequam veniret in Bethaniam : « Erat, inquit cap. XI, languens Lazarus in Bethania de castello Mariæ, et Marthæ sororis ejus. Maria autem erat quæ unxit Dominum unguento, et extersit pedes ejus capillis suis, cujus frater Lazarus infirmabatur. » Jam itaque hoc Maria fecerat. Quod autem in Bethania rursus fecit, aliud est quod ad Lucæ narrationem non pertinet, sed pariter narratur a tribus, Joanne scilicet, Matthæo et Marco. Quod autem Matthæus et Marcus caput Domini unguento illo perfusum dicunt, Joannes autem pedes, ostenditur non esse contrarium, si accipiamus non solum caput, sed et pedes Domini perfudisse mulierem : nisi forte quoniam Marcus fracto alabastro perfusum caput commemorat, tam quisque calumniosus est ut aliquid in vase fracto neget remanere potuisse, unde etiam pedes Domini perfunderet. Ille autem qui sic calumniatur, prius accipiat perfusos pedes antequam illud fractum esset, ut in integro remaneret unde etiam caput perfunderetur, ubi fractura illa totum effuderat. AUGUSTINUS, *De doctr.*

[1] Al. : « solebant. » — [2] ... « Contrarium dixisse. » — [3] Al. : « expurgabit. »

christ. lib. III, cap. XII. Neque ullo modo quisquam fieri crediderit Domini pedes ita unguento pretioso a muliere perfusos ut luxuriosorum et nequam hominum solent. In omnibus enim talibus non usus rerum, sed libido utentis in culpa est. Quisquis enim rebus sic utitur ut metas consuetudinis bonorum inter quos versatur excedat; aut aliquid significat, aut flagitiosus est. Itaque quod in aliis personis plerumque flagitium est, in divina vel prophetica persona magnæ[1] cujusdam rei signum est. Odor enim bonus fama bona est, quam quisquis bonæ vitæ operibus habuerit, dum vestigia Christi sequitur, quasi pedes ejus pretiosissimo odore perfundit. AUGUSTINUS, *De con. Evang.* lib. II, cap. LXXVIII. Sed hoc videri potest esse contrarium quod Matthæus et Marcus posteaquam dixerunt pascha post biduum futurum, deinde commemoraverunt quod erat Jesus in Bethania, ubi [2] de unguento eadem narraturus Joannes dicit cap. XII : « Ante sex dies paschæ. » Sed qui ita moventur, non intelligunt Matthæum et Marcum illud quod in Bethania de unguento factum erat, recapitulando posuisse. Non enim quisquam eorum cum dixisset post biduum pascha futurum, sic adjunxit ut diceret : Post hæc cum esset Bethaniæ. CHRYSOSTOMUS, in hom. LXXX *Sup. Matth.* Sed quia discipuli audierant Magistrum dicentem, supra IX : *Misericordiam volo et non sacrificium*, apud se cogitabant : Si holocausta non acceptat, multo minus olei hujusmodi usum : unde sequitur : *Videntes autem discipuli indignati sunt, dicentes : Ut quid perditio hæc? Potuit enim istud venundari multo, et dari pauperibus.* HIERONYMUS, super *Videntes autem discipuli.* Scio quosdam hunc locum calumniari, quare Joannes Judam solum dixerit contristatum, eo quod loculos tenuerit et fur ab initio fuerit, et Matthæus scribat omnes discipulos indignatos, nescientes tropum qui vocatur syllipsis [3], quo [4] et pro multis unus, et pro uno multi soleant appellari : nam et Paulus in epistola ad Hebræos cap. XI, dicit : « Secti sunt, » cum unum tantummodo, scilicet Isaiam, sectum autumet. AUGUSTINUS, *De cons. Evang.* lib. II, cap. LXXIX. Potest etiam intelligi, quod et alii discipuli aut senserunt hoc, aut dixerunt, aut eis Juda dicente persuasum sit, atque omnium voluntatem Matthæus et Marcus etiam expresserint; sed Judas propterea dixerat quia fur erat, ceteri vero propter pauperum curam : Joannes autem de solo illo id commemorare voluit cujus ex hac occasione furandi consuetudinem credidit intimandam [5]. CHRYSOSTOMUS, in hom. LXXX *Sup. Matth.* Discipuli ergo ita existimabant : sed Dominus mentem mulieris videns permittit : multa enim erat ejus religio, et ineffabile studium : idcirco condescendens concessit super caput suum unguentum effundi. Sicut enim Pater ejus odorem victimæ et fumum patiebatur; ita et Christus mulierem devote ungentem, cujus discipuli mentem nesciebant, querelam facientes : unde sequitur : *Sciens autem Jesus ait illis : Quid molesti estis huic mulieri?* REMIGIUS. Per quod aperte ostendit quod Apostoli aliquid moleste locuti fuerant adversus eam. Pulchre autem subdit : *Opus bonum operata est in me*; ac si dicat : Non est perditio unguenti, sicut vos dicitis; sed opus bonum, idest pietatis et devotionis obsequium. CHRYSOSTOMUS, hom. LXXX *Sup. Matth.* Ideo autem non simpliciter dixit, *Bonum opus operata in me;* sed prius posuit, *Quid molesti estis huic mulieri?* erudiens nos quodcumque geritur bonum a quocumque, etsi non valde diligenter factum fuerit, suscipere et augere et fovere, et non ex principio omnem diligentiam expetere. Quisquis enim eum interrogasset antequam fecisset hoc mulier, non mandasset hoc fieri; sed post effusum unguentum non habebat locum discipulorum increpatio; et ideo ipse, ut non obtunderet desiderium mulieris, omnia hæc in consolationem mulieris dixit.

Sequitur : *Nam pauperes semper habebitis vobiscum.* REMIGIUS. Ostendit enim Dominus his verbis quasi ex quadam ratione, quoniam non erant illi culpandi qui sibi adhuc in mortali corpore conversanti aliquid de suis facultatibus ministrarent : cum pauperes semper habendi essent in Ecclesia, quibus fideles cum vellent, benefacere possent; ipse vero brevi tempore corporaliter mansurus erat cum eis : unde sequitur, *Me autem non semper habetis.* HIERONYMUS, super *Sciens*

[1] Al. : « magnum. » — [2] Al. : « ubi de unguento illo pretioso dicitur; Joannes autem ante sex dies paschæ de unguento eadem narraturus. » P. Nicolai ponit : « narret. » — [3] Al. : « synecdoche. » — [4] Al. omittitur : « quo. » — [5] Al. : « imitandam. »

autem Jesus ait illis. Oritur autem hic quæstio, quare Dominus post resurrectionem dixerit ad discipulos, infra XXVIII : *Ecce ego vobiscum sum usque ad consummationem mundi* : Et nunc loquitur : *Me autem non semper habetis.* Sed mihi videtur in hoc loco de præsentia dicere corporali, quod nequaquam cum eis ita futurus sit post resurrectionem quomodo nunc, in omni convictu et familiaritate. REMIGIUS. Vel solvitur ita ut intelligatur quod soli Judæ dictum sit; sed ideo non dixit : Habes, sed : *habetis,* quia in persona Judæ omnibus imitatoribus illius dictum est. Ideo autem dicit, *Non semper*, cum nec ad tempus habeant : quia mali videntur habere Christum in præsenti sæculo, quando miscent se membris Christi, et accedunt ad mensam ejus; sed non semper sic habebunt, quando solis electis dicturus est : *Venite benedicti Patris mei* : supra XXV.

Sequitur : *Mittens enim hæc unguentum hoc in corpus meum, ad sepeliendum me fecit.* Consuetudo erat illius populi ut corpora mortuorum diversis aromatibus condirentur, quatenus diutius illæsa conservarentur. Et quia futurum erat ut hæc mulier corpus Domini mortuum vellet perungere, et tamen non posset quia resurrectione anticiparetur, idcirco divina providentia actum est ut vivum Domini corpus perungeret. Hoc est ergo quod dicit, *Mittens hæc;* idest, cum hæc mulier corpus meum vivum perungit, me moriturum et sepeliendum ostendit. CHRYSOSTOMUS, in homil. LXXX *In Matth.* Quia ergo sepulcrum et mortem commemoraverat, ut non videatur in tristitiam mittere mulierem, rursus eam consolatur per ea quæ consequuntur : *Amen dico vobis : ubicumque prædicatum fuerit hoc Evangelium in toto mundo, dicetur et quod hæc fecit, in memoriam ejus.* RABANUS, *hoc loco.* Idest, in quocumque loco dilatabitur Ecclesia per totum mundum, dicetur et quod hoc fecit. Illud *et* appositum notat, quod sicut Judas contradicens adeptus est perfidiæ infamiam, sic et ista piæ devotionis gloriam. HIERONYMUS, super *Amen dico vobis.* Attende notitiam futurorum, quod passurus post biduum, et moriturus, sciat Evangelium suum in toto orbe celebrandum. CHRYSOSTOMUS, in homil. LXXX *Sup. Matth.* Ecce autem quod dixit, factum est; et ubicumque terrarum abieris, videbis hanc mulierem famosam effectam; quod virtus prædicentis effecit. Et regum quidem multorum et ducum victoriæ silentur : et multi qui civitates construxerunt, et gentes multas servituti subegerunt, neque ex auditu neque ex nomine sunt cogniti : quoniam autem hæc mulier oleum effudit in domo leprosi cujusdam duodecim viris præsentibus, hoc omnes concinunt per orbem terrarum; et tempus tantum pertransit; et memoriam ejus quod factum est non est tabefacta. Sed quare nihil speciale promisit mulieri, sed sempiternam memoriam? Quia ex his quæ dixit intelligi potuit : si enim opus bonum fecit, manifestum est quod et mercedem dignam suscipiet. HIERONYMUS, super *Cum Jesus esset in Bethania.* Mystice autem passurus pro omni mundo moratur [1] in Bethania in domo obedientiæ, quæ quondam fuit Simonis leprosi. Simon quoque ipse obediens dicitur qui juxta aliam intelligentiam mundus interpretari potest, in cujus domo curata est Ecclesia. ORIGENES, tract. XXXV *In Matth.* Oleum autem ubique in Scripturis aut opus misericordiæ intelligitur; quo lucerna verbi enutrita [2] clarescit; aut doctrina, cujus auditu verbum fidei quod est accensum nutritur. Generaliter ergo omne quo quis ungitur, oleum appellatur, olei autem aliud est unguentum; item unguenti aliud est pretiosum : sic omnis actus justus opus bonum dicitur; operis autem boni aliud est quod facimus propter homines vel secundum homines; aliud quod propter Deum et secundum Deum. Item hoc ipsum quod facimus propter Deum, aliud proficit ad usum hominum, aliud tantum ad gloriam Dei : ut puta aliquis benefacit homini naturali justitia motus, non propter Deum, quomodo faciebant interdum et Gentes : opus illud oleum est vulgare, non magni odoris; et ipsum tamen acceptabile apud Deum; quoniam, ut dicit Petrus apud Clementem, opera bona quæ fiunt ab infidelibus in hoc sæculo eis prosunt, non in alio ad consequendum vitam æternam. Qui autem propter Deum faciunt, magis illis in illo sæculo proficit : hoc est unguentum boni odoris. Sed aliud fit ad utilitatem hominum, ut puta eleemosyna, et cetera hujusmodi. Hoc qui facit in Christianos, pedes Domini ungit : quia ipsi sunt Domini pedes : quod præcipue

[1] Al. : « moritur. » — [2] Al. : « contriti. »

solent facere pœnitentes pro remissione peccatorum suorum. Qui autem castitati studet, et in jejuniis et orationibus permanet, et ceteris quæ tantum ad gloriam Dei perficiunt : hoc est unguentum quod ungit Domini caput, et hoc est unguentum pretiosum, ex cujus odore tota repletur Ecclesia ; et hoc est opus proprium non pœnitentium, sed perfectorum. Aut doctrina, quæ necessaria est hominibus, hoc est unguentum quo pedes Domini unguntur : agnitio autem fidei, quæ ad solum pertinet Deum, est unguentum quo ungitur caput Christi, quo consepelimur Christo per baptismum in mortem. HILARIUS, cap. XXIV *In Matth.* Mulier autem hæc in præfiguratione plebis Gentium est, quæ in passione Christi gloriam Deo reddidit [1] : caput enim perunxit : caput autem Christi Deus est, nam unguentum, boni operis est fructus. Sed discipuli favore salvandi Israelis vendi hoc in usum pauperum dicunt debuisse ; pauperes autem Judæos fide indigentes, instinctu prophetico nuncupant, quibus Dominus ait plurimum esse temporis quo habere curam pauperum possent. Ceterum non nisi ex præcepto suo salutem Gentibus posse præstari, quæ secum, infuso mulieris hujus unguento, sunt consepultæ, quia regeneratio non nisi cum mortuis in baptismi professione reddetur : et idcirco ubi prædicabitur hoc Evangelium, narrabitur opus ejus : quia cessante Israel, Evangelii gloria fide Gentium prædicatur.

4. Tunc abiit unus de duodecim, qui dicebatur Judas Iscariotes, ad principes sacerdotum, et ait illis : Quid vultis mihi dare, et ego vobis eum tradam? At illi constituerunt ei triginta argenteos. Et exinde quærebat opportunitatem ut eum traderet.

4. GLOSSA. Posita occasione proditionis, consequenter de proditione Judæ agit Evangelista : unde dicit : *Tunc abiit unus de duodecim.* CHRYSOSTOMUS, in hom. LXXX *Sup. Matth.* Tunc scilicet quando hoc audivit quoniam prædicabitur hoc Evangelium ubique : timuit enim ; nam virtutis ineffabilis erat quod dictum est. AUGUSTINUS, *De cons. Evang.* lib. II, cap. LXXX. Ita enim sermo dirigitur dicente Domino : *Scitis quia post biduum pascha fiet..... tunc congregati sunt principes sacerdotum..... tunc abiit unus de duodecim.* Inter illud enim quod dictum est, *Ne tumultus fieret in populo*, et hoc quod dicitur, *Tunc abiit unus de duodecim*, interpositum est illud de Bethania, quod recapitulando dictum est. ORIGENES, tract. XXXV. Abiit autem adversus unum principem sacerdotum, qui factus fuerat sacerdos in æternum, ad multos principes sacerdotum, ut venderet pretio volentem redimere totum mundum. RABANUS, *hoc loco. Abiit* autem dicit, quia non coactus, non invitatus [2], sed sponte sceleratum iniit consilium. CHRYSOSTOMUS, in homil. LXXX *In Matth.* Addit autem, *Unus de duodecim*, ac si diceret, de primo choro eorum qui sublimiter electi sunt : et ad designationem ejus adjungit ; *Qui dicitur Judas Iscariotes*: erat enim et alius Judas. REMIGIUS. Iscariotas namque fuit villa, unde ortus est iste Judas. LEO Papa in serm. XI *De Pass.* Qui non timoris perturbatione Christum deseruit, sed pecuniæ cupiditate distraxit : amore enim pecuniæ vilis est omnis affectio, et anima lucri cupida, etiam pro exiguo perire non metuit ; nullumque est justitiæ in illo corde vestigium in quo sibi avaritia facit habitaculum. Hoc perfidus Judas inebriatus veneno, dum sitit lucrum, ita stulte impius fuit ut Dominum venderet et Magistrum : unde dixit principibus sacerdotum : *Quid vultis mihi dare, et ego vobis eum tradam?* HIERONYMUS, super *Quid vultis mihi dare.* Infelix Judas damnum quod ex effusione unguenti se fecisse credebat, vult Magistri pretio compensare ; nec certam tamen postulat summam, ut saltem lucrosa videretur proditio ; sed quasi vile tradens mancipium, in potestate ementium posuit quantum vellent dare. ORIGENES, tract. XXXVI. Hoc autem faciunt omnes qui accipiunt aliquid corporalium aut mundialium rerum ut tradant, et ejiciant ab anima sua Salvatorem et verbum veritatis quod erat in eis : Sequitur : *Et illi constituerunt ei triginta argenteos :* tantam mercedem constituentes, quantos annos Salvator conversatus fuerat in hoc mundo. HIERONYMUS, super *Constituerunt ei triginta argenteos.* Joseph autem, non, ut putant multi juxta septuaginta Interpretes, triginta aureis venditus est, sed juxta Hebraicam veritatem, triginta argenteis : neque enim poterat servus pretiosior esse quam Dominus. AUGUSTINUS, *De quæst. Evang.* lib. I, capit. LXI. Quod autem Dominus triginta argenteis [3]

[1] Al. : « reddit. » — [2] Al. : « invitus. » — [3] Al. deest : « argenteis. »

venditus est, significavit per Judam Judæos, iniquosque, qui persequentes carnalia et temporalia quæ ad quinque pertinent sensus corporis, Christum habere noluerunt; et quia sexta mundi ætate fecerunt, sexies quinque eos quasi pretium venditi Domini accepisse signatum est; et quia eloquium Domini argentum est, illi autem ipsam legem etiam carnaliter intellexerunt, tamquam in argento impresserant sæcularis principatus imaginem, quam amisso Domino tenuerunt.

Sequitur : *Et exinde quærebat opportunitatem ut eum traderet.* ORIGENES, tract. XXXV. Qualem autem opportunitatem quærebat Judas, Lucas manifestius explanat dicens cap. XXII : « Et quærebat opportunitatem ut traderet eum sine turba ; » idest, quando populus non erat circa eum, sed secretus erat cum discipulis ; quod et fecit, tradens eum post cœnam, cum secretus esset in prædio Gethsemani : et inde usque nunc opportunitas ista videtur his qui volunt prodere Dei verbum in tempore persecutionis, quando multitudo credentium non est circa verbum veritatis.

5. Prima autem die azymorum accesserunt discipuli ad Jesum, dicentes : Ubi vis paremu- tibi comedere pascha? At Jesus dixit : Ite in civi: tatem ad quemdam, et dicite ei : Magister dicit : Tempus meum prope est : apud te facio pascha cum discipulis meis. Et fecerunt discipuli sicut constituit illis Jesus, et paraverunt pascha.

5. GLOSSA. Prosecutus fuerat Evangelista de his quæ erant præambula ad Christi passionem, scilicet de prænuntiatione passionis, de consilio principum, et de tractatu proditionis ; nunc autem tempus et seriem passionis incipit prosequi, dicens, *Prima autem die azymorum.* HIERONYMUS, super, *Prima die.* Prima dies azymorum quartadecima dies mensis primi est, quando agnus immolatur, et luna plenissima est, et fermentum abjicitur. REMIGIUS. Et notandum, quod apud Judæos primo die pascha celebratur, reliqui vero septem sequentes dies azymorum vocabantur : sed nunc dies azymorum dicitur pro die paschæ. CHRYSOSTOMUS in homil. LXXX, *Sup. Matth.* Vel hanc primam diem azymorum dicit, quia septem dies azymorum erant ; assueverunt enim Judæi a vespera semper numerare diem : unde hujus diei facit mentionem, secundum quam in vespera pascha erat immolandum, quod quinta feria fuit. REMIGIUS. Sed forte dicet aliquis. Si ille typicus agnus figuram hujus veri agni gestabat, quare non ea nocte passus est Christus quando solebat agnus immolari? Sed sciendum, quia eadem nocte mysteria sanguinis et corporis sui discipulis celebranda tradidit : et sic tentus et ligatus a Judæis, suæ immolationis, idest passionis, sacravit exordium. Sequitur : *Accesserunt ad Jesum discipuli dicentes*: *Ubi vis paremus tibi comedere pascha*? Inter eos autem discipulos qui accesserunt ad Jesum interrogantes, et Judam fuisse æstimo proditorem. CHRYSOSTOMUS in homil. LXXXI, *Sup. Matth.* Ex hoc autem manifestum est quoniam non erat ei domus neque tugurium : ego autem æstimo neque discipulos habuisse : profecto enim cum illuc rogassent venire.

Sequitur : *Ad Jesus dixit*: *Ite in civitatem ad quemdam.* AUGUSTINUS, *De cons. Evangel.* lib. II, cap. LXXX. Eum scilicet quem Marcus et Lucas dicunt patremfamilias, vel dominum domus. Quod ergo interposuit Matthæus, *Ad quemdam,* tamquam ex persona sua studio brevitatis illud compendio voluit insinuare : nam neminem sic loqui ut dicat : *Ite ad quemdam*, quis nesciat? Ac per hoc cum Matthæus verba Domini posuisset dicentis, *Ite in civitatem*, interposuit ipse, *Ad quemdam* : non quia ipse Dominus hoc dixerit; sed ut ipse nobis insinuaret tacito [1] nomine, fuisse quemdam in civitate ad quem Domini discipuli mittebantur, ut præpararent pascha : manifestum est enim discipulos a Domino non ad quemlibet, sed ad quemdam hominem, idest ad certum aliquem missos esse. CHRYSOSTOMUS in homilia LXXXI, *Sup. Matth.* Vel dicendum, quod per hoc dicit, *Ad quemdam*, ostendit quod ad ignotum hominem mittit, monstrans hinc quoniam poterat non pati. Qui enim menti hujus persuasit ut eos susciperet, quid non utique operatus esset in his qui eum crucifigebant, si tamen voluisset non pati? Ego autem non hoc admiror solum quoniam eum suscepit, ignotus existens ; sed quoniam suscipiendo Christum, multorum odium contempsit. HILARIUS, cap. XXX. Vel ideo hominem cum quo pascha celebraturus esset non nominat, nondum enim Christiani nominis honor credentibus erat præstitus [2]. RABANUS, super *Ite*

[1] Al. : « tanto. » — [2] Al. : « non enim Christianus honor credentibus erat præscitus. »

in civitatem. Vel nomen prætermittit, ut omnibus verum pascha celebrare volentibus, Christumque hospitio suæ mentis suscipere, danda facultas designetur. HIERONYMUS, *ibid.* In hoc etiam morem veteris testamenti nova Scriptura conservat : frequenter enim legimus : Dixit ille illi, et in loco illo et illo ; et tamen nomen personarum locorumque non ponitur. Sequitur : *Et dicite ei : Magister dicit : Tempus meum prope est.* CHRYSOSTOMUS in hom. LXXXI, *Sup. Matth.* Hoc autem dixit discipulis, passionem commemorans, ut ex multiplici passionis enuntiatione exercitati meditarentur quod futurum erat; simul autem demonstrans quod volens ad passionem venit. Sequitur : *Apud te facio pascha* : in quo demonstrat quoniam usque ad ultimum diem non erat contrarius legi. Addidit autem, *Cum discipulis meis*, ut sufficiens fieret præparatio, et ut ille ad quem mittebat non existimaret eum occultari velle.

Sequitur : *Et fecerunt discipuli sicut constituit illi Jesus et paraverunt pascha.* ORIGENES, tract. XXXV. Forsitan autem aliquis requiret, ex eo quod Jesus celebravit more Judaico pascha, quia convenit et nos imitatores Christi similiter facere : non considerans quod Jesus factus est sub lege, non ut eos qui sub lege erant, sub lege relinqueret, sed ut ex lege educeret: quanto magis non ergo convenit illos introire in legem, qui prius fuerant extra legem ? Sed spiritualiter celebrantes quæ in lege corporaliter celebranda mandantur, ut in azymis sinceritatis et veritatis celebremus pascha, secundum voluntatem agni dicentis, Joan. VI : « Nisi manducaveritis carnem meam, et biberitis sanguinem meum, non habebitis vitam in vobis. »

6. Vespere autem facto, discumbebat cum duodecim discipulis suis : et edentibus illis dixit : Amen dico vobis, quia unus vestrum me traditurus est. Et contristati valde, cœperunt singuli dicere : Numquid ego sum, Domine? At ipse respondens ait : Qui intingit mecum manum in paropside, hic me tradet. Filius quidem hominis vadit, sicut scriptum est de illo. Væ autem homini illi per quem Filius hominis tradetur. Bonum erat ei, si natus non fuisset homo ille. Respondens autem Judas, qui tradidit eum, dixit : Numquid ego sum, Rabbi? Ait illi : Tu dixisti.

6. HIERONYMUS, super *Amen dico vobis.* Quia supra Dominus de passione sua prædixerat, nunc etiam de proditore prædicit, dans ei pœnitentiæ locum, ut cum intelligeret sciri cogitationes suas et occulta cordis consilia, pœniteret eum facti sui : unde dicitur : *Vespere autem facto, discumbebat cum duodecim discipulis suis.* REMIGIUS. *Cum duodecim* dicit, quia Judas adhuc erat in numero, qui jam recesserat merito. HIERONYMUS. Omnia enim sic agit Judas ut tollatur suspicio proditoris. REMIGIUS. Et notandum, quia pulchre vespere facto discubuisse dicitur, quoniam ad vesperam agnus immolari solebat. RABANUS. Ideo etiam vespere discubuit cum discipulis, quia in passione Christi, quando verus sol ad occasum properavit, refectio æterna omnibus fidelibus præparata fuit. CHRYSOSTOMUS in hom. LXXXI, *Sup. Matth.* Designat autem Evangelista quod comedentibus illis disputabat Jesus de traditione Judæ, ut et a tempore et a mensa ostendat malitiam proditoris ; et ideo sequitur : *Et edentibus illis, dixit : Amen dico vobis, quia unus vestrum me traditurus est.* LEO Papa in ser. VII, *De Pass.* In quo notam sibi esse proditoris sui conscientiam demonstravit, non aspera ac aperta impium increpatione conveniens, ut facilius corrigeret pœnitudo[1] quam nulla deformasset abjectio. ORIGENES, tract. XXXV. Vel dixit generaliter, ut testimonio percussi cordis singulorum qualitas probaretur : et ut Judæ ostenderet malitiam, qui nec cognitori consiliorum suorum credebat. Esto quia in primis putavit latere quasi hominem : quid postquam vidit conscientiam suam positam in verbis ipsius ? [2] Quorum primum infidelitatis erat, secundum impudentiæ. Et ut etiam discipulorum ostenderet bonitatem, quia plus credebant verbis Christi quam conscientiæ suæ : unde sequitur : *Et contristati valde cœperunt singuli dicere : Numquid ego sum, Domine?* Unusquisque enim discipulorum sciebat ex his quæ docuerat Jesus, quoniam ad malum vertibilis est humana natura, et in colluctatione adversus rectores hujus mundi tenebrarum ; et propter hanc causam unusquisque eorum timens interrogavit : unde et de omnibus futuris

[1] Al. : « pœnitendo. » — [2] Sic A, B, C, D. — Parm. : « qui postquam, etc. » et habet in notula sensum sic implet P. Nicolai : « puto quia in primis putavit latere quasi hominem; qui postquam vidit conscientiam suam notam Christo, amplexus est occultationem positam in verbis ipsius, etc. » Forte legendo : « qui postea vidit » pro : « qui postquam vidit, » sensus constabit. Sed nec P. Nicolai, edit. Parm. : « genuinum invenere textum, ut patet. »

timendum est nobis infirmis. Videns autem Dominus de seipsis timentes discipulos, demonstravit proditorem indicio propheticæ vocis dicentis Psal. XL : « Qui manducavit panem mecum, ampliavit adversum me supplantationem : » unde sequitur : *At ipse respondens ait* : *Qui intingit mecum manum in paropside*[1], *hic me tradet.* HIERONYMUS, super *Qui intingit mecum manum.* O mira Domini patientia! prius dixerat, *Unus vestrum me tradet* : perseverat proditor in malo ; manifestius arguit, et tamen nomen proprium non designat. Judas enim, ceteris contristatis et retrahentibus manum, et interdicentibus cibos ori suo, temeritate et impudentia qua proditurus erat, etiam manum cum magistro mittit in paropsidem, ut audacia bonam conscientiam mentiretur. CHRYSOSTOMUS in hom. LXXXI, *Sup. Matth.* Mihi autem videtur et hoc Christum fecisse, quod scilicet Judas cum eo in paropside intingeret, magis eum confundens, et in amorem suum attrahens. RABANUS. Quod autem dicit hic Matthæus, *In paropside.* Marcus dicit, « In catino. » Paropsis enim est vas escarum quadrangulatum a paribus assibus, idest æquis lateribus, dictum : catinum vero vas fictile apertum[2], ad immittendum liquorem : et potuit fieri ut in mensa vas fictile quadrangulum[3] contineretur. ORIGENES, tract. XXXV. Hæc est autem propria consuetudo hominum nimis malorum, ut post salem et panem insidientur hominibus, maxime nihil inimicitiæ ab eis habentibus. Si autem et post spiritualem mensam, abundantius videbis multitudinem malitiæ ejus[4], non recordantis nec in corporalibus bonis magistri dilectionem, nec in spiritualibus doctrinam. Tales sunt omnes in Ecclesia qui insidiantur fratribus suis, cum quibus ad eamdem mensam corporis Christi frequenter simul fuerunt. HIERONYMUS. Judas autem nec primo nec secundo correctus, a proditione retrahit pedem ; sed patientia Domini nutrit impudentiam suam ; et ideo pœna prædicitur, ut quem pudor non vicerat, corrigant denuntiata supplicia : unde sequitur : *Filius quidem hominis vadit*, *sicut scriptum est de illo.* REMIGIUS. Humanitatis namque est ire et redire ; divinitatis semper manere esse ; et quia humanitas pati potuit et mori, idcirco pulchre dicitur Filius hominis abire. Aperte etiam dicit, *Sicut scriptum est de eo :* quoniam quæcumque passus est, prius a Prophetis prædicta sunt. CHRYSOSTOMUS in hom. LXXXI, *Sup. Matth.* Hoc autem dixit ad consolandum discipulos, ut non existimarent infirmitatis id esse quod passurus erat : et ut etiam[5] corrigeret proditorem. Quamvis autem scriptum fuerit passurum esse Christum, nihilominus tamen incusatur Judas : non enim traditio Judæ salutem nostram operata est, sed sapientia Christi, qui aliorum nequitiis ad id quod nobis expediebat utebatur : unde sequitur : *Væ autem homini illi per quem Filius hominis tradetur.* ORIGENES, tract. XXXV. Non autem dixit, *Væ homini illi* a quo traditur, sed *per quem tradetur* : ostendens alterum a quo tradebatur, idest a diabolo ; ipsum autem Judam ministrum esse traditionis. Væ autem omnibus traditoribus Christi : quicumque enim discipulos Christi tradit, ipsum Christum tradit. REMIGIUS. Væ etiam[6] erit omnibus qui maligna conscientia et polluta ad mensam Christi accedunt : quamvis enim Christum non tradant Judæis crucifigendum, tradunt tamen suis iniquis membris sumendum : et ad majorem exaggerationem subdit : *Bonum erat illi si natus non fuisset homo ille.* HIERONYMUS, super *Bonum erat ei si natus non fuisset.* Non autem ideo putandus est ante fuisse quam nasceretur quia nulli possit esse bene, nisi ei qui fuerit sed simpliciter dictum est multo melius esse non subsistere quam male subistere. AUGUSTINUS, *De quæst. Evang.* lib. I, cap. XL. Et si quispiam contendit aliquam vitam esse ante istam, non Judæ tantum ut non nasceretur, sed nulli expedire convincitur. An diabolo dicit non expedire nasci, scilicet ad peccatum? An etiam bonum erat illi ut Christo non nasceretur per vocationem, ne esset apostata? ORIGENES, tract. XXXV. Judas autem post omnium Apostolorum interrogationes, et post Christi narrationem de ipso, vix ali-

[1] Hic codices habent : « parapside. » — Martialis, Iuvenalis et alii dicunt : « paropsis » ἀ παρὰ et οψον obsonium, quia in eo reponuntur obsonia, et ex eo in mensa comeduntur. Sed Petronius, Ulpianus et alii dicunt : « parapsis, » ἀ παρὰ et ἀψὶς curvatura, quia curvum cavum que vas est : unde et absis vas escarium est. » — [2] Sic A, B, C, D. — Parm. :« aptum. » — [3] Sic A, B, C, D. — Parm.: « quadrangulatum. » — [4] Legit P. Nicolai : « si autem et post spiritualem mensam abundantius videbis multitudinem malitiæ ejus qua tradidit magistrum non recordatus, etc. » — [5] Al.: « et utinam etiam. » — [6] Al.: « vel etiam. »

quando et ipse interrogavit versuto consilio, ut similia ceteris interrogando, celaret proditionis consilium : nam vera tristitia non sustinet moram : unde sequitur : *Respondens autem Judas, qui tradidit eum, dixit* : *Numquid ego sum, Rabbi?* HIERONYMUS, *super hoc verbo* : In quo blandientis fingit affectum, sive incredulitatis signum. Ceteri enim, qui non erant prodituri, dicunt *Numquid ego sum Domine?* Iste qui proditurus erat, non Dominum, sed Magistrum vocat; quasi excusationem habeat, si Domino denegato, saltem Magistrum prodiderit. ORIGENES, tract. XXXV. Vel hoc ipsum quasi subsannans dicit, quia vocabatur Magister, cum non esset hoc vocabulo dignus. CHRYSOSTOMUS in homil. LXXXI, *Sup. Matth.* Quamvis autem Dominus poterat dixisse : Argentum es pactus accipere, et adhuc audes interrogare? sed nihil horum dixit mitissimus Jesus, nobis terminos et regulas præfigens : sequitur enim : *Et ait illi, Tu dixisti.* REMIGIUS. Quod sic potest intelligi. Tu dicis ; et verum dicis, sive tu dixisti, et non ego : ut adhuc ei locus pœnitentiæ concederetur, dum non apertius ejus perversitas manifestatur. RABANUS, super *Numquid ego sum, Rabbi?* Potuit [1] hoc etiam sic dici a Juda, et a Domino responderi, ut non omnes adverterent quod dictum erat.

7. Cœnantibus autem eis, accepit Jesus panem, et benedixit ac fregit, deditque discipulis suis, et ait : Accipite et comedite; hoc est corpus meum.

7. HIERONYMUS, super *Cœnantibus autem eis.* Postquam, typicum pascha fuerat impletum, et agni carnes cum Apostolis comederat, ad verum paschæ transgreditur sacramentum; ut quomodo [2] in præfiguratione ejus Melchisedech summi Dei sacerdos, panem et vinum offerens fecerat, ipse quoque in veritate sui corporis et sanguinis repræsentaret : unde dicitur : *Cœnantibus autem illis.* AUGUSTINUS, *Ad Januarium* epist. CXVIII. In quo liquido apparet, quando primo acceperunt discipuli corpus et sanguinem Domini, non eos accepisse jejunos. Numquid tamen propterea calumniandus est ritus universæ Ecclesiæ, quod a jejunis semper accipitur? Placuit enim Spiritui sancto ut in honorem tanti sacramenti in os Christiani prius dominicum corpus intraret quam ceteri cibi. Salvator namque quo vehementius commendaret mysterii hujus altitudinem, ultimum hoc [3] voluit infigere cordibus et memoriæ discipulorum, a quibus ad passionem digressurus erat ; et ideo non præcipit quo deinceps ordine sumeretur, ut Apostolis per quos Ecclesiam dispositurus erat, servaret hunc locum. GLOSSA. Sub alia tamen specie carnem et sanguinem suum tradidit Christus, et deinceps sumendum instituit, ut fides haberet meritum, quæ de his est quæ non videntur. AMBROSIUS, *De sacramentis* lib. IV, c. IV, n. 20. Et « ut nullus horror cruoris [4] sit, et pretium tamen operetur redemptionis. » AUGUSTINUS, *Super Joan.* tract. XXVI. Commendavit autem Dominus corpus et sanguinem suum in eis rebus quæ ad unum aliquid rediguntur ex multis. Panis namque in unum ex multis granis conficitur, vinum vero in unum ex multis acinis confluit : ita Dominus Jesus Christus nos signavit, et mysterium pacis ac unitatis nostræ in sua mensa consecravit. REMIGIUS. Ante etiam fructum terræ obtulit, ut per hoc demonstraret quia ad hoc venerat ut illam maledictionem auferret qua maledicta est terra propter peccatum primi hominis. Congruenter etiam jussit offerri quæ de terra nascuntur et pro quibus homines maxime laborant, ut non esset difficultas in acquirendo, et homines de labore manuum suarum sacrificium Deo offerrent. AMBROSIUS, *De sacramentis*, lib. IV, c. III, n. 10 et 12, Ex hoc « autem accipe anteriora esse mysteria Christianorum quam Judæorum. Obtulit » enim Melchisedech « panem et vinum, similis per omnia Filio Dei, cui dicitur Psal. CIX : *Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech* : » de quo et hic dicitur : *Accepit Jesus panem.* GLOSSA . Quod de pane frumenti intelligi debet : grano enim frumenti se comparavit Dominus dicens, Joan. XII : « Nisi granum frumenti cadens in terram etc. » Talis etiam panis competit sacramento, quia ejus usus est communior : nam alii panes propter ejus defectum fiunt. Quia vero Christus usque ad ultimum diem demonstravit se non esse contrarium legi, ut supra ex verbis Chrysostomi habitum est, in vespera vero quando pascha immolabatur secundum legis præceptum azyma comedendum erat, et omne fermentatum abjiciendum;

[1] Al. : « ponit. » — [2] Sic A, B, C, D. — Parm. : « ut quomodo omni. » — Al. : « ut quando. » — [3] Al. : « in hoc. » — [4] Sic codd. — Parm. : « cruoris fit. »

manifestum est quod panis iste quem Dominus accepit ut discipulis traderet, azymus fuit. GREGORIUS *In Registro* [1]. Solet autem nonnullos movere quod in Ecclesia alii offerunt panes azymos, alii fermentatos. Ecclesia namque Romana offert azymos panes, propterea quod Dominus sine ulla commixtione suscepit carnem; aliæ vero Ecclesiæ offerunt fermentatum pro eo quod Verbum Patris indutum est carne, et est verus Deus et verus homo : nam et fermentum commiscetur farinæ: sed tamen tam azymum quam fermentatum dum sumimus, unum corpus Domini nostri Salvatoris efficimur. AMBROSIUS, *De sacramentis* lib. IV, c. IV, n. 14, 15, 17, 19, « Iste [2] autem panis ante verba sacramentorum panis est usitatus ; ubi accesserit consecratio, de pane fit caro Christi. Consecratio autem quibus verbis est, et quibus sermonibus, nisi Domini Jesu? Si enim tanta vis est in ejus sermone ut inciperent esse quæ non erant; quanto magis operatorius est ut sint quæ erant, et in aliud commutentur? Si « enim » operatus est sermo cœlestis in aliis rebus, non operatur in cœlestibus sacramentis? Ergo ex pane corpus fit Christi, et vinum fit sanguis consecratione verbi cœlestis. Modum requiris? Accipe. Consuetudo est ut non generetur homo nisi ex viro et muliere; sed quia voluit Dominus, de Spiritu sancto et Virgine natus est Christus. AUGUSTINUS, *De ver. Dom* [3]. Sicut ergo per Spiritum sanctum vera caro sine coitu creatur, ita et per eumdem substantia panis et vini, idest corpus Christi et sanguis consecratur; et ideo quia verbo Domini fit prædicta consecratio, subditur, *benedixit*. REMIGIUS. Per hoc etiam monstravit quia humanam naturam, una cum Patre et Spiritu sancto, gratia divinæ virtutis implevit, et æternæ immortalitatis munere ditavit. Sed ut monstraret quia corpus ejus non absque sua voluntate subjectum erat passioni, subditur, *Ac fregit*. AUGUSTINUS *In lib. senten. Prosperi* [4]. Cum enim frangitur hostia, dum sanguis de calice in ora fidelium funditur, quid aliud quam dominici corporis immolatio in cruce, ejusque sanguinis effusio de latere designatur? DIONYSIUS, *In Eccle. hierar.* cap. III, versus fin. In hoc etiam ostenditur quod unum et simplex Dei Verbum per humanationem compositum et visibile, ad nos pervenit, et ad se nostram societatem benigne peragens, spiritualium bonorum distributorum nos participes fecit: unde sequitur, *Deditque discipulis suis*. LEO Papa in ser. VII *De Pass.* Nec ab hoc quidem mysterio traditore submoto, ut ostenderetur Judas nulla injuria exasperatus, qui impietate voluntaria erat præscitus. AUGUSTINUS, *Super Joan.* tract. XXVI. De uno enim pane et Petrus accepit et Judas; sed Petrus accepit ad vitam, Judas ad mortem. CHRYSOSTOMUS in hom. LXXXII *Sup. Matth.* Et hoc Joannes ostendit dicens, quoniam post hæc intravit in eum satanas. Etenim majus ei peccatum est factum, et quoniam cum tali mente ad mysteria accessit, et quoniam cum accessisset, non factus est melior neque timore, neque beneficio, neque honore. Christus autem non prohibuit eum, quamvis omnia noverit, ut discas quoniam nihil dereliquit eorum quæ in correptionem conveniunt. REMIGIUS. In hoc etiam facto reliquit exemplum Ecclesiæ, ut nemine a societate sui neque a communione corporis et sanguinis Domini segreget, nisi pro aliquo manifesto et publico crimine. HIERONYMUS cap. XXX. *In Matth.* Vel sine Juda, Pascha, accepto calice et fracto pane, conficitur : dignus enim æternorum sacramentorum communione non fuerat. Discessisse autem eum hinc intelligitur quod cum turbis reversus ostenditur.

Sequitur : *Et ait* : *Accipite et comedite*. AUGUSTINUS, *De verb. Dom.* Invitat Do-

[1] In Gregorio non occurrit, nec Leo IX Papa vel Humbertus Episcopus Sylvæ candidæ, qui contra Græcos hæc ex professo tractant, quidquam referunt tom. IV, Biblioth Patrum. Ex edit. P. Nicolai. — [2] ... « Tu forte dicis : Meus panis est usitatus. Sed panis iste panis est ante... verbis est, cujus sermonibus? Domini... si ergo tanta... in sermone Domini Jesu... ergo didicisti quod ex pane corpus fiat... Quomodo requiris. » — [3] Vel Paschalis *De corpore et sanguine Domini*. Ex edit. P. Nicolai. — [4] Editio Veneta Nicolini an. 1595, ad marginem habet : Gratianus, *De Conf.* dist. II, cap. « Cum frangitur. » — Quod velut ex lib. *Sent. Prosperi* sequitur, referturque sic in eadem dist. (2 *De consecr.* cap. *Cum frangitur* ac ab Algero, lib. I, cap. XIX, habetur in Lanfranco sine indice, nec in Prosperi *Sententiis* occurrit. Ex edit. P. Nicolai. — In eadem ad marginem est : Beda in cap. x, I ad Corinth. citat hunc locum ex Ser. quopiam *De verb. Evang.* — Ut ex quodam sermone *De verbis Evang.* refertur in *Decret.* cap. *Invitat* quo ad priorem appendicem; quo ad posteriorem vero ab illis verbis, *Et quidem in sacramento sic fit*, ut ex serm. II, de verbis Apostoli cum præmissis aliis promiscue notatur cap. *Qui manducant;* sed apud Bedam I ad Corinth. x, ut ex *Serm. ad infantes*. Ex edit. P. Nicolai.

minus servos, ut præparet eis cibum seipsum. Sed quis audeat manducare Dominum suum? Et quidem quando manducatur reficit, sed non deficit : vivit manducatus, quia surrexit occisus : nec quando manducatur, partes de illo facimus; et quidem in sacramento sic fit. Norunt fideles quemadmodum manducent carnem Christi : unusquisque partem suam accipit. Per partes manducatur in sacramento, et integer manet; totus in cœlo, totus in corde tuo. Ideo autem ista dicuntur sacramenta, quia in eis aliud videtur, et aliud intelligitur : quod videtur habet speciem corporalem, quod intelligitur, fructum habet spiritualem. Augustinus, *Super Joan.* tract. xxvii. Carnem autem Christi non edamus tantum in sacramento, quod et multi mali faciunt; sed usque ad spiritus participationem manducemus, ut in Domini corpore tamquam membra maneamus, ut ejus spiritu vegetemur. Ambrosius, *De sacramentis* lib. IV, cap. v, n. 23, P. L, t. XVI, col. 444. « Ante » enim « quam consecretur, panis est; ubi autem verba Christi accesserint » dicentis, *Hoc est corpus meum*, « corpus Christi est. »

8. Et accipiens calicem, gratias egit, et dedit illis, dicens : Bibite ex hoc omnes : hic est enim sanguis meus novi testamenti, qui pro multis effundetur in remissionem peccatorum. Dico autem vobis : non bibam amodo de hoc genimine vitis usque in diem illum cum illud bibam vobiscum novum in regno Patris mei.

8. Remigius. Quia corpus suum sub specie panis Dominus discipulis dederat, pulchre etiam calicem sui sanguinis tradit eisdem : unde dicitur : *Et accipiens calicem, gratias egit* : in quo demonstrat quantum de nostra salute granuletur, pro quibus etiam sanguinem suum funderet. Chrysostomus, in hom. LXXXII *In Matth.* Ideo etiam gratias egit ut nos doceret qualiter oporteret nos hoc mysterium perficere : et etiam monstravit quoniam ad passionem non venit nolens. Erudivit enim nos quodcumque patimur cum gratiarum actione ferre, et etiam ex hoc bonam spem nobis dedit. Si enim figura hujus sacrificii, scilicet immolatio agni paschalis, facta est liberatio populi ab Ægyptiaca servitute; multo magis veritas liberabit orbem terrarum. Sequitur : *Et dedit illis, dicens, Bibite ex hoc omnes.* Ne autem hæc audientes turbarentur, primum ipse sanguinem suum bibit, inducens eos sine turbatione ad communionem mysteriorum. Hieronymus *Contra helvidium.* Sic igitur Dominus Jesus fuit conviva et convivium, ipse comedens et qui comeditur.

Sequitur : *Hic est sanguis meus novi testamenti.* Chrysostomus, in homil. LXXXII *Sup. Matth.* Hoc est, annuntiationis legis novæ : hoc enim promittebat vetus testamentum quod continet novum : sicut enim vetus testamentum habuit sanguinem vitulorum et ovium, ita novum habet sanguinem dominicum. Remigius. Sic enim legitur, Exod. xxiv, quia[1] accepit Moyses sanguinem agni, et misit in craterem, et intincto fasciculo hyssopi aspersit populum, dicens : « Hic est sanguis testamenti quod mandavit ad vos Deus » Chrysostomus, in hom. LXXXII. *Sup. Matth.* Sanguinem autem nominans, et passionem suam prænuntiat, dicens. *Qui pro multis effundetur.* Et rursus dicit mortis causam, cum subdit, *In remissionem peccatorum;* quasi dicat : Sanguis agni in Ægypto effusus est pro salute primogenitorum populi Israelis, hic autem in remissionem peccatorum. Remigius. Et notandum, quia non ait : Pro paucis, aut pro omnibus : sed *Pro multis* : quia non venerat unam tantum gentem redimere, sed multos de omnibus gentibus. Chrysostomus in hom. LXXXII *Sup. Matth.* Hoc autem dicens ostendit quod passio ejus mysterium est salutis humanæ, per quod etiam discipulos consolatur. Et sicut Moyses ait Exod. xii : « Hoc erit vobis memoriale sempiternum; » ita et ipse dixit, ut Lucas refert cap. xxii : « Hoc facite in meam commemorationem. » Remigius. Non solum autem panem, sed etiam vinum offerendum docuit, ut esurientes et sitientes justitiam his mysteriis doceret esse recreandos. Glossa. Sicut enim corporalis refectio fit per cibum et potum, ita sub specie cibi et potus nobis spiritualem refectionem Dominus præparavit. Conveniens etiam fuit ad signandum dominicam passionem, ut sub duplice specie hoc sacramentum institueretur. In passione enim sanguinem suum effudit, et sic sanguis ejus fuit a corpore separatus. Oportuit ergo ad dominicam passionem repræsentandam, seorsum proponi panem et vinum, quæ sunt corporis et sanguinis sacramentum. Sciendum tamen est quod sub utraque specie totus Christus conti-

[1] Al. : « sicut. »

netur : sub specie quidem panis simul sanguis cum corpore et sub specie vini simul corpus cum sanguine. AMBROSIUS AMBROSIASTER in *Epist. ad Corinth.* I, c. XI, v. 26, P. L. t. XVII, col. 243. Ideo [1] etiam in duabus speciebus celebratur : valet enim « ad tuitionem corporis et animæ » quod percipimus. CYPRIANUS *Ad Cæcilium* epist. III, lib. II. Calix vero Domini non est aqua sola et vinum solum, nisi utrumque misceatur; quomodo nec corpus Domini potest esse farina sola, aut aqua sola, nisi utrumque fuerit adunatum. AMBROSIUS *De Sacramentis*, lib. V, c. I, n. 2, 3, 4. Si autem « Melchisedech panem et vinum obtulit, quid sibi vult aquæ mixtio[2]? Rationem accipe. Tetigit Moyses « petram, et petra undam maximam fudit ; *petra autem erat Christus*, et unus de militibus lancea tetigit latus Christi, et de latere ejus aqua fluxit et sanguis ; aqua ut mundaret, sanguis ut redimeret. » REMIGIUS. Sciendum etiam, quod ut Joannes dicit, aquæ multæ populi sunt. Et quia nos oportet semper manere in Christo, et Christum in nobis; vinum aquæ mixtum offertur, ut ostendatur quia caput et membra, idest Christus et Ecclesia, unum sunt corpus; vel ut demonstretur quia nec Christus passus est absque amore nostræ redemptionis, nec nos salvari possumus absque illius passione. CHRYSOSTOMUS in hom. LXXII *Sup. Matth.* Quia vero de passione et cruce eis locutus erat, consequenter eum qui de resurrectione est sermonem inducit, dicens *Dico autem vobis, non bibam amodo de hoc genimine vitis usque in diem illum cum illud bibam vobiscum novum in regno Patris mei.* Regnum autem resurrectionem suam nominat. Ideo autem hoc de resurrectione dixit, quod scilicet cum Apostolis esset bibiturus ne aliqui existimarent phantasiam esse resurrectionem; et ideo persuadentes hominibusde Christi resurrectione dixerunt. Act. X : « Simul comedimus et bibimus cum eo, postquam resurrexit a mortuis. » Per hoc ergo ostendit quod videbunt eum suscitatum, et cum ipsis rursus erit. Quod autem dicit, *Novum*, clare intelligendum est nove, idest novo modo, non quasi corpus passibile habens, et indigens cibo : non enim post resurrectionem comedit et bibit quia cibo indigeret, sed propter resurrectionis certitudinem. Quia vero sunt quidam hæretici in sacris mysteriis aqua utentes, non vino; demonstrat per hæc verba quoniam et cum sacra mysteria tradidit, vinum dedit, quod et resuscitatus bibit : propter hoc dicit *Ex hoc genimine vitis* : vitis enim vinum, non aquam generat. HIERONYMUS super *Non bibam de genimine vitis.* Vel aliter. De carnalibus Dominus transit ad spiritualia. Quod vinea de Ægypto transplantata populus sit Israel, sacra Scriptura testatur. Dicit ergo Dominus se de hac vinea nequaquam esse habiturum, nisi in regno Patris. Regnum Patris fidem puto esse credentium. Ergo cum Judæi regnum receperint Patris, tunc de vino eorum Dominus bibet. Attende autem quod dicat, *Patris*, et non Dei; omnis enim pater nomen est filii : ac si diceret, cum crediderint in Deum Patrem, et adduxerit eos Pater ad Filium. REMIGIUS. Vel aliter. *Non bibam de genimine vitis hujus;* idest, non ultra synagogæ carnalibus oblationibus delectabor, in quibus illa paschalis agni immolatio præcipuum locum tenere solebat. Aderit autem tempus meæ resurrectionis, et dies in quo in regno Patris constitutus, idest gloria æternæ immortalitatis sublimatus, *vobiscum illud bibam novum*, hoc est de salvatione illius populi jam renovati per aquam baptismatis, quasi novo gaudio lætabor. AUGUSTINUS, *De quæst. Evangel.* lib. I, cap. XLII. Vel aliter. Cum dicit, *Bibam illud novum*, vult intelligi hoc vetus esse. Quia ergo de propagine Adam qui vetus homo appellatur, corpus suscepit, quod in passione morti traditurus erat unde etiam [3] per vini sacramentum commendavit sanguinem suum; quid aliud [4] novum vinum quam immortalitatem renovandorum corporum intelligere debemus? Quod autem dicit : *Vobiscum bibam*, etiam ipsis resurrectionem corporum ad induendam immortalitatem promittit : *Vobiscum* enim non ad idem tempus, sed ad eamdem innovationem esse dictum accipiendum est : nam et nos dicit Apostolus resurrexisse cum Christo, ut spes rei futuræ jam lætitiam præsentem afferat. Quod autem *de hoc genimine vitis* etiam illud novum esset dicit; significat utique eadem

[1] ... « In cujus typum nos calicem mysticum sanguinis ad tuitutionem corporis et animæ nostræ percipimus. Caro pro salute corporis, sanguis vero pro anima nostra effusus est. » —
[2] ... « Aquæ admixtio... aqua ut emundaret. » —
[3] Al. : « inde etiam. » — [4] Al. puncto præmisso : « sed quia aliud, etc. »

corpora resurrectura secundum innovationem cœlestem, quæ nunc secundum terrenam vetustatem sunt moritura. HILARIUS, cap. XXX *In Matth.* Videtur autem ex hoc quod Judas cum eo non biberit, quia non erat bibiturus in regno; cum universos tunc bibentes ex vitis istius fructu, bibituros secum postea polliceretur. GLOSSA. Sed sustinendo aliorum sanctorum sententiam, quod scilicet Judas sacramento receperit a Christo, dicendum est quod hic dicit, *Vobiscum*, ad plures eorum, non ad omnes referendum esse [1].

9. Et hymmo dicto, exierunt in montem Oliveti. Tunc dicit illis Jesus : Omnes vos scandalum patiemini in me in ista nocte. Scriptum est enim : Percutiam pastorem, et dispergentur oves gregis. Postquam autem resurrexero, præcedam vos in Galilæam. Respondens autem Petrus, ait illi : Et si omnes omnes scandalizati fuerint in te, ego nunquam scandalizabor. Ait illi Jesus : Amen dico tibi, quia in hac nocte, antequam gallus cantet, ter me negabis. Ait illi Petrus : Etiam si oportuerit me mori tecum, non te negabo. Similiter et omnes discipuli dixerunt.

9. ORIGENES, tract. XXV, *In Matth.*, Discipulos qui acceperant benedictionis panem, et biberant calicem gratiarum actionis, docebat Dominus pro his omnibus hymnum dicere Patri : unde dicitur : *Et hymno dicto exierunt in montem Oliveti* : ut de alto transirent ad altum, quia fidelis non potest aliquid agere in convalle [2]. CHRYSOSTOMUS, in hom. LXXXII. *Sup. Matth.* Audiant quicumque velut porci simpliciter manducantes cum ebrietate surgunt, cum deceret gratias agere, et in hymnum mensam desinere. Audiant quicumque ultimam orationem in sacris mysteriis non expectant : ultima enim oratio Missæ [3] illius hymni est signum. Gratias ergo egit antiquam sacra mysteria discipulis daret, ut et nos gratias agamus [4]; hymnum dixit postquam dedit, ut et nos hoc ipsum faciamus. HIERONYMUS super *Et hymno dicto exierunt.* Juxta hoc exemplum Salvatoris, qui pane Christi et calice saturatus et inebriatus fuerit, potest laudare Deum, et conscendere montem Oliveti, ubi laborum refectio dolorisque solatium et veri luminis notitia est. HILARIUS cap. XXX. Per hoc etiam ostendit quod homines consummati in universis divinorum mysteriorum virtutibus, gaudio exultationeque in cælestem gloriam efferuntur. ORIGENES, tract. XXXV. Apte etiam mons misericordiæ est electus, ubi pronuntiaturus fuit scandalum infirmitatis discipplorum, jam tunc paratus ut non repelleret discipulos discedentes, sed ut reciperet revertentes : unde sequitur : *Tunc dixit illis Jesus : Omnes vos scandalum patiemini in me in ista nocte.* HIERONYMUS super *Tunc dicit illis Jesus;* Prædicit quidem quod passuri sunt, ut cum passi fuerint non desperent salutem, sed agentes pœnitentiam, liberentur. CHRYSOSTOMUS, in hom. LXXXII *Sup. Matth.* In quo etiam docet nos, quales ante crucem fuerunt discipuli, et quales post crucem. Etenim qui neque cum Christo, dum crucifigebatur, stare poterant, post mortem Christi adamante fuerunt fortiores. Fuga enim discipulorum et timor demonstratio est mortis Christi, ut confundantur qui hæresi Marcionis ægrotant. Si enim neque ligatus est neque crucifixus : unde Petro et reliquis Apostolis incussus est tantus timor? HIERONYMUS super *Vos omnes scandalum patiemini.* Et signanter addit, *In ista nocte* : quia quomodo qui inebriantur, nocte inebriantur, sic et qui scandalum patiuntur, in nocte et tenebris sustinent. HILARIUS cap. XXX. Hujus etiam prædictionis [5] fides auctoritate prophetiæ veteris continebatur : unde sequitur : *Scriptum est enim : percutiam pastorem et dispergentur oves gregis.* HIERONYMUS super *Scriptum est enim.* Hoc aliis verbis in Zacharia Propheta, cap. XIII, scriptum est, et ex persona Prophetæ ad Deum dicitur : « Percute pastorem, et dispergentur oves. » Percutitur autem pastor bonus, ut ponat animam suam pro ovibus suis, et de multis gregibus errantium [6] fiat unus grex, et unus pastor. CHRYSOSTOMUS in hom. LXXXII *Sup. Matth.* Hanc autem prophetiam inducit, simul quidem

[1] Al. : « est. » — [2] In editione P. Nicolai sequentes appendices interponuntur : BEDA. Pulchre discipulos sacramentis sui corporis ac sanguinis imbutos, hymno etiam piæ intercessionis Patri commendatos in montem ducit olivarum, ut typice designet nos per actionem sacramentorum suorum, perque opem suæ intercessionis, ad altiora virtutum dona et charismata Spiritus sancti, quibus in corde perungamur, conscendere debere. RABANUS. Potest autem hymnus ille intelligi quem Dominus apud Joannem Patri gratias agens decantabat : in quo et pro eis qui per verbum eorum credituri erant elevatis sursum oculis precabatur. Joan. XVII. GLOSSA. Hoc est quod Psalmus dicit Psalm. XXI : « Edent pauperes, saturabuntur, et laudabunt Dominum. » *Tum sequitur* CHRYSOSTOMUS, *in hom.* LXXXII, ut sup. Audiant, etc. — [3] Al. deest : « missæ. » — [4] Al. : « ageremus. » — [5] Al. : « prædicationis. » — [6] Al. : « errorum. »

suadens eis attendere semper quæ scripta sunt, simul etiam ostendens quoniam secundum Dei consilium crucifigebatur, et undique monstrans non alienum se esse a veteri testamento et a Deo [1], qui in eo prænuntiabatur. Non autem permisit eos in tristibus permanere. Sed et læta prænuntiat dicens : *Postquam autem resurrexero, præcedam vos in Galilæam :* non enim confestim post resurrectionem in cœlo eis apparuit, neque in longam quamdam regionem ut eis appareat, vadit ; sed in ipsa gente et in ipsis fere regionibus : ut hinc crederent quoniam qui crucifixus est, ipse est qui resurrexit. Propter hoc etiam se in Galilæam abire dicit, ut a timore Judæorum liberati crederent ei quod dicebatur. ORIGENES, tract. XXXV. Prædicit etiam hoc eis, ut qui ad modicum disperguntur, scandalum passi, post congregentur a resurgente Christo et præcedente eos in Galilæam Gentium. HILARIUS, cap. XXX. Sed Petrus intantum et affectu et caritate Christi efferebatur ut et imbecillitatem carnis suæ et fidem verborum Domini non contueretur, quasi dicta ejus efficienda non essent : unde sequitur : *Respondens Petrus ait illi* : *Et si omnes scandalizati fuerint in te, ego nunquam scandalizabor.* CHRYSOSTOMUS, in hom. LXXXII *Sup. Matth.* Quid ais, o Petre? Propheta dicit, « Dispergentur oves. » Et Christus confirmavit quod dictum est : et tu dicis, Nequaquam. Quando dixit, *Unus ex vobis me tradet*, timebas ne tu esses traditor, quamvis nihil tibi tale conscius eras ; nunc autem, manifeste eo dicente quoniam omnes scandalizabimini, contradicis. Sed quia erutus erat ab anxietate quam de proditione habuerat, confidens de reliquo, dicebat : *Ego nunquam scandalizabor.* HIERONYMUS super *Respondens Petrus.* Non tamen est temeritas nec mendacium, sed fides est Apostoli Petri, et ardens affectus erga Dominum Salvatorem. REMIGIUS. Quod ergo ille dicit prævidendo, iste denegat amando : ubi moraliter instruimur ut quantum confidimus de ardore fidei, tantum timeamus de carnis fragilitate. Videtur tamen accusabilis Petrus, et quoniam contradixit, et quoniam aliis seipsum præposuit, et tertio quoniam totum sibi attribuit, quasi fortiter esset perseveraturus. Ut hoc igitur in eo sanaret, permisit fieri ejus casum, non impellens eum ad negandum, sed eum sibi deserens, et naturam humanam de fragilitate convincens. ORIGENES, tract. XXXV. Unde alii discipuli scandalizati sunt in Jesu, Petrus autem non solum scandalizatur, sed abundantius relinquitur ut ter denegaret : unde sequitur : *Ait illi Jesus : Amen dico tibi, quia in hac nocte, antequam gallus cantet, ter me negabis.* AUGUSTINUS, *de concor. Evangelist.* lib. III, capit, II. Potest autem movere quod tam diversa non tantum verba, sed etiam sententias Evangelistæ præmittunt, quibus præmonitus Petrus, illam præsumptionem proferret, vel cum Domino vel pro Domino moriendi ; ita ut cogant intelligiter [2] eum expressisse præsumptionem suam diversis locis sermonis Christi, et ter illi a Domino responsum, quod eum esset ante galli cantum ter negaturus : sicut etiam post resurrectionem ter illum interrogat utrum illum amet, et mandatum de pascendis ovibus ter præcepit. Quid enim habent hæc verba Matthæi vel sententiæ simile illis vel [3] quibus secundum Joannem, vel quibus secundum Lucam Petrus protulit præsumptionem suam? Marcus autem pene ipsis verbis hoc commemorat cap. XIV quibus et Matthæus, nisi quod distinctius quemadmodum futurum esset, expressit dictum esse a Domino : « Amen dico tibi, quia tu hodie in nocte hac priusquam bis gallus vocem dederit, ter me es negaturus. » Unde, nonnullis, qui parum attendunt, Marcus videtur non congruere ceteris : tota enim negatio Petri trina est ; quæ si post primum galli cantum inciperet, falsum dixisse viderentur tres Evangelistæ, qui dicunt dixisse Dominum, quod antequam gallus cantaret, eum Petrus esset negaturus. Rursus si totam trinam negationem ante peregisset quam cantare gallus inciperet, superfluo dixisse Marcus deprehenderetur ex persona Domini : « Priusquam gallus bis vocem dederit, ter me es negaturus. » Sed quia ante primum galli cantum cœpta est illa trina negatio, attenderunt tres Evangelistæ non quando eam completurus esset Petrus, sed quanta [4] futura esset, et quando incepta, idest ante galli cantum : quamquam in anima ejus et ante primum galli cantum tota possit intelligi, quoniam ante galli cantum tantus timor obsederat men-

[1] Sic A, B, C, D. — Parm. omittit : « et a Deo. » — [2] Al. : « intelligibiliter. » — [3] Al. omittitur : « vel. » — [4] Al. : « quando. »

tem, qui eam posset usque ad tertiam negationem perducere. Multo minus igitur movere debet quia trina negatio, etiam trinis negantis vocibus, ante galli cantum cœpta, etsi non ante primum galli cantum peracta est; tamquam si alicui diceretur : Antequam gallus cantet, ad me scribes epistolam, in qua mihi ter conviciaberis : non utique si eam ante omnem galli cantum scribere inciperet, et post primum galli cantum finiret : ideo dicendum erat falsum fuisse prædictum. ORIGENES, tract. XXXV. Quæres autem [1] si possibile erat ut non scandalizaretur Petrus, semel Salvatore dicente, quoniam *omnes vos scandalum patiemini in me*. Ad quod aliquis respondebit, quoniam necesse erat fieri quod prædicatum erat a Jesu; alius autem dicet, quoniam qui exoratus a Ninivitis, quæ prædixerat pre Jonam non fecit, possibile fuit ut repelleret etiam scandalum a Petro deprecante. Nunc autem promissio ejus audax in affectu quidem prompto, non [2] tamen prudenti, facta est ei causa ut non solum scandalizaretur, verum etiam ter denegaret. Postquam autem cum affirmatione juramenti pronuntiavit; dicet aliquis, quod non erat possibile ut non denegaret. Si enim juramentum erat Christi, *Amen*, mentitus fuisset dicendo, *Amen dico tibi*, si verum dixisset Petrus, quia *non te negabo*. Videntur autem mihi ceteri discipuli cogitantes quod primum fuerat dictum : *Omnes vos scandalum patiemini*. Ad hoc autem quod dictum est Petro : *Amen dico tibi*, promiserunt similiter Petro, quia non erant comprehensi in illa prophetia : unde sequitur : *Ait illi Petrus*: *Etiam si oportuerit me mori tecum*, *non te negabo*. *Similiter et omnes discipuli dixerunt*. Hic etiam Petrus, nescit quid loquatur : cum Jesu enim mori pro omnibus moriente hominum non erat : quoniam omnes fuerant in peccatis, et omnes opus habebant ut pro eis alius moreretur, non ipsi pro aliis. RABANUS, super *Si oportuerit me mori tecum*. Sed quia intellexerat Petrus Dominum, præ timore mortis eum se prædixisse negaturum, ab hoc dicebat, quod licet periculum immineret mortis, nullo modo ab ejus fide posset avelli : et similiter alii Apostoli per ardorem mentis non timuerunt damnum mortis : sed vana fuit præsumptio humana sine protectione divina [3]. CHRYSOSTOMUS, in hom, LXXXII *Sup. Matth.* Hinc ergo magnum discimus dogma : quia non sufficit desiderium hominis, nisi divino aliquis potiatur auxilio.

10. Tunc venit Jesus cum illis in villam quæ dicitur Gethsemani; et dixit discipulis suis : Sedete hic, donec vadam illuc, et orem. Et assumpto Petro et duobus filiis Zebedæi, cœpit contristari et mœstus esse. Tunc ait illis : Tristis est anima mea usque ad mortem. Sustinete hic, et vigilate mecum.

10. REMIGIUS. Paulo superius Evangelista dixerat, quia hymno jam dicto, exiit cum discipulis in montem Oliveti : et ut ostenderet ad quem locum ipsius montis diverterit, consequenter adjunxit : *Tunc venit Jesus cum illis in villam quæ dicitur Gethsemani*. RABANUS. Lucas dicit cap. XXII : « In montem Oliveti » : Joannes, « Trans torrentem Cedron. » quod idem est quod Gethsemani : et est locus, in quo oravit ad radicem montis Oliveti, ubi hortus est, ubi etiam Ecclesia est ædificata. HIERONYMUS, super *Tunc venit Jesus in Gethsemani*. Gethsemani interpretatur vallis pinguissima, in qua jussit discipulos sedere paulisper, et expectare redeuntem, donec pro cunctis Dominus solus oraret. ORIGENES, tract. XXXV. Non enim conveniebat ut ibi caperetur ubi cum discipulis manducaverat pascha; conveniebat autem et priusquam proderetur orare, et eligere locum mundum ad orationem : unde sequitur : *Et dixit discipulis suis : Sedete hic donec vadam illuc, et orem*. CHRYSOSTOMUS in hom. LXXXIII *Sup. Matth.* Hoc autem dicit, quia discipuli indivisibiliter sequebantur Christum : consuetudo enim ei [4] erat sine discipulis orare; hoc autem faciebat erudiens nos in orationibus quietem nobis constituere, et solitudinem quærere. DAMASCENUS in

[1] Al. : « quæreres. » — [2] Al. : « non sint. » — [3] Multo plura habet P. Nicolai : videlicet : « Chrysostomus, in hom. LXXXII, ut supra. Puto autem ambitione quoque aliqua et jactantia in verba Petrum fuisse lapsum : nam et in cœna disceptabant quisnam ex eis major esset : adeo illos inanis gloriæ amor vehementer turbabat. Christus autem ab his eum passionibus liberare cupiens, opem suam ei subtraxit. Vide porro quomodo post resurrectionem hinc eruditus Christo submissius loquitur, nec idem coarguenti alterius repugnat : hæc omnia casus ille perfecit : nam ante sibi totum tribuebat, cum dicere potius debuisset : Non te negabo, si me patrocinio tuo juveris : e contrario autem totum postea Deo tribuendum ostendit : « Quid nobis attenditis inquit Act. III. quasi propria virtute hanc ambulare fecerimus? » Hinc ergo, etc. » — [4] Al. omittitur : « ei. »

lib. III *Fid. orth.* cap. XXIV. Sed cum oratio sit ascensus intellectus ad Deum, vel petitio decentium a Deo, qualiter Dominus orabat? Neque enim ascensione quæ ad Deum est, indigebat intellectus ejus semel secundum personam Deo Verbo unitus; neque etiam ea quæ a Deo est petitione : unus enim Deus et homo Christus est. Sed formans in seipso quod nostrum est, docuit nos a Deo Patre petere, et ad ipsum extendi : sicut enim passiones sustinuit, ut triumphans adversus eas victoriam nobis tribueret; ita orat, nobis viam faciens ad eam quæ ad Deum est ascensionem, et pro nobis omnem justitiam implens, et reconcilians nobis Patrem suum; et ut principium ipsum honorans, et monstrans quod non est Deo contrarius. REMIGIUS. Cum autem Dominus in monte oravit, docuit nos in oratione pro cœlestibus Dominum supplicare : cum vero in villa oravit, nos instruxit ut in oratione semper humilitatem servare studeamus. RABANUS, super *Venit in villam.* Pulchre autem appropinquans passioni, in valle pinguedinis orasse dicitur, ut demonstraret quod per vallem humilitatis et pinguedinem caritatis mortem pro nobis susceperit. Moraliter etiam nos instruxit ut non gestemus cor aridum a pinguedine caritatis. REMIGIUS. Appropinquans morti Dominus, in valle pinguedinis oravit : quia per vallem humilitatis et pinguedinem caritatis pro nobis mortem subiit. Quia vero fidem discipulorum et constantiam devotæ sibi voluntatis acceperat; sed turbandos illos et dispergendos præsciebat: ideo jussit eos in loco sedere ; nam sedere requiescentis est : laboraturi enim erant eum negaturi. Qualiter autem progressus sit, manifestat cum subjungitur : *Et assumpto Petro, et duobus filiis Zebedæi cœpit contristari et mœstus esse.* Illos videlicet assumpsit quibus in monte claritatem suæ majestatis ostenderet. HILARIUS, cap. XXXI. Sed quia dicit, *Coepit constristari et moestus esse,* hæreticorum omnis hic sensus est ut opinentur metum mortis in Dei Filium incidisse, quia asserunt non de æternitate prolatum, neque de infinitate paternæ substantiæ extitisse, sed ex nihilo per eum qui omnia creavit, effectum; et ideo in eo doloris anxietas, ideo metus mortis : ut qui mortem timere potuit, et mori possit : qui vero mori potuit, licet in futurum erit, non tamen per eum qui se genuit ex præterito, sit æternus. Quod si per fidem capaces Evangeliorum essent, scirent Verbum in principio Deum, et hoc in principio apud Deum, et eamdem esse æternitatem gignentis et geniti. Sed si virtutem illam incorruptæ substantiæ, imbecillitatis suæ sorte assumptio carnis infecerit, ut sit ad dolorem infirma, ad mortem trepida, jam et corruptioni subdita erit; ac sic æternitate demutata in metum, hoc quod in ea est poterit aliquando non esse. Deus autem sine mensura temporum semper est; et qualis est, talis semper æternus est. Mori igitur nihil in Deo potuit, nex ex se metus Deo ullus est. HIERONYMUS. Nos autem ita dicimus hominem passibilem a Deo Filio susceptum ut Deitas impassibilis permaneret. Passus est enim Dei Filius non putative, sed vere, omnia quæ Scriptura testatur, secundum illud quod pati poterat; secundum scilicet substantiam assumptam. HILARIUS, *De Trin.* lib. X. Puto autem quod non alia hic ad timendum quam passionis et mortis causa a quibusdam prætenditur. Interrogo autem eos qui hoc ita existimant, an ratione subsistat ut mori timuerit qui omnem ab Apostolis timorem mortis expellens ad gloriam eos sit martyrii adhortatus : quid enim ipse in mortis sacramento doluisse existimandus est qui pro se morientibus viam rependit ? Deinde quem dolorem mortis timeret, potestatis suæ libertate moriturus? Si etiam passio honorificatura eum erat, quomodo tristem eum metus passionis effecerat? HILARIUS, cap. XXXI. Quia ergo mœstum Dominum fuisse legimus, causas mœstitiæ reperiamus. Admonuerat superius omnes scandalizandos ; Petrum etiam Dominus ter negaturum esse respondit : assumptisque eo et Jacobo et Joanne, cœpit tristis esse. Ergo non ante tristis est quam assumit; sed omnia metus illis esse cœpit assumptis : atque ita non de se orta est, sed de eis quos assumpserat, mœstitudo. HIERONYMUS, super *Assumpto Petro.* Contristabatur ergo Dominus non timore patiendi, qui ad hoc venerat ut pateretur, et Petrum temeritatis [1] arguerat; sed propter infelicissimum Judam, et scandalum omnium Apostolorum, et rejectionem vel reprobatio-

[1] P. Nicolai : « timiditatis. »

nem populi Judæorum, et eversionem miseræ Hierusalem. DAMASCENUS in lib. III cap. XXIII, *De fid. orth.* Vel aliter. Omnia quæ non ante ad esse deducta sunt a conditore, existendi naturaliter desiderium habent, et non existere naturaliter fugiunt [1]. Deus igitur Verbum homo factus habuit [2] hoc desiderium, quo desideravit escam et potum et somnum, quibus scilicet conservatur vita, et naturaliter experientia horum usus est, et e contrario, corruptiva reformidavit [3] : unde et tempore passionis, quam voluntarie sustinuit, habuit mortis timorem naturalem et tristitiam : est enim timor naturalis quo anima non vult dividi a corpore, propter naturalem familiaritatem [4], quam ei a principio conditor rerum imposuit. HIERONYMUS, super *Cœpit constristari et moestus esse.* Dominus ergo noster, ut veritatem assumpti probaret hominis, vere quidem constristatus est [5]; sed ne passio in animo illius dominaretur, per passionem [6] cœpit contristari : aliud est enim contristari, et aliud incipere contristari. REMIGIUS. Destruuntur autem in hoc loco Manichæi, qui dixerunt illum phantasticum corpus assumpsisse; nihilo minus et illi qui dixerunt eum veram animam non habuisse, sed loco animæ divinitatem. AUGUSTINUS in lib. LXXXIII *Quæst.* quæst. LXXX. Habemus enim Evangelistarum narrationes, per quas Christum et natum de Beata Virgine Maria cognovimus, et comprehensum a Judæis, et flagellatum et crucifixum atque interfectum et sepultum in monumento : quæ omnia intelligere sine corpore nemo potest facta esse : nec figurate accipienda quisquam vel dementissimus dixerit, cum dicta sint ab eis qui res gestas ut meminerant narraverunt. Sic ergo isti corpus eum habuisse testantur, sicut et eum habuisse indicant animam affectiones illæ quæ non possunt esse nisi in anima; quas nihilominus eisdem Evangelistis narrantibus legimus. Et miratus est Jesus, et iratus, et contristatus. AUGUSTINUS, *De civ. Dei* lib. XIV, cap. IX [7]. Cum ergo in Evangelio ista referantur, non falso utique referuntur; verum ille hos motus [8] certissimæ dispensationis gratia ita cum voluit suscepit animo humano, ut cum voluit factus est homo. Habemus quidem et nos hujusmodi affectus ex humanæ conditionis infirmitate; non autem ita Dominus Jesus, cujus infirmitas fuit ex potestate. DAMASCENUS in lib. III cap. XX. *De fid. orth.* Quapropter naturales nostræ passiones secundum naturam et supra naturam fuerunt in Christo : secundum naturam enim, quia permittebat carni pati quæ propria; super naturam autem, quia non præcedebant in eo voluntatem naturalia : nihil enim coactum in Christo consideratur, sed omnia voluntaria : volens enim esurivit, volens timuit et contristatus est. Et ideo de manifestatione tristitiæ subditur : *Tunc ait illis : Tristis est anima mea usque ad mortem.* AMBROSIUS, *Super Lucam* [9] lib. X, n. 61, in titulo de tristitia Christi. « Tristis autem est non ipse, sed anima : non » enim « tristis sapientia, non divina substantia, sed anima » : suscepit enim animam meam, « suscepit corpus meum. » HIERONYMUS, super *Tunc ait illis.* Non autem propter mortem, sed usque ad mortem dicitur contristatus, donec Apostolos sua liberet passione. Dicant qui irrationabilem Jesum sumpsisse animam suspicantur, quomodo contristetur, et noverit tempus tristitiæ ; quamvis enim et bruta mœreant animalia, tamen non noverunt nec causas, neque tempus usque ad quod debeant contristari. ORIGENES, tract. XXXV. Vel aliter. *Tristis est anima usque ad mortem;* quasi dicat : Tristitia cœpta est in me, non semper, sed usque ad tempus mortis : ut cum mortuus fuero peccato, moriar et universæ tristitiæ, cujus principium tantum fuit in me. Sequitur : *Sustinete hic, et vigilate mecum*; ac si dicat : Ceteros quidem jussit sedere ibi, quasi infirmiores, ab agone isto servans eos securos; vos autem quasi firmiores adduxit, ut collaboretis mecum in vigiliis et orationibus : tamen et vos manete hic, ut unusquisque in gradu suæ vocationis

[1] Al : « existendi naturaliter fugiunt. » — [2] Al.: «factus est » item: « factus habuit: et hoc desideravi escam, etc. » — [3] Al.: « desiderans, et naturaliter in experientiam horum factus, et a contrario desideravit corruptivorum amotionem. » — [4] Al. : « est enim timor naturalis anima nolens : » item : « nolente dividi a corpore propter eam quæ ex principio a conditore imposita est naturalem familiaritatem. » — [5] P. Nicolai legit : « Dominus ergo noster vere quidem contristatus est, » intermediis omissis. — [6] Idem habet : « per propassionem. » — [7] Al. : « Ambrosius super Lucam. » — [8] Al. deest : « motus. » — [9] Lib. X, super Lucæ XXII. Ex edit. P. Nicolai.

consistat : quoniam omnis gratia, quamvis fuerit magna, habet superiorem. HIERONYMUS, super *Tristis est anima mea.* Vel ideo a somno prohibet [1] cujus tempus non erat imminente discrimine; sed a somno infidelitatis et torpore mentis.

11. Et progressus pusillum, procidit in faciem suam, orans, et dicens : Pater mi, si possibile est, transeat a me calix iste. Verumtamen non sicut ego volo, sed sicut tu. Et venit ad discipulos suos, et invenit eos dormientes; et dicit Petro : Sic non potuistis una hora vigilare mecum? Vigilate et orate, ut non intretis in tentationem. Spiritus quidem promptus est, caro autem infirma. Iterum secundo abiit, et oravit dicens : Pater mi, si non potest hic calix transire nisi bibam illum, fiat voluntas tua. Et venit iterum, et invenit eos dormientes : erant enim oculi eorum gravati. Et relictis illis, iterum abiit, et oravit tertio, eumdem sermonem dicens.

11. ORIGENES, tract. XXXV. Petrum magis de se confidentem et alios adduxit, ut videant cadentem in faciem et orantem, et discant non magna sed humilia de se sapere, nec veloces esse ad promittendum, sed solliciti ad orandum : et ideo dicitur : *Et progressus pusillum* : nolebat enim longe fieri ab eis, sed juxta eos constitutus orare : et qui dixerat, supra XI : *Discite a me quia mitis sum et humilis corde*, laudabiliter se humilians cadit in faciem : unde sequitur : *Procedit in faciem suam orans, et dicens* : *Mi Pater, si possibile est, transeat a me calix iste.* Manifestans autem in oratione sua devotionem, quasi dilectus et complacens dispositioni Patris, addidit : *Verumtamen non sicut ego volo, sed sicut tu* : docens, ut non oremus fieri nostram voluntatem, sed Dei. Secundum autem quod cœpit pavere et tristari, secundum hoc orat calicem passionis transire; et non sicut ipse vult, sed sicut Pater; hoc est, non secundum substantiam ejus divinam et impassibilem, sed secundum naturam humanam et infirmam : suscipiens enim naturam carnis humanæ, omnes proprietates implevit, ut non in phantasia habuisse carnem æstimaretur, sed in veritate. Proprium est autem hominis fidelis primum quidem nolle pati aliquid doloris, maxime quod ducit usque ad mortem, quia homo carnalis est; si autem sic voluerit Deus, acquiescere, quia fidelis est : nam sicut multum confidere non debemus, ne nostram virtutem videamus profiteri; sic diffidere non debemus, ne Dei adjutoris nostri impotentiam videamur pronuntiare. Notandum est autem, quoniam Marcus quidem et Lucas hoc ipsum scripserunt : Joannes autem orantem Jesum, ut transiret ab eo calix, non introducit : quoniam hi quidem [2] magis secundum humanam naturam ejus exponunt de eo quam secundum divinam. Joannes autem magis secundum divinam. Aliter autem Jesus videns qualia erant Judæi passuri petentes eum ad mortem, dicebat : *Pater, si possibile est, transeat a me calix iste.* HIERONYMUS, super *Progressus ille pusillum.* Unde signanter dicit, *Calix iste*, hoc est populi Judæorum, qui excusationem ignorantiæ habere non possunt si me occiderint, habentes legem et Prophetas, qui me vaticinantur. ORIGENES, tract. XXXV, super *Non sicut ego volo.* Rursus videns quanta utilitas totius mundi esset futura per passionem ipsius, dicebat : *Sed non sicut ego volo, sed sicut tu;* idest, si possibile est ut sine passione mea omnia ista bona proveniant, quæ per passionem meam sunt proventura; transeat passio hæc a me, ut et mundus salvetur, et Judæi in passione mea non pereant. Si autem sine perditione quorumdam, multorum salus non potest introduci, quantum ad justitiam tuam, non transeat. Calicem autem hunc qui bibitur, passionis in multis locis nominat Scriptura. Bibit autem calicem totum qui patitur pro testimonio quicquid fuerit ei illatum. Effundit autem accipiens qui denegat, ne aliquid patiatur. AUGUSTINUS, *De cons. Evang.* lib. III, cap. IV. Et ne quis eum putaret Patris minuisse potestatem, non dixit : Si facere potes, sed : *Si fieri potest*, vel : *si possibile est;* ac si diceretur : Si vis. Fieri enim potest quod ille voluerit : unde et Lucas hoc ipsum planius intimavit : non enim ait, *Si fieri potest*, sed « Si vis. » HILARIUS, cap. XXXI *In Matth.* Vel aliter. Non ait, *Transeat a me calix iste* : hæc enim esset pro se timentis operatio. Quod autem ut a se transeat rogat, non ut ipse prætereatur orat, sed ut in alterum illud quod a se transit, accedat [3]. Totus igitur supra eos qui passuri erant metus est; atque ideo pro his orat qui passuri post se erant, dicens : *Transeat calix a me*; idest, quomodo a me bibitur, ita ab his bibatur, sine spei diffidentia, sine sensu doloris, sine metu mortis. Ideo autem ait, *Si pos-*

[1] Apud P. Nicolai est : « vel eos non a somno prohibet. » — [2] Al. omittitur : « quidem. » —

[3] Al. : « accidat. »

sibile est, quia carni et sanguini horum terror est; et difficile est eorum acerbitate corpora non vinci humana. Quod autem ait, *Non sicut ego volo, sed sicut tu* : vellet quidem eos non pati, ne forte in passione diffidant, si cohereditatis suæ gloriam sine passionis suæ difficultate mereantur. Non ergo ut non patiantur rogat, dicens [1], *Non ut ego volo. Sed ut tu,* ait, eo quod Pater vult ut bibendi calicis in eos ex ipso transeat fortitudo : quia ex voluntate Patris non tam per Christum vinci diabolum, quam etiam per ejus discipulos oportebat. Augustinus, *In Exposit. Psalm.* xxxii. Sic igitur Christus hominem gerens ostendit privatam quamdam hominis voluntatem : in qua et suam et nostram figuravit, qui caput nostrum est, cum dicit, *Transeat a me.* Hæc enim erat humana voluntas proprium aliquid tamquam privatum volens. Sed quia rectum vult esse hominem et ad Deum dirigi, subdit : *Verumtamen non sicut ego volo, sed sicut tu*; ac si diceret : Vide te in me, quia potes [2] aliquid proprium velle ; et si Deus aliud velit, conceditur hoc humanæ fragilitati [3]. Leo Papa in ser. vii *De pass.* Hæc vox capitis, salus est totius corporis : hæc vox omnes fideles instruit, omnes confessores accendit, omnes martyres coronavit : nam quis mundi odia, quis tentationum turbines, quis posset persecutorum superare terrores, nisi Christus in omnibus et pro omnibus Patri diceret, *Fiat voluntas tua*? Discant igitur hanc vocem omnes Ecclesiæ filii ; ut cum adversitas violentæ alicujus tentationis incumbit, superato timore formidinis, accipiant tolerantiam passionis. Origenes, tract. xxxv. Pausillum autem progrediente Jesu ab eis, nec una hora potuerunt vigilare eo absente : propter quod oremus, ut nec modicum aliquando Jesus progrediatur.

Sequitur : *Et venit ad discipulos suos, et invenit eos dormientes.* Chrysostomus, in hom. LXXXIII *Sup. Matth.* Quia tempus intempestæ noctis erat, et oculi eorum a tristitia erant gravati. Hilarius, cap. xxxi *In Matth.* Postquam ergo ad discipulos redit, et dormientes deprehendit, Petrum arguit : unde sequitur : *Et dicit Petro : Sic non potuistis una hora vigilare mecum?* Petrum ideo præ omnibus ex tribus arguit, quia præ ceteris non se scandalizandum fuerat gloriatus. Chrysostomus, in homil. LXXXIII *Sup. Matth.* Sed quia et alii idem dixerunt, omnium etiam infirmitatem arguit : qui enim mori simul cum Christo elegerant, neque simul cum eo potuerunt vigilare. Origenes, tract. xxxv. Inveniens autem eos dormientes, suscitat verbo ad audiendum, et præcipit vigilare, dicens : *Vigilate et orate, ne intretis in tentationem* : ut primum vigilemus, et sic vigilantes oremus. Vigilat qui facit opera bona, et qui sollicite agit ne in aliquid tenebrosum dogma incurrat : sic enim vigilantis exauditur oratio. Hieronymus, super *Vigilate et orate.* Impossibile est humanam animam non tentari. Ergo non ait, *Vigilate et orate* ne tentemini, sed *ne intretis in tentationem*; hoc est, ne vos tentatio superet. Hilarius, cap. xxxi. Cur autem ne in tentationem venirent admonere eos voluisset orare, ostendit dicens : *Spiritus quidem promptus est, caro autem infirma.* Non enim de se hoc dicit : ad eos enim hic sermo conversus est. Hieronymus, super *Spiritus promptus est.* Hoc autem est adversus temerarios, qui quod crediderint putant se posse consequi. Itaque quantum de ardore mentis confidimus, tantum de fragilitate carnis timeamus. Origenes, tract. xxxv. Hic considerandum est utrum sicut omnium caro infirma est, sic omnium spiritus promptus est; an omnium quidem caro infirma est, non autem et omnium hominum spiritus promptus est, sed tantum sanctorum ; infidelium autem spiritus segnis est, et caro infirma. Est autem et alio modo caro infirma eorum solum quorum spiritus promptus est, qui cum spiritu prompto opera carnis mortificant. Hos ergo vult vigilare et orare, ut non intrent in tentationem : quoniam qui spiritualior est sollicitior debet esse, ne magnum bonum ipsius gravem habeat lapsum. Remigius. Vel aliter. His verbis ostendit se veram carnem ex Virgine sumpsisse, et veram animam habuisse; unde et nunc dicit spiritum suum promptum esse ad patiendum, carnem vero infirmam timere dolorem passionis.

Sequitur : *Iterum secundo abiit, et oravit dicens : Pater mi, si non potest calix*

[1] Omittit P. Nicolai illud : « non ergo ut non patiantur rogat, dicens : » et textum sequentem totum cum iis pariter quæ sequuntur conjungit. — [2] P. Nicolai legit : « videte in me quia potest. » — [3] Al. ponebatur index Leonis post vocem : « corporis. »

iste transire nisi bibam illum, fiat voluntas tua. ORIGENES, tract. XXXV *In Matth.* Æstimo quod calix ille passionis omnino a Jesu fuerat transiturus, sed cum differentia : ut si quidem biberet eum, et ab ipso transiret, postmodum et ab universo genere hominum; si autem non biberet eum, ab ipso quidem forsitan transiret; ab hominibus autem non transiret. Hunc ergo calicem passionis volebat quidem a se transire sic ut omnino neque gustaret amaritudinem ejus : si tamen possibile esset, quantum ad justitiam Dei. Si autem non poterat fieri, magis volebat ut sumeret eum, et sic transiret ab eo et ab universo hominum genere, quam ut contra voluntatem paternam, bibitionem ejus effugeret. CHRYSOSTOMUS, in hom. LXXXIII *Sup. Matth.* Quod quidem secundo vel tertio orat, ex affectu scilicet humanæ infirmitatis, quo mortem timebat, certificat quod vere factus est homo. Secundo enim vel tertio aliquid fieri, veritatis est maxime demonstrativum in Scripturis : unde Joseph dixit Pharaoni Gen. XLI : « Quod vidisti secundo ad eamdem rem pertinens, somnii firmitatis indicium est.» HIERONYMUS, Vel aliter. Secundo orat, ut si Ninive, idest Gentilitas, aliter salvari non potest nisi aruerit cucurbita idest Judæa, fiat voluntas Patris, quæ non est contraria Filii voluntati, dicente ipso per Prophetam Psal. XXXIX : « Ut facerem voluntatem tuam, Deus meus, volui. » HILARIUS, cap. XXXI. Vel aliter. Passuris discipulis omnem in se corporis nostri infirmitatem assumpsit; crucique secum universa quibus infirmamur affixit : et ideo transire ab eo calix non potest, nisi illum bibat, quia pati, nisi ex ejus passione, non possumus. HIERONYMUS, super *Venit iterum.* Christus autem solus orat pro omnibus, sicut et solus patitur pro universis : sequitur enim : *Et venit iterum, et invenit eos dormientes; erant enim oculi eorum gravati.* Languescebant enim et opprimebantur Apostolorum oculi negatione vicina. ORIGENES, tract. LIII. Puto enim quod non tantum corporum oculis quantum animarum gravati erant : nondum enim erat eis Spiritus datus : unde non eos reprehendit, sed vadens iterum oravit, docens ut non deficiamus, sed permaneamus in oratione, donec impetremus ea quæ postulare jam cœpimus : unde sequitur : *Et relictis illis, iterum abiit, et oravit tertio, eumdem sermonem dicens.* HIERONYMUS, *ibidem.* Tertio autem oravit, ut in ore duorum vel trium testium staret omne verbum. RABANUS, super *Iterum abiit* etc. Vel ideo tribus vicibus Dominus oravit, ut nos a peccatis præteritis veniam, et præsentibus malis tutelam, et futuris periculis cautelam oremus, et ut omnem orationem ad Patrem et ad Filium et ad Spiritum sanctum dirigamus : et ut integer spiritus noster et anima et corpus servetur. AUGUSTINUS, *De quæst. Evangel.* lib. II, cap. XLVII. Non absurde etiam intelligitur propter trinam tentationem passionis ter Dominum orasse. Sicut enim tentatio cupiditatis trina est, ita tentatio timoris trina est. Cupiditati quæ in curiositate est, opponitur timor mortis : sicut enim illa cognoscendarum rerum est aviditas, ita et in ista metus amittendæ talis notitiæ. Cupiditati vero honoris vel laudis opponitur timor ignominiæ et contumeliarum. Cupiditati autem voluptatis opponitur timor doloris. REMIGIUS. Vel ter orat pro Apostolis, et maxime pro Petro, qui ter erat eum negaturus.

12. Tunc venit ad discipulos suos, et dicit illis : Dormite jam, et requiescite. Ecce appropinquavit hora; et Filius hominis tradetur in manus peccatorum. Surgite, eamus. Ecce appropinquavit qui me tradet.

12. HILARIUS, cap. XXXI, parum ante finem. Post orationem frequentem, post discursus recursusque multiplices, metum demit, securitatem reddit, in requiem adhortatur : unde dicitur : *Tunc venit ad discipulos suos, et ait illis* : *Dormite jam et requiescite.* CHRYSOSTOMUS, in homil. LXXXIII *Sup. Matth.* Et quidem tunc vigilare oportebat; sed hoc dixit, ut ostenderet quoniam neque visum possent ferre futurorum malorum, et quoniam eorum non indiget auxilio : et quoniam omnino tradi eum oportebat. HILARIUS, cap. XXXI. Vel hoc dicit, quia voluntatem Patris de discipulis jam securus expectabat : de qua dixerat, *Fiat voluntas tua;* qua scilicet transiturum in nos calicem bibens, infirmitatem corporis nostri, et timoris sollicitudinem, et ipsum dolorem mortis absorbuit. ORIGENES, tract. XXXV. Vel non est ille ipse somnus quem jubet nunc discipulos suos dormire, et ille qui eis superius scribitur contigisse. Illic enim dormientes invenit, non requiescentes, sed gravatos oculos habentes : non autem præcepit eis non simpliciter dormire, sed cum requie; ut ordo servetur, ut primum quidem vigilemus orantes, ut non intre-

mus in tentationem; ut postea dormiamus et requiescamus; ut cum aliquis invenerit locum Domino, tabernaculum Deo Jacob, ascendat supra lectum stratus sui et det somnum oculis suis : Psal. CXXXI. Forsitan autem et anima non potens semper sufferre laboris, quasi incarnata [1], remissiones aliquas sine reprehensione consequetur : quæ moraliter dormitiones dicuntur, ut usque ad aliquantum temporis habens remissionem renovata resuscitetur. HILARIUS, cap. XXXI. Quod autem ad eos revertens, dormientesque reperiens, primum reversus objurgat, secundo silet, tertio quiescere jubet : ratio ista est, quod primum post resurrectionem dispersos eos et diffidentes ac trepidos reprehendit; secundo, misso Spiritu paraclito, gravatis [2] ad contuendam Evangelii libertatem oculis, visitavit : nam aliquamdiu legis amore detenti, quodam fidei somno occupati sunt; tertio vero, idest claritatis suæ reditu, securitati eos quietique restituet. ORIGENES, tract. XXXV. Postquam autem resuscitavit eos a somno, videns in spiritu appropinquantem Judam traditioni, qui nondum videbatur a discipulis ejus, dicit : *Ecce appropinquavit hora, et Filius hominis tradetur in manus peccatorum.* CHRYSOSTOMUS, in hom. LXXXIII *Sup. Matth.* Per hoc autem quod dicit, *Appropinquavit hora*, ostendit quoniam divinæ dispositionis erat quod gerebatur : per hoc autem quod dicit, *In manus peccatorum*, demonstrat quoniam illorum nequitiæ hoc opus erat, non quod ipse delicto esset obnoxius. ORIGENES, tract. XXXV. Sed et nunc in manus peccatorum traditur Jesus; quando hi qui videntur Jesum credere, habent eum in manibus suis, cum sint peccatores. Sed et quotiescumque justus habens in se Jesum, in potestate factus fuerit peccatorum, Jesus est traditus in manus peccatorum. HIERONYMUS. Postquam ergo tertio oraverat, et Apostolorum timorem sequente pœnitentia impetraverat corrigendum, securus de passione sua pergit ad persecutores, et ultro se ad interficiendum præbet : unde sequitur : *Surgite, eamus* : quasi dicat : Non vos inveniant quasi timentes : ultro pergamus ad mortem, ut confidentiam et gaudium passuri videant : sequitur enim : *Ecce appropinquavit qui me tradet.* ORIGENES, tract. XXXV. Non dicit, Appropinquavit mihi : nec enim ipsi appropinquabat traditor ejus, qui se elongaverat peccatis suis ab eo. AUGUSTINUS, *De concor. Evang.* lib. III, cap. IV. Videtur autem hic sermo secundum Matthæum sibi ipsi esse contrarius. Quomodo enim dixit, *Dormite jam, et requiescite* : cum connectat. *Surgite eamus*? Qua velut repugnantia quidam commoti conantur ita pronuntiare quod dictum est, *Dormite jam, et requiescite*, tamquam ab exprobrante, non a permittente sit dictum; quod recte fieret, si esset necesse. Cum vero Marcus ita commemoravit, ut eum dixisset « Dormite jam et requiescite, » adjungeret [3]; « Sufficit, » et deinde inferret : « Venit hora : ecce tradetur Filius hominis : » utique intelligitur post illud quod eis dictum est, *Dormite et requiescite*, siluisse Dominum aliquantum, ut hoc fieret quod promiserat : et nunc intulisse, *Ecce appropinquavit hora.* Propter quod secundum Marcum, positum est, « idest quod jam requiescitis. »

13. Adhuc eo loquente, ecce Judas unus de duodecim venit, et cum eo turba multa cum gladiis et fustibus, missi a principibus sacerdotum et senioribus populi. Qui autem tradidit eum, dedit illis signum, dicens : Quemcumque osculatus fuero, ipse est; tenete eum. Et confestim accedens ad Jesum, dixit, Ave Rabbi; et osculatus est eum. Dixitque illi Jesus : Amice, ad quid venisti? Tunc accesserunt ad eum, et manus injecerunt in Jesum, et tenuerunt eum.

13. GLOSSA. Quia superius dictum est quod Dominus ultro se persecutoribus exhibebat, consequenter Evangelista ostendit quomodo sit a persecutoribus detentus : unde dicit : *Adhuc eo loquente, ecce Judas unus de duodecim venit.* REMIGIUS. *Unus*, videlicet numero, non merito. Hoc autem dixit ad ostendendum immane facinus illius qui de apostolica dignitate factus fuerat proditor. Sequitur : *Et cum eo turba multa cum gladiis et fustibus.* Ut autem ostenderet Evangelista invidentiæ causa illum deprehensum, subjungit : *Missi a principibus sacerdotum et senioribus populi.* ORIGENES. Potest dicere aliquis, quoniam propter multitudinem eorum qui jam crediderant, multi venerunt adversus eum, timentes ne multitudo credentium de manibus eorum tollerent eum; ego autem æstimo etiam alteram causam, quoniam qui putabant in Beelzebub ejicere solere dæmonia, arbitrabantur eum ex quibusdam maleficiis

[1] P. Nicolai ponit : « incurvata. » — [2] Al. : « gratis. » — [3] Al. : « adjungens. »

posse effugere de medio volentium eum tenere. Multi etiam nunc spiritualibus gladiis militant contra Jesum, variis scilicet et diversis de Deo dogmatibus. Sequitur : *Qui autem tradidit eum, dedit eis signum, dicens : Quemcumque osculatus fuero, ipse est, tenete eum.* Dignum est autem quærere, cum secundum faciem notus esset omnibus habitantibus in Judæa, quare quasi non cognoscentibus effigiem ejus dedit eis signum. Venit autem traditio talis de eo ad nos [1] : quoniam non solum duæ formæ in eo fuerunt : una secundum quam eum omnes videbant, altera secundum quam transfiguratus est coram discipulis in monte ; sed etiam unicuique apparebat secundum quod fuerat dignus : sicut et de manna scriptum, quod habebat saporem ad omnem usum convenientem, et Verbum Dei non simile cunctis apparet. Propter hujusmodi ergo transfigurationem ejus, signo indigebant. CHRYSOSTOMUS in hom. LXXXIII *Sup. Matth.* Vel ideo signum eis dedit, quia multoties detentus ab ipsis, pertransiit nescientibus eis, quod et tunc factum esset, si ipse voluisset.

Sequitur : *Et confestim accedens ad Jesum, dixit, Ave Rabbi; et osculatus est eum.* RABANUS. Suscipit Dominus osculum traditoris : non quod simulare nos doceat, sed ne proditionem fugere videatur. ORIGENES, tract. XXXV. Si autem aliquis quærat cur osculo Judas tradidit Jesum ; secundum quosdam quidem voluit reverentiam ad magistrum servare, non audens manifeste in eum irruere; secundum alios autem hoc fecit, timens ne si forte se manifestum adversarium præbuisset, ipse ei fieret causa evasionis, cum posset secundum opinionem ejus effugere, et facere se impervium. Ego autem puto quod omnes proditores veritatis amare veritatem fingentes, osculi signo utuntur. Omnes etiam [2] hæretici, sicut et Judas, Jesu dicunt Rabbi. Jesus autem placabilia respondet : unde sequitur : *Dixitque illi Jesus : Amice, ad quid venisti?* Dicit autem, *Amice,* improperans simulationem : hoc enim nomine neminem bonorum in Scripturis cognoscimus appellatum : ad malum enim dicitur supra XXII, *Amice, quomodo huc intrasti?* et supra, XX : *Amice, non facio tibi injuriam.* AUGUSTINUS *In ser. de Pass.* Dicit autem, *Ad quid venisti?* tamquam si diceret : Oscularis et insidiaris : novi quare veneris ; amicum fingis [3], cum proditor sis. REMIGIUS. Sive *Amice ad quid venisti?* hoc fac, subintelligitur. Sequitur : *Tunc accesserunt, et manus injecerunt in Jesum, et tenuerunt eum.* Tunc scilicet quando ipse permisit : frequenter enim voluerunt, sed non potuerunt. RABANUS. Exulta, Christiane, in commercio inimicorum tuorum vicisti : quod Judas vendidit et quod Judæus emit, tu acquisivisti.

14. Et ecce unus ex his qui erant cum Jesu, extendens manum exemit gladium suum, et percutiens servum principis sacerdotum, amputavit auriculam ejus. Tunc ait illi Jesus : Converte gladium tuum in locum suum ; omnes enim qui acceperint gladium, gladio peribunt. An putas quia non possum rogare Patrem meum, et exhibebit mihi modo plus quam duodecim legiones Angelorum? Quomodo ergo implebuntur Scripturæ, quia sic oportet fieri?

14. CHRYSOSTOMUS in hom. LXXXIV *Sup. Matth.* Sicut Lucas refert cap. XXII. Dominus in cœna discipulis dixerat : « Qui habet sacculum, tollat similiter et peram ; et qui non habet, vendat tunicam suam, et emat gladium : » et discipuli responderunt : « Ecce gladii duo hic. » Conveniens autem erat illic gladios esse, propter agnum scilicet paschalem, quem comederent. Audientes quoque quoniam venirent persecutores ad Christum capiendum, a cœna exeuntes gladios sumpserunt in auxilium adversus persecutores, quasi pro magistro præliaturi : unde hic dicitur : *Et ecce unus ex his qui erant cum Jesu extendens manum exemit gladium suum.* HIERONYMUS, super *Et ecce unus qui erat cum Jesu.* In alio Evangelio Joan. XVIII, scriptum est, quod Petrus hoc [4] fecerit eodem ardore quo et cetera fecit : unde sequitur : *Et percutiens servum principis sacerdotum, amputavit auriculam ejus.* Servus principis sacerdotum Malchus appellatur ; auricula quoque quæ amputatur, dextera est. Transitorie dicendum [5] est, quod Malchus, idest rex quondam populus [6] Judæorum, servus factus est impietatis, et devorationis sacerdotum ; dexteramque perdidit auriculam, ut litteræ veritatem audiat in sinistra [7]. ORIGENES, tract. XXXV. Nam si videntur legem audire modo, cum sinistro au-

[1] Al. omittitur : « ad nos. » — [2] Al. : « enim. » — [3] Al. : « fugis. » — [4] Al. omittitur : « hoc. » — [5] Al. : « ostendendum est. » — [6] Sic A, B, C, D. — Parm. : « rex quondam populi Judæorum. » — [7] P. Nicolai habet : « ut litteræ vilitatem audiat sinistra. »

ditu audiunt umbram traditionis de lege, non veritatem. Populus autem ex Gentibus significatur per Petrum ; per hoc ipsum quod crediderunt in Christum, facti sunt causa ut præcideretur Judæorum auditio dextera. RABANUS, *hoc loco.* Vel Petrus non tollit audientibus sensum, sed de divino ablatum [1] judicio negligentibus pandit : verum eadem dextera auris in his qui ex eodem populo crediderunt, divina pietate pristino restituta est officio. HILARIUS, cap. XXXII, inter princ. et med. Vel aliter. Servo principis sacerdotum auricula ab Apostolo resecatur; populo scilicet sacerdotio servienti, per Christi discipulorum inobediens auditus exciditur; et ad capacitatem veritatis hoc quod erat non audiens, amputatur. LEO Papa in serm. I *de Pass.* Dominus autem zelantis Apostoli pium motum progredi ultra non patitur : unde sequitur : *Tunc ait illi Jesus : Converte gladium tuum in locum suum.* Contra sacramentum enim [2] erat redemptionis nostræ ut qui mori pro omnibus venerat, capi nollet. Dat ergo in se furentibus licentiam sæviendi, ne dilato gloriosæ crucis triumpho, et dominatio diabolica fieret longior, et captivitas humana diuturnior. RABANUS, super *Converte gladium tuum.* Oportuit etiam ut auctor gratiæ fideles patientiam suo exemplo doceret, et potius ad sustinendum fortiter adversa instrueret quam ad vindicandum provocaret. CHRYSOSTOMUS in hom. LXXIV *Sup. Matth.* Ad hoc autem ut disciplo persuaderetur, comminationem addit, dicens : *Omnes enim qui acceperint gladium, gladio peribunt.* AUGUSTINUS, *Contra Faustum,* lib. XXII, cap. LXX. Idest, omnis qui usus fuerit gladio. Ille autem utitur gladio, qui nulla superioritate aut legitima potestate vel jubente vel concedente, in sanguinem alicujus armatur. Nam utique Dominus jusserat ut ferrum discipuli ejus ferrent; sed non jusserat ut ferirent. Quid ergo indignum si Petrus post hoc peccatum factus est pastor Ecclesiæ, sicut Moyses post percussum Ægyptium factus est rector et princeps [3] synagogæ? Uterque enim non detestabili immanitate, sed emendabili animositate regulam excessit; uterque odio improbitatis alienæ; sed ille fraterno, iste dominico, licet adhuc carnali, tamen amore peccavit. HILARIUS. Sed non omnibus gladio utentibus mors solet esse per gladium ; nam plures aut febris aut alius accidens casus absumit, qui gladio, aut judicii officio, aut resistendi latronibus necessitate sunt usi. Et si secundum sententiam ejus, omnis gladio utens, gladio perimeretur, recte ad necem eorum gladius eximebatur qui eodem utebantur ad facinus. HIERONYMUS, super *Tunc ait illi Jesus.* Quo ergo gladio peribit quicumque gladium sumpserit? Illo nempe qui igneus vertitur ante paradisum, et gladio spiritus, qui in Dei describitur armatura. HILARIUS, cap. XXXI, inter princ. et med. Recondi ergo gladium præcipit Dominus : quia eos non humano, sed oris sui gladio esset pérempturus. REMIGIUS. Vel aliter. Qui gladio utitur ad occidendum hominem, ipse suæ prius malitiæ moritur gladio. CHRYSOSTOMUS in hom. LXXXIV *Sup. Matth.* Non solum autem mitigavit discipulos per comminationem pœnæ, sed etiam ostendendo quod voluntarie hoc sustinebat : unde sequitur : *An putas quia non possum rogare Patrem meum; et exhibebit mihi modo plus quam duodecim legiones Angelorum?* Quia multa humanæ infirmitatis ostenderat, non videretur credibilia dicere, si dixisset quod eos perdere posset; et ideo dicit : *An putas quia non possum?* etc. HIERONYMUS, super *An putas quia non possum?* Quasi diceret : Non indigeo duodecim Apostolorum auxilio, etiam si omnes me defenderent, qui possum habere duodecim legiones angelici exercitus. Una legio apud veteres sex millibus hominum complebatur : de duodecim ergo legionibus, septuaginta duo millia Angelorum fiunt, in quot gentes hominum lingua divisa [4] est. ORIGENES, tract. XXXV. Ex hoc autem demonstratur quoniam secundum similitudinem legionum militiæ mundialis sunt et Angelorum legiones militiæ cœlestis militantium contra legiones dæmonum : militia enim omnis propter adversarios intelligitur constituta. Non autem quasi indigens auxilio Angelorum hoc dicebat, sed secundum æstimationem Petri volentis ei auxilium ferre. Magis enim Angeli opus habent auxilio unigeniti Filii Dei quam ipse illorum. REMIGIUS. Possum etiam intelligere per Angelos Romanorum exercitum : cum Tito enim et Vespasiano omnes linguæ

[1] Al. : « ablato. » — [2] Al. omittitur : « enim. » — [3] Al. deest : « et princeps. » — [4] Al. : « dolosa. »

adversus Judæam surrexerunt, et impletum est : « Quia pugnabit pro eo orbis terrarum contra insensatos : » Sap. v. CHRYSOSTOMUS in hom. LXXXIV *Sup. Matth.* Non solum autem per hoc timorem discipulorum evacuat, sed etiam per hoc quod Scripturas in medium introducit, dicens : *Quomodo ergo implebuntur Scripturæ quia sic oportet fieri?* HIERONYMUS, *loc. cit.* Hæc sententia promptum ad patiendum demonstrat animum : quod frustra Prophetæ cecinerint, nisi Dominus eos vera dixisse sua passione asseveret.

15. In illa hora dixit Jesus turbis : Tamquam ad latronem existis cum gladiis et fustibus comprehendere me. Quotidie apud vos sedebam docens in templo, et non me tenuistis. Hoc autem totum factum est ut adimplerentur scripturæ Prophetarum. Tunc discipuli omnes relicto eo fugerunt. At illi tenentes Jesum duxerunt ad Caipham principem sacerdotum, ubi scribæ et seniores convenerant. Petrus autem sequebatur eum a longe, usque in atrium principis sacerdotum. Et ingressus intro, sedebat cum ministris, ut videret finem.

15. ORIGENES, tract. XXXV. Postquam dixit Petro, *Reconde gladium tuum*, quod est patientiæ ; post quam etiam auriculam restituit amputatam, sicut alter dicit Evangelista, quod summæ benignitatis indicium fuerat et divinæ virtutis ; subditur : *In illa hora dixit Jesus turbis* : ut si præterita beneficia non recordantur, vel præsentia recognoscant : *Tamquam ad latrones existis cum gladiis et fustibus comprehendere me.* REMIGIUS. Ac si diceret : Latronis officium est nocere et latitare : ego vero nemini nocui, sed plures sanavi, et in synagogis semper docui ; et hoc est quod subditur : *Quotidie apud vos sedebam in templo docens et non me tenuistis.* HIERONYMUS, super *In illa hora dixit Jesus.* Quasi diceret : Stultum est eum cum gladiis et fustibus quærere qui ultro se vestris tradit manibus et in nocte quasi latitantem per proditorem investigare qui quotidie in templo doceat. CHRYSOSTOMUS in hom. LXXXIV *Sup. Matth.* Ideo autem eum in templo non tenuerunt, quia non ausi erant propter turbam : propter quod et Dominus foras exivit, ut ex loco et tempore daret eis aptitudinem se capiendi. Ex hoc ergo docet quoniam nisi voluntarius permisisset, nequaquam eum capere voluissent. Deinde Evangelista quæstionem solvit propter quod Dominus capi voluit, cum subdit : *Hoc autem totum factum est ut adimplerentur Scripturæ Prophetarum.* HIERONYMUS, super hoc verbo : Foderunt manus meas et pedes meos : » Psal. XXI, et alibi Isai. LIII. « Sicut ovis ad victimam ductus est : » et in alio loco : « Ab iniquitatibus populi mei ductus est ad mortem. REMIGIUS. Quia enim omnes Prophetæ prædixerunt Christi passionem, ideo non posuit fixum testimonium, sed generaliter dicit impleri vaticinia omnium Prophetarum. CHRYSOSTOMUS in hom. LXXXIV *Sup Matth.* ante medium. Discipuli autem, qui quando detentus est Dominus permanserunt, quando locutus est hæc ad turbas, fugerunt : unde sequitur : *Tunc discipuli omnes relicto eo fugerunt* ; sciebant enim quoniam jam non erat possibile effugere, eo se voluntarie illis tradente. REMIGIUS. In hoc tamen facto demonstratur fragilitas Apostolorum : qui enim ardore fidei promiserant se mori cum eo, nunc timore fugiunt immemores suæ promissionis. Quod etiam videmus impleri in his qui pro amore Dei magna se promittunt facturos, et postmodum non implent : non tamen desperare debent, sed eum Apostolis resurgere et per pœnitentiam resipiscere. RABANUS, super *Relicto eo omnes fugerunt.* Mystice autem sicut Petrus, qui culpam negationis pœnitentiæ lacrymis abluit, recuperationem eorum ostendit qui in martyrio labuntur, ita ceteri discipuli fugientes, cautelam fugiendi docent eos qui se minus idoneos ad toleranda supplicia sentiunt.

Sequitur : *At illi tenentes Jesum duxerunt ad Caipham principem sacerdotum.* AUGUSTINUS, *De con. Evang.* lib. III, cap. VI. Sed tamen primo ad Annam ductus est socerum Caiphæ, sicut Joannes dicit : ductus est autem ligatus cum adessent in illa turba tribunus et cohors, ut Joannes commemorat. HIERONYMUS, super, *At illi tenentes Jesum.* Refert autem Josephus istum Caipham unius tantum anni pontificatum pretio redemisse ; cum tamen Moyses Deo jubente præceperit ut pontifices, patribus succederent, et generationis in sacerdotibus series texeretur. Non ergo mirum est si iniquus pontifex iniqua judicet. RABANUS, super *Quærebant falsum testimonium.* Convenit etiam nomen actioni : *Caipha*, idest investigator, vel sagax ad implendam suam ne-

quitiam, vel vomens ore, quia impudens fuit ad proferendum mendacium, et ad perpetrandum homicidium. Ideo autem illuc eum adduxerunt ut cum consilio omnia facerent : unde sequitur : *Ubi scribæ et seniores convenerant.* Origenes, tr. xxxv. Ubi Caiphas est princeps sacerdotum, illic congregantur scribæ, idest litterati, qui præsunt litteræ occidenti ; et seniores non in veritate sed in vetustate litteræ. Sequitur : *Petrus autem sequebatur eum a longe* : non enim poterat de proximo eum sequi, sed de longinquo ; nec tamen omnino recedens ab eo. Chrysostomus in hom. LXXXIV *Sup. Matth.* Multus enim erat fervor Petri, qui cum alios fugientes vidisset, non fugit, sed stetit, et intravit. Si autem et Joannes intravit, tamen notus erat principi sacerdotum. Longe autem sequebatur, quia erat Dominum negaturus. Remigius. Neque enim negare potuisset, si Domino proxime adhæsisset. Per hoc etiam significatur quod Petrus Dominum ad passionem euntem erat secuturus, idest imitaturus. Augustinus, *De quæst Evang.* lib. I. cap. xlii. Significatur etiam Ecclesiam secuturam quidem, hoc est imitataturam, passionem Domini, sed longe differenter : Ecclesia enim pro se patitur, at ille pro Ecclesia.

Sequitur : *Et ingressus intro sedebat cum ministris ut videret finem.* Hieronymus, super *Et ingressus intro.* Vel amore discipuli, vel humana curiositate scire cupiebat quid judicaret de Domino pontifex utrum eum neci addiceret, an flagellis cæsum dimitteret.

16. Principes autem sacerdotum et omne concilium quærebant falsum testimonium contra Jesum, ut eum morti traderent, et non invenerunt, cum multi falsi testes accessissent. Novissime autem venerunt duo falsi testes, et dixerunt : Hic dixit : Possum destruere templum Dei, et post triduum reædificare illud. Et surgens princeps sacerdotum ait illi : Nihil respondes ad ea quæ isti adversum te testificantur? Jesus autem tacebat. Et princeps sacerdotum ait illi : Adjuro te per Deum vivum, ut dicas nobis si tu es Christus Filius Dei. Dicit illi Jesus : Tu dixisti : Verumtamen dico vobis : amodo videbitis Filium hominis sedentem a dexteris virtutis Dei, et venientem in nubibus cœli. Tunc princeps sacerdotum scidit vestimenta sua, dicens : Blasphemavit. Quid adhuc egemus testibus? Ecce nunc audistis blasphemiam. Quid vobis videtur? At illi respondentes dixerunt : Reus est mortis. Tunc expuerunt in faciem ejus, et colaphis eum ceciderunt, alii autem palmas in faciem ejus dederunt dicentes : Prophetiza nobis Christe, quis est qui te percussit.

16. Chrysostomus in hom. LXXXIV *Sup. Matth.* Congregatis principibus sacerdotum, tota pestilentiæ conventicula volebant suis insidiis judicii formam imponere : unde dicitur : *Principes autem sacerdotum et omne concilium quærebant falsum testimonium contra Jesum ut eum morti traderent.* Sed quod fictum erat judicium, et omnia tumultus et turbationis plena, manifestatur per hoc quod subditur : *Et non invenerunt cum multi falsi testes accessissent.* Origenes, tract. xxxv. Falsa enim testimonia tunc locum habent quando cum colore aliquo proferuntur. Sed nec color inveniebatur qui posset contra Jesum adjuvare mendacia ; quamvis essent multi gratiam tribuere volentes principibus sacerdotum : quod maximam laudem exhibet Jesu, qui sic omnia irreprehensibiliter dixit et fecit ut nullam verisimilitudinem invenirent in eo reprehensionis et mali et multi astuti.

Sequitur : *Novissime autem venerunt duo falsi testes, et dixerunt* : *Hic dixit* : *Possum destruere templum Dei, et post triduum reædificare illud.* Hieronymus, super *Novissime venerunt duo falsi testes.* Quomodo autem falsi testes sunt, si ea dicunt quæ Dominum dixisse legimus? Sed falsus testis est qui non eodem sensu dicta intelligit quo dicuntur : Dominus enim dixerat de templo corporis sui ; sed in ipsis verbis calumniantur, ut paucis additis vel mutatis quasi justam calumniam faciant. Salvator dixerat Joan. ii : « Solvite templum hoc : » isti commutant, et aiunt : *Possum destruere templum Dei.* Vos, inquit, solvite, non ego ; quia illicitum est ut nobisipsis inferamus manus. Deinde illi vertunt : *Et post triduum reædificare illud*, ut proprie de templo Judaico dixisse videretur ; Dominus autem, ut ostenderet animale et spirans templum, dixerat : « Et ego in triduo resuscitabo illud. Aliud est ædificare, aliud resuscitare. Chrysostomus in homil. LXXXIV, *Sup. Matth.* Sed quare non attulerunt in medium accusationem de solutione sabbati ? Quia multoties eos super hoc confutaverat. Hieronymus, super *Nihil respondens ad eà.* Ira autem præceps et impatiens non inveniens calumniæ locum, excutit de solio pontificem, ut vesaniam mentis motu corporis demonstraret : unde sequitur : *Et surgens princeps sacerdotum ait illi* : *Nihil respondes ad ea quæ isti adversum testificantur?*

Chrysostomus in hom. LXXXIV, *Sup. Matth.* circ. med. Hoc autem dixit, volens ab eo inexcusabilem responsionem elicere, ut ex ipsa eum caperet. Inutilis autem erat excusationis responsio, nullo eam exaudiente : et ideo sequitur : *Jesus autem tacebat* : etenim solum figura judicii ibi erat : in veritate autem latronum erat incursus, sicut in spelunca ; et ideo silet. Origenes, tract. xxxv. Ex hoc autem loco discimus contemnere calumniantium et falsorum testium voces, ut nec responsione dignos eos habeamus qui non convenientia dicunt adversus nos, maxime ubi majus est libere et fortiter silere quam defendere sine ullo profectu. Hieronymus, *loc. cit.* Sciebat enim quasi Deus, quicquid dixisset, torquendum ad calumniam. Quanto ergo Jesus magis tacebat ad indignos responsione sua falsos testes, et sacerdotes impios, tanto magis pontifex furore superatus, eum ad respondendum provocat, ut ex qualibet occasione sermonis, locum inveniat accusandi : unde sequitur : *Et princeps sacerdotum ait illi : Adjuro te per Deum vivum, ut dicas nobis si tu es Christus Filius Dei.* Origenes, tract. xxxv. In lege quidem adjurandi usum aliquoties invenimus ; æstimo autem quoniam non oportet ut vir qui vult secundum Evangelium vivere, adjuret alterum : si enim jurare non licet, nec adjurare. Sed et qui respicit Jesum imperantem dæmonibus, et potestatem dantem discipulis super dæmonia, dicet quod secundum potestatem datam a Salvatore, non est adjurare dæmonia. Princeps autem sacerdotum peccatum faciebat insidians Jesu; et ideo imitabatur proprium patrem, qui bis dubie interrogavit Salvatorem, supra iv : *Si tu es Christus Filius Dei* ? Unde quis recte dicere potest, quoniam dubitare de Filio Dei utrum ipse sit Christus, opus diaboli est. Non decebat autem Dominum ad adjurationem principis respondere sacerdotum, quasi vim passum : propter quod nec denegavit se Filium Dei esse, nec manifeste confessus est : unde sequitur : *Dicit illi Jesus, Tu dixisti.* Non enim erat dignus Christi doctrina : propterea non eum docet, sed verbum oris ejus accipiens, in redargutionem ipsius convertit. Sequitur : *Verumtamen dico vobis : amodo videbitis Filium hominis sedentem a dextris virtutis Dei.* Videtur mihi quoniam firmitatem quamdem regalem significat sessio Filii hominis : juxta virtutem ergo Dei, qui solus est virtus, fundatus est qui accepit omnem potestatem a patre, sicut in cœlo et in terra. Erit autem quando hanc fundationem videbant etiam adversarii, quod a tempore dispensationis incepit impleri. Viderunt enim ejus discipuli eum resurgentem a mortuis, et per hoc viderunt eum fundatum ad dexteram virtutis. Vel quia secundum longitudinem sempiternam, quæ est apud Deum, a constitutione mundi usque ad finem est unus dies : nihil ergo mirum quod hic dicit Salvator, *Amodo*, spatium esse [1] brevissimum usque ad finem ostendens ; et non solum sedentem eum ad dexteram virtutis visuros prophetabat, sed etiam venientem in nubibus cœli : sequitur : *Et venientem in nubibus cœli.* Hæ nubes sunt Prophetæ et Apostoli Christi, quibus mandat pluere cum oportet ; et sunt nubes cœli non transeuntes ; quasi portantes imaginem cœlestis ; et dignæ sunt ut sint sedes Dei, quasi heredes Dei et coheredes Christi. Hieronymus, super *Tunc princeps scidit vestimenta.* Pontificem autem quem de solio sacerdotali furor excusserat, eadem rabies ad scindendum vestes provocat : unde sequitur : *Tunc princeps sacerdotum scidit vestimenta sua, dicens, Blasphemavit.* Consuetudinis enim Judaicæ est quod cum aliquid blasphemum et quasi contra Deum audierint, scindant vestimenta sua. Chrysostomus in homil. LXXXIV, *Sup. Matth.* Hoc igitur fecit, ut accusationem redderet graviorem ; et quod verbis dicebat, factis extolleret. Hieronymus, *ubi supra.* Per hoc autem quod scidit vestimenta sua, ostendit Judæos sacerdotalem gloriam perdidisse, et vacuam sedem habere pontificis. Dum enim vestem sibi discidit, ipsum quo tegebatur velamentum legis abrupit. Chrysostomus in hom. LXXXIV, *Sup. Matth.* Cum ergo scidisset vestimenta sua, non fert sententiam a seipso, sed ab aliis eam exquirit, dicens, *Quid vobis videtur?* Sicut in confessis peccatis et blasphemia manifesta fieri solet, et quasi cogens et violentiam inferens ad sententiam proferendam, prævenit auditorem, dicens : *Quid adhuc egemus testibus? Ecce nunc audistis blasphemiam.* Quæ autem fuit illa blasphemia? Etenim ante, cap. xxii, eis [2] congregatis dixerat : *Dixit Dominus Domino meo, Sede*

[1] Al. : « est. » — [2] Al. omittitur : « eis. » —

a dextris meis : et interpretatus est eis, et siluerunt, nec de cetera contradixerunt: qualiter ergo nunc quod dictum est, blasphemiam vocant? Sequitur : *At illi respondentes dixerunt* : *Reus est mortis* : ipsi accusantes, ipsi discutientes, ipsi sententiam proferentes. ORIGENES, tract. XXXV. Quantum putas fuit erroris, ipsam principalem omnium vitam ream mortis pronuntiare, et per tantorum resurgentium testimonia non respicere fontem vitæ, de quo in omnes resurgentes vita fluebat? CHRYSOSTOMUS in homil. LXXXV, *Sup. Matth.* Ut autem venationem[1] invenientes, ita suam demonstrabant ebrietatem, et insania ferebantur.

Sequitur : *Tunc expuerunt in faciem ejus et colaphis eum ceciderunt.* HIERONYMUS, *hoc loco.* Ut compleretur quod dictum est Isai L : « Dedi maxillam meam alapis, et faciem meam non averti a confusione sputorum. »

Sequitur : *Alii autem palmas in faciem ejus dederunt, dicentes* : *Prophetiza nobis Christe, quis est qui te percussit*? GLOSSA *ordinaria,* in contumeliam ei hoc dicitur, qui se Prophetam haberi voluit a populis. HIERONYMUS. Stultum autem erat verberantibus respondere, et prophetare cædentem, cum palam percutientis insania videretur. CHRYSOSTOMUS in hom. LXXXV *Sup. Matth.* Attende autem quod Evangelista cum summa diligentia ea quæ videntur esse exprobratissima exponit, nihil occultans aut verecundans; sed gloriam existimans maximam, dominatorem orbis terrarum pro nobis talia sustinere. Hoc autem legamus continuo, hoc nostræ menti inscribamus, et in his gloriemur. AUGUSTINUS, *De quæst. Evang.* lib. I, cap. XLIV. Quod autem dictum est, *Expuerunt in faciem ejus*, significavit eos qui præsentiam gratiæ ejus respuunt. Item tamquam colaphis eum cædunt qui ei honores suos præferunt; palmas in faciem ejus dant qui perfidia cæcati, eum non venisse affirmant, tamquam præsentiam ejus exterminantes et repellentes.

17. Petrus vero sedebat foris in atrio : et accessit ad eum una ancilla dicens : Et tu cum Jesu Galilæo eras. At ille negavit coram omnibus, dicens : Nescio quid dicis. Exeunte autem illo januam, vidit eum alia ancilla, et ait his qui erant ibi : Et hic erat cum Jesu Nazareno. Et iterum negavit cum juramento : Quia non novi hominem. Et post pusillum accesserunt qui stabant, et dixerunt Petro : Vere tu ex illis es; nam et loquela tua manifestum te facit. Tunc cœpit detestari, et jurare quia non novisset hominem. Et continuo gallus cantavit. Et recordatus est Petrus verbi Jesu quod dixerat : Priusquam gallus cantet, ter me negabis. Et egressus foras flevit amare.

17. AUGUSTINUS, *De cons. Evang.* lib. III, cap. VI. Inter prædictas Domini contumelias trina negatio Petri facta est, quam non omnes Evangelistæ eodem ordine narrant. Lucas enim explicat prius tentationem Petri, tunc demum contumelias Domini; sed Matthæus et Marcus eas primo commemorant, et deinde Petri tentationem. Sic enim hic sequitur : *Petrus vero sedebat foris in atrio.* HIERONYMUS, super *Petrus autem foris sedebat.* Foris sedebat, ut videret exitum rei; et non appropinquabat Jesu, ne ministris aliqua suspicio nasceretur. CHRYSOSTOMUS in homil. LXXXV *Sup. Matth.* Et qui quando detentum Magistrum vidit solum, ita efferbuit ut gladium evaginaverit, et auriculam absciderit; quando contumelias Christi audivit, negator efficitur, et vilis puellæ minas non sustinet : sequitur enim : *Et accessit ad eum una ancilla, dicens* : *Et tu cum Jesu Galilæo eras.* RABANUS. Quid sibi vult quia prima eum prodit ancilla, cum viri magis eum potuerint recognoscere; nisi quod[2] iste sexus peccare in nece Domini videretur, ut ejus passione redimeretur? Sequitur : *At ille negavit coram omnibus dicens* : *Nescio quid dicis.* Palam coram omnibus negavit, quia se manifestare expavit : quod dicebatur se nescire respondit, quia pro Salvatore adhuc mori noluit. LEO Papa *In sermone de passione*, serm. IX, prope finem illius. Ob hoc autem, sicut apparet, hæsitare permissus est, ut in Ecclesiæ principe remedium pœnitentiæ conderetur, et nemo auderet de sua virtute confidere, quando mutabilitatis periculum nec beatus Petrus potuisset evadere. CHRYSOSTOMUS in hom. LXXXV *Sup. Matth.* aliq. a princ. Non solum autem semel, sed et secundo et tertio negat in brevi tempore : unde sequitur : *Exeunte autem eo januam, vidit eum alia ancilla, et ait his qui erant ibi* : *Et hic erat cum Jesu Nazareno.* AUGUSTINUS, *De cons. Evang.* lib. II, cap. VI. Intelligitur autem quod postquam exiit foras, cum jam semel negasset, gallus cantavit primum quod Marcus dicit. CHRYSOSTOMUS in hom. LXXXV *Sup. Matth.* Ut ostendat quod neque vox galli eum a negatione detinuit,

[1] Sic A, B, C, D. — Parm. : « ut autem venatores fera inventa. » — [2] P. Nicolai legit : « nisi ut, etc. »

neque in memoriam suæ promissionis reduxit. AUGUSTINUS, *De concor. Evang.* lib. III, c. VI. Non autem foris ante januam iterum negavit, sed cum rediisset ad focum : neque enim exierat, et foris eum vidit altera ancilla; sed cum exiret, eum vidit; idest, cum surgeret et exiret, animadvertit, *et dixit his qui erant ibi*, idest qui simul aderant ad ignem in atrio : *Et hic erat cum Jesu Nazareno.* Ille autem qui foras exierat, hoc audito regressus est, ut se quasi purgaret negando. Vel, quod est credibilius, non audivit quod de eo dictum fuerat cum foras exiret, et postquam rediit quod dictum est ei dixerunt ancilla, et ille alius quem Lucas commemorat [1].

Sequitur : *Et iterum negavit cum juramento, Quia non novi hominem.* HIERONYMUS, super *Et iterum negavit cum juramento.* Scio quosdam pio affectu erga Apostolum Petrum locum hunc ita interpretatos ut dicerent, Petrum hominem negasse, non Deum; et esse sensum : Nescio hominem, quia scio Deum. Hoc quam frivolum sit, prudens lector intelligit : si enim iste non negavit, ergo mentitus est Dominus, qui dixerat, *Ter me negabis.* RABANUS. In hac autem negatione Petri dicimus, non solum abnegare Christum qui dicit eum non esse Christum, sed qui cum sit, negat se esse Christianum. AUGUSTINUS, *De cons. Evang.* lib. III, cap. VI. Nunc jam de tertia negatione inspiciamus : sequitur enim : *Et post pusillum accesserunt qui stabant, et dixerunt Petro : Vere et tu ex illis es.* Lucas autem dixit, cap. XXII : « Intervallo facto quasi horæ unius : » et ut eum convincant, consequenter adjungunt : *Nam et loquela tua manifestum te facit.* HIERONYMUS, super *Vere et tu ex illis es.* Non quod alterius sermonis esset Petrus, aut gentis externæ : omnes quippe Hebræi erant, et qui arguebant et qui arguebantur : sed quia unaquæque provincia et regio habeat proprietates suas, et vernaculum loquendi sonum vitare non possit. REMIGIUS. Vide autem quam sint noxia pravorum hominum colloquia : ipsa quippe coegerunt Petrum negare Dominum, quem prius confessus fuerat esse Dei Filium : sequitur enim : *Tunc cœpit detestari et jurare, quia non novisset hominem.* RABANUS, super hoc verbo. Nota, quia primum ait, *Nescio quid dicis;* secundo cum juramento negat; tertio quia *cœpit detestari et jurare, quia non novit hominem.* Perseverare quippe in peccato dat incrementum scelerum; et qui minima spernit, cadit in majora. REMIGIUS. Spiritualiter autem per hoc quod Petrus ante primum galli cantum negavit, illi designantur qui ante Christi resurrectionem non credebant eum esse Deum, ejus morte turbati. Per hoc autem quod post galli cantum negavit, illi designantur qui in utramque Domini naturam, et secundum Deum et secundum hominem erant. Per primam autem ancillam designatur cupiditas; per secundam carnalis delectatio; per illos qui astabant, dæmones intelliguntur : his enim trahuntur homines ad Christi negationem. ORIGENES, tract. XXXV. Vel per primam ancillam intelligitur synagoga Judæorum, qui frequenter compulerunt denegare fideles; per secundam congregatio Gentium, qui etiam persecuti sunt Christianos; per tertios stantes in atrio, ministri hæresum diversarum. AUGUSTINUS, *De quæst. Evang.* lib. I, quæst. XLV. Ter etiam Petrus negavit : nam et error hæreticorum de Christo, tribus generibus terminatur : aut enim de divinitate, aut de humanitate, aut de utroque falluntur. RABANUS, super *Et continuo gallus cantavit.* Post tertiam autem negationem sequitur galli cantus; et hoc est quod subdit : *Et continuo gallus cantavit* : per quem Doctor Ecclesiæ intelligitur, qui somnolentos increpans ait : « Evigilate justi, et nolite peccare : » I Corinth. XV. Solet autem sacra Scriptura sæpe meritum causarum per statum designare temporum : unde Petrus, qui media nocte peccavit, ad galli cantum pœnituit : unde sequitur. *Et recordatus est Petrus verbi Jesu quod dixerat : Priusquam gallus cantet, ter me negabis.* HIERONYMUS, super *Tunc cœpit detestari.* In Evangelio legimus quod post negationem Petri et galli cantum respexit Salvator Petrum, et intuitu suo eum ad amaras lacrymas provocavit : non enim fieri poterat ut in negationis tenebris permaneret quem lux respexerat mundi : unde et hic sequitur : *Et egressus foras, flevit amare.* In atrio enim Caiphæ sedens non poterat agere pœnitentiam : unde foras egreditur de

[1] Sic A, B, C, D. — Parm. : « rediit, dictum est ei quod Lucas. » — Habet Nicolai: « posteaquam redit, dixerunt ei ancilla, et ille alius quem Lucas commemorat. »

impiorum concilio, ut pavidæ negationis sordes amaris fletibus lavet. Leo Papa serm. IX, *De passione*. Felices, o Apostole sancte, lacrymæ tuæ, quæ ad diluendam culpam negationis, virtutem sacri habuere baptismatis. Affuit enim dextera Domini Jesu Christi, quæ labentem te priusquam dejicereris exciperet; et firmitatem standi[1] in ipso cadendi periculo recepisti. Cito itaque ad soliditatem rediit petra[2], tamquam recipiens fortitudinem; ut qui tunc in Christi expaverat passione, in suo post supplicio non timeret, sed constans permaneret.

[1] Al. : « decipereris : et firmitatem standi, etc. » — [2] Sic A, B, C, D. — Parm. : « Petrus. »

CAPUT VIGESIMUMSEPTIMUM

1. Mane autem facto, consilium inierunt omnes principes sacerdotum et seniores populi adversus Jesum, ut eum morti traderent. Et vinctum adduxerunt eum, et tradiderunt Pontio Pilato præsidi. Tunc videns Judas, qui eum tradidit, quod damnatus esset, pœnitentia ductus, retulit triginta argenteos principibus sacerdotum et senioribus, dicens : Peccavi, tradens sanguinem justum. At illi dixerunt : Quid ad nos? Tu videris. Et projectis argenteis in templo, recessit, et abiens, laqueo se suspendit.

1. AUGUSTINUS, *De cons. Evang.* lib. III, cap. VII. Contexuerat superius Evangelista narrationem in his quæ cum Domino acta sunt usque ad mane; sed postea rediit ad narrandam Petri negationem; qua terminata rediit ad mane ut inde cetera contexeret : et hoc est quod dicitur : *Mane autem facto consilium inierunt omnes principes sacerdotum et seniores populi adversus Jesum, ut eum morti traderent.* ORIGENES, tract. XXXV. Putantes per mortem extinguere ejus doctrinam et fidem apud eos qui crediderunt in eum, quasi in Filium Dei. Talia autem contra eum consiliantes, alligaverunt Jesum solventem a vinculis : unde sequitur : *Et vinctum adduxerunt eum, et tradiderunt Pontio Pilato præsidi*. HIERONYMUS, in princ. *Comm.* ad cap. XXVII Matth. Vide sollicitudinem secerdotum in malum : tota nocte vigilarunt ut homicidium facerent; et vinctum tradiderunt Pilato : habebant enim hunc morem ut quem adjudicassent morti, ligatum judici traderent. RABANUS. *hoc loco.* Attamen notandum, quod non tunc primum ligaverunt, sed mox comprehensum in horto, ut Joannes declarat. CHRYSOSTOMUS, in homil. LXXXV *Sup. Matth.* Ideo autem eum non occulte interfecerunt, quia volebant ejus gloriæ detrahere : multi enim eum admirabantur; et propter hoc studuerunt publice et coram omnibus eum occidere : et ideo ad præsidem eum duxerunt. HIERONYMUS, super *Tunc videns Judas.* Videns autem Judas Dominum adjudicatum morti, pretium retulit sacerdotibus, quasi in potestate sua esset persecutorum immutare sententiam : unde sequitur : *Tunc videns Judas qui tradidit eum, quod damnatus esset, pœnitentia ductus, retulit triginta argenteos principibus sacerdotum et senioribus populi, dicens : Peccavi, tradens sanguinem justum.* ORIGENES, tract. XXXV. Respondeant mihi qui de naturis quasdam fabulas introducunt; unde est quod Judas agnoscens peccatum suum dixit : *Peccavi tradens sanguinem justum*, nisi ex bona plantatione mentis, et seminatione virtutis, quæ seminata est in omni rationabili anima [1]? quam non coluit Judas; et ideo cecidit in tale peccatum. Si autem naturæ pereuntis est aliquis hominum, magis hujus naturæ fuit Judas. Et si quidem post resurrectionem Christi hoc dixisset Judas, forsitan erat dicendum quoniam compulit eum pœnitere de peccato ipsa virtus resurrectionis. Nunc autem videns eum traditum esse Pilato, pœnituit : forsitan recordatus quæ frequenter Jesus dixerat de sua resurrectione futura. Forsitan et satanas, qui ingressus in eum fuerat, præsto fuit ei donec Jesus traderetur Pilato; postquam autem fecit quod voluit, recessit ab eo ; quo recedente pœnitentiam capere potuit. Sed quomodo vidit Judas quod condemnatus est? Nondum enim a Pilato fuerat interrogatus. Forsitan dicet aliquis, quoniam consideratione mentis suæ vidit exitum rei ex eo quod traditum aspexit. Alius autem dicet, quoniam quod scriptum est: *Videns Judas quia condemnatus est*, ad ipsum Judam refertur : tunc enim sensit malum suum, et intellexit se condemnatum. LEO Papa serm. I *de Passione Dom.* Dicendo tamen, *Peccavi, tradens sanguinem justum*, in impietatis suæ perfidia perstitit, qui Jesum non Dei Filium, sed nostræ tantummodo conditionis hominem, etiam inter extrema mortis suæ pericula credidit; cujus flexisset misericordiam, si ejus

[1] Sic A, B, C, D. — Parm. : « qualibet rationali. »

omnipotentiam non negasset. CHRYSOSTOMUS, in hom. LXXXV *Sup. Matth.* Vide autem quoniam pœnitentiam agit quando completum est, et finem accepit peccatum : non enim permittit diabolus eos qui non vigilant, videre malum antequam perficiant.

Sequitur : *At illi dixerunt : Quid ad nos? Tu videris.* REMIGIUS. Ac si dicant : *Quid ad nos* pertinet si justus est? *Tu videris*, idest, opus tuum quale sit manifestabitur. Quidam autem conjunctim voluerunt legere hæc verba ut sit sensus : Cujus æstimationis deputaris apud nos, qui eum quem tradidisti, justum confiteris? ORIGENES, tract. XXXV. Recedens autem ab aliquo diabolus [1] observat tempus iterum ; et postquam cognoverit, et ad secundum peccatum induxerit, observat etiam tertiæ deceptionis locum. Sicut ille qui primo uxorem patris habuit, de hoc malo postea pœnituit ; sed postea diabolus voluit hanc ipsam tristitiam exaggerare, ut ipsa tristitia abuntantior facta absorberet tristantem. Simile aliquid factum est in Juda ; postquam enim pœnituit, non servavit cor suum, sed suscepit abundantiorem tristitiam a diabolo sibi submissam, quia voluit eum absorbere : unde sequitur : *Et abiens, laqueo se suspendit.* Si autem locum pœnitentiæ requisisset, et tempus pœnitentiæ observasset, forsitan invenisset eum qui dixit Ezech. XXXIII. « Nolo mortem peccatoris. » Vel forte existimavit prævenire magistrum moriturum, et occurrere ei cum anima nuda, ut confitens et deprecans misericordiam mereretur ; nec vidit quia non convenit servum Dei seipsum expellere de hac vita, sed expectare Dei judicium. RABANUS. Suspendit autem se laqueo, ut se ostenderet cœlo terræ que perosum. AUGUSTINUS, *De quæst. nov. et vet. test.* quæst. XCIV. Sed occupatis principibus sacerdotum ad necem Domini a mane usque ad horam nonam, quomodo Judas eis retulisse pretium sanguinis quod acceperat, ante crucem Domini, probatur, et dixisse illis in templo : *Peccavi, quod tradiderim sanguinem justum*? cum constet, omnes principes et seniores ante passionem Domini non fuisse in templo, quippe cum in cruce posito insultarent ei. Nec enim inde potest probari quia ante passionem Domini relatum est, cum sint multa quæ ante facta probantur, et novissima ordinantur. Sed ne forte post horam nonam factum sit, ut videns Judas occisum Salvatorem, et ob hoc velum templi scissum, terram tremuisse, saxa scissa, elementa conterrita, ipso metu correptus doluerit. Sed post horam nonam occupati erant, ut existimo, seniores et principes sacerdotum ad celebrationem paschæ : sabbato autem secundum legem non licet nummos portare : ac per hoc non est probabile apud me quo die, immo tempore, laqueo vitam finierit Judas.

2. Principes autem sacerdotum acceptis argenteis dixerunt : Non licet eos mittere in corbonam, quia pretium sanguinis est. Consilio autem inito, emerunt ex illis agrum figuli in sepulturam peregrinorum. Propter hoc vocatus est ager ille Haceldema, hoc est ager sanguinis, usque in hodiernum diem. Tunc impletum est quod dictum est per Hieremiam Prophetam, dicentem : Et acceperunt triginta argenteos pretium appretiati quem appretiaverunt a filiis Israel, et dederunt eos in agrum figuli, sicut constituit mihi Dominus.

2. CHRYSOSTOMUS, in hom. LXXXV *Sup. Matth.* Quia principes sacerdotum noverant quod occisionem emerant, a propria conscientia condemnati fuerunt: et ad hoc ostendendum subdit Evangelista : *Principes autem sacerdotum acceptis argenteis dixerunt : Non licet eos mittere in corbonam, quia pretium sanguinis est.* HIERONYMUS, super *Principes sacerdotum.* Vere culicem liquantes, et camelum glutientes; si enim ideo non mittunt pecuniam in corbonam, hoc est gazophylacium, et dona Dei, quia pretium sanguinis est, cur ipse sanguis effunditur? ORIGENES trac. XXXV. Videbant autem quoniam circa mortuos magis eam pecuniam conveniebat expendi quæ pretium sanguinis erat. Sed quia et inter loca mortuorum sunt differentiæ, usi sunt pretio sanguinis Jesu ad comparationem agri figuli alicujus, ut in eo peregrini sepeliantur, non secundum votum suum in monumentis paternis : unde sequitur : *Consilio autem inito, emerunt ex illis agrum figuli in sepulturam peregrinorum.* AUGUSTINUS [3], *in serm. de cœna Dom.* serm. II. Providentia autem Dei factum puto ut pretium Salvatoris non peccatoribus sumptum præbeat, sed peregrinis requiem subministret ; ut jam exinde Christus et vivos sanguinis sui passione suscipiat. Pretio ergo dominici sanguinis ager figuli comparatur. Legimus in Scripturis, quod totius generis

[1] Al.: « recedente autem ab aliquo diabolo. »

humani salus redempta sit in sanguine Salvatoris. Ager ergo iste, mundus hic totus est. Figulus autem qui mundi possit habere dominatum, ipse est qui vascula corporis nostri fecit de limo. Istius itaque figuli ager Christi sanguine emptus est : peregrinis, inquam, qui sine domo et patria, toto orbe exules jactabantur, requies Christi sanguine providetur. Istos autem peregrinos esse dicimus devotissimos Christianos, qui renuntiantes sæculo, nihil possidentes in mundo, in Christi sanguine requiescunt : sepultura enim Christi nihil aliud est quam requies Christiani : « consepulti enim sumus, sicut ait Apostolus, Rom. VI, cum illo per baptismum in morte : » Nos ergo peregrini in hac luce versamur. HIERONYMUS, super *Consilio inito*. Qui etiam peregrini eramus a lege et prophetis, prava Judæorum studia suscepimus in salutem. ORIGENES, tract. XXXV. Vel peregrinos dicimus qui usque ad finem extranei sunt a Deo : nam justi consepulti sunt Christo in monumento novo quod excisum est in petra. Qui autem alieni sunt a Deo usque in finem, sepulti sunt in agro figuli operantis lutum : qui pretio sanguinis comparatur, et ager sanguinis nominatur : unde sequitur : *Porpter hoc vocatus est ager ille Haceldama, hoc est ager sanguinis, usque in hodiernum diem*. GLOSSA. Quod referendum est ad tempus quo Evangelista hoc scripsit. Deinde confirmat idem prophetico testimonio, dicens : *Tunc impletum est quod dictum est per Hieremiam Prophetam, dicentem : Et acceperunt triginta argenteos pretium appretiati, quem appretiaverunt a filiis Israel, et dederunt eos in agrum figuli, sicuti constituit mihi Dominus*. HIERONYMUS, super *Tunc impletum est*. Hoc in Hieremia penitus non invenitur, sed in Zacharia cap. XI, qui penultimus est duodecim Prophetarum, quædam similitudo refertur; et quamquam sensus non multum discrepet, tamen ordo et verba diversa sunt. AUGUSTINUS, *De cons. Evang*. lib. III. Si quis ergo putat ideo fidei Evangelistæ aliquid derogandum, primo noverit non omnes codices Evangeliorum habere quod per Hieremiam dictum sit, sed tantummodo per Prophetam. Mihi autem hæc non placet defensio : quia et plures codices habent Hieremiæ nomen, et antiquiores; et nulli fuit causa cur adderetur hoc nomen, et mendositas fieret. Cur autem tolleretur, fuit utique causa ut hoc audax imperitia faceret, prædicta quæstione turbata. Potuit autem fieri ut animo Matthæi Evangelium scribentis, pro Zacharia [1] Hieremias occurreret, ut fieri solet : quod tamen sine ulla dubitatione emendaret saltem ab his admonitus qui ipso adhuc in carne vivente hæc legere potuerunt, nisi cogitaret recordationi suæ, quæ Spiritu sancto regebatur [2] non occurrisse aliud pro alio nomen Prophetæ, nisi quia Dominus hoc ita scribi constituit. Cur autem constituerit, prima causa est, quia sic insinuatur ita omnes Prophetas uno spiritu locutos, mirabili inter se consensione constare, ut hoc multo amplius sit quam si omnium verba Prophetarum uno unius hominis ore demonstrentur; et ideo indubitanter accipi debet, quæcumque per eos Spiritus sanctus dixit, et singula esse omnium, et omnia singulorum. Si enim hodie quisquam volens alicujus verba indicare, dicat nomen alterius a quo dicta sunt, qui tamen sit amicissimus illius cujus verba dicere voluit, et continuo recordatus, alium pro alio se dixisse, ita se corrigat ut tamen dicat: Bene dixi, nihil aliud intuens nisi inter ambos esse concordiam : quanto magis de Prophetis sanctis hoc commendandum fuit? Est et alia causa, cur hoc nomen Hieremiæ in testimonio Zachariæ sit manere permissum : vel potius sancti Spiritus auctoritate præceptum sit. Est apud Hieremiam cap. XXIII, quod emerit agrum a filio fratris sui, et dederit ei argentum, non quidem sub hoc nomine pretii, quod positum est apud Zachariam, triginta argenteis. Quod autem prophetiam de triginta argenteis ad hoc interpretatus sit Evangelista quod modo de Domino completum est, manifestum est; sed ad hoc pertinere etiam illud de agro empto quod Hieremias dicit, hinc potest mystice significari, ut non hic Zachariæ nomen poneretur qui dixit, *Triginta argenteis*, sed Hieremiæ qui dixit de agro empto; ut lecto Evangelio, atque invento nomine Hieremiæ, lecto autem Hieremia, et non invento testimonio de triginta argenteis, invento tamen agro empto, admoneatur lector utrumque conferre, et inde sensum enucleare prophetiæ, quomodo pertineat ad hoc quod in Domino completum est. Nam illud quod subjecit huic testimonio Matthæus cum ait : *Quem*

[1] Al.: « quo Zacharia. » — [2] Al.: « rogabatur. »

appretiaverunt a filiis Israel, et dederunt eos in agrum figuli, sicut constituit mihi Dominus, nec apud Zachariam, sed apud Hieremiam reperitur: unde magis ex persona Evangelistæ accipiendum est, et mystice insertum, quia hoc Domini revelatione cognoverit, et ad hanc rem quæ de Christi pretio facta est, hujusmodi pertinere prophetiam. HIERONYMUS, *De optimo genere interpretandi*[1] parum ante med. Absit ergo de pedissequo Christi quod possit argui de falso, cui cura fuit non verba et syllabas accupari, sed sententias dogmatum ponere. HIERONYMUS[2] super illud *Tunc adimpletum est.* Legi nuper in quodam Hebraico volumine, quod Nazarææ sectæ mihi Hebræus contulit, Hieremiæ aprocryphum, in quo hoc ad verbum scriptum reperi; sed tamen mihi videtur magis de Zacharia sumptum testimonium, Evangelistarum et Apostolorum more vulgato, quo[3], verborum ordine prætermisso, sensus tamen de veteri testamento proferunt exemplum.

3. Jesus autem stetit ante præsidem; et interrogavit eum præses, dicens : Tu es rex Judæorum? Dicit illi Jesus : Tu dicis. Et cum accusaretur a principibus sacerdotum et senioribus, nihil respondit. Tunc dicit illi Pilatus : Non audis quanta adversum te dicunt testimonia? Et non respondit ei ad ullum verbum; ita ut miraretur præses vehementer.

3. AUGUSTINUS, *De conc. Evangelist.* lib. III. cap. VII. Finitis his quæ Matthæus de Juda proditore interposuit, ad ordinem narrationis revertitur, dicens : *Jesus autem stetit ante præsidem.* ORIGENES, tract. XXXV. Judex totius creaturæ constitutus a Patre vide quantum se humiliavit, ut acquiesceret stare ante judicem tunc terræ Judææ; et interrogatus est interrogationem, quam forsitan deridens, aut dubitans Pilatus interrogat : unde sequitur : *Et interrogavit eum præses, dicens : Tu es Rex Judæorum?* CHRYSOSTOMUS, in homilia LXXXVI *Sup. Matth.* Id Pilatus interrogat quod adversarii contra Christum[4] continue resolvebant. Quia enim sciebant Pilatum nullam curam facientem legalium, ad publicas accusationes rem ducunt. ORIGENES, tract. XXXV. Vel pronuntiative hoc dixit Pilatus : unde et alibi scripsit in titulo, *Rex Judæorum.* Principi ergo sacerdotum respondens, *Tu dixisti*, obli- que arguit ejus dubitationem; Pilati vero sententiam confirmat pronuntiantis : unde sequitur : *Dixit ei Jesus, Tu dicis.* CHRYSOSTOMUS, in hom. LXXXVI *Sup. Matth.* Confessus est se esse regem, sed cœlestem, ut in alio Evangelio manifestius legitur. « Regnum, inquit Joan. XVIII, meum non est de hoc mundo: » ut neque Judæi, neque Pilatus excusationem habeant, huic accusationi insistentes. HILARIUS, cap. XXXII. Vel interroganti pontifici an ipse esset Jesus Christus dixerat, *Tu dixisti*, quia semper futurum Christum ex lege ipse dixisset; huic vero legis ignaro interroganti, an ipse esset rex Judæorum, dicitur, *Tu dicis*, quia per fidem præsentis confessionis salus Gentium est. HIERONYMUS, super illud, *Dixit illi Jesus, Tu dicis.* Attende autem quod Pilato, qui invitus promebat sententiam, aliqua ex parte respondit; sacerdotibus autem et principibus sacerdotum respondere noluit, indignos eos suo sermone judicans : unde sequitur : *Et cum accusaretur a principibus sacerdotum et senioribus nihil respondit.* AUGUSTINUS, *De conc. Evang.* lib. III, cap. VIII. Lucas autem ipsa crimina quæ accusantes objecerunt, aperuit : dicit enim capit. XXIII : « Cœperunt illum accusare, dicentes : Hunc invenimus subvertentem gentem nostram, et prohibentem tributa dari Cæsari, et dicentem se Christum regem esse. » Nihil autem interest ad veritatem quo ordine ista retulerint, sicut nihil interest si alius aliquid tacet quod alius commemorat. ORIGENES, tractat. XXXV. Accusatus autem Jesus, sicut tunc illis nihil respondit, sic nec modo; non fit enim eis verbum Dei, sicut aliquando factum fuerat ad Prophetas : sed neque dignum erat ut Pilato interroganti responderet, qui non habebat permanens et firmum de Christo judicium, sed ad contraria trahebatur : unde sequitur : *Tunc dixit ei Pilatus : Non audis quanta adversum te dicunt testimonia?* HIERONYMUS. Gentilis quidem est qui condemnat[5] Jesum; sed causam refert in populum Judæorum. CHRYSOSTOMUS, in hom. LXXXV *Sup. Matth.* Ideo autem hoc dicebant, quia volebat eum liberare dum se excusando responderet. Sequitur : *Et non respondit ei ad ullum verbum, ita ut miraretur præses vehementer.* Quia enim multas

[1] In Romana » edit. an. 1570, CHRYSOSTOMUS in hom. : in Veneta 1593. — [2] HIERONYMUS in homil. cum iis quæ intra parenthesim sequuntur. — [3] Al. : « qui. » — [4] Al. : « contra ipsum. » — [5] Al. : « qui contemnit. »

habentes demonstrationes ex ipsis rebus, virtutis et mansuetudinis ejus et humilitatis, tamen in ipsum indignabantur, et perverso judicio agebantur contra ipsum; propter hoc nihil respondet; et si aliquando respondet, brevia quidem dicit, ne continua taciturnitate pertinaciæ opinio de ipso accipiatur. HIERONYMUS, super *Non audis*. Vel ideo Jesus nihil respondere voluit, ne crimen diluens dimitteretur a præside, et crucis utilitas differretur. ORIGENES, tract. XXXV. Miratus est autem præses constantiam ejus: forsitan sciens, quod idoneus esset pronuntiare crimen, et tamen videbat eum in tranquilla et quieta sapientia, et gravitate non turbabili stare. Sed vehementer miratur: dignum enim ei videbatur magno miraculo ut exhibitus Christus ad criminale judicium, imperturbabilis staret ante mortem, quæ apud omnes homines terribilis æstimatur.

4. Per diem autem solemnem consueverat præses populo dimittere unum vinctum quem voluissent. Habebat autem tunc unum vinctum insignem, qui dicebatur Barabbas. Congregatis ergo illis dixit Pilatus: Quem vultis dimittam vobis, Barabbam, an Jesum qui dicitur Christus? Sciebat enim quod per invidiam tradidissent eum. Sedente autem illo pro tribunali, misit ad eum uxor ejus, dicens: Nihil tibi et justo illi: multa enim passa sum hodie per visum propter eum. Principes autem sacerdotum et seniores persuaserunt populis ut peterent Barabbam, Jesum vero perderent. Respondens autem præses ait illis: Quem vultis vobis de duobus dimitti? At illi dixerunt, Barabbam. Dicit illis Pilatus: Quid igitur faciam de Jesu qui dicitur Christus? Dicunt omnes: Crucifigatur. Ait illis præses: Quid enim mali fecit? At illi magis clamabant, dicentes: Crucifigatur. Videns autem Pilatus quia nihil proficeret, sed magis tumultus fieret, accepta aqua, lavit manus coram populo, dicens: Innocens ego sum a sanguine justi hujus; vos videritis. Et respondens universus populus, dixit: Sanguis ejus super nos et super filios nostros. Tunc dimisit illis Barabbam; Jesum autem flagellatum tradidit eis ut crucifigeretur.

4. CHRYSOSTOMUS, in hom. LXXXVI *Sup. Matth.* Quia Christus ad accusationes Judæorum nihil responderat, per quod posset eum Pilatus ab accusationibus Judæorum excusatum habere, aliud machinatur per quod eum liberare possit: unde dicitur: *Per diem autem solemnem consueverat præses dimittere populo vinctum unum quem voluissent.* ORIGENES, tractat. XXXV. Sic enim quasdam gratias præstant Gentes eis quos subjiciunt sibi, donec confirmetur super eos jugum ipsorum; tamen consuetudo hæc aliquando fuit apud Judæos: Saul enim non interfecit Jonatham, omni populo petente eum ad vitam. CHRYSOSTOMUS, in homil. LXXXVI *Sup. Matth.* Per hanc autem consuetudinem Christum eripere tentavit, ut neque umbram excusationis Judæi sibi derelinquant. Manifestus homicida in comparatione Christi adducitur, de quo sequitur: *Habebat autem tunc unum vinctum insignem, qui dicebatur Barabbas.* Non simpliciter dicit latronem, sed insignem, hoc est in malitia diffamatnm. HIERONYMUS, super *Habebat tunc unum vinctum in carcere.* Iste Barabbas in Evangelio quod inscribitur juxta Hebræos, filius magistri eorum interpretatur qui propter seditionem et homicidium fuerat condemnatus. Offert autem optionem eis Pilatus dimittendi quem vellent, latronem an Jesum, non dubitans Jesum potius eligendum: unde sequitur; *Congregatis autem illis, dixit Pilatus: Quem vultis dimittam vobis, Barabbam, an Jesum qui dicitur Christus?* CHRYSOSTOMUS, in homil. LXXXVI *Sup. Matth.* Quasi dicat: Si non vultis sicut innocentem dimittere, saltem condemnatum festivitati donetis[1]. Si enim oportebat in peccatis manifestis existentem dimittere, multo magis in dubiis. Vide autem ordinem conversum. Petitio pro condemnatis solet esse plebis, concessio autem Principis: nunc autem contrarium gestum est: Princeps enim petit a plebe, et plebs ferocior redditur. GLOSSA. Quare autem Pilatus ad liberationem Christi laboravit, manifestat Evangelista cum subdit: *Sciebat enim quod per invidiam tradidissent eum.* REMIGIUS. Quæ autem invidia fuerit, Joannes manifestat, qui narrat, cap. I, eos dixisse: « Ecce mundus totus post eum vadit, et si dimittimus eum sic, omnes credent in eum. » Notandum etiam, quia loco ejus quod Matthæus dicit, *An Jesum qui dicitur Christus?* Marcus dicit, cap. XV: « Vultis dimittam vobis regem Judæorum? » Soli namque reges Judæorum ungebantur, et ab ipsa unctione, Christi vocabantur. CHRYSOSTOMUS, in homilia LXXXVI *Sup. Matth.* Deinde subditur aliud quod sufficiens erat omnes a passione revocare; sequitur enim: *Sedente autem illo pro tribunali, misit ad eum uxor ejus dicens: nihil tibi et justo illi.* Cum demonstratione enim quæ erat a rebus et somnus non parvum quid erat. RA-

[1] Al.: « dimittatis. »

BANUS. Notandum vero, quia tribunal sedes est judicis, solium regum, cathedra magistrorum. In visionibus autem et somniis gentilis viri uxor hoc intellexit quod Judæi vigilantes nec credere, nec intelligere voluerunt. HIERONYMUS, super *Sedente autem illo.* Nota etiam, quod Gentilibus sæpe a Deo somnia revelantur, et quod in Pilato et uxore ejus justum Dominum confitentibus gentilis populi testimonium sit. CHRYSOSTOMUS, in homil. LXXXVI *Sup. Matth.* Sed cujus gratia non ipse Pilatus somnium vibebat? Quia illa magis digna erat; vel quia si Pilatus vidisset, non æqualiter sibi creditum esset; vel forte neque dixisset: propter hoc dispensatur a Deo quod mulier vidit ut manifestum omnibus fieret. Et non simpliciter videt, sed et patitur multa: sequitur enim: *Multa enim passa sum hodie per visum propter eum*: ut scilicet a compassione quæ erat ad uxorem, desidior fieret vir circa occisionem. Sed et tempus non parum conferebat; etenim eadem nocte vidit. AUGUSTINUS, *In ser. de Pass.* Sic ergo Judex terretur in conjuge; et ut crimini Judæorum non præbeat in judicio consensum, pertulit in uxoris afflictione judicium: judicatur ipse qui judicat, et torquetur antequam torqueat. RABANUS, super *Nihil tibi et justo illi.* Vel aliter. Nunc demum diabolus intelligens per Christum se spolia sua amissurum; sicut primum per mulierem mortem intulerat, ita per mulierem vult Christum de manibus Judæorum liberare, ne per ejus mortem mortis amittat imperium. CHRYSOSTOMUS, in homil LXXXVI *Sup. Matth.* Nihil autem præmissorum Christi adversarios movit, quia eos omnino invidia excæcaverat: unde ex propria malitia plebem corrumpunt: et hoc est quod sequitur: *Principes autem sacerdotum et seniores persuaserunt populo ut peterent Barabbam, Jesum vero perderent.* ORIGENES, tract. XXXV. Et est videre nunc quomodo populus Judæorum a senioribus suis et Judaicæ culturæ doctoribus suadetur, et excitatur adversus Jesum, ut perdant eum.

Sequitur: *Respondens autem præses ait illis: Quem vultis vobis de duobus dimitti?* GLOSSA. Respondisse autem dicitur Pilatus hæc dicens, sive ad ea quæ uxor nuntiaverat, sive ad petitionem populi, qui juxta consuetudinem aliquem in die festo sibi dimitti petebat. ORIGENES, *ut supra.* Turbæ autem quasi feræ, quæ spatiosam ambulant viam, voluerunt sibi Barabbam habere solutum: unde subditur: *At illi dixerunt, Barabbam.* Ideo gens illa habet seditiones et homicidia et latrocinia, secundum quosdam gentis suæ in rebus quæ foris habentur, secundum autem omnes, intus in anima. Ubi enim non est Jesus; illic lites et prælia sunt; ubi autem est, ibi sunt omnia bona et pax. Omnes etiam qui Judæis sunt similes, vel in dogmate vel in vita, Barabbam sibi solvi desiderant: quicumque enim mala agit, solutus est in corpore ejus Barabbas, Christus autem vinctus; qui autem bona agit, Christum habet solutum, Barabbam vinctum. Voluit autem Pilatus pudorem tantæ iniquitatis eis incutere: unde sequitur: *Dicit illis Pilatus: Quid igitur faciam de Jesu qui dicitur Christus?* Non solum autem hoc, sed et mensuram colligere volens impietatis eorum. Illi autem nec hoc erubescunt, quod Pilatus Jesum Christum esse confitebatur, nec modum impietatis servant, unde sequitur: *Dicunt omnes, Crucifigatur*: in quo multiplicaverunt impietatis suæ mensuram, non solum homicidam postulantes ad vitam, sed etiam justum ad mortem, et ad mortem turpissimam crucis. RABANUS. Pendentes siquidem in ligno crucifixi, clavibus ad lignum pedibus manibusque confixi producta morte necabantur, et diu vivebant in cruce, non quia longior vita eligebatur, sed quia mors ipsa protendebatur, ne dolor citius finiretur. Verum Judæi de morte pessima cogitabant, sed a Domino, non intelligentibus eis, electa erat; ipsam enim crucem diabolo superato erat tamquam trophæum in frontibus fidelium positurus HIERONYMUS, super *Quid igitur faciam de Jesu?* Cum autem hoc responderent, non statim acquievit, sed juxta suggestionem uxoris, quæ mandaverat, *Nihil tibi, et justo illi*, ipse quoque respondit: unde sequitur: *Ait illis præses: Quid enim mali fecit?* Hoc dicendo Pilatus, absolvit Jesum. Sequitur: *At illi magis clamabant dicentes, Crucifigatur*: ut impleretur quod in Psalmo dicitur: « Circumdederunt me canes multi, congregatio malignantium obsedit me »: et illud Hieremiæ cap. XII: « Facta est mihi hereditas mea sicut leo in silva; dederunt super me vocem suam. » AUGUSTINUS, *De cons. Evan.* lib. III, cap. VIII. Sæpius autem Pilatus cum Judæis egit, volens ut dimitteretur Jesus: quod paucissimis verbis testatur Matthæus cum

subdit: *Videns Pilatus quia nihil proficiebat, sed magis tumultus fieret*: quod non diceret, nisi multum ille conatus fuisset, quamvis tacuerit quoties hoc tentavit ut erueret Jesum furori eorum.

Sequitur: *Accepta aqua, lavit manus coram populo, dicens: Innocens ego sum a sanguine justi hujus.* REMIGIUS. Mos enim erat aqud antiquos ut cum vellet quis se ostendere immunem ab aliquo crimine, accepta aqua, lavaret manus suas coram populo. HIERONYMUS, super *Videns Pilatus quod nihil proficeret.* Pilatus ergo accepit aquam, juxta illud propheticum, Psal. XXV: « Lavabo inter innocentes manus meas: » quodammodo in hoc contestans, et dicens: Ego quidem innocentem volui liberare: sed quoniam seditio oritur, et rebellionis mihi contra Cæsarem crimen impingitur, innocens sum a sanguine justi hujus. Judex ergo qui cogitur contra Dominum ferre sententiam, non damnat oblatum, sed arguit offerentes, justum esse pronuntians eum qui crucifigendus est. Sequitur, *Vos videritis*, quasi dicat: Ego minister legum sum, vox vestra sanguinem fundit. Sequitur: *Et respondens universus populus dixit*: *Sanguis ejus super nos, et super filios nostros.* Perseverat usque in præsentem diem hæc imprecatio super Judæos, et sanguis Domini non aufertur ab eis. CHRYSOSTOMUS, in hom LXXXVII *Sup. Matth.* Intuere autem et hic Judæorum multam insaniam: eorum enim impetus et perniciosa concupiscentia non permittit eos quæ oportet, inspicere, et sibi maledicunt dicentes: *Sanguis ejus super nos*; quin et ad filios maledictionem attrahunt, dicentes: *Et super filios nostros.* Sed tamen misericors Deus eorum sententiam non firmavit; sed ex eis et eorum filiis suscepit qui pœnitentiam egerunt: etenim et Paulus ex ipsis fuit et multa millia eorum qui in Hierosolymis crediderunt. LEO Papa in ser. VIII *De Pass.* Excessit ergo Pilati culpam facinus Judæorum; sed nec ipse evasit reatum, qui reliquit proprium judicium, et in crimen transivit alienum: sequitur enim: *Tunc dimisit illis Barabbam, Jesum autem flagellatum tradidit eis, ut crucifigeretur.* HIERONYMUS, super *Tunc dimisit illis.* Sciendum est autem Pilatum Romanis legibus ministrasse, quibus sancitum est ut qui crucifigitur, prius flagellis verberetur. Traditur itaque [1] Jesus militibus verberandus, et illud sanctissimum corpus pectusque Dei capax flagellis secuerunt. CHRYSOSTOMUS, *In serm. de Pass.* Ecce Dominus aptatur ad verbera, ecce jam cæditur: rupit sanctam cutem violentia flagellorum; repetitis ictibus crudelia verbera scapularum terga conscindunt. Proh dolor! jacet extensus ante hominem Deus, et supplicium patitur rei in quo nullum peccati vestigium potuit iuveniri. HIERONYMUS. Hoc autem factum est ut quia scriptum erat Psal. XXXI: « Multa flagella peccatoram, » illo flagello nos a verberibus liberemur. In lavacro etiam manuum Pilati, Gentilium omnia opera purgantur, et ab impietate Judæorum nos alieni efficimur. HILARIUS, cap. XXXIII. Hortantibus autem sacerdotibus populus Barabbam elegit, qui interpretatur patris filius, in quo arcanum futuræ infidelitatis ostenditur, Christo Antichristum peccati filium præferendo. RABANUS super *Tunc dimisit illis Barabbam.* Barabbas etiam, qui seditiones faciebat in turbis, dimissus est populo Judæorum, idest diabolus, qui usque hodie regnat in eis; et idcirco pacem habere non possunt.

5. Tunc milites præsidis suscipientes Jesum in prætorio, congregaverunt ad eum universam cohortem; et exuentes eum, chlamydem coccineam circumdederunt ei; et plectentes coronam de spinis posuerunt super caput ejus, et arundinem in dextera ejus; et genu flexo ante eum, illudebant ei, dicentes: Ave rex Judæorum. Et expuentes in eum, acceperunt arundinem, et percutiebant caput ejus.

5. AUGUSTINUS, *De concor. Evang.* lib. III, cap. IX. Post accusationes Christi, consequens est ut ipsam Domini passionem videamus, quam Matthæus sic incipit: *Tunc milites præsidis suscipientes Jesum in prætorio, congregaverunt ad eum universum cohortem.* HIERONYMUS, super *Tunc milites præsidis.* Quia enim rex Judæorum fuerat appellatus, et hoc ei scribæ et sacerdotes crimen objecerant, quod sibi in populo Israel usurparet imperium, illudentes hoc faciunt, ut nudatum pristinis vestibus induant chlamydem coccineam pro rufo linteo, quo reges veteres utebantur, et pro diademate imponant ei coronam spineam, pro sceptro regali dent calamum, et adorent quasi regem: et hoc est quod subditur: *Et exuentes eum, chlamydem coccineam circumdede-*

[1] Sic A, B, C, D. — Parm.: « igitur. »

runt ei, et plectentes coronam de spinis posuerunt super caput ejus. AUGUSTINUS, *De conc. Evang.* lib. III, cap. IX. Per hoc autem intelligitur Marcum dixisse indutum purpura. Pro regia enim purpura chlamys illa coccinea ab illudentibus adhibita erat; et est rubra quædam purpura cocco simillima. Potest etiam fieri ut purpuram etiam Marcus commemoraverit, quam chlamys habebat, quamvis esset coccinea. CHRYSOSTOMUS, in homil. LXXXVI *Sup. Matth.* Quæ igitur erit nobis cura de reliquo, si contumelias ab aliquo patiamur, postquam Christus hoc passus est? Etenim quod fiebat in Christum, ultimus terminus contumeliæ erat; nec una particula tantum, sed universum corpus patiebatur injurias : caput per coronam et arundinem et colaphos; facies, quia inspuebatur; genæ, quia alapis cædebatur; corpus totum per flagella, et quia denudatum est per circumdationem chlamydis, et per fictam adorationem; manus per arundinem, quam dederunt ei pro sceptro; ac si timerent ne aliquid prætermitterent gravissimæ præsumptionis, AUGUSTINUS, *De conc. Evang.* lib. III, cap. IX. Apparet autem Matthæum recapitulando ista commemorasse, non quod tunc factum sit cum eum Pilatus crucifigendum tradidisset, Joannes enim antequam diceret quod eum Pilatus crucifigendum tradiderit, ista commemoravit. HIERONYMUS, *hoc loco.* Nos autem omnia hæc intelligamus mystice. Quomodo enim Caiphas dixit, Oportet unum hominem mori pro omnibus, nesciens quid diceret; sic et isti quodcumque fecerunt, licet alia mente fecerint, tamen nobis qui credimus, sacramenta tribuebant. In chlamyde coccinea, opera Gentium cruenta sustentat; in corona spinea maledictum solvit antiquum, in calamo venenata occidit animalia; sive calamum tenebat in manu, ut sacrilegium scriberet Judæorum. HIERONYMUS. Vel aliter. Susceptis omnibus corporis nostri infirmitatibus a Domino, omnium deinde martyrum [1], quibus regnum secum erat debitum, sanguine [2] in cocci colore perfunditur, spinis quoque, idest compungentium quondam peccatis Gentium, coronatur : est enim aculeus in spinis, ex quibus Christo victoriæ corona contexitur. In calamo vero earumdem Gentium infirmitas atque inanitas manu comprehensa firmatur; quin etiam capiti ejus illiditur, ut infirmitas Gentium manu Christi comprehensa etiam in Deum Patrem, qui caput ejus est, conquiescat. ORIGENES, tract. XXXV. Vel calamus mysterium fuit, quod priusquam crederemus, confidebamus in virga arundinea Ægypti, vel cujuscumque regni contrarii Deo ; quem accepit, ut triumphet eum in ligno crucis. Percutiunt autem cum hoc calamo caput Christi Jesu, quoniam semper regnum illud verberat Deum Patrem caput Salvatoris. REMIGIUS. Vel aliter. Per [3] chlamydem coccineam caro Domini designatur, quæ rubra dicitur propter sanguinis effusionem; per spineam coronam susceptio peccatorum nostrorum, quia in similitudinem carnis peccati apparuit. RABANUS, super *Et expuebat.* Calamo igitur Christi caput percutiunt qui divinitati ejus contradicentes, errorem suum auctoritate sanctæ Scripturæ, quæ calamo scribitur, confirmare conantur. Spuunt in faciem ejus qui præsentiam gratiæ illius verbis execrandis respuunt, et Jesum in carne venisse denegant. Falso autem illum adorant qui in eum credunt, sed perversis actibus despiciunt. AUGUSTINUS, *De quæst. Evang.* lib. II, quæst. LI. Quod autem Dominum in passione exuerunt veste propria, et induerunt fucata, signati sunt hæretici, qui eum dicunt verum corpus non habuisse, sed fictum.

6. Et postquam illuserunt ei, exuerunt eum chlamyde, et induerunt eum vestimentis ejus, et duxerunt eum ut crucifigerent. Exeuntes autem, invenerunt hominem Cyrenæum, nomine Simonem; hunc angariaverunt, ut tolleret crucem ejus. Et dederunt ei vinum bibere cum felle mixtum. Et cum gustasset, noluit bibere.

6. GLOSSA. Postquam Evangelista commemoravit ea quæ ad illusionem Christi pertinent, nunc narrare incipit crucifixionis ipsius : unde dicitur : *Et postquam illuserunt ei, exuerunt eum chlamyde, et induerunt eum vestimentis suis, et duxerunt eum ut crucifigerent.* AUGUSTINUS, *De conc. Evang.* lib. III, cap. IX. Hoc autem in fine factum esse intelligitur, cum jam duceretur ad crucifigendum; postquam scilicet Pilatus tradidit eum Judæis. HIERONYMUS, super *Postquam illuserunt ei.* Notandum autem quod quando flagellatur Jesus et cons-

[1] Al. : « omne deinde nostrum. » — [2] Sic A, B, C, D, et P. Nicolai. — Parm. omittit : « in. » — [3] Al. omittitur : « per. »

puitur, non habet propria vestimenta, sed ea quæ propter peccata nostra sumpserat; cum autem crucifigitur et illusionis pompa præterierit, tunc pristinas vestes recipit, et proprium assumit ornatum; statimque elementa turbantur, et creatori dat testimoninm creatura tract. XXXV. Et de chlamyde quidem scriptum est, quoniam denuo expoliaverunt eum; de corona autem spinea nihil tale Evangelistæ scripserunt; ut jam non sint spinæ nostræ antiquæ, postquam semel eas a nobis abstulit Jesus super venerabile caput suum. CHRYSOSTOMUS, in hom. *De cruce de latrone.* Non autem voluit Dominus pati sub tecto, non in templo Judaico, ne putares pro illa tantum plebi oblatum; et ideo foras civitatem, foras muros, ut scias quod sacrificium est commune, quod totius terræ est oblatio, quod communis est purificatio; et hoc signatur cum dicitur : *Exeuntes invenerunt hominem Cyrenæum nomine Simonem* : *hunc angariaverunt ut tolleret crucem ejus.* HIERONYMUS, super *Exeuntes invenerunt.* Ne quis autem putet huic loco Evangelistæ Joannis historiam esse contrariam : ille enim dicit, exeuntem Dominum de prætorio portasse crucem suam; Matthæus autem refert, quod invenerunt hominem Cyrenæum, cui imposuerunt crucem Jesu. Sed hoc inteiligendum est quod egrediens de prætorio Jesus ipse portaverit crucem suam; postea obviam habuerunt Simonem, cui portandam crucem imposuerunt. ORIGENES, tract. XXV. Aut egressi quidem angariaverunt Simonem; appropinquantes autem ad locum in quo eum fuerant suspensuri, imposuerunt crucem et ipsi, ut ipse eam portaret. Non fortuito autem angariatus est Simon; sed secundum dispositionem Dei ductus est ad hoc ut evangelica Scriptura dignus inveniretur, et ministerio crucis Christi. Non solum autem Salvatorem conveniebat accipere crucem suam, sed et nos conveniebat eam portare, salutarem nobis angariam adimplentes : nec tamen sic profecisset nobis eam accipere, sicut cum ipse eam [1] accepit. HIERONYMUS: Mystice Christum suscipiunt [2] nationes, et peregrinus obediens portat ignominiam Salvatoris. HILARIUS, cap. XXXIII. Indignum enim Judæis erat [3] Christi crucem ferre, quia fidei Gentium erat in reliquum et crucem accipere et compati. REMIGIUS. Iste enim Simon non [4] erat Hierosolymita, sed peregrinus et advena, scilicet Cyrenæus : Cyrene enim civitas est Lybiæ. Interpretatur autem Simon obediens, et Cyrenæus heres: unde pulchre per eum designatur populus Gentium, qui peregrinus erat testamentorum Dei, sed credendo factus est civis sanctorum, et domesticus et heres Dei. GREGORIUS, in hom. *In Evang.* XXXII, et lib. VIII *Moral.* cap. XXX. Vel aliter. Per Simonem, qui crucem dominicam in angariam portat, designantur abstinentes et arrogantes : quia per abstinentiam quidem carnem afficiunt, sed fructum abstinentiæ interius non requirunt : unde idem Simon crucem portat, sed non moritur, quia abstinentes et arrogantes per abstinentiam quidem corpus afficiunt, sed per desiderium gloriæ mundo vivunt.

Sequitur : *Et venerunt in locum qui dicitur Golgotha, quod est Calvariæ locus.* RABANUS. Golgotha [5] enim Syrum nomen est, et interpretatur Calvaria. HIERONYMUS, super *Venerunt in locum.* Audivi quemdam exposuisse Calvariæ locum, in quo sepultus est Adam; et ideo sic appellatum, quia ibi antiqui hominis sit conditum caput. Favorabilis interpretatio et mulcens aurem populi, nec tamen vera. Extra urbem enim et foris portam loca sunt in quibus truncantur capita damnatorum, et Calvariæ, idest decollatorum, sumpsere nomen. Propterea autem ibi crucifixus est Jesus, ut ubi prius erat area damnatorum, ibi erigerentur vexilla martyrii. Adam vero sepultum juxta Ebron et Arbec, in Jesu filii Nave volumine legimus. HILARIUS, cap. XXXIII. Locus autem crucis talis est, ut positus in medio terræ, ad capessendam Dei cognitionem universis gentibus esset æqualis.

Sequitur : *Et dederunt ei vinum bibere cum felle mixtum.* AUGUSTINUS, *De concor. Evang.* lib. III, cap. XI. Hoc Marcus ita narrat cap. XV : « Et dabant ei bibere myrrhatum vinum. » Fel quippe pro amaritudine Matthæus posuit : myrrhatum enim vinum amarissimum est : quamquam fieri possit ut fel et myrrha vinum amarissimum redderent. HIERONYMUS, super *Et dederunt ei acetum bibere.* Amara vitis amarum vinum facit; quo

[1] Al. deest : « eam. » — [2] Al. : « mystice enim crucem suscipiunt. » — [3] Al. : « indignus enim Judæos erat. » — [4] Al. deest : « non. » — [5] Sic A, B, C, D : « Golgatha... Calvariæ. »

potant Dominum Jesum, ut impleatur quod scriptum est Psal. LXVII : « Dederunt in cibum meum fel : » Et Deus loquitur ad Hierusalem Hier. II : « Ego te plantavi vineam veram : quomodo facta es in amaritudinem vitis aliena? »

Et cum gustasset, noluit bibere. AUGUSTINUS, *De conc. Evang.* lib. III, cap. XI. Quod autem Marcus ait *loc. cit.* « Et non accepit, » intelligitur, non accepit ut biberet; gustavit autem, sicut Matthæus testis est : et quod idem Matthæus ait, *Noluit bibere;* hoc Marcus dixit, « Non accepit. » Tacuit etiam, quod gustavit; quod autem cum gustasset noluit bibere, hoc indicat, quod gustavit quidem pro nobis mortis amaritudinem, sed tertia die resurrexit. HILARIUS, cap. XXXIII. Vel ideo oblatum vinum felle admixtum bibere recusavit : non enim æternæ gloriæ incorruptioni, peccatorum amaritudo miscetur.

7. Postquam autem crucifixerunt eum, diviserunt vestimenta ejus, sortem mittentes, ut impleretur quod dictum est per Prophetam, dicentem : Diviserunt sibi vestimenta mea, et super vestem meam miserunt sortem. Et sedentes servabant eum. Et imposuerunt super caput ejus causam ipsius scriptam : Hic est Jesus rex Judæorum. Tunc crucifixi sunt cum ex duo latrones, unus a dextris, et unus a sinistris.

7. GLOSSA. Præmisso quomodo Christus ad locum passionis est ductus, hic Evangelista ipsam passionem prosequitur, genus mortis exponens, cum dicit : *Postquam autem crucifixerunt eum.* AUGUSTINUS, in lib. LXXXIII *Quæstionum* quæst. XXV. Sapientia quidem Dei hominem ad exemplum quod recte viveremus, suscepit. Pertinet autem ad vitam rectam ea quæ non sunt metuenda non metuere. Sunt autem homines qui quamvis mortem ipsam non timeant, genus tamen mortis horrescunt. Ut ergo nullum mortis genus recte viventi homini metuendum esset, illius hominis cruce ostendendum fuit. Nihil enim erat inter omnia genera mortis illo genere execrabilius et formidabilius. AUGUSTINUS, *In ser. de Passione.* Quantum autem valeat virtus crucis, advertat sanctitas vestra. Contempsit Adam præceptum, accipiens ex arbore pomum; sed quicquid Adam perdidit, Christus in cruce invenit. De diluvio aquarum humanum genus arca lignea liberavit : de Ægypto Dei populo recedente, Moyses mare virga divisit, Pharaonem prostravit, et populum Dei redemit. Idem Moyses lignum in aquam misit, et amaram aquam in dulcedinem commutavit. Ex lignea virga de spirituali petra salutaris unda profertur : et ut Amalec vinceretur, circa virgam Moyses expansis manibus extenditur : et lex Dei arcæ testamenti creditur ligneæ : ut his omnibus ad lignum crucis, quasi per gradus quosdam, veniatur. CHRYSOSTOMUS in hom. *De cruce et latrone.* Ideo et in excelso ligno, non sub tecto, passus est, ut etiam ipsius aeris natura mundetur; sed et terra simile beneficium sentiebat, decurrentis de latere sanguinis stillatione mundata. GLOSSA Anselmi. Lignum etiam crucis significare videtur Ecclesiam in quatuor mundi partibus diffusam. RABANUS, super *Postquam crucifixerunt.* Vel secundum moralem sensum, crux per suam latitudinem significat hilaritatem operantis, quia tristitia angustias facit : latitudo enim crucis est in transverso ligno, ubi figuntur manus; per manus autem opera intelligimus. Per altitudinem autem, cui caput adjungitur, significatur expectatio retributionis de sublimi justitia Dei. Longitudo autem qua totum corpus extenditur, tolerantiam designat : unde longanimes dicuntur qui tolerant. Profundum autem quod terræ infixum est, secretum sacramenti præfigurat. HILARIUS, cap. XXXIII. Sic ergo in ligno vitæ cunctorum salus et vita suspenditur unde dicitur : *Postquam autem crucifixerunt* eum, diviserunt *vestimenta ejus, sortem mittentes.* AUGUSTINUS, *De concor. Evang.* lib. III, cap. XII. Hoc breviter a Matthæo dictum est; Joannes autem distinctius explicat quemadmodum gestum est cap. XX : « Milites (inquit) cum crucifixissent eum, acceperunt vestimenta ejus, et fecerunt quatuor partes, unicuique militi partem, et tunicam. Erat autem tunica inconsutilis. » CHRYSOSTOMUS in hom. LXXXVII *Sup. Matth.* Notandum ergo, quod non parva hæc abjectio Christi erat : quasi enim circa dehonoratum et omnium vilissimum in Christo hoc agebant; in latronibus autem nihil tale operati sunt. Dividere enim vestimenta in condemnatis valde vilibus et abjectis fit, et nihil aliud habentibus. HIERONYMUS, *ubi supra.* Hoc autem quod circa Christum gestum est, in Psalmo XXII fuerat prophetatum : et ideo sequitur : *Ut adimpleretur quod dictum est per Prophetam dicentem* : *Diviserunt sibi vestimenta mea, et super vestem meam miserunt sortem.* Sequitur :

Et sedentes servabant eum, scilicet milites. Diligentia militum et sacerdotum nobis profuit, ut major et apertior resurgentis virtus appareat. Sequitur : *Et imposurunt super caput ejus causam ipsius scriptam : Hic est Jesus rex Judæorum.* Non possum autem digne admirari pro rei magnitudine, quod emptis falsis testibus, et ad seditionem clamoremque infelici populo concitato, nullam aliam invenerunt causam interfectionis ejus, nisi quod rex Judæorum esset : et illi forsitan illudentes ridentesque hoc fecerunt. REMIGIUS. Divinitus autem procuratum fuit ut talis titulus super caput ejus poneretur, ut per hoc Judæi agnoscerent quoniam nec etiam occidendo facere potuerunt ut eum regem non haberent : per mortis enim patibulum non amisit imperium, sed potius corroboravit. ORIGENES, tract. XXXV. Et princeps quidem sacerdotum, secundum litteram legis, portabat in capite suo sanctificationem Domini scriptam ; verus autem Princeps sacerdotum et rex Jesus in cruce quidem habet scriptum, *Hic est rex Judæorum;* ascendens autem ad Patrem, pro litteris et pro nomine quo nominatur, habet ipsum Patrem. RABANUS. Quia enim rex simul et sacerdos est, cum suæ carnis hostiam in altari crucis offerret, regis quoque dignitatem titulus prætendit : qui non infra, sed supra crucem ponitur : quia licet in cruce pro nobis hominis infirmitate dolebat, super crucem tamen regis majestas fulgebat ; quam per crucem non perdidit, sed potius confirmavit.

Sequitur : *Tunc crucifixi sunt cum eo duo latrones, unus a dextris, et unus a sinistris.* HIERONYMUS. Sicut enim pro nobis maledictum crucis factus est Christus, sic pro omnium salute inter noxios, quasi noxius crucifigitur. LEO Papa in ser. IV *De Passione Domini.* Duo autem latrones, unus ad dexteram et unus [1] ad sinistram, crucifiguntur, ut ipsa patibuli specie monstraretur illa quæ in judicio ipsius omnium hominum est facienda discretio. Passio igitur Christi salutis nostræ continet sacramentum ; et de instrumento quod iniquitas Judæorum paravit ad pœnam, potentia Redemptoris, gradum fecit ad gloriam. HILARIUS, cap. XXXIII. Vel aliter. Duo latrones lævæ ac dexteræ affiguntur, omnem humani generis universitatem vocari ad sacramentum passionis Domini ostendentes ; sed quia per diversitatem fidelium ac infidelium fit omnium secundum dexteram sinistramque divisio, unus ex duobus ad dexteram ejus situs, fidei justificatione salvatur. REMIGIUS. Vel per istos duos latrones designantur omnes qui arctioris vitæ continentiam apprehendunt : quicumque enim sola intentione placendi Deo hoc faciunt, designantur per illum qui a dextris Dei crucifixus est ; qui vero pro appetitu humanæ laudis vel aliqua minus digna intentione, designantur per illum qui a sinistris crucifixus est.

8. Prætereuntes autem blasphemabant eum, moventes capita, et dicentes : Vah qui destruis templum Dei, et in triduo illud reædificas : salva temetipsum : si Filius Dei es, descende de cruce. Similiter et principes sacerdotum illudentes eum scribis et senioribus dicebant : Alios salvos fecit; se ipsum non potest salvum facere. Si rex Israel est, descendat nunc de cruce, et credimus ei. Confidit in Deo, liberet nunc eum si vult : dixit enim, Quia Filius Dei sum. Idipsum autem et latrones qui crucifixi erant cum eo, improperabant ei.

8. CHRYSOSTOMUS in homil. LXXXVII *Sup. Matth.* Cum Christum denudassent et crucifixissent, ultra procedunt, et in cruce videntes affixum exprobrant ei : unde dicitur : *Prætereuntes autem blasphemabant eum moventes capita sua.* HIERONYMUS. Blasphemabant quidem, quia prætergrediebantur viam, et in vero itinere Scripturarum ambulare nolebant. Movebant autem capita sua, quia jam ante moverant pedes, et non stabant supra petram. Idipsum autem insultans dicit fatuus populus, quod falsi testes confixerant : unde sequitur : *Et dicentes : Vah qui destruis templum Dei, et in triduo illud reædificas.* REMIGIUS. *Vah* interjectio est insultantis, sive irridentis. HILARIUS, cap. XXXIII. Quid ergo veniæ erit, cum post triduum reædificatum templum Dei in corporis resurrectione cernetur? CHRYSOSTOMUS in hom. LXXXVII *Sup. Matth.* Et quasi prioribus signis incipientes detrahere, subjungunt : *Salva temetipsum. Si Filius Dei es, descende de cruce.* CHRYSOSTOMUS in hom. *De cruce et latrone.* Sed e contrario, quia Filius Dei est, ideo non descendit de cruce : nam ideo venit ut crucifigeretur pro nobis.

Sequitur : *Similiter et principes sacerdotum illudentes cum scribis et senioribus dicebant : Alios salvos fecit, seipsum non*

[1] Al. : « et alius. »

potest salvum facere. HIERONYMUS, super *Alios salvos fecit.* Etiam nolentes Scribæ et Phrarisæi confitentur quod alios salvos fecerint. Itaque vestra vos condemnat sententia : qui enim alios salvos fecit, utique si vellet, et seipsum salvare poterat.

Sequitur : *Si rex Israel est, descendat nunc de cruce; et credimus ei.* CHRYSOSTOMUS in serm. *De Passione Domini.* Considera autem nunc vocem filiorum diaboli, quomodo imitantur vocem paternam. Diabolus enim dicebat, supra IV : *Mitte te deorsum, si Filius Dei es*, et Judæi dicunt : *Si Filius Dei es, descende de cruce.* LEO Papa ser. IV *De Passione.* De quo erroris fonte, Judæi, talium blasphemiarum venena potastis? Quis vobis magister tradidit? Quæ doctrina persuasit, quod illum regem Israel, illum Dei Filium credere debeatis, qui se aut crucifigi non sineret, aut a confixione clavorum liberum corpus excuteret? Non hæc vobis legis mysteria aut Prophetarum ora cecinerunt sed illud vere legistis Isa. I : « Faciem meam non averti a confusione sputorum. » Et iterum Psalm. XXI : « Foderunt manus meas et pedes meos; dinumeraverunt omnia ossa mea. » Numquid legistis : Dominus descendit de cruce? Sed legistis Psal. XCVIII : « Dominus regnavit a ligno. » RABANUS, super *Si Filius Dei es.* Si autem tunc de cruce surgeret, insultantibus cedens, virtutem nobis patientiæ non demonstraret; sed expectavit paululum, irrisionem sustinuit : et qui de cruce surgere noluit, de sepulcro resurrexit. HIERONYMUS, *ibidem.* Fraudulenta autem est promissio cum addunt, *et credimus ei.* Quid enim plus est, de cruce adhuc viventem descendere, an de sepulcro mortuum resurgere? Resurrexit, et non credidistis; ergo etiam si de cruce descenderet, non crederetis. Sed mihi videntur hoc dæmones immittere. Statim enim ut crucifixus est Dominus, senserunt virtutem crucis et intellexerunt fractas vires suas esse ; et hoc agunt ut de cruce descendat. Sed Dominus sciens adversariorum insidias, permanet in patibulo, ut diabolum destruat.

Sequitur : *Confidit in Deo : liberet eum nunc si vult.* CHRYSOSTOMUS in hom. LXXXVII *Sup. Matth.* O inquinati valde! Numquid Prophetæ et justi non erant, quia eos non eripuit a periculis Deus? Si autem illorum gloriæ non obfuit quod eis pericula induxistis : multo magis in isto non oportebat vos scandalizari per ea quæ patitur, quia semper per ea quæ dixit, hanc vestram removit suspicionem. Sequitur : *Dixit enim, Quia Filius Dei sum* : per quod ostendere volebant eum pati ob seductoris et erronei causam, et sicut superbum et vane gloriantem in his quæ dicebat. Sic ergo non solum Judæi et milites desubtus eum deridebant, sed et desuper latrones cum eo crucifixi : unde sequitur : *Idipsum autem et latrones, qui crucifixi erant cum eo, improperabant ei.* AUGUSTINUS, *De cons. Evang.* lib. III cap. XVI. Potest autem putari Lucas repugnare ei quod hic dicitur, qui dicit, quod unus de latronibus blasphemabat eum, quem alter increpabat, nisi intelligamus Matthæum breviter restringentem hunc locum, pluralem numerum pro singulari posuisse ; sicut in epistola *Ad Hebræos* cap. XI, legimus pluraliter dictum, « Clauserunt ora leonum, » cum solus Daniel significari intelligatur. Quid autem usitatius quam ut aliquis dicat, En rustici mihi insultant, etiamsi unus insultet? Esset autem contrarium, si Matthæus dixisset, ambos latrones conviciatos Domino ; cum vero dictum est *latrones*, nec additum est Ambo, potuit usitato locutionis modo per pluralem numerum significari. HIERONYMUS, super *Latrones improperabant.* Vel potest dici, quod primum uterque [1] blasphemaverit; deinde, sole fugiente, terra commota, saxisque diruptis, et ingruentibus tenebris, unus crediderit in Jesum, et priorem negationem sequenti confessione emendaverit. CHRYSOSTOMUS in hom. LXXXVII *Sup. Matth.* Ut enim non existimes ex quadam conniventia [2] id gestum fuisse, neque latronem fuisse qui latro videbatur ; a contumelia ostendit tibi quoniam etiam in cruce positus latro erat et inimicus, et repente transmutatus est. HILARIUS, cap. XXXIII. Quod autem latrones ambo conditionem ei passionis exprobrant, universis etiam fidelibus scandalum crucis futurum esse significat. HIERONYMUS, *ubi supra.* Vel in duobus latronibus uterque populus Gentilium et Judæorum primo Dominum blasphemavit ; postea signorum multitudine alter exterritus egit pœnitentiam, et usque hodie Judæos increpat blasphemantes. ORIGENES, tract. XXXV.

[1] Sic A, B, C, D. — Parm. addit. : « simul. » — Al. : « scilicet. » — [2] Al. : « convenientia. »

Sed et latro qui salvatus est potest esse mysterium eorum qui post multas iniquitates crediderunt in Christum.

9. A sexta autem hora tenebræ factæ sunt super universam terram usque ad horam nonam : et circa horam nonam clamavit Jesus voce magna, dicens : Eli, Eli, lammasabachtani; hoc est, Deus meus, Deus meus, ut quid dereliquisti me? Quidam autem illic stantes et audientes dicebant : Eliam vocat iste. Et continuo currens unus ex eis acceptam spongiam implevit aceto, et imposuit arundini, et dabat ei bibere. Ceteri vero dicebant : Sine videamus an veniat Elias liberans eum. Jesus autem iterum clamans voce magna, emisit spiritum.

9. Chrysostomus in hom. *De cruce et latrone*. Non poterat ferre creatura injuriam creatoris : unde sol retraxit radios suos, ne videret impiorum facinora : et ideo dicitur : *A sexta autem hora tenebræ factæ sunt super universam terram usque ad horam nonam.* Origenes, tract. xxxv. Ab hoc textu quidam calumniantur evangelicam veritatem. Defectio enim solis a sæculo semper fuit in suo tempore facta : sed defectio solis, quæ secundum consuetudinem temporum ita currentium fieri solet, non in alio tempore fit nisi in conventu solis et lunæ, quando luna subtus currens, solis impedit radios occurrentis ei : in tempore autem quo passus est Christus, manifestum est quoniam conventus non erat lunæ ad solem, quoniam tempus erat paschale, quod consuetudinis est agere quando luna plena est. Quidam autem credentium volentes defensionem aliquam inducere contra hoc, dixerunt quoniam illa defectio solis convenienter secundum cetera prodigia nova contra consuetudinem facta est. Dionysius in epistola vii *Ad Polycarpum* [1]. Inopinabiliter enim soli lunam incidentem videbamus; non enim erat conventus tempus; et rursus ipsam a nona hora usque ad vesperam ad diametrum solis supernaturaliter restitutam : eclipsim etiam ex oriente vidimus inchoatam, et usque ad solarem terminum venientem, postea regredientem, et rursus non ex eodem et defectum et repugnationem, sed e contrario secundum diametrum factam. Chrysostomus in hom. LXXXIX. Tribus etiam horis tenebræ permanserunt, cum eclipsis in momento transeat; non enim habet moram, ut sciunt illi qui consideraverunt. Origenes, tract. xxxv. Sed adversus hoc filii hujus sæculi dicunt : Quomodo hoc factum tam mirabile nemo græcorum aut barbarorum scripsit eorum qui notaverunt, si quid tale novum factum est aliquando? Et Phlegon quidem in Chronicis suis scripsit, in principatu Tiberii Cæsaris factum, sed non signavit in luna plena. Arbitror ergo sicut cetera signa quæ facta sunt in passione ipsius, scilicet velum scissum et terra tremens [2], et cetera in Hierusalem tantummodo facta sunt. Aut si latius voluerit quis extendere, ad terram Judæam, sicut in tertio libro Regum cap. xviii, dixit Abdias ad Eliam: « Vivit Deus tuus, si est gens aut regnum, ubi non misit Dominus meus quærere te : » ostendens quoniam satis eum in Gentibus quæsierat circa Judæam. Est autem consequens intelligere quasdam tenebrosissimas nubes et multas et magnas concurrisse super Hierusalem et terram Judææ; et ideo factæ sunt tenebræ profundæ a sexta hora usque ad nonam. Duæ enim creaturæ in sexta die factæ fuisse intelliguntur : ante sextam quidem animalia, in sexta autem homo ; et ideo conveniebat pro salute hominis morientem in hora sexta suspendi, et a sexta hora propter hoc tenebras fuisse factas super omnem terram usque ad nonam. Et sicut Moyse manus extendente in cœlum factæ sunt tenebræ super Ægyptios, servos Dei tenentes in servitute; similiter et Christo in sexta hora manus extendente in cruce ad cœlum super populum qui clamaverat, *Crucifige eum*, factæ sunt tenebræ, et ab omni lumine sunt privati, in signum futurarum tenebrarum, quæ comprehensuræ erant gentem Judæam. Item sub Moyse factæ sunt tenebræ super omnem terram Ægypti tribus diebus; omnibus autem filiis Israel erat lumen : sub Christo autem factæ sunt tenebræ super omnem Judæam tribus horis : quoniam propter peccata sua

[1] Sic A, B, C, D. — Parm. : « cum ambo apud Heliopolim essemus, ambo simul incidentem mirabiliter soli lunam notabamus (non enim ejusce conjunctionis tunc aderat tempus) ipsamque rursus ab hora nona usque in vesperam ad solis diametrum supra naturæ vires restitutam. Insuper et eam lunæ incidentiam observavimus ab oriente cœpisse, et usque ad solaris corporis finem pervenisse, ac tum demum resilisse, nec ex ea ut assolet, parte luminis defectum et restitutionem contigisse, sed ex adverso diametri. » — [2] Al. : « tremuit. » Sic autem sensum implet P. Nicolai : « arbitror ergo, quod sicut cetera signa quæ facta sunt passione ipsius (scilicet velum scissum et terra tremens, etc.,) in Hierusalem tantummodo facta sunt, sic et istud, etc. »

privati sunt a lumine Dei Patris et a splendore Christi, et ab illuminatione Spiritus sancti. Lumen autem super omnem reliquam terram, quod ubique illuminat omnem Ecclesiam Dei in Christo. Et si usque ad horam nonam tenebræ factæ fuerunt super Judæam, manifestum est quoniam iterum eis lumen refulsit : quia « cum plenitudo Gentium intraverit, tunc omnis Israel salvus fiet : » Rom. x. *Sup. Matth.* CHRYSOSTOMUS in homil. LXXXVIII Vel aliter. Hoc admirandum erat quod in omnem terram tenebræ sunt factæ, quod nunquam prius contigerat. In Ægypto enim solum tenebræ factæ sunt, quando pascha perficiendum erat : quæ enim tunc agebantur, horum typus erant. Et intuere, quod fuerint tenebræ in media [1] die, quando ubique terrarum dies erat : ut omnes qui habitabant terram, hoc miraculum cognoscerent. Hoc autem est signum quod petentibus [2] promittebat dare, dicens, supra XII, *Generatio prava et adultera signum quærit, et signum non dabitur ei, nisi signum Jonæ Prophetæ;* crucem signans et resurrectionem. Etenim multo mirabilius est in eo qui crucifixus erat hoc fieri, quam ambulante eo super terram. Hoc autem sufficiens erat eos convertere, non solum magnitudine miraculi, sed quia hoc gestum est postquam omnia locuti fuerant quæ voluerant, et satietatem acceperant contumeliarum. Qualiter autem non admirati sunt universi, neque æstimaverunt eum esse Deum ? Quia scilicet hominum genus tunc multa malitia et desidia detinebatur : et hoc miraculum factum confestim transiit, et non noverant quæ esset causa ejus quod gerebatur. Et propter hoc ipse postea loquitur, ut ostendat se vivere [3], et quod ipse hoc miraculum fecit : unde sequitur: *Et circa horam nonam clamavit Jesus voce magna dicens: Eli Eli, lammasabachtani ; hoc est : Deus meus, Deus meus, ut quid dereliquisti me?* HIERONYMUS, super *Circa horam nonam.* Principio vigesimi primi Psalmi usus [4] est. Illud vero quod est in medio versiculi, « Respice in me, » superfluum est : legitur enim in Hebræo: « Eli Eli lamma sabactani ; » hoc est : Deus meus, Deus meus, quare me dereliquisti ? Ergo impii sunt qui Psalmum ex persona David, sive Esther et Mardochæi dictum putant, cum etiam Evangelistæ testimonia ex eo sumpta super Salvatore intelligantur ; ut est illud : « Diviserunt sibi vestimenta mea : » et « foderunt manus meas : » CHRYSOSTOMUS in hom. LXXX. Ideo autem emisit propheticam vocem, ut usque ad ultimam horam testimonium perhibeat veteri testamento, et ut videant quoniam honorat Patrem, et non est Deo contrarius : et ideo Hebraicam vocem emisit, ut eis fieret cognita et manifesta. ORIGENES, tract. XXXV. Requirendum est autem : Quid est quod a Deo derelictus est Christus ? Et quidam quia non possunt exponere derelinqui Christum a Deo, dicunt quod per humilitatem dictum est. Sed manifeste intelligere poteris quid sit quod dicit, faciens comparationem gloriæ illius quam habuit apud Patrem ad confusionem quam contemnens sustinuit crucem. HILARIUS, lib. X *De Trinit.* Per hæc autem verba ingenia contendunt hæretica, quod aut defecisse omnino Dei Verbum in animam corporis volunt, dum corpus officio animæ vivificat : aut omnino nec fuerit Christus homo natus, quia in eo Dei Verbum modo spiritus habitaverit prophetalis ; quasi Jesus Christus animæ solum et corporis homo communis, hoc habeat sui exordium quo esse cœpit homo qui nunc a Dei Verbo contracta rursum protectione desertus clamet : *Deus meus, quare me dereliquisti ?* Vel certe in animam Verbi natura mutata, paterno Christus in omnibus usus auxilio, nunc inops ejus mortique permissus solitudinem suam conqueratur, relinquentemque se arguat. Sed inter has impias infirmasque sententias, Ecclesiæ fides imbuta apostolicis doctrinis non partitur [5] Jesum Christum, ne Filius Dei et non Filius hominis intelligatur : nam querela derelicti morientis infirmitas est ; promissio autem paradisi, viventis Dei regnum est. Habes in conquerente ad mortem relictum se esse, quia homo est ; habes eum qui moritur profitentem se in paradiso regnare, quia Deus est. Non ergo mireris verborum humilitatem, et quærimonias derelicti, cum formam servi sciens, scandalum crucis videas. GLOSSA. Dicitur autem Deus eum deseruisse in morte, quia potestati persequentium eum exposuit ; subtraxit enim protectionem, sed non solvit unionem. ORIGENES, tract. XXXV. Postquam autem

[1] Al. : « horæ. » — [2] Al. : « pœnitentibus. » — [3] Al. : « videre. » — [4] Al. : « abusus. » —

[5] Al. : « patitur. »

vidit super omnem terram Judæam tenebras, hoc dixit, ostendere volens : Dereliquisti me Pater; idest, talibus exinanitum calamitatibus tradidisti, ut populus qui fuerat apud te honoratus, recipiat quæ in me ausus est, ut privetur a lumine tuæ prospectionis; sed et pro salute Gentium dereliquisti me. Quid autem tam bonum fecerunt qui ex Gentibus crediderunt, ut pretioso sanguine super terram effuso pro eis, eruerem [1] eos a maligno? Aut quid tale dignum facti sunt homines, pro quibus patior ista? Forsitan autem et videns peccata hominum pro quibus patiebatur, dixit : *Quare me dereliquisti?* ut fierem quasi qui colligit stipulam in messe, et racemos in vindemia. Non autem æstimes humano more Salvatorem ista dixisse, propter calamitatem quæ comprehenderat eum in cruce : si enim ita acceperis, non audies magnam vocem ejus, quæ ostendit aliquid esse magnum absconditum. RABANUS, super *Deus Deus meus*. Vel Salvator hoc dixit, nostros circumferens motus qui in periculis positi, a Deo deseri nos putamus. Humana enim natura propter peccatum a Deo fuerat derelicta : sed quia Filius Dei factus est noster advocatus, quorum suscepit culpam, deplorat miseriam : in quo ostendit quantum flere debeant qui peccant, quando sic flevit qui nunquam peccavit.

Sequitur : *Quidam autem illic stantes et audientes, dicebant : Eliam vocat iste.* HIERONYMUS. Non omnes, sed quidam quos arbitror milites fuisse Romanos, non intelligentes Hebraici sermonis proprietatem; sed ex eo quod dixit, *Eli, Eli*, putant Eliam ab eo invocatum. Sin autem Judæos, qui hoc dixerint, intelligere voluerimus, hoc more sibi solito fecisse, ut Dominum imbecillitatis infament, qui Eliæ auxilium deprecetur.

Sequitur : *Et continuo currens unus ex eis, acceptam spongiam implevit aceto, et imposuit arundini, et dabat ei bibere.* CHRYSOSTOMUS, serm. VI, *feriæ v. Pass.* Sic ergo propinator fontium potatur aceto, mellis dator cibatur felle, flagellatur remissio, condemnatur venia, illuditur majestas, ridetur virtus, perfunditur largitor imbrium sputis. HILARIUS, can. XXXIII. Est autem acetum vinum quod per vitium aut incuriæ [2] aut vasis acescit; vinum autem est honor immortalitatis aut virtus. Cum igitur in Adam coacuisset, ipse accepit et potavit ex Gentibus. In calamo enim et spongia ut potaret offertur; idest ex corporibus [3] Gentium in se ad communionem immortalitatis ea quæ in nobis erant vitiata transfudit. REMIGIUS. Vel aliter. Judæi acetum erant degenerantes a vino Patriarcharum et Prophetarum; habebant fraudulenta corda, quasi spongiam cavernosis atque tortuosis latibulis. Per arundinem designatur sacra Scriptura, quæ in hoc facto implebatur : sicut enim lingua Hebræa vel græca dicitur loquela, quæ fit per linguam; sic et arundo dici posset littera, vel scriptura, quæ fit per arundinem [4]. ORIGENES, tract. XXXV. Et forsitan quicumque secundum doctrinam ecclesiasticam sapiunt, vivunt autem male, dant ei vinum bibere felle permixtum; qui autem alienas a veritate sententias applicant Christo quasi eas dicenti, hi spongiam implentes aceto imponunt calamo Scripturæ, et offerunt ori ejus.

Sequitur : *Ceteri vero dicebant : Sine, videamus an veniat Elias liberans eum.* RABANUS, *hoc loco*. Quia enim milites prave sonum vocis dominicæ intelligebant, ideo inaniter adventum Eliæ expectabant. Deum ergo, quem Salvator Hebraico sermone invocabat, inseparabiliter semper secum habebat. AUGUSTINUS *In serm. de passione* ubi supra. Cum ergo nil jam Christo restaret ex pœnis, mors moratur, quia suum esse ibi nil sentit. Suspecta est vetustati novitas. Hunc primum, hunc solum vidit hominem peccati nescium, noxa liberum, juris sui legibus nil debentem. Accedit tamen confœderata Judaico mors furori, et desperata vitæ invadit auctorem : unde sequitur : *Jesus autem iterum clamans voce magna, emisit spiritum.* Quare autem displicet, si Christus de sinu Patris ad nostram servitutem venit, ut nos suæ redderet libertati; nostram mortem suscepit, ut nos ejus morte liberemur; quando nos despectu mortis mortales in deos retulit, terrenos cœlestibus æstimavit? Quantum enim divina virtus operum contemplatione lucebat, tantum pati pro subjectis, pro servis mori, insigne est caritatis immensæ. Ergo hæc prima causa est dominicæ passionis,

[1] Al. : « emerem. » — [2] Al. : « injuriæ. » — [3] Al. omittitur : « idest. » Sic autem supplet Nicolai : « idest ex corporibus Gentium vitia corruptæ æternitatem accepit et in se, etc. » — [4] Al. repetitur hic : « quæ in hoc facto implebatur. »

quia sciri voluit quantum amaret hominem Deus, qui plus amari voluit quam timeri. Secunda causa est ut sententiam mortis, quam juste dederat, justius aboleret. Quia namque primus homo, adjudicante Deo, de reatu incurrerat mortem, et eam transmisit ad posteros; venit de cœlo secundus homo peccati nescius, ut mors damnaretur, quæ rapere jussa reos, innocentiæ ipsum invadere præsumpsit auctorem. Nec mirandum est, si pro nobis, posuit quod suscepit a nobis, scilicet animam, qui propter nos fecit tanta, et talia largitus est nobis. AUGUSTINUS, *Contra Felicianum,* cap. XIV. Absit enim a fidelibus ista suspicio, ut sic Christus senserit mortem nostram, ut quantum in se est, vita perderet vitam. Nam si hoc ita esset, quomodo illo triduo potuisse dicimus aliquid vivere, si vitæ fons dicitur aruisse? Sensit igitur mortem deitas Christi participatione humana, sive humani affectus, quem sponte susceperat : non naturæ suæ potentiam perdidit, per quam cuncta vivificat. In morte enim nostra sine dubio destitutum vita corpus animam nostram non perimit, dum discedens anima non vim suam perdit, sed quod vivificaverat hoc dimittit, et quantum in se est, alterius mortem facit, ipsa non recipit. De Salvatoris nunc anima dicemus, qui, ut non dicam propter inhabitantem divinitatem, et propter justitiam singularem, certe propter communem moriendi sortem corpus illo triduo sic potuit deserere, ut ipsa non posset penitus interire. Credo enim Dei Filium mortuum esse, non secundum pœnam injustitiæ, quam ex toto non habuit, sed secundum legem naturæ, quam pro humani generis redemptione suscepit. DAMASCENUS, lib. III *De fid. orth.*, cap. XXVII. Etsi tamen mortuus est ut homo, et sancta ejus anima ab incontaminato divisa est corpore; tamen deitas inseparabilis ab utrisque permansit; ab anima, dico, et corpore. Et neque sic [1] una hypostasis in duas divisa est : corpus enim et anima, sicut a principio in Verbi hypostasi habuerunt existentiam, ita etiam in morte. Nunquam enim neque anima [2] neque corpus propriam habuerunt hypostasim, præter eam quæ Verbi est hypostasis [3]. HIERONYMUS, super *Voce magna.* Divinæ autem potestatis indicium est emittere spiritum, ut ipse quoque dixerat Joan. X : « Nemo potest tollere animam meam a me; sed ego pono eam, et iterum sumo eam : » spiritum enim in hoc loco pro anima intelligamus; seu quod vitale aut spirituale corpus faciat, seu quod ipsius animæ substantia spiritus sit, juxta id quod scriptum est Psal. CIII : « Auferes spiritum eorum, et deficient. » CHRYSOSTOMUS in hom. LXXXVIII *Sup. Matth.* Propter hoc autem et voce magna clamavit, ut ostendatur quoniam secundum ejus potestatem id geritur. Per hoc enim quod moriens vocem emisit magnam, apertissime se verum Deum esse ostendit : quoniam homines cum moriuntur, vix tenuem vocem emittere possunt. AUGUSTINUS, *De conc. Evang.* lib. III, cap. LXXXVIII. Quid autem voce magna dixerit, Lucas declaravit : dixit enim cap. XXIII. « Et clamans Jesus voce magna, ait : Pater, in manus tuas commendo spiritum meum. » HILARIUS, cap. XXXIII. Vel spiritum cum clamore magnæ vocis emisit, dolens se non omnia peccata portare.

10. Et ecce velum templi scissum est in duas partes, a summo usque deorsum; et terra mota est, et petræ scissæ sunt, et monumenta aperta sunt, et multa corpora sanctorum, qui dormierant, surrexerunt; et exeuntes de monumentis post resurrectionem ejus venerunt in sanctam civitatem, et apparuerunt multis. Centurio autem, et qui cum eo erant custodientes Jesum, viso terræmotu et his quæ fiebant, timuerunt valde, dicentes : Vere Filius Dei erat iste. Erant autem ibi mulieres multæ a longe, quæ secutæ erant Jesum a Galilæa ministrantes ei : inter quas erat Maria Magdalene, et Maria Jacobi et Joseph mater, et mater filiorum Zebedæi.

10. ORIGENES, tract. XXXV. Magna facta sunt ex eo quod magna voce clamavit Jesus : unde sequitur : *Et ecce velum templi scissum est in duas partes a summo usque deorsum.* AUGUSTINUS, *De conc. Evang.* lib. III, cap. XIX. In quo satis ostendit tunc esse scissum cum emisit spiritum. Si autem non addidisset, *Et ecce*; sed [4] simpliciter dixisset, *Et velum templi scissum est :* incertum esset utrum ipse et Marcus hoc recapitulando commemorassent; Lucas autem ordinem tenuisset, qui cum dixisset cap. LIII : « Sol obscuratus est, » continuo subjungendum æstimavit, « Et velum templi scissum est : » an Lucas recapitulasset quod illi ordine posuissent. ORIGENES, tract. XXXV. Duo autem fuisse vela intelliguntur : unum

[1] Al. deest : « sic. » — [2] Al. : « neque enim anima. » — [3] Al. : « præter hypostasim verbi. » — [4] Al. omittitur : « sed. »

quod velat sancta sanctorum, aliud exterius sive tabernaculi, sive templi. In passione ergo Domini Salvatoris, velum quod erat a foris, conscissum est a sursum usque deorsum, ut ab initio mundi usque ad finem conscisso velamine, mysteria publicentur, quæ usque ad adventum Domini rationabiliter fuerunt occulta. Cum autem venerit quod perfectum est, tunc auferetur etiam secundum velum, ut videamus etiam quæ interius sunt occulta, scilicet veram arcam testamenti, et sicut ipsa se habet natura, videamus Cherubim et alia. HILARIUS, cap. XXXIII. Vel ideo velum templi scinditur, quia exinde populus est divisus in partes, et veli honor cum custodia Angeli protegentis aufertur. LEO Papa *In ser. de Passione* X et XVII. Est autem ad testimonium venerandæ passionis sufficiens signum elementorum inopinata [1] turbatio : unde sequitur : *Et terra mota est, et petræ scissæ sunt, et monumenta aperta sunt.* HIERONYMUS, super *Terra mota est.* Nulli enim dubium est quid significet juxta litteram magnitudo signorum, ut crucifixum Dominum suum et cœlum et terra et omnia demonstrarent. HILARIUS, cap. XXXIII. Movetur terra, quia capax hujus mortui esse non poterat; *petræ scissæ sunt*, omnia enim valida et fortia penetrans Dei Verbum et potestas æternæ virtutis irruperat; *et monumenta aperta sunt*, erant enim mortis claustra [2] reserata. Sequitur : *Et multa corpora sanctorum qui dormierunt surrexerunt* : illuminans enim mortis tenebras, et infernorum obscura collustrans, mortis spolia detrahebat. CHRYSOSTOMUS, in homil. LXXXVIII *Sup. Matth.* Ipso quidem in cruce manente eum irridentes dicebant : *Alios salvos fecit : seipsum non potest salvum facere.* Sed quod [3] in se facere noluit, in servorum corporibus, multa superabundantia demonstravit. Si enim quatriduanum Lazarum exurgere magnum fuit, multo magis eos repente qui olim dormierant, apparere viventes ; quod futuræ resurrectionis erat indicium, Ut autem non putaretur esse phantasma quod factum est, Evangelista subjungit : *Et exeuntes de monumentis post resurrectionem ejus, venerunt in sanctam civitatem, et apparuerunt multis.* HIERONYMUS. Quomodo autem Lazarus mortuus resurrexit, sic et multa corpora sanctorum resurrexerunt, ut Dominum ostenderent resurgentem, et tamen cum monumenta aperta sunt, non ante resurrexerunt quam resurgeret Dominus, ut esset primogenitus resurrectionis ex mortuis. Sanctam autem civitatem in qua visi sunt resurgentes, aut Hierusalem cœlestem intelligamus, aut hanc terrenam, quæ ante sancta fuerat : sancta enim appellabatur civitas Hierusalem propter templum et sancta sanctorum, et ob distinctionem aliarum urbium, in quibus idola colebantur. Quando vero dicitur, *Apparuerunt multis*, ostenditur non generalis fuisse resurrectio quæ omnibus appareret, sed specialis ad plurimos, ut hi viderent qui cernere merebantur. REMIGIUS. Quæret autem aliquis quid de illis factum sit qui resurgente Domino surrexerunt. Credendum quippe est quoniam ideo surrexerunt ut testes essent dominicæ resurrectionis. Quidam autem dixerunt, quod iterum mortui sunt, et in cinerem conversi, sicut et Lazarus, et ceteri quos Dominus resuscitavit. Sed istorum dictis nullo modo est fides accommodanda : quoniam majus illis esset tormentum qui surrexerunt, si iterum mortui essent, quam si non resurgerent. Incunctanter ergo credere debemus quia qui resurgente Domino a mortuis resurrexerunt, ascendente eo ad cœlos, et ipsi pariter ascenderunt. ORIGENES, tract. XXXV. Semper autem hæc [4] eadem magna quotidie fiunt : velum enim templi ad revelandum quæ intus habentur scinditur sanctis. Terra etiam movetur, idest omnis caro, novo verbo et novis rebus secundum novum testamentum. Petræ autem scinduntur, quæ mysterium fuerunt Prophetarum, ut in profundis eorum posita spiritualia mysteria videamus. Monumenta autem dicuntur corpora peccatricum animarum, idest mortuarum Deo : cum autem per gratiam Dei animæ hujusmodi fuerint suscitatæ, corpora eorum, quæ prius fuerunt monumenta, fiunt corpora sanctorum, et videntur a seipsis exire, et sequuntur eum qui resurrexit, et in novitate vitæ ambulant cum eo : et qui digni sunt habere conversationem in cœlis, ingrediuntur in sanctam civitatem per singula tempora, et apparent multis videntibus opera bona ipsorum.

Sequitur : *Centurio autem, et qui cum eo erant custodientes Jesum, viso terræmotu et his quæ fiebant, timuerunt valde,*

[1] Al. : « inordinata. » — [2] Al. : « clausura. » — [3] Al. : « et quod. » — [4] Al. : « hic. »

dicentes : *Vere Filius Dei erat iste.* Augustinus, *De conc. Evang.* lib. III, cap. xx. Non est contrarium quod Matthæus viso terræmotu dicit admiratum Centurionem et eos qui cum eo erant; cum Lucas dicat hoc admiratum, quod emissa magna voce expirasset : in eo enim quod Matthæus non solum dixit, *Viso terræmotu*, sed et addidit, *his quæ fiebant*, integrum locum fuisse demonstravit Lucæ, ut diceret Centurionem ipsum Domini mortem fuisse miratum : quia et hoc inter illa est quæ tunc mirabiliter facta erant. Hieronymus, super *Centurio autem.* Ex hoc considerandum, quod Centurio in ipso scandalo passionis vere Dei Filium confiteatur, et Arius in Ecclesia prædicet creaturam. Rabanus, super *Videns hæc Centurio.* Unde merito per centurionem fides Ecclesiæ designatur, quæ velo [1] mysteriorum cœlestium per mortem Domini reserato, continuo Jesum et vere justum hominem, et vere Dei Filium, synagoga tacente, confirmat. Leo *In serm. de Pass.* xiii. Exemplo igitur Centurionis contremiscat in Redemptoris sui supplicio terrena substantia, rumpantur infidelium mentium petræ ; et qui mortalitatis gravabantur sepulcris, discussa obstaculorum mora prosiliant; appareant nunc quoque in civitate sancta, idest Ecclesia Dei, futuræ resurrectionis indicia ; et quod credendum est in corporibus, fiat in cordibus.

Sequitur : *Erant autem ibi mulieres multæ a longe, quæ secutæ erant Jesum a Galilæa, ministrantes ei.* Hieronymus, super *Erant autem ibi mulieres.* Consuetudinis enim Judaicæ fuit, nec ducebatur in culpam more gentis antiquo [2] ut mulieres de substantia sua victum atque vestitum præceptoribus ministrarent. Hoc, quia scandalum facere poterat in Gentibus, Paulus abjecisse se memorat. Ministrabant autem Domino de substantia sua, ut meteret illarum carnalia, cujus illæ metebant spiritualia : non quia indigebat cibis Dominus creaturarum; sed ut typum ostenderet magistrorum, quia victu atque vestitu ex discipulis deberent esse contenti. Sed videamus quales comites habuerit : sequitur enim : *Inter quas erat Maria Magdalena, et Maria Jacobi et Joseph mater, et mater filiorum Zebedæi.* Origenes, tract. xxxv. Apud Marcum autem tertia illa Salome appellatur. Chrysostomus, in hom. LXXXVIII *Sup. Matth.* ante med. Hæ autem mulieres considerabant quæ gerebantur, quæ maxime erant compassibiles; et [3] quæ sequebantur ministrantes usque ad pericula affuerunt [4], maximam fortitudinem ostendentes : quia cum discipuli fugerunt, ipsæ affuerunt. Hieronymus, *Contra Helvidium* parum a med. illius. Ecce, inquit [5] Helvidius, Jacobus et Joseph sunt filii Mariæ matris Domini, quos Judæi appellaverunt fratres Christi. Dicit autem Jacobi minoris ad distinctionem Jacobi majoris qui erat filius Zebedæi. Impium enim dicit esse Helvidius hoc sentire de Maria, ut cum aliæ feminæ ibi fuerint, matrem ejus abesse dicamus ; aut alteram esse Mariam, nescio quam confingamus, præsertim cum Evangelium Joannis testetur eam illic fuisse præsentem. O furor cæcus, et in proprium exitium mens vesana! Audi quid Joannes Evangelista dicat cap. xix : « Stabant juxta crucem Jesu mater ejus, et soror matris ejus Maria Cleophæ, et Maria Magdalenæ. » Nulli [6] dubium est duos fuisse Apostolos, Jacobi nuncupatos vocabulo ; Jacobum Zebedæi, et Jacobum Alphæi. Iste autem nescio quis minor Jacobus, quem Mariæ filium Scriptura commemorat, si Apostolus est, Alphæi filius erit : si non est Apostolus, sed tertius nescio quis Jacobus, quomodo putandus est frater Domini, et quomodo tertius ad distinctionem majoris minor appellabitur? cum major et minor non inter tres, sed inter duos soleant præbere distantiam ; et frater Domini Apostolus [7] sit, Paulo dicente ad Gal. i : « Alium Apostolorum vidi neminem, nisi Jacobum fratrem Domini. » Ne autem hunc Jacobum putes Filium Zebedæi, lege Actus Apostolorum cap. xii, ubi jam ab Herode fuerat interemptus. Restat conclusio, ut Maria ista, quæ Jacobi minoris scribitur mater, fuerit uxor Alphæi, et soror Mariæ matris Domini, quam Mariam Cleophæ Joannes Evangelista commemorat. Si autem inde tibi alia atque alia videtur, quod alibi dicatur Maria Jacobi minoris mater, et alibi Maria Cleophæ, disces Scripturæ consuetudinem, eumdem hominem diversis no-

[1] Al. : « vero. » — [2] Al. : « antiquæ. » — [3] Al. omittitur : « et. » Legit P. Nicolai : « et vide constantiam earum : sequebantur, etc. » — [4] Al. : « afferunt. » — [5] Al. : « innuit. » — [6] In Veneta Nicolini edit. an. 1593, hic interponitur : « et Maria Jacobi minoris. » — [7] P. Nicolai ponit : « appellatus. »

minibus appellari ; sicut Raguel socer Moysi Jetro dicitur. Et similiter dicitur Maria Cleophæ uxor Alphæi : hæc eadem dicta est Maria mater Jacobi minoris ; quæ si mater esset Domini, magis eam, ut in omnibus locis, matrem alterius voluisset intelligi. Verum etsi alia fuerit Maria Cleophæ, et alia Maria Jacobi et Joseph mater ; hoc tamen constat non eamdem Mariam Jacobi et Joseph esse quam matrem Domini. AUGUSTINUS, *De conc. Evang.* lib. III, cap. XXI. Possemus autem dicere alias mulieres a longe, ut tres Evangelistæ dicunt, et alias juxta crucem fuisse, ut Joannes dicit ; nisi [1] Matthæus et Marcus [2] Mariam Magdalenam nominassent inter stantes a longe, quam scilicet Joannes nominavit inter stantes juxta crucem. Quomodo autem hoc intelligitur, nisi quia eo intervallo erant ut et juxta dici possent, quia in conspectu ejus præsto aderant, et a longe in comparatione turbæ propinquius circumstantis cum Centurione et militibus. Possumus etiam intelligere quod illæ quæ simul aderant cum matre Domini, postquam eam discipulo commendavit, abire jam cœperant, ut a densitate turbæ se eruerent [3], et cetera quæ facta sunt, longius intuerentur, ut Evangelistæ, qui post mortem Domini eas commemoraverunt, et longe stantes commemorarent.

11. Cum autem sero factum esset, venit quidam homo dives ab Arimathæa nomine Joseph, qui et ipse discipulus erat Jesu. Hic accessit ad Pilatum, et petiit corpus Jesu. Tunc Pilatus jussit reddi corpus. Et accepto corpore, Joseph involvit illud in sindone munda, et posuit illud in monumento suo novo, quod exciderat in petra. Et advolvit saxum magnum ad ostium monumenti, et abiit. Erat autem ibi Maria Magdalene et altera Maria sedentes contra sepulcrum.

11. GLOSSA. Postquam Evangelista retulerat ordinem dominicæ passionis et mortem, nunc agit de ejus sepultura, dicens : *Cum sero autem factum esset, venit quidam homo dives ab Arimathæa nomine Joseph, qui et ipse discipulus erat Jesu.* REMIGIUS. Arimathæa ipsa est et Ramatha civitas Helcanæ et Samuelis, quæ sita est in regione Chananitica, juxta Diospolim. Iste autem Joseph, secundum sæculi statum, magnæ fuit dignitatis ; sed multo majoris meriti apud Deum fuisse laudatur, siquidem justus fuisse describitur. Decebat quippe eum talem existere qui corpus Domini sepeliret, quatenus per justitiam meritorum dignus esset tali officio. HIERONYMUS, super *Cum sero esset factum.* Dives autem refertur non de jactantia Scriptoris, quo virum nobilem atque ditissimum referat Jesu fuisse discipulum ; sed ut ostendat causam quare a Pilato corpus Christi potuerit impetrare. Sequitur : *Hic accessit ad Pilatum, et petiit corpus Jesu* : pauperes enim et ignoti non essent ausi ad Pilatum præsidem Romanæ potestatis accedere et crucifixi corpus impetrare. In alio autem Evangelio Joseph iste Butites, appellatur idest consiliarius ; et de ipso quidem putant primum Psalmum fuisse compositum : « Beatus vir qui non abiit in consilio impiorum. » CHRYSOSTOMUS in hom. LXXXVIII *Sup. Matth.* Inspice autem hujus viri fortitudinem : in mortis enim periculum se tradidit, inimicitias ad omnes assumens, propter benevolentiam Christi ; et non solum audet corpus Christi petere, sed et sepelire : unde sequitur : *Et accepit corpus Jesu, et involvit illud in sindone munda.* HIERONYMUS, super *Et recepto Joseph corpore.* Ex simplici sepultura Domini, ambitio divitum condemnatur, qui nec in tumulis quidem possunt carere divitiis. Possumus autem juxta intelligentiam spiritualem et hoc sentire : quod corpus Domini non auro, non gemmis, non serico, sed linteamine puro obvolvendum sit ; quamquam et hoc significet, quod ille in sindone munda involvit Jesum qui pura mente eum susceperit. REMIGIUS. Vel aliter. Quia sindon lineus pannus est; linum autem ex terra procreatur, et cum magno labore ad candorem perducitur ; designatur quia corpus illius, quod ex terra, idest ex virgine, sumptum est, per laborem passionis pervenit ad candorem immortalitatis. RABANUS, super *Et involuit eum in sindone.* Hinc etiam Ecclesiæ mos obtinuit ut sacrificium altaris non in serico neque in panno tincto, sed in lino terreno celebretur, ut a beato Papa Silvestro legimus esse statutum.

Sequitur : *Et posuit illud in monumento suo novo, quod exciderat in petra.* AUGUSTINUS *In serm. de Sabbato sancto*, serm. II, et est in ord. ser. CXXXIII. Ideo autem Salvator in aliena sepultura ponitur, quia pro aliorum moriebatur salute. Ut quid ergo in propria sepultura qui in se mortem propriam non habebat ? Ut

[1] Al. : « ubi. » — [2] Al. : « Lucas. » — [3] Al. : « emerent. »

quid illi tumulus in terris, cujus sedes manebat in cœlis? Ut quid illi sepultura propria qui tridui tantum temporis spatio in sepulcro non tam mortuus jacuit, quam velut in lectulo conquievit? Sepulcrum autem mortis est habitaculum necessarium : ergo non erat mortis habitaculum Christo, quia vita est; nec opus habebat semper vivens habitaculo defunctorum. HIERONYMUS, super *Et posuit.* In novo autem ponitur monumento, ne post resurrectionem, ceteris corporibus remanentibus, surrexisse alius fingeretur. Potest autem et novum sepulcrum, Mariæ virginalem uterum demonstrare. In monumento autem exciso in petra conditus est, ne si ex multis lapidibus ædificatus fuisset, suffossis tumuli fundamentis ablatus furto diceretur. AUGUSTINUS, *In serm. de Sabbato sancto*, ut supra. Si etiam sepulcrum fuisset in terra, dicere poterant, Suffoderunt terram, et furati sunt eum. Si fuisset lapis parvulus superpositus, dicere poterant, Dormientibus nobis tulerunt eum unde sequitur : *Et advolvit saxum magnum ad ostium monumenti, et abiit.* HIERONYMUS, super *Posuit in monumento.* Saxum enim magnum appositum ostendit non absque auxilio plurimorum sepulcrum potuisse reserari. HILARIUS, cap. XXXIII. Mystice autem Joseph Apostolorum habet speciem. Hic in munda sindone corpus involvit, et quidem in hoc eodem linteo reperimus de cœlo ad Petrum universorum animantium genera submissa : ex quo intelligitur sub lintei illius nomine consepeliri Christo Ecclesiam. Domini ergo corpus infertur in vacuam et novam requiem lapidis excisi, quia per Apostolorum doctrinam in pectus [1] duritiæ gentilis quodam doctrinæ opere excisum Christus infertur, rude scilicet ac novum, et nullo antea ingressu timoris [2] Dei pervium. Et quia nil præter eum oporteat in pectora nostra penetrare lapis ostio advolvitur : ut quia nullus antea in nos divinæ cognitionis auctor fuerat illatus, nullus absque eo postea inferatur. ORIGENES, tract. XXXV. Non autem fortuito scriptum est, quoniam involvit corpus in sindone munda, et posuit in monumento novo, et quod advolvit lapidem magnum : quoniam omnia quæ sunt circa corpus Jesu, munda sunt et nova, et omnia magna valde. REMIGIUS. Postquam autem corpus Domini sepultum est, ceteris ad propria remeantibus, solæ mulieres, quæ eum arctius amaverunt, perseveraverunt, et diligenti cura notaverunt locum in quo corpus Domini poneretur ; quatenus congruo tempore munus suæ devotionis ei offerrent : et ideo sequitur : *Erant autem ibi Maria Magdalena et altera Maria sedentes contra sepulcrum.* ORIGENES, tract. XXXIV. Mater autem filiorum Zebedæi non scribitur sedere contra sepulcrum : forsitan enim usque ad crucem pervenire potuit. Istæ autem, quasi majores in caritate, neque his quæ postea gesta sunt defuerunt. HIERONYMUS, super *Erant autem ibi Maria Magdalena* etc. Vel, ceteris relinquentibus Dominum, mulieres in officio perseverant, expectantes quod promiserat Jesus ; et ideo meruerunt primæ videre resurrectionem, quia *qui perseveraverit usque in finem hic salvus erit* : supra X et XXIV. REMIGIUS. Quod usque hodie sanctæ mulieres, idest humiles animæ sanctorum, in hoc sæculo faciunt, et pia curiositate attendunt quemadmodum passio Christi completa sit.

12. Altera autem die, quæ est post Parasceven, convenerunt principes sacerdotum et Pharisæi ad Pilatum, dicentes : Domine, recordati sumus quia seductor ille dixit adhuc vivens : Post tres dies resurgam. Jube ergo custodiri sepulchrum usque in diem tertium, ne forte veniant discipuli ejus, et furentur eum, et dicant plebi, Surrexit a mortuis : et erit novissimus error pejor priore. Ait illis Pilatus : Habetis custodiam : ite, custodite, sicut scitis. Illi autem abeuntes munierunt sepulchrum, signantes lapidem cum custodibus.

12. HIERONYMUS, super *Jube custodiri sepulcrum.* Non suffecerat principibus sacerdotum crucifixisse Dominum Salvatorem, nisi sepulcrum custodirent, et quantum in illis est, manus imponerent resurgenti : unde dicitur : *Altera autem die quæ est post parasceven.* RABANUS, super *Altera autem die post parasceven.* Parasceve dicitur præparatio : hoc nomine vocatur sexta sabbati, in qua præparabant necessaria sabbato, ut de manna dictum est Exod. XVI : « Sexta die colligetis duplum : » quia enim sexta die factus est homo, in septima requievit Deus ; ideo sexto die Jesus pro homine moritur, et in sabbato quievit in sepulcro. RABANUS. Principes autem sacerdotum licet immensum facinus in nece Domini perpetraverint, tamen non sufficit eis, nisi

[1] Al. : « impetu. » — [2] Al. : « timore. »

etiam post mortem ejus conceptæ nequitiæ virus exerceant, famam ejus lacerantes; et quem innocentem sciebant, seductorem vocant: unde dicunt: *Domine, recordati sumus quia seductor ille dixit.* Sicut autem Caiphas ignorans ante prophetaverat dicens Joan. XI: « Expedit unum hominem mori pro populo, et non tota gens pereat: » sic modo: seductor enim erat Christus; non a veritate in errorem mittens; sed a falsitate in veritatem, a vitiis ad virtutes, a morte ad vitam ducens. REMIGIUS. Ex hoc autem dicunt eum dixisse, *Post*[1] *tres dies resurgam*, quia dixerat, supra XXII, *Sicut fuit Jonas tribus diebus et tribus noctibus in ventre ceti* etc. Sed videndum quomodo post tres dies resurrexerit. Nonnulli voluerunt tres horas tenebrarum, unam intelligi noctem; et lucem quæ secuta est tenebras, diem; sed hi vim figuratæ locutionis ignoraverunt. Figurate enim sexta feria qua passus est, comprehendit noctem præcedentem; sequitur autem nox sabbati cum suo die; nox vero dominici diei comprehendit suum diem: ac per hoc verum est quod post triduum resurrexit. AUGUSTINUS, *In serm. de Pass. ubi supra.* Ideo autem post tres dies resurrexit, ut in passione Filii totius Trinitatis monstraretur ascensus: triduum enim legitur in figura, quia Trinitas, quæ in principio fecerat hominem, ipsa in fine hominem per Christi reparat passionem.

Sequitur: *Jube ergo custodiri sepulcrum usque in tertium diem.* RABANUS, super *Furentur, et dicant plebi.* Discipuli enim Christi fures spiritualiter erant: quia ab ingratis Judæis scripta novi et veteris testamenti ablata in usum Ecclesiæ conferebant, et Salvatorem qui eis promissus fuerat, illis nocte dormientibus, hoc est infidelitate torpentibus, abstulerunt, Gentibus credendum tradentes. HILARIUS, cap. XXXIII. Metus furandi corporis, et sepulcri custodia atque obsignatio, stultitiæ atque infidelitatis testimonium est: quod signare sepulcrum ejus voluerunt, cujus præcepto conspexissent de sepulcro mortuum suscitatum. RABANUS, *hoc loco.* In hoc autem quod dicunt, *Et erit novissimus error pejor priore*, ignoranter verum dicunt: pejor enim fuit contemptus pœnitentiæ in Judæis quam error ignorantiæ. CHRYSOSTOMUS, in hom. LXXXXX *Sup. Matth.* Vide etiam qualiter nolentes concertant ad demonstrandam veritatem: irrefragabilis enim demonstratio resurrectionis facta est per ea quæ prætenderunt: quia enim custoditum est sepulcrum, nulla fraus facta est. Si autem fraus facta non est, manifeste et irrefragabiliter Dominus surrexit. Quid autem Pilatus respondeat subjungitur: *Ait illis Pilatus: Habetis custodiam: ite, custodite, sicut scitis.* RABANUS, super *Habetis custodiam.* Quasi dicat: Sufficiat vobis quod consensi in necem innocentis: de cetero vester error vobiscum permaneat.

Sequitur: *Illi autem abeuntes munierunt sepulcrum, signantes lapidem cum custodibus.* CHRYSOSTOMUS, in hom. LXXXIX *Sup. Matth.* Non autem permittit Pilatus solos milites sigillare: si enim soli milites sigillassent, possent dicere quoniam milites permiserunt quod discipuli corpus Domini furarentur, et ita resurrectionis infringere fidem: nunc hoc dicere non possunt, cum ipsimet sepulcrum sigilassent.

[1] Al.: « quod post, etc. »

CAPUT VIGESIMUMOCTAVUM

1. Vespere autem sabbati, quæ lucescit in prima sabbati, venit Maria Magdalene et altera Maria videre sepulcrum. Et ecce terræmotus factus est magnus; Angelus enim Domini descendit de cœlo, et accedens revolvit lapidem, et sedebat super eum. Erat autem aspectus ejus sicut fulgur, et vestimentum ejus sicut nix. Præ timore autem ejus exterriti sunt custodes, et facti sunt velut mortui. Respondens autem Angelus dixit mulieribus : Nolite timere vos : scio enim quod Jesum qui crucifixus est quæritis. Non est hic : surrexit enim sicut dixit : Venite, et videte locum ubi positus erat Dominus : et cito euntes, dicite discipulis ejus, quia surrexit, et ecce præcedet vos in Galilæam; ibi eum videbitis : ecce prædixi vobis.

Chrysostomus, hom. III, *De resur.* Post illusiones et verbera, post aceti et fellis pocula mixta, post supplica crucis et vulnera, et postremo post ipsam mortem et inferos, surrexit de suo funere caro nova, redit ab occiduo latens vita, et in morte salus reservata resurgit, pulchrior reditura post funus. Augustinus, *De cons. Evang.* lib. III, cap. xxiv. De hora vero qua mulieres venerunt ad monumentum, non contemnenda exoritur quæstio. Cum enim Matthæus hic dicat : *Vespere autem sabbati quæ lucescit in prima sabbati* : quid est quod dicit Marcus. : « Et valde mane una sabbatorum venit Maria Magdalena et altera Maria videre sepulcrum? » Aperte quippe prima noctis, quod est vespere, ipsam noctem voluit significare Matthæus, cujus noctis fine venerunt ad monumentum; ergo quoniam sabbato impediebantur ut non ante facerent, ab eo tempore nominavit noctem ex quo eis licere cœpit ut facerent quodcumque vellent tempore ejusdem noctis. Sic itaque dictum est, *Vespere sabbati*, ac si diceretur, nocte sabbati; idest nocte quæ sequitur diem sabbati : quod ipsa verba ejus satis indicant : sic enim ait : *Quæ lucescit in prima sabbati* : quod fieri non potest nisi tantummodo primam noctis particulam, idest solum initium noctis, intellexerimus dicto vespere significatum. Neque enim ipsum initium noctis lucescit in prima sabbati; sed ipsa nox quæ [1] in luce incipit terminari; et usitatus modus loquendi est divinæ Scripturæ a parte totum significare. Vespere ergo noctem significavit, cujus extremum est dilucendum : diluculo enim venerunt ad monumentum. Beda in *Homilia* [2] hoc loco. Quod dictum est quia sanctæ mulieres vespere sabbati quæ lucescit in prima sabbati, venerunt videre sepulcrum; ita intelligendum : quia vespere quidem venire cœperint; sed lucescente mane in prima sabbati ad sepulcrum pervenerunt; idest, vespere aromata paraverunt, quibus corpus Domini ungere desiderabant, sed aromata vespere præparata, mane ad sepulcrum detulerunt : quod Matthæus quidem brevitatis causa obscurius posuit; sed Evangelistæ alii quo ordine factum sit evidentius ostendunt. Sepulto namque sexta feria Domino, reversæ a monumento mulieres præparaverunt aromata et unguenta, quamdiu operari licebat : et sabbato quidem siluerunt secundum legis mandatum, sicut Lucas aperte designat; cum autem transisset sabbatum, vesperaque adveniente, tempus operandi rediisset, prompte ad devotionem emerunt quæ minus præparaverunt aromata, sicut Marcus cap. xvi, commemorat : « ut venientes ungerent Jesum : et valde mane veniunt ad monumentum. » Hieronymus, in initia *Com.* in cap. xviii Matth. Vel aliter. Quod diversa tempora istarum mulierum in Evangeliis describuntur, non mendacii signum est, ut impii objiciunt, sed sedulæ visitationis officia, dum crebro abeunt et redeunt, et non patiuntur a sepulcro Domini diu abesse vel longius. Remigius. Sciendum autem quia Matthæus mystice loquens studit nobis insinuare, illa sacratissima nox quantam dignitatem ex honore devictæ mortis et dominicæ resurrectionis accepit : ideo dixit : *Vespere autem sabbati quæ lucescit*

[1] Al. omittitur : « quæ. » — [2] Sic A, B, C, D, et P. Nicolai. — Parm. : « Rabanus. »

in prima sabbati. Cum consuetus ordo temporum habeat ut vesperæ non lucescant in diem, sed potius obtenebrescant in noctem; ostenditur his verbis quod Dominus totam hanc noctem luce suæ resurrectionis festivam et coruscam reddidit. BEDA in hom. *In vigilia Paschæ.* Ab exordio etiam mundanæ creationis usque huc ita temporum cursus distinguebatur, ut dies noctem præcederet: quia homo a luce paradisi peccando lapsus in hujus sæculi tenebras ærumnasque decidit. Aptissime autem nunc dies sequitur noctem, quando per fidem resurrectionis a peccati tenebris et umbra mortis ad lucem vitæ, Christo largiente, reducimur. CHRYSOLOGUS, serm. LXXIV et LXXV. Est autem vespera sabbati quæ lucescit quia illuminatur per Christum sabbatum, non deletur. *Non* inquit supra V, *veni solvere legem, sed adimplere.* Illuminatur, ut in diem dominicam luceat, clarescat in Ecclesia quod in synagogo, Judæis obscurantibus, fuscabatur. Sequitur : *Venit Maria Magdalene et altera Maria videre sepulcrum.* Sero quidem mulier currit ad veniam, quæ mature cucurrit ad culpam : quæ de paradiso perfidiam sumpserat, festinat fidem sumere de sepulcro; contendit rapere de morte vitam quæ de vita rapuerat mortem. Non autem dixit, Venerunt, sed *Venit*, sub uno nomine. Veniunt duæ mysterio, non casu : venit ipsa, sed altera, ut mutaretur mulier virtute, non sexu [1]. Præcedunt autem Apostolos feminæ quæ Ecclesiarum typum ad dominicum deferunt sepulcrum, Maria scilicet, et Maria. Maternum Christi unum nomen in duas geminatur feminas : quia hæc Ecclesia ex duobus populis veniens, idest ex gentibus et Judæis, una esse figuratur. Venit autem Maria ad sepulcrum, sicut ad resurrectionis uterum, ut iterum Christus ex sepulcro nasceretur fidei, qui carni fuerat generatus ex ventre; et eum quem clausa virginitas ad præsentem tulerat vitam, clausum sepulcrum ad vitam redderet sempiternam. Divinitatis insigne est clausam virginem reliquisse post partum, et de sepulcro clauso exisse cum corpore.

Sequitur : *Et ecce terræmotus factus est magnus.* HIERONYMUS, *ubi supra.* Dominus noster unus atque idem Filius Dei et hominis, juxta utramque naturam divinitatis et carnis, nunc magnitudinis suæ, nunc humilitatis signum demonstrat : unde et in præsenti loco quamquam homo sit qui crucifixus est, qui sepultus, tamen quæ foris aguntur, ostendunt Filium Dei. HILARIUS. cap. ult. *In Matth.* Motus enim terræ resurrectionis est virtus, cum concusso mortis aculeo, et illuminatis illius tenebris, resurgente virtutum cœlestium Domino, inferorum trepidatio commovetur. CHRYSOSTOMUS in homil. XC. Vel ideo terræmotus factus est, ut exurgant et evigilent mulieres : etenim accesserant, ut unguentum mitterent, et quia in nocte hæc gerebantur, probabile est quasdam obdormisse. BEDA in hom. idest *Inter æstivales de tempore.* Quod etiam terræmotus, resurgente Domino de sepulcro, sicut etiam moriente in cruce, factus est magnus, significat terrena quidem corda per fidem passionis prius, ac resurrectionis ejus ad pœnitentiam concutienda salubri pavore permota. SEVERIANUS in ser. Paschæ [2]. Si autem sic terra tremuit cum Dominus ad veniam sanctorum resurgeret : quomodo contremiscet, cum noxiorum omnium surget ad pœnam? dicente Propheta Psal. LXXV : « Terra tremuit, cum resurgeret in judicio Deus. » Et quomodo Domini præsentiam sustinebit quæ Angeli præsentiam sustinere non valuit? *Angelus Domini descendit de cœlo.* Surgente siquidem Christo, morte pereunte, terrenis redditur cœleste commercium, et mulieri cui fuerat cum diabolo lethale consilium, cum Angelo colloquium fit vitale. HILARIUS, canon. ult. in Matth. Misericordiæ enim Dei Patris insigne est, resurgente Filio ab inferis, virtutum cœlestium ministeria [3] mittere; atque ideo prior resurrectionis ipse est index [4], ut quodam famulatu paternæ voluntatis resurrectio nuntiaretur. BEDA in homilia, *ubi supra.* Quia enim Christus Deus et homo est, inter acta humanitatis semper ei Angelorum ministeria Deo debita non desunt. Sequitur : *Et accedens revolvit lapidem* : non ut egressuro Domino januam pandat, sed ut egressus ejus jam facti hominibus præstet indicium. Qui enim morta-

[1] Apud P. Nicolai est : « mutaretur mulier vita, non nomine ; virtute, non sexu. » — [2] Quod sequitur ex Severiano rursus in Chrysologo sparsim habetur tum serm. LXXIV, circa med. quo ad posteriorem appendicem, tum serm. LXXVII, quo ad priorem, sed inversa serie. Ex edit. P. Nicolai. — [3] Al. : « mysteria. » — [4] Al. : « videri. »

lis clauso virginis utero potuit nascendo ingredi mundum, ipse factus immortalis, clauso sepulcro potuit resurgendo exire de mundo. REMIGIUS. Significat autem revolutio lapidis reserationem sacramentorum Christi, quæ littera legis tegebantur : lex namque in lapide scripta fuit, et ideo per lapidem designatur. SEVERIANUS [1]. Non autem dixit, Volvit, sed *Revolvit lapidem* : quia lapis advolutus probavit mortem, et revolutus extitit resurrectionis assertor. Mutatur hic ordo rerum : sepulcrum mortem, non mortuum devorat; domus mortis mansio fit vitalis; uteri [2] nova forma mortuum recipit, reddit vivum. Sequitur : *Et sedebat super eum* : sedebat inquam, cui nulla inerat lassitudo, ut fidei doctor, ut resurrectionis magister : sedebat supra petram, ut soliditas sedentis daret credentibus firmitatem : ponebat Angelus super petram fundamenta fidei, super quam Christus erat Ecclesiam fundaturus. Vel per lapidem monumenti potest designari mors, qua omnes premebantur : per hoc ergo quod Angelus super lapidem sedit, significatur quod Christus mortem sua virtute subjecit. BEDA in hom. *ubi supra.* Et recte stans apparuit Angelus qui adventum Domini in mundo prædicebat, ut stando designaret quia Dominus ad debellandum mundi principem veniret. Præco autem resurrectionis sedisse memoratur, ut sedendo significaret eum, superato mortis auctore, sedem regni jam conscendisse perpetui. Sedebat autem super lapidem revolutum quo ostium monumenti claudebatur, ut claustra inferorum, sua ipsum virtute dejecisse doceret. AUGUSTINUS, *De cons. Evang.* lib. III, cap. XXIV. Potest autem movere quomodo secundum Matthæum Angelus super lapidem sedebat revolutum a monumento, cum Marcus dicat mulieres introeuntes in monumentum vidisse juvenem sedentem in dextris; nisi intelligamus aut Matthæum tacuisse de Angelo quem intrantes viderunt, Marcum autem de illo quem viderunt sedentem super lapidem : ut duos viderint, et a duobus sigillatim audierint quæ dixerunt Angeli de Jesu : aut certe quod dicit, Marc. XVI : « Intrantes in monumentum, » in aliqua septa maceriæ debemus accipere, qua communitum locum tunc fuisse credibile est, idest in aliquod spatium ante petram, in qua excisa locus factus fuerat sepulturæ, ut ipsum viderint in eodem spatio sedentem a dextris, quem dicit Matthæus sedentem super lapidem.

Sequitur : *Erat autem aspectus ejus sicut fulgur, et vestimenta ejus sicut nix.* SEVERIANUS [3]. Vultus claritas a vestium candore separatur [4], et facies fulguri, nivi vestis Angeli comparatur : quia fulgur de cœlo, nix de terra : unde Propheta Psal. CXLVI : « Laudate Dominum de terra..... ignis, grando, nix etc. » In facie ergo Angeli claritas cœlestis servatur naturæ, in veste significatur gratia communionis humanæ : et sic temperatur species Angeli colloquentis, ut carnalis oculi et vestium ferant placidam claritatem, et ex fulgore [5] vultus nuntium sui tremerent et reverentur auctoris. IDEM [6] in alio serm. Quid autem facit indumentum ubi tegendi necessitas non habetur? Sed Angelus nostrum habitum, nostram formam in resurrectione præfigurat, ubi homo ipsa corporis sui claritate vestitur. HIERONYMUS. In candido etiam vestitu Angelus significat gloriam triumphantis. GREGORIUS, in homil. *De Pasch.* [7] homilia XXI *In Evangel.* Vel aliter. In fulgure terror timoris est, in nive autem blandimentum candoris : quia vero omnipotens Deus et terribilis est peccatoribus et blandus justis, recte testis resurrectionis ejus Angelus et in fulgure vultus et in candore habitus demonstratur, ut de ipsa sua specie et terreret reprobos et mulceret pios : unde sequitur : *Præ timore autem ejus exterriti sunt custodes, et facti sunt velut mortui.* RABANUS. Timoris anxietate sunt exterriti qui amoris fiduciam non habebant; et facti sunt velut mortui qui resurrectionis veritatem credere noluerunt. SEVERIANUS [8] in serm. Pasch. Custodiebant enim crudelitatis studio, non pietatis obsequio : stare enim non potest quem conscientia destituit et impellit

[1] Et hæc rursus in Chrysologo, sicut prius, habentur in ser. LXXIV, post medium, nisi quod pro his verbis *mortuum recipit, reddit vivum*, habet aptius ad metaphoram uteri *mortuum concipit, parit vivum* ; nec appendicem illam habet, *Vel per lapidem*, etc., quæ nec occurrit. Ex edit. P. Nicolai. — [2] Al. : « veteri. » — [3] Sive iterum, ut supra, Chrysologus serm. LXXV, post. med. Ex edit. P. Nicolai. — [4] Al. : « superior. » — [5] Al. : « et ex fulgore. » — [6] Idem scilicet Chrysologus ser. LXXVII, versus finem. Ex edit. P. Nicolai. — [7] Scilicet hom. XXI, *In Evang.* quæ de Paschate hic appellatur quia legitur in Paschate, non sicut prius, de Passione. Ex edit. P. Nicolai. — [8] Immo autem Chrysologus ser. LXXV, versus finem. Ex edit. P. Nicolai.

reatus. Hinc est quod Angelus percellit impios, pios alloquitur et solatur.

Sequitur : *Respondens autem Angelus dixit mulieribus.* Hieronymus, super *Præ timore autem exterriti sunt.* Custodes quidem timore perterriti ad instar mortuorum stupefacti jacent; et Angelus tamen non illos, sed mulieres consolatur, dicens : *Nolite timere vos :* quasi dicat : Illi timeant in quibus remanet incredulitas : ceterum vos, quia Jesum quæritis crucifixum, audite quod surrexerit, et promissa perfecerit : unde sequitur : *Scio enim quod Jesum, qui crucifixus est, quæritis.* Chrysologus, serm. lxxvii. Adhuc enim crucifixum et mortuum requirebant, quarum fidem sæva passionis procella turbaverat, et tentationis ita eas pondus incurvaverat : ut cœli Dominum quærerent in sepulcro.

Non est hic. Rabanus, super *Non est hic, surrexit.* Per præsentiam carnis, qui tamen nusquam deest per præsentiam majestatis.

Sequitur : *Surrexit enim, sicut dixit.* Chrysostomus, in hom. LXXXIX *Sup. Matth.* Quasi dicat : Et si mihi non creditis, illius mementote verborum. Deinde et alia sequitur demonstratio, cum subditur : *Venite, et videte locum ubi positus erat Dominus.* Hieronymus. Ut si meis verbis non creditis, vacuo credatis sepulcro. Chrysologus, serm. lxxvi. Angelus ergo prædicit nomen, crucem dicit, loquitur passionem; sed mox resurrectionem, mox Dominum confitetur : et Angelus post tanta supplicia, post sepulcrum agnoscit Dominum suum ; cur homo aut minoratum Deum in carne judicat, aut in passione existimat defecisse virtutem? Dicit autem crucifixum, et ostendit locum ubi positus erat Dominus, ne alter, et non idem resurrexisse crederetur ex mortuis. Et si Dominus in eadem redit carne, et suæ resurrectionis facit indicia ; quare homo in alia putat se carne rediturum? Aut carnem forte servus dedignatur suam, cum nostram Dominus non mutavit? Rabanus, super *Venite, et videte locum.* Non autem solis vobis [1] hoc gaudium magnum concessum est occulto corde tenere, sed similiter amantibus debetis illud pandere : unde sequitur : *Et cito euntes discipulis ejus, quia surrexit.* Chrysologus, serm. lxxvi. Quasi dicat : Revertere ad virum mulier jam sancta, et suade fidem, quæ perfidiam ante suasisti : refer homini resurrectionis indicium cui ante consilium ruinæ dedisti.

Sequitur : *Et ecce præcedet vos in Galilæam.* Chrysostomus, in hom. LXXXIX *Sup. Matth.* Hoc autem dicit eripiens eos a periculis, ne timor fidem impediret. Hieronymus, super *Quia resurrexit.* Mystice autem *præcedet vos in Galilæam*, hoc est in volutabrum Gentilium, ubi ante error erat et lubricum, et firmo ac stabili pede vestigium non tenebat.

Sequitur : *Ibi eum videbitis : ecce prædixi vobis.* Beda, in hom. I, inter æstivales. Bene autem Dominus in Galilæa videtur a discipulis, qui jam de morte ad vitam, jam de corruptione ad incorruptionem transierat : Galilæa quippe transmigratio interpretatur. Felices feminæ quæ triumphum resurrectionis mundo nuntiare meruerunt; feliciores animæ quæ in die judicii, percussis parvore reprobis, gaudium beatæ resurrectionis intrare meruerint.

2. Et exierunt cito de monumento cum timore et gaudio magno, currentes nuntiare discipulis ejus. Et ecce Jesus occurrit illis, dicens, Avete. Illæ autem accesserunt, et tenuerunt pedes ejus, et adoraverunt eum. Tunc ait illis Jesus : Nolite timere : ite, nuntiate fratribus meis ut eant in Galilæam : ibi me videbunt.

2. Hilarius, cap. ult. Mulieribus per Angelum adhortatis confestim Dominus occurrit, ut nuntiaturæ expectantibus discipulis resurrectionem non Angeli potius quam Christi ore loquerentur : unde dicitur : *Et exierunt cito de monumento cum timore et gaudio magno.* Augustinus, *De cons. Evang.* lib. III, cap. xxiv. Egressæ autem dicuntur a monumento, hoc est ab illo ubi erat horti spatium ante lapidem effossum. Hieronymus, super *Exierunt cito de monumento.* Duplex autem mentes mulierum tenebat affectus : timoris et gaudii : et alter de miraculi magnitudine, alter ex desiderio resurgentis; et tamen uterque femineum concitabat gradum : unde sequitur . *Currentes nuntiate discipulis ejus.* Pergebant enim ad Apostolos, ut per illos fidei seminarium spargeretur. Quæ autem sic quærebant, quæ ita currebant, merebantur obviam habere Dominum resurgentem : unde sequitur : *Et ecce Jesus occurrit illis; dicens, Avete.* Rabanus,

[1] Al. deest : « vobis. » — P. Nicolai legit : « verbis. »

statim ante *Et occurrit illis Jesus.* Per hoc ostendit, se omnibus iter virtutum inchoantibus, ut ad salutem perpetuam pervenire queant, adjuvando occurrere. HIERONYMUS, *ibidem.* Primæ mulieres merentur audire, *Avete*, ut maledictum Evæ mulieris, in mulieribus solveretur. CHRYSOLOGUS, serm. LXXVII. In istis vero feminis Ecclesiæ figuram manere evidenter ostendit : quia discipulos suos Christus de resurrectione arguit trepidantes : occurrens autem istis non potestate terret, sed prævenit caritatis [1] ardore : Christus enim in Ecclesia se salutat, quam suum recipit in corpus. AUGUSTINUS, *De cons. Evangelistarum* lib. III, cap. XXIV. Colligimus et Angelorum allocutionem bis numero eas habuisse venientes ad monumentum, scilicet cum viderunt unum Angelum, de quo narrant Matthæus et Marcus : et cum postea viderunt duos, ut narrant Lucas et Joannes, et similiter ipsius Domini bis : semel scilicet illic quando Maria hortulanum putavit; et nunc iterum cum eis occurrit in via, ut eas ipsa repetitione firmaret, atque a timore recrearet. CHRYSOLOGUS, serm. LXXVI. Sed ibi Mariæ nec tangendi datur facultas; hic non solum tangendi, sed tenendi copia tota conceditur : unde sequitur : *Illæ autem accesserunt et tenuerunt pedes ejus, et adoraverunt eum.* RABANUS, super *Tenuerunt.* Superius quidem dictum est, quia clauso surrexit monumento, ut immortale jam factum doceret esse corpus quod in monumento clausum fuerat mortuum; tenendos autem mulieribus tunc præbuit pedes, ut intimaret veram se carnem habere, quæ a mortalibus tangi posset. CHRYSOLOGUS, serm. LXXVI. Istæ quidem tenent pedes Christi quæ in Ecclesiæ [2] typo, evangelicæ prædicationis tenent et merentur excursum, ac sic fide astringunt sui vestigia Salvatoris ut totius deitatis perveniant ad honorem. Illa autem merito audit Joan. XX : « Noli me tangere », quæ in terris deflet Dominum, et sic in sepulcro quærit mortuum ut in cœlis eum nesciat regnare cum Patre. Quod ergo eadem Maria, nunc in fidei vertice constituta, tangit Christum, ac tenet toto sanctitatis affectu, nunc imbecillitate carnis et feminea infirmitate dejecta dubitat, et tactum sui non meretur auctoris, non facit quæstionem. Siquidem illud de figura est, hoc de sexu; illud est de divina gratia, hoc de humana natura : quia nos ipsi cum divina scimus, Deo vivimus; cum humana sapimus, cæcamur ex nobis. Ex serm. LXXV. Tenuerunt autem pedes ejus, ut scirent in capite Christi virum esse, se autem esse in pedibus Christi, et datum sibi virum sequi, non præire ipsum. Quod autem dixerat Angelus, dicit et Dominus; ut quas firmaverat Angelus, Christus redderet firmiores.

Sequitur : *Tunc ait illis Jesus, Nolite timere.* HIERONYMUS. Et in veteri et in novo testamento hoc semper observandum est : quod quando aliqua augustior apparuerit visio, primum timor pellatur; ut sic mente placata, possint quæ dicuntur, audiri. HILARIUS, cap. ult. In contrarium autem ordo causæ principalis est redditus : ut quia a sexu muliebri cœpta mors esset, ipsi primum resurrectionis gloriæ et visus et nuntius redderetur : unde Dominus subdit : *Ite, nuntiate fratribus meis ut eant in Galilæam : ibi me videbunt.* CHRYSOLOGUS, ser. *De resurrect.* Vocat fratres quos corporis sui fecit esse germanos; vocat fratres quos benignus heres sibi præstitit coheredes; vocat fratres quos Patris sui adoptavit in filios. AUGUSTINUS, *De concor. Evangelist.* lib. III, cap. XXV. Quod autem Dominus non ubi primum se monstraturus erat, sed in Galilæa, ubi postea visus est, se videndum mandavit et per Angelum et per seipsum, quemvis [3] fidelem facit intentum ad quærendum, in quo mysterio dictum intelligitur : Galilæa namque interpretatur vel transmigratio, vel revelatio. Prius itaque, secundum transmigrationis significationem, quid aliud occurrit intelligendum, nisi quia Christi gratia de populo Israel transmigratura erat ad Gentes, quibus Apostoli prædicantes Evangelium nullo modo crederent, nisi eis ipse Dominus viam in cordibus hominum præpararet? Et hoc intelligitur, *Præcedet vos in Galilæam.* Quod autem subditur, *Ibi eum videbitis*, sic intelligitur : idest, ibi membra ejus invenietis : ibi vivum corpus ejus in his qui vos susceperint, agnoscetis. Secundum autem quod Galilæa interpre-

[1] Al. : « claritatis. » — [2] P. Nicolai habet : « quæ in Ecclesia typum evangelicæ prædicationis tenent, et merentur ex cursu; ac sic, etc. » — [3] Al. : « quamvis. »

tatur revelatio, non jam in forma servi intelligendum est, sed in illa in qua æqualis est Patri. Illa erit revelatio tamquam vera Galilæa, cum « similes ei erimus, et videbimus eum sicuti est : » I Joan. III. Ipsa etiam erit beatior transmigratio ex isto sæculo in illam æternitatem.

3. Quæ cum abiissent, ecce quidam de custodibus venerunt in civitatem, et nuntiaverunt principibus sacerdotum omnia quæ facta fuerant. Et congregati cum senioribus, consilio accepto, pecuniam copiosam dederunt militibus, dicentes : Dicite : Quia discipuli ejus nocte venerunt, et furati sunt eum nobis dormientibus. Et si hoc auditum fuerit a præside, nos suadebimus ei, et securos vos faciemus. At illi, accepta pecunia, fecerunt sicut erant edocti. Et divulgatum est verbum istud apud Judæos usque in hodiernum diem.

3. Chrysostomus, in hom. XC *Sup. Matth.* Signorum quæ circa Christum apparuerunt, quædam fuerunt orbi terrarum communia, puta tenebræ, quædam propria militibus custodientibus, sicut mira Angeli apparitio et terræmotus, quæ propter milites facta sunt, ut stupefierent, et ab ipsa fiat testimonium veritatis : veritas enim a contrariis divulgata magis refulget : quod et contigit : unde dicitur : *Quæ cum abiissent*, scilicet mulieres, *ecce quidam de custodibus venerunt in civitatem, et nuntiaverunt principibus sacerdotum omnia quæ facta fuerant.* Rabanus, *hoc loco.* Simplex quidem animi qualitas et indocta hominum rusticitas sæpe veritatem rei, ut est, sine fraude manifestat : et contra versuta malignitas falsitatem verisimilibus verbis pro vero commendare decertat. Hieronymus, super *Et congregati cum senioribus.* Principes ergo [1] sacerdotum qui debuerant converti ad pœnitentiam, et Jesum quærere resurgentem, perseverant in malitia, et pecuniam quæ ad usus templi data fuerat, vertunt in redemptionem mendacii, sicut et ante triginta argenteos inde dederunt [2] proditori : unde sequitur : *Et congregati cum senioribus consilio accepto, pecuniam copiosam dederunt mlitibus, dicentes : Dicite, quia discipuli ejus nocte venerunt, et furati sunt eum nobis dormientibus.* Chrysologus. *De resurrect.* Non enim contenti sunt interfecisse magistrum; immo etiam quomodo discipulos perdere possint [3], moliuntur; et discipulorum crimen esse faciunt virtutem magistri [4]. Plane amiserunt milites, perdiderunt Judæi; sed discipuli magistrum suum non furto, sed fide; virtute, non fraude; sanctitate, non crimine; vivum, non mortuum, sustulerunt. Chrysostomus, in homil. XC *Sup. Matth.* Qualiter enim furarentur discipuli homines pauperes et idiotæ, et neque apparere audentes? Si enim adhuc Christum vivum videntes fugerunt, qualiter mortuo eo non timuissent tot militum multitudinem? Numquid ostium sepulcri poterant evertere? Lapis enim imminebat magnus, multis indigens manibus. Numquid etiam non erat sigillum superimpositum? Propter quid autem non furati sunt prima nocte, quando nullus sepulcro affuit? Sabbato enim petierunt a Pilato custodiam. Quid autem sibi volunt hæc sudaria quæ Petrus vidit jacentia? Si enim vellent furari, non essent nudum corpus furati; non solum ne injuriarentur, sed ne etiam in exeundo tardarent et [5] tribuerent militibus se detinendi facultatem; maxime quia myrrha erat corpori et vestimentis affixa, ita glutinosa ut non facile esset a corpore avellere vestimenta : quare non persuasibilia sunt quæ de furto dicta sunt. Unde per quæ resurrectionem obumbrare conantur, per hæc eam faciunt clarere. Dicentes enim quod discipuli furati sunt, confitentur non esse corpus in sepulcro; furtum autem ostendit esse mendax custodia militum et discipulorum pavor. Remigius. Sed si custodes dormierunt, quomodo furtum viderunt? Et si non viderunt, quomodo testes fuerunt? Et ideo quod voluerunt facere non potuerunt. Glossa. Ne autem timore principis a mendacio revocarentur, timentes propter negligentiam puniri, subdunt : *Et si hoc auditum fuerit a præside, nos suadebimus ei, et securos vos faciemus.* Chrysostomus, in hom. XC *Sup. Matth.* Vide omnes corruptos. Pilatus enim ipse persuasus est, plebs Judaica commota est, milites corrupti sunt : unde sequitur : *At illi, accepta pecunia, fecerunt sicut erant edocti.* Si pecunia apud discipulum tantam habuit virtutem ut eum faceret magistri proditorem; non mireris si pecunia milites superantur. Hilarius, in fin. *Comm.* in XXVIII cap. Matth. Emitur ergo resurrectionis silentium et

[1] Al. deest : « ergo. » — [2] Al. : « Judæ dederunt. » — [3] Al. : « possunt. » — [4] Al. : « discipulorum crimen esse faciunt magistri. » — [5] Al. omittitur : « et. »

mendacium furti argento, quia honore scilicet sæculi, qui in pecunia est et cupiditate, Christi gloria denegatur. RABANUS, super *Divulgatum est verbum.* Sicut autem sanguinis reatus, quem sibi et posteris suis ipsi imprecabantur, gravi peccatorum sarcina illos premit; ita emptio mendacii, per quod resurrectionis denegant veritatem, reatu eos constringit perpetuo : unde sequitur : *Et divulgatum est verbum istud apud Judæos usque in hodiernum diem.* CHRYSOLOGUS, serm. LXXVI. Apud Judæos quidem divulgatum est, non apud Christianos quod enim in Judæa Judæus obscurabat auro, fide toto claruit in mundo. HIERONYMUS, super *Congregati cum senioribus.* Omnes autem qui stipe templi et his quæ conferuntur ad usus Ecclesiæ abutuntur in aliis rebus quibus suam expleant voluntatem, similes sunt scribarum et sacerdotum redimentium mendacium et Salvatoris sanguinem.

4. Undecim autem discipuli abierunt in Galilæam in montem ubi constituerat illis Jesus : et videntes eum adoraverunt; quidam autem dubitaverunt. Et accedens Jesus locutus est eis, dicens : Data est mihi omnis potestas in cœlo et in terra. Euntes ergo docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti, docentes eos servare omnia quæcumque mandavi vobis. Et ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi.

4. BEDA in homil. *supra.* Postquam dominicam resurrectionem ab Angelo nuntiatam beatus Matthæus asseruit, visionem Domini etiam a discipulis impletam refert, dicens: *Undecim autem discipuli abierunt in Galilæam in montem ubi constituerat illis Jesus :* nam pergens Dominus ad passionem, ait discipulis supra XXVI : *Postquam surrexero præcedam vos in Galileam.* Angelus quoque mulieribus ait Marc. XVI : « Dicite discipulis ejus, quia præcedet vos in Galilæam. » Quapropter jussioni magistri obedientia discipulorum obsequitur. Recte autem undecim discipuli ad adorandum pergunt : jam enim unus perierat, qui Dominum ac magistrum suum tradiderat. HIERONYMUS, super *Undecim abierunt.* Post resurrectionem ergo Jesus in Galilææ monte conspicitur, ibique adoratur; licet quidem dubitent, et dubitatio eorum nostram augeat fidem.

Sequitur : *Et videntes eum adoraverunt, quidam autem dubitaverunt.* REMIGIUS. Hoc autem Lucas Evangelista plenius manifestat : refert enim quia cum Dominus resurgens a mortuis ipse apparuisset discipulis, ipsi conturbati et exterriti, existimabant se spiritum videre. RABANUS. In monte quidem apparuit eis Dominus, ut significaret quoniam corpus quod de communi [1] generis humani terra nascendo susceperat, resurgendo jam super terrena omnia sublevaverat; et ut admoneret fideles, si illic celsitudinem resurrectionis ejus cupiunt videre, hic ab infirmis voluptatibus ad superna studeant desideria transire. Jesus autem discipulos in Galilæam præcedit, quia Christus resurrexit a mortuis primitiæ dormientium. Sequuntur autem hi qui sunt Christi, et suo ordine ad vitam de morte transmigrant, in sua specie divinitatem contemplantes : et huic congruit quod Galilæa revelatio interpretatur. AUGUSTINUS, *De conc. Evang.* lib. III, cap. XXV. Sed considerandum est quomodo corporaliter in Galilæa Dominus videri poterit : quia enim non ipso die quo resurrexit, visus est, manifestum est : nam in Hierusalem visus est eo die in initio noctis, ut Lucas et Joannes apertissime consonant : neque etiam in sequentibus octo diebus, post quos dicit Joannes discipulis apparuisse Dominum, ubi primo vidit eum Thomas, qui eum non viderat resurrectionis ejus : nisi quis dicat non illos undecim qui jam nunc Apostoli vocabantur, sed discipulorum illic undecim fuisse ex multo numero discipulorum. Sed occurit aliud quod obsistit : Joannes enim quando commemoravit non in monte ab undecim, sed ad mare Tiberiadis a septem piscantibus visum esse Dominum; « Hoc jam tertio inquit : manifestavit se Jesus discipulis suis : » quod intelligendum est ad numerum dierum retulisse, non ad numerum manifestationum. Si autem acceperimus [2] intra illos octo dies, antequam eum Thomas vidisset, ab undecim discipulis quibusque Dominum visum, non erit hoc ad mare Tiberiadis tertio manifestatum esse [3], sed quarto : ac per hoc cogimur intelligere, post omnia factum esse quod eum in monte Galilææ discipuli undecim viderunt. Invenimus itaque apud quatuor Evangelistas decies commemoratum Dominum visum ab hominibus esse post resurrectionem : semel ad monumentum

[1] Al. : « communis. » — [2] Al. : « acciperemus. » — [3] Al. : « non erit ad mare Tiberiadis manifestum esse. »

a mulieribus : iterum eisdem egredientibus a monumento in itinere ; tertio Petro ; quarto duobus euntibus in castellum : quinto pluribus in Hierusalem, ubi non erat Thomas : sexto ubi vidit eum Thomas : septimo ad mare Tiberiadis ; octavo in monte Galilææ secundum Matthæum ; nono, quod dicit Marcus, novissime recumbentibus quia jam non erant in terra cum illo convivaturi ; decimo in ipso die non jam in terra, sed elevatum in nube, cum in cœlum ascenderet : quod Marcus et Lucas commemorant. Sed non omnia scripta sunt, sicut Joannes fatetur : crebra enim erat ejus cum illis conversatio per dies quadraginta, priusquam ascendisset in cœlum. REMIGIUS. Videntes ergo discipuli Dominum cognoverunt, et idcirco dimissis in terram vultibus adorabant; et ideo pius et clemens magister, ut omnem dubietatem auferret a cordibus eorum, accedens ad eos corroboravit in fide : unde sequitur : *Et accedens Jesus locutus est eis, dicens* : *Data est mihi omnis potestas in cœlo et in terra.* HIERONYMUS, super *Data est mihi omnis potestas.* Illi autem potestas data est qui paulo ante crucifixus, qui sepultus in tumulo, qui postea resurrexit. RABANUS, *ibidem.* Non enim hoc [1] de coæterna Patri divinitate, sed de assumpta loquitur [2] humanitate, secundum quam minoratus est paulo minus ab Angelis. CHRYSOLOGUS, serm. LXXX. Filius quippe Dei Virginis filio, Deus homini, divinitas carni contulit quod semper ipse cum Patre possedit. HIERONYMUS, *ibidem.* In cœlo autem et in terra potestas data est, ut qui ante regnabat in cœlo, per fidem credentium regnet in terris. REMIGIUS. Quod ergo Psalmista de resurgente Domino dicit Psal. VIII : « Constituisti eum super opera manuum tuarum, » hoc nunc Dominus dicit : *Data est mihi omnis potestas in cœlo et in terra.* Et hic sciendum, quia antequam Dominus surrexisset a mortuis, noverant Angeli se subjectos homini Christo. Volens ergo Christus etiam homini notum fieri quod data esset sibi omnis potestas in cœlo et in terra, prædicatores misit, qui verbum vitæ cunctis nationibus prædicarent : unde sequitur : *Euntes ergo docete omnes gentes.* BEDA in hom., *ut supra.* Qui enim ante passionem suam dixerat, supra X, *In viam Gentium ne abieritis*, surgens a mortuis dicit : *Ite, docete omnes gentes.* Quapropter confundantur Judæi, qui dicunt Christum tantummodo ad suam salutem esse venturum : erubescant et Donatistæ, qui localiter Christum concludere cupientes, dixerunt eum tantummodo in Africa esse, non in aliis regionibus. HIERONYMUS, super *Euntes docete omnes gentes.* Primum ergo docent omnes gentes, deinde doctas intingunt in aqua : non enim potest fieri ut corpus baptismi recipiat sacramentum, nisi ante anima fidei susceperit veritatem. *Baptizantes eos in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti* : ut quorum est una divinitas, sit una largitio, nomenque Trinitatis unus Deus. SEVERIANUS. Omnes ergo gentes potestas una eademque recreat ad salutem, quas creavit ad vitam. DIDYMUS in libro II *De Spiritu sancto* [3]. Licet autem quis possit existere mentis alienæ, qui ita baptizare conetur ut unum de prædictis nominibus prætermittat, videlicet contrarius Christo legis datori ; tamen sine perfectione baptizabit, immo penitus a peccatis liberare non poterit quos a se existimaverit baptizatos. Ex his autem colligitur quam indivisa sit substantia Trinitatis : et Patrem vere Filii esse Patrem, et Filium vere Patris Filium, et Spiritum sanctum vere Patris et Dei Filii esse Spiritum, et insuper sapientiæ et veritatis, idest Filii Dei. Hæc est salus credentium, et dispensatio ecclesiasticæ disciplinæ in hac Trinitate perficitur. HILARIUS, [4] *De Trinit.* Quid enim in hoc sacramento salutis humanæ non continetur ? Plena sunt omnia, ut a pleno et perfecto prolata. Habet enim naturæ suæ nomen in Patre, sed Pater tantum est : non enim humano modo habet aliunde quod Pater est : ipse ingenitus, æternus, habens in se semper ut semper sit soli Filio notus. Filius autem est progenies ingeniti, unus ex uno, verus a vero, vivus a vivo, perfectus a perfecto, virtutis virtus, sapientiæ sapientia, gloriæ gloria, imago invisibilis Dei, forma Patris ingeniti. Spiritus autem sanctus non potest a confessione Patris et Filii separari. Et quidem ubique non deest hoc expectationis nostræ solatium. Hic in donorum operationibus futuræ spei pignus est, hic mentium lumen, hic splendor animorum est. Hæc igitur licet

[1] Al. : « hic. » — [2] Al. : « loquor. » — [3] Quod subditur ex Didymo, habes inter opera Hieronymi, qui ex Græco latinum fecit Didymi Opus, et ex lib. II, colligitur paulo post principium Ex edit. P. Nicolai. — [4] Sic A, B, C, D. Parm. addit : « saxei, ut ita dicam, cordis, et penitus. »

mutare non possint hæretici, afferunt tamen humana commenta : ut Sabellius Patrem extendat [1] in Filium, idque nominibus potius confitendum putat esse quam rebus, cum ipsum [2] sibi Filium proponat et Patrem : ut Ebion, omne initium ex Maria concedens, non ex Deo hominem, sed ex homine Deum proferat, ut Ariani, qui ex nihilo atque ex tempore formam et sapientiam et virtutem Dei producunt [3]. Quid autem mirum est ut de Spiritu sancto diversa sentiant, qui in Filio largitore ejus tam temerarii sunt auctores ? HIERONYMUS, super *Docentes eos.* Consideratur autem hic ordo præcipuus. Jussit Apostolos, ut primum docerent universas gentes, deinde fidei tingerent sacramento, et post fidem ac baptisma, quæ essent observanda præciperent : unde sequitur : *Docentes eos servare omnia quæcumque mandavi vobis.* RABANUS, *hoc loco.* Quia sicut corpus sine spiritu mortuum est ; ita fides sine operibus mortua est. CHRYSOSTOMUS in hom. XC *In Matth.* Quia vero eis magna injunxerat, erigens eorum sensus, dicit : *Et ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi;* quasi dicat : Ne dicatis difficile esse injunctum negotium, ego sum vobiscum, qui omnia facio levia. Non autem cum illis solum dixit se futurum esse, sed et cum omnibus qui post illos credunt : non enim usque ad consummationem sæculi Apostoli mansuri erant; sed sicut uni corpori fidelibus loquitur. RABANUS, *hoc loco.* Ex hoc autem intelligitur quod usque ad finem sæculi non sunt defuturi in mundo qui divina mansione et inhabitatione sunt digni. CHRYSOSTOMUS, hom. XC, *In Matth.* Rememorat autem eis et consummationem, ut eos magis attrahat, et ne præsentia solum inspiciant, sed et futura bona, et sine fine mansura ; quasi dicat : Tristitia quam sustinebitis, simul cum præsenti vita consumetur, et totum sæculum in consummationem deveniet ;bona autem quibus potiemini sunt in æternum permansura. BEDA in hom. *ubi supra.* Quæritur autem quare hic dicat, *Ecce ego vobiscum sum;* cum alibi dixisse legatur, Joan. XVI : « Vado ad eum qui me misit. » Sed alia sunt quæ humanitati ascribuntur, et alia quæ divinitati. Ivit ad Patrem per humanitatem, manet autem cum discipulis in forma qua est Patri æqualis. Quod autem dicit, *Usque ad consummationem sæculi,* finitum pro infinito ponitur : nam qui in præsenti sæculo manet cum electis, eos protegendo, ipse post finem cum eis manebit, eos remunerando. HIERONYMUS *In Comment. in Matth.* Qui ergo usque ad consummationem sæculi cum discipulis esse promittit, et illos ostendit semper esse victuros, et se nunquam a credentibus recessurum. LEO Papa *In serm. de Pasch.* Qui enim ascendit in cœlos, non deserit adoptatos, et ipse deorsum confortat ad patientiam qui sursum invitat ad gloriam : cujus gloriæ participes nos faciat ipse Christus rex gloriæ, qui est Deus benedictus in sæcula. Amen.

[1] Sic A, B, C, D. — Parm. : « Patrem ex quo tendat. » — [2] Sic A, B, C, D. — Parm. : « cum ipsis Filium, etc. » — [3] Sic A, B, C, D. — Parm. : « procedunt. »

SANCTI

THOMÆ AQUINATIS

CATENA

SUPER MARCI EVANGELIUM

EPISTOLA DEDICATORIA

Reverendo in Christo Patri Domino Hannibaldo, Basilicæ duodecim Apostolorum venerabili Presbytero Cardinali, Frater Thomas de Aquino Ordinis Fratrum Prædicatorum, se totum. Rerum opifex Deus solo suæ bonitatis intuitu cuncta in esse producens naturalem boni amorem omnibus indidit creaturis, ut dum unaquæque res bonum sibi conveniens naturaliter amat et appetit, quadam conversione mirabili in suum recurrere demonstretur auctorem. Sed in hoc præfertur ceteris rationalis natura, quod ipsum universalem bonitatis fontem per sapientiam intueri potest, et per caritatis amorem suaviter degustare : unde fit ut sapientiæ bonum, quo ad ipsum fontem bonitatis accedimus, omnibus humanis bonis secundum rectæ rationis judicium præferatur. Hæc est enim quæ fastidium nescit : ita ut qui eam edit, adhuc esuriat, et qui eam bibit, sitire non cesset. Hæc est quæ intantum peccato repugnat ut qui secundum ipsam operantur, non peccent [1]. Hæc est quæ indeficientem fructum suis ministris largitur, ut qui eam elucidant, vitam possideant sempiternam. Præcellit itaque voluptates dulcedine, securitate sedes et regna, utilitateque divitias universas. Hujusmodi igitur delectatos muneribus, evangelicæ sapientiæ a sæculis in mysterio absconditæ, quam in lucem produxit Dei sapientia incarnata, ministerium expositionis adhibui, sacrorum Doctorum sententias compilando ; ad quod me induxit primitus felicis recordationis Urbani Papæ quarti mandatum. Verum quia, eo summo Pontifice ex hac vita subtracto, tria Evangelia Marci, Lucæ et Joannis exponenda restabant, ne opus quod obedientia inceperat, negligentia imperfectum relinqueret, cum multo labore diligens adhibui studium, ut quatuor Evangeliornm expositionem complerem, eadem in omnibus forma servata in ponendis Sanctorum auctoritatibus et eorum nominibus præscribendis. Et ut magis integra et continua prædicta sanctorum expositio redderetur, quasdam expositiones Doctorum græcorum in latinum feci transferri, ex quibus plura expositionibus latinorum Doctorum interserui, auctorum nominibus prænotatis. Verum quia congruit ut de laborum fructibus oblationes sacerdotibus offerantur, Expositionis evangelicæ opus, laboris mei fructum, Apostolorum Presbytero censui offerendum : in quo vestra suscipiat auctoritas debitum, [2] scientis industria judicii censuram exerceat, et antiqua dilectio, amoris affectum in offerentis munere comprehendat.

[1] Sic A, B, C, D. — Parm. : « peccant. » —

[2] Sic A, B, C, D. — Parm. addit : « ut. »

PRÆFATIO

Deus meus factus est fortitudo mea, et dixit : Parum est ut sis mihi servus ad suscitandas tribus Jacob, et fæces Israel convertendas. Dedi te in lucem Gentium, ut sis salus mea usque ad extremum terræ.
Isa. 49, 6.

GLOSSA, super illud, *Formans me*. Vocationem Gentium et causam salutis earum Isaias Propheta manifesto prænuntiat oraculo, dicens : *Deus meus factus est fortitudo mea, et dixit: Parum est ut sis mihi servus ad suscitandas tribus Jacob, et fæces Israel convertendas. Dedi te in lucem Gentium, ut sis salus mea usque ad extremum terræ*. HIERONYMUS, *Super Isaiam* lib. XIII. In quibus verbis ostenditur Christum appellari servum inquantum est formatus ex utero : nam ante verba ista præmittitur ; *Hæc dicit Dominus, formans me ex utero servum sibi*. Fuerat siquidem voluntas Patris, ut pessimi vinitores missum susciperent Filium : unde de ipsis Christus ad discipulus loquitur Matth. x : « In viam Gentium ne abieritis ; sed ite magis ad oves perditas domus Israel. » Quia igitur Israel non est reductus ad Deum, propterea Dei Filius loquitur Judæis non credentibus, dicens : *Deus meus factus est fortitudo mea* : qui et consolatus est me super abjectione populi mei, *et dixit* : *Parum est si servias mihi*[1] *ad suscitandas tribus Jacob*, quæ suo vitio corruerunt, *et ad fæces*, sive reliquias, *Israel convertendas* : pro illis enim *dedi te in lucem Gentium* omnium, ut illumines universum mundum, et salutem meam per quam homines salvi fiunt, usque ad extrema terræ facias pervenire. GLOSSA. Ex præmissis igitur verbis duo possumus colligere : quorum primum est divina virtus, quæ fuit in Christo, ex qua efficax fuit ad Gentium illuminationem ; quia dicitur : *Deus meus factus est fortitudo mea*. Deus igitur erat in Christo mundum reconcilians sibi ; ut Apostolus I ad Corinth. v, dicit : unde et Evangelium, per quod credentes salvantur, *virtus Dei est in salutem omni credenti* ; ut idem Apostolus ad Rom. I, dicit. Secundum autem est illuminatio Gentium et salus mundi ex dispositione Patris per Christum completa[2] : quia dicitur : *Dedi te in lucem Gentium* : unde post resurrectionem suam Dominus ut dispositionem Patris impleret, ad prædicandum discipulos misit, dicens Matth. ult. *Docete omnes gentes* : quorum quidam ad prædicandum Judæis, quidam ad prædicandum Gentibus ministerium acceperunt. Quia vero Evangelium oportuit non solum prædicari propter præsentes, sed etiam scribi propter futuros, eadem distinctio est in scriptoribus Evangelii observata : nam Matthæus Judæis Evangelium Hebraico sermone scripsit ; Marcus autem primus Evangelium scripsit in Gentibus. EUSEBIUS *In Eccle. hist.* lib. II, cap. XV. Cum enim Romanæ urbi clarum Verbi Dei lumen fuisset exortum, sermo veritatis et lucis, qui per Petrum prædicabatur, universorum mentes placido illustravit auditu ; ita ut quotidie audientibus eum nulla unquam satietas fieret : unde neque eis auditio sola sufficiebat ; sed Marcum discipulum ejus omnibus precibus exorant, ut ea quæ ille verbo prædicabat, ad perpetuam eorum commonitionem habendam scripturæ traderet, quo domi forisque in hujusmodi verbi meditationibus permanerent ; nec prius ab obsecrando desistunt quam quæ oraverant, impetrarent : et hæc fuit causa scribendi Evangelium secundum Marcum. Petrus vero ut per Spiritum sanctum religioso se comperit furto spoliatum, delectatus est, fidem eorum per hoc devotionemque considerans ; factumque confirmavit et in perpetuum legendam scripturam Ecclesiis tradidit. HIERONYMUS[3], *Super*

[1] Al. omittitur : « *Parum est si servias mihi*. » — [2] Al. : « complexa. » — [3] Immo alius Hieronymo difficillimus Auctor, qui ejus nomine tunc vigebat cum S. Thomas ista scripsit; sed nunc in calce Operum Hieronymi a Mariano Victorio rejectus, ac velut suppositivus passim ab omnibus agnitus, ut in ejus inscriptione videre est; quod ab initio ipso notari debet propter alias continuas ejusdem appendices quæ in operis hujus progressu sub eodem nomine notabuntur. Ex edit. P. Nicolai.

Marcum In Præfa. Principium autem a perfectioris ætatis Christi quia [1] prædicatione inchoat, nec laborat in nativitate infantuli qui loquitur de perfectione Filii Dei. CHRYSOSTOMUS [2]. Compendiosam autem brevem narrationem facit, in quo magistrum imitatus est, scilicet Petrum, brevitati studentem. AUGUSTINUS, *De con. Evang.* lib. I cap. XXX. Unde Matthæus qui regiam Christi personam narrandam susceperat, habuit Marcum sibi tamquam comitem et abbreviatorem adjunctum, qui sua vestigia quodammodo sequeretur : regum enim est non esse sine comitum obsequio. Sacerdos autem quoniam in sancta sanctorum solus intrabat, propterea Lucas, cujus circa sacerdotium Christi erat intentio, non habuit tamquam socium obsequentem, qui suam narrationem quodammodo breviaret. BEDA, quasi in princ. *Com. in Marc.* Notandum est etiam, quod Evangelistæ sancti diversum narrationis suæ primordium, singuli diversum statuere terminum. Matthæus namque a nativitate dominica exordium sumens ad tempus usque dominicæ resurrectionis seriem suæ narrationis perduxit ; Marcus ab initio evangelicæ prædicationis incipiens, pervenit usque ad tempus ascensionis Domini et prædicationis discipulorum ejus cunctis Gentibus per orbem ; Lucas autem a nativitate præcursoris inchoans Evangelium, terminavit in ascensione dominica ; Joannes ab æternitate Verbi Dei principium sumens, usque ad tempus dominicæ resurrectionis evangelizando pertingit. AMBROSIUS, *Super Lucam in Præfatione.* Quia [3] igitur « Marcus a potentiæ cœperat expressione divinæ » recte sub Leonis imagine figuratur. REMIGIUS, *Super Marcum.* Per Leonem etiam signatur Marcus : quia sicut Leo terribilem vocem in deserto emittit, sic Marcus a voce in deserto incepit, dicens cap. I : *Vox clamantis in deserto.* AUGUSTINUS, *De cons. Evang.* lib. I cap. VI. Quamvis et de figura aliter dici possit. Marcus enim qui neque stirpem regiam ut Matthæus, ob hoc per Leonem significatus, neque sacerdotalem ut Lucas signatus per vitulum, vel cognationem vel consecrationem narrare voluit ; tamen in eis versatus ostenditur quæ homo Christus operatus est, per hominis figuram in illis quatuor animalibus signatus videtur. THEOPHYLACTUS, *In Evang. Marc.* Vel Evangelium secundum Marcum Aquila innuit : a prophetia enim Joannis incepit. Prophetia [4] vero acute quæ a longe sunt, speculatur ut aquila.

[1] Sic A, B, C, D. — Parm. omittit : « quia. » — [2] In Veneta Nicolini editione an. 1593, *Super Marcum.* P. Nicolai : homil. IV *In Matth.* — [3]... « Cœpit expressione » — [4] Al. : « enim. »

SANCTUM JESU CHRISTI EVANGELIUM

SECUNDUM MARCUM

CAPUT PRIMUM

1. Initium Evangelii Jesu Christi Filii Dei.

1. HIERONYMUS, *In Prologo.* Marcus Evangelista sacerdotium in Israel agens, secundum carnem Levita, ad Dominum conversus, Evangelium in Italia scripsit, ostendens in eo quid et generi suo deberet Christus. Nam initium Evangelii in voce propheticæ exclamationis instituens ordinem leviticæ electionis ostendit, prædicans Joannem Zachariæ filium in voce Angeli emissum, dicens : *Initium Evangelii Jesu Christi Filii Dei.* HIERONYMUS in prin. *Commen. in Mar.* Evangelion, græce dicitur, latine bona annuntiatio prædicatur, quod proprie ad regnum Dei, et remissionem pertinet peccatorum : est enim Evangelium per quod venit redemptio fidelium, et beatitudo sanctorum. Quatuor autem Evangelia unum sunt, et unum quatuor. In hebræo Jesus, in græco Sother Soter, in latino Salvator dicitur. Messias hebraice, Christus græce, Unctus latine, idest rex, et Sacerdos dicitur. BEDA in princ. *Comm. in Marc.* Conferendum autem est hoc Evangelii principium principio Matthæi quo ait : « Liber generationis Jesu Christi filii David, filii Abraham : » hic autem dicitur, *Filii Dei* : ex utroque enim unus Dominus Jesus Christus Dei, et hominis filius est intelligendus. Et apte primus Evangelista Filium hominis eum, secundus Filium Dei nominat, ut a minoribus ad majora paulatim sensus noster assurgeret, ac per fidem et sacramenta humanitatis assumptæ, ad agnitionem divinæ æternitatis ascenderet. Apte etiam qui humanam erat generationem descripturus a Filio hominis cœpit, David scilicet, sive Abraham : apte etiam is qui librum suum ab initio evangelicæ prædicationis inchoabat Filium Dei magis appellare voluit Jesum Christum, quia humanæ erat naturæ de progenie Patriarcharum veritatem carnis suscipere, et divinæ fuit potentiæ Evangelium mundo prædicare. HILARIUS, lib. II *De Trin.* circa medium. Non autem solo nomine contestatus est Christum Filium Dei, sed etiam proprietate. Nos filii Dei sumus ; sed non talis hic Filius : hic enim verus et proprius est Filius origine, non adoptione ; veritate, non nuncupatione ; nativitate, non creatione.

2. Sicut scriptum est in Isaia Propheta : Ecce mitto Angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam ante te. Vox clamantis in deserto : Parate viam Domini, rectas facite semitas ejus.

2. BEDA, prope princ. *Commen.* Scripturus Evangelium Marcus, congrue primo ponit testimonia Prophetarum, ut eo cunctis sine scrupulo dubietatis suscipienda quæ scriberet intimaret, quo hæc a Prophetis antea prædicta esse demonstraret. Simulque uno eodemque Evangelii sui principio et Judæos qui legem, ac Prophetas susceperant, ad suscipiendam Evangelii gratiam, ac sacramenta, quæ ipsorum Prophetæ prædixerant, instituit ; et Gentiles, qui per Evangelii præconia ad Dominum venerant, ad auctoritatem quoque legis et Prophetarum suscipiendam, venerandamque provocat : unde dicit : *Sicut scriptum est in Isaia Propheta : Ecce ego mitto Angelum meum ante faciem tuam.* HIERONYMUS, *De optimo Genere interpretandi* cap. III. Hoc autem non scribitur in Isaia ; sed in Malachia [1] novissimo duodecim Prophetarum. CHRYSOSTOMUS *In Marc.* hom. I. Potest autem dici, quod falsitas est scriptoris. Vel aliter dicetur, quod duas prophetias in di-

[1] Al : « in novissimo. »

versis locis dictas a duobus Prophetis, in unum congregans posuit. In Isaia enim Propheta post Ezechiæ describitur historiam, *Vox clamantis in deserto*; in Malachia vero, *Ecce mitto Angelum meum.* Secans igitur [1] Evangelista duas prophetias posuit ut ab Isaia dictas [2], ad unam sectionem hoc referens, tacens vero a quo dicatur, *Ecce mitto Angelum.* AUGUSTINUS, *De Quæst. nov. et veter. testam* [3]. quæst. LVII. Sciens enim omnia ad auctorem referenda, dicta hæc ad Isaiam revocavit, qui sensum istum prior intimaverat. Denique post verba Malachiæ statim subjecit dicens : *Vox clamantis in deserto :* ut jungeret verba utriusque Prophetæ ad unum sensum pertinentia, sub prioris Prophetæ persona. BEDA, *Marc.* I, super *Ecce mitto.* Vel aliter intelligendum est : quia etsi non hæc verba inveniuntur in Isaia, sensus tamen eorum invenitur in multis aliis locis; et manifestius in hoc quod subjunxit : *Vox clamantis in deserto.* Nam quod dixit Malachias mittendum Angelum ante faciem Domini, qui præpararet vias ejus, hoc est quod dixit Isaias vocem clamantis in deserto audiendam, quæ diceret : *Parate viam Domini.* In utraque autem sententia similiter paranda via Domini prædicatur [4]. Potuit autem fieri ut animo Marci Evangelium conscribentis pro Malachia Isaias occurrerit, ut fieri solet; quod tamen sine ulla dubitatione emendaret, saltem ab aliis admonitus, qui ipso adhuc in carne vivente legere potuerunt; nisi cogitaret, recordationi suæ, quæ sancto Spiritu regebatur, non frustra occurrisse aliud pro alio nomen Prophetæ. Sic enim insinuatur quæcumque per Prophetas Spiritus sanctus dixit, et singula esse omnium, et omnia singulorum. HIERONYMUS, parum a princ. *Comm. in Marc.* Per Malachiam [5] ergo vox Patris ad Patrem sonat ad Filium, qui est facies Patris, unde agnitus est. BEDA, Marc. I, *ubi supra.* Angelus autem vocatur Joannes, non naturæ societate, juxta hæresim Origenis, sed officii dignitate. Angelus enim græce, latine nuntius dicitur : quo nomina recte appellari potuit homo ille qui fuit missus a Deo, ut testimonium perhiberet de lumine, et venientem in carne Dominum mundo nuntiaret : cum constet omnes qui sacerdotio funguntur ob evangelizandi officium Angelos posse vocari, dicente Propheta Malachia cap. II : « Labia sacerdotis custodiunt scientiam ; et legem requirunt ex ore ejus, quia Angelus est Domini exercituum. » THEOPHYLACTUS, circa princ. *Comment. in Marc.* Præcursor igitur Christi Angelus dicitur propter vitam angelicam et reverentiam excelsam. Quod autem dicitur, *Ante faciem tuam*, hoc significat quasi diceret, juxta te est nuntius tuus : unde ostenditur propinquitas præcursoris ad Christum : etenim juxta reges ambulant qui propinqui sunt magis. Sequitur : *Qui præparabit viam tuam ante te* : per baptismum enim præparavit animas Judæorum, ut Christum susciperent. HIERONYMUS in princ. *Comment.* Vel via Domini qua ad homines ingreditur, pœnitentia est, per quam Deus ad nos descendit, et nos ad illum ascendimus : hinc autem initium prædicationis Joannis fuit, Pœnitentiam agite. BEDA, super *Ecce ego mitto.* Sicut autem Joannes Angelus potuit vocari pro eo quod faciem Domini evangelizando prævenit; ita recte appellari et vox potuit, quia Verbum Dei sonando præibat : unde sequitur : *Vox clamantis in deserto* [6]. Constat enim quod unigenitus Filius Verbum Patris vocatur; et ex ipsa nostra locutione cognoscimus quia prius vox sonat, ut verbum postmodum possit audiri. HIERONYMUS, *ibidem.* Dicitur autem *vox clamantis*, quia clamor ad surdos, et longe positos, sive cum indignatione fieri solet; quæ Judaico certum est populo evenisse, dum longe a peccatoribus salus : et aures suas obturaverunt sicut aspides surdæ; et indignationem, et iram, et tribulationem a Christo audire meruerunt. CHRYSOSTOMUS. Per hoc autem quod dicitur, *In deserto*, manifeste ostendit prophetia, non in Hierusalem divina fieri dogmata, sed in deserto. Quod implebatur ad litteram Joanne Baptista in deserto Jordanis Verbi Dei apparitionem salutiferam prædicante. Ostendit etiam sermo propheticus præter

[1] Sic B, A, C, D. — Parm. : « secundus. » — [2] Sic A, B, C, D. — Parm. : « et ad unam lectionem. » — [3] Al. : « *De quæst. Evang.* » — [4] Ex Augustino usurpata est hæc appendix lib. III, *De consens. Evang.* cap. VIII, non eadem occasione, qua pro Malachia ponatur Isaias, ut hic dicitur, sed potius pro Zacharia Hieremias. Ex edit. P. Nicolai. — [5] Sic A, B, C, D. — Parm. : « vox πνευματος ἁγίου pneumatos agiu per Malachiam ad Patrem sonat de Filio. » — [6] Hæc etiam appendix desumpta est ex Gregorio, qui eadem omnino dicit homil. VIII, *In Evang.* super illud Joan. 1, *Ego vos*, etc., ut et alia quæ subjunguntur. Ex edit. P. Nicolai.

desertum quod a Moyse ostensum fuit, ubi semitas faciebat, aliud esse desertum, in quo [1] præsentem esse salutem Christi prædicabat. HIERONYMUS, *ibidem*. Vel in deserto fit vox, et clamor quia deserti erant a spiritu Dei, sicut domus vacans, et scopata; deserti etiam a Propheta, rege atque Sacerdote. BEDA. Quid autem clamaret aperitur cum subditur : *Parate viam Domini, rectas facite semitas ejus.* Omnis enim qui fidem rectam, et opera bona prædicat, quid aliud quam venienti Domino ad corda audientium viam parat, ut hæc scilicet corda vis gratiæ penetret, et lumen veritatis illustret? Rectas autem semitas facit, dum mundas in animo cogitationes per sermonem prædicationis format. HIERONYMUS, *ibidem*. Vel aliter. *Parate viam Domini*; hoc est, pœnitentiam agite, et prædicate : *rectas facite semitas ejus*, ut via regia incedentes proximos nostros ut nos, et nosmetipsos ut proximos diligamus : qui enim semetipsum diligit, et non diligit proximum, ad dexteram declinat : nam multi bene agunt [2], sed bene non corrigunt, ut fuit Heli : et qui semetipsum odiens, proximum diligit ad sinistram divertit : multi enim bene corrigunt, sed non bene agunt, ut fuerunt Scribæ et Pharisæi. Semitæ autem post viam sequuntur, quia mandata moralia post pœnitentiam explanantur. THEOPHYLACTUS, *ibidem*. Vel via est novum testamentum, semitæ vero vetus, quasi attritum : ad viam enim necesse erat præparari, scilicet ad novum testamentum; veteris autem testamenti semitas rectas fieri oportebat.

3. Fuit Joannes in deserto baptizans, et prædicans baptismum pœnitentiæ in remissionem peccatorum. Et egrediebatur ad eum omnis Judæa regio, et Hierosolymitæ universi, et baptizabantur ab illo in Jordanis flumine, confitentes peccata sua. Et erat Joannes vestitus pilis camelorum, et zona pellicea circa lumbos ejus; et locustas, et mel silvestre edebat, et prædicabat dicens : Veniet fortior me post me, cujus non sum dignus procumbens solvere corrigiam calceamentorum ejus. Ego baptizo vos aqua, ille vero baptizabit vos Spiritu sancto.

3. HIERONYMUS, super *Parate viam Domini*. Secundum præmissam Isaiæ prophetiam via Domini a Joanne paratur per fidem, et baptismum, et pœnitentiam ; rectæ semitæ fiunt per austera indicia vestis cilicinæ, et zonæ pelliceæ, et cibi locustini, et mellis silvestris, et humillimæ vocis : unde dicitur : *Fuit Joannes in deserto*. Joannes enim, et Jesus quærunt quod in deserto amissum est; ubi vicit diabolus, ibi vincitur, ubi cecidit homo, ibi exurgit. Joannes autem gratia Dei interpretatur; a gratia autem narratio incipit; sequitur enim, *Baptizans* : per baptismum enim gratia datur, qua peccata gratis dimittuntur. Quod autem consummatur per sponsum, initiatur per paranymphum : unde catechumeni, hoc est instructi, incipiunt per sacerdotem et chrismantur per Episcopum; et ad hoc designandum subditur : *Et prædicans baptismum pœnitentiæ in remissionem peccatorum.* BEDA, cap. III, secundum ord. Bedæ. Liquet quia Joannes baptismum pœnitentiæ non solum prædicavit, verum etiam quibusdam dedit; sed baptismum in remissionem peccatorum dare non potuit; remissio etenim peccatorum in solo baptismo Christi nobis tribuitur. Dicitur ergo : *Prædicans baptismum pœnitentiæ in remissionem peccatorum* : quoniam baptismum quod peccata solveret, quia dare non poterat, prædicabat : ut sicut incarnatum Verbum Patris præcurrebat verbo prædicationis, ita baptismum pœnitentiæ quo peccata solvuntur præcurreret suo baptismate, quo peccata solvi non possunt. THEOPHYLACTUS, parum a princ. *Com. in Marcum* [3]. Vel aliter. Baptismus Joannis, etsi non haberet peccatorum remissionem, tamen homines ad pœnitentiam inducebat. Suum ergo baptismum pœnitentiæ prædicabat; sed hæc prædicatio pœnitentiæ ducebat in remissionem peccatorum; quasi qui pœnitentes Christum reciperent, in remissionem reciperent peccatorum. HIERONYMUS, super *Fuit in deserto Joannes*. Per Joannem autem sicut per amicum sponsi inducitur sponsa ad Christum, sicut per puerum Rebecca ad Isaac : unde sequitur : *Et egrediebantur ad illum omnis Judæa regio, et Hierosolymitæ universi, et baptizabantur ab illo in Jordane flumine* : « confessio enim, et pulchritudo in conspectu ejus, » scilicet sponsi : Psal. xcv. Desilit enim

[1] Al. : « serpentem esse. » — [2] Al. : « et non. » — [3] Sic A, B, C, D. — Parm. : « Baptisma Joannis non habebat remissionem peccatorum, sed pœnitentiam solam afferebat hominibus : prædicabat ergo baptisma pœnitentiæ, hoc est quo duceret baptismus pœnitentiæ, nempe in remissionem peccatorum, ut hi qui pœnitentiam agentes, Christum reciperent, remissionem reciperent peccatorum. »

sponsa de camelo, cum humilia se nunc Ecclesia viso viro Isaac, idest Jesu Christo. Jordanis autem descensio aliena interpretatur, ubi peccata abluuntur. Nos enim olim alienati a Deo per superbiam, per baptismi symbolum humiliati erigimur in alta. BEDA, cap. III. Exemplum autem hinc sumitur confitendi peccata, ac meliorem vitam promittendi, eis qui baptisma desiderant, per hoc quod subditur : *Confitentes peccata sua.* CHRYSOSTOMUS, homil. X *In Matth.* Quia vero Joannes pœnitentiam prædicabat, pœnitentiæ signa gerebat in vestitu et cibo : unde sequitur : *Et erat Joannes vestitus pilis camelorum.* BEDA, cap. III, in I cap. *Marci.* Pilis, inquit, vestitus non lana. Aliud austeræ vestis indicium est, aliud luxuriæ est mollioris. Zona autem pellicea, qua accinctus fuit, ut Elias, mortificationis indicium est. Porro quod sequitur : *Et locustas et mel silvestre edebat*, habitatori solitudinis congruum est, ut non delicias ciborum, sed necessitatem humanæ carnis expleret. HIERONYMUS, super *Et Joannes vestitus pilis.* Vestis autem Joannis et cibus et potus totam austeram vitam prædicantium significat, et futuras gentes ad gratiam Dei, quæ est Joannes, intus, et foris esse conjungendas : pilis enim cameli divites Gentium significantur, et zona pellicea pauperes mundo mortui, et locustis errantibus sapientes hujus mundi; qui stipulas Judæis aridas relinquentes, frumenta mystica curribus trahunt, et in calore fidei saltus in altum dant, et melle silvestri fideles inspirati de inculta silva saginantur. THEOPHYLACTUS, *Marc.* I super *Vestitus pilis camelorum.* Vel aliter. Vestis de pilis camelorum doloris erat ostensivum, innuente Joanne, quod pœnitens dolere debet [1]. Dolorem enim saccus significat, zona vero pellicea mortificationem Judaici significat populi; esca autem Joannis non solum abstinentiam notat, sed etiam est indicativum [2] intelligibilis escæ, qua tunc populus vescebatur, non quid altum intelligens, sed tamen in alta saliens, iterumque se deprimens : talis enim est locusta, in altum saliens, et iterum cadens. Sic igitur et melle quidem vescebatur populus quod erat ex apibus natum, scilicet ex Prophetis, non tamen cultum [3] sed silvestre, habebant enim Scripturas Hebræi, sicut mel quoddam; sed non bene intelligebant. GREGORIUS, XXXI *Mor.* cap. XII. Vel ipsa ciborum specie designavit Dominum quem prævenit [4] qui, quia infructuosæ gentilitatis dulcedinem sumpsit, mel silvestre edit; quia vero Judæorum plebem in suo corpore [5] ex parte convertit, in cibo locustas accepit, quæ subito saltus dantes, protinus ad terram cadunt. Saltus enim Judæi dabant, cum præcepta Domini se implere promitterent; sed ad terram cadebant, cum per prava opera hoc se audisse denegarent. Habebant ergo saltum per vocem et casum per actionem. BEDA, *Marc.* I, cap. III. Potest enim habitus, et victus Joannis qualitatem internæ conversationis ejus exprimere : namque austerioribus utebantur indumentis, quia vitam peccantium non blandimentis fovit, sed vigore asperæ invectionis increpavit : zonam pelliceam habebat circa lumbos, quia carnem suam crucifixit cum vitiis et concupiscentiis; locustas et mel silvestre edebat, quia dulce quiddam sapiebat turbis prædicatio ejus, existimante populo ne ipse esset Christus; sed ocius [6] finem sortita est intelligentibus ejus auditoribus quia non ipse Christus, sed Præcursor, et Propheta esset Christi. In melle etenim dulcedo, in locustis est alacer volatus : unde sequitur : *Et prædicabat dicens : Veniet fortior me post me.* GLOSSA. Hoc dicebat ad removendum turbæ opinionem, quæ eum Christum esse credebat; fortiorem autem Christum esse prænuntiat, qui remissurus erat peccata, quod ipse facere non valebat. HIERONYMUS, super *Et prædicabat dicens.* Quis etiam fortior est gratia qua abluuntur peccata, quam Joannes significat? Ille nimirum [7] qui septies et septuagies dimittit peccata. Gratia quidem prior est, sed semel dimittit peccata per baptismum; misericordia vero ad Adam usque ad Christum per septuaginta septem generationes, et usque ad centum quadraginta quatuor millia pervenit. CHRYSOSTOMUS, hom. XI *In Matth.* Ne autem æstimaretur hoc secundum : comparationem sui ad Christum dicere subjungit : *Cujus non sum dignus procumbens*

[1] Sic A, B, C, D. — Parm. : « oportet. » — [2] Sic A, B, C, D. — Parm. : « indicium spiritualis. » — [3] Sic A, B, C, D. — Parm. : « domesticum. » — [4] Al. deest : « qui. » — [5] Al. : « in partem. » — [6] Sic A, B, C, D. — Parm. : « potius, » et in notula : « forte : protinus. » — [7] Al. deest : « nimirum. »

solvere corrigiam calceamentorum ejus. Non est autem idem solvere corrigiam calceamentorum ejus, quod hic Marcus dicit, et calceamenta portare, quod dicit Matthæus. Et quidem narrationis ordinem prosequentes Evangelistæ, nec in aliquo fallentes, dicunt utrumque Joannem dixisse secundum alterum sensum; commentantes vero circa hoc differenter exposuerunt unumquodque: corrigiam enim vocant ligamen calceamentorum. Ad excellentiam igitur potestatis Christi, et divinitatis magnitudinem extollendam hoc dicit : ac si diceret : Neque in ministri ordine deputari sufficiens sum. Magnum enim est in his quæ sunt corporis Christi quasi procumbendo inferius attendere, et imaginem supernorum inferius videre, et solvere unumquodque inexplicabilium quæ sunt circa mysterium incarnationis. HIERONYMUS, *Marc.* I super hoc loco. Calceamentum enim in extrema parte corporis est : in fine enim ad justitiam est Salvator incarnatus : unde per Prophetam dicitur Psal. IX : « In Idumæam extendam calceamentum meum. » GREGORIUS in hom. VII *In Evang.* par. a med. Calceamenta etiam ex mortuis animalibus fiunt. Incarnatus ergo Dominus veniens quasi calceatus apparuit, qui in divinitate sua morticinia nostræ corruptionis assumpsit. Vel aliter. Mos apud veteres fuit, ut si quis eam quæ sibi competeret accipere uxorem nollet, ille ei calceamentum solveret qui ad hanc sponsus jure propinquitatis veniret : Recte ergo se indignum esse ad solvendam corrigiam calceamenti ejus denuntiat; ac, si aperte dicat : Ego Redemptoris vestigia denudare non valeo, quia sponsi nomen mihi immeritus non usurpo. THEOPHYLACTUS, *Marc.* I super *Cujus non sum dignus.* Intelligitur vero etiam sic. Omnes qui veniebant, et a Joanne baptizabantur, per pœnitentiam solvebantur a ligamine peccatorum in Christum credendo. Igitur omnium aliorum Joannes sic solvebat corrigiam, idest vinculum peccatorum : Jesu vero non valuit corrigiam solvere quia non invenit in eo peccatum. BEDA, *Marc.* I cap. III, secundum ord. Bedæ. Sic ergo Joannes Dominum non adhuc manifeste Dominum, aut Dei Filium, sed tantum [1] virum se fortiorem prædicat. Non enim rudes adhuc auditores tanti capiebant arcana sacramenti, quod Filius Dei æternus homine assumpto ex Virgine, denuo natus esset in mundum : sed paulatim per agnitionem glorificatæ humilitatis introducendi erant ad fidem divinæ æternitatis : quibus tamen latenter Deum hunc esse verum declarans subdit: *Ego baptizo vos in aqua; ille vero baptizabat vos in Spiritu sancto.* Cui enim dubium est nullum posse alium gratiam Spiritus sancti nisi Deum dare? HIERONYMUS, super *Ego baptizo vos.* Quid enim interest inter aquam et Spiritum sanctum qui ferebatur super aquas? Aqua [2] ministerium est hominis, spiritus vero mysterium Dei est. BEDA, *Marc.* I, cap. III. Baptizamur autem a Domino in Spiritu sancto, non solum cum in die baptismatis fonte vitæ in remissionem peccatorum abluimur, verum etiam quotidie per gratiam ejusdem Spiritus ad agenda quæ Deo placent accendimur.

4. Et factum est in diebus illis, venit Jesus a Nazareth Galilææ, et baptizatus est a Joanne in Jordane. Et statim ascendens de aqua, vidit cœlos apertos, et Spiritum sanctum tamquam columbam descendentem, et manentem in ipso : et vox facta est de cœlis : Tu es Filius meus dilectus, in te complacui.

4. HIERONYMUS. super *Factum est in diebus illis.* Marcus Evangelista, sicut cervus ad fontes aquarum desiderant, saltus in planis, et arduis dat et velut apis melliflua flores summatim degustat, unde a Nazareth venientem Jesum enarravit dicens : *Et factum est in diebus illis, venit Jesus a Nazareth Galilææ, et baptizatus est a Joanne in Jordane.* CHRYSOSTOMUS. Alterum siquidem baptisma ordinans, ad Joannis venit baptisma ; quod respectu sui baptismi incompletum erat, a Judaico vero baptismate alienum, tamquam in amborum medio existens, ut per baptismi naturam ostendat, quia non in peccati remissionem baptizatur, aut quasi indigens Spiritus sancti acceptione : his enim ambobus baptisma Joannis carebat. Baptizatus est autem ut notus omnibus fieret, et in eum crederent; et ad implendum omnem justitiam, quæ est observatio mandatorum : mandatum siquidem erat hominibus baptismum subire Prophetæ. BEDA, *Marc.* I cap. IV, secundum Bedam. Baptizatus est, et ut baptismate suo Joan-

[1] Al. : « unum se fortiorem. » — [2] Al. : « utrobique legitur : « mysterium, » item : « ministerium. »

nis baptisma comprobaretur, et ut Jordanis aquam sanctificans, per descensionem columbæ, Spiritus sancti in lavacro credentium monstraret adventum : unde sequitur : *Et statim ascendens de aqua, vidit apertos cœlos, et Spiritum sanctum tamquam columbam descendentem, et manentem in ipso.* Aperiuntur autem cœli non reseratione elementorum, sed spiritualibus oculis, quibus Ezechiel in principio voluminis sui eos apertos esse commemorat. Hoc autem, quod apertos cœlos post baptisma vidit, nostri utique gratia factum est, quibus per lavacrum regenerationis janua panditur regni cælestis. CHRYSOSTOMUS, homil. XII *In Matth.* Vel ut de cœlis hominibus sanctificatio tribuatur, ac terrena cælestibus conjungantur. Spiritus autem sanctus super eum descendisse dicitur, non tamquam tunc primum ad eum accesserit non enim ab eo umquam fuerat derelictus, sed ut ostenderet Christum qui a Joanne prædicabatur, tamquam digito quodam fidei omnibus demonstratum. BEDA, *ubi supra.* Quod etiam in baptismum descendere visus est Spiritus sanctus, signum erat conferendæ nobis in baptismo gratiæ spiritualis. HIERONYMUS, *Marc.* I super *Ego baptizavi vos aqua.* Hæc est unctio Christi secundum carnem, scilicet Spiritus sanctus, de qua dicitur Psal. XLIV, Unxit te Deus, Deus tuus oleo lœtitiæ præ consortibus tuis [1]. » BEDA, *Marc.* I, cap. IV secundum ord. Bedæ. Bene autem in specie columbæ descendit Spiritus sanctus, quod multum simplex est animal, atque a malitia fellis alienum, ut figurate nobis insinuaret quia simplicia corda quærit, nec habitare dignatur in mentibus impuris [2]. HIERONYMUS, *Marc.* I, super *Cujus non sum dignus etc.* In specie etiam columbæ Spiritus sanctus descendit, quia in Cantico cap. II, de Ecclesia canitur : « Sponsa mea amica mea, dilecta mea, columba mea. » Sponsa in Patriarchis, amica in Prophetis, proxima in Joseph, et mea dilecta in Joanne Baptista, columba in Christo et Apostolis, quibus dicitur Matth. x, « Estote prudentes sicut serpentes, et simplices sicut columbæ. » BEDA, *ubi supra.* Sedit autem columba [3] super caput Jesu, ne quis putaret vocem Patris ad Joannem factam, non ad Dominum. Bene autem addidit, *Manentem in ipso :* hoc enim est Christo speciale ut implens eum semel Spiritus sanctus nunquam recedat. Nam fidelibus ejus ad signa virtutum, et miracula facienda aliquando gratia Spiritus confertur, aliquando tollitur; quibus tamen ad operationem pietatis et justitiæ, ad amorem Dei, et proximi conservandum nunquam gratia Spiritus abest. Ipsum autem qui baptizandus cum aliis ad Joannem venit, verum esse Filium Dei in Spiritu sancto baptizare volentem vox Patris docuit : unde sequitur : *Et vox facta est de cœlis : Tu es Filius meus dilectus, in te complacui.* Non autem per hoc ipse Filius quod nesciebat docetur; sed nobis quid credere debeamus ostenditur. AUGUSTINUS, *De cons. Evang.* lib. II, cap. XIV, circ. med. Unde Matthæus cap. XVII, ait dictum esse : « Filius meus dilectus : » quia ostendere voluit ad id valere quod dictum est, « Hic est Filius meus, » ut illis potius qui audiebant indicaretur, quod ipse Filius esset Dei. Si autem quæris quid horum in illa voce sonuerit; quodlibet accipe dummodo intelligas eos qui non eamdem locutionem retulerunt, eamdem retulisse sententiam. Quod autem Deus in Filio sibi placuisse videatur, admonemur ex eo quod dictum est *In te complacui.* BEDA, *Mar.* I et cap. III secundum Bedam. Nos quoque vox eadem docuit per aquam ablutionis, et Spiritum sanctificationis Dei posse filios [4] effici; mysterium etiam Trinitatis in baptismate demonstratur. Filius baptizatur, Spiritus descendit in specie columbæ, Patris vox Filio testimonium perhibentis auditur. HIERONYMUS, super *Et factum est in diebus illis.* Moraliter et nos de volubilitate mundi, odore florum, et munditie tracti cum adolescentulis [5] post sponsum currimus, et baptismi sacramento de duobus fontibus dilectionis Dei et proximi, gratia remissionis abluimur, et ascendentes spe cælestia secreta mundi cordis oculis intuemur. Dehinc Spiritum sanctum spiritu contrito et humiliato cum simplici corde descendentem ad mansuetos, et cum caritate nunquam cadente manentem suscipimus. Et vox Domini de cœlis ad nos a Deo dilectos dirigitur : « Beati pacifici, quoniam filii Dei vocabuntur : » Matth. v, tunc in nobis complacet Pater cum Filio, et Spiritu sancto quando [6] efficimur unus spiritus cum Deo.

[1] Al. :« ejus. » — [2] Sic A,B, C, D. — Parm. : « impiis. » — [3] Al. omittitur : « columba. » — [4] Al. : « post filios. » — [5] Al. : « cum adolescentibus. » — [6] Al. : «scilicet quando. »

5. Et statim Spiritus expulit eum in desertum. Et erat in deserto quadraginta diebus, et quadraginta noctibus, et tentabatur a satana; eratque que cum bestiis, et Angeli ministrabant illi.

5. Chrysostomus, hom. XIII *In Matth.* Quia Christus omnia ad doctrinam nostram operabatur, et sustinebat, incepit post baptismum ab eremi habitatione, et pugnavit contra diabolum, ut unusquisque baptizatorum tentationes majores patienter sustineat post baptismum, nec turbetur tamquam præter spem hoc contingente, sed omnia sustinens maneat triumphator. Etsi enim Deus permittat tentationes fieri multis aliis modis, ob hoc etiam permittit, ut cognoscas quod homo tentatus in majori honore constituitur : non enim accedit diabolus nisi ubi aliquem in majori honore viderit constitutum : et ideo dicitur : *Et statim expulit eum Spiritus in desertum.* Propter hoc autem non ostendit eum simpliciter euntem in desertum, sed expulsum, ut hoc intelligas fieri juxta divinæ dispositionis verbum : per quod etiam innuit ne homo seipsum in tentationem ingerat, sed aliunde in tentationem quasi expulsos victores existere. Beda, *Marc.* I cap. V secundum ord. Bedæ. Verum ne cui veniret in dubium a quo cum spiritu expulsum diceret in desertum, consulte [1]Lucas primo posuit cap. IV : « quod Jesus plenus Spiritu sancto regressus est a Jordane : » ac deinde intulit : « Et agebatur a Spiritu in desertum : » ne quid contra eum valuisse spiritus putaretur immundus qui plenus Spiritu sancto, quo volebat disgrediens, quæ volebat agebat. Chrysostomus, hom. XIII *In Matth.* non rem. a princ. Expulit autem eum Spiritus in desertum : quia enim diabolum ad tentandum provocare proponebat, non solum fame, sed etiam loco occasionem dedit : tunc enim maxime diabolus se ingerit, cum videt aliquos solitarios permanentes. Beda, *Marc.* I, cap. VI secundum ord. Bedæ. Secedit etiam in desertum, ut nos doceat relictis mundi illecebris, et societate pravorum, divinis per omnia servire mandatis. Tentatur solus a diabolo, ut nobis insinuet, quia « omnes qui volunt pie vivere in Christo, persecutiones patiuntur : » II, Tim. III : unde sequitur : *Et erat in deserto quadraginta diebus, et quadraginta noctibus, et tentabatur a satana.* Tentatur autem quadraginta diebus, et quadraginta noctibus, ut indicet quia quamdiu hic viventes Domino servimus, sive prospera blandiantur, quod ad dies pertinet, seu adversa fiant, quod noctis figuræ congruit, toto tempore adversarius adsit, qui iter nostrum tentando impedire non cessat : quadraginta enim dies et noctes totum hujus sæculi tempus insinuat : quia quadripartitus est mundus, in quo Domino famulamur; decem vero sunt præcepta per quorum observantiam contra hostem certamus; decem autem quater ducta, quadraginta fiunt.

Sequitur : *Eratque cum bestiis.* Chrysostomus . Hoc autem dicit ut ostendat quale erat desertum : invium enim erat hominibus, et bestiis plenum. Sequitur : *Et Angeli ministrabant ei.* Post tentationem enim, et victoriam contra diabolum, operatus est hominum salutem. Et sicut Apostolus dicit Heb. I; « Angeli in minisnisterium mittuntur propter eos qui hereditatem capiunt salutis. » Notandumque est, quod vincenti tentationem assistunt Angeli ministrantes. Beda, *ubi supra* a med. Considerandum etiam, quod Christus inter bestias commoratur ut homo, sed ministerio utitur angelico ut Deus. Et nos cum in eremo sanctæ conversationis bestiales hominum mores impolluta mente toleramus, ministerium Angelorum meremur; a quibus corpore absoluti ad æternam beatitudinem transferemur. Hieronymus, super *Factus est in diebus illis.* Vel tunc bestiæ pacatæ nobiscum sunt, sicut in arca animalia munda cum immundis, cum caro non concupiscit adversus spiritum : post hoc Angeli ministri mittuntur nobis, ut responsa, et solatia cordibus vigilantibus dent.

6. Postquam autem traditus est Joannes, venit Jesus in Galilæam prædicans Evangelium regni Dei, dicens : Quoniam impletum est tempus, et appropinquavit regnum Dei, pœnitemini, et credite Evangelio.

6. Chrysostomus. Marcus Evangelista Matthæum in ordine sequitur; et ideo postquam dixit Angelos ministrare, subjungit : *Postquam autem traditus est Joannes, venit Jesus in Galilæam.* Post tentationes, et Angelos ministrantes recedit in Galilæam, instruens nos non resistere violentiis malignorum. Theophylactus, Marc. I, super *Secessit in Galilæam.* Et ut

[1] Al. : « occulte. »

ostendat nobis quod in persecutionibus decet recedere, et non expectare ; cum vero inciderimus decet sustinere. CHRYSOSTOMUS. Recessit etiam ut ad doctrinam et sanationes seipsum conservaret priusquam pateretur; hisque omnibus adimpletis, fieret obediens usque ad mortem. BEDA, cap. v a med. Joanne tradito ; recte incipit Dominus prædicare : unde sequitur : *Prædicans Evangelium regni Dei.* Desinente enim lege consequenter oritur Evangelium. HIERONYMUS, super *Postquam traditus est Joannes.* Cessante umbra, adest veritas ; Joannes in carcere, lex in Judæa, Jesus in Galilæa, Paulus in Gentibus prædicans Evangelium regni. Regno enim terreno succedit paupertas, paupertati Christianorum regnum tribuitur sempiternum. Honor autem terrenus spumæ aquæ, vel fumo, vel somnio comparatur. BEDA, cap. v *In Matth.* Nemo autem putet traditionem Joannis in carcerem statim post jejunium quadraginta dierum Domini factam [1]. quisquis enim Evangelium Joannis legerit, inveniet Dominum ante traditionem Joannis multa docuisse, et multa miracula fecisse : habes enim in Evangelio ipsius cap. II : « Hoc fecit initium signorum Jesus : » et postea : « Necdum enim erat missus Joannes in carcerem. » Fertur autem, quia cum legisset Joannes Matthæi, Marci, et Lucæ volumina, probaverit quidem textum historiæ, et vera eos dixisse firmaverit, sed unius tantum anni, in quo et passus est, post carcerem Joannis, historiam texuisse. Prætermisso itaque anno cujus acta a tribus exposita fuerant, superioris temporis, antequam clauderetur Joannes in carcere, gesta narravit. Cum ergo dixisset Marcus, quia *venit Jesus in Galilæam, prædicans Evangelium regni*, subjungit dicens : *Quoniam impletum est tempus, et appropinquavit regnum Dei.* CHRYSOSTOMUS. Siquidem completo tempore, quando scilicet venit plenitudo temporis, misitque Deus Filium suum, conveniens fuit humanum genus ultimm consequi Dei dispensationem : et ideo dicit, quod *appropinquavit regnum Dei.* Regnum autem Dei idem est secundum substantiam cum regno cœlorum, quamvis differt ratione : regnum enim Dei intelligitur quo Deus regnat ; hoc vero est in regione viventium, quando facie ad faciem Deum videntes, in bonis promissis existent. Sive amorem quis velit suscipere illam regionem, sive aliquam aliam confirmationem eorum qui imaginem induunt supernorum, quæ per cœlos intelliguntur. Satis enim apparens est quod regnum Dei neque loco, neque tempore concluditur. THEOPHYLACTUS, super *Quoniam adimpletum est.* Vel completum esse dicit Dominus tempus legis ; quasi diceret : Usque ad tempus præsens operabatur lex ; amodo operabitur regnum Dei, quod est secundum Evangelium conversatio , quæ convenienter assimilatur regno cœlorum. Cum enim vides aliquem carne indutum secundum Evangelium vivere, numquid non dices quoniam iste habet regnum cœlorum, quod non esca, et potus; sed justitia, et pax, et gaudium in Spiritu sancto.

Sequitur : *Pœnitemini.* HIERONYMUS, super *Pœnitemini et credite Evangelio.* Pœnitentiam enim agit qui vult æterno bono, scilicet regno Dei, adhærere. Qui enim desiderat nucleum, frangit nucem. Amaritudinem radicis, dulcedo pomi compensat; periculum maris, spes lucri delectat; dolorem medicinæ, spes salutis mitigat. Præconia autem Christi illi narrare digne possunt qui ad palmam indulgentiæ meruerunt pervenire : et ideo postquam dixit, *Pœnitemini*, subjunxit, *Et credite Evangelio :* nam nisi credideritis, non intelligetis. BEDA [2]. *Pœnitemini* igitur, *et credite*; idest, renuntiate operibus mortuis : quid enim prodest credere sine bonis operibus ? Non tamen bonorum operum meritum adducit ad fidem; sed fides incipit, ut bona opera consequantur.

7. Et præteriens secus mare Galilææ, vidit Simonem, et Andream fratrem ejus mittentes retia in mare : erant enim piscatores. Et dixit eis Jesus : Venite post me, et faciam vos fieri piscatores hominum. Et protinus, relictis retibus, secuti sunt eum. Et progressus inde pusillum, vidit Jacobum Zebedæi, et Joannem fratrem ejus, et ipsos componentes retia in navi, et statim vocavit illos. Et relicto patre suo Zebedæo in navi cum mercenariis, secuti sunt eum.

7. GLOSSA. Posita prædicatione Christi ad turbas, agit Evangelista de vocatione discipulorum, quos fecit suæ prædicationis ministros : unde sequitur : *Et præteriens secus mare Galilææ, vidit Simonem, et Andream fratrem ejus.* THEOPHYLACTUS, super *Vidit Simonem, et Andream.* Sicut

[1] Al. : « post tentationem quadraginta dierum, et jejunium Domini factam. » — [2] Sic A, B, C, D. — Parm. omittit : « BEDA. »

Joannes Evangelista refert : præcursoris erant discipuli Petrus, et Andreas. Videntes vero quod Joannes de Jesu testimonium dederat, adjuncti sunt ei ; post hæc dolentes, quia Joannes traditus erat, ad artem propriam sunt reversi : unde sequitur : *Mittentes retia in mare : erant enim piscatores*. Vide autem eos de laboribus propriis enutritos, et non ex iniquitate : tales enim digni erant Christi primi discipuli fieri : unde subditur : *Et dixit eis Jesus : Venite post me*. Nunc secundo illos vocat : est enim hæc secunda vocatio respectu illius quæ legitur in Joanne. Ad quid autem vocentur, ostenditur cum subditur : *Faciam vos fieri piscatores hominum*. Remigius. Quia per rete sanctæ prædicationis, pisces, idest homines de profundo pelagi, idest infidelitatis, ad lucem fidei traxerunt. Admiranda autem est ista piscatio. Pisces enim cum capiuntur, mox moriuntur ; homines cum capti sunt, verbo prædicationis potius vivificantur. Beda, cap. VI secundum ord. Bedæ. Piscatores autem, et illitterati mittuntur ad prædicandum, ut fides credentium in virtute Dei, non in eloquentia [1] atque in doctrina esse putaretur.

Sequitur : *Et protinus, relictis retibus, secuti sunt eum*. Theophylactus. Non enim oportet intervallum facere; sed statim sequi Dominum. Post hos vero piscatur Jacobum et Joannem : quia et illi pauperes existentes, tamen senectutem nutriebant paternam : unde sequitur : *Et progressus inde pusillum, vidit Jacobum Zebedæi*. Reliquerunt autem patrem, quia in sequela Christi eos erat impediturus. Sic et tu cum a parentibus impediris, relinque eos, et accede ad Deum. Ostenditur autem quod Zebedæus non credidit ; mater vero Apostolorum credidit, quæ secuta est Christum mortuo Zebedæo. Beda, cap. VI, in princ. Quæri autem potest quomodo binos vocaverit de naviculis piscatores, Primo Petrum et Andream, deinde progressus paululum alios duos filios Zebedæi : cum Lucas, dicat cap. V. Jacobum, et Joannem vocatos fuisse ad adjuvandum Petrum et Andream, et Christum Petro tantum dixisse : « Noli timere : ex hoc jam homines eris capiens : » simul tamen, subductis ad terram navibus, eos fuisse secutos. Unde intelligendum est hoc primo esse factum quod Lucas insinuat, et postmodum ad capturam piscium eos ex more remeasse, ut postea fieret quod Marcus hic narrat. Tunc enim secuti sunt Dominum, non subductis ad terram navibus, tamquam cura redeundi, sed tamquam vocantem, ac jubentem ut sequerentur. Hieronymus. Mystice autem hac quadriga piscatorum vehimur ad æthera, ut Elias ; his quatuor angulis construitur prima Ecclesia; his quatuor litteris hebraicis, tetragrammaton nomen Domini agnoscitur a nobis, quibus simili exemplo præcipitur ut audiamus vocem Domini vocantis, et obliviscamur populum vitiorum, et domum paternæ conversationis, quæ est stultitia Deo, et rete aranearum, in quo nos velut culices pene lapsos tenebat aer [2], qui pendet in nihilum, navem pristinæ conversationis abominantes. Pellibus enim mortuis tegitur Adam, qui est genitor noster secundum carnem; et nunc, deposito vetere homine cum actibus suis, novum sequentes hominem, pellibus tegimur Salomonis, quibus sponsa gloriatur se esse formosam factam. Simon autem autem obediens, Andreas virilis, Jacobus supplantans, Joannes gratia in latino sonant : quibus quatuor nominibus in imaginem Dei convertimur [3], obedientia ut audiamus, virilitate ut pugnemus, supplantatione ut perseveremus, gratia ut conservemur : quæ quatuor virtutes cardinales dicuntur : per prudentiam enim obedimus, per justitiam viriliter agimus, per temperantiam serpentem calcamus; per fortitudinem gratiam Dei meremur. Theophylactus, *Marc.* I, a med. *Comm.* Sciendum [4] est etiam, hoc quoniam primo vocatur actio, deinde contemplatio. Qui quidem est circa Petrum, actionem significat; qui vero circa Joannem, contemplationem : Petrus enim fervidissimus, ac magis sollicitus aliis; Joannes vero Theologus fuit excellentissimus.

8. Et ingrediuntur Capharnaum, et statim sabbatis ingressus in synagogam docebat eos. Et stupebant super doctrina ejus : erat enim docens eos quasi potestatem habens, et non sicut scribæ.

8. Hieronymus, *Marc.* I, immediate ante

[1] Al. : « in eloquentia Dei. » — [2] Sic A, B, C, D. — Parm. : « aer inanis. » — [3] Sic A, B, C, D. — Parm. : « in agmen Domini conjungimur. » — [4] Sic A, B, C, D. — Parm. : « scias item primum hic vocari actionem, deinde contemplationem : Petrus enim activæ symbolum est, ferventior enim erat aliis, sicut activa est; Joannes vero contemplationem significat, plus enim de rebus divinis disserit Joannes. »

illud, *Et ingrediuntur Capharnaum.* Marcus dicta Evangelii in seipso, non in seipsis [1] disponens, ordinem historiæ non secutus, mysteriorum ordinem servat; unde sabbatis primam virtutem, narrat dicens : *Et ingrediuntur Capharnaum.* THEOPHYLACTUS, *ibid.* A Nazareth recedens. In die autem sabbati, quando scribæ congregabantur, tunc docens synagogam intravit : unde sequitur : *Et statim sabbatis ingressus in synagogam docebat eos :* etenim lex ad hoc sabbatis festare [2] jubebat, ut lectioni studentes convenirent in unum. Docebat autem Christus arguendo, non adulando, sicut pharisæi : unde sequitur : *Et stupebant super doctrina ejus : erat enim docens eos quasi potestatem habens, et non sicut scribæ.* Docebat etiam in potestate, transmutans homines ad bonum, et per pœnam non credentibus minabatur. BEDA, cap. VI, *In Marc.* I. Scribæ etiam docebant populos quæ scripta sunt in Moyse et Prophetis; Jesus vero quasi Deus et Dominus ipsius Moysi pro [3] libertate voluntatis suæ, vel ea quæ minus videbantur, addebat in lege, vel commutans prædicabat in [4] populo [5], ut in Matthæo legimus cap. V. « Dictum est antiquis..... ego autem dico vobis. »

9. Et erat in synagoga eorum homo in spiritu immundo et exclamavit dicens : Quid nobis, et tibi Jesu Nazarene? Venisti ante tempus perdere nos? Scio quod sis Sanctus Dei. Et comminatus est ei Jesus dicens : Obmutesce, et exi de homine. Et discerpens eum spiritus immundus et exclamans voce magna, exiit ab eo. Et mirati sunt omnes, ita ut conquirerent inter se dicentes : Quidnam est hoc? Quænam doctrina hæc nova? Quia in potestate etiam spiritibus immundis imperat, et obediunt ei. Et processit rumor ejus statim in omnem regionem Galilææ : quoniam invidia diaboli mors intravit in orbem terrarum contra ipsum.

9. BEDA, cap. VII, secundum ordin. Bedæ. Quoniam invidia diaboli mors intravit in orbem terrarum [6], ideo contra ipsum mortis auctorem primo debuit medicina salutis operari; et ideo dicitur : *Et erat in synagoga eorum homo in spiritu immundo.* CHRYSOSTOMUS. Spiritus quidem Angelus, et aer, et anima nuncupatur, et etiam Spiritus sanctus. Ne igitur propter communicantiam nominis, in errorem decidamus, addit, *Immundo* : immundus autem dicitur propter impietatem, ac elongationem a Deo, et quia omnibus immundis, et pravis operationibus se immiscet. AUGUSTINUS, *De civit. Dei*, lib. IX, cap. XX et XXI. Contra superbiam porro dæmonum quantam virtutem habeat Dei humilitas, quæ in forma servi apparuit, ipsi dæmones ita sciunt ut eidem Domino infirmitate carnis induto hæc exprimerent : sequitur enim : *Et exclamavit dicens : Quid nobis, et tibi Jesu Nazarene? Venisti ante tempus perdere nos.* Clarum est in his verbis quod in eis et scientia erat, et caritas non erat : pœnam quippe suam formidabant ab illo, non in illo justitiam diligebant. BEDA, *Marc.* I, cap. VII secundum ord. Bedæ. Dæmones enim Dominum in terris cernentes, se continuo judicandos cernebant [7]. CHRYSOSTOMUS. Vel hoc ita dicit, quasi diceret : Auferens immunditiam, divinamque imponens cognitionem hominum animabus, nobis locum in hominibus non das. THEOPHYLACTUS. Exire enim ab homine perditionem suam dicebat [8] dæmonium : immisericordes enim existunt dæmones, malum aliquod pati se existimantes cum homines non molestant.

Sequitur : *Scio quod sis Sanctus Dei.* CHRYSOSTOMUS. Quasi diceret : Considero adventum tuum : non enim firmam ac certam adventus Dei habebat notitiam. Sanctum autem dicit eum, non unum de pluribus, quia et sanctus erat unusquisque Prophetarum; sed unum eum esse denuntiat : per articulum enim qui in græco ponitur unum ostendit; per timorem vero, omnium Dominum recognoscit. AUGUSTINUS, lib. IX *De civ. Dei*, cap. XXI. Tantum enim eis innotuit quantum voluit; tantum autem voluit quantum oportuit. Sed innotuit non sicut Angelis sanctis, qui ejus, secundum id quod est Dei [9] Verbum, participata æternitate perfruuntur; sed sicut eis terrendis innotescendus fuit, ex quorum tyrannica potestate fuerat liberaturus prædestinatos. Innotuit ergo dæmonibus, non per id quod est vita æterna, sed per quædam temporalia suæ virtutis effecta, quæ angelicis sensibus etiam malignorum spirituum potius quam infirmitati hominum possint esse conspicua. CHRYSOSTOMUS. Non autem volebat veritas

[1] Al. deest : « non in se ipsis. » — [2] Sic A, B, C, D. — Parm. : « otio vacare. » — [3] Al. omittitur : « pro. » — [4] Sic A, B, C, D. — Parm. : « populis. » — [5] Al. : « populo. » — [6] Al. incipit : « mortis auctorem primo debuit, etc » — [7] Sic B, C, D. — Parm. : « credebant. » — [8] Sic A, B, C, D. — Parm. : « existimat dæmon. » — [9] Al. deest : « Dei. »

testimonia spirituum immundorum : unde sequitur : *Et comminatus est ei Jesus, dicens* : *Obmutesce, et exi de homine.* Unde dogma salutiferum nobis datur, ne credamus dæmonibus,quantumcumque denuntient veritatem. Sequitur : *Et discerpens eum spiritus immundus, et exclamans voce magna exivit ab eo.* Quia enim homo ille tamquam sapiens loquebatur, ac discrete verba proferebat, ne putaretur quod non ex dæmone, sed ex corde verba componeret, virum discerpi permisit a dæmone, ut ostenderet dæmonem esse qui loquebatur. THEOPHYLACTUS, super *Et discerpens eum.* Ut [1] videntes cernerent a quo malo liberabatur homo, et propter miraculum crederent. BEDA. Potest autem videri contrarium, quomodo discerpens, vel, sicut quidam codices habent, convexans eum exiverit, cum nihil ei nocuerit secundum Lucam. Sed et ipse Lucas dicit cap. IV : « Et cum projecisset eum dæmonium in medium, exiit ab eo, nihilque ei nocuit. » Unde intelligitur hoc dixisse Marcum, *Convexans eum*, sive *discerpens* quod Lucas dicit, « Cum projecisset eum in medium : » et quod secutus ait, « Nihilque ei nocuit, » hoc intelligitur quod illa jactatio membrorum, atque vexatio non eum debilitavit, sicut solent dæmonia exire etiam quibusdam membris amputatis, aut evulsis. Visa autem virtute miraculi, novitatem dominicæ admirantur doctrinæ, atque ad inquisitionem eorum quæ audierant, per ea quæ viderant, excitantur : unde sequitur : *Et mirati sunt omnes, ita ut conquirerent :* ad hoc enim fiebant signa, ut per hoc Evangelio regni Dei quod prædicabatur, certius crederetur, dum hi qui cœlestia terrigenis gaudia promittebant, cœlestia in terris ac divina opera monstrabant. Prius autem, teste Evangelista, erat docens eos quasi potestatem habens, et nunc turba attestante, in potestate imperat spiritibus immundis et obediunt ei.

Sequitur : *Et processit rumor ejus statim in omnem regionem Galilææ.* GLOSSA. Ea enim quæ homines multum mirantur prompte divulgant : quia « ex abundantia cordis os loquitur : » Matth. XII. HIERONYMUS, super *Ingrediuntur Capharnaum.* Mystice autem Capharnaum villa consolationis interpretatur, sabbatum autem requies. *Homo in spiritu immundo* requie, et consolatione sanatur, ut locus et tempus congruant saluti. *Homo in spiritu immundo* genus humanum est, in quo immunditia regnavit ab Adam usque ad Moysen : nam sine lege peccaverunt, et sine lege perierunt. Qui sciens Sanctum Dei, obmutescere jubetur, dum scientes quidem Deum, non sicut Deum glorificaverunt, sed servierunt potius creaturæ quam creatori. *Spiritus discerpens hominem exiit ab eo.* Appropinquante salute [2], appropinquat [3] tentatio : Pharao dimissurus Israel persequitur Israel; diabolus contemptus surgit in scandala.

10. Et protinus egredientes de synagoga venerunt in domum Simonis et Andrææ, cum Jacobo, et Joanne. Decumbebat autem socrus Simonis febricitans : qui statim dicunt ei de illa. Et accedens elevavit eam, apprehensa manu ejus : et continuo dimisit eam febris, et ministrabat eis.

10. BEDA, *Marc.* I, cap. VII, secundum ord. Bedæ. Primo debuit lingua serpentina, ne ultra virus spargeret, concludi ; deinde femina, quæ primo seducta est, a carnalis concupiscentiæ febre sanari : unde dicitur : *Et protinus egredientes de synagoga, venerunt in domum Simonis et Andreæ cum Jacobo, et Joanne.* THEOPHYLACTUS, *Marc.* I, a medio Comment. Recessit enim, ut consuetudo erat in sabbato, circa vesperam ad edendum in discipulorum domum. Quæ autem ministrare debebat, febribus tenebatur ; unde sequitur : *Recumbebat autem socrus Simonis febricitans.* CHRYSOSTOMUS. Discipuli autem tamquam exinde utilitatem aliquam recepturi, non expectantes vespere, socrum Petri sanari precabantur : unde sequitur : *Qui statim dicunt ei de illa.* BEDA, *ubi supra.* In Evangelio autem Lucæ cap. IV, scriptum est quod « rogaverunt illum pro ea. » Modo enim Salvator rogatus, modo [4] ultro curat ægrotos, ostendens se, contra vitiorum quoque passiones, et precibus semper annuere fidelium, et ea nonnunquam quæ ipsi minime intelligunt, vel intelligenda dare, vel pie petentibus, etiam non intellecta, dimittere, juxta id quod Psalmista postulat Psal. XVIII, « Delicta quis intelligit [5]? Ab occultis meis munda me, Domine. » Unde et hic rogatus sanat : sequitur enim : *Et accedens elevavit eam,*

[1] Al. : « et ut. » — [2] Al. omittitur : « appropinquante salute. » — [3] Sic A, B, C, D. — Parm. : « appropinquavit. » — [4] Al. deest : « modo. » — [5] Al. omittitur : « delicta, quis intelligit. »

apprehensa manu ejus. THEOPHYLACTUS, *Marc.* I, super *Socrus Simonis.* Per hoc significatur quod si aliquis infirmetur, a Deo curabitur, si sanctis ministraverit ob Christi amorem. BEDA, *Super Lucam*, cap. IV. Quod autem sabbatis maxime medicinæ, doctrinæque suæ dona frequentat, docet se non sub lege esse, sed supra legem, nec Judaicum eligere sabbatum; dilectamque Domino esse requiem, si saluti studentes animarum, ab opere servili, idest a cunctis contineamus illicitis. Sequitur : *Et continuo dimisit eam febris : et ministrabat eis.* Sanitas quæ Domini confertur imperio, simul tota redit, tanto robore comitante, ut eis continuo qui se adjuvant, ministrare sufficiat. Si autem virum a dæmonio liberatum, moraliter animum ab immunda cogitatione purgatum significare dixerimus; convenienter femina a febribus ad imperium Domini curata carne ostendit a concupiscentiæ suæ fervore, per continentiæ præcepta frenatam. HIERONYMUS, *ubi supra.* Febris enim intemperantiam significat, de qua nos filii synagogæ per manum disciplinæ, desiderii elevatione sanamur, et hujus qui sanat nos ministramus voluntati. THEOPHYLACTUS, *ut supra.* Febricitat autem qui irascitur, ut ex ira manus effrenatus extendat; sed si ratio retineat manum ejus, surgit, et sic ratio ministrat.

11. Vespere autem facto, cum occidisset sol, afferebant ad eum omnes male habentes, et dæmonia habentes; et erat omnis civitas congregata ad januam. Et curavit multos, qui vexabantur variis languoribus, et dæmonia multa ejiciebat, et non sinebat ea loqui, quoniam sciebant eum.

11. THEOPHYLACTUS, super *Et cum sol occidisset.* Quia turbæ considerabant neminem licere die sabbati curare, hujus gratia solis expectabant occasum, ut curandos ad Jesum adducant : unde dicitur : *Vespere autem facto, cum occidisset sol.*

Sequitur : *Et curavit multos qui vexabantur variis languoribus.* CHRYSOSTOMUS. Per hoc autem quod dicit *multos*, omnes oportet [1] intelligere, juxta Scripturæ consuetudinem. THEOPHYLACTUS, *ubi supra.* Vel *multos* dicit : erant enim quidam infideles, qui minime curati sunt propter incredulitatem eorum. Multos ergo ex oblatis, sanavit, illos scilicet qui fidem habebant.

Sequitur : *Et dæmonia multa ejiciebat, et non sinebat ea loqui, quoniam sciebant eum.* AUGUSTINUS, *De quæst. nov. et vet. testam.* cap. LXIV. Sciebant enim dæmonia Christum esse, qui per legem fuerat repromissus : omnia enim signa videbant in eo quæ dixerant Prophetæ : mysterium autem divinitatis ejus ignorabant; sicut et principes eorum. « Si enim cognovissent, numquam Dominum majestatis crucifixissent. BEDA cap. IX, secundum or. Bedæ. Quem enim dierum quadraginta jejunio fatigatum diabolus hominem cognoverat, nec tentando valuit an Dei Filius esset, experiri; eam nunc per signorum potentiam vel intellexit, vel potius suspicatus est esse Filium Dei [2] Non igitur ideo Judæis eum crucifigere persuasit, quia Dei Filium non esse putavit, sed quia se morte illius non prævidit esse damnandum. THEOPHYLACTUS, *Marc.* I, super illud *Et non sinebat.* Ideo autem non sinebat loqui dæmonia, docens nos non credere eis, etiam si vera dicunt : si enim invenerint aliquos sibi credentes, veritatibus mendacia miscent. CHRYSOSTOMUS. Non est autem contrarium ei quod hic dicitur hoc quod Lucas dicit cap. IV, quod « exibant dæmonia a multis clamantia, et dicentia. Quia tu es Christus Filius Dei : » subjunxit enim : *Et increpans non sinebat ea loqui.* Marcus enim multa sub brevitate pertransiens, circa finem prædictorum verborum loquitur. BEDA, cap. VIII, secundum ord. cir. medium. Mystice autem solis occubitus passionem, mortemque significat illius qui dixit Joan. VIII : « Quamdiu in mundo sum, lux mundi sum : » et sole occidente plures quam ante dæmoniaci, et ægroti sanantur, quia temporaliter in carne vivens paucos Judæorum docuit, omnibus per orbem Gentibus fidei, salutisque dona transmisit. HIERONYMUS, *Marc.* I, super *Et erat omnis civitas.* Janua autem regni moraliter pœnitentia est cum fide, quæ operatur salutem languoribus variis : varia etenim sunt vitia quibus languescit civitas mundi.

12. Et diluculo valde surgens abiit in desertum locum, ibique orabat. Et prosecutus est eum Simon, et qui cum illo erant. Et cum venissent ad eum, dixerunt ei : Quia omnes quærunt te. Et ait illis : Eamus in proximos vicos, et civitates, ut et ibi prædicem : ad hoc enim veni. Et erat prædicans in synagogis eorum in omni Galilæa, et dæmonia ejiciens.

[1] Al. : « debet. » — [2] Al. deest : « Dei. »

12. THEOPHYLACTUS, *Marc.* I, super *Et mane diluculo.* Postquam Dominus infirmos curavit, seorsum recedit : unde dicitur : *Et diluculo valde surgens, egressus abiit in desertum locum* : in quo docuit nos non facere aliquid ad apparentiam, sed, et si boni aliquid operamur, non propalare.

Sequitur, *Ibique orabat.* CHRYSOSTOMUS [1]. Non quia oratione indigeret : ipse enim erat qui hominum orationes suscipiebat; sed hæc quidem dispensative agens, forma bonæ operationis nobis est factus. THEOPHYLACTUS, super *Abiit in desertum locum.* Ostendit enim nobis quod Deo debet attribui, si aliquid boni facimus, et ei debemus dicere : Quoniam omne datum optimum desuper est descendens a te.

Sequitur : *Et prosecutus est illum Simon, et qui cum illo erant.* CHRYSOSTOMUS. Lucas autem dicit turbas accessisse ad Christum, et dixisse quod Marcus hic dicit dixisse Apostolos, subdens : *Et cum venissent ad eum dixerunt ei : Quia omnes quærunt te.* Non autem invicem contradicunt : suscepit enim Christus et post Apostolos turbam conjungi Christi pedibus anhelantem. Gaudens autem eos suscipiebat; sed volebat eos dimittere, ut et reliqui doctrinæ ejus participes essent, tamquam non multo tempore in mundo moraturus : et ideo sequitur : *Et ait : Eamus in proximos vicos, et civitates, ut et ibi prædicem.* THEOPHYLACTUS super *Eamus in proximos vicos.* Transit enim ad illos magis indigentes : quia doctrinam concludere non convenit in uno loco, sed ubique radios ejus extendere.

Sequitur *: Ad hoc enim veni.* CHRYSOSTOMUS [2]. In quo manifestat exinanitionis, idest incarnationis mysterium et divinitatis suæ dominium, cum scilicet asserit sponte se in mundum venisse. Lucas vero dicit cap. IV*:* « Ad hoc missus sum, » denuntians dispensationem, et Dei Patris bonam volutatem de Filii incarnatione.

Sequitur : *Et erat prædicans in synagogis eorum in omni Galilæa.* AUGUSTINUS, *De cons. Evang.* lib. II, cap. XIX. In hac autem prædicatione quam dicit eum habuisse in omni Galilæa, intelligitur etiam sermo Domini habitus in monte, cujus commemorationem facit Matthæus ; quem Marcus omnino non commemoravit, nec aliquid simile ei dixit, nisi quasdam sententias non contextim, sed sparsim repetivit, quas Dominus aliis locis dixit. THEOPHYLACTUS, super *Prædicabat in synagogis.* Doctrinæ autem operationem immiscuit : prædicans enim postmodum fugavit dæmonia : sequitur enim, *Et dæmonia ejiciens* : nisi enim ostenderet Christus miracula, ejus sermoni non crederetur : sic et tu post doctrinam, operare, ut non sit in te vacuus tuus sermo. BEDA, *Marc.* I, cap. VIII, secundum ord. Bedæ. Mystice autem si occasu solis mors exprimitur Salvatoris, quare non diluculo redeunte resurrectio ejus indicetur? Cujus manifesta luce abiit in desertum Gentium, ibique in suis fidelibus orabat, quia corda eorum per gratiam sancti Spiritus ad virtutem orationis excitabat.

13. Et venit ad eum leprosus deprecans eum, et genuflexo dixit : Si vis, potes me mundare. Jesus autem misertus ejus, extendit manum suam, et tangens eum ait illi : Volo : mundare. Et cum dixisset, statim discessit ab eo lepra, et mundatus est. Et comminatus est ei; statimque ejecit illum, et dixit ei : Vide nemini dixeris; sed vade, ostende te principi sacerdotum, et offer pro emundatione tua quæ præcepit Moyses in testimonium illis. At ille egressus cœpit prædicare, et diffamare sermonem, ita ut jam non posset manifeste introire in civitatem, sed foris in desertis locis esset. Et conveniebant ad eum undique.

13. BEDA, *ubi supra.* Postquam lingua serpentina dæmonum occlusa est, et femina, quæ primo seducta est, a febre curata, tertio vir, qui male suadentis dicta conjugis audivit, ab erroris sui lepra mundatur, ut ipse esset ordo restaurationis in Domino, qui erat ordo casus in protoplastis : unde sequitur : *Et venit ad eum leprosus deprecans eum.* AUGUSTINUS, *De cons. Evang.* lib. II, cap. XIX. De hoc leproso mundato talia Marcus connectit ut ipse intelligatur quem Matthæus commemorat tunc esse mundatum quando Dominus post sermonem de monte descendit. BEDA, *Marc.* I, cap. IX. Et quia Dominus ait Matth. V : « Non venit solvere legem, sed adimplere » ille qui excludebatur a lege, purgari se Domini potestate præsumens, non ex lege, sed supra legem esse gratiam indicavit quæ leprosi maculam posset abluere. Verum sicut in Domino potestatis auctoritas, ita

[1] Quod sequitur sub nomine Chrysostomi, habet Victor Antiochenus. Ex edit. P. Nicolai. — [2] Tale aliquod insinuat enim Victor Antiochenus ubi supra, sed expressius appendicem sequentem quæ rursus Chrysostomi nomine insignitur. Ex edit. P. Nicolai.

in illo fidei constantia declaratur : sequitur enim : *Et genu flexo dixit* : *Domino, si vis, potes me mundare.* In faciem procidit, quod humilitatis est, et pudoris, ut unusquisque de vitæ suæ maculis [1] erubescat; sed confessionem verecundia non repressit : ostendit vulnus, et remedium postulavit; et ipsa confessio religionis, et fidei plena est : in voluntate enim Domini tribuit potestatem. THEOPHYLACTUS, *Marc.* I, super *Domine si vis.* Non enim dixit, Si Deum deprecatus fueris, sed *si vis*, quasi ipsum credens Deum. BEDA. De voluntate autem Domini non quasi pietatis incredulus dubitavit, sed quasi colluvionis suæ conscius non præsumpsit. Sequitur : *Jesus autem misertus ejus, extendit manum suam, et tangens eum ait illi* : *Volo* : *mundare.* Non, ut plerique latinorum putant, injungendum est [2], et legendum : *Volo mundare;* sed separatim, ut primum dicat : *Volo*, deinde imperet, *Mundare.* CHRYSOSTOMUS, hom. XXI *In opere imperf. Super Matth.* Propter hoc autem leprosum tangit, et non solo verbo contulit sanitatem, quia in lege a Moyse dictum est Levit. XXII : « Qui leprosum tetigerit, immundus erit usque ad vesperum. » Ut enim ostendat quod secundum naturam est hæc immunditia, et quod lex non erat propter eum posita, sed propter homines puros, et quod ipse est proprie Dominus legis, et quia non sicut servus infert, sed sicut Dominus, sanitatem, leprosum tetigit congruenter, non tamen existente necessario tactu ad curationis operationem. BEDA, *Marc.* I, cap. IX, ante med. Ideo etiam tetigit ut probaret quia contaminari non poterat qui alios liberabat. Simulque illud mirabile quod eo sanavit genere quo fuerat obsecratus. *Si vis*, inquit leprosus, *potes me mundare*; *Volo,* inquit; ecce habes voluntatem : *mundare*, et jam habes pietatis effectum. CHRYSOSTOMUS. Per hoc autem non solum opinionem leprosi non destruxit, sed magis confirmavit : verbo enim morbum fugat, et quod leprosus verbo dixerat, hoc [3] opere adimplevit : unde sequitur : *Et cum hoc dixisset* : *statim discessit ab eo lepra, et mundatus est.* BEDA, *ubi supra.* Nihil enim medium inter opus Dei atque præceptum, quia in præcepto est opus : dixit enim, « et facta sunt : » Psal. CXLVIII.

Sequitur : *Et comminatus est illi, statimque ejecit eum, et dixit ei* : *Vide nemini dixeris.* CHRYSOSTOMUS : Quasi diceret : Tempus nondum est mea opera prædicari : tua non indigeo prædicatione. Per hoc autem docet nos ex nostris operibus honorem apud homines pro retributione non quærere. Sequitur : *Sed vade, ostende te principi sacerdotum.* Propter hoc autem hunc ad sacerdotem mittit Salvator, ad probationem medelæ, et ne extra templum fieret, sed in oratione cum populo computetur. Mittit etiam, quæ sunt legis adimplens, ut Judæorum linguam maliloquam obturaret. Opus quidem ipse complevit, probationem operis illis dimittens. BEDA, *ubi supra* in med. Ut scilicet intelligeret sacerdos eum non legis ordine, sed gratia Dei supra legem esse curatum.

Sequitur : *Et offer pro emundatione tua quod præcepit Moyses, in testimonium illis.* THEOPHYLACTUS, in fine Comment. in III cap. *Marc.* Præcepit quidem munus offerre quod habebant in consuetudine qui mundabantur offerre, tamquam in hujusmodi testimonium quod non erat contra legem, sed magis legem confirmabat, intantum quod ipse legis operaretur præcepta. BEDA, *ubi supra* a medio. Si quem vero movet quomodo Dominus Judaicum videtur approbare sacrificium, cum id non recipiat Ecclesia, meminerit quod nondum obtulerat in passione holocaustum suum. Non autem oportebat auferri significantia sacrificia priusquam illud quod significabatur, confirmatum esset contestatione Apostolorum prædicantium, et fide credentium populorum, THEOPHYLACTUS, parum a fine Com. in I cap. *Marc.* Leprosus autem, quamvis Dominus prohibuerit, beneficium patefecit : unde sequitur : *At ille egressus cœpit prædicare, et diffamare sermonem.* Oportet enim beneficiatum gratum esse, et gratias reddere, etiam si benefaciens non indigeat. GREGORIUS [4] XIX *Moral.* cap. XVIII. Merito autem quæritur [5] quidnam sit quod Dominus quæ gessit, abscondi jussit, et nec ad horam potuerunt abscondi? Sed notandum. Miraculum faciens taceri jussit, et tamen taceri non potuit, ut videlicet electi ejus exempla doctrinæ illius sequentes in magnis quæ faciunt latere quidem in voluntate habeant, sed

[1] Al. : « miraculis. » — [2] Al. : « intelligendum est. » — [3] Al. : « hic. » — [4] In editione Veneta Nicolini ad marginem hæc subjungitur nota : « Id habet Beda cap. IX, parum a fine. » — [5] Al. : « quærit. »

ut prosint aliis, prodantur inviti. Non ergo voluit quicquam fieri, et minime potuit; sed quid velle ejus membra debeant quidve de eis etiam nolentibus fiat, doctrinæ magisterio exemplum dedit. BEDA. Unius autem perfecta salvatio multas ad Dominum cogit turbas : unde subditur : *Ita ut jam non posset manifeste introire in civitatem, sed foris in desertis locis esset.* CHRYSOSTOMUS, cap. IX, secundum ord. ejus a med. Leprosus enim ubique prædicabat mirabilem curationem, ita ut omnes currerent ad visum, et fidem curantis : ut propter hoc Dominus in civitatibus evangelizare non posset, sed in eremis conversaretur : unde sequitur : *Et conveniebant ad eum undique.* HIERONYMUS, *Marc.* I, super *Et erat prædicans.* Mystice lepra nostra peccatum primi hominis est, quæ a capite cœpit quando regna mundi desideravit : radix enim omnium « malorum est cupiditas : » II Tim. VI, unde Giezi avaritiam secutus lepra suffunditur. BEDA, cap. IX. Extenta vero manu Salvatoris, hoc est incarnato Dei Verbo, humanamque contingente naturam, ab erroris prisci varietate mundatur. HIERONYMUS, *ubi supra.* Quæ quidem lepra vero Sacerdoti secundum ordinem Melchisedech ostensa, oblatione mundatur, eo dicente nobis Luc. XI ; « Date eleemosynam, et omnia munda sunt vobis. » Quod autem non poterat Jesus manifeste in civitatem introire etc, significatur quod non omnibus manifestatus est Jesus, qui latis, atque plataneis [1] serviunt laudibus, et propriis voluntatibus ; sed his qui foras cum Petro exeunt, et in desertis locis sunt, quæ elegit Dominus ad orandum et reficiendum populum, qui scilicet deserunt [2] delectationes mundi, et omnia quæ possident, ut dicant, Portio mea Dominus. Gloria vero Domini manifestatur his qui conveniunt undique, idest per plana, et ardua, quos nihil potest separare a caritate Christi. BEDA, *Marc.* II, cap. X. Post factum etiam in civitate miraculum secedit Dominus in desertum ut ostendat se magis quietam, et a sæculi curis remotam diligere vitam, atque ob hujus appetitum se [3] sanandis curam adhibere corporibus.

[1] P. Nicolai ponit : « plateanis. » — A: « plantaneis. » — [2] Al. : « deseruerunt. » — [3] Al. deest : « se. »

CAPUT SECUNDUM

1. Et iterum intravit Capharnaum post dies octo, et auditum est quod in domo esset, et convenerunt multi, ita ut non caperet eos domus neque ad januam, et loquebatur eis verbum. Et venerunt ad eum ferentes paralyticum, qui a quatuor portabatur, et cum non possent offerre eum illi præ turba, nudaverunt tectum ubi erat, et patefacientes submiserunt grabatum, in quo paralyticus jacebat. Cum autem vidisset Jesus fidem illorum, ait paralytico : Fili, dimittuntur tibi peccata tua. Erant autem illic quidam de scribis sedentes, et cogitantes in cordibus suis : Quid hic sic loquitur? Blasphemat. Quis potest dimittere peccata nisi solus Deus? Quo statim cognito Jesus spiritu suo, quia sic cogitarent intra se, dicit illis : Quid ista cogitatis in cordibus vestris? Quid est facilius, dicere paralytico, Dimittuntur tibi peccata tua, an dicere : Surge, tolle grabatum tuum, et ambula? Ut autem sciatis quia Filius hominis habet potestatem in terra dimittendi peccata, ait paralytico : Tibi dico, surge, tolle grabatum tuum, et vade in domum tuam. Et statim surrexit ille, et sublato grabato, abiit inde coram omnibus, ita ut mirarentur omnes, et honorificarent Deum, dicentes, Quia numquam sic vidimus.

1. BEDA, cap. v, paulo a princ. Quia nec carnales superna pietas deserit, quin etiam his gratiam suæ visitationis, per quam et ipsi spirituales effici valeant, indulget ; post desertum Dominus redit in civitatem : unde dicitur : *Et iterum intravit Capharnaum post dies octo.* AUGUSTINUS, *De cons. Evang.* lib. II, cap. XXV. Matthæus autem hoc miraculum quod sequitur, ita scribit tamquam in civitate Domini factum sit ; Marcus autem hoc in Capharnaum ; quod difficilius solveretur, si Matthæus etiam Nazareth nominaret. Nunc vero cum potuerit ipsa Galilæa dici civitas Christi, quia in Galilæa erat Nazareth ; quis dubitaverit in civitate sua hoc fecisse Dominum, cum hoc fecerit in Capharnaum civitate Galilææ, præsertim quia et ipsa Capharnaum ita excellebat in Galilæa, ut tamquam metropolis haberetur ? Vel Matthæus prætermisit quæ gesta sunt postquam venit in civitatem suam donec veniret Capharnaum, et sic adjungit de sanato paralytico, subjungens cap. IX. Et ecce offerebant « ei paralyticum : » postquam dixerat, quod venit in civitatem suam. CHRYSOSTOMUS [1], homil. XXX *In Matth.* in princ. Vel Capharnaum civitatem ejus dixit Matthæus, eo quod sæpius ibat, ac multa ibidem miracula perpetrabat. Sequitur *Et auditum est quod in domo esset ; et convenerunt multi, ita ut non caperet eos domus neque ad januam.* Laborem enim accidendi desiderium audiendi superabat. Post hoc paralyticum introducunt, de quo et Matthæus et Lucas dicunt : unde sequitur : *Et venerunt ferentes ad eum paralyticum, qui a quatuor portabatur.* Invenientesque multitudine januam obturatam, per eam non potuerunt aliquatenus introire ; sperantes autem portitores eum qui portabatur curationis gratiam posse promereri, lectum cum onere sublevantes ; nudato tecto intromiserunt cum lecto paralyticum ante faciem Salvatoris ; et hoc est quod subditur : *Et cum non possent offerre eum* etc. Sequitur : *Cum vidisset autem Jesus fidem illorum ait paralytico : Fili dimittuntur tibi peccata tua.* Non quidem dixit fidem paralytici, sed portantium : contingit enim aliquando quod aliquis fide alterius convalescit. BEDA, *ubi supra.* Intuendum sane quanti propria cujuscumque fides apud Deum valeat, ubi tanti valuit ut totus homo repente interius exteriusque salvatus exurgeret, et aliorum merito aliis relaxarentur errata. THEOPHYLACTUS, *Marc.* II, super *Cum vidisset Jesus.* Ipsius etiam paralytici fidem vidit : etenim ille portari non sineret, nisi curationis fidem haberet. BEDA, *Marc.* II, super *Cum vidisset Jesus.* Curaturus autem hominem a paralysi Dominus

[1] Immo sic tantum Chrysostomus : *Capharnaum propriam ejus dicit civitatem, quia perpetuum ipsius erat habitaculum.* Quod autem hic notatur, potius ex Victore Antiocheno peti potest tom. 1, Biblioth. PP. in hunc locum ; sed sequentia quæ sub nomine quoque Chrysostomi prius dabantur, non occurrunt : ideoque sine indice relinquimus. Ex edit. P. Nicolai.

primo peccatorum vincula dissolvit, ut ostenderet eum ob nexus culparum, artuum dissolutione fuisse damnatum, nec nisi his relaxatis membrorum posse recuperatione sanari. Mira autem humilitas: despectum et debilem, totisque membrorum dissolutum compagibus filium vocat, quem sacerdotes non dignarentur[1] attingere: aut certe ideo filium, quia dimittuntur ei peccata sua.

Sequitur: *Erant autem illic quidam de scribis sedentes et cogitantes in cordibus suis: Quid hic sic loquitur? Blasphemat.* Cyrillus [2]. Arguunt autem eum blasphemiæ mortis præcipitantes sententiam: erat enim in lege mandatum, quod quicumque blasphemaret in Deum, morte puniretur. Hoc autem ei imponebant, quia sibi attribuebat divinam potestatem remittendi peccata: unde subditur. *Quis potest dimittere peccata nisi solus Deus?* Chrysostomus[3], Solus enim judex omnium potestatem habet dimittendi peccata. Beda, cap. x, *In Marcum*, super *Quis potest dimittere peccata*? Qui per eos quoque dimittit quibus dimittendi tribuit potestatem: et ideo Christus vere Deus esse probatur, quia dimittere peccata quasi Deus potest. Errant itaque Judæi, qui cum Christum et Deum esse, et peccatum dimittere posse credant: Jesum tamen Christum esse non credunt. Sed multo dementius errant Ariani, qui cum Jesum et Christum esse, et peccata posse dimittere, Evangelii verbis devicti negare non audeant; nihilominus Deum negare non timent. At ipse perfidos salvare desiderans et occultorum cognitione, et virtute operum Deum se esse manifestat: nam sequitur: *Quo statim cognito Jesus spiritu suo quia sic cogitarent intra se dicit illis, Quid ista cogitatis in cordibus vestris?* in quo ostendit se Deum, qui potest cordis occulta cognoscere, et quodammodo tacens loquitur: Eadem majestate et potentia qua cogitationes vestras intuor possum et hominibus delicta dimittere. Theophylactus. Sed quamvis fuerint eorum cogitationes revelatæ, tamen permanent insensibiles, non in hoc consentientes quod peccata valeat dimittere qui novit eorum corda unde Dominus certificat de curatione animæ [4] per curationem corporis, demonstrans per visibile invisibile, per id quod est facile difficilius: quamvis ipse non ita crederent. Pharisæi enim difficilius credebant sanare corpus tamquam manifestum, animam vero curare facilius, quia invisibilis est medela; ita ut talia cogitarent: Ecce corpus curare desinit, et invisibilem curat animam; magis autem si valuisset, corpus jam curasset, et non ad invisibile refugisset. Salvator igitur, ostendens quod utraque potest, ait: *Quid est facilius?* quasi dicat: Ego quidem per corporis medelam, quæ secundum veritatem facilior est, difficilior autem vobis videtur, ostendam vobis animæ sanitatem, quæ difficilior est. Chrysostomus. Et quia dicere, quam facere facilius est, adhuc manifesta erat contradictio quia opus nondum erat manifestum: unde subdit, *Ut autem sciatis quia potestatem habet Filius hominis* etc., quasi dicat: Quoniam de verbo diffiditis, operationem inducam quod erat invisibile confirmantem. Signanter autem dixit. *In terra dimittendi peccata*, ut ostenderet quod humanæ naturæ potestatem divinitatis univit indivisibili unione; quia etsi factus est homo, tamen Dei Verbum permansit: et si per dispensationem in terris cum hominibus conversaretur, non tamen prohibebatur miracula perpetrare, ac remissionem tribuere peccatorum; non enim humanitas diminuit aliquid de proprietatibus divinitatis, nec divinitas impedivit Dei Verbum incommutabiliter, et veraciter in terris secundum carnem fieri Filium hominis. Theophylactus, Marc. ii, super *Tolle grabatum tuum*. Dicit autem, *Tolle grabatum tuum*, ad majorem miraculi certitudinem; ostendens quod non est secundum phantasiam, simulque ut ostenderet quod non solum curavit sed et fortitudinem dedit sic: animas non solum a peccato convertit, sed eis virtutem tribuit ad operandum mandata. Beda, *Marc.* ii, cap. x. Fit igitur carnale signum, ut probetur spirituale; quamquam ejusdem virtutis sit et corporis et animæ vitia dimittere: unde sequitur: *Et statim ille surrexit et sublato grabato abiit coram omnibus.* Chrysostomus. Prius autem id quod quærere venerat, scilicet animam, remittendo peccata, curavit, ut cum non credentes dubitaverint tunc opus adducat

[1] Al.: « dignabantur. » — [2] Nihil tale occurrit in Cyrillo, tametsi blasphemiæ ideo a Judæis improperatæ Christo meminit *In Joannem*, lib. II, cap. iii. Ex edit. P. Nicolai. — [3] Sic A, B, C, D. — Parm. omittit: « Chrysostomus. » — [4] Al.: « per procurationem. »

in medium, ut verbum opere confirmetur, et per manifestum occultum, animæ scilicet sanitas per medelam corporis ostendatur. BEDA, capit. x *In Marcum.* Datur etiam nobis intelligentia, propter peccata plerasque evenire corporum debilitates; et idcirco forsitan prius dimittuntur peccata, ut, causis debilitatis ablatis, sanitas restituatur. Quinque enim de causis affliguuntur homines molestiis carnis : aut propter merita augenda ut Job, et martyres ; aut propter humilitatem conservandam, ut Paulus ab angelo satanæ ; aut ob peccata intelligenda, et corrigenda, ut Maria soror Moysi, et hic paralyticus ; aut ad gloriam Dei, sicut cæcus natus, et Lazarus, aut ad initum damnationis, sicut Herodes. Miranda est autem divinæ potentiæ virtus, ubi nulla temporis interveniente morula, jussu Salvatoris salus festina comitatur : unde sequitur : *Ita ut admirarentur* VICTOR ANTIOCHENUS. Relinquentes majus, scilicet remissionem peccatorum, admiranturtantummodoquod apparet, corporis scilicet sanitatem, THEOPHYLACTUS, *Marc.* II, non remote a princ. Non est autem hic paralyticus qui a Joanne curatus narratur : ille enim hominem non habebat, hic vero quatuor; ille in probatica piscina curatur, hic vero in domo. Est autem unus qui a Matthæo et Marco curatus narratur. Mystice autem est, et nunc Christus in Capharnaum, in domo scilicet consolationis, idest in Ecclesia, quæ est domus paralytici. BEDA, cap. x, *In Marc.* Prædicante autem Domino in domo, non capiuntur neque ad januam, quia prædicante in Judæa Christo Gentiles ad audiendum nondum intrare valuerunt, ad quos tamen, etsi foris positos doctrinæ suæ verba per prædicatores direxit. HIERONYMUS, *Marc.* II, in initio. Paralysis autem typus est corporis quo piger jacet in mollitie carnis, habens desiderium salutis. THEOPHYLACTUS, *Marc.* II, par. a med. Si ergo ego dissolutis potentiis animæ quasi paralyticus invirtuosus habear [1] ad bonum, et attollar a quatuor Evangelistis, ad Christum adducar, audiamque tunc, *Fili*, et relinquentur mihi peccata : Filius enim Dei fit aliquis propter mandatorum operationem. BEDA, cap. x *In Marc.* inter princ. et medium. Seu quia quatuor sunt virtutes quibus ad promerendam sospitatem homo fiducia mentis erigitur, quas nonnulli prudentiam, fortitudinem, temperantiam et justitiam nuncupant. Desiderant autem paralyticum Christo offerre; sed turba interposita ab omni parte intercluduntur [2] : quia sæpe anima post infirmi corporis desidiam, supernæ gratiæ remedio cupiens innovari, priscæ consuetudinis obstaculo retardatur : sæpe [3] inter ipsas orationis secretæ dulcedines, et quasi suave cum Domino colloquium, turba cogitationum interveniens aciem mentis, ne Christus videatur, impedit. Non itaque est in infimis ubi turbæ tumultuantur [4] remanendum; sed tectum domus, idest sacræ Scripturæ sublimitas est appetenda, lexque Domini meditanda. THEOPHYLACTUS, *Marc.* II, ante med. Sed quomodo [5] ferar ad Christum, nisi tectum aperiatur? Tectum enim est intellectus, qui superponitur[6] omnibus his quæ in nobis sunt. Hic multum habet terræ quantum ad lateres fictiles, terrenas dico res : sed [7] si hæc sublevetur virtus; intellectus in nobis exoneratur. Post hoc submittatur, id est humilietur : non enim decet extolli de hoc quod intellectus est exoneratus, sed magis humiliari. BEDA, cap. x *In Marc.* Vel patefacto tecto æger submittitur, quia reseratis Scripturarum mysteriis ad notitiam Christi pervenitur hoc est, ad ejus humilitatem fidei pietate descenditur. Quod autem cum grabato deponitur infirmus significat [8], ab homine adhuc in ista carne constituto Christum deberi cognosci. De grabato autem surgere est animam se a carnalibus desideriis, ubi ægra jacebat, abstrahere. Grabatum tollere est ipsam quoque carnem per continentiæ frena correptam spe cœlestium præmiorum a deliciis segregare terrenis. Sublato autem grabato domum ire, ad paradisum redire est. Vel sanus qui langueral, domum reportat grabatum, cum ipso suo corpore ad internam sui custodiam se refert. THEOPHYLACTUS, *Marc.* II, par. ante med. Oportet etiam grabatum, id est corpus tollere ad operationem boni : tunc enim ad contemplationem pertingere valebimus, ita ut quæ in nobis sunt cogitationes dicant, Quoniam nunquam sic vidi-

[1] Sic A, B, C, D. — Parm. : « labeam. » — [2] Al. : « includuntur. » — [3] Al. : « sepes. » — [4] Al. : « cumulantur. » — [5] Sic A, B, C, D. — Al. : « qui ferat. » — Parm. : « quomodo ferat. » — [6] Al. : « supponitur. » — [7] Habet forte melius P. Nicolai : « sed si hæc subleventur, virtus intellectus in nobis exoneratur. » — [8] Al. : « significabat. »

mus,[1] idest nunquam sic intelleximus, sicut nunc[1] a paralysi curati : qui enim a peccatis mundatus est, mundius videt.

2. Et egressus est rursus ad mare, omnisque turba veniebat ad eum, et docebat eos. Et cum præteriret, vidit Levi Alphæi sedentem ad telonium, et ait illi, Sequere me, et surgens secutus est eum. Et factum est cum accumberet in domo illius, multi publicani, et peccatores simul discumbebant cum Jesu, et discipulis ejus : erant enim multi, qui sequebantur eum et scribæ et pharisæi videntes quia manducaret cum publicanis et peccatoribus, dixerunt discipuli ejus : Quare cum publicanis et peccatoribus manducat et bibit magister vester? Hoc audito Jesus, ait illis : Non necesse habent sani medico, sed qui male habent. Non enim veni vocare justos sed peccatores.

2. Beda, *Marc.* ii, cap. x. Postquam Dominus in Capharnaum docuit, egressus est ad mare, ut non solum civilem vitam hominum instrueret, verum etiam habitatoribus maris Evangelium regni prædicaret, eosque fluctivagos rerum labentium motus contemnere, ac fidei firmitate superare doceret : unde dicitur : *Et egressus est Jesus ad mare omnisque turba veniebat ad eum, et docebat eos*, Theophylactus, *Marc.* ii, a medio. Vel post miraculum ad mare egreditur, quasi solitarius volens esse ; sed turba concurrit iterum : ut addiscas quod quantum fugis gloriam, tantum ipsa te persequitur. Et si quidem tu ipsam persequeris, ipsa te fugiet. Inde antem transiens Dominus vocavit Matthæum : unde sequitur : *Et cum præteriet, vidit Levi Alphæi sedentem ad telonium.* Chrysostomus. Idem autem est[2] publicanus a tribus Evangelistis nominatus, scilicet Matthæus a Matthæo. Levi autem simpliciter a Luca. Levi autem Alphæi a Marco : illius enim erat Alphæi. Binomios autem secundum Scripturam et alios est videre ; sicut socer Moysi quandoque Jetro, quandoque Raguel vocatur. Beda, cap. ii, *In Marc.* in princ. Sic et idem est Levi qui et Matthæus : sed Lucas, Marcusque propter verecundiam, et honorem Evangelistæ, nomen ponere nolunt vulgatum, ipse autem Matthæus juxta illud quod scriptum est Prov. xiii : Justus accusator « est sui, » Matthæum se, et publicanum nominat ut ostendat legentibus, nullum debere conversum de salute diffidere, cum ipse de publicano in Apostolum sit repente mutatus. Ad teloneum autem, idest ad curam, dispensationemque vectigalium sedentem dicit : telos, enim græce latine vectigal nominatur. Theophylactus, *Marc.* ii, a medio. Sedebat enim in telonio ut consuetudinis est, aut aliquos impetens, aut verba vendens, aut aliquid hujusmodi faciens, quibus in suis mansionibus telonearii utuntur : qui de hoc statu sic sublevatus est ut relinquens omnia, Christum sequeretur : unde sequitur : *Et ait illi, Sequere me: et surgens secutus est eum.* Beda, cap. ii, *In Marc.* Sequi autem imitari est ; ideoque ut pauperem Christum non tam gressu, quam affectu imitari posset, reliquit propria qui rapere solebat aliena. Non solum autem lucra reliquit vectigalium, sed et periculum contempsit quod evenire poterat a principibus sæculi : quia vectigalium rationes imperfectas, atque incompositas reliquit. Ipse enim Dominus, qui hunc exterius humana allocutione ut sequeretur vocavit, intus divina inspiratione, ut mox vocantem sequeretur, accendit. Hieronymus, circa finem *Commen.* ad cap. ii *Marc.* Sic ergo Levi, qui appositus interpretatur, a telonio negotiorum sæcularium solum sequitur Verbum quod dicit Luc. xiv : « Qui non renuntiaverit omnibus quæ possidet, non potest meus esse discipulus. » Theophylactus, *Marc.* ii cap. a medio. Qui autem prius alios impetebat sic factus est benevolus ut ad comestionem plurimos convocaret : unde sequitur : *Et factus est cum accumberet*, scilicet Jesu, *in domo illius, multi publicani, et peccatores simul discumbebant, cum Jesu et discipulis ejus.* Beda, cap. xii *In Marc.* paul. a princ. Publicani autem appellantur hi qui vectigalia publica exigunt, sive qui conductores sunt vectigalium fisci, vel rerum publicarum, nec non et hi qui sæculi hujus lucra per negotia sectantur, eodem vocabulo censentur[3]. Viderant[4] itaque publicanum a peccatis ad meliora conversum, locum invenisse pœnitentiæ, et ob id etiam non desperant salutem. Neque vero in pristinis vitiis permanentes publicani veniunt ad Jesum, ut Pharisæi et Scribæ ; sed pœnitentiam agentes, ut sequens Evangelistæ sermo designat dicens :

[1] Al. : « et paralysi. » — [2] Al. omittitur : « est. » — [3] Al. : « qui viderant » item : « qui scilicet viderant. » — [4] Al. : « neque vero in pristinis vitiis permanentes veniunt ad Jesum, ut pharisæi et scribæ murmurant; sed pœnitentiam agentes, etc. »

Erant enim multi qui sequebantur eum. Ibat enim Dominus ad convivia peccatorum, ut occasionem haberet docendi, et spirituales invitatoribus suis præberet cibos : quod [1] mysteriorum figuris congruit : qui enim domicilio Christum recipit [2] interno, maximis delectationibus exuberantium pascitur voluptatum. Itaque Dominus libenter ingreditur, et in ejus qui crediderit recumbit affectu; et hoc est bonorum operum spirituale convivium, quo dives populus eget, et pauper epulatur. THEOPHYLACTUS, *Marc.* II, a med. *Comment.* Pharisæi autem hoc arguunt, quasi puros se facientes : unde sequitur : *Et Pharisæi videntes quia manducaret cum publicanis, et peccatoribus, dixerunt discipulis ejus : Quare cum publicanis et peccatoribus manducat, et bibit magister vester?* BEDA, cap. XII *In Marc.* super illud *Videntes Pharisæi.* Si per Matthæi electionem et vocationem publicanorum, fides exprimitur Gentium, quæ prius mundi lucris inhiabant : profecto supercilium Scribarum et Pharisæorum, Judæorum invidiam insinuat, qui de Gentium salute torquentur. Sequitur : *Hoc audito Jesus ait illis : Non necesse habent sani medico, sed qui male habent.* Sugillat Scribas et Pharisæos, qui justos se putantes, peccatorum consortia declinabant. Seipsum medicum dicit, qui miro medicandi genere vulneratus est propter iniquitates nostras, et ejus livore sanati sumus : sanos autem, et justos appellat eos, qui suam justitiam nolentes statuere, justitiæ Dei sunt subjecti; porro male habentes, et peccatores vocat eos qui suæ fragilitatis conscientia devicti, nec per legem se justificari posse videntes, Christi gratiæ pœnitendo colla submittunt : unde subditur : *Non enim veni vocare justos, sed peccatores* : THEOPHYLACTUS [3], non quidem ut maneant peccatores, sed ut ad pœnitentiam convertantur.

3. Et erant discipuli Joannis et pharisæorum jejunantes; et veniunt, et dicunt illi : Quare discipulis Joannis et pharisæorum jejunant; tui autem discipuli non jejunant? Et ait illis Jesus : Numquid possunt filii nuptiarum, quamdiu sponsus cum illis est, jejunare? Quanto tempore habent secum sponsum, non possunt jejunare. Venient autem dies cum auferetur ab eis sponsus, et tunc jejunabunt in illis diebus. Nemo assumentum panni rudis assuit vestimento veteri : alioquin aufert supplementum novum a veteri, et major scissura fit. Et nemo mittit vinum novum in utres veteres : alioquin disrumpet vinum utres, et vinum effundetur et utres peribunt. Sed vinum novum in utres novos mitti debet.

3. GLOSSA. Sicut superius apud discipulos magister arguebatur de consortio peccatorum in conviviis; ita nunc e converso apud magistrum discipuli incusantur de jejuniorum omissione, ut sic inter eos materia dissidii oriretur: unde dicitur : *Et erant discipuli Joannis et Pharisæorum jejunantes.* THEOPHYLACTUS, *ubi supra.* Joannis enim discipuli in imperfecto positi, in consuetudinibus Judaicis permanebant. AUGUSTINUS, *De cons. Evangel.* lib. II, cap. XVIII, a med. Potest autem putari, ideo addidisse Pharisæos, quod simul cum discipulis Joannis hoc quod sequitur Domino dixerint; cum Matthæus hoc discipulos Joannis tantum dixisse perhibeat : sed verba quæ sequuntur magis indicant alios hoc dixisse de aliis : sequitur enim : *Et veniunt, et dicunt illi : Quare discipuli Joannis et Pharisæorum jejunant, tui autem discipuli non jejunant?* Hæc enim verba indicant, convivas qui aderant venisse ad Jesum, et hoc idem discipulis dixisse, ita ut quod ait, *Veniunt,* non de ipsis dixerit de quibus interposuerat : *Et erant discipuli Joannis et Pharisæorum jejunantes.* Sed cum isti essent jejunantes, veniunt illi quos hoc movet [4]. Unde ergo Matthæus [5] dicit cap. IX : « Et accesserunt ad eum discipuli Joannis dicentes : » nisi quia et Apostoli aderant, et omnes certatim, ut quisque poterat, hæc objecerunt. CHRYSOSTOMUS. Discipuli ergo Joannis, et pharisæorum contra Christum zelotype se habentes, ipsum interrogant, utrum solus cum discipulis suis absque abstinentia et labore pugnas superet passionum. BEDA, cap. XII *In Marc.* ante med. Sed Joannis vinum et siceram non bibit; Dominus cum peccatoribus manducat et bibit [6] : quia illi abstinentia meritum auget cui potentia nulla inerat naturæ. Dominus autem, cui naturaliter suppetebat delicta donare, cur eos declinaret quos abstinentibus poterat reddere puriores? Sed jejunavit et Christus, ne præceptum declinaret [7]; manducavit cum peccatoribus, ut gratiam cerneres, agnosceres potestatem.

[1] Al. additur præpositio : « in. » — [2] Al. : « recepit. » — [3] Sic A, B, C, D, et P. Nicolai. — Parm. omittit : « THEOPHYLACTUS. » — Al. : « movit. » — [4] Al. : « unde Matthæus. » — [5] In quatuor exemplis omittitur : « Dominus cum peccatoribus manducat et bibit. » — [6] Sic A, B, C, D. — Parm. : « declinares. »

Sequitur : *Et ait illis Jesus : Numquid possunt filii nuptiarum, quamdiu est cum illis sponsus, jejunare?* AUGUSTINUS, lib. II, *De cons. Evang.* cap. XXVII, Marcus hic filios nuptiarum appellat, Matthæus autem filios sponsi : filios enim nuptiarum non tantum sponsi, sed etiam sponsæ intelligimus. CHRYSOSTOMUS. Sponsum ergo seipsum vocat, tamquam Ecclesiam desponsaturus. Est enim desponsatio datio arrhæ, scilicet gratiæ Spiritus sancti, per quam credidit [1] orbis terræ. THEOPHYLACTUS. Sponsum etiam seipsum vocat, non solum tamquam virginales animas desponsantem, sed quia tempus primi adventus ejus non est doloris neque tristitiæ his qui credunt in eum, neque labores continens, sed requiem : est enim absque operatione legali dans requiem per baptismum, per quem facile sine labore salutem consequimur. Filii autem nuptiarum, sive sponsi, sunt Apostoli : quia ipsi Dei gratia digni sunt facti omni bono cœlesti, ac omni delectatione participes. CHRYSOSTOMUS. Conversationem autem suam omnis angustiæ dicit esse alienam, cum subdit : *Quanto tempore habent secum sponsum, non possunt jejunare.* Ille tristatur qui præsens bonum [2] non habet : qui vero in præsenti accipit, gaudet, et non tristatur. Ut autem elationem illorum destrueret, et ostenderet quod non ad lasciviam proprios discipulos conservabat, subjungit : *Venient autem dies cum auferetur ab eis sponsus, et tunc jejunabunt in illis diebus*; quasi dicat : Tempus erit in quo suam virilitatem demonstrent : quando enim substrahetur ab eis sponsus, jejunabunt, ejus affectantes adventum, ut spiritus illi conjungant [3] per corporales angustias emundatos. Ostendit etiam quod nulla necessitas est ut sui jejunent, sicut illi [4] qui sponsum humanæ naturæ, qui ubique præsidet verbis Dei, et qui tribuit semen vitæ, secum habebant [5] præsentem. Filii etiam sponsi, quia infantes sunt, non possunt per totum conformari patri et sponso, qui eorum infantiam considerans dignatur eos non tunc jejunare; recedente autem sponso, propter desiderium jejunabunt; sed cum perfecti fuerint, et sponso conjungentur in nuptiis, regalem semper comedent cœnam. THEOPHYLACTUS, *Marc.* II, post med. *Comment.* Intelligendum est autem et sic : quoniam omnis homo qui bene operatur est sponsi filius, et sponsum secum habet, scilicet Christum, et non jejunat, idest opera pœnitentiæ non ostendit, quia non peccat; quando vero aufertur sponsus, homine in peccatum labente, tunc jejunat, et pœnitet, ut curet delictum. BEDA, cap. XII *In Marc.* circ. finem. Mystico autem sensu potest sic exponi : quod discipuli Joannis et Pharisæi jejunant : quia omnis qui de operibus legis sine fide gloriatur, et qui traditiones sequitur hominum, et præconium Christi aure corporis, non fide cordis percipit, spiritualibus abstinens bonis, jejunio corde tabescit; qui vero Christi membris fideli incorporatur amore, non potest jejunare, quia carne ipsius epulatur et sanguine.

Sequitur : *Nemo assumentum panni rudis,* idest novi, *assuit vestimento veteri.* CHRYSOSTOMUS [6]. Quasi dicat : Quia hi novi prædicatores testamenti existunt, legibus eos servire veteribus possibile non est; vos autem congrue veteres sequentes consuetudines, Mosaica jejunia observatis; isti vero novas, ac mirabiles observationes traditurі hominibus, veteres observare non est necesse, sed esse mentibus virtuosos : aliquo vero tempore jejunium cum ceteris virtutibus observabunt. Sed hoc jejunium differt a jejunio legis; quia illud erat ex necessitate, hoc ex voluntate, propter fervorem spiritus, cujus nondum sunt capaces; unde sequitur : *Et nemo mittit vinum novum in utres veteres.* BEDA, cap. XII *In Marc.* prope finem. Discipulos enim veteribus comparat utribus, quos vino novo, idest spiritualibus præceptis, facilius disrumpi, quam posse continere dicit. Erunt [7] autem utres novi cum post ascensum Domini desiderio consolationis ejus innovabuntur; tunc novum vinum novis utribus adveniet; hoc est, Spiritus sancti fervor spiritualium corda replebit. Doctori etiam cavendum est, ne animæ in vetustate malitiæ perduranti, novorum mysteriorum secreta committat. THEOPHYLACTUS, *Marc.* II a medio. Vel aliter. Discipuli veteribus vestimentis assimilati sunt propter eorum mentis infirmitatem, quibus non erat congruum imponere sta-

[1] Al. : « credit. » — [2] Al. : « prius bonum. » — [3] P. Nicolai habet : « ut spiritus suos illi conjungant, etc. » — [4] Al. : « sicut illi. » — [5] Al. : « habeant. » — [6] Hæc ipsa Victor Antiochenus expresse habet. Ex edit. P. Nicolai. — [7] Al. : « erant » item infra : « innovabantur et advenerat, et repleverat. »

tutum grave jejunii. BEDA, cap. XII *In Marc.* Neque conveniens erat novum pannum assuere, quod est aliqua particula doctrinæ [1], quæ ad novæ vitæ temperantiam pertinet, quæ generale docet jejunium ab omni lætitia temporalium delectationum : quia si hoc fiat, et doctrina scinditur, et non convenit vetustati. Vestimento autem novo bona opera, quæ foris aguntur, insinuantur; vino autem novo fervor fidei, spei et caritatis quo intus reformamur, exprimitur.

4. Et factum est iterum cum Dominus sabbatis ambularet per sata, et discipuli ejus cœperunt progredi, et vellere spicas. Pharisæi autem dicebant ei : Ecce quid faciunt discipuli tui sabbatis quod non licet. Et ait illis, Numquam legistis quid fecerit David quando necessitatem habuit, et esuriit ipse, et qui cum eo erant, quomodo introvit in domum Dei sub Abiathar principe sacerdotum, et panes propositionis manducavit, quos non licebat manducare, nisi solis sacerdotibus, et dedit eis qui cum eo erant? Et dicebat eis: Sabbatum propter hominem factum est et non homo propter sabbatum. Itaque dominus est Filius hominis etiam sabbati.

4. CHRYSOSTOMUS. Liberati a figura, et veritati [2] uniti Christi discipuli, figurale sabbati festum non servant : unde dicitur: *Et factum est iterum, cum Dominus sabbatis ambularet per sata, et discipuli ejus cœperunt progredi, et vellere spicas.* BEDA cap. XIII *In Marc.* in principio. Legimus et in sequentibus, quod erant qui veniebant, et redibant multi et nec manducandi quidem spatium habebant; et ideo quasi homines esuriebant. CHRYSOSTOMUS. Esurientes autem escam simplicem comedebant, non ad voluptatem, sed propter naturæ necessitatem. Pharisæi autem figuræ et umbræ servientes, discipulos accusabant tamquam injuste agentes : unde sequitur : *Pharisæi autem dicebant ei* : *Ecce quid faciunt discipuli tui sabbatis quod non licet.* AUGUSTINUS, *De operibus Monachorum* cap. XXII, in med. Populo siquidem Israel per legem [3] præceptum est ut in agris suis furem nullus teneret, nisi qui secum aliquid vellet auferre : nam qui nihil aliud attigisset, quam id quod comedisset, liberum, impunitumque abire sineret : unde etiam spicas vellentibus discipulis Domini, de sabbato potius quam de furto Judæi calumniati sunt. CHRYSOSTOMUS. Dominus autem David in medium introducit, cui aliquando contingit non secundum legem comedere, cum sacerdotalem tetigit cibum, ut illius exemplo accusationem discipulorum solvat : sequitur enim : *Et ait illis : Nunquam legitis quid fecerit David*? THEOPHYLACTUS, *Marc.* II, non remote a fine. Fugiens enim David a facie Saul a principem sacerdotum devenit, et panes propositionis comedit, et gladium abstulit Goliæ ; quæ Domino erant oblata. Quærunt vero aliqui qualiter nunc Evangelista Abiathar principem sacerdotum nominavit, cum liber Regum hunc nominet Abimelech. BEDA, cap. XIII *In Marc.* Hoc autem nihil habet dissonantiæ : ambo enim fuerunt. Illic, cum veniens David panes petiit, et accepit : Abimelech videlicet princeps sacerdotum et Abiathar filius ejus. Occiso autem Abimelech a Saule, fugit Abiathar ad David, comes factus totius exilii ejus, postea eo regnante, summi sacerdotii et ipse gradum accepit, multoque majoris excellentiæ filius quam pater effectus est; ideo dignus fuit cujus memoriam Dominus, etiam vivente patre, quasi summi sacerdotis faceret. Sequitur : *Et dicebat eis* : *Sabbatum propter hominem factum est, et non homo propter sabbatum.* Major enim est cura sanitati, et vitæ hominis quam custodia sabbati adhibendæ. Sic enim [4] mandatum est sabbatum custodiri, ut tamen si necessitas esset, reus non esset qui sabbatum violasset; ideo sabbato circumcidi non est prohibitum, quia necesse erat fieri ; et Machabæi necessitate instante sabbato pugnabant : unde discipuli esurientibus quod licitum non erat in lege, necessitate famis factum est licitum : sicut hodie si quis æger jejunium corruperit, nulla ratione reus tenetur. Sequitur : *Itaque Dominus est Filius hominis etiam sabbati* ; quasi dicat, David rex sacerdotali cibo pastus excusabilis est ; quanto magis Filius hominis, verus rex et Sacerdos, et Dominus sabbati: evulsarum sabbato spicarum noxa non tenetur? CHRYSOSTOMUS. Dominum quidem sabbati, et Filium hominis seipsum proprie vocat: quoniam quidem Dei existens Filius, Filius hominis propter homines dignatus est dici. Legis autem latori, et domino lex non dominatur : plus enim licet regi quam legibus statuatur. Infir-

[1] Hic Bedæ textus in quatuor jam citatis exemplis sic incipit : « Quod est aliqua particula doctrinæ» omissis quæ hic habentur. — [2] Al. : « et veritate. » — [3] Al. : « per legem scriptam. » — [4] Al. : « sic igitur. »

mis quidem datur lex, non perfectis, et operantibus supra legem. BEDA, cap. XIII *In Marc.* Mystice autem discipuli per sata transeunt, cum doctores sancti quos in fide instituerunt, cura piæ sollicitudinis inspiciunt ; quos esurire nihil melius quam salutem intelligimus hominum. Vellere autem spicas est homines a terrena intentione eruere, fricare autem manibus est exemplis virtutum a carnis concupiscentia, quasi e quibusdam folliculis, puritatem mentis exuere : grana manducare est emundatum quemque a sordibus vitiorum per ora prædicantium, Ecclesiæ membris incorporari. Et bene hoc disciputi progredientes ante faciem Domini fecisse memorantur : quia doctoris necesse est [1] sermo præcedat, et sic cor auditoris subsequens gratia supernæ visitationis illustret. Bene sabbatis : quia et ipsi doctores in prædicando pro spe futuræ quietis laborant, et auditores suos monent pro æterna requie insudare laboribus. THEOPHYLACTUS, *Marc.* II, in fin. Comment. Vel quia cum habent in passionibus requiem, tunc aliis ad virtutem ductores fiunt, evellentes terrena. BEDA, cap. XIII, *In Marc.* ante med. Item per sata ambulant cum Domino qui eloquia sacra meditari delectantur : esuriunt cum in eis panem vitæ invenire desiderant ; et hoc in sabbatis, cum sopita mente a turbulentis cogitationibus vacare gaudent ; vellunt spicas, et contritas purgant, donec ad escam perveniant, cum testimonia Scripturarum, ad quæ legentes perveniunt, meditando assumunt, et tamdiu discutiunt donec in eis medullam dilectionis inveniant. Verum hæc mentium refectio stultis displicet, sed a Domino approbatur.

[1] Al. omittitur : « est. »

CAPUT TERTIUM

1. Et introivit iterum in synagogam; et erat ibi homo habens manum aridam. Et observabant eum si sabbatis curaret, ut accusarent illum. Et ait homini habenti manum aridam, Surge in medium Et dicit eis : Licet sabbatis bene facere, an male? Animam salvam facere, an perdere? At illi tacebant. Et circumspiciens eos cum ira, contristatus super cæcitate cordis eorum, dicit homini, Extende manum tuam. Et extendit, et restituta est manus illi.

1. THEOPHYLACTUS, *Marc.* cap. III, init. *Comm.* Postquam Dominus Judæos, qui discipulos accusaverant, quod spicas sabbato evellebant, exemplo David confudit, nunc amplius ipsos ad veritatem reducens, miraculum in sabbato operatur, ostendens quod si operari sabbato miracula in salutem hominum pium est, non est malum in sabbato necessaria corporis operari. Dicit ergo : *Et introivit iterum in synagogam, et erat ibi homo habens manum aridam. Et observabant eum si sabbatis curaret, ut accusarent eum.* BEDA, cap. XIV *In Marc.* circa princip. Quia enim destructionem sabbati, quam in discipulis arguebant, probabili magister [1] excusaverat exemplo, nunc ipsum observando calumniari volunt, ut si sabbato curet, transgressionis, si non curet, crudelitatis, aut imbecillitatis arguant.

Sequitur : *Et ait homini habenti manum aridam, Surge in medium.* CHRYSOSTOMUS [2]. Statuit quidem illum in medio, ut terrerentur aspectu, ac viso eo compatiantur, et malitiam deponant. BEDA, cap. XIV *In Marc.* Et præveniens calumniam Judæorum, quam ei paraverant, arguit eos, quia legis præcepta prava tentatione violabant : unde sequitur : *Et dicit eis : Licet sabbato bene facere, an male ?* Hoc autem quærit quia æstimabant in sabbato etiam a bonis operibus feriandum, cum lex a malis abstinere jubeat [3], dicens Levit. XXIII : « Omne opus servile non facietis in eo, » id est peccatum : quia « qui facit peccatum, servus est peccati : » Joan. VIII. Idem autem est quod præmiserat, *Bene facere, an male*, et quod postea subdit : *Animam salvam facere, an perdere?* hoc est, hominem curare, an non : non quod Deus summe bonus, auctor perditionis nobis esse possit : sed quod ejus non salvare Scripturæ consuetudine perdere dicitur. Si quem vero movet quare Dominus, cum corpus esset curaturus, de animas salvatione interrogaverit, intelligat vel animam more Scripturarum pro homine positam, sicut dicitur Exod. I : « Hæc sunt animæ quæ exierunt de femore Jacob : » vel quod illa miracula propter animæ salutem faciebat : vel quod ipsa manus sanatio salutem animæ significabat. AUGUSTINUS, *De cons. Evang.* lib. II, cap. XXXV. Sed potest movere quomodo Matthæus dixerit, quod ipsi interrogaverint Dominum, si licet sabbato curare ; cum Marcus illos potius interrogatos a Domino perhibeat : *Licet sabbato bene facere, an male?* Itaque intelligendum est quod illi prius interrogaverunt Dominum, si licet sabbato curare, deinde quod intelligens cogitationes eorum aditum accusandi quærentium, constituerit in medio illum quem fuerat sanaturus, et interrogaverit quæ Marcus et Lucas eum interrogasse commemorant; ac tunc illis tacentibus proposuisse similitudinem de ove, et conclusisse, quod liceat sabbatis bene facere.

Sequitur. *At illi tacebant.* CHRYSOSTOMUS [4]. Sciebant enim quod eum omnino curraret. Sequitur : *Et circumspiciens eos cum ira.* Quod eos cum ira circumspicit, ac tristatur super cæcitate cordis eorum, humanitati convenit, quam pro nobis suscipere dignatus est. Verbo autem miraculum conjungit : unde sola voce

[1] Al. deest : « magister. » — [2] Quod subjungitur ex Chrysostomo habet Victor Antiochenus ubi supra; etsi tale quid Chrysostomus indicat hom. XLI, *In Matth.* Ex edit. P. Nicolai. — [3] Al. : « jubebat. » — [4] Hæc rursus Antiochenus, nec apud Chrysostomum occurrunt. Ex edit. P. Nicolai.

homo curatur : unde sequitur : *Et extendit, et restituta est manus illi* : per hæc omnia pro discipulis respondens, simulque ostendens suam vitam existere supra legem. BEDA, cap. XIV *In Marc.* in princ. Mystice autem homo qui manum habebat aridam, humanum genus indicat infecunditate boni operis arefactum, sed Domini miseratione curatum ; cujus dextera, quæ in primo parente, dum vetitæ arboris poma decerperet, aruerat, per Redemptoris gratiam, dum insontes manus in cruce arboris tenderet, bonorum operum succis est restituta saluti. Et bene in synagoga manus erat arida : quia ubi scientiæ donum majus est, ibi gravius est inexcusabilis noxæ periculum. HIERONYMUS, *Marc.* III, in princ. Commen. Vel significat [1] avaros, qui valentes dare, volunt accipere, prædari, et non largiri ; quibus dicitur ut extendant manus suas ; id est : « qui furabatur jam non furetur, magis autem laboret operans manu sua quod bonum est, ut habeat unde communicet indigentibus : » Ephes. IV. THEOPHYLACTUS, cap. III, *In Marc.* paulo a princ. Vel aridam dexteram habet manum quisquis non operatur quæ sunt dexteræ partis : ex quo enim manus nostra constituitur in operibus prohibitis, ex tunc arescit in operatione boni. Iterum vero restaurabitur quando in virtute stabit : unde Christus dicit : *Surge*, scilicet a peccatis, *et sta in medio* : et neque ad diminutum, neque ad superabundantiam se extendit.

2. Exeuntes autem pharisæi, statim cum herodianis consilium faciebant adversus eum, quomodo eum perderent. Jesus autem cum discipulis suis secessit ad mare : et multa turba a Galilæa, et Judæa secuta est eum, et ab Hierosolymis, et ab Idumea, et trans Jordanem, et qui circa Tyrum et Sidonem, multitudo magna, audientes quæ faciebat, venerunt ad eum. Et dixit Jesus discipulis suis, ut in navicula sibi deservirent propter turbam, ne comprimerent eum. Multos enim sanabat, ita ut irruerent in eum, ut illum tangerent. Quotquot autem habebant plagas, et spiritus immundi, cum illum videbant, procidebant ei, et clamabant dicentes : Tu es Filius Dei. Et vehementer comminabatur eis, ne manifestarent eum.

2. BEDA, cap. XV *In Marc.* circa princ. Pharisæi reputantes in crimen quod ad verbum Domini salvam qui languebat extendit dexteram, de voce Salvatoris fecerunt consilium : unde dicitur : *Exeuntes autem Pharisæi, statim cum herodianis consilium faciebant adversus eum, quomodo eum perderent* : quasi non ipsorum quisque majora sabbatis ageret, cibos portando, porrigendo calicem, et cetera quæ victui sunt necessaria exequendo. Neque enim ille qui dixit, et facta sunt, sabbato laborasse poterat convinci. THEOPHYLACTUS, *Marc.* III, super *Egressi Pharisæi cum herodianis.* Herodiani autem dicuntur milites Herodis regis. Hæresis namque quædam nova surrexerat, quæ Herodem Christum esse dicebat. Prophetia [2] enim Jacob innuebat, quod quando deficerent Principes de Juda, tunc Christus veniret : et quia Herodis tempore nullus supererat Judaicorum Principum, sed ipse solus regnabat alienigena existens ; quidam ipsum esse Christum putaverunt, et heresim constituerunt. Isti ergo cum Pharisæi Christum interficere conabantur. BEDA, cap. XV *In Marc.* in princ. Vel herodianos Herodis tetrarchæ ministros dicit, qui propter inimicitias quas eorum dominus adversus Joannem habebat, etiam Salvatorem, quem Joannes prædicabat insidiis persequebantur, et odiis. Sequitur : *Jesus autem cum discipulis suis secessit ad mare* ; quasi homo fugiens persequentium insidias : quia neque adhuc venerat hora passionis ejus, neque extra Hierusalem fuit locus passionis : ubi et exemplum dedit suis, si in una civitate persecutionem paterentur, in alteram fugiendi. THEOPHYLACTUS, *Marc.* III, super *Jussit discipulos ut appellerent in naviculam.* Simul etiam secedit, ut plurimis benefaciat ab ingratis recedens, etenim multi secuti sunt eum et sanavit eos : sequitur enim : *Et multa turba a Galilæa et Judæa secuta est eum.* Tyrii et Sidonii, alienigenæ existentes, utilitatem a Christo accipiunt ; propinqui vero ejus Judæi scilicet, ipsum persequebantur ; et sic nulla est propinquitatis utilitas, nisi similitudo bonitatis existat. BEDA, cap. XV, inter princ. et med. Illi enim videntes opera virtutum ejus, et verba doctrinæ audientes, eum persequebantur ; isti autem opinione tantum ducti virtutum ejus, congesto agmine permaximo veniunt ad audiendum eum, opemque salutis flagitandam : unde sequitur : *Et dixit discipulis suis ut in navicula sibi deservirent.* THEOPHYLACTUS, *ubi supra.* Vide autem occultatam

[1] Al. : « significare. » — [2] Al. : « Propheta. »

gloriam ejus : etenim ne lauderet eum turba, petit naviculum, ut intrans in eam conservetur illæsus. Sequitur : *Quotquot autem habebant plagas, et spiritus immundi, cum illum videbant, procidebant ei.* Plagas autem dicit infirmitates : ipse namque Deus nos vulnerat, ut filios pater. BEDA, cap. XV *In Marc.* a med. Procidebant ergo utique Domino, et qui habebant plagas infirmitatum corporalium, et qui spiritibus vexabantur immundis ; sed infirmi simplici intentione obtinendæ salutis, dæmoniaci autem vel potius in eis habitantes dæmones, vi divini timoris coacti, non solum ad procidendum ei, verum etiam ad confitendum ejus majestatem compulsi : unde sequitur : *Et clamabant dicentes, Tu es Filius Dei.* Ubi miranda est Arianorum cæcitas, qui post resurrectionis gloriam Filium Dei negant, quem dæmones adhuc mortali carne indutum Filium Dei profitentur. Sequitur : *Et vehementer comminabatur eis ne manifestarent eum.* Peccatori enim dixit Deus : « Quare tu enarras justitias meas? » Psal. XLIX. Prohibetur ergo Dominum prædicare peccator, ne quis dum prædicantem audit, sequatur errantem : improbus enim magister est diabolus, qui falsa veris sæpe permiscet, ut specie [1] veritatis testimonium fraudis obtegat. Ceterum non solum dæmones, sed et a Christo sanati, et Apostoli ante passionem præcipiuntur reticere de illo : ne, divina majestate prædicata, passionis dispensatio differretur. Juxta allegoriam vero in hoc quod Dominus egressus de synagoga secessit ad mare, Gentium salvationem præfiguravit, ad quas venire per fidem, relicta ob perfidiam Judæa, dignatus est. Recte enim diversis errorum anfractibus jactatæ nationes instabilitati pelagi comparantur. Multa autem turba a diversis provinciis secuta est eum qui prædicantibus Apostolis, multas nationes ad se venientes benigne suscepit. Navicula vero Domino in mari deserviens Ecclesia est de Gentibus congregata. Propter turbam autem, ne se comprimat, naviculam ascendit : quia turbidas carnalium mentes fugiens, ad eos qui gloriam sæculi spernunt, venire, et mansionem facere gaudet. Distat autem inter comprimere Dominum et tangere : comprimunt enim cum carnalibus cogitationibus, aut factis pacem turbant, in qua veritas manet ; tangit vero qui per fidem, et dilectionem eum suscepit corde : unde qui eum tetigerunt, salvati esse perhibentur. THEOPHYLACTUS, *Marc.* IX, super *Egressi Pharisæi una cum herodianis.* Moraliter autem herodiani, idest carnales, Christum interficere volunt : Herodes enim pelliceus interpretatur. Qui vero de patria sua egrediuntur idest a carnali habitudine, hi sequuntur Christum, et eorum plagæ curantur, idest peccata, quæ conscientiam vulnerant. Jesus autem in nobis est ratio quæ præcipit ut navicula nostra, idest corpus ei deserviat, ne rationem turbationes opprimant rerum.

3. Et ascendens in montem vocavit ad se quos voluit ipse, et venerunt ad eum : et fecit ut essent duodecim cum illo, et ut mitteret eos prædicare ; et dedit illis potestatem curandi infirmitates, et ejiciendi dæmonia. Et imposuit Simoni nomen Petrus, et Jacobum Zebedæi, et Joannem fratrem Jacobi, et imposuit eis nomina Boanerges, quod est filii tonitrui, et Andream, et Philippum, et Bartholomæum, et Matthæum, et Thomam, et Jacobum Alphæi, et Thadæum, et Simonem Chananæum, et Judam Scarioth, qui tradidit illum.

3. BEDA, cap. XVI *In Marc.* Postquam nefandos spiritus se prædicare prohibuit elegit sanctos, qui et immundos spiritus ejicerent et Evangelium prædicarent : unde dicitur : *Et ascendens in montem vocavit ad se quos voluit ipse.* THEOPHYLACTUS, cap. III, in med. *Comment.* Lucas autem dicit, quod ascendit ad orandum : post miraculorum enim ostensionem orat, docens nos quod oportet gratias agere cum consequimur aliquid boni, et hoc divinæ virtuti appropriare. CHRYSOSTOMUS. Prælatos etiam Ecclesiæ instruit in orationibus pernoctare antequam ordinationem faciant, ut eorum officium non frustretur. Cum ergo, secundum Lucam, dies factus esset, vocavit quos voluit : erant enim plures qui eum sequebantur. BEDA, cap. XVI, non remote a princ. Non enim illorum electionis, ac studii sed divinæ erat dignationis et gratiæ ut in Apostolatum vocarentur. Mons etiam ille in quo Apostolos Dominus elegit, altitudinem designat justitiæ in qua erant instituendi, et quam erant hominibus prædicaturi. HIERONYMUS, super *Et ascendens in montem.* Vel Christus spiritualiter mons est, ex quo aquæ vivæ fluunt, lac in parvulorum salutem præ-

[1] Al. : « ut spiritus. »

paratur, pinguedo spiritualis agnoscitur, et quicquid summe bonum creditur, in montis istius est gratia constitutum. In montem ergo vocantur excelsi meritis et verbis, ut locus congruat meritis altis. Sequitur : *Et venerunt ad eum*; *et fecit ut essent duodecim cum illo, et ut mitteret eos prædicare.* Speciem enim Jacob dilexit Dominus, ut sint ipsi super thronos duodecim judicantes duodecim tribus Israel, qui etiam trini et quaterni circa tabernaculum Domini excubant, et sancta Domini verba humeris operum portant. BEDA, cap. XVI *In Marc.* In hoc enim sacramento quondam filii Israel circa tabernaculum castramentabantur, ut ex omni parte per quadrum ternæ tribus manerent. Ter autem quatuor duodecim faciunt, et ter quaterni ad prædicandum sunt missi Apostoli; ut per universas quadrati orbis plagas baptizarent gentes in nomine Patris et Filii, et Spiritus sancti. Sequitur : *Et dedit illis potestatem curandi infirmitates et ejiciendi dæmonia*; ut scilicet promissionum cœlestium magnitudini attestaretur magnitudo factorum et nova facerent qui nova prædicarent. THEOPHYLACTUS, cap. III a med. *Comment.* Numerat autem Apostolorum nomina, ut propter falsos Apostolos evitandos sint noti et viri; et ideo sequitur : *Et imposuit Simoni nomen Petrus.* AUGUSTINUS, *De cons. Evang.* lib. II, cap. XVII. Nullus autem putet nunc accepisse Simonem nomen ut Petrus vocaretur, ne sit contrarium Joanni, qui longe ante dictum esse illi commemorat cap. I : « Tu vocaberis Cephas, quod interpretatur Petrus. » Marcus autem recapitulando hoc commemoravit : cum enim vellet nomina duodecim Apostolorum enumerare, et necesse haberet Petrum dicere, breviter insinuare voluit, quod non hoc antea vocaretur, sed hoc ei Dominus nomen imposuerit. BEDA, cap. XVI *In Marc.* super *Et imposuit Simoni nomen.* Ideo autem Dominus voluit eum prius aliter vocari ut ex ipsa commutatione nominis sacramentum commendaretur. Idem est ergo græce, sive latine Petrus quod Syriace Cephas; et in utraque lingua nomen a petra derivatum est, nec dubium quin illa de qua Paulus ait I Cor. I : « Petra autem erat Christus » : nam sicut lux vera erat Christus, et donavit [1] Apostolis ut lux mundi vocentur; sic et Simoni, qui credebat in Petram Christus Petræ largitus est nomen. HIERONYMUS, *ubi supra.* De obedientia autem, quam Simon significat, ascenditur ad agnitionem, quam significat Petrus.

Sequitur : *Et Jacobum Zebedæi et Joannem fratrem Jacobi.* BEDA. Subauditur a superioribus, vocavit ad se ascendens in montem. HIERONYMUS, *ubi supra.* Jacobum, scilicet qui supplantata habet tota desideria carnis et Joannem, qui gratia accepit quod alii per laborem tenent.

Sequitur : *Et imposuit eis nomina Boanerges.* CHRYSOSTOMUS. Filios quidem Zebedæi sic nominat propter hoc quod magna et clara divinitatis edicta debebant orbi terræ diffundere. HIERONYMUS, *ubi supra.* Vel per hoc trium superiorum sublime ostenditur meritum, qui in monte merentur audire tonitruum Patris per nubem de Filio tonantis. Matth. XVII : « Hic est Filius meus dilectus : » ut ipsi per nubem carnis, et ignem verbis, quasi fulgura in pluviam [2], in terris spargerent; quoniam Dominus fulgura in pluviam fecit, ut extinguat misericordia quod judicium urit. Sequitur, *Et Andream.* HIERONYMUS, qui viriliter vim facit perditioni, ut et responsum mortis in se semper habeat, et anima ejus sit semper in manibus suis. BEDA, cap. XVI *In Marc.* ante med. *Com.* Andreas enim græcum nomen est, et interpretatur virilis, ab anir [3], quod est vir : quia viriliter Domino adhæsit.

Sequitur : *Et Philippum.* HIERONYMUS. Qui est os lampadis, qui illuminare potest ore quod corde concepit, cui dedit Dominus apertionem oris illuminantis. Scimus hunc modum locutionis proprium esse divinarum Scripturarum quod Hebræa nomina ad aliquod mysterium significationis sunt posita. Sequitur : *Et Bartholomæum*, qui est filius suspendentis aquas, illius scilicet qui dixit Isai V : « Et mandabo nubibus meis ne pluant super eam imbrem. » Nomen vero filii Dei per pacem, et dilectionem acquiritur inimici : « Beati enim pacifici, quoniam filii Dei sunt : » et « Diligite inimicos vestros, ut filii Dei sitis : » Matth. V. Sequitur, *Et Matthæum*, qui est donatus, cui donatur a Domino ut non solum remissionem peccatorum adipiscatur, sed numero ascribatur Aposto-

[1] Al. : « et Christus donavit. » — [2] Legit P. Nicolai : « quasi fulgura pluvium. » — [3] Sic A, B, C, D. — Al. : « ab arach. » — Parm. : « ab Ανδρος, Andros. »

lorum. *Et Thomam*, qui est abyssus : multa enim profunda scientes Dei nomine proferunt. Sequitur, *Et Jacobum Alphæi*, idest docti, vel millesimi, cujus a latere cadent mille. Hic alter Jacobus est, cui colluctatio non est adversus carnem et sanguinem, sed adversus spirituales nequitias. Sequitur, *Et Thadæum:* idest corculus, idest cordis cultor, qui conservat cor suum omni custodia. BEDA, cap. XVI, *In Marc.* a med. *Commen.* Thadæus autem ipse est quem Lucas in Evangelio et in Actibus Apostolorum Judam Jacobi [1] nominat: erat enim frater Jacobi fratris Domini, ut ipse in Epistola sua scripsit. Sequitur, *Et Simonem Chananæum, et Judam Scarioth, qui tradidit illum.* Hæc cum additamento posuit, ad distinctionem Simonis Petri et Judæ Jacobi [2]. Simon autem Chananæus dicitur ab Chana vico Galilææ; Judas autem Iscariotes a vico in quo ortus est, aut ex tribu Isachar dicitur. THEOPHYLACTUS, *Marc.* III a medio *Com.* Quem inter Apostolos computat, ut discamus [3] quod Deus non repellit aliquem propter futuram malitiam, sed propter præsentem virtutem dignum facit haberi. HIERONYMUS, a med. *Commen.* Simon autem ponens tristitiam interpretatur : « Beati namque qui lugent nunc, quoniam ipsi consolabuntur. » Matth. V, Chananæus autem, idest zelotes dicitur quem zelus domus Dei comedit. Judas autem Iscariotes est qui non delet peccatum suum per pœnitentiam : Judas enim confitens, vel gloriosus interpretatur : Iscariotes autem memoria mortis. Sunt autem confessores multi in Ecclesia superbi et gloriosi, ut Simon magus et Arius et ceteri hæretici; quorum memoria mortalis ideo in Ecclesia celebratur, ut evitentur.

4. Et veniunt in domum, et convenit iterum turba, ita ut non possent neque panem manducare; et cum audissent sui, exierunt tenere eum : dicebant enim, quoniam in furorem versus est. Et scribæ qui ab Hierosolymis descenderant, dicebant, quoniam Beelzebub habet, et quia in principe dæmoniorum ejicit dæmonia.

4. BEDA, cap. XVI, *In Marc.* Electos in monte Apostolos Dominus ad domum reducit, quasi eos admonens ut post acceptum Apostolatus gradum ad conscientiam suam redeant : unde dicitur : *Et veniunt in domum, et convenit iterum turba, ita ut non possent, neque panem manducare.* CHRYSOSTOMUS. Ingratæ quidem erant principum multitudines, quos impedit a cognitione elatio; grata vero populi multitudo venit ad Jesum. BEDA, cap. XVI, super illud *Et convenit multitudo.* Quam beata vero frequentia turbæ confluentis, cui tantum fuit curæ ad obtinendam salutem ut auctori salutis cum his qui secum erant nec vescendi quidem hora libera maneret; sed quem turba frequentat externa, hunc propinquorum æstimatio parvipendit : sequitur enim : *Et cum audissent sui, exierunt tenere eum.* Quia enim altitudinem sapientiæ quam audiebant, capere non poterant, quasi in alieno eum sensu locutum esse credebant: unde sequitur : *Dicebant enim, quoniam in furorem versus est.* THEOPHYLACTUS, *Marc.* III, super *Dicebant quia in furorem versus est.* Idest, dæmonium habet, et furit : et ideo eum tenere volebant, ut incarcerarent tamquam dæmoniacum. Et quidem sui hoc volebant, idest propinqui, forte compatriotæ ejus, vel fratres ejus [4]. Stulta [5] autem fuit insania quod tantorum miraculorum divinæ sapientiæ factorem in furiam verti concipiunt. BEDA, cap. XVI, *In Marc.* ib. Multum autem distat inter eos qui verbum Dei pro mentis tarditate non intelligunt, quales fuerunt de quibus dictum est, et eos qui hoc quod intelligunt, de industria blasphemant, de quibus subditur : *Et scribæ qui ab Hierosolymis descenderant dicebant quoniam Beelzebub habet.* Quæ enim negare nequiverant, sinistra interpretatione pervertere laborant; quasi non deitatis opera essent sed immundissimi spiritus, idest Beelzebub, qui Deus erat Accaron. Nam Beel quidem ipse est Baal[6]; Zebub autem musca vocatur; Beelzebub ergo, idest vir muscarum interpretatur ob sordes immolatitii cruoris, ex cujus spurcissimo ritu principem dæmoniorum eum nominabant, cum subdunt : *Et quia in principe dæmoniorum ejicit dæmonia.* HIERONYMUS, *Marc.* III,

[1] Al. : « Jacobus. » — [2] Al. : « et Jacobi. » — [3] Sic A, B, C, D. — Al. : « HIERONYMUS. Quam inter Apostolos computat, ut discamus, etc. » — Parm. : « sed cur inter Apostolos computatur? » — [4] Nicolai, apposito indice Victorios Antiocheni, ut infra patet, ita legit : « Stulta autem fuit insania, quod tantorum miraculorum factorem, et cœlestis doctrinæ (vel sapientiæ divinæ) doctorem in furiam versum concipiunt. » — [5] VICTOR Antiochenus. « Quod subjungitur ex victore Antiocheno, prius cum verbis Theophylacti confundebatur. Ex edit. P. Nicolai. — [6] Sic A, B, C, D. — Parm. : « ipse est vir. »

super *Et veniunt ad domum.* Mystice autem domus ad quam veniunt primitiva est Ecclesia; turbæ quæ impediunt panem manducari peccata, et vitia sunt : « qui manducat indigne, judicium sibi manducat et bibit : » I Corinth. XI. BEDA, cap. XVI, *In Marc.*, non rem. a fine. Scribæ etiam ab Hierosolymis descendentes blasphemant ; turba vero ab Hierosolymis veniens secuta est Dominum, et ab aliis regionibus Judæorum sive Gentium : quia sic erat passionis tempus futurum, ut turba illum populi Judæorum cum palmis, ac laudibus Hierosolymam perduceret, Gentiles videre desiderarent; sed Scribæ et Pharisæi de ejus morte tractarent.

5. Et convocatis eis, in parabolis dicebat illis : Quomodo potest satanas satanam ejicere? Et si regnum in se dividatur, non potest stare regnum illud. Et si domus supra semetipsam dispartiatur, non potest domus illa stare. Et si satanas consurrexerit in semetipsum, dispartitus est, et non poterit stare, sed finem habet. Nemo potest vasa fortis in domum ingressus diripere, nisi prius fortem alliget, et tunc domum ejus diripiet. Amen dico vobis, quoniam omnia dimittentur filiis hominum peccata, et blasphemiæ quibus blasphemaverint; qui autem blasphemaverit in Spiritum sanctum, non habet remissionem in æternum, sed reus erit æterni delicti : quoniam dicebant : Spiritum immundum habet.

5. CHRYSOSTOMUS, hom. LXII, *In Matth.* et hom. XXIX, *In opere imperfecto.* Posita blasphemia scribarum, Dominus ostendit impossibile fore quod dicebant, suam probationem exemplo confirmans : unde dicit : *Et convocatis eis, in parabolis dicebat illis : Quomodo potest satanas satanam ejicere*? quasi diceret : Regnum contra se intestino bello divisum necesse est desolari : quod et in domo et in civitate videtur. Quocirca et si satanæ regnum in seipsum divisum est, ita quod satanas ab hominibus repellat satanam, desolatio regna dæmonum appropinquavit : regnum autem eorum est in hoc quod homines subditos teneant. Si igitur ab hominibus pelluntur, hoc non est aliud quam regnum eorum [1] dissolvi. Si autem adhuc in hominibus tenent potestatem, manifestum est quod regnum maligni adhuc stat, et non est contra seipsum divisum. GLOSSA. Et quia jam ostendit exemplo quod dæmon dæmonem non expellit, dicens : *Nemo potest vasa fortis in domum ingressus diripere*, etc. THEOPHYLACTUS [2], *Marc.* III, super *Cum fortis armatus.* Exemplum tale est. Fortis est dæmon, vasa ejus sunt homines in quibus recipitur : nisi ergo quis prius vincat dæmonem et alliget, quomodo vasa ejus, idest dæmoniacos, ab eo diripiat? Sic et ego, qui diripio vasa ejus, idest libero homines a dæmoniaca passione, prius alligo dæmones, supero eos, et inimicus eorum sum. Quomodo ergo dicitis quod Beelzebub habeo, et dæmon amicus existens dæmonia ejicio? BEDA, cap. XVII, prope princ. Alligavit etiam Dominus fortem, idest diabolum, hoc est ab electorum seductione compescuit, et ingressus in domum, idest in mundum, domum ejus, et vasa, idest homines, diripuit : quia ereptos a diaboli laqueis, Ecclesiæ suæ adunavit. Vel domum ejus diripuit, quia omnes mundi partes, quibus olim hostis denominabatur antiquus, Apostolis, eorumque successoribus distribuit, ut populos ad viam vitæ converterent. Ostendit autem Dominus quod grande scelus committerent qui hoc quod Dei esse cognoverant, diaboli esse clamabant, cum subdit : *Amen dico vobis, quoniam omnia dimittentur filiis hominum peccata, et blasphemiæ quibus blasphemaverint.* Omnia quidem peccata et blasphemiæ non passim dimittuntur omnibus hominibus, sed his qui dignam pro erroribus suis in hac vita pœnitentiam ederint : et sic neque ullum habet locum vel Novatus ut pœnitentibus [3] qui in martyrio lapsi sunt, veniam neget esse tribuendam ; vel Origenes, qui asserit post judicium universale transactis licet sæculorum voluminibus [4], cunctos peccatores veniam peccatorum esse consecuturos : cujus errorem sequentia Domini verba redarguunt, cum subditur : *Qui autem blasphemaverit in Spiritum sanctum non habet remissionem in æternum.* CHRYSOSTOMUS [5], hom. XLII *In Matth.* a med. Et quidem blasphemiam quæ circa eum erat, excusationem habere dicit, quia tunc videbatur homo despectus, et infirmi generis; sed injuria Dei remissionem non habet. Blasphemia autem in Spiritum sanctum contra Deum sit. Est enim Spiritus sancti operatio regnum Dei; et propter hoc irremissibilem dicit

[1] Al. deest : « eorum. » — [2] Al. : « HIERONYMUS. » — [3] Sic A, B, C, D. — Al. : » vel Novatus. » P. Nicolai : « Novatianus non pœnitentibus qui, etc. » — Parm. : « Novatus, qui pœnitentibus. » — [4] Al. : « transactis quinquaginta trium sæculorum volutationibus. » — [5] Immo potius Victor Antiochenus tom. I Biblioth. PP. super hunc locum. Ex edit. P. Nicolai.

esse Spiritus sancti, blasphemiam. Pro eo autem quod hic subditur, *Sed erit reus æterni delicti*, alius Evangelista dicit Matth. XII : « Neque in hoc sæculo, neque in futuro : » per quod intelligitur judicium quod est secundum legem et futurum. Cum enim lex maledicentem Deum occidi jubeat, in hoc legis secundæ excusationem non habet : omnis autem qui baptizatur, extra hoc sæculum sit. Latebat autem Judæos remissio quæ fit per baptismum. Qui ergo miracula et dæmonum ejectionem, quæ solum sunt propria Spiritus sancti, dæmoni appropriat, nulla excusatio sibi de blasphemia relinquetur. Sed neque blasphemia talis, cum sit contra Spiritum sanctum, remitti videtur: unde exponens subdit : *Quoniam dicebant : Spiritum habet immundum* THEOPHYLACTUS, *Marc.* III, ad finem Comment. Est autem intelligendum quod veniam non consequentur, nisi pœniteant. Cum vero in carne Christi scandalizabantur, etiam si non pœniterent, aliquid excusationis habebant et remissionis aliquid consequebantur. HIERONYMUS. Vel hoc dicit; quia non merebitur pœnitentiam agere ut recipiatur qui Christum intelligens, principem dæmoniorum esse dicebat. BEDA, cap. XVII, *In Marc.* Neque tamen hi qui Spiritum sanctum non esse Deum credunt, irremissibilis blasphemiæ crimine tenentur : quia non invidentia diabolica, sed humana ignorantia ducti hoc faciunt. AUGUSTINUS, *De verbis Domini*, serm. XI, cap. XII, Vel ipsa impœnitentia est blasphemia Spiritus sancti, quæ non remittetur. Contra enim Spiritum sanctum, quo peccata dimittuntur, verbum dicit, sive cogitatione, sive lingua, qui sibi cor impœnitens thesaurizat. Subjungit autem : *Quoniam dicebat* : *Spiritum immundum habet* : ut ostenderet hinc fuisse exortam causam ut hoc diceret, eo quod dicerent eum in Beelzebub dæmonem expellere; non quia esset blasphemia quæ non remittitur, cum et hæc remittatur, si recta pœnitentia consequatur; sed hinc causa extitit ut a Domino illa sententia proferretur, facta mentione spiritus immundi, quem adversus seipsum divisum Dominus ostendit propter Spiritum sanctum, qui etiam quos colligit efficit indivisos, peccata, quæ adversus se divisa sunt, dimittendo; cui dono remissionis non resistit nisi qui duritiam cordis impœnitentis habuerit. Nam alio loco dixerunt Judæi de Domino quod dæmonium haberet; nec tamen ibi aliquid dixit de blasphemia Spiritus sancti : quoniam non ita objecerunt spiritum immundum ut in se divisus ex ore eorum posset ostendi, sicut Beelzebub, a quo dæmones ejici posse dixerunt.

6. Et venerunt mater ejus et fratres ejus, et stantes miserunt ad eum, vocantes eum. Et sedebat circa eum turba; et dicunt ei : Ecce mater tua, et fratres tui foris quærunt te. Et respondens eis, ait : Quæ est mater mea, et fratres mei? Et circumspiciens eos, qui in circuitu ejus sedebant, ait : Ecce mater mea, et fratres mei. Qui enim fecerit voluntatem Dei, hic frater meus, et soror mea, et mater mea est.

6. THEOPHYLACTUS, *Marc.* III, non procul a fine Comment. Quia propinqui Domini venerant tenere eum tamquam in furiam versum, mater ejus amoris compassione detenta, venit ad ipsum : unde dicitur : *Et venerunt mater ejus, et fratres, et foris stantes miserunt ad eum vocantes eum.* CHRYSOSTOMUS. Ex hoc autem manifestum sit quod non semper cum eo erant fratres ejus et mater : quia vero dilectus erat, ad eum propter reverentiam et affectum veniunt, de foris expectantes : unde sequitur : *Et sedebat circa eum turba; et dicunt ei : Ecce mater tua, et fratres tui foris quærunt te.* BEDA, cap. XVII, inter med. et finem. Fratres Domini non filii semper Virginis Mariæ, juxta Helvidium, nec filii Joseph ex alia uxore, juxta quosdam, putandi sunt; sed ejus potius intelligendi sunt esse cognati. CHRYSOSTOMUS [1]. Alter autem Evangelista dicit Joan. VII, quod « fratres ejus nondum credebant in eum : » cui convenit quod hic dicitur quod eum quærebant de foris expectantes : et secundum eamdem intentionem Dominus eorum non sicut propinquorum meminit : unde sequitur : *Et respondens eis ait* : *Quæ est mater mea, et fratres mei?* Hoc autem non dixit, matrem et fratres omnino reprobando, sed ostendens quod super omnem cognationem temporalem oportet propriam animam præhonorare : unde convenienter hoc dicitur his qui vocabant ad propinquorum collocutionem, quasi ad aliquid utilius quam sit doctrina salutis. BEDA, cap. XVII, *In Marc.* inter med. et finem. Rogatus ergo officio verbi,

[1] Tale aliquid potius habet Victor Antiochenus ubi supra; immo hæc eadem paulo aliis verbis, quæ non occurrunt in Chrysostomi textu. Ex edit. P. Nicolai.

dissimulat egredi, non maternæ refutans obsequium pietatis; sed paternis se mysteriis amplius quam maternis debere monstrat affectibus. Nec injuriose fratres contemnit, sed opus spirituale carnis cognationi præferens, religiosiorem cordium copulam docet esse quam corporum: unde sequitur : *Et circumspiciens eos qui in circuitu ejus sedebant ait : Ecce mater mea, et fratres mei.* CHRYSOSTOMUS. In quo Dominus ostendit quod oportet eos qui fidei sunt propinqui, præ omnibus consanguineis honorare. Jesu quidem aliquis mater efficitur prædicando : quasi enim parit Dominum quem cordi audientis infuderit. HIERONYMUS in fine Comm. in III, cap. *Marc.* Sciamus autem nos esse fratres ejus et sorores, si voluntatem Patris impleverimus, ut coheredes [1] simus ejus : unde sequitur : *Qui enim fecerit voluntatem Dei, hic frater meus, et soror mea, et mater mea est.* THEOPHYLACTUS in fine Commen. in III cap. *Marc.* Non ergo negans matrem hoc dixit, sed ostendens quod non solum digna est honore propter hoc quod genuit Christum, sed propter omnem aliam virtutem. BEDA, cap. XVII *In Marc.* non remote a fine. Mystice autem mater, et fratres Jesu sunt synagoga, ex cujus carne est editus, et populus Judæorum, qui, Salvatore intus docente, venientes intrare nequeunt, cum spiritualiter intelligere dicta nequeunt [2]. Præoccupans autem turba ingreditur, quia differente Judæa, gentilitas fluxit ad Christum: foris enim stantes volunt Dominum videre cognati ipsius, cum Judæi se ad custodiam litteræ foris fixerunt, et Christum potius ad carnalia docenda cogunt exire, quam se ad discenda spiritualia consentiunt ingredi. Si ergo foris stantes nec ipsi agnoscuntur parentes, quemadmodum nos agnoscemur, si foris stemus? Intus enim est verbum, intus est lumen.

[1] Al. : « et coheredes. » — [2] Nicolai : « negligunt. »

CAPUT QUARTUM

1. Et iterum cœpit docere ad mare; et congregata est ad eum turba multa, ita ut in navim ascendens sederet in mari : et omnis turba circa mare super terram erat : et docebat eos in parabolis multa, et dicebat illis in doctrina sua : Audite : ecce exiit seminans ad seminandum : et dum seminat, aliud cecidit circa viam, et venerunt volucres cœli, et comederunt illud : aliud vero cecidit super petrosa, ubi non habuit terram multam; et statim exortum est, quoniam non habebat altitudinem terræ; et quando exortus est sol, exæstuavit, et eo quod non habebat radicem, exaruit : et aliud cecidit in spinas, et ascenderunt spinæ, et suffocaverunt illud, et fructum non dedit : et aliud cecidit in terram bonam, et dabat fructum ascendentem, et crescentem, et afferebat unum tricesimum, et unum sexagesimum, et unum centesimum. Et dicebat : Qui habet aures audiendi, audiat. Et cum esset singularis, interrogaverunt eum hi qui cum eo erant duodecim, parabolam. Et dicebat eis : Vobis datum est nosse mysterium regni Dei, illis autem qui foris sunt, in parabolis omnia fiunt : ut videntes videant, et non videant; et audientes audiant, et non intelligant, ne quando convertantur, et dimittantur eis peccata. Et ait illis : Nescitis parabolam hanc? Et quomodo omnes parabolas cognoscetis? Qui seminat, verbum seminat. Hi autem sunt qui circa viam ubi seminatur verbum, et cum audierunt, confestim venit satanas, et aufert verbum quod seminatum est in cordibus eorum : et hi sunt similiter qui super petrosa seminantur, qui cum audierint verbum, statim cum gaudio accipiunt illud, et non habent radicem in se; sed temporales sunt, deinde orta tribulatione, et persecutione propter verbum, confestim scandalizantur : et alii sunt qui in spinis seminantur; hi sunt qui verbum audiunt, et ærumnæ sæculi, et deceptio divitiarum, et circa reliqua concupiscentiæ introeuntes, suffocant verbum, et sine fructu efficitur : et hi sunt qui super terram bonam seminati sunt qui audiunt verbum, et suscipiunt, et fructificant, unum tricesimum, et unum sexagesimum, et unum centesimum.

1. Theophylactus, in princ. Comm. ad iv cap. *Marc.* Licet matrem Dominus superius negligere videretur, tamen reveretur eam : propterea namque egreditur circa mare : unde dicitur : *Et iterum cœpit Jesus docere ad mare.* Beda, cap. xviii *In Marc.* In princip. Si enim Evangelium Matthæi inspicimus, patet hanc doctrinam Domini ad mare eadem die qua superiorem in domo celebratum esse sermonem : terminato enim primo sermone continuo subjunxit Matthæus cap. xiii dicens : « In illo die exiens de domo sedebat ad mare. » Hieronymus, *Marc.* iv, in princ. Comment. Cœpit autem docere ad mare, ut locus docendi indicet auditores amaros fuisse et instabiles. Beda, cap. xviii *ubi supra.* Relicta etiam domo cœpit docere ad mare : quia relicta synagoga ad colligendam per Apostolos populi gentilis multitudinem venit : unde sequitur : *Et congregata est ad eum turba multa, ita ut in navim ascendens sederet in mari.* Chrysostomus. Quod non sine causa factum oportet intelligi; sed ut post se neminem dimitteret, sed omnes auditores ante faciem haberet. Beda, *ubi supra* a med. Comment. Præfigurabat autem hæc navis Ecclesiam in medio nationum ædificandam : in qua Dominus dilectam sibi consecrat mansionem.

Sequitur : *Et dicebat illis in parabolis multa.* Hieronymus, par. a princ. *Comment.* in cap. iv. Parabola est rerum natura discrepantium, sub aliqua similitudine facta comparatio : paravoli enim græco vocabulo dicitur similitudo, quando illud quod intelligi volumus, per comparationes aliquas indicamus. Sic enim ferreum quempiam dicimus quando durum ac fortem desideramus intelligi : cum velocem, ventis, aut avibus comparamus. Loquitur autem turbis in parabolis more providentiæ suæ, ut qui cælestia capere non poterant, per similitudinem terrenam audita percipere potuissent. Chrysostomus, hom. XLV *In Matth.* ante medium. Erigit emin per parabolam audientium mentem, ut manifestiorem sermonem faceret, res, visui ostendens. Theophylactus, Marc. iv, non remote a princ. Et ut attentiores faceret auditores, primam parabolam proponit de semine, quod est verbum Dei : unde sequitur : *Et dicebat illis in doctrina sua*: non Moysi, non Prophetarum, quia suum prædicat Evangelium : *Exiit seminans ad seminandum.* Seminans autem Christus est.

Chrysostomus, homil. XLV, *In Math.* Non autem loco exivit qui præsens existit [1] omnibus, et implet; sed habitu, et dispensatione, quia nobis factus est propinquior per carnis amictum. Quia enim non volebamus ire ad eum, peccatis impedientibus iter nostrum, ipse exiit ad nos. Exiit autem prædicans pietatis seminare sermonem, qnem copiose loquebatur. Non autem inculcat sermonem eumdem in eo quod dicit : *Exiit seminans ad seminandum* : exit enim aliquando seminans, aut ut faciat novale, aut herbas malas evellat, aut aliquod aliud operetur. Iste autem exiit ad seminandum. Beda, cap. xix *In Marc.* non remote a princip. Vel exiit ad seminandum, cum post vocatam ad fidem suam partem synagogæ electam, ad vocationem quoque Gentium gratiæ suæ dona diffudit : Chrysostomus, homil. XLV *In Matth.* parum ante med. Sicut autem seminans non discernit terram subjectam, sed simpliciter, et absque discretione semen mittit ; sic et ipse omnes alloquitur : et ad hoc significandum subdit: *Et dum seminat, aliud cecidit circa viam.* Theophylactus, *Marc.* iv, super *Et dum seminat.* Vide quia non dixit, quod projeeit illud in via, sed quia cecidit : qui enim seminat, quantum in se est, in terram bonam projicit, sed illa si sit mala, corrumpit verbum. Via autem Christus est; infideles autem sunt circa viam, idest extra Christum. Beda, cap. xix *In Marc*, non procul a princ. Vel via est mens sedulo [2] malarum cogitationum motu trita, ne verbi semen in ea germinare sufficiat. Et ideo quiquid boni seminis vicinia talis viæ contigerit, perit, et a dæmonibus rapitur : unde sequitur : *Et venerunt volucres cœli et comederunt illud.* Recte autem dæmones volucres cœli dicuntur, sive quia cælestis spiritualis, quœ sunt naturæ, sive quia in aere habitant. Vel qui sunt circa viam, sunt [3] negligentes et desides. Sequitur : *Aliud vero cecidit super petrosa.* Petram dicit duritiam protervæ mentis, terram levitatem animæ obedientis, solem fervorem persecutionis sævientis. Altitudo ergo terræ, quæ semen Dei debuerat accipere, probitas est animi disciplinis cælestibus exercitati, atque ad obediendum divinis eloquiis regulariter [4] instituti. Petrosa autem loca, quæ vim radicis suscipiendæ non habent, illa sunt præcordia quæ dulcedine tantum auditi sermonis, ac promissis cælestibus ad horam delectantur ; sed in tempore tentationis recedunt, quia parum est in eis salutaris desiderii, quod semen vitæ concipiat. Theophylactus, *Marc.* iv, super illud *Aliud cecidit.* Vel petrosa [5] sunt qui modicum adhærentes petræ, idest Christo, inquantum ad tempus verbum recipiunt, postmodum abjiciunt recedentes. Sequitur: *Et aliud cecidit inter spinas*: per quod significantur animæ multa curantes: spinæ enim curæ sunt. Chrysostomus, hom. XLV *In Matth.* a med. Ulterius vero ponit terram bonam, dicens : *Et aliud cecidit in terram bonam.* Secundum enim conditionem terræ est differentia fructuum. Multa est autem dilectio seminantis ad homines : quoniam et primos commoneat, et secundos non rejicit, et tertiis tribuit locum. Theophylactus, *hoc loco.* Vide etiam quomodo mali sunt plurimi et pauci qui salvantur : quarta enim pars seminis invenitur salvata. Chrysostomus, *ubi supra.* Non tamen major pars seminis occasione amittitur seminantis, sed terræ recipientis, idest animæ audientis. Et quidem materialis agricola hoc modo seminando congrue incusaretur : non enim ignorat lapidem, aut viam, aut terram spinosam, terram pinguem non fieri ; in rationalibus vero non est sic : petram enim possibile est fieri terram pinguem, et viam non conculcari, et destrui spinas; quod si fieri non posset, non ibi seminasset. Per hoc ergo nobis tribuit pœnitentiæ spem. Sequitur : *Et dicebat* : *Qui habet aures audiendi, audiat* [6] Beda, cap. iv, super *Qui habet aures.* Quoties hæc admonitio in Evangelio, aut in Apocalypsi Joannis interponitur, mysticum hoc quod dicitur, atque ad audiendum, discendumque [7] insinuatur : *aures enim audiendi* sunt cordis, et sensus interioris aures, obediendi, et faciendi quæ jussa sunt.

Sequitur : *Et cum esset singularis, interrogabant eum hi qui cum eo erant duodecim parabolam exponere. Et dicebat eis*: *Vobis datum est scire mysterium regni Dei ; illis autem qui foris sunt in parabolis omnia fiunt.* Chrysostomus [8], cap. xix *In*

[1] Al. : « exitus. » — [2] Nicolai habet : « assiduo. » — [3] Al. : « circa viam suam negligentes, etc. » — [4] Al. : « regularibus. » — [5] Al. : « petrosi. » — [6] Sic A, B, C, D, et P. Nicolai. — [7] Nicolai optime apponit : « salubre. » — [8] Sic A, B, C, D, et P. Nicolai. — Parm. : « Hieronymus. » — Parm. : « Beda. »

Marc. Quasi diceret : Vos qui estis digni omnia quæ ad prædicationem sunt congrua edoceri, parabolarum manifestationem addiscetis. Ad istos autem parabolis usus sum [1], quia digni non sunt addiscere propter eorum malitiam : qui enim legis quam acceperant, obedientiam non tenebant, justum fuit ut novi sermonis participationem non haberent ; sed ab utroque sint alieni. Ostendit enim per discipulorum obedientiam quod per contrarium indigni facti sunt reliqui mysticæ doctrinæ. Postea vero inductione vocis propheticæ eorum confundit nequitiam tamquam a longe confutatam : unde sequitur : *Ut videntes videant et non videant, et audientes audiant et non intelligant ;* quasi dicat : Ut prophetia impleatur quæ hoc prædicit. THEOPHYLACTUS, *hoc loco*. Deus enim eos fecit videntes, idest intelligentes bonum ; ipsi vero non vident, voluntarie se fingentes [2] non videre, ne convertantur, et corrigant se, tanquam suæ saluti inviderent.

Sequitur : *Ne quando convertantur et dimittantur eis peccata*. CHRYSOSTOMUS, homil. XLV, *In Matth*. Sic ergo vident, et non vident, audiunt et non intelligunt : quod enim vident et audiunt, contingit eis ex gratia Dei ; sed quod vident et non intelligunt, contingit eis, quia gratiam recipere nolunt, sed oculos claudunt, et fingunt se non videre, neque dictis æquiescunt ; et sic a peccatis non mutantur per hoc quod vident et audiunt, sed contrarium patiuntur, THEOPHYLACTUS, *hoc loco*. Vel potest aliter intelligi, quod reliquis loquebatur in parabolis, ut videntes non videant, et audientes non intelligant. Deus enim dat visum, et intellectum his qui petunt, reliquos autem obcæcat, ne in majorem redargutionem sit eis, quod cum intelligerent, noluerent facere quæ oportet ; unde sequitur. *Ne quando convertantur et dimittantur eis peccata*. AUGUSTINUS, *De quæst. Evang*[3]. Vel hoc intelliguntur peccatis suis meruisse, ut non intelligerent, et tamen hoc ipsum misericorditer eis est factum ut peccata sua cognoscerent, et conversi veniam mererentur. HIERONYMUS [4], cap. XIX, *In Marc*. parum a med. Illis ergo qui foris sunt, in parabolis omnia fiunt, et facta scilicet, et verba Salvatoris : quod neque in his quæ operabatur virtutibus, neque in eis quæ prædicabat arcanis eum cognoscere Deum valent ; ideoque ad remissionem peccatorum attingere non valent CHRYSOSTOMUS [5]. Quod autem non loquebatur eis, nisi in parabolis, nec omnino loqui desistebat, demonstrat quod his qui bono propinqui sunt, etsi in seipsis bonum non habeant, occultum tamen eis ostenditur. Cum autem aliquis cum reverentia, ac recto corde accedit, occultorum revelationem consequitur abundanter ; cum autem non sana sentit, nec in his quæ multis facilia sunt dignus fiet nec etiam eorum auditu.

Sequitur : *Et ait illis : Nescitis parabolam hanc ? Et quomodo omnes parabolas cognoscetis ?* HIERONYMUS, *Marc*. VI, in primo Com. Oportebat siquidem ut illi quibus in parabolis loquebatur requirerent quod non intelligerent, et per Apostolos quos contemptos habebant, discerent mysterium regni, quod ipsi non habebant. GLOSSA. Et ideo Dominus hæc dicens, ostendit oportere eos et hanc primam, et omnes consequentes parabolas intelligere : propter quod exponens subdit : *Qui seminat verbum seminat*. CHRYSOSTOMUS, hom. XLV *In Matth*. a medio. Et quidem Prophetæ [6] doctrinam populi plantationi vineæ comparabant ; hic vero seminationi, manifestans per hoc quod brevior est nunc et facilior obedientia, et statim fructum dabit. BEDA, cap. XIX, *In Matth*. In hac autem Domini expositione omnia eorum qui audire verba salutis potuerunt, sed [7] ad salutem pervenire nequeunt distantia comprehenditur. Sunt namque qui verbum quod audiunt, nulla fide, nullo intellectu, nulla saltem tentandæ utilitatis occasione percipiunt ; de quibus dicit : *Hi autem sunt qui circa viam*. Cordibus enim eorum mandatum verbum, confestim immundi spiritus, quasi viæ tritæ volucres semen, eripiunt. Sunt qui auditi verbi et utilitatem probant et desiderium gustant ; sed ne ad id quod probant perveniant, alios hujus vitæ adversa terrendo, alios prospera blandiendo retardant, de quorum primis dicitur : *Et hi sunt similiter qui supra petiosa* : de aliis dicitur : *Et alii sunt qui in spinis*. Spinæ autem divitiæ vocantur, quia cogitationum suarum punctionibus mentem lacerant ; et cum usque ad

[1] Al. : « versus sum. » — [2] Al. : « fugientes. » — [3] Sive in *libro Qq. super Matthæum*, vel ex Matthæo, quæst. XIV. Ex edit. P. Nicolai. — [4] Sic A, B, C, D. — Parm. : « BEDA. » — [5] Et hic ad marginem supra citatæ editionis Venetæ legitur : « Hæc habet Beda ubi supra. » — [6] Sic A, B, C, D. — Parm. : « Propheta... comparavit. » — Al. : « si. »

peccatum pertrahunt, quasi inflicto vulnere cruentant. Dicit autem: *Et ærumnæ sæculi, et deceptio divitiarum* : quemcumque enim supervacuus divitiarum decipit appetitus, necesse est mox curarum ærumna continuarum affligat. Addit autem, *Et circa reliqua concupiscentiæ* : quia qui [1] mandatis Dei contemptis, circa reliqua concupiscens aberat, ad gaudium beatitudinis non potest attingere. Suffocant autem hujusmodi concupiscentiæ verbum : quia bonum desiderium, ad cor [2] intrare non sinunt, quasi aditum flatus vitalis necant. Excipiuntur autem ab his hominum differentiis Gentiles, qui nec audire verba vitæ merentur. Theophylactus, *Marc.* parum ante med. Com. Eorum vero qui semen suscipiunt, convenienter rursus tres sunt gradus : unde sequitur : *Et hi sunt qui super terram bonam seminati sunt.* Qui in centum fructificant, sunt qui perfectam, et obedientem habent vitam, ut virgines, et eremitæ ; qui autem in sexaginta [3] qui mediocriter se habent, ut continentes, et qui in cœnobio sunt ; qui autem in triginta, qui parvi quidem sunt secundum propriam virtutem fructum ferentes, ut laici, et qui in conjugio sunt. Beda, cap. xix *In Marc.* non procul a fine. Vel triginta fructificat, cum aliquis fidem sanctæ Trinitatis electorum cordibus insinuat ; sexaginta, cum perfectionem docet bonæ operationis ; centum, cum cælestis regni præmia demonstrat : centum namque computando in dexteram transferuntur : unde recte in significatione ponuntur : perpetuæ beatitudinis. Terra autem bona est electorum conscientia quæ omnibus prædictis tribus terris contraria facit: quia et commendatum sibi semen verbi libenter excipit, et exceptum inter adversa, et prospera constanter ad fructus usque tempora [4] conservat. Hieronymus, *Marc.* iv, al. a princ. Com. Vel fructus terræ in trigesimo et sexagesimo [5] et centesimo continetur : hoc est lege et prophetia et Evangelio.

2. Et dicebat illis. Numquid venit lucerna, ut sub modio ponatur, aut sub lecto? Nonne ut super candelabrum ponatur? Non est enim aliquid absconditum quod non manifestetur, nec factum est occultum quod non veniat in palam. Si quis habet aures audiendi, audiat. Et dicebat illis : Videte quid audiatis. In qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis. Qui enim habet, dabitur illi : et qui non habet, etiam quod habet, auferetur ab eo.

2. Chrysostomus. Post interrogationem discipulorum de parabola, ac explanationem, bene subjungit : *Et dicebat illis* : *Numquid venit lucerna ut sub medio ponatur, aut sub lecto ? Nonne ut supra candelabrum ponatur ?* quasi dicat : Propter hoc parabola dicta est, non ut immanifesta maneat, aut occulta, tamquam sub modio, aut sub lecto, sed ut dignis manifestetur. Lucerna in nobis est intellectualis natura, quæ secundum proportionem illuminationis, aut clare apparet, aut obscure. Si enim meditationes quæ nutriunt lumen, ac recordationes, in quibus lucerna talis accenditur, negligantur, mox extinguitur. Hieronymus, *Marc.* iv, super *Numquid venit lucerna.* Vel lucerna verbum est de tribus seminibus ; modius, aut lectus, auditus est inobedientium [6] ; candelabrum Apostoli sunt quos illuminavit Verbum Dei : unde sequitur : *Non est enim aliquid absconditum.* Absconditum et occultum parabola seminis est ; in palam vero venit, dum a Domino tractatur. Theophylactus [7] Marc. iv, circa med. Com. Vel hic Dominus discipulos monet lucidos esse secundum vitam et conversationem ; quasi dicat ; Sicut lucerna ad lucendum ponitur, sic ad vitam vestram omnes respicient [8]. Itaque studete bonam vitam habere, et non in angulis sedeatis ; sed lucerna estote : lucerna enim non sub lecto, sed supra candelabrum posita lucet. Quam quidem lucernam necesse est ponere super candelabrum, idest in altitudine conversationis, quæ secundum Deum est, ut et aliis lucere valeat ; *non sub modio*, idest circa gulam ; *neque sub lecto*, idest otio : nemo enim qui escis studet, et requiem diligit, potest esse lucerna omnibus lucens. Beda [9] cap. xx *In Marc.* paulo a princ. Vel quia tempus vitæ nostræ sub certa divinæ provisionis mensura continetur, recte modio comparatur : lectus vero animæ corpus est, in quo temporaliter habitans quiescit. Qui ergo amore vitæ temporalis et illecebrarem carnalium occultat verbum Dei, modio vel lecto lucer-

[1] Al. omittitur : « qui. » — [2] Sic A, C, D. — Parm. : « ad quod. » — [3] Al. deest : « in, » sicut etiam infra : « in triginta. » — [4] Al. : « ad tempora. » — [5] Sic A, B, C, D. — Parm. : « triginta et sexaginta et centum. » — [6] Al. : « in obedientiam. » — [7] Al. : « Beda. » — [8] Al. : « inspicient. » — [9] Al. : « Theophylactus. »

nam operit ; supra candelabrum autem ponit lucernam qui corpus suum ministerio verbi Dei subjicit : unde his verbis [1] typice figuram docet prædicandi : unde sequitur : *Non enim aliquid est absconditum quod non reveletur, neque factum est occultum quod non in palam veniat ;* quasi dicit : Nolite erubescere Evangelium, sed inter tenebras persecutorum, lumen verbi Dei supra corporis vestri candelabrum levate, fixa mente retinentes illum diem quo illuminabit Deus abscondita tenebrarum : tunc enim et vos laus, et adversarios pœna manet æterna. Chrysostomus [2]. Vel aliter. *Non est aliquid absconditum* ; quasi dicat : Si vos cum diligentia vitam duxeritis, accusationes lucernam vestram non potuerunt obumbrare, Theophylactus, *Marc.* iv, post med. Com. Unusquisque enim nostrum seu bonum aliquid, seu malum in præterito fecerit, manifestantur in præsenti, et multo magis in futuro. Quid enim est Deo occultius ? Sed tamen et ipse manifestatus est in carne.

Sequitur ; *Si quis habet aures audiendi audiat.* Beda, cap. xx *In Marc.* super *Qui habet aures audienti.* Idest, si quis habet sensum intelligendi verbum Dei, non se subtrahat, non auditum ad fabulas convertat ; sed his quæ veritas dixit, accommodet aurem scrutandi, manus implendi, linguam prædicandi.

Sequitur : *Et dicebat illis : Videte quid audiatis.* Theophylactus, *Marc.* iv in med. Com. Ut scilicet nihil eorum quæ vobis a me dicuntur subterfugiatis. *In qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis* ; idest, quantamlibet mensuram intentionis introducetis, tantam recipietis utilitatem. Beda, sup. *In qua mensura mensi fueritis.* Vel aliter. Si solerter omnia quæ valetis, bona facere, ac proximis intimare studueritis : aderit divina pietas, quæ vobis et in præsenti sensum altiora capiendi, ac potiora gerendi affectum [3] conferet, et in futuro æternam retributionem adjiciet ; et ideo subditur. *Et abjicietur vobis,* Hieronymus, *ubi supra.* Vel aliter. Secundum mensuram fidei unicuique dividitur intelligentia mysteriorum, et scientiæ etiam adjicientur virtutes. Sequitur : *Qui enim habet dabitur ei* ; idest, qui fidem habet, habebit virtutem; et qui habet opus verbi, habebit et intelligentiam mysterii : et qui non habet e contra fidem, deficit virtute ; et qui non habet opus verbi, ejus intelligentia caret ; et qui non intelligit, jam auditum perdidit. Chrysostomus, hom. xxxi, *In opere imper. super Matth.* prope fin. Vel aliter. *Qui habet*, scilicet affectum et voluntatem audiendi, et petendi *dabitur ei, qui vero non habet* divini auditus desiderium, *et quod contingit habere* scriptæ legis, *auferetur ab eo.* Beda, cap. xx, *In Marc.* paulo ante med. Nonnunquam enim lector ingeniosus negligendo se, privat se sapientia, quam tardus ingenio studiosius elaborando degustat Chrysostomus. Potest autem ideo dici, quod non habet, quia veritatem non habet. Dicit autem [4] : *Quod habet*, propter hoc quod mendacium habet : putat enim aliquid se habere, qui mendacis intellectus existit.

3. Et dicebat : Sic est regnum Dei, quemadmodum si homo jactet semen in terram, et dormiat, et exurgat nocte, et die, et semen germinet, et increscat dum nescit ille. Ultro enim terra fructificat primum herbam, deinde spicam, deinde plenum frumentum in spica. Et cum ex se produxerit fructus, statim mittit falcem, quoniam adest messis.

3. Chrysostomus. Posuit supra parabolam de tribus seminibus, diversimode perditis et uno salvato ; cujus, secundum proportionem fidei et operationis, tres differentias ostendit : hic vero parabolam ponit solum de salvatis: unde dicit : *Et dicebat : Sic est regnum Dei quemadmodum si homo jactet semen in terram.* Hieronymus, sup. *Sic est regnum Dei.* Regnum Dei Ecclesia est, quæ regitur a Deo, et ipsa regit homines et contrarias virtutes, et vitia calcat. Chrysostomus. Vel regnum Dei dicit fidem, quæ est in ipsum, ac dispensationem humanitatis ; quod quidem regnum est sicut si jaciat sementem [5] homo : ipse enim existens Deus, et Dei Filius, homo incommutabiliter factus pro nobis, terram seminavit ; idest, totum mundum verbo divinæ cognitionis illuminavit. Hieronymus, *ubi supra.* Semen enim verbum vitæ est ; terra corda humana ; et dormitio hominis mors est Salvatoris. Exurgit semen nocte, ac die : quia post somnum Christi numerus credentium per adversa et prospera magis

[1] Al. deest : « verbis. » — [2] Hom. XV *In Matth.* ut et Victor Antiochenus tom. I, Biblioth. PP. Ex edit. P. Nicolai. — [3] Al. : « effectum. » —

[4] Al. deest : « Dicit autem, » Quod habet. — [5] Al. deest : « sementem. »

magisque germinavit [1] in fide, et crevit in opere. CHRYSOSTOMUS [2]. Vel exurgit ipse Christus, qui sedebat expectans, per longanimitatem, qnod recipientes semen fructificarent. Surgit autem, idest benevolentiæ suæ verbo ad fructificationem nos erigens per arma justitiæ a dextris, quibus significatur dies, et a sinistris, quibus significatur nox persecutionum : per hæc enim semen germinat, nec arescit. THEOPHYLACTUS, *hoc loco*. Vel aliter. Christus dormit, idest ascendit in cœlum, ubi licet dormire videatur, surgit tamen nocte, cum per tentationes nos erit in suam cognitionem ; die vero, cum propter orationes nostram disponit salutem. HIERONYMUS, *ubi supra*. Quod autem dicit. *Dum nescit ille*, tropica est locutio ; idest, nescire nos facit, quis fructus usque in finem afferat. CHRYSOSTOMUS [3]. Vel dicit, *Nescit ille*, ut ostendit liberam voluntatem eorum qui verbum suscipiunt : voluntati enim nostræ committit opus, et non totum ipse solus operatur, ne bonum involuntarium videatur: unde subdit: *Ultro enim terra fructificat* ; idest, non necessitate coacta contra propriam voluntatem, sed voluntate adducitur ad fructificandum.

Primum herbam. HIERONYMUS, *ubi supra*. Idest timorem : « initium enim sapientiæ timor Domini : » Psal. CX. *Deinde spicam*, idest pœnitentiam lacrymosam ; *deinde plenum fructum in spica*, idest caritatem: « plenitudo enim legis est caritas: » Rom. XII. CHRYSOSTOMUS [4]. Vel primo herbam fructificat in lege naturæ, paulatim ad profectum crescens ; postmodum producit spicas in manipulum colligendas, et in altari Domino offerendas, in lege scilicet Moysi; postea plenum fructum in Evangelio : vel quia non solum oportet nos frondere per obedientiam, sed esse prudentes, et quasi arundinis spicas erectos persistere, de ventis agitantibus non curantes. Oportet nos etiam animam curare per assiduitatem memoriæ, ut tamquam spicas fructum gestemus ; idest, operationem virtutis completam demonstremus. THEOPHYLACTUS, *Marc.* IV, super *Terra fructificat*. Herbam enim germinamus, cum principium boni ostendimus ; *deinde spicam*, cum resistere tentationibus possumus; *deinde fructum*, cum perfectum quis operatur.

Sequitur : ***Et cum ex se produxerit fructus, statim mittit falcem, quoniam adest missis.*** HIERONYMUS, super *Mittit falcem*. Falx est mors, vel judicium, quod secat omnia ; messis est [5] consummatio sæculi. GREGORIUS, hom. XIV, *Sup. Ezechiel*. Vel aliter. Semen homo jactat in terram, cum cordi suo bonam intentionem inserit ; dormit autem qui jam in spe boni operis quiescit ; nocte vero exurgit, ac die, quia inter adversa et prospera proficit, dum ille nescit [6] qui adhuc metiri incrementa sua non valet, et tamen concepta virtus ad perfectum ducitur [7]. Cum igitur desideria bona concipimus, semen in terram mittimus ; cum recte operari incipimus, herba sumus ; cum ad profectum [8] boni operis crescimus, ad spicam pervenimus ; cum in ejusdem operis perfectione solidamur, jam plenum frumentum in spica proferimus.

4. Et dicebat. Cui assimilabimus regnum Dei, aut cui parabolæ comparabimus illud? Sicut granum sinapis, quod cum seminatum fuerit in terra, minus est omnibus seminibus quæ sunt in terra, et cum natum fuerit, ascendit in arborem, et fit majus omnibus oleribus, et facit ramos magnos, ita ut possint sub umbra ejus aves cœli habitare. Et talibus multis parabolis loquebatur eis verbum, prout poterant audire ; sine parabola autem non loquebatur eis. Seorsum autem discipulis suis disserebat omnia.

4. CHRYSOSTOMUS. Postquam posuit parabolam de fructificatione seminis Evangelii, hic subjungit aliam parabolam ad ostendendam excellentiam doctrinæ evangelicæ ad omnes alias doctrinas : unde dicitur : *Et dicebat : Cui assimilabimus regnum Dei?* THEOPHYLACTUS, *Marc.* IV, a med. Com. Parvissimum quidem est fidei verbum. Crede in Deum, et salvus eris. Sed sparsa [9] super terram prædicatio dilatata est et augmentata, ita ut cœli volatilia, idest contemplativi homines, et alti intellectu, et cognitione, sub eo habitent. Quanti enim sapientes Gentilium relinquentes sapientiam, sub prædicatione Evangelii requieverunt ? Omnium igitur major prædicatio facta est. CHRYSOSTO-

[1] Al. : « germinabat. » — [2] Editio Nicolini notat in margine : « Theophylactus hæc habet in Commentario hujus loci. » — [3] Vel Victor Antiochenus. Ex edit. P. Nicolai. — [4] Non occurrunt in Chrysostomo quæ sequuntur ; sed desumuntur ex Victore Antiocheno. — [5] Al. omittitur : « est. » — [6] P.Nicolai post verbum : « proficit » habet : « senem germinat dum ille nescit : quia dum adhuc metiri, etc. » — [7] Al. : « ad profectum dicitur. » — [8] Al. : « ad perfectum. » — [9] Nicolai : « sparsim. »

MUS [1]. Et etiam quia quod fuit hominibus in brevibus sermonibus nuntiatum, sapientia quæ inter perfectos dicitur, dilatavit super omnes sermones : quia nihil majus est hac veritate. THEOPHYLACTUS, *ubi supra*. Ramos autem magnos fecit : quidam enim Apostolorum in Roman, et quidam in Indiam, et quidam et alias terræ partes sunt divisi, sicut rami. HIERONYMUS. Vel semen istud minimum est timore, magnum autem in caritate, quæ est major omnibus oleribus, quia Deus caritas est, et omnis caro fœnum. Fecit autem ramos misericordiæ et compassionis, cum sub umbra pauperes Christi, qui sunt cœli animalia, delectantur habitare. BEDA, cap. XX, *In Marc.* Homo autem qui seminat a plerisque Salvator ipse intelligitur, ab aliis autem ipse homo seminans in corde suo. CHRYSOSTOMUS. Postea vero Marcus brevitate gaudens, ostendens parabolarum naturam, subjungit: *Et talibus multis parabolis loquebatur eis verbum prout poterant audire.* THEOPHYLACTUS, *Marc.* IV, super illud *Sine parabola non loquebatur.* Quoniam enim turbæ erant indoctæ, a commestibilibus, et consuetis nominibus instruit eas ; et propter hoc subdit : *Sine parabola autem non loquebatur eis*, ut scilicet moverentur ad accedendum et interrogandum. Sequitur: *Seorsum autem discipulis suis disserebat omnia*, scilicet de quibus interrogabant ut ignorantes, non simpliciter omnia tam manifesta, quam immanifesta. HIERONYMUS, super *Seorsum autem discipuli.* Illi enim digni erant seorsum audire mysteria in penetrali, in timore sapientiæ qui remoti a cogitationum malarum tumultibus in solitudine virtutum permanebant: sapientia enim in tempore otii percipitur.

5. Et ait illis in illa die, cum sero esset factum : Transeamus contra. Et dimittentes turbam assumunt eum, ita ut erat in navi, et aliæ naves erant cum illo. Et facta est procella magna venti, et fluctus mittebat in navim, ita ut impleretur navis. Et erat ipse in puppi super cervical dormiens; et excitant eum, et dicunt illi : Magister, non ad te pertinet quia perimus? Et exurgens comminatus est vento, et dixit mari : Tace, obmutesce. Et cessavit ventus. Et facta est tranquillitas magna. Et ait illis : Quid timidi estis? Necdum habetis finem? Et timuerunt timore magno, et dicebant ad alterutrum : Quis putas est iste, quia mare, et venti obediunt ei?

5. HIERONYMUS, *ibidem.* Post doctrinam dehinc ad mare venerunt, et fluctibus turbantur; unde dicitur : *Et ait illis in illa die, cum sero esset factum : Transeamus contra.* REMIGIUS. Tria enim legitur Dominus habuisse refugia, scilicet navis, montis et deserti : quoties a turbis comprimebatur, ad aliquod istorum refugiebat. Cum ergo vidit Dominus turbas multas circa se, earum importunitatem quasi homo volens declinare, jussit discipulos suos transfretare.

Sequitur : *Et dimittentes turbam, assumunt eum, ita ut erat in navi.* CHRYSOSTOMUS [2]. Discipulos quidem assumpsit Dominus, ut visores fierent futuri miraculi; sed solum ipsos assumit, ne alii cognoscerent ipsos esse tam modicæ fidei : unde ad ostendendum quod separatim alii transfretabant, subjungit : *Et aliæ naves erant cum illo.* Ne autem superbirent discipuli quod eos solos assumpserat, periclitari eos permittit, et ut etiam per hoc discerent tentationes viriliter sustinere : *Et facta est procella magna.* Ut autem futuri miraculi majorem eis imprimat sensum, dat tempus timori, dormiendo : unde sequitur : *Et erat ipse in puppi super cervical dormiens.* Si enim vigilasset, aut non timuissent, neque rogassent tempestate orta ; aut eum aliquid tale facere non putassent. THEOPHYLACTUS. Dimisit ergo eos incidere in timorem periclitationis, ut ejus virtutem in seipsis cognoscerent, qui alios ab eo beneficiatos videbant. Dormiebant autem super cervical navis, ligneum siquidem [3]. CHRYSOSTOMUS [4]. Ostendens suam humilitatem, et ex hoc multam sapientiam docens. Nondum autem discipuli, qui circa eum existebant, ejus gloriam cognoscebant : et quidem quod surgens poterat ventis imperare credebant, sed quod quiescens, seu dormiens nequaquam : et ideo sequitur : *Et excitant eum, et dicunt ei : Magister, non ad te pertinet*

[1] Nec in illo, nec in Victore Antiocheno, nec in Theophylacto reperitur, vel in hunc locum, vel *In Matth.* XIII, ubi eadem parabola grani sinapis describitur. Ex edit. P. Nicolai. — [2] Nihil tale in Chrysostomo, nec hom. V *In Matth.* ubi hoc ipsum commentatur, nec in hunc Marci locum, ubi nullum ipsius Commentarium extat; sed ex Theophylacto, et Victore Antiocheno colligitur. Ex edit. P. Nicolai. — [3] Ad marginem Venetæ Nicolini editionis hæc notantur. Homil. XXIX *In Matth.* aliquid hujusmodi habet. — [4] Quod subjungitur ex Chrysostomo, iterum ex Victore Antiocheno Glossa refert, etsi ultimam appendicem non eodem tenore habeat Victor; nec omnino in Chrysostomo reperitur, nisi quantum ad initium solum, quod indicatur hom. XXIX *In Matth.* Ex edit. P. Nicolai.

quia perimus? THEOPHYLACTUS, *Marc.* IV, circ. finem Comment. Ipse autem exurgens, comminatur primo quidem vento, qui maris tempestatem, et fluctus faciebat; et hoc est quod subditur : *Et exurgens comminatus est vento* : deinde præcipit mari : unde sequitur : *Et dixit mari : Tace, obmutesce.* GLOSSA. Ex commotione enim maris quidam sonitus consurgit, qui videtur esse quædam maris locutio periculum comminantis ; et ideo convenienter sub quadam metaphora tranquillitatem imperat taciturnitatis vocabulo ; sicut et in cohibitione ventorum, qui sua violentia mare conturbant, comminationem nominavit. Solent enim potestatem habentes, eos qui violentia pacem hominum conturbant, comminatione pœnarum refrenare. Per hoc ergo datur intelligi quod sicut rex aliquis potest comminatione violentos comprimere, et suis edictis murmur subjecti populi mitigare ; ita Christus rex universæ creaturæ existens, sua comminatione ventorum cohibuit violentiam, et mari taciturnitatem indixit: et statim est effectus secutus : sequitur enim : *Et cessavit ventus*, cui scilicet fuerat comminatus, *et facta est tranquillitas magna* ; scilicet in mari, cui taciturnitatem indixerat. THEOPHYLACTUS, *Marc.* IV, circa finem Comment. Comminatus est etiam et discipulis tamquam fidem non habentibus : sequitur enim : *Et ait illis* : *Quid timidi estis? Necdum habetis fidem?* Si enim habuissent fidem, credidissent quod etiam dormiens servare eos potuisset incolumes. Sequitur : *Et timuerunt timore magno, et dicebant ad alterutrum* : *Quis putas est iste, quia venti, et mare obediunt ei?* Etenim dubie habebant se erga eum : inquantum enim jussu mare placavit, non baculo, ut Moyses, non precibus, ut Elisæus Jordanem, neque arca, ut Jesu Nave, secundum hoc [1] vere Deus eis videbatur ; secundum vero quod dormiebat, homo. HIERONYMUS, super *Et erat ipse in puppi.* Mystice vero puppis Ecclesiæ est initium, in qua Dominus corporaliter dormit, quia nunquam dormit qui custodit Israel : puppis enim mortuis pellibus vivos continet, et fluctus arcet, et ligno solidatur ; idest, cruce et morte Domini Ecclesia salvatur. Cervical corpus Domini est, cui divinitas sicut caput inclinata est. Ventus autem et mare, dæmones et persecutores sunt; quibus dicit, *Tace*, quando compescit edicta regum iniquorum, ut voluerit. Tranquillitas magna est pax Ecclesiæ post pressuram, sive theorica post vitam activam. BEDA cap. XXI, *In Marc.* circa princ. Vel navicula quam ascendit, passionis arbor intelligitur, per quam fideles ad securitatem [2] secui littoris perveniunt. Aliæ naves quæ fuisse dicuntur cum Domino, illos significant qui fide dominicæ crucis imbuti sunt, non tamen turbine tribulationum pulsati ; vel post tentationum procellas serenitate pacis utuntur. Discipulis autem navigantibus Christus obdormivit, quia fidelibus futuri regni quietem meditantibus, tempus dominicæ passionis advenit : unde hoc sero factum fuisse perhibetur, ut veri [3] solis occubitum non sola Domini dormitio, sed ipsa descendentis lucis hora significet. Ascendente autem illo in puppim crucis, fluctus blasphemantium persecutorum assurgunt dæmoniacis excitati procellis ; quibus tamen non ipsius patientia turbatur, sed discipulorum imbecillitas concutitur. Excitant autem discipuli Dominum : quia cujus mortem viderant, maximis votis resurrectionem quærebant. Vento exurgens comminatus est : quia resurrectione celebrata, diaboli superbiam stravit. Mare silere præcepit : quia Judæorum rabiem resurgendo dejecit. Discipuli autem arguuntur: quia post resurrectionem exprobravit eis incredulitatem eorum. Et nos quoque cum signo dominicæ crucis imbuti sæculum relinquere disponimus, navem cum Jesu conscendimus, mare transire conamur : sed nobis navigantibus inter æquoris fremitus obdormit, quando inter medios virtutum usus, vel immundorum spirituum, vel hominum pravorum, vel ipsarum nostrarum cogitationum impetus, amoris flamma refrigescit. Verum inter hujusmodi procellas illum sedulo excitemus : mox tempestatem compescet, refundet tranquillitatem, portum salutis indulgebit.

[1] Al. : « sed hoc. » — [2] Al. forte : « stabilitatem. » — [3] Al. deest : « veri. »

CAPUT QUINTUM

1. Et venerunt trans fretum maris in regionem Gerazenorum. Et exeunti ei de navi statim occurrit de monumentis homo in spiritu immundo, qui domicilium habebat in monumentis, et neque catenis jam quisquam poterat eum ligare, quoniam sæpe compedibus, et catenis vinctus dirupisset catenas, et compedes comminuisset; et nemo poterat eum domare. Et semper die ac nocte in monumentis, et in montibus erat clamens, et concidens se lapidibus. Videns autem Jesum a longe, cucurrit, et adoravit eum, et clamans voce magna dixit : Quid mihi, et tibi Jesu Fili Dei altissimi? Adjuro te per Deum ne me torqueas. Dicebat enim illi : Exi spiritus immunde ab homine isto. Et interrogabat eum : Quod tibi nomen est? Et dicit ei : Legio mihi nomen est, quia multi sumus. Et deprecabatur eum multum ne se expelleret extra regionem. Erat autem ibi circa montem grex porcorum magnum pascens in agris : et deprecabantur eum spiritus, dicentes : Mitte nos in porcos, ut in eos introeamus. Et concessit eis statim Jesus. Et exeuntes spiritus immundi introierunt in porcos, et magno impetu grex præcipitatus est in mare ad duo millia, et suffocati sunt in mari. Qui autem pascebant eos, fugerunt, et nuntiaverunt in civitatem, et in agros. Et egressi sunt videre quid esset factum; et veniunt ad Jesum, et vident illum qui a dæmonio vexabatur, sedentem vestitum, et sanæ mentis; et timuerunt. Et narraverunt illis qui viderant qualiter factum esset ei qui dæmonium habuerat, et de porcis. Et rogare cœperunt eum ut discedere de finibus eorum. Cumque ascenderet navim, cœpit illum deprecari qui a dæmonio vexatus fuerat, ut esset cum illo : et non admisit eum, sed ait illi : Vade in domum tuam ad tuos, et annuntia illis quanta tibi Dominus fecerit, et misertus sit tui. Et abiit, et cœpit prædicare in Decapoli quanta sibi fecisset Jesus; et omnes mirabantur.

1. Theophylactus, in princ. *Comment.* in v cap. Quia qui in navicula erant conquirebant ad invicem, *Quis putas est iste*? inimicorum testimonio confirmatur quis esset : accessit enim dæmoniacus confitens ipsum esse Filium Dei : ad quod narrandum Evangelista accedens, dicit [1] : *Et venerunt trans fretum maris, in regionem Gerazenorum.* Beda, cap. xxi *In Marc.* in princ. Geraza est urbis insignis Arabiæ trans Jordanem, juxta montem Galaad, quam tenuit tribus Manasse, non longe a stagno Tiberiadis, in quod porci præcipitati sunt. Chrysostomus [2]. Sed tamen neque Gerazenorum neque Gezarenorum [3] exquisita Scriptura continet, sed Gergesinorum. Gezara enim civitas est Judææ, Geraza vero Arabiæ civitas est, neque mare, neque stagnum proximum habens. Et ne tam evidens mendacium Evangelistæ dixisse videantur, viri tam diligenter scientes ea quæ circa Judæam erant; Gergese quidem, a qua Gergeseri [4], antiqua civitas fuit, nunc Tiberias appellatur, circa quam [5] præcipuum est circumpositum stagnum.

Sequitur : *Et exeunti ei de navi statim occurrit de monumentis homo*. Augustinus, *De cons. Evang.* lib. II, cap. xxiv. Cum Matthæus dicat duos fuisse, Marcus et Lucas unum commemorant, ut intelligas unum eorum fuisse alicujus clarioris, quem regio illa maxime dolebat. Chrysostomus, homilia XXIX *In Matth.* ante medium. Vel [6] videtur quod Marcus et Lucas illud quod erat miserabilius narraverunt; et propter hoc diffusius quod et nequaquam in ea est mare illi contigerat enarrant : sequitur enim : *Et neque catenis jam quisquam poterat eum ligare.* Dixerunt ergo simpliciter dæmoniacum, numerum non quærendo; vel ut virtutem majorem ostenderent operantis : nam qui unum talem curaverat, non erat ei impossibile multos alios curare. Nec tamen hic dissonantia demonstratur : non enim dixissent Matthæo contradicere viderentur. Habitabant autem in monumentis dæmones, erroneum dogma multis volentes immittere [7], quod decedentium animæ in dæmones convertebantur. Gregorius Nissenus. Paraverat autem se cœtus dæmonum ad resistendum divinæ potestati. Cum autem

[1] Al. : « accedit dicens. » — [2] Immo Victor Antiochenus tom. I Biblioth. PP. in hunc locum. Ex edit. P. Nicolai. — [3] Sic A, B, C, D. — Parm. : « sed tamen neque Gadaronnorum, neque Gerazenorum,... sed Gergesenorum. Gadara enim civitas est Judææ, cui prope adjacet stagnum, et nullo modo mare. — [4] Sic A, B, C, D. — Parm. : « Gergesa, a qua Gergeseni dicti, juxta eam quæ nunc Tiberias. » — [5] Al. : « cui præceps, adjacet : » item : « civitas est Judææ, et nequaquam in ea est mare. » — [6] Al. deest : « vel. » — [7] Al. : « mittere. »

appropinquaret qui potestatem habet super omnia, exclamant eminentem ejus virtutem : unde sequitur : *Videns autem Jesum a longe, cucurrit, et adoravit eum, et clamans voce magna dixit* : *Quid mihi, et tibi Jesus Fili Dei altissimi*? CHRYSOSTOMUS. Vide dæmonem duplici passione divisum, audacia et timore : reluctatur, et orat : quasi quæstionem aliquam intentans, vult scire quid sibi, et Jesu commune ; quasi dicat : Qua de causa ejicis me ab hominibus, cum sint mei? BEDA, cap. XXI *In Marc.*, super *Quid mihi, et tibi Jesu* ? Quæ autem impietas est Judæorum eum dicere in principe dæmoniorum ejecisse dæmonia quem et ipsa dæmonia fatentur nihil secum habere commune? CYRILLUS. Deinde orans subjungit : *Adjuro te per Deum, ne me torqueas* : emissionem enim reputabat tormentum ; vel etiam invisibiliter torquebatur. CHRYSOSTOMUS, homil. XXIX *In Matth.* super *Venisti ante tempus perdere.* Quamvis enim mali sint dæmones, sciunt tamen quod ipsos propter peccata expectat ultimo aliqua pœna : quia vero nondum eis tempus ultimæ pœnæ advenerat, firmissime cognoscebant ; maxime cum permissum esset eis, hominibus commisceri. Sed quia Christus comprehenderat eis tanta mala perpetrare, putabant, quod propter factorum excessum, ultimum punitionis tempus minime expectarent ; propter hoc supplicant ne torqueantur. BEDA, cap. XXI *In Marc.* super *Adjuro te ne me torqueas.* Magnum enim tormentum est dæmoni a læsione [1] hominis cessare ; et tanto dimittit gravius quanto possidet durius : sequitur enim : *Dicebat enim illi* : *Exi spiritus immunde ab homine isto.* CYRILLUS. Attendas inexpugnabilem virtutem Christi : conquassat satanam, cui verba Christi sunt ignis et flamma : secundum quod Psalmista dicit Psalm. XLVI : « Liquefacti sunt montes a facie Dei, » idest sublimes, et superbæ virtutes.

Sequitur : *Et interrogabat eum* : *Quod tibi nomen est* ? THEOPHYLACTUS, *Marc.* IV, super *Quod tibi nomen* ? Interrogat quidem Dominus, non ut ipse sciret ; sed ut ceteri sciant multitudinem habitantium dæmonum. CHRYSOSTOMUS. Ne si ipse diceret, quod multi sunt, incredibile fieret [2]. Vult ergo quod ipsi confiteantur, quod multi erant : unde sequitur : *Et dicit ei* : *Legio mihi nomen est, quia multi sumus.* Non dicit determinatum numerum sed multitudinem : non enim prodest ad scientiam exquisitio numeri. BEDA, cap. XXI *In Marc.*, ibidem. Confessa autem publice peste, quam furens tolerabat, virtus curantis gratior apparet. Sed et nostri temporis sacerdotes, qui per exorcismi gratiam ejicere norunt, solent dicere, patientes non aliter valere curari, nisi quantum sapere possunt, omne quod ab immundis spiritibus visu, auditu, gustu, tactu, vel alio quolibet corporis, aut animi sensu vigilantes, dormiente seve pertulerint, confitendo patenter exponant.

Sequitur : *Et deprecabatur eum multum ne se expelleret extra regionem.* CHRYSOSTOMUS [3]. Aut, ut Lucas dicit, in abyssum [4] ; abyssus enim est separatio hujus mundi : promerentur enim dæmones mitti ad tenebras exteriores, diabolo et suis angelis præparatas. Hoc autem Christus facere poterat ; permisit tamen eos in hac terra esse, ne absentia tentatoris homines corona victoriæ privaret. THEOPHYLACTUS, *Marc.* V, super *Mitte nos in porcos.* Et ut nobiscum pugnantes, nos peritiores constituant.

Sequitur : *Erat autem ibi circa montem grex porcorum magnus pascens.* AUGUSTINUS, *De concor. Evangel.* lib. II, capit. XXIV. Quod hic dicit Marcus circa montes fuisse gregem, Lucas autem in monte, nihil repugnat : grex enim porcorum tum magnus fuit ut aliquid ejus esset in monte, et aliquid circa montem.

Sequitur : *Et deprecabantur eum spiritus, dicentes* : *Mitte nos in porcos, ut in eos introeamus.* REMIGIUS, *Super Matth.* Idcirco autem intraverunt in porcos non sponte, sed petierunt ut eis concederetur, ut demonstraretur quia non possunt nocere hominibus, nisi permissione divina. Ideo autem non petierunt mitti in homines, quia illum cujus virtute torquebantur, humanam speciem gestare videbant ; nec petierunt ut in pecora mitterentur, quia velut munda animalia in templo Dei offerabantur. Petierunt ut in porcos mitterentur, quia nullum animal est immundius porco, et dæmones semper in spurcitiis delectantur.

Sequitur : *Et concessit eis statim Jesus.*

[1] Al. : « dæmonia a læsione. » — [2] Al. : « sciret. » — [3] Immo Victor Antiochenus tom. I Biblioth. PP. ut jam supra; et eadem quo ad posteriorem appendicem Theophylactus habet paulo aliis verbis. Ex edit. P. Nicolai. — [4] Al. : « Lucas autem dicit, ut abyssum. »

Beda, cap. xxi *In Marc.* Ideo quidem permisit ut per interfectionem porcorum hominibus salutis occasio præbeatur. Chrysostomus, hom. XXIX *In Matth.* Volens furiam quam contra homines habent dæmones, omnibus demonstrare, et quod multo pejora vellent hominibus infligere, si possent virtute non impediti [1] divina. Et quia in hominibus hanc demonstrationem fieri ejus pietas non ferebat, ipsos in porcos intrare permisit, ut in illis virtus, et furor dæmonum videatur.

Sequitur : *Et exeuntes spiritus immundi introierunt in porcos.* Titus Bostrensis *In Matth.* Fugam autem arripuerunt pastores, ne cum porcis perirent, et hujusmodi terrorem civibus intulerunt : unde sequitur : *Qui autem pascebant eos* etc. Illos ad Salvatorem adduxit damni necessitas : frequenter enim cum Deus homines damnat in rebus possessis, confert beneficium animabus : unde sequitur : *Et veniunt ad Jesum, et vident illum qui a dæmonio vexabatur sedentem,* scilicet juxta pedes a quibus nactus erat salutem, quem antea nec catenæ compescere poterant : vestitum et sanæ mentis, qui continuo nudus erat : et obstupuerunt : unde sequitur, *Et timuerunt.* Hoc igitur miraculum partim visu, partim verbis comperiunt : unde sequitur : *Et narraverunt illis qui viderant.* Theophylactus, *Marc.* v. parum ante med. Stupentes autem propter miraculum quod audierant, timuerunt, et propter hoc deprecantur ipsum ut ab eorum recedat finibus, et hoc est quod subditur : *Et rogare eum cœperunt ut discederet a finibus eorum* : timebant enim ne aliquando tale aliquid paterentur. Contristati enim de porcorum perditione, præsentiam renuunt Salvatoris. Beda, cap. xxi, a med. Vel conscii fragilitatis propriæ, præsentia Domini se judicabant indignos.

Sequitur : *Cumque ascenderet navim, cœpit illum deprecari qui a dæmone vexatus fuerat, ut esset cum illo.* Theophylactus, *Marc.* v, circ. med. Timebat enim ne aliquando invenientes eum dæmones reintrarent in eum. Dominus vero remittit eum in domum suam, innuens ei quod quamvis ipse præsens non esset, tamen sua virtus ipsum custodiret ; simul etiam curatus aliis prosit : unde sequitur : *Et non admisit eum, sed ait illi : Vade in domum tuam ad tuos, et nuntia illis quanta tibi Dominus fecerit, et misertus sit tui.* Vide Salvatoris humilitatem : non dixit, Denuntia omnia quæ feci tibi, sed omnia quæ fecit tibi Dominus : sic et tu cum aliquid boni feceris, non tibi, sed Deo attribuas. Chrysostomus. Licet autem aliis sanatis præceperit nemini dicere, convenienter tamen huic præcipit quod annuntiet : quoniam omnis illa regio [2] dæmonibus detenta sine Deo manebat. Theophylactus. Ipse igitur cœpit [3] prædicare, et omnes mirantur ; et hoc est quod sequitur : *Et cœpit prædicare.* Beda, *ubi supra,* cap. xxi. Mystice autem Gerasa sive Gergese, ut quidam legunt, colonum ejiciens, sive advena appropinquans interpretatur : quia Gentium populus et hostem corde repulit, et qui erat longè, factus est prope. Hieronymus, in princ. *Comm.* in cap. v *Marc.* Hic autem dæmoniacus, desperatissimus Gentium populus est, nec lege naturæ, nec Dei, nec humano timore alligatus. Beda, cap. xxi, a princ. Qui in monumentis habitabat, quia in mortuis operibus, hoc est in peccatis, delectabatur : semper nocte, ac die furebat, quia in prosperis et adversis a servitio malignorum spirituum non cessabat ; sed per operum fœditatem quasi in monumentis jacebat, per fastum superbiæ in montibus errabat, per verba durissimæ infidelitatis quasi lapidibus se concidebat. Dicit autem, *Legio mihi nomen est,* quia populus Gentium diversis idololatriæ cultibus erat mancipatus. Quod autem exeuntes spiritus immundi ab homine intrant porcos, quos in mare præcipitant, significat quod liberato populo Gentium a damnatione dæmonum, qui Christo credere noluerunt, in abditis agunt sacrilegos ritus. Theophylactus, *Marc.* v, super *Mitte nos in porcos.* Vel per hoc significatur quod dæmones intrant in homines ad modum porcorum viventes, et volutabro voluptatum se involventes ; ac præcipitant eos præcipitio perditionis [4] in mare vitæ istius, et suffocantur. Hieronymus, *Marc.* v super *Cui nomen Legio.* Vel suffocantur in inferno sine respectu misericordiæ per impetum immaturæ mortis ; a quibus fugiunt multi, quia flagellato stulto, sapiens prudentior sit. Beda, cap. xxi, parum a fine. Quod autem Dominus volentem esse

[1] Al. : « non impediri. » — [2] Al. : « sua regio. » — [3] Al. : « præcepit. » — [4] Al. deest : « perditionis. »

cum illo non admisit, significat quod quisque intelligat post remissionem peccatorum ingrediendum sibi esse in conscientiam bonam, et serviendum Evangelio propter aliorum salutem, ut deinde cum Christo requiescat. GREGORIUS, VI *Moral.* XVII. Cum enim quantumlibet parum de divina cognitione percepimus, redire jam ad humana nolumus, quietem contemplationis quærentes; sed Dominus præcipit, ut mens prius exsudet in opere, et postmodum refici debeat per contemplationem. HIERONYMUS, *Marc.* V *ubi supra.* Homo autem sanatus prædicabat in Decapoli, dum a Romano nunc regno Judæi convertuntur, qui in littera tantum pendent decalogi.

2. Et cum ascendisset Jesus in navi rursus trans fretum, convenit turba multa ad eum, et erat circa mare. Et venit quidam de archisynagogis, nomine Jairus, et videns eum procidit ad pedes ejus, et deprecabatur eum multum, dicens : Quoniam filia mea in extremis est, veni impone manum tuam super eam, ut salva sit, et vivat. Et abiit cum illo, et sequebatur eum turba multa, et comprimebant eum. Et mulier quæ erat in profluvio sanguinis annis duodecim, et fuerat multa perpessa a compluribus medicis, et erogaverat omnia sua, nec quicquam profecerat, sed magis deterius habebat, cum audisset de Jesu, venit in turba retro, et tetigit vestimentum ejus. Dicebat enim : Quia si vel vestimentum ejus tetigero, salva ero. Et confestim siccatus est fons sanguinis ejus, et sensit corpore quia sanata esset plaga. Et statim Jesus cognoscens in semetipso virtutem quæ exierat de illo, conversus ad turbam aiebat : Quis tetigit vestimenta mea? Et dicebant ei discipuli sui : Vides turbam comprimentem te, et dicis : Quis me tetigit? Et circumspiciebat videre eam quæ hoc fecerat. Mulier vero timens, et tremens, sciens quod factum esset in se, venit, et procidit ante eum, et dixit omnem veritatem. Jesus autem dixit ei : Filia, fides tua te salvam fecit : vade in pace, et esto sana a plaga tua.

2. THEOPHYLACTUS, *Marc.* V, post med. *Commen.* Post miraculum dæmoniaci, aliud miraculum Dominus operatur, filiam scilicet Archisynagogi resuscitans; ad cujus miraculi narrationem Evangelista accedens dicit : *Et cum ascendisset Jesus in navi, rursus trans fretum.* AUGUSTINUS, *De conc. Evang.* lib. II, cap. XXVIII. Intelligendum est autem quod de Archisynagogi filia subditur, factum esse cum ascendisset Jesus in navi rursus trans fretum; sed quantum post, non apparet : nisi enim fuisset intervallum, non esset quando fieret quod narrat Matthæus de convivio domus suæ; post quod factum nihil aliud continuo sequitur quam illud de Archisynagogi filia : sic enim ipse contexit, ut ipse transitus aperte indicet hoc consequenter narrari quod consequenter est factum.

Sequitur : *Et venit quidam de archisynagogis nomine Jarius.* CHRYSOSTOMUS [1]. Nomen posuit propter Judæos, qui tunc erant, ut nomen miraculi fieret ostensivum. Sequitur : *Et videns eum procidit ad pedes ejus, et deprecabatur eum multum, dicens : Quoniam filia mea in extremis est.* Et quidam Matthæus narrat Archisynagogum puellam mortuam nuntiasse; Marcus vero graviter infirmatam sed postmodum Archisynagogo, cum quo Dominus ire debebat, nuntiatum fuisse puellam mortuam esse. Matthæus ergo eamdem rem similiter significat, quod scilicet mortuam suscitaverit, brevitatis causa eam dicens obiisse, quam constat mortuam suscitatam fuisse. AUGUSTINUS, *De conc. Evang.* lib. II, cap. XXVIII. Attendit enim non verba patris de filia, sed, quod est potissimum, voluntatem : ita enim desperaverat ut potius eum vellet reviviscere non credens vivam posse inveniri quam morientem reliquerat. THEOPHYLACTUS, *Marc.* V, a med. *Comm.* Fuit autem hic vir ex parte fideli, inquantum cecidit ad pedes Jesu; inquantum vero deprecatur ut veniat, non quantum oportebat habere fidem, ostendit. Oportebat enim dicere : Dic verbo, et sanabitur filia mea.

Sequitur : *Et abiit cum illo, et sequebatur eum turba multa, et comprimebat eum : et mulier quæ erat in profluvio sanguinis duodecim annis... venit in turba retro.* CHRYSOSTOMUS. Mulier ista famosa et nota omnibus, propter hoc ad Salvatorem in manifesto accedere non audebat, neque ante eum venire, quia secundum legem immunda erat; propter hoc retro tetigit, et non ante [2], quia nec hoc facere audebat, nec etiam tetigit vestimentum; sed vestimentorum fimbriam. Non autem fimbria sed ejus cogitatio eam salvam fecit.

Sequitur : *Dicebat enim : Quia si vel vestimenta ejus tetigero, salva ero.* THEOPHYLACTUS, *Marc.* V a med. Fidelissima

[1] Colligitur potius ex Victore Antiocheno in hunc locum tom. I Bibl. PP. verbis paululum immutatis; nec apud Chrysostomum occurrit. Ex edit. P. Nicolai. — [2] Al. deest : « quia secundum legem immunda erat propter hoc retro tetigit, et non ante. »

quidem est hæc mulier, quæ a fimbriis curationem speravit, propter quod consequitur sanitatem : unde sequitur : *Et confestim, siccatus est fons sanguinis ejus, et sensit corpore quia sanata esset a plaga.* CHRYSOSTOMUS [1]. His autem qui fide tangunt Christum, virtutes ejus [2] cum sua voluntate [3] donantur : unde sequitur : *Et statim Jesus cognoscens in semetipso virtutem quæ exierat de illo, conversus ad turbam aiebat : Quis tetigit vestimenta mea?* Virtutes quidem Salvatoris exeunt ab eo non localiter, aut corporaliter, ipsum modo aliquo relinquentes : incorporales enim cum sint, ad alios exeunt, aliisque donantur, neque tamen extra eum sunt a quo exire dicuntur; sicut scientiæ, quæ a doctore discentibus tribuuntur. Dicit ergo : *Cognoscens in semetipso virtutem quæ exierat eo :* ut intelligeres [4] quod eo sciente, non ignorante, mulier salutem recepit [5]. Interrogabat vero, *Quis me tetigit?* licet sciret tangentem, ut mulierem venientem manifestet, et ejus publicet fidem, et ne virtus miraculosi operis oblivioni tradatur. Sequitur : *Et dicebant ei discipuli sui : Vides turbam comprimentem te, et dicis, Quis me tetigit?* Quæsierat autem Dominus, *Quis me tetigit?* idest cogitatione, et fide : non enim comprimentes turbæ me tangunt, quia non cogitatu, et fide accedunt.

Sequitur : *Et circumspiciebat videre eam quæ hoc fecerat.* THEOPHYLACTUS, *Marc.* v, a med. *Com.* Volebat enim Dominus mulierem manifestare, primo quidem ut fidem approbaret [6] mulieris; deinde ut Archisynagogum ad confidentiam provocaret, quia sic ejus filia curaretur; simulque ut mulierem solveret a timore : etenim timebat mulier, quia furata erat sanitatem : propter quod sequitur : *Mulier autem timens et tremens, sciens quid factum esset in se, venit, et procidit ante eum, et dixit ei omnem veritatem.* BEDA, cap. XXII *In Marc.* ante par. med. Ecce quo tendebat interrogatio : ut scilicet mulier confiteatur veritatem diuturnæ infidelitatis, subitæ credulitatis et sanationis : et ita ipsa confirmatur in fide, et aliis præbet exemplum. Sequitur : *Ille autem dixit ei : Filia, fides tua te salvam fecit : vade in pace, et esto sana a plaga tua.* Non dixit, Fides tua te salvam factura est, sed *te salvam fecit*, quasi dicat : In eo quod credidisti, jam salva facta es. CHRYSOSTOMUS [7]. Filiam vero vocat salvatam fidei ratione : fides enim Christi, Dei filiationem præstat. THEOPHYLACTUS, *Marc.* v, a med. *Com.* Dicit autem ei, *Vade in pace*, idest in requie; quasi dicat : Vade, requiesce, quia hucusque fuisti in angustiis et turbationibus [8]. CHRYSOSTOMUS. Vel dicit, *Vade in pace*, mittens eam in finem bonorum : in pace enim Deus habitat; ut cognoscat quod non solum corpore curata est, sed etiam a causis corporalis passionis, idest peccatis, mundata [9]. HIERONYMUS, *Marc.* v, circa med. *Com.* Mystice autem post prædicta venit Jairus archisynagogus : quia « cum intraverit plenitudo Gentium, tunc omnis Israel salvus fiet : » Rom. XI, Jairus, sive illuminans, sive illuminatus interpretatur; idest, Judaicus populus, umbra litteræ deposita, spiritu illustratus et illuminatus [10], procidens ad pedes Verbi, idest ad incarnationem Jesu se humilians, rogat pro filia; quia qui sibi vivit, alios vivere facit. Abraham etiam et Moyses et Samuel rogant pro plebe mortua; et sequitur Jesus preces eorum. BEDA, cap. XXII *In Marc.* inter princ. et med. Ad puellam autem sanandam pergens Dominus a turba comprimitur : quia genti Judææ salutaria monita præbens, noxia carnalium populorum est consuetudine gravatus. Mulier autem sanguine fluens, sed a Domino curata, Ecclesia est, congregata de Gentibus : fluxus enim sanguinis, et super idololatriæ pollutione, et super his quæ carnis ac sanguinis delectatione geruntur potest recte intelligi. Sed dum Verbum Dei Judæam salvare decerneret, plebs Gentium paratam promissamque aliis præripuit spe certa salutem. THEOPHYLACTUS, *Marc.* v, a med. *Comment.* Vel per mulierem, quæ hæmorrhoissa erat, intelligas

[1] Hæc habet Victor Antiochenus ubi supra, non Chrysostomi qui pro ille substitutus est, aliis tamen verbis et alia serie; similiaque Theophylactus etiam habet. Ex edit. P. Nicolai. — [2] Sic A, B, C, D. — Parm. omittit : « ejus. » — [3] Al. : « cum causa sua voluntate. » P. Nicolai legit : « cum bona ejus voluntate. » — [4] Al. : « intelligens. » — [5] Al. : « recipit. » — [6] Al. : « approbet. » — [7] Æquivalenter tantum hom. XXXII, *In Matth.* sed expressius Victor Antiochenus ubi supra, tametsi verbis aliquantulum immutatis; ut et aliud quod sequitur paulo post Chrysostomi nomine. Ex edit. P. Nicolai. — [8] Al. : « approbet. » — [9] Al. : « mutata. » — [10] Al. : « et illuminans. »

humanam naturam : profluebat enim peccatum, quod animam occidens quasi sanguinem fudit animarum nostrarum. Hæc a pluribus medicorum, sapientum dico hujus mundi et legis et Prophetarum, curari non valuit : mox ut fimbriam Christi tetigit, idest carnem ejus, sanata est : qui enim credit Filium Dei incarnatum, hic est qui vestimentorum fimbriam tangit. BEDA, cap. XXII *In Marc.* parum ante med. Unde una credula mulier Dominum tangit, turba comprimit : quia qui diversis hæresibus, sive perversi moribus gravatur, solo Ecclesiæ catholicæ corde fideliter veneratur. Venit autem Ecclesia Gentium retro : quia præsentem in carne Dominum non videns, peractis jam sacramentis incarnationis illius, ad fidei ejus gratiam pervenit; sicque dum participatione sacramentorum ejus salvari a peccatis meruit, quasi tactu vestimentorum ejus, fontem suis sanguinis siccavit. *Circumspiciebat* autem *Dominus videre eam quæ hoc fecerat :* quia omnes qui salvari merentur, suo dignos intuitu, ac miseratione judicat.

3. Adhuc eo loquente, veniunt nuntii ad Archisynagogum dicentes : Quia filia tua mortua est, quid ultra vexas Magistrum? Jesus autem audito verbo quod dicebant, ait Archisynagogo : Noli timere, tantummodo crede. Et non admittit quemquam sequi se, nisi Petrum et Jacobum et Joannem fratrem Jacobi. Et veniunt in domum Archisynagogi, et vident tumultum, et flentes, ejulantes multum. Et ingressus ait illis : Quid turbamini et ploratis; Puella non est mortua, sed dormit. Et irridebant eum. Ipse vero ejectis omnibus, assumit patrem, et matrem puellæ, et qui secum erant, et ingrediuntur ubi puella erat jacens, et tenens manum puellæ, ait illi, Thabitha cumi; quod est interpretatum, Puella, tibi dico, surge. Et confestim surrexit puella, et ambulabat. Erat autem annorum duodecim. Et obstupuerunt stupore magno. Et præcepit illis vehementer, ut nemo id sciret. Et jussit illi dare manducare.

3. THEOPHYLACTUS, *Marc.* V, non proc. a fin. Hi qui circa Archisynagogum erant, Christum unum ex Prophetis esse credebant, et propter hoc eum deprecandum putabant ut veniens super puellam oraret; quia vero jam expiraverat puella, putabant non esse precandum : et ideo dicitur : *Adhuc eo loquente, veniunt ad Archisynagogum, dicentes : Quia filia tua mortua est, quid ultra vexas Magistrum?* Sed ipse Dominus ad confitendum patrem inducit : sequitur enim [1] : *Noli timere : tantummodo crede.* AUGUSTINUS, *De conc. Evang.* lib. II, cap. XXVIII. Non legitur, quod suis nuntiantibus et prohibentibus, ne jam magister veniret, ille consenserit; ac per hoc quod Dominus dixit ei, *Noli, timere, crede*, non diffidentem reprehendit, sed credentem robustius confirmavit. Si autem Evangelista Archisynagogum commemorasset dixisse quod sui a domo venientes dixerunt, quod jam non vexaretur Jesus, repugnarent ejus cogitationi [2] verba quæ posuit Matthæus eum dixisse, quod scilicet puella mortua esset.

Sequitur : *Et non admittit quemquam sequi se, nisi Petrum et Jacobum et Joannem fratrem Jacobi.* THEOPHYLACTUS *Marc.* V par. a fin. *Comment.* Non enim humilis Christus ad ostentationem voluit aliquid operari.

Sequitur : *Et veniunt in domum Archisynagogi, et vident tumultum et flentes et ejulantes multum.* CHRYSOSTOMUS [3]. Ipse autem jubet non ululare [4], tamquam puella non sit mortua, sed dormiens : unde sequitur : *Et ingressus ait : Quid turbamini et ploratis? Puella non est mortua, sed dormit.* HIERONYMUS, *Marc.* V circ. fin. *Comment.* Archisynagogo dicitur : *Filia tua mortua est;* Jesus autem dixit : *Non est mortua, sed dormit.* Utrumque verum est; quasi dicat : Mortua est vobis, mihi dormit. BEDA, cap. XXII *In Marc.* a med. Hominibus enim mortua erat, qui suscitare nequiverant; Deo dormiebat, in cujus dispositione et anima vivebat et caro resuscitanda quiescebat. Unde mos apud Christianos obtinuit ut mortui, qui resurrecturi non dubitantur, dormientes vocentur.

Sequitur : *Et irridebant eum.* THEOPHYLACTUS, *Marc.* V circ. fin. *Comment.* Derident autem eum tamquam ulterius non posset aliquid facere ; sed ipsemet contra seipsos attestantes disputat [5], tamquam vere mortuam suscitaverit ; et ideo miraculosum erit, si suscitaverit eam. BEDA, cap. XXII *In Marc.* a med. Quia ergo verbum resuscitantis irridere quam credere malebant, merito foras excluduntur, utpote indigni qui potentiam resuscitantis [6], ac resurgentis mysterium viderent : unde

[1] Al. additur : « *Jesus autem, audito verbo quod dicebant, ait Archysinagogo.* » — [2] Al. : « cogitationis. » — [3] Immo potius Victor Antiochenus ubi supra. Ex edit. P. Nicolai. — [4] Al. : « vulgare. » Nicolai sensum habet : « jusjulare. » — [5] P. Nicolai posuit : « convincit. » — [6] Al. : « resuscitaverint. »

sequitur: *Ipse vero, ejectis omnibus, assumit secum patrem, et matrem puellæ* etc. CHRYSOSTOMUS, hom. XXXII *Sup. Matth.* Vel ut ostentationem auferret, propter hoc non omnes secum esse sinit; ut vero testes postmodum haberet divinæ virtutis, tres præcipuos ex discipulis elegit et patrem et matrem puellæ, tamquam præ omnibus magis necessarios. Manu vero et verbo puellam vivificat : unde sequitur : *Et tenens manum puellæ ait illi; Thabitha cumi, quod est interpretatum, Puella, tibi dico, surge.* Manus enim Jesu vivificativa existens, mortuum corpus vivificat, vox autem jacentem excitat : unde sequitur : *Et confestim surrexit puella et ambulavit.* HIERONYMUS, *De optimo genere interpret.* [1] aliq. ante med. Arguat aliquis Evangelistam mendacii, quare exponendo addiderit, *Tibi dico*; cum in Hebraico *Thabitha cumi* tantum significet *Puella surge.* Sed ut sensum [2] vocantis et imperantis exprimeret, addit : *Tibi dico, surge.*

Sequitur : *Erat autem annorum duodecim.* GLOSSA. Hoc Evangelista addit ad ostendendum puellam hujus ætatis esse quod poterat ambulare. In ambulatione ejus non solum suscitata, sed etiam perfecte sanata ostenditur.

Sequitur : *Et obstupuerunt stupore magno : et præcepit illis vehementer, ut nemo id sciret; et jussit illi dari manducare.* CHRYSOSTOMUS, hom. XXXII *Sup. Matth.* Ad demonstrandum, quod eam vere suscitaverit et non secundum phantasiam. BEDA, cap. XXII *In Marc.* in med. Mystice autem salvata a profluvio sanguinis muliere, mox filia Archisynagogi mortua nuntiatur : quia dum Ecclesia Gentium a vitiorum labe mundata, et ob fidei meritum filia est cognominata, continuo synagoga perfidiæ simul et invidiæ zelo soluta est : perfidiæ quidem, quia in Christo credere noluit; invidiæ vero, quia Ecclesiam credere doluit. Et quod aiebant nuntii Archisynagogo, *Quid ultra vexas magistrum?* per eos hodie dicitur qui a Deo destitutum synagogæ statum vident, ut restaurari posse non credant : ideoque pro resuscitatione illius supplicandum non esse æstimant. Sed si Archisynagogus idest cœtus doctorum legis, credere voluerit, et subjecta ei synagoga salva erit. Quia vero synagoga lætitiam dominicæ inhabitationis merito infidelitatis amisit, quasi inter flentes et ejulantes mortua jacet. Tenens autem puellæ manum Dominus eam suscitavit : quia nisi prius mundatæ fuerint manus Judæorum, quæ sanguine plenæ sunt, synagoga mortua non resurget. In sanatione autem hemorrhoissæ mulieris, et suscitatione puellæ, salus ostenditur generis humani, quæ a Domino ita dispensata est, ut primo aliqui ex Israel ad fidem venirent, deinde plenitudo Gentium intraret, ac sic omnis Israel salvus fieret. Annorum autem duodecim erat puella, et annis duodecim mulier erat passa : quia peccata non credentium apparuerunt in initio fidei credentium : unde dicitur Gen. XV : « Credidit Abraham Deo, et reputatum est ei ad justitiam. » GREGORIUS, IV *Moral.* cap. XXV. Moraliter vero Redemptor noster puellam in domo, juvenem vero extra portam, in sepulcro autem Lazarum suscitat; adhuc quidem in domo mortuus jacet qui latet in peccato; jam extra portam educitur cujus iniquitas usque ad vecordiam publicæ perpetrationis aperitur; sepulturæ vero aggere premitur [3] qui perpetratione nequitiæ etiam usu consuetudinis pressus gravatur. BEDA, cap. XXII, aliq. ante finem. Et notandum, quod leviores, et quotidiani erratus, levioris pœnitentiæ possunt remedio curari : unde jacentem in conclavi Dominus facillima voce puellam resuscitat dicens, *Puella surge;* ut vero quatriduanus mortuus sepulcri claustra evadere posset, fremuit spiritu, turbavit seipsum, lacrymas fudit. Quanto igitur gravior animæ mors, tanto acrior necesse est ut pœnitentis fervor insistat. Sed et hoc notandum, quia publica noxa publico eget remedio : unde Lazarus de monumento vocatus populis innotuit : levia autem peccata, secreta queunt pœnitentia deleri : unde puella in domo jacens paucis arbitris exsurgit, eisdemque ut nemini manifestent præcipitur. Turba etiam foris ejicitur, ut puella suscitetur : quia si non prius a secretioribus cordis expellitur secularium multitudo curarum, anima quæ intrinsecus jacet mortua, non resurgit. Bene autem surrexit et ambulat [4] : quia anima a peccatis resuscitata, non solum a sordibus scelerum exurgere, sed et in bonis proficere debet operibus, et mox necesse est ut cælesti pane satietur, divini scilicet verbi et altaris particeps effecta.

[1] Ad Pammachium epist. CI. Ex edit. P. Nicolai. — [2] Sic A, B, C, D. — Parm. : « sed ut emphaticoteron faceret. et. » — [3] Al. : « agere permittit. » — [4] Al. : « et ambulabat. »

CAPUT SEXTUM

1. Et egressus inde, abiit in patriam suam : et sequebantur eum discipuli sui. Et facto sabbato, cœpit in synagoga docere : et multi audientes admirabantur in doctrina ejus, dicentes : Unde huic hæc omnia; et quæ est sapientia quæ data est illi, et virtutes tales quæ per manus ejus efficiuntur? Nonne hic est faber filius Mariæ, frater Jacobi, et Joseph, et Judæ, et Simonis? Nonne et sorores ejus hic nobiscum sunt? Et scandalizabantur in illo. Et dicebat illis Jesus, quia non est Propheta sine honore, nisi in patria sua, et in domo sua, et in cognatione sua. Et non poterat ibi virtutem ullam facere; nisi paucos infirmos impositis manibus curavit; et mirabatur propter incredulitatem eorum.

1. THEOPHYLACTUS, Marc. VI, in princ. *Comment.* Post præmissa miracula Dominus in patriam suam revertitur, non ignorans quoniam spernerent eum; sed ut occasionem non haberent ulterius dicendi, Quia si venisses, credidissemus tibi : unde dicitur : *Et egressus inde abiit in patriam suam; et sequebantur eum discipuli sui.* BEDA, cap. XXIII *In Marc.* in princ. Patriam ejus Nazareth dicit, in qua erat nutritus. Sed quanta Nazaræorum cæcitas, qui eum quem verbis, factisque illius Christum cognoscere poterant, ob solam gentis notitiam contemnunt? Sequitur : *Et facto sabbato cœpit in synagoga docere: et multi audientes admirabantnr in doctriua ejus, dicentes : Unde huic hæc omnia; et quæ est sapientia quæ data est illi, et virtutes tales quæ per manus ejus efficiuntur?* Sapientiam ad doctrinam, virtutes referunt ad sanitates et miracula quæ faciebat.

Sequitur : *Nonne hic est faber filius Mariæ?* AUGUSTINUS, *De cons. Evang.* lib. II, cap. XXIV. Matthæus quidem fabri filium eum dictum esse dicit; nec mirandum est, cum utrumque dici potuerit : eo enim fabrum credebant quo et fabri filium. HIERONYMUS, in princ. Comment. in cap. VI *Marc.* Filius quidem fabri Jesus vocatur, sed fabri qui fabricatus est auroram et solem, idest Ecclesiam primam, et sequentem; in quarum figura mulier, et puella sanatur. BEDA. Nam etsi humana non sint comparanda divinis, typus tamen integer est : quia Pater Christi igne operatur et spiritu. Sequitur : *Frater Jacobi, et Joseph, et Judæ et Simonis: nonne et sorores ejus hic nobiscum sunt?* Fratres, et sorores ejus secum esse testantur : qui tamen non liberi Joseph, aut Mariæ, juxta hæreticos sunt putandi; sed potius, juxta morem sacræ Scripturæ, cognati sunt intelligendi ; quomodo Abraham, et Lot fratres appellantur, cum esset Lot filius fratris Abrahæ. *Et scandalizabantur in illo.* Scandalum, et error Judæorum salus nostra est, et hæreticorum condemnatio. Intantum enim spernebant Dominum Jesum Christum ut eum fabrum, et fabri vocarent filium. Sequitur : *Et dicebat eis Jesus, quia non est Propheta sine honore nisi in patria sua, et in domo sua, et in cognatione sua.* Prophetam dici in Scripturis Dominum Jesum, etiam Moyses testis est, qui futuram ejus incarnationem prædicens filiis Israel ait Deut. XVIII : « Prophetam vobis suscitabit Dominus Deus vester de fratribus vestris. » Non solum autem ipse qui Dominus est Prophetarum, sed et Elias, et Hieremias ceterique Prophetæ, minores in patria sua quam in exteris civitatibus habiti sunt : quia propemodum naturale est cives semper civibus invidere : non enim considerant præsentia viri opera, sed fragilem recordantur infantiam. HIERONYMUS, circ. princ. Comment. ad cap. VI *Marci.* Comitatur etiam sæpe vilitas originem, ut est illud I Reg. XXV : « Quis est filius Isai? » quia « humilia Dominus respicit, et alta a longe cognoscit : » Psal. CXXXVII. THEOPHYLACTUS, *Marc.* VI, super *Non est Propheta.* Sive etiam præclaros consanguineos Propheta habeat, cives odiunt eos, et propter hoc dehonorant Prophetam. Sequitur : *Et non poterat ibi virtutem ullam facere; nisi paucos infirmos impositis manibus curavit*[1]. Quod autem dicit, *Non po-*

[1] In editionibus Romana et Veneta ad marginem hæc extat nota : Expositio Chrysostomi hom. LXXVII *In Joannem.*

terat, intelligere oportet, non volebat[1] : quia non ipse impotens, sed illi infideles erant : ergo ibi non operatur virtutes, parcens eis, ne majori reprehensione digni essent, etiam factis miraculis non credentes. Vel aliter. In miraculis faciendis necessaria est virtus operantis, et recipientium fides, quæ ibi deficiebat : unde non volebat[2] Jesus ibi signa facere.

Sequitur : *Et mirabatur propter incredulitatem illorum.* BEDA, cap. XXIII, a med. Non quasi inopinata et improvisa miratur qui novit omnia antequam fiant; sed qui novit occulta cordis, quod mirandum intimare vult hominibus, mirari se coram hominibus ostendit : Judæorum enim miranda notatur cæcitas, qui nec Prophetis suis credere de Christo, nec ipsi inter se nato voluerunt credere Christo. Mystice autem Jesus despicitur in domo, et in patria sua, hoc est in populo Judæorum ; et ideo pauca ibi signa fecit, ne penitus excusabiles ibi fierent. Majora autem signa quotidie in Gentium populo facit, non tam in sanitate corporum quam in animarum salute.

2. Et circuibat castella in circuito docens. Et vocavit duodecim, et cœpit eos mittere binos, et dabat illis potestatem spirituum immundorum. Et præcepit eis ne quid tollerent in via, nisi virgam tantum, non peram, neque panem, neque in zona æs, sed calceatos sandaliis, et ne induerentur duabus tunicis. Et dicebat eis : Quocumque introieritis in domum, illic manete donec exeatis inde. Et quicumque non receperint vos, nec audierint vos; exeuntes inde, excutite pulverem de pedibus vestris in testimonium illis. Et exeuntes prædicabant, ut pœnitentiam agerent, et dæmonia multa ejiciebant, et ungebant oleo multos ægrotos et sanabantur.

2. THEOPHYLACTUS, *Marc.* VI, sup. *Obambulabat per vicos.* Non solum in civitatibus prædicabat Dominus, sed et in castellis, ut discamus parva non spernere; neque magnas semper quærere civitates, sed verbum Dei in vicis abjectis et vilibus seminare : unde dicitur : *Et circuibat castella in circuitu docens.* BEDA, cap. XXIV *In Marc.* in princ. Benignus autem et clemens Dominus, ac Magister non invidet servis, atque discipulis suis virtutes suas; et sicut ipse curaverat omnem languorem, et omnem infirmitatem, Apostolis quoque suis dedit potestatem : unde sequitur : *Et convocavit duodecim, et cœpit eos mittere binos, et dabat illis potestatem spirituum immundorum.* Sed multa distantia est inter donare et accipere : iste quodcumque agit potestate Domini agit, illi si quid faciunt imbecillitatem suam, et virtutes Domini confitentur, dicentes : Actor. III : « In nomine Jesu surge et ambula. » THEOPHYLACTUS, *Matth.* VI, sup. *Cœpit eos mittere binos.* Binos autem Apostolos mittit, ut fierent promptiores : quia, ut ait Ecclesiastes cap. IV, « melius est simul duos esse, quam unum. » Si autem plures quam duos misisset, non esset sufficiens numerus ut in plura castella mitterentur. GREGORIUS in homil. XVII *In Evang.* Binos autem in prædicationem discipulos mittit, quoniam duo sunt præcepta caritatis, Dei videlicet amor, et proximi, et minus quam inter duos caritas haberi non potest. Per hoc ergo nobis innuit quia qui caritatem erga alterum non habet, prædicationis officium suscipere nullatenus debet.

Sequitur : *Et præcepit eis ne quid tollerent in via, nisi virgam tantum, non peram, neque panem, neque in zona æs; sed calceatos sandaliis, et ne induerentur duabus tunicis.* BEDA, cap. XXIV *In Marc.* non procul a princ. Tanta enim prædicatori in Deo debet esse fiducia ut præsentis vitæ sumptus, quamvis non provideat, tamen hos sibi non deesse certissime sciat, ne dum mens ejus occupatur ad temporalia, minus aliis provideat æterna. CHRYSOSTOMUS[3]. Hoc etiam eis Dominus præcepit, ut per habitum ostenderent quantum a divitiarum desiderio distabant. THEOPHYLACTUS, *Marc.* VI sup. *Et præcepit eis.* Instruens etiam eos per hoc non esse amatores munerum, et ut videntes eos prædicare paupertatem, acquiescant, cum Apostoli nihil habeant. AUGUSTINUS, *De conc. Evang.* lib. II, cap. XXX. Vel quia cum secundum Matthæum Dominus continue subjecerit cap. X : « Dignus est enim operarius cibo suo, » satis ostendit cur eos possidere hæc, aut ferre noluerit : non quod necessaria non sint necessitati hujus vitæ, sed quia sic eos mittebat ut eis hoc deberi demonstraret ab illis quibus Evangelium credentibus nuntiarent ; unde apparet hoc non ita præcepisse Dominum tamquam Evangelistæ vivere aliunde non debeant, quam eis præbentibus quibus annuntiant Evangelium ; alioquin contra hoc præceptum fecit Aposto-

[1] Al. : « non acceptabat. » — [2] Al. iterum : « non acceptabat. » — [3] Colligitur potius ex Victore Antiocheno tom. I Bibl. PP. super hunc locum, verbis paululum immutatis. Ex edit. P. Nicolai.

lus, qui victum de manuum suarum labore transigebat; sed potestatem dedisse, in qua scirent sibi ista deberi. Solet item quæri quomodo Matthæus, et Lucas commemoraverint dixisse Dominum discipulis, ut nec virgam ferrent, cum dicat Marcus? *Et præcepit eis ne quid tollerent in via, nisi virgam tantum.* Quod ita solvitur, ut intelligamus sub alia significatione dictam virgam, quæ secundum Marcum ferenda est, et sub alia illam quæ secundum Matthæum et Lucam non est ferenda. Potuit enim sic breviter dici : Nihil necessariorum vobiscum feratis, nisi virgam tantum, ut illud quod dictum est, « Nec virgam, » intelligatur, nec minimas quidem res; quod vero adjunctum est, *Nisi virgam tantum*, intelligatur quia per potestatem a Domino receptam, quæ virgæ nomine significata est, etiam quæ non portantur, non deerunt. Utrumque ergo Dominus dixit; sed quia non utrumque unus Evangelista commemoravit, putatur ille qui virgam sub [1] alia significatione positam tollendam dixit ei qui virgam rursus aliud significantem non tollendam dixit, esse contrarius; sed jam ratione reddita non putetur. Sic et calceamenta cum dicit Matthæus in via non esse portanda, curam prohibet : quia ideo cogitantur portanda ne desint. Hoc et duabus tunicis intelligendum est, ne quisquam eorum præter eam quaesset indutus, aliam portandam curaret, sollicitus ne opus esset, cum ex illa potestate posset accipere. Proinde Marcus dicendo, calceari eos sandaliis vel soleis, aliquid hoc calceamentum mysticæ significationis habere admonet, ut pes neque tectus sit desuper, nec nudus ad terram; idest [2] nec occultetur Evangelium, nec terrenis commodis innitatur. Et quod non haberi, vel portari duas tunicas, sed expressius indui prohibet quid eos monet nisi non dupliciter, sed simpliciter, ambulare? Quisquis autem putat non potuisse Dominum in uno sermone quædam figurate, quædam proprie ponere eloquia, cetera ejus inspiciat, et videbit quod hoc temere, ac inerudite arbitretur. BEDA, cap. XXIV, a med. In duabus autem tunicis videtur mihi duplex ostendere vestimentum : non quod in locis Scythiæ glaciali nive rigentibus, una quis tunica debeat esse contentus; sed in tunica vestimentum intelligamus, ne aliud vestiti [3], aliud nobis futurorum timore servetur. CHRYSOSTOMUS [4]. Vel aliter. Matthæus et Lucas non calceamenta, neque baculum portare permittit, quod ostendit perfectissimum esse; Marcus vero baculum jubet assumere, et sandaliis calceari; quod dictum est permissive [5]. BEDA, *ibidem.* Allegorice autem perperam onera sæculi, per panem deliciæ temporales, per æs in zona occultatio sapientiæ designatur : quia quisquis officium doctoris accipit, neque oneribus sæcularium negotiorum deprimi, neque desideriis carnalibus resolvi, neque commissum sibi talentum verbi, sub otio debet lenti temporis[6] abscondere. Sequitur : *Et dicebat eis : Quocumque introieritis in domum, illic monete donec exeatis inde* : ubi dat constantiæ generale mandatum, ut hospitalis necessitudinis jura custodiant, alienum a prædicatore regni cœlestis astruens cursitare per domos. THEOPHYLACTUS, *Marc.* VI, super *In quamcumque domum.* Ne scilicet de gula contingeret eos reprehendi, ab aliis in alios transeuntes. Sequitur : *Et quicumque non receperint vos, nec audierint vos; exeuntes inde, excutite pulverem de pedibus vestris in testimonium illis.* Hoc autem Dominus præcepit ut ostenderet quod longam propter eos viam ambulaverunt, et nihil eis profuit : vel quia nihil ab eis acceperunt, etiam neque pulverem; sed et hunc excutiunt, ut hoc sit in testimonium illis, idest in redargutionem illis. CHRYSOSTOMUS [7]. Vel ut sit in testimonium laboris viæ quam sustinebant pro eis, aut tamquam pulvis peccatorum prædicantium convertatur in ipsum. Sequitur : *Et exeuntes prædicabant ut pœnitentiam agerent; et dæmonia multa ejiciebant, et ungebant oleo multos ægrotos; et sanabantur.* Quod oleo ungerent, solus Marcus enarrat; Jacobus autem in Epistola sua canonica similia dicit. Oleum enim et labores curat, et luminis et hilaritatis causa existit. Significat autem oleum unctionis Dei misericordiam, infirmitatis medelam, et cordis illuminationem; quod totum oratio operatur. THEOPHYLACTUS, *Marc.* VI, super *Inungebant infirmos.* Significat etiam gratiam Spiritus sancti,

[1] Al. : « cum. » — [2] Al. omittitur : « idest. » — [3] Al. : « vestitum. » — [4] Immo Victor Antiochenus, ex quo et *Glossa* refert. Ex edit. P. Nicolai. — [5] Al. : « permissius, » item : « permissus. » — [6] Al. : « corporis. » — [7] Quo ad primam tantum partem hom. XXXIII, *In Matth.* sed in Victore Antiocheno cetera petita sunt. Ex edit P. Nicolai.

per quam a laboribus transmutamur, et lumen et lætitiam spiritualem suscipimus. BEDA, cap. XXIV, in fin. Unde patet ab ipsis Apostolis hunc sanctæ Ecclesiæ morem esse traditum, ut energumeni, vel alii quilibet ægroti, ungantur oleo, pontificali benedictione consacrato.

3. Et audivit Herodes rex : manifestum enim factum est nomen ejus : et dicebant, quia Joannes Baptista resurrexit a mortuis, et propterea operantur virtutes in illo; alii autem dicebant, quia Elias est; alii vero dicebant, quia Propheta est, quasi unus ex Prophetis. Quo audito, Herodes ait : Quem ego decollavi Joannem, hic a mortuis resurrexit.

3. GLOSSA. Post prædicationem discipulorum Christi, et miraculorum operationem convenienter Evangelista subjungit de fama quæ consurgebat in populo : unde dicit : *Et audivit Herodes rex*. CHRYSOSTOMUS [1]. Herodes iste filius erat primi Herodis, sub quo Joseph Jesum duxerat in Ægyptum. Tetrarcham autem Matthæus nominat hunc, atque Lucas tamquam principantem super quartam partem regni patris sui. Romani enim post mortem patris, regnum in partes quatuor diviserunt. Marcus vero regem eum vocat, aut patris consuetudine, aut quia hoc loco [2] ejus congruum existebat. HIERONYMUS, *Marc*. VI, super *Et audivit rex Herodes*. Sequitur *Manifestum enim factum est nomen ejus* : lucernam enim sub modio abscondi fas non est. *Et dicebant*, scilicet aliqui de turba, *quia Joannes Baptista resurrexit a mortuis, et propterea operantur virtutes in illo*. BEDA, cap. XXV, in princ. Quanta enim fuit Judæorum invidia docemur : ecce enim Joannem, de quo dictum est Joan. X, quia « signum fecit nullum, » a mortuis potuisse resurgere, nullo attestante credebant; Jesum autem approbatum a Deo virtutibus et signis, cujus resurrectionem Angeli, Apostoli, viri ac feminæ prædicabant, non resurrexisse, sed furtim esse ablatum credere maluerunt : qui cum dicerent Joannem resurrexisse a mortuis, et propterea virtutes operatas esse in illo, bene de virtute resurrectionis senserunt, quod majoris potentiæ futuri sunt sancti, cum a mortuis resurrexerint, quam fuerunt cum carnis adhuc infirmitate gravarentur.

Sequitur : *Alii autem dicebant, quia Elias est*. THEOPHYLACTUS. *Marc*. VI, super *Alii dicebant, Elias est*. Confutabat enim multos homines Joannes quando dicebant *Matth*. III : « Genimina viperarum. »

Sequitur : *Alii autem dicebant, quia Propheta est, quasi unus ex Prophetis*. CHRYSOSTOMUS [3]. Mihi quidem videtur hunc Prophetam dicere de quo Moyses dixit Deut. XVIII : « Prophetam suscitabit vobis Deus de fratribus vestris. » Recte quidem ; sed quia manifeste dicere trepidabant. Hic est Christus, Moysi utebantur voce, propriam suspicionem velantes, præpositorum suorum timore. Sequitur : *Quo audito, Herodes ait* : *Quem ego decollavi Joannem, hic a mortuis resurrexit*. Per ironiam hoc Herodes expresse pronuntiat. THEOPHYLACTUS, *Marc*. VI, super *Quia Joannes Baptista surrexit*. Vel aliter. Sciens Herodes quod Joannem justum existentem sine causa occiderat, credebat eum a mortuis resurrexisse, et quod ex resurrectione suscepisset miraculorum operationem. AUGUSTINUS, *De cons. Evang*. lib. II, cap. XXXIV. In his autem verbis Lucas Marco attestatur, ad hoc dumtaxat quod alii dixerint, non Herodes, Joannem surrexisse ; sed hæsitantem Lucas cap. IX, commemoravit Herodem, verbaque ejus ita posuit dicentis : « Joannem ergo decollavi. Quis autem est iste, de quo audio talia ? » Intelligendum est autem post hanc hæsitationem confirmasse in animo suo quod ab aliis dicebatur, cum ait pueris suis, sicut Matthæus narrat cap. XIV : « Hic est Joannes Baptista, ipse surrexit a mortuis. » Aut ita pronuntianda sunt hæc verba ut hæsitantem adhuc indicent; præsertim quia et Marcus, qui superius dixerat ab aliis dictum fuisse, quod Joannes a mortuis resurrexerit ; in extremo tamen ipsum Herodem dixisse non tacet : *Quem ego decollavit Joannem, hic a mortuis resurrexi*. Quæ item verba duobus modis pronuntiari possunt, ut aut confirmantis, aut dubitantis intelligantur.

[1] Est iterum Victoris Antiocheni ubi supra; nec aliud omnino Chrysostomus nisi Herodem qui pueros necavit, hujus patrem fuisse, hom. XLIX, *In Matth*. Paulo aliter etiam Victor, Herodem dici regem a Marco, et aliis, vel quia hoc paternæ consuetudini tribuerunt, vel quia illa voce licentiosius abusi sunt; non autem quia hoc voto ejus congruum existebat, ut hic. Ex edit. P. Nicolai. — [2] Al. : « voce. » — [3] Immo iterum Victor Antiochenus ubi supra. Ex edit. P. Nicolai.

4. Ipse enim Herodes misit, ac tenuit Joannem, et vinxit eum carcere propter Herodiadem uxorem Philippi fratris sui, quia duxerat eam : dicebat enim Joannes Herodi : Non licet tibi habere uxorem fratris tui. Herodias autem insidiabatur illi, et volebat occidere eum, nec poterat. Herodes autem metuebat Joannem, sciens eum virum justum, et sanctum, et custodiebat eum, et audito eo multa faciebat, et libenter eum audiebat. Et cum dies opportunus accidisset, Herodes natalis sui cœnam fecit principibus et tribunis, et primis Galilææ. Cumque introisset filia ipsius Herodiadis, et saltasset, et placuisset Herodi, simulque recumbentibus, rex ait puellæ : Pete a me quod vis, et dabo tibi : et juravit illi : Quia quicquid petieris dabo tibi, licet dimidium regni mei. Quæ cum exisset, dixit matri suæ: Quid petam? At illa dixit: Caput Joannis Baptistæ. Cumque introisset statim cum festinatione ad regem, petivit dicens : Volo ut protinus des mihi in disco caput Joannis Baptistæ. Et contristatus est rex, propter jusjurandum, et propter simul discumbentes noluit eam contristare; sed misso spiculatore præcepit afferri caput Joannis in disco, et decollavit eum in carcere. Et attulit caput ejus in disco, et dedit illud puellæ, et puella dedit matri suæ. Quo audito discipuli ejus venerunt et tulerunt corpus et posuerunt illud in monumento.

4. Theophylactus, *Marc.* vi, par. ante med. *Comm.* Ex præmissis Marcus Evangelista occasionem sumens, hic de morte commemorat Præcursoris, dicens : *Ipse enim Herodes misit, ac tenuit Joannem, et vinxit eum in carcere, propter Herodiadem uxorem fratris sui, quia duxerat eam.* Beda [1] cap. xxv, super *Herodes misit.* Vetus narrat historia, Philippum Herodis majoris filium, sub quo Dominus fugit in Ægyptum, fratrem hujus Herodis, sub quo passus est Christus, duxisse Herodiadem uxorem filiam regis Aretæ, postea vero socerum ejus, exortis quibusdam contra generum simultatibus, tulisse filiam suam, et in dolorem mariti prioris, Herodis [2] inimici ejus nuptiis copulasse. Ergo Joannes Baptista arguit Herodem et Herodiadem, quod illicitas nuptias fecerint, et non liceat, fratre vivente germano, illius uxorem ducere. Theophylactus, *Marc.* vi, ante med. Comment. Alii [3] autem dicunt, quod Philippus jam mortuus reliquerit ex se filiam : quapropter non debebat Herodes fratris, quamvis defuncti, uxorem ducere. Lex enim præcipiebat quod frater uxorem fratris acciperet, cum defunctus prolem non haberet; illi [4] autem erat filia, propter quod erant nuptiæ sceleratæ.

Sequitur : *Herodias autem insidiabatur illi, et volebat occidere eum, et non poterat.* Beda, cap. xxv, par. ante med. Timebat enim Herodias ne Herodes aliquando resipisceret, vel Philippo fratri suo amicus fieret ; atque illicitæ nuptiæ repudio solverentur.

Sequitur : *Herodes autem metuebat Joannem, quia sciebat eum virum justum et sanctum.* Glossa. Timebat, inquam, eum reverendo, *sciebat enim eum esse justum*, quo ad homines, *et sanctum*, quo ad Deum : *et custodiebat eum*, ne scilicet ab Herodiade interficeretur : *et audito eo multa faciebat* : quia putavit eum spiritu Dei loqui ; *et libenter eum audiebat* : quia reputabat utilia quæ ab eo dicebantur. Theophylactus, *Marc.* vi, par. ante med. *Comment.* Vide autem quantum operatur concupiscentiæ rabies : quia cum Herodes tantam circa Joannem habebat reverentiam, et timorem, horum fit immemor, ut suæ fornicationi provideret. Remigius, *Super Matth.* Libidinosa enim voluntas eum coegit in illum manum mittere quem sciebat justum et sanctum. Ac per hoc datur intelligi quia minus peccatum factum est ei causa majoris peccati : secundum illud Apocal. xxii : « Qui in sordibus est, sordescat adhuc. »

Sequitur : *Et cum dies opportunus accidisset Herodes natalis sui cœnam fecit principibus, et tribunis et primis Galilææ.* Beda, cap. xxv, ante med. Soli mortalium Herodes, et Pharao leguntur diem natalis sui gaudiis festivis celebrasse ; sed uterque rex infausto auspicio festivitatem [5] suam sanguine fœdavit : verum Herodes tanto majore impietate, quanto sanctum, et innocentem doctorem veritatis occidit ; et hoc pro voto, ac petitione saltatricis : sequitur enim : *Cumque introisset filia ipsius Herodiadis et saltasset, et placuisset Herodi, et simul recumbentibus rex ait* : *Pete a me quod vis, et dabo tibi.* Theophylactus, *Marc.* vi, cir. med. *Comment.* Dum enim convivium fit, satanas per puellam saltat, et jusjurandum perficitur sceleratum : sequitur enim : *Et juravit illi* : *Quia quidquid petieris dabo tibi, licet dimidium regni mei.* Beda, cap. xxv, paul. ante med. Non excusatur ab homicidio per juramentum : ideo enim forte juravit, ut occasionem inveniret occidendi ; et si patris, aut matris interi-

[1] Sic Hieronymus quoque iisdem verbis, quæ ab illo mutuatus est Beda. Ex edit. P. Nicolai. — [2] Al. deest : « Herodis. » — [3] In quatuor citari solitis exemplis desunt sequentia verba usque ad : « Lex enim; » ubi legunt : « Lex etiam » et Nicolai : « Lex autem. » — [4] Al. : « ibi. » — [5] Al. : « nativitatem. »

tum postulasset, non utique concessisset Herodes. Sequitur : *Quæ cum exisset, dixit matri suæ, Quid petam ? At illa dixit, Caput Joannis Baptistæ.* Digno operi saltationis, dignum postulatur sanguinis præmium.

Sequitur : *Cumque introisset statim cum festinatione ad regem, petivit dicens: Volo ut protinus des mihi in disco caput Joannis Baptistæ.* THEOPHYLACTUS, *Marc.* VI, in med. *Comm.* Maligna mulier protinus sibi caput Joannis dari petit, idest statim in illa hora : timebat enim ne Herodes resipisceret.

Sequitur : *Et contristatus est rex.* BEDA, cap. XXV. Consuetudinis est Scripturarum ut opinionem multorum sic narret Historicus, quomodo eo tempore ab omnibus credebatur : sicut et Joseph ab ipsa quoque Maria appellatur pater Jesus ; ita et nunc Herodes dicitur contristatus, quia hoc discumbentes putabant : dissimulator enim mentis tristitiam præferebat in facie, cum lætitiam haberet in mente ; scelusque excusat juramento, ut sub occasione pietatis impius fieret : unde sequitur : *Propter jusjurandum, et propter simul discumbentes noluit eam contristare.* THEOPHYLUCTUS, *Marc.* VI, in med. *Comm.* Herodes quidem non sui compos, sed voluptuosus jusjurandum implevit, et justum interemit [1]. Decebat autem magis in hoc perjurare, et non tantum scelus operari. BEDA, cap. XXV, in medio. Quod autem subdit, *Et propter simul recumbentes,* vult omnes sceleris sui esse consortes, ut in luxurioso, impuroque convivio cruentæ epulæ deferrentur : unde sequitur: *Sed misso spiculatore, præcepit afferri caput Joannis in disco.* THEOPHYLACTUS, cap. VI, in med. *Comm.* Spiculator carnifex dicitur, qui constituitur ad homines interficiendum. BEDA, cap. XXV, *In Marc.* ante med. Non autem Herodem puduit caput occisi hominis ante convivas inferre. Pharao vero nil talis vesaniæ commisisse legitur. Ex utroque tamen exemplo probatur utilius esse nobis diem mortis futuræ timendo, et caste agendo sæpius in memoriam revocare, quam diem nativitatis luxuriando celebrare. Homo enim ad laborem nascitur in mundo, et electi ad requiem per mortem transeunt e mundo.

Sequitur : *Et decollavit eum in carcere, et attulit caput ejus in disco, et dedit illud puellæ, et puella dedit matri suæ.* GREGORIUS, III *Moral.* cap. V. Non sine gravissima admiratione perpendo, quod ille prophetiæ spiritu intra matris uterum impletus, quo inter natos mulierum nemo major surrexit, ab iniquis in carcerem mittitur, et pro puellæ saltu capite truncatur, et vir tantæ severitatis pro usu turpium moritur. Numquid credimus aliquid fuisse quod in ejus vita, illa sic despecta mors [2] tergeret? Sed quando ille vel in cibo peccavit, qui locustas solummodo, et mel silvestre edit? Quando conversatione sua offendere potuit, qui de eremo non recessit ? Quid quod omnipotens Deus sic vehementer in hoc sæculo despicit quod sic sublimiter ante sæcula elegit [3]? nisi hoc quod pietati fidelium patet : quoniam idcirco sic eos premit in infimis, quia videt quomodo remuneret in summis ; et foras usque ad despecta dejicit, quia intus usque ad incomprehensibilia perducit. Hinc ergo unusquisque colligat, quid illic passuri sint quos reprobat, sic hic sic cruciat quos amat.

Sequitur : *Quo audito discipuli ejus venerunt, et tulerunt corpus ejus, et posuerunt illud in monumento.* BEDA, cap. XXV, a med. Narrat Josephus [4], vinctum Joannem in castellum Macheronta adductum, ibique truncatum ; narrat vero ecclesiastica Historia [5] sepultum eum in Sebaste Palestinæ urbe, quæ quondam Samaria dicta est. Decollatio autem Joannis, minorationem famæ illius qua Christus a populo credebatur insinuat, sicut exaltatio Salvatoris in crucem prefectum designabat fidei : quia et ipse qui prius a turbis Propheta esse credebatur, Dei Filius a cunctis fidelibus est agnitus : unde Joannes quem oportebat minui, cum diurnum lumen decrescere incipit natus est ; Dominus autem eo tempore anni quo dies crescere incipit. THEOPHYLACTUS, *Marc.* VI, in med. *Comm.* Mystice autem Herodes, qui interpretatur pelliceus, populus est Judæorum ; qui habebat uxorem, scilicet inanem gloriam, cujus filia saltat, et movetur etiam nunc circa Judæos, scilicet falsus intellectus Scripturarum : decapitaverunt siquidem Joannem, idest verbum propheticum, et sine capite

[1] Al. : « interimit. » — [2] Al.: « tangeret. » — [3] Al. : « elegerit. » — [4] Lib. XVIII, *Antiq. Judaic.* cap. VII. Ex edit. P. Nicolai. — [5] Quod subjungitur ex *Historia eccles.* Theodoretus insinuat lib. III, cap. VI. Ex edit. P. Nicolai.

Christo habent eum. Hieronymus, *Marc.* vi, super *Quo audito Herodes ait.* Vel aliter. Caput legis, quod est Christus, de corpore absciditur proprio, idest Judaico populo, et datur gentili puellæ, idest Romanæ Ecclesiæ, et puella dat matri suæ adulteræ, idest synagogæ crediture in fine. Corpus Joannis sepelitur, caput in disco collocatur : littera humana tegitur, spiritus in altari honoratur et sumitur.

5. Et convenientes Apostoli ad Jesum, renuntiaverunt ei omnia quæ egerant et docuerant. Et ait illis : Venite seorsum in desertum locum, et requiescite pusillum : erant enim qui veniebant, et redibant multi, et nec spatium manducandi habebant. Et ascendentes in navim, abierunt in desertum locum seorsum. Et viderunt eos abeuntes, et cognoverunt multi; et pedestres de omnibus civitatibus cucurrerunt illuc, et prævenernnt eos. Et exiens vidit turbam multam Jesus, et misertus est super eos, quia erant sicut oves non habentes pastorem, et cœpit illos docere multa.

5. Glossa. Postquam Evangelista narravit mortem Joannis, narrat ea quæ Christus cum suis discipulis post mortem Joannis egerit, dicens: *Et convenientes Apostoli ad Jesum, renuntiaverunt ei omnia quæ egerant et docuerant.* Hieronymus, *Marc.* iv, super *Convenientes Apostoli ad Jesum.* Ad locum enim unde exeunt flumina, revertuntur. Deo semper referunt gratias missi super his quæ acceperant. Theophylactus, *Marc.* iv, a med. Discamus autem et nos cum in ministerium aliquod mittimur, non elongari, et ultra commissum officium non efferri ; sed mittentem visitare et renuntiare ei omnia quæ egimus, et docuimus. Beda, cap. xxv, a med. Non enim solum oportet docere, sed facere. Non solum autem quæ ipsi egerant et docuerant, Apostoli Domino renuntiant ; etiam quæ Joannes, eis in docendo occupatis, sit passus, et sui, et Joannis discipuli Domino renuntiant, sicut Matthæus describit.

Sequitur : *Et ait illis : Venite seorsum in desertum locum, et requiescite pusillum.* Augustinus, *De cons. Evang.* lib. II, cap. xlv. Hoc continuo post Joannis passionem factum esse commemorat : unde post hæc facta sunt illa quæ primo narrata sunt, quibus motus Herodes dixit : Hic est Joannes Baptista quem ego decollavi. Theophylactus, *Marc.* vi, a med. *Comm.* In desertum autem recedit locum propter humilitatem. Quiescere autem facit Christus suos discipulos, ut addiscant præpositi, quod qui laborant in opere et sermone, requiem promerentur, et quod non debent continue laborare. Beda, cap. xxv, prope fin. Quæ autem necessitas fuerit concedendæ requiei discipulis, ostendit cum subdit : *Erant enim qui veniebant, et redibant multi : et nec spatium manducandi habebant* : ubi temporis illius felicitas de labore docentium simul, et discentium studio demonstratur. Sequitur : *Et ascendentes in navim abierunt in desertum locum seorsum.* Non discipuli soli, sed assumpto Domino ascendentes in navim, locum petiere desertum, ut Matthæus demonstrat. Tentat autem fidem turbarum : petendo enim solitudinem, an sequi curent explorat : illi sequendo, et non in jumentis, aut vehiculis diversis, sed proprio labore pedum, quantam salutis suæ curam gerant, ostendunt. Sequitur : *Et viderunt eos abeuntes, et cognoverunt multi, et pedestres de omnibus civitatibus cucurrerunt illuc, et prævenerunt eos.* Dum pedestres eos prævenisse dicuntur, ostenditur quia non in aliam maris, sive Jordanis ripam navigio pervenerunt discipuli cum Domino, sed proxima ejusdem regionis loca adierunt, quo etiam indigenæ pedestres poterant prævenire. Theophylactus, *Marc.* iv, a med. Ita tu Christum non expectans quod ipse revocet, sed præcurrens eum, præveniasS. Sequitur : *Et exiens vidit turbam multam Jesus, et misertus est super eos, quia erant sicut oves non habentes pastorem.* Pharisæi lupi existentes rapaces, non pascebant populum, sed devorabant : propter hoc ad Christum verum congregantur pastorem ; qui tradidit illis cibum spiritualem, scilicet verbi Dei : unde sequitur : *Et cœpit eos docere multa.* Videns enim eos qui miraculorum occasione eum sequebantur præ longitudine viæ fessos, eorum misertus, voluit eorum satisfacere voluntati, docendo eos. Beda, cap. xxvi *In Marc.*, in princ. Matthæus dicit, quod curavit languidos eorum : hoc est enim veraciter pauperum misereri, eis veritatis viam docendo aperire, et molestias corporales auferre. Hieronymus, *Marc.* iv, super *Venite seorsum.* Mystice autem seorsum ducit Dominus quos elegit, ut inter malos viventes, mala non intendant, ut Lot in Sodomis, et Job in terra Hus, et Abdias in domo Achab. Beda, cap. xxv *In Marc.* Derelicta etiam Judæa, in deserto Ecclesiæ prædicatores sancti, qui apud Judæos tribulationum

sarcina [1] premebantur, de gratia fidei Gentibus collata requiem nacti sunt. HIERONYMUS, *Marc.* VI, super illud, *Et requiescite.* Pusilla tamen est hic sanctis requies, longus labor; sed postea dicitur illis ut requiescant a laboribus suis. Sicut autem in arca Noe animalia quæ intus erant, foris mittebantur, et quæ foris erant, intro erumpebant; sic agitur in Ecclesia : Judas recessit, latro accessit. Sed quamdiu receditur a fide in Ecclesia, non est requies sine mœrore : Rachel enim plorans filios suos noluit consolari. Non est etiam hoc convivium, in quo bibitur vinum novum cum cantabitur canticum novum ab hominibus novis, cum mortale hoc induerit immortalitatem. BEDA, cap. XXVI. Christum autem petentem deserta Gentium, multæ fidelium catervæ relictis mœnibus priscæ conversationis sequuntur.

6. Et cum jam hora multa fieret, accesserunt discipuli ejus dicentes : Desertus est locus hic, et jam hora præterivit : dimitte illos, ut euntes in proximas villas, et vicos, emant sibi cibos quos manducent. Et respondens ait illis : Date illis vos manducare. Et dixerunt ei : Euntes emamus ducentis denariis panes, et dabimus illi manducare. Et dicit eis : Quot panes habetis? Ite, et videte. Et cum cognovissent, dicunt: Quinque, et duos pisces. Et præcepit illis ut accumbere facerent omnes secundum contubernia super viride fenum. Et discubuerunt in partes per centenos, et per quinquagenos. Et acceptis quinque panibus, et duobus piscibus, intuens in cœlum, benedixit, et fregit panes, et dedit discipulis suis, ut ponerent ante eos, et duos pisces divisit omnibus : et manducaverunt omnes et saturati sunt. Et sustulerunt reliquias fragmentorum duodecim cophinos plenos, et de piscibus. Erant autem qui manducaverunt quinque millia virorum.

6. THEOPHYLACTUS, *Marc.* VI, super *Et egressus vidit turbam.* Præponens Dominus quod utilius est, scilicet cibum sermonis Dei, deinde etiam corporalem cibum præbuit turbæ; ad cujus narrationem Evangelista accedit, dicens : *Et cum jam hora multa fieret, accesserunt discipuli ejus dicentes* : *Desertus est locus hic.* BEDA, cap. XXVI, al. a princ. Horam multam vespertinum tempus dicit : unde Lucas dicit cap. IX : « Dies autem cœperat declinare. » THEOPHYLACTUS, *Marc.* VI, a med. *Comment.* Vide autem quomodo discipuli Christi circa hominum amorem proficiunt : turbarum enim miserti accedunt ad Christum, et pro eis intercedunt. Dominus autem tentavit eos si ejus virtutem tantam esse cognoverant quod turbas pascere posset : unde sequitur : *Et respondens ait illis*: *Date eis manducare.* BEDA, cap. XXVI, super *Date eis manducare.* Provocat etiam Apostolos, hoc dicens, ad fractionem panis, ut illis se non habere testantibus, magnitudo signi notior fieret. THEOPHYLACTUS, *Marc.* VI, a med. *Comment.* Discipuli autem arguebant eum tamquam ignorantem quid illis esset necessarium ad tantam multitudinem turbarum pascendam : unde turbati respondent : sequitur enim : *Et dixerunt ei* : *Euntes emamus ducentis denariis panes, et dabimus illis manducare.* AUGUSTINUS, *De cons. Evang.* lib. II, cap. XLVI. Hoc Philippus apud Joannem respondet; sed Marcus a discipulis responsum esse commemorat; volens intelligi hoc ex ore ceterorum Philippum respondisse : quamquam et pluralem numerum pro singulari usitatissime ponere potuerit. Sequitur : *Et dicit eis* : *Quot panes habetis? Ite, et videte.* Hoc a Domino factum esse ceteri Evangelistæ prætermiserunt. Sequitur : *Et cum cognovissent, dicunt* : *Quinque, et duos pisces.* Quod Andreas apud Joannem de quinque panibus, et duobus piscibus suggesserat, hoc ceteri Evangelistæ, pluralem numerum pro singulari ponentes, ex discipulorum persona retulerunt. Sequitur : *Et præcepit illis ut accumbere facerent omnes secundum contubernia super viride fenum. Et discubuerunt in partes per centenos et per quinquagenos.* quod autem Lucas dicit quinquagenos jussos esse discumbere, Marcus vero quinquagenos et centenos, ideo non hoc movet, quia unus partem dicit, alter totum : qui enim de centenis retulit, hoc retulit quod ille prætermisit. THEOPHYLACTUS, post med. *Comm.* in cap. VI. Per hoc autem datur intelligi, quod separatim [2] discubuerunt per partes et partes : quod enim hic dicitur *per contubernia*, in græco geminate dicitur, *symposia symposia* [3]; hoc est, per distributa convivia.

Sequitur : *Et acceptis quinque panibus et duobus piscibus, intuens in cœlum, benedixit, et fregit panes, et dedit discipulis, ut ponerent ante eos; et duos pisces divisit omnibus.* CHRYSOSTOMUS, hom. XXX, *In*

[1] Al. : « in tribulationem sarcina. » — [2] Al. : « sequestrati. » — [3] In quatuor exemplis supra jam citatis habetur : « In græco enim quod hic dicitur » secundum contubernia, « duplicatur : ac si diceretur, per contubernia et contubernia. »

Matth. Decenter autem in cœlum aspexit: quia in deserto manna accipientes Judæi, de Deo dicere attentaverunt : « Numquid poterit dare panem? » Psalm. LXXVII. Ne vero hoc contingat, antequam faceret, ad Patrem retulit quod erat facturus. THEOPHYLACTUS. Intuetur etiam in cœlum, ut [1] nos instrueret a Deo petere escam, et non a diabolo, sicut faciunt illi qui alienis injuste laboribus nutriuntur. Ex hoc etiam turbis tunc innuit quod non esset Deo contrarius, sed Deum invocaret. Dat autem panem discipulis apponendum turbis, ut tractando panem, non dubium, sed miraculum videatur. Sequitur : *Et manducaverunt omnes, et saturati sunt. Et sustulerunt reliquias fragmentorum duodecim cophinos.* Duodecim cophini superabundant fragmentorum, ut quolibet Apostolorum unum cophinum super humerum apportante, ineffabile miraculum videatur. Superabundantis enim virtutis erat non solum tot homines pascere sed et tantam superabundantiam relinquere fragmentorum : Moyses enim etsi manna dabat, secundum uniuscujusque necessitatem illud largiebatur, superfluum vero vermibus scaturiebat; Elias etiam viduam pascens, quantum ei erat sufficiens tribuebat; Jesus vero tamquam Dominus superabundanter operabatur. BEDA, cap. XXVI, *In Marc.* inter princ. et medium. Mystice autem die declinata turbas esurientes [2] Salvator reficit : quia vel fine sæculorum propinquante, vel cum sol justitiæ pro nobis occubuit, a spiritualis inediæ sumus tabe salvati. Provocat Apostolos ad fractionem panis, insinuans quod quotidie per eos jejuna sunt corda nostra pascenda, eorum scilicet litteris et exemplis per quinque panes, quinque Mosaicæ legis libri; per duos pisces, Psalmi sunt et Prophetæ figurati. THEOPHYLACTUS, *Marc.* VI, inter med. et finem *Comm.* Vel duo pisces sunt piscatorum sermones, scilicet Epistolæ et Evangelium. BEDA, cap. XXVI, circa fin. Quia vero quinque sunt exterioris hominis sensus, quinque millia viri Dominum secuti designant eos qui in sæculari adhuc habitu positi exterioribus bene uti noverunt. GREGORIUS, XVI *Moral.* cap. XXVI. Diversi convivantium discubitus distinctiones Ecclesiarum, quæ unam catholicam faciunt designant. Jubilæi autem requies quinquagenarii numeri mysterio continetur; et quinquagenarius bis ducitur, ut ad centenarium perveniatur. Quia ergo prius a malo quiescitur opere, ut post anima plenius quiescat in cognitione [3], alii quinquagenarii, alii centeni discumbunt. BEDA, cap. XXVI, *In Marc.* circa finem. Super fenum autem discumbentes dominicis pascuntur alimentis, qui per continentiam calcatis concupiscentiis, audiendis implendisque Dei verbis operam impendunt. Salvator autem non nova creat cibaria : quia veniens in carne non alia quam quæ prædicata sunt prædicat; sed legis, et Prophetarum scripta quam gravida sint mysteriis gratiæ demonstrat. Intuetur in cœlum, ut ibi lucem doceat esse quærendam. Frangit, et ante turbas ponenda distribuit discipulis : quia sacramenta prophetiæ sanctis doctoribus, qui hæc toto orbe prædicent, patefecit. Quod turbis superest a discipulis tollitur : quia secretiora [4] mysteria, quæ a rudibus capi nequeunt, non negligenter omittenda, sed sunt inquirenda perfectis. Nam per cophinos duodecim Apostoli, et sequentes doctores figurantur, foris quidem hominibus despecti, sed intus salutaris cibi reliquiis cumulati. Constat enim cophinis opera servilia geri solere. HIERONYMUS, parum ante fin. *Comment.* in cap. VI, *Marci.* Vel duodecim cophini pleni fragmentis colliguntur, cum sedent [5] super thronos judicantes duodecim tribus Israel, qui sunt fragmenta Abraham, Isaac et Jacob, quando ex Israel reliquiæ salvæ fient.

7. Et statim coegit discipulos suos ascendere navim, ut præcederent eum trans fretum ad Bethsaidam, dum ipse dimitteret populum. Et cum dimisset eos, abiit in montem orare. Et cum sero esset, erat navis in medio mari, et ipse solus in terra, et videns eos laborantes in remigando : erat enim ventus contrarius eis : et circa quartam vigiliam noctis, venit ad eos ambulans supra mare, et volebat præterire eos. At illi ut viderunt eum ambulantem supra mare, putaverunt phantasma esse, et exclamaverunt : omnes enim viderunt eum, et conturbati sunt. Et statim locutus est cum eis, et dixit eis : Confidite : ego sum : nolite timere. Et ascendit ad illos in navim, et cessavit ventus. Et plus magis intra se stupebant : non enim intellexerant de panibus : erat enim cor eorum obcæcatum.

7. GLOSSA. Dominus quidem in miraculo panum quod esset conditor rerum osten-

[1] Al. deest : « nos. » — [2] Al. omittitur : « esurientes. » — [3] Al. : « cogitatione. » — [4] Al. : « sacratiora. » — [5] Al. : « sint. »

dit, nunc autem ambulando super undas, quod haberet corpus ab omnium peccatorum gravedine liberum edocuit; et in placando ventos, undarumque rabiem sedando quod elementis dominaretur monstravit : unde dicitur : *Et statim coegit discipulos suos ascendere navim; ut præcederent eum trans fretum ad Bethsaidam dum ipse dimitteret populum.* CHRYSOSTOMUS [1]. Dimittit [2] quidem populum in benedictione, et aliquibus curationibus. Coegit autem discipulos, quia non de facili ab eo poterant separari : et hoc quidem tum propter nimium affectum quem ad eum habebant, tum quia sollicitabantur qualiter ad eos veniret. BEDA, cap. XXVII, *In Marc.* a med. Merito autem movet quomodo Marcus dicat, peracto miraculo panum, discipulos venisse trans fretum ad Bethsaidam, cum videatur Lucas dicere quod in locis Bethsaidæ factum fuerit miraculum illud; nisi forte intelligamus [3], quod Lucas ait in desertum locum, qui est in Bethsaida; non ipsius intima civitatis, sed loca deserti ad eam pertinentis esse designata. Marcus autem dicit : *Ut præcederent eum ad Bethsaidam :* ubi ipsa civitas notatur.

Sequitur : *Et cum dimisisset eos, abiit in montem orare.* CHRYSOSTOMUS [4]. Quod decet intelligere de Christo secundum quod est homo : hoc etiam fecit instruens nos assiduos esse in oratione. THEOPHYLACTUS, *Marc.* VI, ante fin. *Comm.* Dimissa autem turba, ascendit orare : requiem enim, et silentium oratio exigit. BEDA, cap. XXVIII, in princ. Non omnis autem qui orat, ascendit in montem : sed qui bene orat, qui Deum orando quærit : qui vero de divitiis aut honore sæculi, aut de inimici morte obsecrat, ipse in infimis jacens viles ad Deum preces mittit. Quare autem Dominus dimisso populo in montem oraturus abierit, Joannes declarat cap. VI, dicens : « Jesus ergo, cum cognovisset quia venturi essent ut raperent eum, et facerent eum Regem, fugit iterum in montem ipse solus. »

Sequitur : *Et cum sero esset, erat navis in medio mari, et ipse solus in terra.* THEOPHYLACTUS, ante fin. *Comment.* in VI capit. *Marc.* Permisit autem Dominus periclitari discipulos, ut patientes fierent : unde non statim eis astitit, sed per totam noctem periclitari permisit, ut doceret eos patienter expectare, et non a principio sperare in tribulationibus subsidium : sequitur enim : *Et videns eos laborantes in remigando : erat enim ventus contrarius eis, et circa quartam vigiliam noctis venit ad eos ambulans supra mare.* CHRYSOSTOMUS [5]. Quatuor vigilias noctis dicit sacra Scriptura, unamquamque dividens in tres horas : unde quartam vigiliam dicit quæ est post horam nonam, scilicet in hora decima, vel posteriori hora.

Sequitur : *Et volebat præterire eos.* AUGUSTINUS, *De cons. Evangelist.* lib. II, capit. XLVII. Quomodo autem hoc intelligere potuerunt, nisi quia in diversum ibat, eos volens præterire tamquam alienos a quibus ita non agnoscebatur ut phantasma putaretur? sequitur enim : *At illi ut viderunt eum, ambulantem supra mare, putaverunt phantasma esse et exclamaverunt : omnes enim viderunt eum, et conturbati sunt.* THEOPHYLACTUS, *Marc.* VI, ante fin. *Commen.* Vide autem quoniam cum Christus debebat eorum pericula compescere, tunc majorem eis incutit timorem; sed statim per vocem confortavit eos : sequitur enim : *Et statim locutus est cum eis, et dixit eis : Confidite : ego sum : nolite timere.* CHRYSOSTOMUS. Statim autem in voce cognoverunt eum, et timor solutus est. AUGUSTINUS, *De conc. Evang.* lib. II, cap. XLVII. Quomodo ergo eos volebat præterire quos paventes ita confirmat, nisi quia illa voluntas prætereundi ad eliciendum illum clamorem valebat cui subveniri oportebat? BEDA, cap. XXVIII. Scripsit autem Theodotus [6], Pharanitanus quondam Episcopus, corporale pondus non habuisse Dominum secundum carnem, sed absque pondere super mare ambulasse; sed fides catholica pondus secundum carnem habere eum prædicat. Nam Dionysius egregius inter ecclesiasticos scriptores, in Opusculo *De divinis nominibus*, hoc modo loquitur : Ignoramus [7] qualiter non infusis pedibus corporale pondus habentibus, et materiale

[1] In editione Veneta Nicolini hæc nota margini affigitur : « Hoc habet Theophylactus *Marc.* VI, aliq. ante finem. » — [2] Ex Victore potius Antiocheno, et ex Theophylacto colligitur, sed expressius ex Victore. Ex edit. P. Nicolai. — [3] Al. : « intelligendus. » — [4] Ex eodem Victore desumpta sunt quæ hic ut ex Chrysostomo sequuntur. Ex edit. P. Nicolai. — [5] Immo potius rursus Victor Antiochenus ubi supra, et ut illud quod postea sequitur nomine Chrysostomi. Ex edit. P. Nicolai. — [6] Al. : « Theodorus Saranitanus. » — « Samaritanus, » item : « Saratanus. » — [7] In solitis quatuor exemplis legitur : « Ait enim Dionysius : Ignoramus, etc. »

onus, deambulabat in humidam et instabilem substantiam? THEOPHYLACTUS, ante fin. *Comm.* in VI cap. Deinde per introitum in naviculam Dominus compescuit tempestatem : sequitur enim : *Et ascendit ad illos in navim, et cessavit ventus.* Magnum quidem miraculum est quod ambulat Dominus super mare; sed tempestas et venti contrarietas appositæ fuerunt propter majus miraculum. Apostoli enim ex miraculo quinque panum non intelligentes Christi potentiam, nunc ex maris miraculo plenius cognoverunt : unde sequitur : *Et plus magis intra se stupebant* : *non enim intellexerunt de panibus.* BEDA, cap. XXVIII. Stupebant quidem carnales adhuc discipuli virtutum magnitudinem, nedum tamen in eo veritatem divinæ majestatis cognoscere valebant : unde sequitur : *Erat enim cor eorum obcæcatum.* Mystice autem labor discipulorum in remigando et ventus contrarius, labores sanctæ Ecclesiæ designat, quæ inter undas sæculi adversantes, et immundorum flatus spirituum, ad quietem patriæ cœlestis pervenire conatur. Bene autem dicitur, quia *navis erat in medio maris, et ipse solus in terra* : quia nonnumquam Ecclesia tantis Gentilium pressuris afflicta est, ut Redemptor ipsius eam prorsus deseruisse videretur. Sed videt Dominus suos laborantes in mari : quia eos ne in tribulationibus deficiant, suæ respectu pietatis corroborat, et aliquando manifesto adjutorio liberat. Quarta autem vigilia venit ad eos diluculo appropinquante : quia homo mentem cum ad superni lumen præsidii erexerit, aderit Dominus, et tentationum pericula sopientur. CHRYSOSTOMUS [1]. Vel prima vigilia est usque ad diluvium, secunda usque ad Moysen, tertia usque ad adventum Domini, in quarta venit Dominus, et discipulis locutus est. BEDA, cap. XXVIII. Sæpe autem fideles in tribulatione positos superna pietas deseruisse visa est, ut quasi laborantes in mari discipulos præterire Jesus voluisse putaretur. Adhuc autem hæretici putant phantasma fuisse Dominum, nec veram assumpsisse carnem de Virgine. HIERONYMUS in fin. *Comm.* in VI cap. *Marc.* Dicit autem eis : *Confidite : ego sum*: quia videbimus eum sicuti est. Cessavit autem ventus, et procella, Jesu sedente, idest regnante, in navi, quæ est universa Ecclesia. BEDA, cap. XXVIII, inter med. et fin. In quocumque etiam corde per gratiam sui adest amoris, mox universa vitiorum et adversantes mundi, sive spirituum malignorum bella compressa quiescunt.

8. Et cum transfretassent, venerunt in terram Genezareth, et applicuerunt. Cumque egressi essent de navi, continuo cognoverunt eum, et percurrentes universam regionem illam, cœperunt in grabatis eos qui se male habebant circumferre ubi audiebant eum esse. Et quocumque introibat in vicos, vel in villas, aut civitates, in plateis ponebant infirmos, et deprecabantur eum ut vel fimbriam vestimenti ejus tangerent. Et quotquot tangebant eum salvi fiebant.

8. GLOSSA. Quia Evangelista exposuerat periculum quod discipuli in navigando sustinuerant, et quomodo fuerant liberati, nunc ostendit quo navigando pervenerit, dicens : *Et cum transfretassent pervenerunt in terram Genezareth, et applicuerunt.* THEOPHYLACTUS, par. a fin. Comm. in cap. VI *Marc.* Post magnum autem spatium temporis ad prædictum locum Dominus transfretavit; et ideo Evangelista subdit : *Cumque egressi essent de navi, continuo cognoverunt eum*, scilicet incolæ. BEDA, cap. XXVIII parum ante finem. Cognoverunt autem eum rumore, non facie: vel, præ signorum magnitudine, et vultu, plurimis notus erat. Vide autem quanta fides sit hominum terræ Genezareth, ut non præsentium tantum salute contenti sint, sed mittant ad alias per circuitum civitates, quo omnes currant ad medicum : unde sequitur : *Et percurrentes universam regionem illam, cœperunt in grabatis illos qui se male habebant, circumferre, ubi audiebant eum esse.* THEOPHYLACTUS, in fin. Com. Non enim ad domos invitabant eum ut curaret, sed magis ipsi male habentes afferebant ad eum : unde etiam sequitur : *Et quocumque introibat in vicos, aut in villas, aut in civitates, in plateis ponebant infirmos, et deprecabantur eum, ut vel fimbriam vestimenti ejus tangerent.* Miraculum enim quod circa mulierem hæmorrhoissam contigerat, ad aures multorum devenerat, et multam fidem eis dabat, ex qua sanabantur : sequitur enim: *Et quotquot tangebant eum, salvi fiebant.* BEDA, cap. XXVIII, in fin. Mystice autem fimbriam vestimenti ejus minimum man-

[1] Immo potius Victor Antiochenus ubi supra.

Ex edit. P. Nicolai.

datum intellige; quod quicumque transgressus fuerit, minimus vocabitur in regno cœlorum : vel assumptionem carnis, per quam venimus ad Verbum Dei, et illius postea fruimur majestate. HIERONYMUS, in fine Comm. Quod autem dicitur, *Et quotquot tangebant eum, salvi fiebant.* implebitur quando fugiet dolor, et gemitus.

CAPUT SEPTIMUM

1. Et convenerunt ad eum Pharisæi, et quidam de Scribis, venientes a Hierosolymis; et cum vidissent quosdam ex discipulis ejus communibus manibus, idest non lotis, manducare panes, vituperaverunt. Pharisæi enim, et omnes Judæi, nisi crebro laverint manus, non manducant, tenentes traditionem seniorum; et a foro nisi baptizentur, non comedunt; et alia multa sunt quæ tradita sunt illis servare, baptismata calicum, et urceorum, et æramentorum, et lectorum. Et interrogabant eum Pharisæi et Scribæ : Quare discipuli tui non ambulant juxta traditionem seniorum, sed communibus manibus manducant panem? At ille respondens dixit eis : Bene prophetavit Isaias de vobis, hypocritæ, sicut scriptum est : Populus hic labiis me honorat; cor autem eorum longe est a me. In vanum autem me colunt docentes doctrinas, et præcepta hominum. Relinquentes enim mandatum Dei, tenetis traditiones hominum, baptismata urceorum, et calicum, et similia his facitis multa. Et dicebat illis : Bene irritum fecisti præceptum Dei, ut traditionem vestram servetis. Moyses enim dixit : Honora patrem tuum, et matrem tuam; et, Qui maledixerit patri, vel matri, morti moriatur. Vos autem dicitis : Si dixerit homo patri, aut matri : Corban, quod est donum, quodcumque ex me, tibi profuerit, et ultra non dimittitis eum quicquam facere patri suo, aut matri, rescindentes verbum Dei per traditionem vestram quam tradidistis. Et similia hujusmodi multa facitis.

1. Beda, cap. xxix, in princ. Homines terræ Genezareth, qui minus docti videbantur, non solum ipsi veniunt, sed et suos infirmos adducunt ad Dominum, ut vel fimbriam ejus mereantur contingere. At vero Pharisæi et Scribæ, qui doctores esse populi debuerant, non ad quærendum medelam, sed ad movendas quæstionum pugnas ad Dominum concurrunt : unde dicitur : *Et convenerunt ad eum Pharisæi, et quidem de Scribis venientes a Hierosolymis; et cum vidissent quasdam ex discipulis ejus communibus manibus, idest non lotis, manducare panes, vituperaverunt.* Theophylactus, in princ. *Comment.* Discipuli namque Domini instructi ea quæ virtutis tantum sunt operari, non lotis manibus simpliciter comedebant. Pharisæi autem volentes occasionem invenire, hoc acceperunt; et non utique vituperabant eos, ut legis transgressores, sed quia traditiones seniorum transgrediebantur : unde sequitur : *Pharisæi enim, et omnes Judæi, nisi crebro laverint manus, non manducant, tenentes traditionem seniorum.* Beda, cap. xxix, non remote a princ. Spiritualia enim Prophetarum verba carnaliter accipientes, quæ illi de cordis, et operis castigatione præcipiebant, dicentes, Isai. i : « Lavamini et mundi estote : » et ibid. lii : « Mundamini qui fertis vasa Domini, » isti de corpore solo lavando servàbant. Superstitiosa ergo est hominum traditio, semel lotos ob manducandum panem crebrius lavare, et a foro, nisi baptizentur, non comedere. Sed necessarium est eos qui tamen de cœlo descendentem participare desiderant, crebro eleemosynis, lacrymis et aliis justitiæ fructibus sua opera purgare. Necessarium etiam est inquinamenta, quæ ex temporalibus negotiorum curis quisquam contraxerit, subsequenti bonorum cogitationum, et actuum permundet instantia. Frustra autem Judæi lavant manus, et a foro baptizantur, quamdiu contemnunt fonte ablui Salvatoris : in vanum baptisma servant vasorum qui corporum suorum et cordium negligunt abluere sordes.

Sequitur : *Et interrogabant eum Pharisæi et Scribæ : Quare discipuli tui non ambulant juxta traditionem seniorum, sed communibus manibus manducant panem?* Hieronymus[1], *Super Matth.* cap. xv. Mira Pharisæorum scribarumque stultitia. Dei Filium arguunt quare traditiones hominum et præcepta non servet. Commune autem hic[2] pro immundo ponitur : populus enim Judæorum, partem Dei se esse jactitans, communes cibos vocat quibus omnes utuntur. Hieronymus, *ibidem.* Pharisæorum autem superfluum latratum

[1] Al. : « Chrysostomus. » — [2] Al. : « hoc. »

furca rationis obtundit, idest Moysi et Isaiæ increpatione [1], ut nos adversantes hæreticos verbo Scripturæ vincamus : unde sequitur : *At ille respondens ait : Bene prophetavit Isaias de vobis, hypocritæ, sicut scriptum est. Populus hic labiis me honorat; cor autem eorum longe est a me.* CHRYSOSTOMUS, hom. LII *In Matth.* Quia enim non de legis transgressione, sed seniorum, discipulos accusabant, injuriose ipsos confundit, hypocritas vocans, quasi commendantes cum reverantia quadam id quod non conveniebat. Superaddit autem Isaiæ Prophetæ verbum, quasi de eis dictum, ac si diceret : Sicut hi de quibus dicitur, quod Deum labiis honorant, cor autem eorum ab eo longe est, in vanum pietatem custodire se dicunt, doctrinas hominum honorantes; ita et vos qui derelinquitis id quod interius curabile est, et justitiam colentes accusatis. HIERONYMUS, circ. princ. *Comment.* in cap. VXI *Marc.* Traditio autem pharisaica in mensis, et vasis abscindenda est et tradenda : sæpe enim traditionibus hominum mandata Dei cedunt : unde sequitur : *Derelinquentes mandata Dei, tenetis traditiones hominum, baptismata urceorum.* CHRYSOSTOMUS, hom. LII *In Matth.* intr. princ. et med. Ut autem eos arguat tamquam Dei reverentiam non servantes, propter traditionem a senioribus factam, divinis Scripturis oppositam, subjungit : *Moyses enim dixit : Honora patrem et matrem tuam; et, Qui maledixerit patri vel matri, morte moriatur.* BEDA, cap. XXIX *In Marc.* ante med. Honor in Scripturis non tantum in salutatione et officiis deferendis, quantum in eleemosyna ac munerum collatione sentitur : « Honora inquit Apostolus I Tim. V « viduas quæ vere viduæ sunt. » CHRYSOSTOMUS [2]. Tali autem existente divina lege, ac talibus ministris transgredientibus illatis, vos de levi divinum transgredimini præceptum, observantes seniorum traditiones : unde sequitur : *Vos autem dicitis : Si dixerit homo patri aut matri : Corban, quod est donum, quodcumque ex me tibi proderit* : supple, liber erit ab observatione præmissi mandati, unde sequitur : *Et ultra non dimittitis eum quicquam facere patri suo aut matri.* THEOPHYLACTUS, inter princ. et med. *Comm.* in III cap. *Marc.* Volentes enim Pharisæi quæ offerebantur comedere, instruebant filios, quod cum peculia aliqua habebant, et parentes hæc peterent, responderent illis : Corban, hoc est donum, quod a me petis, jam obtuli Domino : et ita hæc non exquirerent, quasi Domino oblata, idest ad salutem parentum proficua : et sic decipiebant filios, ut parentes non honorarent, et ipsi oblata devorarent. Hoc ergo Dominus exprobrat eis, quia propter lucrum legem divinam transgrediebantur : unde sequitur : *Rescindentes verbum Dei per traditionem vestram quam tradidistis. Et multa similia hujusmodi facitis*, scilicet transgredientes præcepta Dei, ut observetis hominum traditiones. CHRYSOSTOMUS [3], hom. XXXII *In Matth.*, ante med. Vel potest dici, quod Pharisæi juvenes docebant, quod si quis pro injuria patri aut matri illata munus offerret Deo, erat immunis, quasi Deo dans munera quæ patri debentur; et hoc dicentes parentes honorari non permittebant. BEDA, cap. XXIX in *Marc.* Potest autem et hunc breviter habere sensum. Munus quod ex me est, tibi proderit. Compellitis, inquit, filios ut dicant parentibus suis : Quodcumque donum oblaturus eram Deo, in tuos consumo cibos, tibique prodest, o pater et mater; quasi dicant, non prodest; ut sic illi timentes accipere quod Deo videbant mancipatum, inopem magis vellent vitam ducere, quam edere de consecratis. HIERONYMUS, circ princ. *Comm.* in VII cap. *Marc.* Mystice autem discipulos non lotis manibus manducare, futuram Gentium communionem significat. Munditia et baptisma pharisaicum sterile est : communicatio non lota apostolica extendit palmites suos usque ad mare.

2. Et advocans iterum turbam, dicebat illis : Audite me omnes, et intelligite. Nihil est extra hominem introiens in eum quod possit eum coinquinare; sed quæ de homine procedunt, illa sunt quæ coinquinant hominem. Si quis habet aures audiendi, audiat. Et cum introisset in domum a turba, interrogabant eum discipuli ejus parabolam. Et ait illis : Sic et vos imprudentes estis? Non intelligitis quia omne extrinsecus introiens in hominem non potest eum coinquinare : quia non intrat in cor ejus, sed in ventrem vadit, et in secessum exit, purgans omnes escas? Dicebat autem, quoniam illa quæ de homine exeunt, illa coinquinant hominem; ab intus enim de corde hominum malæ cogitationes procedunt, adulteria, fornicationes, homicidia, furta, avaritiæ, nequitiæ, dolus, impudicitiæ, oculus malus, blasphemiæ, superbiæ, et stultitia. Omnia hæc mala ab intus procedunt, et coinquinant hominem.

[1] Sic A, B, C, D.— Parm.: « interpretatione. » — [2] Seu potius Victor Antiochenus ubi supra. Ex edit. P. Nicolai. — [3] Colligitur potius ex Victore Antiocheno ubi supra. Ex edit. P. Nicolai.

2. CHRYSOSTOMUS [1]. Judæis considerantibus corporalem munditiam legis, et de hac murmurantibus, Dominus contrarium vult introducere: unde dicitur: *Et advocans iterum turbam, dicebat illis; Audite me omnes, et intelligite. Nihil est extra hominem introiens in eum quod possit eum coinquinare; sed quæ de homine procedunt, illa sunt quæ coinquinant hominem;* idest immundum faciunt. Ea enim quæ Christi sunt, intra hominem considerantur; ea vero quæ legis sunt, magis cernuntur extra hominem; quibus quasi corporalibus crux Christi finem in brevi dare debebat. THEOPHYLACTUS, *Marc.* VII, super *Nihil est extra hominem introiens in eum.* Hoc autem Dominus dicit volens instruere homines, quod observationes escarum, quas lex commemorat, non oportet corporaliter intelligere; et ex hoc intentionem legis eis manifestare incepit. CHRYSOSTOMUS. Subjungit autem: *Si quis habet aures audiendi, audiat.* Non enim manifeste apparuerat quæ essent illa quæ de homine procedebant, et hominem coinquinant; et propter hoc verbum Apostoli crediderunt quod aliud profundum prædictus Domini sermo innueret: unde sequitur: *Et cum introisset in domum a turba, interrogabant eum discipuli ejus parabolam.* Parabolam autem immanifestum sermonem vocabant. THEOPHYLACTUS, *Marc*, VII, in med. Dominus autem prius increpat: unde sequitur: *Et ait illis: Sic et vos imprudentes estis?* BEDA. Vitiosus enim est auditor qui obscura manifeste, aut manifeste dicta obscure vult intelligere. THEOPHYLACTUS. Deinde Dominus manifestat id quod erat occultum, dicens: *Non intelligitis quia omne extrinsecus introiens in hominem non potest eum coinquinare?* BEDA, cap. XXIX. Judæi enim ad partem Dei jactantes, communes cibos vocant quibus omnes homines utuntur, ut ostrea, lepores, et hujusmodi animalia. Nec etiam idolothytum, inquantum cibus, et Dei creatura est, sed dæmonum invocatio hoc facit immundum [2]. Et causam subdit, dicens: *Quia non intrat in cor ejus.* Animæ locus principalis. juxta Platonem, in cerebro; sed, juxta Christum in corde est. GLOSSA. Dicitur ergo, *In cor ejus*, idest in mentem, quæ est principalis pars animæ, ex qua tota hominis vita dependet: unde secundum eam necesse est hominem mundum, vel immundum æstimari; et sic ea quæ ad mentem non perveniunt, non possunt homini immunditiam afferre. Cibi ergo quia ad mentem non perveniunt, secundum suam naturam hominem inquinare non possunt; sed inordinatus ciborum usus, qui ex inordinatione provenit mentis, ad hominis immunditiam pertinet [3]. Quod autem cibi ad mentem non perveniant, ostendit per [4] id quod subdit, dicens: *Sed in ventrem vadit, et in secessum exit, purgans omnes escas.* Hoc autem dicit, ne intelligatur quod inde ex cibis in corpore maneat. Manet enim quod est necessarium ad corporis nutrimentum et augmentum; egreditur autem quod est superfluum, quasi purgatio quædam interius remanentis nutrimenti. AUGUSTINUS in lib. LXXXIII. Quædam enim sic accedunt ut etiam mutent, et mutentur; sicut et ipse cibus amittens speciem suam, in corpus nostrum vertitur, et nos refecti in robur [5] commutamur. BEDA. Sed et tenuissimus humor, cum in venis, et aliis arteriis cocta fuerit esca et digesta, per occultos meatus, quos græci poros vocant, dilabitur, et in secessum vadit. CHRYSOSTOMUS [6]. Sic ergo cibi non faciunt homines immundos, sed malitia, quæ operatur passiones ab interioribus procedentes: unde sequitur: *Dicebat autem, quoniam quæ de homine exeunt, illa, coinquinant hominem.* GLOSSA. Cujus rationem significat cum subdit: *Ab intus enim de corde hominis cogitationes malæ procedunt.* Et sic patet quod malæ cogitationes ad mentem pertinent, quæ hic cor nominantur; secundum quam homo dicitur bonus vel malus, mundus vel immundus. BEDA cap. XXIX. Hinc autem arguuntur qui cogitationes a diabolo immitti putant, non ex propria nasci voluntate. Diabolus incentor, et adjutor malarum cogitationum esse potest [7]: auctor esse non potest. GLOSSA. Ex malis autem cogitationibus ulterius mali actus procedunt; de quibus subdit; *Adulteria*, quæ in violatione alieni tori consistunt,

[1] Immo Victor Antiochenus ubi supra. Ex edit. P. Nicolai. — [2] Licet omnia quæ vidimus exempla sic habebant, tamen P. Nicolai sub Theophylacte sic reponit: « Opponit prudens lector et dicat: Quare igitur idolothytis non vescimur? Sciendum ergo, quod idolothytum per se immundum dici (*non*) debet. BEDA. Inquantum cibus et creatura Dei est; sed idolorum seu dæmonium invocatio facit immundum Et causam subdit, etc.» — [3] Al.: « perveniat. » — [4] Al. omittitur: « per. » — [5] Sic A, B, C, D. — Parm. omittit: « Beda. » — [6] Sic A,B,C,D. — Parm.: « Beda. » — [7] Al.: « et auctor. »

fornicationes, quæ sunt illiciti coitus personarum matrimonio solutarum, *homicidia*, quibus in personas proximorum nocumentum infertur, *furta*, quibus res subtrahuntur, *avaritiæ*, inquantum aliqua injuste retinentur, *nequitiæ*, quæ consistunt in proximorum calumniis, *dolus*, in eorum deceptione, *impudicitiæ*, quantum ad quamlibet corruptionem mentis vel corporis. THEOPHYLACTUS, *Marc.* VII, parum ante med. *Oculus malus*, idest odium, et adulatio : nam qui odit, oculum malum, et invidum habet ad eum quem odit ; et adulator non recto oculo videns quæ sunt proximi, ad malum ipsum deducit : *blasphemiæ*, idest injuriæ in Deum : *superbia*, idest Dei contempus, dum scilicet quis bonum quod operatur, non Deo, sed suæ virtuti ascribit : *stultitia*, idest injuria in proximum. GLOSSA. Vel stultitia est cum non recte de Deo sentitur : contrariatur enim sapientiæ, quæ est divinarum rerum cognitio. Sequitur : *Omnia hæc mala ab intus procedunt, et coinquinant hominem.* Hoc enim in culpam homini imputatur quod in sua potestate existit. Talia autem sunt quæ procedunt ab interiori voluntate, per quam homo est suorum actuum dominus.

3. Et inde surgens, abiit in fines Tyri, et Sidonis : et ingressus domum, neminem voluit scire, et non potuit latere. Mulier enim statim ut audivit de eo, cujus filia habebat spiritum immundum, intravit et procidit ad pedes ejus : erat enim mulier Gentilis, Syrophœnissa genere. Et rogabat eum ut dæmonium ejiceret de filia ejus. Qui dixit illi: Sine prius saturati filios; non est enim bonum sumere panem filiorum, et mittere canibus. At illa respondit, et dixit illi : Utique Domine : nam et catelli comedunt sub mensa de micis puerorum. Et ait illi : Propter hunc sermonem, vade : exiit dæmonium a filia tua. Et cum abiisset domum suam invenit puellam jacentem supra lectum, et dæmonium exiisse.

3. THEOPHYLACTUS, *Marc.* VII, a med. Comment. Postquam de escis Dominus docuerat ; videns incredulos esse Judæos, fines ingreditur Gentium : Judæis enim infidelibus existentibus, salus ad Gentes convertitur : unde dicitur : *Et inde surgens abiit in fines Tyri et Sidonis.* CHRYSOSTOMUS [1]. Tyrus et Sidon loca Chananæorum erant. Venit igitur ad eos Dominus, non tamquam ad propinquos, sed tamquam ad eos quibus nihil est commune ad patres, quibus promissio facta est : et ideo sic venit, ut adventus suus Tyriis et Sidoniis non appareret : unde sequitur : *Et ingressus domum neminem voluit scire* : nondum enim tempus advenerat ut cum Gentibus habitaret, et eas ad fidem adduceret : hujus enim tempus debitum erat post crucem, et resurrectionem. THEOPHYLACTUS, *Marc.* VII, a med. Vel ideo clam ingreditur, ne occasionem Judæi sumerent contra eum, tamquam ad immundas gentes transisset.

Sequitur : *Et non potuit latere.* AUGUSTINUS, *De quæst. nov. et vet. testam.* cap. LXXXVII. Si autem voluit, et non potuit [2], infirmata voluntas ejus esse videtur. Impossibile est autem ut Salvatoris voluntas non impleatur, nec potest velle quod sic [3] fieri non deberet ; idcirco quod factum est, hoc voluisse dicendus est. Advertendum est autem, quod istud in finibus gestum est Gentilium, quibus adhuc tempus prædicandi non erat ; ultro tamen venientes ad fidem non suscipere invidiæ erat. Sic ergo factum est ut Salvator a discipulis proditus non esset, ab aliis tamen qui ingredientem domum viderant, proditus est, et incepit sciri quod esset in domo. A suis ergo noluit prædicari ; requiri autem se voluit ; et ita factum est. BEDA, cap. XXX, *In Marc.* Ingressus etiam domum præcepit discipulis ne se cuiquam in regione ignota quis esset aperirent, ut exemplo ejus discerent, quibus sanandi infirmos gratiam conferret, in exhibitione miraculorum humani favoris gloriam quantum possent declinare, nec tamen a pio virtutis opere cessare, quando hoc fieri vel fides bonorum juste mereretur, vel infidelitas pravorum necessario cogeret. Ipse enim suum illo introitum gentili feminæ, et quibuscumque voluit publicavit. AUGUSTINUS, *De quæst. nov. et vet. testam.* quæst. LXXVII. Denique mulier Chananæa audiens de illo intravit ad eum; quæ nisi prius subjecisset se Deo, Judæorum beneficium consecuta non esset : de qua sequitur : *Mulier enim statim ut audivit de eo, cujus filia habebat spiritum immundum, intravit, et procidit ad pedes ejus.* CHRYSOSTOMUS [4]. Per hoc autem voluit Dominus discipulis ostendere quod etiam Gentibus aperuit ostium salutis : unde et mulieris genus describitur cum

[1] Immo potius Victor Antiochenus, etsi non eadem serie sed quibusdam aliis interjectis. Ex edit. P. Nicolai. — [2] Sic A, B, C, D. — Parm. : « infirma. » — [3] Sic A, B, C, D. -- Parm. : « quod scit fieri non debere. » — [4] Et hæc iterum ex Victore Antiocheno colliguntur, ut et illa quæ inferius Chrysostomi titulum præseferunt non sunt in Chrysostomo. Ex edit. P. Nicolai.

subditur: *Erat enim mulier gentilis Syrophænissa genere*, idest de Syria Phœnicis.

Sequitur: *Et rogabat eum ut dæmonium ejiceret de filia ejus*. AUGUSTINUS, *De conc. Evang.* lib, II, cap. XLIX. Videtur autem afferre aliquam repugnantiæ quæstionem, quia dicit in domo fuisse Dominum, cum ad illum venit mulier pro filia sua rogans. Sed quoniam Matthæus dicit, cap. XV, discipulo Domino ita suggessisse: « Dimitte illam, quoniam clamat post nos: » nihil aliud videtur significare quam post ambulantem Dominum mulierem illam deprecatorias voces emisisse. Quomodo ergo in domo, nisi quia intelligendum est dixisse quidem Marcum, quod intraverit ubi erat Jesus, cum eum prædixisset fuisse in domo? Sed quia Matthæus ait: « Non respondit ei verbum » dedit agnoscere in eo silentio egressum fuisse Jesum de domo illa; atque ita cetera contexuntur, quæ jam in nullo discordant.

Sequitur: *Qui dixit illi*: *Sine prius saturari filios*. BEDA, cap. XXX, in med. Quasi dicat: Futurum est ut etiam vos, qui de Gentibus estis, salutem consequamini; sed prius oportet Judæos, qui merito antiquæ delectionis [1], filiorum Dei solent nomine censeri, pane cœlesti refici; et sic tandem Gentibus vitæ pabula ministrari.

Sequitur: *Non est bonum sumere panem filiorum et mittere canibus*. CHRYSOSTOMUS. Hoc autem verbum dixit: non quod in eo sit defectus virtutis ad benefaciendum omnibus, sed quia beneficium ejus distributum Judæis, et Gentibus, communionem inter se non habentibus, provocationem magis operaretur. THEOPHYLACTUS, *Marc.* VII, a med. Comm. Canes vocat Gentiles, tamquam a Judæis sceleratos reputatos; patrem vero dicit beneficium, quod filiis, idest Judæis. Dominus promisit. Est ergo sensus, quod non decet Gentiles beneficii primo esse participes, quod Judæis principaliter promissum est. Ideo autem Dominus non statim exaudit, sed gratiam differt, ut etiam ostendat mulieris fidem constantem et ut discamus non statim deficere cum oramus, sed ut insistamus donec recipiamus. CHRYSOSTOMUS. Similiter etiam ut Judæis ostenderet, quod non æqualiter eis dabat, et alienigenis sanitatem, et ut patefacta mulieris fide, magis patefieret infidelitas Judæorum. Mulier enim non graviter tulit, sed vocem Domini cum multa reverentia confirmavit: unde sequitur: *At illa respondit, et dixit ei*: *Utique Domine: nam et catelli sub mensa de micis puerorum*. THEOPHYLACTUS, *ubi supra*. Quasi dicat: Judæi panem totum habent, scilicet descendentem de cœlo, et tua etiam beneficia; ego micas postulo, scilicet modicam beneficii partem. CHRYSOSTOMUS. Quod ergo in ordine canum se reputat, reverentiæ est; quasi dicat: Pro gratia habeo etiam in numero canum esse, et non ab aliena sed a propria mensa comedere dominantis. THEOPHYLACTUS, *ibidem* Quia ergo mulier sapientissime respondebat, obtinuit quod optabat: unde sequitur: *Et ait illi* etc. Non dixit, Virtus mea te salvam fecit; sed *Propter hunc sermonem*, idest propter fidem tuam, quæ hoc de sermone demonstratur: *vade, exiit dæmonium a filia tua*.

Sequitur: *Et cum abiisset in domum suam invenit puellam jacentem supra lectum, et dæmonium exiisse*. BEDA, cap. XXX, *In Marc.* in fine illius. Propter humilem enim matris, fidelemque sermonem filiam deseruit dæmonium; ubi datur exemplum catechizandi et baptizandi infantes: quia videlicet per fidem et confessionem parentum in baptismo liberantur a diabolo parvuli, qui necdum per se [2] sapere, vel aliquid agere boni possunt vel mali. HIERONYMUS, *Marc.* VII, ante medium *Comm.* Mystice autem mulier gentilis quæ pro filia rogat, est mater nostra Romana Ecclesia. Nata ejus dæmoniaca barbarica est occidentalis natio; cujus fides fecit de cane ovem. Micas autem spiritualis intellectus, non panem infractum litteræ sumere cupit. THEOPHYLACTUS, *Marc.* a med. *Comment.* Unusquisque etiam nostrum cum peccat mulier est anima ejus. Infirmam vero filiam habet hæc anima actus pravos; quæ filia dæmonium habet: nam actus pravi dæmonum sunt. Peccatores autem existentes nuncupantur catuli impleti immunditiis. Propter quod non sumus digni panem Dei recipere, aut participes fieri immaculatorum mysteriorum Dei. Si vero cognoscentes nosmetipsos per humilitatem esse catulos, confiteamur peccata nostra, tunc sanabitur filia, scilicet operatio prava.

4. Et iterum exiens de finibus Tyri, venit per

[1] Sic A, B, C, D. — Parm.: « dilectionis. » —

[2] Al.: « nec de se, etc. »

Sidonem ad mare Galilææ, inter medios fines Decapoleos. Et adducunt ei surdum et mutum; et deprecabantur eum ut imponat illi manum. Et apprehendens eum de turba seorsum, misit digitos suos in auriculam ejus, et expuens tetigit linguam ejus, et suspiciens in cœlum ingemuit, et ait illi: Ephphetha, quod est adaperire. Et statim apertæ sunt aures ejus, et solutum est vinculum linguæ ejus, et loquebatur recte. Et præcepit illis ne cui dicerent. Quanto autem eis præcipiebat, tanto magis plus prædicabant, et eo amplius admirabantur dicentes : Bene omnia fecit, et surdos fecit audire, et mutos loqui.

4. Theophylactus, a medio *Comm.* In Gentilium locis moram Dominus facere non volebat, ne occasionem Judæis daret ut transgressorem legis eum æstimarent, quod se Gentibus admiscebat; et ideo confestim revertitur : unde dicitur : *Et iterum exiens de finibus Tyri, venit per Sidonem ad mare Galilææ inter medios fines Decapoleos*. Beda, cap. xxxi, in princ. Decapolis est regio decem urbium trans Jordanem ad orientem contra Galilæam. Quod ergo dicitur quod Dominus *venit ad mare Galilææ inter medios fines Decapoleos*, non ipsos fines Decapolis intrasse significat, neque enim mare navigasse dicitur : sed potius ad mare usque venisse, atque ad ipsum pervenisse locum qui medios fines Decapolis longe trans mare positos respiciebat.

Sequitur : *Et adducunt ei surdum et mutum, et deprecabantur eum ut imponat illi manum.* Theophylactus, *Marc.* vii, aliq. ante finem *Comment.* Quod recte post dæmoniaci liberationem ponitur : ex dæmonio enim talis passio erat.

Sequitur : *Et apprehendens eum de turba seorsum, misit digitos suos in auriculam ejus.* Chrysostomus [1]. Seorsum a turba oblatum surdum, et mutum apprehendit, ut divina miracula non faceret manifeste, instruens nos vanam gloriam ejicere, et tumorem : nihil enim est ex quo aliquis sic miracula operetur, sicut si humilitatem colat, et modestiam sequatur. Misit vero digitos in auriculam, potens verbo sanare, ut ostenderet quod divina virtute ditatum [2] erat corpus divinitati unitum, et operatio ejus. Quia enim propter transgressionem Adæ, natura humana multam incurrerat passionem, ac membrorum, et sensuum læsionem, veniens Christus in seipso perfectionem demonstravit humanæ naturæ ; et propter hoc digitis aures aperuit, et sputo loquelam dedit : unde sequitur : *Et expuens tetigit linguam ejus.* Theophylactus, *Marc.* non remote a fin. *Comm.* Ut scilicet ostenderet quod omnia membra sacri corporis ejus divina existunt et sancta ; sicut et sputum, quod vinculum linguæ dissolvit. Etenim omne superfluitas est ; sed in Domino omnia divina fuerunt.

Sequitur : *Et suspiciens in cœlum ingemuit, et ait* : *Ephphetha, quod est adaperire.* Beda, cap. xxxi, a med. Suspexit quidem in cœlum, ut inde mutis loquelam, inde auditum surdis, inde cunctis infirmantibus medelam doceret esse quærendam. Ingemuit autem, non quia ipsi opus esset cum gemitu aliquid petere a Patre, qui cuncta petentibus donat cum Patre ; sed ut nobis gemendi daret exempla, cum vel pro nostri, vel pro nostrorum errantibus proximorum supernæ pietatis præsidia invocamus. Chrysostomus [3]. Simul etiam ingemuit, nostram causam suscipiens in seipso, et naturæ misertus humanæ, videns miseriam in quam humanum genus inciderat. Beda, cap. xxxi, a med. Quod autem ait, *Ephephetha*, idest adaperire ad aures proprie pertinet : aures enim ad audiendum aperiendæ, lingua vero, ut loqui posset, a retinaculis erat suæ tarditatis solvenda : unde sequitur : *Et statim apertæ sunt aures ejus, et solutum est vinculum linguæ ejus, et loquebatur recte*: ubi utraque natura unius et ejusdem Christi manifeste distincta est. Suspiciens quidem in cœlum, quasi homo Deum deprecatus ingemuit, sed mox uno sermone quasi potens divina majestate curavit.

Sequitur : *Et præcepit illis ne cui dicerent.* Hieronymus, *Marc.* vii, circa finem *Comment.* Per quod non in virtutibus gloriandum esse docuit ; sed in cruce et humiliatione. Chrysostomus [4]. Præcepit etiam miraculum occultare, ne ante tempus accenderet Judæos ad homicidium per invidiam perpetrandum. Hieronymus, in fin. *Comment.* in vii, cap. *Marc.* Civitas autem in monte posita, undique circumspecta abscondi non potest et humilitas semper præcedit gloriam : unde sequitur: *Quanto autem eis præcipiebat, tanto ma-*

[1] Quod subjungitur ex Chrysostomo, est Victor Antiochenus ubi supra, verbis paululum immutatis. Ex edit. P. Nicolai. — [2] Al.: «dicatum.» — [3] Immo Victor Antiochenus ubi supra, cum ante dicta mutatione, ac alia serie. Ex edit. P. Nicolai. — [4] Et hoc iterum ex Victore Antiocheno colligitur, ut supra. Ex edit. P. Nicolai.

gis plus prædicabant. THEOPHYLACTUS, in finem *Comment.* Docemur autem ex hoc cum alicui beneficia elargimur, minime applausus, et laudes petere; cum vero accepimus beneficia, benefactores prædicare et laudare, quamvis nolint. AUGUSTINUS, *De conc. Evang.* [1] lib. IV, cap. IV. Si autem sciebat eos, sicut ille qui notas habebat et præsentes et futuras hominum voluntates, tanto magis prædicaturos, quanto magis ne prædicarent eis præcipiebat; ut quid hæc præcipiebat? nisi pigris volebat ostendere quanto gaudiosius [2], quanto ferventius eum prædicare debeant, quibus jubet ut prædicent, quando illi qui prohibebantur, tacere non poterant? GLOSSA. Ex prædicatione autem salvatorum a Christo, crescebat admiratio turbarum, et confessio beneficiorum Christi : unde sequitur : *Et eo amplius admirabantur dicentes : Bene omnia fecit, hoc scilicet surdos fecit audire : et mutos loqui.* HIERONYMUS, super *Et iterum exiens de finibus.* Mystice autem Tyrus interpretatur angustia, et significat Judæam, cui Dominus dicit Isai. XXVIII : « Coangustatum est stratum ; » a qua transfert se ad gentes alias. Sidon venatio interpretatur. Fera autem indomita nostra natio est, et mare, quod fluctuosa volubilitas est. Inter medios autem fines Decapoleos, quod interpretatur decalogi mandata, Salvator ad salvandas Gentes venit. Genus autem humanum per multa membra, quasi unus homo varia peste absumptus, enumeratur in protoplasto : cæcatur dum male vidit, surdus fit cum audit, obmutescit cum loquitur. Deprecantur autem eum, ut imponat illi manum, quia incarnatum fore Dominum multi justi et Patriarchæ cupiebant et optabant. BEDA, cap. XXXI, in *Marc.* Vel surdus, et mutus est qui nec aures audiendi verba Dei habet, nec os aperit pro loquendis ; quales necesse est ut hi qui loqui jam, et audire divina eloquia didicerunt, Domino sanandos offerant. HIERONYMUS. Seorsum autem semper a turbulentis cogitationibus, et actibus inordinatis, sermonibusque incompositis educitur qui sanari meretur. Digiti autem, qui in aures mittuntur, verba, vel dona Spiritus sunt, de quo dicitur Exod. VIII : « Digitus Dei est hic. » Sputum autem divina sapientia est, quæ solvit vinculum labiorum humani generis, ut dicat : « Credo in Deum Patrem omnipotentem, » et reliqua. Suspiciens autem in cœlum ingemuit, idest genere nos docuit, et in cœlum thesauros nostri cordis erigere : quia per gemitum compunctionis intimæ frivola lætitiæ carnis purgatur. Apertæ sunt autem aures ad hymnos et cantica et psalmos. Solvit linguam, ut eructet verbum bonum, quod non possunt minæ [3] nec verbera cohibere.

[1] In Augustino non occurrit; sed apud Bedam, etsi absque ullo nomine refert *Glossa.* Ex edit. P. Nicolai. [2] P. Nicolai ponit : « studiosius. » — [3] Sic A, B, C, D. — Parm. omittit : « minæ. » — Nicolai : « quod non possunt verba. »

CAPUT OCTAVUM

1. In diebus illis iterum cum turba multa esset cum Jesu, nec haberent quod manducarent, convocatis discipulis ait illis : Misereor super turbam : quia ecce jam triduo sustinent me, nec habent quod manducent. Et si dimisero eos jejunos in domum suam, deficient in via : quidam enim ex eis de longe venerunt. Et responderunt ei discipuli sui : Unde illos quis poterit hic saturare panibus in solitudine? Et interrogavit eos, Quot panes habetis? Qui dixerunt, Septem. Et præcepit turbæ discumbere super terram : et accipiens septem panes, gratias agens fregit, et dabat discipulis suis ut apponerent ; et apposuerunt turbæ. Et habebant discipulos paucos ; et ipsos benedixit, et jussit apponi. Et manducaverunt, et saturati sunt : et sustulerunt quod superaverat de fragmentis septem sportas : erant autem qui manducaverant quasi quatuor millia : et dimisit eos.

1. Theophylactus, in princ. *Comm.* in viii, cap. *Marc.* Postquam Dominus superius miraculum de multiplicatione panum perpetrasset, nunc iterum occasione habita congruenti, adducit simile miraculum operari : unde dicitur : *In diebus illis iterum cum turba esset cum Jesu, nec haberent quod manducarent, convocatis discipulis ait illis. Misereor super turbam : quia ecce jam triduo sustinent me, nec habent quod manducent.* Non enim semper circa alimenta miracula faciebat, ne propter cibum ipsum sequerentur. Et nunc igitur hoc miraculum non fecisset, nisi quia videbat turbis periculum imminere : unde sequitur : *Et si dimisero eos jejunos in domum suam, deficient in via : quidam enim ex eis de longe venerunt.* Beda, cap. xxxii, sup. illud, *Misereor.* Quare triduo sustinent de longe venientes : Matthæus plenius dicit sic cap. xv : « Et ascendens in montem sedebat ; et accesserunt ad eum turbæ multæ, habentes multos infirmos, et projecerunt eos ad pedes ejus, et curavit eos. » Theophylactus, *Marc.* viii, in princ. *Comment.* Discipuli adhuc non intelligebant, nec virtuti ejus propter priora miracula credebant : unde sequitur : *Et responderunt ei discipuli sui : Unde istos quis poterit hic saturare panibus in solitudine?* Ipse autem Dominus non eos vituperat, ex hoc instruens nos quod non debemus ignorantibus et non intelligentibus graviter irasci, sed eorum ignorantiæ compati : unde sequitur : *Et interrogavit eos, Quot panes habetis? Qui dixerunt, Septem.* Remigius, *Super Matth.* Non ideo interrogavit, quia ignoraret quot haberent ; sed ut dum illi respondent, *Septem*, quo pauciores essent, eos magis miraculum diffamaretur, et notius fieret. Sequitur. *Et præcepit turbæ discumbere super terram.* In superiori refectione supra fenum discubuisse dicuntur ; hic vero super terram. Sequitur: *Et accipiens septem panes, gratias agens fregit.* In eo quod gratias egit, nobis reliquit exemplum ut de omnibus donis nobis cœlitus collatis, illi gratias referamus. Et notandum, quia Dominus panes non dedit turbæ, sed discipulis, discipuli autem dederunt turbis : sequitur enim : *Et dedit discipulis suis ut apponerent; et apposuerunt turbæ.* Non solum panes, sed et pisciculos benedicens jussit apponi : sequitur enim : *Et habebat pisciculos paucos ; et ipsos benedixit, et jussit apponi. Et manducaverunt, et saturati sunt.* Beda, cap. xxxii, in *Marc.* in princ. In hac ergo lectione consideranda est in uno eodemque Redemptore nostro distincta operatio divinitatis et humanitatis, atque Euthychetis error, qui unam tantum in Christo operationem dogmatizare præsumit, procul a christianis finibus expellendus. Quis enim non videat hoc, quod super turbam miseretur Dominus, affectum esse, et compassionem humanæ fragilitatis? Quod autem septem panibus et pisciculis paucis quatuor millia hominum satiavit, divinæ opus est virtutis.

Sequitur : *Et sustulerunt quod superaverat de fragmentis septem sportas.* Theophylactus, *Marc*, viii, sup. *Sustulerunt septem sportas.* Turbæ comedentes et saturatæ non secum tollunt panum reliquias, sed ipsas discipuli sustulerunt, sicut et superius cophinos : in quo secundum historiam discimus quoniam oportet nos his quæ sufficiunt esse con-

tentos, et non quærere ultra. Deinde numerus manducantium describitur cum dicitur : *Erant autem qui manducaverant quasi quatuor millia : et dimisit eos.* Ubi considerandum est, quod Christus neminem jejunum dimittit : omnes enim vult sua gratia enutriri. BEDA, cap. XXXII, paulo a princ. Hoc vero typice inter hanc refectionem et illam quinque panum, ac duorum piscium distat, quod ibi littera veteris testamenti spirituali gratia plena significata est ; hic autem veritas, et gratia novi testamenti fidelibus ministranda monstrata est. Turba autem triduo Dominum sustinet propter sanationem infirmorum, ut Matthæus narrat, cum electi in fide sanctæ Trinitatis pro peccatis perseveranti instantia supplicant. Vel quia ad Dominum se opere, locutione atque cogitatione convertunt. THEOPHYLACTUS, *Marc.* VIII, non procul a princip. Vel per eos qui per triduum expectant, significat baptizatos. Baptismum enim illuminatio dicitur, et trina submersione perficitur. GREGORIUS, I *Moral.* cap. IX, sup. « Et filii ejus ibant, et faciebant convivia : » cap. VIII, in novis exemp. Non vult autem eos jejunos dimittere, ne deficiant in via : oportet enim quod in prædicatione verbum consolationis accipiant ne a veritatis pabulo jejuni remanentes in hujus vitæ labore succumbant. AMBROSIUS, *Super Lucam* lib. VI, n. 72, 73, 76. « Bonus » quidem « Dominus studia exigit, vires ministrat, non » vult « jejunos dimittere, » ne deficiant in via ; « hoc est vel in istius cursu vitæ, vel antequam ad caput viæ perveniant, » scilicet « ad Patrem, et intelligant quod ex Patre Christus est : ne forte cum acceperint, quod natus ex Virgine est, incipiant non Dei virtutem, sed hominis æstimare. Dividit ergo escas Dominus Jesus, et ille quidem vult dare omnibus, negat nemini, dispensator enim est omnium : sed cum ille panes frangat et det discipulis ; si tu manus tuas non extendas ut accipias tibi escas, deficies in via, nec poteris in eum culpam referre qui miseretur, et dividit. » BEDA, cap. XXXII, super *Quidam ex eis de longe venerunt.* Qui vero post carnis flagitia, post furta, violentias, et homicidia ad pœnitentiam redeunt, ad Dominum de longinquo veniunt. Quanto enim quisque plus in pravo opere erravit, tanto ab omnipotente Deo longius recessit ; et credentes de Gentibus de longe venerunt ad Christum ; Judæi vero de prope, qui legit, et Prophetarum erant litteris edoctis ex illo. Supra autem in refectione quinque panum turbæ super fenum viride discumbebant, hic autem super terram : quia per Scripturam legis desideria carnis comprimere jubemur ; in novo autem testamento ipsam quoque terram, ac facultates temporales relinquere præcipimur. THEOPHYLACTUS, aliq. a princ. *Commen.* VIII cap. Septem autem panes sunt spirituales sermones : nam septenarius numerus Spiritus sanctis significativus est, qui perficit omnia : in septenario enim numero dierum nostra vita perficitur. HIERONYMUS, in princ. *Comment.* in VIII, cap. *Marc.* Vel septem panes dona sunt Spiritus sanctis, fragmenta panum mystici intellectus sunt hujus septimanæ. BEDA. cap. XXXII, a med. illius. Quod enim Dominus panes fregit, apertionem significat sacramentorum, quod gratias egit, ostendit quantum de salute humani generis congaudeat ; quod panes discipulis dedit ut turbæ apponerent, significat quia spiritualis dona scientiæ tribuit Apostolis, et per eorum ministerium voluit Ecclesiæ suæ vitæ [1] cibaria distribui. HIERONYMUS, *Marc.* VII, paulo a princ. *Comment.* Pisciculi benedictis, libri sunt novi testamenti : quoniam piscis assi partem Dominus resurgens postulat : vel in pisciculis sanctos accipimus [2], quorum Scriptura novi testamenti fidem, vitam et passiones continet ; qui e turbulentis hujus sæculi refectionem fluctibus erepti, nobis internam exemplo suo præbuerunt. BEDA, cap. XXXII. Quod autem turbis saturatis supererat, Apostoli tollunt : quia altiora perfectionis præcepta, quæ turba nequit attingere, ad illos pertinent qui generalem populi Dei conversationem transcendunt ; et tamen turba saturata esse memoratur : quia etsi sua relinquere nequeant, neque explere, quod de virginibus dicitur ; tamen audiendo mandata legis Dei ad vitam perveniunt æternam. HIERONYMUS, par. a princ. *Commen.* in XIII cap. *Marc.* Septem autem sportæ, septem Ecclesiæ, Quatuor millia, annus est novi testamenti, cum quatuor

[1] Al. omittitur : « vitæ. » — [2] Al. : « accepimus. »

temporibus. Bene etiam quatuor millia sunt, ut ipso numero docerent evangelicis se pastos esse cibariis. THEOPHYLACTUS, al. a princ. *Commen.* in VIII *Marc.* Vel quatuor millia sunt, idest quatuor virtutibus perfectis ; et propter hoc veluti fortiores plura comedentes, pauciora relinquerunt. In isto enim miraculo septem sportæ remanent, in miraculo autem quinque panum duodecim cophini : quia quinque millia erant, idest quinque sensibus servientes, et propter hoc non potuerunt comedere, sed pauci contenti fuerunt : unde multæ superabundant [1] reliquiæ fragmentorum.

2. Et statim ascendens navim cum discipulis suis, venit in partes Dalmanutha. Et exierunt Pharisæi, et cœperunt conquirere cum eo, quærentes ab illo signum de cœlo, tentantes eum. Et ingemiscens spiritu, ait : Quid generatio ista signum quærit? Amen dico vobis, si dabitur generationi isti signum. Et dimittens eos, ascendit iterum navim, et abiit trans fretum. Et obliti sunt panem sumere, et nisi unum panem non habebant secum in navi. Et præcipiebat eis dicens : Videte et cavete a fermento Pharisæorum et fermento Herodis. Et cogitabant ad alterutrum, dicentes, Quia panes non habemus. Quo cognito, ait illis Jesus : Quid cogitatis, quia panes non habetis? Nondum cognoscitis, nec intelligitis? Adhuc cæcatum habetis cor vestrum? Oculos habentes non videtis et aures habentes non auditis? Nec recordamini quando quinque panes fregi in quinque millia, et quot cophinos fragmentorum plenos sustulistis? Dicunt ei, Duodecim. Quando et septem panes in quatuor millia, quot sportas fragmentorum tulistis? Et dicunt ei, Septem. Et dicebat eis : Quomodo nondum intelligitis?

2. THEOPHYLACTUS, sup. *Et mox ingressus est in navim.* Postquam Dominus operatus est miraculum panum, statim in alium secedit locum, ne propter miraculum, ipsum turbæ caperent, ut facerent Regem : unde dicitur : *Et statim ascendens navim cum discipulis suis, venit in partes Dalmanutha.* AUGUSTINUS, *De cons. Evang.* lib. II, cap. LI. In Matthæo autem cap. XVI, legitur, quod « venit in fines Magedam : » Non autem dubitandum est eumdem locum esse sub utroque nomine : nam plerique codices non habent, etiam secundum Marcum, nisi *Magedam.*

Sequitur : *Et exierunt Pharisæi, et cœperunt conquirere cum eo quærentes ab illo signum de cœlo, tentantes eum.* BEDA, cap. XXXIII, parum a princ. Pharisæi siquidem signum quærunt de cœlo, ut qui multa hominum millia secundo de paucis panibus saturavit, nunc in exemplo Moysi, manna cælitus misso, et per omnia passim disperso, populum omnem in ultimo tempore reficiat : quod in Evangelium Joannis quærunt dicentes cap. VI : «Quod signum facis, ut videamus et credamus tibi? Patres nostri manducaverunt manna in deserto, sicut scriptum est : Panem de cœlis dedit eis manducare. » THEOPHYLACTUS, *Marc.* VIII, super *Quærentes signum.* Vel quærunt signum de cœlo, scilicet ut solem, et lunam sisteret, grandinem peteret, et aerem immutaret. Credebant enim quod de cœlo digna facere non poterat, sed quod in Belzebub solum poterat facere signum in terra. BEDA, cap. XXXIII. Sicut autem turbam supra credentem refecturus gratias agebat, ita nunc ob stultam pharisæorum petitionem gemit : quia humanæ naturæ circumferens affectus, sicut de hominum salute lætatur, ita super eorum dolet erroribus : unde sequitur : *Et ingemiscens spiritu ait : Quid generatio ista signum quærit? Amen dico vobis si dabitur generationi isti signum* ; idest, non dabitur, juxta illud in Psalmo LXXXVIII : « Semel juravi in sancto meo, si David mentiar ; » idest, non mentiar David. AUGUSTINUS, *De cons. Evang.* lib. II, cap. LI. Non autem moveat quod Marcus non dicit responsum esse quærentibus signum de cœlo idem quod Matthæus de Jona ; sed ait Dominum respondisse, *Signum non dabitur ei* : intelligendum est enim quale petebant, hoc est de cœlo. Prætermisit autem dicere de Jona, quod Matthæus commemoravit. THEOPHYLACTUS, *ubi supra.* Ideo autem eos Dominus non exaudit, quia aliud est tempus signorum cœlestium, scilicet tempus adventus secundi, cum virtutes cœlorum commovebuntur, et luna non dabit lumen suum. Tempore autem primi adventus non fiunt talia, sed omnia mansuetudine plena. BEDA, cap. XXXIII, ante med. Non etiam dandum erat cœleste signum generationi tentantium Dominum. Ceterum generationi quærentium Dominum signum de cœlo ostendit, quando cernentibus Apostolis ascendit in cœlum.

Sequitur : *Et dimittens eos, ascendit iterum navim, et abiit trans fretum.* THEOPHYLACTUS, sup. illud, *Et relictis illis.* Dimittit quidem Dominus, pharisæos quasi incorrectos : nam ubi spes est correctionis, ibi morandum est ; ubi vero

[1] Al. : « superabundabant. »

malum incorrigibile est, inde recedendum.

Sequitur : *Et obliti sunt panem sumere et nisi unum panum non habebant secum in navi.* BEDA cap. XXXIII, in med. Quærit autem aliquis : Quomodo panes non habebant qui statim impletis septem sportis ascenderunt in naviculam? Sed Scriptura testatur, quod obliti sunt eos secum tollere : quod indicium est quam modicam carnis curam haberent in reliquis, quibus ipsa reficiendi corporis necessitas intentione dominici [1] comitatus mente excesserat. THEOPHYLACTUS, super *Obliti sunt sumere panes.* Dispensative etiam panes sumere discipuli sunt obliti, ut reprehensi a Christo, fierent meliores, et ad virtutis Christi notitiam pervenirent : sequitur enim : *Et præcipiebat eis dicens ; Videte, et carete a fermento Pharisæorum, et fermento Herodis.* CHRYSOSTOMUS [2]. Matthæus dicit cap. XVI : « A fermento Pharisæorum et Sadducæorum : Marcus vero Pharisæorum et Herodis, Lucas vero cap. X. solum Pharisæorum. Tres ergo Pharisæos nominant quasi principales [3]; Matthæus vero et Marcus sibi secundarios diviserunt. Congrue autem Marcus posuit *Herodis*, quasi relictis a Matthæo herodianis in supplementum narrationis ipsius. Hoc autem dicens, paulatim inducit discipulos ad sensum et fidem. THEOPHYLACTUS, super *Cavete a fermento Pharisæorum.* Fermentum Pharisæorum et herodianorum vocat doctrinam eorum, quasi damnosam et corruptivam et malitia veteri plenam. Herodiani enim doctores erant, qui Herodem Christum esse dicebant. BEBA, cap. XXXIII, *In Marc.* a med. illius. Vel fermentum Pharisæorum est decreta legis divinæ traditionibus hominum postponere legem verbis prædicare, et factis impugnare ; Dominum tentare, doctrinæ ejus, aut operibus non credere. Fermentum autem Herodis est adulterium, homicidium, temeritas jurandi, simulatio religionis, et odium in Christum et præcursorem ejus. THEOPHYLACTUS, parum ante med. *Comment.* Ipsi autem discipuli de fermento panum dixisse Dominum putaverunt : unde sequitur : *Et cogitabant ad alterutrum dicentes, Quia panes non habemus.* Hoc autem dicebant, quasi non intelligentes Christi virtutem, quod poterat panes facere ex non ente : unde Dominus eos reprehendit : sequitur enim : *Quo cognito Jesus ait illis : Quid cogitatis, quia panes non habetis ?* BEDA, cap. XXXIII, non procul a fine. Per occasionem autem præcepti quod Salvator jusserat, dicens : *Cavete a fermento Pharisæorum et fermento Herodis* ; docet eos quid significent quinque panes, et septem, de quibus subdit : *Nec recordamini quando quinque panes fregi?* etc. Si enim fermentum prædictum traditiones perversas significaret ; quare cibi quibus nutritus est populus Dei, non veram doctrinam significent ?

3. Et veniunt Bethsaidam, et adducunt ei cæcum, et rogabant eum ut illum tangeret. Et apprehensa manu cæci, eduxit eum extra vicum, et expuens in oculos ejus, impositis manibus suis interrogavit eum si aliquid videret. Et aspiciens ait : Video homines velut arbores ambulantes. Deinde iterum imposuit manus super oculos ejus ; et cœpit videre, et restitutus est, ita ut clare videret omnia. Et misit illum in domum suam, dicens : Vade in domum tuam, et si in vicum introieris, nemini dixeris.

3. GLOSSA. Post refectionem turbarum Evangelista de illuminatione cæci subjungit, dicens : *Et veniant Bethsaidam et adducunt ei cæcum, et rogabant eum ut illum tangeret.* BEDA, cap. XXXIV, in princ. Scientes quia tactus Domini sicut leprosum mundare, ita cæcum illuminare valeret.

Sequitur : *Et apprehensa manu cæci eduxit eum extra vicum.* THEOPHYLACTUS, parum ante med. *Comm.* Videtur namque Bethsaida multa infidelitate fuisse infecta : unde Dominus exprobrat ei Matth. XI : « Væ tibi Bethsaida : quia si in Tyro, et Sidone factæ essent virtutes quæ factæ sunt in vobis, olim in cilicio et cinere pœnitentiam egissent. » In hac ergo adductum cæcum extra vicum educit : non enim erat vera adducentium fides.

Sequitur : *Et expuens in oculos ejus, impositis manibus suis, interrogavit eum si aliquid videret.* CHRYSOSTOMUS [4]. Spuit quidem, et manus imponit cæco, volens

[1] Al. : « Domini. » — [2] Et hic Chrysostomus Victori Antiocheno substituitur. Ex edit. P. Nicolai. — [3] Sic A, B, C, D, et P. Nicolai. — Parm. omittit : « Marcus vero Pharisæorum et Herodis. » — Idem legit : « Tres ergo illi Evangelistæ Pharisæos nominarunt, quasi principales, etc. » — [4] Immo potius Victor Antiochenus ubi supra, sed verbis paululum immutatis; et similia quoque Theophylactus habet. De Theophylacto notatum pridem fuerat in editione Nicolini. Ex edit. P. Nicolai.

ostendere quod verbum divinum operationi adjunctum mirabiliter proficit. Manus enim operationis est ostensiva, sputum vero sermonis ex ore prolati. Interrogat autem si aliquid videret; quod in aliis sanatis non fecit, significans propter imperfectam adducentium fidem, ac ipsius cæci, oculos ejus non esse omnino apertos : unde sequitur : *Et aspiciens ait* : *Video homines velut arbores ambulantes.* Quia enim in infidelitate adhuc detinebatur, obscure se videre homines declarabat. BEDA, cap. XXXIV, a med. Formam quidem corporum inter umbras aspiciens, sed nulla membrorum lineamenta, visu adhuc caligante, discernere valens, quales condensæ arbores a longe spectantibus, vel in luce nocturna solent apparere; ita ut non facile arbor, an homo sit, possit dignosci. THEOPHYLACTUS, circ. med. *Comment.* Ideo autem non statim eum perfecte [1] facit videre, sed in parte, quia non perfectam fidem habebat : nam secundum fidem datur medela. CHRYSOSTOMUS [2]. Deducit autem eum ab initio sensus redditi in fidei apprehensionem; et sic fecit eum perfecte videre : unde sequitur : *Deinde iterum imposuit manus super oculos ejus et cœpit videre.* Et postea subjungit : *Et restitutus est, ita ut clare videret omnia*; sensus scilicet, et intellectu perfecte curatus.

Sequitur : *Misit eum in domum suam; dicens* : *Vade in domum tuam; et si in vicum introieris, nemini dixeris.* THEOPHYLACTUS, *ubi supra.* Hoc quidem præcepit ei, quia infideles erant, ut dictum est, ne forte ab eis in anima læderetur, et ipsi non credentes gravius crimen incurrant. BEDA, *Super Lucam* cap. XXXIV, in fine. Vel exemplum suis tribuit ne de his quæ faciunt mirandis, favorem vulgi requirant [3]. HIERONYMUS. Mystice autem Bethsaida domus, vallis interpretatur, idest mundus, qui est vallis lacrymarum. Adducunt autem ad Dominum cæcum, idest qui non videt quid fuit, quid est, et quid erit. Rogant illum, ut eum tangeret. Quis enim est qui tangitur, nisi qui compungitur? BEDA, cap. XXXIV, inter princ. et med. Tangit enim nos Dominus cum mentem [4] afflatu sui spiritus illustrat, atque ad agnitionem nos propriæ infirmitatis, studiumque bonæ actionis accendit. Apprehendit manum cæci, ut eum ad executionem bonæ operationis confortaret. HIERONYMUS. *Et eduxit eum extra vicum*, idest vicinitatem malorum. Expuit autem in oculos ejus ut videant voluntatem Domini per flatum Spiritus sancti. Impositis autem manibus interrogat eum si videret : quia per opera Domini videtur majestas ejus. BEDA, cap. XXXIV, circ. med. Vel expuens in oculos cæci imponit manus suas ut videat : quia cæcitatem humani generis et per invisibilia dona, et per sacramenta assumptæ humanitatis extersit. Sputum etiam, quod de capite hominis procedit, gratiam Spiritus sancti designat. Sed quem uno verbo totum simul curare poterat, paulatim curat, ut magnitudinem humanæ cæcitatis ostendat, quæ vix et quasi per gradus ad lucem redeat : et gratiam suam nobis indicat, per quam singula perfectionis incrementa adjuvat. Quisquis autem ita longi temporis obscuritate depressus est, ut inter bonum et malum discernere nesciat, quasi ambulantes homines instar arborum cernit, quia facta multitudinis absque luce [5] discretionis videt. HIERONYMUS, super *Et aspiciens ait.* Vel videt homines velut arbores, quia omnes homines existimat se superiores. *Iterum* autem *manus posuit super oculos ejus*, ut videret clare omnia; idest, per opera visibilia intelligeret et quæ oculus non vidit, et clarum animæ suæ statum post rubiginem peccati, mundi cordis oculo contueretur [6]. *Misit eum in domum suam*, idest in [7] cor suum, ut videret in se quod ante non vidit. Non enim putat homo desperans de salute omnino posse quod illuminatus facile potest perficere. THEOPHYLACTUS, circ. med. *Comment.* Vel postquam sanavit, mitti in domum : nam domus uniuscujusque nostrum, cœlum est, et mansiones quæ sunt in eo. HIERONYMUS, super *Et si in vicum introieris.* Dicit au-

[1] Nicolai habet : « per fidem. » — [2] Sive iterum Victor Antiochenus cum ante dicta mutatione, non sensus quidem, sed verborum. Ex edit. P. Nicolai. — [3] HIERONYMUS idest Auctor Commentarii super Marcum qui sub Hieronymi nomine circumfertur, et cujus verbi prius notabantur ex Beda. Sed quod hic Bethsaida interpretatur *domus vallis*, a vero Hieronymo de Nominibus Hebraicis *In Matth.* aliter explicatur, nempe vel *Domus frugum*, vel *Domus venatorum*, ut et eadem modo apud Bedam, qui tamen addit quoque *domum vallis.* Nec male porro *domui vallis* omnia ista conveniunt. Ex edit. P. Nicolai. — Sic A, B, C, D. — Parm. omittit : « Hieronymus. » — [4] Al. : « eos Dominus cum mente, etc. » — [5] Al. : « dilectionis. » — [6] Al. : « contempletur. » — [7] Al. deest : « in. »

tem ei : *Et si in vicum introieris, nemini dixeris*; idest, vicinis cæcitatem tuam semper enarra, non virtutem.

4. Et ingressus est Jesus, et discipuli ejus castella Cæsareæ Philippi; et in via interrogabat discipulos suos, dicens eis : Quem me dicunt esse homines? Qui responderunt illi dicentes : Alii Joannem Baptistam, alii Eliam, alii vero quasi unum de Prophetis. Tunc dicit illis : Vos vero quem me esse dicitis? Respondens Petrus ait ei : Tu es Christus. Et comminatus est eis, ne cui dicerent de illo. Et cœpit docere eos, quoniam oportet Filium hominis pati multa, et reprobari a senioribus et a summis sacerdotibus et Scribis, et occidi, et post tres dies resurgere : et palam verbum loquebatur. Et apprehendens eum Petrus, cœpit increpare eum : Domine propitius esto tibi : nam hoc non erit. Qui conversus, et videns discipulos suos, comminatus est Petro, dicens : Vade retro me satana, quoniam non sapis quæ Dei sunt, sed quæ sunt hominum.

4. THEOPHYLACTUS, par. a med. *Comment.* Postquam eduxit longe a Judæis discipulos suos, tunc de seipso interrogat, ut non timentes Judæos respondeant veritatem; unde dicitur : *Et ingressus est Jesus, et discipuli ejus in castellum Cæsareæ Philippi.* HIERONYMUS [1], *Super Matthæum* cap. XVI. Philippus iste fuit frater Herodis, de quo supra diximus, qui in honorem Tiberii Cæsaris Cæsaream Philippi, quæ nunc Paneas dicitur, appellavit.

Sequitur : *Et in via interrogabat discipulos suos, dicens eis : Quem me dicunt esse homines?* CHRYSOSTOMUS [2]. Sciens quidem interrogat, quia decebat [3] ut discipulis quandoque eum melius laudarent quam turbæ. BEDA, cap. XXXV, in princ. Unde primum hominum [4] sententiam interrogat, discipulorum fidem exploraturus, ne illorum confessio vulgi videretur opinione firmata.

Sequitur : *Qui responderunt illi, dicentes : Alii Joannem Baptistam, alii Eliam, alii vero quasi unum de Prophetis.* THEOPHYLACTUS, *Marc.* VIII, a med. Multi namque putabant quod Joannes a mortuis resurrexisset, sicut et Herodes credebat, et post resurrectionem suam miracula perpetrasset. Postquam vero ab eis sciscitaturus est aliorum suspicionem, ipsos interrogat quid de hoc in eorum mente consistat : unde sequitur : *Tunc dicit illis : Vos vero quem me esse dicitis?* CHRYSOSTOMUS, homil. LV, *In Matth.* super illud : « Vos autem quem me esse dicitis? » Ex ipso autem interrogationis modo, in majorem eos reducit sensum ad majus aliquid æstimandum de eo, ne cum turbis conveniant. Quod vero vertex discipulorum, os Apostolorum, interrogatis omnibus, responderit manifestatur cum subditur : *Respondens Petrus ait ei : Tu es Christus.* THEOPHYLACTUS, *Marc.* VIII, a med. illius. Confitetur quidem [5] illum esse Christum a Prophetis denuntiatum. Sed quid ad confessionem Petri responderit Dominus, et qualiter ipsum beatificavit, Marcus Evangelista pertransit, ne hujusmodi narrando, Petro suo magistro gratiam præstare videretur; Matthæus autem hoc plane pertractat. ORIGENES, *Super Matth.* tract. I *In Matth.* a med. Vel quia Marcus et Lucas scripserunt Petrum respondentem, *Tu es Christus*, non adjicientes quod positum est in Matthæo : « Filius Dei vivi; » propterea non scripserunt ad confessionem relatam beatitudinem.

Sequitur : *Et comminatus est eis, ne cui dicerent de illo* : THEOPHYLACTUS, a med. *Comment.* Volebat enim interim suam gloriam occultare, ne multi scandalizarentur de eo, et pœnam mererentur majorem. CHRYSOSTOMUS [6]. Vel ut scandalo crucis completo puram infigat fidem in mente eorum [7] : prius enim passione perfecta, circa ascensionem dixit eis *Matth.* XXVIII : « Euntes docete omnes gentes. THEOPHYLACTUS, *Marc.* VIII, a med. *Comm.* Postquam autem Dominus confessionem discipulorum acceptavit dicentium verum Deum, tunc ipsis revelat crucis mysterium : unde sequitur : *Et cœpit docere eos quoniam oportet Filium hominis multa pati, et reprobari a senioribus, et a summis sacerdotibus, et scribis, et occidi, et post tres dies resurgere : et palam verbum loquebatur*, scilicet de futura passione. Non autem intelligebant discipuli ordinem veritatis, neque resurrectionem comprehendere poterant; sed putabant esse melius quod non pateretur.

[1] BEDA; quem indicat etiam Nicolini editio his verbis ad marginem. Hæc omnia habentur in Beda. Ex edit. P. Nicolai. — [2] Immo Victor Antiochenus ubi supra, et verbis quoque, sicut etiam supra, paululum immutatis. Ex edit. P. Nicolai. — [3] Al. : « dicebat. » — [4] Al. : « hominem. » — [5] Al. : « confertur quidem. » — [6] Quod ex Chrysostomo, partim ex illo peti potest homi. LX, *In Matth.* et ex Victore Antiocheno super hunc locum; partim ex Beda quo ad posteriorem appendicem. Ex edit. P. Nicolai. — [7] Al. : « prius enim perfecta circa ascensionem, etc. »

CHRYSOSTOMUS [1]. Prædixerat tamen hoc eis Dominus hac occasione, ut ostenderet quod oporteret post crucem, et resurrectionem Christum a testibus prædicari. Rursus Petrus existens fervidus, solus de his sumit audaciam, disputandi : unde sequitur : *Et apprehendens eum Petrus, cœpit increpare eum : Domine propitius esto tibi : nam hoc non erit.* BEDA, cap. XXXV. Hoc autem amantis affectu, et optantis dixit; quasi diceret : Hoc non potest fieri, nec recipiunt aures meæ ut Dei Filius occidendus sit. CHRYSOSTOMUS, hom. LV, *In Matth.* super illud : « Propitius esto tibi. » Quid est autem hoc quod Petrus, qui revelatione Patris ponitus erat, sic velociter cecidit et instabilis est effectus? Sed dicimus non esse mirum si hoc ignoravit qui de passione revelationem non accepit. Quod enim Christus Filius Dei vivi esset, revelatione didicerat; mysterium vero crucis, et resurrectionis nondum ei fuerat revelatum. Ipse vero ostendens quod oporteret eum ad passionem venire, Petrum increpavit : *Qui conversus, et videns discipulos suos, comminatus est Petro, dicens* : *Vade retro me satana.* THEOPHYLACTUS, super illud, *Abi post me satana.* Dominus namque volens ostendere quod propter salutem hominum debebat ejus passio fieri, et quod solus satanas Christum pati nolebat, ut genus non salvaretur humanum. Petrum, satanam nominavit, eo quod saperet quæ sunt satanæ, nolens Christum pati, sed adversans eidem; satanas enim adversarius interpretatur. CHRYSOSTOMUS [2]. Dæmoni autem ipsum tentanti non ait; Vade post me, sed Petro dicit : *Vade retro me;* idest sequere me, et voluntario meæ passionis consilio non resistas.

Sequitur : *Quoniam non sapis ea quæ Dei sunt, sed quæ hominum.* THEOPHYLACTUS, *ubi supra.* Quæ hominum sunt dicit Petrum sapere, secundum quod affectiones carnales quodammodo sapiebat : volebat enim Petrus quod sibi Christus præstaret requiem, et non crucifigeretur.

5. Et convocata turba cum discipulis suis, dixit eis : Si quis vult me sequi, deneget semetipsum, et tollat crucem suam, et sequatur me. Qui enim voluerit animam suam salvam facere, perdet eam; qui autem perdiderit animam suam propter me, et Evangelium, salvam faciet eam. Quid enim proderit homini, si lucretur totum mundum, et detrimentum animæ suæ faciat? Aut quid homo commutationis dabit pro anima sua? Qui enim me confessus fuerit, et verba mea in generatione ista adultera, et peccatrice, et Filius hominis confitebitur eum cum venerit in gloria Patris sui cum Angelis sanctis. Et dicebat illis : Amen dico vobis, quia sunt quidam de hic stantibus qui non gustabunt mortem donec videant regnum Dei venientis in virtute.

5. BEDA, cap. XXXVI *In Marc.* in princ. Postquam discipulis mysterium suæ passionis, et resurrectionis ostendit, hortatur eos una cum turba ad sequendum suæ passionis exemplum : unde sequitur : *Et convocata turba cum discipulis suis, dixit eis. Si quis vult me sequi, deneget semetipsum.* CHRYSOSTOMUS [3], hom. LVI *In Matth.* in princ. Quasi diceret ad Petrum : Tu quidem increpas me passionem sustinere volentem; ego autem dico tibi, quod non solum prohibere me pati nocivum est; sed neque salvari poteris, nisi ipse moriaris. Dicit autem, *Si quis vult me sequi*, quasi dicat : Ad bona voco, quæ quis velle debet; non ad mala, et gravia, ut cogaris. Qui enim infert violentiam frequenter impedit; qui vero auditorem in libertatem dimittit, magis attrahit ipsum. Aliquis autem abnegat semetipsum, cum nullam sui corporis curam habet, ut sive flagelletur, sive aliquid simile patiatur, sustineat patienter. THEOPHYLACTUS, super *Abneget semetipsum.* Nam sicut qui abnegat alterum, videlicet fratrem, aut patrem quamvis ille vulneretur, et moriatur, non compatitur, neque condolet ei [4] sic et nos debemus spernere corpus nostrum, ut si vulnerari contigat, vel aliquid simile pati, non curemus. CHRYSOSTOMUS, hom. XXXVI *In Matth.* paul. a princ. Non autem ait, quod parcat sibi ipsi, sed, quod amplius est quod abneget semetipsum, quas; nihil commune ad se habeat, sed periculis exponat et circa ea sic disponatur, ac si alius pateretur, et hoc est sibi ipsi parcere : quia patres tunc liberis suis ignoscunt, cum tradentes eos doctoribus illis jubent non parci. Usquequo autem oporteat seipsum abnegare, ostendit cum subdit : *Et tollat crucem suam*;

[1] Quod iterum ex eodem Chrysostomo sequitur, est expressius ex Victore Antiocheno; et si Beda et Chrysostomus id indicent. Ex edit. P. Nicolai. — [2] Immo potius Victor Antiochenus ubi sup. Ex edit P. Nicolai. — [3] Quamvis iterum expressius ex Victore Antiocheno super hunc locum sumi potest. Sed quod sequitur infra est expressius Chrysostomi, quamvis et a Victore indicatur. Ex edit. P. Nicolai. — [4] Al. : « quamvis vulnerentur et moriantur, non compatitur, nec irritatur; sic, etc. »

quasi dicat : Usque ad mortem exprobrabilissimam. THEOPHYLACTUS, sup. *Et tollat crucem suam.* Nam tunc crux exprobrabilis videbatur, quia in ea maleficia figebantur [1]. HIERONYMUS in fin. *Commen.* in VIII cap. *Marc.* Vel aliter. Sicut gubernator peritus tempestatem in tranquillitate præcavens, nautas suos vult esse [2] paratos; ita et Dominus dicit : *Si quis vult me sequi, deneget semetipsum*; id est, alter ex altero fiat. BEDA [3] cap. XXXVI paulo a pr. Tunc enim nos ipsos abnegamus cum vitamus quod per vetustatem fuimus, et ad hoc nitimur quod per novitatem vocamur. Crux autem tollitur cum aut per abstinentiam afficitur [4] corpus, aut per compassionem proximi affligitur animus. THEOPHYLACTUS, super illud, *Et sequatur me.* Quia vero post crucem virtutem aliam nos habere oportet, adjecit, *Et sequatur me.* CHRYSOSTOMUS [5], hom. LVI *In Matth.* Hoc autem dicit, quia contingit aliquem patientem non sequi Christum cum scilicet aliquis non patitur propter Christum : sequitur enim Christum qui post eum ambulat, qui morti ejus se conformat, Principes etiam et potestates contemnens, sub quibus ante Christi adventum peccabat. Sequitur : *Qui enim voluerit animam suam salvam facere, perdet eam; qui autem perdiderit animam suam propter me, et Evangelium, salvam faciet eam* : quasi dicat : Hæc vobis mundo quasi vobis parcens : etenim qui filio suo parcit, perdit eum; qui vero non parcit, salvat. Oportet ergo non esse ad mortem continue præparatos. Si enim in materialibus præliis qui paratus est ad mortem melior est aliis, nullo post mortem eum resuscitare valente, multo magis in spiritualibus præliis, cum spes tanta resurrectionis existat, quod qui ponit animam suam in mortem ; salvam facit eam. REMIGIUS. Anima autem hoc loco intelligenda est vita præsens, non autem ipsa substantia animæ. CHRYSOSTOMUS, hom. LVI, *ubi supra* par. ante med. Quia ergo dixerat : *Qui voluerit animam suam salvam facere, perdet eam* : ne quis perditionem hanc, et salutem illam æstimet æqualem subjungit : *Quid enim proderit homini, si lucratur totum mundum et detrimentum faciat animæ suæ? Aut quam commutationem dabit homo pro anima sua?* quasi dicat : Ne dicas quoniam animam suam salvavit qui crucis effugit pericula : quando enim cum anima sua, idest vita ista, lucratur aliquis orbem terræ, quid amplius erit ei, anima pereunte? Numquid aliam habet animam pro anima dare? Pretium enim pro domo potest aliquis commutare : animam vero perdens, aliam animam dare non potest. Caute autem dicit : *Aut quam commutationem dabit homo?* Deus enim propter nostram salutem dedit commutationem pretiosum sanguinem Jesu Christi. BEDA, cap. XXXVI, a med. Vel hoc dicit, quia persecutionis tempore ponenda est anima : pacis autem tempore frangenda sunt desideria terrena : quod significat cum dicit : *Quid enim proderit homini?* etc. Plerumque autem verecundiæ usu præpedimur, ut rectitudinem quam servamus in mente, non exprimere valeamus in voce; et ideo subditur : *Qui enim me confessus fuerit, et verba mea in generatione ista adultera, et peccatrice, et Filius hominis confitebitur eum, cum venerit in gloria Patris sui cum Angelis sanctis.* THEOPHYLACTUS, non procul a fin. Non enim est sufficiens fides quæ solum in mente consistit, sed oris confessionem Dominus requirit : sanctificata enim per fidem anima, debet et corpus per confessionem sanctificari. CHRYSOSTOMUS [6]. Qui autem hoc didicit subjecit se cum desiderio ad hoc quod sine confusione Christum confiteatur. Dicitur autem adultera generatio, quæ Deum verum animæ sponsum dereliquit, et non est secuta Christi doctrinam ; sed dæmonibus prostrata, femina impietatis suscepit, propter quod et peccatrix dicitur. Qui ergo inter hos Christi dominationem negaverit, et verba Dei in Evangelio revelata, dignam impietatis pœnam suscipiet, audiens in secundo adventu *Matth.* VII : « Non novi vos. » THEOPHYLACTUS, *ubi supra.* Qui ergo confusus [7] fuerit crucifixum esse suum Deum, et ipse confundet illum, non hic ubi Christus reputatur pauper, et miser, sed in gloria [8] et

[1] Sic A, B, C, D. — Parm. : « figebantur. » — [2] Al. omittitur : « esse. » — [3] Quod subjungitur ex Beda, mutuatum est ex Gregorio hom. XXXII, *In Evang.* Ex edit. P. Nicolai. — [4] Al. : « affigitur. » — [5] Quod sequitur ex Chrysostomo, tum ex illo, tum ex Victore Antiocheno colligitur. Ex edit. P. Nicolai. — [6] Immo potius Victor Antiochenus ubi supra, excepto initio, pro quo sic habet : « Neque enim frustra nec sua gratia injungit, sed ut ore libero eum profiteamur cum majore dilectionis affectu, adeoque illustriores evadamus. » Ex edit. P. Nicolai. — [7] Sic A, B, C, D. — Parm. : « confessus... confitebitur. » — Al. : « confusus » item infra : « confundet. » — [8] Al. : « cum gloria. »

cum multitudine Angelorum. GREGORIUS in hom. XXXII *In Evang.* Sunt autem nonnulli qui Christum ideo confitentur, quia cunctos Christianos esse conspiciunt. Non ergo ad probationem fidei vox sufficit quam defendit a verecundia professio generalitatis. Pacis ergo tempore est aliud, ubi ostendamur nobis [1]. Veremur sæpe a proximis despici, dedignamur injurias verbi tolerare. Si contigerit jurgium fortasse cum proximo, erubescimus priores satisfacere : cor quippe carnale dum hujus vitæ gloriam quærit, humilitatem respuit. THEOPHYLACTUS, *ubi supra.* Quia vero de sua gloria dixerat, volens ostendere quod non inania promittebat, subditur : *Et dicebat illis : Amen dico vobis, quia sunt de hic stantibus qui non gustabunt mortem donec videant regnum Dei venientis in virtute;* ac si diceret : Quidam, idest Petrus et Jacobus et Joannes, *non gustabunt mortem*, donec eis ostendam in transfiguratione cum qua gloria venturus sim in secundo adventu : non enim erat aliud transfiguratio, nisi secundi adventus prænuntiatio, in quo et ipse Christus, et sanct lucebunt. BEDA, cap. XXXVI. Pia vero provisione factum est ut, contemplatione semper manentis gaudii ad breve momentum delibata, fortius adversa tolerarent. CHRYSOSTOMUS, hom. LVII *In Matth.* Non autem eorum qui ascensuri erant nomina declaravit, ne reliqui discipuli aliquid paterentur humanum; prædicit autem, ut dociliores circa hujusmodi contemplationem fiant. BEDA, cap. XXXVII. Vel regnum Dei præsens Ecclesia vocatur. Aliqui autem ex discipulis usque adeo in corpore victuri erant ut Ecclesiam constructam conspicerent, et contra mundi gloriam erectam. Discipuli enim rudibus de præsenti vita aliquid promittendum fuit, ut possent robustius in futuro solidari. CHRYSOSTOMUS [2]. Mystice autem vita Christus est, mors vero diabolus. Gustavit autem mortem, qui peccatis immoratur : adhuc omnis homo habens dogmata bona, aut prava, mortis, aut vitæ panem degustat. Et quidem minus malum est videre mortem : malum autem est eam gustare, sed adhuc pejus eam sequi ; pessimum autem ei supponi.

[1] Al. : « vobis. » — [2] Quod ex Chrysostomo subjungitur, sumi potest potius ex Origene tract. III *In Matth.* nec insinuat Chrysostomus. Ex edit. P. Nicolai.

CAPUT NONUM

1. Et post dies sex assumpsit Jesus Petrum et Jacobum, et Joannem, et duxit illos in montem excelsum seorsum solos, et transfiguratus est coram ipsis. Et vestimenta ejus facta sunt splendentia et candida nimis velut nix, qualia fullo non potest super terram candida facere. Et apparuit illis Elias cum Moyse, et erant loquentes cum Jesu. Et respondens Petrus ait Jesu : Rabbi, bonum est nos hic esse : et faciamus hic tria tabernacula, tibi unum, et Moysi unum, et Eliæ unum. Non enim sciebat quid diceret : erant enim timore exterriti. Et facta est nubes obumbrans eos, et venit vox de nube dicens : Hic est Filius meus carissimus; audite illum. Et statim circumspicientes, neminem amplius viderunt nisi Jesum tantum secum.

1. Hieronymus, *Marc.* ix, in princ. *Comment.* Post consummationem crucis, gloria resurrectionis ostenditur, ut non timerent opprobria crucis qui oculis suis visuri erant gloriam resurrectionis futuræ : unde dicitur. *Et post dies sex assumpsit Jesus Petrum, et Jacobum, et Joannem, et duxit illos in montem excelsum solos, et transfiguratus est coram ipsis.* Chrysostomus [1], hom. X *In Marc.* et LVII *In Matth.* Quod autem Lucas dicit post octo dies, non contrariatur huic : Lucas enim et diem quo Christus prædicta locutus fuerat, et diem in quo eos assumpsit, numeravit. Ideo autem post sex dies eos assumpsit, ut vehementiori repleti desiderio in horum dierum spatio vigilanti, et sollicita mente, ea quæ videbant attenderent. Theophylactus, circa princ. *Com.* Assumit autem tres vertices Apostolorum ; Petrum tamquam confitentem et diligentem, Joannem tamquam dilectum, Jacobum vero tamquam altivocum et Theologum. Intantum enim gravis erat Judæis ut Herodes volens Judæis placere, ipsum occiderit. Chrysostomus. Non autem in domo suam gloriam demonstrat ; sed in montem excelsum illos assumit : quoniam montis sublimitas conveniens erat ad gloriæ sublimitatem ostendendam. Theophylactus, paulo a princ. *Comm.* in cap. ix. Seorsum autem eos ducit, quia debebat eis mysteria revelare. Transfigurationem autem oportet intelligere, non figuræ immutationem, sed quia, manente ut prius erat figura, appositio facta est cujusdam inenarrabilis claritatis. Chrysostomus. Neque ergo decet aliquam figuræ transformationem in regno Dei esse futuram aut circa ipsum Salvatorem, aut circa eos qui ei [2] assimilabuntur [3] sed appositionem claritatis. Beda, cap. xxxvii, super *Et transfiguratus est.* Transfiguratus igitur Salvator, non substantiam veræ carnis amisit, sed gloriam futuræ, vel suæ, vel nostræ resurrectionis ostendit : qui qualis tunc Apostolis apparuit, talis post judicium cunctis apparebit electis.

Sequitur : *Et vestimenta ejus facta sunt splendentia.* Gregorius, XXXII *Moral.* Quia in supernæ claritatis culmine ei vitæ justitia fulgentes adhærebunt : vestmum enim nomine justos, quos sibi adjungit, insinuat.

Sequitur : *Et apparuit illis Elias cum Moyse, et erant loquentes cum Jesu.* Chrysostomus, homil, LVII *In Matth.* super *Et transfiguratus*, Moysen, et Eliam in medio introducit : primo quidem quia turbæ dicebant Christum Eliam, aut unum prophetarum, Apostolis se cum eis ostendit, ut differentiam servorum, et Domini cernerent : et etiam quia de transgressione legis Judæi Christum accusabant, et blasphemum eum putabant, tamquam sibi gloriam Patris attribuentem, eos qui in utroque fulserunt, in medium ducit : etenim Moyses legem dedit, et Elias gloriæ Dei zelator fuit : unde ei non assisterent, si Deo et legi ejus contrarius esset [4]. Et ut scirent quod vitæ potestatem, et mortis habet, propter hoc et Moysen, qui mor-

[1] Quod ex Chrysostomo subjungitur, habet Victor Antiochenus ubi supra. Ex edit. P. Nicolai. — [2] Sic A, B, C, D. — Parm. omittit : « ei. » — [3] P. Nicolai legit : « qui claritati ejus assimilabuntur. » — [4] Al. : « contrarii essent. »

tuus erat, et Eliam qui nondum mortem passus fuerat, in medium introducit. Item per hoc significavit quod doctrinæ legis Christi Prophetarum doctrina pædagogus fuit. Significat etiam conjunctionem novi et veteris testamenti, et quoniam in resurrectione cum Prophetis Apostoli conjungentur, et una erit obviatio regi communi.

Sequitur : *Et respondens Petrus ait Jesu : Rabbi, bonum est nos hic esse : et faciamus hic tria tabernacula, tibi unum, Moysi unum, et Eliæ unum.* BEDA, cap. XXXVII a med. Si tantum transfigurata Christi humanitas, duorumque societas sanctorum ad punctum visa delectat [1], ut eos ne discedant etiam obsequio Petrus sistere velit; quanta erit felicitas visioni deitatis inter Angelorum choros adesse perpetuo ? Sequitur : *Non enim sciebat quid diceret.* Etsi enim Petrus præ stupore humanæ fragilitatis nesciat quid dicat, insiti tamen sibi dat affectus indicium : nesciebat enim quid diceret, quia oblitus est regnum sanctis a Domino non alicubi terrarum, sed in cœlis esse promissum; nec recordatus est se suosque Coapostolos mortali adhuc carne circumseptos immortalis vitæ statum subire non posse ; cui etiam mente excesserat quia in domo Patris quæ in cœlis est, domus manufacta necessaria non sit. Sed et usque nunc imperitiæ notatur quisquis legi, Prophetis et Evangelio tria tabernacula facere cupit, cum hæc ab invicem nullatenus valeant separari. CHRYSOSTOMUS [2]. Non etiam intellexit Petrus quod ad demonstrationem veræ gloriæ transfigurationem Dominus est operatus, neque quod propter doctrinam hominum hoc faciebat : nam plurimi erant relicturi multitudinem, in eremo habitantes.

Sequitur : *Erant enim timore exterriti.* Erat autem hic timor secundum quem de communi mente in statum elevabantur meliorem : quod enim in exterioribus videbatur, Moyses et Elias erat. Ducebatur autem anima ad quemdam divinum affectum, quasi ex divina visione ab humano sensu abstracta. THEOPYHLACTUS, super *Bonum est nos hic esse.* Vel aliter. Petrus timens a monte descendere, quia jam præsenserat quod Christus crucifigi debebat, dixit : *Bonum est nos hic esse* ; et non illuc descendere, in medium scilicet Judæorum. Si autem huc venient furentes contra te, habemus Moysen qui Ægyptios debellavit, habemus et Eliam, qui ignem eduxit de cœlo, et quinquagenos destruxit. ORIGENES, *Super Matth.* tract. III, circ. med. Marcus autem ex persona sua dicit : *Non enim sciebat quid diceret.* Ubi considerandum, ne forte per excessum mentis hoc loquebatur, motus quodam spiritu alieno, ne forte scilicet ille spiritus qui voluit, quantum ad se, Christum scandalizare, ut recederet a passione omnibus hominibus salutari, ipse operans etiam hic seductorie vult evellere Christum sub colore boni, ut non condescendat hominibus, nec veniat ad eos nec suscipiat mortem pro eis. BEDA, cap. XXXVII super *Facta est nubes.* Quia vero Petrus materiale quæsivit tabernaculum, nubis accepit umbraculum : ut discat, in resurrectione non tegmine domorum, sed Spiritus sancti gloria eos esse protegendos : unde sequitur : *Et facta est nubes obumbrans eos.* Quia vero imprudenter interrogaverunt, propterea responsionem Domini non merentur ; sed Pater respondet pro Filio : unde sequitur : *Et venit vox de nube dicens : Hic est Filius meus carissimus : ipsum audite.* CHRYSOSTOMUS, hom. LVII, *In Matth.* A nube quidem vox emittitur, in qua Deus apparere consuevit, ut crederent quod vox illa ferretur a Deo. In hoc autem quod dicit, *Hic est Filius meus carissimus*, unam voluntatem Patri et Filio protestatur et [3], quod, salva filiatione quantum ad omnia cum eo qui genuit unum [4] esset. BEDA, cap. XXXVII, a med. Quem autem Moyses, cum venerit in carne, audiendum ab omni anima quæ salvari vellet prædixit, hunc jam venientem in carne, Deus Pater audiendum discipulis ostendit. Sequitur : *Et statim circumspicientes, neminem amplius viderunt nisi Jesum tantum secum.* Ubi enim cœpit Filius designari, mox servi discesserunt, ne ad illos paterna vox emissa putaretur. THEOPYYLACTUS, inter princ. et med. *Comm.* Mystice autem post consummationem hujus sæculi, quod in sex diebus factum est, assumet nos Jesus, si ejus sumus discipuli, in montem excelsum, idest in

[1] Al. : « societas ad punctum visu delectat. » — [2] Quod subditur ex Chrysostomo, nullibi apud illum occurrit, ut nec apud alium quemquam : pro his autem sic tantum Chrysostomus, Petrum præ metu mortis Christi ea verba dixisse, quia videbat solitudinem, et multam præsumebat a loco illo securitatem. Ex edit. P. Nicolai. — [3] Sic A, B, C, D. — Parm. omittit : « et. » — [4] Sic A, B, C, D. — Parm. : « unam. »

cœlum ; et tunc videbimus ejus gloriam singularem. Beda, cap. xxxvii, super *Transfiguratus est.* Vestimenta autem Domini recte sancti ejus accipiuntur, qui novo candore fulgebunt. Fullo autem intelligendus est cui Psalmista loquitur Psal. l : « Amplius lava me ab iniquitate mea, et a delicto meo munda me : » qui non potest suis fidelibus dare claritatem in terra, quæ eis conservata manet in cœlis. Remigius, *Super Matth.* Vel per fulfonem sancti designantur prædicatores et animarum purgatores ; quorum in hac vita nullus ita vivere valet ut alicujus peccati maculis non obfuscetur; in futura autem resurrectione sancti ab omni macula peccati purgabuntur. Tales ergo eos faciet Dominus, quales nec ipsi membra sua castigando [1], nec ullus prædicatorum suo vel exemplo, vel doctrinæ facere potest. Chrysostomus [2], homil. X *Super Marcum* a med. Vel vestimenta alba, evangelica sunt, et apostolica scripta, omnium clarissima, quibus similia nullus expositorum facere potest. Origenes, *Super Matth.* tract. iii. par. ante med. Vel forsitan fullones super terram possumus moraliter existimare sapientes sæculi hujus, qui putantur ornare etiam turpes intellectus, et dogmata falsa fullonicatione ingenii sui ; sed illorum ars fullonica potest facere aliquid simile sermoni, qui ostendit spiritualium intellectuum splendorem in dictis Scripturarum imperitis, quæ a plurimis contemnuntur. Beda cap. xxxvii, super *Apparuerunt Moyses*, Moyses et Elias, quorum unum mortuum et alium in cælis raptum legimus, futuram omnium sanctorum gloriam significant, qui videlicet tempore judicii vel vivi in carne reperiendi, vel ab olim gustata morte resuscitandi, et pariter sunt regnaturi cum illo. Theophylactus, *ubi supra.* Vel hoc significat, quia in gloria videbimus et legem et Prophetas cum ipso loquentes; idest, quæ per eum fuerunt dicta per Moysen et alios Prophetas, tunc videbimus esse consona rebus, et tunc audiemus vocem paternam, revelantem scilicet nobis Filium Patris, et dicentem, quoniam hic est Filius meus, obumbrante nube, idest Spiritu sancto qui est sapientiæ fons. Beda, cap. xxxvii, a med. Et noandum quod [3] sicut, Domino in Jordano baptizato, sic et in monte clarificato, totius sanctæ Trinitatis mysterium declaratur : quia gloriam ejus quam in baptismo credentes confitemur in resurrectione videntes collaudabimus. Nec frustra Spiritus sanctus hic in lucida nube, illic apparuit in columba : quia qui nunc simplici corde fidem quam percepit servat, tunc luce apertæ visionis quod crediderat contemplabitur. Cum autem fieret vox super Filium, inventus est ipse solus : quia cum manifestaverit ipsum electus, erit Deus omnia in omnibus : immo cum suis per omnia Christus, caput cum corpore splendebit.

2. Et descendentibus illis de monte præcepit illis ne cuiquam quæ vidissent, narrarent nisi cum Filius hominis a mortuis resurrexerit : et verbum continuerunt apud se, conquirentes quid esset: Cum a mortuis resurrexerit. Et interrogabant eum, dicentes : quid ergo dicunt Pharisæi, et Scribæ, quia Eliam oportet venire primum? Qui respondens ait illis : Elias cum venerit primo, restituet omnia : et quomodo scriptum est in Filium hominis, ut multa patiatur, et contemnatur. Sed dico vobis, quia et Elias venit, et fecerunt illi quæcumque voluerunt, sicut scriptum est de eo.

2. Origenes, *Super Matth.* tract. iii, a med. Post mysterium ostensum in monte, descendentibus de monte discipulis, præcepit ut ejus transfiguratio non manifestetur ante gloriam passionis et resurrectionis ipsius : unde dicitur : *Et descendentibus illis de monte præcepit illis ne cuiquam quæ vidissent narrarent, nisi cum Filius hominis a mortuis resurrexerit.* Chrysostomus, hom. LII *In Matth.* ante med. Ubi non simpliciter silere jubet ; sed passionem insinuans, causam insinuat propter quam silere debebunt. Theophylactus, super *Præcepit eis ne cui dicerent.* Ne scilicet homines scandalizentur, audientes de Christo tam gloriosa, qui eum crucifixum erant visuri. Non igitur erat congruum talia de Christo dicere antequam pateretur, post resurrectionem vero credibile videbatur. Chrysostomus [4]. Illi vero resurrectionis mysterium ignorantes : verbum quidem retinentes, invicem disputabant : unde sequitur : *Et verbum continuerunt apud se, conquirentes quid esset, cum a mortuis resurrexerit.* Hieronymus, circ. princ. *Comment.* ad cap. ix. Hoc quod proprie Marci est, id significat quia cum

[1] Al. : « ne ipsi membra sua castiganda. » — [2] Hæc homilia sub Chrysostomi nomine circumferetur, sed ejus non est. Ex edit. P. Nicolai. — [3] Al. deest : « quod. » — [4] Immo potius Victor Antiochenus ubi supra; cui similia quoque Theophylactus habet. Ex edit. P. Nicolai.

absorpta fuerit mors in victoria, non erunt in memoria priora.

Sequitur : *Et interrogabant eum, dicentes : Quid ergo dicunt Pharisæi et Scribæ, quia Eliam oportet venire primum*? CHRYSOSTOMUS [1]. Intentio quidem discipulorum super hac interrogatione talis mihi esse videtur : Nos quidem Eliam tecum vidimus, et prius te vidimus quam Eliam; scribæ vero prius Eliam venire docent : credimus itaque eos mendacium protulisse. BEDA, cap. XXXVI, super *Quid dicunt Pharisæi et Scribæ*? Vel ita æstimabant discipuli transformationem gloriæ hanc esse quam in monte viderant, et dicunt : Si jam venisti in gloria, quomodo præcursor tuus non apparet? Maxime quia Eliam viderant recessisse. CHRYSOSTOMUS[2], hom. LXIII *In Matth.* Quid autem ad hoc Christus responderit, apparet per hoc quod subditur : *Qui respondens ait* : *Elias cum venerit primo restituet omnia.* In quo ostendit, quod Elias veniet ante secundum adventum. Scripturæ enim duos adventus Christi prænuntiant; unum scilicet qui factus est, et alium qui venturus est. Dominus autem secundi adventus Eliam afferit præcursorem. BEDA, cap. XXXVII, paulo ante finem. Restituet autem omnia, utique illa quæ Malachias ostendit dicens cap. IV : « Ecce ego mittam vobis Eliam prophetam, ut convertat cor patrum ad filios, et cor filiorum ad patres eorum. » Restituet etiam hoc [3] quod morti debet, ac diu vivendo distulit. THEOPHYLACTUS, super *Elias restituet omnia.* Proponit autem hæc Dominus ad resistendum opinioni pharisæorum : qui tenebant quod primi adventus præcursor erat Elias; quasi ad inconveniens ducens : unde subdit : *Et quomodo scriptum est in Filium hominis, ut multa patiatur et contemnatur;* ac si dicat : Elias Thesbites cum venerit, pacificabit Judæos, et ad fidem adducet ipsos, ita ut sit secundi adventus præcursor. Si ergo primi adventus Elias est præcursor, quomodo scriptum est, quod Filius hominis debet pati? Ex his ergo duobus unum erit : aut quod non sit primi adventus Elias præcursor, et Scripturæ erunt veræ; aut quod sit præcursor primi adventus et Scripturæ non erunt veræ, quæ dicunt, quod oportet Christum pati, cum Elias debeat omnia restituere, et non debeat esse Judæus aliquis incredulus; sed omnes credere debeant ad prædicationem ejus quicumque audient eum. BEDA, cap. XXXVII, par. ante fidem. Vel ita, *Et quomodo scriptum est*? idest, quomodo multifarie Prophetæ multa scripserunt. Sed et Elias cum venerit, multa passurus est, et contemnendus ab impiis. CHRYSOSTOMUS, hom. LVIII *In Matth.* par. a princ. Sicut autem Dominus secundi adventus Eliam asseruit præcursorem, sic et consequenter asserit Joannem esse præcursorem primi adventus : unde subdit : *Sed dico vobis, quia et Elias venit.* GLOSSA. Joannem vocat Eliam, non quia Elias erat in persona, sed quia Eliæ ministerium adimplebat : sicut enim ille præcursor erit secundi adventus, sic iste factus est primi. THEOPHYLACTUS, super illud, *Elias venit.* Erat etiam Joannes redargutor, et zelotes, et eremita ut Elias; non tamen audierunt illum sicut Eliam audient. Nefario vero ludo eum occiderunt, caput illius amputantes : unde sequitur : *Et fecerunt illi quæcumque voluerunt, sicut scriptum est de eo.* CHRYSOSTOMUS [4]. Vel aliter. Interrogabant discipuli Jesum : Quomodo scriptum est pati Filium hominis? Ad hoc autem quasi respondens dicit : Sicut ad similitudinem Eliæ Joannes venit, et ei mala intulerunt sic secundum Scripturas oportet Filium hominis pati.

3. Et veniens ad discipulos suos, vidit turbam magnam circa eos, et scribas conquirentes cum illis. Et confestim omnis populus videns Jesum, stupefactus est, et expaverunt, et accurrentes salutabant eum. Et interrogavit eos : Quid inter vos conquiritis? Et respondens unus de turba dixit : Magister, attuli filium meum ad te habentem spiritum mutum, qui ubicumque eum apprehenderit, allidit illum, et spumat, et stridet dentibus, et arescit. Et dixi discipulis tuis ut ejicerent illum; et non potuerunt. Qui respondens eis, dixit : O generatio incredula, quamdiu apud vos ero; quamdiu vos patiar? Afferte illum ad me. Et attulerunt eum. Et cum vidisset eum, statim spiritus conturbavit illum; et elisus in terram volutabatur spumans. Et interrogavit patrem ejus : Quantum temporis est ex quo ei hoc accidit? At ille ait, Ab infantia : et frequenter eum in ignem, et in aquam misit, ut eum perderet. Sed si quid potes, adjuva nos, misertus nostri. Jesus autem ait illi. Si potes credere, omnia possibilia sunt credenti. Et continuo exclamans pater pueri cum lacrymis ajebat : Credo, Domine : adjuva incredulitatem meam. Et cum vidisset Jesus concurrentem turbam, comminatus est spiritui immundo, dicens illi : Surde et mute spiritus,

[1] Hoc opus non est Hieronymi, sed ipsi suppositum, ut alibi notatur. Ex edit. P. Nicolai. — [2] Quod iterum subjungitur ex Chrysostomo non occurrit. Ex edit. P. Nicolai. — [3] Al. : « et in hoc. » — [4] Immo potius Victor Antiochenus ubi supra; nec tale quidquam in Chrysostomo. Ex edit. P. Nicolai.

ergo, præcipio tibi, exi ab eo, et amplius ne introeas in eum. Et exclamans, et multum discerpens eum, exiit ab eo, et factus est sicut mortuus; ita ut multi dicerent, quia mortuus est. Jesus autem tenens manum elevavit eum; et surrexit. Et cum introisset in domum, discipuli ejus secreto interrogabant eum : Quare nos non potuimus ejicere? Et dixit illis : Hoc genus in nullo potest exire, nisi in oratione, et jejunio.

3. Theophylactus, super *Et cum ad venisset discipulos.* Postquam gloriam suam tribus discipulis in monte ostenderat, revertitur ad alios discipulos qui cum eo non ascenderant in montem : unde dicitur : *Et veniens ad discipulos suos, vidit turbam magnam circa eos, et scribas conquirentes cum illis.* Pharisæi namque captantes horam, cum præsens non extiterat Christus, accesserunt ut ipsos ad se attraherent. Hieronymus, *ubi supra.* Non est autem homini requies sub sole : semper parvulos occidit invidia; magnos percutiunt fulgura montes; alii discentes cum fide, ut turbæ; alii invidentes cum fastu, ut scribæ, ad Ecclesiam conveniunt.

Sequitur : *Et confestim omnis populus videns, Jesum, stupefactus est, et expaverunt.* Beda, cap. xxxviii, in princ. Notanda in omnibus locis distantia [1] mentis scribarum, et turbæ : scribæ enim nihil devotionis, fidei, humilitatis, et reverentiæ ei exhibuisse narrantur; sed veniente Domino mox omnis turba stupefacta expavit, eumque salutans accurrit : unde sequitur : *Et currens salutavit eum* : Theophylactus, circa med. *Comm.* Affectabant enim turbæ eum videre, ita ut eum venientem a longe salutarent. Quidam vero dicunt, quod aspectus ejus ex transfiguratione speciosior factus, turbam ad salutationem ejus attrahebat. Hieronymus. Populus autem videns stupefactus est et expavit, non discipuli : quia non est timor in caritate : timor est servorum, stupescere stultorum. Sequitur : *Et interrogavit eos : Quid inter vos conquiritis ?* Quid scilicet Dominus interrogat ? Ut confessio pariat salutem, et murmur cordis nostri sermonibus piis solvatur. Beda, cap. xxxviii, par. a princ. Potest vero, nisi fallor, intelligi de hoc quæstionem fuisse motam, quare ipsi, cum essent discipuli Salvatoris, sanare dæmoniacum qui in medio erat positus, non possent; quod ex sequentibus potest convinci cum dicitur : *Et respondens unus de turba dixit : Magister, attuli filium meum ad te habentem spiritum mutum.* Chrysostomus, hom. LVIII, aliq. ante medium. Hunc hominem Scriptura infirmum in fide ostendit ex hoc quod Christus dicit, *O generatio incredula*, et per hoc quod subdit, *Si potest credere.* Sed etsi infidelitas ejus occasio extiterit dæmonem non pellendi, incusat tamen discipulos : unde subditur : *Et dixi discipulis tuis ut ejicerent illum ; et non potuerunt.* Vide autem istius [2] insipientiam. Jesum in medio turbarum precatur, discicipulos incusans : unde et Dominus coram plebe multo magis hoc ei imputat non solum in personam ejus accusationem intendens, sed in personam omnium Judæorum : probabile enim est multos præsentium scandalizatos, ea quæ non conveniebant de discipulis cogitasse : unde sequitur : *Qui eis respondens dixit : O generatio incredula, quamdiu vos patiar?* In quo ostendit, et mortem se desiderare, et grave ei esse cum illis conversari. Beda. Intantum autem non est homini iratus, sed vitio, ut statim intulerit : *Afferte illum ad me. Et attulerunt eum. Et cum vidisset eum, statim spiritus conturbavit illum ; et elisus in terram volutabatur spumans.* Chrysostomus homilia LVIII, *In Matth.* Hoc autem Dominus permisit propter patrem pueri, ut cum vexantem dæmonem videret, ad fidem futuro miraculo traheretur. Theophylactus, a medio *Commentar.* Permittit etiam vexari puerum, ut ex hoc sciremus dæmonis impietatem, qui occidisset eum, nisi fuisset a Domino adjutus.

Sequitur : *Et interrogavit patrem ejus: Quantum temporis est ex quo ei hoc accidit ? At ille ait : Ab infantia : et frequenter eum in ignem, et in aquam misit, ut eum perderet.* Beda, cap. xxxviii, par. ante med. Erubescat Julianus, qui dicere audet omnes homines absque peccati contagione nasci in carne, tamquam innocentes per omnia, ut Adam quando creatus est. Quid enim habuit iste puer ut ab infantia dæmonio vexaretur acerbissimo, si nullo originalis peccati vinculo tenebatur : quia constat illum adhuc proprium non habere potuisse peccatum? Glossa. Exprimit autem in verbis suæ petitionis, fidei defectum : unde subdit : *Sed si quid potes adjuva nos, misertus nostri.* Cum enim dicit, *Si quid potest*, manifestat se de ejus potentia dubitare : quia

[1] Al. : « notandum in omnibus locis distantiam, etc. » — [2] Al. : « ipsius. »

viderat filium suum a discipulis Christi curatum non esse. Dicit autem, *Misertus nostri*, ut designaret miseriam filii qui patiebatur, et patris qui compatiebatur.

Sequitur : *Jesus autem ait illi : Si potes credere, omnia possibilia sunt credenti.* HIERONYMUS, super *Et ait illi Jesus.* Libertatem arbitrii hoc indicat quod dicit, *Si potes.* Quæ autem sunt omnia quæ possibilia sunt credenti, nisi quæ in nomine Jesu, idest salutis, postulantur cum lacrymis? BEDA, cap. XXXIX, a medio. Aptum autem responsum Dominus dedit petenti : ipse enim ait, *Si quid potes adjuva nos*; et Dominus. *Si potes*, inquit, *credere.* At contra leprosos, qui fideliter clamabat Matth. VIII : « Domine, si vis, potes me mundare, » congruum suæ fidei accepit responsum : « Volo : mundare. » CHRYSOSTOMUS hom. LVIII *In Matth.* par. ante med. Quod autem dicit, tale est. Tanta est virtutis apud me superabundantia ut non solum hoc possim ; sed et alios hoc faciam operari : quare si credideris, ut oportet, et hunc ipse curare poteris, et alios multos. Sic ergo eum ad fidem reducebat qui [1] adhuc de infidelitate loquitur : unde sequitur : *Et continuo exclamans pater pueri cum lacrymis aiebat Domine, adjuva incredulitatem meam* [2]. Sed si crediderat dicens, *Credo* quomodo subdit, *Adjuva incredulitatem meam*? Dicamus igitur, quoniam multiplex est fides, introductoria scilicet et perfecta. Hic autem incipiens credere, Salvatorem deprecabatur ut apponeret reliquum ad suam virtutem. BEDA, cap. XXXVIII. Nemo enim repente fit summus, sed in bona conversatione a minimis quisque inchoat, ut ad magna perveniat. Alia namque sunt virtutis exordia, aliud profectus, aliud perfectio. Quia igitur per occultam inspirationem gratiæ, meritorum suorum gradibus fides crescit, uno eodemque tempore is qui necdum perfecte crediderat, simul et credebat, et incredulus erat. HIERONYMUS, super *Omnia possibilia sunt credenti.* Per hoc etiam monstratur quod credulitas nostra infirma est, nisi innixa subsistat adjutorio subsidii Dei. Fides autem cum lacrymis optata vota capit : unde sequitur : *Et cum vidisset Jesus concurrentem turbam, comminatus est spiritui immundo, dicens illi : Surge, et mute spiritus, ego præcipio tibi, exi ab eo, et amplius ne introeas in eum.* THEOPHYLACTUS, circa med. *Comment.* Ideo autem cum videret turbam concurrere, comminatus est spiritui immundo ; enim nolebat [3] coram turba curare, ut ostentationem fugere doceret. CHRYSOSTOMUS [4]. Quod autem comminatur, et dicit, *Ego tibi præcipio,* divinæ attribuitur potestati : quod vero dicit non solum, *Exi ab eo*, sed, *Et amplius noli introire in eum*, ostendit quia ad reintrandum promptus erat, quia ille nondum erat in fide perfectus, sed hoc Domini jussio inhibebat. Sequitur : *Et exclamans, et multum discerpens eum exiit ab eo, et factus est sicut mortuus, ita ut multi dicerent, quia mortuus est.* Non enim valuit mortem diabolus imponere propter veræ vitæ adventum. BEDA, cap. XXXVIII, ad finem. Quem autem hostis impius mortis similem reddidit, hunc pius Salvator piæ dexteræ tactu salvavit : unde sequitur : *Jesus autem tenens manum ejus elevavit eum ; et surrexit.* Ex quo sicut verum se esse Deum potentia salvandi docuit, ita et veram se habuisse carnis naturam more tactus humani declaravit. Negat namque Manes [5] insanus, veraciter eum carne indutum fuisse ; sed ipse cum tot languentes suo tactu erexit, mundavit illuminavit, hæresim illius, et antequam nata esset, damnavit.

Sequitur : *Et cum introisset in domum, discipuli ejus secreto interrogabant eum : Quare nos non potuimus ejicere?* CHRYSOSTOMUS hom. LVIII, *In Matth.* circa med. Timebant enim ne forte collatam sibi gratiam amisissent : receperant enim potestatem jam spirituum immundorum.

Sequitur : *Et dixit illis : Hoc genus in nullo potest, exire, nisi in oratione, et jejunio.* THEOPHYLACTUS, super *Hoc genus dæmoniorum*, scilicet lunaticorum, vel simpliciter omnium dæmoniorum genus: oportet namque jejunare eum qui curari debet, et illum qui curat. Sic enim vera oratio perficitur, cum conjungitur orationi jejunium, quando non gravatur qui orat ex sumptione ciborum, sed sobrius est. BEDA. Mystice autem Dominus sursum discipulis mysteria regni referat, deorsum turbis peccata infidelitatis exprobat, et spiritus malos ab his qui vexantur expellit : nam carnales adhuc, et insipientes

[1] Al. : « quæ. » — [2] VICTOR Antiochenus. Ex edit. P. Nicolai. — [3] Sic A, B, C, D. — Parm. : « quia nolebat. » — [4] Immo Victor Antiochenus ubi supra, verbis paululum immutatis. Ex edit. P. Nicolai. — [5] Sic A, B, C, D. — Parm. : « Manichæus. » Ed. Antuerp. : « Mani. »

confortat, docet, castigat : et perfectos [1] liberius de æternis instruit. THEOPHYLACTUS, a med. *Comment.* cap. IX. Dæmon autem iste surdus, et mutus est : surdus, inquantum non vult Dei sermones audire ; mutus vero, inquantum non vult alios quod condecens est docere. HIERONYMUS [2], super *Et interrogavit.* Peccator autem spumat stultitia, stridet iracundia, arescit ignavia. Discerpit autem spiritus appropinquantem ad salutem : et similiter quos in ventrem suum trahere desiderat, discerpit per terrores et damna, ut fecit Job. BEDA, cap. XXXVIII, super illud, *Afferte eum ad me.* Sæpe enim dum converti ad Deum post peccata conamur, majoribus novisque antiqui hostis pulsamur insidiis: quod facit ut vel odium virtutis incutiat, vel expulsionis suæ vindicet injuriam. GREGORIUS, X *Moral.* cap. XVII. Velut mortuus autem ostenditur qui a maligni spiritus potestate liberatur : quia quisquis jam terrena desideria subegit, vitam in se carnalis conversationis extinguit, et mundo [3] mortuus apparet : quem multi mortuum dicunt, quia qui spiritualiter vivere nesciunt, eum qui carnalia bona [4] non sequitur, extinctum funditus arbitrantur. HIERONYMUS, super *At ille ait: Ab infantia.* Per hoc autem quod ab infantia vexatus est significatur gentilis populus, cujus a nativitate crevit cultus inutilis idolorum, ut stulte immolaret filios suos dæmoniis : unde dicitur, quod in ignem, et aquam eum misit : alii enim de Gentibus ignem venerabantur, alii aquam. BEDA, cap. XXXVIII, super *Ab infantia.* Vel in hoc dæmonioca significantur quod qui originalis culpæ reatum astricti veniunt in mundum, Christi secundum gratiam salvandi. [5] Ignis autem ad fervorem iracundiæ referendus est, aqua ad voluptates carnis, quæ dissolvere mentem per delicias solent. Non autem puero qui vim patiebatur, sed dæmoni qui inferebat comminatus est : quia qui peccantem emendare desiderat, vitium utique increpando, et execrando debet exterminare, sed hominem amando refovere. HIERONYMUS, super *Surde, et mute spiritus.* Imputat Dominus spiritui quod homini præstat, dicens : *Surde et mute spiritus,* quia ille nunquam audiet, nec loquetur quod [6] peccator pœnitens audit et loquitur. Exiens autem dæmon ab homine nunquam revertitur, si homo cor suum seraverit clavibus humilitatis et caritatis, et ostium obtinuerit immunitatis. Factus est homo sanatus velut mortuus : sanatis etenim dicitur Coloss. III, « Mortui estis, et vita vestra abscondita est cum Christo in Deo. » THEOPHYLACTUS, a med. *Comm.* Sed si Jesus, idest evangelicus sermo, teneat manum, idest virtutem activam ; tunc a dæmone liberabimur. Vide etiam quod primo Deus nos juvat, deinde requiritur a nobis quod bonum operemur : unde dicitur, quod *Jesus elevavit illum,* in quo ostenditur Dei auxilium : *et surrexit,* in quo monstratur homini studium. BEDA, cap. XXXVIII. Dum autem docet Dominus Apostolos quomodo dæmon nequissimus debeat expelli, omnes instituit ad vitam ; ut scilicet noverimus graviora quæque, vel immundorum spiritum, vel hominum, tentamenta, jejuniis et orationibus esse superanda: iram quoque Domini, cum in ultionem scelerum nostrorum fuerit accensa, hoc remedio singulari posse placari. Jejunium autem generale est non solum ab escis, sed a cunctis illecebris abstinere carnalibus, immo ab omnibus vitiorum passionibus. Sic et oratio generalis non solum in verbis est quibus divinam clementiam invocamus, verum etiam in omnibus quæ in obsequium nostri conditoris fidei devotione gerimus, teste Apostolo qui ait I Thessalonic. V, « Sine intermissione orate. » HIERONYMUS, super *Hoc genus dæmoniorum.* Vel sultitia, quæ ad luxuriam carnis pertinet, sanatur ; ira, et ignavia oratione depellitur. Medicina cujusque vulneris adhibenda est ei. Non sanat oculum quod calcaneo adhibetur. Jejunio passiones corporis et oratione pestes sanandæ sunt mentis.

4. Et inde profecti prætergrediebantur Galilæam : nec volebat quemquam scire; docebat autem discipulos suos, et dicebat illis, quoniam Filius hominis tradetur in manus hominum, et occident eum; et occisus, tertia die resurget. At illi ignorabant verbum, et timebant interrogare eum. Et venerunt Capharnaum. Qui cum domi essent, interrogabat eos : Quid in via tractabatis? At illi tacebant : siquidem in via inter se disputaverant quis eorum major esset. Et residens vocavit duodecim, et ait illis : Si quis vult primus esse, erit omnium novissimus, et omnium minister. Et accipiens puerum statuit eum in medio eorum; quem cum complexus esset, ait illis :

[1] Al. : « perfectionem. » — [2] Al. : « CHRYSOSTOMUS. » — [3] Al. : « et modo. » — [4] Al. : « opera bona. » — [5] Sic A, B, C, D. — Al. : « venient in mundum rei, secundum gratiam salvandi. » Legit P. Nicolai : « veniunt in mundum, nonnisi secundum Christi fidem et gratiam salvandi. » — Parm. : « Christi gratia salvandi. » — [6] Al. omittitur : « quod. »

Quisquis unum ex hujusmodi pueris receperit in nomine meo, me recipit; et quicumque me susceperit, non me suscipit, sed eum qui misit me.

4. THEOPHYLACTUS, Marc. IX, a med. *Comment.* Post miracula interponit Dominus sermonem de passione, ne putaretur quod involuntarie passus est : unde dicitur : *Et inde profecti prætergrediebantur Galilæam* : *nec volebat quemquam scire*, idest se ibi esse. *Docebat autem et discipulos suos, et dicebat illis* : *quoniam Filius hominis tradetur in manus hominum; et occident eum.* BEDA, cap. XXXIX, in princ. Semper prosperis miscet tristia, ut cum repente venerit, non terreant Apostolos; sed præmeditatis animis ferant. THEOPHYLACTUS, a med. *Comm.* Postquam vero dixerat quod triste erat, tunc adjungit quod lætificare debet : unde sequitur : *Et occisus, tertia die resurget* : ut disceremus ex hoc quod post angustias lætitiæ subsequuntur.

Sequitur : *At illi ignorabant verbum, et timebant eum interrogare.* BEDA, cap. XXXIX. Hæc ignorantia discipulorum non tam de tarditate ingenii, quam de amore nascitur Salvatoris, quia carnales adhuc, et mysterii crucis ignari, quem Deum verum cognoverant, mortuum credere nequibant; et quia per figura eum loquentem sæpe audire consueverant, horrentes eventum mortis ejus, etiam in eis quæ de sua traditione, ac passione aperte loquebatur, figurate aliquid significari volebant.

Sequitur : *Et venerunt Capharnaum.* HIERONYMUS, super *Et venerunt Capharnaum.* Capharnaum dicitur villa consolationis : et congruit interpretatio ad prædictam sententiam, qua dixerat : *Et occisus, tertia die resurget.*

Sequitur. *Qui cum domi essent, interrogabat eos* : *Quid in via tractabatis? At illi tacebant.* CHRYSOSTOMUS [1]. Matthæus autem dicit cap. XIX, quod accesserunt ad Jesum discipuli dicentes : « Quis putas major est in regno cœlorum? » Non enim ab initio narrationem incepit, sed tacuit de intelligentia Salvatoris circa discipulorum cogitationes et dicta; quamvis posset intelligi quod ea etiam quæ seorsum cogitabant, aut dicebant, dicebant ad eum, quia omnia erant ei ita cognita ac si ad eum dicta fuissent. Sequitur : *Siquidem inter se in via disputaverant, qui esset illorum major.* Lucas autem dicit cap. IX, quod « cogitatio intravit in discipulos, quis esset illorum major. » Cogitationem enim et intentionem eorum Dominus ex illorum verbis manifestavit secundum historiam evangelicam. HIERONYMUS, super *Qui cum domi essent.* Recte autem in via tractabant de principatu. Similis enim est hæc tractatio loco. Principatus enim sicut ingreditur, sic deferitur, et quamdiu tenetur, labitur et incertum est in qua mansione, idest in qua die, finiatur. BEDA, cap. XXXIX, non remote a princ. Inde autem videtur orta disputatio discipulorum de primatu, quia viderant Petrum, Jacobum et Joannem seorsum ductos in montem, secretumque eis ibi aliquid esse creditum; sed et Petro, secundum Matthæum, claves regni cœlorum esse promissas. Videns autem discipulorum cogitationes Dominus, curat desiderium gloriæ humilitate sanare et primatum non esse quærendum, prius simplici humilitatis commonet imperio : unde sequitur : *Et residens vocavit duodecim, et ait illis* : *Si quis vult primus esse, erit omnium novissimus, et omnium minister*, HIERONYMUS. Ubi notandum, quod illi euntes disputabant de principatu, ipse sedens docet humilitatem. Principes enim laborant, humiles quiescunt. CHRYSOSTOMUS. Appetebant quidem discipuli honorem habere a Domino; desiderium etiam eis inerat ut magnificarentur a Christo : quanto enim quis major est, tanto majoribus honoribus dignus existit : propter hoc non eorum desiderium impedivit, sed humilitatem introduxit. THEOPHYLACTUS, super *Si quis vult esse primus.* Non enim vult ut usurpemus nobis primatus, sed per humilitatem altitudinem consequamur [2]. Mox autem monet eos innocentiæ puerilis exemplo : unde sequitur : *Et accipiens puerum statuit eum in medio eorum.* CHRYSOSTOMUS, homil. LIX *In Matth.* ante med. Ipso visu eis persuadens humiles esse, et simplices : etenim ab invidia et vana gloria parvulus mundus existit [3], et a concupiscendo primatum. Non solum autem ait, Si tales efficiamini, mercedem magnam accipietis; sed et si alios tales

[1] Immo potius Victor Antiochenus ubi supra, paulo aliis verbis, et alia serie ordinatis. Ex edit. P. Nicolai. — [2] BEDA. Antithesis est illius dicit quod ex Beda jam superius notatum est, Christum scilicet commonere simplici humilitati imperio, primatum non esse quærendum. Prius autem nomine Bedæ prætermisso, ut ex Theophylacto notabatur. Ex edit P. Nicolai. — [3] Al. : « extitit. »

honorabitis propter me : unde sequitur : *Quem cum complexus esset, ait illis : Quisquis unum ex hujusmodi pueris recipit in nomine meo, me recipit.* BEDA, cap. XXXIX, super *Statuit eum in medio.* In quo vel simpliciter pauperes Christi ab his qui volunt esse majores, pro ejus ostendit honore recipiendos : vel malitia parvulos ipsos [1] esse suadet, ut simplicitatem sine arrogantia, caritatem sine invidia et devotionem sine iracundia conservent. Quod autem complectitur puerum, significat humiles suo dignos esse complexu, ac dilectione. Addidit autem, *In nomine meo*, ut formam virtutis quam, natura duce, puer observat, ipsi pro nomine Christi rationis industria sequantur. Sed quia se in pueris recipi docebat, ne putaretur hoc esse solum quod videbatur, subjunxit : *Et quicumque me susceperit, non me suscipit, sed eum qui me misit :* talem se utique ac tantum credi volens, qualis et quantus est Pater. THEOPHYLACTUS, a medio *Comm.* Vide quantum valet humilitas, Patris namque, et filii inhabitationem meretur, et etiam Spiritus sancti.

5. Respondit illi Joannes dicens : Magister, vidimus quemdam in nomine tuo ejicientem dæmonia qui non sequitur nos, et prohibuimus eum. Jesus autem ait : Nolite prohibere eum : nemo est enim qui faciat virtutem in nomine meo, et possit cito male loqui de me : qui enim non est adversum vos, pro vobis est. Quisquis enim potum dederit vobis calicem aquæ frigidæ in nomine meo, quia Christi estis, amen dico vobis non perdet mercedem suam; et quisquis scandalizaverit unum ex his pusillis credentibus in me, bonum est ei magis si circumdaretur mola asinaria collo ejus, et in mare mitteretur.

5. BEDA, cap. XXXIX, super *Magister, vidimus.* Joannes præcipua devotione Dominum amans, excludendum beneficio putavit eum qui non recte utatur officio : unde dicitur : *Respondit illi Joannes dicens? Magister, vidimus quemdam in nomine tuo ejicientem dæmonia, qui non sequitur nos, et prohibuimus eum.* CHRYSOSTOMUS [2]. Multi enim credentium charismata receperunt, nec tamen cum Christo erant; qualis erat hic qui dæmones ejiciebat : non enim, omnes ad omnia ordinate [3] se habebant : alii enim erant puræ vitæ, fidem autem tam perfecte non habebant : alii vero e contrario. THEOPHYLACTUS, inter med. et fin. *Comm.* Vel etiam quidam increduli videntes nomen Jesu virtuosum, dicebant et ipsi hoc nomen, et signa faciebant, licet divina gratia essent indigni : volebat enim Dominus etiam per indignos nomen suum ampliare. CHRYSOSTOMUS [4]. Non autem zelo, seu invidia motus Joannes prohibebat illum qui dæmones expellebat; sed volebat quod omnes qui nomen Domini invocabant, sequerentur Christum, et essent cum discipulis unum. Sed Dominus per hos qui miracula faciunt, licet sint indigni, alios provocat ad fidem, et ipsosmet per hanc ineffabilem gratiam inducit ut fiant meliores : unde sequitur; *Jesus autem ait: Nolite prohibere eum.* BEDA, cap. XXXIX, *In Marc.* In quo docet nominem a bono quod ex parte, habet, esse arcendum; sed ad hoc potius quod nondum habet: esse provocandum. CHRYSOSTOMUS [5]. Decenter autem eum non esse prohibendum ostendit consequenter dicens : *Nemo est enim qui faciat virtutes in nomine meo, et possit cito male loqui de me.* Hoc autem dicit propter eos qui in hæresim ceciderunt, quales erant Simon, et Menander et Cerintus, neque enim illi in nomine Christi miracula faciebat; sed deceptionibus quibusdam facere videbantur. Isti vero etsi non sequuntur nos, non tamen contra nos aliquid firmiter dicere valebunt, eo quod honorant in operando virtutes nomen meum. THEOPHYLACTUS, super *Ne prohibeatis illum.* Qualiter enim male de me loquitur qui ex nomine meo occasionem gloriæ habet, et per hoc quod ipsum invocat, miracula operatur?

Sequitur : *Qui enim non est adversum vos, pro vobis est.* AUGUSTINUS, *De cons. Evang.* lib. IV, cap. V, parum a princ. Videndum est, ne hoc illi sententiæ Domini videatur contrarium, ubi ait Luc. XI : « Qui mecum non est, adversum me est. » An hoc interesse aliquis dicet, quia hic discipulis ait, *Qui non est adversum vos, pro vobis est;* ibi autem de seipso locutus est, « Qui mecum non est, adversum me est? » quasi non posit cum illo non esse qui discipulis ejus tamquam membris ejus sociatur. Alioquin quomodo verum erit : « Qui vos recepit, me recepit? » Matth. X. Aut potest etiam non esse adversus eum qui fuerit adversus discipulos suos? Nam ubi erit illud : « Qui vos spernit, ...

[1] Al. omittitur : « ipsos. » — [2] Immo potius Victor Antiochenus ubi supra, copiosius tamen, et pluribus aliis interjectis. Ex edit. P. Nicolai. — [3] Al. : « ordinare. » — [4] Et hoc rursus Victoris Antiocheni potius est : quamvis eadem fere Theophylactus habet. Ex edit. P. Nicolai. — [5] Sive iterum Victor Antiochenus ubi supra. Ex edit. P. Nicolai.

nit, me spernit? » Luc. x. Sed nimirum hoc vult intelligi, intantum cum illo non esse aliquem, inquantum est adversus illum; et intantum adversus illum non esse, inquantum [1] cum illo est : exempli gratia, sicut iste qui in nomine Christi virtutes faciebat, et in societate discipulorum non erat, inquantum operabatur virtutes in illo nomine intantum cum ipsis erat, et adversus eos non erat; inquantum vero eorum societati non adhærebat, intantum cum ipsis non erat, et adversus eos erat. Sed quia illi hoc eum facere prohibuerunt in quo cum ipsis erat, dixit eis Dominus, *Nolite prohibere* : illud enim prohibere debuerunt quod extra eorum erat societatem, ut illi unitatem Ecclesiæ suaderent, non illud in quo cum illis erat, nomen scilicet Magistri, et Domini eorum in expulsione dæmonum commendans, sicut Ecclesia catholica facit, non improbans in hæreticis sacramenta communia, sed divisionem, vel aliquam adversam paci, veritatique sententiam : in hoc enim adversus nos sunt. CHRYSOSTOMUS [2]. Vel aliter. Hoc dicitur de credentibus in eum, qui tamen ipsum non sequuntur propter vitæ laxationem. Illud autem de dæmonibus dicitur, qui a Deo omnes student separare, et congregationem ejus dispergere.

Sequitur : *Quisquis enim potum dederit vobis calicem aquæ frigidæ in nomine meo, quia Christi estis, amen dico vobis, non perdet mercedem suam.* THEOPHYLACTUS, super *Quisquis ad bibendum dederit.* Quasi dicat : Non solum hunc qui in nomine meo miracula operatur, non prohibeo : sed et quisquis mininum quid dederit vobis propter nomen meum, et receperit vos propter me, non propter humanam gratiam, et mundanam, non perdet mercedem suam. AUGUSTINUS, *De conc. Evang.* lib. IV, cap. VI, circa med. Unde ostendit quod ille de quo Joannes suggesserat, non ita separabatur a societate discipulorum ut eam tamquam hæreticus improbaret; sed sicut solent homines nondum audere Christi suscipere sacramenta, et tamen nomini favere christiano, ita ut Christianos etiam suscipiant, et non ob aliud eis [3] nisi quia Christiani sunt obsequantur; de quibus dicit quod non perdent mercedem suam : non quia jam tuti atque securi sibi debeant videri ex hac benevolentia quam erga Christianos habent, etiam si Christi baptismo non abluantur, nec unitati ejus, incorporentur; sed quia ita jam Dei misericordia gubernentur ut ad ea quoque perveniant, atque ita securi de hoc sæculo abscedant. CHRYSOSTOMUS [4]. Et ne quis paupertatem alleget, ponit illud quo non contingit egere, scilicet calicem aquæ frigidæ; pro quo etiam consequetur mercedem. Non enim pretium dati, sed dignitas recipientium, et affectus dantium facit opus dignum mercede. Non solum autem recipiendos discipulos verbo ostendit ex mercede quam aliquis consequitur [5], sed etiam quia retrahitur a tormento. Sequitur : *Et qui scandalizaverit unum ex his pusillis credentibus in me, bonum est ei magis, si circumdaretur mola asinaria collo ejus, et in mare mitteretur;* quasi dicat : Si qui vos propter me honorant; mercedem habent; sic et inhonorantes, idest scandalizantes, ultimam accipient ultionem [6]. Ex manifestis autem nobis tormentum describit intolerabile, faciens mentionem molæ et submersionis : et non ait, Mola suspendatur in collo, sed *Bonum est ei* hoc sustinere, demonstrans quoniam eum gravius aliquod malum expectat. Pusillos autem in se credentes dicit eos qui invocant nomen ejus, non solum sequentes; etiam eos qui calicem [7] frigidum offerunt, et non operantur alia majora. Istorum autem neminem vult scandalizari, neque supplantari : hoc enim est prohibere nomen ejus invocare. BEDA, cap. XXXIX, *In Marc.* Recte autem qui scandalizari potest, pusillus appellatur : qui enim magnus est, quodcumque passus fuerit, non declinat a fide; qui autem pusillus est animo, et parvus, occasiones quærit quo scandalizetur. Propterea oportet nos maxime his consulere qui parvi sunt in fide, ne occasione nostri offendantur, et recedant a fide, ac decidant a

[1] Al. : « et cum illo esse, inquantum, etc. » — [2] Colligitur potius ex Victore Antiocheno ubi supra, æquivalenter, vel expresse, licet serie paululum immutata. Ex edit. P. Nicolai. — [3] Al. omittitur : « eis. » — [4] Vel potius iterum ex Victore Antiocheno colligitur : etsi aliquid horum Chrysostomus habet homil. XXXVI, *In Matth.* et similia quædam Theophylactus. De Theophylacto jam notaverat ad marginem editio Veneta Nicolini. Ex edit. P. Nicolai. — [5] Al. : « sequitur. » — [6] In margine citata Nicolini editionis legitur: « Hæc habentur a Chrysostomo hom. LIX, *In Matth.* circa med. » — [7] P. Nicolai ponit : « et eos quoque qui invocant nomen ejus, etiamsi eum non sequentes; immo etiam eos qui calicem, etc. »

salute. GREGORIUS, *Super Ezech.* hom. VII. Notandum tamen quod in nostro bono opere aliquando cavendum est scandalum proximi, aliquando autem pro nihiló contemnendum. Inquantum enim sine peccato possumus vitare proximi scandalum, debemus; si autem de veritate scandalum ponitur, utilius permittitur scandalum nasci, quam veritas relinquatur. GREGORIUS *In pastor.* I par. cap. II. Mystice autem in mola asinaria sæcularis vitæ circuitus, ac labor exprimitur, et per profundum maris extrema damnatio designatur. Qui ergo ad sanctitatis speciem deductus, vel verbo ceteros destruit, vel exemplo; melius profecto erat ut hunc ad mortem sub exteriore habitu terrena acta constringerent, quam sacra officia in culpa ceteris imitabilem demonstrarent : quia nimirum si solus caderet, utcumque hunc tolerabilior inferni pœna cruciaret.

6. Et si scandalizaverit te manus tua, abscinde illam. Bonum est tibi debilem introire in vitam, quam duas manus habentem ire in gehennam, in ignem inextinguibilem, ubi vermis eorum non moritur, et ignis non extinguitur. Et si pes tuus te scandalizat, amputa illum. Bonum est tibi claudum introire in vitam æternam, quam duos pedes habentem mitti in gehennam ignis inextinguibilis, ubi vermis eorum non moritur, et ignis non extinguitur. Quod si oculus tuus scandalizat te, ejice illum. Bonum est tibi luscum introire in regnum Dei, quam duos oculos habentem mitti in gehennam ignis, ubi vermis eorum non moritur, et ignis non extinguitur. Omnis enim igne salietur, et omnis victima sale salietur. Bonum est sal. Quod si sal insulsum fuerit, in quo illud condietis? Habete in vobis sal, et pacem habete inter vos.

6. BEDA, cap. XXXIX *In Marc.* Quia supra docuerat Dominus ne scandalizaremus eos qui credunt in eum, nunc consequenter admonet quantum cavere debeamus eos qui scandalizare nos, idest verbo, vel exemplo suo ad ruinam peccati propellere, certant; unde dicitur : *Et si scandalizaverit te manus tua, abscinde illam.* CHRYSOSTOMUS [1], hom. LX *In Matth.* Non de membris hoc dicit, sed de propinquis amicis, quos quantum ad necessaria in membrorum ordine nos habemus : nihil enim tam nocivum ut perniciosa societas. BEDA, cap. XXXIX. Manum quippe nostram appellat necessarium amicum, cujus auxilio quotidiano opus habemus; sed si talis nos lædere in causa animæ voluerit, excludendus est a nostra societate, ne si cum perdito in hac vita partem habere : volumus, simul in futuro cum illo pereamus : unde sequitur : *Bonum est tibi debilem introire in vitam, quam duas manus habentem ire in gehennam, in ignem inextinguibilem.* GLOSSA. Debilem dicit adjutorio alicujus amici privatum : nam melius est absque amico ire in vitam, quam cum eo ire in gehennam. HIERONYMUS, super *Bonum est tibi.* Vel aliter. *Bonum est tibi debilem ingredi in vitam;* idest, sine cupito principatu, *quam duas manus habentem.* Duæ manus principatus sunt humilitas et superbia. Abscinde superbiam, tenens humilem principatum. CHRYSOSTOMUS [2]. Deinde testimonium propheticum ex Isaia propheta inducit, dicens : *Ubi vermis eorum non moritur, et ignis non extinguitur.* Non de sensibili verme hoc dicit, sed vermem conscientiam vocat mordentem animam, quod non sit operata bonum. Unusquisque enim sui ipsius accusator fiet, rememorans quæ gessit in vita mortali, et sic eorum vermis immortalis permanet. BEDA, cap. XXXIX. Sicut autem vermis est dolor interius accusans, sic ignis est pœna extrinsecus sæviens. Vel in verme putredinem gehennæ, sicut in ignem ardorem designat. AUGUSTINUS, XXI *De civ. Dei* cap. IX. Utrumque autem horum, ignem scilicet, ac vermem, qui volunt ad animæ pœnas, non ad corporis pertinere, dicunt etiam uri dolore animæ, sero ac infructuose pœnitentis, eos qui fuerint a regno Dei separati; et ideo ignem pro isto dolore urente non incongrue poni posse contendunt, secundum illud Apostoli II Corinth. XI : « Quis scandalizatur, et ego non uror? » Eumdem etiam dolorem [3] vermem putant intelligendum esse, secundum illud Proverb. XXV : « Sicut tinea vestimentum et vermis lignum, sic mœror excruciat cor viri. » Qui vero pœnas [4] et animæ, et corporis in illo supplicio futuras esse non dubitant, igne uri corpus, animam vero rodi quodammodo verme mœroris affirmant; quod etsi credibilius dicitur; quia utique absurdum est ibi dolorem aut corporis, aut animæ defuturum; ego tamen facilius existimo ut ad corpus utrumque dicam pertinere quam neutrum : et ideo tacitum esse in istis di-

[1] Eadem quoque habet Victor Antiochenus super hunc locum. Ex edit. P. Nicolai. — [2] Quod autem subjungitur ex Chrysostomo, est Victoris Antiocheni ubi supra. Ex edit. P. Nicolai. — [3] Al. deest : « dolorem. » — [4] Al. : « qui si pœnas, etc. »

vinæ Scripturæ verbis animi dolorem, quia consequens esse intelligitur ut corpore dolente animus quoque crucietur. Eligat ergo quisque quod placet : aut ignem tribuere corpori, animæ vermem, hoc proprie, illud tropice; aut utrumque proprie corpori. Possunt enim animalia etiam in ignibus vivere, in ustione sine consumptione, in dolore sine morte per miraculum potentissimi creatoris.

Sequitur : *Et si pes tuus scandalizat te.* Beda, cap. xxxix *In Marc.* a med. Pes amicus dicitur propter ministerium discursus, quasi nostris [1] usibus accomodatus. Sequitur : *Quod si oculus tuus scandalizat te.* Oculus dicitur amicus utilis atque sollicitus et acutus ad perspiciendum. Augustinus, *De cons. Evang.* lib. IV, cap. vi, a med. Hic profecto apparet quod illi qui nomini Christi, sunt devoti, et priusquam Christianorum numero socientur, utiliores sunt quam hi qui, cum jam Christiani appellentur et christianis sacramentis imbuti sint, talia suadent et eos quibus ea persuaserint, secum in æternam pœnam pertrahant : quos membrorum corporalium nomine, tamquam manum vel oculum scandalizantem, jubet erui a corpore, hoc est ab ipsa unitatis societate ; ut sine his potius veniatur ad vitam, quam cum eis eatur in gehennam. Hoc ipso autem separantur a quibus separantur, quod eis mala suadentibus, hoc est scandalizantibus, non consentiunt. Et si quidem omnibus bonis cum [2] quibus eis societas est, de hac perversitate innotescunt, ab omni penitus societate atque ab ipsa divinorum sacramentorum participatione separentur. Si autem quibusdam ita noti sunt, pluribus autem ista eorum est ignota perversitas; ita tolerandi sunt ut neque illis ad iniquitatis communionem consentiatur, neque propter illos bonorum societas deseratur. Beda, cap. xxxix, a medio illius. Quia vero Dominus tertio mentionem vermis et ignis fecerat, ut hoc valeamus evitare tormentum, subdit : *Omnis enim igne salietur.* Fœtor enim vermium de corruptione solet nasci carnis et sanguinis; ideoque caro recens sale conditur, ut exsiccato humore sanguineo, vermescere nequeat. Et quidem quod sale salitur, vermis putredinem arcet; quod vero igne salitur, idest ignibus sale aspersis reconditur, non solum vermes abjicit, sed ipsam quoque carnem consumit. Caro ergo et sanguis vermes creat : quia delectatio carnalis, cui condimentum continentiæ non resistit, pœnam luxuriosis generat æternam ; cujus fœtorem quisquis vitare desiderat, et corpus sale continentiæ, et mentem studeat condimento sapientiæ ab erroris et vitiorum labe castigare. Sal enim dulcedinem sapientiæ, ignis Spiritus sancti gratiam designat. Dicit ergo : *Omnis igne salietur :* quia omnis electus sapientia spirituali debet a corruptione concupiscentiæ carnalis expurgari. Vel ignis est tribulationis, quo patientia fidelium, ut perfectum opus habere possit, exercetur. Chrysostomus [3]. Simile autem est huic quod dicit Apostolus I Corinth. iii : « Uniuscujusque opus quale sit ignis probabit. »

Postea Levitici cap. ii, testimonium introducit dicens : *Et omnis victima salietur.* Hieronymus, super illud, *Et omnis victima.* Victima Domini est genus humanum, quod hic ratione sapientiæ salitur, dum corruptio sanguinis, custodia putredinis et mater vermium, consumetur, et illic purgatorio igni examinabitur. Beda, cap. xxxix, aliq. ante finem. Possumus et ita intelligere : quod altare Dei sit cor electorum; hostiæ vero et sacrificia in hoc altari offerenda, bona sunt opera fidelium. In omnibus autem sacrificiis sal debet offerri : quia nullum est opus bonum quod non sal sapientiæ ab omni corruptione vanæ laudis ceterisque pravis sive superfluis cogitationibus expurgat. Chrysostomus. Vel hoc dicitur, quia omne munus victimæ nostræ, quæ est secundum orationem et proximi subventionem, salitur igne divino, de quo dicitur, Luc. xii, *Ignem veni mittere in terram* : de quo subditur : *Bonum est sal*, idest ignis dilectionis [4]. *Quod si sal insulsum fuerit,* idest seipso privatum, et propria qualitate per quam dicitur bonum, *in quo illud condietis*? Sunt enim sales sal habentes, qui scilicet habent gratiæ plenitudinem; et sunt sales sal non habentes : qui enim non sunt pacifici, sal sunt insulsum. Beda, cap. xxxix, paulo ante finem. Vel *bonum est sal* : bonum

[1] Al. : « in nostris. » — [2] Al. deest : « cum : » item : « cum quibus eis notitia est. » — [3] Quod autem subjungitur ex Chrysostomo, est Victor is Antiocheni ubi supra. Ex edit. P. Nicolai. — [4] Hanc appendicem Victor Antiochenus ubi supra non habet; quamvis ex illo tantum cetera desumpta sint, sed alia serie; nec occurrit unde sit sub his verbis, licet ab eodem Victore ac Theophylacto aliquatenus indicetur. Ex edit. P. Nicolai.

est Dei verbum audire frequentius et sale sapientiæ spiritualis cordis arcana condire. THEOPHYLACTUS, circa finem *Comment.* Sicut enim sal carnes conservat, et vermes eas non sinit generari ; sic et sermo doctoris, si desiccativus erit, carnales homines constringit et in eis inextinguibilem vermem non sinit generari : si vero sit insulsus, idest si virtutem desiccativam et conservativam non habeat, in quo condietur ? CHRYSOSTOMUS[1]. Vel secundum Matthæum, discipuli Christi sunt sal, qui totum orbem conservant, resistentes putredini, quæ est ab idololatria et fornicatione peccatorum. Potest etiam intelligi quod unusquisque nostrum habeat tantum salis quantum capax est Dei gratiarum : unde et Apostolus conjungit gratiam sali, dicens Coloss. IV : « Sermo vester sit in gratia sale conditus. » Sal etiam est Dominus Jesus Christus, qui fuit sufficiens totam terram conservare et multos in terra fecit sales : quorum si aliquis marcescat possibile est enim et bonos in putredinem transmutari dignum est ut foras mittatur. HIERONYMUS, super illud *bonum est sal.* Vel aliter. Sal insulsum est qui amat principatum et increpare non audet : unde sequitur : *Habete in vobis sal, et pacem habete inter vos* : ut scilicet salsedinem correptionis amor proximi temperet et dilectionem proximi sal justitiæ condiat. GREGORIUS, *Super Ezech*[2]. *ubi supra.* Vel hoc dicitur contra quosdam, quos dum major scientia [3] erigit, a ceterorum societate disjungit ; et quo plus sapiunt, eo a concordiæ virtute resipiscunt. GREGORIUS, *In Pastor.* II par. cap. IV. Qui etiam loqui sapienter nititur, magnopere metuat ne ejus eloquio audientium unitas confundatur ; ne dum sapiens videri desiderat, unitatis compagem insipienter abscindat. THEOPHYLACTUS. Vel qui constringit se vinculo dilectionis ad proximum, hic salem habet, et ex hoc pacem cum fratre suo. AUGUSTINUS, *De cons. Evang.* lib. IV, cap. VI. Hæc Marcus Dominum locutum fuisse contextim commemorat ; et aliqua posuit quæ nullus alius Evangelistarum posuit, alia vero quæ Matthæus quoque posuit, et aliqua quæ Matthæus et Lucas : sed illi ex aliis occasionibus et in alio rerum ordine ; unde mihi videtur etiam hoc loco Dominum ideo [4] dixisse quæ aliis locis dixit, quia satis pertinebant ad hanc ipsam ejus sententiam, qua vetuit prohiberi virtutes in nomine suo fieri, etiam ab illo qui cum discipulis eum non sequebatur.

[1] Partim ex illo, *In Matth.* hom. XV, partim ex Victore Antiocheno super hunc locum, et ex Theophylacto super eumdem colligitur, sed non iisdem verbis. Ex edit. P. Nicolai. — [2] Immo potius libro *De cura Pastorali* par. III, admonit. XXIII, licet aliquid huc pertinens habeat hom. IV et VIII *Super illud Ezech.* aliis verbis. Ex edit. P. Nicolai. — [3] Al. : « conscientia. » — [4] Al. deest : « ideo. »

CAPUT DECIMUM

1. Et inde exurgens, venit in fines Judææ ultra Jordanem; et conveniunt iterum turbæ ad eum; et sicut consueverat, iterum docebat illos. Et accedentes Pharisæi interrogabant eum, si licet viro uxorem dimittere, tentantes eum. At ille respondens dixit eis : Quid vobis præcepit Moyses? Qui dixerunt : Moyses permisit libellum repudii scribere, et dimittere. Quibus respondens Jesus ait : Ad duritiam cordis vestri scripsit vobis præceptum istud. Ab initio autem creaturæ, masculum et feminam fecit eos Deus. Propter hoc relinquet homo patrem suum et matrem, et adhærebit ad uxorem suam, et erunt duo in carne una. Itaque jam non sunt duo, sed una caro. Quod ergo Deus conjunxit, homo non separet. Et in domo iterum discipuli ejus de eodem interrogaverunt eum. Et ait illis : Quicumque dimiserit uxorem suam et aliam duxerit, adulterium committit super eam; et si uxor dimiserit virum suum et alii nupserit, mœchatur.

1. Beda [1], cap. xl *In Matth.* in princ. Hucusque Marcus ea narravit de Domino quæ in Galilæa et fecit et docuit; hic incipit enarrare quæ in Judæa fecit et docuit sive passus est : et primo quidem trans Jordanem ad orientem; et hoc est quod dicitur : *Et inde exurgens venit in fines Judææ ultra Jordanem.* Deinde etiam circa Jordanem, quando venit Hiericho, Bethaniam et Hierosolymam. Et cum omnis Judæorum provincia generaliter ad distinctionem aliarum gentium Judæa sit dicta, specialius tamen meridiana ejus plaga appellabatur Judæa, ad distinctionem Samariæ, Galilææ, Decapolis et ceterarum in eadem provincia regionum. Theophylactus, *Marc.* x, in princ. *Comm.* Visitat autem regionem Judææ, quam sæpe propter Judæorum æmulationem reliquerat : quia passio in ea erat futura : non tamen ascendit tunc Hierosolymam, sed Judææ confinia, ut turbæ non malitiosæ proficerent : Hierosolyma enim erat operatrix omnis nequitiæ ob malitiam Judæorum : unde sequitur : *Et conveniunt iterum turbæ ad eum : et sicut consueverat, iterum docebat illos.* Beda, cap. xl, paulo a princ. Notanda est mentium distantia in turbis et Pharisæis : hac conveniunt ut doceantur, et sui sanentur infirmi, sicut Matthæus commemorat; illi accedunt ut Salvatorem tentando decipiant : unde sequitur : *Et accedentes Pharisæi interrogant eum, si licet viro uxorem dimittere, tentantes eum.* Theophylactus, cap. x, circa princ. *Commen.* Accedunt quidem non deserentes eum, ne turbæ in eum crederent; sed continue accedentes credebant eum in dubitationem deducere, et eum per interrogationes confundere. Proposuerunt autem ei quæstionem ex utraque parte præcipitium habentem : ut si dicat, quod licet vero uxorem dimittere, vel non licet; accusarent ipsum contradicentes eidem ex dogmatibus Moysi. Christus igitur sapientia ipsa respondit eis responsionem illorum laqueos fugientem. Chrysostomus, homil. LXIII *In Matth.* aliq. a princ. Interrogatus enim si licet, non statim respondit, Non licet, ne tumultuentur; sed primo eis legis sententiam voluit respondere, ut quod eum dicere oportebat, hoc illi responderent : unde sequitur : *At ille respondens ait : Quid vobis præcipit Moyses?* Sequitur : *Qui dixerunt : Moyses permisit libellum repudii scribere et dimittere.* Proponunt quidem Moysen hoc dixisse, aut propter interrogationem Salvatoris, aut volentes in eum virorum multitudinem incitare. Etenim hoc Judæis erat indifferens, et omnes hoc operabantur tamquam a lege permissum. Augustinus, *De cons. Evang.* lib. IV, cap. lxii. Nihil autem ad rei veritatem interest utrum Domino separationem prohibenti, et sententiam suam de lege firmanti, ipsæ turbæ, ut Matthæus narrat, intulerint quæstionem de libello repudii per eumdem Moysen sibi permisso, an hoc quidem illi de præcepto Moysi illos interro-

[1] Quo ad posteriorem tantum partem, sed priorem, quam et expresse *Glossa* ponit, præsupponens. Ex edit. P. Nicolai.

ganti responderint, ut Marcus ut dicit : nam et voluntas ejus ita se habebat ut non eis redderet rationem cur illud Moyses permiserit, nisi prius ipsi hoc commemorassent. Cum ergo voluntas loquentium, cui debent verba servire, ab Evangelista utroque monstrata sit, nihil interest jam, licet diversus inter ambos fuerit modus narrandi. Potest etiam hoc intelligi quod, sicut dicit Marcus, prius eos de uxore dimittenda interrogantes, Dominus vicissim interrogavit quid eis præcepit Moyses ; qui cum respondissent, Moysen permisisse libellum repudii scribere, et dimittere, respondit eis de ipse lege per Moysen data, quomodo Deus instituerit conjugium masculi, et feminæ, dicens ea quæ ponit Matthæus quibus auditis, illi id quod ei primo interroganti responderant, repetierunt, dicentes : *Quid ergo mandavit Moyses*? Augustinus, *Contra Faustum* lib. XIX, cap. xxvi. Nolebant autem dimitti uxorem a viro, qui hanc interposuit moram, ut in dissidium animus præceps, libelli conscriptione retactus absisteret, præsertim quia, ut perhibent, apud Hebræos scribere litteras Hebræas nulli fas erat nisi solis scribis. Ad hos igitur quos oporteret esse prudentes legis interpretes, et justos dissidii dissuasores, lex mittere voluit eum quem jussit libellum dare repudii, si dimisisset uxorem. Non enim poterat ei scribi libellus, nisi ab ipsis, quem per hanc occasionem et necessitatem venientem quodammodo in manus suas bono consilio regerent, atque inter ipsum et uxorem pacifice agendo dilectionem, concordiamque suaderent. Quod si tantum intercederet odium ut extingui, emendarique non posset, tunc utique scriberetur libellus : quia frustra non dimitteret quam sic odisset ut ad debitam conjugio caritatem nulla prudentium suasione revocaretur : propter hoc subditur : *Quibus respondens Jesus ait* : *Ad duritiam cordis vestri scripsit vobis præceptum istud.* Magna enim duritia erat, quæ nec per libelli interpositionem, ubi dissuadendi locus justis, et prudentibus tribuebatur, solvi, vel flecti posset ad recipiendam, vel revocandam conjugii caritatem. Chrysostomus [1]. Vel dicitur, *Ad duritiam cordis vestri* : quia si anima fuerit purgata desideriis, et ira, possibile est mulierem nequissimam tolerare. Multiplicatis autem in anima passionibus prædictis, multa mala contingent circa odiosum connubium Sic igitur ab incusatione eorum Moysen eripit, qui dederat legem, et totum in eorum caput convertit. Sed quia grave, erat quod dictum est, statim ad antiquam legem sermonem reducit, dicens : *Ab initio autem creaturæ, masculum, et feminam fecit eos Deus.* Beda, cap. xl, super *Masculum et feminam.* Non ait, Masculum et feminas, quod ex priorum repudio quærebatur; sed *Masculum et feminam*, ut unius conjugii consortio necterentur. Chrysostomus, homil. LXIII, *In Matth.* super « Erunt duo in carne una. » Si autem voluisset hanc quidem dimitti, et alteram introduci, creasset plurimas mulieres. Nec solum homini Deus mulierem conjunxit; sed et relinquere parentes præcepit, et mulieri adhærere : unde sequitur : *Et dixit*, scilicet Deus per Adam : *Propter hoc relinquet homo patrem suum, et matrem suam, et adhærebit ad uxorem suam* : ex ipso modo locutionis inseparabilitatem matrimonii demonstrans, quia dicit, *Adhærebit.* Beda, super *Adhærebit uxori.* Et similiter quia dicit, *Adhærebit ad uxorem suam,* non ad uxores.

Sequitur : *Et erunt duo in carne una.* Chrysostomus, hom. LXIII *ubi supra.* Idest, ex una radice facti, in unum corpus convenient.

Sequitur : *Itaque jam non sunt duo, sed una caro.* Beda, cap. xl. Primum igitur nuptiarum est ex duabus unam carnem fieri. Castitas juncta spiritui, unus efficitur spiritus [2]. Chrysostomus, homil. LXIII *In Matth.* ibid. Post hoc terribile faciens argumentum, non dixit, Ne dividatis, sed conclusit : *Quod ergo Deus conjunxit : homo non separet.* Augustinus, *Contra Faustum* lib. XIX, cap. xxix. Ecce Judæi ex libris Moysi convincuntur, non esse uxorem dimittendam, qui secundum voluntatem legis Moysi arbitrabantur se facere [3] cum dimitterent. Similiter et illud hinc ipso [4] Christo attestante cognoscimus Deum fecisse, et conjunxisse masculum et feminam; quod Manichæi negando damnantur; non jam Moysi libris, sed Christi Evangelio resistentes.

[1] Non expresse quod ad omnia, nec eodem tenore quo hic, sed sparsim quo ad aliqua tantum hom. XLIII, *In Matth.* nec cetera occurrunt. Ex edit. P. Nicolai. — [2] Legit P. Nicolai : « Præmium igitur nuptiarum est ex duabus unam carnem fieri : castitate enim juncta spiritui; unus efficitur spiritus. » — [3] Al. : « arbitrantur. » — [4] Al. : « cum ipso. »

Beda, cap. xl. *Quod ergo Deus conjunxit*, unam faciendo carnem viri et feminæ, hoc homo non potest separare, sed solus Deus. Homo separat quando propter desiderium secundæ uxoris primam dimittimus; Deus separat quando ex consensu propter servitutem Dei sic habemus uxores quasi non habentes. Chrysostomus [1]. Si autem duo quos Deus conjunxit, separari non debent ; multo magis Ecclesiam, quam Deus Christo conjunxit, ab eo non convenit separare. Theophylactus, *Marc.* x sup. *Et in domo.* Quia vero scandalizabantur discipuli, tamquam ex prædictis non plene eis fuerit satisfactum, an propter hoc eum [2] iterum interrogant : unde sequitur : *Et in domo iterum discipuli ejus de eodem interrogaverunt eum.* Hieronymus, in princ. *Comment.* in cap. x. Secunda interrogatio ab Apostolis iterum dicta est : quia [3] de eadem re, de qua Pharisæi, eum interrogaverunt, idest de conjugi statu : et hoc proprie dicit [4] Marcus [5]. Iterata enim Verbi sententia, non fastidium, sed ésuriem, et sitim præstat : « unde qui me comedunt, adhuc esurient : et qui me bibunt, adhuc sitient : » Eccli. xxiv. Meliflua enim sapientiæ eloquia gustata, diligentibus multimodum saporem reddunt: unde Dominus iterato discipulos instruit : nam sequitur : *Et dixit illis* : *Quicumque dimiserit uxorem suam, et aliam duxerit, adulterium committit super eam.* Chrysostomus [6]. Adulterium vocat non cum sua simul esse : non enim est sua quam accepit, prima derelicta ; et propter hoc committit adulterium super eam, idest super secundam quam introducit. Idem autem est de muliere : unde sequitur : *Et si uxor dimiserit virum suum, et alii nupserit, mœchatur.* Non enim alteri, ut proprio viro potest conjungi, si proprium derelinquat. Et quidem lex prohibuit adulterium manifestum ; sed [7] Salvator hoc non manifestum, neque ab omnibus notum, naturæ tamen contrarium. Beda, cap. xl, sup. *Quicumque dimiserit.* In Matthæo vero cap. xix, scriptum est plenius : « Quicumque dimiserit uxorem suam, nisi ob fornicationem. » Una ergo solummodo carnalis est causa fornicatio; una spiritualis, timor Dei, ut uxor dimittatur, sicut multi religionis causa fecisse leguntur. Nulla autem causa est Dei lege perscripta, ut vivente ea quæ relicta est, alia adducatur. Chrysostomus [8]. Quod autem Matthæus dicit, Pharisæis hæc verba dixisse, Marcus vero discipulis, non est contrarium : contingit enim hæc et his et illis dicta esse.

2. Et offerebant illi parvulos, ut tangeret illos. Discipuli autem comminabantur offerentibus. Quos cum videret Jesus, indigne tulit, et ait illis : Sinite parvulos venire ad me, et ne prohibueritis eos : talium enim est regnum Dei. Amen dico vobis : quisquis non receperit regnum Dei velut parvulus, non intrabit in illud. Et complexans eos, et imponens manus super illos, benedicebat eos.

2. Theophylactus, *Marc.* x, super *Et attulerunt.* Ostensa superius nequitia Pharisæorum Christum tentantium, nunc ostenditur multa fides turbarum, quæ tantum manuum impositione putabant Christum benedicere parvulos quos illi offerebant : unde dicitur : *Et offerebant illi parvulos, ut tangeret eos.* Chrysostomus, homil. LXIII *In Matth.* Sed discipuli prohibebant offerentes, propter Christi dignitatem; et hoc est quod subditur : *Discipuli autem comminabantur offerentibus.* Salvator autem erudiens discipulos sapere moderata et tumorem conculcare mundanum, accipit pueros, et eis prænuntiat regnum Dei : unde sequitur : *Et dixit illis* : *Sinite parvulos venire ad me, et ne prohibueritis eos.* Origenes, tract. vii *In Matth.*, ante finem. Si quis ergo eorum qui doctrinam ecclesiasticam profitentur, videat aliquem offerentem quosdam stultos mundi et ignobiles et infirmos, qui propter hoc appellati sunt pueri et infantes non prohibeat quasi sine judicio facientem eum qui offert tales [9] Salvatori. Post hoc exhortatur discipulos suos jam viros constitutos condescendere utilitatibus puerorum, ut fiant pueris quasi pueri, ut pueros lucrentur. Nam et ipse cum in forma Dei esset, humilians se factus est puer : unde subdit : *Talium est enim regnum Dei.* Chrysostomus, hom.

[1] Colligitur potius ex Auctore *Operis imperfecti*, hom. XXXII, *In Matth.* et aliquid simile Theophylactus habet *In Matth.* cap. xix. Ex edit. P. Nicolai. — [2] Al. : « enim. » — [3] Al. deest : « quia. » — [4] In quatuor exemplis supra citatis omittitur : « dicit Marcus. » — [5] Sic A, B, C, D, et P. Nicolai. — Parm. addit : « Glossa. »

[6] Quod ex Chrysostomo subjungitur, colligi potest ex Victore Antiocheno, etsi aliis verbis. Ex edit. P. Nicolai. — [7] Al. desideratur : « sed. » — [8] Et hoc iterum est Victoris Antiocheni, verbis paululum immutatis. Ex edit. P. Nicolai. — [9] Al. : « talem. »

LXIII, *ibid.* Etenim ab omnibus passionibus pura existit anima pueri : propter hoc oportet ut hæc ex voluntate operemur quæ pueri habent per naturam. Theophylactus, super *Talium est regnum cœlorum.* Unde non dixit, Horum est regnum Dei, sed *Talium*, scilicet habentium ex studio et labore innocentiam et simplicitatem quam habent pueri ex natura. Puer enim non odit, neque malitiose aliquid operatur, neque verberatus a matre discedit ; sed etsi eum vilibus induat vestimentis, præfert ea regalibus indumentis : sic et ille qui vivit secundum virtutem Ecclesiæ matris suæ, nihil huic præhonorat, neque etiam reginam multorum voluptatem : unde et Dominus subdit : *Amen dico vobis : Quisquis non receperit regnum Dei velut parvulus, non intrabit in illud.* Beda, cap. xl. Idest, nisi talem habueritis innocentiam, et animi puritatem, sicut parvulus habet, regnum cœlorum non poteritis intrare. Aliter. Regnum Dei, idest doctrinam Evangelii, sicut parvulus, recipere jubemur : quia quomodo parvulus in discendo non contradicit doctoribus, neque rationes, et verba componit eis resistens ; sed fideliter suscipit quæ docent, et cum metu obtemperat, et discit, ita et nos obediendo simpliciter, et sine ulla contradictione Verbum Domini suscipere debemus.

Sequitur : *Et complexans eos, et imponens manus super illos, benedicebat eos.* Chrysostomus [1]. Bene autem amplexatur eos ad benedictionem tamquam in proprium sinum elevans, propitiatus facturam suam ab eo cadentem ab initio, et divisam. Imponit autem parvulis manus, docens divinæ virtutis operationem. Et quidem secundum consuetudinem aliorum, manus imponit ; sed non secundum consuetudinem operatur : Deus enim existens, humanum modum servabat tamquam verus homo factus. Beda, ibid. super *Et complexans eos.* Complexus etiam benedixit parvulos, ut humiles spiritu sua benedictione, et gratia, et dilectione dignos esse significet.

3. Et cum egressus esset in viam, procurrens quidam genuflexo ante eum, rogabat eum, dicens : Magister bone, quid faciam ut vitam æternam percipiam? Jesus autem dixit ei : Quid me dicis bonum? Ne adulteres, ne occidas, ne fureris, ne falsum testimonium dixeris, ne fraudem feceris : honora patrem tuum et matrem. At ille respondens ait illi : Magister, hæc omnia observavi a juventute mea. Jesus autem intuitus eum, dilexit eum, et dixit ei : Unum tibi deest. Vade, quæcumque habes vende, et da pauperibus, et habebis thesaurum in cœlo; et veni sequere me. Qui contristatus in verbo, abiit mœrens : erat enim habens multas possessiones. Et circumspiciens Jesus, ait discipulis suis : Quam difficile qui pecunias habent in regnum Dei introibunt! Discipuli autem obtupescebant in verbis ejus. At Jesus rursus respondens, ait illis : Filioli, quam difficile est confidentes in pecuniis in regnum Dei introire! Facilius est camelum per foramen acus transire, quam divitem intrare in regnum Dei. Qui magis admirabantur dicentes ad semetipsos. Et quis potest salvus fieri? Et intuens illos Jesus ait : Apud homines impossibile est, sed non apud Deum; omnia enim possibilia sunt apud Deum.

3. Beda, cap. xl, sup. *Cum ingressus esset.* Audiverat quidam a Domino, tantum eos qui parvulorum volunt esse similes, dignos esse introitu regni cœlorum, atque ideo poscit sibi exponi non parabolis, sed aperte, quibus operum meritis vitam æternam consequi possit : unde dicitur : *Et cum egressus esset in viam, procurrens quidem genu flexo ante eum, rogabat eum, dicens : Magister bone, quid faciam ut vitam æternam percipiam?* Theophylactus, super *Quid faciendo vitam æternam percipiam?* Miror de hoc juvene, qui, omnibus aliis pro infirmitatibus ad Christum accedentibus, hic vitæ æternæ possessionem postulat, cum maligna sit passio avaritiæ, propter quam postmodum contristatus est. Chrysostomus, homil. LXIV *In Matth.* Quia vero accesserat ad Christum, tamquam ad hominem [2], et ad unum Judaicorum doctorum ; Christus tamquam homo respondit eidem : unde sequitur : *Jesus autem dixit ei? Quid me dicis bonum? Nemo bonus nisi unus Deus.* Hæc autem dicens non excludit homines a bonitate, sed a comparatione bonitatis divinæ. Beda, capit. xl, super illud, *Nemo bonus.* Unus autem Deus bonus, non Pater solus intelligendus est, sed et Filius, qui dicit Joan. x : « Ego sum pastor bonus ; » sed et Spiritus sanctus, quia dicitur, Luc. xi : « Pater de cœlis dabit Spiritum bonum petentibus se. » Ipsa enim una et individua Trinitas Pater, et Filius et Spiritus sanctus, solus et unus Deus bonus est. Non igitur Dominus se bonum negat, sed esse Deum significat ; non se magistrum bonum non esse, sed magistrum absque Deo nullum bonum esse tes-

[1] Immo potius Victor Antiochenus ubi supra. Ex edit. P. Nicolai. — [2] Al. : « tamquam homo ad hominem. »

tatur. Theophylactus, supra *Vade, et vende omnia quæ habes.* Voluit igitur Dominus per[1] hæc verba mentem juvenis facere altiorem, ut ipsum cognosceret tamquam Deum. Sed et aliud quidem innuit in his verbis : ut quando debes conferre cum aliquo, non adulando cum eo conferas, sed respicias radicem bonitatis et fontem Deum, et ei præstes honorem. Beda, cap. xl, super *Præcepta nosti.* Notandum autem, quod justitia legis suo tempore custodita, non solum bona terræ, verum etiam suis electoribus vitam conferebat : unde Dominus de vita æterna quærenti consequenter dixit : *Præcepta nosti? Ne adulteres, ne occidas* etc. Hæc est enim puerilis innocentia, quæ nobis imitanda proponitur, si regnum Dei volumus intrare : unde sequitur : *At ille respondens ait : Magister, hæc omnia observavi a juventute mea.* Non est putandus homo iste vel voto tentantis, ut quidam putaverunt, Dominum interrogasse, vel de sua vita esse mentitus; sed simpliciter ut vixerat esse confessus : quod patet ex hoc quod subditur : *Jesus autem intuitus eum, dilexit eum, et dixit ei.* Si aut mendacii aut simulationis noxa reus teneretur, nequaquam intuitus arcana cordis ejus diligere diceretur Jesus. Origenes, *Super Matth.* tract. viii, ante medium. In hoc enim quod dilexit eum vel osculatus est eum, videtur affirmasse professionem ejus, qui dixit se omnia ista implesse. Intendens enim mente in eum, vidit hominem ex bona conscientia confitentem. Chrysostomus. Dignum tamen est inquirere qualiter hunc dilexit, qui eum non erat secutus. Est autem hoc dicere, quoniam quantum ad priora dignus erat amore, quæ legis sunt observans a juventute; circa finem vero neque diminutionem prioris dilectionis consecutus est, sicut neque perfectionem suscepit. Etsi enim non excesserat mensuram humanam, Christi perfectionem non sequens; nullo tamen crimine existebat reus, juxta possibilitatem hominis legem observans; et in hac observatione Christus eum dilexit. Beda, cap. xl, super *Hæc omnia servavi a juventute mea.* Diligit enim Dominus eos qui mandata legis, quamvis minora, custodiunt; sed nihilominus quæ in lege minus fuerat his qui perfecti esse desiderant ostendit : quia non venit solvere legem, sed adimplere : unde sequitur : *Et dixit : Unum tibi deest. Vade, quæcumque habes vende, et da pauperibus, et habebis thesaurum in cœlo, et veni, sequere me.* Quicumque enim perfectus esse voluerit, debet vendere quæ habet, non ex parte, sicut Ananias fecit et Saphira, sed totum. Theophylactus, *ubi supra.* Et cum vendiderit, dare pauperibus, non histrionibus et luxuriosis. Chrysostomus[2], hom. VI *In Matth.* inter princ. et med. Bene autem non fecit æternæ vitæ mentionem, sed thesauri, dicens : *Et habebis thesauros in cœlo.* Quia enim de pecuniis erat sermo et de abrenuntiatione omnium, ostendit quod reddit plura his quæ præcepit relinquere, quanto majus est cœlum quam terra. Theophylactus, *ut supra.* Sed quia multi sunt pauperes non humiles, sed ebrii, aut aliquam aliam habentes malitiam; propter hoc dicit : *Et veni, sequere me.* Beda, cap. xl, *ibid.* Sequitur enim Dominum qui imitator ejus est, et per vestigia ejus graditur.

Sequitur : *Qui contristatus in verbo abiit mœrens.* Chrysostomus[3], homil. LXIV *In Matth.* ante med. Et causam tristitiæ subdit Evangelista dicens : *Erat enim possessiones habens multas.* Non enim eodem modo afficiuntur qui pauca habent, et qui multa. Adjectio enim acquisitarum divitiarum majorem flammam cupiditatis accendit.

Sequitur : *Et circumspiciens Jesus, ait discipulis suis : Quam difficile qui pecuniam habent, in regnum Dei introibunt!* Theophylactus, super *Difficile est divites intrare.* Non hoc dicit quod divitiæ malæ sint, sed habentes ipsas ut custodiant; decet enim non ipsas habere, idest retinere et custodire, sed eis in necessariis uti, et in servitio hominis esse. Chrysostomus, homil. LXIV *In Matth.* Dixit autem hoc Dominus discipulis pauperibus existentibus et nihil possidentibus, instruens eos inopiam non erubescere; et quasi excusando eis respondens, pro eo quod nihil eos habere concesserat. Sequitur : *Discipuli autem obstupuerunt in verbis ejus.* Manifestum est enim quoniam inopes existentes pro aliorum salute dolebant. Beda, *ibidem.* Sed quia inter pecunias habere et amare multa distantia est : unde et Salomon, Eccle. v, non ait, Qui

[1] Al. omittitur : « per. » — [2] Eadem quoque habet Victor Antiochenus in hunc locum. Ex edit. P. Nicolai. — [3] Rursus eadem habet Victor Antiochenus ubi supra. Ex edit. P. Nicolai.

habet, sed « Qui amat divitias, fructum non capit ex eis : » ideo Dominus obstupescentibus discipulis verba præmissæ sententiæ exponit : unde sequitur : *At Jesus rursus respondens ait illis : Filioli, quam difficile est confidentes in pecuniis in regnum Dei introire*? Ubi notandum est quod non ait, quam impossibile est; sed *Quam difficile est :* quod enim impossibile est, omnino fieri non potest; quod difficile, cum labore potest. CHRYSOSTOMUS, hom. LXIV *In Matth.* Vel dicens *difficile*, ostendit esse impossibile, et non simpliciter, sed cum quadam intentione; et hoc ostendit exemplo, dicens : *Facilius est camelum per foramen acus transire quam divitem intrare in regnum Dei.* THEOPHYLACTUS, *Marc.* X, super illud, *Facilius est.* Camelum siquidem oportet intelligere aut ipsum animal, aut funem illum crassum [1], quo naves magnæ utuntur. BEDA, capit. XL *In Marc.* Quomodo ergo vel in Evangelio Matthæus et Joseph, vel in veteri testamento quamplurimi divites intraverunt in regnum Dei? nisi forte, quia divitias vel pro nihilo habere vel ex toto relinquere, Domino inspirante, didicerunt. Altiore autem sensu, facilius est Christum pati pro dilectoribus suis, quam dilectores sæculi ad Christum posse converti. Cameli enim nomine se intelligi voluit, quia infirmitatis nostræ onera sustulit : per acum autem significat punctiones, idest dolores in passione susceptos. Foramen ergo acus dicit angustias passionis, quia scissa nostræ quasi vestimenta naturæ quodammodo resarcire dignatus est. Sequitur : *Qui magis admirabantur, dicentes ad semetipsos : Et quis potest salvus fieri*? Cum incomparabiliter major sit turba pauperum, quæ divitibus perditis potest salvari; intellexerunt tamen cunctos qui divitias amant, etiam si adipisci nequeant, in divitum numero deputari [2]. Sequitur : *Et intuens eos Jesus ait : Apud homines impossibile est; sed non apud Deum.* Quod non ita intelligendum est quasi cupidi et superbi in regnum cœlorum sint intraturi cum cupiditate et superbia; sed possibile est Deo ut a cupiditate et superbia ad caritatem et humilitatem convertantur. CHRYSOSTOMUS, hom. LXIV *ut supra*, paulo ante med. Ideo autem hoc opus Dei esse dixit, ut ostenderet quod multa opus est illi gratia qui ad hoc a Deo dirigitur : unde monstratur quod non parva merces est divitibus volentibus Christi philosophiam sequi. THEOPHYLACTUS, super illud, *Apud homines impossibile est.* Vel intelligendum est quod dicit, *Apud homines impossibile est, sed non apud Deum*, quia cum Deum audimus, hoc fit possibile; cum vero humana sapimus, impossibile. Sequitur : *Omnia enim possibilia sunt apud Deum.* Cum *omnia* [3] dicit, entia subintelligas : peccatum non est ens : est enim res absque essentia et hypostasi peccatum. Vel aliter. Peccatum non virtutis, sed infirmitatis est; et ideo peccatum sicut et infirmitas impossibile est apud Deum. Sed numquid Deus facere potest ut id quod factum est, non sit factum? Ad quod dicitur, quod Deus est summa [4] veritas; facere autem quod factum est, ut non sit factum, falsum est. Qualiter ergo veritas faciet falsum? Prius igitur destruet propriam naturam, ut quidam dicunt. Numquid potest Deus non esse Deus? Hoc enim ridiculum est.

4. Et post hæc cœpit ei Petrus dicere : Ecce nos dimisimus omnia, et secuti sumus te. Respondens Jesus ait : Amen dico vobis : nemo est qui reliquerit domum aut fratres aut sorores aut patrem aut matrem aut filios aut agros propter me et propter Evangelium, qui non accipiat centies tantum : nunc in tempore hoc domos et fratres et sorores et matres et filios et agros cum persecutionibus, et in sæculo futuro vitam æternam. Multi autem primi erunt novissimi, et novissimi primi.

4. GLOSSA. Quia juvenis audito consilio Salvatoris de rerum dimissione, tristis abscesserat, discipuli autem Christi præmissum consilium jam adimpleverant, sollicitare cœperunt de præmio, æstimantes se magnum aliquid fecisse, cum juvenis qui præcepta legis impleverat, hoc sine tristitia nec audire potuerit : unde Petrus pro se et aliis Dominum interrogat : et hoc est quod dicitur : *Et cœpit ei Petrus dicere : Ecce nos dimisimus omnia et secuti sumus te.* THEOPHYLACTUS, a med. *Comm.* Petrus etsi pauca dimisit, tamen hæc omnia vocat : nam et pauca habent vinculum passionis : ita ut beatificetur ille qui pauca relinquit. BEDA,

[1] Al. : « grossum. » — [2] P. Nicolai sic legit : «Cum incomparabiliter major sit turba pauperum quæ divitibus perditis, potest salvari; non hoc dixissent, nisi quia cunctos qui divitias amant, etiamsi adipisci nequeant, in divitum numero deputari :» subaudi : « intellexerunt, » vel quid simile. — [3] Al. : « cum enim omnia. » — [4] Al. deest : « summa. »

cap. XL. Et quia non sufficit tantum dimittere, jungit quod perfectum est, *Et secuti sumus te;* quasi dicat : Fecimus quod jussisti; quid igitur dabis nobis præmii? THEOPHYLACTUS[1]. Petro autem de discipulis tantum interrogante, Dominus universalem responsionem facit : unde sequitur : *Respondens Jesus ait* : *Amen dico vobis, nemo est qui reliquerit domum aut fratres.* Hoc autem dicens, non innuit ut patres relinquamus, non adjuvantes eos, neque ut ab uxoribus separemur sed nos instruit præferre honorem Dei sæcularibus rebus. CHRYSOSTOMUS, hom. LXV *In Matth.* Mihi autem videtur quod in hoc intendebat persecutiones futuras occulte prænuntiare : quia futurum erat ut multi patres ad impietatem filios inducerent et uxores viros. Non autem differt dicere. *Propter nomen meum aut Evangelium*, ut Marcus dicit, aut « Propter regnum Dei, » ut ait Lucas cap. XVIII : etenim nomen Christi virtus Evangelii est et regni : Evangelium enim recipitur in nomine Jesu Christi, et regnum Dei per nomen ipsius cognoscitur, et venit. BEDA, cap. XL, super illud, *Qui reliquerit domum.* Quidam autem ex occasione hujus sententiæ qua dicitur, *Accipiet centies tantum, nunc in tempore hoc* etc., Judaicam mille annorum fabulam post resurrectionem justorum dogmatizant, quando omnia quæ propter Deum dimisimus, multiplici sunt fœnore reddenda, insuper et vita æterna donanda. Nec vident quod etsi in ceteris digna sit promissio, in uxoribus tamen centenis, juxta alios Evangelistas, apparet turpitudo? præsertim cum Dominus in resurrectione nubendum non esse testetur, et ea quæ propter se dimissa fuerint, recipienda in hoc tempore cum persecutionibus asseveret : quas mille annis suis abesse affirmant. CHRYSOSTOMUS [2]. Est quidem igitur centies tantum merces secundum communicationem, et non secundum possessionem : hoc enim adimplevit eis Dominus non corporaliter, sed alio quodam modo. THEOPHYLACTUS [3]. Uxor enim in domo circa viri cibum negotiatur et vestimenta. Vide igitur hoc et in Apostolis : multæ enim mulieres sollicitæ erant de eorum cibo et vestimentis, et ministrabant eis. Similiter et patres et matres plurimas Apostoli habuerunt, scilicet eos qui ipsos diligebant; sed et Petrus unam relinquens domum, postea omnium discipulorum domos habebat. Et majus est, quia cum persecutionibus hæc omnia possidebunt sancti, si persecutionem sint passi et angustiati : propter quod sequitur : *Multi autem erunt primi novissimi et novissimi primi* : Pharisæi enim primi existentes, facti sunt novissimi; qui vero omnia reliquerunt, et Christum secuti sunt, fuerunt novissimi in sæculo isto per angustias et persecutiones; sed erunt primi per spem quæ est in Deum. BEDA, cap. XL, *ibid.* Potest sane hoc quod ait, *Accipiet centies tantum*, altius intelligi. Centenarius quippe numerus de læva translatus in dexteram, licet eamdem in flexu digitorum videatur habere figuram quam habuerat denarius in læva, tamen quantitatis magnitudine sursum crescit : quia videlicet omnes qui propter regnum Dei temporalia spreverunt, et in hac vita persecutionibus plenissima, ejusdem regni gaudium fide certa degustant, atque in expectatione patriæ cœlestis, quæ significatur in dextera, omnium electorum delectatione fruuntur. Verum quia multi virtutum studia non eadem qua incipiunt intentione pietatis consummant, mox subinfertur : *Multi autem erunt* etc. Quotidie enim videmus multos in laico habitu constitutos, magnis vitæ meritis excellere; et alios a prima ætate spirituali studio ferventes, ad extremum otio torpente lassescere, atque inerti stultitia quod spiritu cœpere, carne consummare.

5. Erant autem in via ascendentes Hierosolymam, et præcedebat illos Jesus : et stupebant, et sequentes timebant. Et assumens iterum duodecim, cœpit illis dicere quæ essent eis ventura. Quia ecce ascendimus Hierosolymam, et Filius hominis tradetur principibus sacerdotum et scribis et senioribus et damnabunt eum morte, et tradent eum Gentibus, et illudent ei, et conspuent eum et flagellabunt eum et interficient eum, et tertia die resurget.

5. BEDA, cap. XL, a med. Meminerant discipuli sermonis quo Dominus se passurum multa a summis sacerdotibus et Scribis prædixerat : et ideo Hierosolymam tendentes stupebant : et hoc est quod dicitur : *Erant autem in via ascendentes Hierusalem, et præcedebat illos Jesus.*

[1] Sic A, B, C, D. — Parm. omittit : « THEOPHYLACTUS. » — [2] Colligitur ex hom. XXXIII, *imperf. oper. In Matth.* ut et ex Origene tract. IX, minus tamen expresse quam hic. Ex edit. P. Nicolai. — [3] Sic A, B, C, D, ed. Veneta Nicolini, et P. Nicolai. — Parm. : « HIERONYMUS (hoc loco). »

THEOPHYLACTUS, *hoc loco.* Ut ostendat quod ad passionem præcurrit, et quod non refugit mortem pro nostra salute.

Et stupebant et sequentes timebant. BEDA, *ubi supra.* Ne vel ipsi cum eo occiderentur, vel saltem ille, cujus vita et magisterio gaudebant, inimicorum manibus occumberet. Prævidens autem Dominus ex passione sua discipulorum animos perturbandos, eis et passionis pœnam et resurrectionis suæ gloriam prædicit : unde sequitur : *Et assumens iterum duodecim, cœpit illis dicere quæ ei essent ventura.* THEOPHYLACTUS, *ubi supra.* Ut scilicet discipulorum corda confirmaret, ut cum hæc præaudirent, levius postmodum sustinerent, et in repentinis non formidarent, et etiam ut ostenderet quod voluntarie pateretur [1]. Qui enim prænoscit, et potest fugere, et non fugit, manifestum est quod voluntarie seipsum passionibus tradit. Seorsum autem assumit discipulos; namque conveniens erat passionis mysterium propinquioribus sibi revelare. CHRYSOSTOMUS, hom. LXVI *In Matth.* Commemorat autem singula quæ passurus erat, ne si aliquid prætermissum remaneret, cernentes postmodum illud subito turbarentur : unde subdit : *Quia ecce ascendimus Hierosolymam.* GLOSSA. Ad quem scilicet pertinet pati : nam divinitas pati non potest. *Tradetur*, scilicet a Juda, *principibus sacerdotum et scribis et senioribus, et condemnabunt eum morte*, judicantes eum esse reum mortis. *Et tradent eum Gentibus*, scilicet Pilato gentili; *et illudent ei* milites ejus : *et conspuent eum, et flagellabunt eum, et interficient eum in cruce* [2]. CHRYSOSTOMUS, hom. LXVI *In Matth.* Ut autem cum fuerint contristati propter passionem et mortem, tunc et resurrectionem expectent, subdit : *Et tertia die resurget* : cum enim tristitias et opprobria quæ contigerunt non occultaverit, conveniens erat ut ei et de reliquis crederent.

6. Et accedunt ad eum Jacobus et Joannes filii Zebedæi, dicentes : Magister, volumus ut quodcumque petierimus facias nobis. At ille dixit eis : Quid vultis ut faciam vobis? Et dixerunt : Da nobis ut unus ad dexteram tuam et alius ad sinistram tuam sedeamus in gloria tua. Jesus autem dixit eis : Nescitis quid petatis. Potestis bibere calicem quem ego bibo, aut baptismo quo ego baptizor, baptizari? At illi dixerunt ei. Possumus. Jesus autem ait eis : Calicem quidem quem ego bibo, bibetis, et baptismo quo ego baptizor, baptizabimini; sedere autem ad dexteram meam vel ad sinistram, non est meum dare vobis, sed quibus paratum est.

6. CHRYSOSTOMUS. Audientes discipuli Christum frequenter de suo regno loquentem, putabant quod hoc regnum post ejus mortem non esset; et ideo nunc prænuntiata Christi morte, accesserunt ad eum ut honoribus regni statim fierent digni : unde dicitur : *Et accedunt ad eum Jacobus et Joannes filii Zebedæi, dicentes : Magister, volumus ut quodcumque petierimus facias nobis.* Erubescentes enim quod aliquid humanum passi erant, accesserunt ad Christum, seorsum eum a discipulis assumentes. Salvator vero non ignorans quid petere debebant, sed ad respondendum eos inducens, interrogationem subjungit : *At ille dixit eis : Quid vultis ut faciam vobis?* THEOPHYLACTUS, super *Accedunt ad eum.* Credebant autem prædicti discipuli quod propter hoc Hierosolymam ascenderet ut regnaret, et postmodum pateretur quæ se passurum prædixerat; et hoc cogitantes, dexteram et sinistram sedem appetebant : unde sequitur : *Et dixerunt : Da nobis ut unus ad dexteram, et alius ad sinistram sedeat in gloria tua.* AUGUSTINUS, *De cons. Evang.* lib. II, cap. LXIV. Hoc ab eis non per eos ipsos, sed per matrem dictum esse Matthæus expressit, cum illa eorum voluntatem attulisset ad Dominum : unde magis ipsos quam illam dixisse quod dictum est, Marcus breviter intimavit. CHRYSOSTOMUS: hom. LXVI *In Matth.* Vel convenienter dici potest utrumque factum esse. Videntes enim se præ aliis honoratos, prædictam petitionem se consequi æstimabant, et ut facilius petitionem obtinerent, matrem assumpserunt, ut cum hac simul Christum precarentur. AUGUSTINUS, *De cons. Evang.* lib. II, cap. LXIV. Denique et Dominus etiam secundum Marcum et secundum Matthæum, ipsis potius quam matri respondit; nam sequitur : *Jesus autem dixit eis : Nescitis quid petatis.* THEOPHYLACTUS, super illud, *Nescitis quid petatis.* Quasi dicat : Non est hoc creditis, quod sim [3] temporaliter in Hierusalem regnaturus ; sed omnia hæc, quæ scilicet ad regnum meum pertinent, supra intellectum sunt. Etenim sedere a dexteris meis tam magnum quid est ut excellat ordines Angelorum. BEDA, cap. XL, *ibidem.* Vel nesciunt quid petant, qui se-

[1] Al. : « patitur. » — [2] Sic A, B, C, D. — Parm. omittit : « in cruce. » — [3] Al. : « fuit. »

dem gloriæ a Domino, quam nondum merebantur, inquirunt. CHRYSOSTOMUS, hom. LXVI, *In Matth.* super illud « Potestis bibere calicem? » Vel dicit, *Nescitis quid petatis*, ac si diceret : Vos de honore loquimini; ego vero de agonibus et sudoribus disputo : non enim est hoc præmiorum tempus, sed occisionis, præliorum et periculorum : unde subdit : *Potestis bibere calicem, quem ego bibiturus sum, aut baptismo quo ego baptizor, baptizari?* Per modum interrogationis attrahit eos, ut ex communione [1] quæ est ad ipsum, avidiores fierent. THEOPHYLACTUS, *Marc.* x, *ibidem.* Calicem autem et baptismum crucem nominat : calicem quidem tamquam potum dulciter ab ipso susceptum, baptismum vero tamquam emundationem nostrorum facientem peccatorum. Qui non intelligentes quod dixerat responderunt : unde sequitur : *At illi dixerunt, Possumus.* Credebant enim quod de calice sensibili et baptismo quo Judæi baptizari solebant lavantes scilicet se antequam comederent, loqueretur. CHRYSOSTOMUS, hom. LXVI *In Matth.* Responderunt autem tam prompte, expectantes in eo quod petierunt exaudiri. Sequitur : *Jesus autem ait eis : Calicem quidam quem ego bibo, bibetis, et baptismo quo ego baptizor, baptizabimini*, idest, martyrio digni eritis, et patiemini, sicut et ego. BEDA, cap. XL, super *Calicem quidem meum bibetis.* Quæritur autem quomodo calicem martyrii Jacobus et Joannes biberunt, aut quomodo baptismo Domini fuerunt baptizati; cum Scriptura narret Jacobum tantum Apostolum ab Herode capite truncatum, Joannes autem propria morte finivit vitam? Sed si legamus ecclesiasticas Historias, in quibus fertur, quod et ipse propter martyrium in ferventis olei dolium missus sit, statimque relegatus in Pathmos insulam; sic videbimus martyrium animo non defuisse; et bibisse Joannem calicem confessionis, quem et tres pueri in camino ignis biberunt, licet persecutor non fuderit sanguinem.

Sequitur : *Sedere autem ad dexteram meam vel sinistram, non est meum dare vobis, sed quibus paratum est.* CHRYSOSTOMUS, hom. LXVI *In Matth.* al. ante med. Ubi duo quæruntur : unum est, si paratum est alicui sedere a dextris ejus : alterum autem si omnium Dominus his quibus paratum est potestatem tribuendi non habet. Ad primum ergo dicimus, quod nullus a dextris neque a sinistris sedet, invius [2] enim est omni creaturæ thronus ille. Quomodo ergo dixit : *Sedere ad dexteram meam, vel ad sinistram, non est meum dare vobis?* quasi quibusdam sessuris. Ad suspicionem quidem interrogantium respondit, eorum intentioni condescendens : neque enim noverant illum thronum excelsum, et cathedram quæ est a dextris Patris; sed unum solum petebant, scilicet potiri primatu, et aliis præesse. Quia [3] enim audierunt dictum de Apostolis, quod super duodecim thronos essent sessuri, quid esset quod dictum est ignorantes, inter ceteros petierunt primatum. Ad secundum dicendum est, quod tale donum potestatem Filii Dei non transcendit, sed quod in Matthæo cap. XX, dicitur : « Paratum est a Patre meo, » idem est ac si diceret, a me : unde et Marcus non dixit hic, A Pâtre meo. Quod ergo hic Christus dicit, tale est. Moriemini, inquit, propter me; non tamen hoc sufficit ad hoc quod vos primum ordinem obtineatis. Si enim aliquis alius cum martyrio venerit, omnem aliam virtutem possidens, multa vobis majora possidebit : his enim paratur primatus qui per opera possunt fieri primi. Sic igitur Dominus sua responsione eos instruxit ut non vane et inaniter pro primatibus molestentur; simul autem et eos noluit contristari. BEDA, cap. XL, super *Non est meum dare.* Vel *non est meum vobis dare*, idest superbis; hoc enim adhuc erant. Aliis paratum est; et vos alii estote, idest humiles, et vobis paratum est.

7. Et audientes decem indignati sunt de Jacobo et Joanne. Jesus autem vocans eos, ait illis : Scitis quia hi qui videntur principari gentibus, dominatur eis; et principes eorum potestatem habent ipsorum. Non ita est autem in vobis : sed quicumque voluerit fieri major, erit vester minister; et quicumque voluerit in vobis primus esse, erit omnium servus : nam et Filius hominis non venit ut ministraretur ei, sed ut ministraret, et daret animam suam redemptionem pro multis.

7. THEOPHYLACTUS, *Marc.* x, super *Et cum audissent.* Quia reliqui Apostoli vident Jacobum et Joannem honorem petere, patienter ferre non possunt : unde dicitur : *Et audientes decem, indignati sunt de Jacobo et Joanne.* Patientes enim humana, invidia movebantur : sed tunc

— [1] Sic A, B, C, D. — Parm. : « communicatione. » — [2] Al. : « invitus. » — [3] Al. : « quidam. »

primo indignati sunt, cum viderunt ipsos a Domino non susceptos: non autem prius indignabantur, quia videbant ipsos aliis præhonorari. Tunc igitur sic imperfecte se habebant Apostoli; sed postea in primatibus sibi cedebant ad invicem. Christus autem eos sanat, primo quidem ad eorum consolationem eos juxta se adducendo; et hoc significatur cum dicitur, *Jesus autem vocans eos* : deinde demonstrando quod usurpare honorem et desiderare primatum, Gentilium est : unde sequitur : *Ait illis* : *Scitis quia hi qui videntur principari Gentibus, dominantur eis, et principes eorum potestatem habent ipsorum.* Gentilium principes tyraunice et dominabiliter ad principatum se ingerunt.

Sequitur : *Non ita est autem in vobis.* Beda, cap. xl, super illud, *Reges gentium.* In quo docet, eum majorem esse qui minor fuerit, et illum dominum fieri qui omnium servus fit. Frustra igitur aut illi immoderata quæsierant, aut isti dolent super majorum desiderio, cum ad summitatem virtutum non potentia, sed humilitate veniatur. Deinde proponit exemplum; ut si dicta parvipenderent, erubescerent ad opera : et dicit : *Nam et Filius hominis non venit ut ministraretur ei, sed ut ministraret, et daret animam suam redemptionem pro multis.* Theophylactus, *Marc.* x, non multum remote a fin. Quod majus est quam ministrare. Cum enim aliquis pro eo cui ministrat moritur, quid isto potest esse majus et mirabilius? Sed tamen ista ministratio et humilitatis descensus gloria ejus erat et omnium : ante enim quam homo fieret, solum ab Angelis agnoscebatur [1]; cum autem factus est homo et crucifixus est, non tantum ipse gloriam habet, sed et alios in participationem suæ gloriæ suscepit, et dominatus est per fidem orbi terræ. Beda, cap. xl *In Marcum.* Non autem dixit, *Animam suam redemptionem dare* pro omnibus, sed *pro multis,* idest qui credere voluerint.

8. Et veniunt Hiericho : et proficiscente eo de Hiericho, et discipulis ejus, ut plurima multitudine, filius Timæi, Bartimæus cæcus, sedebat juxta viam, mendicans. Qui cum audisset quia Jesus Nazarenus est, cœpit clamare et dicere : Jesu fili David miserere mei. Et comminabantur illi multi ut taceret; at ille multo magis clamabat : Fili David, miserere mei. Et stans Jesus præcepit illum vocari. Et vocant cæcum, dicentes ei : Animæquior esto : surge, vocat te. Qui projecto vestimento suo, exiliens venit ad eum. Et respondens Jesus dixit illi : Quid tibi vis faciam? Cæcus autem dixit ei : Rabboni, ut videam. Jesus autem ait illi : Vade : fides tua te salvum fecit. Et confestim vidit, et sequebatur eum in via.

8. Hieronymus. Passioni Domini appropinquanti, civitatis nomen respondet : dicitur enim : *Et veniunt Hiericho.* Hiericho luna, sive anathema interpretatur. Defectus autem carnis Christi præparatio est Hierusalem cælestis.

Sequitur : *Et proficiscente eo de Hiericho et discipulis ejus, et plurima multitudine, filius Timæi, Bartimæus cæcus, sedebat juxta viam mendicans.* Beda, cap. xl, *In Marcum.* Matthæus duos juxta vitam sedentes, et ad Dominum clamantes, cæcos dicit esse illuminatos : Lucas autem, cum appropinquaret Hiericho, pari ordine illuminatum ab eo cæcum esse perhibet : ubi nemo saltem sapiens putet Evangelistas sibimet contraria scribere, sed alium plenius scribere quæ alter omisit. Intelligendum est ergo unum eorum fuisse potissimum; quod ex hoc apparet quod et nomen ejus et nomen patris ejus Marcus commemoravit. Augustinus, *De cons. Evang.* lib. II, cap. lxv. Hinc est ergo quod ipsum solum voluit commemorare Marcus cujus illuminatio tam claram famam huic miraculo comparavit quam erat nota calamitas. Lucas vero quamvis omnino eodem modo factum, tamen in alio cæco intelligendus est par commemorare miraculum, et ejusdem miraculi modum parem.

Sequitur : *Qui cum audisset quod Jesus Nazarenus est, cœpit clamare et dicere* : *Jesu Fili David miserere mei.* Chrysostomus [2]. Filium David vocat cæcus Dominum, prætereuntis turbæ laudem audiens, ac Prophetarum expectatione completa certificatus.

Sequitur : *Et comminabantur illi multi ut taceret.* Origenes, tract. xiii *In Matth.* paul. ante medium et circ. finem. Tamquam si dicat : Qui primi crediderant increpabant ei clamanti, *Fili David,* ut taceret, et non appellaret eum contemptibili nomine, sed diceret, Fili Dei miserere mei. Ille autem non destitit : unde sequitur : *Ille autem magis clamabat : Fili David miserere mei* : cujus clamorem Dominus exaudivit : unde sequitur : *Et stans*

[1] Al. : « notus est. » — [2] Quod autem subjungitur ex Chrysostomo, est Victoris Antiocheni. Ex edit. P. Nicolai.

Jesus præcepit illum vocari. Vide autem quod inferior est cæcus de quo Lucas loquitur : nam nec Jesus eum vocavit, ut Matthæus dicit, nec jussit eum vocari, ut hic dicitur, sed jussit eum ad se adduci, quasi non potentem per se venire. Iste autem cæcus ad imperium Domini vocatur : unde sequitur : *Et vocant eum, dicentes ei* : *Animæquior esto* : *surge, vocat te.* Ille autem abjiciens vestimentum venit ad eum. Sequitur : *Qui projecto vestimento suo venit ad eum.* Forte vestimentum cæci et mendicantis, velamentum intelligitur cæcitatis et mendicitatis, quo fuerat circumdatus : quod abjiciens venit ad Jesum : quem appropiaquantem Dominus interrogat : unde sequitur : *Et respondens Jesus ait illi* : *Quid tibi vis faciam* ? Beda, cap. xl, non mul. remote a fine. Numquid qui lumen reddere poterat, quid vellet cæcus ignorabat? Ad hoc ergo requirit ut petatur; ad hoc requirit ut cor ad orationem excitet. Chrysostomus, homil. LXVII *In Matth.* Vel quærit, ne scilicet aliquis æstimaret, quod aliud volenti accipere aliud daret. Etenim consuetudo erat ejus, voluntatem curandorum universis facere manifestam, et tunc medelam inducere, ut alios duceret in zelum, et ut ostenderet eum qui curandus erat, gratiæ dono digne potiri.

Sequitur : *Cæcus autem dixit ei* : *Rabboni, ut videam.* Beda, *ubi supra.* Parvipendit enim extra lucem cæcus aliquid quærere ; quia etsi habere cæcus quodlibet potest, sine luce non potest videre quod habet. Hieronymus, circ. fin. *Comm.* in x cap. Considerans autem Jesus promptam voluntatem, completione desiderii remunerat. Origenes, *Super Matth. ut supra.* Dignius autem est dicere *Rabboni*, vel, sicut in aliis dicitur, *Domine*, quam *Fili David* : unde propter illud quod dixit, *Fili David*, non præstitit ei sanitatem ; sed propter hoc quod dicit, *Rabboni* : unde sequitur : *Jesus autem dixit ei* : *Vade*; *fides tua salvum te fecit. Et confestim vidit, et sequebatur eum in via.* Theophylactus, parum ante fin. Grata enim est anima cæci in eo quod sanus effectus Jesus non relinquit, sed secutus est eum. Beda, cap. iv. Mystice autem Hiericho, quæ interpretari dicitur luna, defectum nostræ mutabilitatis designat. Appropinquans Dominus Hiericho lumen cæco reddidit : quia veniens in carne et passioni appropinquans, multos ad fidem adduxit. Non enim primis incarnationis suæ temporibus, sed paucis antequam pateretur annis mysterium Verbi mundo exhibuit. Hieronymus, super *Et proficiscentes.* Cæcitas etiam ex parte facta Judæis illustrabitur in fine, quando eis mittet Eliam Prophetam. Beda, cap. xl, inter. med. et fin. Quod autem appropinquans Hiericho unum illuminavit, ac proficiscens de Hiericho duos ; hoc intimavit quod ante passionem suam uni tantum populo Judæis et Gentibus, divinitatis et humanitatis suæ arcana patefecit. Quod vero Marcus unum illuminatum scribit, ad Gentium salutem respicit, ut eorum quos instruebat ad finem, salvationi figura congrueret. Matthæus vero, qui credentibus ex Hebræis suum scribebat Evangelium, quod in Gentium quoque notitiam erat perventurum, recte duos dicit illuminatos, ut ad utrumque populum fidei gratiam pertinere doceret. Proficiscente igitur Domino et discipulis ejus et plurima multitudine de Hiericho, cæcus sedebat juxta viam mendicans : quia ascendente ad cœlos Domino, et multis fidelium sequentibus, immo cunctis ab initio mundi electis una cum illo januam regni cælestis ingredientibus, mox Gentium populus cœpit suæ illuminationis spem habere : qui mendicat juxta viam sedens, quia necdum iter veritatis ingrediens ad hoc pervenire contendit. Hieronymus, *ubi supra.* Populus etiam Judæorum, qui Scriptuarm conservat nec complet, juxta viam [1] mendicans esurit. Clamat autem, *Fili David miserere mei* : quia per merita Patriarcharum Judaicus populus illuminatur. Comminantur autem ei multi ut taceat, quia peccata et dæmonia compescunt clamorem pauperis ; sed ille magis clamabat, quia ingravescente bello, manus ad lapidem adjutorii, hoc est Jesum Nazarenum, cum clamore levandæ sunt. Beda, super illud, *Cœpit clamare, Fili David miserere mei.* Populus etiam Gentium, agnita fama nominis Christi, particeps ejus fieri quærebat : cui contradicebant multi, primo Judæi, deinde etiam Gentiles, ne illuminandus mundus Christum invocaret : nec tamen impugnantium furor eos qui ad vitam erant præordinati valebat salute privare. Clamantem autem cæcum transiens audivit : quia per humanitatem suam misertus est qui per divinitatis potentiam mentis nos-

[1] Al. : « mensam, » item : « mensuram. »

træ tenebras exclusit : quod enim propter nos natus et passus est Jesus, quasi transiit, quia hæc actio temporalis est ; stare autem Dei est immutabiliter cuncta disponere. Clamantem autem cæcum Dominus vocat, cum populo Gentium per prædicatores verbum fidei mittit : qui vocantes cæcum animæquiorem esse et surgere atque ad Dominum venire præcipiunt, cum prædicando indoctis spem eos salutis habere ac de torpore vitiorum erigi atque ad virtutum studia se accingere jubent. Projecto autem vestimento exilit qui, abjectis mundi retinaculis, expedito mentis gressu ad largitorem æternæ lucis properat. HIERONYMUS, super illud, *Qui projecto vestimento.* Venit etiam Judaicus populus exiliens nudus veteri homine, ut hinnulus saliens super montes : quia segnitiem deponens, Patriarchas, Prophetas, Apostolos in altis considerans, ad superna se extendit. Quam conveniens autem est ordo salutis ! Audivimus primo per Prophetas, deinde clamamus per fidem, postea vocamur per Apostolos, surgimus per pœnitentiam [1], exuimur per baptismum, interrogamur per voluntatem. Cæcus autem interrogatus hoc requirit ut videat voluntatem Domini. BEDA, par. ante fin. Imitemur ergo et nos eum : non divitias, non terrena bona, non honores a Domino, sed lucem quæramus, quam videre cum solis Angelis possumus, ad quam via fides est : unde et cæco respondetur : *Fides tua te salvum fecit.* Videt autem, et sequitur qui bonum quod intelligit operatur : Jesum enim sequitur qui bonum quod intelligit operatur, qui imitatur eum [2] qui prosperari in hoc mundo noluit, opprobria ac irrisiones toleravit. Et quia rerum corporalium delectatione a gaudio interno cecidimus, cum qua amaritudine illuc redeatur ostendit. THEOPHYLACTUS, in fine *Comm.* in cap. X *Marc.* Dicit autem quod secutus est Dominum in via, scilicet in hac vita : quia post hanc excluduntur omnes qui hic eum non sequuntur operando [3] mandata ejus. HIERONYMUS, in fine *Comm.* Vel via ista est quæ dixit, Joan. XIV : « Ego sum via, veritas et vita. » Hæc est via angusta quæ ducit ad arduæ Hierosolymæ et Bethaniæ, ad montem olivarum, qui est mons luminis et consolationis.

[1] Al. : « per potentiam. » — [2] Al. omittitur : « eum. » — [3] Al. : « ab operando. »

CAPUT UNDECIMUM

1. Et cum appropinquaret Hierosolymæ et Bethaniæ ad montem olivarum, mittit duos ex discipulis suis, et ait illis : Ite in castellum quod contra vos est, et statim introeuntes illuc, invenietis pullum ligatum, super quem nemo adhuc hominum sedit. Solvite illum et adducite. Et si quis vobis dixerit, Quid facitis? dicite quia Domino necessarius est; et continuo illum dimittet huc. Et abeuntes invenerunt pullum ligatum ante januam foris in bivio, et solvunt eum. Et quidam de illic stantibus dicebant illis : Quid facitis, solventes pullum? Qui dixerunt eis sicut præceperat illis Jesus; et dimiserunt eis et duxerunt pullum ad Jesum, et imponunt illi vestimenta sua, et sedit super eum. Multi autem vestimenta sua straverunt in via; alii autem frondes cædebant de arboribus, et sternebant in via. Et qui præibant et qui sequebantur clamabant dicentes : Hosanna, benedictus qui venit in nomine Domini : benedictum quod venit regnum patris nostri David : Hosanna in excelsis.

1. CHRYSOSTOMUS, hom. LXVII *In Matth.* Postquam Dominus suæ virtutis sufficientem experientiam dederat, et crux instabat in januis, omnia jam cum majori agit claritate [1], quæ adversarios inflammatura erant; et ideo quamvis multoties prius ascenderit Hierosolymam, nunquam tamen cum tanta excellentia sicut modo. THEOPHYLACTUS, circa princ. *Comm.* in cap. XI, *Marci.* Ut si velint, valeant gloriam ejus agnoscere, et per prophetias de eo completas scirent quod est verus Deus; si vero noluerint, majus fieret eis judicium, quia tot claris miraculis non crediderunt. Hujus igitur adventus claritatem Evangelista describens, dicit : *Et cum appropinquaret Hierosolymæ et Bethaniæ ad montem olivarum, mittit duos ex discipulis suis.* BEDA, cap. XLI, *In Marc.* Bethania villula est, sive civitas in latere montis Oliveti, ubi Lazarus est suscitatus a mortuis. Quomodo autem discipulos miserit et ad quid, ostendit subdens : *Et ait illis* : *Ite in castellum quod est contra vos.* THEOPHYLACTUS, par. a princ. *Comment.* Considera vero quanta Dominus discipulis prædixerit, scilicet quod invenirent pullum : unde sequitur : *Et statim introeuntes illic invenietis pullum ligatum, super quem nemo adhuc hominum sedit* : *solvite illum et adducite* : et quod impedirentur ab accipiendo : unde sequitur : *Et si quis vobis dixerit, Quid facitis? dicite quia Domino necessarius est* : et quod hoc dicto permitterentur accipere : unde sequitur : *Et continuo illum dimittet huc.* Et sicut Dominus prædixerat, ita impletur [2]: unde sequitur : *Et abeuntes invenerunt pullum ligatum ante januam foris in bivio, et solvunt eum.* AUGUSTINUS, *De cons. Evang.* lib. II, cap. LXVI, ante med. Matthæus asinam dicit et pullum, ceteri autem de asina tacent : ubi ergo utrumque factum potest intelligi, nulla repugnantia est, nec si alius unum, alius alium commemoraret; quanto minus moveri oportet, si alius unum, alius utrumque commemoret?

Sequitur : *Et quidam de illic stantibus dicebant illis* : *Quid facitis, solventes pullum? Qui dixerunt eis sicut præceperat illis Jesus, et dimiserunt eis*, scilicet pullum. THEOPHYLACTUS, *ubi supra.* Non autem hoc permitterent, nisi divina virtus eis incumberet, cogens illos; præsertim quia rurales existentes et coloni permiserunt pullum auferre.

Sequitur : *Et duxerunt pullum ad Jesum, et imponunt illi vestimenta sua*; *et sedit super eum.* CHRYSOSTOMUS, hom. LXVII *In Matth.* Non quidem quod ex necessitate a monte Oliveti usque Hierusalem super pullum ire Dominum oportebat, cum Judæam et omnem Galilæam pedes perambulaverat; sed signum erat quod fiebat. Sequitur : *Multi autem vestimenta sua straverunt in via.* HIERONYMUS [3]. Sub pedibus pulli asinæ alii autem frondescedebant de arboribus, et sternebant in via. Magis hoc ad ornatum et ad sacramentum

[1] P. Nicolai legit : « caritate. » — [2] Al. : « impleretur. » — [3] Sic A, B, C, D. — Parm. omittit : « HIERONYMUS. Sub pedibus pulli asinæ alii autem frondes cedebant de arboribus et sternebant in via. Magis hoc.

pertinet quam ad necessitatem. Sequitur : *Et qui præibant et qui sequebantur clamabant dicentes : Hosanna, benedictus qui venit in nomine Domini.* Multitudo enim donec corrupta non fuit, cognovit quod congruum erat : propter hoc honorificavit Jesum unusquisque secundum propriam virtutem : unde laudantes ipsum, hymnum leviticum assumpserunt, dicentes, Hosanna quod secundum quosdam idem est quod salvum me fac ; secundum vero quosdam idem quod hymnus. Æstimo autem primum esse verius : nam in CXVII Psalmo habetur : « O Domine salvum me fac : » quod in Hebraico scriptum est, « Hosanna. » BEDA, cap. XLIV, *In Marc.* Est autem *Hosanna* verbum Hebraicum compositum ex duobus, corrupto et integro : salva namque sive salvifica apud eos dicitur *hosy;* at vero *anna* interjectio est deprecantis, quomodo apud latinos est dolentis heu. HIERONYMUS, super *Alii autem. Hosanna* igitur, idest salvifica, dicunt, ut homines salventur ab eo benedicto, vincente et veniente *in nomine Domini*, idest Patris sui; quoniam Filius de Patre nomen suscepit, et Pater de Filio. CHRYSOSTOMUS [1]. Sic ergo dant Deo gloriam, dicentes : *Benedictus qui venit in nomine Domini.* Benedicunt etiam regnum Christi, dicentes : *Benedictum quod venit regnum patris nostri David.* THEOPHYLACTUS, super *In nomine Domini.* Regnum autem David regnum Christi dicebant, et quia de semine David Christus descenderat, simulque quia David interpretatur manu fortis : quis enim fuit manu fortis nisi Dominus, cujus manus tot et talia miracula operata est? CHRYSOSTOMUS. Unde et multoties Prophetæ, David Christum nuncupant, propter originem Christi ex David secundum carnem. BEDA, *ubi supra.* Legimus autem in Evangelio Joannis, quia ne facerent eum regem, in montem fugit. Nunc autem ubi passurus Hierosolymam venit, non refugit eos qui se regem nuncupant, ut aperte doceret quia non temporalis et terreni, sed æterni in cœlis rex esset imperii, atque ad regnum per contemptum mortis perveniret. Notandum autem quanta sit consonantia turbæ cum voce Gabrielis, qui ait Luc. II : « Dabit illi Dominus Deus sedem David patris sui : » ut scilicet gentem cui David quondam temporalis regni gubernacula præbuit, hanc ipse verbis et factis ad regnum cœleste vocaret. CHRYSOSTOMUS. Et ulterius dant gloriam Deo cum subdunt : *Hosanna in excelsis* ; idest, hymnus et gloria sit universorum Deo, qui est in excelsis. HIERONYMUS, super *Alii autem clamabant.* Vel *hosanna*, idest salvifica, *in excelsis* et imis ; idest, ut justi ædificentur in ruinam angelorum, et terreni et subterranei etiam salventur. Mystice autem appropinquat Dominus Hierosolymæ, quæ est visio pacis : in qua manet fixa immobilisque felicitas, quæ, secundum Apostolum, est omnium credentium. BEDA, cap. XLI, circ. princ. Bethania autem domus obedientiæ dicitur : quia multos ante passionem suam docendo, domum sibi obedientiæ effecit : et in monte Oliveti posita esse dicitur : quia Ecclesiam unctione spiritualium charismatum et scientiæ pietatisque luce refovet. Misit autem discipulos in castellum quod contra eos erat; hoc est doctores qui indocta orbis loca quasi contra positi castelli mœnia evangelizando penetrarent, destinavit. HIERONYMUS, super *Misit duos.* Bini vocantur, et bini mittuntur discipuli Christi : quoniam caritas non consistit cum uno, ut dicitur Eccle. IV : « Væ soli. » Duo educunt Hebræos de Ægypto, duo deportant botrum de terra sancta, ut semper præpositi jungant opus et scientiam, et duo mandata de duabus tabulis proferant, et duobus fontibus abluantur, et de duobus vectibus arcam Domini portent, et inter duos Cherubim Deum cognoscant, spiritu et mente psallentes. THEOPHYLACTUS, non procul a princ. *Comment.* in cap. XI, *Marc.* Non autem erat ei necessarius pullus ; sed eum quæsivit ostendens quod debebat se ad gentilem populum transferre. BEDA, cap. XLI, super illud, *Invenerunt pullum alligatum.* Pullus enim asinæ lascivus et liber populum nationum significat : *super quem nemo adhuc hominum sedit* : quia nemo rationabilium doctorum frenum correctionis, quo vel linguam cohibere a malo vel in arctam vitæ viam ire cogeretur, utilia suadendo contulerat. HIERONYMUS, *ubi supra.* Invenerunt autem pullum ligatum ante januam foris, quia populus gentilis ligatus erat vinculis peccatorum suorum

[1] Nihil tale in Chrysostomo : sed hom. XI, ex iis quæ *Super Marcum* ei perperam tribuuntur, sic tantum habet: Tria dicant: Hosanna filio David ; et hoc pertinet ad incipientes. Benedictus qui venit in nomine Domini ; hoc ad proficientes: Hosanna in excelsis; hoc ad regnantes. Nec id etiam quod sequitur infra Theophylactum, est Chrysostomi. Ex edit. P. Nicolai.

ante januam fidei, idest, extra Ecclesiam. AMBROSIUS, *Super Lucam*, lib. IX, n. 6. Vel « induxit [1] » eum « ligatum ante januam : quia extra Christum quicumque est foris est in via: qui autem in Christo est, foris non est. *In transitu*, » sive *bivio* « addidit, ubi nullius certa possessio, non præsepe, non alimenta, non stabulum. Misera servitus cui vagum jus est : plures enim dominos habet qui unum non habet. Alieni alligant, ut possideant, iste solvit ut teneat : vehementiora enim dona novit esse quam vincula. » BEDA, cap. XLI. Vel recte in bivio stabat, quia non viam certam vitæ fideique tenebat, sed plures dubiosque sectarum calles sequebatur erroneus. HIERONYMUS, *ubi supra*. Vel *in bivio*, idest in libertate arbitrii, dubitans inter vitam et mortem. THEOPHYLACTUS, *ibidem*. Vel *in bivio*, idest in vita hac. Solutus est autem a discipulis per baptismum et fidem. HIERONYMUS, *ibidem*. Quidam autem dicebant, *Quid facitis*? ac si dicerent Luc. VII : « Quis potest dimittere peccata? » THEOPHYLACTUS, *ibidem*. Vel prohibentes sunt dæmones, quibus fuerunt Apostoli fortiores. BEDA, cap. XLI, super *Dimiserunt eis*. Vel magistri errorum, qui venientibus ad salutem Gentium doctoribus obsistebant; at postquam fidei dominicæ potestas apparuit credentibus, adversariorum querelis liber credentium populus ad Dominum, quem corde portaret, adducebatur. Vestimenta autem Apostolorum quæ illi imponunt, vel doctrina virtutum, vel discretio Scripturarum, vel ecclesiasticorum dogmatum varietates intelligi possunt; quibus illi corda hominum, ante nuda et frigida, quæ Christo sessore digna fiant operiunt. HIERONYMUS. Vel *imponunt vestimenta sua*; idest, stolam primam immortalitatis per baptismi sacramenta afferunt. Sedit autem Jesus super, idest in eis regnare cœpit, ut non regnet peccatum in lasciva carne, sed justitia et pax et gaudium in Spiritu sancto. *Multi autem straverunt vestimenta sua in via*, sub pedibus pulli asinæ. Qui sunt pedes, nisi extremi qui portant, quos ad judicandum [2] constituit Apostolus? Qui et ipsi, etsi non sunt dorsum in quo sedit Dominus, tamen cum militibus a Joanne instruuntur. BEDA, cap. XLI, super *Multi straverunt*. Vel multi vestimenta sua in via sternunt, quia sancti martyres propriæ se carnis amictu exuentes simplicioribus Dei famulis viam suo sanguine parant. Multi etiam vestimenta sua in via sternunt, quia corpora sua per abstinentiam domant, ut Dei iter ad montem parent, vel exempla bona sequentibus præbeant. Frondes autem vel ramos de arboribus cædunt qui in doctrina veritatis semina patrum de eorum eloquio capiunt [3], et hæc [4] in via Dei ad auditoris animum venientis, humili prædicatione submittunt. THEOPHYLACTUS. *Marc*. XI, super *Sternebant vestimenta sua*. Sternamus et nos viam vitæ nostræ, cædentes ramos de arboribus, idest sanctos imitantes : nam arbores sancti sunt, de quibus ille ramos cædit qui virtutem imitatur eorum. HIERONYMUS, *ibidem*. Justi enim ut palma florebunt, angusti radicibus, lati in floribus et fructibus, quoniam bonus odor Christi sunt. Sternunt viam mandatorum Dei bona fama. Qui præibant, Prophetæ sunt; et qui sequebantur, Apostoli. BEDA, cap. XLI, super *Et qui præibant*. Et quia omnes electi, sive qui in Judæa esse poterant sive qui nunc in Ecclesia existunt, in mediatorem Dei et hominum crediderunt et credunt; qui præeunt, et qui sequuntur *Hosanna* clamabant. THEOPHYLACTUS, super *Et qui præcedebant*. Sed et qui præeunt et qui sequuntur nostrorum actuum ad laudem sunt Dei : quidam enim in præterita vita bonum fecerunt initium; sequens vero non est ut prior, neque in laudem Dei finita.

2. Et introivit Hierosolymam in templum, et circumspectis omnibus, cum jam vespera esset hora, exiit in Bethaniam cum duodecim. Et alia die, cum exiret a Bethania, esuriit : cumque vidisset a longe ficum habentem folia, venit, si quid forte inveniret in ea; et cum venisset ad eam, nihil invenit præter folia : non enim erat tempus ficorum. Et respondens dixit ei : Jam non amplius in æternum ex te quisquam fructum manducet. Et audiebant discipuli ejus.

2. BEDA, super *Et introivit in Hierosolymam*. Appropinquante tempore passionis, appropinquare voluit Dominus loco passionis, ut per hoc intimaret quia sua sponte mortem subiret : unde dicitur : *Et introivit Hierosolymam in templum*. Quod autem ingressus civitatem primo templum adit, formam nobis religionis quam sequamur præmonstrat, ut cum forte quemlibet locum in quo sit domus

[1] Sic codd. — Parm. : « invenerunt. » — [2] Al. : « qui portant quod ad judicandum, etc. » — [3] Al. : « rapiunt. » — [4] Al. : « et hoc, » item : « et hic. »

orationis intramus, primo ad hanc divertamus. Hoc quoque intelligendum est quod tantæ Dominus fuerit paupertatis, et ita nulli sit adulatus, ut in urbe maxima nullum hospitem, nullam invenerit mansionem; sed in agerulo parvulo apud Lazarum sororesque ejus habitaret : eorum quippe vicum Bethania est : unde sequitur : *Et circumspectis omnibus*, si quis eum hospitio susciperet, *cum jam vespera esset hora*, *exiit in Bethaniam cum duodecim*. Non hoc semel facit : sed per omnes quinque dies ex quo Hierosolymam ascenderat usque ad tempus passionis hoc ipsum semper agere solebat, ut per diem in templo doceret, nocte vero exiens moraretur in monte Oliveti.

Sequitur : *Et alia die*, *cum exiret a Bethania esuriit*. CHRYSOSTOMUS [1], hom. LX *In Matth.* aliq. a princ. Qualiter autem mane esuriebat, ut Matthæus dicit, nisi quia dispensative hoc carni suæ concessit? Sequitur : *Cumque vidisset a longe ficum habentem folia*, *venit*, *si quid forte inveniret in ea*. Manifestum est autem, quod hoc secundum suspicionem discipulorum dicitur, qui æstimabant propter hoc Christum ad ficulneam accessisse; et propter hoc ficulneam ipsam maledictam esse, quod in ea fructum non invenit : nam sequitur : *Et cum venisset ad eam*, *nihil invenit præter folia; non enim erat tempus ficorum. Et respondens dixit ei : Jam non amplius in æternum quisquam ex te fructum manducet.* Maledicit ego ficulneam propter discipulos, ut confidant. Quia enim ubique beneficia tribuebat, nullumque puniebat; oportebat autem ejus punitivæ virtutis demonstrationem præbere, ut discerent quia posset etiam Judæos persequentes siccare; noluit hoc demonstrare in hominibus : unde in planta suæ punitivæ virtutis præbuit signum : unde ostenditur quod principaliter propter hoc ad ficulneam venit, non propter esuriem. Quis enim tam inscius est ut putet quod matutino tempore tali stimularetur esurie? aut quid est quod impediret eum comedere antequam domum exiret? Neque potest dici quod visio fructus excitavit in esurie appetitum : non enim erat ficorum tempus. Sed si esuriebat, cur de alio comedere non quærebat, sed de ficu fructus ante tempus tribuere non valente? Qua etiam pœna erat dignum ficum fructum non habere ante tempus [2]? Ideoque ex his sufficienter syllogizari potest, quod propriam volebat demonstrare virtutem, ut non frangerentur animis in ejus passione. THEOPHYLACTUS. Volens ostendere discipulis quod, si vellet, hos qui crucifixuri erant ipsum, in momento posset exterminare. Mystice autem Dominus introivit in templum, sed rursus exivit, ostendens quod ipsum relinqueret desertum et in rapinam. BEDA. Circumspicit autem omnia corda; et in contradicentibus veritati non inveniens [3] ubi caput reclinet, secedit ad fideles, et in eis qui obediunt, mansionem facit : Bethania namque, domus obedientiæ dicitur. HIERONYMUS. Mane autem ad Judæos venit, atque nos in vespera mundi visitat. BEDA, super *Cum vidisset a longe ficum*. Sicut autem parabolas loquitur, ita et operatur; ideo esuriens in ficu fructum quærit cujus nondum tempus esse novit, et tamen eam perpetua sterilitate damnavit, ut ostenderet plebem Judæorum propter folia, idest verba justitiæ, quæ habebat sine fructu, idest bono opere, non posse salvari, sed scindi, et in ignem mitti. Esuriens ergo, idest salutem humani generis desiderans, vidit ficum, idest Judæum, habentem folia, idest eloquia legis et Prophetarum, et quæsivit in ea fructum boni operis, docendo, corripiendo, miracula faciendo; et non invenit, et ideo damnavit. Tu quoque, si non vis damnari a Christo in judicio, arbor sterilis esse caveto; sed potius pauperi Christo fructum pietatis quo indiget, offer. CHRYSOSTOMUS. Est autem et aliter dicere, quod Dominus ante tempus fructum quæsivit in ficu, et non inveniens maledixit : quia omnes qui mandata legis adimplent, isti suo tempore fructificare dicuntur; sicut est illud mandatum, « Non mœchaberis : » qui autem non solum non mœchatur, sed permanet virgo, quod est magis, virtutibus excedit. Dominus autem a perfectis non solum exigit ut virtutes observent, sed supra mandata fructificent.

[1] Eadem quoque habet Victor Antiochenus ubi supra, propius ad seriem et textum hujus loci, tametsi sensus idem apud utrumque. Ex edit. P. Nicolai. — [2] Apud Chrysostomum hæc appendix non habetur : et pro illa potius habet Victor Antiochenus : « Ne ob virium imbecillitatem, vel naturalem esuriem, cibi desiderium pro se gessisse Christum, existimarent, sed alio spectasse. » Ex edit. P. Nicolai. — [3] Sic A, B, C, D. — Parm. : « et cum in contradicentibus... non inveniat. » — Al. : « et in contradicentibus veritati, et non inveniens ubi caput reclinet, etc. »

3. Et veniunt iterum Hierosolymam. Et cum introisset in templum, cœpit ejicere vendentes et ementes in templo, et mensas nummulariorum et cathedras vendentium columbas evertit : et non sinebat ut quisquam transferret vas per templum. Et docebat eos, dicens eis : Nonne scriptum est, quia domus mea domus orationis vocabitur omnibus gentibus? Vos autem fecistis eam speluncam latronum. Quo audito principes sacerdotum et scribæ, quærebant quomodo eum perderent : timebant enim eum, quoniam universa turba admirabatur super doctrina ejus.

3. Beda, super *Et veniunt Hierosolymam.* Quia maledicendo [1] ficum infructuosam per figuram Dominus fecit, hoc idem mox apertius ostendit ejiciendo improbos de templo. Ficus enim non peccavit, si ante tempus fructum non habuit; sed sacerdotes : unde dicitur : *Et veniunt Hierosolymam : et cum introisset in templum, cœpit ejicere vendentes et ementes in templo.* Et quidem credendum est, quod ea tantum vendi vel emi repererit in templo quæ ad ministerium templi necessaria essent. Si ergo ea quæ alibi libere geri poterant, Dominus in domo sua temporalia negotia geri non patitur ; quanto magis ea quæ nunquam fieri licet, plus cœlestis iræ merentur, si in ædibus Deo sacratis aguntur?

Sequitur : *Et mensas nummulariorum.* Theophylactus, super *Et mensas collybistarum.* Nummularios vocat campsores nummorum : nummus enim genus æris minuti est.

Sequitur : *Et cathedras videntium columbas evertit.* Beda, super *Et cathedras vendentium.* Quia Spiritus sanctus in columba super Dominum apparuit, recte per columbas Spiritus sancti charismata designantur. Columba igitur venditur, quando manus impositio, per quam Spiritus sanctus recipitur, ad pretium præbetur. Cathedras autem vendentium columbas evertit : quia si spiritualem gratiam venumdant, vel ante homines, vel ante Dei oculos sacerdotio privantur. Theophylactus, a med. *Comm.* cap. xi. Sed et si quis baptismatis gratiam et puritatem tradiderit dæmoni per peccatum, suam columbam vendidit; et propter hoc foras de templo ejicitur.

Sequitur : *Et non sinebat ut quisquam transferret vas per templum.* Beda, super *Et non sinebat ut quis transferret.* De vasis illis dicit quæ mercandi gratia inferebantur. Ceterum absit ut vasa Deo dicata Dominus ejiceret de templo, vel intro ferre prohiberet in templum : ubi futuri examinis prætendit exemplum : quia de Ecclesia repellit reprobos, et ne ultra ad interturbandam Ecclesiam intrent, æterno eos verbere compescit. Sed et peccata quæ cordibus fidelium inerant, divinitus immissa compunctio tollit : et ne ultra repetantur, divina in eis gratia adjuvat.

Sequitur : *Et docebat eos, dicens: Nonne scriptum est, quia domus mea domus orationis vocabitur cunctis gentibus?* Hieronymus, super *Et intravit* Juxta Isaiam, cap. lvi. *Vos autem fecistis speluncam latronum*, juxta Hieremiam, cap. vii. Beda, *Omnibus*, inquit, *gentibus*, non uni genti Judææ, nec in uno Hierosolymæ urbis loco, sed in toto orbe terrarum : et nequaquam taurorum et hircorum et arietum, sed orationis. Theophylactus, *Marc.* ix, a med. *Comment.* Speluncam autem latronum templum nominat propter lucrum : genus namque latronum an lucrum se congregat. Quia ergo illa animalia quæ ad sacrificium oblata erant, causa lucri vendebant, latrones ipsos dixit Beda. Ad hoc enim in templo erant vel ut non dantes corporaliter persequerentur vel dantes spiritualiter necarent. Templum etiam et domus Dei mens est et conscientia fidelium, quæ si in læsione proximi perversas cogitationes profert, quasi in spelunca latrones resident. Ergo mens fidelium spelunca latronis fit quando relicta simplicitate sanctitatis, illud conatur agere quo valeat proximis nocere. Augustinus, *De cons. Evangelist.* lib. II, cap. lxvii. Joannes autem longe diverso ordine hoc narrat : unde manifestum est non semel sed iterum hoc esse a Domino factum ; sed illud primum commemoratum a Joanne, hoc ultimum a ceteris tribus. Theophylactus. Quod etiam est in majorem redargutionem Judæorum : quia cum Dominus hoc toties fecerit, ipsi minime se correxerunt. Augustinus, *De cons. Evangel.*, lib. II, cap. lxiii. In hoc etiam Marcus non eumdem ordinem tenet cum Matthæo ; sed quia Matthæus ita connectit cap. xxi : « Et relictis illis, abiit foras extra civitatem in Bethaniam : » unde mane revertentem in civitatem, arbori maledixisse commemorat; probabilius

[1] Sic A, B, C, D. Parm. : « quod maledicendo. »

creditur ipse potius tenuisse ordinem temporis de [1] vendentibus et ementibus ejectis de templo. Prætermisit ergo Marcus quod prima die factum est, cum intravit in templum; et recordatum interposuit, cum dixisset quod non invenit aliquid in ficulnea præter folia; quod secundo die factum est, sicut ambo testantur. GLOSSA. Quem autem effectum correctio Domini in ministris templi habuerit, ostendit Evangelista cum subdit : *Quo audito principes sacerdotum et scribæ quærebant quomodo eum perderent* : secundum illud Amos cap. V, « Odio habuerunt corripientem in porta et loquentem perfecte abominati sunt. » Ab hoc autem tam iniquo proposito ad tempus solo timore retrahebantur : unde subditur : *Timebant enim eum, quoniam universa turba admirabatur super doctrina ejus.* « Erat enim docens eos sicut potestatem habens, et non sicut scribæ eorum et Pharisæi ; » ut alibi legitur [2], supra I.

4. Et cum vespera facta esset, egrediebatur de civitate. Et cum mane transirent, viderunt ficum aridam factam a radicibus. Et recordatus Petrus dixit ei : Rabbi, ecce ficus cui maledixisti, aruit. Et respondens Jesus ait illis : Habete fidem Dei. Amen dico vobis, quia quicumque dixerit huic monti, Tollere et mittere in mare, et non hæsitaverit in corde suo, sed crediderit quia quodcumque dixerit fiat, fiet ei. Propterea dico vobis : omnia quæcumque orantes petitis, credite quia accipietis, et evenient vobis. Et cum stabitis ad orandum, dimittite si quid habetis adversum aliquem, ut et Pater vester qui in cœlis est dimittat vobis peccata vestra. Quod si vos non dimiseritis, nec Pater vester qui in cœlis est dimittet vobis peccata vestra.

4. HIERONYMUS, *Marc.* XI super illud, *Et cum vespera esset.* Relinquens Dominus post se tenebras in Judæorum cordibus, ut sol egrediebatur de civitate ad aliam quæ est benevola et obediens : et hoc significatur cum dicitur : *Et cum vespera esset facta, egrediebatur de civitate.* Sed occidit sol, et oritur sol : lux enim ablata a scribis, lucet in Apostolis, unde in civitatem revertitur : propter quod subditur : *Et cum mane transirent*, scilicet in civitatem euntes, *viderunt ficum aridam factam a radicibus.* THEOPHYLACTUS, *Marc.* XI, a med. comm. Quod miraculum magnum videtur in hoc quod tam humidam et viridem arborem siccaverit. Quamvis autem Matthæus dicat ficulneam continuo arefactam, et quod videntes discipuli admirati sunt, non admireris si nunc a Marco audis ficum in crastinum arefactam vidisse discipulos : nam sic intelligendum est hoc quod dicitur a Matthæo, scilicet quod non statim viderunt, sed in crastinum. AUGUSTINUS, *De cons. Evang.* lib. II, cap. LXVII. Intelligitur autem non tunc aruisse quando viderunt, sed continuo quando maledicta est : neque enim arescentem, sed penitus arefactam viderunt; ac sic eam continuo in verbo Domini aruisse intellexerunt. HIERONYMUS, *ubi supra*, super *Viderunt ficum arefactam.* Ficus autem aridam a radicibus, synagoga est a Cain et a ceteris, a quibus omnis sanguis ab Abel usque ad Zachariam requiritur. BEDA. A radicibus autem arefacta est ficus, ut ostenderetur gens impia non ad tempus vel ex parte corripienda externorum incursibus, et per pœnitentiam liberanda, sicut sæpe factum est; sed æterna damnatione ferienda. Vel arefacta est a radicibus, ut ostendatur non solum humano extrinsecus, sed divino intus favore funditus destituenda : nam et vitam perdit in cœlis, et patriam in terris. HIERONYMUS, super *Et dixit Petrus.* Petrus autem agnoscit aridam et abscissam radicem, cui succedit oliva fructifera, pulchra vocata a Domino : unde sequitur : *Et recordatus Petrus dixit ei : Rabbi, ecce ficus cui maledixisti, aruit.* CHRYSOSTOMUS [3]. Quod autem Petrus et alii discipuli mirati sunt, non erat perfectæ fidei : non enim magnum erat hoc Deo. Quia ergo non manifeste noverant ejus virtutem, eorum ignorantia fecit eos in admirationem prorumpere : et ideo subditur : *Et respondens Jesus ait illis : Habete fidem Dei. Amen dico vobis, quia qui dixerit huic monti* etc., quasi dicat : Non solum lignum siccare poteritis, sed et montem jussu ac præcepto transmutare. THEOPHYLACTUS, *Marc.* XI, a med. Mirare autem divinam misericordiam : qualiter nobis appropinquantibus ad eum per fidem, miraculorum virtutem condonat quam ipse possidet per naturam, intantum ut etiam montes transmutare possimus. BEDA, super *Dicetis monti huic.* Solent autem Gentiles qui contra Ecclesiam maledicta scripsere, improperare nostris, quia non habuerunt plenam fi-

[1] Al. omittitur : « de. » — [2] Sic A, B, C, D. — Parm. : « dicitur. » — [3] Immo potius Victor Antiochenus ubi supra : nec tale quidquam in Chrysostomo. Ex edit. P. Nicolai.

dem Dei, qui nunquam montes transferre potuerunt. Quibus respondendum est, non omnia scripta esse quæ in Ecclesia sunt gesta; sicut et de factis ipsius Christi Scriptura testatur. Fieri autem potuit, si necessitas id fieri poposcisset; quomodo factum legimus precibus [1] Gregorii Neocæsariensis cujus precibus mons tantum spatii reliquit structoribus ecclesiæ quantum opus habuerant. CHRYSOSTOMUS. Vel aliter. Sicut ficum non propter se siccavit, sed in signum Hierusalem ad arefactionem perventuræ, et ad demonstrationem virtutis suæ; sic intelligendum est et de promissione quæ est circa montem; quamvis hujusmodi transmutatio non sit impossibilis secundum Dei virtutem. HIERONYMUS, super *Quicumque dixerit huic monti*. Christus igitur qui est mons crescens de lapide abscisso sine manibus, tollitur et mittitur in mare, quando Apostoli dicunt digne, Actorum XIII : « Transferamur ad gentes alteras, quia vos indignos judicastis audiendi verbum Dei. » BEDA, *Super iisdem verbis*. Vel quia montis nomine diabolus significatur propter superbiam, mons ad præceptum eorum qui fortes sunt in fide, tollitur de terra et in mare projicitur, cum prædicantibus Verbum Dei doctoribus sanctis, immundus spiritus ab eorum corde repellitur qui ad vitam sunt [2] præordinati, et in turbulentis amarisque infidelium mentibus vesaniam suæ tyrannidis exercere permittitur : in quos tanto acrius desævit, quanto amplius se dolet a læsione priorum fuisse depulsum.

Sequitur : *Propterea dico vobis* : *omnia quæ orantes petitis credite quia acciepietis, et evenient vobis*. THEOPHYLACTUS, sup. *Omnia quæcumque orantes petitis*. Qui enim ex affectu credit, manifestum est quod in Deum erigit cor suum, et illi conjungitur, et certificatur cor ejus calefactum, quasi suam petitionem jam consecutum : quod quidem intelligibile est ei qui passus est hoc. Et mihi quidem videtur illos hoc pati qui mensuram et modum attendunt : propter hoc Dominus dicit, quod omnia accipietis quæcumque fide petieritis. Quid enim credit se totum disponi a Deo, cum lacrymis intercedens, et quasi Domini pedes in oratione tenere se cogitans, quæ juste postulat consequetur. Vis autem et aliter quæ petis accipere? Dimitte, si quid contra peccaverit frater tuus : et hoc est quod subditur : *Et dum stabitis ad orandum, dimittite, si quid habetis adversus aliquem, ut et Pater vester qui in cœlis est dimittat vobis peccata vestra*. HIERONYMUS, super illud, *Et cum stabitis ad orandum*. Septem versus orationis dominicæ Marcus suo more in una oratione comprehendit. Is autem cui dimissa sunt omnia, peccata, quid amplius rogabit nisi ut perseveret in eo quod obtinuit? BEDA, *super iisdem verbis*. Notanda est autem distinctio deprecantium. Qui perfectam habet fidem, quæ per dilectionem operatur, ille orando vel etiam jubendo potest transferre montes spirituales, quomodo fecit Paulus de Elyma mago ; qui vero tantæ vestigium perfectionis necdum conscendere queunt, postulent sibi peccata dimitti, et impetrabunt, si tamen in se peccantibus aliis primo ipsi dimittant. Sin autem hoc facere contemnunt, non solum orando virtutes facere, sed nec suorum possunt veniam consequi peccatorum : et hoc est quod subditur : *Quod si vos non dimiseritis, nec Pater vester qui in cœlis est dimittet vobis peccata vestra* [3].

5. Et veniunt rursus Hierosolymam. Et cum ambularet in templo, accedunt ad eum summi sacerdotes et scribæ et seniores, et dicunt ei : In qua potestate hæc facis; et quis dedit tibi hanc potestatem ut ita facias? Jesus autem respondens ait illis : Interrogabo vos et ego unum verbum, et respondete mihi, et dicam vobis in qua potestate hæc faciam. Baptismus Joannis de cœlo erat, an ex hominibus? Respondete mihi. At illi cogitabant secum, dicentes : Si dixerimus, De cœlo, dicet nobis : Quare ergo non credidistis ei? Si dixerimus, Ex hominibus, timemus populum. Omnes enim habebant Joannem quia vere Propheta esset. Et respondentes dicunt Jesu, Nescimus. Et respondens Jesus ait illis : Neque ego dico vobis in qua potestate hæc faciam.

5. THEOPHYLACTUS, circ. fin. *Comment*. Quia Dominus de templo ejecerat eos qui templum quasi tabernam rerum venalium faciebant; irati fuerant : ideo accedunt ut interrogent et tentent : unde dicitur : *Et veniunt rursus Hierosolymam. Et cum ambularet in templo, accedunt ad eum summi sacerdotes et scribæ et seniores, et dicunt ei* : *In qua potestate hæc facis* : *et quis dedit tibi hanc potestatem ut ista fa-*

[1] Sic A, B, C, D. — Parm. : « precibus beati Patris Neocæsareæ Ponti Antististis, viri meritis et virtutibus eximii, ut mons in terra tantum loco cederet, quantum incolæ civitatis opus habebant. » — [2] Al. omittitur : « sunt. » — [3] Nicolai superaddit sequentia. GLOSSA (interlinearis). Tremenda sententia.

cias? Quasi dicant : Quis es tu qui talia facis ? Numquid doctorem te constituis et te ordinas principem sacerdotum? BEDA, in fin. *Comment.* XI cap. Et quidem quando dicunt, *In qua potestate hæc facis*? de Dei dubitant potestate et subintelligi volunt diaboli esse quod facit, addentes quoque, *Quis dedit tibi hanc potestatem*? manifestissime Dei Filium negant, quem putant non suis sed alienis viribus signa facere. THEOPHYLACTUS, in fine *Comment.* Hæc autem dicebant, credentes ipsum in judicationem reducere : ut si diceret, In potestate mea, ipsum tenerent ; si autem diceret, ita potestate alterius : ab eo discedere populum procurarent, qui ipsum Deum esse credebant. Dominus vero illos interrogat de Joanne, non frustra neque sophistice, sed quia de eo Joannes perhibuerat testimonium : unde sequitur : *Ille autem respondens ait illis : Interrogabo vos et ego.* BEDA, cir. fin. cap. Poterat quidem Dominus, aperta responsione, tentatorum calumnias confutare ; sed prudenter interrogat, ut suo vel silentio vel sententia condemnentur : quod apparet ex eo quod subditur : *At illi cogitabant secum dicentes : Si dixerimus, De cœlo, dicet nobis : Quare ergo non creditis ei ?* Quasi dicat : Quem confitemini de cœlo habuisse prophetiam, mihi testimonium perhibuit, et ab illo audistis in qua ista facio potestate. Sequitur : *Si dixerimus, Ex hominibus.* Viderunt ergo, quodlibet horum respondissent, in laqueum se casuros, timentes lapidationem, sed magis timentes veritatis confessionem : unde sequitur : *Et respondentes, dicunt Jesu. Nescimus.* HIERONYMUS [1] in fin. *Comment.* in XI cap. *Marc.* De lucerna invidi obscurantur : unde dicitur Psal. CXXXI : « Paravi lucernam Christo meo : inimicos ejus induam confusione. »

Sequitur : *Respondens Jesus, ait illis : Neque ego dico vobis in potestate hæc faciam.* BEDA, in fin. *Comment.* in XI cap. *Marc.* Quasi dicat : Non vobis dico quod scio, quia non vultis fateri quod scitis. Notandum autem, quod duas ob causas maxime scientia veritatis est occultanda quærentibus ; scilicet cum is qui quærit, aut minus capax est ad intelligendum quod quærit ; aut contemptu veritatis, aut aliquo alio [2] indignus est cui debeat aperiri quod quærit.

[1] Al. : « BEDA. » — [2] P. Nicolai habet « odio. »

CAPUT DUODECIMUM

1. Et cœpit illis in parabolis loqui. Vineam pastinavit homo, et circumdedit sepem, et fodit lacum, et ædificavit turrim, et locavit eam agricolis, et peregre profectus est. Et misit ad agricolas in tempore servum, ut ab agricolis acciperet de fructu vineæ : qui apprehensum eum cæciderunt, et dimiserunt vacuum. Et iterum misit ad illos alium servum ; et illum in capite vulneraverunt, et contumeliis affecerunt. Et rursum alium misit et illum occiderunt, et plures alios, quosdam cædentes, alios vero occidentes. Adhuc ergo unum habens filium carissimum, et illum misit ad eos novissimum, dicens : Quia reverebuntur filium meum. Coloni autem dixerunt ad invicem : Hic est heres : venite, occidamus eum, et nostra erit hereditas. Et apprehendentes eum occiderunt, et ejecerunt extra vineam. Quid ergo faciet dominus vineæ? Veniet et perdet colonos et dabit aliis. Nec Scripturam hanc legistis : Lapidem quem reprobaverunt ædificantes, hic factus est in caput anguli? A Domino factum est istud, et est mirabile in oculis nostris? Et quærebant eum tenere, et timuerunt turbam. Cognoverunt enim quoniam ad eos parabolam hanc dixerit : et relicto eo abierunt.

1. GLOSSA. Postquam Dominus prudenti interrogatione tentatorum ora concluserat, consequenter eorum malitiam parabolice demonstrat : unde dicitur : *Et cœpit illis in parabolis loqui. Vineam pastinavit homo.* HIERONYMUS. Homo Deus Pater dicitur humano affectu ; vinea domus Israel est ; sepis est custodia Angelorum ; lacus est lex ; turris templum ; agricolæ sacerdotes. BEDA in princ. *Comment.* in cap. XII. Vel sepis murus est urbis [1], lacus sive torcular altare, aut illa torcularia quorum tres Psalmi prænotantur titulo. THEOPHYLACTUS. Vel sepis est lex, prohibens eos alienigenis commisceri.

Sequitur : *Et peregre profectus est.* BEDA, in initio *Comment.* ad XII cap. *Marc.* Non loci mutatione ; sed abire videtur a vinea, ut vinitoribus liberum operandi arbitrium derelinquat.

Sequitur : *Et misit ad agricolas in tempore servum, ut ab agricolis acciperet de fructu vineæ.* HIERONYMUS. Servi missi Prophetæ, fructus vineæ obedientia est. De Prophetis alii cæsi, alii vulnerati, alii occisi sunt : unde sequitur : *Qui apprehensum eum cæciderunt et dimiserunt vacuum.* BEDA, *ubi supra.* Servus qui primo missus est, ipse legifer Moyses intelligitur. Sed cæsum eum dimiserunt vacuum : irritaverunt enim Moysen in castris. Sequitur : *Et iterum misit ad illos alium servum, et illum in capite vulneraverunt et contumeliis affecerunt.* Servus alter David regem et ceteros Psalmistas significat ; sed hunc affectum contumeliis in capite vulneraverunt, quia Psalmistarum carmina parvipendentes, ipsum David abjecerunt, dicentes III Reg. XII : « Quæ nobis pars cum David ? » Sequitur : *Et rursus alium misit, et illum occiderunt, et plures alios, quosdam cædentes, alios vero occidentes.* Tertium cum suis sociis servum, Prophetarum chorum intellige ; sed quem Prophetarum non sunt persecuti? His sane tribus servorum gradibus, omnium sub lege doctorum figuram posse comprehendi Dominus alibi pronuntiat, dicens Luc. XXIV : « Quoniam necesse est impleri omnia quæ scripta sunt in lege et Prophetis et Psalmis de me. » THEOPHYLACTUS, *Marc.* XII, non remote a princ. Vel aliter. Primum servum intellige Prophetas qui circa tempus Eliæ fuerunt : quoniam Michæam verberavit Sedechias pseudopropheta : secundum vero servum quem in capite vulneraverunt, idest affecerunt injuria, intellige Prophetas qui fuerunt circa tempus Oseæ et Isaiæ : tertium vero servum intellige Prophetas qui fuerunt circa tempus Danielis et Ezechielis.

Sequitur : *Adhuc ergo unum habeo filium carissimum, et illum misit ad eos novissimum, dicens : Quia forte reverebuntur filium meum.* HIERONYMUS, non procul a princ. *Comm.* Filius carissimus

[1] Al. : « orbis.

et novissimus, Unigenitus est. Quod autem dicit, *Reverebuntur filium meum,* per ironiam hoc dicitur. BEDA, cap. XLII. Vel aliter. Quod ait, *Quia forte reverebuntur filium meum*, non de ignorantia venit; sed ambigere dicitur Deus, ut libera voluntas homini reservetur. THEOPHYLACTUS, non procul a princ. Vel aliter. Non ignorans quod futurum erat, hoc dixit; sed ostendens quid erat decens et congruum eos operari. *Coloni autem dixerunt ad invicem* :*Hic est heres* : *venite, occidamus eum*; *et nostra erit hereditas.* BEDA, super *Hic est heres.* Manifestissime Dominus probat, Judæorum principes non per ignorantiam, sed per invidiam crucifixisse Filium Dei. Intellexerunt enim hunc esse cui dictum est Psal. II : « Dabo tibi gentes hereditatem tuam. » Hanc occiso eo [1] mali coloni præripere moliebantur, cum crucifigentes eum Judæi, fidem quæ per eum est, extinguere, et suam magis quæ ex lege est justitiam præferre, ac Gentibus imbuendis conabantur inserere.

Sequitur : *Et apprehendentes eum, occiderunt et ejecerunt extra vineam.* THEOPHYLACTUS, *ubi supra.* Scilicet extra Hierusalem : extra civitatem quippe crucifixus est Dominus. HIERONYMUS, par. a princ. *Comm.* in XII cap. *Vel ejecerunt eum extra vineam,* idest extra plebem, dicentes, Joan. VIII, « Samaritanus es et dæmonium habes. » Vel quia quantum in se erat, ex suis eum finibus excludentes, Gentibus suscipiendum dederunt.

Sequitur : *Quid ergo faciet dominus vineæ? Veniet, et perdet colonos, et dabit vineam aliis.* AUGUSTINUS, *De cons. Evang.* lib. II, cap. LXX. Et quidem Matthæus cap. XXI, illos respondisse subjungit, atque dixisse, « Malos male perdet » quod Marcus hic non ab ipsis responsum esse commemorat; sed Dominum post interrogationem suam ipsum sibi quodammodo respondisse. Sed facile potest intelligi vel illorum vocem ita subjunctam ut non interponeretur, illi responderunt, aut illi dixerunt, sed tamen intelligeretur; aut ideo responsionem istam Domino potius attributam, qua cum verum dixerunt, etiam de illis hoc ipse respondit, qui veritas est. THEOPHYLACTUS, *Marc.* XII, non remot. a princ. Dominus ergo vineæ est Pater Filii interempti, et ipse Filius interemptus, qui perdet colonos, tradens ipsos Romanis; et populum dabit aliis colonis, id est Apostolis. Perlegas Actus Apostolorum, et invenies tria millia repente credentium, et fructificantium Deo. HIERONYMUS, *ubi supra.* Vel datur vinea aliis, idest ab oriente et occidente et austro et ab aquilone venientibus, et recumbentibus cum Abraham, Isaac et Jacob in regno Dei. BEDA, super *Veniet et perdet colonos.* Hoc autem ita divinitus fuisse procuratum prophetico statim affirmavit exemplo, subjiciens: *Nec Scripturam hanc legitis* : *Lapidem quem reprobaverunt ædificantes, hic factus est in caput anguli*? quasi dicat : Quomodo implebitur hæc prophetia, nisi quia Christus a vobis reprobatus et occisus, traditus est Gentibus prædicandus, ut quasi lapis angularis duos populos condat in semetipsum, atque ex utroque populo unam sibi fidelium civitatem, unum templum ædificet? Eosdem enim synagogæ magistros quos supra colonos dixerat, nunc ædificantes appellat : quia subditam sibi plebem ad ferendos vitæ fructus quasi vineam videbantur excolere ; ipsi quoque hanc Deo inhabitare dignam quasi domum construere atque ornare præcipiebantur. THEOPHYLACTUS, Marc. XII, super *Lapidem quem reprobaverunt.* Lapis ergo quem reprobaverunt doctores, hic factus est in caput anguli, idest in caput Ecclesiæ : angulus namque Ecclesia est, quasi conjungens Judæos et Gentiles : hic angulus, scilicet Ecclesia, a Domino factus est, et est mirabilis in oculis nostris, scilicet fidelium : nam ab infidelibus miraculis detrahitur. Mirabilis quidem est Ecclesia quasi miraculis sistens [2], Domino cooperante Apostolis, et sermonem confirmante sequentibus signis : et hoc est quod dicitur : *A Domino factum est istud, et est mirabile in oculis nostris.* HIERONYMUS, aliq. a princ. *Commen.* Vel aliter. Hic lapis reprobus, quem gestat angulus conjungens in cœna agnum cum pane, finiens vetus, novum inchoans testamentum, præstat mira in oculis nostris, ut topazion. BEDA, super *Quærebant eum tenere.* Principes autem sacerdotum ostendebant vera esse quæ Dominus dixerat; quod patet ex hoc quod subditur: *Et quærebant eum tenere.* Ipse enim est heres cujus injustam necem dicebat esse

[1] Sic A, B, C, D. — Parm. : « hanc occisione ejus. » — Al. : « hanc occisionem ejus, » item : « occasionem ejus. » — [2] P. Nicolai legit : « consistens. »

vindicandam a Patre. Moraliter autem cuique fidelium cum mysterium baptismi committitur, quasi vinea quam excolat locatur. Sed missus servus contumeliis affectus vel cæsus ejicitur, cum sermo auditus vel contemnitur, vel, quod pejus est, blasphematur. Missum insuper heredem, quantum in se est, occidit qui Filium Dei conculcavit. Perdito malo cultore, vinea datur alteri, cum dono gratiæ, quod superbus sprevit, humilis quisque ditabitur. Sed hoc quod principes sacerdotum manum mittere quærentes in Jesum, timore turbæ retinentur, quotidie geritur in Ecclesia, cum quilibet solo nomine frater eam quam non diligit ecclesiasticæ fidei et pacis unitatem propter cohabitantium fratrum bonorum multitudinem aut erubescit aut timet impugnare.

2. Et mittunt ad eum quosdam ex Pharisæis et Herodianis, ut eum caperent in verbo. Qui venientes dicunt ei : Magister, scimus quia verax es, et non curas quemquam. Nec enim vides in faciem hominum, sed in veritate viam Dei doces. Licet dari tributum Cæsari, an non dabimus? Qui sciens versutiam illorum, ait illis : Quid me tentatis? Afferte mihi denarium ut videam. At illi obtulerunt ei. Et ait illis : Cujus est imago hæc et inscriptio? Dicunt ei, Cæsaris. Respondens autem Jesus dixit illis : Reddite igitur quæ sunt Cæsaris Cæsari, et quæ sunt Dei Deo. Et mirabantur super eo.

2. BEDA, cap. XLII super *Mittunt ad eum quosdam.* Quærentes Dominum comprehendere summi sacerdotes timuerunt turbam ; atque ideo quod per se non potuerunt, terrenis potestatibus efficere tentabant, ut vel ipsi a morte ejus viderentur immunes : et ideo dicitur*: Et mittunt ad eum quosdam ex Pharisæis, et Herodianis, ut eum caperent in verbo.* THEOPHYLACTUS, *ibid.* Diximus alibi de herodianis, quod hæresis quædam nova erat dicentium Christum esse Herodem, propter hoc quod defecerant successiones regni Judæorum. Alii vero dicunt herodianos milites fuisse Herodis, quos Pharisæi pro testibus inducebant de his quæ dicebantur a Christo, ut eum caperent et adducerent. Vide autem eorum malitiam, qualiter cum adulatione Christum decipere volebant : nam sequitur : *Qui venientes dicunt ei* : *Magister, scimus.* HIERONYMUS, super *Ut caperent eum.* Mellitis enim verbis [1] eum interrogabant, et circumdabant eum, sicut apes mel portantes in ore, aculeum in tergo. BEDA, super *Magister, scimus.* Blanda autem et fraudulenta interrogatio illuc provocat respondentem ut magis Deum quam Cæsarem timeat, et dicat non debere tributa solvi, ut statim audientes herodiani seditionis contra Romanos auctorem habeant : et ideo subdunt : *Et non curas quemquam; nec enim vides in faciem hominum.* THEOPHYLACTUS, super *Et non respicis.* Ita ut Cæsarem non honores, scilicet contra veritatem. Ideo subdunt : *Sed in veritate viam Dei doces* : *Licet tributum dari Cæsari, an non dabimus*? Totum enim artificium eorum erat undique præcipitium habens : ut si diceret quod licet censum Cæsari dari, provocent contra eum plebem quasi in servitutem reducentem ipsum populum ; si vero diceret quod non licet dari, sic accusarent eum tamquam excitaret populum contra Cæsarem. Sed sapientiæ fons fugit dolos eorum : unde sequitur : *Qui sciens versutiam eorum, ait illis* : *Quid me tentatis? Afferte mihi denarium, ut videam. At illi obtulerunt ei.* BEDA, cap. XLII *In Marc.* super *Afferte mihi denarium.* Denarius est genus nummi quod pro decem nummis imputabatur, et habebat imaginem Cæsaris : unde sequitur : *Et ait illis* : *Cujus est imago hæc et inscriptio? Dicunt ei, Cæsaris.* Qui putant interrogationem Salvatoris ignorantiam esse, non dispensationem, ex hoc discant quod potuit scire cujus imago esset, sed interrogat, ut ad sermonem eorum competenter respondeat : unde sequitur : *Respondens autem Jesus dixit illis* : *Reddite igitur quæ sunt Cæsaris Cæsari, et quæ sunt Dei Deo.* THEOPHYLACTUS, super *Reddite quæ sunt Cæsaris Cæsari.* Quasi dicat : Date quod imaginem habet imaginato, idest denarium Cæsari : potestis enim et censum Cæsari dare, et Deo propria offerre. BEDA, *ibid.* Idest decimas et primitias et oblationes et victimas, quomodo et ipse reddidit [2] quæ Dei sunt, Patris faciens voluntatem. HIERONYMUS, super *Magister, scimus* Vel aliter. Nummum habentem Cæsaris imaginem reddite coactum Cæsari, vosipsos libenter Deo reddite. « Signatum est enim super nos lumen vultus tui Domine, » Psal. IV, non Cæsaris. THEOPHYLACTUS, *ubi supra.* Quasi Cæsar etiam est uniuscujusque nostrorum cor-

[1] Al. : « melius enim verbis. » — [2] Al. : « reddit. »

porum inevitabilis necessitas. Jubet ergo Dominus dari corpori cibaria propria et vestitum, *et quæ sunt Dei Deo* [1]. Sequitur: *Et mirabantur super eo.* Qui credere debuerant, ad tantam sapientiam sunt mirati, quod calliditas eorum non invenisset locum.

3. Et venerunt ad eum Sadducæi, qui dicunt resurrectionem non esse, et interrogabant eum dicentes : Magister, Moyses nobis scripsit, ut si cujus frater mortuus fuerit, et dimiserit uxorem, et filios non reliquerit, accipiat frater ejus uxorem ipsius, et resuscitet semen fratri suo. Septem ergo fratres erant, et primus accepit uxorem, et mortuus est, non relicto semine : et secundus accepit eam, et mortuus est, et nec iste reliquit semen : et tertius similiter : et acceperunt eam similiter septem, et non reliquerunt semen. Novissime omnium defuncta est et mulier. In resurrectione ergo, cum resurrexerint, cujus de his erit uxor? Septem enim habuerunt eam uxorem. Et respondens Jesus ait illis : Nonne ideo erratis, non scientes Scripturas, neque virtutem Dei? Cum enim a mortuis resurrexerint, neque nubent neque nubentur, sed erunt sicut Angeli Dei in cœlis. De mortuis autem quod resurgant non legistis in libro Moysi, super rubum quomodo dixerit illi Deus, inquiens : Ego sum Deus Abraham, et Deus Isaac, et Deus Jacob? Non est Deus mortuorum, sed vivorum. Vos ergo multum erratis.

3. Glossa. Postquam Dominus sapienter Pharisæorum callidam tentationem evitavit, ostenditur quomodo etiam Sadducæos tentantes confundit : unde dicitur : *Et venerunt ad eum Sadducæi, qui dicunt resurrectionem non esse.* Theophylactus, *Marc.* xii, super *Et veniunt Sadducæi ad illum.* Hæresis quædam Judæorum erat, qui dicebantur Sadducæi, et hi resurrectionem negabant, et dicebant quod non sit Angelus neque spiritus. Hi ergo accedentes ad Jesum, dolose narrationem quamdam inquisierunt, per quam ostenderent resurrectionem non esse nec factam, nec fiendam. Et ideo subditur : *Et interrogabant eum, dicentes, Magister.* In qua quidem narratione septem ponunt qui mulierem acceperant, ut magis retrahant [2] a resurrectione. Beda, super illud, *Moyses scripsit nobis.* Recte enim istiusmodi fingunt fabulam, quæ deliramenti arguat eos qui resurrectionem asserunt corporum. Potest autem fieri ut vere in gente eorum aliquando hoc acciderit. Hieronymus, super *Septem eam habuerunt uxorem.* Mystice autem mulier sterilis non relinquens semen ex septem fratribus, novissime moriens, quid aliud significat quam Judaicam synagogam relictam a Spiritu septiformi, qui septem Patriarchas implevit, qui non reliquerunt ei semen Abrahæ, quod est Jesus Christus? licet enim puer natus est illis, nobis tamen Gentibus datus est, quæ mulier mortua erat Christo, nec cuiquam Patriarchæ de septem in resurrectione conjungetur. Septenario namque numero universitas perfectorum significatur, ut versa vice per Isaiam cap. iv, dicitur : « Apprehendent septem mulieres virum unum : » idest, septem Ecclesiæ, quas Dominus amat, arguit et castigat, eum una fide adorant : unde sequitur : *Et respondens Jesus ait illis : Nonne ideo erratis, non scientes Scripturas neque virtutem Dei?* Theophylaclus, *Marc.* xii parum ante finem *Commen.* Quasi dicat : Vos non intelligitis qualem resurrectionem Scriptura annuntiet. Creditis enim quod restauratio corporum talium sit futura qualia nunc sunt; non autem sic erit. Sic igitur ignoratis Scripturam, sed etiam virtutem ignoratis divinam. Vos enim consideratis quasi difficile, dicentes : Qualiter potuerunt membra dissoluta conjungi, et animabus adunari? Hoc enim respectu divinæ potentiæ quasi nihil est. Sequitur : *Cum enim a mortuis resurrexerint, neque nubent neque nubentur, sed erunt sicut Angeli Dei in cœlis* : quasi dicat : Divina quædam erit vitæ restauratio et angelica, cum ulterius non corrumpemur, sed eodem modo manebimus : et propter hoc nuptiæ auferentur. Nam nuptiæ quidem nunc sunt propter corruptionem ut per successionem generis persistamus et non deficiamus : tunc vero sicut Angeli erimus, qui sunt sine successione nuptiali, et nunquam desinunt. Beda, super *Neque nubent neque nubentur.* Considerandum est hic quod latina consuetudo hic græco idiomati non respondet. Nubere enim proprie dicuntur mulieres, et viri uxores ducere; sed nos simpliciter dictum intelligamus, ut nubere de viris, et nubi de uxoribus sit. Hieronymus, super *Nonne ideo erratis?* Sic igitur errant non intelligentes Scripturas, quia in resurrectione homines *erunt sicut Angeli Dei*; idest, nemo ibi moritur, nemo ibi nascitur; nec infans est ibi nec senex. Theophylactus, *Marc.* xii, a med. *Comm.* Et aliter etiam decipiuntur non intelligentes Scripturas. Si enim has intellexissent, intelligerent

[1] Nicolai addit ex Theophylacto : « scilicet vigilias orationes, etc. » — [2] Al. : « rem trahant. »

quomodo per Scripturas resurrectio mortuorum possit probari : unde subdit : *De mortuis quod resurgant non legistis in libro Moysi, super rubum quomodo dixit illi Deus, inquiens : Ego sum Deus Abraham et Deus Isaac et Deus Jacob?* HIERONYMUS, super *De mortuis autem quod resurgant.* Dico autem, *Super rubum,* in quo est similitudo vestra, in quo ignis ardebat, sed non ejus spinas consumebat; sic vos inflammat eloquium meum, nec spinas vestras sub maledicto germinatas absumit. THEOPHYLACTUS, *Marc.* XII, a med. illius. Dico autem : *Ego sum Deus Abraham, Deus Isaac et Deus Jacob*; quasi dicat, Deus viventium : unde subdit : *Non est Deus mortuorum, sed vivorum.* Non enim dixit, Ego fui, sed *Ego sum,* tamquam illi præsentes existant. Sed forte aliquis dicet, quod hoc dixit solum Deus de anima Abrahæ, non de corpore. Ad quod dicimus, quod Abraham utrumque importat, scilicet corpus et animam; ita ut et corporis ipse sit Deus, et corpus vivat apud Deum, idest in Dei ordinatione. BEDA, super *Ego sum Deus Abraham.* Vel quia cum probavit [1] animas permanere post mortem neque enim poterat fieri ut eorum esset Deus qui nequaquam subsisterent; consequenter introduceretur et corporum resurrectio, quæ cum animabus bona malaque gesserunt. HIERONYMUS, super *De mortuis autem non legistis.* Cum autem dicit, *Deus Abraham, Deus Isaac, et Deus Jacob* : ter Deus nominando Trinitatem intimavit. Cum autem dicit, *Non est Deus mortuorum,* unum Deum iterans, unam substantiam significavit. Vivunt autem qui vindicant [2] portionem quam elegerant; mortui autem sunt qui quod vindicaverant, perdiderunt.

Vos ergo multum erratis. GLOSSA. Quia videlicet et Scripturis contradicebant, et virtuti Dei derogabant.

4. Et accessit unus de scribis, qui audierat illos conquirentes; et videns quoniam bene illis responderit, interrogavit eum quod esset primum omnium mandatorum. Jesus autem respondit ei, quia primum omnium mandatum est, Audi Israel : Dominus Deus tuus, Deus unus est : et diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et ex tota anima tua, et ex tota virtute tua : hoc est primum mandatum. Secundum autem simile est illi : Diliges proximum tuum tamquam te ipsum. Majus horum aliud mandatum non est. Et ait illi scriba : Bene, magister, in veritate dixisti, quia unus est Deus, et non est alius præter eum : et ut diligatur ex toto intellectu, et ex tota anima, et ex tota fortitudine; et diligere proximum sicut seipsum, majus est omnibus holocautomatibus et sacrificiis. Jesus autem videns quod sapienter respondisset, dixit illi, Non es longe a regno Dei. Et nemo jam audebat eum interrogare.

4. GLOSSA. Postquam Dominus confutavit Pharisæos et Sadducæos tentantes, hic ostenditur quomodo satisfecit scribæ quærenti : unde dicitur : *Et accessit unus de scribis qui audierat illos conquirentes, et videns quod bene illis responderit, interrogavit eum quod esset primum omnium mandatornm.* HIERONYMUS, super *Quod est primum mandatum in lege.* Quæ est hæc quæstio problematis quod est commune omnibus peritis in lege, nisi quod diversa in Exodo et Levitico et Deuteronomio ordinantur mandata? Unde non unum sed duo intulit mandata, quibus quasi duobus uberibus super pectus sponsæ elevatis nostra alitur infantia; et ideo subditur : *Primum omnium mandatum est : Audi Israel, Dominus Deus tuus Deus unus est.* Primum omnium maximum mandatum dicit; hoc est quod ante omnia debemus in corde singuli quasi unicum pietatis fundamentum locare, idest cognitio atque confessio divinæ unitatis cum executione bonæ operationis, quæ in dilectione Dei et proximi perficitur : unde subdit : *Et diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo et ex tota anima tua et ex tota mente tua et ex tota virtute tua : hoc est primum mandatum.* THEOPHYLACTUS, *Marc.* XII, a med. *Com.* Attende qualiter omnes animæ vires enumeravit. Est enim virtus animæ animalis, quam expedit in dicendo, *Ex tota anima tua,* ad quam pertinet ira et desiderium; quæ omnia tribui vult divino amori. Est et alia vis quæ dicitur naturalis, ad quam pertinet nutritiva et augmentativa; et ista est etiam danda Domino tota, propter quod dicit, *Ex toto corde.* Est et alia vis rationalis, quam mentem vocat; et ista etiam est danda Deo tota. GLOSSA. Quod autem subdit, *Et ex tota fortitudine,* ad vires corporales referri potest.

Sequitur : *Secundum autem simile est huic : Diliges proximum tuum sicut teipsum.* THEOPHYLACTUS, a med. *Comm.* Propter hoc dicit esse simile, quia hæc duo mandata alternatim sunt sibi con-

[1] P. Nicolai ponit : « Vel etiam ut cum probaverit. » — [2] Al. : « nec vindicant. »

sona, et reciproce convertuntur : nam qui diligit Deum, diligit et facturam suam. Principale autem factorum ejus est homo : unde qui diligit Deum, diligere debet omnes homines; qui vero diligit proximum, qui multoties dat causam scandali, multo magis eum debet diligere qui semper præstat beneficia : et ideo propter cohærentiam horum mandatorum subdit : *Majus horum aliud mandatum non est.*

Sequitur : *Et ait illi scriba : Bene, Magister, in veritate dixisti.* Beda, super illud, *Bene Magister in veritate.* Ostendit ex hoc quod dicit, *Majus est omnibus holocautomatibus et sacrificiis*, gravem sæpe inter scribas et pharisæos quæstionem esse versatam, quod esset mandatum primum sive maximum divinæ legis; quibusdam videlicet hostias et sacrificia laudantibus; aliis vero fidei et dilectionis opera præferentibus : eo quod plurimi patrum ante legem ex fide tantum, quæ per dilectionem operatur, placerent Deo. In hac sententia scriba iste se fuisse declarat.

Sequitur : *Jesus autem videns quod sapienter respondisset, dixit illi : Non longe es a regno Dei.* Theophylactus, *Marc.* xii, a med. *Comment.* In quo non eum esse perfectum testatur : non enim dixit, Intra regnum cœlorum es; sed *Non longe es a regno Dei.* Beda, super *Non longe es a regno Dei.* Ideo autem non fuit longe a regno Dei, quia sententiæ illius quæ novi testamenti et evangelicæ perfectionis est propria, fautor extitisse probatus est. Augustinus, *De cons. Evang.* lib. II, cap. lxxiii. Nec moveat quod Matthæus dicit tentantem fuisse, a quo Dominus interrogatus est : fieri enim potest ut quamvis tentans accesserit, Domini tamen responsione correctus sit : aut certe ipsam tentationem non accipiamus malam, tamquam decipere volentis inimicum, sed cautam potius, tamquam experiri amplius valentis ignotum. Hieronymus, super *Et ait illi scriba.* Vel non est longe qui venit callide : longior namque est ignorantia a regno Dei quam scientia : unde supra Sadducæis, *Erratis*, inquit, *nescientes Scripturam neque virtutem Dei.* Sequitur : *Et nemo audebat jam eum interrogare* Beda. Quia enim in sermonibus confutati sunt, ultra non interrogant, sed apertissime comprehensum Romanæ tradunt potestati. Ex quo intelligimus, venena invidiæ posse quidem superari, sed difficile conquiescere.

5. Respondens Jesus dicebat, docens in templo : Quomodo dicunt scribæ Christum filium esse David? Ipse enim David dicit in Spiritu sancto : Dixit Dominus Domino meo : Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. Ipse ergo David dicit ipsum Dominum, et unde est filius ejus? Et multa turba eum libenter audiebat.

5. Theophylactus, *Marc.* xii, inter med. et finem *Comment.* Quia Christus ad passionem venturus erat, opinionem falsam corrigit Judæorum, qui Christum filium David esse dicebant, non Dominum ejus : unde dicitur : *Et respondens Jesus, dixit docens in templo.* Hieronymus, *ubi supra.* Idest, palam eis de se loquitur, ut inexcusabiles sint : sequitur enim : *Quomodo dicunt scribæ Christum filium David esse?* Theophylactus, inter med. et finem *Comm.* Ostendit vero Christus se esse Dominum per verba David; nam sequitur: *Ipse autem dicebat in Spiritu sancto : Dixit Dominus Domino meo, Sede ad dextris meis*; quasi dicat : Non potestis mihi dicere quod David absque gratia Spiritus sancti hoc dixerit; sed in Spiritu sancto vocavit eum Dominum. Et quod sit Dominus, ostendit per hoc quod subdit : *Donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum.* Ipsi enim erant inimici ejus, quos Deus Pater posuit scabellum Christi. Quod autem a Patre subjiciuntur ei inimici, non infirmitatem Filii, sed unitatem naturæ, qua in altero alter operatur, significat. Nam et Filius subjicit inimicos Patri, quia Patrem clarificat super terram. Glossa. Sic ergo Dominus ex prædictis concludit dubitabilem quæstionem : nam ex verbis David præmissis habetur quod Christus sit Dominus David; ex dicto autem scribarum habetur quod sit filius ejus : et hoc est quod subditur : *Ipse ergo David dicit eum Dominum; et unde est filius ejus?* Beda, super *Quomodo dicunt scribæ?* Interrogatio Jesu nobis profuit usque hodie contra Judæos : et hi enim qui confitentur Christum esse venturum, hominem simplicem et sanctum virum asserunt de genere David. Interrogemus ergo eos docti a Domino, si simplex homo est et tantum filius David, quomodo vocet eum David Dominum suum in Spiritu sancto. Non autem reprehenduntur quod David filium dicunt, sed quod Dei Filium eum esse non credunt.

Sequitur : *Et multa turba libenter eum audiebat.* Glossa. Quia scilicet videbant eum sapienter respondentem et interrogantem.

6. Et dicebat eis in doctrina sua : Cavete a scribis, qui volunt in stolis ambulare, et salutari in foro, et in primis cathedris sedere in synagogis, et primos discubitus in cœnis; qui devorant domos viduarum sub obtentu prolixæ orationis : hi accipient prolixius judicium.

6. HIERONYMUS, *Marc.* XII, super *At illi scriba.* Confutatis scribis et pharisæis, ut ignis eorum arida exempla incendit : unde dicitur : *Et dicebat eis in doctrina sua : Cavete a scribis, qui volunt in stolis ambulare.* BEDA, super *Cavete a scribis.* Ambulare in stolis, cultioribus vestimentis indutos ad publicum procedere significat : in quo inter cetera dives ille qui epulabatur quotidie splendide, peccasse describitur. THEOPHYLACTUS, aliq. ante finem *Comment.* In stolis autem venerabilibus ambulabant, ex hoc volentes præhonorari, et similiter alia appetebant quæ cedunt ad gloriam : nam sequitur : *Et salutari in foro, et in primis cathedris sedere in synagogis, et primos discubitus in cœnis*, scilicet volunt. BEDA, *ubi supra.* Notandum autem, quod non salutari in foro, non primos sedere vel discumbere vetat eos quibus hoc officii ordine competit; sed eos qui hæc habita sive non habita indebite amant, a fidelibus quasi improbos docet esse cavendos, animum videlicet, non gradum redarguens : licet culpa non careat, si iidem in foro litibus interessent qui in cathedra Moysi synagogæ magistri cupiunt appellari. Duplici sane ratione a vanæ gloriæ cupidis attendere jubemur : ne scilicet eorum vel simulatione seducamur, æstimantes bona esse quæ faciunt; vel æmulatione inflammemur, frustra gaudentes in bonis quæ simulant, laudari [1]. THEOPHYLACTUS, aliq. ante fin. *Comm.* Specialiter etiam Apostolos docet ut nullam cum scribis habeant conversationem, sed ipsum Christum imitentur; ordinansque ipsos magistros in his quæ sunt circa vitam agenda, alios eis supponit. BEDA, supra *Qui devorant.* Non solum autem laudes ab hominibus, verum etiam pecunias quærunt : unde sequitur : *Qui devorant domos viduarum sub obtentu prolixæ orationis.* Sunt enim qui se justos simulantes, a peccatorum suorum conscientia turbatis [2], quasi patroni pro eis in judicio futuri, pecunias accipere non dubitant : et cum porrecta manus pauperi preces juvare soleat, illi ob hoc maxime in precibus pernoctant, ut pauperi nummum tollant. THEOPHYLACTUS, *Marc.* XII, aliq. ante finem. Accedebant autem scribæ ad has mulieres, quæ sine protectione viri manebant, quasi earum fierent protectores; et simulatione orationis, et habitu reverentiæ, et hypocrisi viduas decipiebant, et sic etiam devorabant divitum domus. Sequitur : *Hi accipient prolixius judicium*, scilicet quam ceteri Judæorum peccantium.

7. Et sedens Jesus contra gazophylacium, aspiciebat quomodo turba jactaret æs in gazophylacium, et multi divites jactabant multa. Cum venisset autem una vidua pauper, misit duo minuta, quod est quadrans. Et convocans discipulos suos, ait illis : Amen dico vobis, quoniam vidua hæc pauper plus omnibus misit qui miserunt in gazophylacium. Omnes enim ex eo quod abundabat illis, miserunt; hæc vero de penuria sua omnia quæ habuit misit totum victum suum.

7. BEDA, super *Et sedens contra gazophylacium.* Dominus qui appetitus primatus [3] et vanæ gloriæ cavendos esse monuerat, etiam dona ferentes in domum Domini certo examine discernit : unde dicitur : *Et sedens Jesus contra gazophylacium aspiciebat quomodo turba jactaret æs in gazophylacium.* Sermone græco philaxa [4] servare dicitur, et gaza persica lingua divitiæ vocantur : unde gazophylacium locus appellari solet, quo divitiæ servantur; quo nomine et arca in qua donaria populi congregabantur ad usus templi necessarios, et porticus, in quibus servabantur, appellabantur. Habes exemplum de porticibus in Evangelio : « Hæc, inquit Joan. VIII, verba locutus est in gazophylacio, docens in templo. » Habes et de arca in libro Regum IV, cap. XII : « Et attulit Jojada Pontifex gazophylacium unum. » THEOPHYLACTUS, paulo ante finem *Comment.* Erat autem laudabilis consuetudo apud Judæos, ut scilicet habentes et volentes aliquid in gazophylacio ponerent, quod esset pro sacerdotibus et pauperibus et viduis, ut exinde nutrirentur : unde subditur : *Et multi divites jactabant multa.* Multis autem hoc facientibus, accessit et vidua, ostendens affectum in oblatione pecuniæ secundum propriam virtutem : unde subditur : *Cum venisset autem una vidua pauper, misit*

[1] Al. : « quæ laudari simulant. » — [2] Al. : « turbati. » — [3] Al. : « appetituros primatus. » — [4] Al. : « philattin. » — A, D : « philaxse. » — B : « philate. »

duo minuta, quod est quadrans. Beda, non remote a fine. Quadrantem vocant [1] calculatores quartam partam cujuslibet rei, videlicet aut loci, aut temporis, aut pecuniæ. Forsitan ergo hoc loco quartam partem sicli, idest quinque obolos significat. Sequitur : *Et convocans discipulos suos ait illis : Amen dico vobis, quoniam vidua hæc pauper plus omnibus misit qui miserunt in gazophylacium.* Deus enim non substantiam offerentium, sed conscientiam pensat ; nec perpendit quantum in ejus sacrificio, sed ex quanto proferatur : unde subdit : *Omnes enim ex eo quod abundabat illis, miserunt ; hæc vero de penuria sua omnia quæ habuit misit, totum victum suum.* Hieronymus. Mystice autem divites sunt qui proferunt de thesauro cordis sui nova et vetera ; quæ sunt incerta et occulta sapientiæ divinæ utriusque testamenti ; paupercula autem quæ est nisi ego [2], et mei similes, qui mitto quod possum, et desidero quod non possum vobis explanare ? Nam non quantum vos audistis, sed ex quanto considerat Deus. Unusquisque autem quadrantem potest offerre, quæ est voluntas prompta ; quæ dicitur quadrans, quia cum tribus consistit, scilicet cogitatu, verbo et facto. Quod dicitur, *Totum victum suum misit*, hoc significat quia tota voluntas corporis in victu consistit : unde dicitur Eccle. vi : « Totus labor hominis in ore suo est. » Theophylactus, circ. finem *Comm.* Vel aliter. Vidua ista anima hominis est, relinquens satanam, cui fuerat adjuncta ; quæ mittit in templi ærario duo minuta, carnem scilicet et mentem : carnem quidem per abstinentiam, mentem vero per humilitatem : ut sic audire valeat quod totum victum suum posuit, et sacrum fecit, nihil suo de mundo relinquens. Beda, *prope finem.* Allegorice autem divites, qui in gazophylacium munera mittebant, Judæos de justitia legis elatos designant. Vidua pauper, Ecclesiæ simplicitatem designat : pauper quidem, quia spiritum superbiæ vel concupiscentias temporalium abjecit ; vidua vero, quia Jesus [3] vir ejus pro ea mortem pertulit. Hæc in gazophylacium duo minuta mittit : quia dilectionem Dei et proximi, seu fidei et orationis munera defert, quæ considerantur [4] propriæ fragilitatis minuta, sed merito piæ intentionis accepta cunctis superbientibus Judæorum operibus præstant. Ex abundanti sibi Judæus mittit in munera Dei qui de justitia sua præsumit : Omnem victum suum in Dei munera mittit Ecclesia, quia omne quod vivit, non sui meriti, sed divini muneris esse intelligit.

[1] Al. : « vocavit. » — [2] Al. : « ut ego, » et in fine cum puncto affirmationis. — [3] Al. deest : « Jesus. » — [4] Legit P. Nicolai : « consideratu » et infra : « superbientium » pro : « superbientibus. »

CAPUT DECIMUMTERTIUM

1. Et cum egrederetur de templo, ait illi unus ex discipulis suis : Magister, aspice quales lapides, et quales structuræ. Et respondens Jesus ait illi : Vides has magnas ædificationes? Non relinquetur lapis super lapidem, qui non destruatur.

1. Beda, capit. xliii, *In Marc.* Quia fundata Ecclesia Christi, Judæa dignas suæ perfidiæ pœnas erat luitura, apte Dominus post laudatam in paupere vidua devotionem Ecclesiæ, egreditur de templo, ruinamque ejus futuram, atque ædificia nunc admiranda non multo post contemnenda esse prædixit : unde dicitur : *Et cum egrederetur de templo, ait illi unus ex discipulis suis : Magister, aspice quales lapides, et quales structuræ.* Theophylactus, in princ. *Commen.* in xii, cap. Quia enim multa circa destructionem Hierusalem Dominus locutus fuerat, discipuli ejus mirabantur quod tam magna et pulchra ædificia destrui debeant; et propter hoc ostendunt ei templi decorem ; qui non solum ait hæc destruenda fore, sed et quod in eis lapis super lapidem non relinqueretur : unde sequitur : *Et respondens Jesus ait illi : Vides has magnas ædificationes? Non relinquetur lapis super lapidem qui non destruatur.* Sed dicerent aliqui, quod multæ reliquiæ remanserunt, ut Christum mendacem nitantur ostendere. Sed nequaquam est hoc ; etsi enim aliquæ reliquiæ [1] remansissent, tamen usque ad universalem consummationem non relinquetur lapis super lapidem. Præterea narratur, quod Elius Adrianus civitatem et templum a fundamento evertit; ita quod verbum Domini quod hic dicitur, sit impletum. Beda, *ubi supra.* Divinitus autem procuratum est ut, patefacta per orbem fidei evangelicæ gratia, templum ipsum cum cæremoniis tolleretur : ne quis forte parvulus in fide. si videret illa permanere quæ a Deo sunt instituta, paulatim a sinceritate fidei quæ est in Christo Jesu, ad carnalem laberetur Judaismum. Hieronymus, *Marc.* xiii, in princ. *Comm.* In hoc etiam enumerat Dominus discipulis cladem novissimi temporis, . idest destructionem templi cum plebe et littera sua ; de qua lapis super lapidem non relinquetur, idest testimonia Prophetarrum super eos in quos Judæi retorquebant ea, ut in Esdram et Zorobabel, et Machabæos. Beda, *ubi supra.* Recedente etiam Domino de templo, omnia legis ædificia et compositio mandatorum ita destructa est ut nihil a Judæis impleri possit, et capite sublata universa inter se membra compugnant.

2. Et cum sederet in monte olivarum contra templum, interrogabant eum separatim Petrus et Jacobus et Joannes et Andreas : Dic nobis quando ista fient, et quod signum erit quando hæc omnia incipient consummari? Et respondens Jesus cœpit dicere illis : Videte ne quis vos seducat. Multi enim venient in nomine meo, dicentes, Quia ego sum ; et multos seducent. Cum audieritis autem bella et opiniones bellorum, ne timueritis. Oportet enim hæc fieri, sed nondum finis. Exurget enim gens contra gentem, et regnum super regnum, et erunt terræmotus per loca, et fames. Initium dolorum hæc.

2. Beda, non remote a princ. cap. xiii. Quia laudantibus quibusdam ædificationes templi Dominus palam responderat hæc esse omnia destruenda ; discipuli secreto tempus et signa prædictæ destructionis interrogant : unde dicitur : *Et cum sederet iu monte olivarum contra templum interrogabant eum.* Sedet Dominus in monte olivarum contra templum, cum de ruina et excidio templi disputat, ut etiam ipso corporis sui situ verbis quæ loquitur congruat [2] ; mystice designans, quod quietus manens in sanctis, superborum detestatur amentiam. Mons enim Oliveti fructiferam designat sanctæ Ecclesiæ celsitudinem. Augustinus, epist. lxxx *Ad Hesychium*, par. ante med. Interrogantibus autem

[1] Al. omittitur : « reliquiæ. » — [2] Al. : « construat.

discipulis ea respondit Dominus quæ jam ex illo tempore fuerant secutura, sive de excidio Hierusalem, unde orta est ipsius interrogationis occasio ; sive de adventu suo per Ecclesiam, in qua usque ad finem venire non cessat ; in suis enim veniens agnoscitur, dum ejus quotidie membra nascuntur : sive de ipso fine, in quo apparebit vivos judicaturus et mortuos. THEOPHYLACTUS, cap. XIII *In Marc.* prope princ. Sed antequam eis ad interrogata respondeat, mentem eorum confirmat, ut non seducantur : unde sequitur : *Et respondens Jesus cœpit dicere illis : Videte ne quis vos seducat.* Hoc autem dicit, quia incipientibus circa Judæam passionibus, insurrexerunt quidam qui se doctores esse dicebant : unde sequitur : *Multi enim venient in nomine meo dicentes, Quia ego sum.* BEDA, super *Videte ne quis vos seducat.* Multi enim imminente Hierosolymorum excidio extitere qui se esse Christos dixerunt, tempusque libertatis jam appropinquare : multi etiam in Ecclesia ipsis etiam temporibus Apostolorum hæresiarchæ prodiere : multi etiam in nomine Christi venere antichristi, quorum primus est Simon Magus, cui sicut in Actibus Apostolorum legimus cap. VIII, auscultabant qui in Samaria erant, dicentes : « Hæc est virtus Dei quæ vocatur magna ; » unde et hic subditur : *Et multos seducent.* A tempore autem dominicæ passionis in populo Judæorum, qui latronem seditiosum elegerunt, et Christum salvatorem abjecerunt, nec hostium[1], nec seditiones civium cessaverunt : unde sequitur : *Cum audieritis autem bella et opiniones bellorum, ne timueritis.* Sed his adventantibus, Apostoli ne terreantur, ne Hierusalem Judæamque deserant admonentur : quia videlicet non statim finis ; quin potius in quadragesimum differendum sit annum : et hoc est quod subditur : *Oportet enim hæc fieri ; sed nondum finis*, idest desolatio provinciæ, ultimumque urbis ac templi excidium.

Sequitur : *Exurget autem gens contra gentem, et regnum super regnum.* THEOPHYLACTUS, super *Multi venient in nomine meo.* Idest, Romani contra Judæos ; quod Josephus narrat ante destructionem Hierusalem factum. Cum enim gens[2] Judæorum tributum non redderet, Romani venerunt turbati. Sed quia tunc temporis Romani misericordes erant, cepissent quidem eorum spolia, non fuisset tamen destructio Hierusalem. Sed quod Deus contra Judæos præliaretur, ostenditur per id quod subditur : *Et erunt terræmotus per loca et fames.* BEDA, super *Exurget gens contra gentem.* Constat autem hoc tempore Judaicæ seditionis ad litteram contigisse. Potest vero regnum super regnum et pestilentia eorum quorum sermo serpit ut cancer, et fames audiendi verbum Dei, et commotio universæ terræ, et a vera fide separatio in hæreticis magis intelligi, qui contra se invicem dimicantes, Ecclesiæ victoriam faciunt.

3. Videte autem vosmetipsos : tradent enim vos in conciliis, et in synagogis vapulabitis, et ante præsides et reges stabitis propter me, in testimonium illis. Et in omnes gentes primum oportet prædicari Evangelium. Et cum duxerint vos tradentes, nolite præcogitare quid loquamini ; sed quod datum fuerit vobis in illa hora, id loquamini. Non enim vos estis loquentes ; sed Spiritus sanctus. Tradet autem frater fratrem in mortem, et pater filium ; et consurgent filii in parentes, et morte afficient eos. Et eritis odio omnibus hominibus propter nomen meum. Qui autem sustinuerit in finem, hic salvus erit.

3. BEDA, super *Videte vosmetipsos.* Quo merito Hierosolymis ac provinciæ Judæorum universæ irroganda tot fuerunt adversa, Dominus manifestat cum dicit : *Videte autem vosmetipsos : tradent enim vos in conciliis, et in synagogis vapulabitis.* Ea quippe Judaicæ genti maxima causa erat excidii, quod post occisionem Salvatoris, nominis quoque ac fidei ejus præcones impia crudelitate vexabant. THEOPHYLACTUS, super *Cavete vobis.* Convenienter autem proposuit narrationem de his quæ circa Apostolos erant, ut in propriis tribulationibus aliqualem consolationem haberent ex communibus tribulationibus et passionibus : sequitur enim : *Et ante Reges et præsides stabitis propter me, in testimonium illis.* Reges autem[3] et præsides dicit, sicut Agrippam, Neronem et Herodem. Quod autem dicit, *Ante Reges et præsides stabitis pro me*, non modicam eis consolationem dedit, quia scilicet propter eum erant passuri. Quod autem dicit, *In testimonium illis*, sic intelligitur, idest in præjudicium eorum, ut scilicet essent inexcusabiles ; quod scilicet Apostolis laborantibus, illi non potuerunt ve-

[1] P. Nicolai supplet : « bella. » — [2] Al. : « genus. » — [3] Al. : « Reges enim, » item : « Reges et præsides. »

ritati conjungi. Deinde ne crederent quod propter tribulationes et pericula prædicatio impediretur, subditur : *Et in omnes gentes primum oportet prædicari Evangelium.* AUGUSTINUS, *De cons. Evang.* lib. II, cap. LXXVIII. Matthæus addit cap. XXIV : « Et tunc veniet consummatio. » Sed hoc quod Marcus ait, *Primum,* signat utique antequam veniat consummatio. BEDA, super illud, *In omnes gentes primum oportet prædicari.* Hoc ita fuisse completum, ecclesiasticæ testantur historiæ, in quibus refertur quod Apostoli omnes multo ante excidium Judææ provinciæ ad prædicandum Evangelium toto orbe fuerunt dispersi, excepto Jacobo Zebedæi et Jacobo fratre Domini, qui in Judæa pro verbo Domini prius sanguinem fuderant. Quoniam ergo noverat Dominus corda discipulorum de excidio ac perditione suæ gentis esse contristanda, hoc eos solatio allevat, ut nossent sibi, etiam Judæis abjectis, socios non deesse gaudii regnique cœlestis, immo multo plures quam de Judæa perirent, ex omnibus toto orbe hominibus esse colligendos. GLOSSA. Poterat etiam alia sollicitudo in discipulorum cordibus oriri; quia enim audierant quod ante reges et præsides essent ducendi, ne dubitarent quod ex defectu propriæ scientiæ ac facundiæ ad respondendum sufficientes essent, Dominus eos consolatur cum subdit : *Et cum duxerint vos, tradentes, nolite præcogitare quid loquamini; sed quod datum fuerit vobis in illa hora, id loquamini.* BEDA [1], super *Cum duxerint vos, tradentes.* Cum enim propter Christum ducimur ad judices, voluntatem tantum nostram pro Christo debemus offerre. Ceterum ipse Christus qui [2] in nobis habitat loquitur; et Spiritus sancti in respondendo gratia dabitur : unde sequitur : *Non enim vos estis loquentes, sed Spiritus sanctus.* THEOPHYLACTUS, super *Traditurus est frater fratrem in mortem.* Prædicit etiam eis quod erat gravius, quod scilicet a propinquis persecutionem patientur : unde sequitur : *Tradet autem frater fratrem in mortem, et pater filium; et consurgent filii in parentes, et morte afficient eos.* BEDA, *ibidem.* Hoc in persecutionibus fieri crebro vidimus; nec ullus est inter eos fidus affectus quorum diversa fides est. THEOPHYLACTUS, *ubi supra.* Hoc autem dicit, ut audito hoc, præparent se ut persecutiones et mala patientius sustinerent. Deinde consolationem inducit dicens : *Et eritis odio omnibus propter nomen meum.* Quod enim habeamur odio propter Christum, causa est sufficiens patienter persecutiones sustinendi [3] : non enim martyrem facit pœna, sed causa. Sed in hoc etiam quod sequitur, *Qui autem sustinuerit in finem, hic salvus erit,* non modica consolatio esse videtur inter persecutiones.

4. Cum autem videritis abominationem desolationis stantem ubi non debet (qui legit intelligat), tunc qui in Judæa sunt fugiant in montes; et qui super tectum, non descendat in domum, nec introeat ut tollat quid de domo sua; et qui in agro erit, non revertatur tollere vestimentum suum. Væ autem prægnantibus et nutrientibus in illis diebus. Orate ergo ut hieme non fiant. Erunt enim dies illi tribulationis tales, quales non fuerunt ab initio creaturæ quam condidit Deus, usque nunc, neque fient. Et nisi breviasset Dominus dies, non fuisset salva omnis caro. Sed propter electos quos elegit, breviavit dies.

4. GLOSSA. Præmissis his quæ ante excidium civitatis erant futura, nunc Dominus prædicit ea quæ circa ipsam civitatis destructionem contigerent, dicens, *Cum autem videritis abominationem desolationis stantem ubi non debet, qui legit intelligat.* AUGUSTINUS, *De cons. Evang.* lib. II, cap. LXVII. Matthæus cap. XXIV, dicit : « Stantem in loco sancto : » in hac autem mutatione verbi Marcus exposuit eamdem sententiam : ideo quippe dixit, *Ubi non debet*, quia in loco sancto non debet [4]. BEDA, super *Cum videritis abominationem.* Quando autem ad intelligentiam provocamur, mysticum monstratur esse quod dictum est. Potest autem simpliciter aut de Antichristo accipi, aut de imagine Cæsaris, quam Pilatus posuit in templo, aut de Adriani equestri statua, quæ in ipso sancto sanctorum loco multo tempore stetit. Abominatio quoque secundum veterem Scripturam idolum nuncupatur : et idcirco addidit, *Desolationis*, quod in desolato templo, atque deserto idolum positum sit. THEOPHYLACTUS. Vel abominationem desolationis dicit ingressum hostium in civitatem per violentiam. AUGUSTINUS, *Ad Hesychium* epist. II, quæ est LXXX. Lucas vero, ut ostenderet tunc factam fuisse abominationem desolatio-

[1] A : « THEOPHYLACTUS. » — [2] Al. : « quantum. » — [3] Hæc parenthesis : « non enim martyres facit pœna, sed causa, » non est Theophylacti, sed Augustini epist. CLXVII, tum *Super Psal.* XXXIV, concl. IX, tum *Contra Cresconium* lib. III, cap. XLVII. Ex edit. P. Nicolai. — [4] Al. : « scilicet, in loco sancto, ubi non debet. » Optime P. Nicolai : « quia sedet in loco sancto, ubi non debet. » —

nis, quando expugnata est Hierusalem [1], hoc eodem loco Domini verba commemorat : « Cum videritis circumdari ab exercitu Hierusalem, tunc scitote quia appropinquavit desolatio ejus : » Luc. XXI.

Sequitur : *Tunc qui in Judæa sunt fugiant in montes.* BEDA, super *Tunc qui in Judæa sunt.* Hæc juxta litteram facta esse constat, cum appropinquante Romano bello, et exterminio Judaicæ gentis, oraculo admoniti omnes qui erant in provincia Christiani, longius discesserunt, ut ecclesiastica narrat Historia , et trans Jordanem secedentes [2], manebant ad tempus in civitate Pella, sub tutela Agrippæ regis Judæorum, cujus in Actibus Apostolorum mentio est, qui cum ea quæ sibi obtemperare volebat parte Judæorum, semper imperio Romanorum subditus agebat. THEOPHYLACTUS, *ibid.* Bene autem dixit, *Qui in Judæa sunt*; quia Apostoli in Judæa adhuc non erant, sed ante prælium fugati sunt a Hierusalem. GLOSSA. Vel magis ipsi exierunt, Spiritu ducti divino. Sequitur : *Et qui super tectum non descendat in domum nec introeat ut tollat quid de domo sua:* desiderabile enim erit etiam nudo corpore de tanta tribulatione salvari.

Sequitur : *Væ autem prægnantibus et nutrientibus in illis diebus.* BEDA, super *Væ autem prægnantibus.* Quarum scilicet uteri vel manus filiorum sarcina prægravatæ, fugæ necessitatem non minime impediant. THEOPHYLACTUS, *ibidem.* Mihi autem videtur quod filiorum esum in his ostendat : nam fame et pestilentia afflicti manus filiis injecerunt. GLOSSA. Postquam autem fecerat mentionem de duplici impedimento fugæ, quod scilicet posset esse vel ex cupiditate rerum asportandarum, vel ex deportatione natorum, tangit tertium impedimentum, quod scilicet est ex parte temporis, dicens : *Orate ergo ut hieme non fiant.* THEOPHYLACTUS, *ubi supra.* Ne scilicet ex difficultate temporis impediantur qui fugere cupiunt. Causam autem tantæ necessitatis ad effugiendum convenienter assignat, cum dicit : *Erunt enim in diebus illis tribulationes tales quales non fuerunt ab initio creaturæ quam condidit Deus, usque nunc, nec fient.* AUGUSTINUS, *Ad Hesychium* epist. II, *ubi supra.* Josephus enim qui Judaicas scripsit Historias, talia mala dicit illi populo tunc accidisse, ut vix [3] credibilia videantur. Unde non immerito dictum est, talem tribulationem nec fuisse a creaturæ initio, nec futuram. Sed etsi tempore Antichristi talis aut major forsitan erit, intelligendum est de illo populo dictum quod eis talis amplius futura non erit. Si enim Antichristum illi primi et præcipui recepturi sunt, est tunc idem populus tribulationem potius quam passurus. BEDA, super *Et nisi breviasset Dominus dies.* Hoc autem solum est in tantis malis refugium, ut Deus, qui dat virtutem patiendi, breviet [4] potentiam persequendi : unde sequitur : *Et nisi breviasset Dominus dies.* THEOPHYLACTUS. Idest, nisi in brevi spatio bellum Romanorum fuisset, *non fuisset salva omnis caro*; idest, nullus evasisset Judæus ; *sed propter electos, quos elegit,* idest propter Judæos credentes aut in posterum credituros, *breviavit dies;* idest, cito bellum est terminatum : nam præsciebat Deus quod multi post desolationem civitatis crederent Judæorum : hujus gratia eorum genus ex toto destrui non permisit. AUGUSTINUS, *Ad Hesychium* epist. II, *ubi supra.* Quidam autem convenientius intellexisse mihi videntur mala ipsa significata nomine dierum, sicut dicti sunt dies mali in aliis Scripturæ divinæ locis : neque enim dies ipsi mali sunt, sed ea quæ fiunt in eis. Ipsa ergo dicta sunt breviari, ut Deo donante tolerantiam, minus sentirent, ac sic quæ magna essent, brevia fierent. BEDA, super *Erunt dies illi tribulationis.* Vel aliter. Hæc quæ dicit ab illo loco, *Erunt dies tribulationis,* temporibus Antichristi proprie congruunt, quando non solum tormenta crebriora et acerbiora quam prius consueverant, ingerenda sunt fidelibus; sed, quod gravius est, signorum quoque operatio eos qui tormenta ingerunt, comitabitur. Hæc autem tribulatio quanto ceteris, quæ præcessere, pressurarum pondere gravior fuit, tanto est temporis brevitate moderatior futura. Namque tribus annis et dimidio, quantum de Prophetia Danielis et Apocalypsi Joannis conjici potest, Ecclesia per orbem impugnanda esse creditur. Juxta vero sensus spirituales, cum viderimus abominationem desolationis stare ubi non debet ; hoc est, hæreses et flagitia regnare inter eos, qui cœlestibus mysteriis videbantur esse consecrati; tunc

[1] Al. : « aut expugnationem Hierusalem. » — [2] Al. : « sedentes. » — [3] Al. omittitur : « vix. » — [4] Al. : « breviter. » — A, B, C, D : « premet. »

quicumque in Judæa, hoc est in confessione veræ fidei persistimus, tanto altius virtutum culmen debemus ascendere quanto plures ampla vitiorum itinera sequi videmus. HIERONYMUS, non procul a princ. *Comm.* in XIII cap. *Marc.* Fuga enim in montes est, ut non descendat ad ima qui ascendit ad alta. BEDA. Tunc qui super tectum est, hoc est, qui excedens animo carnalia facta, tamquam in aura libera, spiritualiter vivit, ne descendat ad infirmos actus pristinæ conversationis, neque ea quæ reliquerit mundi, carnisve desideria repetat. Domus namque nostra vel mundus hic, vel ipsa in qua degimus, nostra intelligenda est caro. HIERONYMUS, *ibidem.* Dicit enim : *Orate, ut hieme non fiat fuga vestra, vel sabbato*; idest, ne finiantur fructus nostri operis cum fine temporis : hieme enim finitur fructus, sabbato vero tempus. BEDA, super *Orate ne fuga vestra fiat.* Si autem de consummatione mundi intelligatur, hæc præcipit [1], ut non refrigescat fides nostra et in Christum caritas, neque ut otiosi in opere Dei torpeamus virtutum sabbato. THEOPHYLACTUS. Oportet etiam nos a peccato fugere cum fervore, et non frigide et quiete. HIERONYMUS, *ibidem.* Tribulatio autem erit ingens, et dies breves propter electos, ne malitia hujus temporis mutet intellectum eorum.

5. Et tunc si quis vobis dixerit, Ecce hic est Christus, ecce illic; ne credideritis : exurgent enim pseudochristi et pseudoprophetæ, et dabunt signa et prodigia ad seducendos, si fieri potest, etiam electos. Vos ergo videte : ecce prædixi vobis omnia. Sed in illis diebus post tribulationem illam, sol contenebrabitur, et luna non dabit splendorem suum, et stellæ cœli erunt decidentes, et virtutes quæ in cœlis sunt, movebuntur. Et tunc videbunt Filium hominis venientem in nubibus cum virtute multa et gloria. Et tunc mittet Angelos suos, et congregabit electos suos a quatuor ventis a summo terræ usque ad summum cœli.

5. THEOPHYLACTUS, super *Tunc si quis vobis dixerit.* Postquam ea quæ ad Hierusalem pertinebant Dominus complevit, nunc de adventu loquitur Antichristi, dicens : *Et tunc si quis vobis dixerit, Ecce hic est Christus, ecce illic, ne credideritis.* Hoc autem quod dicit, *Tunc*, non sic intelligas, idest statim cum completa fuerint supradicta circa Hierusalem : sicut et Matthæus post Christi generationem dicit capit. III : « In diebus illis venit Joannes : » numquid immediate post Christi nativitatem? non, sed indeterminate vel indistincte. Sic et in hoc loco *tunc* accipi potest, non scilicet quando Hierusalem desolabitur, sed circa tempus adventus Antichristi. Sequitur : *Exurgent enim pseudochristi et pseudoprophetæ, et dabunt signa et prodigia ad seducendos, si fieri potest, etiam electos.* Multi enim Christi nomen [2] suscipient, ita ut etiam fideles seducant. AUGUSTINUS, XX *De civit. Dei.* cap. XIX. Solvetur enim tunc satanas, et per Antichistum in omni virtute sua mirabiliter quidem, sed mendaciter operabitur. Solet autem ambigi utrum propterea dicta sint ab Apostolo signa et prodigia mendacii, quoniam mortales sensus per phantasmata decepturus est, ut quod non facit, facere videatur; an quia illa ipsa, etiam si erunt vera prodigia, ad mendacia pertrahent credituros non ea potuisse nisi divinitus fieri, virtutem diaboli nescientes, maxime quando tantam quantam nunquam habuit acceperit potestatem. Sed propter quodlibet horum dictum sit, seducentur eis signis atque prodigiis qui seduci merebuntur. GREGORIUS, *Super Ezech.* homil. IX. Cur autem sub dubitatione dicitur, *Si fieri potest*, cum quid futurum sit, a Domino præsciatur? Unum vero ex duobus est : quia si electi sunt, fieri non potest; si autem fieri non potest, electi non sunt. Ista ergo dominici sermonis dubitatio in electis exprimit trepidationem mentis; quos et electos nominat, quia cernit quod in fide et bono opere persistent : quia qui [3] electi sunt ad persistendum, per signa prædicatorum Antichristi tentabuntur ad cadendum. BEDA, super *Si quis vobis dixerit.* Quidam autem hoc ad captivitatis Judaicæ tempus referunt, ubi multi christos se esse dicentes, deceptas post se catervas populi trahebant; sed in illa civitatis obsidione nullus erat fidelis, ad quem divina exhortatio, ne falsos magistros sequeretur, fieri deberet : unde melius de hæreticis accipiendum est, qui contra Ecclesiam venientes christos se esse mentirentur; quorum primus Simon Magus fuit, extremus autem ille major ceteris est Antichristus.

Sequitur : *Vos ergo videte : ecce prædixi vobis omnia.* AUGUSTINUS, *Ad plebem Hippon.* epist. CXXXVII. Non enim solum bona quæ sanctis et fidelibus suis est

[1] Al. : « intelligatur hoc præcipi. » — [2] Al. deest : « nomen. » — [3] Al. deest : « qui. »

redditurus, verum etiam mala quibus erat hic mundus abundaturus, ante prædixit [1] ut bona post sæculi finem secutura certiores expectaremus, quando mala similiter prænuntiata ante sæculi finem præcedentia sentiremus. THEOPHYLACTUS, super *Tunc sol obscurabitur.* Post Antichristi autem adventum alterabitur et mutabitur machina mundialis, obscuratis sideribus propter abundantiam claritatis Christi : unde sequitur : *Sed in diebus illis post tribulationem illam sol contenebrabitur, et luna non dabit splendorem suum, et stellæ cœli erunt decidentes.* BEDA, *Super iisdem verbis.* Sidera enim in die judicii videbuntur obscura, non diminutione suæ lucis accidente, sed superveniente claritate veri luminis, hoc est summi judicis; quamvis nil prohibeat intelligi veraciter solem tunc et lunam cum sideribus ceteris ad tempus suo lumine privari, quomodo de sole factum constat tempore dominicæ passionis. Ceterum peracto die judicii, cum fuerit cœlum novum et terra nova, tunc fiet quod Isaias LXVI, dicit : « Erit lux lunæ sicut lux solis, et lux solis septempliciter. »

Sequitur : *Et virtutes quæ sunt in cœlo movebuntur.* THEOPHYLACTUS, *ubi supra.* Idest, virtutes angelicæ stupebunt, tanta magnalia videntes fieri, et eorum judicari conservos. BEDA, *ibidem.* Quid mirum homines ad hoc judicium perturbari, cujus aspectum et ipsæ angelicæ tremunt potestates? Quid faciunt ibi tabulæ, quando tremunt columnæ? Quid virgula deserti patitur, cum cedrus paradisi concutitur? HIERONYMUS, super *Tunc virtutes quæ sunt in cœlo.* Vel aliter. *Sol obtenebrabitur* ad gelida corda, ut hieme; *et luna non dabit splendorem suum*, serena a tempestate dissensionum; *et stellæ cœli erunt decidentes* in lumine, quando pene deerit semen Abrahæ, cui sunt similatæ; *et virtutes quæ sunt in cœlis movebuntur* ad iram vindictæ, quando mittentur a Filio hominis veniente ; de cujus adventu subditur : *Et tunc videbunt Filium hominis venientem in nubibus cum virtute multa*, qui scilicet prius sicut pluvia in vellus Gedeon descendit cum humilitate. AUGUSTINUS, *ad Hesychium* epist. LXXX, in ord. epist. Quia enim dictum est Apostolis ab Angelis Act. I, « Sic veniet quomodo vidistis eum euntem in cœlum; » merito credendus est non solum in eodem corpore, verum etiam in nube venturus; quoniam sic veniet sicut abiit, et nubes suscepit eum abeuntem. THEOPHYLACTUS, super *Tunc videbunt Filium hominis.* Videbunt autem Dominum tanquam Filium hominis, scilicet in corpore : quod enim videtur corpus est. AUGUSTINUS, *De Trinit.* cap. XIII. Visio quippe Filii hominis exhibetur etiam malis : nam visio formæ Dei non nisi mundis, quia ipsi Deum videbunt. Et quia Filium, Dei secundum id quod in forma Dei, æqualis est Patri, iniqui videre non possunt; oportet autem ut judicem vivorum et mortuorum, coram quo judicabuntur, et justi videant et iniqui; ideo oportebat ut Filius hominis acciperet judiciariam potestatem; de cujus executione mox subditur : *Et tunc mittet Angelos suos.* THEOPHYLACTUS, super *Tunc mittet Angelos suos.* Vide quod Christus Jesus mittit Angelos, sicut et Pater. Ubi ergo sunt qui dicunt, quod Patri non æqualis? Egrediuntur namque Angeli congregare fideles electos ut in aera [2] rapti obvient Jesu Christo : unde sequitur : *Et congregabit electos suos a quatuor ventis* [3]. HIERONYMUS. Ut triticum ventilatum de area totius terræ. BEDA, *ibidem.* A quatuor autem ventis, a quatuor mundi partibus dicit, oriente, occidente, aquilone et austro. Et ne quisquam putaret, a quatuor solummodo plagis terræ, et non potius a cunctis ejus finibus, simul et mediterraneis regionibus electos esse congregandos, apte subjunxit : *A summo terræ usque ad summum cœli* : idest, ab extremis terræ finibus usque ad ultimos terminos ejus, ubi longe aspectantibus circulus cæli terræ finibus insidere videtur. Nullus ergo in die illa remanebit electus qui non venienti ad judicium Domino in aera occurrat. Veniunt ad judicium et reprobi, ut peracto judicio dissipentur, et pereant a facie Dei.

6. A ficu autem discite parabolam. Cum jam ramus ejus tener fuerit, et nata fuerint folia, cognoscitis quia in proximo sit æstas. Sic et vos cum videritis hæc fieri, scitote quod in proximo sit in ostiis. Amen dico vobis, quoniam non transibit generatio hæc donec omnia ista fiant Cœlum et terra transibunt; verba autem mea non transibunt.

6. BEDA, super *A ficu discite parabolam.* Sub exemplo arboris docuit Dominus consummationis exemplum, dicens : *A ficu*

[1] Al. : « aut prædixit. » — [2] Al. : « in ea. » — [3] In duabus Venetis edit. 1521 et 1584 nec non Antuerpiensi 1569, omittitur sequens Hieronymi appendix.

autem discite parabolam. Cum jam ramus ejus tener fuerit et nata fuerint folia, cognoscitis quia in proximo sit æstas : sic et vos, cum videritis hæc fieri, scitote quod in proximo sit in ostiis. THEOPHYLACTUS, *ibidem.* Quasi dicat : Sicut cum ficui nascuntur folia, statim est æstas; sic et post angustias Antichristi statim, nullo sequente medio, Christi erit adventus; qui æstas erit justis ex hieme, peccatoribus vero hiems ex æstate. AUGUSTINUS, ad Hesychium *epist.* II, in ord. est LIII. Vel aliter. Omnia quæ a tribus Evangelistis dicta sunt de Domini adventu, diligentius inter se collata atque discussa fortasse inveniuntur ad hoc pertinere quod quotidie venit in corpore suo, quod est Ecclesia, exceptis his locis ubi ille adventus ultimus ita promittitur ut propinquare dicatur; ut in ultimo[1] sermonis secundum Matthæum ipse adventus evidenter exprimitur, ubi dicitur cap. XXV, « Cum venerit Filius hominis in majestate sua. » Quid enim est, *Cum videritis hæc fieri*? nisi ea quæ supra dixit, in quibus est etiam id quod ait, *Et tunc videbunt Filium hominis venientem in nubibus.* Non itaque tunc erit finis, sed tunc erit in proximo. An dicendum est non omnia quæ supra commemorata sunt, esse intelligenda, sed aliqua eorum, hoc videlicet excepto quod dictum est, *Et tunc videbunt Filium hominis venientem*? Ipse quippe finis erit, non tunc proximus erit. Sed Matthæus aperuit nullis exceptis esse accipiendum, dicens, « Cum videritis hæc omnia, scitote quia prope est in janui s. » Intelligitur ergo quod supra dictum est, sic. Et mittet Angelos suos de quatuor mundi partibus, idest, de toto orbe terrarum congregabit electos suos; quæ tota hora novissima facit veniens in suis membris tamquam in nubibus. BEDA, *ubi supra.* Potest autem hæc fructificatio fici mystice intelligi super statu synagogæ quæ veniente ad se Domino, quia fructum justitiæ non habebat in eis qui tunc increduli erant, æterna sterilitate damnata est. Sed quoniam dixit Apostolus Rom. x, quod « cum plenitudo Gentium intraverit, omnis Israel salvus erit : » quid est hoc nisi quod diu sterilis arbor fici fructum quem negaverat reddet? Quod ubi factum fuerit, æstatem veræ pacis esse in proximo non ambiges. HIERONYMUS, *Marc.* XIII a medio *Comment.* Vel folia fici nata, verba sunt præsentiæ; æstas proxima, dies est judicii : in qua unaquæque arbor manifestabit[2] quæ intus habuit, aridum ad comburendum, an viride ad plantandum cum ligno vitæ.

Sequitur : *Amen dico vobis, quoniam non transibit generatio hæc, donec ista omnia fiant.* BEDA, super *Non transibit generatio hæc.* Nomine generationis aut omne hominum significat genus, aut specialiter Judæorum. THEOPHYLACTUS, *ibidem.* Vel aliter. *Non transibit generatio hæc*, scilicet Christianorum, *donec omnia fiant*, quæ circa Hierusalem et Antichristi adventum dicta sunt. Non enim dicit generationem Apostolorum quia major pars Apostolorum non pervenit usque ad Hierusalem consummationem. Dicit autem hoc de generatione Christianorum, volens discipulos consolari, ne crederent quod in illis temporibus fides deficeret : prius enim elementa immobilia deficient, quam verba Christi : unde subditur : *Cœlum et terra transibunt; verba autem mea non transibunt.* BEDA, *ibidem.* Cœlum quod transibit, non æthereum sive sidereum, sed æreum intelligere debemus. Quocumque enim pervenire potuit aqua diluvii, eo, juxta beati Petri sententiam, ignis judicii perveniet. Transient autem cœlum et terra per eam quam nunc habent imaginem, attamen per essentiam sine fine subsistent.

7. De die autem illo vel hora nemo scit, neque Angeli in cœlo, neque Filius, nisi Pater. Videte, vigilate, et orate : nescitis enim quando tempus sit. Sicut homo qui peregre profectus reliquit domum suam, et dedit servis suis potestatem cujusque operis, et janitori præcepit ut vigilet. Vigilate ergo (nescitis enim quando dominus domus veniat; sero, an media nocte, an galli cantu, an mane); ne cum venerit repente, inveniat vos dormientes. Quod autem vobis dico, omnibus dico. Vigilate.

7. THEOPHYLACTUS, super *De die autem illa nemo scit.* Volens Dominus discipulos impedire ab interrogatione illius diei et horæ, dixit : *De die autem illo et hora nemo scit, neque Angeli in cœlo, neque Filius, nisi Pater.* Si enim dixisset, quia scio[3], tamen nolo vobis revelare; ipsos non modicum contristasset. Nunc vero sapientius egit, et ipsos exclusit ab hujusmodi interrogatione[4], ne ei molesti fierent, in hoc quod dixit : Neque Angeli sciunt, neque

[1] Al. : « et quod in ultimo, etc. » — [2] Al. : manifestavit. » — [3] Al. : « nescio. » — [4] Al. : « excludit interrogatione. »

ego. HILARIUS [1], lib. IX *De Trinitate* non longe a fine. Ignoratio autem diei atque horæ objicitur unigenito Dei, ut Deus ex Deo natus non sit in ea naturæ perfectione qua Deus est. Sed primum sensu communis judicii sentiendum est an credibile esse possit ut aliquid ex omnibus nesciat qui omnibus ad id quod sunt atque erunt, auctor est. Quomodo enim extra ejus naturæ scientiam est per quam et in qua id quod efficiendum sit continetur? Hanc autem ille diem ignorat, quæ adventus sui dies est? Humanæ naturæ quod agere definiunt, quantum in se est, præsciunt, et sequitur gerendorum [2] cognitio voluntatem agendi. Quomodo ergo Dominus gloriæ adventus sui ignorata die, naturæ esse imperfectæ creditur, quæ et necessitatem habeat adveniendi, et scientiam adventus sui non adepta sit? Jam vero quanta impietatis geminatur occasio, si Deo Patri deputabitur malignitatis [3] affectus, si ei ademerit beatitudinis cognitionem, cui mortis induxerit præscientiam? Quod si in eo omnes scientiæ thesauri sunt, diem hunc non ignorat. Sed meminisse nos convenit occultos in eo scientiæ thesauros esse. Ignoratio igitur ejus est secundum quod thesauri scientiæ in eo latent. In omnibus enim quæ Deus ignorare se loquitur, ignoratione non detinetur; sed aut tempus est non loquendi, aut dispensatio non agendi. Si autem tunc cognovisse Deus dicitur quod Abraham eum amaverit, cum hoc non celavit Abrahæ; necesse est ut et Pater ob id diem scire dicatur, quia non celaverit Filio. Si itaque diem Filius nescit, sacramentum est ut taceat; e contrario Pater solus ostenditur scire, quia non tacet. Absit autem corporalium mutationum novitates in Patre et Filio existimari. Denique ne per infirmitatem ignorare dicatur, continuo subjecit: *Videte, vigilate et orate: nescitis enim quando tempus sit.* HIERONYMUS, super *Vigilate et orate.* Vigilia enim opus est mentis ante mortem corporis. THEOPHYLACTUS, par. ante finem *Comm.* Docet autem vigilare et orare, duo hæc: multi namque vigilamus, sed noctes ducentes in pravitates. Ad hoc autem consequenter similitudinem inducit, dicens: *Sicut homo qui peregre profectus reliquit domum suam, et dedit servis suis potestatem cujusque operis, et janitori præcepit ut vigilet.* BEDA, ante finem *Comm.* Homo qui peregre profectus reliquit domum suam, Christus est, qui ad Patrem post resurrectionem victor ascendens, Ecclesiam corporaliter reliquit, quam tamen nunquam divinæ præsentiæ præsidio destituit. GREGORIUS, in hom. IX *In Evang.* Carnis etenim locus proprie terra est, quæ velut ad peregrinandum ducta est, cum per Redemptorem nostrum est in cœlis collocata. Dedit autem servis suis potestatem cujusque operis, quia fidelibus suis concessa sancti Spiritus gratia, facultatem tribuit bonis operibus serviendi. Janitori quoque præcepit ut vigilaret: quia ordini pastorum commissæ sibi Ecclesiæ curam jubet impendere. Non solum autem rectores Ecclesiæ, sed omnes vigilare præcipimur, januas cordium custodientes, ne antiqui hostis mala suggestio subintret, ne nos Dominus dormientes inveniat. Unde ex hac similitudine concludens subdit: *Vigilate ergo: nescitis enim quando dominus domus veniat; sero, an media nocte; an galli cantu, an mane: ne cum venerit inveniat vos dormientes.* HIERONYMUS, par. a fine *Comment.* Nam qui dormit, non corpora vera, sed phantasmata intendit, et vacuus vigilat de his quæ viderat. Sic nimirum sunt quos mundi amor rapit in vita, qui deserunt [4] post vitam quod somniabant pro certo. THEOPHYLACTUS. Vide autem quia non dixit, Nescio quando tempus erit, sed *Nescitis.* Propter hoc enim hoc occultavit, quia nobis expediebat: nam si nunc ignorantes finem non curamus, quid faceremus, si finem sciremus? malitias namque nostras differemus usque ad ultimum. Attendamus etiam dictiones: sero namque finis existit, cum quis moritur in senectute: media nocte, cum quis moritur in medio juventutis; galli cantu vero, cum ratio completur in nobis. Cum enim incipit puer secundum rationem vivere, tunc gallus in eo vociferatur, excitans a somno sensualitatis: mane autem puerilis est ætas. Oportet enim omnes istos finem præscire: nam et puero cavendum ne imbaptizatus pertranseat. HIERONYMUS, in fine *Comm.* in XIII cap. *Marc.* Hoc autem fine concludit sermonem, ut commune omnium præceptum novissimi per primos audiant: unde subdit: *Quod autem vobis dico, omnibus dico: vigilate.*

[1] Al.: « AUGUSTINUS. » — [2] Sic A, B, C, D. — Parm.: « gerendi. » — [3] Sic A, B, C, D, et P. Nicolai. — Parm.: « indignitatis. » — [4] Al.: « sunt quos qui mundi amor rapit in vita deserunt. »

AUGUSTINUS, *Ad Hesychium* epist. LXXX. Non solum enim illis dixit quibus tunc audientibus loquebatur, sed etiam illis qui fuerunt post illos ante nos, et ad nos ipsos, et qui erunt post nos usque ad novissimum ejus adventum. Numquid autem omnes inventurus est dies ille in hac vita, aut quisquam dicturus est quod ad defunctos etiam pertineat quod ait : *Vigilate, ne cum venerit repente, inveniat vos dormientes?* Cur itaque omnibus dicit quod ad eos solos pertineat qui tunc erunt, nisi quia ad omnes pertinet, quomodo dixi ? Tunc enim unicuique veniet dies ille cum venerit ejus dies, ut talis hinc exeat qualis est judicandus illo die ; ac per hoc, vigilare debet omnis Christianus, ne imparatum eum inveniat Domini adventus. Imparatum autem inveniet dies ille quem imparatum inveniet suæ vitæ hujus ultimus dies.

CAPUT DECIMUMQUARTUM.

1. Erat autem pascha et azyma post biduum; et quærebant summi sacerdotes et scribæ quomodo eum dolo tenerent, et occiderent. Dicebant enim : Non in die festo, ne forte tumultus fieret in populo.

1. HIERONYMUS in princ. *Comm.* in cap. XIV. Nunc aspergamus librum nostrum de sanguine et limina domorum, et funem coccineum circumdemus domui orationis nostræ, et coccum in manu nostra ut Zare[1] ligemus, ut vaccam rufam in valle occisam enarrare possimus. De Christi enim occisione narraturus Evangelista præmittit : *Erat autem pascha et azyma post biduum.* BEDA in princ. *Comm.* in XIV cap. *Marc.* Pascha, quod Hebraice dicitur phase, non a passione, ut plerique arbitrantur, sed a transitu nominatur : eo quod exterminator videns sanguinem in foribus Israelitarum, pertransierit, nec percusserit eos ; vel ipse Dominus præbens auxilium populo suo, desuper ambulavit. HIERONYMUS, paul. a princ. *Comm.* in XIV, cap. Vel phase transitus interpretatur, pascha vero immolatio [2]. In immolatione agni et transitu populi per mare vel Ægyptum præfiguratur [3] passio Christi, et redemptio populi de inferno, quando nos post biduum visitat, idest plenissima luna, ætate Christi perfecta : ut nec cum aliqua parte tenebrosa carnes agni immaculati, qui tollit peccata mundi, in una domo, quæ est Ecclesia catholica, calceati caritate et armati virtute comedamus. BEDA, cap. LXIII *In Marc.* Hoc autem, juxta veteris testamenti [4] Scripturam, inter pascha et azyma distat, quod pascha ipse solus dies appellatur, in quo agnus [5] occidebatur ad vesperam, hoc est quartadecima luna mensis primi ; decima quinta autem luna, quando egressum est de Ægypto, succedebat festivitas azymorum, quæ septem diebus, idest usque ad vigesimum primum diem ejusdem mensis ad vesperam est statuta solemnitas. Verum Evangelistæ indifferenter et diem azymorum pro pascha, et pro diebus azymorum pascha ponere solent : unde et Marcus hic dicit : *Erat autem pascha, et azyma post biduum* : quia ut paschæ dies in azymis panibus est celebrari præceptus ; et nos quasi pascha perpetuum facientes, semper ex hoc mundo transire præcipimur. HIERONYMUS, super *Et quærebant summi sacerdotes.* A principibus autem egressa est iniquitas in Babylone, qui templum et vasa et se purificare secundum legem ad esum agni debuerant : unde sequitur : *Et quærebant summi sacerdotes et scribæ quomodo eum dolo tenerent et occiderent.* Occiso autem capite totum corpus enerve efficitur : unde miseri faciunt quod caput moriatur. Vitant autem diem festum, quod convenit [6] illis : non enim est festivitas his qui vitam et misericordiam perdiderunt : unde sequitur : *Dicebant autem : Non in die festo, ne forte tumultus fieret in populo.* BEDA, super *Non in die festo.* Non quidem metuentes seditionem, ut simplex sermo demonstrat ; sed caventes ne auxilio populi de suis manibus tolleretur. THEOPHYLACTUS in princ. *Comment.* Ipse tamen Christus tempus sibi constituerat passionis : voluit enim in paschate crucifigi, quia ipse verum erat pascha.

2. Et cum esset Bethaniæ in domo Simonis leprosi, et recumberet, venit mulier habens alabastrum unguenti nardi pistici pretiosi ; et fracto alabastro, effudit super caput ejus. Erant autem quidam indigne ferentes intra semetipsos, et dicentes : Ut quid perditio ista unguenti facta est? Poterat enim unguentum istud venumdari plusquam trecentis denariis, et dari pauperibus. Et fremebant in eam. Jesus autem dixit : Sinite eam, quid illi molesti estis? Bonum opus operata est in me. Semper enim pauperes habetis vobiscum, et cum volueritis, potestis illis benefacere ; me autem non semper habebitis. Quod habuit,

[1] Sic A, B, C, D. — Parm. : « Zaram. — Al. : « ut et arcæ. » — [2] Al. : « vel pascha transitus, interpretatur phase vero immolatio. De immolatione, etc. » — [3] Al. : « præfiguratur autem. » — [4] Al. : « instrumenti. » — [5] Al. deest : « agnus. » — [6] Al. : « qui evenit. »

AUGUSTINUS, A enit ungere corpus meum in se-
Non solum ein dico vobis : ubicumque prædi-
audientibus]angelium istud in universo mundo,
qui fuerunt hæc narrabitur in memoriam ejus.
ipsos, et qu super *Et cum esset Bethaniæ.*
vissimum Dominus pro toto mundo, et
omnes in as nationes suo sanguine re-
aut qu urus, moratur in Bethania, idest
funct domo obedientiæ : unde dicitur : *Et*
la um esset Bethaniæ in domo Simonis le-
prosi, et recumberet, venit mulier. HIERONYMUS, super *Quærebant summi sacerdotes.* Hinnulus enim cervorum semper ad lectum suum redit, idest Filius Patris obediens usque ad mortem, a nobis obedientiam petit. BEDA, cap. XLIII, super *In domo Simonis.* Dicit autem, *Simonis leprosi*, non quod leprosus illo tempore permaneret, sed quod antea leprosus, postea a Salvatore mundatus est, nomine pristino permanente, ut virtus curantis appareat. THEOPHYLACTUS, paulo post princ. *Comment.* Quamvis autem quatuor Evangelistæ unguentum mulieris commemorent, non est tamen una, sed duæ : una quidem quæ describitur a Joanne, quæ soror est Lazari, quæ scilicet ante sex dies paschæ unxit pedes Jesu; alia vero quæ a reliquis tribus Evangelistis describitur. Adhuc autem si attendas, invenies has tres esse. A Joanne enim una describitur, altera vero a Luca, a duobus vero reliquis altera. Quæ enim a Luca describitur meretrix esse, dicitur in medio prædicationis tempore ad Jesum venisse. Hæc vero quæ a Matthæo et Marco describitur, dicitur in tempore passionis venisse, non confitentem se esse [1] peccatricem. AUGUSTINUS, *De cons. Evang.* lib. II, cap. LXXV. Ego autem nihil aliud intelligendum arbitror nisi quod non aliam quidem fuisse mulierem quæ peccatrix tunc accessit ad pedes Jesu, sed eamdem Mariam bis hoc fecisse : semel scilicet quod Lucas narravit, cum primo accedens cum humilitate et lacrymis, meruit peccatorum remissionem : nam et hoc Joannes commemoravit, cum de Lazaro resuscitando cœpisset loqui, antequam veniret in Bethaniam, dicens cap. XI : « Maria autem erat quæ unxit Dominum unguento, et extersit pedes ejus capillis suis, cujus frater Lazarus infirmabatur. » Quod autem in Bethania rursus fecit, aliud est quod ad Lucæ narrationem non pertinet; sed pariter narratur a reliquis tribus. Quod ergo Matthæus et Marcus caput Domini unguento illo perfusum dicunt, Joannes autem pedes, accipiamus non solum caput, sed etiam pedes Domini perfudisse mulierem : nisi forte quoniam Marcus fracto alabastro perfusum caput commemorat, tam quisquam calumniosus est ut in vase fracto neget aliquid remanere potuisse unde etiam pedes Domini perfunderet. Sed religiosius contendet aliquis non ita fractum esse ut totum effunderet; vel prius accipiat perfusos pedes, antequam illud fractum esset, ut in integro remaneret unde etiam caput perfunderetur. BEDA, super illud, *Et attulit alabastrum.* Est autem alabastrum genus marmoris candidi, variis coloribus intertincti, quod ad vasa unguentaria cavare solent, eo quod optime servare ea incorrupta dicatur. Nardus vero est frutex aromaticus grandi, ut aiunt, et crassa radice, sed brevi ac nigra, fragilique. Quamvis autem pinguis sit, tamen redolet ut cupressus, aspero sapore, folio parvo densoque, cujus cacumina in aristas se spargunt, ideoque gemina dote pigmentarii nardi spicas ac folia celebrant. Et hoc est quod ait Marcus, *Unguenti nardi pistici* [2] *pretiosi* : quia videlicet unguentum illud quod attulit Maria Domino, non solum de radice confectum est nardi, verum etiam, quo pretiosius esset, spicarum quoque et foliorum ejus, adjectione odoris [3] ac virtutis illius erat accumulata gratia. THEOPHYLACTUS, non mul. remote a princ. Vel, sicut in græco dicitur, *Nardi pistici*, idest fidelis, eo quod unguentum nardi erat absque dolo cum fide confectum. AUGUSTINUS, *De cons. Evang.* lib. II, cap. LXXVIII. Potest autem videri contrarium quod Matthæus et Marcus posteaquam dixerunt *pascha* et *biduum*, deinde commemoraverunt quod erat Jesus in Bethania, ubi de illo pretioso unguento dicitur; Joannes autem ante sex dies paschæ dicit Jesum venisse in Bethaniam, de eodem unguento narraturus. Sed qui ita moventur, non intelligunt, Matthæum et Marcum illud quod in Bethania de unguento factum erat, non post illam prædicationem de biduo, sed adhuc cum sex dies essent ante pascha recapitulando posuisse. HIERONYMUS, *ubi supra.* Mystice autem Simon leprosus

[1] Sic A, B, C, D. — Parm. omittit : « esse. » — P. Nicolai corrigit sic : « nec peccatricem eam fuisse fatendum est. » — [2] Al. : « *spicati.* » — [3] Al. : « odor. »

mundum infidelem primo, et postea fidelem significat; mulier autem cum alabastro ecclesiasticam fidem, quæ dicit Cant. I : « Nardus mea dedit odorem suum. » Pistica nardus dicitur, idest fidelis [1] et pretiosa. Domus impleta odore, cœlum et terra est. Fractum alabastrum carnale desiderium est; quod frangitur ad caput, ex quo omne corpus compaginatum est; recumbente ipso, idest humiliante se, ut eum tangeret fides peccatricis, quæ de pedibus ascendit ad caput, et ad pedes a capite descendit per fidem, idest ad Christum et ad membra ejus. Sequitur : *Erant autem quidem indigne ferentes intra semetipsos, et dicentes* : *Ut quid perditio ista?* Per synecdochen dicitur unus pro multis, et multi pro uno. Perditus enim Judas de salute perditionem invenit, et in vite fructifera mortis laqueus nascitur. Sub prætextu autem avaritiæ mysterium fidei loquitur : etenim nostra fides trecentis emitur denariis, in decem sensibus, interioribus scilicet et exterioribus, scilicet per corpus et animam et spiritum triplicatis. BEDA, super *Et fremebant in eam.* Quod autem dicit, *Et fremuerunt in eam*, nequaquam debemus de diligentibus Christum Apostolis dictum credere, sed de Juda potius sub numero plurali. THEOPHYLACTUS, aliq. a princ. *Comment.* Vel convenienter videtur innui quod discipuli plures mulierem arguerunt, eo quod sæpe Christum audierant de eleemosyna docentem. Judas vero non eadem intentione indigne tulit, sed propter amorem pecuniæ, et turpe lucrum : unde et Joannes ipsum solum commemorat, tamquam fraudulenta intentione mulierem arguentem. Dicit autem : *Et fremuerunt in eum*; idest, molesti erant ei, exprobrantes, et injurias inferentes. Arguit autem Dominus discipulos, eo quod desiderium impediunt mulieris : unde sequitur : *Jesus autem dixit* : *Sinite eam* : *quid illi molesti estis*? Postquam enim munus obtulerat, illam per opprobria pervertebant. ORIGENES, *Super Matth.* tract. XXV. Doluerunt enim de perditione unguenti, quod poterat venumdari multo pretio, et dari pauperibus; tamen non debebat fieri hoc, quia conveniens erat ut super caput Christi funderetur sancta et decenti infusione : unde sequitur : *Bonum opus operata est in me.* Usque adeo autem efficax est laus hujus operis boni, ut exhortetur nos omnes odoriferis et pretiosis operibus implere Domini caput, ut de nobis dicatur quod bonum opus fecimus super caput Christi : quia semper quidem habemus, quamdiu in hac vita sumus, pauperes nobiscum, et opus habentes cura eorum qui profecerunt in verbo, et divites facti sunt in sapientia Dei; non autem possunt sufficere ut semper diebus et noctibus habeant secum Filium Dei, idest Verbum et Sapientiam Dei : sequitur enim : *Semper enim pauperes habetis vobiscum, et cum volueritis potestis illis benefacere* : *me autem non semper habebitis.* BEDA, super *Me autem non semper habebitis.* Mihi quidem videtur in hoc loco de præsentia corporali locutus, quod nequaquam cum eis ita futurus sit post resurrectionem quomodo tunc in omni convictu et familiaritate. HIERONYMUS, *Marc.* XIV, super *Bonum opus operata est.* Dicit etiam : *Bonum opus operata est in me :* quia qui credit in Deum, reputatur ei ad justitiam. Aliud est enim credere ei, et aliud in eum; idest, totum ejicere se in illum.

Sequitur : *Quod habuit*, idest quod potuit, *hoc fecit : prævenit ungere corpus meum in sepulturam.* BEDA, *ibid.* Quasi diceret : Vos putatis perditionem esse unguenti : officium sepulturæ est. THEOPHYLACTUS, *ibid. Prævenit enim*, quasi a Deo ducta, *ungere corpus meum*, in signum sepulturæ; in quo proditorem confundit, ac si ei [2] diceret : Qua conscientia mulierem confundis, quæ in sepulturam corpus meum ungit; teipsum vero non confundis, qui me in mortem trades? Prophetizat autem Dominus consequenter duas prophetias, scilicet quod Evangelium prædicabitur in universo mundo, et quod opus mulieris laudabitur : unde sequitur : *Amen dico vobis : ubicumque prædicatum fuerit*, etc. BEDA, super *Ubicumque fuerit prædicatum Evangelium.* Notandum autem, quod sicut Maria gloriam adepta est in toto orbe de obsequio quod Domino exhibuit; ita e converso ille qui obsequio ejus detrahere non timuit, longe lateque infamatus est : sed Dominus bonum laude digna remunerans, futuras impii contumelias tacendo præteriit.

3. Et Judas Iscariotes unus de duodecim abiit ad summos sacerdotes, ut proderet eum illis : qui audientes gavisi sunt, et promiserunt ei

[1] Al. : « idest mystica. » — [2] Al. : « enim. » —

pecuniam se daturos. Et quærebat quomodo illum opportune traderet.

3. Beda, super *Judas Iscariotes.* Infelix Judas damnum quod ex effusione unguenti fecisse credebat, vult magistri pretio compensare : unde dicitur : *Et Judas Iscariotes unus de duodecim abiit ad summos sacerdotes, ut proderet eum illis.* Chrysostomus, *In serm. de Pass.* [1]. Quid mihi ejus patriam dicis? Utinam ipsum quoque nescire licuisset. Sed alter erat discipulus, qui Judas Jacobi zelotes vocabatur : et ne appellatione cognominis [2] fiat confusio personarum, propterea hunc ab illo separavit. Non autem dixit, Judas proditor, ut doceat detractiones nescire, et accusationes declinare. Quod autem dicit *Unus de duodecim*, auget detestabilitatem proditoris : nam et alii discipuli erant, qui fuerant numero septuaginta : sed illi non intimi, non tanta confidentia sociati sunt; isti autem duodecim fuerunt comprobati : hæc erat caterva legalis [3], de qua proditor malignus exivit. Hieronymus, super *Prævenit ungere corpus.* Unus tamen erat de duodecim numero, non unus merito; unus corpore, non unus animo. Abiit autem ad principes postquam exiit, et intravit in eum satanas : unumquodque animal ad simile sibi jungitur. Beda, super *Judas Iscariotes.* Quod autem dixit, *Abiit*, ostendit eum non a principibus invitatum, non ulla necessitate constrictum; sed sponte propria sceleratæ mentis inisse consilium. Theophylactus, super *Ut traderet illum eis.* Dicit autem, *Ut proderet eum illis*; idest, ut annuntiaret illis quando solus existeret. Timebant autem in eum irruere quando docebat propter turbam. Hieronymus. Promittit autem se tradere, ut magister ejus diabolus ante dicebat Luc. iv, « Tibi dabo potestatem hanc universam. » Sequitur [4] : *Qui audientes gavisi sunt, et promiserunt ei pecuniam se daturos.* Promittunt quidem pecuniam, et amittunt vitam, quam ipse recipit cum vitam amittit. Chrysostomus, *In serm. de Pass.* O dementiam, immo cupiditatem proditoris! Cuncta enim mala cupiditas procreavit : nam cupiditas animas retinet, et omnibus nodis alligatas constringit, et rerum oblivionem imponit, et alienationem mentis ostendit. Ab hac Judas cupiditatis insania, conversationis, mensæ, discipulatus, admonitionis, suasionis oblitus est : nam sequitur : *Et quærebat quomodo eum opportune traderet.* Hieronymus. Sed opportunitas doli nunquam invenitur, ut non vindicetur hic aut illic. Beda, super *Qui audientes gavisi sunt.* Multi hodie scelus Judæ, quod Dominnm ac Magistrum Deumque suum pecunia vendiderit, velut immanet et nefarium exhorrent, nec tamen cavent : nam cum pro muneribus, caritatis et veritatis jura spernunt, Deum, qui est caritas et veritas, produnt.

4. Et primo die azymorum, quando pascha immolabant, dicunt ei discipuli : Quo vis eamus, et paremus tibi ut manduces pascha? Et mittit duos ex discipulis suis, et dicit eis : Ite in civitatem, et occurret vobis homo lagenam aquæ bajulans : sequimini eum; et quocumque introierit, dicite domino domus, quia Magister dicit : Ubi est refectio mea, ubi pascha cum discipulis meis manducem? Et ipse vobis demonstrabit cœnaculum grande stratum, et illic parate nobis. Et abierunt discipuli ejus, et venerunt in civitatem, et invenerunt sicut dixerat illis, et paraverunt pascha.

4. Chrysostomus, *In serm. Pass.* Quando Judas de traditione tractabat, alii discipuli sunt de præparatione paschæ solliciti : unde dicitur : *Et primo die azymorum, quando pascha immolabant, dicunt ei discipuli : Quo vis eamus et paremus tibi comedere pascha?* Beda, cap. xliv, super *Et prima die azymorum* Primum diem azymorum quartumdecimum diem primi mensis appellat, quando fermento abjecto, immolare, idest agnum occidere, solebant ad vesperam; quod exponens Apostolus ait Coloss. iii : « Pascha nostrum immolatus est Christus : » qui licet die sequenti, idest quintadecima luna, sit crucifixus, attamen nocte qua agnus immolabatur, et corporis sanguinisque sui tradens mysteria celebranda, et a Judæis tentus ac ligatus, ipsius immolationis, hoc est passionis suæ, sacravit exordium. Hieronymus, *ibid.* Azyma vero, quæ cum amaritudine, idest lactucis agrestibus, manducantur, redemptio nostra est; amaritudo vero [5] passio Domini. Theophylactus, super *Quo vis eamus?* Ex hoc autem quod dicunt discipuli, *Quo vis eamus?* manifeste videtur quod Christus

« [1] Sive serm. *De proditione Judæ*, cujus initium est Paucis hodie necessarium. » Hoc quoque jam pridem notatum fuerat ad marginem editionis Venetæ Nicolini : quod etiam notandum in sequentibus ejusmodi indicibus. — [2] Al. : « cognovimus. » — [3] P. Nicolai habet : « regalis. » — [4] Al. deest : « sequitur. » — [5] Al. omittitur : « vero. »

hospitium aliquod non habebat; sed neque discipuli proprias domos : si enim habuissent, duxissent eum ad illas. HIERONYMUS. Dicunt etiam, *Quo vis eamus?* ut cum voluntate Dei dirigamus gressus nostros. Dominus autem indicat cum quo manducat pascha; et more suo mittit duos, quod supra exposuimus : unde sequitur : *Et mittit duos ex discipulis suis, et dicit eis, Ite in civitatem.* THEOPHYLACTUS. Mittit quidem ex discipulis suis, Petrum, scilicet, et Joannem, ut Lucas dicit, ad ignotum hominem, innuens ex hoc quod posset non pati. Nam qui mentem ignoti movit [1] ut ipsos reciperet, quid non operaretur in aliis? Dat etiam eis signum, ut domum scilicet invenirent, cum subdit : *Et occurret vobis homo lagenam aquæ bajulans.* AUGUSTINUS, *De cons. Evang.* lib. II, cap. LXXX. Marcus lagenam dicit, quam Lucas amphoram : ille vasis genus, iste modum significavit; uterque veritatem sententiæ custodivit. BEDA, super *Et mittit duos.* Indicium autem præsentiæ divinitatis est quod cum discipulis loquens, quid alibi futurum sit novit : unde sequitur : *Et abierunt discipuli ejus, et venerunt in civitatem, et invenerunt sicut dixit illis, et paraverunt pascha.* CHRYSOSTOMUS, *In serm. de Pass.* Non illud quod nostrum, sed interim Judæorum; illud autem quod nostrum est non solum constituit, sed ipse factus est pascha. Sed et cur illud manducavit? Quia « factus est sub lege, ut eos qui sub lege erant redimeret » Galat. IV, et ipse legi requiem daret : et ut nemo dicat quod ideo eam evacuaverit quia eam implere, ut molestam et arduam, non valuit, ipse prius eam complevit, et sic fecit eum requiescere. HIERONYMUS. Mystice autem civitas Ecclesia est, quæ muro fidei cingitur : homo occurrens populus primitivus est; amphora aquæ lex litteræ. BEDA. Vel aqua lavacrum gratiæ; lagena fragilitatem designat eorum per quos eadem erat gratia mundo monstranda. THEOPHYLACTUS. Lagenam aquæ portat qui baptizatus est; qui autem baptisma bajulat, venit ad requiem secundum rationem vivens, et sicut in domo requie potitur : unde subdit, *Sequimini eum.* HIERONYMUS. Qui scilicet ducit in altum, ubi est refectio Christi. Dominus domus Petrus Apostolus est, cui Dominus domum suam credidit, ut sit una fides sub uno pastore; cœnaculum grande Ecclesia magna est, in qua narratur nomen Domini, strata varietate virtutum et linguarum. BEDA, super *Demonstrabit vobis cœnaculum.* Vel cœnaculum magnum spiritualiter lex est, quæ de angustiis litteræ egrediens, et sublimi loco, idest in alto mentis solario, recipit Salvatorem. Consulte autem sive aquæ bajuli sive domini domus sunt prætermissa vocabula, ut omnibus verum pascha celebrare volentibus, hoc est Christi sacramentis imbui, eumque suæ mentis hospitio suscipere quærentibus, facultas danda signetur. THEOPHYLACTUS. Vel Dominus domus intellectus est, qui ostendit cœnaculum grande, idest altitudinem intelligentiarum; quod etsi altum sit, tamen nihil habet vanæ gloriæ et tumoris : sed sternitur, et planum fit humilitate. Ibi autem, idest in tali mente, pascha Christo paratur, a Petro scilicet et Joanne, idest ab actione et contemplatione.

5. Vespere autem facto, venit cum duodecim. Et discumbentibus eis et manducantibus, ait Jesus : Amen dico vobis quia unus ex vobis tradet me, qui manducat mecum. At illi cœperunt contristari, et dicere ei singillatim : Numquid ego? Qui ait illis : Unus ex duodecim, qui intingit mecum manum in catino. Et Filius quidem hominis vadit, sicut scriptum est de eo : væ autem homini illi per quem Filius hominis traditur : bonum erat ei, si non esset natus homo ille.

5. BEDA, super *Vespere autem facto.* Dominus qui de passione prædixerat, etiam de proditore prædicit, dans locum pœnitentiæ; ut cum intellexisset sciri cogitationes suas, pœniteret eum facti sui : unde dicitur : *Vespere autem facto, venit cum duodecim : et discumbentibus eis et manducantibus ait Jesus : Amen dico vobis, quia unus ex vobis me tradet, qui manducat mecum.* CHRYSOSTOMUS, *In Ser. de Pass.* Ubi patet quod non aperte eum omnibus publicabat, ne impudentiorem eum faceret : nec etiam penitus silentio præteribat, ne celari arbitratus, audacter ad proditionem properaret. THEOPHYLACTUS, super *Et cum recumberent.* Sed quomodo discumbentes cœnabant, cum lex præciperet quod stantes electi deberent pascha comedere? Probabile autem est prius eos adimplesse pascha legale, deinde discubuisse, incipiente eo proprium tradere pascha. HIE-

[1] Al. : « novit. »

RONYMUS, super *Vespere autem.* Vespera autem diei, vesperam indicat mundi : circa undecimam namque horam veniunt novissimi, qui primi denarium æternæ vitæ accipiunt. Omnes igitur discipuli tanguntur a Domino; ut fiat harmonia citharæ, omnes nervi bene suspensi consona voce respondent; nam sequitur : *At illi cœperunt contristrari, et dicere ei singillatim : Numquid ego?* Unus autem remissus [1], et pecuniæ amore madefactus, dixit : « Numquid ego sum, Rabbi? » sicut in Matthæo legitur cap. XXVII. THEOPHYLACTUS, super *Cœperunt esse mœsti.* Cœperunt autem alii discipuli contristari propter Domini verbum : nam etsi extra hanc existerent passionem, magis tamen credunt illi qui omnium novit corda quam sibi.

Sequitur : *Qui ait illis* : *Unus ex duodecim, qui intingit mecum manum in catino.* BEDA, super *Unus ex duodecim qui intingit.* Judas scilicet qui, ceteris contristatis et retrahentibus manum, cum magistro manum mittit in catinum : et quia prius dixerat, *Unus ex vobis me tradet,* et perseverat proditor in malo, manifestius arguit; et tamen nomen proprium non designat. HIERONYMUS, *ubi supra.* Dicit autem, *Unus de duodecim,* quasi ab eis separatus : separat enim seorsum lupus ovem quam capit. Ovis quæ de ovili egreditur, lupi morsibus patet. Judas autem nec primo nec secundo correptus a proditione retrahit pedem : unde pœna prædicitur; ut quem pudor non vicerat, corrigant denuntiata supplicia : et hoc est quod subditur : *Et Filius quidem hominis vadit sicut scriptum est de eo.* THEOPHYLACTUS, super *Filius hominis vadit.* Per hoc quod dicitur, *Vadit,* ostenditur quod mors Christi fuit voluntaria, et non necessaria. HIERONYMUS, *ubi supra.* Sed quia multi bonum, ut Judas, faciunt, sed omnino illis non proficit; recte subditur; *Væ autem homini illi per quem Filius hominis tradetur.* BEDA, *ibid.* Sed et hodie quoque in sempiternum vae illi homini qui ad mensam Domini malignus accedit. Etenim ille in exemplum Judæis Filium hominis tradit, non quidem Judæis peccatoribus, sed tamen peccatoribus membris suis.

Sequitur : *Bonum erat ei, si non esset natus homo ille.* HIERONYMUS, super *Melius erat illi.* Scilicet intimo latens utero materno; melius enim est non esse, quam ad tormenta esse. THEOPHYLACTUS, Quantum enim ex fine melius fuisset ei quod esset, si non proditor existeret; nam Deus facit ipsum ad opera bona; sed postquam ad tantam devenit malitiam, melius fuisset ei si natus non fuisset.

6. Et manducantibus illis, accepit Jesus panem, et benedicens fregit, et dedit eis, et ait : Sumite, hoc est corpus meum. Et accepto calice, gratias agens dedit eis; et biberunt ex illo omnes. Et ait illis : Hic est sanguis meus novi testamenti, qui pro multis effundetur. Amen dico vobis, quod jam non bibam de hoc genimine vitis usque in diem illum cum illud bibam novum in regno Dei.

6. BEDA, super illud, *Manducantibus illis accepit Jesus.* Finitis paschæ veteris solemniis transiit ad novum, ut scilicet pro carne agni ac sanguine, sui corporis sanguinisque sacramentum substitueret : unde dicitur : *Et manducantibus illis accepit Jesus panem* : ut scilicet ipsum se esse monstraret, cui juravit Dominus Psal. CIX : « Tu es Sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech. »

Sequitur : *Et benedicens fregit.* THEOPHYLACTUS, *Marc.* XIV, super illud, *Gratias agens fregit.* Idest, gratias agens fregit : quod et nos facimus, orationes superaddentes. BEDA. Frangit etiam ipse panem quem discipulis porrigit, ut ostendat corporis sui fractionem non absque sua sponte vel procuratione futuram; quem etiam benedixit, quia naturam humanam quam passurus assumpsit, ipse una cum Patre et Spiritu sancto gratia divinæ virtutis implevit. Benedixit panem ac fregit : quia hominem assumptum ita morti subdere dignatus est, ut ei divinæ immortalitatis inesse potentiam demonstraret; ideoque velocius eum a morte resuscitandum esse doceret.

Sequitur : *Et dedit eis, et ait* : *Sumite : hoc est corpus meum.* THEOPHYLACTUS, super *Hoc est corpus.* Hoc scilicet quod nunc do, et quod nunc sumitis. Non autem panis figura tantum corporis Christi est, sed in proprium Christi corpus transmutatur : nam Dominus ait Joan. VI : « Panis quem ego dabo, caro mea est : » sed tamen caro Christi non videtur propter nostram infirmitatem : panis enim et vinum de nostra consuetudine est; si vero carnem et sanguinem cerneremus, sumere non sustineremus. Propter hoc Dominus

[1] Al. : « remissius. »

nostræ infirmitati condescendens, species panis et vini conservat; sed panem et vinum in veritatem convertit carnis et sanguinis. Chrysostomus. *In serm. de Pass.* Et nunc etiam ille præsto est Christus : qui illam ornavit mensam, ipse istam quoque consecrat. Non enim homo est qui proposita [1] corpus Christi facit et sanguinem; sed ille qui pro nobis crucifixus est Christus. Sacerdotis ore verba proferuntur, et Dei virtute consecrantur et gratia. Hoc verbo quod dicit, *Hoc est corpus meum*, proposita consecrantur : et sicut illa vox quæ dicit Gen. I « Crescite et multiplicamini, et replete, » semel quidem dicta est, sed omni tempore sentit effectum ad generationem operante natura; ita et vox ista semel quidem dicta est, sed per omnes mensas Ecclesiæ usque in hodiernum diem et usque ad ejus adventum præstat sacrificio firmitatem. Hieronymus, *ubi supra.* Mystice autem in panem transfigurat Dominus corpus suum, quod est Ecclesia præsens, quæ accipitur in fide, benedicitur in numero, frangitur in passionibus, datur in exemplis, sumitur in doctrinis, formatur in sanguinem suum in calice vino et aqua commixtum : ut alio purgemur a culpis, alio redimamur a pœnis. Sanguine namque agni servantur domus a percussione Angeli, et aqua maris rubri extinguuntur inimici; quæ sunt mysteria Ecclesiæ Christi : unde sequitur : *Et accepto calice, gratias agens dedit eis*; gratia enim et non meritis salvati sumus a Deo. Gregorius, II *Moral.* super illud : « Sicut Domino placuit, in factum est : cap. XXIV. Cum appropinquaret etiam passioni, accepto pane, gratias egisse perhibetur. Gratias itaque egit qui flagella alienæ iniquitatis suscepit; et qui nil percussione dignum exhibuit, humiliter in passione benedicit, ut hinc ostendat quid unusquisque in flagello culpæ facere debeat, si ipse æquanimiter flagella culpæ portat alienæ : ut hinc etiam ostendat quid in correctione faciat subditus, si in flagello positus Patri gratias egit æqualis. Beda, super *Hic est sanguinis meus.* Quia et nos in Christo, et in nobis Christum manere oportet, vinum dominici calicis aqua miscetur. Attestante enim Joanne, aquæ populi sunt; et neque aquam solam neque solum vinum cuiquam licet offerre, ne talis oblatio caput a membris secernendum esse significet, et vel Christum sine nostræ redemptionis amore pati potuisse, vel nos sine illius passione salvari ac posse [2] offerri contingat.

Sequitur : *Et biberunt ex illo omnes.* Hieronymus, super *Et biberunt ex eo omnes.* Ebrietas felix, satietas salutaris, quæ quando copiosius sumitur, tanto sobrietatem mentis donare dignatur. Hilarius. cap. III, *In Matth.* Quidam autem dicunt Judam mysteriorum non fuisse participem, sed quod exiverit antequam Dominus mysteria largiretur. Alii etiam dicunt, quod illi tradidit de illo mysterio. Chrysostomus, *In ser. de Pass.* Christus enim sanguinem ei qui eum vendidit offerebat, ut haberet remissionem peccatorum, si tamen impius existere noluisset. Hieronymus, *ubi supra.* Bibit ergo Judas, sed non saturatur; nec sitim extinguit ignis æterni, quia indigne [3] sumit mysteria Christi [4]. Sunt enim in Ecclesia quos sacrificium non emundat, sed eos cogitatio insipiens perducit ad culpas, qui se cœnosis crudelitatis fœtoribus miscuerunt. Chrysostomus, *In serm. de Pass.* Nullus ergo sit Judas in Domini mensa. Hoc sacrificium cibus spiritualibus est : nam sicut corporalis cibus, cum ventrem invenerit adversis humoribus occupari, amplius lædit; ita est et iste spiritualis cibus : si aliquem reperit malignitate pollutum, magis eum perdit, non sua natura, sed accipientis vitio. Pura igitur sit mens in omnibus, pura cogitatio, quia et sacrificium purum est.

Sequitur : *Et ait illis : Hic est sanguis meus novi testamenti.* Beda, *ubi supra.* Hoc ad dictinctionem respicit veteris testamenti, quod hircorum et vitulorum est sanguine dedicatum, dicente inter aspergendum legislatore : « Hic est sanguis testamenti, quod mandavit ad vos Deus, »

Sequitur : *Qui pro multis effundetur.* Hieronymus, *ubi supra.* Non enim omnes emundat.

Sequitur : *Amen dico vobis, quod jam non bibam de genimine vitis usque in diem illum, cum illud bibam novum in regno Dei.* Theophylactus, super *Non bibam de fructu vitis.* Quasi diceret : Non bibam de vino usque ad resurrectionem : regnum enim resurrectionem vocat, quasi tunc regnaverit contra mortem. Post resurrec-

[1] Al. : « propositum. » — [2] Al. : « ac pati posse. » — [3] Al. : « in igne. » — [4] Citata quatuor exempla habent : « mysteria Christi; cujus sacrificium non emundat, etc. »

tionem vero bibit cum discipulis et comedit, ostendens quod idem ipse esset qui passus est. Novum autem bibit illud, idest novo quodam modo et alieno : non enim corpus habebat passibile indigens cibo, sed immortale et incorruptibile. Intelligendum est autem et sic. Vitis est ipse Dominus, genimen vitis mysteria et intellectus occultus; quem ipse generat qui docet hominem scientiam. In regno autem Dei, idest in futuro sæculo, bibet cum suis discipulis mysteria et sapientiam, nova quædam nos docens, et revelans quæ nunc occultat. BEDA, *ibid.* Vel aliter. Vitem sive vineam Domini appellatam esse synagogam, Isaias cap. v testatur dicens : « Vinea Domini sabaoth, domus Israel est. » Iturus ergo Dominus ad passionem ait : *Jam non bibam de genimine vitis*; ac si aperte dicat : Non ultra carnalibus synagogæ ceremoniis delectabor, in quibus etiam ista paschalis agni sacra locum tenuere præcipuum. Aderit enim tempus meæ resurrectionis; aderit dies ille cum in regno Dei positus, idest gloria vitæ immortalis sublimatus, de salute ejusdem populi, fonte gratiæ spirituali regenerati, vobiscum gaudio perfundar. HIERONYMUS, *ibidem.* Considerandum autem, quod hic Dominus mutat tantum sacrificium, sed non mutat tempus, ut nos nunquam cœnam Domini ante quartamdecimam lunam faciamus. Qui facit in quartadecima resurrectionem, in undecima luna cœnam Domini faciet; quod nunquam in testamento veteri nec in novo inventum est [1].

7. Et hymno dicto, exierunt in montem olivarum. Et ait Jesus : Omnes scandalizabimini in me in nocte ista : quia scriptum est : Percutiam pastorem, et dispergentur oves. Sed postquam resurrexero, præcedam vos in Galilæam. Petrus autem ait illi : Et si omnes scandalizati fuerint, sed non ego. Et ait illi Jesus : Amen dico tibi, quia tu hodie in nocte hac, priusquam gallus vocem bis dederit, ter me es negaturus. At ille amplius loquebatur : Et si oportuerit me simul commori tibi, non te negabo. Similiter autem et omnes dicebant.

7. THEOPHYLACTUS [2]. Sicut gratias egerunt antequam biberent, ita etiam gratias agunt et postquam biberunt : unde dicitur : *Et hymno dicto, exierunt in montem Oliveti* : ut scilicet addiscas et ante cibum et post cibum gratiarum reddere actiones. HIERONYMUS. Hymnum enim dicit laudem Domini, ut est in Psal. XXI : « Edent pauperes et saturabuntur, et laudabunt Dominum qui requirent eum : et adoraverunt [3] et manducaverunt omnes pingues terræ. » THEOPHYLACTUS, super *Et hymno dicto.* Simul etiam et hic ostendit quod amplectibile erat sibi pro nobis mori : quia cum tradendus erat, Deum laudare dignatus est. Docet etiam nos, cum in angustias incidimus propter multorum salutem, non contristari, sed Deo gratias agere, qui in nostra tribulatione operatur multorum salutem. BEDA, *ibidem.* Potest etiam hymnus ille intelligi quem Dominus, secundum Joannem, Patri gratias agens decantabat; in quo et pro seipso et pro discipulis et pro eis qui per verbum ipsorum credituri erant, elevatis sursum oculis, precabatur. THEOPHYLACTUS, super *Exierunt* [4] *in montem.* Exivit autem in montem, ut ad eum solitarium existentem accedentes ipsum caperent absque tumultu. Si enim accessissent cum in civitate manebat, forte fuisset multitudo populi conturbata ; et tunc manifeste occasionem inimici captantes viderentur ipsum juste interficere tamquam populum concitantem. BEDA, *ibidem.* Pulchre etiam Dominus discipulos sacramentis imbutos in montem educit olivarum, ut typice designet nos per acceptionem sacramentorum ad altiora virtutum dona et charismata sancti spiritus, quibus in corde perungamur, ascendere debere. HIERONYMUS. In monte etiam Oliveti Jesus tenetur, unde ad cœlos ascendit; ut nos sciamus quia inde ascendimus ad cœlos unde vigilamus et oramus, et ligamur, nec repugnamus in terra. BEDA, *ubi supra.* Prædicit autem Dominus discipulis quid passuri sunt; ut cum passi fuerint, non desperent salutem, sed agentes pœnitentiam liberentur : unde sequitur : *Et ait illis Jesus : Omnes scandalizabimini in me in nocte ista.* HIERONYMUS, super *Omnes scandalizabimini.* Omnes quidem cadunt, sed non omnes jacent. Numquid enim qui dormit non adjiciet ut resurgat? Carnale est cadere, sed diabolicum est jacere. THEOPHYLACTUS, *ubi supra.* Permisit autem eos Dominus cadere, ut non in seipsis confidant; et ne videretur hoc quod prædixerat ex quodam argumento apparenti prædixisse, inducit testimonium Zachariæ

[1] Sic A, B, C, D. — Parm. : « factum est. » — [2] Sic A, B, C, D. — Parm. : « Hilarius. » — [3] Al. : « odoraverunt. » — [4] Al. : « exeuntes. »

Prophetæ : unde sequitur: *Percutiam pastorem, et dispergentur oves gregis.* BEDA. super *Percutiam pastorem.* Hoc aliis verbis in Zacharia Prophetæ scriptum est cap. XIII, et ex persona Propheta ad Dominum dicitur : « Percute pastorem, et dispergentur oves [1]. » Propheta enim postulat passionem Domini; Pater respondet : *Percutiam pastorem*, precibus inferiorum. Filius a Patre mittitur, et percutitur; idest, incarnatur et patitur. THEOPHYLALTUS, *Marc.* XIV, circ. med. Dicit autem Pater, *Percutiam pastorem*, quia ipsum percuti dimisit. Oves discipulos dicit, quasi innocentes et quasi absque malitia. Ultimo consolationem inducit, dicens; *Sed postquam resurrexero, præcedam vos in Galilæam.* HIERONYMUS, super *Exierunt in montem Oliveti.* In quo vera promittitur resurrectio, ut spes non extinguatur. Sequitur : *Petrus autem ait ei* : *Et si omnes scandalizati fuerint, sed non ego.* Ecce avis sine pennis in altum volare nititur : sed corpus aggravat animam, ut timore humanæ mortis timor Domini superetur. BEDA, super *Amen dico tibi.* Et Petrus ergo de ardore fidei promittebat, et Salvator quasi Deus futura noverat : unde sequitur : *Et ait illi Jesus* : *Amen dico tibi, quia tu hodie in nocte hac, priusquam gallus vocem bis dederit, ter me es negaturus.* AUGUSTINUS, *De cons. Evang.* lib. cap. II. Cum omnes Evangelistæ dicant prædixisse Dominum quod eum Petrus esset negaturus antequam gallus cantaret; Marcus hoc solum narravit expressius : unde nonnullis videtur non congruere ceteris, quia parum attendunt. Tota enim Petri negatio trina est : quæ si tota post primum galli cantum inciperet, falsum dixisse viderentur tres alii Evangelistæ : quod scilicet antequam gallus cantaret, ter eum esset negaturus. Rursus si totam trinam negationem ante peregisset quam cantare gallus inciperet, superfluo dixisset Marcus ex persona Domini : *Priusquam gallus bis vocem dederit, ter me negaturus es.* Sed quia ante primum galli cantum cœpta est illa trina negatio, attenderunt illi tres non quando eam completurus esset Petrus, sed quanta futura esset, idest trina, et quando cœptura, idest ante galli cantum : quamquam in animo ejus et ante primum galli cantum tota concepta est. Marcus autem de ipsarum vocum intervallo planius elocutus est dicens : *Priusquam* [2] *gallus bis vocem dederit, ter me es negaturus.* THEOPHYLACTUS, *Marc.* XIV, cir. med. Comment. Quod sic intelligitur. Petrus semel negavit; deinde gallus cantavit; negante vero eo duabus aliis negationibus, tunc gallus secundo vocem emisit. HIERONYMUS, super *Priusquam gallus.* Gallus lucis nuntius quis est nisi Spiritus sanctus? cujus voce in prophetia et in Apostolis nos de trina negatione excitamur ad amarissimos post lapsum fletus, qui male cogitavimus de Deo, et male locuti sumus ad proximos, et male fecimus ad nosmetipsos. BEDA, super *Et si omnes scandalizati fuerint.* Fides autem Apostoli Petri et ardens affectus ad Dominum consequenter ostenditur : sequitur enim : *At ille amplius loquebatur : Et si oportuerit me simul commori tibi, non te negabo.* THEOPHYLACTUS, *ubi supra.* Fervorem etiam intrepidum et alii discipuli ostenderunt : nam sequitur : *Similiter autem et omnes dicebant* : sed tamen resistebant veritati, quam Christus prædixerat.

8. Et veniunt in prædium, cui nomen Gethsemani; et ait discipulis suis : Sedete hic donec orem. Et assumit Petrum et Jacobum et Joannem secum; et cœpit pavere et tædere. Et ait illis : Tristis est anima mea usque ad mortem Sustinete hic et vigilate. Et cum processisset paululum, procidit super terram, et orabat, ut si fieri posset, transiret ab eo hora : et dixit : Abba Pater, omnia tibi possibilia sunt : transfer calicem hunc a me. Sed non quod ego volo, sed quod tu. Et venit, et invenit eos dormientes; et ait Petro : Simon, dormis? Non potuistis una hora vigilare mecum? Vigilate et orate, ut non intretis in tentationem. Spiritus quidem promptus est, caro autem infirma. Et iterum abiens oravit, eumdem sermonem dicens. Et reversus denuo, invenit eos dormientes : erant enim oculi eorum gravati, et ignorabant quid responderent ei. Et venit tertio, et ait illis : Dormite jam et requiescite. Sufficit. Venit hora, ecce Filius hominis tradetur in manus peccatorum. Surgite, eamus. Ecce qui me tradet prope est.

8. GLOSSA. Postquam Dominus scandalum discipulorum prædixerat, nunc Evangelista narrat de oratione ipsius, in qua pro discipulis creditur orasse : et primo describens locum orationis, dicit : *Et veniunt in prædium cui nomen Gethsemani.* BEDA, super *Veniunt in locum cui nomen Gethsemani.* Monstratur usque hodie locus Gethsemani, in quo Dominus oravit

[1] HIERONYMUS. Ex edit. P. Nicolai. — [2] Sic A, B, C, D. — Parm. omittit : « dicens : *Priusquam gallus bis vocem dederit, ter me es negaturus.* »

ad radices montis Oliveti. Interpretatur autem Gethsemani vallis pinguium, sive pinguedinum. Cum autem Dominus in monte orat, nos docet sublimia orando inquiri debere. At cum in valle pinguedinis orat, insinuat nobis humilitatem semper in orationibus, et internæ pinguedinem dilectionis esse servandam. Ipse etiam per vallem humilitatis et pinguedinem caritatis pro nobis mortem subiit. HIERONYMUS, super *Sedete hic*. In valle etiam pinguedinum tauri pingues obsederunt eum. Sequitur : *Et ait discipulis suis* : *Sedete hic donec orem*. Separantur in oratione qui separantur in passione : quia ille orat, illi dormiunt, pigredine cordis oppressi. THEOPHYLACTUS, *ibidem*. Singulariter etiam erat consuetudo illi semper orare, formam nobis tradens ut silentium et solitudinem in orationibus requiramus. Sequitur : *Et assumit Petrum et Jacobum et Joannem secum*. Illos tres tantum assumit qui gloriæ ejus in monte Thabor inspectores extiterant, ut qui gloriosa viderant, viderent et tristia, et addiscerent quod verus erat homo in hoc quod tristatur : unde sequitur : *Et cœpit pavere et tædere*. Quia enim totum assumpserat hominem, assumpsit et naturales proprietates hominis, pavere et tædere et contristari naturaliter; nam homines naturaliter inviti tendunt ad mortem : unde sequitur : *Et ait illis* : *Tristis est anima mea usque ad mortem*. BEDA, supra *Tristis est*. Quasi Deus in corpore constitutus fragilitatem carnis exponit, ut eorum qui sacramentum incarnationis objurgant excluderetur impietas; nam qui corpus suscepit, omnia debuit suscipere quæ corporis sunt, ut esuriret, sitiret, angeretur, contristaretur : divinitas enim per hos commutari nescit affectus. THEOPHYLACTUS, *ibidem*. Quidam autem hoc sic intellexerunt, quasi dicat : Tristor enim, non quod mori debeo, sed quod Israelitæ propinqui mei me crucifixuri sunt ac per hoc a regno Dei debent excludi. HIERONYMUS, super *Cœpit pavere*. In hoc etiam pavere et tristari docemur ante judicium mortis, quod non possumus per nos dicere, sed per illum : « Venit princeps mundi hujus, et in me non habet quicquam : » Joan. XIV.

Sequitur : *Sustinete hic, et vigilate*. BEDA, super *Sustinete et vigilate*. Non a somno dormitioinis prohibet, cujus tempus non erat mmine nte discrimine, sed a somno infidelitatis et torpore mentis. Paulum autem procedens ruit in faciem suam, et humilitatem mentis habitu carnis ostendit : unde sequitur : *Et cum processisset paululum, procidit super terram, et orabat ut, si fieri posset, transiret ab eo hora*. AUGUSTINUS, *De cons. Evang.* lib. III, cap. IV, a med. Non dixit: Si facere posset, sed : *Si fieri posset;* fieri enim potest quod ille voluerit. Sic itaque dictum est, *Si fieri potest*, ac si diceretur. Si vellet. Et ne quis putaret [1] eum Patris minuisse potestatem, manifestavit quo intellectu accipiendum sit quod dictum est : nam sequitur : *Et dixit* : *Abba Pater, omnia tibi possibilia sunt* : in quo satis ostendit non ex impossibilitate, sed ex voluntate Patris dictum esse, *Si fieri potest*. Quod autem Marcus non solum Pater, sed *Abba Pater* eum dixisse commemorat; hoc est *Abba* hebraice, quod latine *Pater*. Et fortasse Dominus propter aliquod sacramentum utrumque dixit, volens ostendere se illam tristis personam in persona sui corporis [2], idest Ecclesiæ, suscepisse, cui factus est angularis lapis, venientibus ad eum partim ex Hebræis, ad quos pertinet quod ait *Abba* ; partim ex Gentibus, ad quos pertinet quod ait *Pater*. BEDA, super *Non sicut ego volo*. Orat autem transire calicem, ut ostendat vere quod homo erat : unde subdit : *Transfer calicem hunc a me*. Reminiscens autem et propter quid missus est, perficit dispensationem ad quam missus est, et clamat : *Sed non quod ego volo, sed quod tu*; quasi dicat : Si moritur mors me non moriente secundum carnem, transeat calix; verum, quia non aliter hoc fiet, *non quod ego volo, sed quod tu*. Multi adhuc contristantur futura morte, sed habeant rectum cor, vitent mortem quam possunt; sed si non possunt, dicant id quod propter nos Dominus dixit. HIERONYMUS, *Marc.* XIV, super illud *Si possibile est*. Ex quo etiam usque in finem non cessat nos docere patribus obedire et voluntatem eorum voluntati nostræ præponere. Sequitur : *Et venit, et invenit eos dormientes*. Sicut enim dormiunt mente, sic et corpore. Post orationem autem Dominus veniens, et videns discipulos dor-

[1] Al. : « neque putaret. » — [2] Al. : « in sui corporis. » Nicolai : « se illam tristitiam in personam, etc. »

mientes, Petrum solum increpat : unde sequitur : *Et ait Petro : Simon dormis? Non potuisti una hora vigilare mecum?* quasi dicat : Qui una hora non potuisti mecum vigilare, quomodo mortem spernes tu qui spondes mori mecum?

Sequitur : *Vigilate et orate, ut non intretis in tentationem*, scilicet negandi me. BEDA, super *Orate ut non intretis in tentationem.* Non ait, Orate ne tentemini, quia impossibile est humanam animam non tentari; sed *ne intretis in tentationem*; hoc est, ne vos tentatio superet. HIERONYMUS, super *Vigilate et orate.* In tentationem autem intrare dicitur qui orare negligit.

Sequitur : *Spiritus quidem promptus est, caro autem infirma.* THEOPHYLACTUS, *Marc.* XIV a med. *Comment.* Quasi dicat : Spiritus quidem vester promptus est ad me non negandum, et propterea hoc promittitis ; sed caro vestra intantum infirma est quod nisi Dominus per orationem virtutem carni dederit, in testationem intrabitis. BEDA, super *Spiritus promptus est.* Temerarios hic reprimit, qui quicquid crediderint, putant se consequi posse. Sed quantum ex mentis ardore confidimus, tantum ex fragilitate carnis timeamus. Facit etiam hic locus adversus eos qui dicunt unam in Domino operationem et unam voluntatem fuisse. Duas enim voluntates ostendit : humanam scilicet, quæ propter infirmitatem carnis recusat passionem; et divinam, quæ promptissima est.

Sequitur : *Et iterum abiens oravit eumdem sermonem dicens.* THEOPHYLACTUS, *ubi supra.* Ut scilicet per secundariam orationem, quod verus homo esset, affirmaret. Sequitur, *et reversus denuo, invenit eos dormientes;* tamen non vehementer redarguit : *Erant enim oculi eorum gravati*, scilicet somno, *et ignorabant quid responderent ei.* Per hoc infirmitatem humanam addiscas, ne scilicet gravati somno promittamus ea quæ nobis impossibilia sunt. Ideo tertio abiit ad orandum ratione [1] prædicta : unde sequitur : *Et venit tertio, et ait illis : Dormite jam et requiescite.* Non turbatur contra illos cum post redargutionem pejus fecerint; sed ironice dicit illis : *Dormite jam, et requiescite* : quia jam sciebat quod proditor appropinquabat. Et quod ironice dixerit, apparet per hoc quod subditur : *Sufficit. Venit hora : ecce Filius hominis tradetur in manus peccatorum.* Hoc dicebat deridens somnum eorum : quasi diceret : Nunc tempus est ut dormiatis quando inimicus appropinquat. Deinde subjungit *: Surgite, eamus : ecce qui me tradet prope est.* Non ut fugerent hoc dicit, sed ut inimicis obviarent. AUGUSTINUS *De cons. Evang.* lib. III, cap. IV. Vel aliter. Per hoc quod cum dixisset, *Dormite jam et requiescite*, adjungit, *Sufficit*, et deinde infert, *Venit hora, ecce tradetur Filius hominis*; utique intelligendum est post illud *Dormite et requiescite*, siluisse Dominum aliquantum, ut hoc fieret quod præmiserat [2]; et tunc intulisse, *Venit hora;* et ideo interponit, *Sufficit*, scilicet quod requievistis. HIERONYMUS, *ubi supra.* Trina autem discipulorum dormitio tres mortuos quos Dominus suscitavit significat : primus in domo, secundus ad sepulcrum, tertius de sepulcro. Trina autem Domini vigilia docet nos orando et de præteritis [3] et de futuris et de præsentibus veniam rogare.

9. Et adhuc eo loquente, venit Judas Iscariotes unus de duodecim, et cum eo turba multa cum gladiis et lignis, missi a summis sacerdotibus et scribis et senioribus. Dederat autem traditor eis signum, dicens : Quemcumque osculatus fuero, ipse est, tenete eum, et ducite caute. Et cum venisset, statim accedens ad eum, ait, Ave Rabbi; et osculatus est eum. At illi manus injecerunt in Jesum, et tenuerunt eum. Unus autem de circumstantibus educens gladium percussit servum summi sacerdotis, et amputavit illi auriculam. Et respondens ait illis : Tamquam ad latronem existis cum gladiis et lignis comprehendere me? Quotidie eram apud vos in templo docens, et non me tenuistis; sed ut impleantur Scripturæ. Tunc discipuli ejus relinquentes eum omnes fugerunt. Adolescens autem quidam sequebatur illum, amictus sindone super nudo; et tenuerunt eum; at ille relicta sindone, nudus profugit ab eis.

9. BEDA, super *Surgite eamus.* Postquam tertio Dominus oraverat et Apostolorum timorem sequente pœnitentia impetraverat corrigendum, securus de passione sua pergit ad persecutores ; de quorum adventu Evangelista dicit : *Et adhuc eo loquente, venit Judas Iscariotes unus de duodecim.* THEOPHYLACTUS, super *Accessit Judas.* Hoc non frustra ponitur, sed ad majorem proditoris redargutionem : quod cum de primo choro discipulorum existeret, contra Dominum in rabiem versus est.

Sequitur *: Et cum eo turba multa cum*

[1] Al. : « oratione. » — [2] Al. : « permiserat. » — [3] Al. omittitur : « et de præteritis. »

gladiis et lignis, missi a summis sacerdotibus et scribis et senioribus. HIERONYMUS, *ubi supra.* Incumbit enim virtuti sæculi qui desperat de adjutorio Dei. BEDA, super *Dedit autem eis signum.* Adhuc tamen habet aliquid Judas de verecundia discipuli, cum eum non palam tradidit persecutoribus, sed per signum osculi : unde sequitur : *Dederat autem traditor eis signum, dicens : Quemcumque osculatus fuero, ipse est : tenete eum, et ducite caute.* THEOPHYLACTUS, super *Deosculatus est eum.* Vide ejus insensibilitatem, quomodo credebat in osculo Christum decipere, ut quasi amicus æstimaretur. Si autem amicus eras, o Juda, cujus gratia cum inimicis accessisti? Sed omnis pravitas sine providentia est.

Sequitur : *Et cum venisset, statim accedens ad eum ait, Ave Rabbi; et osculatus est eum.* HIERONYMUS, *ibidem.* Dat Judas signum osculi cum veneno doli : sic Cain obtulit sacrificium subdolum et reprobatum. BEDA, *ubi supra.* Invidens autem et scelerata confidentia magistrum vocat, et osculum infert ei quem tradit. Suscipit autem Dominus osculum traditoris, non quo simulare nos doceat, sed ne proditionem fugere videatur; simul et illud Psalm. CXIX, complens : « Cum his qui oderunt pacem eram pacificus. »

Sequitur : *Unus autem de circumstantibus educens gladium, percussit servum summi sacerdotis, et amputavit auriculam.* BEDA, super *Unus autem educens gladium.* Petrus hoc fecit, ut Joannes declarat, eodem mentis ardore quo cetera faciebat : sciebat enim quomodo Phinees puniendo sacrilegos, mercedem justitiæ et sacerdotii perennis acceperit. THEOPHYLACTUS, *ibidem.* Tacet autem nomen ejus Marcus, ut non videretur suum laudare magistrum quasi zelantem pro Christo. Innuit autem Petrus ex hoc quod inobedientes erant et increduli, spernentes Scripturas; nam si habuissent aures audientes Scripturas, non crucifixissent Dominum gloriæ. Amputavit autem auriculam servi summi sacerdotis : nam summi sacerdotes primo præteribant Scripturas, quasi servi non audientes facti.

Sequitur : *Et respondens Jesus ait illis : Tamquam ad latronem existis cum gladiis et lignis?* BEDA, super *Tamquam ad latronem existis.* Quasi dicat : Stultum est cum gladiis et fustibus quærere eum qui ultro se vestris tradidit manibus, et in nocte quasi latitantem per proditorem investigare qui quotidie in templo docebat. THEOPHYLACTUS, super *Quotidie eram apud vos.* Istud autem divinitatem ejus ostendit : quando enim in templo docebat, non voluerunt ipsum capere, quamvis in manibus eorum esset, quia nondum tempus advenerat passionis; quando autem ipse voluit, tunc tradidit seipsum, ut adimplerentur Scripturæ : quia tamquam agnus ad occisionem ductus est, non clamans neque vociferans, sed voluntarie patiens : Isa. LIII.

Sequitur : *Tunc discipuli ejus relinquentes eum omnes fugerunt.* BEDA, super *Ut impleantur Scripturæ.* In hoc impletur sermo quem Dominus dixerat, quod omnes discipuli scandalizarentur in illo in ipsa nocte. Sequitur : *Adolescens autem quidam sequebatur illum, amictus sindone super nudo* : subauditur, corpore : quia non aliud indumenti quam solam habebat sindonem. Sequitur : *Et tenuerunt eum. At ille, rejecta sindone, nudus profugit ab eis* ; quorum scilicet præsentiam detestabatur et facta, non a Domino [1], cujus amorem et absens corpore fixum servavit in mente. HIERONYMUS, super *Adolescens quidam.* Sicut etiam Joseph, relicto pallio, nudus de manibus impudicæ feminæ aufugit; qui vult effugere manus iniquorum, relinquens mente quæ mundi sunt, fugiat post Jesum. THEOPHYLACTUS, *ibid.* Probabile autem videtur quod hic adolescens erat de illa domo in qua pascha comederant. Quidam vero dicunt hunc adolescentem fuisse Jacobum fratrem Domini, qui dicebatur justus, qui ab Apostolis post Christi ascensionem cathedram Hierosolymorum accepit. GREGORIUS, XIV *Moral.* Vel hoc de Joanne dicitur, qui, etsi post, ut verba Redemptoris audiret, ad crucem rediit, prius tamen territus fugit [2]. Nam, et illum eo tempore fuisse adolescentem, longa post hoc in carne vita ejus indicio est. Potuit enim fieri ut ad horam tenentium manibus elapsus, mox resumpto indumento redierit, et sub dubia lucis nocte, se turbis ducentium Jesum, quasi unus de ipsis immiscuerit, donec ad atrium pontificis, cui erat notus, perveniret, ut ipse in suo Evangelio commemorat. Sicut autem Petrus, qui culpam negationis pœnitentiæ lacrymis abluit, recuperationem ostendit

[1] Al. : « non sic Domino. » — [2] BEDA. Ex edit. P. Nicolai.

eorum qui in martyrio labuntur ; ita ceteri disciputi qui articulum comprehensionis fugiendo prævenerunt, cautelam fugiendi docent eos qui se minus idoneos ad toleranda supplicia sentiunt.

10. Et adduxerunt Jesum ad summum sacerdotem, et convenerunt omnes sacerdotes et scribæ et seniores. Petrus autem a longe secutus est eum usque intro in atrium summi sacerdotis, et sedebat cum ministris ad ignem, et calefaciebat se. Summi vero sacerdotes et omne concilium quærebant adversus Jesum testimonium, ut eum morti traderent; nec inveniebant. Multi autem testimonium falsum dicebant adversus eum, et convenientia testimonia non erant. Et quidam surgentes, falsum testimonium ferebant adversus eum, dicentes : Quoniam nos audivimus eum dicentem : Ego dissolvam templum hoc manufactum, et post triduum aliud non manufactum ædificabo. Et non erat conveniens testimonium illorum.

10. Glossa. Narraverat Evangelista superius, quomodo Dominus a ministris sacerdotum fuerat captus ; nunc narrare incipit quomodo in domo principis sacerdotum morti adjudicatus fuit : unde dicitur : *Et adduxerunt Jesum ad summum sacerdotem.* Beda, super *Et adduxerunt Jesum.* Summum sacerdotem significat Caipham, qui, sicut Joannes scribit, erat pontifex anni illius ; de quo testatur Josephus, quod pontificatum sibi emerit a Principe Romano.

Sequitur : *Et convenerunt in unum omnes sacerdotes et scribæ et seniores.* Hieronymus, super *Adolescens quidam.* Tunc facta est congregatio taurorum in vaccis populorum. Sequitur : *Petrus autem a longe sequebatur eum usque intro in atrium summi sacerdotis.* Timor eum retrahit, sed caritas trahit. Beda, super *Petrus a longe sequebatur.* Merito autem a longe sequebatur qui jam erat proxime negaturus : neque enim negare posset, si Christo proximus adhæsisset.

Sequitur : *Et sedebat cum ministris ad ignem, et calefaciebat se.* Hieronymus, super *Sedebat cum ministris.* In atrio cum ministris calefacit se ad ignem. Atrium sacerdotis est sæcularis circuitus ; ministri dæmonia sunt, cum quibus qui manet, flere peccata non potest ; ignis desiderium carnale. Beda, *ibid.* Est enim ignis caritas, de quo dicitur Luc. xii : « Ignem veni mittere in terram : » qui super credentes descendens variis linguis eos laudare Dominum docuit. Est et ignis cupiditatis, de quo dicitur Oseæ vii : » Omnes adulterantes, velut clibanus corda eorum. » Hic ignis in atrio Caiphæ instinctu maligni spiritus accensus ad negandum, ad blasphemandum Dominum perfidorum linguas armabat. Quod enim intus in domo maligna synodus gerebat, hoc ignis in atrio inter frigora noctis accensus figurabat. Quoniam enim abundat iniquitas, refrigescit caritas multorum. Hoc frigore torpens ad horam Petrus, quasi prunis ministrorum Caiphæ calefieri cupiebat ; quia temporalis commodi solatium perfidorum societate quærebat.

Sequitur : *Summi sacerdotes et omne concilium quærebant adversus Jesum testimonium, ut eum morti traderent.* Theophylactus, super *Summi sacerdotes et omne concilium.* Lege præcipiente quod unus existeret summus sacerdos, tunc multi erant substituti, et destituti annis singulis per Principem Romanorum. Summos ergo sacerdotes dicit illos qui determinatum eis tempus complentes jam compleverant et a sacerdotio destituti erant. Figuram autem judicii, quod in præjudicium agebant, operantur, testimonia quærentes, ut videantur juste damnare et perdere. Hieronymus, super *Multi autem testimonium.* Sed mentita est iniquitas sibi, ut Regina adversus Joseph et sacerdotes adversus Susannam. Sed ignis sine materia deficit : unde sequitur : *Nec inveniebant : multi enim falsum testimonium dicebant adversus eum, et convenientia testimonia non erant.* Quod enim variatur, incertum habetur. Sequitur : *Et quidam surgentes falsum testimonium ferebant.* Moris est hæreticorum umbram de veritate trahere. Non ille dixit quod illi dicunt, sed simile verbum de templo corporis sui, quod post biduum resuscitavit. Theophylactus, super *Non audivimus eum dicentem.* Non enim Dominus dixerat, *Ego dissolvam illud* ; sed « Solvite : » neque *manufactum* dixit ; sed simpliciter, « templum. » Hieronymus. Dixit etiam, Suscitabo, vivum animal significans, et spirans templum. Falsus testis est qui in eo sensu dicta intelligit quo non dicuntur.

11. Exurgens autem summus sacerdos in medium interrogavit Jesum, dicens : Non respondes quidquam ad ea quæ tibi objiciuntur ab his? Ille autem tacebat, et nihil respondit. Rursus summus sacerdos interrogabat eum, et dixit : Tu es Christus Filius Dei benedicti? Jesus autem dixit illi : Ego sum : et videbitis Filium hominis sedentem a dextris virtutis Dei, et venientem cum nubibus cœli. Summus autem sacerdos scindens vestimenta sua, ait : Quid adhuc desideramus

testes? Audistis blasphemiam. Quid vobis videtur? Qui omnes condemnaverunt eum esse reum mortis. Et cœperunt quidam conspuere in eum, et velare faciem ejus, et colaphis eum cædere, et dicere ei, Prophetiza. Et ministri alapis eum cædebant.

11. Beda, super *Non respondes quidquam?* Quanto Jesus tacebat ad indignos responsione sua falsos testes et sacerdotes impios, tanto magis pontifex furore superatus, eum ad respondendum provocat, ut ex qualibet occasione sermonis, locum inveniat accusandi : unde dicitur : *Et exurgens summus sacerdos in medium, interrogavit Jesum, dicens : Non respondes quidquam ad ea quæ tibi objiciuntur ab his?* Iratus quidem princeps et impatiens non inveniens calumniæ locum, exurgit de solio, ut insaniam mentis motu corporis demonstraret. Hieronymhs, super *Quidam autem.* Sed ipse Deus et Salvator noster, qui mundo salutem contulit, et humano generi sua pietate subvenit, sicut ovis ad occisionem sine voce ducitur, et obmutuit, et siluit a bonis : unde sequitur : *Ille autem tacebat, et nihil respondit.* Taciturnitas Christi apologiam idest excusationem Adæ absolvit. Theophylactus, super *Ille tacebat.* Tacebat autem, sciens quod non attenderent verbis ejus : unde secundum Lucam cap. xxii, respondit : « Si dixero vobis, non creditis mihi : » unde sequitur : *Rursus summus sacerdos interrogavit eum, et dixit ei : Tu es Christus Filius Dei benedicti?* Interrogat quidem hoc summus sacerdos, non ut addiscens crederet, sed ut ex hoc aliquam oscasionem captaret. Quærit autem : *Tu es Christus Filius Dei benedicti?* Multi namque erant Christi, idest uncti, sicut reges, et summi Sacerdotes; sed nullus eorum dicebatur Filius Dei benedicti, quasi semper collaudati. Hieronymus, super *Tu es Christus?* Hunc autem expectabant de longe, quem prope non vident; sicut Isaac caligantibus oculis Jacob sub manibus non agnoscit; sed longe de eo futura canit. Sequitur : *Jesus autem dixit illis, Ego sum*; ut scilicet inexcusabiles sint[1]. Theophylactus, super *Rursum summus sacerdos.* Sciebat namque quoniam non crederent : tamen respondit : ne postea dicerent : Si audissemus aliquid ab eo, credidissemus ei. Hoc autem est in eorum præjudicium : quia audierunt et non crediderunt. Augustinus, *De cons. Evang.* lib. III, cap. vi et vii. Matthæus autem cap. xxvi, non dixit respondisse Jesum, *Ego sum*, sed « Tu dixisti; » sed Marcus tantum valere ostendit quod ei dicit, « Tu dixisti » quantum si diceret, *Ego sum.*

Sequitur : *Et videbitis Filium hominis sedentem a dextris virtutis Dei, et venientem cum nubibus cœli.* Theophylactus, super *Videbitis Filium hominis.* Ac si dicat : Videbitis me tamquam Filium hominis a dextris Patris sedentem. Virtutem namque hic Patrem dicit. Non autem sine corpore veniet; sed qualis apparuit crucifigentibus, talis[2] in judicio eis apparebit. Beda, *ibidem.* Si ergo tibi in Christo, o Judæe, o Pagane et Hæretice, contemptus, infirmitas et crux contumelia est; vide quia per hoc Filius hominis ad dexteram Dei patris sessurus, et in sua cum nubibus cœli est majestate futurus. Hieronymus, *ubi supra.* Et quidem sacerdos interrogat Filium Dei, Jesus autem respondet Filium hominis : ut hinc intelligamus Dei Filium idem esse et Filium hominis; et ne quaternitatem faciamus in Trinitate; sed homo in Deo, et Deus in homine sit. Dicit autem, *A dextris virtutis sedentem;* idest, in vita regnantem sempiterna, et virtute divina. *Et venientem cum nubibus cœli.* In nube ascendit, cum nube veniet; idest, in corporo suo, solo, quod sumpsit a Virgine, ascendit, et cum multiformi Ecclesia, quæ corpus ipsius et plenitudo ejus, ad judicium venturus est. Leo Papa ser. vi *De passione Domini.* Caiphas autem ad exaggerandam auditi sermonis invidiam, scidit vestimenta sua; et nesciens quid hæc significaret insania, sacerdotali se honore privavit : oblitus præcepti illius quod legitur de principe sacerdotum Lev. xxi, « De capite suo cidarim non deponet, et vestimenta sua non disrumpet. » Nam sequitur : *Summus autem sacerdos scindens vestimenta sua, ait : Quid adhuc desideramus testes? Audistis blasphemiam : quid vobis videtur?* Theophylactus, super *Summus sacerdos scindens vestimenta.* Adimplet quidem sacerdos consuetudinem Judaicam : cum enim aliquid intolerabile et triste illis occurrebat, vestimenta scindebant. Ut ergo monstraret quod Christus magnam et intolerabilem blasphemiam dixerit, vestimenta scidit. Beda, *ibidem.* Altiori autem mysterio factum est ut in

[1] Sic A, B, C, D. — Parm. : « fiant. » — [2] Al. omittitur : « talis. »

passione Domini pontifex Judæorum sua ipse vestimenta discinderet, hoc est ephod; cum tunica Domini nec ab ipsis qui eum crucifixere militibus scindi potuerit. Figurabatur enim quia sacerdotium Judæorum pro sceleribus ipsorum pontificum esset scindendum; soliditas vero Ecclesiæ, quæ vestis sui Redemptoris solet appellari, nunquam valet disrumpi. THEOPHYLACTUS, *ibidem.* Ex eo autem sacerdotium Judæorum scindendum erat quod condemnaverunt Christum esse reum mortis : unde sequitur : *Qui omnes condemnaverunt eum esse reum mortis.* HIERONYMUS, *ibidem.* Condemnant quidem eum esse reum mortis, ut reatu suo reatum nostrum solveret. Sequitur : *Et cœperunt quidam conspuere eum* : ut scilicet sputaminibus susceptis, faciem animæ nostræ lavaret; et velamine faciei suæ velamen cordium nostrorum auferret ; et colaphis, quibus in capite percussus est, caput humani generis quod est Adam, sanaret; et alapis quibus expalmatus est, maxima [1] laus ejus nostris manibus labiisque plauderet : ut dicitur Psal. XLVI, « Omnes gentes plaudite manibus. » BEDA, super *Prophetiza.* Quod vero dicunt ei : *Prophetiza : quis est qui te percussit?* quasi in contumeliam faciunt ejus qui se a populis Prophetam haberi voluit. AUGUSTINUS, *De cons. Evang.* lib. III, cap. VI. Hoc autem intelligitur passus Dominus usque ad mane in domo principis sacerdotum ; quo prius adductus est.

12. Et cum esset Petrus in atrio deorsum, venit una ex ancillis summi sacerdotis : et cum vidisset Petrum calefacientem se, aspiciens illum ait : Et tu cum Jesu Nazareno eras. At ille negavit, dicens : Neque scio, neque novi, quid dicas. Et exiit foras ante atrium, et gallus cantavit. Rursus autem cum vidisset illum ancilla, cœpit dicere circumstantibus, quia hic ex illis est. At ille iterum negavit. Et post pusillum rursus qui astabant, dicebant Petro : Vere ex illis es : nam et Galilæus es. Ille autem cœpit anathematizare, et jurare : Quia nescio hominem istum quem dicitis. Et statim gallus iterum cantavit : et recordatus est Petrus verbi quod dixerat ei Jesus : Priusquam gallus cantet bis, ter me negabis : et cœpit flere.

12. AUGUSTINUS, *De cons. Evang.* lib. III, cap. VI. De Petri tentatione, quæ inter prædictas Domini contumelias facta est, non eodem ordine omnes Evangelistæ narrant. Nam Lucas explicat prius tentationem Petri, tum demum has Domini contumelias ; Joannes autem incipit Petri tentationem dicere, et interponit [2] quædam de contumeliis Domini, et adjungit quod inde missus est ad Caipham Pontificem; et inde recapitulat, ut explicet quam cœperat tentationem Petri. Matthæus autem et Marcus primo commemorant Christi contumelias, deinde Petri tentationem, de qua dicitur, *Et cum esset Petrus in atrio deorsum, venit una ex ancillis summi sacerdotis.* BEDA. Quid autem sibi vult, quod primus eum prodit ancilla ; cum viri utique eum magis potuerint recognoscere, nisi ut et iste sexus peccasse in necem videretur Domini, et iste sexus redimeretur per Domini passionem?

Sequitur : *At ille negavit dicens*: *Neque scio, neque novi quid dicas.* HIERONYMUS, super *Venit una ex ancillis.* Petrus sine Spiritu voci ancillæ cessit, cum Spiritu nec principibus nec regibus cedit. THEOPHYLACTUS, *ibid.* Hoc autem eum pati dispensative permisit Dominus, ne scilicet extolleret se; simulque ut peccantibus misericors ostendatur, tamquam ex seipso instructus humanæ infirmitatis eventum.

Sequitur : *Et exiit foras ante atrium, et gallus cantavit.* BEDA, super *Exivit foras.* De hoc galli cantu ceteri Evangelistæ tacent; non tamen factum negant : sicut et multa alia alii silentio prætereunt quæ alii narrant.

Sequitur : *Rursus autem cum vidisset eum ancilla, cœpit dicere circumstantibus, quia hic ex illis est.* AUGUSTINUS, *De cons. Evang.* lib. III, cap. VI. Hæc ancilla non eadem, sed alia est, sicut dicit Matthæus. Sane hoc quoque intelligitur, quia in secunda negatione a duobus compellatus est, ab ancilla, scilicet, quam commemorant Matthæus et Marcus, et ab alio quem commemorat Lucas. Sequitur : *At ille iterum negavit.* Jam Petrus redierat, ut, quemadmodum dicit Joannes, ad focum stans iterum negaret : unde ancilla dicebat quod supra dictum est, non illi, scilicet Petro, sed his qui illo exeunte ibi remanserant; sic tamen ut ille audiret; unde rediens et rursus ad ignem stans resistebat negando verbis eorum. Liquido enim colligitur collatis de hac re omnibus Evangelistarum testimoniis, non ante januam secundo Petrum ne-

[1] P. Nicolai habet : « quibus expalmatus est in maxillas, laus ejus, etc. » — [2] Al. : « et interposuit; » item infra : « adjunxit. »

gasse, sed intus in atrio ad ignem; Matthæum autem et Marcum, qui commemoraverunt exisse eum foras, regressum ejus brevitatis causa tacuisse. BEDA, super *Cum vidisset eum alia ancilla.* In hac autem negatione Petri discimus non solum abnegari Christum ab eo qui dicit eum non esse Christum; sed ab illo etiam qui cum sit, negat se esse Christianum : Dominus enim non ait Petro: Discipulum meum te negabis, sed: *Me negabis.* Negavit ergo [1] Christum [2] cum se negavit ejus discipulum. Sequitur : *Et post pusillum rursus qui astabant dicebant Petro* : *Vere ex illis es; nam et Galilæus es.* Non quod alia lingua Galilæi quam Hierosolymitæ loquerentur, qui utique fuerunt Hebræi : sed quod unaquæque provincia et regio suas habeat proprietates, ac vernaculum loquendi sonum vitare non possint. THEOPHYLACTUS, non remote a fin. *Comm.* Igitur timore Petrus perterritus, et Domini sermonem oblitus, dicentis Matth. x : Qui me confessus fuerit coram hominibus, confitebor et ego eum coram Patre meo : » Dominum abnegavit : unde sequitur : *Ille autem cœpit anathematizare et jurare* : *Quia nescio hominem istum quem dicitis* : BEDA. Quam noxia sunt pravorum consilia ! Inter infideles hominem negavit se nosse quem inter discipulos Deum fuerat confessus. Solet autem Scriptura sacra meritum causarum per statum designare temporum; unde Petrus, qui media nocte negavit, ad galli cantum pœnituit : unde subditur : *Et statim iterum gallus cantavit. Et recordatus est Petrus verbi quod dixit ei Jesus* : *Priusquam gallus cantet bis, ter me negabis* : *et cœpit flere.* THEOPHYLACTUS, circ. fin. *Comm.* Lacrymæ enim Petrum Christo per pœnitentiam adduxerunt. Confundantur itaque Novatiani, qui dicunt, quod qui post susceptionem baptismatis peccaverit, non suscipitur ut sibi delictum remittatur. Ecce enim Petrus, qui et Christi corpus sumpsit et sanguinem, per pœnitentiam est susceptus. Etenim sanctorum defectus propter hoc scripti sunt ut et nos si per incautelam deciderimus, recursum habeamus [3] per eorum exemplum, et speremus per pœnitentiam sublevari. HIERONYMUS, circ. finem *Comm.* Mystice autem prima ancilla, titubatio est; secunda, consensio; tertius vir, actus est. Hæc trina negatio, quam abluit per fletus verbi Christi recordatio. Tunc nobis gallus cantat quando prædicator quisquam per pœnitentiam corda nostra ad compunctionem excitat; tunc incipimus flere quando ignimur intus per scintillam scientiæ; et foris eximus cum extra ejicimus quod intus fuimus.

[1] Al. : « neque ergo. » — [2] A : « ipsum. » — [3] Al. : « haberemus. » P. Nicolai legit : « habeamus ad eorum exemplum. »

CAPUT DECIMUMQUINTUM

1. Et confestim mane consilium facientes summi sacerdotes cum senioribus et scribis et universo concilio, vincientes Jesum, duxerunt et tradiderunt Pilato. Et interrogavit eum Pilatus: Tu es rex Judæorum? At ille respondens, ait illi, Tu dicis. Et accusabant eum summi sacerdotes in multis. Pilatus autem rursum interrogavit eum, dicens : Non respondes quidquam? Vides in quantis te accusant? Jesus autem nihil amplius respondit, ita ut miraretur Pilatus.

1. Beda. *Marc.* xv, circ. princ. *Comm.* Habebant Judæi hunc morem ut quem adjudicassent morti, ligatum judici traderent : unde post condemnationem Christi subjungit Evangelista : *Et confestim mane consilium facientes summi sacerdotes cum senioribus et scribis et universo concilio vincientes Jesum duxerunt, et tradiderunt Pilato.* Attamen notandum, quod non tunc primum ligaverunt eum; sed mox comprehensum nocte in horto, ut Joannes declarat, ligaverunt. Theophylactus, *ibid.* Tradiderunt itaque Jesum Romanis ; sed et ipsi a Deo traditi fuerunt in manibus Romanorum, ut adimplerentur Scripturæ dicentes Psal. xxvii : « Secundum opera manuum eorum retribue illis. »

Sequitur : *Et interrogavit eum Pilatus : Tu es rex Judæorum?* Beda, super *Tu es rex Judæorum?* Pilato nihil aliud criminis interrogante nisi utrum rex Judæorum sit, arguuntur impietatis Judæi, quod nec falso quidem invenire potuerint quod objicerent Salvatori. Sequitur : *At ille respondens ait illi : Tu dicis.* Sic respondet, ut verum diceret, et sermo ejus calumniæ non pateret. Theophylactus, par. a princ. *Comment.* in cap. xv. Dubiam enim responsionem emisit : nam *Tu dicis* potest sic intelligi : Tu dicis hoc, sed ego non dico. Et nota, quod Pilato, qui invitus fert sententiam, aliqua in parte responderit; sacerdotibus autem et principibus respondere noluerit, indignosque sermone suo judicaverit.

Sequitur : *Et accusaverunt eum summi sacerdotes in multis.* Augustinus, *De cons. Evang.* lib. III, cap. viii, a med. Lucas etiam ista crimina quæ falso objecerunt aperuit : sic enim narrat cap. xxiii : « Cœperunt accusare eum, dicentes : Hunc invenimus subvertentem gentem nostram, et prohibentem tributa dari Cæsari, et dicentem se Christum regem esse ».

Sequitur : *Pilatus autem rursus interrogabat eum, dicens : Non respondes quicquam? Vides in quantis te accusant?* Beda, super *Rursus Pilatus.* Ethnicus quidem est qui condemnat Jesum ; sed causam refert in populum Judæorum. Sequitur : *Jesus autem amplius nihil respondit, ita ut miraretur Pilatus.* Nihil quidem respondere voluit, ne crimen diluens dimitteretur a præside, et crucis utilitas differretur. Theophylactus, non procul a princ. *Comm.* Mirabatur autem Pilatus : quia cum legis doctor esset, et eloquens, et potens responsione sua eorum accusationes infringere, non respondebat quicquam, sed magis accusationes viriliter sustinebat.

2. Per diem autem festum solebat dimittere illis unum ex vinctis quemcumque petiissent. Erat autem qui dicebatur Barabbas, qui cum seditiosis erat vinctus, qui in seditione fecerat homicidium. Et cum ascendisset turba, cœpit rogare, sicut semper faciebat illis. Pilatus autem respondit eis, et dixit : Vultis dimittam vobis regem Judæorum? Sciebat enim quod per invidiam tradidissent eum summi sacerdotes. Pontifices autem concitaverunt turbam, ut magis Barabbam dimitteret eis. Pilatus autem iterum respondens ait illis : Quid ergo vultis faciam regi Judæorum? At illi iterum clamaverunt, Crucifige eum. Pilatus vero dicebat illis : Quid enim mali fecit? At illis magis clamabant, Crucifige eum. Pilatus autem volens populo satisfacere, dimisit illis Barabbam, et tradidit Jesum flagellis cæsum ut crucifigeretur.

2. Beda, super *Quid vultis ut faciam?* Multas liberandi Salvatorem Pilatus occasiones dedit ; primo latronem justo conferens : unde dicitur : *Per diem autem festum dimittere solebat illis unum ex vinctis quemcumque petiissent.* Glossa, Quod quidem solitus erat facere ut gratiam populi captaret, et præcipue in die

festo, quando de tota provincia Judæorum populus Hierosolymam confluebat. Et ut major Judæorum improbitas appareat, describitur consequenter enormitas culpæ latronis, quem Judæi Christo prætulerunt : unde sequitur : *Erat autem qui dicebatur Barabbas, qui cum seditiosis vinctus erat, qui in seditione fecerat homicidium* : in quo ostenditur et ex gravitate culpæ notabilis, quod homicidium fecerat; et ex modo faciendi, quia cum perturbatione civitatis hoc fecerat, seditionem concitando; et etiam quia culpa ejus manifesta erat, nam et cum seditiosis vinctus erat.

Sequitur : *Et cum ascendisset turba, cœpit rogare sicut semper faciebat illis.* AUGUSTINUS, *De cons. Evang.* lib. III, cap. VIII. Nulla quæstio est quod Matthæus tacet ipsos petiisse ut aliquis eis dimitteretur, quod Marcus hic dicit. Nihil enim interest si alius aliud tacet, quod alius commemorat. Sequitur : *Pilatus ergo respondit, et dixit : Vultis dimittam vobis regem Judæorum ? Sciebat enim quod per invidiam tradidissent eum summi sacerdotes.* Quæri potest quæ verba Pilatus dixerit, quæ a Matthæo, an quæ a Marco referuntur? Aliud enim videtur esse : « Quem vultis dimittam vobis : Barabbam, an Jesum qui dicitur Christus ? » ut Matthæus refert cap. XXVII; aliud, *Vultis vobis dimittam regem Judæorum?* ut hic dicitur. Sed quia Christos reges dicebant, et qui dixit, Illum an illum, manifestum est eum quæsisse [1] an vellent dimitti sibi [2] regem Judæorum, idest Christum. Nihil autem interest sententiæ quod hic tacuit Marcus de Barabba, hoc solum volens dicere quod ad Dominum pertinebat; quandoquidem in eorum responsione satis et ipse ostendit quem sibi dimitti voluerint : nam sequitur : *Pontifices autem concitaverunt turbam, ut magis Barabbam dimitteret eis.* BEDA, super *Pontifices concitaverunt turbam.* Hæret Judæis usque hodie sua petitio, quam tanto labore impetrarunt : quia enim data sibi optione pro Jesu latronem, pro Salvatore interfectorem elegerunt, merito salutem perdiderunt et vitam, et latrociniis ac seditionibus se intantum subdiderunt ut patriam regnumque suum, quod plus Christo amaverunt, perdiderint; et libertatem, corpus et animam nunquam receperint [3]. Deinde aliam occasionem dat Pilatus liberandi Salvatorem, cum sequitur : *Pilatus autem respondens ait illis : Quid ergo vultis faciam regi Judæorum ?* AUGUSTINUS *De conc. Evang.* lib. III. cap. VIII. Jam satis apparet quod id Marcus velit ostendere, dicendo *Regem Judæorum*, quod Matthæus dicendo Christum : non enim dicebantur Christi reges, nisi Judæorum. In hoc enim loco secundum Matthæum dicitur : « Quod igitur faciam de Jesu qui dicitur Christus? »

Sequitur : *At illi clamabant, Crucifige eum.* THEOPHYLACTUS, non remote a princip. *Comment.* Vide autem Judæorum pravitatem, et Pilati commensurationem; quamvis et ipse dignus sit condemnatione pro eo quod populo non resistebat. Illi namque clamabant, *Crucifige;* hic tentat humiliter ab illo præjudicio eruere Jesum; et ideo rursus interrogat : unde sequitur *Pilatus autem dicebat eis : Quid enim mali fecit?* Occasionem namque ex hoc sumere volebat ut Christum solveret innocentem. BEDA, super *At illi magis clamabant.* Judæi vero insaniæ suæ satisfacientes interrogationi præsidis non respondent : unde sequitur : *At illi magis clamabant, Crucifige eum* : ut impleretur illud Hieremiæ XII : « Facta est mihi hereditas mea sicut leo in silva ; dederunt super me vocem suam. »

Sequitur : *Pilatus autem volens satisfacere populo, dimisit illi Barabbam, et tradidit Jesum flagellis cæsum ut crucifigeretur.* THEOPHYLACTUS, super *Volens turbæ satisfacere.* Volebat quidem satisfacere populo, idest eorum facere voluntatem, et non quod erat placitum justitiæ et Deo. HIERONYMUS. Hic duo hirci adsunt : unus apompæos [4], idest emissarius, cum peccato populi in desertum inferni absolutus dimittitur; alter pro peccatis absolutorum ut agnus occiditur. Pars Domini semper mactatur; pars diaboli, qui est magister eorum quod sonat Barabbas, effrenata in tartarum præcipitatur. BEDA, super *Pilatus tradidit Jesum flagellatum.* Jesus autem flagellatus non ab alio quam ab ipso Pilato intelligendus est : scribit namque Joannes cap. XIX : « Apprehendit Pilatus Jesum, et flagellavit : » quod quidem ideo fecisse credendus est, ut satiati pœnis ac opprobriis ejus, Judæi mortem ultra sitire desisterent.

[1] Al. : « dixisse. » — [2] Sic A, B, C, D. — Parm. omittit : « sibi. » — [3] Al. : « reciperent. » — [4] Al. : « apompeius. » P. Nicolai corrigit ex græco : « apompæus. »

3. Milites autem duxerunt eum in atrium prætorii, et convocant totam cohortem, et induunt eum purpura, et imponunt ei plectentes spineam coronam, et cœperunt salutare eum, Ave rex Judæorum. Et percutiebant caput ejus arundine, et conspuebant eum, et ponentes genua, adorabant eum. Et postquam illuserunt ei, exuerunt illum purpura, et induerunt eum vestimentis suis.

3. Theophylactus, super *Milites introduxerunt eum.* Militaris vana gloria semper inordinatis gaudens et opprobriis, sibi propria ostendebat : unde dicitur : *Milites autem duxerunt eum in atrium prætorii, et convocant totam cohortem,* idest totum ordinem militiæ ; *et induunt eum purpura,* sicut regem. Beda, super *Convocant cohortem.* Quia enim rex Judæorum fuerat appellatus, et hoc ei scribæ et sacerdotes crimen objecerant, quod sibi in populo Israelitico usurparet imperium ; illudentes hoc faciunt, et nudatum pristinis vestibus induunt purpura, qua reges veteres utebantur. Augustinus, *De conc. Evang.* lib. III, cap. ix. Intelligitur autem quod Matthæus ait : « Chlamydem coccineam circumdederunt ei, » hic Marcum dixisse indutum purpura : pro regia enim purpura chlamys illa coccinea ab illudentibus adhibita erat ; et est rubra quædam purpura cocco simillima. Potest etiam fieri ut purpuram etiam Marcus commemoraverit, quam chlamys habebat, quamvis esset coccinea. Beda, super *Induunt eum purpura.* Pro diademate autem ponunt ei coronam spineam : unde sequitur : *Et imponunt ei plectentes spineam coronam.* Pro sceptro autem regali dant calamum, ut Matthæus scribit : et adorant quasi regem : unde sequitur : *Et cœperunt salutare eum : Ave Rex Judæorum.* Et quod milites eum, quasi qui Deum seipsum falso dixisset, adorabant illudentes, patet ex hoc quod subditur : *Et percutiebant caput ejus arundine, et conspuebant eum, et ponentes genua, adorabant eum :* quasi falso se dixisset Deum. Hieronymus, super *Imponunt ei spineam coronam.* Opprobria autem ejus nostrum abstulere opprobrium ; vincula ejus nos liberos fecerunt ; corona spinea capitis ejus, diadema regni adepti sumus ; vulneribus ejus sumus sanati. Augustinus, *De conc. Evang.* lib. III, cap. ix. Apparet autem Matthæum et Marcum recapitulando ista posuisse, non quod tunc factum sit, cum eum Pilatus jam crucifigendum tradidisset. Joannes enim apud Pilatum dicit hæc gesta. Hoc autem quod sequitur, *Et postquam illuserunt ei, exuerunt eum purpura, et induerunt eum vestimentis suis ;* in fine factum intelligitur, cum jam adduceretur ad crucifigendum. Hieronymus, super *Induunt eum purpura.* Mystice autem vestimentis suis nudatur Jesus, idest Judæis : purpura induitur, idest gentili Ecclesia, quæ de scopulis collecta est. Item ea exutus in fine scandalizante, Judaica rursum induitur plebe : « cum enim intraverit plenitudo Gentium, tunc omnis Israel salvus erit : » Rom. xi. Beda, *ibidem.* Vel in purpura qua indutus est Dominus, ipsa ejus caro quam passionibus objecit, insinuatur : in corona vero quam portabat spinea, nostrorum susceptio peccatorum. Theophylactus, *ibidem.* Induamus et nos purpuram, stolam regalem : quia ut reges ambulare debemus calcantes super serpentes et scorpiones, et suppeditantes peccatum : Christiani namque dicimur, idest uncti, sicut et tunc reges uncti dicebantur. Sumamus et coronam spineam, idest festinemus coronari vita arcta et abstinentiis et puritate. Beda, super *Percutiebant caput ejus.* Caput autem Christi percutiunt qui [1] eum verum Deum esse negant. Et quia per arundinem scriptura solet confici ; quasi arundine caput Christi feriunt qui divinitati illius contradicentes, errorem suum confirmare auctoritate sacræ Scripturæ conantur. Spuunt in faciem ejus qui gratiæ præsentiam verbis execrandis respuunt. Sunt et hodie qui eum certa fide ut Deum verum adorant, sed perversis actibus verba ejus quasi fabulosa despiciunt, ac promissa verbi illius temporalibus illecebris postponunt. Sicut autem Caiphas nescius dixit Joan. xi : « Oportet unum hominem mori pro populo ; » sic milites nescientes faciunt.

4. Et educunt illum, ut crucifigerent eum. Et angariaverunt prætereuntem quempiam Simonem Cyrenæum venientem de villa, patrem Alexandri et Rufi, ut tolleret crucem ejus. Et perducunt illum in Golgotha locum, quod est interpretatum Calvariæ locus. Et dabant ei bibere myrrhatum vinum, et non accepit. Et crucifigentes eum, diviserunt vestimenta ejus, mittentes sortem super eis, quis quid tolleret. Erat autem hora tertia, et crucifixerunt eum Et erat titulus causæ ejus inscriptus, rex Judæorum. Et cum eo crucifigunt duos latrones : unum a dextris, et alium a sinistris ejus. Et impleta est Scriptura quæ dicit : Et cum iniquis reputatus est.

[1] Al. : « quoniam. »

4. Glossa. Post condemnationem Christi et contumelias condemnato illatas, ad crucifixionem ejus narrandam Evangelista accedit dicens : *Et educunt illum, ut crucifigerent eum.* Hieronymus, super *Vultis dimittam?* Hic educitur Abel in agrum a fratre ut perimatur ; hic adest Isaac cum lignis, et Abraham cum ariete vepribus hærente ; hic etiam Joseph cum fasce somniato, et tunica talari sanguine lita ; hic adest Moyses cum virga et serpente suspenso in ligno ; hic est botrus in ligno portatus ; hic adest Eliseus cum ligno ad quærendam securim, quæ in imo demersa est, et natavit ad lignum idest, genus humanum, quod a ligno vetito in infernum decidit, per lignum crucis Christi, et per baptismum aquæ ad paradisum natavit ; hic adest Jonas de ligno fortis[1] in mare ventremque ceti triduo missus.

Sequitur : *Et angariaverunt quempiam prætereuntem Simonem Cyrenæum venientem de villa, patrem Alexandri et Rufi, ut tolleret crucem ejus.* Theophylactus, super *Coegerunt hominem.* Joannes autem ait, quod ipsemet bajulabat sibi crucem : utrumque enim fuit : nam ipse quidem primo bajulavit sibi crucem, donec præteriit quidam quem angariaverunt, et tunc ille portabat. Dixit autem quorum filiorum erat pater ad majorem fidem, et affirmationem : nam homo ille adhuc vivebat, qui poterat omnia quæ circa crucem facta sunt, enarrare. Hieronymus, super *Patrem Alexandri et Rufi.* Cum autem alii per merita patrum suorum commemorentur, alii per merita filiorum suorum ; hic Simon qui crucem in angaria portat, meritis filiorum suorum, qui erant discipuli, commemoratur. De hoc nos in præsenti vita admonemur, parentes adjuvari per natorum suorum sapientiam vel merita : ut populus Judaicus propter Patriarcharum et Prophetarum et Apostolorum merita semper commemoratur. Simon autem iste qui portat crucem in angaria, ipse est qui laborat pro laude humana : cogunt enim homines hunc laborare, quem non cogit timor et dilectio Dei. Beda, super *Angariaverunt Simonem.* Vel quia Simon iste non Hierosolymita, sed Cyrenæus esse perhibetur, Cyrene enim Lybiæ civitas est ; recte per eum populi Gentium designantur, qui quondam peregrini et hospites testamentorum, nunc obediendo heredes sunt Dei, coheredes autem Christi. Unde apte Simon obediens, Cyrene heres interpretatur. De villa autem venisse refertur : villa enim græce pagus dicitur : unde Paganos appellamus eos quos a civitate Dei alienos videmus. De pago igitur egrediens Simon crucem portat post Jesum, cum populus nationum paganis ritibus derelictis vestigia dominicæ passionis obedienter amplectitur. Sequitur : *Et perduxerunt eum in Golgotha locum, quod est interpretatum Calvariæ locus.* Extra urbem et foris portam loca sunt in quibus truncantur capita damnatorum ; et Calvariæ, idest decollatorum, sumpsere nomen. Propterea autem ibi crucifixus est Dominus, ut ubi prius erat area damnatorum, ibi erigerentur vexilla martyrii. Hieronymus, super *Crucifixerunt.* Tradunt autem Judæi quod in hoc montis loca immolatus est aries pro Isaac ; et ibi decalvatur ; idest, a carne sua, carnali videlicet Judæa, separatur.

Sequitur : *Et dabant ei bibere myrrhatum vinum.* Augustinus, *De cons. Evang.* lib. III, cap. xi. Hoc intelligendum est Matthæum dixisse cum felle mixtum : sed quippe pro amaritudine posuit, et myrrhatum vinum amarissimum est : quamquam fieri possit ut et fel et myrrha vinum amarissimum redderent. Theophylactus, super *Dabant ei bibere myrrhatum vinum.* Vel ordinatione quadam existente, alii alia afferebant ; quidam acetum et fel ; quidam vinum myrrhatum. Hieronymus. Vel *myrrhatum vinum*, hoc est acetum : per hoc succus læthalis pomi abstergitur. Beda, *ibidem.* Amara vitis amarum vinum fecit de[2] quo propinat Dominum Jesum, ut impleatur quod scriptum est Psal. lxviii : « Dederunt in cibum meum fel, et in siti mea potaverunt me aceto. » Augustinus, *De cons. Evang.* lib. III, cap. xi. Quod autem subditur, *Et non accepit*, intelligitur, non accepit ut biberet ; gustavit autem, ut Matthæus testis est ; et sicut idem Matthæus ait : « Noluit bibere, » hoc Marcus dixit, *Et non accepit* : tacuit autem quod gustavit. Hieronymus. Non accepit etiam id pro quo patitur : unde de eo dicitur Psal. lxviii : « Quæ non rapui, tunc exolvebam. » Sequitur : *Et crucifigentes eum, diviserunt vestimenta sua, mittentes sortem super eis, quid quis tolleret.* Hoc loco figi-

[1] Sic A, B, C, D. — Parm.: « forti. » — [2] Al. omittitur : « de. »

tur salus lignum[1]. Primum lignum scientiæ boni et mali fuit; secundum lignum boni tantum nobis et vitæ lignum est. Extensio manus primæ ad lignum mortem apprehendit; extensio autem secundæ, vitam, quæ perierat, invenit. Ligno hoc vehimur per mare undosum ad terram viventium : cruce enim sua Christus cruciatum nostrum absolvit, et morte sua mortem nostram necavit. Cum[2] forma serpentis serpentem necat : quia serpente de virga facto, alii absorbentur serpentes. Ipsa autem species crucis quid est nisi forma quadrata mundi? Oriens de vertice fulget; arctos dextra tenet; auster læva consistit; occidens sub plantis firmatur. Unde Apostolus Ephes. III : « Ut sciamus quæ sit altitudo et latitudo et longitudo et profundum. » Aves quando volant ad æthera, formam crucis sumunt; homo natans per aquas, forma crucis vehitur; navis per maria, antenna cruci similata[3] sufflatur; Tau littera, signum salutis et crucis describitur. BEDA, super *Crucifigentes diviserunt vestimenta*. Vel in transverso ligno crucis, ubi figuntur manus, gaudium spei signatur : per manus enim opera, per latitudinem hilaritatem operantis intelligimus, quia tristitia facit angustias; per altitudinem, cui caput adjungitur, expectationem retributionis de sublimi justitia Dei; per longitudinem, qua totum corpus extenditur, tolerantiam, unde longanimes dicuntur; per profundum quod terræ est infixum, ipsum sacramentum secretum. Quamdiu ergo hic agunt corpora nostra ut destruatur corpus peccati, tempus nobis est crucis. THEOPHYLACTUS, super *Mittentes sortem*. Quod autem ponebant sortem super vestimenta ejus, et hoc[4] illudentes fecerunt, quasi regis vestimenta dividentes : etenim vilia erant, non valde pretiosa. GLOSSA. Hoc autem Joannes Evangelista plenius exponit, quia scilicet milites cetera in quatuor partes juxta suum numerum dividentes, de tunica, quæ inconsutilis erat, desuper contexta per totum, sortem miserunt. HIERONYMUS, super *Diviserunt vestimenta*. Vestimenta autem Domini, ejus mandata sunt, quibus tegitur corpus ejus, idest Ecclesia : quæ dividunt inter se milites Gentium, ut sint quatuor ordines cum una fide, idest conjugati et viduati, præpositi et separati. Sortiti sunt tunicam indivisam, quæ est pax et unitas. Sequitur : *Erat autem hora tertia, et crucifixerunt eum*. Hoc vere et proprie Marcus intulit[5] : nam sexta hora tenebræ suffuderunt terram, ut non quisquam potuisset movere caput. AUGUSTINUS, *De cons. Evang.* lib. III, cap. XIII. Si hora quasi sexta Pilato sedente pro tribunali traditus est Jesus crucifigendus Judæis, ut Joannes refert; quomodo hora tertia crucifixus est, sicut verba Marci non intelligentes quidam putaverunt? Prius ergo qua hora crucifigi potuerit videamus : deinde videbimus[6] cur hora tertia crucifixum dixerit Marcus. Hora erat quasi sexta cum traditus est crucifigendus a Pilato sedente pro tribunali, ut dictum est : non enim jam plena sexta erat, sed quasi sexta, idest peracta quinta, et aliquid etiam de sexta esse cœperat, ut peracta quinta et inchoata sexta, gererentur hæc quæ narrata sunt in crucifixione Domini nostri, donec completa sexta, illo pendente fierent hæ quæ dicuntur tenebræ. Quæramus autem jam cur dixerit Marcus : *Erat autem hora tertia, et crucifixerunt eum*. Jam certe dixerat : *Et crucifigentes eum, diviserunt vestimenta ejus* : sic etiam ceteri attestantur, quod eo crucifixo vestimenta divisa sunt. Si enim rei gestæ tempus voluit commemorare Marcus, sufficeret dicere, Erat autem hora tertia : ut quid adjunxit, *Et crucifixerunt eum*? nisi quia voluit aliquid recapitulando significare, quod quæsitum inveniretur cum Scriptura ipsa illis temporibus legeretur, quibus universæ Ecclesiæ notum erat qua hora Dominus ligno suspensus est : unde posset hujusmodi vel error tolli, vel mendacium refutari. Sed quia sciebat a militibus suspensum Dominum, non a Judæis, sicut Joannes apertissime dicit; occulte ostendere voluit eos magis crucifixisse, quia clamaverunt ut crucifigeretur, quam illos qui ministerium principi suo secundum suum officium præbuerunt. Intelligitur ergo fuisse hora tertia, cum clamaverunt Judæi ut Dominus crucifigeretur; et verissime demonstratur tunc eos crucifixisse quando clamaverunt. In conatibus autem Pilati

[1] Sic A, B, C, D. — Parm. : « hoc loco figuratur salus per lignum. » — Al. deest : « per. » — [2] Al. : « tum. » — [3] Al. : « navis marina attenta cruci similata. » — [4] Al. : « et hochodie. » — [5] Al. : « tulit. » — [6] Al. : « videmus. »

ad [1] eripiendum Dominum, et in tumultu Judæorum contradicentium consumptum tempus duarum horarum intelligimus, et circa horam fuisse sextam, qua nondum terminata, gesta sunt quæ ab eo tempore quo Pilatus Dominum tradidit usque ad tenebras factas narrantur. Facile autem videbit qui sine impietatis duritia voluerit attendere, quam opportuno loco Marcus hoc de tertia hora posuerit, ubi scilicet factum ministrorum militum commemoratum est. Ergo ne quisquam cogitationem tanti criminis aversus a Judæis in milites illos converteret, *Erat*, inquit, *hora tertia*, *et crucifixerunt eum* : ut illi eum potius crucifixisse inveniantur quos hora tertia ut crucifigeretur clamare potuisse diligens inquisitor inveniet, cum adverterit hoc quod a militibus factum est, hora sexta factum esse. AUGUSTINUS, *De quæst. vet. et nov. testamen.* cap. LXV. Judæorum ergo sententiam de crucifixione Christi tertia hora datam vult intelligi. Omnis enim qui morti addicitur, ex eo jam mortuus computatur, quo sententiam excepit. Manifestavit ergo Marcus, quia non judicis sententia Salvator crucifixus est : difficile est enim innocentem probare eum qui sententia judicis punitur. AUGUSTINUS, *De cons. Evang.* lib. III, cap. XIII. Quamquam non desint qui parasceve quam Joannes commemorat dicens cap. XIX : « Erat autem parasceve hora quasi sexta, » horam diei tertiam velint intelligi : dicunt enim, die quidem illo, quem dies sabbati sequebatur, parascevem fuisse paschæ Judæorum, quod ab eodem sabbato jam inciperet azyma ; sed tamen verum pascha, quod jam in passione Domini celebratur, non Judæorum, sed Christianorum cœpisse præparari, idest parascevem habere, ab ea hora noctis nona, in eo quod Dominus a Judæis occidendus præparabatur : parasceve quippe interpretatur præparatio. Ab illa ergo hora noctis usque ad ejus crucifixionem occurrit hora parasceve sexta secundum Joannem, et hora diei tertia secundum Marcum. Quis fidelis non huic faveat solutioni quæstionis? Si modo possit aliquis articulus conjici, unde ab hora nona noctis cœpisse parasceve paschæ nostræ, idest præparationem mortis Christi, congruenter intelligamus. Si enim dicamus eam cœpisse quando a Judæis apprehensus est Dominus, adhuc noctis partes primæ erant; sed quando ad domum perductus est soceri Caiphæ, ubi et auditus est a principibus, adhuc gallus non cantaverat. Si autem quando Pilato traditus est jam mane fuisse apertissime scriptum est ; restat ergo ut intelligamus tunc cœpisse præparationem mortis Domini quando omnes principes sacerdotum dixerunt Matth. XXVI : « Reus est mortis. » Non enim absurde conjiciunt eo tempore nonam horam noctis esse potuisse, ut recapitulando intelligatur de Petri negatione postea dictum esse quod ante factum erat.

Sequitur : *Et erat titulus causæ ejus inscriptus*, *rex Judæorum*. THEOPHYLACTUS. Scripserunt autem hunc titulum, scilicet causam propter quam crucifixus est, quasi vituperantes ejus opinionem qui regem seipsum faciebat, ut sic prætereuntes misereri non valerent, sed magis ei improperarent tamquam tyranno. HIERONYMUS, super *Et erat titulus causæ ejus*. Scripserunt autem hoc tribus linguis : Malchus Judæorum græce *Basileos exomolison*,[2] latine *rex confessorum*. Hæ tres linguæ ad principatum in crucis titulo consecratæ sunt, ut omnis lingua commemoraret perfidiam Judæorum. BEDA, *ibidem*. Titulus autem hic positus supra crucem illud ostendit, quia nec occidendo potuerunt efficere ut eum regem non haberent qui eis secundum sua opera redditurus est.

Sequitur : *Et cum eo crucifigunt duos latrones*, *unum a dextris et unum a sinistris ejus*. THEOPHYLACTUS, parum ante med. *Comment.* Ut scilicet homines pravam opinionem contra eum conciperent, quod ipse latro et maleficus esset. Hoc autem dispensative factum est ad implendum Scripturam : unde sequitur : *Et impleta est Scriptura quæ dicit : Et cum iniquis reputatus est*. HIERONYMUS, super *Et cum eo duos latrones*. Cum iniquis veritas deputata unum reliquit sinistrum, alterum assumit dexterum, sicut in die judicii faciet : ex simili crimine tam dissimiles sortiuntur fines [3] : alter antecedit Petrum in paradisum, alter Judam in infernum. Confessio brevis vitam acquisivit longam : et blasphemia finita, pœna plectitur æter-

[1] Al. : « excipiendum. » — [2] Sic A, B, C, D. — Parm. : « Hebraice Melech Jeudim... Basileus exomologyton. » — Al. Basilios exomologeseon. Corrigit P. Nicolai : Basileus exomologeseon. — [3] Al. : « vias. »

na. Beda, *ibidem*. Mystice autem latrones qui cum Domino crucifixi sunt, significant eos qui sub fide et confessione Christi, vel agonem martyrii, vel quælibet arctioris disciplinæ instituta subeunt. Sed qui hoc pro æterna gloria gerunt, dexteri latronis fide designantur; qui vero humanæ laudis intuitu sinistri latronis mentem imitantur et actus. Theophylactus, circa med. *Comment*. Vel aliter. Indicium erant duo latrones duorum populorum, scilicet Judaici et Gentilis : ambo namque iniqui : Gentilis quidem tamquam legem naturalem prætergrediens ; Judaicus vero scriptam legem quam ei tradiderat Dominus; sed Gentilis pœnitens, Judaicus usque in finem blasphemus : in quorum medio crucifigitur Dominus : ipse enim est lapis angularis nos conjungens.

5. Et prætereuntes blasphemabant eum, moventes capita sua, et dicentes : Vah qui destruis templum Dei, et in tribus diebus reædificas. Salvum fac temetipsum, descendens de cruce. Similiter et summi sacerdotes illudentes ad alterutrum cum scribis dicebant. Alios salvos fecit, seipsum non potest salvum facere. Christus rex Israel descendat nunc de cruce, ut videamus et credamus. Et qui cum eo crucifixi erant, conviciabantur ei.

5. Hieronymus, *ubi supra*. Pullo Judææ ligato ad vitem, et ejus pallio in sanguine uvæ intincto, lacerant hædi vineam, blasphemantes Christum, et moventes capita sua : unde dicitur : *Et prætereuntes blasphemabant eum, moventes capita sua, et dicentes* : *Vah qui destruis templum Dei*. Theophylactus, super *Vah qui destruis templum*. Transeuntes enim Christum blasphemabant, exprobrantes ei tamquam seductori. Diabolus autem movebat illos ad dicendum quod de cruce descenderet : quia enim noverat quod salus fiebat per crucem, rursus ingerebat se ad tentandum Christum, ut si a cruce descenderet, certus fieret quod non est vere Filius Dei, et sic salus quæ per crucem est, destrueretur. Sed ipse Dei verus existens Filius non descendit : si enim descendere debuisset, non illuc a principio ascendisset ; sed quia videbat quod per hunc modum salutem fieri oportebat, sustinuit crucifigi et multa alia pati, et perficere opus suum. Sequitur : *Similiter et summi sacerdotes illudentes ad alterutrum cum scribis dicebant* : *Alios salvos fecit, se ipsum non potest salvum facere*. Hæc dicebant ejus miracula abolentes, quasi ab eo secundum apparentiam perpetrata fuissent; operans namque miracula multos salvavit[1] . Beda, super *Similiter et summi sacerdotes dicebant*. Sic etiam nolentes confitentur quod alios salvos fecit. Itaque vos vestra condemnat sententia : qui enim alios salvos fecit, seipsum salvare poterat.

Sequitur : *Christus rex Israel descendat nunc de cruce, ut videamus et credamus*. Hieronymus, super *Descendat nunc de cruce*. Et viderunt postea resurgentem de sepulcro, quem de crucis descendere non credebant posse patibulo. Ubi est, o Judæi, infidelitas vestra? Vos ipsos consulo, vos ipsos judices [2] peto. Quanto mirabilius est mortuum posse resurgere, quam adhuc vivum de cruce velle descendere? Parva petistis, dum majora provenerunt; sed infidelitas vestra non potuit sanari signis multo fortioribus quem petistis. Hic « omnes declinaverunt, simul inutiles facti sunt : » Psal. xiii : unde sequitur : *Et qui cum eo crucifixi erant, conviciabantur ei*. Augustinus, *De cons. Evangelist*. lib. III, cap. xvi. Quomodo hoc verum est, quandoquidem unus eorum conviciatus est, secundum Lucæ testimonium, alter et compescuit eum, et in Deum credidit; nisi intelligamus Matthæum et Marcum breviter perstringentes hunc locum, pluralem numerum pro singulari posuisse? Theophylactus, super *Similiter et qui cum eo crucifixi fuerant*. Vel duo a principio conviciabantur ei; deinde unus cognoscens ipsum innocentem, increpat alterum blasphemantem.

6. Et facta hora sexta, tenebræ factæ sunt super totam terram usque in horam nonam. Et hora nona exclamavit Jesus voce magna, dicens : Eli, Eli lammasabactani : quod est interpretatum : Deus meus, Deus meus, ut quid dereliquisti me? Et quidam de circumstantibus audientes dicebant; Ecce Eliam vocat. Currens autem unus, et implens spongiam aceto, circumponensque calamo, potum dabat ei, dicens : Sinite, videamus si veniat Elias ad deponendum eum. Jesus autem emissa voce magna, expiravit.

6. Beda, super *Hora sexta factæ sunt tenebræ*. Clarissimum lumen mundo retraxit radios suos, ne aut pendentem videret Dominum, aut impii blasphemantes sua luce fruerentur : unde dicitur. *Et facta hora sexta tenebræ factæ sunt per totam terram usque in horam nonam*. Augustinus, *De cons. Evang*. lib.

[1] Sic A, B, C, D. — Parm. : « salvabat. » —

[2] Al. : « judicium. »

III, cap. XVII. Addit autem Lucas, unde factæ sunt tenebræ, idest solem obscuratum. THEOPHYLACTUS, super *Tenebræ factæ sunt usque in horam nonam*. Si tempus eclipsis fuisset, posset quis dicere quod naturalis fuisset hæc passio; sed tunc decima quarta erat luna, cum naturalis eclipsis fieri nequit [1].

Sequitur : *Et hora nona exclamavit Jesus voce magna dicens, Eli, Eli* [2]. HIERONYMUS, super *Et hora nona*. Nona hora invenitur, eversa domo, decima dragma quæ perierat. BEDA. Nam et Adam peccante, scriptum est quod audiverit vocem Domini Dei ambulantis in Paradiso ad auram post meridiem ; et qua hora primus Adam peccando mortem huic mundo invexit, eadem hora secundus Adam mortem moriendo destruxit. Et notandum, quod recedente a centro mundi sole, crucifixus est Dominus ; oriente autem sole, resurrectionis suæ mysteria celebravit : quia « mortuus est propter peccata nostra, et resurrexit propter justificationem nostram. » Rom. IV. Nec mireris verborum humilitatem, querimonias derelicti, eum formam servi scias [3], scandalum crucis videas. Sicut enim esurire et sitire et fatigari, non erant propria deitatis, sed corporales passiones ; ita quod dicitur, *Ut quid dereliquisti me*? corporalis vocis erat proprium : quia solet secundum naturam corpus nullatenus velle a sibi conjuncta vita fraudari. Licet enim ipse Salvator dicebat hoc ; sed proprie ostendebat corporis fragilitatem : ut homo ergo loquitur in eos [4] circumferens motus, quod in periculis positi a Domino deseri nos putemus [5]. THEOPHYLACTUS, super *Deus meus, cur dereliquisti me*? Vel hoc loquitur homo crucifixus Deo pro me : nos enim homines sumus derelicti, ipse nunquam a Patre derelictus fuit : audi enim quid dicit Joan. XVI : « Non sum solus, sed Pater mecum est. » Etsi etiam hoc pro Judæis dixerit, quasi et ipse secundum carnem Judæus existens ; ac si diceret : Ut quid Hebraicum populum dereliquisti, ut tuum crucifigerent Filium? Sicut enim aliquando consuevimus dicere, Deus induit me, idest meam naturam, scilicet humanam ; sic et hic, *dereliquisti me*, oportet intelligere humanam naturam, vel Judaicum populum.

Sequitur : *Et quidam de circumstantibus audientes, dicebant : Ecce Eliam vocat*. BEDA, super *Quidam dicebant, Eliam vocat*. Sed hos [6] arbitror milites fuisse Romanos, non intelligentes sermonis Hebraici proprietatem ; sed ex eo quod dixit, *Eli, Eli*, putantes ab eo Eliam vocatum. Si autem Judæos qui hoc dixerunt intelligere volueris, hoc faciunt, ut eum imbecillitatis infament, quod Eliæ auxilium deprecetur. Sequitur : *Currens autem unus, et implens spongiam aceto* etc. Quam ob causam Domino acetum sit potui datum, Joannes plenius ostendit cap. XIX, dicens, quod « Jesus, ut consummaretur Scriptura, dixit, Sitio. Illi autem spongiam plenam aceto, obtulerunt ori ejus. » HIERONYMUS, *ubi supra*. Innuit autem [7] hic Judæorum similitudinem : spongiam super cannam infirmam, aridam, ignibus aptam implent aceto, hoc est malitia et dolo. AUGUSTINUS, *De consen. Evang.* lib. II, cap. XVII. De Elia vero non ipsum qui obtulit spongiam cum aceto, sed ceteros dixisse Matthæus narravit : unde intelligimus et illum et ceteros hoc dixisse. HIERONYMUS, super *Jesus missa voce magna*. Infirmata autem carne, vox invaluit divina, quæ dicit : « Aperite mihi portas justitiæ : » Psal. CXVII : unde sequitur [8] : *Jesus autem emissa voce magna expiravit*. Cum ima voce, sive sine voce nos morimur, qui de terra sumus ; ille vero cum exaltata voce expiravit, qui de cœlo descendit. THEOPHYLACTUS, *ibidem*. Et qui morti dominatur et præcipit, sicut Dominus potestative expirat. Qualis autem hæc vox fuerit, Lucas declarat cap. XXIII : « Pater (inquit) in manus tuas commendo spiritum meum. » Etenim Christus ex tunc per hoc nobis voluit declarare quod sanctorum animæ in manus Dei ascendunt : nam prius ab inferis omnium animæ tenebantur, donec venit qui prædicavit captivis remissionem.

7. Et velum templi scissum est in duo, a summo usque deorsum. Videns autem Centurio, qui ex adverso stabat, quia sic clamans expirasset, ait : Vere hic homo Filius Dei erat. Erant autem et mulieres de longe aspicientes, inter quas erat Maria Magdalene et Maria Jacobi minoris et Joseph mater, et Salome ; et cum esset in Galilæa, sequebantur eum, et ministrabant ei : et aliæ multæ, quæ simul cum eo ascenderant Hierosolymam.

7. GLOSSA. Postquam narravit Evange-

[1] Al. : « non posset. » — [2] Nicolai : « *Eloi Eloi*. » — [3] Al. : « sciens. » — [4] P. Nicolai ponit : « meos. » — [5] Al. : « putamus. » — [6] Al. : « quos. » —

[7] Al. : « invenit autem. » — [8] Al. deest : « sequitur. »

lista passionem et mortem Christi, nunc prosequitur de his quæ mortem Domini contigerunt: unde dicitur: *Et velum templi scissum est in duo, a summo usque deorsum.* HIERONYMUS, super *Velum.* Velum templi scinditur, idest cœlum aperitur. THEOPHYLACTUS. Scissum est etiam velum, innuente Deo quod Spiritus sancti gratia a templo recedit, et scinditur ut sancta sanctorum ab omnibus videnda essent, et quod templum lugebit in Judæis, cum calamitates deplorabunt, et vestimenta scindent. Hoc etiam et templum animatum, scilicet corpus Christi, ostendit, in cujus passione vestimentum ejus laceratum est, scilicet caro. Et aliud etiam significat; caro namque velum est nostri templi, scilicet mentis nostræ; virtus autem carnis scissa est in Christi passionibus a summo usque deorsum, scilicet ab Adam usque ad ultimos homines: nam et Adam effectus est sanus per passionem Christi, et ejus caro non manet sub maledicto, neque digna est corruptione: sed omnes incorruptione honorati sumus. *Videns autem Centurio.* Centurio dicitur qui centum est militum princeps [1]. Videns autem quod ita potestative et dominabiliter expirasset, miratus est, et confessus est. BEDA, super *Videns autem Centurio quod sic expirasset.* Manifesta autem causa miraculi Centurionis exponitur, quod videns Dominum sic expirasse idest spiritum emisisse, dixerit: *Vere homo hic Filius Dei erat*: nullus enim habet potestatem mittendi spiritum nisi qui animarum conditor est. AUGUSTINUS, IV *De Trin.* [2] cap. XIII. Et hoc maxime miratus est, quod post illam vocem, in qua figuram peccati nostri edidit, continuo tradidit spiritum: demonstravit enim spiritus Mediatoris, quod nulla pœna peccati usque ad mortem carnis ejus accesserit: quia non eam deseruit invitus, sed quomodo voluit, quippe Dei Verbo ad unitatem personæ conjunctus. HIERONYMUS, super *Emissa voce magna.* Novissimi autem nunc primi efficiuntur. Gentilis confitetur populus, Judæa cæcata negat, ut fiat [3] eis error pejor priore. THEOPHYLACTUS, super *Vere Filius Dei erat.* Et sic ordo convertitur, dum Judæi occidunt et Gentilis confitetur; discipuli fugiunt, et mulieres expectant: sequitur enim: *Erant autem et mulieres de longe aspicientes, inter quas erat Maria Magdalene, et Maria Jacobi minoris et Joseph mater, et Salome.* Salome dicta est mater filiorum Zebedæi. ORIGENES, tract. XXXV *In Matth.* Opinatus autem [4] sum hoc videns apud Matthæum et Marcum, hic tres præcipuas mulieres nominatas: et duas quidem uterque Evangelista exponit, Mariam Magdalene, et Mariam Jacobi; tertia autem a Matthæo dicitur mater filiorum Zebedæi; a Marco autem tertia illa Salome appelatur. BEDA, super *Maria Magdalena et Maria Jacobi.* Jacobum autem minorem dicit Jacobum Alphæi, qui et frater Domini dicebatur, eo quod esset filius Mariæ materteræ Domini, cujus meminit Joannes dicens cap. XIX: « Stabant juxta crucem Jesus mater ejus, et soror matris ejus Maria Cleophæ, et Maria Magdalena. » Mariam autem Cleophæ videtur eam dicere a patre, sive a cognatione. Vocabatur autem minor Jacobus ad distinctionem majoris Jacobi, videlicet filii Zebedæi, qui inter primos Apostolos vocatus est a Domino. Consuetudinis autem Judaicæ fuit, nec ducebatur [5] in culpam more gentis antiquo, ut mulieres de sua substantia victum atque vestitum præceptoribus ministrarent; unde sequitur: *Et cum esset in Galilæa, sequebantur eum, et ministrabant ei.* Ministrabant Domino quidem de substantia sua: ut meteret earum carnalia, cujus illæ metebant spiritulia, et ut typum ostenderet magistrorum, quod victu atque vestitu ex discipulis deberent esse contenti. Sed videamus quales comites habuerit: sequitur: *Ft aliæ multæ, quæ simul cum eo ascenderant Hierosolymam.* HIERONYMUS, super *Erant autem mulieres de longe.* Sicut non excluditur muliebris sexus a salute per Mariam Virginem; ita non repellitur a mysterio crucis scientia et resurrectionis per viduam Mariam Magdalenam et ceteras matres.

8. Et cum jam sero esset factum, quia erat parasceve, quod est ante sabbatum, venit Joseph ab Arimathæa nobilis decurio, qui et ipse erat expectans regnum Dei. Et audacter introivit ad Pilatum, et petiit corpus Jesu. Pilatus autem mirabatur, si jam obiisset. Et accersito Centurione, interrogavit eum, si jam mortuus esset. Et cum cognovisset a Centurione, donavit corpus Joseph. Joseph autem mercatus sindonem, et deponens eum, involvit in sindone, et posuit eum in monumento quod erat excisum de petra, et advolvit

[1] Al.: centum militum princeps. » — [2] Non eadem serie qua hic, sed prioribus posteriora præmittendo, præter aliqua verba in sequentibus immutata. Ex edit. P. Nicolai. — [3] Al.: « ne fiat. » — [4] Al. deest: « autem. » — [5] Al.: « inducebatur. »

lapidem ad ostium monumenti. Maria autem Magdalene et Maria Joseph aspiciebant ubi poneretur.

8. Glossa. Post passionem et mortem Christi, Evangelista sepulturam ejus narrat, dicens : *Et cum jam sero esset factum, quia erat parasceve, quod est ante sabbatum, venit Joseph ab Arimathæa.* Beda, super *Erat parasceve*, Parasceve græce, latine præparatio dicitur : quo nomine Judæi qui inter Græcos morabantur sextam sabbati appellabant, eo quod in illo ea quæ requiei sabbati necessaria essent præparare solerent. Quia ergo sexta die homo factus est, septima autem die conditor ab omni opere suo requievit; recte Salvator sexta die crucifixus humanæ restaurationis implevit arcanum. Sabbato autem in sepulcro quiescens, resurrectionis, quæ octava die ventura erat, expectabat eventum. Sic et nos in hac quidem sæculi ætate mundo necesse est crucifigi; in septima vero die, idest cum mortis quis debitum solvit, corpora quidem in tumulis, animas secreta in pace cum Domino post bona opera oportet quiescere, donec octava ætate etiam corpora ipsa resurrectione glorificata cum animabus incorruptionem accipiant. Talem autem esse decebat qui corpus Domini sepeliret, qui etiam per justitiam meritorum tali ministerio dignus esset, et per nobilitatem potentiæ sæcularis facultatem posset obtinere ministrandi : et ideo dicitur, quod erat *nobilis decurio expectans regnum Dei.* Decurio vocatur quod sit de ordine curiæ, et officium curiæ administraret, qui etiam curialis a procurando munera civilia solet appellari. Arimathæa autem ipsa est Ramathain civitas Helcanæ et Samuelis. Hieronymus, *ubi supra.* Quæ interpretatur deponens, de qua fuit Joseph, qui venit ad deponendum corpus Christi de cruce.

Sequitur : *Et audacter introivit ad Pilatum, et petiit corpus Jesu.* Theophylactus, super *Joseph ab Arimathæa.* Audet ausum laudabilem ; non enim excogitavit : A divitiis decidam, et expellar a Judæis, si corpus petam ejus qui est blasphemus condemnatus. Sequitur. *Pilatus autem mirabatur si jam obiisset.* Putabat enim quod diu viveret in cruce, sicut et latrones in patibulo vivebant diu. Sequitur : *Et accersito Centurione, interrogavit eum si jam mortuus esset,* scilicet ante horam qua ceteri mori consueverunt.

Sequitur : *Et cum cognovisset a Centurione*, scilicet quod mortuus esset, *donavit corpus Joseph.* Beda, *ibid.* Non autem quilibet ignotus aut mediocris ad præsidem accedere, et crucifixi corpus poterat impetrare.

Sequitur : *Joseph autem mercatus sindonem, et deponens eum, involvit in sindone.* Theophylactus, paulo ante finem *Comm.* Pretiosum corpus pretiose sepeliens : cum enim esset discipulus Domini, sciebat qualiter corpus Domini honorari deberet. Beda, super *Mercatus est sindonem.* Possumus autem secundum intelligentiam spiritualem hoc sentire, quod corpus Domini non auro, non gemmis et serico, sed linteamine puro obvolvendum sit : hinc Ecclesiæ mos obtinuit ut sacrificium altaris, non in serico neque in panno tincto, sed in lino terreno celebretur, sicut corpus est Domini in sindone munda sepultum : juxta quod in gestis Pontificalibus a B. Silvestro legimus esse statutum ; quamquam et hoc significet, quod ille sindone munda involvit Jesum qui pura eum mente susceperit. Sequitur : *Et posuit eum in monumento quod erat excisum in petra, et advolvit lapidem ad ostium monumenti.* Dicitur quod monumentum Domini domus rotunda fuit, de subjacente rupe excisa, tantæ altitudinis ut homo rectus existens vix extenta manu culpem posset attingere : et habet introitum ab oriente, cui lapis magnus involutus atque impositus est in ejus parte aquilonari. Ipsum sepulcrum, idest locus dominici corporis, de eadem petra factum est septem habens pedes longitudinis; trium palmorum mensura a pavimento altius eminens, qui scilicet locus non desuper, sed a latere meridiano per totum patet, unde corpus inferebatur [1]. Color autem monumenti et loculi albo et rubeo dicitur esse permixtus. Hieronymus, parum ante finem *Comment.* Sepultura autem resurgimus, descensione ejus ad inferos nos ascendimus ad cœlos. Hic invenitur mel in ore leonis mortui. Theophylactus, *ibid.* Imitemur autem et nos Joseph, recipientes Christi corpus per unitatem, et ponamus illud in monumento exciso de petra, idest in anima memorante, et non obliviscente Deum : illa enim anima est ex petra excisa, idest

[1] Al. : « post inferebatur. »

ex Christo, qui est petra, quia continet firmitatem. Involvere etiam debemus ipsum in sindone, idest in corpore puro suscipere : sindon namque est corpus, quod est animæ indumentum. Docet enim non solum pura anima corpus Christi suscipere sed in corpore puro [1]. Involvere autem oportet, sed non operire : nam secretum clausum est et occultum.

Sequitur : *Maria autem Magdalene et Maria Joseph aspiciebant ubi poneretur.* Beda, super *Mulieres autem aspiciebant.* In Luca legimus, quod stabant noti ejus a longe, et mulieres quæ secutæ erant eum. His ergo notis Jesu post depositum ejus corpus ad sua remeantibus, solæ mulieres, quæ arctius amabant, funus subsecutæ, quomodo poneretur respicere curabant, ut tempore congruo munus possent devotionis offerre. Die autem parasceves sanctæ mulieres, idest animæ humiles idem faciunt, cum amore Salvatoris ferventes passionis ejus vestigiis in hoc sæculo, quo præparanda est requies futura, diligenter obsequuntur; et si forte valeant imitari, pia curiositate quo ordine sit ejus passio completa perpendunt. Hieronymus, *ubi supra.* Hæc etiam congruunt ad populum Judaicum in fine credentem, qui nobilitatur fide, ut Abrahæ sit filius ; deponit desperationem ; expectat regnum Dei ; intrat ad Christianos ut baptizetur ; quod significat nomen Pilati, idest malleatoris, idest qui domat ferreas gentes, ut regat eas in virga ferrea ; et petit sacrificium quod donatur pœnitentibus in fine viaticum, et corde mundo et peccatis mortuo involvit munimine fidei stabilium et operculo spei per opera caritatis concludit « finis enim præcepti est caritas : » I ad Tim. I, aspicientibus a longe electis, qui sunt stellæ maris, quoniam [2] si fieri potest, scandalizabuntur etiam electi.

[1] Al. omittitur : « puro. » — [2] Al. : « quando. »

CAPUT DECIMUMSEXTUM

1. Et cum transisset sabbatum, Maria Magdalene et Maria Jacobi et Salome emerunt aromata, ut venientes ungerent Jesum. Et valde mane una sabbatorum veniunt ad monumentum orto jam sole, et dicebant ad invicem : Quis revolvet nobis lapidem ad ostium monumenti? Et respicientes viderunt revolutum lapidem. Erat quippe magnus valde. Et introeuntes in monumentum, viderunt juvenem sedentem in dextris, coopertum stola candida, et obstupuerunt; qui dicit illis : Nolite expavescere : Jesum quæritis Nazarenum crucifixum; surrexit, non est hic. Ecce locus ubi posuerunt eum Sed ite, dicite discipulis ejus et Petro, quia præcedet vos in Galilæam. Ibi eum videbitis, sicut dixit vobis. At illæ exeuntes fugerunt de monumento : invaserat enim eas tremor et pavor : et nemini quicquam dixerunt, timebant enim.

1. Hieronymus, cir princ. *Comment.* ad cap. xvi. Post sabbati tristitiam felix irradiat dies quæ primatum in diebus tenet, luce prima in eo lucescente, et Domino in eo cum triumpho resurgente : unde dicitur : *Et cum transisset sabbatum ; Maria Magdalene et Maria Jacobi et Salome emerunt aromata, ut venientes ungerent Jesum.* Glossa. Religiosæ enim mulieres sepulto Domino, cum licuit operari, idest usque ad solis occasum, unguenta paravarunt, ut Lucas dicit. Et quia præ angustia temporis non poterant explere, mox transacto sabbato, idest occidente sole, ut operandi licentia redit, festinaverunt emere aromata, sicut Marcus dicit hic, ut venientes mane ungerent corpus Jesu ; neque vespere sabbati, præoccupante jam noctis articulo, monumentum adire valuerunt : unde sequitur : *Et valde mane una sabbatorum veniunt ad monumentum orto jam sole.* Severianus [1]. Mulieres hoc loco feminea devotione discurrunt ; quæ non ut viventi fidem, sed ut mortuo unguenta deferunt ad sepulcrum ; et ut sepulto parant mœroris obsequia, non ut resurgenti præparant divinorum gaudia triumphorum. Theophylactus, Marc. ult. in princ. *Comment.* Non enim magnitudinem atque dignitatem divinitatis Christi sapiunt. Venerunt autem juxta consuetudinem Judæorum ungere corpus Christis [2], ut scilicet maneret odoriferum, et ne humiditate scaturiret ; nam aromata virtutem habent desiccativam, humiditatem corporis absorbentia : unde incorruptum corpus conservant. Gregorius, in homil. XXI. *In Evangel.* Nos autem in eum qui est mortuus credentes, si odore virtutum referti [3] cum opinione bonorum operum Dominum quærimus, ad monumentum illius cum aromatibus venimus.

Sequitur : *Et valde mane una sabbatorum veniunt ad monumentum orto jam sole* Augustinus, *De conc. Evangelist.* lib. III, capit. xxiv. Quod Lucas dicit « Valde diluculo, » et Joannes, « Mane cum adhuc tenebræ essent, » hoc intelligitur Marcus dicere, *Valde mane oriente jam sole*, idest cum cœlum ab orientis parte albesceret, quod fit utique solis orientis vicinitate. Ejus enim est ille fulgor, qui nomine auroræ appellari solet ; ideo non repugnat ei qui ait Joan. xx : « Cum adhuc tenebræ essent. » Die quippe surgente aliquæ reliquiæ tenebrarum tanto minus sunt quanto magis oritur lux : nec accipiendum est quod ait, *Valde mane orto jam sole*, tamquam sol ipse jam videretur super terram ; sed de proximo adveniente in has partes sole, idest ortu suo jam cœlum illuminare incipiente. Hieronymus, super *Et valde mane.* Valde ergo mane dicit, quod alius Evangelista dicit diluculo. Diluculum autem est inter tenebras noctis et diei claritatem ; in qua salus humani generis provenit, felici vicinitate in Ecclesia declaranda, more solis, qui proxima luce consurgens roseam præmittit auroram, ut gratiam præclari splendoris præparatis oculis possit intueri quando tempus dominicæ resurrec-

[1] Immo potius Chrysologus serm. LXXXII, qui de Christi resurrectione, et quarta manifestatione inscribitur. Ex edit. P. Nicolai. — [2] Al. : « Jesu. » — [3] Al. : « refecti. »

tionis illuxit, ut tunc laudes Christi tota caneret, secundum exemplum feminarum, Ecclesia, quando genus humanum exemplo suæ resurrectionis animavit, quando vitam præstitit, et lumen credulitatis infudit. Beda, *ibid.* Sicut autem quod valde mane mulieres venerunt ad monumentum, juxta historiam magnus fervor caritatis ostenditur : ita juxta intellectum mysticum nobis datur exemplum, ut illuminata facie, discussisque vitiorum tenebris, odorem bonorum operum Domino et rationum suavitatem studeamus offerre. Theophylactus, *Marc.* utl. par. a princ. Dicit autem, *Una sabbatorum,* idest prima dierum hebdomadæ : sabbata namque dies hebdomadæ nuncupantur, una vero dicitur prima. Beda, *ubi supra.* Vel prima sabbatorum prima dies est a die sabbatorum, idest requietionum, quæ in sabbatis custodiebantur.

Sequitur : *Et dicebant ad invicem* : *Quis revolvet nobis lapidem ab ostio monumenti* ? Severianus [1]. Obscuratum erat vestrum pectus [2] ; oculi clausi ; et ideo patefacti sepulcri gloriam prius non videbatis : sequitur enim : *Et respicientes viderunt revolutum lapidem.* Beda, super *Quis revolvet nobis ?* Quomodo lapis per Angelum revolutus sit, Matthæus sufficienter exponit. Hæc revolutio lapidis mystice reserationem sacramentorum Christi, quæ velamine litteræ legalis tenebantur, insinuat : lex enim lapide scripta est.

Sequitur : *Erat quippe magnus valde.* Severianus. Et plus jam magnus merito quam forma, qui creatoris mundi corpus et claudere et operire sufficit. Gregorius, homil. XXI, sub initio. Mulieres autem Angelos vident, quæ cum aromatibus venerunt : quia illæ mentes supernos cives aspiciunt quæ cum virtutibus ad sancta [3] desideria veniunt. *Et introeuntes in monumentum, viderunt juvenem sedentem in dextris, coopertum stola candida, et obstupuerunt.* Theophylactus, aliq. a princ. *Com.* Si Matthæus dicit Angelum sedere super lapidem, Marcus vero, quod mulieres introeuntes monumentum viderunt sedentem juvenem; non mireris : nam quæ viderunt prius sedentem super lapidem, ipsum etiam intus in monumento postmodum viderunt. Augustinus, *De conc. Evangel.* lib. III, cap. xxiv. Aut intelligamus Matthæum tacuisse de illo Angelo quem intrantes viderunt, Marcum vero de illo quem foris super lapidem sedentem viderent ; ut duos viderint, et a duobus singillatim audierint quæ dixerunt Angeli de Jesu : aut certe intrantes in monumentum in aliqua septa maceriæ debemus accipere, qua communitum locum tunc fuisse credibile est in aliquo spatio [4] ante petram ; qua excisa locus factus fuerat sepulturæ, ut ipsum viderint in eodem spatio sedentem a dextris, quem dicit Matthæus sedentem super lapidem. Theophylactus, non remote a princ. Quidam autem dicunt, quod aliæ fuerunt muliere quæ dicuntur a Matthæo, aliæ quæ a Marco ; sed Maria Magdalena sequebatur omnes fervidam festinationem habens et ardentum affectum. Severianus [5]. Introierunt ergo mulieres ad sepulcrum, ut consepultæ Christo, Christo consurgerent de sepulcro : vident juvenem, ut cernerent nostræ resurrectionis ætatem : quia nescit resurrectio senectutem ; et ubi nasci morique homo nescit, ibi ætas nec admittit detrimenta nec indiget incrementis ; unde juvenem non senem non infantem, sed jucundam ætatem viderunt. Beda, super *Viderunt juvenem sedentem.* Viderunt autem juvenem sedentem in dextris, idest ad meridianam partem loci illius ubi positum erat : corpus enim quod supinum jacens, caput habebat ad occasum, dextram necesse erat habere ad austrum. Gregorius in hom. XXI, *In Evangel.* Quid autem per sinistram nisi vita præsens ; quid vero per dexteram nisi vita perpetua designatur ? Quia igitur Redemptor noster jam præsentis vitæ corruptionem transierat, recte Angelus qui nuntiare perennem ejus vitam venerat ; in dextra sedebat. Severianus [6]. Vident etiam juvenem sedentem a dextris, quia resurrectio recipit nil sinistram. Vident etiam coopertum stola candida. Stola ista non est ex mortali vellere, sed ex virtute vitali splendens cœlesti lumine, non colore terreno, dicente Propheta Psal. ciii : « Amictus

[1] Sive iterum Chrysologus ibi supra circa medium. Ex edit. P. Nicolai. — [2] P. Nicolai legit : « Obseratum est vestrum pectus, » et infra : « non videtis. » — [3] Nicolai corrigit : « ad Dominum per sancta, etc. » — [4] Al. omittitur : « spatio. » — [5] Immo potius Chrysologus ubi supra, circa medium, paulo plenius quam hic ; nisi quod appendicem illam non habet : « Unde juvenem, non senem, etc. » — [6] Vel Chrysologus immediate post prædicta, quantum ad primam partem, sed quibusdam ante sequentem interjectus. Ex edit. P. Nicolai.

lumine sicut vestimento : » et de justis Matth. XIII : « Tunc justi fulgebunt sicut sol. » GREGORIUS in homil. XXI, *ut supra*. Vel stola candida coopertus apparuit, quia festivitatis nostræ gaudia nuntiavit : candor etenim vestis splendorem nostræ denuntiat solemnitatis. HIERONYMUS, super *Erat quippe magnus*. Vestis etiam candida vera lætitia est, hoste depulso regnoque adepto, rege pacis quæsito et invento, et nunquam dimisso. Hic igitur juvenis [1] formam resurrectionis timentibus mortem ostendit. Quod autem obstupuerunt, id est « quod oculus non vidit nec auris audivit nec in cor hominis ascendit, quæ præparavit Deus dilligentibus se : » Isai. LXIV.

Sequitur : *Qui dicit illis, Nolite expavescere.* GREGORIUS, in homil. XXI, *ut supra*. Ac si dicat : Paveant illi qui non amant adventum supernorum civium ; pertimescant qui carnalibus desideriis pressi ad eorum societatem pertingere se posse desperant : vos autem cur pertimescitis, quæ vestros concives videtis? HIERONYMUS, super *Qui dicit illis*. Non enim est timor in caritate. Quid expavescerent quæ invenerunt quem quæsierunt ? GREGORIUS in homil. XXI, *ut supra*. Sed jam quid Angelus subjungit audiamus : *Jesum quæritis Nazarenum.* Jesus latino eloquio salutaris, idest salvator, interpretatur. At vero tunc multi Jesus dici poterant, nec tamen substantialiter, sed nuncupative ; ideo locus subjungitur, ut de quo Jesu dictum sit manifestetur, *Nazarenum ;* et causam protinus subdit, *Crucifixum*. THEOPHYLACTUS, Marc. ultim. a princ. Non enim erubescit crucem : in hac namque salus hominum est, et beatorum principium. HIERONYMUS, *ubi supra*. Radix autem amara crucis evanuit ; flos vitæ cum fructibus erupit, idest, qui jacuit in morte, surrexit in gloria, unde addit : *Surrexit, non est hic.* GREGORIUS in homil. XXI, *ut supra*. *Non est hic* dicitur, per præsentiam carnis, qui tamen nusquam deerat per præsentiam majestatis. THEOPHYLACTUS, aliq. a princ *Comm.* Et quasi dicat : Vultis certificari de ejus resurrectione ? subdit : *Ecce locus ubi posuerunt eum* : propter hoc enim et revolverat lapidem, ut locum ostenderet. HIERONYMUS, *ubi supra*. Ostenditur autem immortalitas mortalibus ad gratiarum actionem debitam, ut intelligamus quid fuerimus, et sciamus quid futuri erimus. Sequitur : *Sed ite, dicite discipulis ejus et Petro, quia præcedet vos in Galilæam.* Mulieribus dicitur ut nuntient Apostolis : quia per mulierem mors annuntiata est, per mulierem vita resurgens. Dicit autem specialiter, *Et Petro*, quia se indignum judicavit discipulata : cum ter negavit magistrum ; sed peccatu præterita non nocent, quando non placent. GREGORIUS in homil. XXI, *ut supra*. Si autem hunc Angelus non nominatim exprimeret, qui Magistrum negaverat, venire inter discipulos non auderet. Vocatur ergo ex nomine, ne desperaret ex negatione. AUGUSTINUS, *De cons. Evangel.* lib. III, cap. XXV. Quod autem dicit : *Præcedet vos in Galilæam* : *ibi eum videbitis, sicut dixit vobis* : videtur hoc sonare, quod Jesus non erat demonstraturus se discipulis post resurrectionem nisi in Galilæa ; quam demonstrationem nunc ipse Marcus commemoravit : quod enim dixit : *Mane prima sabbati apparuit Maria Magdalenæ... Post hæc duobus euntibus in villam* : factum est in Hierusalem ipso die resurrectionis : deinde venit ad ultimam manifestationem, quam factam scimus in monte Oliveti non longe a Hierusalem. Nunquam igitur commemorat Marcus impletum quod ab Angelo prænuntiatum esse testatur. Matthæus vero nullum alium locum omnino commemorat, ubi discipuli, postquam surrexit, viderint Dominum, nisi in Galilæa, secundum Angeli prædictionem. Sed cum non sit expressum quando id futurum esset, utrum primum antequam alibi ab eis visus esset, idque ipsum quod discipulos Matthæus dicit iisse [2] in Galilæam in montem, non exprimit diem nec narrandi ordinem ; non adversatur quidem Matthæus narrationibus ceterorum ; sed dat eas [3] intelligendi atque accipiendi locum. Verumtamen quod Dominus non ibi primum se demonstraturus erat, sed in Galilæa, ubi postea visus est, se videndum mandavit, quemvis fidelem facit intentum ad quærendum in quo mysterio dictum intelligatur. GREGORIUS in hom. XXI, *ut supra*. Galilæa namque transmigratio interpretatur. Jam quippe Redemptor noster a passione ad resurrectionem, a morte ad vitam transmigraverat : et nos resurrectionis ejus gloriam post læti videbimus, si modo a vitiis ad virtutum celsitudinem

[1] Al. : « hoc igitur innuens. » — [2] Al. : « esse. » — [3] Al. : « eis. »

transmigramus. Qui ergo in sepulcro nuntiatur, in transmigratione ostenditur: quia is qui in mortificatione carnis agnoscitur, in transmigratione mentis videtur. HIERONYMUS, super *Præcedet vos in Galilæam*. Brevis ergo sententia in syllabis, sed ingens in quantitate promissio. Ibi est gaudii nostri fons, et salutis æternæ origo præparata. Ibi congregantur dispersiones, et sanantur contriti corde. *Ibi*, inquit *eum videbitis*, sed non sicut vidistis. AUGUSTINUS, *De cons. Evang.* lib. III, cap. ult. Significatur etiam quod gratia Christi de populo Israel erat transmigratura ad Gentes, a quibus Apostoli nullo modo prædicantes suscipientur, nisi eis viam Dominus in eorum cordibus præveniens præparasset, et hoc est, *Præcedet vos in Galilæam* : *ibi eum videbitis* ; idest, ibi membra ejus invenietis.

Sequitur: *At illæ exeuntes, fugerunt de monumento* : *invaserat enim eas tremor et pavor.* THEOPHYLACTUS, super *Invaserat eas.* Idest stupor propter visionem Angeli, et admirationem resurrectionis. SEVERIANUS[1]. Angelus quidem sedet in monumento, de monumento fugiunt mulieres: quia ille de cœlesti substantia confidit, turbantur istæ de conditione terrena. Sepulcrum, qui mori non potest timere nescit; mulieres autem et de præsenti facto tremunt, et sepulcrum, ut mortales adhuc, mortaliter expavescunt. HIERONYMUS, *ubi supra.* Hoc etiam dicitur de futura vita, in qua fugiet dolor et gemitus. Imitantur enim mulieres ante resurrectionem omnia quæ faciunt post resurrectionem, fugientes mortem et pavorem.

Sequitur : *Et nemini quicquam dixerunt, timebant enim.* THEOPHYLACTUS, super *Habebat eos timor.* Aut propter Judæos aut timorem visionis detentæ tacebant hoc quod audierant. AUGUSTINUS, *De cons. Evang.* lib. III, cap. XXIV. Quæri autem potest quemadmodum hoc dicat Marcus, cum dicat Matthæus : « Et exierunt cito de monumento cum timore et gaudio magno, currentes nuntiare discipulis ejus : » nisi intelligamus ipsorum Angelorum nemini ausas fuisse aliquid dicere, idest respondere ad ea quæ ab illis audierant; aut certe custodibus quos jacentes viderunt : nam illud gaudium quod Matthæus commemorat, non repugnat timori de quo Marcus dicit : debuimus enim utrumque in illarum animo factum intelligere, etiam si Matthæus de timore non diceret. Cum vero ipse dicat: « Exierunt cito de monumento cum timore et gaudio magno, » nihil ex hac re quæstionis remanere permittit. SEVERIANUS. Signanter etiam dicitur, quod *nemini quicquam dixerunt* : quia mulieribus audire, non loqui datum est ; discere, non docere.

2. Surgens autem Jesus mane prima sabbati, apparuit primo Mariæ Magdalenæ, de qua ejecerat septem dæmonia. Illa vadens nuntiavit his qui cum eo fuerant, lugentibus et flentibus. Et illi audientes quia viveret, et visus esset ab ea, non crediderunt. Post hæc autem duobus ex his ambulantibus, ostensus est in alia effigie euntibus in villam, et illi euntes nuntiaverunt ceteris : nec illis crediderunt.

2. AUGUSTINUS, *De cons. Evangelist.* lib. III, cap. LII. Jam post resurrectionem quemadmodum apparuit Dominus considerandum est : dicit enim Marcus : *Surgens autem mane prima sabbati apparuit primo Mariæ Magdalenæ, de qua ejecerat septem dæmonia.* BEDA, super *Apparuit primo Magdalenæ.* Hæc apparitio quomodo et ubi facta sit, Joannes plenissime docet. Surrexit autem Dominus mane de monumento, in quo sero jam facto erat depositus, ut adimpleretur illud Psalmistæ, Psalm. XXIX : « Ad vesperam demorabitur fletus, et ad matutinum lætitia. » THEOPHYLACTUS, super *Cum surrexisset Jesus.* Vel aliter. Quod dicit, *Surgens Jesus*, ibi puncta : deinde dicas : *Mane prima sabbati apparuit primo Maria Magdalenæ.* GREGORIUS in homil. XXI. *In Evang.* Ut enim Samson media nocte non solum de Gaza exiit, sed etiam portas tulit ; sic et Redemptor noster ante lucem resurgens non solum liber de inferno exiit, sed ipsa etiam inferni claustra destruxit. De Maria autem hic Marcus septem dæmonia ejecta fuisse testatur : et quid septem dæmonia, nisi universa vitia significant? Quia enim septem diebus omne tempus comprehenditur, recte septenario numero universitas figuratur. GREGORUIS. *septem dæmonia* Septem ergo dæmonia Maria habuit, quæ universis vitiis plena fuit. THEOPHYLACTUS. Aut septem dæmonia septem

[1] Vel Chrysologus, ut jam supra : quod ceteris hujusmodi indicibus est applicandum.

virtutibus spiritus contrarios dicit, ut spiritus absque timore, absque sapientia, absque intellectu, et quæcumque alia donis Spiritus sancti opponuntur. HIERONYMUS, super *Præcedet in Galilæam.* Ei autem de qua ejecerat septem dæmonia, primo ostenditur : quia meretrices et publicani præcedent synagogam in regnum Dei, ut latro præcessit Apostolos. BEDA, *ubi supra.* In principio etiam mulier inductrix culpæ viro fuit ; nunc quæ mortem primo gustavit, resurrectionem primo videt, ne perpetui reatus apud viros opprobrium sustineret : et quæ viro culpam transfuderat, transfudit et gratiam : nam sequitur : *Illa vadens nuntiavit his qui cum eo fuerant, lugentibus et flentibus.* HIERONYMUS, *ubi supra.* Flent et lugent qui nondum viderunt ; sed non post multum consolabuntur : « Beati enim qui lugent nunc, quoniam ipsi consolabuntur : » Matth. v. BEDA, *ubi supra.* Recte autem hæc mulier, quæ lætitiam dominicæ resurrectionis prima nuntiavit, a septem dæmonibus curata esse memoratur, ne quisquam digne pœnitens de admissorum venia desperaret, et ubi abundavit peccatum, superabundasse et gratia monstraretur. SEVERIANUS. Nuntiat autem Maria ; sed jam non feminam, sed Ecclesiam gestans [1] : ut supra sicut femini tacebat, hic in Ecclesia et nuntiet et loquatur.

Sequitur : *Et illi audientes quia viveret, et visus esset ab ea, non crediderunt.* GREGORIUS in hom. XXVI *In Evang.* Quod resurrectionem dominicam discipuli tarde crediderunt, non tam illorum infirmitas quam nostra, ut ita dicam, futura firmitas fuit. Ipsa namque resurrectio illis dubitantibus per multa argumenta monstrata est : quæ dum nos legentes agnoscimus, quid aliud quam de eorum dubitatione solidamur ?

Sequitur : *Post hæc autem duobus ex his ambulantibus ostensus est in alia effigie euntibus in villam.* AUGUSTINUS, *De cons. Evang.* lib. III, cap. ult. De istis duobus, quorum unus erat Cleophas, Lucas totum narrat, sed Marcus hic breviter perstringit. Castellum quippe illud de quo Lucas loquitur, non absurde accipimus etiam villam potuisse appellari : et in codicibus quidem græcis magis agrum invenimus quam villam ; agri autem nomine non castella tantum, verum etiam municipia et coloniæ solent vocari extra civitatem, quæ quasi caput et mater est ceterarum. Quod autem ait Marcus, eis in alia effigie Dominum apparuisse hoc Lucas dicit, quod « eorum oculi tenebantur, ne agnoscerent eum. » Oculis enim eorum acciderat aliquid, quod ita manere permissum est usque ad fractionem panis. SEVERIANUS. Nemo autem putet Christum sua resurrectione sui vultus effigiem commutasse. Sed mutatur effigies dum efficitur ex mortali immortalis ; ut hoc sit acquisivisse vultus gloriam, non vultus substantiam perdidisse. Duobus autem visus est, quia duobus populis, idest Gentibus et Judæis resurrectionis fides prædicanda monstratur. Sequitur : *Et illi euntes nuntiaverunt ceteris ; nec illis crediderunt.* BEDA. Quod Marcus dicit, *Nuntiaverunt ceteris, nec illis crediderunt;* cum Lucas dicat, quod jam inde loquebantur vere resurrexisse Dominum, et Simoni apparuisse ; quid intelligendum est, nisi aliquos ibi fuisse qui nollent credere? THEOPHYLACTUS, a med. *Comment.* in XVI cap. Non enim de undecim Apostolis hoc dicit, sed de quibusdam aliis quos ceteros nominat. HIERONYMUS, *ubi supra.* Mystice autem intelligitur, quod fides hic laborat agens activam vitam, illic contemplativa secura visione regnat : hic per speculum contuemur imaginem, illic facie ad faciem videbimus veritatem : unde *ambulantibus,* idest laborantibus, *ostensus est in alia effigie :* et nuntiantibus non est creditum, dum, sicut Moyses, viderunt quod non sufficiebat ei, qui dicit Exod. XXXIII : Ostende mihi temetipsum : oblitus enim carnis suæ, postulat in vita ista quod speramus in futura.

3. Novissime autem recumbentibus illis undecim apparuit, et exprobravit incredulitatem eorum et duritiam cordis, quia iis qui viderant eum resurrexisse, non crediderunt. Et dixit eis : Euntes in mundum universum, prædicate Evangelium omni creaturæ. Qui crediderit et baptizatus fuerit, salvus erit; qui vero non crediderit, condemnabitur. Signa autem eos qui crediderint, hæc sequentur. In nomine meo dæmonia ejicient, linguis loquentur novis, serpentes tollent; et si mortiferum quid biberint, non eis nocebit : super ægros manus imponent, et bene habebunt.

3. GLOSSA. Completurus evangelicam narrationem Marcus, novissimam apparitionum, qua Christus post resurrectio-

[1] Al. : « non femina, sed Ecclesiam gustans. »

nem discipulis apparuit, commemorat, dicens : *Novissime autem recumbentibus illis undecim apparuit.* Gregorius in homil. XXIX *In Evang.* Notandum autem quid Lucas in Actibus cap. I, referat dicens : « Convescens præcepit eis ab Hierosolymis ne discederent : » et post pauca : « Videntibus illis elevatus est. » Comedit enim et ascendit, ut videlicet per effectum comestionis veritas patesceret carnis : unde et hic dicitur, quod recumbentibus illis novissime apparuit. Hieronymus, super *Novissime recumbentibus.* Apparuit autem undecim simul congregatis, ut omnes testes sint, et enarrent[1] omnibus quod communiter viderunt et audierunt.

Sequitur : *Et exprobravit incredulitatem eorum, et duritiam cordis : quia his qui viderant eum resurrexisse, non crediderunt.* Augustinus, *De cons. Evang.* lib. III, cap. xxv. Quomodo autem novissime hoc factum est? Novissimum quippe illud est quod Dominum in terra Apostoli viderunt, quod factum est quadragesima die post resurrectionem ejus. Numquidnam tunc exprobraturus erat quod non credidissent eis qui eum viderant resurrexisse, quando jam et ipsi post resurrectionem toties eum viderant? Restat igitur ut intelligamus, nunc Marcum breviter commemorare voluisse, et jam dixisse, *Novissime*, quia ipso die hoc novissimum fuit jam incipiente nocturno tempore, posteaquam discipuli de castello redierunt in Hierusalem et invenerunt, sicut dicit Lucas, undecim, et qui cum illis erant colloquentes de resurrectione Domini. Sed erant ibi utique non credentes. His ergo, sicut Marcus dicit, discumbentibus, et adhuc inde, sicut dicit Lucas, loquentibus, stetit in medio eorum Dominus, et « ait illis, Pax vobis, » sicut Lucas et Joannes dicunt. Verbis itaque Domini, quæ tunc eum locutum esse discipulis, Lucas Joannesque dixerunt, interponitur et illa exprobratio de qua Marcus hic dicit. Sed hoc rursus movet : quomodo discumbentibus undecim, dicit apparuisse Marcus, si illud tempus est diei dominici jam noctis initio; cum aperte Joannes dicat non cum eis fuisse Thomam, quem credimus exiisse inde antequam Dominus ad eos intraret, posteaquam illi duo redeuntes de castello cum ipsis undecim collocuti sunt, sicut apud Lucam invenitur. Sed Lucas in sua narratione dat locum quod possit intelligi, dum hæc loquerentur, prius inde exiisse Thomam, et postea Dominum intrasse. Marcus autem qui dicit, *Novissime discumbentibus illis undecim apparuit,* etiam Thomam illic fuisse cogit fateri : nisi forte quamvis uno absente undecim tamen voluit appellare, quia eadem tunc apostolica societas hoc numero nuncupabatur, antequam Mathias in locum Judæ subrogaretur. Aut si hoc datum est accipere, illud accipiamus, post multas demonstrationes ejus, eum novissime recumbentibus undecim apparuisse, idest ipsa[2] quadragesima die. Et quoniam jam erat ab eis ascensurus in cœlum, hoc eis illo die magis exprobrare voluisse, quia his qui audierant eum resurrexisse, non crediderant, antequam ipsi eum viderunt; cum utique post ascensionem suam prædicantibus Evangelium etiam Gentes quæ non viderunt fuerant crediture : post illam quippe exprobrationem ait idem Marcus : *Et dixit eis : Euntes in mundum universum* : et infra : *Qui vero crediderit, condemnabitur.* Hoc ergo prædicaturi, nonne ipsi primitus fuerant objurgandi, qui antequam Dominum vidissent, non crediderunt eis quibus prius apparuisset ? Gregorius in hom. XXIX, *In Ev.* Idcirco etiam tunc Dominus discipulos increpavit cum corporaliter reliquit, ut verba quæ recedens diceret, in corde audientium arctius impressa remanerent. Hieronymus, *ubi supra.* Exprobrat autem incredulitatem, ut succedat credulitas; exprobrat duritiam cordis lapidei, ut succedat cor carneum caritate plenum. Gregorius in hom. XXIX *In Evang.* Increpata igitur eorum duritia, quid admonendo dicat audiamus : sequitur enim : *Euntes in mundum universum, prædicate Evangelium omni creaturæ* : Omnis creaturæ nomine significatur homo : omnis enim creaturæ aliquid habet homo : habet namque commune esse cum lapidibus, vivere cum arboribus, sentire cum animalibus, intelligere cum Angelis. Omni enim creaturæ prædicatur Evangelium, cum soli homini prædicatnr : qui ille videlicet docetur, propter quem in terra cuncta creata sunt, et a quo omnia per quamdam similitudinem aliena non sunt[3]. Potest etiam omnis creaturæ nomine omnis natio Gentium designari : ante enim

[1] Al. : « enarrarent. » — [2] Al. : « idest Christo. » — [3] Al. : « non sunt, » item : « aliena sunt. »

dictum fuerat, Matth. x, « In viam Gentium ne abieritis : » nunc autem dicitur: *Prædicate Evangelium omni creaturæ* : ut scilicet prius a Judæa Apostolorum repulsa prædicatio, tunc nobis in adjutorium fieret, cum hanc illa ad damnationis suæ testimonium superbe repulisset. THEOPHYLACTUS, inter med. et fin. *Comment.* Vel *omni creaturæ*, idest credenti et non credenti. Sequitur : *Qui crediderit et baptizatus fuerit, salvus erit.* Non enim sufficit credere : nam qui credit et nondum est baptizatus, sed catechumenus, nondum est perfecte salutem adeptus. GREGORIUS in homil. XXIX *In Evang.* Fortasse autem unusquisque apud semetipsum dicat : Ego jam credidi, salvus ero. Verum dicit, si fidem operibus teneat. Vera etenim fides est quæ in hoc quod verbis dicit, operibus non contradicit.

Sequitur : *Qui vero non crediderit, condemnabitur.* BEDA. Quid adhuc hic dicemus de parvulis, qui per ætatem adhuc credere non valent? Nam de majoribus nulla quæstio est. In Ecclesia enim Salvatoris per alios parvuli credunt, sicut ex aliis ea quæ illis in baptismo peccata remittuntur pertraxerunt.

Sequitur : *Signa autem eos qui crediderint, hæc sequentur. In nomine meo dæmonia ejicient, linguis loquentur novis, serpentes tollent.* THEOPHYLACTUS, paulo ante finem. *Comment.* Hoc est, dispergent intellectuales [1], sicut illud Lucæ x : « Calcabitis super serpentes et scorpiones, » intellectualiter intelligitur. Potest autem intelligi de sensibilibus serpentibus, sicut etiam Paulus a vipera nullum habuit nocumentum. Sequitur : *Et si mortiferum quid biberint, non eis nocebit.* Multa talia facta in historiis legimus : multos namque venena bibita Christi munita signaculo lædere non valebant.

Sequitur : *Super ægros manus imponent, et bene habebunt.* GREGORIUS, in hom. XXIX *In Evang.* Numquid autem quia ista signa non facimus, minime credimus? Sed hæc necessaria in exordio Ecclesiæ fuerunt ; ut enim fides cresceret credentium, miraculis fuit nutrienda : quia et nos cum arbusta plantamus, tamdiu eis aquam fundimus, quousque ea in terra convaluisse videamus ; at si [2] semel radicem fixerint, a rigando cessamus. Habemus de his signis atque virtutibus quæ adhuc subtilius considerare debeamus. Sancta quippe Ecclesia quotidie spiritualiter facit quod tunc per Apostolos corporaliter faciebat : nam sacerdotes ejus cum per exorcismi gratiam manum credentibus imponunt, et habitare malignos spiritus in eorum mentibus contradicunt, quid aliud faciunt, nisi dæmonia ejiciunt? Et fideles quippe, qui jam sæcularia verba derelinquunt, sancta autem mysteria insonantes linguis loquuntur novis ; qui dum bonis suis exhortationibus malitiam de alienis cordibus auferunt, serpentes tollunt ; et dum pestiferas suasiones audiunt, sed tamen ad operationem pravam minime pertrahuntur, mortiferum est quod bibunt, sed non eis nocebit qui, quoties proximos suos in bono opere infirmari conspiciunt, dum exemplo suæ operationis illorum vitam roborant, super ægros manus imponunt ut bene habeant. Quæ nimirum miracula tanto majora sunt quanto spiritualia, et quanto per hæc non corpora, sed animæ suscitantur.

4. Et Dominus quidem Jesus postquam locutus est eis, assumptus est in cœlum, et sedet a dextris Dei. Illi autem profecti, prædicaverunt ubique, Domino cooperante, et sermonem confirmante sequentibus signis.

4. HIERONYMUS, super *Euntes in mundum.* Dominus Jesus, qui de cœlo descenderat ad liberandam infirmitatis nostræ naturam, ipse etiam super cœlos ascendit: unde dicitur, *Et Dominus quidem Jesus postquam locutus est eis, assumptus est in cœlum.* AUGUSTINUS, *De consen. Evang.* lib. III, cap. ult. In quo satis videtur ostendere novissimum cum illis in terra præmissum habuisse sermonem, quamvis non omnimodo ad id coarctari [3] videatur : non enim ait, Postquam hæc locutus est eis : unde admittit, si necessitas cogeret, non illam fuisse novissimam locutionem, sed ad omnia quæ cum eis omnibus illis diebus locutus est, posse pertinere quod dictum est : *Postquam locutus est eis, assumptus est in cœlum.* Sed quia ea quæ supra diximus, magis suadent novissimum diem fuisse ; et ideo post præmissam locutionem quam Marcus commemoravit, adjunctis etiam illis verbis quæ commemorantur in Actibus Apostolorum, credendum est assumptum esse Dominum in cœlum. GREGORIUS, in hom. XXIX *In*

[1] P. Nicolai ex Theophylacto ponit : « Hoc est dispergent serpentes vel sensibiles vel intellectuales. » — [2] Al. : « et si. » — [3] P. Nicolai legit : « coarctare nos. »

Evang. In veteri testamento cognovimus quod Elias sit raptus in cœlum. Sed aliud æthereum, aliud cœlum aereum. Cœlum quippe aereum terræ est proximum [1]. In cœlum itaque aereum Elias sublevatus est, ut in secretam quamdam regionem terræ repente duceretur, ubi in magna jam carnis et spiritus quiete viveret, quo ad usque ad finem mundi redeat, et mortis debitum solvat. Notandum quoque est, quod Elias in curru legitur ascendisse, ut videlicet aperte illis demonstraretur quia homo purus adjutorio indigebat alieno. Redemptor autem noster non curru, non Angelis sublevatus legitur : quia qui fecerat omnia, super omnia sua virtute ferebatur. Considerandum vero nobis est, quod Marcus subdit, *Et sedet a dextris Dei*; cum Stephanus dicat Act. VII : « Video cœlos apertos, et Filium hominis stantem a dextris Dei. » Sed sedere judicantis est, stare vero pugnantis vel adjuvantis. Stephanus ergo in laboris certamine positus stantem vidit, quem adjutorem habuit; sed hunc post assumptionem Marcus sedere describit : quia post assumptionis suæ gloriam judex in fine videbitur. AUGUSTINUS, *De symbolo* [2]. Sessionem igitur istam non accipiamus quasi sit in humanis membris positus; tamquam Pater sedeat in sinistra, et Filius sedeat a dextris; sed ipsam dexteram intelligimus potestatem quam accepit ille homo a Deo, ut veniat judicaturus qui primo venerat judicandus. Sedere enim, habitare intelligitur; quomodo dicitur de quocumque homine. In illa patria sedit per tres annos : sic ergo credite Christum in dextera Dei Patris. Beatus enim est, et habitat in beatitudine, quæ dextera Patris vocatur : ibi enim omnis dextera est, quia nulla est ibi miseria.

Sequitur : *Illi autem profecti prædicaverunt ubique, Domino cooperante, et sermonem confirmante sequentibus signis.* BEDA, super illud, *Domino cooperante.* Nota, quod Marcus Evangelista Evangelium suum quanto inchoavit tardius, tanto in longinquiora tempora scribendo porrexit : ab initio enim evangelicæ prædicationis quod a Joanne factum est, cœpit, et ad illud usque tempus narrando pervenit quo Apostoli idem Evangelii verbum per totum orbem seminaverunt. GREGORIUS, hom. XXIX, *ut supra.* Quid autem in his considerandum est nisi quod præceptum obedientia, obedientiam vero signa secuta sunt? Præceperat enim Dominus : *Euntes in mundum universum, prædicate Evangelium* : et in Actibus cap. I : « Eritis mihi testes usque ad extremum terræ. » AUGUSTINUS, *Ad Hesychium* epist. LXXX. Quo autem pacto ab Apostolis est prædicatio ista completa, quando usque adhuc sunt gentes in quibus modo cœpit, et in quibus nondum cœpit impleri? Non utique hoc a Domino sic mandatum est Apostolis, tamquam ipsi soli quibus tunc loquebatur, tantum munus fuerint impleturi; sed sicut eis solis videtur dixisse Matth. ult. : « Ecce ego vobiscum sum usque ad consummationem sæculi : » quod tamen eum universæ Ecclesiæ promisisse, quæ, aliis morientibus, aliis nascentibus, hic usque in sæculi consummationem futura est, quis non intelligat? THEOPHYLACTUS, circ. finem *Com.* Sciendum est autem et hic, quod sermo per opera confirmatur, sicut in Apostolis tunc operationes confirmabant sermonem, sequentibus signis. Fiat autem, o Christe, ut nostri sermones quos de virtute dicimus, per opera confirmentur et actus; ut tandem simus perfecti te cooperante in omnibus verbis et operibus : quia te decet et sermonum et operum gloria. Amen.

[1] In editione Romana an. 1570 et Veneta 1593, deest : « Cœlum quippe aereum terræ est proximum. » — [2] Nempe lib. II, *de Symbolo ad Catechumenos* cap. VII, paulo post initium capitis quo ad priorem appendicem, sed lib. I, cap. IV, statim ab initio quo ad posteriorem. Ex edit. P. Nicolai.

INDEX

VOLUMINIS DECIMISEXTI

FINIS

VOLUMINIS DECIMISEXTI.

IMPRIMERIE GÉNÉRALE DE CHATILLON SUR-SEINE, JEANNE ROBERT.